

تہ فسیری قورئانی بہ رزو بہ پیز

بہ رگی بیست و چہ وتہ م

سوورہ تہ کانی

(الفتح) و (الحجرات) و (ق) و (الذاریات)

عہ لی باپیر

ته فیسیری سووړه ته کانی

الفَتْحُ وَالْحِجْرَاتُ وَالْقَيْنُ وَالذَّارِيَاتُ

ته فیسیری سووره ته کانی

الْفَتْحُ وَالْحَجَرَاتِ وَقِي وَالذَّارِيَاتِ

نووسینی : عهلی باپیر

دیزاینی ناوهوه : زهردهشت کاوانی

چاپی یه کهم ۱۴۴۳ک - ۲۰۲۲ز

۷۹۵ لاپهړه

۲۴ * ۱۷ سم

بابهت : ئایینی

له بهر ټو به رایه تی گشتی کتیبخانه گشتیه کان - هه ریمی کوردستان

ژماره سپاردنی (۷) ی سالی ۲۰۱۲ پئندراوه

ته فسیری سوورہ ته کانی

الْفَتْحُ وَالْحُجْرَاتِ
قَيْنِ وَالذَّارِيَاتِ

پیشہ کی نَمِ تہ تفسیرہ بہ گشتی

إِنَّ الْحَمْدَ لِلَّهِ نَحْمَدُهُ وَنُسْتَعِينُهُ، وَنَسْتَغْفِرُهُ، وَنَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِنَا، وَمِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا، مَنْ يَهْدِهِ اللَّهُ فَلَا مُضِلَّ لَهُ، وَمَنْ يَضِلَّ فَلَا هَادِيَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ﴾ (۱۰۲) آل عمران.

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ فِيهِمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا﴾ (۱) النساء.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا﴾ (۷۰) بَصِطِ لَكُمْ أَعْمَلَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا﴾ (۷۱) الأحزاب .

أَمَّا بَعْدُ: فَإِنَّ أَصْدَقَ الْحَدِيثِ كَلَامُ اللَّهِ، وَخَيْرَ الْهَدْيِ هَدْيُ مُحَمَّدٍ ﷺ وَشَرُّ الْأُمُورِ مُحْذَاتُهَا، وَكُلُّ مُحْذَلَةٍ بِذَعَةٍ، وَكُلُّ بِذَعَةٍ ضَلَالَةٌ، وَكُلُّ ضَلَالَةٍ فِي النَّارِ^(۱).

خوینہرہ بہ پڑو خوشہ ویستہ کان!

ہیچ گومانی تیدانیہ - بو مروقی ہرودار - کہ تہو تہمہ نہی لہ خزمہ تہ دواہین کتیبی خوا (قورن) دا بہ سہ رده بری، جا بہ ہر شیوہ یہ کہ لہ شیوہ کافی لہ خزمہ تہ ابوندا بی؛ خویند نہوہ، تیفکرین و پامان، فیرکردن، کار پیکردن ... ہند، بہ باشتہرین جیگرتن جیکا دہ گری و، خواوہ نہ کہی لہ دنیاو دوا پڑو دا لیتی بہ ہرہ مہ نہدہ.

(۱) تہوہ پی دہ گوتری: (خطبہ الحاجۃ) کہ پیغہ مہر ﷺ ہاوہ لانی بہ پڑی فیردہ کردہ، پیش ہر قسہ یہ کی گرنک، بیلین، وہ کہ وتاری جومعہ و داخواز ییکردن (خطبہ) و... ہتدو، تہم وتارہ، ہہر کام لہ: الترمذی: (۱۱۰۵)، النسائی: (۱۱۰۴)، ابن ماجہ: (۱۸۹۲) أحمد: (۲۷۲۰)، الطبرانی: (۲۴۱۴) ہیناویانہو (مسلم) یش بہ شیکی ہیناوہ.

منیش - که وهك باسکردنی چاکه‌ی خوا (التَّحَدَّثَ بِنِعْمَةِ اللَّهِ) ده‌یخه‌مه‌پروو- له‌وه‌تی فامم کردۆته‌وه، خ‌وای به‌به‌زه‌یی و به‌خشه‌ر چاکه‌ی له‌گه‌ڵ کردووم و، به‌فه‌رمایشتی به‌رزو بئ وینه‌ی خۆیه‌وه سه‌رگه‌رمی کردووم و، به‌ر له‌ ته‌مه‌نی بیست سالییه‌وه هیدایه‌تی داوم، قورئانی به‌پێزو پێژ له‌به‌ر بکه‌م و، سه‌رقالێ خ‌وێندنه‌وه‌ی ته‌فسیره‌کانی قورئان و، تێوه‌پامانی نایه‌ته‌ پر به‌ره‌که‌ته‌کانی و، لێ‌وردبوونه‌وه‌یان بم.

هه‌ر بۆیه‌ش تیکرای کتیب و نامیلکه‌و وتارو ده‌رسه‌کانم، که‌م و زۆر له‌به‌ر رۆشنایی قورئان دا‌بوون، که‌ دیاره‌ هه‌ر ته‌مه‌ش شتێکی سرووشتییه؛ ئاخ‌ر ئایا ئیسلام، بێجگه‌ له‌ قورئان پاشان سوننه‌تی پێغه‌مبه‌ر ﷺ، که‌ ته‌ویش هه‌ر پ‌وونکردنه‌وه‌ی قورئان و چۆنیه‌تی جێبه‌جێکردن و کارپێکردنیه‌تی، شتێکی دیکه‌یه‌؟! بێگومان نه‌خێر.

ئ‌نجا له‌میژ سالی‌ش بوو، که‌ براو خوشکاتیکی د‌ل‌سۆزی نزیک و ئاشنام، دا‌وایان لێ‌ده‌کردم که‌ ده‌ست بکه‌م به‌ دانانی ته‌فسیرو لێ‌کدان‌ه‌وه‌یه‌کی قورئان، هه‌تا له‌ په‌مه‌زانی سالی (١٤٢٨) دا‌هاته‌ د‌لمه‌وه، که‌ ناوی خ‌وای لێ‌به‌ینم و ده‌ست به‌و کاره‌ گه‌وره‌و گرنگه‌ بکه‌م، به‌ل‌کو ورده‌ ورده‌ به‌پێی ب‌وارو ده‌رفه‌ت، هه‌ر‌ساله‌ هه‌ندێکی لێ‌ نه‌نجام بده‌م، له‌گه‌ڵ سه‌رقالێی زۆرو جۆراو جۆریشدا، هه‌تا ده‌رفه‌تێکی وام بۆ ده‌په‌خسێ که‌ بتوانم خ‌یرایی تێدا بکه‌م و خ‌ومی بۆ یه‌کلایی (م‌تفرغ) بکه‌مه‌وه‌و، خ‌وا پشتیوان بئ ته‌وا‌وی بکه‌م، نه‌گه‌ر ته‌مه‌ن به‌به‌ریه‌وه‌ ما‌بێ.

سه‌رچاوه‌ی دانانی ته‌م ته‌فسیرو لێ‌کدان‌ه‌وه‌یه‌شم، وێرای سه‌رنجدانی زۆربه‌ی ته‌و ته‌فسیرانه‌ی که‌ با‌ون و، ده‌ستم پێیان گه‌یشته‌وه، بریتیه‌ له‌ ورد‌بوونه‌وه‌و تێوه‌پامانی خ‌ۆم له‌ خ‌ودی قورئان، چونکه‌ بێگومان قورئان: هه‌ندێکی هه‌ندێکی پ‌وون ده‌کاته‌وه: (الْقُرْآنُ يُقَسِّرُ بَعْضُهُ بَعْضًا)، پاشان سوننه‌تی پێغه‌مبه‌ری خ‌وا ﷺ، چونکه‌ پێغه‌مبه‌ری خ‌واش پ‌وونکه‌ره‌وه‌ (مُبین)ی قورئانه، وه‌ك خ‌وا ﷻ فه‌رموو‌یه‌تی:

﴿...وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَفْكُرُونَ﴾ ﴿١٤﴾ النحل.

واته: ههروهها زیکرمان بۆ لای تو ناردۆته خوار، تاكو نهوهی بۆ خه لکی تیراوهته خوار، بۆیان پروون بکه یهوه، وه به لکو خۆشیان بیربکه نهوه.

ئومیدیشم وایه - به یارمهتی خوای به خشهر ﷻ - شایستهیی نهوهم هه بی تهفسیرو لیکدانهوه یکی وا بۆ قورئان پیشکەش به مسولمانانی کوردستان بکه، که له قورئان بوه شیتهوهو، مایه ی به هرهو سوودی خوێنه ران بی، به تایبه تیش که زیاتر له سی (٣٠) ساله له گه ل قورئانی بهرزو مه زن و تهفسیره کانی و کتیبه کانی سونه تدا خه ریکم و، ده یان کتیب و به رهه می جوړاوجوړم له زۆربه ی بواره کانی زانسته کانی شه ریه تدا پیشکەش کردوون.

شایانی باسیشه که نهو بیست و دوو مانگ زیندانیی کرانه م له لایه ن نه مریکاوه - له (٢٠٠٣/٧/١٠ تاكو: ٢٠٠٥/٤/٢٨) - ده رفه تیکی گه و رهو گرنگ بوو، بۆ زیاتر پێدا قوولبوونه وه ی کتیبی خوا (تبارک و تعالی) و، بۆ په یدابوونی تیکه یشتنی تایبه ت له باره ی زۆریک له ئایه ته کانییه وه، نه م راستیه ش له مهو سووعه ی: (الإسلام كما يتجلى في كتاب الله تعالى) دا زۆر چاک دره وشاوه ته وه^(١)، به لām هه لبه ته نالیم و هه چکه سیش بۆی نیه بلێ: که نه م تهفسیره ی من تیروته و اووه، چونکه وێرای سنوورداریبوونی تواناو پرستم، له به رانبه ر کتیبی له هه موو پرویکه وه په ها (مطلق) و بێسنوور (لا محدود) ی خوا، نه شمویستوه که زۆر به ملالوادا بچم و بچمه تێو هه ندیک ورده کارییه وه، که یان من تیبدا پسپوړو

(١) نهو مهو سووعه یه ئیستا چاپ کراوه، که وتۆته به رده ستی خوێنه ران و، سه رجه م هه شت به رگ و ده وری سی هه زارو پینچ سه د (٣٥٠٠) لایه په یه، هه و لمداده به گشتی تیبدا باسی سه رجه م لایه نه کانی ئیسلام بکه م و، تا که سه رچاوه شم قورئان بووه، وێرای ده قه کانی سونه ت، که له هۆش (ذاکرة) دا بووون.

شایانی باسه نهو مهو سووعه یه له چاپی دووه می دا، کراوه به دوازه (١٢) کتیبی سه ره به خۆ، به مه به ستی ئاسانه ر سوود لی بیرانی.

شارەزا نېم، يان خوئىنەر پېئويستى پېئى نېه، لە کاتىکدا دەيهوئى لە قورئان تېبگات و، بزائى خوا (تبارک وتعالى) پاستەوخو چى پى فەرمووه؟!

ئىنجا ھەر لىرەشەوہ بە پېئويستى دەزانم پېر بە دَل سوپاسى ئەو برا گەنجە پووح سووک و گورج و گۆل و دَلسوژە بکەم (حەزى نەکرد ناوى بھيتم)، کە ھەلسا بە نووسىنەوہ و ھىنانە سەر کاغەزو، پاشان تاپىکردن و دواى پىداچوونەوہ و ھەلەگىرى، سەرچەم ئەم زنجىرە دەرسە، کە لە ئەسلا لە شىوہى وتار (محاضرة) دا پىشکەش کراون، ھەروەھا ھەلسا بە (تخرىج) ى سەرچەم دەقەکانى سوننەت، لە سەرچاوە متمانە پىکراوەکانەوہو، زەحمەت و ماندوووبوونى زۆرى بە سەرچەم بەرگەکانى ئەم تەفسىرەوہ کىشاوہ، خوا بە باشتىر شىوہ پاداشتى بداتەوہو، ھەر سالىح و ساغ و سەلامەت و سەربەرزى^(۱)، لە خواى بەرزو بىھاوتاش داواکارم ئەو جوړە گەنج و لاوانە لە کوران و کچان، لەتو گەلەکاندا، زۆر بکات .

شاياتى باسپشە کە ئىمە لەم تەفسىرەماندا، باسى بەش (جزء)ەکانى قورئان و دابەشکردنەکانى دىکەى وەك: - (حزب) - ناکەين، چونکە ھەر سوورەتیک بوخوئى شتىكى سەربەخوئىو، سەرچەم ئايەتەکانى وەك ئالْقەکانى زنجىرىك پىکەوہ پەيوەستن و، ئاشکراشە کە دابەشکردنى سەرچەم قورئان بو سى (۳۰) بەش (جزء) و شەست (۶۰) (حزب)، شتىکە لەلایەن زاناينەوہ کراوہ، بو ئاسانکارى خوئىندى قورئان، ديارە ئىمە لە دابەشکردنى بەرگەکانى ئەم تەفسىرەشدا، ديسان حىساب بو بەشەکان (أجزاء) ى ناکەين و، بە گوئەى سوورەتەکان، بەرگەکانى ديارى دەکەين.

(۱) ئەو برا دَلسوژە تىستاش پاش تەواکردنى زۆرىەى قورئان، لىبراوانە بەردەوامە و عەزمىشى جەزم کردوہ، کە ئەگەر تەمەنمان بەردەوام بى، ھەتا کوئايى ئەم تەفسىرە سەرگەرمى کارەکەى بى .

دوا قسەشم ئەوەیە کە:

ئەم تەفسیرە - وەك پێشتر گومان - لە ئەسڵدا بەشیوەی دەرس و وتار پێشکەش کراوە، بەلام دواتر خۆم دووجار بە وردیی پێیدا چوومەووە، بەپیتی پتویست دەستکارییم کردووە، دیارە هەموو دەرسیکیش بەناوی خواو ستایشی خوا ﷻ دەستی پێکردووە، بەلام ئێمە لە سەرەتای دەرسەکانەو، ئەوانەمان لابردووە، بۆ زۆر دووبارە نەبوونەووە، ئەو (خطبة الحاجة)یە لە سەرەتای ئەم پێشەکییەو هاتو، لەجیاتی سەرەتای سەرچەم دەرسەکانە.

سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ،

وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ .

دووشەممە ٢٥ رجب ١٤٣٢

٢٠١١/٦/٢٧

هەولێر

به چا و پوونیه کی گرنه له باره ی نه تەفسیره وه

خوتنه ری به ریز !

هه رچه نه له (پیشه کی گشتی) نه تەفسیره دا باسمان کردوه که بو نووسینی نه تەفسیره، له هه موو نهو تەفسیره باوانه ی ده ستم پێیان گه یشتوه، به هه رده مه ندبووم، هه رو هه له کو تایی هه ر به رگیکی نه تەفسیره دا، سه رجه م نهو تەفسیره ی که م و زۆر لێیان سوودمه ند بووم، ناوه کا ئیاهان به ریز نووسیون"، به لām لێره ش وه که جه ختکردنه وه ی زیاترو به چا و پوونیی باشتەر بو ئیوه ی به ریز ده لێم :

مادام ناوی تەفسیره کا ئیاهان نووسیوه، نه پێویست ده کات و نه ده شگونجی، بو هه ر تیکه یشتن و بیرۆکه به ک، که زۆر به ی تەفسیره کان له باره ی ئایه تیکه وه، یان رسته و برگه یه کی ئایه تیکه وه، ده به ی نین، ئیمه هه موو جار ی ناوی نهو تەفسیره یه ی نین، به لām بیگومان هه ر کات بیرۆکه و تیکه یشتنێکی تابه ق به کێک له تەفسیره کان هه بێ و بکهوینه به رچاوم، ننجا چ په سندی بکه م، چ ره فزی بکه م، هه ر کات به پێویستی بزائیم، به تابه ت ناماژه ی پێده که م، نه گه رنا به ناماژه ی گشتی و به نووسینی ناوی تەفسیره کان له کو تایی هه ر به رگیک دا، ئیکتیفا ده که م و، زۆریش له ته مانه ق زانستی (الأمانة العلمیة) ده خه فتیم و مه به ستمه ره چاوی بکه م، چونکه نه مینی و نه مانه ت پارێزی، ره وشتنێکی گه وروه به رزی مسو لمانه تییه .

(۱) دوا یی وابه یاش زانرا ناوی تەفسیره کان لایرین و، له کو تایی کو ی به رکه کا نی [ته فسیری قور ئانی به رز و به یژا دا ده یان نووسین.

شايانى باسىشە جارى وا ھەيە بىرۆكەو تىگەيشىنىكى تايبەتىى خۆم، دەر بارەى
 كۆمەلە ئايەتەك يان ئايەتەك يان رستەو بىرگەيەكى ئايەتەك، بۆ دروست دەبى،
 ۋەك تىگەيشىن و بۆچوونى خۆم دەينووسم، كەچى رەنگە لە تەفسىرەكانى
 دىكەش - يەككىيان يان زياتر - دا ھەبى، ئەويش بەھۆى ئەۋەۋەيە كە من
 ئەۋ تەفسىرەم نەكەۋتۆتە بەر دىدە، يان دىتوومەۋ لەيادم نەماۋە.

پیشه کی نهم بهرگه

الحمد لله رب العالمين، وصلاته وسلامه وبركاته على محمد المبعوث رحمة للعالمين، وآله أجمعين صحبا وأزواجا وقراة والتابعين لهم بإحسان ويقين.

خوښنه ره بهر پژه کانم!

نهمه بهرگی بیست و ههوت (۲۷) د، له ته فسیری قورنانی بهر زو به پتیز، که هه ر چوار سووږه تی: (الفتح و الحجات و ق و الذاریات) ی تیدان، که زوږ به ی جوزتی (۲۶) و، توژیک له جوزنی (۲۷) یشی گرتو ته وه.

نهم بهرگه ش به ههمان میتود (منهج) و شتوازی بهرگه کانی پیشوویه تی و، ویرای به ههوت قوناغ ته فسیرکردنی نایه ته کانی هه ر کام له و چوار سووږه ته موباره که، ژماردیه که کورته باسیشمان نیواخن کردوون، که تیشکی زیاتر ده خنه سهر چه مک و واتای هه ندیک له نایه ته کان، به مجوره ی خوارې:

یه که م: سووږه تی (الفتح):

- ۱- بهرچاو روونییه که: تهوهری یه که م: باسی صولجی حوده یییه و جهنگی خه یبه ر. تهوهری دووهم: حیکمه ت و بهر هه مه کانی صولجی حوده یییه و جهنگی خه یبه ر.
- ۲- سه رنجیک له باره ی لیبوردرانی گوناھی پیغه مبه ره وه.
- ۳- کورته باسیک له باره ی نهم پسته یه وه: (ید الله فوق أیدیه م).
- ۴- کورته باسیک له باره ی په وانه بوونی جهنگ کردنه وه، به مه به سستی مسولمان کردنی خه لک.
- ۵- عومره ی گیراوه (عمره القضاء).
- ۶- کورته باسیک له باره ی ریتمایي و بهرنامه بوونی په یامی خواوه.
- ۷- کورته باسیک له باره ی: خه سلته بنه په تییه کانی هاو ده لانی بهر پزی پیغه مبه ره وه.

دووهم: سوورەتی (الحجرات):

- ۱- پێنج هەلۆیستە لەبەردەم ئەو دوو ئایەتە (۳ و ۴) ی الحجرات دا.
- ۲- کورتەباسێک دەرباردی ئەرکی سەرشامان بەرانبەر بە پێغەمبەری خوا ﷺ.
- ۳- کورتەباسێک لەبارەی دادگەری هاوێڵانەو.
- ۴- کورتەباسێک: وەرگرتنی هەشت حوکمی شەریعی لەو پێنج ئایەتەدا (۶-۱۰) ی الحجرات.
- ۵- کورتەباسێک: ۵ (۱۰) پایە ی بنەرەتی برائیتی نیسلامی.
- ۶- کورتەباسێک لەبارەی ئەو شەش قەدەغە کراوود کە لە ئایەتی (۱۱ و ۱۲) دان.

سێهەم: سوورەتی (ق):

- ۱- خستە پووێ شەش وردەکاریی لە ئایەتەکانی: ۱۶ و ۱۷ و ۱۸ دا.
- ۲- کورتەباسێک لەبارەی حیکمەتی خواوە لە دروستکردنی پوودک و دارودرەخت دا.

چوارەم: سوورەتی (الذاریات)

- ۱- پێنج نوکتە ی پەوانبێژی و بەسەرھاتیکی سەرنجڕاکێش.
- ۲- کورتەباسێک دەرباردی زەوی.
- ۳- کورتەباسێک لەبارەی جەستە ی مڕۆڤەو.
- ۴- چەند تەوہریکی گرنکی مامەلە ی خانەخوێ لەگەڵ میوان دا.
- ۵- کورتەباسێک لەبارەی لێککشان ی ناسمان (گەردوون) دود.
- ۶- کورتەباسێک لەبارەی ھەبوونی جوتەبیەتی لە سەر جەم دروستکراوەکانی خوادا.
- ۷- کورتەباسێک لەبارەی حیکمەتی خواوە لە دروستکردنی جند و مڕۆڤ دا.

خوای میھرەبانیش بەبەزەیی و بەخششی بـن سنووری خوێ، کارناسانی پترمان
بۆ بکات، بۆ ھەرچی باشتر خویندنی قورئان و قوولتر لێتیکە یشتینی و چاکتر

كارلىك له گه‌لدا كردنى له هه‌موو بواره‌كانى تاكىي و خىزانىي و كۆمه‌لایه‌تىي و سیاسىي دا، چونكه به دنیایى به‌هۆى نزیکىي له قورئان و له خزمه‌تداوونىي و كارلىك (تفاعل) له گه‌ل كردنیه‌وه، پێز و هێز ده‌كه‌وێته ژيانى تاك و كۆمه‌لگاوه‌و، له‌هه‌رچى مايه‌ى عه‌یبارىي دنیا و گوناهاىي قیامه‌ته پارىزراو ده‌بن.

تەفسیری سوورپەتی

الْفَتْحُ

دەستینک

بەرئازان!

ئەمڕۆ كە پۆزى (۲۰) ى جمادى الثاني/ سالى (۱۴۴۱) ى كۆچىيە، بەرانبەر:
(۲۰۲۰/۲/۱۴) ى زايىنى، لە شارى ھەولير، خوا پشتيوان بى، دەست ددكهين بە
تەفسير كردنى سوورەتى (الفتح)، سەرەتا، وەك عادەتى خۆمان پێناسە و نێوەپۆك
و مەبەستەكانى ئەم سوورەتە موبارەكە، لە ھەوت بېرگەدا دەخەينە روو.

پێناسەى سوورەتى (الفتح) و بابەتەكانى

يەكەم: ناوى ئەم سوورەتە:

تەنبا بە (سُورَةُ الْفَتْحِ) ناسراوە، نەزانراوە ھىچ ناویكى دیکەى ھەبى، وەك
لە صەحیحى بوخارییدا ھاتو:

أ- {عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُغْفَلٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَرَأَ النَّبِيُّ ﷺ يَوْمَ فَتْحِ مَكَّةَ، سُورَةَ الْفَتْحِ، فَرَجَّعَ فِيهَا}
(أخرجه أحمد: ۲۰۵۸۴، والبخاري: ۴۸۳۵، وأبو عوانة: ۳۸۸۴، والبيهقي في الصغرى: ۷۸۹).

واتە: عەبدوڵلای کورێ موعەففەل ر.ھ.، گوو: پێغەمبەر ﷺ لە پۆزى
سەرکەوتنى مەككە (نازادكرنى مەككە و دەرھێنانى لە چنگى ھاوبەش بو خوا
دانەرەكان)دا، سوورەتى فەتخى خوێندو، دەنگى خۆى پى دەراندەو.

ب- رېوايەتێكى دیکەش، لەو باردووە ھاتو: {قَرَأَ النَّبِيُّ ﷺ غَامَ الْفَتْحِ فِي مَسِيرِهِ سُورَةَ الْفَتْحِ
عَلَى رَأْسِهِ رَفَعَ بِهَا صَوْتَهُ يَرْجَعُهُ}، (أخرجه البخاري: ۵۰۴۳، ومسلم: ۱۸۸۹).

واته: پیڅه مېهر ﷺ له سالی فه تڅدا، له کاتیکدا که ده پوی به زیوه به سوار یی
وه لاخه که ی، سوږه تی فه تڅی ده خوینده وه، ده نگی خو ی پښ ه لده یتا، پښی
ده لار انده وه.

دوهم: شونیی دابه زینی:

نهم سوږه ته له کوتایی سالی شه شه می کوچی داو، به شه دابه زیوه، له
رووی جوگرافیش هوه له تیوان مه ککه مه دینه دا، له شویتیک که (گراغ الغنیم)
ی پیده کو تر ی، له کاتیکدا پیڅه مېهر ی خوا ﷺ له (خدییه) هوه، ده که رایه وه
به ره و شاری مه دینه، بهر له جه نگی خه بېهر، زانایان له و باره وه په کده نګن، له و
باره وه ش ده ق زورن، بو نمونه: نهم ده قه دینین:

اعَنْ قَتَادَةَ اَنْ اَنْسَ بِنَ مَالِكٍ ؕ حَدَّثَهُمْ قَالَ: لَمَّا نَزَلْتُ: ﴿اِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا
كَبِيرًا﴾، اِلَى ﴿فَوَرَّأَ عَظِيمًا﴾، مَرْجِعُهُ مِنَ الْخُدَيْيَةِ، وَهُمْ يُغَالِبُهُمُ الْحَزْنُ
وَالْكَابَةُ، وَقَدْ نَحَرُوا الْهَدْيَ بِالْخُدَيْيَةِ، فَقَالَ: لَقَدْ اُنْزِلَتْ عَلَيَّ آيَةٌ هِيَ اَحَبُّ اِلَيَّ مِنْ
الدُّنْيَا جَمِيعِهَا (اخرجه: مسلم: ۱۷۸۶، والترمذي: ۳۲۶۳).

واته: قه تاده (که په کیکه له زانایان تابعین)، له نه نه سی کور ی مالیکه وه
ګټراو په توه که بو ی باسکروون و کو توو یه تی: کاتیک ﷺ اِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا كَبِيرًا
هه تا ده گاته: ﴿فَوَرَّأَ عَظِيمًا﴾ دابه زی، (واته: نایه ته کانی سهره تای
سوږه تی فه تڅ که نه و بهس باسی پینج نایه ته که ی کردوه، به لأم ده گونجی
هه موو سوږه ته که به سهر په که وه دابه زیبی، زیاتر نه وه پښ ده چن، به لأم نه و
پینج نایه ته، په یوه ستن به وه وه که پیڅه مېهر ﷺ دواپی ده یفه رموی له کاتیکدا
نه وه ی بو دابه زی) که پیڅه مېهر ﷺ له حوده یییه وه، ده که رایه وه به ره و مه دینه،
نه وان (هاو دلان) دلته نگی و خه فه تباریه کی زور تیکه ل به دل و دهر وویان
بوو بوو، قوربانیه کانشیان له حوده یییه سهر بریوون، (و نه چوو بوونه نیو سهر

زەمینی ھەرەمەو، پېغەمبەر (ﷺ)، لەو کاتەدا ھەرمووی: بە دانیایی نایەتیکم بۆ سەر دابەزێتارو، کە لە لام خۆشەویستەرە لە تیکرای دنیا.

کە ھەرمووی: (آیة) مەرج نیە، مەبەستی پێی بەک نایەتی دبارییکراو بوو بێ، واتە: ئەو قورئانە ی بۆم دابەزیو، بەلام رەنگە مەبەستی پېغەمبەر (ﷺ) کە دەھەرمووی: زۆرم لەلا خۆشەویستە، ئەو پێنج نایەتە بن، کە ھەم موژدە ی تێدایە بۆ خۆی، ھەم بۆ ھاوھەلانی بەرپرسی (خوا لێیان رازی بێ)، بە تایبەت و، بۆ پروادارانیش بە گشتیی.

سییەم: ریزبەندیی لە موصحف و دابەزین دا:

تیمە لە تەفسیرەکانو دە نەم بڕگە یە دینین و، ئەوانیش بە زۆری لە جابیری کوری زەیدو دەبھێنن، چ (السیوطی) لە (الإتقان في علوم القرآن) دا، چ (محمد الطاهر بن عاشور) لە تەفسیرە کە ی خۆی (التحریر والتنوير) دا، چ زانایانی دیکە.

لە لای جابیری کوری زەید، ریزبەندیی نەم سووڤەتە لە دابەزیندا، ژمارە (۱۱۳) یەو، لە موصحفیشدا ژمارە (۴۸) ە، واتە: نەم سووڤەتە لە ریزبەندیی دابەزیندا، کە قورئان ھەمووی (۱۱۴) سووڤەتە، نەم سووڤەتە لە پێش سووڤەتی (التوبة) و، لە دوا (الصّف) دابەزیو، کەواتە: سووڤەتی (التوبة)، (۱۱۴) ەمین سووڤەتە، کە ھەمووی بەسەر یە کەو دەابەزیی، کە کۆتا سووڤەتی قورئانەو، کاتی خۆی لە کاتی تەفسیرە کردندا باسما کردو.

بەلام کە دەگوتری: نەم سووڤەتە کۆتا سووڤەتە دابەزیو، واتە: سووڤەتی (التوبة) و، ئەمەیان سووڤەتی پێش کۆتایە کە سووڤەتی (الفتح) ە، مانای وانێ ھیچ نایەتی دیکە لە ھیچ سووڤەتان دوا ئەوانە دانەبەزیو، بۆ وێنە: باسی نەو نایەتە کە دەکری: ﴿الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتِمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي رَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا﴾ ە، ئەماندە، کە ئەمە کۆتا نایەت بیت، لە قورئان دابەزیی.

هەروەها باسی نایەتکی دیکە دەکری، لە سوورەتی (البقرة)، پێش نایەتی (الذین): ﴿وَأَنفُوا يَوْمًا تُرْجَمُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ تُوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ﴾ ٨٨، هەندێ دەلێن، ئەمە کۆتا نایەتە، کە نایەتیکە لە سوورەتی (البقرة).

چوارەم: ژمارە نایەتەکانی:

ژمارە نایەتەکانی ئەم سوورەتە موبارەکە، بیست و نۆ (٢٩)یە، بەبێ راجیایی، لەوێدا هیچ کەس نەبێگوتووە: (٢٨) یان (٣٠)یە، هەموویان لەسەر ئەوە یەکلەنگن.

پنجەم: نێوەڕۆکی:

نێوەڕۆکی ئەم سوورەتە موبارەکە، هەمان نێوەڕۆکی قورئانی مەدینهیە، ئەمانەش سەردێڕەکانی بابەتەکانی، کە تێمە لە دە (١٠) خاڵدا دەیانھێنین:

١- دواندنی پێغەمبەری خاتەم موحەممەد ﷺ، کە خوا سەرکەوتیبکی ئاشکرای بۆ ڕەخساندووە، مەبەست ڕێککەوتنی حودەیبیە، هەروەها لە گوناھێ ڕابردوو و داھاتووی خوشبووە، واتە: ئەو شانە بۆ پێگەو پایە بەرزێ پێغەمبەر ﷺ بە گوناھ ناوبراون، نەک گوناھ بەو چەمک و واتایە باوە، هەروەها خوا ﷻ چاکەیی خۆی لەسەر موحەممەد ﷺ تەواو کردووە، ئۆخێشی بەسەر دڵی ڕەواداراندا ڕشتووە، گوناھەکانی لێ سڕیوە، دەیانخاتە ئێو بەهەشتانیکە، ڕووباریان بەزێردا دەڕۆن، ئەوەش گەورەترین و مەزەنترین بە مراد گەشتن و بە ئامانج گەشتن.

٢- خستەڕووی ئەرکی هەر کام لە پێغەمبەری خوا ﷻ و ڕەوادارانێ شۆینکەوتوو.

٣- ڕاگەیاندنی ئەو راستییە، کە پەیمان بەسێ لێ گەڵ پێغەمبەر ﷺ پەیمان بەستە لێ گەڵ خوا.

۴- باسی ھەلۆیستی خراپی ەپرە بە خێلەکییە بیاباننشینەکان، لە بواری جەنگ و جیھاددا، بە تاییەت لە سەفەری رۆیشتن بەرەو مەککەدا بۆ عومرە، کە صولحی حودەیبییە لێ کەوتۆتەو، ئەوان خۆیان بەجێھێشتە.

۵- فەرمانکردن بە پێغمەبەر ﷺ، کە بە ەپرە بە خێلەکییە بیاباننشینەکانی خۆیان بە مسوڵمان داناو، رابگەیەنن، کە لەمەودوا بۆ جەنگێکی قورس دژی کۆمەڵێکی بەهێز بانگهێشت دەکړن، نجا ئەگەر بێت و فەرمانبەری بکەن، وەک جاری پێش، سەرپێچیی نەکەنەو، پاداشتیکی گەورەیان ھەیە، ئەگەر نا تووشی نازاریکی بە ئێش دەبن.

۶- باسی پەیمان لێوەرگرتنی پێغمەبەر ﷺ لە ھاوێلان، لە ژێر درەختەکا، کە ناوی (شَجَرَةُ الرُّضْوَان)ە، بەو ناوێ ناوی رۆیشتەو، موژدەیی خوشی دنیا و دواڕۆژ پێدرا نیان لە لایەن خواوە ﷻ.

۷- باسی چەپالەدانی خوا بۆ ھەر کام لە مسوڵمانان و ھاوبەشدانەران، لە زەبری یەکدی و پاراستیان لە جەنگ و، دەست بە خویتنی یەکدی سوور بوون، لە پێناو سەرگرتنی صولحی حودەیبییەدا، کە دوایی بە قازانجی ھەموو لایەک شکاوەتەو، ھەموو لایەک بەو واتایە کە چیدیەکە خۆتێرێژی نەبن و، ئەوانەش کە ئەھلی ئیسلام بوون، دوایی دڵخۆش بن، بەو سەرکەوتنەو، بێپروا و ھاوبەش بۆ خوا دانەرەکانیش، چاوپێچکی سەرچاویان لایچن و، زیاتر پرووی گەشی ئیسلامیان وەک خۆی بۆ دەریکەوی و، ئەو تەم و مژدی لەبەر چاویانە لایچن و، بێتە ھۆی ھیدایەتدرا و دڵرۆشن بوونەو دیان بە ھیدایەت و تایینی ھەقی خوا.

۸- باسی ھەلۆیستی خراپی کافرەکان لە بەرانبەر مسوڵماناندا، کە بۆ عومرە کردن چوو بوون و، دڵگەرمیی و دەمارگیری نەفامانەیان و، پاراستنی خوا بۆ پروداران لەو حالەتە نەفامییەو، پابەندکردنیان بە پارێزکارییەو.

۹- باسی بە راست دەرچوونی خەونەکەیی پێغمەبەر ﷺ لە باردی عومرە کردنیان و، چوونیان بۆ سەردانی کەعبە لە سالی ھەوتەمدا، کە پێی گوتراو: (عُمْرَةُ الْقَضَاء)،

سالتیک دواي صولحي حوده ييبه، که له سالی شه شه مدا بوو، سالتیک دواي ئەو به پیتی په یمانه که ی که له حوده ییبه له گه ل قورەیشدا به ستیان، پیغمه بهر ﷺ و مسولمانان چوون بۆ ئەنجامدانی ئەو عومره به.

۱۰- پیتاسه ی په یامی نیسلام و پیغمه بهری خوا ﷺ، پیتاسه ی هاوه له به ریزه کانی پیغمه بهر ﷺ، به کۆمه لیک له سیفه ی به رچاوو گرنگ و به رجه ستیان.

شه شه م: تاییه مه ندیه کانی:

تیمه سه رجه م: نو (۹)، تاییه مه ندیه مان خستوونه روو، له تاییه مه ندیه کانی نهم سوورته:

تاییه مه ندیه یه که م: ناماژه کردن به رووداوه کانی صولحي حوده ييبه، سه رته ها به وه ددست پنده کات: ﴿إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا﴾، ئەمه به که مین تاییه مه ندیه نهم سوورته به، که ته نیا له م سوورته ها باسی صولح و پیکه اتنی نیوان پیغمه بهری خوا ﷺ و مسولمانان، له به رانبه ریشیاندا قورەیش و به رهی کوفرو شیرک کراوه، که له شویتیک بووه به ناوی حوده ييبه، ئەو صولحه ش هه ر به و ناوه وه ها تو، ئەوه ش ددستکه وتی زۆر گه و ره گه و ره ی تیدا بوون، وه ک دوایی باسی ده که ین و، سه رکه وتینکی مه زنیش بوو، خوا به بی خوین بۆ مسولمانانی هیتایه پیش.

تاییه مه ندیه ی دووه م: رسته ی: ﴿إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا﴾، ته نیا له م سوورته ها ها تو، واته: تیمه سه رکه وتینکی رووشمان بۆ تۆ ره خساند.

تاییه مه ندیه ی سیتیه م: رسته ی: ﴿لِيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ﴾، ته نیا له م سوورته ها ها تو، واته: بۆیه خوا ﷺ ته و ده ی بۆ تۆ ره خساند، تا کو له گوناوه ی به رو دوات خو ش بی و، چاکه ی خو ی له سه رت ته واو بکات.

تایبە ئەندیی چوارەم: لەم سوورەتەدا سێ جار ئاسی سەکینەت (سکینە) کراوە، یانی: نَوُحْنَ و نَارَامِی و دَلْنِیایی و نَوُقِرْدِی، هەم لە نایەتی ژمارە ٤ (٤) داو، هەم لە نایەتی ژمارە ٨ (٨) داو، هەم لە نایەتی ژمارە ٢٦ (٢٦) دا، هەر سێ جار دیکەش (سکینە) تایبەت کراوە بە برادارانەو، بە هاوێلانێ بەرێزی پێغەمبەرەو: ﴿...﴾.

تایبە ئەندیی پێنجەم: پێستە: ﴿إِنَّ الَّذِيكَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَكَ اللَّهُ يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ﴾، تەنیا لەم سوورەتەدا هاتو، واتە: بە دَلْنِیایی تەوانەیی پەیمانێ پێدەدەن، تەنیا پەیمان بە خوا دەدەن، دەستی خوا لەسەر ووی دەستەکانیانەو. بە.

تایبە ئەندیی شەشەم: پێستە: ﴿يُرِيدُونَ أَن يُبَدِّلُوا كَلِمَ اللَّهِ﴾، تەنیا لەم سوورەتەدا هاتو، واتە: دەیانەوێ فەرمایشتی خوا بگۆڕن، واتە: ئەو فەرمایشتەیی خوا کە گەشت و بەلێنی تێدا بوو، بۆ مسوڵمانانێک لە صوڵحی حودەیبییەدا، بەشدار بوو بوون، کە دەستکەوتی جەنکیان بە قسەمت بکات و، لەواندا کورتی هەلێنێ، کە بریتی بوو لەو دەستکەوتانەیی لە جەنگی خەیبەر گرتیان، بەلام عەرەبە خێلەکیە بیاباننشینەکان دەیانویست خۆیان وەگەڵبەن، بۆ ئەوێ لەو دەستکەوتەدا بەشدار بن، یانی: لە شەڕێ تەریک بن و، لە خێری شەریک بن!

تایبە ئەندیی حەوتەم: پێستە: ﴿سَتَدْعُونَ إِلَيَّ قَوْمٌ أُولَىٰ بَأْسٍ شَدِيدٍ﴾، تەنیا لێرەدا هاتو، واتە: لە مەودو بانگ دەکەین، بۆ کۆمەلێکی خاوەن هێزی زۆر (کە لەگەڵیاندا بجەنگن و رووبەروویان ببنەو).

تایبە ئەندیی هەشتەم: پێستە: ﴿لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرِ﴾، تەنیا لێرەدا هاتو، واتە: بە دَلْنِیایی خوا لە براداران رازی بوو (پەسەندی کردن)، کە پەیمانیان لەگەڵ تۆدا بەست لە ژێر درەختەدا.

تایبە ئەندیی نۆیەم: چەند وشەیهک تەنیا لەم سوورەتەدا هاتوون:

- ١- ﴿وَمَنْ أَوْفَى بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهِ اللَّهُ﴾.
- ٢- ﴿يَطْلِي سَكَّةَ﴾.
- ٣- ﴿بَعْدَ أَنْ أَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ﴾.
- ٤- ﴿وَأَقْدَى مَعَكُمْ أَنْ يَبْلُغَ مَجْلَهُ﴾.
- ٥- ﴿مَعَرَّةٌ﴾.
- ٦- ﴿لَوْ تَزَيَّلُوا﴾.
- ٧- ﴿حِيَّةٌ لِّلْهَيْئَةِ﴾.
- ٨- ﴿لَتَدْخُلَنَّ السَّجْدَ الْحَرَامَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ﴾.
- ٩- ﴿مُخْلِفينَ رُءُوسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ﴾.
- ١٠- ﴿نَحْمَدُ رَسُولَ اللَّهِ﴾.
- ١١- ﴿أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ﴾.
- ١٢- ﴿رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ﴾.
- ١٣- ﴿سَيِّمَاءُ فِي وُجُوهِهِمْ﴾.
- ١٤- ﴿أَخْرَجَ سَقَطَهُ﴾.
- ١٥- ﴿فَكَازَرَهُ﴾.
- ١٦- ﴿فَأَسْتَفْظَفَ﴾.
- ١٧- ﴿فَأَسْتَوَى عَلَى سُوْقِهِ﴾.
- ١٨- ﴿يَمْحِبُّ الزَّرَّاعَ﴾.
- ١٩- ﴿لِيَغِيْظَ يَوْمَ الْكُفَّارِ﴾.

حەوتەم: دابەشكردنى ئايەتەكان بۇ چەند دەرسىك:

كۆى بىست و نو (۲۹) ئايەتەكەى ئەم سوۋەتەمان بۇ چوار دەرسان دابەشكردوون:

دەرسى يەكەم: ئايەتەكانى: (۱ - ۱۰)، باسى سەرکەوتنى ئاشكراو، چەند چاكەيكەكى مەزنى خوا لەگەل پىغەمبەر ﷺ و ھاوولانى بەرزىدا (خوا لىيان رازى بى) و، سزادانى خوا بۇ بېروايان و، خستنه پرووى نەركى پىغەمبەرى خوا ﷺ و، سىفەتە بنەرەتتەكانى، ھەرۋەھا نەركى شوئىكەوتووانى پىغەمبەر ﷺ، چ ھاوولانى (خوا لىيان رازى بى)، لە پىش ھەموو كەسداو، چ پروادارانى دىكە، تاكو دىنا بە كۆتا دى، ئنجا پەيمان بەستىيان لەگەل پىغەمبەر ﷺ خاتەمدا، كە مەبەست ئەو پەيمانەيە لە ژىر درەختەكەدا، كە دوايى بە (شَجَرَةُ الرُّضْوَان)، ناوى دەركر، بەسترا.

دەرسى دووهم: ئايەتەكانى: (۱۱ - ۱۷)، حەوت (۷) ئايەتە، باسى ھەلوئىستى عەرەبە خىلەككىيە بىاباننشەكان، كە لە تەفسىرەكاندا ناويان ھاتودو دوايى دەپانھىتىن، ھەندىكىان گوتوويانە: پىنچ عەشىرەت بوون و، ھەندىكىان گوتوويانە: شەش بوون، ھەلوئىستى خراپ و نەرتىيان لە بوارى جەنگ و جىھادا، دواكەوتىيان لە پروداوى بەرەو عومرە چوون و سولھى حوددەيىيەو، دواتر پەخنە گرتىيان لە نەبردنيان بۇ جەنگى خەبەر، تاكو پشك و بەشيان ھەبى لەو دەستكەوتەدا، كە لە جەنگى خەبەرەدا دەستى مسولمانان كەوت و، ھەوال پىدانىيان (بەو عەرەبە بىاباننشەكانە)، كە لەمەودوا بۇ جەنگ لە دژى كۆمەلىكى بەھىز داوا دەرگىن، ئنجا ئەگەر بىت و فەرمانبەرى بكن، پاداشتى گورەيان دەبى، ئەگەرنا تووشى سزاو جەزەبەى خوا ﷻ دىن، ھەرۋەھا باسى ئەوانەى پاساو و غوزريان ھەبوو، كە نەچن بۇ بەشدارى جەنگ و جىھاد، كە برىتىن لە كۆترو شەل و نەخۆش.

دەرسی سێهەم: ئایەتەکانی: (١٨ - ٢٦)، واتە: نۆ (٩) تاییەت، باسی پەیمان
لیوەرگیرانی هاوێلان لە ژێر درەختی (رُضْوَان) دا، (شَجَرَةُ الرُّضْوَان) و، موژدە پێندانیان
بە رازیی بوونی خوا لییان و، حیکمەتی دەستگیرانەوێی مسوڵمانان و کافران لە
بەرابەر یەکیددا، کە دەستیان نەچیتە خوێنی یەکیدیی، هەرچەندە هەر کامیکیان
نەوێی دیکە ی لێ هەڵکەوتووە، بە تاییەت خوا ﷻ دەستی مسوڵمانانی گێراپەوێ،
لەوێی بە خوێنی کۆمەڵیک لە هاوێش بۆ خوا دانەرەکان سوور بێ، کە ویستیان
پەلاماری مسوڵمانان بدەن، هەروەها مسوڵمانانیشی چەپالەداو پاراست، لەوێ کە
کافرەکان زەفەریان پێ بەرن، ئەویش هەمووی بۆ ئەوێ ئەو صوڵح و پێکھاتنە،
کە خوا ناوی لێناوە سەرکەوتنیک پوون و ئاشکرا، سەر بگری و، باسی چەند
سیفەتیک زۆر خراپی بێروایان و، ستایشی برۆاداران پارێزکار.

دەرسی چوارەم: سێ ئایەتی کۆتایی دەگریته خوێ، ئایەتەکانی: (٢٧ - ٢٩)، لەو
سێ ئایەتەش دا:

أ- لە ئایەتی ژمارە (٢٧) دا، خوا ﷻ باسی ھاتنە دی خەونەکی پێغەمبەر ﷺ دەکات، کە
خەونی بینیوو: خوێ و هاوێلانێ دەچن بۆ مەککەو، تەواف بە دەوری کعبەدا دەکەن و،
خوا پەرستییهکانی عومرە نەنجام دەدەن، ئنجا هاوێلان (خوا لییان رازی بێ)، کە صوڵحی
خودەبییەیان کرد، بۆیە زۆر لەسەر دلێان قورس بوو و، ھۆکاریکی زۆر لەسەر دل قورس
بوونی هاوێلان، کە ئەو صوڵحەیان کردو، ئەوێ بوو کە نەچوون بۆ زیارەتی کعبە و، کە
ھەندیکیان، جوړیک لە گومان و دوو دلێان بۆ دروستبوو، گوێیان: ئەو پێغەمبەر! ﷺ
ئایا نەتفەرموو: دەچین سەردانی مائی خوا دەکەین؟ ئەویش فەرمووی: بەلێ، بەلام گوتم:
ئەمسال؟ گوێیان: نەخێر، فەرمووی: دەجا دەچین، ئەم سال نا، سائیکی دیکە، ئنجا دوا
ئەوێ بۆیان پوون بۆو، کە خەونەکی پێغەمبەری خوا ﷻ ھەر دیتە دی، دلێان چاک
بوو، ئایەتی ژمارە (٢٧) یش باسی ئەوێ دەکات: ﴿لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّؤْيَا بِالْحَقِّ لَتَدْخُلُنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ عَامِنِينَ مُحَلِّقِينَ رُءُوسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ لَا تَخَافُونَ فَعَلِمَ
مَا لَمْ تَعْلَمُوا فَجَعَلَ مِنْ دُونِ ذَلِكَ فَتَحًا فَرِيًّا ۝ ٢٧ ۝﴾، واتە: بە دلنایی خوا ﷻ خەونی

پېغەمبەرەكەي راست ھېنايە دى، دەچنە نېو مژگەۋق ھەرامەۋە، بە دۇنيایى و بەبى ترسى، ھەندىكتان سەرى غۇتان تاشیو، ھەندىكتان كورتان كردۆتەو، لە كەس ناترسىن، خوا ﷻ تەۋدى زانى كە تېۋە نەتاندەزانی، لە پېش تەۋەدا سەرکەۋتېكى دېكەي بۆ ۋەخساندن (كە بریتی بوو لە جەنگى خەبەر، ئەو دەستكەۋتانی كە لە جەنگى خەبەر دا گرتیان و، مسولمانان زۆر پېيان دەۋلەمەند بوون و، زۆر بە كەلكیان ھات بۆ قۇناغەكانى دوايیان).

ب- لە ئايەتى ژمارە (۲۸) یشدا، خوا ﷻ حېكمەت و ئامانجى نېردرانى پېغەمبەر ﷺ بوون دەكاتەۋە، كە پېغەمبەرى خاتەم بۆچى ھاتو، بەرنامەكەي چىيە؟ كە ھەم پېنمايەو، ھەم بەرنامەيەكى پېك و راستیشە: ﴿هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ ۚ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا ۝۲۸﴾.

ج- ئايەتى ژمارە (۲۹) و كۇتايى، ھەمووى پېناسەي پېغەمبەرى كۇتايە ﷻ، پېناسەي ھاۋەلەكانىەتى (خو لىيان ۋازى بى)، بە ديارترىن سيفەتەكانيان، كە ئەو سيفەتەكانيان و ئەو پېناسەيان، ھەم لە تەۋرات دا، ھەم لە ئىنجىلدا باسكراون، ئەو سيفەتەكانى كە لە تەۋراتدا باسكراون جوړىكن، ئەوانەش كە لە ئىنجىلدا باسكراون، جوړىكى دېكەن، بەلام گرنك ئەۋەيە خوا ﷻ ئەك ھەر باسى پېغەمبەرى خاتەمى ﷻ كردو، لە كىتەبە پېشۋەكاندا، بەلكو تەنانتە باسى ھاۋەلانىشى كردو (خو لىيان ۋازى بى)، كە تېستاش لەگەلدا بى بەشىك لەو سيفەتەكانى باسى پېغەمبەر و نىشانەكانى و، بەشىكىش لەو سيفەتەكانى باسى ھاۋەلانى پېغەمبەرن، (خو لىيان ۋازى بى)، لە پەيمانى كۇندا ماون، پەيمانى كۇن واتە: بە ھەر (۳۹) كىتەبەكە، ياخود بە ھەر (۴۹) كىتەبەكە، (بەپنى دوو جوړە سەرژمىرى خاۋەن كىتەبەكان، بۆ ئەو كىتەبەكانى لە چوارچىۋەي پەيمانى كۇندا (العَهْدُ الْقَدِيم) دا كۆيان كردوۋە، بەلكو لە پەيمانى نوێشدا كە چوار ئىنجىلەكان و كۆمەلىك كىتەب و نامەي دېكەن، لەۋىشدا ديسان باس و خواس و نىشانەكانى پېغەمبەرى خاتەم موحەممەد ﷺ تېستاش لەگەلدا بى، دواي ئەو ھەموو گۆرپن و دەستكارىي كرانەي كىتەبى خاۋەن كىتەبەكان، ھەر ماون.

بەرچاۋ پوونییەك

بەرچاۋان!

بەر لەو دەی راستەوخۆ بچینە سەر تەفسیرکردنی (۲۹) نایەتەكەى سوورەتی (الفتح)، لەبەر ئەوەى ئەو (۲۹) نایەتە، ھەموویان لە بارەى دوو پووداۋەودن:

یەكەم: صولحی ھودەیبییە، لە سالى شەشەمى كۆچیدا.

دووهم: جەنگى خەیبەر، لە سالى ھەوتەمى كۆچیدا.

بۆیە بە باشم زانی وەك بەرچاۋ پوونییى باشترو زیاتر لە بارەى چەمك و واتای نایەتەكانەودو، ئەو كەش و ھەواىەى نایەتەكانى تیدا دابەزیون، ئەم سوورەتە موباردەكەى تیدا دابەزیو، ئەو دوو پووداۋە بگێڕینەو: یەكەم: صولحی ھودەیبییە. دووهم: جەنگى خەیبەر، دواى ھىكەمەت و بەرھەمەكانى ھەر كام لە صولحی ھودەیبییە و جەنگى خەیبەرىش ناماژە پێ بکەین، واتە: سەرچەم لە دوو تەوھەردا، ئەم بابەتە پێشكەش دەكەین:

تەوھەرى یەكەم: صولحی ھودەیبییە و جەنگى خەیبەر، لە كۆتایى سالى شەشەمى كۆچى: مانگى (ذی القعدة) و سەردەتای سالى ھەوتەم: مانگى (محرم) دا، ئەم تەوھەرش دەكەینە دوو پرگە:

پرگەى یەكەم: صولحی ھودەیبییە.

پرگەى دووهم: جەنگى خەیبەر.

تەوھەرى دووهم: ھىكەمەت و بەرھەم و سوودەكانى صولحی ھودەیبییە و جەنگى خەیبەر، ئەوىش دیسان لە دوو پرگەدا.

تەنجا تێمە تەوهری یەكەمی ئەم بابەتە، واتە: باسی صولحی حودەیبییەو، جەنگی خەبەر، راستەوخۆ لە (السَّيْرَةُ النَّبَوِيَّةُ لِابْنِ هِشَامٍ)، چاپی یەكەم سالی (١٤٢٧)ی كۆچی، (٢٠٠٩)ی زایینی، (دار ابن الهميم)، وەرده‌گیرین^(١).

تەوهری یەكەم: باسی صولحی حودەیبییەو، جەنگی خەبەر:

بەرگی یەكەم: باسی صولحی حودەیبییە:

(إِبْنُ هِشَامٍ) لە ژێر ناوونیشان: (أَمْرُ الْحُدَيْبِيَّةِ فِي آخِرِ سَنَةِ سِتٍّ ، وَذِكْرُ بَيْعَةِ الرُّضْوَانِ وَالصُّلْحِ بَيْنَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَبَيْنَ سُهَيْلِ بْنِ عَمْرِو) واتە: باسی حودەیبییەو باسی پەیمان بەستنی (رُضْوَان) و پێکھاتنی نێوان پێغەمبەری خوا ﷺ و سوھەیلی کوری عەمر، (نوێنەری قورەیشییەکان، یاخود دوا نوێنەری قورەیشییەکان):

(١)- (إِبْنُ إِسْحَاقَ) گوتووین: دواپی پێغەمبەر خوا ﷺ لە مەدینە مایەو، مانگی رەمەزان و مانگی شەووال و، لە مانگی (ذو القعدة)دا، بە مەبەستی عومر، دەرچوو، بەرەو مەككە، كە مەبەستی جەنگکردن نەبوو، (إِبْنُ هِشَامٍ) دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ (مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْكَلْبِيُّ)، لە شوینی خۆی دانا، وەك سەرپرەشتیارو بەرپر.

(إِبْنُ إِسْحَاقَ) دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ عەرەبەکان و ئەوانە ی لە دەوری بوون، لە بیاباننشینەکان (نەعراب)، ناگادار کردنەو كە لەگەڵی بچن. چونكە مەترسی هەبوو لە هۆزی قورەیش، ئەو ی كە کردیان (كە بریتی بوو لە پێ لێكترن)، مەترسی ئەو ی هەبوو، لە دژی وی جەنگ بكەن و، بیکێرنەو لە كەعبە، بەلام زۆربە ی عەرەبە بیاباننشینەکان، سستییان نواندو لەگەڵی نەچوون، تیدی پێغەمبەری خوا ﷺ خۆی و، ئەوانە ی لە خزمەتی دابوون لە كۆچكەرانی

(١) بە نەسبەت صولحی حودەیبییەو، لە بەرگی (٣) لاپەرە: (١٦٢ - ١٧٦)، لە (٢٢) خاڵ دا، بە نەسبەت جەنگی خەبەر، بەرگی (٣) لاپەرە: (١٧٦ - ١٨٨)، لە (٢١) خاڵ دا، یانی: هەردوو پرووداوەكە لە (٤٣) خاڵدا دەخەینە پوو.

و لە پشتیوانان و، لە عەرەبانەیی که پێیانەوه پەيوەست بوون، دەرچوون و، قوربانیشی لەگەڵ خۆی بردو، نیهق عومردی هینا، تاكو خەلك دلتیا بێ، واتە: بەرانبەرەكانی دلتیا بێ لەوهی بە تەمای جەنگ نیە لە دژیان و، تاكو خەلكیش بە گشتی بزائن، تەنیا بە مەبەستی سەردانی مائی خواو بە مەزنگرتنی دەچێ.

(۲) - **عُرْوَةُ بْنُ الزَّبْرِ** له **(مُسَوِّرُ بْنُ مَخْرَمَةَ وَمُرْوَانُ بْنُ الْحَكَم)** هیناویهتی، که پێیان گوتوه: پیغه مەهری خوا ﷺ له سالی حوده یبیه دا، واتە: ئەو سالی که صولحی حوده یبیهی تیدا، دەرچوو بە مەبەستی سەردانی مائی خوا، مەبەستی جەنگکردن نەبوو، هەفتا حوشتریشی بو قوربانیی لەگەڵ خۆی بردن، لەبەر ئەوهی خەلکە که هەوتسەد (۷۰۰) کەس بوون، بەو پێیە هەر حوشتریک له جیاتی دە (۱۰) نەفەر.

لێره دا ئەو وا دەلی.

بەلام جابیری کوری عەبدوللا (خوا لە خۆی و بابی رازی بێ)، گوتوویهتی: تیمە ئەوانەیی بەشداری حوده یبیه بووین، چوارده سەد بووین، (۱۴۰۰) کەس، له گیردراوه کی دیکە دا هاتوه: (۱۵۰۰) کەس بووین، له گیردراوه کی دیکە دا هاتوه: (۱۳۰۰) بووین، هاوه لآن (خوا لیتان رازی بێ)، هەر کامیکان بە رای خۆی ژماره کهی مەزەندە کردوه.

۳- پیغه مەهری خوا ﷺ دەرچوو تاكو گەشته **(عُسْفَان)** که شوئێتیکە له نزیک مەککه، لهوی **(بَشْرُ بْنُ سُفْيَانَ الْكُفَيْ)** پێگە بشت، گوتی: ئەو پیغه مەهری خوا ﷺ ئەمە هۆزی قورەیشە، بیستوویهتی که تۆ دەرچووی، بۆیە ئەوانیش دەرچوون و، حوشتران بە بەچکەوه هیناون و، هەرچی کەل و پەل و پتووستی جەنگیە هیناویانە، پتستی پلێنگیان لەبەر کردوون - که بۆ جەنگ بە کارهاتوون - ، له **(ذِي طَوًى)** بارگەیان خستوه، پەیمانان لەگەڵ خواداو: : هەرگیز تۆ تاوا بەو شتوێه له شارەکیان وه ژوور نەکهوی، ئەمەش خالیدی کوری وه لیده، ئەسپەکانی ئەوانی پێن، (واتە: فەرماندهی سواره کانیانە)، هاتوون، تاكو گەشتوونه **(كُرَاعُ الْعَمِيم)**، (شوئێتیکە له نزیک مەککه)، دەلی: پیغه مەهری

خو! ۱۰: فەرمووی: (يَا وَيْحَ قُرَيْشُ! لَقَدْ أَكَلْتُمُ الْعَرْبَ، مَاذَا عَلَيْهِمْ لَوْ خَلَوْا بَيْنِي وَبَيْنَ سَائِرِ الْعَرَبِ، فَإِنْ هُمْ أَصَابُونِي كَانَ الَّذِي أَرَادُوا، وَإِنْ أَطَهَرَنِي اللَّهُ عَلَيْهِمْ، دَخَلُوا فِي الْإِسْلَامِ وَأَفْرَيْنَ، وَإِنْ لَمْ يَفْعَلُوا قَاتَلُوا وَبِهِمْ قُوَّةٌ، فَمَا تَطْنُ قُرَيْشُ، قَوْلَاللهِ لَا أَرَأَى أَجَاهِدُ عَلَى الَّذِي بَعَثَنِي اللَّهُ بِهِ حَتَّى يُظْهِرَهُ اللَّهُ أَوْ تَنْفَرِدَ هَذِهِ السَّالِفَةُ، ثُمَّ قَالَ: مَنْ رَجُلٌ يُخْرِجُ بِنَا عَلَى طَرِيقِ غَيْرِ طَرِيقِهِمُ الَّتِي هُمْ بِهَا؟).

واته: قورەيش بى قەزا بن! جەنگ خواردنى، چى دەبوو ئەگەر لەمن و لە باقى عەرەبان گەرابان، ئەگەر ئەوان منيان پىکا، ئەو ئەوانى ئەوان ھاوتە دى، (هەى قورەيش)، ئەگەر خواش منى سەرخست، ئەو کاتە ئەوان دىنە نىو نىسلامەو لە ھاىکدا کە زۆرن و بەهتیزو پىزن و، جەنگ بى ھىزى نەکردوون، ئەگەر نەشەنتە نىو نىسلامەو، جەنگ دەکەن، لە ھاىکدا تەوانا ھىزىان ھەيە، قورەيش گومانى چىيە؟ (واتە: قورەيشە ھاوبەش بۆ خوا دانەرەکان)، سۆتە بە خوا بەردەوام لە پىتاوى ئەو، کە خوا منى پى پەوانە کردو، تىدە کۆشم و جەنگ دەکەم، تاكو ئەم پەگى ملەم دەردەچى، (واتە: ھەتا زيانم لەبەردابى)، دواى فەرمووی: چ پياویک ھەيە بەرپە کماندا بەرى جگە لەرپى وان، (تاكو تىکھەلنەنگوین^{۱۱} و تووشى شەپو کوشتار نەبىن).

(إِبْنِ إِسْحَاق) دەلى: عەبدوللای کورى ئەبوو بەکرى صیددیق، (خوا لە خۆى و بابى رازى بى)، بۆى باسکردووم، کە پياویک لە ھۆزى (أَسْلَمَ) گوئى: من ئەى پىغەمبەرى خوا! ۱۲، تىدى بەرپە کى پووتەن و عاسى دا، بردن بە نىو دۆل و شىواند، ھەتا لى دەرچوون، ئەو دەش زۆر بۆ مسوولمانان قورس بوو، دواى گەيشتنە سەر زەویيە کى دەشتایى لەو شوپنە کى دۆلە کە کۆتایى دى. پىغەمبەرى خوا ۱۳ بە خەلکى فەرموو: (قُولُوا: نَسْتَغْفِرُ اللَّهَ وَتُوبُ إِلَيْهِ، فَقَالُوا ذَلِكَ، فَقَالَ: وَاللَّهِ إِنَّهَا لَتَلْحِظُ الْبُيُوتَ عَرَضَتْ عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ، فَلَمْ يَقُولُهَا، دَوَى ئەو دى لە شوپنە عاسى و زەحمەتە کە سەرکەوتن و، ئەو پىيان برى و

(۱) تىکھەلنەنگوتن: بەرپە کەوتن، پىکدان

چوونە دەشتایەهە، فەرمووی: بَلَّيْن: داوای لیبوردن لە خوا دەکەین و بۆ لای دەگەڕێنەوه، ئەوانیش وایان گوت، دوایی فەرمووی: سویتد بە خوا ئەوه ئەو وشە بەی (حطّة) بوو، کە بۆ بەنوو تیسراتیلش پێشنیار کرا، بەلام ئەیانگوت، (وَقُولُوا حِطَّةً)، واتە: بَلَّيْن: خۆیە! گوناھە کاھمان لێ دابەزێنە، گوناھە کاھمان لێ بێرەوه.

(إبن هشام)، دەلێ: دوایی پێغەمبەری خوا فەرمانی بە خەلک کرد، کە بە لای راستدا، لە پشت ھەمشەوہ برۆن، لە رێھەکەوہ کە بەلای (ثَنِيَّةُ الْفُرَارِ) دا، دەچێ، لەو شوێنە کە دادەبەزێتە لای حودەبیبیە لە خوار مەککەوہ، نیدی سوپایە کە بەویدا پۆی، کاتیەک ئەسپەکانی قورەیش، (واتە: سوارچاکەکانی)، تۆزو خۆلێ سوپایان بینی و، تەماشایان کرد، بەرێھەکە خۆیاندا ئەھاتوون، رایانکرد بە ڕاکردن گەڕانەوہ بۆ لای ھۆزی قورەیش، کە ئەوان رێیان گۆریوہ، (لەو شوێنە ئیمە پێشمان پێگرتبوون، بەویدا ئەھاتوون).

۴- ئەنجا پێغەمبەری خوا ﷺ رۆیشت تاکو گەیشتە (ثَنِيَّةُ الْفُرَارِ)، لەوێ حوشترەکە یەخ بوو، خەلک گوتیان: حوشترەکەت جەنە ی گرتو، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (مَا خَلَّاتْ وَمَا هُوَ لَهَا بِخَلْقٍ، وَلَكِنْ حَبَسَهَا حَاسِرُ الْفِيلِ عَنْ مَكَّةَ، لَا تَدْعُونِي فَرِيشَ الْيَوْمَ إِلَى حُطَّةٍ يَسْأَلُونَنِي فِيهَا صَلَةَ الرَّحْمِ، إِلَّا أَعْطَيْتُهُمْ إِيَّاهَا)، واتە: حوشترەکەم جەنە ی نەگرتوہ و ئەو ڕەفتارەشی نەبووہ، بەلکۆ ئەوہ حوشترەکە ی منی ڕاگرتوہ، کە کاتی خۆی فیلەکانی سوپای ئەبەرەھە ی ڕاگرت، کە ئەچنە ئێمە مەککەوہ، ئەنجا فەرمووی: ھۆزی قورەیش ئەمرۆ بانگم ناکەن بۆ ھیچ نەخشە یەک، کە پەيوەندیی خزمایەتی گەیانندی تیدا ھەبێ، (لە شوێنێکی دیکە دەفەرموێ: بە مەزنگرتی کەعبە ی تیدا ھەبێ)، مەگەر من ڕازی دەبم بەو نەخشە یە، ئەمەش لە صحیحی بوخارییدا ھاتوہ، بە پتووستی نازانم ھەمیشە نامازە بکەمەوہ بە سەرچاوہ کان، مادام لە سیرە ی (ابن هشام) دوە، دەبھێنین، کە لە پەراوێزدا، نامازە بە سەرچاوہ کان کراوہ.

۵- دوايى پىغەمبەرى خوا ﷺ بە خەلكى فەرموو: دابەزن، (واتە: دابەزن بۆ ھىتايى ئاۋ)، پىتى گوترا: ئەي پىغەمبەرى خوا! ﷺ، دۆلەكە ئاۋى تىدا نىيە، تاكو دابەزىنە سەرى، ئەۋىش تىرىكى لە تىردانەكەي دەرھىتاۋ دايە پياۋىك لە ھاۋەلان، ئەۋىش ئەۋ تىرەي بىردە ئىۋ يەكك لە چالەكان، لەۋانەي پىۋونەۋەۋ ئاۋيان تىدانىيە، تىي چەقاند تىدى ئەۋ چالە ئاۋى لى دەرۋۆلى، ھەتا خەلک ھەموۋى كۈندەۋ مەشكەۋ، چى پىيان بوۋ پىيانكرد.

لە رىۋايەتتىكىدا ھاتوۋە، دەلتى: ئەگەر سەد ھەزار (۱۰۰،۰۰۰) كەس شىش بان، بەشى ھەموۋانى دەكرد، تىجا تايا نەۋەي تىرەكەي پىغەمبەرى ﷺ بۆ ئاۋ دەرۋۆلاندن، لە يەكك لە چالەكاندا چەقاندەۋ، كى بوۋە؟ ھەندىكىان دەلتىن: يەككى لە ھاۋەلان بوۋ ئاۋى: (تَاجِيَةُ بْنُ جُنْدُبِ بْنِ عُمَيْرِ بْنِ يَعْمُرَ بْنِ دَارِمِ بْنِ عَمْرِو بْنِ وَائِلَةَ بْنِ سَهْمٍ)، ئەۋ كەسەي حوشترەكانى پىغەمبەرى ﷺ لى دەخوړىن.

(إِبْنِ إِسْحَاقَ) دەلتى: ھەندىكى دىكە لە زانايان گوتوۋايانە: (الْبَرَاءُ بْنُ عَازِبٍ) بوۋ، گوتوۋىيەتى: مەن بوۋم تىردەكەي پىغەمبەرى خوام ﷺ لەۋ چالەي ئاۋى تىدا نەبوۋە چەقاندەم و ئاۋەكە دەرۋۆلىي.

۶- (الرُّهْرِي) كە ھەر كام لە: (صحيح البخاري) و (صحيح مسلم) ىش لىيەۋە نەقلىان كىردەۋ، دەلتى: دوايى ئەۋەي پىغەمبەرى خوا ﷺ سەقامگىر بوۋ، بارگەۋ بىنەيان خىست، (بَدِيلُ بْنُ الْوُرْقَاءِ الْغَزَالِي)، لەگەل پياۋانىك لە ھۆزى (خَزَاعَةَ) ھاتنە لاي، ديارە بە نۆينەرايەتىي قورەيش و، لەۋ باردەۋە دواندىان و پىرسىاريان لى كىرد، بۆچى ھاتوۋە؟! ئەۋىش ھەۋالى پىدان: بۆ ئەۋە نەھاتوۋە، جەنگ بىكات، بەلكو ھاتوۋە سەردانى مالى خوا ﷺ بىكات و، حورمەتى مالى خوا ﷺ بە مەزىن بگىرى، دوايى چى بە (بِشْرِ بْنِ سَفْيَانَ) كوتبۇۋ: ئەۋەشى بە شاندەكەي (خَزَاعَةَ) گوت، ئەۋانىش گەۋانەۋە بۆ لاي ھۆزى قورەيش و گوتيان: ئەي ھۆزى قورەيش! تىۋە پەلە لە موحەممەد ﷺ دەكەن، موحەممەد بۆ جەنگ نەھاتوۋە، بەلكو ھاتوۋە بۆ سەردانى ئەم مالى، (مالى خوا)، بەلام ھۆزى قورەيش ئەۋانىان تۆمەتبار كىردو، قەسەي رەقىيان لەگەلكردن، پىيان گوتن: ھەرچەندە بۆ تەۋەش نەھاتىي جەنگ

بکات، بەلەم سوێند بە خوا بە زۆر نایەتە تێو شارەکه مانەوه، نابێت عەرەب باسی ئەوه بکەن، که موخەممەد ﷺ بە خوێ و بە ژمارەیهک لە هاودلانی بەبێ پێککەوتن لەگەڵ قورەیش دا هاتۆتە تێو شاری مەککەوه.

(الرُّهْرِي) دەڵێ: ھۆزی (خُرَاعَة) زۆر دڵسوۆزی پێغەمبەری خوا ﷺ بوون، ھەم مسوولمانەکانیان و ھەم ھاوبەش بوو خوا دانەرەکانیان، ھیچ شتیکیان لە کاروباری مەککە لێ پەنھان نەدەکردو، لە نزیک مەککەشەوہ بوون.

٧- تەنجا قورەیش نوێنەرێکی دیکە دەنێرن، (إِبْنِ هِشَام) دەڵێ: دواپی (مِکْرَزُ بْنُ حَفْصِ بْنِ الْأَخِيفِ) یان نارد، که لە ھۆزی (بَنِي عَامِرِ بْنِ لُؤَيٍّ) بوو، بە نوێنەراییەتی خۆیان بوو لای پێغەمبەر ﷺ کاتێک پێغەمبەری خوا ﷺ بینی بەرەو ڕوویان دێ، فەرمووی: (هَذَا رَجُلٌ غَادِرٌ) ئەمە پیاویکی پەیمانشکێتە، کاتێک ھاتە لای پێغەمبەری خوا ﷺ قسە ی لەگەڵدا کرد، پێغەمبەری خوا ﷺ ھەمان شت کہ: (يَدِيلُ بْنُ الْوُرَقَاءِ) ی فەرموو، بەویشی فەرموو، ئەویش گەڕایەوہ بوو لای قورەیش و، ئەوہی پێغەمبەری خوا ﷺ بینی گوتیو، بۆی گێڕانەوہ.

٨- (ثُمَّ بَعَثُوا إِلَيْهِ الْخَلِيسَ بْنَ عَلَقْمَةَ، أَوْ ابْنَ رَبَّانٍ وَكَانَ يَوْمَئِذٍ سَيِّدَ الْأَحَابِيشِ)، (که ئەمە شاندی سێیەمە، قورەیش دەنێرن بوو لای پێغەمبەری خوا ﷺ)، دواپی: (الْخَلِيسُ بْنُ عَلَقْمَةَ)، که لەو کاتەدا گەورە ی ھۆزی (أَحَابِيش) بوو، ناردیان کاتێک پێغەمبەری خوا ﷺ بینی فەرمووی: (إِنَّ هَذَا مِنْ قَوْمٍ يَتَأَلَّهُونَ، فَابْعَثُوا الْهَدْيَ فِي وَجْهِهِ حَتَّى يَرَاهُ)، واتە: ئەمە لە کۆمەڵێکە کہ ئەھلی عبادەتن و، خواپەرستن، بۆیە قوربانییەکانی بەڕوودا بنێرن، تاکو بیانبینن. (إِزَانَتْ) کہ تێمە بوو جێبەجێکردنی عومرە ھاتووین، ئەوہتا قوربانییەکانمان لەگەڵ خۆماندا ھێناون، ئەک بوو جەنگ و کوشتار.

ئێرەدا پێویستە ئەو ھەڵوێستە بەکەین، کہ پێغەمبەر ﷺ ھەر کام لەم نوێنەرانی ھاتوون بوو لای، باش ناسیوی، بە (مِکْرَزُ بْنُ حَفْصِ) ی گوتوہ: ئەمە پیاویکی پەیمان شکێتە، ھەرودھا بە (الْخَلِيسُ بْنُ عَلَقْمَةَ) و ئەوانە ی لەگەڵدا بوون،

گوتووێهێ: ئەوانە لە کۆمەڵێکن خوا پەرستیی دەکەن، بۆیە شتیکی وا بکەن
بزانی، ئێمەش بۆ خوا پەرستیی ھاتووین.

ننجا کاتیک (الْخُلَیْسُ بْنُ عَلْقَمَةَ) قوربانییەکانی بینی بە پانایی دۆلەکەدا
دەھاتنە خوارو، گەردەنبەند (قلادة) یان لە ملدا بوو، ئەووی لە گەردنیان دەکری
تاکو بزانی کە نیشانە دارکراون بۆ قوربانیی، و، ھەندیکیان لە حوشترەکان
تووکی خۆیان ئەووی دەمیان دەیگەیشتی، خوارد بوویان، لەبەر ئەووی لە میژ
بوو لە شوێنی خۆیان راگیرابوون، بەکسەر گەپایەووە بۆ لای ھۆزی قورەیش و،
نەگەیشتە لای پیغەمبەری خوا ﷺ، لەبەر بە مەزنگرتنی ئەو دیمەنە دی، بە
قورەیشی گوت: شتیکی ناوام بینی، پێیان گوت: دانیشە! تۆ ئەعرابیی زانیارییت
بەو شتانە نیە.

(إبن إسحاق) دەڵێ: عەبدوللای کورێ ئەبوو بەکر، بۆی گێڕامەووە، کە
حوڵەیس لەو قسەیە تووڕە دەبی و، پێیان دەڵێ: ئەی ھۆزی قورەیش! ئێمە
لەسەر ئەو، پەیمانمان لەگەڵتان نەبەستوو، لەسەر ئەو گریبەستمان پێکەووە
نەکردووە، ئایا دەبی کەسێک کە بۆ بە مەزنگرتنی مائی خوا ھاتو، بەرپەرچ
بدرێتەووە بگێردرێتەو؟! سوێند بەو کەسە نەفسی حوڵەیس بە دەستە، یان
دەبی پێگە بدەن موخەممەدو ھاوہەلانی بێن و ئەو مەبەستە بۆ ھاتو (کە
بریتییە لە عومرە کردن)، ئەنجامی بدات، یان ئەو تا من بە یەکجار، جار دەدەم،
ھۆزی (أحابیش) ھەموویان بە ھەلوێستی یەک پیاو ھەلسن لە دژتان، گوتیان:
ئەی حوڵەیس! نارام بگرە، پەلەمان لێ مەکە، تاکو ئەووی پێی پازیی دەبین
بۆ خویمان وەریدەگیرین، (واتە: تاکو پێک دەکەوین لەگەڵ موخەممەدداو بە
شەرو ھێز نەیت و، بە شیوەیەکی ناشیانیانە بێ).

٩- ننجا قورەیش نوێنەری چوارەم دەنیری: (عُرْوَةُ بْنُ مَسْعُودٍ الثَّقَفِيُّ) وەک نوێنەری
قورەیش دەچێ بۆ لای پیغەمبەر ﷺ بەلام بەرلەووی بچێ دەڵێ: ئەی ھۆزی قورەیش!

ھەر كەس تاكو ئىستا ناردووتانە بۇ لاي موھەممەد ﷺ، كە گەپاۋەتەۋە، بە قەسە زېرو توند دواندووتانە، خۇشتان دەزانن من وەك باب وام بۇ رۆلەي خۇي، (لەبەر ئەۋەي عورپە لە (سُبَّغَةَ بِنْتِ عَبْدِ شَمْسٍ) بوۋە، يانى: دەبىتەۋە بە گەۋەي قورەيش)، ئىستاش ئەۋەي توۋشتان بوۋە، ھاتو، مەنەش ھەرچى لە خەلگەكەي خۇم بە قەسە كىردووم، ھىناۋم و، خۇشم ئەۋە لەگەلتانم، گوتيان: راست دەكەي تۆ لە لاي ئىمە تۆمەتبار نى، (مەبەستى ئەۋە بوۋە كە ھەرچى چوۋە ھاتوئەۋە، ئىۋە قەساكانىتان بە دل ئەبوۋە، مەنەش وەك باب وام بۇ ئىۋە، ئەۋە خۇم و خەلگەكەشم ھاتوۋىن بۇ ھاۋكارىيتان)، ئىجا چوۋ تاكو گەيشتە لاي پىغەمبەرى خوا ﷺ، لەبەر دىمى دانىشت، گوتى: ئەي موھەممەد! ﷺ خەلگىكى تىكەل و پىكەل و ھەرچى و پەرچىيت ھىناۋە، بۇ ئەۋ شۈينەي وەك قەلغانى تۆيە، تاكو قەلغانى خۇت بىشكىنى كە مەككەيە! بۇ زانىارىيت ھۆزى قورەيش ھاتوۋنە دەرو حوشترو بەچكەيان ھىناۋن و، پىستى پلىنگانىان لەبەر كىردوۋە بەيمانىان بە خوا داۋە، كە ھەرگىز بە زۆر نەچپە ئىۋ شاردەكەيانەۋە، بە خوا من ئەۋانەي دەۋرت دەبىنم كە بەيانى ھەموۋيان بەجىت دەھىلن، ئەبوۋ بەكر ﷺ، لە پىشت پىغەمبەرى خواۋە ﷺ دانىشتىبو، گوتى: (أَمْضُصْ بَطْرَ اللَّائِي)، واتە: مېتكەي لات (كە پەرستراۋىكى مېنەيان بوۋە)، مېزە، ئايا ئىمە پىغەمبەرى خوا ﷺ بەجىت دەھىلن؟ عورپە گوتى: ئەي موھەممەد! ئەۋە كىيە؟ ئەۋەش گوتى: (هَذَا ابْنُ أَبِي قُحَافَةَ)، ئەۋە كوپى ئەبى قوحافەيە، (واتە: ئەبوۋ بەكر ﷺ)، عورپەش گوتى: بە خوا ئەگەر لەبەر ئەۋە نەبوۋايە، چاكەيەكت لە چاۋى مىندا ھەيە، ئىستاۋەلەمى ئەۋ قەسەيەتم دەدايەۋە، (يانى: ئەۋ قەسە زېرەت، با لە بەرانبەر ئەۋ چاكەيەدا بى، كە لەگەلت كىردووم و قەسكەت پىن ئالئىمەۋە)، دوايى عورپە جارجار دەستى دىبىرد بۇ رېشى پىغەمبەر ﷺ و دىدىۋاند موغىرەي كوپى شوعبەش لەسەر سەرى پىغەمبەرى خوا ﷺ بەچەكەۋە ۋەستا بو، (واتە: بەخوۋدە زىرى و ئەۋانەۋە)، ھەر جارى كە عورپە دەستى بۇ لاي رېشى پىغەمبەر ﷺ دىبىرد، ئەۋەش دەستى لە دەستى دەدات، دەيگوت: دەستى خۇت لە روۋى پىغەمبەرى خوا ﷺ دوۋرىخەۋە، پىش ئەۋەي دەستت ئەگەرتەۋە بۇ لات، (واتە: پىش ئەۋەي دەستت بىرتىنم بە شمشىر)، عورپە پىيگوت: بى قەزابى چەند

قەسە ۋە ۋە چەند زېرى! پېغەمبەرى خواش ﷺ زەردە خەنەبەكى كىرد، عورپە گوۋ: ئەي موحەممەد! ﷺ ئەو كىيە؟ ئەوئىش فەرموۋى: (هَذَا ابْنُ أَخِيكَ الْمُغِيرَةُ بْنُ شُعْبَةَ)، ئەو برازاي خۇتە موغېرەي كورې شوغەبە، ئەوئىش گوۋ: ئەي ستەمكار! ھەر دوئىن ئەبوۋە پاشەلم شۆردوۋى.

(إِبْنِ هِشَام) دەئى: مەبەستى عورپە ئەوۋە بوۋە كە موغېرەي كورې شوغەبە، بەر لەوۋى مەسۇلمان بى، سىز دە كەسى لە بەنوۋ مالىك كوشتبوون، لە (ثَقِيف)، ئىنجا ئەو دوو ھۆزە لىك ھەلسابوون: بەنوۋ مالىك كە كۆمەلى كوزراۋەكەن و، (أَخْلَاف) كۆمەلى موغېرە، كە ھەردوۋكىان لە (ثَقِيف)ن، ئىنجا عورپەي كورې مەسعوۋدى سەقەفېش، خۇئىنى سىز دە ئەفەردەكەي دابوۋ و كاردەكەي چاككرد بوۋ.

ئىنجا كاتىك كە عورپە قەسەكانى تەۋاۋ كىردن، ھەلسا لە لاي پېغەمبەرى خوا ﷺ، ئەوۋى بىنى كە ھاۋەلانى (خوالتىيان پازى بى)، چى بۇ دەكەن! ھىچ دەستونىزىكى ئەدەشۆرد، مەگەر ھەر كامىكىان پەلەي دەكرد، ئەو ناۋى دەستونىزەكەي بۇ بىنى، ياخود ناۋەكەي لە دەستى بىكات و، ھىچ جارى تىقىكى فرې ئەدەدات، مەگەر ھەلىيان دەدا بىخەنە دەستى خۇيان و، ھىچ موۋىەكى لى ئەدەكەۋت، مەگەر ھەلىيان دەگرتەۋە، واتە: زۆر بە رىزو حورمەتەۋە لەگەل پېغەمبەرى خوادا ﷺ مامەلەيان دەكرد، گەپەۋە بۇ لاي قورەش، گوۋ: ئەي ھۆزى قورەش! (دىارد عورپەي كورې مەسعوۋدى سەقەفې پىۋاۋىكى بەتەمەن بوۋە، مادام بە قورەش بىشەيكە كوتىن: مەن بۇ ئىۋە ۋەك باب ۋام بۇ پۆلەكەي)، مەن چوۋم بۇ لاي كىسرا لە مەقامى ھوكمپرانى خۇيدا، چوۋم بۇ لاي قەيىسر لە مەقامى ھوكمپرانى خۇيدا، چوۋم بۇ لاي نەجاشىي لە بارەگاي ھوكمپرانى خۇيدا، بە خوا ھىچ پادشاھەك و ھوكمپرانىكەم نەبىنىۋە، لە ئىۋە خەلكەكەيدا، ۋەك موحەممەد لە ئىۋە ھاۋەلانىدا، ئەوۋى مەن بىنىم، كۆمەلىكەم بىنىن، كە ھەرگىز دەستبەردارى نابىن و پىشتى بەرنادەن، ئىنجا راي خۇتان بزانن!

۱۰- دۋای تەو چۈر نوئەنرەدى قورەدیش، ئىنجا پىغەمبەرى خوا ﷺ نوئەنر دەنیرى، (إِبْنِ إِسْحَاق) دەل: ھەندىك لە زانايان بۇيان باسکردووم، كە پىغەمبەرى خوا ﷺ بانكى (هَرَّاشُ بْنُ أُمَيَّةَ الْخُزَاعِي) كردد ناردى بۇ لای ھۆزى قورەدیش لە مەككە، سۈارى حوشترىكى كردد، (واتە: حوشترىكى وئدا سۈارى بى)، پىي ددگوترا: (الْغُلَب) تاكو پەيامى خۇى بگەيەنئە زلە زلانى قورەدیش و قسە بە دەستانيان، بەلام كاتىك چوو بۇ لايان، سەرەتا حوشترەكەى پىغەمبەرى خوايان ﷺ لە بندا پەى كردد سەريان بىرى و، ويستيان خۇيشى بكوژن، بەلام (أَحَابِيش) (ئەو ھۆزەى نوئەنرەكەيان ھاتبووا، نەبانھىشت و پىيان بەردا تاكو گەرايەو بۇ لای پىغەمبەرى خوا ﷺ.

دۋاى پىغەمبەرى خوا ﷺ عومەرى كورى خەتتابى بانگ كردد تاكو بىنیرى بۇ مەككەو، پەيامىك بە قسە رۇيشتۋانى مەككە بگەيەنئ و تەوہى بۇى ھاتوہ، لىيان ھالىى بكات، ئەويش گوتى: ئەى پىغەمبەرى خوا! ﷺ سەبارەت بە خۇم لە ھۆزى قورەدیش دەترسىم و، ھىچ كەس لە ھۆزى (بني عَدِي بَنِي كُفَب)، لە مەككە نيە، (يانى: ھۆزو خزمەكانى لە مەككە نىن تاكو بەرگرىي لىيكەن)، قورەيشىش دەزانئى من زۆر لە دژيان توند بووم، دوژمنىكى زۆر سەرسەختيانم و، زۆر لەسەريان زىر بووم، بەلام من پياويكت پىشان دەدەم لە من لە لای قورەيشىيەكان رىز لىگىراوترە، ئەويش عوسمانى كورى عەففانە، (عومەر ﷺ، ھەمىشە پىشنيارو نەخشەى ھەكىمانەو بەجىتى بوون)، پىغەمبەرى خواش ﷺ عوسمانى كورى عەففان ﷺ، بانگكردو ناردى بۇ لای ئەبوو سۇفيان و گەورەكانى قورەدیش، كە ھەوالايان پىى بدات، بۇ جەنگ نەھاتوہ، بەلكو ھاتوہ سەردانى مالىى خوا بكات و، حورمەتى مالىى خوا بە مەزن بگرى.

ئىدى تەوہ بوو عوسمان ﷺ، چوو بۇ مەككەو، لەوئى ئەبانى كورى سەئىدى كورى عاص، (دىارە خزمى خۇى بووہ) يىنى، كاتىك چووہ مەككە، ياخود پىش تەوہى بچىن، ئەويش لە پىش دەستى خۇيەوہ بردى و پەنايد، تاكو پەيامى پىغەمبەرى خوا ﷺ بگەيەنئ، عوسمانى ﷺ رۇيشت تاكو چوو بۇ لای

ئەبوو سوفايان و مەزنەکانی قورەیش و، پەيامی پێغەمبەری خواي ﷺ پێگەباندن، ئەوەی پێی ڕەوانکرد بوو، ئەوانیش کاتیک عوسمان لە گەیاندن نامەو پەيامی پێغەمبەری خوا ﷺ تەواو بوو، پێیان گوت: ئەگەر حەزەدەکی تەواف بکە، بە دەوری کەعبەدا، ئەویش گوت: من تەواف ناکەم، تاكو پێغەمبەری خوا ﷺ تەواف نەکات، نەجا قورەیشیەکان لە لای خۆیان هێشتیانەو، واتە: نەیانھێشت بگەرێتەو لای پێغەمبەر ﷺ، دوایی بە پێغەمبەری خوا ﷺ و بە مسوڵمانان گەشت، کە عوسمانی کۆری عەففان کۆژراو، کەچی هەواڵە کە راست نەبوو، بەلام ئاوايان پێگەبەستبوو.

١١- نەجا پەیماننامەي (الرَّضْوَان): (بِيعَةُ الرضوان) دیتە پێش، (إِبْنِ إِسْحَاق) دەلی: عەبدوللای کۆری ئەبوو بەکر خوا لە خۆی و بانی رازی بۆ باسکردووم کە پێغەمبەری خوا ﷺ کاتیک پێی گەشت عوسمان کۆژراو، فرمووی: (لَا تَبْرَحْ حَتَّى تُلَاقِيَ الْقَوْمَ)، تێرە بەجێ ناهێلین، تاكو لەگەڵ ئەو خەڵکەدا (کە عوسمانیان کوشتو)، جەنگ نەکەین، ئیدی پێغەمبەری خوا ﷺ خەڵکەکی بانگکرد بۆ پەیمان بەستن، ئەو پەیمانەش ئەو بوو کە پێی گوترا: (بِيعَةُ الرضوان) کە لە ژێر درەختیک دابوو، نەجا خەڵک دەیانگوت: پێغەمبەری خوا ﷺ پەیمانی لەگەڵ بەستوون لەسەر مردن، بەلام جابیری کۆری عەبدوللای ﷺ، دەلی: پێغەمبەری خوا ﷺ لەسەر مەرگ پەیمانی لەگەڵدا نەبەستبووین، بەلکو پەیمانی لەگەڵدا بەستین، کە ڕانەکەین و لەسەر مەرگ (واتە: تاكو نەکوژرین واز لە جەنگ نەهێنین و ڕانەکەین، مەگەر بە فرمانی پێغەمبەر ﷺ بکشینەو، ئەگەرنا نابێ کەس پشت لە دوژمن بکات)، تەنیا کە سێک لەم پەیمانە دواکەتو، هەموو خەڵکە کە پەیمانیان لەگەڵ پێغەمبەری خوا ﷺ بەست و، یەک کەسیان لێ دوا نەگوت لە مسوڵمانان، جگە لە: (الْجَدُّ بْنُ قَيْسٍ أَخُو نَبِيِّ سَلَمَةَ) جەددی کۆری قەیس لە هۆزی (بَنِي سَلَمَةَ)، نەجا جابیری کۆری عەبدوللای گوتووێتی: وەک تێستا تەماشای بکەم: خۆی بە بن هەنگلی حوشرە مێهە کە یەو نووساند بوو، (واتە: خۆی لە حوشرە کە گرتبوو، بۆ ئەوێ خەڵک نەبینێ)، دوایی هەواڵ بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ هات، کە ئەوێ لە بارێ عوسمانەو پێی گەبەستو، هەواڵکی ناراست بوو.

(ئەبن ھەشام) دەلێ: کەسێک کە متمانەم پێی ھەیە، ئەویش کەسێک بۆی باسکردووە، کە سەنەدەکی بردۆتەووە سەر (أَبِي مَلِيكَةَ) لە (أَبْنِ أَبِي عُمَرَ) ھو، (واتە: لە رێتەکی متمانە پێکراو ھو ھەوآلەکی پێ گەشتو،) کە پێغەمبەر ﷺ بۆ عوسمانی کۆری عەففان، دەستی خستە نێو دەستی و فەرمووی: ئەمەش لە جیاقی عوسمان، (ئەم دەستە ی من لە جیاقی دەستی عوسمان).

بۆیەش کاتێک ئەوانە نابوو قەھێ عوسمان ﷺ دەدەن و شەھیدی دەکەن، یەکیەک لە شتەکان کە بیانووی پێ دەگرن، دەلێن: تۆ لە کاتی پەیمان بەستن لەگەڵ پێغەمبەر ﷺ لە ژێر درەختە کەدا، لەوێ نەبووی! دەلێ: راستە، بەلام من پێغەمبەر ﷺ ناردمی بە نوێنەری خۆی بۆ لای قوریش و، پێغەمبەر ﷺ دەستی خۆی خستۆتە نێو دەستی و فەرموویەتی: ئەمەش لە جیاقی عوسمان، بێگومان دەستی پێغەمبەریش ﷺ بۆ من لە دەستی خۆم باشتەر بوو، (ئەو بیانووەشتان چرووکە).

١٢- نەجا قوردیش نوێنەری پێنجەم دەنێرن، (إِبْنِ إِسْحَاقَ) دەلێ: (الرُّهْرِي) گوتوویەتی: دوایی قوردیش سوھەیلی کۆری عەمریان نارد، کە لە ھۆزی (بَنِي عَامِرِ بْنِ لُؤَيٍّ) بوو، بۆ لای پێغەمبەری خوا ﷺ و پێیان گوت: بچۆ بۆ لای موھەممەدو لەگەڵی رێک بکەو، بەلام با لە رێککەوتنە کەدا، ئەودی تێدا بێ ئەم سأل بگەرێتەو، دەبێ ئەودی ھەر تێدا بێ، بە خوا نابێ عەردب باس بکەن، کە بە زۆر ھاتۆتە نێو شارە کەمانەو، سوھەیلی کۆری عەمریش چوو بۆ خزمەت پێغەمبەر ﷺ، کاتێک پێغەمبەری خوا ﷺ بینی، دێ، فەرمووی: (إِذَا أَرَادَ الْقَوْمُ الصَّلَاةَ حِينَ تَعْتَمُونَ هَذَا الرَّجُلَ)، (آخرجه أحمد: ١٨٩٣٠، والبیهقي في الكبرى: ١٨٥٨٩، وَسَدُّهُ حَسَنٌ)، خەڵکە کە (بەرانبەرە کافان)، دیارە پێکھاتنیان ویستو، مادام ئەم پیاوھیان ناردو.

کاتێک سوھەیلی کۆری عەمر چوو، گەشتە لای پێغەمبەری خوا ﷺ قسە ی کردو زۆر قسەو باسیان کرد، (پاویە کە مەرچ نیە، ھەموو قسەکانی لەبەر کردبێ، یاخود ھەموو قسەکانی زانیبێ چ ی و چ ی بوون)، دوایی پێکھاتنیان لە نیواندا پەیدا بوو.

۱۳- دواى ئەۋەي رېككەۋتەنەكە پېكھات و، تەنیا تەۋە مابوو بىنوسرى، عومەرى كورى خەتتاب ھەلسا چوو بۆ لای ئەبوو بەكر ﷺ، گوئى: ئەي ئەبوو بەكر! نایا ئەۋ پېغەمبەرى خوا نىە (موحەممەد ﷺ) گوئى: با، گوئى: نایا تېمە مسوئلمان نىن؟ گوئى: با، گوئى: تەۋانىش ھاۋبەش بۆ خوا دائەر نىن؟ ئەبوو بەكر گوئى: با، گوئى: كەۋاتە: بۆچى لە دىنى خۇماندا ملكەچىي، (ياخود خۇ بەدەستەۋەدان و ژېر دەستەيى قبوول دەكەين؟)، ئەبوو بەكر گوئى: ئەي عومەر! ئاۋزىنگى پېغەمبەر ﷺ بگردد^(۱)، (ۋاتە: پېي پېغەمبەر ﷺ بگردد)، من شايبەتېي دەدەم كە ئەۋ پېغەمبەرى خوايە، عومەر ﷺ، گوئى: منىش شايبەتېي دەدەم كە پېغەمبەرى خوايە، بەلام چۆن ئەۋ رېككەۋتەنە، بەۋ شېۋەيە دەكرى؟ دوايى چوو بۆ لای پېغەمبەرى خوا ﷺ، گوئى: ئەي پېغەمبەرى خوا! نایا تۆ پېغەمبەرى خوا نىي؟ فەرموۋى: با، گوئى: نایا تېمەش مسوئلمان نىن؟ فەرموۋى: با، گوئى: تەۋانىش ھاۋبەش بۆ خوا دائەر نىن؟ فەرموۋى: با، گوئى: كەۋاتە: بۆچى لە دىندارىي خۇماندا، ملكەچىي و تەنازول قبوول دەكەين؟!، پېغەمبەر ﷺ فەرموۋى: (أَنَا عَبْدُ اللَّهِ وَرَسُولُهُ لَنْ أُخَالِفَ أَمْرَهُ، وَلَنْ يُضَيِّعَنِي)، ۋاتە: من بەندەۋ پەۋانەكراۋى خوام، سەرپېچىي فەرمانى خوا ناكەم و، ئەۋىش من زايە ناكات (كەۋاتە: ئەۋ رېككەۋتەنە بە فەرمانى خوا بوۋە، با تايەتېكى ديار يېكراۋىشى لەسەر نەبى، بەلام ديارە خوا ﷺ بە ئېلھام و بە شېۋەيك لە شېۋەكافى ۋەحىي بە پېغەمبەرى ﷺ فەرموۋە ئەۋ رېككەۋتەنەمەيە بكات).

دوايى عومەر ﷺ، گوتوۋىەقى: تېستاش لەگەلدا بى ھەر خېر دەكەم و ھەر بە پۇژۋو دەبىم و، ھەر نوپۇز دەكەم و، كۆيلان نازاد دەكەم، لە ترسى ئەۋ قسەيەم كە ئەۋ پۇژۇ گوتوۋومە، ھەرچەندە پېم وابوو چاكە، بەلام ديارە نەم پېكابوو، خوا لېي رازى بى.

تەۋىش بۆ چاكەي بوۋە، بەلام ئەۋ دوور بىنىي و ھەۋسەلەۋ سىنگ فراۋانىيەي پېغەمبەر ﷺ ھەيىوۋە، بە دۇنيايى كەس نەيىوۋە، بەلام ئەبوو بەكر ﷺ، چونكە لە ھەموۋان لېي نىزىكر بوۋە، لە تېمانەۋەۋ، لە بىروا پى ھىتانيەۋەۋ، لە پروي

(۱) غزى: ئەۋەي كە سوار پېي تېدەن، كاتېك سوار دەپ، بە كوردىي ئاۋزىنگى پى دەلېن.

تەمەنیەو دەو لە ڕووی ھەڵسووکەوتەو، بۆیە ھەمیشە جووت لەگەڵ خوو و ڕەوشتەکانی پێغەمبەر دا **﴿﴾** ڕۆیشتووە.

۱۴- نینجا ەعلی **﴿﴾**، مەرجه کانی پێکھاتنە کە ی نووسین، (ئین ھشام) دەلق: دوا یی پێغەمبەری خوا **﴿﴾** ەعلی کو ڕی تەبی تالیبی **﴿﴾**، بانگ کرد، فەرمووی: بنووسە: (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ)، بە لām سوھەیلی کو ڕی ەمەر، گوێ: من ئەمە نازانم، بە لکو بنووسە: (بِاسْمِكَ اللَّهُمَّ)، بە ناوی تۆ ئە ی خوا یە! پێغەمبەری خوا **﴿﴾** فەرمووی: (أُكْتُبُ بِاسْمِكَ اللَّهُمَّ)، تەویش وای نووسی، دوا یی فەرمووی: (أُكْتُبُ هَذَا مَا صَالِحَ عَلَيْهِ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ **﴿﴾** سُهَيْلُ بْنُ عَمْرٍو)، ئەمە ئەو یە کە موھەممەد پێغەمبەری خوا لەگەڵ سوھەیلی کو ڕی ەمەر لەسەری ڕیککەون، سوھەیل گوێ: (تَوُ شَهِدْتُ أَنَّكَ رَسُولُ اللَّهِ لَمْ أَقَاتِلْكَ، وَلَكِنْ أَكْتُبُ اسْمَكَ وَاسْمَ أَبِيكَ)، ئەگەر زانیام تۆ پێغەمبەری خوا ی، لە دژت ئە دەجەنگام، (ڕیم پێ ئەدەگرتی)، بە لکو ناوی خو ت و ناوی بابت بنووسە، پێغەمبەر **﴿﴾** فەرمووی بنووسە: (أُكْتُبُ هَذَا مَا صَالِحَ عَلَيْهِ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ سُهَيْلُ بْنُ عَمْرٍو، اضْطَلَحَا عَلَى وَضْعِ الْحَرْبِ عَنِ النَّاسِ عَشْرَ سِنِينَ، يَأْمُرُ فِيهِنَّ النَّاسُ وَيَكْفُ بَعْضُهُمْ عَنْ بَعْضٍ، عَلَى أَنَّهُ مَنْ أَتَى مُحَمَّدًا مِنْ قُرَيْشٍ بَغَيْرِ إِذْنٍ وَلِيهِ، رَدَّهُ عَلَيْهِمْ، وَمَنْ جَاءَ قُرَيْشًا مِمَّنْ مَعَ مُحَمَّدٍ لَمْ يَرُدُّوهُ عَلَيْهِ، وَإِنْ بَيْنَنَا عَيْتَةٌ مَكْتُوفَةٌ، وَأَنَّهُ لَا إِسْلَافَ، وَلَا إِغْلَالَ، وَأَنَّهُ مَنْ أَحَبَّ أَنْ يَدْخُلَ فِي عَقْدِ مُحَمَّدٍ وَعَهْدِهِ، دَخَلَ فِيهِ، وَمَنْ أَحَبَّ أَنْ يَدْخُلَ فِي عَقْدِ قُرَيْشٍ وَعَهْدِهِمْ، دَخَلَ فِيهِ).

واتە: بنووسە ئەمە ئەو یە کە موھەممەد کو ڕی ەبدوللā لەسەری ڕیککەوت لەگەڵ سوھەیلی کو ڕی ەمەر، (نۆنەری قو ڕەیشییەکان)، ڕیککەوتن لەسەر ئەو ی بۆ ماو ی دە (۱۰) سالان، خە لک پێکەو ە جەنگ نەکات و تییاندا دلنیا بن و، دەست لە یە کدی بپاریزن.

ھەر و ەھا ڕیککەوتن لەسەر ئەو ی ھەر کە سێک لە قو ڕەیش ھاتە لای موھەممەد بەبێ مۆلەتی سەر پەرشتیار دە کە ی، ئەگەر کو ڕە بەبێ نیزی باب و دایکی و، ئەگەر کو یلە یە بەبێ نیزی گور دە کە ی، دەبێ پێغەمبەری خوا **﴿﴾** بیکۆ پتەو ە بۆیان، بە لām ھەر کە سێک لەوانە ی لەگەڵ موھەممەد، چو و بۆ لای قو ڕەیش، (واتە: ھە لگە پرایەو ە)، ئەوان نایگۆ پرنەو ە بۆ لای موھەممەد.

له ئیوانیاندا پهیمانیک ههیه، نابن شمشیر لیک ده رکیشن و، زیان به یه کدی بگهیه نن، (ده بن سهر و مالیان له ئیوانیاندا پارێزراو بن)، ههر که سیک ههز ده کات بهی له گهڵ موحهمه ددا ﷺ، گرێهست بکات و بیته هاوپهیمانی، بۆ ههیهو، ههر که سیکیش ده چته ئیو گرێهستی قورهبش و ده بیته هاوپهیمانیان، ده چن.

١٥- ئیدی هۆزی خوزاعه، گوتیان: ئیمه ده چینه ئیو گرێهست له گهڵ موحهمه ددا ﷺ و له گهڵیدا ده بیته هاوپهیمانی، هۆزی به نوو به کریش، گوتیان: ئیمهش ده چینه ئیو گرێهست و پهیمانی قورهبه شهوه، (هۆزی خوزاعه و هۆزی به نوو به کر ههر له دیرین زه مانه وه پیکه وه دژایه تی و دوژمانیه تییان بووه، ههر کامیکیان له گهڵ لایه ک بوو بن، تهوی بدیکه چۆته لای لایه که ی دیکه)، ههروهها له بهنده کانی پیکه و وتننامه که دا هاتبوو: ده بن ته مسال بگه پنه وه، نه یه نه ئیو شارده کمان (شاری مه ککه)، به لام له سالی داهاتوودا ئیمه شار به جی دین، توش له گهڵ هاودلانت دینه ئیو شار، سی شهوو سی پۆزان تیتیدا ده مینه وه، به لام ته نیا ده بن چه کی سوارت پین، (واته: تهو چه که ی سوار له گهڵ خۆی دا هه لیده گرێ، وه ک شمشیر له کالانیدا)، و، جگه له شمشیر له کالانیدا، نابن چه کی دیکه پ بن.

١٦- له کاتیکدا پیغمه بهر ﷺ، تهو نوو سراوه ی ده نووسی له گهڵ سو هه یلی کوپی عه مر دا، (أَبُو جَنْدَل) کوپی سو هه یلی کوپی عه مر هات و، تاسنی له ده ست و پیناندا بوو، پرایکردبوو بۆ لای پیغمه بهری خوا ﷺ.

هاوه لانی پیغمه بهری خواش ﷺ، کاتیک ده رچوو بوون، گومانیان نه بوو بوو، که مه ککه تازاد ده کن، له بهر ته وه ی پیغمه بهری خوا ﷺ، خه ونیکی له و باره وه دیوو، نجا کاتیک ته وه بیان بینن له پیکه اتن و، گه رانه وه، ته وه ی پیغمه بهر ﷺ، له سو هه یلی کوپی عه مر کرد، ته وه خه فه ت و مه راقیکی زۆری خسته دلای خه لکه وه و خه ریک بوو بفه وتین، (یانی: خه ریک بوو، هه ندیکیان بکه ونه گومان و دوو داییه وه).

كاتىك سۈھەلى كۆرى غەمى، ئەبۇ جەندەلى بىنى كە كۆرپەق و مەسۇلمان بوۋە بە كۆت و زنجىرەدە ھاتە، بۆى ھەلساۋ لە دەم و چاۋى داۋ يە خەى گرت و گوتى: ئەى موحەممەد! ئەو رىككەوتنە لە نىۋان مەن و تۇدا تەۋاۋ بوۋە، پىش ئەۋەى ئەمە بى، (واتە: پىش ئەۋەى ئەمە بى، تىمە رىككەوتۋىن، كەۋاتە: ھوكمەكە بەسەر ئەۋىشدا دەچەسپى)، پىغەمبەر ﷺ فەرموۋى: راست دەكەى، تىدى بەۋ شىۋەدە يە خەى گرت و رايكىشا بۆ ئەۋەى بىباتەۋە لای قورەپش، ئەبۇ جەندەلىش بە دەنگى بەرز ھاۋارى دەكرە ئەى كۆمەلى مەسۇلمانان! چۈن دەبى بگىرەرمەۋە بۆ لای ھاۋەش بۆ خوا دانەران و، لە دىنەكەم ھەلمكەرنەۋە؟ تىدى ئەو خەم و دلتارەحەتتەى لە خەلكدا ھەبوۋ، ئەو رۋوداۋە ھىندەى دىكەى بۆ زىاد كرىن، بەلام پىغەمبەرى خوا ﷺ فەرموۋى: (يَا أَبَا جَنْدَلٍ اضِرْ وَاحْتَسِبْ، فَإِنَّ اللَّهَ جَاعِلٌ لَكَ، وَلِمَنْ مَعَكَ مِنَ الْمُسْتَضْعِفِينَ فَرْجًا وَمَخْرَجًا، إِنَّا قَدْ عَقَدْنَا بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْقَوْمِ صُلْعًا، وَأَعْطَيْنَاهُمْ عَلَى ذَلِكَ، وَأَعْطَوْنَا عَهْدَ اللَّهِ، وَإِنَّا لَا نَعْدُرُ بِهِمْ)''، واتە: ئەى ئەبۇ جەندەل! خۆت راگرە پاداشتەكە لە لای خوا حىساب بكە، بە دلتىابى خوا دەرۋۋى خىرو فەرەحنابى بۆ تۆۋ بۆ چەوسىتراۋان دىنى، (تەۋانەى لەگەلت دان، لە چەوسىتراۋان و ۋەك تۆن)، بەلام تىمە لەگەل ئەو كۆمەلە خەلكەدا، پىكھاتنەمان كرىدەۋە پەيمانى خوامان پىداۋن، ئەۋانىش پەيمانىان پىداۋىن و، تىمە پەيمان ناشكىتىن، عومەرى كۆرى خەتتاب ﷺ، ھەلسا لەگەل ئەبۇ جەندەلدا دەرۋىشت لە تەنىشتەۋە دەيانبردەۋە بۆ لای قورەپش، پىتى دەگوت: ئەى ئەبۇ جەندەل! خۆت راگرە، ئەۋانە ھاۋەش بۆ خوا دانەرن، خۆنى بەكىكىان ۋەك خۆنى سەگ ۋايە، دەستكى شمشىرەكەشى لىن نىزىك دەخستەۋە، عومەر ﷺ، دۋابى گوتۋىتەق: نۆمىدەم ۋابوۋ دەستكى شمشىرەكە بگىرى ۋ پىتى لە بابى بدات، بەلام ئەو پىاۋە، (واتە: ئەبۇ جەندەل)

(۱) رواه أحمد في المسند: ۱۸۹۳۰، قال شعيب الأرنؤوط، والبيهقي في الكبرى: ۱۸۶۱۱، وذكره في البداية والنهاية: (۴/ ۱۸۹).

پژدیی کرد بە بابی، واتە: نامادە نەبوو بابی بکوژی و، مەسەلەکە تەواو بوو و بردیانەوه.

ئەوانەیی شایەدیاندایە لەسەر ئەو صوڵح و یتکەتە، لە مسوڵمانان پیاوانیک و لە ھاوبەش بۆ خوا دانەران پیاوانیک، لە مسوڵمانان:

١- ئەبوو بەکری صیددیق و، ٢- عومەری کوڤی خەتتاب و، ٣- عەبدوڤرەحمانی کوڤی عەوف و، ٤- عەبدوڵلای کوڤی سوھەیلی کوڤی عەمرو، ٥- سەعدی کوڤی ئەبی وەققاس، ٦- مەحموددی کوڤی مەسلەمەو، ٧- میکەرزی کوڤی حەفص، کە ئەو کاتە ھاوبەش بۆ خوا دانەر بوو، ٨- عەلی کوڤی ئەبوو تالیب کە ئەو نووسەری یتکەوتننامە کە بوو.

١٧- (إبن إسحاق) دەڵێ: یتەمبەری خوا ﷺ لەو کاتەدا، لە شویتیک بوو کە نەچوو بوو نێو حەرەمەوه، بەلام بۆ نوێژەکان دەچوو لەنێو سنوورەکانی حەرەمدا، نوێژی دەکرد، نەجا کاتیک لە صوڵحە کە بوونەوه، هەلسا بۆ ئەوێ قوربانییەکی سەربرێ، دوازی دانیش و سەرتاش سەری تاشیی، ئەو کەسەش کە سەری تاشیوه، پێم گەشتوه (خَراش بِنِ أُمَيَّةَ بْنِ الْقُصَلِ الْخُزَاعِي) بوو، نەجا کاتیک خەلکە کە یتەمبەری خوايان ﷺ بینی، قوربانییەکی خۆی سەربریوهو، سەری خۆی تاشیوه، ئەوانیش هەلسان بۆ سەربرینی قوربانییەکانیان و سەری خۆ تاشین یان کورتکردنەوهی.

بەلام لە (صحيح البخاري) دا بە ژمارە: (٢٧٣١ و ٢٧٣٢) ھاتو: کە یتەمبەری دوازی ئەو فەرمان بە خەلکە کە دەکات، قوربانییەکانیان سەربرن و سەری خۆیان بتاشن، واتە: تیحرام بشکێنن، سێ جاراز پێیان دەفەرموێ، کەس هەلسا سێ و بە قسە ناکەن، چونکە زۆر توورەو پەست، ئەویش دەچیتەوه نێو چادەرەکی و لەو سەفەردی دا، توممو سەلمەمی لەگەڵدا دەبێ، خوا لێی پازی بێ، بۆ توممو سەلمەمە باس دەکات، دەڵێ: خەلکە کەت خەریکن بھەوتین، سێ جاراز پێمگوتن بە قسەیان نەکردم، ئەویش دەڵێ: ئەو یتەمبەری خوا!

﴿ قَسَّهَ إِنْ لَهْ كَهَلٌّ مَهْ كَهْ، هَهْ لَسَهْ خَوْتُ قُورَانِيَّهْ كَهَتْ سَهْرَبِرَهْ، بَانَكْ بَكَهْ بَا سَهْرَتْ بَتَاشِنْ، كَهْ تَوَّ وَاتْ كَرْدْ، نَهْ وَانِيشْ وَهْ دَوَاتْ دَهْ كَهْ وَنْ! پَئْغَهْ مَبَهْرِشْ ﴾
 پَئْشِنِيارَهْ كَهْ نَوْمَمُو سَهْ لَهْ مَهْ جَئِبَهْ جَئْ دَهْ كَاتْ، نَهْ وَانِيشْ دَوَابِي بَهْ نَچَارِي بَهْ
 دَوای پَئْغَهْ مَبَهْرْ ﴿ دَهْ كَهْ وَنْ، هَهْ تَا لَهْ صَهْ حِيحِي بُوخَارِي دَا، دَهْ لَئْ: ﴿كَادَ أَنْ يُؤْلِكَ
 بَعْضُهُمْ بَعْضًا﴾، خَهْرِيكْ بُوو هَهْ نَدِيكِيانْ هَهْ نَدِيكِيانْ بَهْ دَوَتَيْنْ، وَاتَهْ: بَهْ رَقَهْ وَهْ
 سَهْرِي يَهْ كَدِيانْ دَهْ تَاشِي.

(إِبْنِ إِسْحَاقَ)، دَهْ لَئْ: لَهْ عَهْ دَوَلْ لَای كُورِي عَهْ بَاسَهْ وَهْ هَاتَوَهْ، كَهْ پَیَاوَانِيكْ
 لَهْ رَوَزِي حَوْدَهْ يَبِيئَهْ دَا سَهْرِي خَوْيَانْ تَاشِي وَهْ، پَیَاوَانِيكِيشْ سَهْرِي خَوْيَانْ كُورْت
 كَرْدَهْ وَهْ، پَئْغَهْ مَبَهْرِي خُوا ﴿ يَزْحَمُ اللَّهُ الْمُحَلِّقِينَ ﴾ فَهْرَمُوو: ﴿قَالُوا: وَالْمُقَصِّرِينَ
 يَا رَسُولَ اللَّهِ! قَالَ: يَزْحَمُ اللَّهُ الْمُحَلِّقِينَ. قَالُوا: وَالْمُقَصِّرِينَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: رَحِمَ
 اللَّهُ الْمُحَلِّقِينَ، قَالُوا: وَالْمُقَصِّرِينَ يَا رَسُولَ اللَّهِ! قَالَ: «وَالْمُقَصِّرِينَ» قَالُوا: يَا رَسُولَ
 اللَّهِ فَلِمَ ظَاهَرْتَ التَّزْحُمَ لِلْمُحَلِّقِينَ ذَوْنَ الْمُقَصِّرِينَ؟ قَالَ «لِأَنَّهُمْ لَمْ يَشْكُوا»^(١).

وَاتَهْ: لَهْ رَوَزِي حَوْدَهْ يَبِيئَهْ دَا هَهْ نَدِيكْ لَهْ هَاوَدَلَانْ (پَیَاوَانْ) سَهْرِي خَوْيَانْ
 تَاشِي و هَهْ نَدِيكِيشْ كُورْتِيانْ كَرْدَهْ وَهْ، پَئْغَهْ مَبَهْرِشْ ﴿ فَهْرَمُوو: خُوا بَهْ زَهْيِي
 بَهْ وَانَهْ دَا بَئْ كَهْ سَهْرِي خَوْيَانْ تَاشِي وَهْ، گُوتِيانْ: نَهْ دِي نَهْ وَانَهْ ي سَهْرِي خَوْيَانْ
 كُورْت كَرْدَوَتَهْ وَهْ، نَهْ ي پَئْغَهْ مَبَهْرِي خُوا ﴿ جَارِي دَوَهْمْ دِيسَانْ فَهْرَمُوو: خُوا
 بَهْ زَهْيِي بَهْ وَانَهْ دَا بَئْ، كَهْ سَهْرِي خَوْيَانْ تَاشِي وَهْ، گُوتِيانْ: نَهْ دِي نَهْ وَانَهْ ي سَهْرِي
 خَوْيَانْ كُورْت كَرْدَوَتَهْ وَهْ، نَهْ ي پَئْغَهْ مَبَهْرِي خُوا ﴿ بُو جَارِي سَئِيهْ مِيشْ دِيسَانْ
 فَهْرَمُوو: خُوا بَهْ زَهْيِي بَهْ وَانَهْ دَا بَئْ سَهْرِي خَوْيَانْ تَاشِي وَهْ، گُوتِيانْ: نَهْ دِي نَهْ وَانَهْ ي
 سَهْرِي خَوْيَانْ كُورْت كَرْدَوَتَهْ وَهْ، نَهْ ي پَئْغَهْ مَبَهْرِي خُوا ﴿ نَجَا فَهْرَمُوو: خُوا
 بَهْ زَهْيِي بَهْ سَهْرِي خُو كُورْت كَهْ رَهْ وَانِيشْ دَابَئْ.

(١) رواه أحمد في المسند: ٣١١ و ٤٦٥٧ و ١٦٦٩٨، والطبراني في الأوسط: ٩١٩٨، وأبو يعلى في
 المسند: ١٣٦٣ و ٣٧١٨، والنسائي في الكبرى: ٤١١٤ و ٤١١٥.

(إِبْنُ هِشَامٍ) دَلَّتْ: (عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي تَعْيِجٍ)، گوتوویه: موحاید بؤی باسکردووم له عهبدولآی کوږی عهباسهوه (خوا له خوږ و بابی رازی بئ)، که پیغمبر ﷺ له سالی حودهیییهدا له نیو قوربانیهکانیدا حوشریکی تیره کی هه هی نه بوو جههل بووه، لئی به غنیمهت گرتهوو، پییوو، لهسهری حوشرهکهدا زیو هه بوو، بؤ نهوهی رقی هاوبهش بؤ خوا دانهردکانی پئی هه لستیت. [نهوه بؤ چوونی وی بوووه، پتم وایه بؤ نهوهی وهبیریان بئیتتهوه، که له جهنگی بهدردا زوړ خراپتان بهسهر هاتوه، جاریکی دیکه جهنگ لهگه ل پیغمبر ﷺ و هاوولان مه کهن، نهوهک ههمان شتتان بهسهر بیتتهوه، وای تیددکه م نهوه سیکمه ته که ی بوو بووی، نهک بؤ رق هه لساندنیا].

(الزُّهْرِي) ده لَن: دوايي پيغه مبهري خوا ﷺ گه را به وه هه تا کاتيک گه يشته نيوان مه ککه وه مه دينه، سوورده تي (الفتح) دابه زبي: ﴿إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا﴾ ﷻ لِيُغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ وَيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَيَهْدِيَكَ سِرَاطًا مُسْتَقِيمًا ﴿٢٠﴾ ﷻ هه تا کو تايي نايه ته کان... هه مووي ئهم سوورده ته موبارده که له نيوان مه ککه وه مه دينه دا دابه زبي، له شو تنيک به ناوي: (كُرَاعُ الْعَمِيمِ)، (الزهرى) گو توويه تي: بۆيه خوا ﷺ ناوي ناوه ﴿فَتَحْنَا مُبِينًا﴾ ﷻ سه ره که وتنيکي روون و ناشکرا، له بهر شه وه ي سه ره که وتن و وه ره خانيکي گه وه ره بوو له ميژووي نيسلام دا.

(این هشام) دہلی: بہ لگہ لہسہر راستی قسہی زوہری تہو دیہ کہ پیغہ میہر ﷺ بہ (۱۴۰۰) کہسہوہ، بہ پیٹی قسہی جابیری کوری عہدوللا در چو و بۆ حودہ بیبیہ، بہ لام لہ سائی سہر کہوتنی مہ کہکدہ، دوو سالّ دواپی تہو پیکہانتہ لہ سائی ہہ شتہ مدہ، بہ (۱۰،۰۰۰) کہسہوہ در چو، واتہ: ژمارہی مسلمانان چہند بہر انہر بۆوہ.

١٩- چارەنۆوسی ئەوانەى دەچەوسێترانەووە بە دەستی قورەیش کەسانیک کە موسولمان دەبوون و ئیمانێان دەهێنا:

(إِبنِ إِسْحَاقَ) دەلى: کاتیک پێغه مبهرى خوا ﷺ چووە مەدينە، (أَبُو بَصِيرٍ، غُثْبَةُ بْنُ أُسَيْدِ بْنِ جَارِيَّةَ)، کە يەکیک بوو لەوانەى لە مەککە موسولمان بوو، لەبەر ئەوێ ئیمانی هێنا بوو حەپسیان کردبوو، رايکردو هاتە لای پێغه مبهرى خوا ﷺ، کۆمەلێک لە زلە زلانی قورەیش، نامەیان نووسی و پیاویکیان نارد لە (بَنِي عَامِرِ بْنِ لُؤَيٍّ)، مەولایەکی وانیشی لەگەڵ بوو (واتە: کۆیلە یەکی ئازاد کراو)، هاتە لای پێغه مبهرى خوا ﷺ نامەکی (الْأَزْهَرِ وَالْأَخْضَرِ) یان بۆ هێنا، ئەو دووانە نامەکیان نووسیوو، کە نامەکیان بۆ هێنا پێغه مبهرى خوا ﷺ فەرمووی: (يَا أَبَا بَصِيرٍ! إِنَّا قَدْ أَعْطَيْنَا هَؤُلَاءِ الْقَوْمَ مَا قَدْ عَلِمْتَ، وَلَا يَصِحُّ فِي دِينِنَا الْعَدْرُ، وَإِنَّ اللَّهَ جَاعِلٌ لَكَ وَلِمَنْ مَعَكَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ يَفْتِنُونِي بِدِينِي؟ قَالَ: يَا أَبَا بَصِيرٍ! انْطَلِقْ فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى سَيَجْعَلُ لَكَ وَلِمَنْ مَعَكَ خَرَجًا وَمَخْرَجًا)، واتە: ئەى ئەبوو بەصیر! وەک دەزانێ پەیمانان لەگەڵ ئەو خەڵکەدا بەستوو، لە دینی ئێمەشدا پەیمان شکینبی ناگونجێ، خوا ﷻ بۆ تۆ ئەوانەى لەگەڵ تۆ دان لە چەوسێتراوان دەرووی خێر دەکاتەووە فەرەحنایی دینت، بۆیە لەگەڵ خەڵکەکەت بجۆو، ئەویش گوئی: ئەى پێغه مبهرى خوا! ﷻ ئایا دەمتیریەووە بۆ لای هاو بەشدانەرەکان، تاکو لە دینەکەم هەلمکێرنەووە؟ ئەویش فەرمووی: ئەى ئەبوو بەصیر! بڕۆ بێگومان خوا بۆ تۆش و بۆ ئەوانەش کە لەگەڵ تۆدان لە چەوسێتراوان، دەرووی خێر دەکاتەووە فەرەحنایی دینت.

ئەبوو بەصیریش لەگەڵیان دەروات، هەتا دەگەنە شوئیک بە ناوی: (ذُو الْحَلِيفَةِ)، لەوێ دادەنیشن و پال بە دیواریک ددداو دوو هاو بەشەکی لەگەڵیدا دادەنیشن، ئەبوو بەصیر بێ چەک و ئەوانیش شمشیریان پێیە، ئەبوو بەصیر، بە یەکیکیان، دەلى: نەری شمشیرەکەت زۆر تیزە، ئەى براى هۆزى بەنوو عامیر؟

دەللى: بەللى، ئەگەر دەتەوئى تەماشای بکە، لە رىوابەتتیکدا ھاتو، گوئى: بەللى زۆرم خەلک پئى کوشتو، تەماشای بکە، ئەبوو بەصیریش شمشیرەکە دەردەکیشتى لە کالائىتى و، یەکسەر کابرای پئى دەکوژئ و، کۆیلە نازاد کراوەکەش پادەکات و دەچیتەو لە پىغەمبەرى خوا ﷺ کە لەو کاتەدا لە مەزگەوت دانىشتو، کاتیک پىغەمبەرى خوا ﷺ دەیبىنى دەفەرموئى: (إِنَّ هَذَا رَجُلٌ قَدْ رَأَى فِرْعَانَ)، نەم پیاو ترسیکی دیو، پئش ئەودى بگاتە خزمەتى، کاتیک دەچى بۆ لای پىغەمبەر ﷺ دەفەرموئى: بئى قەزا بى (ويعلك) چیتە؟ دەللى: ھاوئەلەکەى ئىو ھاوئەلەکەى منى کوشت! نەجا زۆرى پئى نەچوو یەکسەر ئەبوو بەصیر بە شمشیری پروتەو ھات، لە لای سەرى پىغەمبەرى خوا ﷺ پراوەستاو گوئى: ئەى پىغەمبەرى خوا! تۆ بەلئىنى خۆت جیئەجئ کردو، ئەوئى لەسەرت بوو تەواوت کرد، تەسلىمى ئەو خەلکەت کردمەو، بەلام من دىنى خۆم پاراست لەو کە نازارو تەشکەنەم بدەن، یاخود گائەم پئیکەن، بۆیە من کابرام کوشتو و ئىستا نازادم، پىغەمبەرى خواش ﷺ فەرموئى: (وَيْلٌ لِّأُمِّ مِحْشٍ حَرْبٌ لَّوْكَانَ مَعَهُ رِجَالٌ)، (ئەمە تەعبیریکی عەرەبان بوو)، ھاوار بۆ دایکى [کە ئەو پیاو تازیەى بوو)، ئەو شەر ھەلگیرسینەر، ئەگەر پیاوئى لەگەڵداین.

تەمەش نامازەىە بۆ ئەوئى خەلکى دیکەش کە مسوڵمان دەبن، پشتى بگرن و دىنى خۇیان بپارێزن، چونکە مسوڵمانان نابئى پەنایان بدەن، لەولاش ئەگەر بەرپەلیان بکەون دەیانکوژن، کەواتە: دەبئى قاچاغ بن.

۲۰- دواى ئەبوو بەصیر بۆیشت ھەتا ناوچەىەک پئى دەگوترئى: (غَيْضٌ)، لەسەر کەنارى دەریا، لەوئى بۆ خۆى دانىشت لەسەر رپی قورەیشیەکان، کە دەچوون بۆ شام بۆ بازارگانى، بۆ خۆى لەوئى دانىشت تاكو رپى بەو کاروانانەى قورەیشیەکان بگرئى، ئەو ھەوالەش بە مسوڵمانان گەیشتەو، ئەو مسوڵمانانەى لە مەککە ھەسکرا بوون، کە پىغەمبەرى خوا ﷺ فەرموویەتى: (وَيْلٌ لِّأُمِّ مِحْشٍ حَرْبٌ لَّوْكَانَ مَعَهُ رِجَالٌ)، لە رىوابەتتیکى دیکەدا ھاتو: (مِسْعَرٌ حَرْبٌ) واتە: ئاگر خۆشکەرە، ئەگەر پیاوئى لەگەڵ دابن، بۆیە ئەو

مسئولانمانی له مه ککه چهسکرا بون، رۆشت و هه موویان چوونه ناوچهی (عیص) و لهوێ چوونه پال نه بوو به صیر، لهوێ دهووری ههفتا کس له نه بوو به صیر کۆبوونهوه، نیدی نهوانه هه لسان به رێگرتن له کاروانه کانی قورهبیش و تهنگیان به قورهبیش هه لجنیی و، زه فهران به کس نه ده بردو که سیان لێ هه لئه ده کهوت مه گهر ده یان کوش، ههچ کاروانتیکیان به لادا تینه ده په ری، مه گهر کاروانه که یان پرووت دد کرده وه، هه تا قورهبیشیه کان نامه یان بو پتغمه به ری خوا ﷻ ناردو خزمایه تییان به گژدا کرد، که ته وانه به و تینه وه له کۆل نه وانیان بکاته وه و پتویستیان به و مه رجه نه، واته: ته نازولیان له و مه رجه کرد، نیدی پتغمه به ری خواش ﷻ هه واندنیانه وه و هاتنه مه دینه.

۲۱- نه وه به سه بهت پیاوانه وه، به سه بهت ئافره تانه وه ش، که مسؤلمان ده بن، (إبن إسحاق) ده لێ: له و سه ره و هه ده دا: (أَمْ كَلُمْتُ بِنْتُ عُقْبَةَ بْنِ أَبِي مُعَيْطٍ)، مسؤلمان بو و کۆچی کرد، دوو براهه کی عیماره و ولید کورانی عوقبه، به داویدا هاتن تاکو هاتنه لای پتغمه به ر ﷻ داوایان کرد، که بۆیان بکیریتنه وه، به پتی نه و په یمانه ی له به نیاندا هه یه، له حوده یبیه، به لأم پتغمه به ر ﷻ نه و دی نه کردو خوا ﷻ پتی له وه گرت، به پتی نه و تابه ته موباره کی سووره ی (الممتحنة)، که ده فه رموی:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمْ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَأَمْتَحِنُوهُنَّ اللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِنَّ فَإِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ إِلَى الْكُفَّارِ لَا هُنَّ حِلٌّ لَّهُمْ وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ لَهُنَّ وَآَنُوهُمْ مَا أَنَفَقُوا وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ أَنْ تَخْرُجُوهُنَّ إِذَا عَالَيْتُمُوهُنَّ آبُوهُنَّ وَلَا تُمْسِكُوا بِعِصَمِ الْكَوَافِرِ وَسَلُّوا مَا أَنَفَقْتُمْ وَلَسَلَّوْا مَا أَنَفَقُوا ذَلِكَمُ حُكْمُ اللَّهِ بِكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿۱۰﴾

واته: نه ی نه وانه ی بروتان هتیاوه! نه گهر ئافره تانی برواداری کۆچکه ر هاتن بو لاتان تاقییان بکه نه وه، خواش به نیمانه که یان زاناتره، نه گهر بۆتان ده رکه ووت بروادارن، مه یانگێرنه وه لای کافره کان، نه نه و ئافره تانه بو ته وان هه لآلن، نه نه و کافره شه بو نه و ئافره تانه هه لآلن، به لأم ئیه نه وه ی مێرده کانیان خه رجیان کردوه (له هاره یی و مه صره ف) بۆیان بکیرنه وه و، گونا هتان ناگاتی

تەگەر بىشايەتتىن، ھەر كاتتىك ماردىيەكانتان پىدان و، ئىۋەش ئافرىدەتانی كافر لە
لای خۇتان مەھىلنەۋە....

پىغەمبەر ﷺ فەرموۋى: ئەو سۆلج و پىكھاتنە باسى پىاوان بوۋە، باسى
ئافرىدەتەن نەبوۋە ئىمە ئافرىدەتەكان ئاگىرپىنەۋە بۇ لاتان، خۋاى پەرۋەردگار لەو
بارەۋە ئەم ئايەتە موبارەكەى دابەزاند، كە ئەۋەش دەرۋوۋىەكى گەۋرە بوۋ لەو
ئافرىدەتەنە كرايەۋە، بەلەم لەگەل ئەۋەشدا بۇ ئەۋەى سىتەملىكراۋ واقىع نەبىن،
ھەر كەسىك خىزانەكەى ھاتە، ھەرچى ماردىيى و مەصرەفى لىۋى كىردە، تەھلى
ئىسلام، مولزەم بوۋن بۇى بگىرپنەۋە.

۲۲- (ابن هشام) گوتۋىەنى: (حَدَّثَنَا أَبُو عُبَيْدَةَ: أَنَّ بَعْضَ مَنْ كَانَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ قَالَ
لَهُ لَمَّا قَدِمَ الْمَدِينَةَ: أَلَمْ تَقُلْ يَا رَسُولَ اللَّهِ! إِنَّكَ تَدْخُلُ مَكَّةَ آمِنًا؟ قَالَ «بَلَى، أَفَقُلْتَ لَكُمْ مِنْ
عَامِي هَذَا؟» قَالُوا: لَا، قَالَ: «فَهُوَ كَمَا قَالَ لِي جَبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ»)، واتە: ئەبوۋ عوبەيدە
بۇى باسكىردىن، كە ھەندىك لەۋانەى لە خىزمەت پىغەمبەرى خۋادا ﷺ بوۋن، كاتتىك
چۆۋە مەدىنە، پىيان گوت: ئەى پىغەمبەرى خۋا! نەتقەرموۋ: دەرچە شارى مەككەۋە،
بەبى ترسى؟ فەرموۋى: با، بەلەم ئايا گوتم: تەمسال؟ گوتيان: نا، فەرموۋى: ئىچا ۋەك
جىبرىل پىتى گوتوۋم، ئەۋە دىتە دى.

كە ئەۋە بوۋ لە سالى ھەۋتەم دا، كە پىنى دەرگوتىرى: (عَامُ غُمْرَةِ الْقَضَاءِ)،
واتە: سالى گىرانەۋەى عومرە، پىغەمبەر ﷺ و ھاۋەلانى چوۋن بۇ مەككەۋە
عومردىان كىردو، سى شەۋو سى پۇژان تىيدا مانەۋە.

برگهی دووهم: باسی رووداوی جهنگی خهیه‌ر:

۱- (إِبْنِ إِسْحَاقَ)، له ژیر ناوونیشانی: (ذُكِّرَ الْمَسِيرُ إِلَى خَيْبَرَ فِي الْمُحَرَّمِ سَنَةِ سَبْعٍ)، (باسی رۆیشتن به‌رهو خهیه‌ر له مانگی موچه‌پریمی سالی هه‌وته‌دا)، که [صولحی حوده‌ییبیه له مانگی (ذِي الْقَعْدَةِ) دا بووه، به‌لام جهنگی خهیه‌ر که‌وتۆته مانگی موچه‌پریم (مانگی یه‌ک) ی سالی هه‌وته‌می کۆچیدا، (إِبْنِ إِسْحَاقَ) گوتوویه‌تی: دواپی پیغه‌مبه‌ر ﷺ کاتیک که له صولحی حوده‌ییبیه گه‌راپه‌وه، مانگی (ذِي الْحِجَةِ) و به‌شیک له مانگی موچه‌پریمیش، له مه‌دینه‌دا مایه‌وه، لهو سالددا که مسولمانان نه‌چوون، هاوبه‌ش بو خوا دانه‌ردکان سه‌ره‌رشتیی حه‌جیان کرد، دواپی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ له پاشماوه‌ی مانگی موچه‌پریمدا، به‌رهو خهیه‌ر به‌ری که‌وت، (إِبْنِ هِشَامَ) ددلی: هه‌ر (مُيَلَّةٌ بَنُ عَبْدِ اللَّهِ النَّخَعِيِّ)، کرده سه‌ره‌رشتیار له شوینی خو‌ی و، تالایه‌که‌شی ته‌سلیمی عه‌لیی کوری ته‌بی تالیب کرد، که تالایه‌کی سپی بوو.

۲- (إِبْنِ إِسْحَاقَ) ددلی: (إِبْنِ الذُّهْرِ الْأَسْلَمِيِّ) بابی بۆی گێراوه‌ته‌وه، که گوپی له پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ بووه، کاتیک رۆیشتوون به‌رهو جهنگی خهیه‌ر، به‌عامیری کوری نه‌کووه که مامی سه‌له‌مه‌ی کوری عه‌مری کوری نه‌کووه بووه، پتی فهرمووه: (إِنْزِلْ يَا ابْنَ الْأَكْوَعِ فَخُذْ لَنَا مِنْ هَذَاكَ)، نه‌ی کوری نه‌کووه! دابه‌زه هه‌ندی‌ک له شیعو به‌نده‌کانی خو‌تمان بو بلی، نه‌ویش دابه‌زیووه نه‌م شیعو‌دی گوتود:

وَاللَّهِ لَوْ لَا اللَّهُ مَا اهْتَدَيْنَا ... وَلَا تَصَدَّقْنَا وَلَا صَلَّيْنَا

إِنَّا إِذَا قَوْمٌ بَغَوْا عَلَيْنَا ... وَإِنْ أَرَادُوا فِتْنَةً أُنِينَا

فَأَنْزَلْنَا سَكِينَةً عَلَيْنَا ... وَثَبَّتَ الْأَقْدَامُ إِنْ لَأَقَيْنَا

واته: سویند به‌خوا، نه‌گه‌ر خوا نه‌بوواپه تيمه رینی راستمان نه‌ده‌گرت و، خيرو چاکه‌مان نه‌ده‌کردو نوێژمان نه‌ده‌کرد.

تيمه هه‌ر کاتیک کۆمه‌لیک وێستیان ده‌ستدریژیمان بکه‌نه سه‌ر، سه‌تممان لیبکه‌ن و، نه‌گه‌ر وێستیان هه‌لمان بگێرنه‌وه، تيمه پازیی نابین.

خواه! تارامیی و تۆقره‌یی دابه‌زینه سه‌ردلمان و، کاتیک به دوژمن گه‌یشتین،
پینه‌کامان بچه‌سپینه.

ننجا کاتیک نه‌و شیعرانه‌ی گوتن، حه‌مه‌ن به‌ده‌نگی خو‌ش و لارانه‌وه
گوتوو، پیغه‌مبه‌ر فهرمووی: (يَرْحَمُكَ اللَّهُ)، خوا به‌زه‌یی پیتدا بن، عومه‌ری
کور‌ی خه‌تتاب ﷺ گوتی: (وَجَبَتْ وَاللَّهُ يَا رَسُولَ اللَّهِ! لَوْ أَمْتَعْتُنَا بِهِ، فَقَتِلَ يَوْمَ
حَيْبَرَ سَهِيْدًا)، واته: به‌خوا نه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا! ﷺ پتویست بوو، (به‌زه‌یی
خوای بۆ پتویست بوو)، ده‌بووایه بۆت هیتتباینه‌وه زیاتر به‌هردی لیوهر بگرین!
نه‌وه بوو له‌جه‌نگی خه‌یه‌ردا کوژرا، شه‌هید بوونه‌که‌شی به‌هوی نه‌وه‌وه
بوو له‌کاتیکدا له‌گه‌ل (مه‌رحه‌ب) یه‌کیک له‌پاله‌وانه‌کانی خه‌یه‌ردا چوووه
مه‌یدان، شمشیره‌که‌ی خو‌ی بۆ لای گه‌راپه‌وه‌وه به‌شمشیره‌که‌ی خو‌ی کوژرا بوو،
ننجا مسو‌لمانان هه‌ندیکیان که‌وتوو نه‌ دوو دلییه‌وه له‌باردی کوژرانه‌که‌یه‌وه‌وه،
گوتوو یانه: به‌چه‌کی خو‌ی شه‌هید بووه! هه‌تا برازایه‌که‌ی (سَلَمَةُ بْنُ عَمْرِو
بْنِ الْأَكْوَعِ) له‌پیغه‌مبه‌ری ﷺ پرس‌ی له‌و باره‌وه‌وه هه‌والی پیتدا: خه‌لک چیان
گوتوه، پیغه‌مبه‌ر خواش ﷺ فهرمووی: (إِنَّهُ لَسَهِيْدٌ)، به‌دلنایی نه‌و شه‌هیده،
دوایی نو‌یز‌ی له‌سه‌ر ده‌کات و مسو‌لمانانیش نو‌یز‌ی له‌سه‌ر ده‌که‌ن، نو‌یز‌ له‌سه‌ر
کردنه‌که‌شی، یان نه‌و کاته جار‌ی نو‌یز‌ له‌سه‌ر شه‌هید نه‌کردن نه‌بووه، یان وه‌ک
هه‌ندیک زانا گوتوو یانه: هه‌م نو‌یز‌ له‌سه‌ر کردن هه‌یه‌وه، هه‌م له‌سه‌ر نه‌کردنیش
هه‌یه، یان نه‌وه حاله‌تیک‌ی تایبه‌ت بووه.

۳- کاتیک پیغه‌مبه‌ر ﷺ به‌ره‌و رووی خه‌یه‌ر ده‌چتی، به‌هاوه‌له‌کانی ده‌فه‌رموی:
بودست و دوه‌دست، دوایی پیغه‌مبه‌ر ﷺ ئەم دووعایه ده‌کات: (اَللّٰهُمَّ رَبَّ السَّمٰوٰتِ
وَمَا اُطْلُنَّ، وَرَبَّ الْاَرْضِیْنَ وَمَا اَقْلُنَّ، وَرَبَّ الشَّیْطٰنِیْنَ وَمَا اَصْلُنَّ، وَرَبَّ الرِّیَاحِ وَمَا اُدْرٰیْنَ، قَرٰنَا
نَسْأَلُكَ خَیْرَ هَذِهِ الْقَرْیَةِ وَخَیْرَ اَهْلِهَا وَخَیْرَ مَا فِیْهَا، وَنَعُوْذُ بِكَ مِنْ شَرِّهَا وَشَرِّ اَهْلِهَا وَشَرِّ مَا
فِیْهَا، اَقْدِمُوْا بِسْمِ اللّٰهِ، قَالَ: وَكَانَ یَقُوْلُهَا عَلَیْهِ السَّلَامُ بِكُلِّ قَرْیَةٍ دَخَلَهَا) واته: نه‌ی خواهه!
په‌روه‌ردگاری ناسمانه‌کان و نه‌وه‌ی سی‌به‌ریان لی‌کردوه‌وه، په‌روه‌ردگاری زه‌ویه‌کان

و نه‌ودی هه‌لیانگرتوهو، په‌رو‌د‌ر‌د‌گاری شه‌یتانه‌کان و هه‌ر که‌س گومرای ده‌که‌ن و، په‌رو‌د‌ر‌د‌گاری بایه‌کان و هه‌رچی شتی‌ک رای ده‌مالن، ټیمه‌ چاکه‌ی نه‌م ناو‌ه‌دانییه‌و، چاکه‌ی خه‌لکه‌که‌ی و، هه‌ر چاکه‌و خیریکی ټییدایه، لیت داوا ده‌که‌ین و، په‌نات پښ ده‌گرین له‌ خراپه‌ی نه‌و ناو‌ه‌دانییه‌و، خراپه‌ی خه‌لکه‌که‌ی و خراپه‌ی هه‌ر شتی‌ک که‌ ټییدایه، ټنجا فه‌رمو‌وی: به‌ ناوی خوا بچن.

پښغه‌مبه‌ری خوا ﷺ: چووبایه‌ هه‌ر ناو‌ه‌دانییه‌که‌وه، نه‌م دوو‌عا‌یه‌ی ده‌کرد.

۴- (ابن إسحاق) ده‌لې: پښغه‌مبه‌ر ﷺ عاده‌ق واپو، هیرشی کردبایه‌ سه‌ر هه‌ر خه‌لک‌یک که‌ پټویست بووایه، هیرشیان بکاته‌ سه‌ر، هه‌تا ر‌و‌ژ نه‌بووبایه‌وه، هیرشی نه‌ده‌کردنه‌ سه‌ر، ټنجا نه‌گه‌ر گوټی له‌ ده‌نگی بانگ بووبایه، هیرشه‌که‌ی ر‌اده‌گرت و، نه‌گه‌ر ده‌نگی بانگی نه‌بیستبایه، هیرشه‌که‌ی ده‌کرد، ده‌لې: ټیمه‌ به‌ شه‌و چووبنه‌ ناو‌چه‌ی خه‌بیه‌ر، پښغه‌مبه‌ر ﷺ شه‌و مایه‌ود تاکو ر‌و‌ژۍ کرده‌وهو گوټی له‌ بانگ نه‌بوو، ټیدی نه‌و سوار بوو، ټیمه‌ش له‌گه‌لی سوار بووین، من له‌ پشت نه‌بوو ته‌لحه‌وه سوار بووم، که‌ پټم به‌ پښی پښغه‌به‌ری خوا ﷺ ده‌که‌وت، (یان له‌ پشته‌وه‌ی یان له‌ ته‌نیشتی ر‌و‌یشته‌وه)، کریکاره‌کانی خه‌بیه‌ر به‌یانی زوو که‌ ده‌رده‌چوون ب‌و‌ ئیش، تووشمان بوون، به‌ بیل و نه‌و ټامیرانه‌وه‌ که‌ کاری کشتوکالیان پښ کردوون، پټیان بوون، کاتیک پښغه‌مبه‌ری خویان بښی و سوپایه‌که‌بیان بښی، گوټیان: (مَحَمَّدٌ وَالْجَيْشُ مَعَهُ) نه‌وه‌ موحه‌ممه‌د هات و سوپای له‌گه‌ل‌دایه، ټیدی نه‌وانه‌ ر‌ایان‌کردو پش‌ت‌یان ټیک‌ردین، پښغه‌مبه‌ریش ﷺ: فه‌رمو‌وی: (اللَّهُ أَكْبَرُ، حَرَبَتْ خَيْرٌ، إِنَّا إِذَا نَزَلْنَا بِسَاحَةِ قَوْمٍ، فَسَاءَ صَبَاحُ الْمُنْذَرِينَ)، واته: خوا گه‌و‌ر‌د‌تره‌ خه‌بیه‌ر کاول بوو، ټیمه‌ کاتیک داده‌به‌زین ب‌و‌ گو‌ږ‌ه‌پانی خه‌لک‌یک، نه‌وه‌ خراپ‌ترین به‌یانییه، ب‌و‌ وریا کراوان، واته: زه‌فه‌ریان پښ ده‌به‌ین.

۵- (ابن إسحاق) ده‌لې: پښغه‌مبه‌ری خوا ﷺ کاتیک له‌ مه‌دینه‌ ده‌ر‌چوو به‌ر‌دو خه‌بیه‌ر، چوو ب‌و‌ ناو‌چه‌یه‌ک به‌ ناوی (عصر) له‌و‌ی مزگه‌وت‌یکیان ب‌و‌ در‌وست‌کرد، له‌سه‌ر شو‌ن‌ن‌یک‌ی چه‌وو، دوا‌یی پښغه‌مبه‌ر ﷺ سوپایه‌که‌ی برد تاکو شیونک که‌ پښی ده‌گو‌ترئ: (الرَّجِيعُ)

لەوێ ئەو سوپایە لە نیوان (خیر) و (عَطْفَان) دا دانا، تاكو رینگا بگرتو لەو، که هۆزی (عَطْفَان) یێن، هاوکاریی خەلکی خەبەر بکەن، چونکە هۆزی (عَطْفَان) جاری مسوڵمان نەبوون و، دژی پێغمەبەر ﷺ بوون.

۶- (إبن إسحاق) دەڵێ: پێم گەیشتووە کە (عَطْفَان) کاتیکی دەبێست پێغمەبەری خوا ﷺ، لەو شویئە سوپای داناو، بۆی کۆ دەبنەو، بەلام کاتیکی دەچن بۆ ئەوێ پستی جوولە کە کان بگرن، ماوەیەک دەپۆن و هەست دەکەن، لە پشیمانەو دەنگیک دی، ئەوانیش پێیان وا دەبێ: لە پشتهو ڕا پێغمەبەر ﷺ سوپایەکی ناردو، تاكو زەفەر بە مأل و مندال و کەل و پەلیان بەری، بۆیە دەگەڕێنەو، لە نیو کەس و کارو مأل و سامانەکی خۆیاندا دەمیننەو، لە پێغمەبەری خوا ﷺ لە جوولە کە کان دەگەڕێن.

۷- ئنجا پێغمەبەری خوا ﷺ ورده ورده لە مأل و سامانی خەبەر یەکان چوو، پش، مأل بە مأل و شوین بە شوین، قەلا بە قەلا دەیگرت، یە کەمین قەلایان کە گرتیان قەلای (ناعم) بوو، لەوێ مەحمودی کوپی مەسلەمە کوژرا، پیاویک دەستایێکی بەسەر داداو کوشتی، دوایی قەلای (قَبُوس) کە قەلای (إبن أبي الحَقِيق) بوو.

۸- پێغمەبەری خوا ﷺ لە جەنگی خەبەردا، چەند شتیکی قەدەغە کرد، (إبن هشام) دەڵێ: مسوڵمانان لە جەنگی خەبەردا، گوشتی کەری مالییان وەسەر نابوو، پێغمەبەر ﷺ رێگری لە خەلک کرد، کە گوشتی کەری مالیی بخۆن، کاتیکی کە مەنجه لە کان دەکوێن، مەنجه لە کانیاں هەمووی وەرگیران، چونکە پێغمەبەر ﷺ رێگری کردبوو، لە خواردنی ئەو جۆرە گوشتە.

هەروەها پێغمەبەر ﷺ لەو پوژەدا، رێگری لیکردن ئەو کەنیزەکانە ی تۆلیان هەیه (دوو گیانن) بچنە لایان.

هەروەها لێی قەدەغەکردن کە گوشتی هەر درێندەییکی خاوەن کە ئێبە کە گۆشتخۆر، بخۆن، هەروەها لێی قەدەغەکردن کە دەستکەوتی جەنگیی، کرین و فروشتنی پی بکەن، تاكو دابەش دەکری.

(إِبْنُ إِسْحَاقَ) دەلێ: پیتغەمبەری خوا ﷺ پتگیزی لە خەلک کرد، گوشتی کەری مایی بخۆن، بەلام مۆلەتی دان کە گوشتی وڵاخە بەرزە بخۆن، (وڵاخە بەرزەش ئەسپ و مایینە).

۹- دواپی پیتغەمبەر ﷺ وردە وردە لە مآل و سامانی خەیبەر یەکەکان نزیک دەکەوتەو، دەستی بەسەردا دەگرتن، لەو کاتەدا هەندیک لە (بنی سەهم) لە هۆزی (أَسْلَمَ) هاتن بۆ لای پیتغەمبەر ﷺ گوتیان: ئەی پیتغەمبەری خوا! ﷺ زۆر هەزارو نەدارین، هیچ شتیکیان بەدەستەو نیه، پیتغەمبەری خواش ﷺ هیچ توانای ماددی نەبوو هاوکاریان بکات، بەلام دوای کردو فەرموو: (اللَّهُمَّ إِنَّكَ قَدْ عَرَفْتَ حَالَهُمْ، وَأَنْ لَيْسَتْ بِهِمْ قُوَّةٌ، وَأَنْ لَيْسَ بِيَدِي شَيْءٌ أُعْطِيهِمْ إِيَّاهُ، فَافْتَحْ عَلَيْهِمْ أَعْظَمَ حُصُونِهَا عَنْهُمْ غَنَاءً وَأَكْثَرَهَا طَعَاماً وَوَدَّكَ)، واتە: ئەی خۆی! بۆ خۆت حالی وان دەزانی، کە هیزی ماددیان نیه، منیش هیچ شتیکیان نیه، پێیان بەدەم، خۆی! باشترین قەلأ کە زۆرتەین سامانی تێدای، باشترین و زۆرتەین بەزو چەوری تێدای، بە دەستی نەوان بگیری، ئیدی ئەو بوو خەلک دووبارە دەستیان بە جەنگ کردەو قەلأیک بە ناوی: (حصن الصعب بن معاذ)، ئەوانە گرتیان، کە لە هەموو خەیبەردا هیچ قەلأیک لەو قەلأە زیاتر خواردن و چەوری و گوشت و بزوی تێدا نەبوو.

۱۰- مەرحەب و کوژانی، (إِبْنُ إِسْحَاقَ) لە جابیری کوپی عەبدللاو (خوا لە خۆی و بای رازی بێ)، گێراویەتەو: دوا ئەوێ پیتغەمبەر ﷺ و هاوێلانی بەرەو خەیبەر دەچن، مەرحەب کە پیاویکی پالەوان و تازیان بوو، لە قەلأە کە دێتە دەر، کە خۆی چەکار کردو، ئەم شیعەرە دەلێ:

قَدْ عَلِمْتُ خَيْرَ أَيِّ مَرْحَبٍ ... شَاكِي السَّلَاحِ يَطْلُ مُجَرَّبٌ

أَطْعُنْ أَخِيَانًا وَجِيئًا أَضْرِبُ ... إِذَا اللَّيْثُ أَقْبَلْتُ تُعْرِبُ

إِنْ جَمَايَ لِلْجَمَى لَا يُقْرَبُ

واتە: خەلکی خەیبەر دەزانن من مەرحەبم، چەکم بە شانەوێهەو پالەوانێکی ئەزموندارم، هەندیک جاران بە یم، (یم دەوێ شینم) و هەندێ جارێش بە

شمشیر لى دەدەم، لە کاتیکدا شىرەکان دىتە پىشى و جەنگ دەکن، هەر قەدەغەى من قەدەغەیه، نابى کەس توخنى بکەوى، پیاوی ئەزمووندار لە هێرش و پەلامارى من دەسلەمىتەوه.

دواى مەرحەب گوتووێت: (مَنْ يُبَارِزُ؟) کى دىتە مەیدان؟ کەعبى کورى مالیکیش گوتووێت:

قَدْ عَلِمْتُ خَيْرَ أَنِّي كَعْبٌ ... وَأَنْتَ مَتَى تَسْبُ الْحَرْبُ

مَاضٍ عَلَى الْهَوْلِ جَرِيَّةٌ صَلْبٌ ... مَعِيَ حُسَامٌ كَالْعَقِيقِ عَضْبٌ

بَكْتُ مَاضٍ لَيْسَ فِيهِ عَثْبٌ ... نَذْكُكُمْ حَتَّى يَذُلَّ الصُّغْبُ

واتە: خەبەر دەزانى من کەعبم، کاتیک جەنگ بەرپا دەبن خۆم بە شوێنى مەترسیدا دەدەم، زۆر بوێرم و پتەوم، شمشیریکیشم بە دەستەوهیه، وەک عەقیق^(۱) وایە زۆر چاک دەبێت، بە دەستیکیشەوهیه کە ئەو دەستە هیچ لۆمەى نایەتە سەرێ، دەتانهاڕین، تاکو ئەودى قورس و زەحمەتە زەبوون دەبن.

ئنجاکە بەو شیوەیه ئەو دوو پالەوانە، ئەو دوو شیعەرە بۆ بەکدی دەلێن، پیغەمبەرى خوا ﷺ دەفەرموێ: (مَنْ لِهَذَا؟) (مُعَمَّدُ بْنُ مَسْلَمَةَ)ش گوتی: (أَنَا لَهُ يَا رَسُولَ اللَّهِ! أَنَا وَاللَّهِ الْمُؤْتَوِّرُ النَّائِرُ، قَتَلَ أَخِي بِالْأُمْسِ، فَقَالَ: فَقُمْ إِلَيْهِ، أَلَلَّهُمَّ أَعْنَهُ عَلَيْهِ).

واتە: کى هەیه، بۆ ئەمە بچیتە مەیدان؟ موخەممەدى کورى مەسلەمە، دەلێ: من ئەى پیغەمبەرى خوا ﷺ! بە خوا من لیکۆزراوى تۆلەستیت، دویتى براپەکەمى کوشتو، مەحموودى کورى مەسلەمە، وەک پىشتر باسمان کرد، پیغەمبەرىش ﷺ دەفەرموێ: بۆى هەلسە، خواپە! هاوکارى بە، نیدی کە لە یەکدی وەنزیک دەکەون، درەختیک دەکەوتە نێوانیانەوه، هەر کامیکیان خۆى لە درەختە کە دەگرێ کە بەرانبەرە کەى نەیبینن، هەر کە بەکێکیان خۆى

تیده‌گری، نه‌وی دیکه له دره‌خته‌که ددات، تا‌کو هاو‌ده‌له‌که‌ی بۆی ده‌رکه‌وئ، تا‌کو سه‌ره‌نجام دره‌خته‌که هیچ په‌لی پتو‌د نامتین، ته‌نیا قه‌ده‌که‌ی ده‌می‌تته‌وه، وه‌ک پیاو‌تیک که راوه‌ستاوه، دوا‌یی مه‌رحه‌ب هه‌رش ده‌کاته سه‌ر مو‌حه‌مه‌دی کو‌ری مه‌سه‌له‌مه‌و به شمشیر لیتی ددات، نه‌ویش به قه‌ل‌غانه‌که‌ی شمشیره‌که‌ی ده‌گرینه‌وه، شمشیره‌که‌ی ده‌که‌و‌تته‌ نیو قه‌ل‌غانه‌که‌ی و شمشیره‌که‌ی ده‌گری و عاسی ده‌بی، تن‌جا مو‌حه‌مه‌دی کو‌ری مه‌سه‌له‌مه، به شمشیر لیتی ددات تا‌کو ده‌یکو‌ژئ.

۱۱- له ژێر ناو‌نیشانی: (مَقْتُلُ یَاسِرٍ أَخِي مَرْحَبٍ)، کو‌ژانی یاسری برای مه‌رحه‌ب دا، (این إسحاق) ده‌لن: دوا‌ی مه‌رحه‌ب، یاسری برای ها‌ته مه‌یدان، نه‌ویش هه‌ر ده‌یگوت: (مَنْ يُبَارِزُ؟)، کئ دته مه‌یدانئ، (هشام بن عروه) گو‌توویه‌ئ: که زوبه‌یری کو‌ری عه‌وام، ۱۲ بۆ یاسر ده‌چته مه‌یدانئ، دایکی سه‌فیه‌ی کچی عه‌بدو‌لمو‌تته‌لیب که پو‌وری پی‌غه‌مه‌بر ۱۳ خوشکی بابی و، دایکی زوبه‌یریشه ده‌لن: نه‌ی پی‌غه‌مه‌بری خوا! ۱۴ کو‌ره‌که‌م ده‌کو‌ژئ، پی‌غه‌مه‌بریش ۱۵ ده‌فه‌رمو‌ی: (بَلْ اِنَّكَ يَقْتُلُهُ اِنْ شَاءَ اللّٰهُ)، به‌ل‌کو کو‌ره‌که‌ت نه‌و ده‌کو‌ژئ، ته‌گه‌ر خوا بیه‌وئ، نیدی زوبه‌یر بۆی ده‌چته مه‌یدان و پتک ده‌گه‌ن و زوبه‌یر یاسر برای مه‌رحه‌ب ده‌کو‌ژئ، (این إسحاق) ده‌لن: هیشامی کو‌ری عو‌روه کو‌ری زوبه‌یر، که نه‌وه‌ی زوبه‌یره، بۆی گه‌رامه‌وه کاتیک به زوبه‌یر ده‌گو‌ترا: به خوا شمشیره‌که‌ت نه‌و رۆژه زۆر تیزو د‌رنده بوو، نه‌ویش ده‌یگوت: به خوا تیز نه‌بوو، به‌لام نا‌چارم کرد، چاک بیری، واته: به قو‌وه‌ی شانان و له نه‌نجامی به‌کاره‌یتانی هه‌زی زۆردا، چاکي ده‌یری!

۱۲- (الرُّسُولُ يُغْطِي رَايَةَ عَلِيًّا): (پی‌غه‌مه‌بری خوا ۱۳ نالا ده‌داته ده‌ست عه‌لیی)، (این إسحاق) له (سَلَمَةَ بْنِ عَمْرٍو بْنِ الْأَكْوَعِ) ده‌وه، ده‌گه‌رینه‌وه، ده‌لن: پی‌غه‌مه‌بری خوا ۱۴ نه‌بوو به‌کری صیددیق ۱۵، به نالا سپیه‌که‌یه‌ده نارد، به‌ره‌و لای هه‌ندئ له قه‌ل‌ایه‌کانی خه‌بیه‌رو جه‌نگیان کرد، به‌لام که‌رانه‌وه، هه‌رچه‌نده زۆریش ماندوو بوو، به‌لام سه‌رکه‌وتن‌یان به ده‌ست نه‌هه‌یتا به‌سه‌ر نه‌و قه‌ل‌ایانه‌دا، دوا‌یی پی‌غه‌مه‌بری خوا ۱۶ فه‌رمو‌ی: (لَا تُعْطِيَنَّ الرَّايَةَ غَدًا رَجُلًا يُحِبُّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ، يَفْتَحُ اللَّهُ عَلَى يَدَيْهِ لَيْسَ بِقَرَارٍ)، (أخرجه البخاري: ۲۸۴۷،

وابن حبان: ۶۱۳۲، والطبرانی: في الكبير: ۵۸۱۸). واتە: بە یانی نالایەکه دەدەمه دەست
پیاویک که خواو پیغەمبەرەکی خوش دەوین، خوا ﷺ لەسەر دەستی ئەو سەرکەوت،
وہ دەست دین و لە دوژمن را ناکات.

هەلبەتە ئەمە نابێ چەمکی پیچەوانە (مفهوم المخالفة) ی لێ بگیرێ، که
وێک بەداخەو ئەوانە ی گومانێ خراپ بە ئەبوو بەکری سیددیق ﷺ دەبن،
دەیکەن، بە تایبەتی (شیعە) که گوايە: ئەو تانەدانی پیغەمبەر ﷺ بوو
لە ئەبوو بەکر!!، بەلام ئەو نە لە پیغەمبەر ﷺ دەوشتەو، که تانە لە
نزیکتین و خوشەویستتین هاوێلی خوێ بدات، نە ئەبوو بەکریش ئەو ی لێ
دەوشتەو، بەلکو ئەو بەس مەدحیک بوو بۆ عەلیی ﷺ، تاکو ئەوانە ی
لەگەڵیان، زیاتر پشت ئەستوور بن، بە فەرماندەکی خۆیان، بە تایبەت ئەو
کاتەش عەلی ﷺ، ئەمەنی زۆر گەنجتر بوو، ڕەنگە نیوێ ئەمەنی ئەبوو بەکری
بوو بێ یان شتیکی زیاتر، بۆیە ڕەنگە خەلک زیاتر متمانەیان بە ئەبوو بەکر
بوو بێ، ﷺ، بۆ ئەوێ متمانەیان بە عەلیش بێ، ئەو ی پێ گوتو.

سەلەمە ی کوری عەمری کوری ئەکوێ دەلتی: پیغەمبەر ﷺ بانگی عەلی ﷺ،
کرد، لەو کاتەدا چاوی دیشان، ئەویش تفی لە چاوی دا، (یانی: هەندێ فووی لە
چاوی کرد)، دواوی فەرمووی: (خُذْ هَذِهِ الرَّأْيَةَ فَاْمُضْ بِهَا حَتَّى يَفْتَحَ اللَّهُ عَلَيْكَ)،
ئەم نالایە بگرەو بییە، تاکو خوا ﷻ سەرکەوتنت بە قسەت دەکات، سەلەمە
دەلتی: سویند بە خوا ڕۆیشت بە نەرمە غار دەڕۆیی و تیمە لە پشتیەو بووین،
بە دوایدا دەچووین، ڕۆیشت هەتا نالایەکی لە ئێو کۆمەلە بەردێکدا، چەقاند
لە ژێر قەلایە، جوولەکیەک لە سەر قەلاکەو تەماشای کرد، پێی گوت: تۆ
کیی؟ گوتی: من عەلی کوری ئەبوو تالییم، جوولەکیە، گوتی: (عَلَّوْثُمْ وَمَا أُنْزِلَ
عَلَى مُوسَى)، سویند بەو ی بۆ سەر موسا ﷺ دابەزێراو، سەرکەوتن، یان
قسەیکێ ئاوا ی کرد، ئیدی عەلی ﷺ، نەگەرایەو، تاکو سەرکەوتنی و دەدەست
هێناو قەلایان گرت.

لیرەدا (ابن هشام) شتیک دینن هەر وەک پەند لێوەرگرتن، دەیهێتێم، تەگەرنا
لە ئەفسانەو نزیکه.

(أبي رافع) کۆڵە ی نازاد کراوی پێغمەبەر ﷺ گوتوو یەتی: ئێمە لەگەڵ عەلی
کوری ئەبی تالیبدا ﷺ، پوشتین کاتیک پێغمەبەری خوا ﷺ بە ئالاکەبەو
ناردی، کاتیک لە قەڵەبەکی نزیکی کەوتەو، خەڵکەکی بۆی هاتنە دەری، ئەویش
لەگەڵ ئەوانە ی لەگەڵیدا بوون لە دژیان جەنگا، کابرایەکی جوولەکی زەبرێکی
لە عەلیدای قەڵغانەکی پەرسی، عەلی ﷺ دەرگایەکی کە لەلای قەڵەبەکی بوو،
دەستی دایەو کردی بە قەڵغان لەسەر سەری خۆی، ئیدی ئەو دەرگایە ی هەر
بەدەستەو بوو، شەری پێ دەکرد، هەتا خوا ﷺ سەرکەوتوی کرد، دوا یی
دەرگایەکی فرێدا، کاتیک لە جەنگەکی بۆو، ئێمە هەشت کەس بووین، من
هەشتە میان بووم، زۆر بەزەحمەت دەمانتوانی ئەو دەرگایە هەڵگیر وەرگیر
بکەین.

کە بە تەنکید ئەو لە ئەفسانەو نزیکی وەرنگە دەستێکی شیعانی تێدابن،
چونکە زۆر دوورە هەشت کەس نەتوانن دەرگایەکی هەڵگیر وەرگیر بکەن و
عەلی ﷺ بە یەکی دەست بیگری! بەلێ عەلی کوری ئەبی تالیب ﷺ، زۆر نازا
بوو، زۆریش بەهێز بوو، بەلام ئەو دەچیتە قەڵبێ ئەفسانەو، دەرگای
هێندە قورسیش ئەو کاتە زەحمەتە بوو بێ.

١٣- باسی (أبي اليسر كعب بن عمرو)، (ابن إسحاق) دەلێ: بورەیدە ی کوری سوفیانی
نەسلەمیی لە هەندێ پیاوانی بەنی نەسلەم، لە بارە ی (أبي اليسر كعب بن عمرو) بۆ
باسکردم، گوتی: ئێمە لەگەڵ پێغمەبەری خوا ﷺ بووین، لە خەبەر، ئیوارەکیان مەری
کابرایەکی جوولەکی هاتەو، دەیویست بچیتە ئێو قەڵەبەکیانەو، ئێمەش ئابڵووقە ی
نەواغان دابوو، پێغمەبەری خوا ﷺ فرمووی: (مَنْ رَجُلٌ يُطْعِمُنَا مِنْ هَذَا الْغَنَمِ؟) چ
پیاویک هەبە، لەم مەردە خواردنێکمان بۆ دەستەبەر بکات، (أبي اليسر) گوتی: من ئە ی

پېغەمبەرى خوا! ﷺ، پېغەمبەرى خواش ﷺ، فەرمووی: دەى وا بکه، دەلى: رۆیشتەم
 وەک چۆن ئەعامە دەروا، بە خیرایی رۆیشتەم کاتیک پېغەمبەرى خوا ﷺ تەماشای
 کردم، پشتم تیکردن و ناوا بە خیرایی دەرویشتەم، فەرمووی: (اَللّٰهُمَّ اَمْتِعْنَا بِه) خوايه!
 بەهرەمەندمان بکه لئی، واتە: پیمان بهیڵە، تنجا گەیشتمە رانە مەردەکو ئەوانەى پېشى
 چوونە نێو قەلایەکە، بەلام ئەوانەى لە دواو دەروا، دوو مەرم لیکرتن و لەبن قۆلم
 گرتن، دواى زۆر بە ڕاکردن هینامن، وەک هیچ شتیکم بەدەستەو نەبن، هەتا هینامە
 لای پېغەمبەرى خوا ﷺ لەو دامنە، تنجا سەریان برین و گوشتەکیان خواردن، (إِبْن
 إِسْحَاق) دەلى: (أَبِي الْيُسْرِ) لە کۆتا هاو دەلەکانى پېغەمبەر ﷺ بوو، کە کۆچى دواى
 کردو، هەموو جارێ (أَبِي الْيُسْرِ) کە ئەو ڕووداوى باس دەکردو، دەگرایا دواى
 دەیکوت: بە دلنایى لە من بەهرەمەند بوون، تاكو لە دواى هەموویان مردم.

دوعایەکی پېغەمبەرى ﷺ ناوا بۆ قبوول بوو.

۱۴- باسى صفیه دایکی ڕوواداران، صفیهی کچی حویهی کورێ ئەخطەب، سەرۆکی
 جوولەکەکانی (بنو النضیر).

(إِبْن إِسْحَاق)، دەلى: دواى ئەوێ پېغەمبەرى خوا ﷺ قەلای (الْقُمُوص) ی
 گرت، کە قەلای (إِبْن أَبِي الْحَقِيق) بوو، صفیهی کچی حویهی کورێ ئەخطەب
 لەگەڵ ئافەرتیکی دیکە، کە لەگەڵی دابوو، هینایان بۆ لای پېغەمبەر ﷺ بەلام
 بە لای کوژراوێکانی جوولەکەکانیاندا بردن، کاتیک ئەو ئافەرتەى دیکە، کە
 لەگەڵ صفیه بوو، جەنازەکانی بینین، هاواری کردو، لە دەم و چاوی خۆیدا،
 گلی بەسەر سەری خۆیدا کرد، کاتیک پېغەمبەرى خوا ﷺ بینی، فەرمووی:
 (اَعَزُّوا عَلَيَّ هَذِهِ الشَّيْطَانَةَ)، ئەو شەیتانەم لێ دووربخەنەو، فەرمانیشی کرد،
 صفیهیان ﷺ، خستە پشتی پېغەمبەرەو ﷺ، پېغەمبەرى خوا ﷺ پۆشاکەکی
 خۆی بەسەردادا، ئیدی مسوڵمانان زانیان، کە پېغەمبەرى خوا ﷺ بۆ خۆی
 دیاری کردو، دواى پېغەمبەر ﷺ بە بیلالی فەرموو، وەک پێم گەیشتو، کاتیک

ئەو ئافرىدە جۈولەكەيەيىنى: (أَنْزَعْتُ مِنْكَ الرِّحْمَةَ يَا بِلَالُ، حِينَ مَرُّ بِأَمْرَاتَيْنِ عَلَى قَتْلَى رِجَالِهِمَا؟)، ئەي بىلال! ئايا بەزەيىت لە دَل داپنرا بوو، كە دوو ئافرىدە ئان بە لای پىاوانى كوزراوياندا دەبەي؟.

صەفییەش لە كاتىكدا كە بووك بوو، لە لای (كِنَانَةُ بَنِي الرِّبِيعِ بْنِ أَبِي الْحَقِيقِ)، خەونى بىنيووە لە خەونىدا مانگىك كەوتۆتە كۆشى، كاتىك خەونەكەي بۆ مېردەكەي گېراووەتەو، مېردەكەي گوتتوویەق: ئەم خەونەت ئەو دەگەيەنیت كە تۆ خۆزگە بە پادشای حىجاز (موحەممەد) دەخوای، بۆيە زللەيەك لە دەم و چاوى دەدات و، چاوى بە ھۆيەو شىن دەپتەو، كاتىك صەفییە دى، بۆ لای پىتغەمبەرى خوا ﷺ شۆتەواری ئەو زەبرى ھەر پىو بوو، لىي دەپرسى: بۆچى وات لىھاتەو؟ ئەویش ھەوالەكەي بۆ دەگېریتەو.

لەوبارەو ئەم رىوايەتە ھاتو: (سَبَى النَّبِيِّ ﷺ صَفِيَّةً فَأَعْتَقَهَا وَتَزَوَّجَهَا)، (أُخْرِجَ: البخاري: ۴۲۰۱)، واتە: پىتغەمبەرى خوا ﷺ صەفییە بە دىل گرت، (واتە: لە جەنگى خەيبەردا)، دوايى ئازادى كردو بەھاوسەرى خۆي گرت.

۱۵- (إِبْنُ هِشَامٍ) لە زىر ناوونىشانى: (الصُّلْحُ مَعَ أَهْلِ الْخَيْبَرِ): (پىكھاتن لەگەل خەلكى خەيبەردا، دەلى: پىتغەمبەرى خوا ﷺ خەلكى خەيبەرى ئابلووڤەدا، لە دوو قەلەكەياندا: [واتە: قەلەكانى دىكەيان كە گىراون، ھەموويان چوونە نىو ئەو دوو قەلەيەي ماون، (الْوُطَيْحِ وَالسَّلَامِ)، ھەتا كاتىك دلىيا بوون، دەگىرىن و دەڤەوتىن، داوايان لە پىتغەمبەر ﷺ كرد كە خوتىيان بپارىزى لە بەرانبەر مالى و سامانيان داو، ھەموو مالى و سامانيان دەستكەوتق پىتغەمبەر و مسولمانان بى، پىتغەمبەرىش ﷺ ھەموو مالى و سامانەكانيانى دەست بەسەردا گرتبوون، ھى قەلەكانى: (الشَّق) و (وُطَاة) و (الْكَيْبَةِ) و تىكرای قەلەيەكانيان، جگە لە ھەردوو، قەلەي: (الْوُطَيْحِ وَالسَّلَامِ)، ئنجا كاتىك خەلكى فەدەك، دەبىستن خەلكى خەيبەر ئەو رىككەوتەيان كردو ھەموويان بەدەستەو داو، ئەوانىش وەلام دەتيرن بۆ لای پىتغەمبەرى خوا ﷺ داواي لى دەكەن، ئەوانىش ھەر بەو شۆدەيە، مامەلەيان لەگەلدا بكت، خوتىيان بپارىزى، بەلام مالى و سامانەكەيان بەجى بھىلن بۆ ئەوان، پىتغەمبەرىش ﷺ

نهوه دهکات و، نهو کهسه ی له نټوان پیغهمبه ری خواو خه لکی خه یبه رو فهدده کدا، نهو پټکهاته نه دهکات: (مَحِيْمَةُ بَنُ مَسْعُوْدٍ، اَخُو بَنِي حَارِثَةَ) ده بن.

رټکه و تنه که شیان به و جوړه ده بن، ده لټن: نیو دی به ره مه که مان بو خو مان و، نیو ه شی بو ټیوه، چونکه ټیمه زانن ترین به ټیوه له به ره مه پټنانی نهو شتانه ی خو ماندا، [ننجا کشتوکال بووه، هه رچی بووه] و ټیمه باشر ناوه دانی ده که ینه وه، پیغهمبه ریش ﷺ له سه ر نه وه له گه لیان رټک ده که وټ، به لام به و مه رجه ش که هه ر کاتیک ویستمان دهرتان بکه ین، دهرتان ده که ین، له به ر نه وه ی ټیوه جه ننگان کردوه، هه رو ه ها خه لکی فهدده کیش، هه ر به و شیوه به له که لټی رټک ده که ون، بو یه خه یبه ر ده بیته ده سته کوت بو مسو لمانان، به لام فهدده ک ده بیته شتیکی تابیه ت بو پیغهمبه ری خوا ﷺ، چونکه فهدده ک به جه ننگ نه گیراوه.

۱۶- (ابن هشام) له ژر ناوونیشانی: (قِصَةُ الشَّابَةِ الْمَسْمُومَةِ): (به سه ره قی مه ره ژه هراوی کراوه که دا، ده لټ: دوا ی نه وه ی پیغهمبه ری خوا ﷺ نیشته چی ده بن و، سه قامگیر ده بن، (رَیْنَبُ بَثُ الْعَارِثِ)، که ژنی (سَلَامُ بْنُ مَشْکَمٍ)، بووه، مه رټکی برژنراوی بو ده نټری، به لام پیشر دهرس، پیغهمبه ری خوا ﷺ هه ز له کوټی مه ر ده کات؟ نه وانیس ده لټن هه زی له ده سته که یه تی، بو یه ژه هریکی زور له وټ ده کات و، ژه هریش له هه موو گوشتی مه ر که ده کات و، بو ی دټن کاتیک له پیش پیغهمبه ری خوا ﷺ داده نری، ده ست ده داته ده سته نهو مه ر و پاروو ټکی لټ ده جوټ و، قووی نادات، به لام: (بَشْرُ بْنُ الْبَرَاءِ بْنِ مَعْرُورٍ) له خزمه تی دا ده بن و، وه ک چون پیغهمبه ر ﷺ پارووی لټ داده گری، نه ویش لټی ده ست ده داتی، به لام بیشر قووی ده دات، پیغهمبه ریش ﷺ پارووه که فری ده داته وه و ده فره موټ: (إِنَّ هَذَا الْعَظْمَ لِيُخْبِرُنِي أَنَّهُ مَسْمُومٌ)، نه م نیسقه (نه م گوشته) هه والم پیده دات، که ژه هراوی کراوه، دوا ی پیغهمبه ر ﷺ به دوا ی نهو نافرته دا ده نټری، نه ویش دانی پیدا دټن، پیغهمبه ریش ﷺ ده فره موټ: (مَا خَفَلَكَ عَلَى ذَٰلِكَ؟)، چ شتیکی وای لټ کردی نه وه بکه ی؟ نه ویش ده لټ: بو یه وامکرد، خو ت ده زانی چیت به خه لکه که ی من کردو، لټ ناشارد ریته وه، گوتم نه گه ر پادشاو حوکمران بن، نه وه لټی

ئاسوودە دەیم، بەلام ئەگەر پێغەمبەر بێ، هەوالتی پێ دەدرێ، پێغەمبەری خواش ﷺ
چاوپۆشیی لیکرد، بەلام بێشەر بە هۆی ئەو پارووەی خواردی، مرد.

هەلبەتە لە هەندێ سەرچاوەی دیکەدا هاتووە، گواپە پێغەمبەر ﷺ ئەو
ئافرەتە لە تۆلە لە بێشردا کوشتۆتەو، بەلام (ئەبن هەشام) وای دێنێ، کە
پێغەمبەر ﷺ بە خشیویەتی.

(ئەبن إسحاق) دەلێ: پێغەمبەری خوا ﷺ لەو ئەخۆشییدا کە تێیدا وەفاق
کرد، لە کاتیکدا خوشکی (بِشْرِ بْنِ الْكَرَاءِ بْنِ مَعْرُورٍ)، سەردانی دەکات، کە لە
خزمەتیدا، لەو گۆشتە لە خواردو، کە ژەهراوی کراوە مردو، پیتی دەفەرموێ:
(يَا أُمِّ بَشْرٍ! إِنَّ هَذَا أَوَّانٌ وَجَدْتُ فِيهِ انْقِطَاعَ أَنْبَهَرِي مِنَ الْأَكْلَةِ الَّتِي أَكَلْتُ مَعَ
أَخِيكَ بِغَيْرٍ)، واتە: ئەو دایکی بێشەر! ئەمە ئەو کاتە کە هەست دەکەم، ئەو
دەمارەم بڕاوە لەو خواردنە کە لەگەڵ بڕایە کەتدا لە خەیبەر خواردم، دەلێ:
دوایی مسوولمانان وایانداوە زانی پێغەمبەری خوا ﷺ بە شەهیدیی وەفاق کردو،
وێرانی ئەوێ خوا یزیدی گرتو، بە پلە پێغەمبەرایی، چونکە فەرموویەتی:
تێستا کۆتایی ئەمە ئەکەم، لە ئەنجامی ئەو پارو ژەهراوییدا کە کاتی خۆی
ئەو ئافرەتە جوولەکە، ئەو گۆشتی مەردی بۆ هێناوە.

۱۷- (ئەبن إسحاق) دەلێ: زوهری لە سەعیدی کوری موسەییە بەو بۆی باسکردووم، کە
کاتیک پێغەمبەر ﷺ لە خەیبەر دەگەڕێتەو لە ڕێی، لە کۆتایی شەودا دەفەرموێ: (مَنْ
رَجُلٌ يَحْفَظُ عَلَيْنَا الْفَجْرَ لَعَلَّنَا نَنَامُ؟) چ پیاویک هەیە، نوێژی بە یانییمان بۆ بپاریزێ، بە لێکو
تۆزێ سەرخواش بکێشێ و بخەوین، واتە: بە خەبەرمان بێنێ بۆ نوێژی بە یانی؟ بیلال
دەلێ: من ئەو پێغەمبەری خوا ﷺ، ئیدی پێغەمبەر ﷺ و سوپایەکی پشوو دەدەن
و دادەبەزن و دەخەون، بیلایش هەڵدەستێ نوێژ دەکات، ئەوەندی خوا بیهوێ نوێژ
دەکات، دوایی پال وە خوشترەکی دەدات و تەماشای سێتیدی بەیان دەکات، و چاوەڕێ
دەکات، کەنگی بەرەبەرمان دادی؟ بەلام خەو بەسەریدا زāl دەبێ و دەخەوێ و، بەهیچ
شتی خەبەرمان نایێتەو، مەگەر بە گەرمایی خۆر، خۆر هەڵدێ و پێغەمبەری خوا ﷺ

یەكەمین كەس دەبێ و بەر لە هاوێلان خەبەری دەبێتەوه، دەفەرموی: (مَاذَا صَنَعْتَ بِنَا يَا بِلَالُ؟) ئە ی بیلال! چیت پێكردین؟ ئەویش دەلێ: (يَا رَسُولَ اللَّهِ! أَخَذَ بِنَفْسِي الَّذِي أَخَذَ بِنَفْسِكَ)، ئە ی پیغەمبەری خوا! ﷺ ئەوێ بەسەر تۆدا زāl بوو، بەسەر منیشدا زāl بوو، ئەویش دەفەرموی: (صَدَقْتَ)، راست دەكە ی، دوا ی پیغەمبەر ﷺ حوشترەكە ی لێ دەخوڤی و زۆر ناڤوات، بەلام لەوی لادەچن و بە هاوێلانیش دەفەرموی: لێرەدا لا بچن و ئەوێ بەجێدلێن، دوا ی حوشترەكە ی یەخ دەدات و دەست نوێژ دەگرتی، خەلكیش دەست نوێژ دەگرن و، فەرمان بە بیلال دەكات قامەت دەخوێتی بۆ نوێژو، پیغەمبەر ﷺ نوێژ بە خەلكەكە دەكات، كاتێك سلاو دەداتەوه، ڤوو لە خەلك دەكات و دەفەرموی: (إِذَا نَسِيتُمْ الصَّلَاةَ، فَصَلُّوْهَا إِذَا ذَكَرْتُمُوهَا، فَإِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى يَقُولُ: ﴿وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِزِكْرِي﴾ ﷻ)، واته: هەر كات نوێژتان لە بیرچوو، (واته: بە هۆی خەوتنەوه نوێژتان فەوتان)، هەر كاتێك بیرتان كەوتەوه، (هەر كاتێك بێدار بوونەوه) نوێژەكەتان بكەن، چونكە خوا ﷻ دەفەرموی: لە كاتێكدا كە منت لە یاده نوێژ بكە، یان نوێژ بكە بۆ ئەوێ منت لە یاد بێ.

١٨- (إِبْنِ هِشَامٍ) لە ژێر ناوونیشانی: باسی (شُهُودُ النِّسَاءِ حَمِيرٍ)، ابەشدار ی ئافەرتان لە جەنگی خەیبەردا، لە (إِبْنِ إِسْحَاق) دوه دەلێ: ژمارە یەك لە ئافەرتانی مسوڵمانان بەشدار ییان كرد لەگەڵ پیغەمبەری خوا ﷺ لە جەنگی خەیبەردا، ئەویش لەو دەستكەوتە كە گێرا بوو، سەرو دیاری ی دانێ، بەلام پشك و بەشی وەك پیاوان بۆ دانهان.

هەر لەو بارهوه (إِبْنِ إِسْحَاق) دەلێ: سولهیمانی كوڤی سوحەیم لە (أُمَيَّةَ بَنِ أَبِي الصَّلْتِ) لە ئافەرتێك لە بەنی غیفار، كە ناوی بۆ هیناوم، بۆی گێراومەوه كە گوتوو یەتی: من لەگەڵ كۆمەلێك لە ئافەرتاندا لە بەنی غیفار، چووینە لای پیغەمبەری خوا ﷺ، لە حاڵێك دا كە دەچوو بۆ خەیبەر گوڤان: ئە ی پیغەمبەری خوا! ﷺ دەمانهوی ئەو شوێنە ی بۆی دەچی، ئێمەش لە خزمەتدا بیتن، ئێمەش دێین برینداران تیمار دەكەین و، یارمەتی مسوڵمانان دەدەین بەوێ بتوانین، دەلێ: پیغەمبەری خواش ﷺ فەرمووی: (عَلَى بَرَكَةِ اللَّهِ)، لەسەر بەرەكەت و

پیزی خوا، وەرن، نیدی تیمه له گەلی دەرچووین، ئەو ئافەرتە گوتووێت: من کچیک بووم، تازە دەگەیشتمی پیغەمبەری خوا ﷺ لە پشت خۆیەوه لەسەر ئەو گەل و پەلانی ئەو لەسەر بارەکەی بوون، لەسەر بارەکەی سواری کردم، بە خوا کاتیک پیغەمبەری خوا ﷺ بو نوێژی بەیانی دابەزی و حوشرەکەی یەخدا، منیش لەسەر بارەکەی دابەزیم، تەماشام کرد خوێنی منی پتوویە، ئەو یەکەمین جاریش بوو بکەومە بێ نوژییەوه، (واتە: یەکەم حەیزی بەلغ بوونی بوو)، منیش خۆم رێک هێناوەوه و چوومە لای حوشرەکەو شەرمم کرد، کاتیک پیغەمبەر ﷺ منی بینی و خوێنەکەشی بینی، فەرمووی: (مَا لَكَ؟ لَعَلَّكَ نَفْسٌ؟ قُلْتُ: نَعَمْ قَالَ: فَأَصْلِحِي مِنْ نَفْسِكَ، ثُمَّ خُذِي إِنْاءً مِنْ مَاءِ فَاطِرْحِي فِيهِ مِلْحًا، ثُمَّ اغْسِلِي بِهِ مَا أَصَابَ الْحَقِيئَةَ مِنَ الدَّمِ، ثُمَّ عُودِي لِمَرْبِّكَ)، واتە: چیت! بەنگە کەوتیبە بێ نوژییەوه؟ گوتم بەت، فەرمووی: دەجا خۆت چاک بکە، (واتە: خۆت بەستە تاکو خۆنت لەبەر نەروات و شتی دیکە خۆتاوی بکات، دوازی قاپیک ناو بێنەو هەندیک خۆی تێکەو ئەو شوێنی خۆنی بەرکەوتووە لە بارەکە، پێی بشووه، دوازی بچووه شوێنی خۆت و سوار ببووه^(۱)).

ئەو ئافەرتە غیغارییە دەلی: کاتیک پیغەمبەری خوا ﷺ سەرکەوتنی لە خەبەر و دەدەست هێنا، لە غەنیمەت سەرو دیاری پێداین، منیش ئەو ملوانکەیی پێدام کە ئەو تا لە گەردنم دایە، بە دەستی خۆی لە ملی کردم، بە خوا نابێ ئەو ملوانکەیی، هەرگیز لێم جیاپێتەوه، نیدی ئەو ملوانکەیی هەر لە گەردنی دابوو تاکو مرد، دوازی وەسیەتی کرد لەگەڵیدا بنێژرێ، هەرودەها هیچ کاتیک لە حەیز پاک نەدەبووه، مەگەر ئەو ئاوەی خۆی پێ دەشۆرد تۆژی خۆی تێدەکرد، هەرودەها وەسیەتی کرد بو کەسێ کە دەبشوات، دوازی مردنی ئەو ئاوەی پێی دەشۆن، خۆی تێکەن، لەبەر ئەوەی پیغەمبەر ﷺ وای رێنمایی کردووه، گوتووێت: حەمەن حیکمەتیکێ تێدایە.

(۱) بەلام ئەم سەنەدە بێهێز (ضعیف)ە.

١٩- (إِبْنِ إِسْحَاق) ناوی هه موو نهوانه ی هَتناوه، که له جهنگی خه یبهردا شه هید بوون، که سه رجه میان بیست (٢٠) که سن، له هاوه لَان و زۆربه یان پشتیوان ته نیا چواریان له کۆچکه رانن، واته: شازده (١٦) یان له پشتیوانان.

٢٠- (إِبْنِ هِشَام) له ژیر ناوونیشانی: (أَمْرُ الْأَسْوَدِ الرَّاعِي فِي حَدِيثِ خَمِيرٍ)، (به سه رهاتی شوانه ره شه که له رووداوی خه یبهردا، به سه رهاتیک دینی جیتی سه رجه و ئیمهش ده یهتین، ده لَن: شوانیکی ره شه بوو، (إِبْنِ إِسْحَاق) ده لَن: پیم گه یستوه، که هاته لای پیغه مبه ر ﴿﴾ له کاتیکدا که ئابلووقه ی هه ندیک له قه لایه کانی خه یبهری دابوو، به لام میگه له مه ریکی پَن بوو، کابرایه کی جوو له که به کری گرتبوو، که مه ر کانی بۆ به وه رَنَن، کاتیک دی، ده لَن: نه ی پیغه مبه ری خوا! ﴿﴾ نیسلامم پَن بناسینه، نه ویش پیتی ده فهرمو: نیسلام ئاویه ئاویه، له وئ مسوُلمان ده بن، پیغه مبه ری خواش ﴿﴾ هیچ که سی له وه به که مته نه ده زانی که بانگی بکات بۆ نیسلام و نیسلامی تینگه یه نَن، کاتیک مسوُلمان ده بن ده لَن: نه ی پیغه مبه ری خوا! ﴿﴾ من کریکار بووم بۆ خاوه نی نه م مه ر دو، نه م مه ر سپاردیه له لام، ئیستا چی لَن بکه م؟ پیغه مبه ریش ﴿﴾ ده فهرمو: مه ر که ده نگه ده ده چته وه بۆ لای خاوه نی، ئیدی نه و شوانه ره شه هه لده ستی و چه نگیک چه وو زیخ هه لده گرتی و، به دهم و چاوی مه ر که یدا ده دات و، ده لَن: بکه رپوه بۆ لای خاوه نه که ت، به خوا چیدیکه هاوه لایه تیتان ناکه م، واته: چیدیکه ناتان له وه رَنَن، مه ر که کش هه مووی ده روات و وه ک که سیکی لئی بخوری ده چته ئیو قه لایه که، دوابی نه و شوانه ره شه، له گه ل مسوُلماناندا ده بن بۆ ئابلووقه دانی نه و قه لایه، به لام به ردیکی پته ده که وئ و ده یکوژی، که تا کو ئیستا یه ک نوژی یشی نه کردوه، ده یهتین بۆ لای پیغه مبه ر ﴿﴾ له پشت خویه وه دایده نَن، پارچه قوماشیکی پتا دده ن، پیغه مبه ری خوا ﴿﴾ له گه ل ژماره یه ک له هاوه لانی ده بن، ئاوریکی لته داته وه که جه نازه کی دانراوه، دوابی رووی لَن وه رده گرتی، ده لَن: نه ی پیغه مبه ری خوا ﴿﴾ بۆچی رووت لَن وه رگرتی؟ ده فهرمو: ئیستا دوو هاوسه ره که ی له حۆریه کان له گه لیدان.

(إِبْنِ إِسْحَاق) ده لَن: عه بدو لَلای به نو ته بی نوجه یح باسی کردوه که بابای شه هید، کاتیک ده پیکری، دوو هاوسه ره که ی له حۆریه کان دینه خوارو تۆزو خۆل

لە دەم و چاوی دەتە کێنن و دەلێن: خوا دەم و چاوی ئەو کەسە خوڵوویی بکات، کە دەم و چاوی تۆی خوڵوویی کردووە، ئەو کەسە بکوژێ کە تۆی کوشتووە.

۲۱- ئەمەش بەسەرھاتیکە جیگای سەرنجە: (إِبْنُ هِشَامٍ) لە ژێر ناوونیشان: (أَمْرُ الْحَجَّاجِ بْنِ عِلَاطٍ السَّلْمِيِّ) دا ھێناویەتی، دەلێ: (إِبْنُ إِسْحَاقَ) گوتوویەتی: کاتیک خەبەر گیرا، (الْحَجَّاجُ بْنُ عِلَاطٍ السَّلْمِيِّ ثُمَّ الْبُھَزِيُّ)، قسەی لەگەڵ پیغەمبەری خوادا ﷺ کردو، گوتی: ئەو پیغەمبەری خوا! ﷺ من ھەندێ مائ و سامانم ھەیە، لە مەککە، ھەرودھا لە لای ھاوسەردەکەم: (أُمُّ شَيْبَةَ بِنْتُ أَبِي طَلْحَةَ)، ھەرودھا لەو ژنە کورێکی بوو بە ناوی: (مُعْرُضُ بْنُ الْحَجَّاجِ)، ھەرودھا مائ و سامانیشم ھەیە، لە لای کۆمەڵیک لە بازرگانەکانی خەڵکی مەککە، ئنجا ئەو پیغەمبەری خوا! ﷺ مۆلەتم بدە، بچم ئەو مائ و سامانەم بێنم، پیغەمبەریش ﷺ مۆلەتیدا، دواوی حەججاک گوتی: ئەو پیغەمبەری خوا! ﷺ دەبێ درفەتم ھەب، قسان بکەم، (واتە: قسەی وابکەم کە متمانەم پێ بکەن، ئەوان نەیانزانووە کە مسوڵمان بوو، دەبێ قسەی وابکات متمانە پێ بکەن بۆ ئەوێ مائ و سامانەکی بێنیتەو)، فەرمووی: چی دەلێی بێلێ، حەججاک دەلێ: پۆیشتم تاکو چوو مەککە، لەوێ لە (ثَبَّابَةُ الْبَيْضَاءِ)، (ناوی شوێنیکە)، پیاوانیکم لە قورەیش بێنن گوتیان ھەڵخستبوو بۆ دەنگ و باس، خەڵک کە دەھاتن لێیان دەپرسین: ھەوآل چییەو، لە کاروباری پیغەمبەری خویان دەپرسی، پێیان گەشتبوو کە بەرەو خەبەر پۆیشتووە، دەشیانزانی کە خەبەر شاری گەوردی حیجازە، لە پرووی کشتوکاڵ و بەرھەمەووە، لە پرووی مەحکەمیەووە لە پرووی پیاوانەووە، منیان بینی گوتیان: (الحججاج بن العلاء)، لە بەلام نەیانزانیبوو کە من مسوڵمان بووم، بە خوا ئەو ھەوآلی چاکی لە لایە، گوتیان: ئەو ئێ ئێبوو موحەممەد! ھەوآلمان پێ بدە، بیستوو مانە کە پچرێنەر (قاطع)، (ئەوان بە پیغەمبەریان گوتو: (قاطع) واتە: کەسێک کە خزمایەتیی دەپچرێنێ، بەرەو خەبەر چوو، کە خەبەریش وڵاتی سەرەکیی جوولەکەبەو شوێنی بەرھەمداری حیجاز (ریف الحجاز)، منبش گوتم: بەلێ، ئەو دەم پێگەشتووە لەو بارەشەو ھەوآلی وام پێیە دڵخۆشتان بکات، ئەوانیش یەکسەر بە تەنیشت حوشرەدکەمەو نووسان و گوتیان: دەو حەججاک پێمان بلێ، گوتم: موحەممەد زۆر خراپ تێکشکاوە کە ھەرگیز تێکشکانی

واتان نه بیستوهو، هاوه له کانی کوژراون و موحه ممه د به دیل گیراوه و گوتویانه:
 نایکوژین، ههتا دهینترین بو لای خه لکی مه ککه، با لهوێ له نیو خۆیاندا بیکوژن،
 له خوێنی نهو پیاوانه دا که پشتر له جهنگه کاندا لێ کوشتوون، هه ججاج ده لێ: کهوام
 گوت هه لسان هاواریان کردو دهنگیان بهرز کردهوه له مه ککه، گوتیان: ههواتان بو هات
 نهوه موحه ممه د بوو، که چاوه پێ بوون بێ بو لاتان، نهوه ئیستا دهیهینن بو نیوتان و له
 نیوتاندا ده کوژرێ، ده لێ: منبش پیم گوتن: هاوکارییم بکهن مآ و سامانه کهم له مه ککه
 کو بکه مه وهوه، نهوانه ی قهرزدار ی من قهرزه کانیان لێ وه برگر مه وه، چونکه من ده مه وێ
 بچم بو خه یه رو لهوێ لهو تیشکانه ی موحه ممه دو هاوه لانی، پش نهوه ی بازرگانه کان
 بچن بو نهوێ، من بچم و مآ و سامانم پێ بێ و، لهو کهل و په له به غه نیمه ت گیراوه
 بکرم! ئیدی هه لسان زور به خێرای مآ و سامانه که یان هه موو بو کو کرد مه وه، نجا
 چوومه لای هاوه له کهم (واته: لای خیزانم)، گوتم: بینه مآ و سامانه که مم و یدده بو نهوه ی
 بگه مه خه یه بر، (دیاره به خێزانی شی نه گوتوه مسولمان بووه)، به لکو لهو هه لی بازرگانی
 و مامه له به پش نهوه ی بازرگانه کان بچن، ئیستیفاده بکهم.

کاتی عه بباسی کوړی عه بدو لموته لیب هه و له که ی بیست (مامی پتغه مبه ر
 هاته لام، هات هه تا له ته نیستم راوه ستاو من له چادر ی کدا بووم له چادری
 بازرگانه کان، گوێ: هه ججاج نهو هه و له چیه هیناوته؟ (عه بباس به په نهانی
 مسولمان بووه، به ته نکید هه ر په رۆشی برزایه که ی خۆشی بووه)، گوتم:
 نه گه ر شتیک پێ بلیم هه و الیکت و له لادابنیم ده یاریزی؟ گوێ: به لێ، گوتم:
 جارێ لیم دوور بکه وه وه تا کو له شوێنیکی چۆل ده تبینم، چونکه من وا خه ریکم
 مآ و سامان کو ده که مه وه، کاتیک له هه موو کاره کانم بوومه وه که له مه ککه
 هه مبوون، خۆم ناماده کرد که برۆم له مه ککه بچمه دهر، که ی شتمه عه بباس
 گوتم: نه ی (أبو الفضل)! نه وه ی پیت ده لیم بیاریزه، چونکه من ده ترسیم
 به دوام بکه ون، دوای سی رۆژان هه رچی ده یلی یلی، گوێ: واده کهم، گوتم:
 به خوا من برزایه که تم به جیهیش، کاتیک که من هاتم کچی هوکمرانه که ی
 نه وانی هینابوو، (واته: به هاوسه ری گرتوو صه فییه ی کچی حویه ی کوړی

تەختەب)، خەيەريش گيراوۋە ھەرچى تتيىدا بووۋە بۆتە دەستكەۋى پىتغەمبەرۋ
ھاۋەلانى! گوتى: ھەججاج چى دەللى؟

گوتىم: بە خوا نەۋەدى دەللىم وايە، بەلام تۆ جارى پەنھانى بکەۋ منىش
مسولمان بووم و، تەنيا ھاتووم مالى و سامانەكەم كۆ بکەمەۋە، لە ترسى تەۋەدى
نەگەر بزانن مسولمان بووم، مالى سامانەكەم لى دەست بەسەردا بگرن، بەلام
نەگەر سى پۆز پۇيشتن، تۆ نەۋەدى لە لاتە، ھەۋالەكە ئاشكرا بکە، بە خوا
حالەكە بەۋ شىۋەيە كە تۆ پىت خۇشە.

ئىجا لە پۆزى سىيەمدا عەبباس رضي الله عنه پۇشاكتىكى جوان لەبەر دەكات و، بۆنى
خۇش لە خۇي دەدات و گۇچانەكەي بە دەستەۋە دەگىرى و، دوايى دەچى
بۆ لاي كەبە، تەۋافى كەبە دەكات و كاتىك دەبىيىن، قورپىشەكان پىنى
دەللىن: (أبو الفضل)! بە راستىي نەمەيە خۇراگىرى بۆ بەلاۋ موصىبەت، (واتە:
لەگەل تەۋەشدا برازاشت گيراۋە، بەلام ئاۋاش خۇت بۆن خۇشكردوۋە خۇت
رازاندۆتەۋە)، ئەۋىش دەللى: نەخىر، سۆيىد بەۋ خوايەي كە سۆيىدى پى دەخۇن،
موحەممەد خەيەرى گرتوۋە، كچى پادشايەكەشيانى بە ھاۋسەر گرتوۋە، مالى و
سامانەكەشيانى ھەموو گرتوۋە ھەرچى تتيىدا بوۋە، بۆتە مولكى خۇي و ھاۋەلانى!

گوتيان: كى نەۋ ھەۋالەي بۆ ھىناۋى؟ گوتىم: ھەر نەۋ كەسەي كە نەۋ
ھەۋالەي بۆ ھىناۋون، كە گوايە موحەممەد ﷺ بەدىل گيراۋوۋە ھاۋەلانى
كوۋراۋن، بە خوا كە ھاتوۋە بۆ لاتان مسولمان بوۋە، مالى و سامانەكەي كۆ
كردۆتەۋەۋە پۇيشتوۋە، تاكو بە موحەممەد ھاۋەلانى بگات و لە خزمەتياندا بى.

گوتيان: نەي بەندەكانى خوا! دوژمنى خوا لە دەستمان دەر باز بوۋە، بە خوا
نەگەر زانىيامان، ئاۋاۋ ئاۋامان دەكرد، ئىدى زۆر پى ناچى لە پىنى دىكەشەۋە
ھەۋالەكەيان پىدەگات.

تەوھری دووھم: حیکمەت و بەرھەمەکانی صولحی ھودەیبییە و
جەنگی خەیبەر.

بەرگی یەکەم: حیکمەت و بەرھەمەکانی صولحی ھودەیبییە:

بێگومان پیغەمبەری خوا ﷺ کە ھەمیشە بە پێی پێنمایی خوا ھەنگاوی ناو،
چ پێنمایی راستەوخۆ کە خوا لە پێی جیڕیلەو، قورئانی بو دابەزاندو، یاخود:
جگە لە قورئانیش ئەو وەحیی و خورپەییە خوا ی پەرورەدگار خستووێتە
دڵی پیغەمبەرەو، دڵیا بوو کە ئەو لە لایەن خواوە ناپاستە کراو، چ بە
شیوەیەکی ناپاستەوخۆ، کە پیغەمبەر ﷺ لەبەر رۆشنایی وەحیدا، عەقڵی خۆی
بەکارھێناو و راوێژی کردو بە ھاوێلان (خوا لێیان رازی بێ)، بۆیە کارەکانی
پیغەمبەری خوا ﷺ ھەموویان ئەوپەری دووربینیی و حیکمەت و لێزانیمان
تێدایە، بێگومان ھەر کەسیکیش بە پێی وەحیی خوا ﷻ ھەنگاوبێت، و لە
چوارچێوەی شەریعەتی خوا ی پەرورەدگاردا نیجیھاد و کۆشش بکات و راوێژ لە
کارەکانیدا بکات، کەم و زۆر کارەکانی تامانج دەیتکن و حیکمەتیان تێدایە،
بەرھەمی دنیایی و، بەرھەمتی دواوژیان دەبێ.

ئنجای تێمە دە حیکمەتان ھێناون لە حیکمەت و بەرھەمەکانی صولحی
ھودەیبییە، بەلام پێشەکی بەم دەقە دەست پێ دەکەین:

ارَوَى الرُّهْبِيَّ وَغَيْرَهُ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الرُّبَيْعِ، قَالَ: أَقْبَلَ النَّبِيُّ ﷺ رَاجِعًا، فَقَالَ:
رَجُلٌ مِنْ أَصْحَابِهِ: مَا هَذَا الْفَتْحُ؟ لَقَدْ صُدِّدْنَا عَنِ الْبَيْتِ، وَصُدَّ هَدْيُنَا، وَرَدَّ رَسُولُ
اللَّهِ ﷺ رَجُلَيْنِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ كَأَنَّا خَرَجْنَا إِلَيْهِ!

فَبَلَغَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ قَوْلَ ذَلِكَ الرَّجُلِ، فَقَالَ: بئسَ الكلامَ بَلْ هُوَ اعْظَمُ الْفَتْحِ،
لقد رضي المشركون أن يدفعوكم بالراح عن بلادهم، ويسألوكم القضية، ويرغبوا إليكم

فِي الْأَمَانِ، وَقَدْ رَأَوْا مِنْكُمْ مَا كَرِهُوا، وَقَدْ أَظْفَرَكُمْ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ عَلَيْهِمْ، وَرَدُّوْكُمْ سَالِمِينَ غَائِمِينَ مَاجُورِينَ، فَهَذَا أَعْظَمُ الْفَتْوحِ...^(۱).

واته: زوهریی و جگه له نهویش له عوروهی کوری زوبهیرهوه ﴿﴾، گپراوایانه ته وه گوتوو یه تی: پیغه مبه ر ﴿﴾ که رایه وه مه دینه، پیاوینک له هاوه لانی گوئی: نه مه سه رکه وتن نه بوو، له که عبه گپردراینه وه، قوربانیه که مان گپردرایه وه، پیغه مبه ری خواش ﴿﴾ دوو پیاو له برواداران که بۆ لای هاتیوون گپرانیه وه بۆ لای کافره کان، اکه مه به ست پیی نه بوو به صیرو نه بوو جهنده لَن، نه مه به پیغه مبه ری خوا ﴿﴾ که یشت، بۆیه پیغه مبه ر ﴿﴾ فه رمووی: نه وه خراپترین قسه یه که کردت، به لکو نه مه مه نترتین سه رکه وتن بوو، نجا پیغه مبه ری خوا ﴿﴾ شه شتی ژماردن، فه رمووی:

۱- هاوبهش بۆ خوا دانه رده کان، پازیی بوون به وهی به قسه یه کی نه رم، به له په ده ست، تیوه له ولاتی خوْیان دوور بخه نه وه، نه ک به شه ر.

۲- پازیی بوون و له گه لئاندا، پیکه اتن بکه ن.

۳- نارد زوومه ند بوون که له گه ل تیوه دا هیتم و ناساییشان هه ب و ته بابن.

۴- شتیکیان له تیوه دی که چه زیان پت نه ده کردو زۆر پیتان ناخۆش بوو.

۵- خوا تیوه ی به سه ر نه واندا سه رخست و ده رفه تتان لَن بینین، [به لām نه وه بوو دواپی پیغه مبه ر ﴿﴾ عه فوو ی کردن، که کۆمه لئیکی لیگرتن، هه شتا (۸۰) که سیک، له ریوایه تیک دا: سبی (۳۰) که س، ده یتوانی له ملیان بدات، به لām نازادی کردن].

۶- خوا ﴿﴾ تیوه ی به سه لامه تیی گپرایه وه بۆ شاری خوْتان و به پاداشتیشه وه.

که واته: نه مه گه وره ترین سه رکه وتن بوو، نایا رۆژی نوحوودتان له بیر چوه که خوا ﴿﴾ ده فه رمووی: ﴿إِذْ نَضَعُ دُونَكَ لَاحِدَاتٍ وَنَضَعُ دُونَكَ لَاحِدَاتٍ﴾، آل عمران، ۳۳.

(۱) (البیهمی فی دلائل النبوة)، ج ۴، ص ۱۶۰، ۱۶۱، و (الإستیعاب فی بیان الأسباب)، ج ۲، ص ۲۲۷.

— ۲۲۸: وقلنا: هذا مرسل صحيح الإسناد.

(بە چىايەكە ھەلەدەگەران و ئاورتان لە كەس نەدەدايەو،) منیش لە پشتانەو
بانگم دەکردن؟

نايا پۆزى ئەحزابان لە بېرچۆو، كە خوا ﷻ فەرماوى: ﴿إِذَا جَاءُوكُمْ مِنَ فَوْقِكُمْ
وَمِنْ أَسْفَلَ مِنْكُمْ وَإِذَا زَاغَتْ الْأَبْصَارُ وَبَلَغَتِ الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ وَتَظُنُّونَ بِاللَّهِ الظُّنُونَا
﴾ (الأحزاب، كاتىك كە دوژمنەكان لەسەرئۆه بۆتان ھاتن و لە خواروھش
بۆتان ھاتن و، چاوەكان نەبلەق بوون و دلەكان گەبشتە گەروو و گومانى جوړاو
جوړتان بە خوا ﷻ دەبردن؟ مسوڵمانان گوتيان: خوا پىغەمبەرەكەى راستيان
كرد، بە راستىي ئەو گەورەترين سەرگەوتن بوو، ئەى پىغەمبەرى خوا! ﷺ بە
خوا ئەوئى تۆ بىرت لى كردۆتەو، ئىمە بىرمان لەو نەكرد بوو، بە دنيائى
تۆ بە خوا بە كارى خوا، لە ئىمە زانائى.

ھەلبەتە ئەوئى پىغەمبەرى خوا ﷻ فەرماويەق، بە راستىي زۆربەى ھەرە
زۆرى دەستگەوتە گرنەكان و ھىكەت و سوودەكانى صولحى خودەبىيەى
گرتوونە خوئى، بەلام ئىمەش لە دە (۱۰) خالدا ھىتاومانن:

۱- پەروى راستەقىنەى دىندارانەى مسوڵمانان بۆ خەلكى مەككەو جگە لە ئەوانىش
درەوشابەو، پەرو پاگەندەكانى ناھەزان باويان نەما، كە دەيانگوت: موحەممەد ﷺ و
ھاوئلانى شەر فرۆشن و گىچەل دەتئەو دەستدرىژي دەكەن، دەرگەوت كە نەخىر
ئەوئە پىغەمبەرى خوا ﷻ بە ناشىيانەو سەلامەتئى ھاتو، كە سەردانى مالى خوا بكات.

پاشان كافردەكان وايان پىغەمبەرەو ھاوئلان وينا كرد بوو، كە دىنى ئىبراھىميان
پىشئل كردو، بەلام ئىستا ئەو نەوان ھاتوون، كەعبە بە مەزن بگرن و،
دىندارىي خوئان بكەن و، قوربانىيان لەگەل خوئاندا ھىتان، كە ئەو زياتر
پەروى راستەقىنەى پىغەمبەرەو ھاوئلانى بۆ خەلكى دىناو بە تايەت بۆ خەلكى
نيو دەورگەى عەرەبىي درەوشاندەو، كە ئەوانە دىندارى راستەقىنەن.

۲- ھۆزی قوردیش، (واته: ھۆزی قوردیشی کافرا، یه کهم جار به رەسمی مسوڵمانانی وەک قەواردیه کی سیاسی ناسی و، مامەلە ی لێگەڵدا کردن، ئەمەش بۆ ئێو کۆی عەرەستان و دوورتریش کاریگەریه کی گەورە ی ھەبوو، کەواته: لە مەودا ئەو قەوارد سیاسیە ی مسوڵمانان لە مەدینە قەواردیە کی رەسمیە، ئەودا گەورەترین ھێز لە نیوہ دوورگی عەرەبییدا، کە ھیزی قوردیشە، مامەلە ی و فەرمی لێگەڵدا دەکات و رێککەوتنی لێگەڵدا دەبەستی.

۳- دەروازە کرانەوہ بۆ نیسلام و مسوڵمانان، کە بە ئازادی بێن و بچن و بانگەواز بکەن، چ لێگەڵ قوردیش و، چ لێگەڵ جگە لە قوردیشدا، چونکە وەک پیتیش باسماں کردو، مسوڵمانان لە کاتیکیا دەچن بۆ عومرە، بەلام ئەو صولحی حودەییە ی لێ دەکەوتەوہ، ژمارەیان (۱۳۰۰) یان (۱۴۰۰) یان ئەوپەری (۱۵۰۰) کەس بوو، چەند ریاوایەتیک لەو بارەوہ ھاتوون، بەلام دوو سالی ئەوہ ی قوردیشیەکان پەیمان دەشکینن و، پیغەمبەر ﷺ دەچن بۆ مەککەو، مەککە ئازاد دەکات و سەرکەوتنی گەورە بەدەست دێنن، ھاوہلانی دەبن بە (۱۰،۰۰۰) کەس، تنجا: (۱۴۰۰) کەس لە کۆی یان: (۱۵۰۰)، لە کۆی و، دە ھەزار (۱۰،۰۰۰) کەس لە کۆی؟، مانای وایە نیسلام لە حالەتی ئاشتیی و تەباییدا، زیاتر گەشە دەکات و، خەلک زیاتر چاو پینچی سەرچاویان لادەچن.

۴- صولحی حودەییە زەمینە ی خوشکرد بۆ جەنگی خەبیرو لابردي ئەو شیر پەنجە یو، دەستەبەر کردنی توانایەکی ماددی باشیش بۆ مسوڵمانان، کە وەک باسماں کرد، خەبەر شویتیک بوو، زۆرتین سەرودت و سامانی نیوہ دوورگی عەرەبی لەوێ دا کۆبۆتەوہ، سەرودت و سامانی ئازەلێی و، کشتوکالیی و، توانایەکی ماددی زۆری لێ بووہو، ھەمووشی بۆتە دەستکەوتی مسوڵمانان.

۵- ئەو صولحە ھیزیکی مەعنەوی باشی بە مسوڵمانان بەخشی، بە پیتچەوانەوہش کافرەکانی بپیشاندان، بۆئەش ھەر کام لە (خالد بن الولید) و (عمرو بن العاص) دوای (عمرة القضاء)، سالی ھەوتەم پینش ئازاد کردنی مەککەدا دین و مسوڵمان دەبن، کە

دوۋ كەسايەتتىى ناۋدارى قۇرەيش بوۋن، بەلكو دوۋ سەركردەى سەربازىى و سىياسىى گەۋرەى قۇرەيش بوۋن.

۶- پىڭغەمبەر ﷺ لە دۋاى صولحى ھودەيىيەھە، دەست دەكات، بە ئاردنى نامە بۇ ھوكمرانانى ئەو سەردەمە، بۇ ھىرەقل ھوكمرانى رۆم و، بۇ كىسرا ھوكمرانى فارس، ھەرۋەھا بۇ نەجاشىى ھوكمرانى ھەبەشە، ھەرۋەھا بۇ موقەۋقەس ھوكمرانى مىسرو ئەۋانى دىكەش، نامەيان بۇ دەئىرى و پەيامى خۋاى پەرۋەردگار يان پى دەگەبەننى كە ۋەرنە نىۋ تىسلامەۋەو، ئىسلام دىنى براىەتتىى و تەبايى و ئاشتتىى و، بەختەۋەرىى دىناۋ دۋاۋژە.

۷- ۋەك پىشتىرىش گۇتمان لە ماۋەى ئەو دوۋ سالدە، جەنگاۋەرانى مسۇلمانان لە (۱۴۰۰) ۋە بوۋ بە: (۱۰،۰۰۰) جەنگاۋەر، چونكە كە پىڭغەمبەر ﷺ چۈۋ بۇ نازادكردى مەككە، لە ئەنجامى ئەۋەدا كە قۇرەيشىيەكان پەيماننامەكەيان ھەلۋەشاند بۇۋە، لەبەر ئەۋەى (بنو بكر) كە ھاۋپەيمانى ئەۋان بوۋن، ھىرشىيان كىرد بوۋە سەر (خُزَاعَة) كە ھاۋپەيمانى پىڭغەمبەر ﷺ بوۋن، لە ئەنجامى ئەۋەدا پىڭغەمبەرى خۋا ﷺ لەسەر ھاۋپەيمانەكانى غۇى ۋەدەنك ھات، لەبەر ئەۋەى (بنو بكر)، بىست (۲۰) كەسىان لە خوزاعە كۈشتبوۋن، (عمرو بن سالم) سەرۆكى ھۇزى خوزاعە ھات، گوتى: ئەى موحەممەد! كۋا ھاۋپەيمانەتتەكەت؟ پىڭغەمبەرى خۋا ﷺ تەنيا ئەۋەندەى فەرموۋ: (نُصِرْتُ يَا عُمَرُو بْن سَالِم) ئەى عەمىرى كۋرى سالىم! سەرخرای، يانى: تىمە لەسەرت ۋە دەنگ دىين، ھەرچەندە ھەندىك مسۇلمانان تىندا ھەبوۋن، بەلام ئەو كاتە زۆربەيان ھەر بە ھاۋبەش بۇ خۋا دانەر، حىساب كراۋن، بەلام مادام ھاۋپەيمانن، دەبى شەرىان لەسەر بكرى و خۇيتيان لەسەر پىرژىرى.

۸- ئەو صولحە، زەمىنەى بۇ نازادكردى مەككە خۆشكرد، ھەرۋەھا بۇ كۈنترۆلكردنى كۆى نىۋە دوۋرگەى عەرەبىى، چونكە ۋەك نامازدەمان پىدا، بە ھۇى شكاندى قۇرەيشەۋە بۇ پەيمانەكە، لە سالى ھەشتەمى كۆچىيدا، پىڭغەمبەر ﷺ بە خۇى و بە (۱۰،۰۰۰) كەسەۋە چۈۋ، بەبى شەرىكى ئەۋتۆ و بەبى خۇيتىرژىيەكى ۋا، مەككەى نازاد كىرد.

٩- ئەگەر سەرنجێکی پەیماننامەکش بدەین، ئەویش کۆمەڵێک دەرس و پەندی تێدان:

پەكەم: سۆهەیلی كۆری عەمڕ نوێنەری قورەیش بوو بۆ تاوتوێکردنی ئەو صولحە، كاتێك كە نامادە نەبوو (الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ) بنووسى و، نامادە نەبوو (رَسُولُ اللَّهِ) بنووسى بۆ پێغەمبەر ﷺ، بەلام پێغەمبەری خوا ﷺ ھەرچەندە ھاوەلانی زۆر لەسەر دایان قورس بوو، كەچی فەرمووی: باشە بنووسە: (بِاسْمِكَ اللَّهُمَّ)، ھەروەھا بە نەسبەت خۆیەودە كە پێشنى فەرمووی: بنووسە: موحەممەد (رَسُولُ اللَّهِ) صولح دەكات لەگەڵ سۆهەیلی كۆری عەمڕ نوێنەری قورەیش، گوێ: ئەگەر زانیام پێغەمبەری خواى، شەرم لەگەڵدا نە دەکردی!

ھەلبەتە ھەلۆتستەكەى سۆهەیلی كۆری عەمڕ بۆ خۆیان شتێكى مەنتیقیى بوو، بۆیە پێغەمبەر ﷺ لەسەر ئەودە كێشەى نەكرد، ئەمەش ئەو دەرسەى لى وەرەگیرى كە مسوڵمانان دەبێ لەسەر شتى جوژیى مشتومڕ نەكەن، بە تایبەت كە تەردەفى بەرانبەر بەلگەى بە دەستەود ھەبن، بەپێى عەقل و لوژیكى خوێ، گرنگ ئەودەى نامانجى گەورەتر ھێژێرتە دى و، لەسەر شتى بچووك، نابێ ھێنانە دى، ئامانجى گەورە پەكى بخرى و بنالقیترى، واتە: لەبەر ئەودەى دەمانەوى واجێك بێنێنە دى، نابێ جێھەچێکردنى سوننەتێك، ئەو واجبە، یان جێھەچێکردنى ئەو واجبەمان لە كیس بدات، ئەگەرنا قازانجمان سەرى ماوەمان دەخوات.

دووھەم: بەندێكى دیکەى ئەودە بوو كە ئەمسال مسوڵمانان عومرەكەیان نەكەن و نەچە نێو شارى مەككەود، پێغەمبەر ﷺ بەوھش رازى بوو، چونكە گرنگ ئەودەى ئەو عومرەى بە ناشیانیانە بە تەبابى بكرى، چونكە ئەوان بۆ خواپەرستى دەچن نەنجامى بدن، ئنجا خوا پەرستى لەگەڵ شەڕو كوشتاردا تێك ناكاتەود، بۆیەش خوا ﷻ مسوڵمانەكانى لە دەست كافرەكان پاراست و، كافرەكانیشى لە دەستى مسوڵمانان پاراست، بۆ ئەودەى خۆتێرێژى نەبن و تەبابى ھەبن، تاكو ئەو صولحە سەربگرى، چونكە مسوڵمانان كاتێك دەست بۆ چەك دەبن و، پەنا بۆ ھێژ دەبن، بەناچارى، ئەگەرنا لە راستیدا نىسلام

عهودال و شهیدای ناشیتی و ته‌باییه‌و، له ناشیتی و ته‌باییدا زیاتر گه‌شه ده‌کات، وه‌ک دهرکه‌وت که له ماوه‌ی دوو سالد، ژماره‌ی جه‌نگاوه‌رانی مسوڵمانان له (۱۴۰۰) دوه‌ ده‌بیته (۱۰،۰۰۰) که‌س، که‌واته: با نه‌مسالّ عومره نه‌که‌ن، مادام عومره‌کردنه‌که‌ سه‌ر ده‌کیشی بۆ خوینێریژی و، با سالی داهاتوو بی که به ته‌بابی ده‌کرێ و، پووی ناشیتی خوازان‌ه‌ی نی‌سلامه‌تی زیاتر پێشان ده‌دری، که نه‌وه‌ بوو دوا‌یی له سالی هه‌وته‌می کۆچیدا که پیتی گوترا: (عُمُرَةُ الْقَضَاءِ) هه‌ر نه‌و (۱۴۰۰) که‌سه‌ چوون، سێ شه‌وو سێ رۆژ له مه‌که‌که‌ مانه‌وه‌و عومره‌یان کرد، به‌لام جه‌نگاوه‌رانی قور‌ه‌یش و سوپای قور‌ه‌یش چوو بوونه ده‌ره‌ودی شارو قه‌راغی شار بۆ نه‌ودی نه‌یان‌بینن، هه‌لبه‌ته ژماره‌یه‌کیان پی‌غه‌مبه‌رو هاوه‌لان ده‌بینن، نه‌وه‌ش زۆر جیی سه‌رنجه، که ته‌و کاته پابه‌ندی به به‌لێن و په‌یمان شتیکی گرنک بووه، له نێو خه‌لکداو له‌و کۆمه‌لگایه‌دا، چ له لایه‌ن مسوڵمانانه‌وه‌و، چ له لایه‌ن نامسوڵمانانه‌وه‌.

سینه‌م: به‌ندیکی دیکه‌ی رێککه‌وته‌که‌ نه‌وه‌ بوو، که هه‌ر که‌سیک مسوڵمان بوو، بیه‌رنه‌وه‌ بۆ لای کافره‌کان، به‌لام هه‌ر که‌سیک له مسوڵمانان هه‌لگه‌رایه‌وه‌، نه‌یه‌رنه‌وه‌ بۆ لای پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ و مسوڵمانان، که نه‌ویش حیکمه‌ته‌که‌ی زۆر دیاره، بێگومان هه‌ر که‌سیک له مسوڵمانان هه‌لگه‌رایه‌وه‌، پتو‌یستی‌یان نیه، بیه‌ته‌وه‌، که‌سیک هه‌لگه‌رته‌وه‌ له نی‌سلام، مسوڵمانان بۆچیانه! با هه‌ر بۆ کافران بی، به‌لام نه‌وه‌ که هه‌ر که‌سیک مسوڵمان بوو، بیه‌رنه‌وه‌ بۆ لایان، نه‌وه‌ مه‌رجی کافره‌کان بووه، پی‌غه‌مبه‌ریش ﷺ نه‌و مه‌رجه‌ی له‌به‌ر نه‌وه‌ قه‌بوول کرد، که حیکمه‌تیکی زۆر گه‌وره‌ی تیدا بوو، چونکه دوا‌یی نه‌بوو به‌صیرو نه‌بوو جه‌نده‌ل به‌ قیاده‌ی نه‌و دووانه، (۶۰ - ۷۰) که‌سیان لی نالان و، له شو‌نێتیک که کاروانی قور‌ه‌یشیه‌کانی پێدا ڤه‌ت ده‌بوو، له‌و بێکه‌یان داناو زیانیکی زۆری نابوو‌ریان به قور‌ه‌یشیه‌کان گه‌یاندو خه‌لکیان لی کوشتن، دوا‌یی کافره‌کان هه‌ر خۆیان داوایان له پی‌غه‌مبه‌ری خوا ﷻ کردو تکیان لی کرد، نه‌وانه وه‌ خۆی بگری و له کۆلیان بکاته‌وه‌، واته: هه‌ر بۆ خۆیان ده‌ستبه‌رداری نه‌و مه‌رجه‌ بوون و، دوور‌بینی پی‌غه‌مبه‌ری خوا ﷻ له‌وه‌شدا زۆر ئاشکراو دیار بوو.

چوارەم: بەندیکی دیکە ئەوە بوو، کە هەتا دە (۱۰) سالان، صوّل و ناشتی بێ، هەلبەتە هەندیک لە زانیان کە بە داخەو زیا تر تەماشای پۆلەتی دەق دەکن، نەک تەماشای پووح و نیو پوکی دەقەکان و، حیکمەت و نامانج لیان، کە بە تەنکید لە بواری هەلسوکهوتەکاندا تەماشای بەرژەودندیەکان و حیکمەتەکان ددکری، نەک تەماشای پۆلەتی دەقەکان، هەندیکیان ئەوەیان بە بەلگە هیناودەتەود لەسەر ئەود کە هیچ پیکهوتن و صولحیک لە نیوان مسولمانان و نامسولماناندا، نابن لە دە (۱۰) سالان زیاتر بێ!

بەلام ئەو قسەبە هیچ نیە، وەک زانیانی لیکۆلەرەودە ساغکەرەود، گوتووینەو، رەنگە ئەوە مەرجی لایەنی بەرانبەر بوو بێ، کە هەتا دە سالی دیکە، شەر و کوشتر نەبێ، لە بەینیاندا، نجا کە پیغمبەر ﷺ ئەودی قبوول کردو، وەک چۆن هەندیک شتی دیکەشی قبوول کردووە پێشی خووش نەبوو، بەلام تابا ئەوە دەبێتە بەلگە لەسەر ئەوە کە دەولەتی ئیسلامی هیچ پیکهاتتیک نەکات و هیچ پیکهوتنامەیەک نیما نەکات لەگەڵ تەرەفیکی دیکە بەرانبەر، لە دە سالان زیاتر؟! بگومان نەخیر گەنگ ئەودە بەرژەودندی چۆن دێتە دی؟ نجا ئەگەر بە دە سالان دێتە دی، وا باشە دە سال بێ، یان بیست بێ و سەد بێ، هەرچەندیکی بێ، لە راستیدا ئیسلام عەودال و شەیدای ناشتی و تەباییە لەگەڵ لایەنەکاندا.

پنجەم: بەندیکی دیکەش ئەوە بوو کە هەر کەسێ دەبێتە هاوپەیمانی قورەیش یان هی موحمەد ﷺ نازادە، کە ئەوە بوو هۆزی خوزاعە بوونە هاوپەیمانی پیغمبەر ﷺ و هۆزی بەنوو بەکریش بوونە هاوپەیمانی قورەیش و بەنوو بەکرو خوزاعەش پیکهوە کێشەیان هەبوو لە سەرەمی نەفامییدا، دواپیش بەهۆی ئەو هاوپەیمانییە تازەییەو پیغمبەر ﷺ زەمینە نازاد کردنی مەکەکی بۆ دەرەخسێ، لەبەر ئەودی بەنوو بەکر لە شەبەبخوونیک دا هیزش دەکەنە سەر خوزاعە لە ریوایەتیکدا، دەلی: بیست نەفەر، لە ریوایەتیکدا دەلی: دە نەفەر یان لێ دەکوژن، لە کاتیکدا خەریکی پەرستش بوون لە دەوری کەعبە، نجا سەرۆکەکیان عەمری کوری سلیم دەچی سکالاً دەکات لە لای پیغمبەر ﷺ ئەویش هەر

ئەودەندە دەفەر مۆی: سەرخرای، کە سەرەنجام بێ ئەوەی قورەیش پێ بزانی، سوپایەکی (١٠،٠٠٠) کەسیی رێک دەخات و مەککە بەهۆی ئەودەو نازاد دەکری.

١٠- بناغەي صولحی حودەیبیە بریتیه له دووربینیی پیغەمبەر ﷺ و، بەرەهەمە کەیشی زیاتر برۆا پتەو بوونی برۆاداران و، ناوانی صولحە کەش بە: ﴿فَتَأْتِيْنَا﴾ سەرکەوتنی روون و ناشرکرا، دەرکەوت کە ئەو ناوە زۆر پێ بە پیستەو پیغەمبەر ﷺ هەر لە سەرەتاوە کە دەگەرانهووە هاوێلان لێیان پرسی: ئایا ئەو سەرکەوتنە؟ فەرمووی: بەلێ ئەو سەرکەوتنێکی روونە^(١).

برگەي دووهم: حیکمەت و دەرەسەکانی جەنگی خەبیەر.

بۆ ئەویش دە حیکمەت و دەرەسەمان هێتوان:

١- پەنگە یەکتی بېرسن: هۆکاری صولحی حودەیبیە دیارە، بەلام جەنگی خەبیەر بۆچی روویدا، بۆچی پیغەمبەر ﷺ هاوێلانی لە مانگی موحررەم واته: لە مانگی یەکمەمی سالی حەوتەمی کۆچیدا، واته: دوو سێ مانگ دوای صولحی حودەیبیە، یەکسەر هەلیکوتایە سەر جوولە کەکانی خەبیەر؟! لە وەلامدا دەلێن:

هۆکاری جەنگی خەبیەر ئەوە بوو کە کرا بوو بە مۆلگە بۆ دوژمنانی ئیسلام، بەمجۆرە: (بنو النضیر) کە کاتی خۆی چونکە پەیمانیان هەڵوەشان دۆتەو، پیغەمبەر ﷺ دەری کردوون چوونە خەبیەر، ئنجا (بنو النضیر) جوولە کەکانی خەبیەر، هەروەها (بنو قریظە) یش کە لە جەنگی ئەحزاب دا، خەنجەرێ ژەهراویان لە پشتی پیغەمبەر ﷺ و مسوڵماناندا، ئەوانە هەر خەریکی کەین و بەین و، پلانگیریی و خراپەکاریی بوون، لەگەڵ هۆزی قورەیش و لەگەڵ هەموو ئەوانەدا کە دوژمن و ناحەزی مسوڵمانان بوون، هەروەها هەردوو ک هۆزی (غطفان و بنو أسد)، بەلێ

(١) (البیهقي) له (دلائل النبوة) دا، هەروەها له (الإستيعاب في بيان الأسباب) هیناویانە، دەفەر مۆوی: (أعظم الفُتُوح) مەزنی نی دەستکەوتەکان و سەرکەوتنەکانە.

پیغمبر ﷺ بویه په لاماری خه یه بریدا، چونکه مؤلکه یه ک بوو بؤ کو بوونه وده ی دوژمنان و ناحه زانی نیسلام و، له و تود نه خشه داده نرا له دژی نیسلام و مسولمانان، نه وه هوکاري بنه رته یی جهنگی خه یه بر بوو.

۲- پیغمبر ﷺ هیزنکی داناو خستیه نیتوان خه یه رو هوژی غه طه فانه وه له شوی (الرجیع) تا کو غه طه فان نه توانن هاوکاری خه یه بریه کان بکه ن، پیغمبر ﷺ به شیکی هیزه که ی - نه وانه ی له صولحی حوده یییه دا به شدار بوون که (۱۴۰۰) کهس بوون، چونکه خوی په روهدگار ږیگای نه دا، نه و غه ږه به بیابانشین و ختله کیانه ی دوا که و ت بوون، نه مجاره خو و ده گ لبدن به ته ماعی پشک و به ش هه بوون له ددسته که و ته کانی جووله که کانی خه یه بر دا، که واته: بهس (۱۴۰۰) کهسه که بوون، که بؤ جهنگی خه یه بر چوون- ننجا پیغمبر ﷺ به شیکی هیزه که ی خستو ته نه و، تا کو غه طه فان نه توانن بښ هاوکاری خه لکی خه یه بر بکه ن، که هه موویان پتکه وه هاو په یمان بوون.

۳- پیغمبر ﷺ دوا ی نه وده ی جووله که کانی خه یه بر تیکده شکین و قه لایه کانیان ده گیرین و، دوو قه لایان به ددسته وه دد مین و، ژور به یان له و ان دا کو بوونه وه، به لآم ده زانن نه و انیشیان لی ده گیرین، رازی دهن به وده ی صولح له گه ل پیغمبره ی خواد ﷺ بکه ن، وه ک له م فه رمایشته دا هاتو ده: (إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَعْطَى خَيْرَ الْيَهُودِ، أَنْ يَعْمَلُوا وَيَزْرَعُوا، وَلَهُمْ سَطْرٌ مَا يَخْرُجُ مِنْهَا) (أَخْرَجَهُ الْبَخَارِي: ۲۴۹۹)، پیغمبر ﷺ خه یه بریدا به جووله که کان، که کاری تیدا بکه ن، کشتو کال و به ره م می تیدا ږه تيو بښن، به لآم نیو ده به ره م مه که ی بؤ مسولمانان بښ.

به لآم له (سیره ابن هشام) دا هاتو ده پیغمبره ی ﷺ له و صولح و پتکه اتنه دا که له گه ل جووله کانی خه یه بر دا کردی، نه و قه یددشی خسته سه ری فه رمووی: (عَلَى أَنَا إِذَا شِئْنَا أَنْ نُخْرِجَكُمْ، أَخْرَجْنَاكُمْ)^(۱)، واته: به لآم به و مهرجه هه ر کات ی و یستمان ده رتان بکه ین، ده رتان بکه ین.

(۱) السیره النبویه لابن هشام ج ۲، ص ۱۸۴.

ئىنجا ئەۋە بوۋ غومەرى كورى خەتتاب ﷺ، لە پۇژگارى خۇيدا، جوۋلەكەكانى خەبەریشى دەرکردن، لەبەر ئەۋەدى ھەر خەرىكى پىلانگىرىپى و كارى ژىر بە ژىرو فىل و پىلانئانەۋە بوۋن، يىگومان ناشكرى دوژمن لە پەنات بى و لىت نىزىك بى و، سوپاش بنىرى پۇ جەنگ لە دژى فارس و پۇم و، ئەۋانېش خەرىك بن بەسەر دەۋلەتى ئىسلامىيدا بدەن، لە بنەۋ پالەۋەدى خۇشت خەلكى ناپاك و موخەننەت و لە بنەۋبەر ھەبى!!

ھەلبەتە ئەۋەش بەسەرھاتىكى دىكەبەۋ، پىۋىستى بە پروونكردەۋەدى زياتر ھەيە، بەلام ئەۋەش دىسان دوۋرىبىنى پىغەمبەرى خواى ﷺ تىدا بوۋە، كە ھەر ئەۋ كاتە فەرموۋىەتى: ھەر كاتى بەچاكامان زانى دەرئان دەكەين.

۴- ئالا دانە دەست ئەبوۋ بەكر ﷺ، پاشان دانىە دەست ەلى ﷺ، تەنيا لەبەر بەرژەۋەندىي و تاكتىكى جەنگىي بوۋە، سەرەتا ئالاکەي داۋەتە دەست ئەبوۋ بەكر ﷺ، كە نىزىكتىن ھاۋدلى بوۋە، متمانە پىگراۋترىن و دلسۈزترىن و خۇشەۋىستىرتىن كەس بوۋە لە لاي، بەلام قەلەكەي بۇ ئەگىراۋە، ئىنجا داۋەتە دەست ەلى ﷺ، و ئەۋەشى فەرموۋە كە من ئالايەكە دەدەمە دەست كەسىك، خوا سەرکەۋتن لەسەر دەستى ئەۋ وەدەست دىتى، تاكو تەمە بېتتە ھىزىكى مەعنەۋىي بۇ جەنگاۋەردەكان كە ئەگەر دۈنئى سەرکەۋتوۋ ئەبوۋن، ئەمىرۇ سەرکەۋتوۋىن، ئىدى ھەرچىدىكەي تىۋە بېنچىرى، جگە لەۋ ھىكمەتەي باسماۋن كىرد، ھەموۋى قسەي زىادەيە، ۋەك شىعەكان دەلئىن: پىغەمبەر ﷺ پىشى ئەبوۋ بەكرى ئاردودە زانىۋىەتى سەركاھۋى، بۇ ئەۋەدى پىتى بشكى، بەلام دۋايى ەلى ئاردودە!! پىغەمبەرى خوا ﷺ زۆر پەۋشتى لەۋە بەرژىر بوۋە، زۆرىش ئەبوۋ بەكرى لەلا خۇشەۋىستىرو شىرىنتر بوۋە، كە بەۋ جۆرە بەۋ نىەتە ئەۋ مامەلەيەي لەگەلدا كىردى.

بەلام بە ھەر حال ئەبوۋ بەكر ﷺ، شتەكەي بەدەستەۋە ئەھاتو، دۋايى ەلى ﷺ، كە گەنجىر بوۋە، رەنگە لە تاكتىكى جەنگى لىزانتر بوۋ بى، ياخود ئەۋ مەسۇلمانانەي بە قىادەيى ئەبوۋ بەكر چوۋن، دۋايى لىيان كۆلىۋەتەۋە

خالى بېھزيان چى بوو، بۇچى سەرنەكەوتوون لە جەولەى پېشى دا؟ دەرس و پەنديان لى وەرگرتو، ئەمجارە سەركەوتو بوون.

۵- بەشدارىي ئافردتان لە جەنگى خەيەردا، كە بە دلتايى ئەو تەكە ئەزموونى بەشدارىي ئافردتان ئەبوو لە جەنگە كاندا، وەك باسما كەرد لە صولحى خودەيىيەشدا كە پىغەمبەرى خوا ﷺ نۆمۆ سەلەمە لەگەل خۆى دا دەبات، وا پىدە چى پياوانى دىكەش، ئافردتاني دىكەيان لەگەل خۇياندا هەتايى.

هەر وەها لە جەنگى ئوحددا لە صەحیحى بوخارىي و صەحیحى موسلىم دا هاتو^(۱)، گىرەدو (راوى) دەلى: عائىشە و نۆمۆسولەيم دەبينىن (خوا لىيان رازى بى)، خۇيان هەل كەرد بوو، بە مەشكەو كوندە ئاويان دەهتايو، برىنداريان دەگواستەو و تىمارى برىنداره كانيان دەكەرد.

هەر وەها لە جەنگە كانى دىكەشدا، ئافردتان بەشدار بوون لە پىشتى جەبەهەو، جارى واش بوو لە پىشتى جەبەهەشدا بەشداريان كەردو، وەك نۆسەيەى كچى كەعب لە جەنگى ئوحددا و صەفییەى كچى عەبدولموتەلىب پوورى پىغەمبەر ﷺ، كە لە جەنگى خەندەقدا، بە كوتەك و تىلا، يەكەك لە جەولەكەكانى كوشتو، كە جاسووسىي لەسەر كەردوون.

۶- دەرس و پەندىكى دىكە، كە لە جەنگى خەيەردەدەگىرى، برىتە لە ئەمانەت پارىزىي تەننەت لەگەل دوزمانىشدا، وەك لە بەسەرھاتى (الأسود الراعى) {شوانە رەشەكەدا، باسما كەرد، كە دواى ئەوئەى مسولمان دەبى، دەلى: ئەى پىغەمبەرى خوا! ئەو من مسولمان بووم، بەلام كرىكارى ئەو كابرايە بووم و ئەو مەرى تەسلىمى من كەردو، ئايا چى لى بكم؟! ئەوئەى دەفەرموى: دەنگى بەدە با بچىتەو بۆ لای خاوەنى، شوانەكەش چەنگە خۆل و چەوئىكى پىدا دەدات و، دەلى: بۆ لەمەودو هاودەلایەتتە ناكەم، ئىدى هەمووى وەك كەسەك كەوتبىتە پىشتى دەچىتەو ئۆ قەلایەكە!

یانی: پیغمبر ﷺ تاماده نه بووه، لهو کاته شدا که مه‌دارد که دوژمنیه‌تی و نابالو و قه‌شی داو، پانه مه‌په‌که‌ی لی گل بداته‌وه، له‌به‌ر حورمه‌تی نهو شوانه، که مسولمان بووه، نهو پانه مه‌پدی به نه‌مانه‌ت له‌لا بووه، تا کو بو‌ی به خیانه‌ت له قه‌له‌م نه‌دری و بو‌ی به په‌وشتیکی دزیو قیزه‌ون له قه‌له‌م نه‌دری، مه‌په‌که‌ی پی‌ تیزن داوه‌ته‌وه.

۷- حکمه‌تیکي دیکه نه‌وه‌یه، که ده‌بی مسولمانان هه‌ولبدن، سوود له هه‌موو توانایه‌کان وه‌ر بگرن، نه‌وش له هه‌لو‌سته‌که‌ی: (الحجاج بن العلاء السلمي) دا دیاره، که دواي نه‌وه‌ی مسولمان ده‌بی، به پیغمبر ﷺ ده‌لی: مال و سامانیکم هه‌یه و خیزانیشم له مه‌که‌یه، هه‌روه‌ها قه‌رزیشم له لای بازرگانه‌کان هه‌یه، مؤله‌تم بده، بچم مال و سامانه‌که‌م کو بکه‌مه‌وه، تا کو کاره‌کان ده‌ستی به‌سه‌ردا نه‌گرن، نه‌ویش مؤله‌تی ده‌دات، به‌لام (الحجاج)، پیاوینکی زور عاقل و لیزان بووه، ده‌لی: نه‌ی پیغمبه‌ری خوا! ﷺ ده‌بی مؤله‌تم بده‌ی، قه‌ش بکه‌م، واته: قه‌سی وابکه‌م متمانه‌م پی بکه‌ن، که زه‌می تو و تیسلامه‌تی بکه‌م و، قه‌سی وابکه‌م نه‌وان به‌نیزیکانم بزنان و دل‌یان پی‌ خو‌ش بی، ده‌فرمو‌ی: بل‌ی، چونکه تو ده‌ه‌و‌ی تامانجیک به‌ئینه‌ی دی و نه‌و تامانجه‌ش په‌کی له‌سه‌ر چی بکه‌وی، وه‌ک زانایانی: (أصول الفقه) ده‌لین: (مَا لَا يَتِمُّ الْوَاجِبُ إِلَّا بِهِ؛ فَهُوَ وَاجِبٌ)، واته: هه‌ر شتیک قه‌رزیک به‌و نه‌بی جتیه‌جی نه‌کری، نه‌ویش قه‌رز ده‌بی، نو‌یز به‌بی ده‌ستو‌یز نا‌کری، بویه ده‌ستو‌یزیش قه‌رزه، ده‌ستو‌یزگرتن به‌بی خو پاک‌کردنه‌وه و تاره‌تگرتن ناب‌ی، بویه نه‌ویش قه‌رزه، هه‌روه‌ها هه‌ر شتیکي دیکه واجبیک په‌کی له‌سه‌ر بکه‌وی، نه‌و شته‌ش واجب ده‌بی.

۸- حکمه‌ت و ده‌رسیکی دیکه نه‌وه‌یه، که خواردنی شتی پیس و حه‌رام له هه‌موو کاتیکدا ده‌بی خو‌ی لی بپار‌زری، با‌سمان کرد که له جه‌نگی خه‌به‌ردا، (نَهَى رَسُولُ اللَّهِ عَنْ أَكْلِ لَحْمِ الْغُمْرِ الْأَهْلِيَّةِ)، پیغمبه‌ری خوا ﷺ قه‌ده‌غی کرد که گوشتی که‌ری مایی بخوری، به‌لکو هاوه‌لان (خوا لیان رازی بی)، گو‌تو‌ویانه: مه‌نجه‌لمان وه‌سه‌ر نابوون، گوشتی که‌رمان ده‌کولاند، به‌لام پیغمبه‌ری ﷺ فەرمانی پیکردین و مه‌نجه‌له‌کامان

وہر گریان (اَكْفَانَا الْقُدُورَ)، واتە: گۆشتەكەیان فری داوود نەیانخواردو، ھەروەھا ھەر لەو جەنگەدا پیغەمبەر ﷺ پێیان دەفەرموی: نابێ گۆشتی ھەر دێندەیکە چرێنووکدارو ھەر ناژەلیکی دێندەیکە لێدەری گۆشتخۆر بخۆن، یانی: ھەر کام لە چوار پێ و بالندان، مادام گۆشت خۆرب، نابێ گۆشتیان بخورێ، نەمەش لە فەرماشتی پیغەمبەردا ﷺ ھاتو: (عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ نَهَى عَنْ كُلِّ ذِي نَابٍ مِنَ السَّبَاعِ، وَعَنْ كُلِّ ذِي مَخْلَبٍ مِنَ الطَّيْرِ^(۱))، ھەرچەندە لە جەنگ دابوون و ھەژاری و نەداری بوو و زۆریش ناتاچ بوون، بەلام شتی پیس و حەرام ھەر نابێ بخورێ.

۹- حیکمەت و دەرسیکی دیکە، کە لە جەنگی خەبەر وەردەگیرێ، ئەوێ: کاتییک دوژمن دێتە مەبدان و تەحەددا دەکات، داوای مەیدانداری دەکات، دەبێ بە لۆژیکی خۆی، وەلام بەدرتەو، داوی ئەوێ مەرحەب شیعریک دەخوینتەو دەلێ: (هَلْ مِنْ يُبَارِزُ؟) کەعبی کۆری مالیکیش شیعەر دەخوینتەو بە شیعەر وەلامی دەداتەو، ھەلبەتە لێرە لە سیرە (إِبْنِ هِشَام) دا، دەلێ: مەرحەب بە دەستی موخەممەدی کۆری مەسلەمە ﷺ کوژراو، لە تۆلە بڕایەکە دا: مەحموودی کۆری مەسلەمە، کە پێشتر مەرحەب کوشتوووی، بۆیە کە پیغەمبەر ﷺ دەفەرموی: کێ بۆی دەچێ؟ دەلێ: من بۆی دەچم، تاكو تۆلە بڕایەکە خوشمی لێ بکەمەو، بەلام لە ھەندێ سەرچاواندا ھاتو، کە عەلی کۆری ئەبی تالب ﷺ، مەرحەبی کوشتوو لە وەلامی شیعەرەکە مەرحەبدا کە دەلێ: (قَدْ عَلِمْتُ خَيْرَ أَتِي مَرْحَبَ،) عەلییش ﷺ لە وەلامیدا شیعریک دەلێ: (سَمِعْتُ أُمِّي حَيْدَرَةَ،) دایکم ناوی لیتاوم (حَيْدَرَةَ) یانی: شیر، بەلام (إِبْنِ هِشَام) ھێناوێتی، کە مەرحەب بە دەستی موخەممەدی کۆری مەسلەمە کوژراو.

مەبەستم ئەوێ: دەبێ لۆژیکی بەرانبەرەکەت چ لۆژیکیکە، تۆش ھەولبەدی لە شێوێ ئەو و ھەمان لۆژیک بەکاربینی، ئەگەر ئەو شیعەر دەلێ، تۆش بە شیعەر وەلامی بدەو، ئەگەر ھەرەشە دەکات، ھەرەشە بکەو، لە جەنگدا ئەو

دەخوات، نەك ئەو ھەرەشە بىكات و تۆش دووعاى خىرى بۆ بىكەى، بە دلتىايى
ئەو بە كەلك نايەت و، دوژمنەكەت زياتر لىت سام شكاوو بىشەرم دەبى.

۱۰- گەرانەوئى كۆچكەرە ھەبەشەيەكانىش پوداويكى زۆر خۆش بوو ھە پىغەمبەر
ﷺ، كە لە گەرمەى جەنگى خەبەرەدا، كۆچكەرە ھەبەشەيەكان دەگەرئەو ھەك لەم
دەقەو ە ديارە: (عَنِ السَّعْدِيِّ: أَنَّ جَعْفَرَ بْنَ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَدِمَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ
يَوْمَ فَتْحِ خَيْبَرٍ، فَقَبَّلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بَيْنَ عَيْنَيْهِ وَالْتَزَمَهُ وَقَالَ: مَا أَذْرِي بِأَيِّهَا أَنَا أَسْر: بِفَتْحِ
خَيْبَرٍ، أَمْ بِقُدُومِ جَعْفَرٍ)^(۱).

واتە: شەعبى دەلتى: جەغفەرى كۆرى ئەبى تالىب ﷺ، ھاتە لای پىغەمبەرەى
خو ﷺ لە پۇژى سەرکەوتنى خەبەرەدا، پىغەمبەرەى ﷺ نىچاوانى ماچکردو،
بە خۆبەو ە گووشى، فەرمووى: نازانم بە كاميان دلخۆشتر بم، بە سەرکەوتنى
خەبەرە، ياخود بە ھاتنەوئى جەغفەر!!

واتە: جەغفەرە ئەوانى دىكە كە لە ھەبەشە بوون و، ھەر لە قۇناغى مەككەدا
چوو بوون بۆ ئەوئى، لەو پۇژەدا ئەوانىش گەرانەوئى، پىغەمبەرەى خوا ﷺ زۆر
بۆى جىتى دلخۆشىى بوو، ئەوانىش بۆيە ئەو كاتە ھاتوونەو، چونكە دلتىا
بوون كە لەمەودا نىسلام دەسەلات پەيدادەكات و كۆنترۆلى نىو ە دوورگەى
خەبەرەيى دەكات و، جارێكى دىكە ناچارى كۆچ و كۆچبار نابنەو.

ئەمەش كورتەو پوختەيەك لە ھىكمەت و دەرس و پەندو بەرھەمەكانى، ھەر
كام لە سوئەلى ھودەيىيەو، جەنگى خەبەر.

لە خوائ پەرورەدگار داواكارىن بە لوتف و كەپەمى خۆى يارمەتتىمان بدات،
زياتر لە قورئان و سىرەو ژيان و ژياننامەى پىغەمبەرەى خوا ﷺ وردىنەو،

(۱) أخرجه الحاكم في «المستدرک»: ۴۲۴۹، وأقره فيه الذهبي، والطبراني في «الكبير»: ۳۴۷۰،
وابن أبي شيبة في «المصنف»: ۳۳۶۰، والبزار في «المسند»: ۱۳۲۸، وابن هشام في «السيرة»: ج ۲، ص ۱۹۸.

بېگومان پيغهمبهری خوا ﷺ ههولیداووه له ههوله کهشیدا له سهدا سهده
سههکهوتوو بوو، که نهوهی خوا ﷺ پیتی دهفرموی، نهجامی بدات و له ژبانی
خویدا بهرجهستهی بکات، چ پهیوهندیی به لایهنی بوونناسیهوه ههبنی، چ به
لایهنی نیمان و عهقیدهوه، چ به لایهنی په رستههکانهوه، چ به لایهنی په وشت و
شاکارهوه، چ به لایهنی کومه لایهتی، چ لایهنی باری که سیتی، چ لایهنی جهنگ و
ناشتی، چ لایهنی سیاست و حوکمرانیی و بهرپهبردنهوه، بویه ههتا زیاتر له
سیره ژبانی پيغهمبهر ﷺ ورد بینهوهو پتر پیتی ناشنا بین، نهوه زهمینهمان بو
خوش دهکات باشت له چه مک و واتاکانی فره رماشتی خوا تن بگهین، چونکه
ههرچی خوا ﷺ له قورئاندا فرمویهتی، پيغهمبهری خوا ﷺ له ریبازی خویدا،
کردویهتی.

هه‌لبه‌ته‌ ده‌ای زانی‌نی چۆنی‌ه‌تی ڕوودانی هه‌ر کام له‌ سوو‌ل‌خی حوده‌یی‌یه‌و جه‌نگ‌ی خه‌یه‌رو، سه‌رنج‌دانی حیکمه‌ت و به‌نده‌ سه‌ره‌کیه‌کانیان، ئیستا باشت‌ر زه‌مینه‌ی لێ‌تیکه‌یشتنی بیست و نۆ (٢٩) ئایه‌ته‌کانی سوو‌ره‌تی (الف‌تح)‌مان بو‌و ته‌خت و هه‌موار بووه‌.

❖ ده‌رسی یه‌گه‌م ❖

بېناسەھى ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان لە دە (۱۰) ئايەتى سەرەتاي سوورەتى (الفتح) پىك دى، ئايەتەكانى: (۱ - ۱۰)، تىياند، خواي بەخشەر پىغەمبەرى خۆي موحەممەد ﷺ دەوينىن، كە سەرکەوتتىكى ئاشكرای بۆ پەخساندە، تاكو لە ھەموو گوناھىكى رابردوو و دوايى بىوورى و، چاكەي خۆي لەسەر تەواو بىكات و، بە سەرکەوتتىكى مەزن سەرى بخت.

دوايى باسى دابەزاندنى ئۆقرەو ئۆخژن بۆ سەر دلى بروداران دەكات، كە سەرەنجام بيانخاتە بە ھەشتەكانى خۆيەو ھەو پاكىان بىكاتەو.

ھەروەھا دەغل و ھاوبەشاندەرە گومانى خراپ بە خوا بەرەكان، سزا بدات و، ئەفرىيان لى بىكات و بە دۆزەخيان بگەيەنى.

ئىجا خواي بەرزو مەزن ئەركى سەرشانى ھەر كام لە پىغەمبەر و بروداران دەخاتە پوو.

لە كۆتايىشدا باسى ئەو بەلەين و پەيمانە دەكات، كە بە ناوى خواو، پىغەمبەر ﷺ لىي وەرگرتوون، كە ھەر كەس پىوھى پابەند بى، پاداشتى مەزنى خواي ھەيەو، كە سىكىش ھەلپوھەشىننەتەو، ھەلوھەشانەو كەي تەنيا بە زيانى خۆي تەواو دەبى.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا ١ لِيُغْفَرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ وَيُتِمَّ بِعَمَتِهِ عَلَيْكَ وَيَهْدِيكَ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا ٢ وَيُصْرِكَ اللَّهُ نَصْرًا عَزِيمًا ٣ هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ لِيَزِيدُوا إِيْمَانًا مَعَ إِيْمَانِهِمْ وَلِلَّهِ جُنُودُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ٤ لِيَدْخُلَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتُ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَيُكَفِّرُ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَكَانَ ذَلِكَ عِنْدَ اللَّهِ فَوْزًا عَظِيمًا ٥ وَيُعَذِّبُ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْمُشْرِكِينَ وَالْمُشْرِكَاتِ الظَّالِمَاتِ بِاللَّهِ ظَرْفُ السَّوَةِ عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السَّوَةِ وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَلَعَنَهُمْ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَهَنَّمَ وَمَأْتِ مَصِيرًا ٦ وَلِلَّهِ جُنُودُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيمًا حَكِيمًا ٧ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَهِيدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ٨ لَتُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُعَزِّرُوهُ وَنُوَعِّرُوهُ وَتُشِيعُوهُ بَكْرَةً وَأَصِيلًا ٩ إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَكَ اللَّهَ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ فَمَنْ نَكَثَ فَإِنَّمَا يَنْكُثُ عَلَى نَفْسِهِ وَمَنْ أَوْفَى بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهِ اللَّهُ فَمُسْوًوهُ لَجَ عَظِيمًا ١٠

مانای دهقو دهقی نابه تهکان

{به ناوی خوای به بهزهیی بهخشنده، بهراستی (تهی موحهمهد ١)}
{به هوئی ریکهوتتی حودهیییهود) سه رکهوتتیکی ناشکرمان بو رهخساندی
{٢} تاکو (له نهجامی تهو تیکوشان و بهرههه مهزندها)، خوا له گوناھی
رابردوو و دواکهوتووت بیووری و، چاکهی خویتی لهسه رهتواو بکات و، بهرهو
راسته ری (زیاتر) ریتماییت بکات ٣ ههروههها (تاکو) خوا سه رختتیکی
بالا دهستانه سه رت بخات ٤ (خوا) تهو کهسهیه که توخرن و توقرهیی
خستوته دلی پروادارانهوه، تاکو ویرای پروایان، بروا زیاد بکهن و سهربازهکانی

ئاسمانەكان و زەوىش تەنیا ھى خوان و، خوا زانای كاربەجىيە ۴ (ھەروھەا
 خوا ئەو سەرکەوتتە پروونەى بۆ پەخساندى)، تاكو (بە ھۆى فەرمانبەرىى و
 تېكۆشانىانەو) بېروادارانى پياو بېروادارانى ئافرەت، بخاتە بەھەشتانىكەوہ كە
 پرووبارىان بە ژىردا دەرۆن و (بەرلەوہش) خراپەكانيان لى بسېرتەوہو، ئەوہش لە
 لای خوا بېردنەوہىكى مەزن بوو بۆ بېرواداران ۵ ھەروھەا (ئەو سەرکەوتتە
 بەرچاوى بۆ پەخساندى) تاكو (خوا) پياوانى دەرغەل و ئافرەتانى دەرغەل و،
 پياوانى ھاوبەشدانەر و ئافرەتانى ھاوبەشدانەرى گومانى خراپ بە خوابەر، سزاو
 ئازار بەدات، بەلای خراپيان لەسەر بسوورې و، خوا لىيان توورە بووہو، ئەفرىنى
 لىكردوون و، دۆزەخى بۆ ئامادە كېردوون و، (ئەوئ) خراپتىن سەرەنجامىشە
 ۶ سەربازەكانى ئاسمانەكان و زەوىش تەنیا ھى خوان و، خوا ھەردەم زالى
 كارزان بووہ ۷ (ئەى موحەممەد!) ئىمە تۆمان بە شايدەو موژدەدەر و ترستەنەر
 ناردوہ ۸ تاكو (ئەى مسولمانىنە!) بېروا بە خواو پىغەمبەرەكەى بىنن و، پىشتى
 (پىغەمبەر) بگرن و، پىزى بگرن و، بەيانيان و ئىوارانىش (خوا) ستايش بگەن
 و، بە پاكى بگرن ۹ بە دلىياى ئەوانەى پەيمانەت لەكەلدا دەبەستى (ئەى
 موحەممەد!) پەيمان بە خوا دەدەن، دەستى خوا لە سەرووى دەستیانەوہى،
 ئىجا ھەر كەس پەيمانەشكىنى بىكات، تەنیا بە زىانى خوئى بىن بەلىنىى دەكات
 و، ھەر كەسكىش وەفادار بى بەو پەيمانەى بە خواى داوہو (بە تەواوېى جى
 بەجىنى بىكات) بىگومان لەمەودوا (خوا) پاداشتىكى مەزنى دەداتەوہ ۱۰.

شىكردنهوى ھەندىك لە وشەكان

(فَتَحًا مَبِينًا): (الْفَتْحُ: إِزَالَةُ الْإِغْلَاقِ وَالْإِشْكَالِ، وَذَلِكَ ضَرْبَانِ: مَا يُدْرِكُ بِالْبَصَرِ وَمَا يُدْرِكُ بِالْبَصِيرَةِ، وَالْفَتْحُ: النُّصْرَةُ وَالظَّفَرُ وَالْحُكْمُ)، (فَتْح): له تهصلی زماندا لا بردنی داخراوی و لا بردنی گری و گوڵ و گرفتیکه، نهویش دوو جوړه:

جوړی به که میان: نهوویه که به چاو بییژی، (وهک: گرییهک له گوریسیک بیان کندریک دراوه، نهو گرییه بگریتهوه).

جوړی دووه میان: به عقل و دل دهیژی، وهک پرسیاریک ده گری، که سیک شتیکی له دلدا بوته گری، به کتکی دیکه وهلامی دهاتهوهو گرییهکهی بو لادهبات، وشه (فَتْح): به مانای سه رخستن و بالاددست بوون و داموهری کردنیش هاتوه. (السَّكِينَةُ): (الطَّمَأْنِينَةُ وَالْإِسْتِقْرَارُ)، (سَكِينَةً): به کوردیی دهیته نوقرهیی و نوخرن و داسه کنان.

(فَوْرًا): (الْفَوْزُ: الظَّفَرُ بِالْخَيْرِ مَعَ خُصُولِ السَّلَامَةِ)، (فوز): بریتیه له وهدهستهتیانی چاکه له گهّل هه بوونی سه لاهه تییدا.

(دَائِرَةٌ): (الدَّائِرَةُ: الْخَطُّ الْمُحِيطُ وَالْعَادِيَّةُ، وَالدُّوْرَةُ وَالدَّائِرَةُ، فِي الْمَكْرُوْهِ، وَالدَّوْلَةُ فِي الْمَحْبُوْبِ)، (دائرة) باز نهیه که، به دهوری چه فیکه وهیهو، به مانای پرو داویش دی، به لام وشه: (دَوْرَةٌ وَدَائِرَةٌ) بو شتی خراب به کار دین، ﴿عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السَّوْءِ﴾ به لام وشه (دَوْلَةٌ) له شتی خو شو بیستراودا به کار دی، ده گوتری: (هَذِهِ الْأَيَّامُ دَوْلَةٌ فَلَا نَ وَاتِه): بو وی بارودوخه که به باش سووړاوه.

(السَّوْءُ): (مَا يَسُوْءُهُمْ فِي الْعَاقِبَةِ)، نهو دی له سه ره نهجام دا، بویان خراب بن، (السَّوْءُ: كُلُّ مَا يَغْمُ الْإِنْسَانُ دُنْيَاً وَآخِرَى، نَفْسًا، أَوْ بَدَنًا، أَوْ خَارِجَهُمَا)، (سوء): هه ره

شەتیکە مەرۇف خەفە تبارو سەغلەت و نارەحەت بکات، لە ڕووی دنیایی بێ،
یاخود دواڕۆژی، لە ڕووحدا بێ یان لە جەستەدا، یاخود لە دەرەودە ڕووح و
جەستەدا، واتە: لە مائ و سامان و خزم و کەسدا، کەواتە: ﴿دَايِرَةُ السَّوْءِ﴾ واتە:
بەلای خراپ و، سووپی خراپی ڕۆژگار، کە بە زەرەری ئەوان تەواو بێ.

(شَهِدًا): (الشَّاهِدُ: مَنْ يُؤْذِي الشَّهَادَةَ، وَالذَّلِيلُ، شَهِدَ عَلَى كَذَا، أَخْبَرَ بِهِ، خَبْرًا
قَاطِعًا وَشَهِدَ بِاللَّهِ: حَلَفَ بِهِ، وَشَهِدَ الْمَجْلِسَ: حَضَرَ)، (شَاهِد): بە کەسیک دەگوترێ
کە شاھەدیی ئەنجام دەدات (گەواھیی دان)، ھەرودک (شاھەد) بە کەسیکیش
دەگوترێ: کە شەتیک دەبینێ، وشە (شَهِادَة) یان (شاھەد) بە مانای بەلگەش
دێ، دەگوترێ: (شَهِدَ عَلَى كَذَا)، واتە: ھەوالتی لە بارەودا، ھەواتیکێ دلتیاکەر،
دەگوترێ: (شَهِدَ بِاللَّهِ)، واتە: سوێندی بە خوا خوارد، خوای بە شاھەد گرت،
(وَشَهِدَ الْمَجْلِسَ: حَضَرَ)، واتە: لە کۆڕو مەجلسە کەدا نامادە بوو، دیارە ھەر کام
لەو مانایانە، بەپێی ئەو سیاقە و، بەپێی ئەو باس و بابەتە ی دێ، ئەو وشە یە
یەکی لەو مانایانە ی بۆ دیاریی دەکری.

(وَتَعَزَّوْهُ): (أَي: تَعْيُنُهُ وَتَقْدَرُوهُ وَتَنْصُرُوهُ): (تَعَزَّوْهُ): یارمەتیی بەدەن و پێزی
بگرن و پستی بگرن.

(وَتُؤَيِّرُوهُ): (وَقَرَّ فَلَانًا، أَي: رَزَلَهُ، وَعَظَّمَهُ وَبَجَلَهُ)، (تُؤَيِّرُوهُ)، (تُؤَيِّرُ) واتە:
بە سەنگین تەماشاکردن، پێزو حورمەت لێگرتن، دەگوترێ: (وَقَرَّ فَلَانًا)، واتە:
بایەخی بۆ دانا، پێزو حورمەت و پێگە ی باشی بۆ دانا، بە مەزنی گرت و بە
پایەداری تەماشاکرد.

(نَكَثَ): ھەڵیوە شاندەو، (نَكَثَ الْخَيْلَ وَنَحَوَهُ: نَقَضَهُ)، ئەگەر پەتیک ھۆندرا بێ
و ھەڵیوە شەندێرتەو پێی دەگوترێ: (نَكَثَهُ: نَقَضَهُ)، واتە: ھەڵیوە شاندەو، (وَنَكَثَ
الْعَهْدَ أَوِ الْيَمِينَ أَوِ الْبَيْعَةَ: بَدَّهَا)، ئەگەر (نَكَثَ) بۆ سوێندو بۆ پەیمان و بۆ بەلێن
دان، بە کاربھێنری، واتە: ئەو سوێند و بەلێن و پەیمانە ی فێداو، کاری پێ نەکرد.

(أَوْقِ بِمَا عَاهَدَ عَلَيْكَ اللَّهُ) (وَقِيَ الشَّيْءَ يَفِي، وَفَاءً وَوَفِيًّا: ثُمَّ)، (وَقِيَ) به مانای شته که ته‌واو بوو، ریک بوو، (وَقِيَ فُلَانٌ نَذْرَهُ: أَذَاهُ، أَوْقَى، وَوَقَّى، وَوَقَّى بِعَهْدِهِ: عَمِلَ بِهِ)، (وَقِيَ فُلَانٌ نَذْرَهُ) واته: ته‌ودی له خوئی گرتبوو، جینه جیتی کرد، (أَوْقَى، وَوَقَّى، وَوَقَّى بِعَهْدِهِ: عَمِلَ بِهِ)، کاری به په‌یمان‌ه‌کی خوئی کردو به‌لینه‌که‌ی برده سه‌ری.

هۆی هاتنه خواره‌وه‌ی نایه‌ته‌کان

تیمه له نه‌نجامی ته‌وه‌دا که پانتاییه‌کی باشمان ته‌رخان‌کردوه بو گێرانه‌وه‌ی به‌سه‌ره‌هاتی صولحی حوده‌بییه، که خوا ﷺ ناوی لێناوه: ﴿فَتَحَّامَيْنَا﴾، هه‌روه‌ها بو جه‌نگی خه‌یه‌ریش، ته‌وه‌ی پتویست بووه، له باره‌ی ته‌و دوو رووداو‌وه، گو‌تو‌ومانه: چۆن روویان‌داوه چیمان تیدا قه‌وماوه؟ به‌لام له هه‌ر شوئینیکیش بو ته‌فسیری نایه‌ته‌کان پتویست بێ، هۆی هاتنه خواریان، نه‌گه‌ر به کورتیش بێ، تاماژێ بێ ده‌که‌ین، لێره‌شدا له باره‌ی: ﴿إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا﴾ و نایه‌ته‌کانی دواتریشه‌وه، ته‌و گێردراوه‌یه هه‌یه:

۱- (عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: أَقْبَلْنَا مِنَ الْخَدِيبِيَّةِ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، فَبَيْنَا نَحْنُ نَسِيرُ إِذَا آتَاهُ الْوُحْيُ، وَكَانَ إِذَا آتَاهُ اشْتَدَّ عَلَيْهِ، فَشَرِي عَنْهُ، وَبِهِ مِنَ السُّرُورِ مَا شَاءَ اللَّهُ، فَأَخْبَرَنَا أَنَّهُ أُنْزِلَ عَلَيْهِ: ﴿إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا﴾، (أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ: ج ۱، ص ۳۹۱، والطبري في تفسيره: ۳۱۴۵۱، والبيهقي في دلائل النبوة، ج ۴، ص ۱۵۵، وصححه أحمد شاكر في المسند أحمد: ۳۷۱۰، وله شاهد عن أنس بن مالك رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَخْرَجَهُ النَّسَائِيُّ: ۵۲۲، وإسناده صحيح).

واته: عه‌بدوللای کو‌ری مه‌سه‌عوود ﷺ، ده‌لێ: له حوده‌بییه‌وه له‌گه‌ل پێغه‌مبه‌ری خوادا ﷺ هاتینه‌وه به‌ره‌و مه‌دینه، ئنجا له کاتیکدا تیمه ده‌پو‌یشتین وه‌حیی بو‌ هات، پێغه‌مبه‌ریش ﷺ که وه‌حیی بو‌ ده‌هات، تووشی ناره‌حه‌تی و سه‌ختی ده‌بوو (ده‌یان‌زانی ده‌که‌وتیه‌ حالیکێ نا تاسایه‌وه، له‌و کاته‌دا هاوه‌لان

قسه‌یان له‌گه‌ل نه‌کردود، نه‌گهر دانیشتی، جاری واهه‌بووه ټاکشاهه، قوماشیک
یان پوښاکیکیان به‌سهردا داوه، دواپی که حالته سه‌ختی و ناره‌حه‌تیبه‌که‌ی لن
لاچوو، نه‌وه‌نده‌ی خوا ﷻ بیه‌وی نه‌وه‌نده دلخوښ و شادمان بوو و هه‌والی
پیداين که: ﴿إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا﴾، دابه‌زیندراوده‌ته سهر.

۲- ټیوایه‌تیکی دیکه له‌و باره‌وه، له باره‌ی نه‌و نایه‌ته موباره‌کانه‌وه که خوا ده‌فه‌رموی:
﴿لِيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ وَيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَيَهْدِيَكَ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا﴾
﴿وَيُضْرِكَ اللَّهُ نَصْرًا عَظِيمًا﴾^۱ هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ لِيَزْدَادُوا إِيمَانًا مَعَ إِيمَانِهِمْ
وَلِلَّهِ جُنُودُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا^۲ لِيَدْخُلَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي
مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَيُكَفِّرُ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَكَانَ ذَلِكَ عِنْدَ اللَّهِ فَوْزًا عَظِيمًا﴾^۳
له‌و باره‌وه نه‌م گپ‌درلوه‌یه هاتوه:

(عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: نَزَلَتْ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ: ﴿لِيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا
تَأَخَّرَ﴾، مَرْجَعُهُ مِنَ الْخَلِيبِيَّةِ فَقَالَ: لَقَدْ أَنْزَلَتْ عَلَيَّ آيَةً هِيَ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا عَلَى
الْأَرْضِ، ثُمَّ قَرَأَهَا عَلَيْهِمْ، فَقَالُوا: هَتَيْتَا مَرِيئًا يَا رَسُولَ اللَّهِ! ﷺ قَدْ بَيَّنَّ اللَّهُ لَكَ مَاذَا
يَفْعَلُ بِكَ، فَمَاذَا يَفْعَلُ بِنَا؟ فَتَزَلَّتْ عَلَيْهِ: ﴿لِيَدْخُلَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ
تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَيُكَفِّرُ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَكَانَ ذَلِكَ عِنْدَ اللَّهِ فَوْزًا عَظِيمًا﴾ (أَخْرَجَهُ
الْبُخَارِيُّ: ٤١٧٢، وَمُسْلِمٌ: ١٧٨٦، وَالنَّسَائِيُّ فِي التَّفْسِيرِ: ٥٢).

واته: نه‌نه‌س ﷺ، ده‌لن: کاتیک نه‌م نایه‌ته دابه‌زیه سهر پیغه‌مبه‌ر ﷺ: ﴿لِيَغْفِرَ
لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ وَيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَيَهْدِيَكَ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا﴾^۱، له کاتی
که‌پانه‌وه‌یدا له حوده‌بییه، فه‌رمووی: نایه‌تیکم دابه‌زیوده‌ته سهر، له لام خوښه‌ویستره
له هه‌رحی له‌سهر زه‌وییه، دواپی نایه‌ته‌که‌ی به‌سهردا خویندنه‌وه، هاه‌ولان (خوا
لینان ټازی بن)، گوټیان: (هَتَيْتَا مَرِيئًا يَا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ)، پیروژ و موباره‌کت بن،
به‌دلی خوښتی ته‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا! ﷺ، خوا ﷻ بوی روونکرده‌وه چیت بو
ده‌کات، نه‌دی چی بو ټیمه ده‌کات؟ له‌و کاته‌دا نه‌م نایه‌ته‌ی بو دابه‌زی: ﴿لِيَدْخُلَ
الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَيُكَفِّرُ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَكَانَ ذَلِكَ

عِنْدَ اللَّهِ قُرْآنًا عَظِيمًا ﴿٥٠﴾، واتە: تاكو بروادارانى پىلاو بروادارانى تافىرەت بخاتە بەهەشتانىكەو، پووبار بە ژێر دارو درەختەكانیان دا دەپۆن، (ياخود پووبارەكان و كانىي و سەرچاوەكان لە نێو بنكى دارو درەختەكاندان، نەك لە شوێنى دىكەو بەيوان بى) و خراپەكانیان لى بىسرىتەو، ئەوێش لە لای خوا بردنەو بە مراد گەيشتىكى مەزنە.

مانای گشتی نایەتەكان

وێك پىشترىش گۆمان، دواى گىزانەوێ بەسەرھاتى حودەيبىيە، تەواو بەرچاومان رۆشن بۆتەو، لە بارەى چەمك و واتاى كۆى نایەتەكانى سوورەتى (الفتح) دەو، ھەرەھا دواى گىزانەوێ بەسەرھاتى جەنگى خەيبەر، كە ژمارەيەك لە نایەتەكانى ئامازەن بە جەنگى خەيبەر، بەو دەستكەوتانەى مسوڵمانان چنگيان كەوتن لە نەنجامى جەنگى خەيبەردا، بۆيە ئىمە مانای گشتى نایەتەكان، كورتتر و خیراتر دەكەين، چونكە لە نەنجامى گىزانەوێ بەسەرھاتەكەدا، كە ئەم نایەتەكان بە ھۆیەو ھاتوونە خوا، بەرچاومان رۆشنتر و لى تىگەيشتنى نایەتەكان سىناترە.

خوای بەرزو مەزن دەفەرموێ: (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ)، بە ناوى خوای بە بەزەيى بەخشنە، واتە: ئەم كارەم، بە ناوى خوای بە بەزەيى بەخشنە دەست پىدەكەم، یان دەست پىكردنم بەم كارە، بە ناوى خوای بە بەزەيى بەخشنە، نەجا بە لای كەمەو كاتى مرووف، دەلێ: (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ)، بە ناوى خوای بە بەزەيى بەخشنە، دەبێ چوار واتایان لە عەقڵ و دلى خوێ ئامادە بكات:

۱- ئەم كارە بە ناوى خوا نەجام دەدەم، نەك بە ناوى خۆم، یان بە ناوى ھەر كەس و، ھەر شتىكى دىكە.

۲- ئەم کارە بۆ خوا ئەنجام دەدەم، تاکو خوا ﷻ لێم پازیی بێ و، چونکە خوا ئەم کارە پێخۆشە بۆیە ئەنجامی دەدەم.

۳- ئەم کارە بە پیتی بەرنامە و شەریعەتی خوا ئەنجام دەدەم.

۴- ئەم کارە بە ئاسانکاری و ھاوکاری خوا ئەنجام دەدەم، ئەک بە ھێزو تواناو شان و شوکەتی خۆم.

خوا ﷻ دەفەر موی: ﴿إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا﴾، بە دنیایی تێمە فەتھیکی ناشرامان بۆ تۆ کرد، (فتح) یانی چی؟ (فتح) لە ئەصلی زماندا بە مانای (کردنەو) دێ، دەرگایەک داخرا بێ و بکریتەو، دەگوترێ: (فَتَحَ الْبَابَ) دەرگایەکی کردەو، کتییەک پێکەو نرابێ و لێک بکریتەو، دەگوترێ: (فَتَحَ الْكِتَابَ) کتیبەکی لێک کردەو، ھەرھەھا نامەبەک لە زەرفدابی و بەیترتەدەر، پێی دەگوترێ: (فَتَحَ الرُّسَالَهَ)، نامەکی کردەو، ئنجا ھەک چۆن بۆ شتی بەرھەست، وشە (فتح) بە مانای کردنەو دێ، بۆ شتی نا بەرھەستیش کە بە عەقڵ و دڵ دەزانرێن، بە کاردێ، کەسێک پرسیاریک گری و گۆتالێکی ھەبە، یەکیکی دیکە وەلامی دەداتەو، دەگوترێ: گرییەکی بۆ کردەو، واتە: ئەو شتە کە لێی داخرا بوو، لێی ئالۆزکا بوو، ئەو بۆی کردەو، بۆی شیکردەو، لێردا: ﴿إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا﴾، واتە: تێمە سەرکەوتنێکی ڕوون و ناشرامان بۆ تۆ ڕەخساند، کە ھەک پێشتر باسمانکرد مەبەست پیتی بە پلە یەکەم، پێکھاتنی حودەیبییە، چونکە ھەندێک لە زانایان گوتووینانە: مەبەست پیتی سەرکەوتنە بەسەر قورەیشییەکانداو ئازادکردنی شاری مەککەییە، بەلام ئەم سوورەتە موبارەکە بە یەکدەنگی ھەموو زانایان و، لە صەحیحی بوخاری و صەحیحی موسلیم و لە ھەموو سەرچاوەکانی ژبانامە ی پتەمبەردا ﷻ ھاتو، کە لە قاتی گەرانەو ی پتەمبەر ﷺ لە حودەیبییەو بەرھە مەدینەو، لە شوێنێکدا کە پیتی دەگوترێ: (غَرَاغَ الْغَمِيمِ)، بە شەویش ئەم سوورەتە موبارەکە دابەزیو، بە

شەئودى رابردووش ھىتاويەق، دوايش ھاودەلان پرسیاریان لە پیغەمبەر ﷺ کردو: تايا ئەو دە فەتح بوو، سەرکەوتن بوو؟ فەرموو یەق: بەلێ، بەلکو لە رىوايەتیکدا ھاو، فەرموو یەق: (أَعْظَمُ الْفُتُوحِ)، گەورەترینى سەرکەوتنەکان بوو، بەلێ صولح و یتکھانتى حودەیبییە، بۆ پیغەمبەر ﷺ و مسوڵمانان سەرکەوتنیکى زۆر روون و تاشکرا بوو، بەھۆى نەم سەرکەوتنەوہ رى بۆ مسوڵمانان تاجووخ بوو، کە دواى مەککەش نازاد بکەن و، کوێ نیوہ دوورگەى عەردەبى نازاد بکەن، ھەرەھا رى بۆ پیغەمبەرى خاتم ﷺ تەخت و تاجووخ بوو، کە نامە بنێرى بۆ حوکمرانانى فارس و رۆم و حەبەشەو مەیسرو نەوانى دیکەش.

ننجا خوا ﷻ دەفەرموى: (لَيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ)، (ل)ى سەر (لَيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ) بۆ ھۆکار دۆزى (تعلیل)، واتە: بۆیە ئەو سەرکەوتنە روون و تاشکرايەمان بۆ تۆ رەخساند، تاكو خوا ﷻ لە گوناھە تێپەریوەكانت و گوناھە دواکەوتووہ کانیشت، لیت ببوو رى، کە دواى لە مەسەلە گزنگەکاندا، زیاتر تیشک دەخەینە سەر چەمک و وانای (ذَنْبِ)، و، لیبوردنى خواى پەرورەدگار بۆ پیغەمبەر ﷺ لە گوناھەکانى، بەلام لێردا تەوہندە دەلێن: (ل)ى (التعلیل) لێردا، یانى: تێمە بۆیە ئەو سەرکەوتنە روون و تاشکرايەمان بۆ تۆ رەخساند، تاكو لە ناکامدا، خوا ﷻ لەبەر ئەو ھەول و تیکۆشان و ماندوو بوون و خۆراگری و صەبرو ھەوسەلەيەى ھەتبوو، شایستەى تەوہبى کە خواى پەرورەدگار لە ھەموو شتێک ببوو رى، لە گوناھى رابردوو و داھاتووت، (وَيْتَرَفَعَهُ عَلَيْكَ)، تاكو چاکەى خۆى بەسەر تۆدا تەواو بکات، (وَيَهْدِيكَ مِرْطًا مُسْتَقِيمًا)، ھەرەھا راستەپیت بکات، پێنماییت بکات بەرەو رێھەکی راست.

کە ھەلبەتە پیغەمبەر ﷺ ھەر لەسەر رى راست بوو، بەلام واتە: لەم رووداوو پێشھاتەدا کە ھاوژە پێش، خوا ﷻ وات لیبکات، ھەلوێستیکى راست و دروست ھەبى و، مامەلەيەکی راست و دروست بکەى و لە رێھەکی راست و دروستەوہ، برۆى و، مامەلە لەگەڵ تەو پێشھات و رووداودا بکەى، کە زۆرێک لە

هاوہلان (خوایان رازی بن)، زور لەسەر دلایان قورس بوو، بە زەحمەت بۆیان هەزم کرا، بەلام خوا ﷻ پیغمبەری خۆی ﷺ والتکرد، کە بەو شتوویە مامەلە بکات، بەو رێبە راستەدا لەگەڵ ئەو ڕووداوەدا هەلسوکهوت بکات، کە شایستەیی پیغمبەری خواوە ﷺ و، بەرژووەندیی دنیاو دواڕۆژی ئیسلام و مسوڵمانانی تێدا، **﴿وَيَسِّرْكَ اللَّهُ تَصْرًا عَزِيزًا﴾**، هەروەها تاكو خوا ﷻ بە سەرخستنیکی بالادەستانە سەرت بخات، واتە: لە ناکامدا، ئەم سەرکەوتنە بێتە هۆی ئەوێ خوا ﷻ پشتیوانییت لی بکات و پشتت بگری و، سەرکەوتنیکی بالادەستانە، سەریکەوی بەسەر دوژمنان و ناحەزانتداو، ئەو کۆسپ و لەمپەرانی گەیانندی پەيامی خوا، کە لە پیش تۆدا دانراون، هەموو ئەو کۆسپ و لەمپەرانی هەلبێری و هەلیانبوێری.

﴿هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ﴾، (خوا ﷻ) ئەو کەسە، ئۆخژن و ئۆقرەیی دابەزاندە نێو دلی ڕوادارانەو، **﴿لِيَزَادُوا إِيمَانًا مَعَ إِيمَانِهِمْ﴾**، تاكو وێرای ئیمانەکی خۆیان، تیمانی دیکەش زیاد بکەن، چونکە بێگومان هەر کاتیکی مسوڵمان شتیکی دێتە پیش، ئەگەر بەو شتوویە مامەلە لەگەڵ ئەو ڕووداوو پیشهاته‌دا بکات، کە بەپێی شەریعتی خوا بن و ڕەزامەندیی خوای پەرورەدگاری تێدابن، مانای وایە تیمانی دیکەشی زیاد کرد، واتە: تیمانی بە شتەکانی پیش بوو، ئەوێ دیکەش کە دێتە پێشی، ئەگەر هەر جاری شتی هاتە پێشی، تیمانی پێی هەبن، مانای وایە تیمانی زیاد دەکات، چونکە ئیمان بە چاکە و فرمانبەریی زیاد دەکات و، بە گوناھو تاوانان کەم دەکات و بێهێز دەبن، ئەو‌دش راستییە، هەم نایەتەکانی قوربان زۆر بە روشنیی دیکەییەن، کە بەکیک لە نایەتەکان ئەمەییەو، هەم فەرماشتەکانی پیغمبەرش ﷺ، بۆیە زانایانی ئیسلام لەسەر ئەو بەکەنگن و دەلێن: (الإِيمَانُ يَزِيدُ وَيَنْقُصُ، يَزِيدُ بِالطَّاعَةِ وَيَنْقُصُ بِالْعَصِيَةِ)، واتە: ئیمان زیاد دەکات و کەم دەکات، بە فرمانبەریی زیاد دەکات و، بە گوناھو سەریپێچی کەم دەکات.

﴿وَلِلَّهِ جُنُودُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾، سەربازەکانی ئاسمانەکان و زەوایش تەنیا ھى
خووان، ﴿وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا﴾، خواش ھەمیشەو ھەردەم زانای کارزان بوو، زانا
بوو بە ھەموو شتەکان و، کارزان بوو لە ھەموو کارەکانیدا.

﴿لِيَدْخُلَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾، (ل) ى (لِيَدْخُلَ) ھى ھۆکار
دۆزى (التعليل) ەو، دەگونجى پەيوەست بێتەو بە: ﴿إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا﴾،
واتە: بۆيە ئەو سەرکەوتنە روون و ئاشکرایەمان بۆتان پەخساند، بۆ تۆو بۆ
مسوڵمانان، تاكو لە ناکامدا بڕوادارانى پياوو بڕوادارانى ئافەردت شايستەى ئەو
بن، خوا ﴿يَبْلُغُهُنَّ بِأَنْبَاطِهِنَّ بِهَهِشْتەکانى خۆيەو ەو خراپەکانيان لى بسریتەو،
دەشگونجى پەيوەست بێتەو بە دابەزىرانى ئۆقرەيى و ئۆخژن بۆ سەر دۆ و
دەروونيان، واتە: خوا ﴿يَبْلُغُهُنَّ﴾ ئەو کەسەيە، کە ئۆقرەيى و ئۆخژنى دابەزاندە نىو
دلى بڕواداران، تاكو وىراى ئيمانى خويان، ئيمانيان زىدە بى و، سەرەنجاميش
بە ھۆى ئەو ئۆقرەيى و ئۆخژن و دۆداسەکنان و دۆدامەزرانەو، بڕوادارانى
پياوو ئافەردت، شايستە بن خوا ﴿يَبْلُغُهُنَّ﴾ بىانخاتە نىو بەھەشەکانى خۆيەو، کە
رووباريان بە ژێردا دەپۆن، واتە: رووبار بە ژێر دارو درەختەکانياندا دەپۆن،
ياخود رووبارەکان، کانى و سەرچاوەکانيان ھەر لە شوينى خويان لە ژێر
دارو درەختەکان ھەلدەقولى، ﴿يَخْلِدِينَ فِيهَا﴾، بە ھەمیشەيى تياياندا دەمىننەو،
﴿وَيُكْفِّرُ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ﴾، ھەروەھا خراپەکانيان لى بسریتەو، لىرەدا تيبينى
دەكرى کە بۆ پىغەمبەرى خاتەم ﴿فَهَرْمُوِيهِقُ﴾: ﴿لِيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ
وَمَا تَأَخَّرَ﴾، بۆ ئەوئى لە گوناھەكانت كە تىپەريون و دادىن، بىانبوو، بەلام
لىرەدا بە نىسبەت بڕوادارانى پياوو ئافەردتەو، فەرموويەق: ﴿وَيُكْفِّرُ عَنْهُمْ
سَيِّئَاتِهِمْ﴾، خراپەکانيان لى بسریتەو!

کەواتە: ئەوئى پىغەمبەر ﴿يَبْلُغُهُنَّ﴾ بە خراپە لە قەلەم نادى، بڕواداران خراپە
دەکەن، بەلام پىغەمبەر ﴿يَبْلُغُهُنَّ﴾ لە خراپەکردن پارىزراو بوو، ﴿وَكَانَ ذَلِكَ عِنْدَ اللَّهِ قُرْآنًا
عَظِيمًا﴾، ئەوئى لە لای خوا بردنەو بەمراد گەشتنىكى مەزن بوو.

هه‌روه‌ها خوا **يَا** نه‌و سه‌رکه‌وته‌و و ئاشکرایه‌ی ره‌خساند: **وَيَعْذِبُ** **الْمُتَّقِينَ وَالْمُتَّقَاتِ** (وای (وَيَعْذِبُ) بۆ بادانه‌وه‌و گێڕانه‌وه (عَطْف)ه‌و، ته‌م رسته‌به‌ ده‌باته‌وه‌ بۆ پێشه‌وه‌، واش زیاتر پێده‌چی بیگێڕته‌وه‌ بۆ سه‌ر: **إِنَّا مَخَافَتَكَ لَكَ فَعَاثِبًا**، واته‌: نه‌و سه‌رکه‌وته‌و و ئاشکرایه‌مان بۆ تۆ ره‌خساند، تا‌کو وێرای نه‌وه‌ی لیت ده‌بوورێ و چاکه‌ی خۆیت له‌سه‌ر ته‌واو بکات و، به‌ره‌و راسته‌ ڕێ پێنماییت بکات و، به‌ سه‌رکه‌وتنیکی بالاددستانه‌ سه‌رت بخت و، له‌ بر‌و‌ادارانیش بوورێ و خراپه‌کانیان لێ بسپێته‌وه‌و بیانخاته‌ به‌هه‌شته‌وه‌، وێرای نه‌وه‌: مونا‌فقه‌ پیاوه‌کان و مونا‌فقه‌ نافرته‌کان و، هاوبه‌ش بۆ خوا دانه‌ره‌ پیاوه‌کان و هاوبه‌ش بۆ خوا دانه‌ره‌ نافرته‌کانیش، که‌ عاده‌تیا‌ن وایه‌، گومانی خراپ به‌ خوا ده‌به‌ن: **إِنَّمَا أَتَيْتُكَ بِاللَّهِ طَرَفَ السَّوَةِ**، واته‌: گومانی خراپ به‌ خوا به‌ره‌کان سزابد‌او نازاریدا.

به‌لأم نایا له‌ کوێ سزاو نازاریان بدات؟

أ- ده‌گونجێ مه‌به‌ست پێی دنیا بێ، یانی: له‌ دنیا‌دا وه‌ختیک ئیسلام و مسوڵمانان ده‌بینن بالا ده‌ستن و ده‌ست‌ڕۆیشتوون و، ده‌توانن به‌رنامه‌ی خوا پیا‌ده‌ بکه‌ن له‌ وڵاتی خۆیاندا، نه‌وه‌ بۆ ئه‌وان نازارو نه‌شکه‌نجه‌یه‌کی ده‌روونییه‌، چ بۆ هاوبه‌ش بۆ خوادانه‌ران، چ بۆ مونا‌فقی و ده‌غه‌له‌کان، به‌ تێرو مێیا‌نه‌وه‌، ته‌وانه‌ی هه‌میشه‌ گومانی خراپیان به‌ خوا ده‌برد.

ب- ده‌شگونجێ مه‌به‌ست پێی سزاو نازاری ڕۆژی دوا‌یی بێ.

ج- یاخود له‌ یه‌ک کاتدا مه‌به‌ست پێی هه‌ردووکیان بێ، به‌لأم ڕام وایه‌، زیاتر مه‌به‌ست پێی نازارو سزای دنیا‌یی بێ، چونکه‌ دوا‌یی خوا **يَا** باسی سزاو نازاری ڕۆژی دوا‌یی ده‌کات.

عَلَيْهِمْ ذَاكِرَةُ السَّوَةِ، سوو‌رانی خراپ، بازنه‌ی خراپ، هه‌ر له‌سه‌ر ئه‌وان بێ، که‌ لێره‌دا بازنه‌ و سوو‌رانی خراپ، مه‌به‌ست پێی ڕووداو و به‌لایه‌که‌ که‌ دی، له‌سه‌ر

سەرى خەلک دەسوورې و دادەبەزىتە سەریان، ﴿وَعَصَبَ اللَّهِ عَلَيْهِمْ﴾، خواش لییان توورە بوو، ﴿وَلَعَنَهُمْ﴾، نەفرینیشی لیکردوون و دووری خستوونەو لە بەزەیی خۆی، ﴿وَأَعَدَّ لَهُمْ جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ مَصِيرًا﴾، ھەرودھا دۆزەخی بۆ داناون و، خراپترین سەرەنجامیش دۆزەخە.

﴿وَلِلَّهِ جُنُودُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾، سەربازەکانی ئاسمانەکان و زەوییش تەنیا ھی خوان، ھەموویان لە ژێر ڕکێف و دەستەلانی خواى پەرودەگاردان، بۆ خوشی دروستیکردوون و ھەر خوشی بەکاریان دینى بۆ ئەو مەبەستانەى بە چاکیان دەزانى، یەکیک لەو مەبەستانەش دڵ بەھێزکردنی بروادارانە، بە ھۆی ئیلاھام و خورپەى فریشتەکانەو دە دێخەنە دلى بروادارانەو، ھەرودھا تیشکانی دوژمنان و ناحەزانی ئیسلامە، بە ھاوبەش بۆ خوا دانەر و بە خاوەن کتیب و بە دەغەلەکان و نیرو میانەو، بە ھۆی ئەو ترس و لەرزەو کە فریشتەکان دەدێخەن دڵ و دەروونیانەو، ﴿وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا﴾، ھەمیشەش خوا بالادەستی کاربەجى بوو، خاوەنی ئەوپەری عیززەت و بالادەستیی و، ئەو پەری لیزانیی و کارزانیی بوو.

﴿إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَهِيدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا﴾، بە دنیایی (تەى موخەممەد ﷺ) تێمە تۆمان ناردو، شاھەد بى، یاخود چاودێر بى بەسەریانەو، ﴿وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا﴾، ھەرودھا دلخۆشکەر و ترستەنەریشیان بى، واتە: موژدەیان پى بەدى کە ئەگەر فەرمانبەریی خوا بکەن، جێکایان بە ھەشتەو، ھۆشدارییان پى بەدى و بیانترستینى، کە ئەگەر بى فەرمانیى بکەن و سەرپێچیی بکەن، تووشى سزا دەبن لە دنیاو دواڤۆژدا.

﴿لِتُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ، وَتُعَزِّرُوهُ وَتُوَقِّرُوهُ وَتُسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا﴾، ھەرودھا بۆ ئەوەش تەى بروادارینە! پێغەمبەرمان بە شاھەدو موژدەدەر و بە ترستەنەر ناردو تاکو برۆا بێنن، بە خوا ﷻ و پەوانە کراوەکەى (کە موخەممەدە

﴿وَتَعَزَّزُوا وَتُوقِرُوا﴾، ههروه‌ها پیغهمبر ده‌ک‌ه‌ی ﴿بِهَیْزٍ بَکَهِنْ وَ یَسْتِی﴾ بگرن و هاوکاری بن، ﴿وَتُوقِرُوا﴾، دیسان ریزو حورمه‌تی بگرن و بایه‌خی پییدن، به سه‌نکین ته‌ماشای بکه‌ن، بهو شتوده‌ی بو نهو شایسته‌یه، مامه‌له‌ی له‌گه‌ل‌دا بکه‌ن به‌ریزو حورمه‌ته‌وه، ﴿وَسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَمِیلاً﴾، ههروه‌ها به‌پاکی بگرن به‌یانان و تیواران، واته: خوا ستایش بکه‌ن و به‌پاکی بگرن، به‌یانان و تیواران، واته: له‌به‌یانی را تاکو تیوارو، له‌تیواره را تاکو به‌یانی، یاخود له‌و دوو کاته‌دا، که دوو کاتی زور گرنگ و هه‌ستیارن.

هه‌له‌ته‌هه‌ندی‌ک له‌زانایان کوتوو‌پانه: هه‌موویان بو خوی پ‌ه‌روه‌دگار ده‌چنه‌وه، واته: (تعزیر) و (توقیر) و (تسبیح) ده‌که، واته: خوا سه‌ر به‌خن و ریزی بگرن و به‌پاکی بگرن، وه‌ک خوا له‌سووردتی (نوح) دا، ده‌فه‌رموی: ﴿مَّا لَکُمْ لَا تَرْجِعُونَ لِلَّهِ وَقَالَ﴾ ۱۳ ﴿﴾.

به‌لام نه‌و رایه‌به‌ه‌یز‌تره، که (تعزیر و توقیر) بو پیغهمبر ﴿بِهَیْزٍ بَکَهِنْ وَ یَسْتِی﴾ بچنه‌وه، واته: پشت‌گرتن و ریز گرتن، به‌لام به‌پاک گرتنه‌که، بی‌گومان له‌هه‌موو قور‌ناندا (تسبیح) ته‌نیا بو خوا به‌کاره‌اتوه.

له‌کو‌تایی دا خوا ﴿تَمَازُهُ دَهْکَاتُ بَهْوِ پَهیمان‌ه‌ی که دواتر ناوی به: (بَيْعَةُ الرُّضْوَانِ)، (په‌یمانی ر‌ه‌زامه‌ندی) پ‌و‌یش‌ت که له‌ژیر دره‌خت‌یک دا، پیغهمبر ﴿بِهَیْزٍ بَکَهِنْ وَ یَسْتِی﴾ پ‌ه‌یمانی له‌گه‌ل پ‌رواداراندا به‌ست، که دوا‌ی باسی ده‌که‌ین و پ‌یش‌تریش هه‌ر قسه‌مان لی‌ک‌رده، ده‌فه‌رموی: ﴿إِنَّ الَّذِیْنَ یُبَایِعُونَکَ إِنَّمَا یُبَایِعُونَ اللَّهَ﴾، به‌دل‌نایی نه‌وانه‌ی په‌یمان له‌گه‌ل تو‌دا ده‌به‌ستن، ته‌نیا په‌یمان له‌گه‌ل خوادا ده‌به‌ستن، ﴿اللَّهُ یَدُ اللَّهِ فَوْقَ أیدیهِمْ﴾، ده‌ستی خوا به‌سه‌ر ده‌ستی نه‌وانه‌ویه، ده‌ستی خوا له‌سه‌رووی ده‌ستی وانه‌ویه، ﴿فَمَنْ تَکْتُ فَإِنَّمَا تَکْتُ عَنْ نَفْسِی﴾، تنجا هه‌ر که‌سی هه‌لیوه‌ش‌انده‌وه، به‌زیانی خو‌ی په‌یمان هه‌ل‌ده‌وه‌ش‌یتته‌وه، ﴿وَمَنْ أَوْفَى بِمَا عَهِدَ عَلَیْهِ اللَّهُ﴾، هه‌ر که‌س‌یک وه‌فاداریش بن به‌و په‌یمان‌ه‌ی له‌گه‌ل خوادا به‌ستوو‌یه‌تی

و له گهَل یَغْه مَبْرَدَا بَه سَتَوَوِیَه قِ، بَه لَام خَوَا ﴿۱۰۳﴾ فِهْرَمُووِی: ئه و پهیمان بَه ستنه
 له گهَل تَوْدَا، له گهَل خَوَادَا یه و، ده سَتِی خَوَا له سَهْر ده سَتِی ئه وانه ویه، هَهْر
 که سَن وه فادار بَن بَه و پهیمانه ی له گهَل خَوَادَا بَه سَتَوَوِیَه قِ، ﴿۱۰۴﴾ فَسَيُؤْتِيهِ أَجْرًا
 عَظِيمًا ﴿۱۰۵﴾، بَه دَلْنِیایی (خَوَا) پاداشتیکی مه زنی ده داته وه، خوئندرا ویشه ته وه:
 (فَسَيُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا)، بَه دَلْنِیایی پاداشتیکی مه زنی ده دینه وه.

مەسىلە گىرەگەكان

مەسىلەى يەكەم:

خو! سەرکەوتىڭى ئاشكراو بەرچاۋى، بەھۇى رىككەوتنى حودەبىيىەو
بۆ پىتغەمبەرى خۇى موخەممەد رەخساند، تاكو سەرەنجام بىتتە ھۆكارى
لىبورنى لە گوناھە رابردوو و داھاتووەكانى و، چاكە لەسەر تەواوكرانى و، راستە
پى پىگىرانى و، سەرخرانى بە شىۋەيەكى بالادەستانەى دوور لە شكست و دۆران:
خو! دەفەرەمۆى: **إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا ۝ لِيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا**
تَأَخَّرَ ۝ وَبَشِّرْ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ ۝ وَهَدِيكَ جَزَاطًا مُسْتَقِيمًا ۝ وَيُضْرِكَ اللَّهُ نَصْرًا عَزِيزًا ۝

شىكىردنەھەى ئەم ئايەتانه، لە پىنج بىرگەدا:

(۱) - **إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا**، بە دۇنيايى ئىمە سەرکەوتىڭى روون و ئاشكرامان بۆ تۆ
رەخساند، پىشتەر باسماڭ کرد، كە (فتح): بىرىتە لە كىردنەھەى دەرگاىەك، ياخود عەمبارىك،
ياخود چارەسەر كىردنى گىرەتەك و كىشەيەك، وەك لە قورئاندا، خو! **دەفەرەمۆى**: **إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا**

(۱) پىشتەر پانتايىەكى زۆرمان تەرخانكردو بۆ گىرانەھەى بەسەرھاتى صولحى حودەبىيىە،
لەبەر رۆشنايى كىتتە ناودارەكەى: (السيرة النبوية لابن هشام)دا، كە ئەويش ھەم لە (ابن
إسحاق)و، قسەكان دىنىن. ھەم خۇشى قسەى خۇى دەخاتە سەر، بەلام وىراى ئەو
كىتتەى: (ابن هشام)، بەسەرھاتى صولحى حودەبىيىە لە صەحىحى بوخارىدا، بە ژمارە:
(۲۷۳۱)و (۲۷۳۲)ش ھاتو، ھەرۋەھا لە صەحىحى موسلىمدا بە ژمارە: (۱۸۰۷) ھاتو، لە
(مسند) نىمام نەحمەد لە بەرگى (۴)، لاپەرە: (۸۶ و ۸۷)دا ھاتو، ھەرۋەھا (النسائي) لە
تەفسىرەكەى خۇيدا بە ژمارە: (۵۳۱) ھىناۋىەتى و، غەيرى ئەوانىش، ھەرۋەھا لەو كىتتەنەى
ھاۋچەر خىشەن: (الإستيعاب في بيان الأسباب)، بەرگى (۳)، لاپەرە: (۲۳۵ - ۲۴۰)، ھەموو ئەو
كىتەردارو ۋە رىۋايەتانهى كە پەيۋەست بەر رووداۋو، ھىناۋى.

فُتِحَ لَمْ يُؤْتِ السَّمَاءَ ۝ الْأَعْرَافَ ۝ دەرۋازەو دەرگایەکانی تاسمانیان بۆ ناکرێتەو، بۆ
 پرووحی تاوانباران، ھەرودھا وشەى (فَتْح) بۆ سەرکەوتنیش بەکار دەھیتىرى و، بۆ بابای
 جەنگاوەر کە دەچیتە شارو ولاتی لایەنی بەرانبەرەو، چونکە ئەویش کاتیک دەچیتە
 نێو ئەو شارو ولات و ناودەانییەو، وەک ئەو وایە کە دەرگاو دەرۋازەیکى کردبێتەو،
 یان عەمباریک، دەرگایەکى کردبێتەو، بۆیەش وشەى (فَتْح) زۆر جار بۆ سەرکەوتن
 بەکارھیتراو، چونکە وشەى: (نصر) لە ئەنجامى جەنگدا دیتە دى، دەگوترى: (قَاتِلْ فَلَانٌ
 فَلَانًا، فَانْتَصِرْ عَلَيْهِ)، فلانکەس دژى فلانکەس جەنگا بەسەردا زالبوو، بەلام (فَتْح) مەرج
 نیە لە ئەنجامى کوشتارو جەنگدا بى، بۆیە خوا ﷻ ناوی لە صولحی حودەیبییە ناو:
 (فَتْح)، ﴿إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا﴾، ھەرودھا بۆیە نازادکردنى مەککەش ناوی لیتراو:
 (فَتْح) فەتھى مەککە، چونکە ئەویش کوشتاریکی وای تیدا نەبوو لە قەدەر مەلەبەندیکى
 گەورەى وەک: مەککە، بەس ورەدە شەپۆ قوڵە شەپۆ تێدا بوون، نەک سوپای قورەیش بى
 بجەنگى لەگەڵ سوپای تیسلامدا، بەلکو ھەندیک کەس وەک: عیكریمەى كورى نەبوو
 جەھل، ھەندى قوڵە شەپۆیان كردن، ئنجا نایا لێردا بۆچى خوا ﷻ بە جەختکردنەو
 دەفەرموى: ﴿إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا﴾، بە دنیایى ئیمە سەرکەوتنیکى پروون و
 ئاشكرامان بۆ تۆ دەخساند؟! لەبەر ئەوێ مسوڵمانان دوو دل بوون، نایا ئەو سەرکەوتن
 بوو، یان نا؟ پرسیاریان لە پینگەمبەر ﷺ کردو: (أَوْ هَذَا فَتْحٌ؟)، نایا ئەمە سەرکەوتن بوو؟
 ئەویش فەرموو: بەئى، دواى خوا ﷻ ئەو سەرکەوتنە کە دەفەرموى: ﴿وَنَصْرَكَ
 اللَّهُ نَصْرًا عَظِيمًا﴾، خوا ﷻ دەیکاتە ھۆکار بۆ زالبوونیکى بالادەستانە، کە شکستى بە
 دوادا نەیتەو، بەسەر دوژمنەکان دا لە نیو دەورگەى عەرەبییدا، بە تايبەتى ھۆزى
 قورەیش، واتە: ئەو فەتھە کە صولحی حودەیبییە، خوا ﷻ کردوویەتى بە ھۆکار بۆ
 ئەو زالبوونە کە زالبوونیکى بالادەستانە، لە ئەنجام و ئاکام دا دیتە دى، ھەلەتە
 بەرکار (مَفْعُول به)، (فَتَحْنَا) فرتیندراو، چونکە مەبەست جینسى ئەو سەرکەوتنە،
 نەک سەرکەوتنیکى دیار بیکراو، ﴿إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا﴾، ئیمە سەرکەوتنمان بۆ تۆ
 دەخساند، سەرکەوتنیکى پروون و ئاشکرا، نەیفەرموو سەرکەوتنە کە بەسەر کێدا چۆن؟

تاكو ديارىي نه كرى و تاييهت نه كرى به شتىكى ديارىيىكراوهوه، نهم نايهته موباره كانهش زور ده شوپهينه سوورەتى (النصر) هوه، كه خوا ﷻ ددهفرموى: ﴿إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ ۝ وَرَأَيْتَ الْكَاسَ يَدْخُلُوتُ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْوَاجًا ۝ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْ لَهُ ۚ إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا ۝﴾، كه سوورەتى (النصر) واته: زالبون، له دوايى نازادكرانى مهككه هاتوته خوار، وهك خوا پشتيوان بن، دوايى دهيكهينى، چونكه نهوهى مهككه سآلههاى سآل بوو هوژى قورديش شهرو جهنگيان له دژى پيغهمبهري خوا ﷻ و مسولمانان دهكرد، بويه كاتيك پيغهمبهري خوا ﷻ چوو ده نيو شارهكه يانهوه به سوپايهكهوه، ههندي قولله شهريشيان له دژ كردن، نهوان هيچيان به دهستهوه نهما، نهوه نهبن خو به دهستهوه بدن و تهسليم بن، بويه ناوى ليناوه (نصر)، نجا ددهفرموى: ههر كاتيك زالكردنى خواو يارمهتيدانى خوا هات، ههروهها سهركهوتيشى بهدوادا هات و، خه لكى بينى پؤل پؤل دههاتنه نيو تايين و بهرنامهى خواوه، به ستايشكردنهوه پهروهردگارت به پاك بگروه، داواى ليبوردى لى بكه، بيگومان نهو زور توبه وهركره، ليدهش ددهفرموى: ﴿إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا ۝﴾.

۲- ﴿لِيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ ۝﴾، تاكو خوا له گوناھى رابردوو و دوايهت ببوورى، (واللّٰم: للتعليل، أي إِنَّا فَتَحْنَا فَتْحًا مُبِينًا لِأَجْلِكَ، لِغُفْرَانِ اللَّهِ لَكَ، وَإِقَامِ نِعْمَتِهِ عَلَيْكَ، وَجَعَلْتَ مَغْفِرَةَ اللَّهِ لِلنَّبِيِّ ﷺ عَلَةً لِلْفَتْحِ، لِأَنَّهَا مِنْ جُمْلَةِ مَا أَرَادَ اللَّهُ حُصُولَهُ بِسَبَبِ الْفَتْحِ)، لامهكه بو هوكاره، واته: بويه خوا ﷻ نهو سهركهوتنه روون و ناشكرايهى بو تو هيتايه پيش، تاكو له گوناھت ببوورى، گوناھى رابردوو و داهاتووت و، چاكهى خوى لهسهر تو تهواو بكات، نجا بوئيش لىبوردى خوا ﷻ له پيغهمبهري ﷻ، كراوهته هوكارى نهو سهركهوتنه، چونكه لىبوردى خوا ﷻ له پيغهمبهري ﷻ، له نيو نهو نامانجانده دايه، كه خوا ﷻ به هوئى نهو سهركهوتنهوه (نهو پيگهاتنهى حوده بيبسيهوه) بو پيغهمبهري ﷻ دهسته بهر كردوون.

۳- ﴿وَسَبِّحْ بِحَمْدِهِ ۚ عَلَيْكَ ۝﴾، بو نهوهى خوا ﷻ چاكهى خويى لهسهر تهواو بكات، (إِقَامُ النُّعْمَةِ: إِعْطَاءُ مَا لَمْ يَكُنْ يُعْطَاهُ إِيَّاهُ مِنْ أَنْوَاعِ النُّعْمَةِ، مِثْلَ إِسْلَامِ قُرَيْشٍ، وَخِلَاصِ بِلَادٍ

الْحِجَازَ كُلًّا لِدُخُولِ تَحْتَ حُكْمِهِ)، تەۋاۋا كىردى چاكە، بىرىتە لەۋەي خۇا ﷻ ئەۋەي
پىشتىر پىنى نەداۋە لە جۇرەكانى چاكە، پىنى بدات، ۋەك ئەۋە كە ھۆزى قۇرەيش ھاتتە
نېۋ ئىسلامەۋە، ۋالاقى حىجاز (ۋاتە: نېۋە دۈۈرگەي غەربىي) ھەموۋى ھاتە ژىر پكىتف
و ھوكمى ئىسلامەۋە.

ھەرۋەھا مۇنافىقەكان لوۋتىيان شكاۋ، خاۋەن كىتىبەكان دېكىيان ئەما، ئەۋانە
ھەموۋىيان ئەۋ چاكانە بوۋن كە خۇا ﷻ لەگەل پىغەمبەرى خاتەم و مۇسۇلماناندا
كىردى.

۴- ﴿وَمَهْدِيكَ مِرْطًا مُسْتَقِيمًا﴾، بۇ ئەۋەي (خۇا) بەرەۋ رېنى راست رېنمايىت بىكات.

(الصُّرَاطُ الْمُسْتَقِيمُ: مُسْتَعَارٌ لِلَّذِينَ الْحَقُّ: أَيِ يَجْعَلُكَ عَلَى طَرِيقٍ مُسْتَقِيمٍ فِي
كُلِّ أَمْرٍ مِنْ أُمُورِكَ)، بۇ ئەۋەي خۇا ﷻ تۆ بختە سەر رېئەكى راست، لە
ھەموۋ كارو بارىكتىدا، مەن پىم ۋايە كە لىرەدا: ﴿وَمَهْدِيكَ مِرْطًا مُسْتَقِيمًا﴾،
كە لە تەفسىرەكاندا نەمىنىۋە ئەۋە باس بىكرى - مەبەست ئەۋەيە خۇا
ﷻ بۇ مامەلەكىردن لەگەل ئەۋ پىشھاتەي پىكھاتنى خۇدەبىيەدا، كە بىرىتى
بوۋ لەۋەي پىغەمبەرۋ ھاۋەلانى: (۱۳۰۰، ۱۴۰۰، ۱۵۰۰) بە پىنى جىۋاۋزى
رېۋايەتەكان، بە نىەقى عومىدكىردن چوۋن بەرەۋ مەككەۋ مەزگەۋقى ھەرام و
كەعبە، بە ئەم كافىرەكانى قۇرەيش رېئان پىگرتن، بە ئەم پىغەمبەرى خۇا ﷻ بە
تەۋفىقى خۇا، بە ئاسانكارىي خۇا، مامەلەيەكى راست و دروستى لەگەل
ئەۋ پىشھاتەدا كىرد، بە پىچەۋانەي راۋو نارەزۋوۋى زۆر بەي ھاۋەلانىيەۋە، كە
پىئان ۋابوۋ دەبىن لەگەلئاندا بە شەر پىن و، ھەر چۆن بوۋە نەگەپىنەۋەۋ
ھەر پىچن بۆسەردانى كەعبە، ئەگەر شەرۋ كوشتارىشى لىكەۋتېتەۋە، بە ئەم
پىغەمبەر ﷻ رېنى ئاشتىي ھەلئىزاردو، مامەلەيەكى ۋاي لەگەل ئەۋ پىشھاتەدا
كىرد، كە دۋايى بە خىرو قازانچىكى زۆر گەۋرە شكاىيەۋە، ھەم بۇ ئىسلام و
ھەم بۇ مۇسۇلمانان و، بوۋە ھۆي چاۋپىچىك لاچوۋن لەسەر چاۋى زۆر پىك

لهو هاویه‌ش بو خوا دانه‌رانه‌ی، به شیوه‌یه‌کی دیکه ته‌ماشای پیغهمبه‌ر ﴿و
 ئیسلام و هاوه‌لانی پیغهمبه‌ریان ده‌کرد.

به دنیاییش ته‌گه‌ر خوا ﴿تَاكُو صَوْلِحٰی حُوْدَیْبِیْهٖ﴾، نیعمه‌ته‌کانی له‌سه‌ر
 پیغهمبه‌ری خوا ﴿تَهَوَّوْا نَهْ كِرْدُوون و، هه‌ندیک چاکه ماون له‌گه‌لیدا بکات،
 به‌لام بیگومان پیغهمبه‌ری خوا ﴿هَر لَه سَهَرَتَا تَاكُو سَهَرْدَنجَام، هَر لَه سَهَر
 پئی راست بووه، که‌واته: ﴿وَهْدِیْكَ صِرَاطًا مُّسْتَقِیْمًا﴾، واته: به‌تایبه‌ت له‌و
 رووداوهداو بو مامه‌له که له‌گه‌ل نه‌و رووداوهدا که دینه پیش، خوا رینماییت
 بکات، مامه‌له‌یه‌کی راست و دروست بکه‌ی و، به شیوه‌یه‌کی سه‌ر راستانه له‌گه‌ل
 نه‌و رووداوهدا مامه‌له بکه‌ی.

۵- ﴿وَنَصْرَكَ اَللّٰهُ نَصْرًا عَظِیْمًا﴾، هه‌روه‌ها (سه‌ره‌نجام بینه‌ه‌وی نه‌وه که) خوا ﴿تُوْاْ
 زَالْبُوونِیْکِی بِاللّٰه‌ه‌ستانه زال بکات، ﴿وَصَفَّ النَّصْرُ بِالْعَزِیْزِ، مَجَازٌ عَقْلِیٌّ وَ اِمَّا الْعَزِیْزُ هُوَ النَّبِیُّ
 ﷺ الْمُنْصُوْرُ﴾، لیره‌دا که خوا ﴿دَه‌فه‌رموئ: ﴿وَنَصْرَكَ اَللّٰهُ نَصْرًا عَظِیْمًا﴾، که (نصر)
 زالبوون به (عزیز) پیتاسه‌کراوه، نه‌مه مه‌جاریکی عه‌قلیه، چونکه له‌راستیدا نه‌وه‌ی بالا
 ده‌ست و زالبووه، بریتی بووه له پیغهمبه‌ر ﴿وَالْعِزَّةُ: الْمُنْعَةُ، وَالْمَقْصُوْدُ بِهِ الْعِزُّ الَّذِیْ لَا
 یَعِیْبُهُ ذُلٌّ﴾، عزیزه‌ت به‌مانای بالاده‌ستییه که به‌رانبه‌ره‌که‌ت پیت نه‌وئیری و له به‌رانبه‌رتدا
 ده‌سته پاچه بن، که لیره‌دا مه‌به‌ست پیتی نه‌و بالاده‌ستییه‌یه، بن ده‌سته‌لآتیی به‌دوادا
 نایه‌ته‌وه، بویه دَه‌فه‌رموئ: ﴿نَصْرًا عَظِیْمًا﴾، چونکه له‌دوای پیکهاتن و ریککه‌وتنه‌نامه‌ی
 حوده‌یییه‌وه، دوژمنانی سه‌ر سه‌ختی پیغهمبه‌ر ﴿که له هۆزی قوره‌یشدا به‌رجه‌سته
 بوون، جاریکی دیکه نه‌یانتوانی به‌شیوه‌یه‌ک زیان به پیغهمبه‌ر ﴿و ئیسلام و موسولمانان
 بگه‌یه‌ن، ئیشیان پینکات، واته: خوا ﴿وای زالکرد، جاریکی دیکه بن ده‌سته‌لآتیی و
 تیکشکانی به‌سه‌ردا نه‌یه‌ته‌وه، نه‌گه‌رنا بو وینه: له جه‌نگی به‌دردا سه‌رکه‌وتن، به‌لام له
 جه‌نگی نو‌حووددا تیکشکان و، له جه‌نگی حوونه‌ین و له جه‌نگی ته‌حزاب دا موسولمانان
 زور سه‌غله‌ت بوون و، له جه‌نگی حونه‌یندا سه‌ره‌تا‌که‌ی موسولمانان سه‌رکه‌وتن، به‌لام له
 دوا‌یی دا تیکشکان و، له کو‌تایی دا سه‌رکه‌وته‌وه.

سەرنجىك لە بارەى لىئوردانى گوناھى پىغەمبەرەوھ

پىشترىش بەلئىماندا بوو كە ئىمە دواتر زياتر تىشك دەخەينە سەر چەمك و واتاي: ﴿لَا تَغْفِرُكَ اللَّهُ مَا نَقَدَمَ مِنْ ذُنُوبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ﴾، كە دەفەرەمۆي: بۆ ئەوھى خوا لەو گوناھەت كە تىپەرەوھو ئەوھى دواكەوتوھ، ببوورۆ.

مەبەست لە (ذنب) بۆ پىغەمبەرى خاتەم ﷺ كە لىرەدا ھاتوھ، ھەرەوھا لە سوورەق (مەھمەد) یشدا: ﴿وَأَسْتَغْفِرُ لَكَ ذُنُوبَكَ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ﴾، ھاتوھ، مەبەست پىنى گوناھو خراپەو سەرپىچى نىھ، بەو چەمك و واتايھى بۆ ئىمە زانداروھ، چونكە پىغەمبەر (مەھمەد) ﷺ، سەرچەم پىغەمبەرەن لە گوناھو خراپەو لە سەرپىچى و تاوان پارىزراون، چونكە پىغەمبەرەن (عَلَيْهِمُ السَّلَام)، سەر مەشقى خەلكن، ئنجا ئەگەر پىغەمبەر لە ھەلەو لادان و گوناھو تاوان پارىزراو نەبى، خەلكىك ببىنى ئەو پىغەمبەرە ﷺ گوناھو تاوان دەكات، متمانەى پىنى نامىتى، كەواتە: چۆن بىكاكە سەر مەشق!

ئەدى مەبەست لە (ذنب) چىھ؟

مەبەست پىنى جورىك لە ھەلسوكەوتكردى پىغەمبەرە ﷺ كە نىشانەى تىدا نەپىكاوھ، وەك ئەوھى راپەكى بوو بى، نەپىكا بى، بۆ وىنە:

۱- لە صەحىحى موسلىمدا ھاتوھ، كە بە لای ھەندىك لە ھاوھلانىدا تىدەپەرتى، دارخورما موتوربە دەكەن، تۆوى نىرەكە دەبەن بۆ مىيەكە، موسلىم بە سى رىوايەت ھىتايەتقى^(۱):

لە رىوايەتتىكدا پىغەمبەر ﷺ فەرەمۆي: پىم واپە، ئەگەر واش نەكەن، زىانى نابى، واتە: دەستى لى ھەلگىرن و خۆتان ئەزىھەت مەدەن، كە تۆوى نىرەكە

بەرن بۆ مئەبە، ئەوانیش دەستیان لى هەلگرت، دواى ئەوە بوو دارخورمايه كان بەریان نەگرت، کە چوونەو هەزەمەق پىغەمبەر ﷺ ڤەرمووی: ئەوە بەس ڤاو بۆچوونىكى خۆم بوو، تەگەر شتیکم بە ناوی خواوہ پى گوتن، وەک وەحیی لىم وەر بگرن، بەلام ئەگەر شتیکم وەک بۆچوونى خۆم پىگوتن: (أَنْتُمْ أَعْلَمُ بِأَمْرِ دُنْيَاكُمْ)، ئیوہ لە کاروبارى دنیا تاندا، شارەزاترن.

بەللى پىغەمبەر ﷺ دەگونجى لە بۆچوونىكى دىايدا نەپىنکابى، بۆچوونىكى دىباى کە حوکمىكى شەرعى پىوہ پەيوەست نىه، کە بە شىک بى لە دىن، یاخود لە پى وەحییەوہ نەبى، نەزانرئى.

۲- هەرودەها لە پرووی کردەبیەوہ، دەگونجى پىغەمبەرى خوا ﷺ هەنگاوىكى نابى و، وىستبى کارىک بکات، بەلام لەو کارەدا نەپىنکابى، نەک لەبەر ئەوہى گوناھەو خراپەيە، بەلکو لەبەر ئەوہى لەوہ باشتەر هەيە، بۆ وىنە: لە جەنگى بەرددا کە پىغەمبەر ﷺ دەيەوى سوپاھەي خۆی لە شوپىنک بارگەو بنە بخات و داھەزرىنى کە گونجاو نەبوو، (الحباب بن المنذر) پرسىارى لى دەکات: ئەي پىغەمبەرى خوا! ﷺ ئایا ئەمە ڤەرمىانى خواپەو وەحیی خواپە؟ یاخود بۆچوونى خۆتەو تاکتىكى جەنگیە؟

کە پىغەمبەر ﷺ ڤەرمووی: بۆچوونى خۆمەو تاکتىكى جەنگیە، (الحباب) دەللى: تیرە باش نىه، با بچینە سەر ووتر، ئەو چالوانەي هەن، پریان دەکەینەوہو گۆلاوىكى گەورە دروست دەکەین، ئیمە ناومان دەبى دوژمنە کائمان ناویان نابى، پاشان ئەو شوئەي بۆی دەچین زوورکەلئەنە و پىتمان پىیەوہ دەچەسپن، بەلام تیرە گوملایەو ناوی تیدا دەوہەستى و دەبیته ڤوړو لە ڤوړى دەچەقین، کە پىغەمبەر ﷺ پىشنیارەکەي حەباب دەبیستى، یەکسەر ڤەرمووی: (لقد أشرت بالرأي^(۱))، پای راست ئەوہیە کە گوتت، یەکسەر رایەکەي خۆی دەگۆړى، واتە: ئەو هەنگاوە کردەبیەي ناویەق، دەيگۆړى.

۳- ههروه‌ها پیغهمبه‌ر ﷺ له جه‌نگی به‌دردا، کافره‌کانی به‌دیل گرتن، خوای کارزانی‌ش ږه‌خنه‌ی لی گرت: ﴿مَا كَان لِي أَنْ يَكُونَ لِي أَسْرَى حَتَّى يُمُخَّصَ فِي الْأَرْضِ﴾ (۱۷) الأنفال، هیچ پیغهمبه‌ریک بۆی نیه، دیلی هه‌بن، تا‌کو کوشتاری زۆر نه‌کات له زه‌ویدا، واته: تا‌کو دوژمنه‌کانی له پهل و پۆ نه‌خات.

نه‌ک به‌دی‌لی بیانکوژی، چونکه دیل ناکوژی، به‌لام به‌تعامی نه‌وه‌ی پاره‌یان له به‌رانبه‌ردا لی وه‌ریگرن، نابنی به‌دی‌لیان بگرن، له یه‌که‌م ږووبه‌ږوو بوونه‌وه‌دا، له‌ویش خوای میهره‌بان ږه‌خنه له پیغهمبه‌ر ﷺ ده‌گری، له‌سه‌ر هه‌نگاوێکی که به‌بۆ‌چوونی خو‌ی پنی وابوو هشتکی باشه، به‌لام باش نه‌بووه، به‌لام بێگومان نه‌وه به‌گونا‌ه له قه‌لم نادری، چونکه پیغهمبه‌ر ﷺ فه‌رمان‌تکی خوای له‌به‌ر ده‌ستدا نه‌بووه، نه‌ویش سه‌رپیتی لی کردنی، به‌ل‌کو به‌بۆ‌چوونی خو‌ی نه‌و هه‌نگاو‌ی ناوه.

۴- ههروه‌ها مۆله‌تدانی به‌نه‌وانه‌ی داوای مۆله‌تیان کرد، له جه‌نگی (ته‌بووک) دا: ﴿عَمَّا آتَتْ عَنْكَ لِمَ أُذِنَتْ لَهُمْ حَتَّى يَبَيِّنَ لَكَ الْآيَاتِ صَدَقُوا وَتَعْلَمَ الْكَذِبِ﴾ (۱۸) التوبة، واته: خوا ﷻ لی‌ت ببووری بۆ‌چی مۆله‌ت دان (نه ده‌بوو مۆله‌ت دابان)، تا‌کو نه‌وانه‌ی راست ده‌که‌ن و پاساوێکی راسته‌قینه‌یان هه‌یه، نه‌وانه‌ت بۆ ده‌ریکه‌وی، له نه‌وانه‌ی درۆزن.

۵- ههروه‌ها له هه‌لوێسته‌که‌ی له‌که‌ل (عبدالله بن أم مكتوم) دا، که بابایه‌کی کوێر بوو ﷺ، هات پرسباری له پیغهمبه‌ر کرد، پیغهمبه‌ری خواش ﷺ له‌و کاته‌دا سه‌رگه‌رم و سه‌رقالیی قسه‌کردن بوو له‌که‌ل کۆمه‌لیک له زله زلانی قوه‌ده‌ش داو، ږووی لی‌وه‌رچه‌رخاند و، ږووی لی گرژ کرد، به‌و واتایه‌ی جارێ کاتی نه‌وه نیه، نه‌ویش له‌به‌ر نه‌وه‌ی کوێر بوو، نه‌یی‌نی و ده‌بن نه‌یزانی‌بی که نه‌وه له‌کۆ‌رو مه‌جلیسیک دا دانیش‌توه‌و گوێیان بۆ پیغهمبه‌ر ﷺ گرتوه، خه‌ریکی بانکه‌واز کردنیانه، خوا ﷻ له‌و باره‌وه‌ لۆمه‌ی کردو فه‌رمووی:

﴿عَسَ وَفَوْقَ ۱) اِنْ جَاءَهُ الْاَعْمَى ۲) وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّهٗ يَرٰكَ ۳) اَوْ يَمْكُرُ فَلَيْتَمَّهٗ الْيَرٰكَ ۴) اَمَّا مَنِ اسْتَغْنٰ ۵) فَلَا تَكُنْ لَهُ نَصْدِي ۶) وَمَا عَلَيْكَ اَلَّا يَرْكَبَ ۷) وَاَمَّا مَنْ حَاكَمَ يَسِي ۸) وَهُوَ يَخْشٰ ۹)

﴿فَأَنزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَلَخًا مِّنْهُ نَبَاتٍ كَثِيرًا مِّنْهُ﴾ ۱۱۱. لەۋىش خوا ﷻ پەرخە دەگرى لە پىغەمبەر ﷺ، دەفەرمۆي: ڤوۋى خۆي گرژ کردو ڤوۋى وەرچەرخاند، کاتیک کە کوپره کە هات بۆ لای، تاكو کوٲایى ئابەتەکان.

دیازە پىغەمبەرى خوا ﷻ لەو ڤووداوەشدا، ئیجتیهادو کۆشش کردو ڤنى وابوو بەشت وایە قسە لەگەڵ ئەو زلە زلاندە بکات، بەلکو خوا ھیدایەتیان بدات، بۆ عەبدوللای کوڤى ئوممى مەکتووم، دوایى دەرڤەت ھەر ھەيە، کە نەو ڤى خوا ﷻ لە وەحى دیکە، دایەزاندو، پنى ڤابگەيەنى، کە بۆ نەو ھاتبوو گوٲى: ئەي پىغەمبەرى خوا! ﷻ خوا ﷻ چیدیکەي دابەزاندو، پىم ڤابگەيەنى؟ نجا نەو ڤى پتر تیشکمان بۆ دەرڤەت سەر ئەو مەسەلەيە فەرمايشتیکى پىغەمبەر ﷻ کە دەفەرمۆي: ﴿إِنَّهُ لَيَبْغِيَنَّ عَلَى قَلْبِي، وَإِنِّي لَأَسْتَغْفِرُ اللَّهَ فِي الْيَوْمِ مِائَةَ مَرَّةٍ﴾ (أخرجه أحمد: ۱۷۸۸۱، ومسلم: ۲۷۰۲، وأبو داود: ۱۵۱۵، وابن حبان: ۹۳۱)، واتە: تەم بەسەر دلدادى، تاكو من ڤوژى سەد جارەن داواي لىبوردن لە خوا دەکەم!

و ھک زانیان گوٲوویانە: (غین) لە (لَبِغَان) دا بەبى ناگایى و غافل بوون لە یادى خوا لە قەلەمدراو، کە پىغەمبەر ﷻ لە چاو مەقامى بەرزى، دەبووایە ھەمیشە خوای ڤەروردگارى لە یاد بى، نجا ئەو جار جار پىناگا بوونەي خۆي لە یادى خوای، بە تەم ھاتنە سەر دل، لە قەلەم داو، داواي لىبوردنى لە خوا کردو، کە دیارە گوناھ نە، بەلام لە چاو پىگەو پایەي بەرزى پىغەمبەر ﷻ، پىغەمبەرى خوا ﷻ بە کەم و کوڤى داناو، بۆيە داواي لىبوردنى بۆ لە خوا کردو.

کەواتە: مەبەست لە گوناھى پىغەمبەر ﷻ، یانى: لە چاو پىگەو پایەي بەرزى پىغەمبەر ﷻ وشەي: (ذنب) ی بۆ بە کاردى، گوناھ، بەلام ئەو گوناھانە بە خراپە لە قەلەم نادرین، بۆيە بۆ ھى مسولمانان فەرمايەتى: ﴿وَيُكْفَرُ عَنْهُمْ سَرًّا﴾ خراپەکانیان لى بسریتەو، بەلام بۆ پىغەمبەر ﷻ بە خراپە لە قەلەم

نادری، به لکو ته نیا جوړیکه له کهم و کورې و، جوړیکه له هه لکو ناته وایي و، له قهدهر پیڼګه و پایه ی بهرزی پیڼګه مېر ﷻ به ناته وایي له قه لهم ددرې، تنجا لهم مه قامه دایه، زانایان ته هلی ته زکیه و ته صه ووف، گوتوو یانه: (حَسَنَاتُ الْأَبْرَارِ سَيِّئَاتُ الْمُفْرَبِينَ)، چاکه کانی چاکان، خراپه کانی زور له خوا نیزیکانن، واته: نه ووی بؤ چاکه کاران به چاکه له قه لهم ددرې، بؤ زور له خوا نیزیکان، به خراپه قه لهم ددرې.

هه روهک پیڼګه مېر ﷻ عه رېتکی خیله کی بیابانشین هاتوه بؤ خزمه تی و گوتوو یه تی: نهی موحه ممه د! خوا ﷻ چی له سه ر فېر ز کردوین؟ ته ویش پتی راګه یانده که شه وو پوژي پینج نویژ، تنجا ز دکات و پوژوو حه ج، گوتوو یه تی چیدیکه؟ فهرموو یه تی: هپچی دیکه مه گهر خو به خشانه زیاده بکه ی. ته ویش گوتوو یه تی: نه لیتی کهم ددکه م و، نه لیتی زیاد ددکه م و پویشته و، پیڼګه مېر ﷻ فهرموو یه تی: نه گهر راست بکات ددچیته به هه شت، بؤ نه و، نه و نه دی داناوه، به لام فهرموو شیه تی: اِنْعَمَ الرَّحْمَلُ عَبْدُ اللَّهِ لَوْ كَانَ يُصَلِّي مِنَ اللَّيْلِ فَكَانَ، بَعْدُ، لَا يَنَامُ مِنَ اللَّيْلِ إِلَّا قَلِيلًا (أخرجه البخاري: ۱۱۰۵، ومسلم: ۲۴۷۹)، واته: عه بدوللا باشتین پیاوه، نه گهر شه و نویژان بکات، دواي نه و عه بدوللاي کورې عومهر نه دده خه و ت له شه و د، مه گهر که میک.

یانی: بؤ عه بدوللا نه و نه دده به س نیه، فهرزه کان بکات، به لکو ده بی شه و نویژیش بکات، چونکه پیڼګه مېر ﷻ دهیه و بیته باشتین پیاو، به لام نه و دیکه هه ر نه و نه دده به س بووه که فهرزه کان بکات، چونکه بؤ نه و گرنگه بچیته به هه شت، به لام عه بدوللاي کورې عومهر، ته نیا به چوونه به هه شت تیکتیمای نه کردوه، پیڼګه مېر ﷻ پله ی باشتی بؤ نه و رده چاو کردوه، بویه نه رکیشی قورستر بووه.

مه‌سه‌له‌ی دووهم:

هه‌روه‌ها خوا ﴿۱﴾ نُوخَرْن و نُوخَرِی دابه‌زنده نیو دَلّی برِواداران، تاکو برِوایان پته‌وتر بَی و سه‌ره‌نجام دوا‌ی پاک‌کردنه‌وه‌یان له خراپه‌کانیان، بیان‌خاته به‌ه‌شتانیکی جوگه‌و رووبار به‌ئیردا رُویشتوو، له به‌رانبه‌ریشدا بَیروایان به هه‌ردوو جو‌ری مونافیق و هاوبه‌شدانه‌ر، به هه‌ردوو ره‌گه‌زی تیرو میوه، سزا بدات له‌سه‌ر کوفرو شیرک و گومانی خرایبان به‌رانبه‌ر به خوا، هه‌روه‌ها به‌لای خرایبان له‌سه‌ر بسووری و، توو‌ره‌یی و نه‌فرینیان بخاته سه‌رو، بیان‌خاته دۆزه‌خه‌وه‌و، بَیگومان خواش که خاوه‌نی تیک‌رای سه‌ربازه‌کانی ناسمانه‌کان و زه‌وییه، نه‌وپه‌ری بالاده‌ستی هه‌یه‌و، هیچ که‌س و هیچ شتیکی لَیی عاسی نابَی:

خوا ﴿۱﴾ ده‌فه‌رموئ: ﴿هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ لِيَزْدَادُوا إِيمَانًا مَعَ إِيْمَانِهِمْ ۖ وَلِلَّهِ جُثُودُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ۝۱﴾ لِيَدْخُلَ الْمُؤْمِنِينَ ۖ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَكَفِّرَ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ ۚ وَكَانَ ذَلِكَ اللَّهُ فَوْزًا عَظِيمًا ۝۲﴾ وَتُذِيبُ الشَّقِيقِينَ ۖ وَالْمُنْفِقَاتِ ۖ وَالْمُشْرِكِينَ ۖ وَالْمُنَافِقِينَ ۖ وَالظَّالِمِينَ ۖ إِنَّ اللَّهَ ظَلَمَ السَّوَةَ عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السَّوَةِ ۖ وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَلَعَنَهُمْ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ مَصِيرًا ۝۳﴾ وَلِلَّهِ جُثُودُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ۝۴﴾

شیک‌ردنه‌وه‌ی ئەم ئایه‌تانه، له شازده بر‌گه‌دا:

- (۱) - ﴿هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ﴾ (خوا ﴿۱﴾) نه‌و که‌سه‌یه، نُوخَرْن و نُوخَرِی دابه‌زنده سه‌ر دَلّی برِواداران، (السَّكِينَةُ: السَّكُونُ وَالطَّمَأْنِينَةُ وَالزَّوَانَةُ وَالْوَقَارُ)، به هه‌موو نه‌و واتایانه و اتا کراوه، واته: نُوخَرِی و هَیمنیی و، دامه‌زراویی و نُوخَرْن.
- (۲) - ﴿لِيَزْدَادُوا إِيمَانًا مَعَ إِيْمَانِهِمْ﴾، تاکو وِی‌رای نِیمانه‌که‌یان، نِیمانی دیکه‌ش زیاد بکه‌ن، نِیمان که‌م ده‌کات و زیاد ده‌کات، به چاکه‌و طاعت زیاد ده‌کات و، به گونا‌هو تاوان که‌م ده‌کات، ده‌شکونجی لَی‌ره‌دا مه‌به‌ست له نِیمان، دَلّیایی بَی، واته: دَلّیایی‌که‌یان

بەھیزتر بى، (لِيَزْدَادُوا يَقِيْنًا إِلَىٰ يَقِيْنِهِمْ، وَلِيَزْدَادُوا طَمَأْنِيْنَةً إِلَىٰ طَمَأْنِيْنَتِهِمْ)، ۋاتە: دۇنيايى بۇ گەل دۇنيايان و، تۆخۇن و تۆقرەيى بۇ گەل تۆخۇن و تۆقرەيان زىاد بگەن، ئيمان پلە پلەيە، ۋەك بەيژەيەك چۆن مروۇف بە پەيژەيەكدا سەردەكەۋى، ئيمانىش پلە پلەيەو بەرزترين جۆرى ئيمان، ئيمانى پىغەمبەرانه (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، كە ۋەك ئيمانى فرىشتەكانە، بەلكو لە ھى ئەوانىش باشترە، چونكە فرىشتەكان خوا ۋاي خولقاندوون كە خاۋەنى ئيمان بن، بەلام پىغەمبەرانه (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) خۇيان ماندوو كىردوو كۆششيان كىردو، بەلتى خوا ﷺ ۋەحىيى بۇ ناردوون، بەلام دوايى خۇيان زۆر ماندوو كىردو، بە بەندايەتتى كىردن بۇ خوا، تاكو لە ناستى ئەو پلەو پىگە بەرزەدا بن، كە خۋاي بەرز بەۋانى داۋە، دوايى بىراي ئيماندارانىش ھەر كەسە لە قەدەر خۇي.

(۳) - ﴿وَلِلَّهِ جُودٌ أَسْمَوَاتٍ وَالْأَرْضِ﴾، سەربازەكانى تاسمانەكان و زەۋيىش ھەموويان تەنيا ھى خوان، ھەموويان لەبەر دەستى ئەۋدان.

(۴) - ﴿وَكَانَ اللَّهُ عَلِيْمًا حَكِيْمًا﴾، بە دۇنيايى ھەمىشەو ھەردەم خوا زاناي كارزان بوۋە، زانا بوۋە بە ھەموو شىيەك و، كارزان بوۋە، لە ھەموو كارەكانىدا.

شايانى باسە:

ئيمان لە دوو رېتى سەردەكىيەۋە زىاد دەكات: لە پرووى عىلمىيەۋە، لە پرووى ەمەلىيەۋە.

يەكەم: لە پرووى عىلمىيەۋە، مروۇف تاكو ئەو ھەقەي خوا دايبەزاندىۋە كە لە قورئان و رېيازى پىغەمبەردا ﷺ بەرجەستەيە، پىنى ئاشناتر بى و زياتر لىي وردىيەتتەۋە پتر تىپرامىننى و لىي تى بگات، ئيمانى بە ھىزترە پتەۋتر دەبن.

دوۋەم: ھەتا پابەندىشى بە بەرنامەي خواۋە زياتر بى و، كىردەۋى چاكى زياتر بى و بەندايەتتى بۇ خوا باشتر بى، بە كىردەۋەش ئيمانى زياتر دەبن.

لە سەھرەتاي سوۋرەتى (الأنفال)دا، خوا ﷺ ئامازە بە ھەر كام لەو دوو ھۆكازە دەكات، دەفەرمۇي: ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَرُجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ

مَآئِنَهُ رَأَدْتَهُمْ إِيْمَانًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿١٠﴾ الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴿١١﴾ أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَّهُمْ دَرَجَتٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَمَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿١٢﴾
 ۱۰- واتە: بېرۋاداران ئەوانەن كاتتىك يادى خوا كرا، دليان رابجلەكتى و، كاتتىك نايەتەكانى خويان بەسەردا خويندەرانهو، ئيمانين زياد دەكات و پشتيان بە پەرۋەردگاريان دەبەست، ئەوانەى نوڭۇ بەرپا دەكەن و لەۋەى كردوومانەتە رۇزىيان دەبەخشن..

لە سوۋدەتى (آل عمران) دا، خوا ﷻ باسى ھەلۋىستى بېرۋاداران دەكات، كە دەيىتە ھۆى ئيمان زياد بوۋيان، دەفەرمۇى: ﴿الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ إِيمَانًا وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ﴾ ۱۳-، واتە: ئەوانەى خەلك پىيان گوتن: خەلك (واتە: دوژمنانتان) بۇتان كۇبۈنەوھ لىيان بترسڭ، سام و ھەيەتتان بەرانبەريان ھەبى، بەلام ئەو ھەپەشەيە ئيمانى زياد كردن، واتە: لەو مەيدانەدا كە بە كردهوھ بوون و ئەو ھەپەشەيان بىست، ئيمانى زياد كردن.

كەواتە: ئيمان ھەم بە كردهوھ زياد دەكات، ھەم بە بەرچاۋ پوۋنىى و شەرەزايى زياتر لە بارەى ئەو ھەقەۋە كە خوا ﷻ دايەزاندهو.

۵- ﴿يَدْخُلِ الْمُؤْمِنِينَ (وَالْمُؤْمِنَاتِ جُنَّتَ خَجْرٍ مِنْ حَيْثُ لَا يُعْرَفُونَ)﴾ (بۇيە خوا ﷻ)، ئەو ئارامى و ئۇخۇن و ئۇقرەيىيە دابەزاندىۋتە نىۋ دلى بېرۋاداران، تاكو سەرەنجام [بېرۋاداران باش بەندايەتتى بۇ خوا بكەن و، شايستەى ئەۋە بن (خوا)،] بيانخاتە بەھەشتانكەۋە كە رووباريان بە ژېردا دەرۋن، دەشكونجى (ل)ى (لِيَدْخُلَ)، پەيۋەست يىتەۋە بە: ﴿لِيَرْزَاؤُوا إِيْمَانًا مَعَ إِيْمَانِهِمْ﴾، يانى: لە ئەنجامى ئيمان زياد بوۋندا، شايستەى ئەۋە بن، خوا بيانخاتە نىۋ بەھەشتەكانى خۇيەۋە.

۶- ﴿خَالِدِينَ فِيهَا﴾، كە بە ھەمىشەيى تىياندا دەمىننەۋە.

۷- ﴿وَيُكَفِّرُ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ﴾ ههروهه خراپه كانيان لى بسړيتهوهو خواوښيان بكاتهوه.

۸- ﴿وَكَانَ ذَلِكَ عِنْدَ اللَّهِ فَوْزًا عَظِيمًا﴾ تهودش له لای خوا بردنهوهو بهمراد گه یشتنیکى زور مهزن بووه، (الفوز: مَصْدَرٌ، وَهُوَ الظَّفَرُ بِالْخَبَرِ وَالنَّجَاحِ، مَعَ حُصُولِ السَّلَامَةِ)، (فوز): چاوگه مهبهست پټی سرکهوتن و به نامانج گه یشته و، دهست گه یاندنه خپرو چاکه یه، له گډل سه لاهمه تیښدا، هه ندی له زانایان گوتوویانه: لیره دا که دهفه رموی: ﴿لَنُجِلَّ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا﴾، نهمه خسته نیوکی تایبه ته، (إِدْخَالَ خَاصٍّ)، که بریتیه له وهی خوا ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ ده یانخاته نهو پڼگه و ریگایانه وه که بو تیکوښه رانی پټی خوا دانراون، دواى ته وهی چوونه بههه شتى له گډل مسولماناندا به گشتی، به تایبه تیښ خوا ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ جهنگاوه ران و تیکوښه ران ده باته نهو پله بهر زانه وه، که به تایبه ت بوى داناون، له نیو بههه شتدا، وهک له سوور هتى (النساء) دا، خوا ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ باسیکردود، دهفه رموی: ﴿لَا يَسْتَوِي الْقَائِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِّ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَائِدِينَ دَرَجَةً...﴾ درجته مټه ومفقه ورحمه... ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾، که واته: تیکوښه رانی پټی خوا له نیو بههه شتیاندا، پله و پایه ی بهر زتریان هه یه، بو یه زانایان گوتوویانه: نهمه لیره دا خسته نیوکی تایبه ته، خسته نیو نهو پڼگه و پایه بهر زانه یه، که بو تیکوښه رانی پټی خوا دانراون.

۹- ﴿وَيُعَذِّبُ الْمُتَفِيعِينَ وَالْمُتَفِيعَتِ وَالْمُتَكِرِينَ وَالْمُتَكِرَاتِ﴾ ههروهه بو نه وهی (خوا) پیاواى مونا فیق و، تافره تانی مونا فیق و پیاواى هاوبه شدانه رو تافره تانی هاوبه شدانه ر، سزا بدات و نه شکه نجه بدات.

۱۰- ﴿الظَّالِمَاتِ بِاللَّهِ طَبَعُ السَّوءِ﴾ گومانى خراپ به خوا به ران.

پښتړتیش گوتمان: نهو سزاو نازاره، ده کونجی مهبهست پټی سزاو نازاری دنیایى بى، واته: نهوانه یان که کوفرى خو یان یعلان ده که ن، سهنگه ر له نیسلام و مسولمانان ده گرن، مسولمانان له گه لیان به شه ر دین و جهنکیان له دژ ده که ن و، ده کوژرین و، بریندار ده بن و، تووشی نازار دین.

ھەروەھا ئەوانەیان کە کوفری خۆیان ئاشکرا ناکەن، ھەک مۇناقىقەکان، ئەوانەش ھەمیشە نازارو ئەشکەنجەيەکی دەروونیان ھەيە، کە دەبینن پۆڭ بە پۆڭ ئىسلام و مەسۇلمانان لە سەرکەوتندان و لە گەشەکردندان، گۆلۆی ئەوانیش پۆڭ بە پۆڭ دەکەوتیتە لێزییەو، بۆ ئەوان دەیتە نازارینکی دەروونی و، مایەى خەفەت و ناپەخەتیی.

﴿الطَّائِفَاتُ بِاللَّهِ طَرْفُ السُّوءِ﴾، واتە: گومانی خراپەران بە خوا، (السُّوء): خۆتراویشەتەو: (السُّوء)، (ظَنُّ السُّوء)، ھەندى لە زانایان گوتووایانە: (السُّوء) و (السُّوء) واتایان ھەریەکە، ھەک: (گەر) و (گەر)، واتە: ناپەخەتیی، یان شتیک کە مرۆڤ پێى ناخۆشە، (سوء) یان (سوء)، یانی: نا خۆشویستراو، پێچەوانەى (سرور) ە، واتە: دلخۆشی و شادمانیی، کەواتە: (سوء) یانی: دلناپەخەتیی، ھەندیکیش گوتووایانە: (سوء) چاڤگە، بەلام (سوء) بریتىە لە ناوی چاڤگ.

۱۱- ﴿عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السُّوءِ﴾، سووری خراپیان لەسەرە، (دَائِرَة)، ھەک گومان: بازنەيەکە بە دەوری چەقێکدا، کە لێردا مەبەست پێى بەلایە، ھەک چۆن شتیک دى، دەسوورئ دواي دەکەوتیتە سەر کەستیک، بەلای خراپ لەسەر ئەوان بى، ﴿دَائِرَةُ السُّوءِ﴾، واتە: ئەو بەلایەى کە تايەتە بە خراپەو ھەمیشە لەگەڵ خراپەدایە، لەسەر ئەوان.

۱۲- ﴿وَعَسَبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ﴾، خواش لێیان توورە بوو، نەمە دەگونجئ تووک بئ لێیان بکرى، دەشگونجئ ھەردەشە بئ لێیان بکرى، واتە: خوا لێیان توورە دەبئ، یان: خوا لێیان توورە بئ.

۱۳- ﴿وَلَعَنَهُم﴾، نەفرینیان لئ بکات، دیسان (لَعَنَهُم) یش، دەگونجئ تووک و نزای خراپ بئ لێیان بکرى، دەشگونجئ ھەردەشە بئ و ھەوالدان بئ بە ھەردەشە، یانی: خوا ئەفرینی لێکردوون.

۱۴- ﴿وَأَعَدَّ لَهُمْ جَهَنَّمَ سَاءَتْ مَصِيرًا﴾، دۆزەخى بۆ سازو نامادە کردوون کە خراپترین سەرەنجامە.

۱۵- ﴿وَلِلَّهِ جُنُودُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾، سەربازەکانی ئاسمانەکان و زەوییش هی خوان.

۱۶- ﴿وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا﴾، خوا بالادەستی کارزانە، پێشن فەرمووی: ﴿وَلِلَّهِ جُنُودُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا﴾، سەربازەکانی ئاسمانەکان و زەوی هەموویان هی خوان و، خواش زانای کارزانە، زانایە ئەو سەربازانە کە و بۆ کێ دەخاتە کار، کە دلیان خوێش بکات و بەهێز بکات.

لێره دا دەفەرموی: ﴿وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا﴾، خوا بالادەستەو کارزانیشە، بە عیززەتی خوێ مامەلە دەکات لەگەڵ دوژمنان و ناحەزانی ئیسلام و مسوڵمانانداو تێکیان دەشکێنن، ئەگەر سەرنج بدەین خوا ﷻ بۆ نێمانداران چوار موژدەو دڵخوێی باسکردوون:

یەكەم: (إِذْ خَالَتْهُمْ الْجَنَّةُ) دەیانخاتە بەهەشت.

دووهم: (غُلُودُهُمْ فِيهَا) لە بەهەشت دا هەر ماو دەبن.

سێهەم: (تَكْفِيرُ السَّيِّئَاتِ) خراپەکانیان لێ دەسپێتەود.

چوارەم: (الْفَوْزُ الْعَظِيمُ) بە مراد گەشتی و بە ناوات گەشتی گەوردیان بۆ دەره خستنی.

هەروەها بۆ موناڤیقه کان و هاوبەش بۆ خوا دانەرەکان، بە تێرو مییه وه بۆ ئەوانیش چوار جوړه سزای بۆ ږه خساندوون، کە بریتین لە:

۱- نازارو سزادانیان.

۲- لێ تووږه بوونیان.

۳- نه فرین لیکردنیان.

۴- دۆزهخ بۆ ناماده کردنیان.

مهسه لهی سیهم:

ئهرکی پیغمبهری خوا ﷺ نهوهیه که شاید بن بهسهر خه لکهوه به گشتیی و پرواداران به تایبهق و، موژدهدهرو ترسینه ربی، ئهرکی خه لکیش نهوهیه پروا به خواو به پیغمبهره که ی بئین و، پشتی پیغمبهر ﷺ بگرن و ریزی بگرن، به یانیان و ئیوارانیش پاکیی و به ریزی خوا رابگه یه نن:

خوا ﷺ ده فهرمو: ﴿إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَهِيدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ۝۸ لِّتُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ۝۹ وَتُعْزِزُوا وَتُقْوُوا ۝۱۰ وَتَسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا ۝۱۱﴾

شیکردنه وهی ئهم، دوو ئایه ته، له سی برکه دا:

۱. ﴿إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَهِيدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا﴾، بیکومان تۆمان به چاودپرو موژدهدهرو ترسینه ناروده، پرووی دواندن له پیغمبهری خاته مه ﷺ (إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَهِيدًا) به دنیایی ئیمه تۆمان رهوانه کردوه، شایه دب، که واهییده ربی، ﴿وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا﴾، دلخۆشکهرو موژدهدهرو ترسینهرو وریاکه روده بی، بۆ خه لک و مروڤایه تی به گشتیی، به لām له ئیو مروڤایه تپیدا به تایبهت بۆ شوینکه وتووایی و بۆ نۆمه ته که ی، وشه ی: (شاهدًا)، (قَالَ شَاهِدُ: الْمَخْبِرُ بِتَصْدِيقِ أَحَدٍ أَوْ تَكْذِيبِهِ فِيمَا ادَّعَاهُ، أَوْ ادَّعَى بِهِ عَلَيْهِ، أَي: أَرْسَلْنَاكَ فِي حَالِ أَنَّكَ تَشْهَدُ عَلَى الْأُمَّةِ بِالْبَلَاغِ)، (شاهد) واته: هه والده ربی به راست دانانی یاخود به درۆدانانی که سیک، له وده دا که داوای ده کات و لاف لیده دات، واته: ئیمه تۆمان ناروده له حالیکدا که تۆ شایه دبیی ده ده ی له سه ر مروڤایه تی یاخود له سه ر نۆمه ته.

﴿وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا﴾، (مُبَشِّرًا)، دلخۆشکه ر، یاخود موژدهدهر، واته: نه وانه ی که فه رمان به رن بۆ خوا ﷺ، بۆ پیغمبهری خوا ﷺ و گوپراه لَن، موژده دیان پی ده ده ی له دنیا دا، به به خته وه ربیی و ژیانیکی راست و دروست و پاک و چاکی مروڤانه و، له دواڕژیشدا به به هه شت و په زامه ندیی خوا، (نَذِيرًا)، ترسینهرو وریاکه ره وه شی بۆ که سانیک که لمل ده بن و سه ره پێچیکارن، که له دنیا دا

تووشى مەينەتتىى و ئارەھەتتىى و ژىن تاللىى دەبن و، لە دواپۇژىشدا تووشى سزاو جەزىرەبەى خواى دادگەر دەبن، ئەودە ئەركى پىغەمبەرى خواىە ﷺ.

ئەدى ئەركى ئۆممەت و ئەركى شۆيىنكەوتوانى چىيە؟

۲- ﴿لَتُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ، وَتُعَزِّرُوهُ وَتُوَقِّرُوهُ﴾، (تۆمان ئاردودە، ئەى موحەممەد! ﷺ)، تاكو ئىودە ئەى پروادارىنە، ئەى ئۆممەت و شۆيىنكەوتوانى موحەممەد! پروا بىنن بە خواو پىغەمبەرەكەى و، بەھىزى بکەن و پشتى بگرن و، رىزو حورمەتى بگرن.

(لَتُؤْمِنُوا)، خوئندراوئىشەتەودە: (لَتُؤْمِنُوا) بۆ ئەودەى پرواداران و شۆيىنكەوتوانت، پروا بىنن بە خواو پەوانەكراوى خوا.

﴿وَتُعَزِّرُوهُ وَتُوَقِّرُوهُ﴾، پشتى پىغەمبەر ﷺ بگرن و بەھىزى بکەن، (وَتُوَقِّرُوهُ)، رىزى بگرن و، بە حورمەت و قەدرەودە مامەلەى لەگەلدا بکەن، ھەردووکىشان خوئراونەودە: (وَتُعَزِّرُوهُ وَتُوَقِّرُوهُ)، بۆ ئەودەى پرواداران پشتى پىغەمبەر ﷺ بگرن، بەھىزى بکەن و ھاۋكارى بن، ھەروەھا رىز و حورمەتى بگرن.

۳- ﴿وَتَسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا﴾، ھەروەھا خواش ﷺ بەيانىان و ئىۋاران بە پاك بگرن، خوئراوئىشەتەودە: (وَتَسَبِّحُوهُ)، پروادارانىك كە شۆيىت كەوتون، ئەى موحەممەد! ﷺ، خواى پەرورەدگار بە پاك بگرن بەيانىان و ئىۋاران.

ئەگەر بە (تُؤْمِنُوا) بخوئندرىتەودە، واتە: ئەى موحەممەد! ﷺ تۆۋ ئۆممەتەكەت پروا بىنن بە خواو بە پىغەمبەرى خوا، پىغەمبەرىش لەسەرى فەرز بوودە، پرواى بەودە بى كە پەوانەكراوى خواىە، (تُؤْمِنُوا)ش بخوئندرىتەودە، يانى: تاكو ئەى پروادارىنە! ئىودەش پروا بىنن بە خواو پىغەمبەرەكەى.

كە دەفەرموى: ﴿بُكْرَةً وَأَصِيلًا﴾، بەيانىان و ئىۋاران، دەگونجى مەبەست پىتى ئەو دوو كاتە بى، بە دىيارىيىكراوى: بەيانىان و ئىۋاران، چونكە بەيانىان

رەمزو ھىماي پەيدا بوونى بوونەو، تىۋارانىش رەمزو ھىماي لە نىۋو چوونى بوونەو،
كۆتايى ھاتنى ژيانى دىيايە.

دەشگونچى مەبەست پىيى كاتى بەردەوام بى، ۋەك دەگوتىرى: ھەموو كات،
شەوو پۆز، يانى: لە بەياني را تاكو تىۋارەو لە تىۋارە را تاكو بەياني، ھەر ۋەك
دەگوتىرى: پۆژھەلات و پۆژئاوا، سەرۋ خوارى دىيا.

دەربارەي: ﴿وَمَعْرِزُهُ وَنُفِرُهُ﴾، زانايان دوو رايان ھەن، ھەندىكيان بەو
شېۋەيە كە تىمە تەفسىرمان كرد، تەفسىريان كردەو: ۋىراي نەۋەي بىروا دىنن بە
خووا پىغەمبەرەكەي، پىشتى پىغەمبەرىش ﷺ بگرن و، بە ھىزى بگەن، ھەرۋەھا
رېزى بگرن و، حورمەتى بگرن، بەلام ھەموويان لەسەر ئەۋە يەكەدنگن كە:
﴿وَسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلاً﴾، واتە: خۋاى بەرزو مەزىن بە پاك بگرن، بەيانيان
و ئىۋاران، چونكە ئەم تەعبىرە تەنيا بۇ خوا بەكارھاتو ھە قورئاندا، بە پاك
گرتن و دوور گرتنى لە ھەرچى پەلەۋ لەكەۋ كەم و كۆپىيە.

بەلام بۇ: ﴿وَمَعْرِزُهُ وَنُفِرُهُ﴾، ھەندىكيان گوتتويانە: بۇ خۋاى بى وىنە
دەگەرئەۋە، واتە: ھاۋكارى خوا بن و بە ھىزى بگەن، كە مەبەست پىيى
بەھىزكردنى پىغەمبەرەكەيەتى، ھەرۋەھا رېزو حورمەتى تەۋاۋى بۇ دابىتىن، چونكە
لە قورئاندا ئەم وشەيە ھاتو: ﴿مَنْ كَفَرَ لَكَرْهُنَّ يَلَهُ وَفَارَ﴾ ۱۳، نوح، بۇچى ۋەك بۇ
خۋا ﷺ شايستەيە، رېزى ناگرن؟ بەلام ۋاپىدەچى ماناى يەكەميان راستىر بى،
چونكە دەبى سىفەت بگەرئەۋە بۇ نىزىكتىن باسكراو و، نىزىكتىن باسكراۋىش
پىغەمبەرە ﷺ، ﴿إِنَّمَا بُرِّئُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ، وَمَعْرِزُهُ وَنُفِرُهُ﴾، بەلام بۇيە رانۋاى:
﴿وَسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلاً﴾، بۇ خۋاى بەرز دەچىتەۋە، چونكە ئەم تەعبىرە
لە قورئاندا زۆر ھاتو ھە قورئاندا، بۇيە تىكەل نابىن، ئەمە
تايبەتە بە خۋاى پەرۋەردگارەۋە، چ مەبەست لە (تسبىح) بە پاكگرتنى خوا بى،
چ مەبەست نوڭزكردن بى.

له سوږه تی (الأحزاب)، نایه ته کانی: (۴۵ - ۴۶) دا، هر نهم ته عبیره به جوړتی دیکه، هاتوه، له وې ده فهرموئ: ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَهِيدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ۝ وَدَاعِيًا إِلَى اللَّهِ بِإِذْنِهِ ۝ وَسِرَاجًا مُنِيرًا ۝﴾، واته: نهی پیغمبره! ﷺ تيمه تۆمان ناروده شايد بې و موژده در بې و، ترستنه ر بې و، بانگه وازکار بې، بؤ لای خوا به موّله تی خواو، چرايه کی تيشکدر بې.

بؤچی ليرده دا نه و دوو سيفه ته ش هه، بانگه وازکارو چراي تيشکدر؟ له بهر نه وې سوږه تی (الفتح)، سياقه که ی بریتیه له پووجه لکړدنه وې نه و گومانانه ی له باره ی پیکه اتنی صولحی حوده یی بیه وده هه بوون، که ته نانه ت هه ندی له هاو له لانیس که و تېوونه جوړتیک له راپایس و دوو دلیمه وده، بویه خوا ی به رز ته نیا نه و نه دې به پتویست زانیوه فهرموویه تی، به لام نه و سياقه ی سوږه تی (الأحزاب)، باسی پووجه لکړدنه وې نه و شتانه ده کات، که بؤ پیغمبره ی خوا ﷺ هه لده به ستران، له لایه ن دلنه خوځشه کانه وده، له باره ی هاوسه رگیری پیغمبره وده ﷺ له گه ل زهینه بدا، بویه ليرده دا نه و دشی بؤ زیاد کراوه: ﴿وَدَاعِيًا إِلَى اللَّهِ بِإِذْنِهِ ۝ وَسِرَاجًا مُنِيرًا ۝﴾ (الأحزاب)، که تؤ بانگه وازکاری بؤ لای خواو چرايه کی تيشکدری، بویه پتویسته سه رمه شقی خه لکیش بې له هه لوده شانده وې عاده ت و نه ریته نه فامیه کاندو، به کیک له وانه ش ته وده بووه - وک له ته فیسری سوږه تی (الأحزاب) دا، باسمان کرد - نه ریتیکي دیرنی عه رې بان بووه، که سیک که سیکي ده کرد به کوړی خو، دوايی هاوسه رې نه و به کوړ کراو (متبئی) وې بؤ رها نه بووه، نجا خوا ﷺ نه وې به پیغمبره ﷺ هه لوده شانده وده، چونکه زهید کاتی خو به کوړ کراوی پیغمبره ﷺ بوو، پیغمبره ی خوا ﷺ له بهر زیده خوشویستی، زهید که کویله ی بوو، کردی به کوړی خو، نجا زهینه بیشی هه ر خو، بؤ خواست، که کچه پووری خو بوو، به لام خوا ﷺ ویستی نه و عاده ته به پیغمبره ی خوا ﷺ هه لوده شیتته وده، دواي نه وې زهید له زهینه ب جیابووه، خوا ﷺ زهینه ی بؤ پیغمبره ﷺ خواست و، نه و د ده نگه

دەنگىكى زۆرى لىكەوتەو، ئىجا لەبەر ئەوۋى سوۋېتى (الأحزاب)، ئەو ھەل و مەرجە كەى بوۋە، لە ھەلۋە شاندنەوۋى ئەو پىروپاگەندانەى لە دژى پىغەمبەرى خوا ﷺ كراون و، بۇ لەكەدار كەردنى كەسايەتتى پىغەمبەرى خوا، بۇيە بە پىۋىست زانراو، لەوئى: ﴿وَدَاعِبًا إِلَى اللَّهِ بِإِذْنِهِ وَسِرَاجًا مُنِيرًا﴾ ۱۸، لە سىفەتە كانى پىغەمبەرى خوا زىاد بىرىن.

مەسەلەى چوارەم:

پەيمانداڭن بە پىغەمبەرى خوا ﷺ لى ژىر درە خە كەدا، پەيمان دان بوو بە خوا، وەك دەستيان خستىتە دەستى خواو، شكاندى بە ئىنەكەش بە زىانى خواو، و، پابەندىش پىتەو، تەنبا بە سوودى خۆيە:

خو ﷻ دەفەرموى: ﴿إِنَّ الَّذِيكُ يُبَايِعُكَ إِنَّمَا يُبَايِعُكَ اللَّهُ بِدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ فَمَنْ نَكَثَ فَإِنَّمَا يَنْكُثُ عَلَى نَفْسِهِ وَمَنْ أَوْفَى بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهِ اللَّهُ فَمَنْ يَعْزِزْهُ أَجْرًا عَظِيمًا﴾ .

شىكردنەوى ئەم ئايەتە، لى پىنج بىرگەدا:

۱- ﴿إِنَّ الَّذِيكُ يُبَايِعُكَ إِنَّمَا يُبَايِعُكَ اللَّهُ﴾ ، بە دىئايى ئەوانەى پەيمان بە تۆ دەدەن، بە ئىتتە لەگەل دەبەست، تەنبا پەيمان لەگەل خوا دەبەست، و، بە ئىن بە خوا دەدەن.

(يُبَايِعُونَ)، لى (مُبَايَعَة) وە، ھاتو: (وَالْمُبَايَعَةُ: مُسْتَقَّةٌ مِنَ الْبَيْعِ فِي مُفَاعَلَةٍ، ثُمَّ نَقِلْتُ إِلَى مَعْنَى الْعَهْدِ عَلَى الطَّاعَةِ وَالنُّصْرَةِ)، وشەى (مُبَايَعَة) داتاشرەو لى (بَيْع) وە، واتە: فرۇشتى، كە لەسەر كىشى (مُفَاعَلَة) يە، دوايى گوازراو تەو بە ئىن و پەيمان، لەسەر فەرمانبەرى كىرى و، پشتگرتن و سەر خستى، واتە: ئەوانەى پەيمان لەگەل تۆدا دەبەست، با بزانن كە تەنبا پەيمان لەگەل خوادا دەبەست و بە ئىن بە خوا دەدەن، چونكە پىغەمبەر ﷺ نوپنەرى خۆى پەرەردگارو پەوانە كراوى وى بوو.

۲- ﴿بِدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ﴾ ، دەستى خوا بەسەر دەستى وانەو، لىرەدا زانايان مشتومرىكى زۆريان بوو لە بارەى ئەم ئايەتەو، كە ئىمە دوايى كور تە باسكى لە بارەو دەكەين، گرنگ ئەو، خوا ﷻ دەفەرموى: دەستى خوا بەسەر دەستى ئەوانەو، يىگومان ھىچ كەس ئەو ئايەتە زەينەو، خوا ﷻ دەستى وەك دەستى مروقاتى ھەبى و، لەسەر دەستى ئەوان بىت، بە لىكو مەبەست ئەو، وەك دەستيان خستىتە نىو دەستى خواو ﷻ ناو، يانى: ئەو بە ئىنەش كە بە تۆى دەدەن بە خۆى دەدەن، دەستى تۆش وەك

دەستی خۆی پەرورەدگار وایە، ئەگەر نا مەبەست ئەوە نێە خوا دەستی هەبێ بە و واتایە
کە دیتە زەینی تێمەو، کە ئەو وێچواندن و جەستاندن (تشبیه و تجسیم)ە.

۳- ﴿مَنْ لَّكَ فَإِنَّمَا يَنْتُكَ عَلَى نَفْسِهِ﴾، ئنجا هەر کەسێک پەیمانی هەلۆه‌شاندەو،
لە دژی خۆی پەیمانی هەلۆه‌شاندۆتەو، (نکث) یانی: (نقض) هەلۆه‌شاندەو، وەک
چۆن شتێک کە چنراوە و پێسراوە، شیی دەکرێتەو، یاخود دیوارێک کە دروستکراوە،
هەلۆه‌شێرتەو و دەرووخیترێ.

۴- ﴿وَمَنْ أَوْفَى بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهِ اللَّهُ فَمِنْ بَيْنِهِ أَجْرًا عَظِيمًا﴾، بەلام هەر کەسێک ئەو پەیمانی
لەکەل خوادا بەستوویەتی، پێی وەفادار بێ و جێبەجێکاری بێ و بە چاکی جێبەجێ
بکات، لەمەودوا پاداشتیکی مەزنی دەداتەو، (أَوْفَى وَوَفَى: أَتَمَّ وَأَكْمَلَ عَهْدَهُ مِنْ حَيْثُ
الْإِلْتِزَامُ بِهِ)، (أَوْفَى وَوَفَى) هەردووکیان، واتە: ئەو بەلێنە ی دابووی بردیە سەر و تەواوی
کرد، لەو ڕووەوە کە پێتەو پابەند بوو.

ئنجا هەر کەسێ بەو شێوەیە بێ:

۵- ﴿فَمِنْ بَيْنِهِ أَجْرًا عَظِيمًا﴾، لەمەودوا (خوا) پاداشتیکی مەزنی دەداتەو، خۆتێراویشەتەو:
(فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ)، پاداشتیکی مەزنی دەدەینەو.

کورتە باسیک لە بارەی ئەم رێستەییەوه: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا هَذِهِ السَّبِيلَ﴾

بەرێزان! ئەم کورتە باسە لە جوار بڕگەدا پێشکەش دەکەین:

(۱)- بڕگەی یەکەم:

هه‌موو زانایان له‌سه‌ر ئەوه‌ یه‌ک‌ده‌نگن، که هه‌موو ئەو وشانه‌ی خوا ﷻ به‌کاری هێناون بۆ خۆی و، له‌ زماندا مانای تهن‌دام (عضو) ده‌گه‌یه‌نن، وه‌ک: (يَدٌ، عَيْنٌ، وَجْهٌ، سَاقٌ) ... هت‌د.

ئهو وشانه‌ی مانای: ده‌ست و، چاوو، پوو و، لاق، ده‌گه‌یه‌نن، تیک‌رای زانایان به‌ پێشین و پاشینه‌وه‌ له‌سه‌ر ئەوه‌ یه‌ک‌ده‌نگن، که ئەو مانا پ‌واله‌تییه‌ی د‌پ‌ته‌ زه‌ینه‌وه‌، ئەو مانایه‌ مه‌به‌ست نیه‌، چون‌که ئەو مانا پ‌واله‌ته‌ی د‌پ‌ته‌ زه‌ینه‌وه‌، ئەوه‌ هی ئەو تهن‌دامانه‌یه‌ که م‌رو‌ف‌ه‌کان هه‌یانن.

خواش ﷻ له‌ ئایه‌تی ژماره‌ (۱۱) ی سووره‌تی (الشوری) دا، ده‌فه‌رمو‌ی: ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾، واته‌: هه‌یج شتی‌ک وه‌ک خوا نیه‌و ئەو بیه‌ری بینه‌ره‌.

که‌واته‌: سیفه‌ته‌کانی‌شی هه‌روان و، وه‌ک چو‌ن زاتی وه‌ک هه‌یج زاتی‌ک نیه‌، به‌ هه‌مان شیوه‌ سیفه‌ته‌کانی خواش، وه‌ک سیفه‌تی هه‌یج کام له‌ دروس‌کراوه‌کانی نین، ل‌په‌رده‌دا ته‌م ئایه‌ته‌ - ئایه‌تی (۱۱) ی الشوری -- به‌ر به‌ستی‌که له‌ به‌رده‌م هه‌ردوو‌ک لادانی د‌ژ به‌ یه‌ک: په‌ک‌خست‌ن (تعطیل) و و‌پ‌چواندن و جه‌ست‌اندن (تَشْبیه و تَجْسید)، و‌پ‌چواندن (تَشْبیه) که به‌ داخه‌وه‌ هه‌ندی‌ک له‌ هه‌نبه‌لییه‌کان پ‌یوه‌ی گ‌یرو‌ده‌ بوون، وه‌ک کاردانه‌وه‌ له‌ به‌رانبه‌ر ئەوانه‌دا که سیفه‌ته‌کانیان له‌ خوا دار‌نیون و، نه‌ک ته‌نیا گو‌توو‌پانه‌: وشه‌کانی: (يَدٌ، عَيْنٌ، وَجْهٌ، سَاقٌ)،

مانا رواه تیه که یان مه به ست نیه، به لکو هه لساون سیفه ته کانی دیکه شیان له خوای په روهر دگار داپنیون، به حیسابی خوایان بو نه وهی خوا به پاک بگرن، له وهی که له دروستکراوه کان بچی و، سه ره نجام به بیانوی به پاکگرته وه، سه ریان به په کخستن گه شتوه، هه رو دک چوَن نه وانی دیکه ش به بیانوی چه سپاندنی سیفه ته کان بو خواوه، سه ریان به وِچواندن و جه ستاندن گه شتوه و هه رو دکیشیان هه لَن، و دک پِشتریش له کاتی ته فسیرکردنی سوورهدی (الزمر)، تایه قی ژماره (۶۷) دا، که خوا ده فهرموئ: ﴿وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ، وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَالسَّمَوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ، سُبْحَنَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ﴾ ۱۶۷. له وهی کورته باسیکمان له و باره وه کردوه، هه رو هه له کتیبی سییه می مه و سوووعه ی: (الإسلام كما يتجلى في كتاب الله) دا، له ویتشدا به ته فصیل باسمان کردوه، له مه و سوووعه ی: (نیمان و عه قیده ی نیسلامی) یش دا، کتیبکی: (۴۰۰ - ۵۰۰) لاپه رییمان هه مووی بو باسی ناوو سیفه ته کانی خوا و په رستراویتی خوا، ته رخان کردوه، که کتیبی سییه می نه و مه و سوووعه یه.

به لام لیړه شدا به تاییه ت له باره ی نهم رسته یه وه که تو یژهره وانی مشتومری ژوریان له باره یه وه بووه، به چاکمان زانی نهم کورته باسه بکه ین.

۲- برکوی دووه:

با له و باره وه سه رنجیکی قسه ی تو یژهره وانی قورنان بده ین:

۱- به کتیک له وانه (الطبري)^(۱) ده لی: (وَقِي قَوْلُهُ: ﴿يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ﴾، وَجَهَانِ مِنْ التَّأْوِيلِ) له فه رما یشتی (يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ) دا دوو رووی ته تو یل هه ن، (نه و مه به ستی له ته تو یل مانا لیکن دانه وه و روونکردنه وه یه)، به دوو شیوه مانای لیکنه در یته وه:

أ- (أَحْذَرُهَا: يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ عِنْدَ النَّبِيِّ، لِأَنَّهُمْ كَانُوا يُتَابِعُونَ اللَّهَ بَبَيْعَتِهِمْ نَبِيَّهُ ﷺ)، مانای یه که میان، ته تو یلی یه که میان ته وه یه که ده ستی خوا به سه ر ده ستی وانه وه یه، له

کاتیکدا په یمانیاں ددها، چونکه که په یمانیاں به پیغهمبه رده کی ددها، په یمانیاں به خوا ددها، که واته: مانا معنه ویه که ی مه به سته.

ب- (وَالْآخَرُ: قُوَّةُ اللَّهِ فَوْقَ قُوَّتِهِمْ فِي نُصْرَةِ رَسُولِهِ ﷺ، لِأَنَّهُمْ إِنَّمَا بَاتَعُوا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ عَلَى نُصْرَتِهِ عَلَى الْعَدُوِّ)، مانای دووهم و ته نویلی دووهم، ته و دیه که هیزی خوا به سهر هیزی وانه و دیه، له سهر خستنی پیغهمبه رده کی ددها، چونکه نه وان په یمانیاں به پیغهمبه ری خوادا، له سهر ته و د ی پستی بگرن و سهر ی بخهن له به رانه بری دوژمندا.

۲- (القرطبي) له تفسیره که ی خویدا^۱، ده لای: (قِيلَ: يَذُّهُ فِي الثَّوَابِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ فِي الْوَفَاءِ، وَقِيلَ: يَذُّهُ فِي الْمُنَّةِ عَلَيْهِمْ بِالْهِدَايَةِ، فَوْقَ أَيْدِيهِمْ فِي الطَّاعَةِ، وَقِيلَ: مَعْنَاهُ نِعْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِمْ فَوْقَ مَا صَنَعُوا فِي الْبَيْعَةِ، وَقِيلَ قُوَّةُ اللَّهِ وَنُصْرَةُ اللَّهِ فَوْقَ نُصْرَتِهِمْ).

نه ویش چوار پای هیناون، وهک ته نویل و مانا لیکدانه وه:

یه کهم: دهستی خوا له پاداشت دانه و ددها، له سهر ووی دهستی نه وانه و دیه، له وه فادار بوون به و په یمانیاں.

دووهم: دهستی خوا له چاکه به سهر نه وانه و ددها بوون، به وه که پینمایي کردوون و راسته ری کردوون، به سهر دهستی نه وانه و دیه له فه رمانه بری کردنیا ندا بو خوا و بو پیغهمبه رده کی ددها.

سیهم: چاکه ی خوا به سهر وانه وه، له سهر ووی نه و چاکه و دیه، که نه وان په یمانیاں به پیغهمبه ر داوه ﷺ.

چوارهم: هیزی خوا و پشتگیری خوا (بو پیغهمبه ر ﷺ)، له سهر ووی هیزو پشتگیری نه وانه و دیه بو ی.

بۆيەش (القرطبي) وا دەللى، چونكە دەگوتىرى: (الْفُلان يَدّ عليّ)، فلانكەس دەستىكى بەسەرمەوۈ ھەيە، واتە: دەستى چاكەكارى، يان دەگوتىرى: دەستى فلانكەسى لەسەر بە زىياد بى، واتە: ھىزى فلانكەس بەسەر نەوۈ ھەيە، ھەروەھا لە زمانى عەرەبىيدا (يَدّ): أ- بە ماناى پاداشت دانەوۈ دى، ب- بە ماناى چاكەكارى دى، ج- بە ماناى نىعمەت دى، د- بە ماناى ھىزو دەستەلاتىش دى.

كەواتە: لىرەدا ھىچ كام لەو مانايانە پىنى ناگوتىرى: تەئويل بەو واتايە كە لە ماناى خۆى لايىدىرى بۆ مانايەكى دىكە، وەك لە پىتاسەي (تأويل) دا وەك زاراوۈيەك گوتراوۈ^(۱)، چونكە وشەي (يَدّ) لە زمانى عەرەبىيدا، وەك چۆن بە ماناى ئەندام (جَارِحَة) ھاتوۈ، بە ماناى ھىزو چاكەو نىعمەتىش ھەر ھاتوۈ، كەواتە: نەوۈ پىنى ناگوتىرى تەئويل، بەو واتايە لە مانايەك كە نەگونجاوۈ لە پۈللەتدا، لاي بەدى بۆ مانايەكى دىكە كە گونجاوۈ، چونكە وشەي (يَدّ) لە زمانى عەرەبىيدا، ھەر كام لەم مانايانەي ھاتوون.

۳- ھەروەھا (الشوكاني) يش لە تەفسىرەكەي خۆى دا^(۲) دەللى: (وَالْمَعْنَى أَنَّ عُقْدَةَ الْمِيثَاقِ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ كَعَقْدِهِمْ مَعَ اللَّهِ مِنْ غَيْرِ تَفَاوُتٍ)، ماناى نەوۈيە كە گریدانى نەو پەيمانە لەگەل پىغەمبەرى خوادا ﷺ وەك بەستىنەق لەگەل خوادا، بەبى جياوازى.

ئەويش رىك مانا مەعنەويەكەي گرتوۈ.

۴- ديسان (الآلوسي) لە تەفسىرەكەي دا^(۳)، دەللى: (وَالسَّلَفُ يَمُرُّونَ الْآيَةَ كَمَا جَاءَتْ مَعَ تَنْزِيهِ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ عَنِ الْجَوَارِحِ وَصِفَاتِ الْأَجْسَامِ، وَكَذَلِكَ يَقُولُونَ مَعَ جَمِيعِ الْمُتَشَابِهَاتِ، وَيَقُولُونَ: إِنَّ مَعْرِفَةَ حَقِيقَةِ ذَلِكَ، قَرُوعٌ مَعْرِفَةَ حَقِيقَةِ الذَّاتِ، وَأَنَّ ذَلِكَ هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ!!)، (الآلوسي) نەو مانا لىكەندەنەوانەي (الطبري والقرطبي والشوكاني)، ناماژەيان پىندان، نەويش

(۱) التاويل: صرف لفظ عن معناه الظاهر المتبادر إلى معنى آخر لقريظة.

(۲) فتح القدير: ج ۵، ص ۵۸.

(۳) روح المعاني: ج ۱۳، ص ۳۴۳.

ده یانهیتی، به لَم دواپی ده لَی: زانایانی پتیشین نایه ته که، وهک هاتوه ده یروئین له گه لَ به پاکگرتنی خوا. ۱۱. له نه ندامان و له سیفهقی جهستان و، له گه لَ هم موو نهو نایه تانهش دا که مانای و یکجوویان ههن، هه روا مامه له ده کهن و، ده لَین: زانینی حه قیقهقی نهو سیفه تانه، لقیکه له زانینی چیهقی خودی خوا، نه وهش چوَن پیی ده گهین، زور زور دووره!!

۵- به کیکی دیکهش هه ره لهو باره وه له تفسیری (شبعه کان) دا دَینین، که قسه ی (السید محمد حسین الطباطبائی) به، له تهفسیری (المیزان) دا^(۱)، نه ویش نهم تهعبیره دَینن: (فَقَوْلُهُ: ﴿إِنَّ إِلَٰهَ الْأَبْرَارِ يُمِيعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَكَ اللَّهُ يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ ۖ تَنْزِيلُ يُمِيعُهُ ۖ مَنْزِلَةٌ يُبِيعُهُ تَعَالَىٰ، يَدْعُو أَنَّهُا هِيَ، فَمَا يُؤَاجِبُهُنَّ ۖ بِهِ مِنْ بَذْلِ الطَّاعَةِ، لَا يُؤَاجِبُونَهُ إِلَّا اللَّهَ ۖ لِأَنَّ طَاعَتَهُ طَاعَةُ اللَّهِ، ثُمَّ قَرَّرَهُ زِيَادَةً تَقْرِيرٌ وَتَأْكِيدٌ بِقَوْلِهِ: ﴿يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ ۖ﴾، حَيْثُ جَعَلَ يَدَهُ يَدَ اللَّهِ، كَمَا جَعَلَ رَمِيَهُ رَمِي اللَّهِ تَلْبِيسُهُ فِي قَوْلِهِ: ﴿وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ ۖ﴾^(۷)، الْأَنْفَال، وَفِي نِسْبَةِ شَأْنِهِ ۖ إِلَى نَفْسِ تَعَالَىٰ، آيَاتٌ كَثِيرَةٌ، كَقَوْلِهِ تَعَالَىٰ: ﴿مَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ ۖ﴾^(۸)، النَّسَاء، وَقَوْلِهِ: ﴿فَأَنَّهُمْ لَا يُكَذِّبُونَكَ وَلَٰكِنَّ الظَّالِمِينَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ يَجْحَدُونَ ۖ﴾^(۹)، الْأَنْعَام).

واته: خوا. ۱۲. که ده فهرمو: ﴿إِنَّ إِلَٰهَ الْأَبْرَارِ يُمِيعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَكَ اللَّهُ ۖ﴾، نهمه دانانی په یمان به ستنه له گه لَ پیغه مبهری خوادا. ۱۳. وهک په یمان به ستن له گه لَ خوای به رزدا، بهو جوړه که نه وهی پیی رووبه رووی پیغه مبهری. ۱۴. ده بنه وه، له فه رمانبهری بو کردن و به قسه کردن، بنگومان نهو مامه له یه له گه لَ خوای پاک و بنگه رددا ده کهن، چونکه به قسه کردن پیغه مبهری خوا. ۱۵. به قسه کردنی خوای په روهر دگاره، دواپی نهم راستیه زیاتر ده چه سپیتن و جه ختی له سه ره ده کاته وهو ده فهرمو: ﴿يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ ۖ﴾، که دهستی پیغه مبهری. ۱۶. وهک دهستی خوا داده نن، هه ره وهک چوَن خوا. ۱۷. له سوورهقی (الأنفال)، نایهقی: (۱۷) دا، هاویشتنی پیغه مبهری. ۱۸. وهک هاویشتنی خوای داناه، که ده فهرمو: ﴿وَمَا

رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَئِنْ اللَّهَ رَبِّي ۖ تَوَّكَ عَلَىَّ هَؤُلَاءِ وَتَوَّكَ عَلَىَّ هَؤُلَاءِ وَتَوَّكَ عَلَىَّ هَؤُلَاءِ
خو ھاویشتی، ھاویشتنه که ی بۆ به ھاویستنی خوئی داده نئی.

ئەو دە که زۆر جار خو ۛ شتیک که تاییه ته به پیغمبهرده ۛ، پالیداوه ته
لای خوئی، له زۆر ئایه تاندا ھا تو، وەک خوای بهرز دهفه رموئ: ۛ مَن يُطِيعِ
الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ ۖ النساء، هەر که سق فەرمانبهری پیغمبهر ۛ بکات،
فەرمانبهری خوای کردوه، ههروه ها که دهفه رموئ: ۛ فَإِنَّهُمْ لَا يَكْذِبُونَ لَكَ وَلَكِنَّ
الظَّالِمِينَ يَكْفُرُونَ ۖ الأنعام، ئەوانه تۆ به درۆ دانائین، به لکو نه و
سته مکارانه نکوولی له تايه ته کانی خوا ده کهن.

۳- برگی سیهم:

هه رچه نده پیشتریش ناماژده مان پندا، گرنگه بزانی: راست نیه، که زانیانی
پیشین هیچ ته نویلیان نه کرد بن، ئەو ده ته نها وه همیکی باو (وَهُمْ شَائِعٌ) بووه و،
هه ندیک که سی که م زانیاری و ده مارگیر په و اجیان پنداوه، چونکه هه موو
زانیانی پیشین به بی هه لاواردن، هه ندیک شتیان ته نویل کردوه، بۆ نمونه:

۱- ۛ وَهُوَ مَعَكُمْ ۖ إِنَّ مَا كُنْتُمْ ۖ الحديد، هه موویان به بی هه لاواردن ته نویلیان کردوه،
خو ۛ دهفه رموئ: ئەو (خو) له گه تانه له هه ر جیه ک بن، (له گه تانه) هیچ کام له
زانیانی پیشین نه یانگوتوه: خو ۛ تَيْسَتَا لَيْرَهِيه و هه ر دروستکراویک له هه ر شوتنیک
بن، خو ۛ لهوئیه!! هه موویان له سه ر ئەو ده به کددنگن، که خو ۛ له سه ر عه رشی
خوئیه و، له سه رده و دروستکراوه کانیه تی، به و شیوه یه ی بۆ خوا شایسته یه.

هه موویان ئەو ده یان ته نویل کردوه و گوتویانه: (وَهُوَ مَعَكُمْ أَيَّ بَعْلِهِمْ وَقَدْ رَتِه)،
واته: خو به زانیاری و به ده سه لاق له گه تانه.

۲- ۛ وَأَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ ۖ الأنفال، خو ۛ له گه ت بروداران دایه، هه موویان
گوتویانه: واته: به سه رخستنی و به مشوور خواردنی و سه ره رشتی کردنی له گه لیاندایه،
(أَيَّ بَوْلَاتِهِ وَنُصْرَتِهِ).

۳- ﴿وَهُوَ الَّذِي فِي السَّمَاءِ إِلَهٌ وَفِي الْأَرْضِ إِلَهٌ ۚ وَهُوَ الرَّحِيمُ﴾

۴- ﴿وَهُوَ اللَّهُ فِي السَّمَوَاتِ وَفِي الْأَرْضِ﴾ الأنعام، ھەموویان لەسەر ئەو یەك دەنگن و گوتووین: واتە ئەو (خواجە) كە حوكمرانی و بالادەستی و سیفەتەكانی لەسەر زەوی و لە ئاسمانەكاندا ھەن، ئەك خوا ﷻ بۆ خۆی لەسەر زەوی بێت و، لە ئیو ئاسماناندا بێ! بەلكو خوا ﷻ لە دەرەوێ دورستكراوێكانی خۆی، خوا ﷻ لە دەرەوێ كات و شویتەو، لە دەرەوێ دورستكراوێكانی خۆی.

(۵- بركەى چوارەم:

ئەو پەیمان بەستەن، كە بە: (بیعة الرضوان)، یاخود (بیعة شجرة الرضوان) ناسراو، وەك پیتیش لە درێژى بەسەرھاتی صوڵحی حودەیبیەدا باسمان كردو (ابن هشام) لە (السيرة النبوية) دا^(۱)، ھیناویەتی، كە ئەو پەیمان بەستەن كاتێك بوو، پیغمبەر ﷺ بیستی عوسمانی كورێ عەففان ﷺ، كە بە نوینەرایەتی مسوڵمانان چوو بوو بۆ مەككە، كوژراو، ئەمەش دەقی قسەكەى (ابن هشام):

(قَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ: فَحَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي بَكْرٍ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: حِينَ بَلَغَهُ أَنَّ عُثْمَانَ قَدْ قُتِلَ «لَا نَبْرُحَ حَتَّى نَتَاجَرَ الْقَوْمَ»، فَدَعَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ النَّاسَ إِلَى الْبَيْعَةِ، فَكَانَتْ بَيْعَةُ الرِّضْوَانِ تَحْتَ الشَّجَرَةِ، فَكَانَ النَّاسُ يَقُولُونَ: بَايَعَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَلَى الْمَوْتِ، وَكَانَ جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ يَقُولُ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ لَمْ يُبَايَعْنَا عَلَى الْمَوْتِ، وَلَكِنْ بَايَعَنَا عَلَى أَنْ لَا نَفِرَ).

ئێنو ھیشام لە كتیبەكەى خۆیدا، دەلى: ئێنو ئیسحاق، گوتووێتی: عەبدوللای كورێ ئەبوو بەكرى صیددیق، بۆ باسكردووم كە پیغمبەرێ خوا ﷻ كاتێك بیستووێتی و پتی گەشتوێ كە عوسمان كوژراو، فرموویەتی: ئیرە بە جی ناھێلین تاكو دژی ئەو خەلكە جەنگ نەكەین، ئنجا پیغمبەرێ خوا

خه لکه که ی بانگ کردوه بو پیمان، که سه ره نجام پیمانی ره زامه ندیی
 (رضوان) ی له ژیر دره خته که دا لیکه و ته وه، ئنجا خه لک ده یانگوت: پیغه مبه‌ری
 خوا ۱۰ له‌سه‌ر مردن (واته: تا کو نه کوژرین، پشت له دوژمن نه کهن)، پیمانی
 له گه لدا به‌ستوون، به‌لام جابیری کوری عه‌بدو لّلا (خوا له خوئی و بابی رازی
 بن)، ده‌لن: پیغه مبه‌ری خوا ۱۱ له‌سه‌ر مردن پیمانی له گه ل نه به‌ستین، به‌لکو
 پیمانی له گه ل به‌ستین که پانه که‌ین و پشت له دوژمن نه که‌ین، ا تا کو ده‌مرین
 یان ده‌کوژرین، جه‌نگ بکه‌ین، چونکه جاری وایه ده‌بی به‌فرمانی فرمانده
 پاشه‌کشه بکه‌ی، یا خود پشت بکه‌یه دوژمن، وه‌ک تاکتیکی جه‌نگیی وه‌ک له
 سووره‌ی (الأنفال) دا، خوا ۱۲ باسی کردوه: ۱۳ وَمَنْ يُؤْمَرْ بِدُرٍّ دُرٍّ إِلَّا مُحَرِّقًا
 لِقُنَالٍ أَوْ مُحَرِّقًا إِلَىٰ فِتْنَةٍ فَقَدْ بَاءَ بِغَضَبٍ مِّنَ اللَّهِ وَمَا وَنَهُ جَهَنَّمَ وَيَسُوءُ الْمَصِيرَ
 . ﴿۱۴﴾

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسى دووھەم

پیناسه‌ی نهم دهرسه

نهم دهرسه جهوت (۷) نایه‌تهو، بریتین له نایه‌ته‌کانی: (۱۱ - ۱۷)، که ههموویان له باره‌ی عه‌به‌به ختله‌کیی و بیابانشینه‌کانه‌وه‌ن، که له حاله‌ق دوو دلی‌ی و گومانه‌وه نیزیک بوون، به‌لام به مونافیق و بی‌پردا له قه‌له‌م نه‌دراون و وه‌ک مسوئلان مامه‌له‌یان له‌گه‌لدا کراوه، به‌لام له کاتی داواکردن پیغه‌مبه‌ردا ﷺ بو چوونیان به‌ره‌و مه‌ککه بو عومره، بیانووویان هینایه‌وه‌و نه‌چوون، که چی دوا‌یی که زانیان پیغه‌مبه‌رو ﷺ هاوه‌لانی به‌ره‌و خه‌بیره ده‌چن، ده‌شیانزانی که له‌وئی ده‌سته‌کوئی باشی جه‌نگیی ده‌بی، ویستیان بچن! به‌لام خوا ﷺ ری‌ی لی‌گرتن.

دوا‌یی خوا ﷺ فه‌رمانی به پیغه‌مبه‌ر ﷺ کرد که پتیا‌ن بلی: له مه‌ودوا بو جه‌نگ له دژی کو‌مه‌تیک‌ی خاوه‌ن هیز، بانگ ده‌کری‌ن، تنجا نه‌گه‌ر نه‌و کاته به دهم بانگی جیهادو فیدا‌کارییه‌وه بچن، پاداشتی باشتان ده‌بی و، به پیغه‌وانه‌وه‌ش: دوو‌چاری سزای به تیش ده‌بن، به‌لام که‌سانی که‌م نه‌ندام و بی توانا هه‌لا‌ویردراون له‌و هو‌کمه‌گشتیه، وه‌ک کو‌یرو شه‌ل و نه‌خوش.

سَيَقُولُ لَكَ الْمُخَلَّفُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ شَغَلَتْنَا أَمْوَالُنَا وَأَهْلُونَا فَاسْتَغْفِرْ لَنَا يَقُولُونَ يَا أَيُّسَّرَ مَا يَكُنْ فِي قُلُوبِهِمْ قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ لَكُمْ مِنْ اللَّهِ شَيْئًا إِنْ أَرَادَ بِكُمْ ضَرًّا أَوْ أَرَادَ بِكُمْ نِعْمًا بَلْ كَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ۝۱۱ بَلْ ظَنَنْتُمْ أَنْ لَنْ يَنْقَلِبَ الرَّسُولُ وَالْمُؤْمِنُونَ إِلَى أَهْلِيهِمْ أَبَدًا وَزُيِّنَ ذَلِكَ فِي قُلُوبِكُمْ وَظَنَنْتُمْ ظَنًّا السَّوْءَ وَكُنْتُمْ قَوْمًا بُورًا ۝۱۲ وَمَنْ لَمْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ فَإِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَعِيرًا ۝۱۳ وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ يَقْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ۝۱۴ سَيَقُولُ الْمُخَلَّفُونَ إِذَا انْطَلَقْتُمْ إِلَى مَقَائِدِ لِنَاخِذُوا هَذَا ذَرُونَا نَتَّبِعْكُمْ يُرِيدُونَ أَنْ يُبَدِّلُوا كَلِمَ اللَّهِ قُلْ لَنْ تَتَّبِعُونَا

كَذَلِكَ قَالَ اللَّهُ مِنْ قَبْلُ فَمَقُولُونَ بَلْ نَحْنُدُونَا بَلْ كَانُوا لَا يَفْقَهُونَ إِلَّا قَلِيلًا ۝۱۵۰ قُلْ لِلْمُخَلَّفِينَ مِنَ الْأَعْرَابِ سِتْرُكَ إِلَى قَوْمِ أُولَى الْأَسْبَابِ لَقَدْ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلُ يُعَذِّبُكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ۝۱۵۱ لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرَجٌ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يَدْخُلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَمَنْ يَتَوَلَّ يُعَذِّبْهُ عَذَابًا أَلِيمًا ۝۱۵۲

مانای ده قلاو ده قی نایه تکان

{(تهی پیغمبر ۱۵۰!)} له مه وودوا به جیتهیلراوه کان له عه رده به ده شته کیبه بیابانشینه کان (بو پوزش هینانه وهی به جیمانیان) پیت ده لّین: سامانه کاغان و کس و کارمان سه رقا لیان کردین (نه مانتوانی بیین)، تنجا داوای لیبورده مان بو له (خوا) بکه، شتیک به زمانه کانیان ده لّین که له دلّه کانیاندا نیه، بلّی: نایا نه گهر خوا بیه وی زیانیکتان لی بدات، یان سوودیکتان پی بکه به نی، کی هیچ شتیک له به رانبهر خوادا به ده سته؟ (راست ناکهن)، به لکو خوا شاره زای نه وه بوو که ده تانکرد ۱۵۱ به لکو (هوکاری دواکه و تنه که تان نه وه بوو که) پیتان وابوو: هه رگیز پیغمبره رو برواداران ناگه پنه وه لای کس و کاریان (سهریان به فته اردت ده چی)، نه و گومانهش له دلّه کانتاندا رازیترا به وه و گومانیکی زور خراپتان (به خوا) بردو، کو مته لکی فته و تاوو بیتخیر ده رچوون ۱۵۲ هه ر کسیش برودا به خواو پیغمبره که ی نه هیتی، به دلّیایی تیمه کلپی (ناگر) مان بوو بیبروایان ساز کردوه ۱۵۳ هوکمپانی و ده سته لاقی ناسمانه کان و زده ویش بهس هی خوابه و، خواش هه رده م لیبورده ی به به زه ییه ۱۵۴ له مه وودوا هه ر کات بوو گرتنی ده سته و تانیک چوون بیانگرن، به جیتهیلراوه کان ده لّین: لیمان گه رین، با شوینتان بکه وین (و له گه تان بیین)، ده یانه وی فته مایشی خوا بگوین (که به لّینی

داوه ده سته و ته کانی خه بهر ته نیا بو به شدار بووانی رنکه و تنی خو و ده بییه بن) بلتی: نه خیر نابی شو پیمان بکه ون، خوا پشتر وایفه رمووه، نجا ده لین: به لکو تیره ییمان^(۱) پی د بهن! به لکو که میک نه بی تینا گن (بو یه وایر ده که نه وه) ۱۵: (نه ی موحه ممه د!) به دوا غراوان له عه ده به (بیابان نشینه) کان، بلتی: له مه و دوا بو (جه نگر دین له دژ) کومه لیکي خاوه نی هیزی توند بانگ ده کرین، له دژیان ده جه ننگن، یان ملکه چ د بهن (خو به ده سته وه دده دن)، نجا نه گهر فرمان به ریی بکه ن، خوا پاداشتیکی باشتان دده داتی و، نه گهر پشتیش هه لیکه ن، وه ک پشتر پشتتان هه لکرد، به نازاریکی به نیش سزاتان دده دات^(۲) کوئر سه غلّت ناکری (به ناچار کردنی به شداریی له جه نکدا) و، شهل سه غلّت ناکری و، نه خو شیش سه غلّت ناکری، ههر که سیش فرمان به ریی خواو پیغه مبه ره که ی بکات، (خوا) ده یخاته چه ند باغی که وه، که روو باریان به ژیردا ده روډن و، ههر که سیش پشت هه لیکات، به نازاریکی به نیش سزای دده دات^(۳) ۱۷: .

شیکردنه وهی هه ندیک له وشه کان

(الْمُخْلَفُونَ): (الْمُخْلَفُونَ: جَمْعُ الْمُخْلَفِ، الْمَثْرُوءُ فِي مَكَانٍ خَلْفَ الْخَارِجِيِّ مِنَ الْبَلَدِ كَالنِّسَاءِ وَالْأَطْفَالِ)، (مُخْلَفُونَ) كَوَى (مُخْلَفٌ) ه، واته: به جیه پلراوو واز لته پتراو له شویتیک، له دواي ته وانه وه که له ولات دهر چوون، ته وانه ی ده میتنه وه، وه ک نافر دتان و مندالان، واته: پشه ی ته وانیان ره چاو کرده، تنجا زانایان گوتوو یانه: (مُخْلَفُونَ) به مانای به جیه پلراوانه، به لام مه به ست پیی که سانیکه که به جیماون، نه گهرنا به نانقه ست به جی نه هیل دراو و، خو یان خو یان به جیه پشته وه، به لام یانی: ته وانی که به جیماون، پیغه مبه رو ۱۸: ها و د لانی به ریزیشی، نادیده یان گرتوون و، پشتگو ییان خستوون.

(أَلْعَرَابِ): (سَكَّانُ الْبَادِيَةِ) بە دانىشتووانى يىبان دەگوترى، وشەى (أَعْرَاب) لە ئەلدا كۆى (عَرَب)ە، بەلام دواىى كراود بە ناو بۆ يىباننشىنان، كۆى (أَعْرَاب) یش (أَعَارِيب)ە، (أَعْرَابِي) كراود بە ناو بۆ كەسانىك كە يىباننشىن، بەلام (عَرَبِي)، ناوہ بۆ كەسىك كە شارنشىنە، دەگوترى: (هُوَ عَرَبِيُّ اللِّسَانِ، أَيْ: مُفْصِحُ اللِّسَانِ)، واتە: زمانىكى ىدوانى ھەيە، (إِعْرَاب) بە ماناى پروونكردنەوہ دى، (إِعْرَابِي) تەو پستەيەم بۆ بكە، واتە: بۆم پروون بكەوہ، پىكھاتەكانى چۆن؟ پىشتىرىش چەند جارىك باسى ئەوہمان كردوہ.

(سَعَلَتَا): واتە: سەرقال و بىناگای كردين، (السُّغْلُ والسُّغْلُ: العَارِضُ الَّذِي يُذْهِلُ الْإِنْسَانَ، سُغِلَ: فَهُوَ مَشْغُولٌ، وَسُغِلَ شَاغِلٌ، وَأُسْغِلْنِي لَعْنَةُ رَذِيئَةٍ): (سُغْلٌ وَسُغْلٌ): ھەردووکیان بە ماناى شتىك دىن كە مرووف بى ناگا دەكات، لە شتىكى دىكە، دەگوترى: (سُغِلَ فَلَانٌ فَهُوَ مَشْغُولٌ)، فلانكەس سەرقالكر، بۆيە سەرقالە، دەگوترى: (سُغِلَ شَاغِلٌ) واتە: كارىك كە مرووف سەرقال بكات و، سەرگەرمى بكات و، پر ئىشى بكات، (أُسْغِلْنِي) واتە: سەرقالى كردم، ئەمە كەمتر بە كارھىزاوہ، وا باشتە ھەر بگوترى: (سُغِلْنِي) واتە: سەرقالى كردم.

(ضَرًّا): (الضَّرُّ: سُوءُ الْحَالِ فِي نَفْسِهِ، وَبَدَنِهِ، وَخَارِجِهِمَا)، (ضَرٌّ) حالى خراپ چ لە ھەروونی مرووقدا، چ لە جەستەيدا، چ لە ھەردوھى جەستەو ھەروونيدا، يانى: مَالٌ و سامانى كەس و كارى كە تووشى زيانىك بووبىن، پىتى دەگوترى: (ضَرٌّ).

(بُورًا): (الْبَوَارُ: فُرْطُ الْكَسَادِ، وَالْفَسَادِ، وَالْهَلَاكِ، وَبَارَ شَيْءٌ يَبُورُ بُورًا وَبَوَارًا، وَرَجُلٌ حَائِرٌ بَائِرٌ، وَقَوْمٌ حُورٌ بُورٌ، (بَوَارُ): بە ماناى زۆر زىانبارى و، تىكچوون و فەوتان دى، دەگوترى: (بَارَ الشَّيْءُ يَبُورُ بُورًا وَبَوَارًا)، واتە: شتەكە فەوتا، دەفەوتى، فەوتان يان تىكچوو، تىكدەچى، تىكچوون، دەگوترى: (وَرَجُلٌ حَائِرٌ بَائِرٌ) پياوئىكى سەراسىمەى فەوتاو زىانبار، (وَقَوْمٌ حُورٌ بُورٌ)، ئەمە بۆ كۆيە (حُور) واتە: سەراسىمەكان (بور) واتە: فەوتاوہكان.

(سَعَرْتُ النَّارَ، مِنْ بَابِ مَنَعَ: أَوْقَدْتُهَا، وَهَيَّجْتُهَا، وَسَعَرْتُهَا وَأَسَعَرْتُهَا: سَعَرْتُ النَّارَ) واته: ناگرده کهم خوشکردو بلیسه دارم کرد، ههروه ها (سَعَرْتُهَا وَأَسَعَرْتُهَا) ش هه ر هه مان مانایان هه یه.

(مَغَانِمَ): (مَغَانِمُ جَمْعُ مَغْنَمٍ، وَهُوَ مَا يُغْنِمُ، وَالْغَنَمُ: مَعْرُوفٌ، وَالْغَنَمُ إِصَابَتُهُ وَالظَّفَرُ بِهِ، ثُمَّ اسْتَعْمِلَ فِي كُلِّ مَظْفُورٍ بِهِ مِنْ جِهَةِ الْعَدَى وَغَيْرِهِمْ): (مَغَانِمَ) كَوَى (مَغْنَمَ) ه، واته: دهسته کتوت، نهویش بریتیه له وهی له دوژمن ده گیرئ، له (غَنَمَ) هوه هاتوه، (غَنَمَ) واته مه، (غَنَمَ) دهگوترئ: (الْغَنَمُ: بِالْغُرْمِ)، واته: زه فهر به مه بر بردن، دهسته کتوتنی مه، دوایی به کارهینزاوه بو هه ر شتیک که زه فهری پی ببردرئ و دهسته بهر بکری، چ له لایه نی دوژمنانه وه بی، چ له لایه نی غهیری دوژمنانیش هوه بی.

(أَنْطَلَقْتُ): (أَنْطَلَقَ فَلَانَ أَيْ: مَرَّ مُتَخَفًّا)، که سیک که له کومه لیک دواده که وی، دوایی دهرده چن به په له بو نه وهی بیانکاتی، پیی دهگوترئ: (أَنْطَلَقَ)، واته: به خیرایی دهرچوون له دوی دواکهوتن.

(ذُرُونًا)، یانی: (اِثْرُوكُنَا دَعُونَا، ذُرَّةٌ، دَعَةٌ، يَذْرُؤُ: يَذْعُهُ، وَلَمْ يُسْتَعْمَلْ مِنْهُ الْمَاضِي، (ذُرُونًا) واته: وازمان لی بینن، لیمانکه ریژن، (ذُرَّةٌ) واته: وازی لی بیننه (دَعَةٌ)، (يَذْرُؤُ يَذْعُهُ)، وازی لی دینن، به لام نهم وشهیه، ته نیا حاله ق (مُضَارِعِ) ی هاتوهو حاله ق فره مانیشی هاتوهو، حاله ق رابر دووی نه هاتوهو، بوچی حاله ق رابر دووی نه هاتوهو؟ (الْإِثْقَاءُ بِ) (تَرْكٌ تَرْكًا فَهُوَ تَارِكٌ)، له بهر نه وهی وشه ی (تَرْكٌ) هه یه واته: وازی لیهننا، (تَرْكٌ يَتْرِكُ فَهُوَ تَارِكٌ)، وازی بهیناوهو واز ده هینن نه وازیهننه ره، (تَرْكٌ) یان له جیی رابر دووی (ذُرَّةً، يَذْرُؤًا) داناهو.

(يَسْتَبْدِلُوا): (أَي: يَغْيُرُوا، الْإِبْدَالُ وَالتَّبْدِيلُ وَالتَّبْدُلُ وَالْإِسْتِبْدَالُ: جَعَلَ الشَّيْءَ مَكَانَ آخَرَ، أَنْ يَسْتَبْدِلُوا كَلِمَ اللَّهِ، واته: فره میشتی خوا بکوژن، (إِبْدَالٌ وَتَبْدِيلٌ وَتَبْدُلٌ وَاسْتِبْدَالٌ)، هه رچواریان به مانای نه وهن شتیک له شوینی شتیک دیکه دابرنئ.

(تَحْسُدُونَا): واته: نیره‌ییمان پێ ده‌به‌ن، هه‌سوودییمان پێ ده‌به‌ن، (الْحَسَدُ: غَمٌّ زَوَالِ نِعْمَةٍ مِنْ مُسْتَحِقِّ لَهَا، وَرَبُّهَا كَانَ مَعَهُ سَعْيٌ فِي إِزَالَتِهَا)، (حَسَدٌ): بریتیه له خۆزگه خواستی به لاجوونی چاکه‌یه‌ک له که‌سی‌ک دا که شایسته‌یه‌تی و، جاری و هه‌یه هه‌وڵدانیشی له‌که‌لدا ده‌بن، هه‌وڵدان بۆ نه‌وه‌ی نه‌و نيعمه‌ت و چاکه‌یه لایچن.

(أَوْ يُسْلِمُونَ)، یان ملکه‌چ ده‌بن، به داخه‌وه به‌شیک له تەفسیره‌کان، وه‌ک دوایی باسی ده‌که‌ین، له کورته باسێکدا، ئهم وشه‌یان، به مانای مسوڵمان بوون و هاتنه نێو ئیسلام لێک داوه‌ته‌وه، به‌لام وانیه، به‌لکو: (تَقَاتِلُونَهُمْ، أَوْ يُسْلِمُونَ)، یانی: له دژیان ده‌جه‌نگن، یاخود خۆیان به‌ده‌سته‌وه ده‌ده‌ن، (أَوْ يُسْلِمُونَ: أَيْ يَدْخُلُونَ فِي السَّلَامِ، وَهُوَ أَنْ يَسْلَمَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا أَنْ يَقَالَ مِنْ أَلَمِ صَاحِبِهِ، فَهُمْ مُسْلِمُونَ، أَيْ: مُتَقَادُونَ لِلْحَقِّ مُذْغِنُونَ لَهُ)، ئیسلام واته: هاتنه نێو ناشتیی، ئایینی ئیسلام بۆچی ناو‌نراوه: ئیسلام؟ له‌به‌ر نه‌وه‌ی مروّفه‌کان که دینه نێو حاله‌تی ناشتییه‌وه له‌گه‌ڵ خوای په‌روه‌رگار یاندا، سه‌رپێچیی و بێ فه‌رمانیی ناکه‌ن، تنجا ده‌لتی: ئیسلام بریتیه له‌وه که هه‌ر کامێک له دوو لایه‌نه‌کان سه‌لامه‌ت بێ له‌وه‌ی که ئازاری به‌رانبه‌ره‌که‌ی پێگات، به‌لام به‌پێی لێکدانه‌وه‌ی هه‌له‌ی زۆربه‌ی تەفسیره‌کان که ده‌فه‌رموی: (فَهُمْ مُسْلِمُونَ)، واته: ملکه‌چن بۆ هه‌ق و دانیان پێدا هێناوه.

(حَرْجٌ)، (أَصْلُ الْحَرْجِ وَالْحِرَاجِ: مُجْتَمَعُ الشَّيْئَيْنِ، وَتُصَوَّرُ مِنْهُ ضَيْقٌ مَا يَبْنِيهِمَا، فَقِيلَ لِلضَّيْقِ: حَرْجٌ وَلِلْإِثْمِ: حَرْجٌ)، وشه‌ی (حَرْجٌ وَحِرَاجٌ)، له بنه‌په‌تدا به شوێنی کۆبوونه‌وه‌ی دوو شتان ده‌گوێرێ. دوایی له‌وه‌وه نه‌وه وێنا کراوه کاتێک دوو شت پێکده‌گه‌ن، نێوانه‌که‌یان ته‌نگه‌به‌ره، بۆیه به شتی ته‌نگ گوێراوه: (حَرْجٌ)، هه‌روه‌ها به گوناھیش گوێراوه (حَرْجٌ) له‌به‌ر نه‌وه‌ی گوناھیش مروّف تووشی سه‌غله‌تی و ته‌نگانه ده‌کات.

هۆی هاتنه خوارهوی نایه ته کان

تیمه پێشتر به سه رهقانی صولحی حوده بیهیبه مان باسکرد، له ئیویشیدا باسی عه ده به خێله کیهیبه کان که دواکه و تن، که زانیان باسی شهش تیره یان کردوون، به لām خوا ﷻ به گشتیی باسی کردوون.

تنجا له باره ی نهم رسته وه: ﴿سَيَقُولُ لَكَ الْمُخَلَّفُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ شَغَلَتْنَا أَمْوَالُنَا وَأَمْلَوْنَا فَاستَغْفِرْ لَنَا﴾^(١)، تاكو كۆتایی ههوت نایه ته که، دوو ریوایه تان دینین:

یه که م: (قَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ: وَاسْتَنْفَرَ الْعَرَبَ وَمَنْ حَوْلَهُ مِنْ أَهْلِ الْبَوَادِي مِنَ الْأَعْرَابِ لِيُخْرِجُوا مَعَهُ، وَهُوَ يَخْشَى مِنْ قُرَيْشٍ الَّذِي صَنَعُوا أَنْ يَغْرُسُوا لَهُ بِحَرْبٍ، أَوْ يَضُدُّوه عَنْ الْبَيْتِ، فَأَبْطَأَ عَلَيْهِ كَثِيرٌ مِنَ الْأَعْرَابِ)^(٢).

واته: پێغه مبه ر ﷺ عه ده به کان و، بیاباننشینیه کانی که له دهوری بوون، دهنگی دان و داوای لێکردن که له گه لێ بچن، چونکه مه ترسیی هه بوو له هۆزی قوره بش، مه ترسیی ته وه ی لێیان هه بوو که کردیان که بریتی بوو له بێ لێکرتن و، مه ترسیی ته وه ی هه بوو شه ری پێ بفرۆشن و له کابه ییگیرنه وه و به ره ره چی بده نه وه، به لām زۆریک له عه ده به خێله کیهیبه کان لێی دواکه و تن، تنجا ته و نایه تانه له باره ی ته وانه وه هاتن.

دووهم: گێرداوه یه کی دیکه که (الطبري)^(٣) هیناویه تی، (عَنْ مُجَاهِدٍ رَحِمَهُ اللَّهُ قَالَ: رَجَعَ يَغْنِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَنْ مَكَّةَ فَوَعَدَهُ اللَّهُ مَغَانِمَ كَثِيرَةً، فَعُجِّلَتْ لَهُ حَبِيرٌ، فَقَالَ الْمُخَلَّفُونَ: دَرُونَا نَتَّبِعْكُمْ يُرِيدُونَ أَنْ يُسَدِّلُوا كَلِمَ اللَّهِ ﷻ، وَهِيَ الْمَغَانِمُ الَّتِي أُخْذُوهَا، قَالَ اللَّهُ جَلَّ

(١) السيرة النبوية لابن هشام ج ٢، ص ١٦٢.

(٢) برقم: ٣٦٥٥٩.

تَنَازُّوْهُ: ﴿۱﴾ إِذَا انْطَلَقْتُمْ إِلَى مَغَائِرٍ لِّتَأْخُذُوهَا ﴿۲﴾، وَعَرَضَ عَلَيْهِمْ فَقَالَ: ﴿۳﴾ سَتُدْعَوْنَ إِلَى قَوْمٍ
أُولَىٰ بِأَمْرِ شَيْءٍ ﴿۴﴾.

واتە: موحامەد دەلن: پێغەمبەری خوا ﷺ لە مەككە گەڕایەو، خوا بەلێنی دەستكەوتانیکی زۆری پێدا، بەلام دەستكەوتەكانی خەیبەری بۆ پێشخست، (ئەوان لە مانگی (ذي القعدة) دا، بەرەو عومرە چوون بۆ مەككە، مانگی (ذي القعدة) ی سالی شەشەمی كۆچیی، مانگی (ذي الحجة) ش دانیشتن لە مەدینە، دوایی لە مانگی موحەررەمی سالی ھەوتەمی كۆچییدا، بەرەو خەیبەر چوون)، ئنجا لەو كاتەدا بەجێھێنراوێك لە عەرەبە خێلەکییەكان گوتیان: ﴿۱﴾ ذُرُونَا نَعْمَ عَلَيْكُمْ يُرِيدُونَ أَنْ يُبَدِّلُوا كَلِمَ اللَّهِ ﴿۲﴾، لێمانگەرێن با شوێنتان بکەوین، دەیانویست فەرماشتی خوا بگۆرن، (کە بریتی بوو لە بەشدارییان لەو دەستكەوتانەدا کە خوا بەلێنی دا، تەنیا بۆ ئەو کەسانە بن کە بەشداریبوون لە سولھى حودەیبیەدا، واتە: (۱۴۰۰) کەسەکا، وەك خوا ﷺ فەرمووی: ﴿۳﴾ إِذَا انْطَلَقْتُمْ إِلَى مَغَائِرٍ لِّتَأْخُذُوهَا ﴿۴﴾، كاتیك دەرچوون بۆ گرتنی دەستكەوتانیك، دەیانویست، ئا ئەو بگۆرن و ئەوانیش بێن، بەلام خوا ﷺ فەرمووی: ﴿۵﴾ قُلْ لَنْ تَنصُرُونَا كَذَلِكُمْ قَالَكُمُ اللَّهُ مِنْ قَبْلُ ﴿۶﴾، بلن: شوێنمان ناکەون خوا پێشتر وای فەرموو، (کە دوایی باسی دەکەین، وا فەرموونەکەى خوا چۆنە؟) بەلام دوایی بۆی پێشنیارکردن کە لە مەودوا بانگ دەرکێن بۆ جەنگکردن لە دژی کۆمەلێکی بەھیز، (ئەو کاتە دەتوانن ئەو فەرەبوو بکەنەو و تێپەڵێننەو) (۱).

(۱) تێپەڵێننەو: پری بکەنەو، تۆلەى بکەنەو.

مانای گشتیی نایه تەکان

وێک گۆمان: ئەو ئایە تانە هەموویان لە بارە یەک بابە تەوێن، ئەویش بریتیه لە خوێ بە جێهێشتنی کۆمەڵیک لە خێلە عەرەبە بیاباننشینەکان کە لە دەوری مەدینە بوون و، توێژەرەوانی قورئان ناوی شەشانیان هێناوە، ئەوانە کە بە جێمان لە پیڤەمبەری خوا ﷺ کاتیک کە دەچوو بۆ عومرە، بە لām دوایی صولحی حودەیبییە لیکەوتەو، دوایی خوا ﷺ بە لێنی بەو (۱۴۰۰) کە سەدا، تەوێ لە جیاتی ئەو عومرە کردنە کە نەیان توانیوە عومرە بکەن، وێک دلدانەوێ دڵهێنانەوێ جێی خۆی ئەوان و، بۆ ئەو حالەتە دەرروونیە خراپە ی کە بە سەریان هات، تاکو ئەو حالەتەیان لایچن، خۆی پەرورەدگار جەنگی خەیبەر ی بۆ هێنانە پێش، کە تەوێش هەر دەبوو بکری، وێک پێشتر باسماں کرد، لەوێ دەستکەوتی زۆریان دەستەبەرکردن، ئنجا ئەو خێلە عەرەبە بیاباننشینانە، دەیانزانی کە ئەگەر بچن بۆ جەنگی خەیبەر، دەستکەوتیان دەبێ، بۆیه بۆ ئەوێ پێیان خوش بوو بچن، بە لām بۆ عومرە کردن لە خزمەت پیڤەمبەردا ﷺ کە مەترسیی شەڕ و گێجەڵ پێکەردنی قورەیش هەبوو، نەچوون، بۆیه خواش ﷻ پێی لێگرتن کە لەگەڵیاندا بچن بۆ جەنگی خەیبەر، بە لām فەرمووی: دواتر کە جەنگی دیکە دێتە پێش، لەگەڵ کەسانیک ی بەهێزدا، ئەو کاتە دەتوانن ئەو فەرەدبوو بکەنەو.

لەو بارەوێ دەفەرمووی: **سَيُؤَلُّ لَكَ الْمَغْلُوبُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ** ﷻ، لەمەودوا بە جێهێنراوەکان لە خێلە عەرەبە بیاباننشینەکان پێت دەلێن، واتە: وێک پاساوو پۆز هێنانەوێ بۆ کاری دواکەوتنیان کە لەگەڵتدا نەهاتن بۆ عومرە کردن لە مەککە، کە صولحی حودەیبییە لیکەوتەو: **سَعَلَتْنَا أَمْرُنَا وَأَهْلُونَا** ﷻ، مāl و سامانە کامان و کەس و کارمان ئێمەیان سەرقالکرد، بە هۆی نەوانەوێ

سهر په رشتیگر دنی نه وانه وه، تیمه نه مانتوانی له خرمه تندا بین، نهی پیغه مبه ری خوا! ﴿۱۴۸﴾: ﴿فَاسْتَعْفِرْ لَنَا﴾، ئنجا داوای لیئوردغان بو بکه، واته: داوای لیئوردغان بو له خوا بکه!

خواش ﴿۱۴۹﴾: ده فهرموئ: ﴿يَقُولُونَ يَا لَيْسَ بِهِم مَّا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ﴾، به زمانه کانیان شتیګ ده لئین که له دلّه کانیاندا نیه، یانی: که گو تو ویانه: داوای لیئوردغان بو له خوا بکه، زور به راستیان نه بووه به گشتی به دلّیان نه بووه، خوی پنهانزان ناګاداری دلّشیانه و زمانشیانه، به لکو زیاتر مبه ستیان نه وه بووه، خویان پیاو چاک بکه، خویان وا پشانندن که هر بویان نه گونجا بین! تاکو زه مینه خوشبکه، بو دوا یی که بو جهنگی خه بیه و ده گه لّ خویان بدن و ړیګایان بدن بچن، بویه خوا ﴿۱۵۰﴾: ده فهرموئ: ﴿قُلْ مَنْ يَمْلِكُ لَكُمْ مِنْ اللَّهِ﴾، بلئ: نایا کئ له به رانبره خوادا شتیګی بو ئیوه به دهسته؟ کئ شتیګی له ده ست دئ، له لایه ن خواوو له به رانبره خوادا؟ ﴿إِنْ أَرَادَ بِكُمْ ضَرًّا أَوْ أَرَادَ بِكُمْ نَفْعًا﴾، نه گهر بیه وئ زیان ټکتن لئ بدات، یاخود بیه وئ سوو دټکتن پئ بکه بیه ن؟ ﴿وَلَوْ كَانَ اللَّهُ يَمَّا تَعْمَلُونَ خَيْرًا﴾، اراست ناکه ن سهر قال بوو بن به هوئ مال و سامان و، به هوئ که س و کارتانه وه، به لکو خوا شاره زا بوو به وهی نه نجامتان دده، واته: خوا هوکاری راسته قینه ی دوا که وتنه که تان ده زانی که نه نجامتان دده، شاره زایه و ده زانی هوکار که نه وه نه بوو، به لکو هوکار که نه وه بوو، که خوا ﴿۱۵۱﴾ باسی ده کات:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾، به لکو پیتان و ابوو پیغه مبه ﴿۱۵۲﴾، پرواداران هر گیز نه گه ړینه وه بو لای که س و کاریان، پیتان و ابوو: نه و چوونه ی ده چن، ناگه ړینه وه، سهر یان به فه تار دت ده چی و له نیو ده چن، هه تا هه ندیکیان گو تو ویانه: ﴿مَا مُحَمَّدٌ إِلَّا أَكْلَةُ رَأْسٍ﴾، موحه ممه دو هاوه لانی بایی نه و نندن، به که لله سهر یکی خوشتر ټک تیر ده خون، نه وانه چوئن به قوړه یش ده ویرن!

﴿وَمَرَّتْ ذَلِكَ فِي قُلُوبِكُمْ﴾، تەودەش لە دلتاندا پازنترایەو، ئەو گومانە خراپە لە دلتاندا پازنترایوو لە لایەن شەیتانەو، ﴿وَلَقَدْ نَفَرْنَا إِلَى السَّوْدَى﴾، گومانی خراپتان (بە خوا) برد، هێ پێشتی گومانتان وابوو کە پێغەمبەر ﷺ و برواداران هەرگیز بو لای کەس و کاریان ناگەرنەو، ئەو گومانە خراپە لە دلتاندا پازنترایەو دواییش گومانی خراپتان بە خوا ﷻ برد کە پشتگیری پێغەمبەرەکی و برواداران شۆنکەوتوو ناکات و، سەرپەرشتیان ناکات و ناگای لیان نیە، ﴿وَكُنْتُمْ قَوْمًا بُورًا﴾، لە ئەنجامی ئەو گومانی خراپ بردنەدا کە پێغەمبەر و هاوێلان ناگەرنەو، ئەو پازنترانەو گومانە خراپە لە دلتاندا، ئەو گومانی خراپ بردنە بە خۆی پەرودەرگار، ئێوە بوونە کۆمەڵیکی بن خیری فەوتاو، (ئور) کۆی (بائر)، بە مانای فەوتاو (هَالِكٌ)، بە مانای تیکچوو (فَاسِدٌ) دێ، واتە: فەوتاو تیکچوو و بێخێرو بێ بەرھەم، دەگوێری: زەویەکی بە یار، زەویەکی کە هیچی لێ نەکرابێ و، بێ بەرھەم بێ.

﴿وَمَنْ لَّمْ يُؤْمِنْ بِآيَاتِهِ وَرَسُولِهِ﴾، فَإِنَّا آتَيْنَا لَكُم مِّن سَمِيرًا ﴿﴾، هەر کە سێک برۆا نەهێنێ بە خواو بە پێغەمبەرەکی، بە دنیایی تێمە بو بێروایان کلپە ی ناگومان نامادە کردو، (سَعِيرٌ): (النَّارُ الْمُتَسَعِّرَةُ النَّارُ الْمُتَأَجَّجَةُ) ناگرتکی هەلکراو، (سَعَرْتُ النَّارَ وَسَعَرْتُهَا وَأَسَعَرْتُهَا)، واتە: ناگرە کەم بلێسەدار کردو و هەلگیرساندو و کلپەدارم کرد، ﴿وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾، حوکمرانی و بالادەستی لە تاسمانەکان و زەویدا هێ خوا، ﴿يَغْفِرُ لِمَن يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَن يَشَاءُ﴾، هەر کەسێ بیهوێ لێ دەبووری و، هەر کەسێ بیهوێ سزای دەدات، بەلام بێگومان نە لیوردنی خواو نە سزادانی خوا، هیچیان بە گۆترە نین، هەمووی لە جیتی خۆیدا، بەلام لێردەدا خوا ﷻ بەس دەبەوێ پەھایی ویستی خۆی و بالا دەستی خۆی پێشانێ تێمە بدات، بەلام هەموو تايەتەکان دەبێ پیکەو فام بکرن، یەکی لە سیفەتەکانی خوا ﷻ نەوێه کە حەکیمە، کەواتە: هەموو شتیکی بە حیساب و کێتابەو کاربەجێ و کارزانە، دەزانێ لە کێ دەبووری و، چەندە لێ دەبووری

و، بۆچى ئىتى دەبۈورى؟ دەشزانى كى سزا دەدات و، چۆنى سزا دەدات و، بۆچى سزاى دەدات؟ ﴿وَكَاَنَ اللّٰهُ عَفُوًّا رَّحِيْمًا﴾، خوا ﷻ ھەمىشە لىبوردى بە بەزەبى بوو، واتە: ئەگەر تېۋەش بگەرتنەو، خوا ھەم لىبوردى ھەيە بۆ گوناھو تاوانتان، ھەم بەزەبىشى ھەيە بۆ چاكە لەكەلدا كردنتان.

﴿سَيَقُولُ الْمُخَلَّفُونَ إِذَا انطَلَقْتُمْ إِلَىٰ مَغَائِمَ لِّتَأْخُذُوا﴾، بەجىۋىلراوھەكان پىتان دەلّين: ھەر كاتىك دەرچوون بۆ چەند دەستكەۋىتىك كە بىانگرن، واتە: بۆ جەنگى خەبەر كە سەرەنجامەكەي ئەۋەيە دەستكەۋەتان دەرگرن، پىتان دەلّين: ﴿ذُرُونَا نَتَّقِكُمْ﴾، جارى ئەيانگۈتو، بەلام خوا ﷻ زانىۋىيەتى كە دەلّين، بۆيە پىشى پىغەمبەرى ناگادار كردۆتەو، پىتان دەلّين: لىمان گەرىن با شوپىتان بگەۋىن، لەگەلتان بىين، ﴿يُرِيدُونَ أَن يُبَدِّلُوا كَلِمَ اللّٰهِ﴾، دەيانەۋى فەرمايشتى خوا بگۆرن، نىجا نايە كۈا فەرمايشتى خوا لە كۈيە، كە فەرموۋىيەتى نابى بىن؟ دۈاىي لە مەسەلە گرنگەكان دا، پۈۋى دەكەينەو، ديار نىە خوا ﷻ لە ھىچ ئايەتلىكدا فەرموۋىيىتى: نابى عەرەبە خىلەككە بىابانئىشەكان لەگەلتان بىن بۆ جەنگى خەبەر، بەلام ديارە خوا ﷻ بە شىۋەي تايەت بە پىغەمبەرى ﷺ راگەياندوۋ خورپە (الھام) مى بۆ كردوۋ بە شىۋەيەك لە شىۋەكانى ۋەحىي، پىغەمبەرى خۋاى ﷻ ناگادار كردۆتەو، نىجا خوا ﷻ تەۋەي ناۋ لىناۋ: ﴿كَلِمَ اللّٰهِ﴾، فەرمايشتى خوا، چونكە ئەۋەي خوا لە قورئاندا دايە زاندوۋ فەرمايشتەي و، ئەۋەش كە لە پىي جىبرىلىيىشەو بۆ پىغەمبەرى ناردوۋ، ھەر فەرمايشتى خۋايە، ئەمەيان فەرمايشتى پاستەۋخۋى خۋايە، ئەۋەي دىكەش فەرمايشتى ئاراستەۋخۋىيەتى و، پىغەمبەرى خوا ﷻ خراۋتە دلى و بەرچاۋى پى رۆشن كراۋتەو.

﴿كَذٰلِكَ قَالَ اللّٰهُ مِنۡ قَبْلُ﴾، ھەر بەۋ شىۋەتەتان، خوا ﷻ پىشتەر فەرموۋى (نابى بىن)، واتە: كاتى وىستان بچن بۆ جەنگى خەبەرۋ ئەۋان كۈتەيان: دىين، بلىن: خوا پىشتەر فەرموۋىيەتى: نابى بىن، نىجا ئەۋ پىشتەر

قەرموونەى خۇاى پەرۋەردگار، بە شىۋەى خستە نىۋ دَل و، بە شىۋەىك لە شىۋەكانى دىكەى وەحىى بوۋە، چۈنكە ئەگەر بە ئايەتتىك بوۋايە، ديار دەبوۋ، ﴿فَسَيُرَوْنَ بَلْ تَحْسَدُونَ﴾، ئنجا ئەوان دەلئىن: بەلكو تىرەبىى و ھەسوودبىمان پىندەبەن، واتە: ئەۋەى بۇ خۇتان پىتان چاكە، بۇ ئىمەتان ناۋى، ﴿بَلْ كَاثُرًا لَا يَقْمَهُونَ إِلَّا قَلِيلًا﴾، بەلكو ئەوان كەمىك ئەبى تىناگەن، عادەتەن وايەو ھەر لە سەرەتاۋە وابوۋن، كە كەمىك ئەبى حالىى نابىن و تىناگەن، بۇيە نازانن كە ئەۋە سزادانئىكى خوايە بۇيان، ئەك ھەسوودبى بىردى مەسولمانان بى پىتان، بەلكو ئەۋە سزادانى خوايە بۇيان.

ئنجا ۋەك چۈن ئەوان كاتى خۇى، مال و سامان و كەس و كارىان كىردە بىانۋو بۇ نەچۈۋن لەگەل خزمەت پىغەمبەردا ﴿بُؤْ عُمِرَہُ﴾، ئىستاش خوا ﴿بُؤْ﴾ لەو مال و سامانەى كە مەزەندەى ھەيە لە جەنگى خەيەردا بىتتە دەستكەۋت، بى بەشيان دەكات، خوا ﴿بُؤْ﴾ بە پىغەمبەرى خاتم ﴿بُؤْ﴾ دەفەرمىۋى، ﴿قُلْ لِّلْمُحَلِّفِينَ مِنَ الْأَعْرَابِ﴾، بە جەيھىلراۋەكان لە عەرەبە بىباننشەكان بفرەموۋ: ﴿سَدَّعُونَ إِلَى قَوْمٍ أُولَىٰ بَأْسٍ شَدِيدٍ﴾، لە مەھودوا بانك دەكرىن بۇ جەنك كىردن لە دژى كۆمەلئىكى خاۋەن ھىزى زۇر، خاۋەن ھىزى سەخت و پتەو، ئايا ئەۋ كۆمەلە كىن؟ ھەندىك گوتوۋايە: پۆمەكانن و، ھەندىك گوتوۋايە: فارسەكانن و، ھەندىك گوتوۋايە: بەنوۋ جەنقەن و، ھەندىك گوتوۋايە: فلانە ھۆزەو گوتوۋايە: فىسارە، بەلام ديارى نەكرارەو ھەموۋيان دەگرىتەۋە، ﴿ثُمَّ لَنَقُولُنَّ لَهُمْ أَوْ تُبْسِلُونَ﴾، لە دژيان دەجەنگن، يان خۇ بەدەستەۋە دەدەن، واتە: مل كەچ دەكەن و ئاشتى پىشان دەدەن و لەگەلتاندا تەبا دەبن، ئنجا مەسولمان بىن يان ئەبن، ئنجا ئەۋ ئاشتى نواندن و تەبايى پىشاندانە، چ لە داتى سەراندە بەرجەستە بىن، چ لە ھەر جۆرە پىككەۋتتىكىدا كە لە نىۋان قەۋارە سىياسىيەكان و قەۋارەى سىياسىى نىسلامىيدا ئەنجام دەدرى، كىزىك ئەۋەيە ئەۋان ئاشتى پىشان دەدەن و، تەبايى دەنوئىنن و سەنگەرتان لى ناگىر، كەۋاتە: تەنيا دوو ھالەتتان لە نىۋاندا: يان دەبى لە دژيان جەنگن، يان دەبى ئەۋان خۇ بەدەستەۋە بىدەن و ئاشتى و سەلامەتى بىنوئىن.

﴿فَإِنْ تُطِيعُوا يُؤْتِكُمْ اللَّهُ أَجْرًا حَسَنًا﴾، هەر کات ئەوان حالەق جەنگیان
 هەلبژارد، ئەگەر ئێوە فرمانبەری (خواو پێغەمبەری خوا) بکەن، خوا پاداشتیکی
 باشتان دەداتەوه، ﴿وَإِنْ تَوَلَّوْا كَمَا تَوَلَّيْتُمْ مِنْ قَبْلُ﴾، بەلام ئەگەر پشت هەلبکەن و
 لە فرمانبەری خوا ڕوو وەر بچەرخێنن و، ڕوو وەر بگێڕن لە فرمانبەری کردن
 بۆ خوا، وەک پێشتر پشتتان هەڵکردوهو ڕووتان وەرگێڕاوه، ﴿يُعَذِّبُكَ عَذَابًا أَلِيمًا﴾،
 بە نازاریکی بە تیش و ژان سزاتان دەدات.

دوایی خوا ﷻ هەندیکیان هەڵداوێری لەو حوکمە گشتیە، واتە: ئەوانە ی
 کە بە زاراوی ئەمڕۆ پێیان دەگوێری: خاوەن پێداویستی تایبەت، ئەوانە ی کەم
 نەندامن و، نەرکی جەنگ و جیهادیان بۆ ئەنجام نادری:

﴿لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرْجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرْجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرْجٌ﴾، کوێر سەغله‌تی
 نایەتە سەر، یاخود گوناھی نایەتە سەر (ئەگەر نەچی بۆ جەنگ و جیهاد)،
 ﴿وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرْجٌ﴾، هەروەها بابای شەلیش بە هەمان شیوە سەغله‌تی و
 گوناھی نایەتە سەر، ﴿وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرْجٌ﴾، هەروەها بابای نەخۆشیش سەغله‌تی
 و گوناھی نایەتە سەر، ئەگەر بە شداری جەنگ نەکات، لەبەر ئەوەی بۆیان
 ناکری، ﴿وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ﴾، هەر کە سێک فرمانبەری خواو پێغەمبەرە کەشی
 بکات، ﴿يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾، دەرخاتە نیو چەند باغ و بێستانیکه‌وه
 کە ڕووباریان بە ژێردا دەڕۆن، واتە: ڕووبار بە ژێر درەختەکانیاندا دەڕۆن، یاخود
 ڕووبارەکان هەر لە ژێر درەختەکاندا هەڵدەقۆلن و دەڕۆن، نەک لەو لارا ناویان
 بۆ بێ، ﴿وَمَنْ يَتَوَلَّ﴾، هەر کە سێکیش پشت هەڵ بکات، پشت بکاتە خوا
 و پێغەمبەری خوا ﷻ و پەیام و بەرنامە ی خوا، نەرکیکی شەریعی کە بۆی
 دیاری کرادهو پێشی ئەنجام دەدري، هەر کە سێ وایکات، ﴿يُعَذِّبُهُ عَذَابًا أَلِيمًا﴾،
 بە نازاریکی بە تیش سزای دەدات.

مهسه له گرنگه کان

مهسه له یه کهم:

هه و الدانی خوای په نهانزان به پیغه مبه ره که ی ع، که له مه و دوا عه ره به بیابانشینه جیهی لراوه کان، به وه پوزشی دواکه و تنی بو دینه وه، که سه رقایی بووه به مال و سامان و خیزان و کهس و کاریانه وه، به لام راستیه که ی هوکاری خو به جیهیشتیان له و سه فهره، گومانی خراب بردیان بووه به خوا ع، که پیغه مبه ع و پرواداران سهریان به فه تاروت ده چی و ناگه رینه وه! خواش هه کام له ترس و نو میدیان وه به رده نی، به لکو له داهاتوودا هه لویستی چه و تی خو یان راست بکه نه وه:

خو ع ده فهرموی: ﴿سَيَقُولُ لَكَ الْمُخَلَّفُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ شَغَلَتْنَا أَمْوَالُنَا وَأَهْلُونَا فَاسْتَغْفِرْ لَنَا يَقُولُونَ بِآلِيتِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ لَكُمْ مِنْ اللَّهِ شَيْئًا إِنْ أَرَادَ بِكُمْ ضَرًّا أَوْ أَرَادَ بِكُمْ نَفْعًا بَلْ كَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ۝۱۱﴾ بَلْ ظَنَنْتُمْ أَنْ لَنْ يَنْقِبَ الرَّسُولُ إِلَىٰ أَهْلِهِمْ أَبَدًا وَزَيَّرَ ذَٰلِكَ فِي قُلُوبِكُمْ وَظَنَنْتُمْ ظَنًّا السَّوْءَ وَكُنْتُمْ قَوْمًا بُورًا ۝۱۲ وَمَنْ لَمْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ فَإِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَعِيرًا ۝۱۳ وَاللَّهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ يَقْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَكَانَ اللَّهُ عَفُوًّا رَحِيمًا ۝۱۴﴾

شیکردنه وه ی ئەم ئایه تانه، له هه فده برگه دا:

۱- ﴿سَيَقُولُ لَكَ الْمُخَلَّفُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ﴾، له مه و دوا به جیهی لراوه کان له عه ره به بیابانشینه کان ده لێن، پتیشتریش باسما ن کرد، پوونکه ره وانی قوربان و میژوو نووسان

بە تايبەت (ئىبن ھىشام) دەلئ: ئەو ھۆزدە بەربابانئىنىئانە، شەش ھۆز بوون: (غفار، مُزَيِّنَةٌ، جُهَيْنَةُ، أَشْجَع، أَسْلَم، الدَّيْل)، ئەوانە لە دەورو بەرى مەدينە بوون، پەنگە ھى دىكەش بووین و، ئەوانە زەقترىيان بووین.

(۲) - ﴿سَعَلْنَا أَمْوَالَنَا وَأَهْلُونَا﴾، {پىت دەلئ: سامانە کائان و، مال و خىزان و کەس و کارمان، سەرقاليان کردین، چونکە (أَمْوَال) کۆى (مال)، (أَهْلُون) یش کۆى (أهل)، بەلام بەبە قىاس، بەلکو لەو جۆرە بە پى دەگوترى: (أَلْحَقَ بِجَمْعِ الْمَذْكَرِ السَّالِم)، پەيوەست کراوە بە کۆى نىرىنەى سەلامەتەو: (أَهْل، أَهْلُون)، واتە: مال و سامانە کائان و خىزانە کائان و کەس و کارمان، تىمەيان سەرقال و دەستگىراو کرد.

(۳) - ﴿فَاسْتَعِزْ لَنَا﴾، تنجا داواى لىبوردنمان بۆ بکە، واتە: داواى لىبوردنمان بۆ لە خوا ﷻ بکە.

(۴) - ﴿بِقَوْلِ الْإِسْنِيهِ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ﴾، بە زمانە کائان شتىک دەلئەن کە لە دلئاندا نى، ئەمە بەلگە بە لەسەر ئەودى ئەوان راستگۆ نەبوون لەو، کە داواى لىبوردنمان کردو، واتە: داوايان لە پىغەمبەر ﷺ کردو، داواى لىبوردنمان بۆ لە خوا بکات و، ئەودى لە مەودو دى، ئەو دەگەىنەن کە ھاندەريان ئەو نەبوو، ھەست بە گوناھبارى بکەن و، داوا لە پىغەمبەر ﷺ بکەن، داوايان بۆ لە خوا بکات: خوا لىيان ببوورى.

(۵) - ﴿قُلْ مَنْ يَمْلِكُ لَكُمْ مِنْ اللَّهِ شَيْئًا﴾، بلى: لە بەرانبەر خواداو، لە لایەن خواو کى شتىکى بۆ تىو بە دەستە، يان: (مَنْ يَمْلِكُ لَكُمْ مِنْ إِزَادَةِ اللَّهِ، مِنْ جَهَةِ اللَّهِ)، لە وىستى خوا کى شتىکى بۆ تىو بە دەستە، لە لایەن خواو کى شتىکى بۆ تىو بە دەستە، يان لە بەرانبەر خواداو کى شتىکى لە دەست دى؟

(۶) - ﴿إِنْ أَرَادَ بِكُمْ ضَرًّا أَوْ أَرَادَ بِكُمْ نَفْعًا﴾، ئەگەر زيانى بۆتان بوى، ياخود سوودى بۆتان بوى؟ (ضراً) خوئراوئىشەتەو بە (ضراً)، واتە: ئەگەر زيانگەياندى بۆتان بوى، زيان و خراپەى بۆتان بوى، ياخود قازانج و سوودى بۆتان بوى، کى شتىکى بە دەستە لە لایەن خواو کە نەھىلى، زيانتان لى بدات، يان نەھىلى خىرتان پى بگەىنەن؟ واتە: ئەو

بەجێمان و خو بەجێهێشتەتان، نە زیانتان لێ دوورده خاتهوهو نە سوودیکیشتان بو
دینیته پیش.

(۷) - ﴿بَلْ كَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا﴾، بەلکو خوا ﷻ شارەزا بوو بەوهی دهتاکرد، ئنجا
ئەوهی دوایی که دی، ئەوه پروون دهکاتهوه.

که دهفه رموی: ﴿بَلْ كَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا﴾، (بَلْ: للإضراب الإبطائي، إِبْطَالٌ
لِقَوْلِهِمْ: ﴿سَعَلْنَا أَمْوَالَنَا وَأَهْلُونَا﴾)، (بَلْ) لیرهدا بو گواستهوهی هه لوه شاندنهوهیه،
واته: وانه بووه که ده لێن: مال و سامان و کەس و کارو خیزان سه رقالیان کردین.

(۸) - ﴿بَلْ ظَنَنْتُمْ أَنْ لَنْ يَغْلِبَ الرَّسُولُ وَالْمُؤْمِنُونَ إِلَىٰ أَهْلِيهِمْ أَبَدًا﴾، بەلکو هوکاری
راسته قینهی خو بەجێهێشتنتان (له پیغه مبهری خوا ﷻ و برواداران له چوونیان بو
مه ککهو، بو عومردا، ئەوه بوو گومانتان وابوو، نه پیغه مبهر ﷻ و نه برواداران هه رکیز
ناگه پێنهوه بو لای کەس و کاریان.

بەلکو ئەو چوونهی که ده چن گه پانهوهی نیهو، سه ریان به فهتارهت ده چن
و، جاریکی دیکه چاویان به کەس و کارو شاریان ناکه ویتهوه!!

(۹) - ﴿وَرَبِّ ذَٰلِكَ فِي قُلُوبِكُمْ﴾، ئانهوهش له دلتاندا راز پێرایهوه، واته: پێشی گومانتان بردوه،
دوایی ورده ورده شهیتان ئەو گومانهی له دلتاندا زیاتر رازاندووتهوهو چه سپاندوویهتی،
چونکه شهیتان هه ر له بۆسه دایه بو مروف، خه یال و خولیا به کی خراپ بچیته نێو دی،
ئنجا شهیتان زیاتر ئەو خولیا به کی به شیوهیه کی زوو تپیه ر دی و ده چن، هه ولدهات
بیچه سپیتی و جوانی بکات و بیراز نیتهوه.

(۱۰) - ﴿وَلَقَدْ ظَنَنْتُمْ أَنْ السَّوَّةَ﴾، گومانی خراپتان برد.

ئەو گومانه تابه تهر له وهی پێشی، ئەوهی پێشی گومانیان برد به پیغه مبهر
ﷻ و برواداران، که هه رکیز نه گه پێنهوه بو لای کەس و کاریان و، ئەو گومانه
خراپه له دلتاندا راز پێندرایهوه، ﴿وَلَقَدْ ظَنَنْتُمْ أَنْ السَّوَّةَ﴾، هه روده ها گومانی خراپتان

برد، نه مه گومانیکي تابيه ته، واته: گوماني خراپتان به خوا عَلَيْهِ برد، که پټان و ابوو پيغه مبه عَلَيْهِ و هاو د لاني ناگه رينه وه بو لای کس و کاریان و هرگیز چاویان پټیان ناکه و پته وه، له نه صلدا نهو گومانه خراپه ی به و انتان بر دوه، نهو خه ونه خراپه ی به و انتانه وه د بڼیوه، سه ر چاود که ی گومانی خراپ بردن بووه به خوا، چونکه پيغه مبه عَلَيْهِ خوا سه ر په رشتی ده کات، بر واداران خوا سه ر په رشتیارو دوست و هاو د لانه، ننجا تو پټت و اېن نهوان سه ریان به فته رت ده چن، مانای وایه گومانه خراپه که ت به خوا بر دوه، گوايه: خوا مشو وریان لئ ناخوات و سه ر په رشتیان ناکات و سه ریان ناخات!

۱۱- ﴿وَكُنْتُمْ قَوْمًا بُورًا﴾، سه ر ده نجام ټیوه بوونه کومه لیکي فه و تاو، یان کومه لیکي بئ خیر، (البور: مَصْدَرٌ كَالْهَلَاكِ، بَاءٌ وَمَعْنَى)، وشه ی (بور) وه ک چو ن ده گونجی کوی (بائر) بئ، واته: فه و تاو ده کان، ده شکونجی چاو ک بئ، وه ک (هَلَاک) واته: فه و تاو، ټیوه بوونه کومه لیکي فه و تاو، (وَمِثْلُ الْبَوَارِ كَالْهَلَاكِ)، (بَوَار): ﴿وَأَحْلَوْ قَوْمَهُمْ دَارَ الْبَوَارِ﴾ عَلَيْهِ ابراهیم، واته: خه لکه که ی خو یان بر ده مه نزل گای فه و تانه وه، (بوار) یش به مانای (هَلَاک) ه، واته: فه و تاو، که لیره دا ده فره موی: ﴿وَكُنْتُمْ قَوْمًا بُورًا﴾، (إِقْحَامٌ قَوْمًا لِإِقَادَةِ أَنْ الْبَوَارَ سَارَ مَقُومًا لَهُمْ)، بویه وشه ی (قَوْمًا) خراو ده ته ټیو نهو رسته یه وه، تا کو نه وه بگه یه نئ که نه وانه فه و تان و بئ خیری بو ته پټکه پته رنکی بڼه ر ټیان، که واته: که ده فره موی: ﴿وَكُنْتُمْ قَوْمًا بُورًا﴾، وه ک چو ن ده گونجی (بور) کوی (بائر) بئ: فه و تاو، فه و تاو ده کان، ده شکونجی (بور) چاو ک بئ، هر بویه ش به تاک کراو ده وه صف، به لأم دوا یی وه سف کراو ده که له مانای کودایه، (بور) واته: فه و تیران، به لأم نه و دی بوی کراو ده وه صف کویه: ﴿وَكُنْتُمْ قَوْمًا﴾، چونکه چاو ک پټو ستی به کو کړنده وه نیه، چاو ک نهو شو ټنه ی که شته که ی لټوه هه لده قولی، پټو ستی به کو کړنده وه نیه.

۱۲- ﴿وَمَنْ لَّمْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ﴾، هر که سیکش بر وانه یی به خواو پيغه مبه رده که ی

(۱۳) - ﴿فَإِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَعِيرًا﴾، بە دۇنيایى تېمە بۇ بېيروايان ناگرى كۆپە سەندوومان نامادە كردو، (مَنْ) لېرەدا، (مَنْ الشَّرْطِيَّة) يە، ھەر كەسى بىرۋا نەھىتى بە خواۋ پىغەمبەرە كەى، (فَإِنَّا)، نەم (ف)، ۋە لىمى نەو مەرچەيە، بە دۇنيایى تېمە بۇ بېيروايان ناگرىكى كۆپە دارمان نامادە كردو، (الْكَافِرِينَ: إِظْهَارٌ فِي مَقَامِ الْإِضْمَارِ)، خوا ﴿﴾ دەيتۋانى بفرموى: (وَمَنْ لَمْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ، فَإِنَّا أَعْتَدْنَا لَهُمْ سَعِيرًا)، تېمە ناگرى بە كۆپەى دۆزەخمان بۇ نامادە كردوون، بە لَام بۇيە (كَافِرِينَ) ى ھىناۋە لە جىي راناۋدكە، تاكو دەر كەۋى: لەبەر ئەۋەى بېيروان، خواى پەرۋەردگار نەو ناگرە بلىسەدارى بۇ نامادە كردوون.

(۱۴) - ﴿وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾، ھوكمرانىتى تاسمانەكان و زەۋىيش تەنيا ھى خوايە ﴿﴾، (الْمُلْكُ: الْعُكْمُ وَالسِّيَظَرَةُ وَالسُّلْطَةُ الْمُطْلَقَةُ)، (ملك) ھوكمرانىي و دەستەلەت و بالا دەستى رەھايە، كە لە تاسمانەكان و لە زەۋىدا، تەنيا ھى خوايە.

(۱۵) - ﴿يَغْفِرُ لِمَن يَشَاءُ﴾، لە ھەر كەسى بىھۋى دەبوورى.

(۱۶) - ﴿وَيُعَذِّبُ مَن يَشَاءُ﴾، ھەر كەسىكىشى بىھۋى سزاي دەدات.

(۱۷) - ﴿وَكَاذِبًا أَلَّهِ غُفُورًا رَّحِيمًا﴾، خواش ﴿﴾ ھەردەم لىبوردەى بە بەزەبى بوو، ئەۋەى پىشى ترساندن بوو، ئەمەشيان تەماع ۋەبەرنا، كە پىشى فەرموى: ناگرى كۆپەدارى دۆزەخمان بۇ نامادە كردوون، بە لَام ئنجا خوا ﴿﴾ تەماعى ۋەبەرنا، كە لىبوردەى مېھرەبانىشە، ئەگەر بگەرپنەۋە بۇ لاي.

شايان باسە: ئەو عەرەبە بىباننشىنە خىلەكيانە، پىشتەر پەيمانان لەگەل پىغەمبەرى خوادا ﴿﴾ ھەبوو، لەگەل مسولماناندا ھاۋپەيمان بوون، بۇيە گلەيى و سەرزەشتيان ھانۆتە سەرى، مسولمان بوون، بە لَام ديارە تيمان لە دلياندا چەسپاۋ نەبوو، بىرۋادارى تەۋاۋ نەبوون، بە لَام موناڧىق و دەغەل نەبوون، رەنگە دل نەخۇشيشيان تيدا بووبن، بە لَام بە گشتى بە مسولمان لە قەلەم دراۋن، ھەرۋەك چۆن لە سوۋرەق (التوبة) شدا، خوا ﴿﴾ باسى عەرەبە خىلەكىيەكان دەكات، لەۋىشدا خوا ﴿﴾ پۇلىتيان دەكات بۇ دوو جۆر:

أ- جۆریکیان که بر وادارن و پابهندن به شەریعەتەو.

ب- جۆریکیان که دڵ و دەروونیان نەخۆشی تێدا یە.

أ- دەفەرموی: ﴿الْأَعْرَابُ أَشَدُّ كُفْرًا وَنِفَاقًا وَأَجْدَرُ أَلَّا يَعْلَمُوا حُدُودَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ، وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ٩٧﴾ وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَنْ يَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ مَغْرَمًا وَيَتَرَبَّصُّ بِكُمُ الدَّوَائِرَ عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السَّوْءِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ٩٨.

ب- هەروەها دەفەرموی: ﴿وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَيَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ قُرْبَاتٍ عِنْدَ اللَّهِ وَصَلَوَاتِ الرَّسُولِ أَلَّا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لَهُمْ سَعِدَ لَهُمْ اللَّهُ فِي رَحْمَتِهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ٩٩﴾.

هەڵبەتە سوورەتی (التوبة) وەک بێشتەر تەفسیرمان کردووە لە دواى جەنگى تەبوک، کە لە سالى دەیه‌مى کۆچیدا بوو، ئەو کاتە دابەزىو، واتە: لەوێ عەرەبە خێلەکیه‌کان وردە وردە لێک جیا بوونەو، هەندیکیان بە یەکجاریى بە لای کوفرو نیفاقدان چوون و، هەندیکیشان بە یەکجاریى بە لای ئیمان و مسوڵمانەتیدا شکاونەو.

مه سه له ی دووه م:

داواکردنی به جیهیلراوه کان که به شداری جه نگیب بکن، نه گهری ده سته کو
جه نگیی زورهو، له کاتی ری پی نه دانیشیاند، به به لگهی فره میشتی خوا، که
پیشتر بریاری داوه، نه و ری پی نه دانه یان، به سه سوودی لیکداوه ته وه، به
هو ی که م فامیی و ده روون ناساغیه وه:

خوا **سَبِّحُوا لِلَّهِ مَا لَهُ دَرُودًا** ده فره مو ی: **إِذَا أَنْطَلَقْتُمْ إِلَىٰ مَغَائِمٍ لِّتَأْخُذُوا**
دُرُودًا تَنْبَغِيكُمْ يَوْمَ الْقِيَامِ أَنْ يَسْأَلُوا كَلِمَ اللَّهِ قُلْ لَنْ نَّبْعَثَ كَذِبًا لَكُمْ قَالَ اللَّهُ مِنْ قَبْلُ
مَسْبُورُونَ بَلْ تَحْسَبُونَنَا لَا نَمُوتُ وَلَا نُغَيَّرُونَ إِنَّا قَائِلُونَ

شیکردنه هو ی نه م، ئایه ته، له جهوت برگه دا:

۱- **سَبِّحُوا لِلَّهِ مَا لَهُ دَرُودًا** **إِذَا أَنْطَلَقْتُمْ إِلَىٰ مَغَائِمٍ لِّتَأْخُذُوا** **دُرُودًا**،
بیابانشینه به جیهیلراوه کان (یان خو به جیهیلره کان)، هه کاتیک ئیوه دهرچوون بو
ده سته کوتاتیک که ده سته به ریان بکن، به هو ی جه نگی خه بیه ره وه، پیتان ده لئین:

۲- **دُرُودًا تَنْبَغِيكُمْ** **يَوْمَ الْقِيَامِ**، لیمانگه رین با به دواتان بکهوین و، له که لتاندا بئین، نه مهش
هه واپنیدانه به پیغه مبهه **سَبِّحُوا** که له داهاتوودا نه وه ده بی، که فره رمویه ق: **سَبِّحُوا**
الْمُحَلَّفُونَ **لَكَ** (آل) ی سه ر (المُحَلَّفُونَ) بو (عهد)، واته: عه ره به خیله کییه بیابانشینه کان،
بو یه لیره دا به پیویست نه زانراوه دووباره بکریته وه.

که ده فره مو ی: **إِذَا أَنْطَلَقْتُمْ إِلَىٰ مَغَائِمٍ لِّتَأْخُذُوا** **دُرُودًا**، نه مهش ناماژیه بو نه وه که جه نگی
خه بیه ر دینه پیشتی و، ده سته کو تی جه نگیش ده ست مسولمانان ده که و ی.

پیشتر فره رمو ی: **سَبِّحُوا لِلَّهِ مَا لَهُ دَرُودًا** **إِذَا أَنْطَلَقْتُمْ إِلَىٰ مَغَائِمٍ لِّتَأْخُذُوا** **دُرُودًا**، به لام لیره دا وشه ی
(لَكَ) ی تیدا نه، پیت ده لئین، چونکه نه وه ی پیشتی به راستیان نه بووه، به
ده وه به پیغه مبهه ریان **سَبِّحُوا** نه گوته، به لام لیره دا به دل و گیان پیی ده لئین،

له بهر نهو دی ته معنی تیدایه، بویه نهو دی نهو دی: (لَکَی زیاتره، ﴿مَقُولُ لَکَ الْمُخْلَفُونَ﴾، به تایه تی به تو دلین، بو نهو دی قه ناعه تی پیی، چونکه به دلیان نه بووه، بویه زور به جه ختکرنه وه ویستوو یانه نهو پور شه بو پیغه مبه ر ﴿بَنِنَهْوه، به لَم لیړه دا چونکه به راستیان بووه، زور به پتویستیان نه زانیوه جه ختی بکه نه وه.

(۳) ﴿يُرِيدُونَ أَن يُبَدِّلُوا كَلِمَ اللَّهِ﴾، ده یانه و ی فرمایشتی خوا بگورن، نه وه له مه قامی حال دایه، یانی: له حالیکدا نهو قسه یان ده کرد، ده یانویست فرمایشتی خوا بگورن.

(۴) ﴿قُلْ لَن تَغَيِّرُوا﴾، بلن: هه رگیز شوینمان ناکه ون و له گه لمان نایه، نه م ته عییره بو نهو دیه ته ما پراو بن، چونکه (لَن) بو جه ختکرنه وه بو داکو کی کردنه، یانی: هه رگیز له گه لمان نایه.

(۵) ﴿كَذَّبِكُمْ فَالَكَ اللَّهُ مِنْ قَبْلُ﴾، پشتریش خوا ﴿وای فرمووه، نجا له سونگه ی نهو وه که لیړه دا نایه تیک ناپیننه وه، خوا ﴿وای فرموو ب، که واته: لیړه دا مه به ست پی نهو وه حییه که خوا ﴿بو پیغه مبه ری ﴿کردوه، که ده سکه وه ته کانی جهنگی خه بیهر، نه یا بو نهو که سانه ده بن، له صولحی حوده یییه دا به شدار بوون، نهو (۱۴۰۰) که سه زانراو ناسراو، مه به ست نهو دیه، خوا ﴿نایه تیکی فرموو ب، نه گه رنا نایه ته که دیار ده بوو، نه مه ش نهو ده گه یه نی که هه رچی خوا ﴿به پیغه مبه ری ﴿فرمووه، فرمایشتی خوا بووه، به که لامی خوا له قه لَم ده در ی، چ له قورئاندا به رجسته بن، که فرمایشتی راسته خو ی خوا یه، چ به شیوه ی دیکه به پیغه مبه ری خاته می ﴿فرموو ب.

(۶) ﴿فَقُولُوا بَلْ نَحْنُدُونَا﴾، نه وان پیتان ده لَن: به لکو تئوه هه سوو دییمان پی ده بن، هه سه دیش نهو دیه تینسان پی ناخوش بی که سیک چاکه ی تووش بی، وه که بو خو ی هاو ته پش، یاخو د: پی ناخوش بی جگه له خو ی چاکه یه کی بو بیته پش، نجا

(۷) ﴿بَلْ كَانُوا لَا يَتَنَبَّهُونَ إِلَّا قَلِيلًا﴾، (خواهش: دد فەر موئ:) به لکو که میک نه بئ تینا گهن، یانی: که میک یتده گهن، چونکه نه وان نه تیا له روانگی به رژه وه دندی خو یانه وه ته ماشا ده کهن و، له دئی نه خویشی خو یانه وه دد روان و، بویه له ورده کاریه کان حالیی نابن و، نازان: خوا ځکه بویه ږیان لږ دد گړی بچن بۆ جهنگی خه یبه، تاکو سزایان بدات، چونکه نه وان پیشر به وه پوزشیان هتیا به وه، که له خزمهت پیغهمبه ردا ځکه نه چوون بۆ عومړه، بۆ مه کهکه، گو تیان: له بهر سه رقا لپیمان به مال و سامان و کس و کارمانه وه، نجا لږه ش خوا ځکه له و مال و سامانه که نه گه ری هه یه بیتته ده سته کو ق جهنگی، بن به شان ده کات، وهک سزادانک.

یه که م: به‌لَیتی خوا که ده‌سته‌که‌وته‌کانی جه‌نگی خه‌بیر ته‌نیا هی نه‌وانه بن، که له صوَلحی حوده‌سبه‌دا به‌شدار بون، (۱۴۰۰) که‌سه‌که.

دوهم: وشه: ﴿كَلَّمَ اللَّهُ﴾، مه‌بست پئی فرمانی خواهه که به پیغمبه‌ری فہرمووه، جکه لهو (۱۴۰۰) که‌سه، که‌سی دیکه له‌گه‌ل خۆی نہ‌بات، خوی پ‌ه‌روه‌دگار به تاییهت به پیغمبه‌ری ﷺ فہرمووه، غه‌بری قورئان.

سینه م: ئیننو زهید بۆ ته فیسیری (کلام الله)، نهو نایه تهی (۸۳) ی سوورهتی (التوبه) دینیته که ده فهرموی: ﴿فَاسْتَدْرِكْ لِّلْخُرُوجِ فَقُلْ لَّنْ نَخْرُجَا مَعِيَ اَبَدًا وَلَنْ نَقْتُلُوكَ مَعِيَ عَدُوًّا ۚ﴾. ته گهر داوای مؤلته تیان لی کردی بۆ دهرچوون، بلی: ههر گیز له گهل من دا دهرناچن و ههر گیز له گهل مندا، جهنگ له دژی هیچ دوژمنیک ناکهن! به لام وهک (الطبري) و توئیزه وهه کانی دیکه، گوتهو یانه: (ابن زید) له وهه دا نه پینکاوه، چونکه سوورهتی (التوبه) له دواي فته تحي خه بهر دابه زبهو، بگره له دواي فته تحي مه کهکش هاتهو،

ئنجاً ئەمانەى ئێرە بەرەهەى قەدەغە نەكراون كە بەشدارى جەنگ و جیهاد بكەن، بەلكو پێیان گوتراوه: ﴿مَسْتَدْعُونَ إِلَى قَوْمٍ آثَمٍ مِنْهُ﴾، بەلام ئەوانەى لە سوورەتى (التوبة) دا، خوا ﷻ باسیان دەكات، خواى دادگەر بە یەكجارەكى فەرموویەتی: نابێ هەرگیز لە خزمەت پێغەمبەردا ﷺ جارىكى دیکە بەشدارى هیچ جەنگێك بكەن.

كۆتایى ئەم مەسەلەى دووهمەش بە قسەیهكى (طبری) دێنین، كە تییدا نەپێكاوه:

پێشوا (الطبری) لە تەفسیرهكەى خۆیدا دەیهوێ مانای ئەمە كۆ بكاتەوهو بە كورتى، دەلێ: ئەى موحەممەد! ﷺ بەجێهێلراوهكان لە نێو كەس و كارى خۆیاندا كە هاوێلاتى تۆیان نەكرد، كاتێك رۆیشتى بۆ جەنگى خەیبەر، كە ئەگەرى ئەوه هەیه، دەستكەوتت دەستكەوتی، پێت دەلێن: با بێن، لە حالێكدا خوا ﷻ بە تۆى راگەیانداوه، دەستكەوتەكانى جەنگى خەیبەر تەنیا دەبن بۆ ئەوانە بن كە لە صولحى حودەیبییهدا بەشدار بوون، بۆیه ئەوانە دەیانەوێ ئەو بەلێنەى خوا ﷻ بە خەلكى بەشدار بووى حودەیبییه داوه، ئەو بەلێنە بگۆرن، بەلام بە دلنایى خوا ﷻ ئەو تەماعەیان بۆ ناھێتتە دى، ئنجاً لێرەدا (الطبری) شتێك دەلێ: كە تییدا نەپێكاوه، دەلێ: (عَوْضاً مِنْ غَنَائِمِ أَهْلِ مَكَّةَ)، ئەوه وەك قەرەبوویەك بووه بۆ دەستكەوتەكانى خەلكى مەككە! بەلام پێگومان ئەمە راست نیه، چونكە پێغەمبەر ﷺ هەر لە ئەسڵدا بۆ مەككە، بە نیازى جەنگ نەدەچوو تاكو تەماعى دەستكەوتیان بێ، بەلكو بۆ عومرە بەجێهێنان دەچوو!

مەسەلەى سېئەم:

فەرمانکردى خوا بە پىغەمبەرە كەي ﷺ كە بە بە جىئماوھەكان بفرموى: لە مەودوا بۆ جەنگ لە دژى كۆمەلىكى زۆر بە ھىز بانگەشت دەكرىن، ئىنجا ئەگەر فەرمانبەرى بکەن، پاداشتى باشتان دەدرێتەو، ئەك دەستكەوى ماددىي! ئەگەرنا دوو چارى سزاي بە ئىش و ژان دەبن:

خوا ﷺ دەفرموى: ﴿قُلْ لِلْمُحَلِّفِينَ مِنَ الْأَعْرَابِ سَتُدْعُونَ إِلَىٰ قَوْمٍ أُولَىٰ بِأَنْسٍ شَدِيدٍ يُقْتَلُونَ أَوْ يُبْلَغُونَ فَإِنْ طَبِعُوا يُوَفِّكُمُ اللَّهُ أَجْرًا حَسَنًا وَلَئِنْ تَوَلَّوْا كَمَا تَوَلَّيْتُمْ مِنْ قَبْلُ يُعَذِّبُكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا﴾ (ن)

شىكردنەوى ئەم ئايەتە، لە شەش بڕگەدا:

۱- ﴿قُلْ لِلْمُحَلِّفِينَ مِنَ الْأَعْرَابِ﴾ (پرووى دواندن لە پىغەمبەرى كۆتايى موخەممەدە ﷺ، خوا ﷺ دەفرموى: بە عەرەبە خێلەكیە بە جیھیلراوھەكان بلى، يان، بە بە جىماوھەكان لە عەرەبە بىاباننشيين و خێلەكیەكان بفرموى:

۲- ﴿سَتُدْعُونَ إِلَىٰ قَوْمٍ أُولَىٰ بِأَنْسٍ شَدِيدٍ﴾، لە مەودوا بانگ دەكرىن بەردو كۆمەلىكى خاوەن ھىزى زۆر، يان: (إِلَىٰ قِتَالٍ قَوْمٍ)، لێرەدا تەم دواندنەى خوا ﷺ بۆ پىغەمبەرى خاتەم ﷺ:

یەكەم: ھەوالدانە بە ناديار (غیب) بۆ پىغەمبەر ﷺ كە بە عەرەبە بە جیھیلراوھەكان بفرموى: لە مەودوا بانگ دەكرىن، واتە: بە مسوگەرى بانگ دەكرىن، كە جارى ئەو شتە نەبوو، بە دلىيايش جگە لە خوا ﷺ كەس ناتوانى قسەى وابكات، شتێك كە نەھاتو بەلى: بىگومان دەبى.

دووھەم: ئەو دواندنەى خوا ﷺ بۆ پىغەمبەر ﷺ كە بە عەرەبە بىاباننشيينەكان ئاوا بفرموى، ھەم دلىياكردنەوديانەو، ھەم جۆرىك لە دلدانەويانە كە ئەگەر ئەمجارە

بئى بەشكران له بەشدارىي له جهنگى خەيبەردا، وەك سزادانتىك بۆ نەچوونيان له خزمەت پىغەمبەردا ﷺ بۆ عومرە، له مەودوا ئەوەيان بەو بۆ قەردبوو دەرگىتەو: كە بانگ دەرگىن بۆ جهنگ و نەك هەر رەيان پى دەدرى، بەلكو داواشيان لى دەكرى و بانگهێشتيش دەرگىن، بەلام بۆ جهنگ له دژى كۆمەلىكى خاوەن هێز، واتە: نەك بۆ نىچىرىكى بە بۆچوونى ئەوان تووك نەرم و ئاسان، وەك جوولەكەكانى خەيبەر، بەلكو بۆ خەلىكى خاوەن هێزى زۆر.

كە دەفەر مەوى: ﴿سَتَدْعُونَ إِلَيْنَ قَوْمٌ أُولَىٰ بَأْسٍ شَدِيدٍ﴾، يان: بۆ جهنگ له دژى كۆمەلىكى بەهێز، چونكە سىاقەكە ئەو دەرگەيەنى و، باس باسى جهنگ و جيهادەو، ئەوان له چوون له خزمەت پىغەمبەردا ﷺ دواكەوتن و، دواى داوايانكرد كە له خزمەت پىغەمبەرەو هاوێلاندا بچن بۆ جهنگى خەيبەر، كەواتە: ئەو دى بۆى بانگ دەرگىن، هەر ئەو دى كە لى دواكەوتوون و دواى لى بىبەش كراون، كە برىتە له جهنگ له دژى كۆمەلىكى خاوەن هێزى پتەو، ﴿سَتَدْعُونَ إِلَيْنَ قَوْمٌ أُولَىٰ بَأْسٍ شَدِيدٍ﴾، (ئى: أَصْحَابُ قُوفَةَ حَرْيَّةَ جَيْدَةَ مُقَارَنَةً بِأَهْلِ خَيْبَرَ)، خاوەن هێزىكى جهنگى باش بە بەراورد لەگەڵ خەلى خەيبەردا، ئنجا ئايا ئەو كۆمەلە خاوەن هێزى زۆرە له بوارى جهنگ و پووبەپوو بوونەو، كى بوون و مەبەست پىيان كى بوو؟ زانايان لەو بارەو زۆر قسەيان كردو:

أ- هەندىكان گوتوو يانە: مەبەست پى هۆزى (هوازن)ە.

ب- هەندىك گوتوو يانە: مەبەست پى هۆزى (بنو حنيفة)یە، كە هۆزى (بنو حنيفة) له رۆژگارى ئەبوو بەكرى صدىقدا ﷺ، هەلگەرانەو جهنگى له دژ كردن، يان: هەلگەراوەكان.

ج- هەندىك گوتوو يانە: مەبەست پى گەلى فارسە.

د- هەندىك گوتوو يانە: مەبەست پى گەلى رۆمە، گەلى فارس و گەلى رۆميش له رۆژگارى ئەبوو بەكرى عومەردا ﷺ، جهنگيان له دژ كرا، دواى ئەو دى مەترسىيان دروستكرد بوو بۆ سەر دەولهاتى ئىسلامى.

بەلّام (الطبري) قسەیهک دەکات کە بە زۆری لەو سیاقانەداو لەو حالەتانەدا (الطبري) قسەیهکی گشتگیر دەکات، کە زۆر زۆرم بە دلەو چەند جارێکیش نامازەم پێداو، ئەویش ئەوەیە: مادام خوا ﷻ دیاریی نەکردووە، تێمەش هەروا بە کراوەیی بەجێ دەهێلین و دیاریی ناکەین و، هەر ئەوەش لە پەهایێ قورئان و، لە بێ سنووری قورئان و، لە پەیامبوونی قورئان بۆ هەموو مەزھابە تێی، دەوشتەتەو، ئەو جۆرە مانا لێکدانەو، خوا ﷻ پاداشتی (الطبري) بداتەو کە بە خۆرای ناویان لێ نەناو پێشەوای توێژەرەوان (إمام المفسرين)، (الطبري) دەلێ:

(وَأُولَى الْأَقْوَالِ فِي ذَلِكَ بِالصَّوَابِ أَنْ يُقَالَ: إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى ذَكَرَهُ، أَخْبَرَ عَنْ هَؤُلَاءِ الْمُخْلَفِينَ مِنَ الْأَعْرَابِ، أَنَّهُمْ سَيُذْعَوْنَ إِلَى قِتَالِ قَوْمٍ أُولَى بَأْسٍ فِي الْقِتَالِ، وَتُجْزَى فِي الْخُرُوبِ، وَلَمْ يُوَضَّحْ لَنَا الدَّلِيلُ مِنْ خَبَرٍ وَلَا عَقْلِ، عَلَى أَنَّ الْمَعْنَى بِذَلِكَ هَوَازِنَ، وَلَا بَنُو حَنِيفَةَ، وَلَا فَارِسَ، وَلَا رُومَ، وَلَا أَعْيَانَ بِأَعْيَانِهِمْ، وَجَائِزٌ أَنْ يَكُونَ عُنِي بِذَلِكَ بَعْضُ هَذِهِ الْأَجْنَاسِ، وَجَائِزٌ أَنْ يَكُونَ عُنِي بِهِمْ غَيْرُهُمْ، وَلَا قَوْلٌ فِيهِ أَصَحُّ مِنْ أَنْ يُقَالَ: كَمَا قَالَ اللَّهُ جَلَّ ثَنَاؤُهُ: ﴿سَيُذْعَوْنَ إِلَى قَوْمٍ أُولَى بَأْسٍ شَدِيدٍ﴾ (١).

دەلێ: نزیکتربینی قسەکان لە راستییەو لەو باردووە ئەوەیە، کە بگوترێ، لێرەدا خوا ﷻ ناوی بەرز بێ، هەوالتی داو لە باردی ئەو دواکەوتووانەو لە عەرەبە بیاباننشینەکان، کە لە مەودوا بانگ دەکرین بۆ جەنگ کردن لە دژی کۆمەلێکی خاوەن هێز لە جەنگداو، شارەزا لە جەنگداو، هیچ بەلگەیە کمان لە هەوالتی راست، (مەبەستی ئەوەیە کە لە پێغمەبەرەو ﷺ هاتبێ)، هەرەها لە عەقڵ بۆ دانەنراو، کە مەبەست لەو کۆمەلە نەهەواری هەوازینەو، نە هەواری بەنوو حەنیفەییەو، نە گەلی فارسەو، نە گەلی رۆمەو، نە کۆمەلە کەسانێک، یان خەڵکانێک بە دیاریکراوی، تنجا دۆگونی مەبەست لەو هەندێک لەوانە بن، دۆگونی مەبەست پێی جگە لەوان بێ، بەلام هەر قسەیهک

که له‌وباره‌وه بگوتری، راست‌تر نه له قسه‌ی خوا ﷻ، ستایشی خوا هر به‌رز بـ، که ده‌فهرموئ: بانگ ده‌کرین بۆ جه‌نگ کردن له دژی کۆمه‌لیکی خواهن هیتز له جه‌نگدا، نیدی نهو کۆمه‌له کین؟ هه‌موو نه‌وانه ده‌گریته‌وهو و جگه له نه‌وانیش ده‌گریته‌وه.

(۳) - ﴿فَقَتِلُوهُمْ أَوْ تُسَلِّمُوا﴾، له دژیان ده‌جه‌نگن یاخود خۆ به‌ده‌سته‌وه ده‌دهن، یانی: ته‌بابی پێشان ده‌دهن و ناشتیان ده‌وی، (أَي: تُقَاتِلُونَهُمْ إِنْ لَمْ يَسْتَسْلِمُوا وَلَمْ يُسَالِمُوْكُمْ)، له دژیان ده‌جه‌نگن ته‌گه‌ر خۆیان به‌ده‌سته‌وه نه‌داو، له‌گه‌ڵ تێوه‌دا ناشتیان پێشان نه‌دا، نه‌وه مانا راسته‌که‌یه‌تی، چونکه له‌و باره‌وه دواتر باس‌یک ده‌که‌ین، بۆیه ئیستا به‌ خێرای به‌سه‌ر شیکردنه‌وه‌ی بڕه‌گه‌کانی دیکه‌دا ڕه‌ت ده‌بین.

(۴) - ﴿إِنْ تُطِيعُوا أَوْحَاكُمْ اللَّهُ أَجْرًا حَسَنًا﴾، ته‌گه‌ر فه‌رمانبه‌ریی بکه‌ن و گوێڕایه‌لیی بکه‌ن، (ئه‌و کاته‌ی بانگ ده‌کرین بۆ جه‌نگکردن له دژی نه‌و خه‌لکه به‌هیزه‌)، خوا پاداشتیکی باشتان ده‌دا ته‌وه، واته: ته‌گه‌ر فه‌رمانبه‌ریی خواو پیغه‌مه‌ری خوا بکه‌ن، به‌وه‌لمدانه‌وه‌ی بانگه‌وازی جه‌نگ و فیداکاریی، له‌و کاته‌دا که بانگ ده‌کرین، له‌ دها‌توودا خوا پاداشتیکی باشتان ده‌دا ته‌وه.

(۵) - ﴿وَإِنْ تَوَلَّوْا كَمَا تَوَلَّيْتُمْ مِنْ قَبْلُ﴾، به‌لام ته‌گه‌ر پشت هه‌لبه‌کن و، پشت بکه‌نه بانگه‌وازی که بۆ لای جه‌نگ و جیهادو فیداکاریی بانگتان ده‌کات و، پشتی تێبکه‌ن، وه‌ک پێش‌تریش پشتتان تێک‌درو ڕووتان وه‌رچه‌رخاند.

(۶) - ﴿يُعَذِّبُكَ عَذَابًا أَلِيمًا﴾، به‌ ئازاریکی به‌ ئیش سزاتان ده‌دات، نه‌مه وا پێده‌چێ مه‌به‌ست پیتی ئازاردان و سزادانی ڕۆژی دوایی بـ، هه‌رچه‌نده‌ هی دنیا‌ش ده‌گریته‌وه، به‌لام زیاتر مه‌به‌ست پیتی ڕۆژی دواییه، چونکه پاداشته‌که‌ش هه‌ر په‌یوه‌ندیی به‌ ڕۆژی دواییه‌وه هه‌یه، ﴿يُؤْتِكُمْ اللَّهُ أَجْرًا حَسَنًا﴾، پاداشتی باش هه‌ر له‌ دوا‌ڕۆژدا هه‌یه‌و، له‌ ژبانی دنیا‌دا جی‌گای نابێته‌وه!

جیتی سہرنجہ: کہ خواہ **عَلَّامٌ** دہفرموی: **فَإِنْ تُطِيعُوا أَوْفَیْکُمْ اللَّهُ أَجْرًا حَسَنًا**،
 ١٦٧
 ١٦٨
 ١٦٩
 ١٧٠
 ١٧١
 ١٧٢
 ١٧٣
 ١٧٤
 ١٧٥
 ١٧٦
 ١٧٧
 ١٧٨
 ١٧٩
 ١٨٠
 ١٨١
 ١٨٢
 ١٨٣
 ١٨٤
 ١٨٥
 ١٨٦
 ١٨٧
 ١٨٨
 ١٨٩
 ١٩٠
 ١٩١
 ١٩٢
 ١٩٣
 ١٩٤
 ١٩٥
 ١٩٦
 ١٩٧
 ١٩٨
 ١٩٩
 ٢٠٠
 ٢٠١
 ٢٠٢
 ٢٠٣
 ٢٠٤
 ٢٠٥
 ٢٠٦
 ٢٠٧
 ٢٠٨
 ٢٠٩
 ٢١٠
 ٢١١
 ٢١٢
 ٢١٣
 ٢١٤
 ٢١٥
 ٢١٦
 ٢١٧
 ٢١٨
 ٢١٩
 ٢٢٠
 ٢٢١
 ٢٢٢
 ٢٢٣
 ٢٢٤
 ٢٢٥
 ٢٢٦
 ٢٢٧
 ٢٢٨
 ٢٢٩
 ٢٣٠
 ٢٣١
 ٢٣٢
 ٢٣٣
 ٢٣٤
 ٢٣٥
 ٢٣٦
 ٢٣٧
 ٢٣٨
 ٢٣٩
 ٢٤٠
 ٢٤١
 ٢٤٢
 ٢٤٣
 ٢٤٤
 ٢٤٥
 ٢٤٦
 ٢٤٧
 ٢٤٨
 ٢٤٩
 ٢٥٠
 ٢٥١
 ٢٥٢
 ٢٥٣
 ٢٥٤
 ٢٥٥
 ٢٥٦
 ٢٥٧
 ٢٥٨
 ٢٥٩
 ٢٦٠
 ٢٦١
 ٢٦٢
 ٢٦٣
 ٢٦٤
 ٢٦٥
 ٢٦٦
 ٢٦٧
 ٢٦٨
 ٢٦٩
 ٢٧٠
 ٢٧١
 ٢٧٢
 ٢٧٣
 ٢٧٤
 ٢٧٥
 ٢٧٦
 ٢٧٧
 ٢٧٨
 ٢٧٩
 ٢٨٠
 ٢٨١
 ٢٨٢
 ٢٨٣
 ٢٨٤
 ٢٨٥
 ٢٨٦
 ٢٨٧
 ٢٨٨
 ٢٨٩
 ٢٩٠
 ٢٩١
 ٢٩٢
 ٢٩٣
 ٢٩٤
 ٢٩٥
 ٢٩٦
 ٢٩٧
 ٢٩٨
 ٢٩٩
 ٣٠٠
 ٣٠١
 ٣٠٢
 ٣٠٣
 ٣٠٤
 ٣٠٥
 ٣٠٦
 ٣٠٧
 ٣٠٨
 ٣٠٩
 ٣١٠
 ٣١١
 ٣١٢
 ٣١٣
 ٣١٤
 ٣١٥
 ٣١٦
 ٣١٧
 ٣١٨
 ٣١٩
 ٣٢٠
 ٣٢١
 ٣٢٢
 ٣٢٣
 ٣٢٤
 ٣٢٥
 ٣٢٦
 ٣٢٧
 ٣٢٨
 ٣٢٩
 ٣٣٠
 ٣٣١
 ٣٣٢
 ٣٣٣
 ٣٣٤
 ٣٣٥
 ٣٣٦
 ٣٣٧
 ٣٣٨
 ٣٣٩
 ٣٤٠
 ٣٤١
 ٣٤٢
 ٣٤٣
 ٣٤٤
 ٣٤٥
 ٣٤٦
 ٣٤٧
 ٣٤٨
 ٣٤٩
 ٣٥٠
 ٣٥١
 ٣٥٢
 ٣٥٣
 ٣٥٤
 ٣٥٥
 ٣٥٦
 ٣٥٧
 ٣٥٨
 ٣٥٩
 ٣٦٠
 ٣٦١
 ٣٦٢
 ٣٦٣
 ٣٦٤
 ٣٦٥
 ٣٦٦
 ٣٦٧
 ٣٦٨
 ٣٦٩
 ٣٧٠
 ٣٧١
 ٣٧٢
 ٣٧٣
 ٣٧٤
 ٣٧٥
 ٣٧٦
 ٣٧٧
 ٣٧٨
 ٣٧٩
 ٣٨٠
 ٣٨١
 ٣٨٢
 ٣٨٣
 ٣٨٤
 ٣٨٥
 ٣٨٦
 ٣٨٧
 ٣٨٨
 ٣٨٩
 ٣٩٠
 ٣٩١
 ٣٩٢
 ٣٩٣
 ٣٩٤
 ٣٩٥
 ٣٩٦
 ٣٩٧
 ٣٩٨
 ٣٩٩
 ٤٠٠
 ٤٠١
 ٤٠٢
 ٤٠٣
 ٤٠٤
 ٤٠٥
 ٤٠٦
 ٤٠٧
 ٤٠٨
 ٤٠٩
 ٤١٠
 ٤١١
 ٤١٢
 ٤١٣
 ٤١٤
 ٤١٥
 ٤١٦
 ٤١٧
 ٤١٨
 ٤١٩
 ٤٢٠
 ٤٢١
 ٤٢٢
 ٤٢٣
 ٤٢٤
 ٤٢٥
 ٤٢٦
 ٤٢٧
 ٤٢٨
 ٤٢٩
 ٤٣٠
 ٤٣١
 ٤٣٢
 ٤٣٣
 ٤٣٤
 ٤٣٥
 ٤٣٦
 ٤٣٧
 ٤٣٨
 ٤٣٩
 ٤٤٠
 ٤٤١
 ٤٤٢
 ٤٤٣
 ٤٤٤
 ٤٤٥
 ٤٤٦
 ٤٤٧
 ٤٤٨
 ٤٤٩
 ٤٥٠
 ٤٥١
 ٤٥٢
 ٤٥٣
 ٤٥٤
 ٤٥٥
 ٤٥٦
 ٤٥٧
 ٤٥٨
 ٤٥٩
 ٤٦٠
 ٤٦١
 ٤٦٢
 ٤٦٣
 ٤٦٤
 ٤٦٥
 ٤٦٦
 ٤٦٧
 ٤٦٨
 ٤٦٩
 ٤٧٠
 ٤٧١
 ٤٧٢
 ٤٧٣
 ٤٧٤
 ٤٧٥
 ٤٧٦
 ٤٧٧
 ٤٧٨
 ٤٧٩
 ٤٨٠
 ٤٨١
 ٤٨٢
 ٤٨٣
 ٤٨٤
 ٤٨٥
 ٤٨٦
 ٤٨٧
 ٤٨٨
 ٤٨٩
 ٤٩٠
 ٤٩١
 ٤٩٢
 ٤٩٣
 ٤٩٤
 ٤٩٥
 ٤٩٦
 ٤٩٧
 ٤٩٨
 ٤٩٩
 ٥٠٠
 ٥٠١
 ٥٠٢
 ٥٠٣
 ٥٠٤
 ٥٠٥
 ٥٠٦
 ٥٠٧
 ٥٠٨
 ٥٠٩
 ٥١٠
 ٥١١
 ٥١٢
 ٥١٣
 ٥١٤
 ٥١٥
 ٥١٦
 ٥١٧
 ٥١٨
 ٥١٩
 ٥٢٠
 ٥٢١
 ٥٢٢
 ٥٢٣
 ٥٢٤
 ٥٢٥
 ٥٢٦
 ٥٢٧
 ٥٢٨
 ٥٢٩
 ٥٣٠
 ٥٣١
 ٥٣٢
 ٥٣٣
 ٥٣٤
 ٥٣٥
 ٥٣٦
 ٥٣٧
 ٥٣٨
 ٥٣٩
 ٥٤٠
 ٥٤١
 ٥٤٢
 ٥٤٣
 ٥٤٤
 ٥٤٥
 ٥٤٦
 ٥٤٧
 ٥٤٨
 ٥٤٩
 ٥٥٠
 ٥٥١
 ٥٥٢
 ٥٥٣
 ٥٥٤
 ٥٥٥
 ٥٥٦
 ٥٥٧
 ٥٥٨
 ٥٥٩
 ٥٦٠
 ٥٦١
 ٥٦٢
 ٥٦٣
 ٥٦٤
 ٥٦٥
 ٥٦٦
 ٥٦٧
 ٥٦٨
 ٥٦٩
 ٥٧٠
 ٥٧١
 ٥٧٢
 ٥٧٣
 ٥٧٤
 ٥٧٥
 ٥٧٦
 ٥٧٧
 ٥٧٨
 ٥٧٩
 ٥٨٠
 ٥٨١
 ٥٨٢
 ٥٨٣
 ٥٨٤
 ٥٨٥
 ٥٨٦
 ٥٨٧
 ٥٨٨
 ٥٨٩
 ٥٩٠
 ٥٩١
 ٥٩٢
 ٥٩٣
 ٥٩٤
 ٥٩٥
 ٥٩٦
 ٥٩٧
 ٥٩٨
 ٥٩٩
 ٦٠٠
 ٦٠١
 ٦٠٢
 ٦٠٣
 ٦٠٤
 ٦٠٥
 ٦٠٦
 ٦٠٧
 ٦٠٨
 ٦٠٩
 ٦١٠
 ٦١١
 ٦١٢
 ٦١٣
 ٦١٤
 ٦١٥
 ٦١٦
 ٦١٧
 ٦١٨
 ٦١٩
 ٦٢٠
 ٦٢١
 ٦٢٢
 ٦٢٣
 ٦٢٤
 ٦٢٥
 ٦٢٦
 ٦٢٧
 ٦٢٨
 ٦٢٩
 ٦٣٠
 ٦٣١
 ٦٣٢
 ٦٣٣
 ٦٣٤
 ٦٣٥
 ٦٣٦
 ٦٣٧
 ٦٣٨
 ٦٣٩
 ٦٤٠
 ٦٤١
 ٦٤٢
 ٦٤٣
 ٦٤٤
 ٦٤٥
 ٦٤٦
 ٦٤٧
 ٦٤٨
 ٦٤٩
 ٦٥٠
 ٦٥١
 ٦٥٢
 ٦٥٣
 ٦٥٤
 ٦٥٥
 ٦٥٦
 ٦٥٧
 ٦٥٨
 ٦٥٩
 ٦٦٠
 ٦٦١
 ٦٦٢
 ٦٦٣
 ٦٦٤
 ٦٦٥
 ٦٦٦
 ٦٦٧
 ٦٦٨
 ٦٦٩
 ٦٧٠
 ٦٧١
 ٦٧٢
 ٦٧٣
 ٦٧٤
 ٦٧٥
 ٦٧٦
 ٦٧٧
 ٦٧٨
 ٦٧٩
 ٦٨٠
 ٦٨١
 ٦٨٢
 ٦٨٣
 ٦٨٤
 ٦٨٥
 ٦٨٦
 ٦٨٧
 ٦٨٨
 ٦٨٩
 ٦٩٠
 ٦٩١
 ٦٩٢
 ٦٩٣
 ٦٩٤
 ٦٩٥
 ٦٩٦
 ٦٩٧
 ٦٩٨
 ٦٩٩
 ٧٠٠
 ٧٠١
 ٧٠٢
 ٧٠٣
 ٧٠٤
 ٧٠٥
 ٧٠٦
 ٧٠٧
 ٧٠٨
 ٧٠٩
 ٧١٠
 ٧١١
 ٧١٢
 ٧١٣
 ٧١٤
 ٧١٥
 ٧١٦
 ٧١٧
 ٧١٨
 ٧١٩
 ٧٢٠
 ٧٢١
 ٧٢٢
 ٧٢٣
 ٧٢٤
 ٧٢٥
 ٧٢٦
 ٧٢٧
 ٧٢٨
 ٧٢٩
 ٧٣٠
 ٧٣١
 ٧٣٢
 ٧٣٣
 ٧٣٤
 ٧٣٥
 ٧٣٦
 ٧٣٧
 ٧٣٨
 ٧٣٩
 ٧٤٠
 ٧٤١
 ٧٤٢
 ٧٤٣
 ٧٤٤
 ٧٤٥
 ٧٤٦
 ٧٤٧
 ٧٤٨
 ٧٤٩
 ٧٥٠
 ٧٥١
 ٧٥٢
 ٧٥٣
 ٧٥٤
 ٧٥٥
 ٧٥٦
 ٧٥٧
 ٧٥٨
 ٧٥٩
 ٧٦٠
 ٧٦١
 ٧٦٢
 ٧٦٣
 ٧٦٤
 ٧٦٥
 ٧٦٦
 ٧٦٧
 ٧٦٨
 ٧٦٩
 ٧٧٠
 ٧٧١
 ٧٧٢
 ٧٧٣
 ٧٧٤
 ٧٧٥
 ٧٧٦
 ٧٧٧
 ٧٧٨
 ٧٧٩
 ٧٨٠
 ٧٨١
 ٧٨٢
 ٧٨٣
 ٧٨٤
 ٧٨٥
 ٧٨٦
 ٧٨٧
 ٧٨٨
 ٧٨٩
 ٧٩٠
 ٧٩١
 ٧٩٢
 ٧٩٣
 ٧٩٤
 ٧٩٥
 ٧٩٦
 ٧٩٧
 ٧٩٨
 ٧٩٩
 ٨٠٠
 ٨٠١
 ٨٠٢
 ٨٠٣
 ٨٠٤
 ٨٠٥
 ٨٠٦
 ٨٠٧
 ٨٠٨
 ٨٠٩
 ٨١٠
 ٨١١
 ٨١٢
 ٨١٣
 ٨١٤
 ٨١٥
 ٨١٦
 ٨١٧
 ٨١٨
 ٨١٩
 ٨٢٠
 ٨٢١
 ٨٢٢
 ٨٢٣
 ٨٢٤
 ٨٢٥
 ٨٢٦
 ٨٢٧
 ٨٢٨
 ٨٢٩
 ٨٣٠
 ٨٣١
 ٨٣٢
 ٨٣٣
 ٨٣٤
 ٨٣٥
 ٨٣٦
 ٨٣٧
 ٨٣٨
 ٨٣٩
 ٨٤٠
 ٨٤١
 ٨٤٢
 ٨٤٣
 ٨٤٤
 ٨٤٥
 ٨٤٦
 ٨٤٧
 ٨٤٨
 ٨٤٩
 ٨٥٠
 ٨٥١
 ٨٥٢
 ٨٥٣
 ٨٥٤
 ٨٥٥
 ٨٥٦
 ٨٥٧
 ٨٥٨
 ٨٥٩
 ٨٦٠
 ٨٦١
 ٨٦٢
 ٨٦٣
 ٨٦٤
 ٨٦٥
 ٨٦٦
 ٨٦٧
 ٨٦٨
 ٨٦٩
 ٨٧٠
 ٨٧١
 ٨٧٢
 ٨٧٣
 ٨٧٤
 ٨٧٥
 ٨٧٦
 ٨٧٧
 ٨٧٨
 ٨٧٩
 ٨٨٠
 ٨٨١
 ٨٨٢
 ٨٨٣
 ٨٨٤
 ٨٨٥
 ٨٨٦
 ٨٨٧
 ٨٨٨
 ٨٨٩
 ٨٩٠
 ٨٩١
 ٨٩٢
 ٨٩٣
 ٨٩٤
 ٨٩٥
 ٨٩٦
 ٨٩٧
 ٨٩٨
 ٨٩٩
 ٩٠٠
 ٩٠١
 ٩٠٢
 ٩٠٣
 ٩٠٤
 ٩٠٥
 ٩٠٦
 ٩٠٧
 ٩٠٨
 ٩٠٩
 ٩١٠
 ٩١١
 ٩١٢
 ٩١٣
 ٩١٤
 ٩١٥
 ٩١٦
 ٩١٧
 ٩١٨
 ٩١٩
 ٩٢٠
 ٩٢١
 ٩٢٢
 ٩٢٣
 ٩٢٤
 ٩٢٥
 ٩٢٦
 ٩٢٧
 ٩٢٨
 ٩٢٩
 ٩٣٠
 ٩٣١
 ٩٣٢
 ٩٣٣
 ٩٣٤
 ٩٣٥
 ٩٣٦
 ٩٣٧
 ٩٣٨
 ٩٣٩
 ٩٤٠
 ٩٤١
 ٩٤٢
 ٩٤٣
 ٩٤٤
 ٩٤٥
 ٩٤٦
 ٩٤٧
 ٩٤٨
 ٩٤٩
 ٩٥٠
 ٩٥١
 ٩٥٢
 ٩٥٣
 ٩٥٤
 ٩٥٥
 ٩٥٦
 ٩٥٧
 ٩٥٨
 ٩٥٩
 ٩٦٠
 ٩٦١
 ٩٦٢
 ٩٦٣
 ٩٦٤
 ٩٦٥
 ٩٦٦
 ٩٦٧
 ٩٦٨
 ٩٦٩
 ٩٧٠
 ٩٧١
 ٩٧٢
 ٩٧٣
 ٩٧٤
 ٩٧٥
 ٩٧٦
 ٩٧٧
 ٩٧٨
 ٩٧٩
 ٩٨٠
 ٩٨١
 ٩٨٢
 ٩٨٣
 ٩٨٤
 ٩٨٥
 ٩٨٦
 ٩٨٧
 ٩٨٨
 ٩٨٩
 ٩٩٠
 ٩٩١
 ٩٩٢
 ٩٩٣
 ٩٩٤
 ٩٩٥
 ٩٩٦
 ٩٩٧
 ٩٩٨
 ٩٩٩
 ١٠٠٠

نجا ئایا ئه و ئازاره به ئیشه، مه به ست پتی سزای دنیایه؟ یان هی پۆزی
 دوایه؟ یا خود هم دنیایه و هم دوا پۆزیشه؟ هه سنی ئه گه ره که هه ن، به لام
 وایه چی زیاتر مه به ست پتی ئازاری پۆزی دوا یی بن.

ئهم ئایه ته ش وه ک ئه و ئایه ته ی سو و ره ق (التوبة) وایه، که خوا **عَلَّامٌ** ده فرموی:
لَا تَقْرَبُوا عَذَابًا أَلِيمًا ...، واته: ئه گه ره نه چن بو جه نک و
 جهاد، خوا **عَلَّامٌ** به ئازاریکی به ئیش سزاتان ده دات، ئه ویش دیسان ده گونجی
 مه به ست پتی سزای دنیا بن و، ده شگونجی مه به ست پتی سزای پۆزی دوا یی
 بن، یا خود هی دنیا و دوا پۆزینی، به لام له ویش وایه چی سزایه که مه به ست
 پتی سزای پۆزی دوا یی بن.

کورته باسینک : له باره ی په وانه بوونی جه ننگردن هوه.

به مه به سستی مسولمان گردنی خه لک

به پیرزان!

نهم کورته باسه له ههوت برگه دا ده خه نه روو:

برگه ی یه که م: ههکاری نهم کورته باسه لیزه دا:

تیمه پښتړ له سوورده قی (الأنفال) یشدا، له کاتی ته فسیرکردنی نایه قی: ﴿وَقَالُوا هُمْ
 حَقٌّ لَا تَكُونُ فِتْنَةٌ وَيَكُونُ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّهِ...﴾ ۳۶، له وهی کورته باسیکمان
 کردوه، که دروست نیه، تو بزی و زور بکری له خه لک، بو نه وهی مسولمان
 بین و بین نه نیو نیسلامه وه، چونکه له ویش زور بهی تو بزه ده وانی قوربان وشه ی
 (فِتْنَةٌ) یان به شیرک له قه لهم داوه، (الَّذِينَ) یشیان به تیسلام له قه لهم داوه،
 که له راستیدا له نایه ته موباره که که دا، (فِتْنَةٌ) به مانای شیرک، نیه، که هه ر
 نهم نایه ته به تو زی جیاوازی به وه له سوورده قی (البقرة) ش دا، هاتوه: ﴿وَقَالُوا هُمْ
 حَقٌّ لَا تَكُونُ فِتْنَةٌ وَيَكُونُ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّهِ...﴾ ۱۱۳، به لأم له سوورده قی (الأنفال) دا، ده قه رموی:
 ﴿وَيَكُونُ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّهِ...﴾ ۲۶، نجا له هه ردو نایه ته کانی، سووره ته کانی:
 (البقرة) و (الأنفال) دا، (فِتْنَةٌ) به مانای شیرک نیه.

ههروه ها (الَّذِينَ) یش به مانای نیسلام نیه، به لکو (فِتْنَةٌ) به مانای سزادان
 و نازاردان و نه شکه نه جه دانی مسولمانانه و، (الَّذِينَ) یش به مانای ملکه چیه،
 که واته: له وهی خوا ﴿وَيَكُونُ﴾ ده قه رموی: له دژیان بجه ننگن، تاکو توانای نازاردان و
 نه شکه نه جه دانی مسولمانانان نامینن که له سه ر نه وهی دینه نیو نیسلامه وه،

سزایان بدەن و ئەشکەنجەیان بدەن و ھەلیانگێرنەو، ملکہ چیش تەنیا بو خوا دەبێ، واتە: وای لێ دێ کە تەنیا خەلک ھەیمەنەو دەستەلێ ئایین و بەرنامە ی خوا ی بەسەرەو دەبێ، نەک ھی رێچکەو بیردۆزەکان، کە دوایی خەلک ناچار بکەن لەسەر بپروا ھێنان بە شتێ کە فەناعەتیان پێی نیە.

لێرەش ئەم پستە موبارەکە: ﴿نَقُولُ لَهُمْ أَوْ يَكْلَبُ﴾، وەک سەرئەنجی تەفسیرەکانم داو، تێستا نامازەیک بە زۆری ھێ ئەوانە دەکەم، کە سەرئەنج داو، ھەموویان ئەم پستەیان بە ھەلە تەفسیر کردو بە بۆچوونی من، کە دەفەرموێ: ﴿نَقُولُ لَهُمْ أَوْ يَكْلَبُ﴾، واتە: لە دژیان دەجەنگن، یاخود تەبایی پێشان دەدەن و تاشتی دەنوێنن و خۆیان بە دەستەو دەدەن، ئەو مانایەکی ناوایە، بەلام ئەوان وایان لێکداوەتەو: ئەگەر مسوڵمان نەبن، لە دژیان جەنگن، کە لەو حالەتەدا تۆبزی کردن لە دینداریدا دێتە دی!

جاری با تەماشایەکی ئەو تەفسیرانە بکەین، تاکو ھەموو لایەک فێربین بە چاوی وردەو تەماشای بەرھەمی فیکری بەشەر بکەین، چ لە بواری تەفسیردا، چ لە بواری شیکردنەو و پوئەکردنەو سوننەتی پێغەمبەرەداو، چ لە بواری فێھیی داو، چ لە بواری بنچینەکانی فێھ داو، چ لە بواری تەزکیە ی ئەفس داو، چ لە بواری عیلمی عەقیدەو کەلام داو، چ لە بواری حوکم و سیاسەت دا، لە ھەموو بواردەکاندا، دەبێ چاوی ورد بکەینەو، لە بەرھەم و تێگەشتنی زانایان لە بارە ی قورئان و سوننەتەو، چونکە دەگونجێ بەشەر نەپێکن و، ھەندیک جار زۆرێک لە زانایان شتێک بلێن، نەیانپێکابێ، کە لێرەدا پێم وایە بەو شێوەیە، ھەلبەتە دوایی پوئە دەکەمەو: بۆچی و چۆن ناگونجێ ئەم پستە قورئانییە مانایەکی ناوایە: لە دژیان جەنگن، یان دەبێ مسوڵمان بن، ﴿نَقُولُ لَهُمْ أَوْ يَكْلَبُ﴾، بەلام تێستا با تەماشایەکی تەفسیرەکان بکەین:

یه کهم: له تهفسیری (الطبري)^(۱) یهوه پيدا دیم، ده‌لئ: (تَدْعُونَ إِلَى قِتَالِهِمْ، أَوْ يُسْلِمُونَ مِنْ غَيْرِ حَرْبٍ وَلَا قِتَالٍ)، ټیوه له مهودوا بانگ ده‌کړین بۆ شه‌پرکړدن له دژي کومه‌لټيکي خاوهن هټز، بانگ ده‌کړین بۆ جه‌نگ کړدن له دژيان، ياخود بئ نه‌ودی جه‌نکيان له دژ بکړی و کوشتاريان له دژ بکړی، مسولمان بين.

دووه‌م: (القرطبي)^(۲)، نه‌ویش ده‌لئ: (يَكُونُ أَخَذُ الْأَمْرَيْنِ: إمَّا الْمُقَاتَلَةَ أَوِ الْإِسْلَامَ، لَا ثَالِثَ لِهَئِمَّا)، يه‌کيک له دوو کاران ده‌بئ، يان جه‌نگ له دژيان، ياخود مسولمان بوون سي‌يه‌ميان نيه.

سي‌يه‌م: خاوه‌نی (التفسير الكبير) يان (مفاتيح الغيب)^(۳)، ده‌لئ: (وَهَذَا مَا يُضَعَفُ قَوْلُ الْقَائِلِ: الدَّاعِي هُوَ عَمْرٌ، وَالْقَوْمُ فَارِسٌ وَالرُّومُ: لِأَنَّ الْقَرِيقَيْنِ يُقْرَانِ بِالْجَزْيَةِ، فَالْقِتَالُ مَعَهُمَا لَا يَمْتَدُّ إِلَى الْإِسْلَامِ، لِبَجَاوِزِ أَنْ يُؤَدُّوا الْجَزْيَةَ)، هه‌لېه‌ته (الرازي) په‌حمه‌تی خواي لی بئ، پيشن چه‌ند قسه‌یه‌ک ده‌کات، له باره‌ی پای زانايان و له باره‌ی نهم رسته قورټانييه‌وه، که يه‌کيک له رېوايه‌ته‌کان نه‌وديه، گوتوو يانه: ﴿سَدَّعُونَ إِلَى قَوْمٍ أُولَى بَأْسٍ شَدِيدٍ﴾، بانگه‌يشتکه‌رده‌که عومه‌ره ﷺ، له سه‌رده‌می حوکمرانيی خويداو، خه‌لکه به‌هټزه‌کش مه‌به‌ست پتي فارس و رومن، ده‌لئ: نهم رسته قورټانييه: ﴿تَقْتُلُونَهُمْ أَوْ يُسْلِمُونَ﴾، نه‌و قسه‌یه بئ هټز ده‌کات، چونکه هه‌ر کام له فارس و روم دان، به‌سه‌رانه‌دا دټنن، بويه جه‌نگ‌کړدن له‌گه‌لياندا، تا‌کو مسولمان بوون، دريژه‌ ناکيشن، له‌به‌ر نه‌ودی ده‌گونجی سه‌رانه‌ بدن و، له‌سه‌ر ثاييني خويان هميننه‌وهو مسولمان نه‌بن، وه‌ک گوتم: نهم رسته قورټانييه‌ وا ته‌فسير ده‌کات که له دژيان ده‌جه‌نگن، ياخود ده‌بئ مسولمان بين.

چواره‌م: ته‌فسیری (ابن کثير): (المصباح المنير في تهذيب تفسير ابن کثير)^(۴)، نه‌ویش به هه‌مان شيوه ده‌لئ: (وَقَوْلُهُ تَعَالَى: ﴿تَقْتُلُونَهُمْ أَوْ يُسْلِمُونَ﴾، يَعْنِي: شَرَعَ لَكُمْ جِهَادَهُمْ

(۱) ج ۲۶، ص ۸۵.

(۲) ج ۲۶، ص ۲۱۲.

(۳) ج ۲۶، ص ۸۵.

(۴) ص ۱۲۱.

وَقَاتِلْهُمْ فَلَا يَرْأَلُ ذَلِكَ مُسْتَمِرًّا عَلَيْهِمْ، وَلَكُمْ النُّصْرَةُ عَلَيْهِمْ، أَوْ يُسْلِمُونَ فَيَدْخُلُونَ فِي دِينِكُمْ
بِلَا قِتَالٍ بَلْ اخْتِيَارًا، واتە: قەسەى خەوای بەرز کە دەفەرەمۆی: لە دژیان دەجەنگن، یاخود:
ملکەچ دەبن، واتە: خوا ﷻ بۆی ڕەوا کردوون کە لە دژیان جیهادو جەنگ بکەن و،
ئەود لەسەریان بەردەوام دەبن و ئێود بەسەریاندا سەردەکەون، یاخود دەبن مەسولمان
بین و بێنە ئێو ئاینە کە تانەود بەبێ جەنگ کردن، بەلکو بە ویستی خۆیان.

پێنجەم: (إبن عجبیه) خاوەنی تەفسیری: (البحر المديد في تفسير القرآن المجيد)^(۱)، ئەویش
دەلێ: (أَنْ يَكُونَ أَحَدُ الْأَمْرَيْنِ: إِمَّا الْمُقَاتَلَةُ، أَوْ الْإِسْلَامُ، وَمَعْنَى: يُسْلِمُونَ ﷻ، عَلَى هَذَا التَّأْوِيلِ:
يُقَادُونَ لِأَنَّ الْقَارِسَ مَجْسُوسٌ، تُقْبَلُ مِنْهُمْ الْجِزْيَةُ)، دەلێ: یەکیک لە دوو شتان دەبن،
یان جەنگ کردن، یاخود مەسولمان بوون، مانای ﷻ نَقَبِلُوهُمْ أَوْ يُسْلِمُونَ ﷻ، بەبێ ئەم
لێکدانەودیه، واتە: ملکەچ دەبن، چونکە فارس مەجووسن و سەرانیان لێ وەردەگیرێ.

شەشەم: (إبن الجوزي) خاوەنی تەفسیری (زاد المسير في علم التفسير)، لە لایەرد (۱۲۲۱)
دا، هەمان شت دووبارە دەکاتەوه.

هەوتەم: (الشوكاني) خاوەنی تەفسیری (فتح القدير)^(۲) دەلێ: (أَنْ يَكُونَ أَحَدُ الْأَمْرَيْنِ:
إِمَّا الْمُقَاتَلَةُ، أَوْ الْإِسْلَامُ، لَا ثَالِثَ لَهُمَا، وَهَذَا حُكْمُ الْكُفَّارِ الَّذِينَ لَا تَوْخَعُ مِنْهُمْ الْجِزْيَةُ)، واتە:
یەکیک لە دوو کارەکان دەبن، یان جەنگ کردن لە دژیان، یاخود مەسولمان بوون،
سێتەمیان نیه، ئەودە حوکمی ئەو کافرانە یە کە سەرانیان لێوە ناگیرێ.

هەشتەم: (الآلوسي) خاوەنی تەفسیری (روح المعاني)^(۳) دەلێ: (عَلَى مَعْنَى يَكُونُ أَحَدُ
الْأَمْرَيْنِ: إِمَّا الْمُقَاتَلَةُ، أَوْ الْإِسْلَامُ، لَا ثَالِثَ لَهُمَا)، ئەویش بە هەمان شێوە قەسەى ئەوانی
دیکە دووبارە دەکاتەوه.

(۱) ج. ۷، ص. ۱۴۰.

(۲) ج. ۵، ص. ۶۱.

(۳) ج. ۳۶، ص. ۳۵۱.

نَوَيْهِم: (المراغي) خاودنی ته فسیری (تفسیر المراغي)^(۱) ده‌لئ: (فَعَلَيْكُمْ أَنْ تُخَيَّرُوهُمْ بَيْنَ الْأَمْرَيْنِ: إِمَّا السِّيفُ، وَإِمَّا الْإِسْلَامَ). له سه رتان پیتویسته سه رپشکیان بکهن، له نیوان دوو شتاندا: یان شمشیر، یاخود مسولمان بوون، [یان کوژران به شمشیر، یاخود مسولمان بوون].

ده‌یه‌م: له‌م باره‌ده که هه‌مان قسه‌ی هیناود، ته فسیره‌ده‌ی (التحریر والتنویر) ی (محمد الطاهر بن العاشور)^(۲) ده‌لئ: (وَقَوْلٌ: ﴿أُولَىٰ بَأْسٍ شَلِيلٌ﴾، يَتَعَيَّنُ أَنَّ الْقَوْمَ مِنَ الْعَرَبِ، لِأَنَّ قَوْلَهُ: ﴿نُفَيْلُونَهُمْ أَوْ يُسْلِمُونَ﴾ يَشْعُرُ بِأَنَّ الْقِتَالَ لَا يَرْفَعُ عَنْهُمْ، إِلَّا إِذَا أَسْلَمُوا، وَإِنَّمَا يَكُونُ هَذَا حُكْمٌ فِي قِتَالِ الْمُشْرِكِينَ الْعَرَبِ، إِذْ لَا تُقْبَلُ مِنْهُمْ الْجِزْيَةُ، ده‌لئ: نه‌و کومه‌له‌ی که خاوه‌ن هتیزکی جه‌نکی پته‌ون، دیاریکراوه‌ ده‌بی کومه‌لئیک بن له‌ عه‌ر‌دب، چونکه که ده‌فه‌رموی: له‌ دژیان ده‌جه‌نگن، یاخود مسولمان ده‌بن، نه‌مه‌ واما‌ن لی‌ده‌کات، بزانی‌ن که جه‌نگ کردن له‌ دژیان لاناچن، تا‌کو مسولمان ده‌بن، نه‌مه‌ش حوکمی‌که بو جه‌نگ‌کردن له‌ دژی‌ هاوبه‌ش بو خوا دانه‌رانی نه‌ته‌وه‌ی عه‌ر‌دب، چونکه نه‌وان سه‌رانه‌یان لی‌ وه‌رناگیرئ.

نه‌و قسه‌یه‌ش وه‌ک دوا‌بی پروونی ده‌که‌ینه‌وه‌، راست‌ نیه‌.

یازده‌یه‌م: (محمد حسین الطباطبائی) خاودنی ته فسیری (المیزان)^(۳)، که له‌ شیعه‌ی دوا‌زه‌ نیمامیه‌، ده‌لئ: (إِمَّا ﴿نُفَيْلُونَهُمْ أَوْ يُسْلِمُونَ﴾، أَيْ: إِنَّهُمْ مُشْرِكُونَ لَا تُقْبَلُ مِنْهُمْ الْجِزْيَةُ، كَمَا تُقْبَلُ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ، بَلْ إِمَّا أَنْ يَقَاتِلُوا، أَوْ يُسْلِمُوا)، واته: یان له‌ دژیان ده‌جه‌نگن، یاخود مسولمان ده‌بن، واته: له‌به‌ر نه‌وه‌ی نه‌وانه‌ هاوبه‌ش بو خوا دانه‌رن سه‌رانه‌یان لی‌ وه‌رناگیرئ، وه‌ک له‌ خاوه‌ن کتییان وه‌رده‌گیرئ، به‌لکو یان ده‌بی جه‌نگیان له‌ دژ بکری، یان ده‌بی مسولمان ببن.

(۱) ج ۲۹، ص ۹۸، ۹۹.

(۲) ج ۲۶، ص ۱۷۱.

(۳) ج ۱۸، ص ۲۸۱.

دوازدهیه م: تەفسیری (مۆنە)یە، کە تەفسیریکی فارسییەو، کۆمەڵیک لە زانایانی شیعە مەزھەب دوازده نیمامی دایانناو، بەسەرپەرشتیی و چاودێری (ناصری مکارمی شیرازی)^(۱).

ئەو پستەیی دەفەرموو: ﴿تَقْبَلُونَهُمْ أَوْ تُسَلِّمُونَ﴾، لە دژی ئەوان جەنک بکەن، تاکو مسوڵمان دەبن، بەلگەیه کە ئەوانە خاوەن کتیب نەبوون و، مەبەست خاوەن کتیبەکان نین، چونکە خاوەن کتیبەکان ناچار ناکرێن مسوڵمان بن، بەلکو سەرپشک دەکرێن لە نێوان مسوڵمان بوون و، قبوڵکردنی مەرجەکانی هاوپەیمان بوون لەگەڵ مسوڵمانان و ژیاڵی ناشتیانە لەگەڵیانداو، دانی سەرانی.

ئەویش هەمان قسە دەکات.

سێزدهیه م: کە لەو بارەوه قسەکەیم هێناو، تەفسیردەکی (عبدالرحمن بن ناصر السعدي) ه، (تیسیر الکريم الرحمن في تفسیر کلام المؤمن)^(۲)، هەمان قسە ی ئەوان دووبارە دەکاتەوه.

چواردهیه م: تەفسیردەکی (جمال الدين القاسمي)یە، (محاسن التأویل)^(۳)، ئەویش هەمان قسە ی ئەوانی پێشی دووبارە دەکاتەوه.

پازدهیه م: (التفسیر المنیر) ه، هی (وهبة الزحيلي)^(۴)، ئەویش هەمان قسە ی ئەوانە ی پێشی دووبارە دەکاتەوه.

شازدهیه م: تەفسیردەکی (سعيد حوى)یە، (الأساس في التفسیر)^(۵)، ئەویش هەمان قسە ی ئەوانە ی پێشی دووبارە دەکاتەوه.

(۱) ج ۲۲، ص ۶۱.

(۲) ۷۹۳.

(۳) ج ۹، ص ۸۲.

(۴) ج ۱۲، ص ۵۰۰، ۵۰۱.

(۵) ج ۹، ص ۵۳۶.

حەقەدەيەم: (المختصر في تفسير القرآن الكريم) ی (جماعة من العلماء التفسير)، لاپەرە (٥١٣)، هەمان ئەو قسەيەي پێش، ئەویش دەیهێت.

هەلبەتە هەندێ لە تەفسیرەکانی دیکەش وەک تەفسیری: (في ظلال القرآن) ی (سید قطب)، هەرۆهە (أضواء البيان) ی (الشنقيطي) و، هەندێ لە تەفسیرەکانی دیکە، بە لای مانای ئەو ئایەتەو نەچوون و، ژمارەیک لە تەفسیرەکانیشم لەبەردەستدا نەبوون، بەلام گرتگ ئەوێ دەتوانین بڵێین: تیکرای ئەو تەفسیرانە ی من بینوم، هەموویان یە کدەنگن لەسەر ئەو مانایەو، تەفسیری (نابلسی) شم، لەلایە، بەلام ئەویش باسی مانای ئایەتەکە بەو شێوەیە ناکات، ئەگەرنا ئەوانی دیکە هەموویان لەسەر ئەو یە کدەنگن، کە مەبەست لەم ئایەتە موبارەکە ئەوێ: ئەوانە ی بانگ دەکړن بۆ جەنگ لە دژیان، دەبێ لە دژیان بجەنگن یان مسوڵمان بن، بەمەرجیک خاوەن کتیب نەبن، ئەگەر خاوەن کتیب بن، جگە لە مسوڵمان بوون، سەرانهشیان لێ قبوڵ دەکړی!

کەواتە: هۆکاری ئەم کورتە باسە، لێرەدا ئەوێ کە هەموو ئەو تەفسیرانە، بە بۆچوونی من بەهەلە لەم رستە قورئانییە تیکەیشتوون و، ئەو مانایە ی ئەو رستە قورئانییە، کە روونکەرەوان هیناویانە، لەگەڵ ئایەتەکانی دیکە ی قورئان و سیرە ی پێغەمبەر ﷺ و عەقل و لۆژیکیش دا ناگونجی.

برگهی دووهم: تۆبزیی لئی نه کردن و ناچار نه کردن له سه ره مسولمان بوون، بنه مایه کی رهوونی ئیسلامهه، ناگونجی تۆبزیی له خه لك بکری و، ناچار بکری له سه ره مسولمان بوون:

سه ره تاش ده ئین: جاری لهو باردهه چه نه نایه تیکی زۆر مانا پۆشن و پاشکاو و بێ پیچ و په نا هه ن:

۱- یه کیک له وانه نایه ق ژماره (۲۵۶) له سوورده ق (البقرة) دا: ﴿لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَد تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ﴾، واته: تۆبزیی کردن له دیندا نیه، که کاتی خوێ له تەفسیری سوورده ق (البقرة) دا، یاسمان کردوه، هوێ هاتنه خوارده که ی نهوه بووه:

هه ندیک له خه لکی مه دینه له هه ردوو هوژی (نهوس و خه زه ج) که جووله که کان له ئیواندا ده ژیان، ئافرده ق وا هه بوو نه زۆک بوو، کوپی نه ده بوو، له سه ره خوێ نه زر ده کرد که نه گه ر کوپی بوو، کوپه که ی ده کاته جووله که، ده یان زانی که نه وان خاوه ن کتیبی ئاسمانین، دواپی که پیغه مه ری خوا ﴿چوو بو مه دینه، باب و دایکه کان ویستیان کوپه گانیان به زۆر مسولمان بکه نه وه، خواش ﴿نه م نایه ته ی ناره ده خوار: ﴿لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ﴾، تۆبزیی کردن و ناچار کردن نیه له وه رگرتنی ئایین دا.

زانایان گوته و یانه: (لا) بو لابر دن (نفي) د، به لام نه هیشق (نهي) ده گه یه نئ: ﴿لَا إِكْرَاهَ﴾، یانی: تۆبزیی کردن نیه، بو لابر دنه، به لام مه به ست پئی قه ده غه یه، واته: مه بکه ن، هه لبه ته نه گه ر مه به ست پئی نه فییش بئ، واته: ناگونجی خه لک ناچار بکری له سه ره وهر گرتنی ئایین، چونکه که ناچار ت کرد، نه و کوفره که ی هه ره له دلدایه، نه و کاته ش تۆ ناچار ی ده که ی نیفاق بکات و ده یکه ی به مونا فیق، واته: ده یکه ی به خراپ تر له کافری پداله تی!

۲- له سوورده ق (یونس) یشدا، خوا ﴿ده فهر موئ: ﴿وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَأَمَنَّ مِنَ فِي الْأَرْضِ كُلَّهُمْ جَمِيعًا أَفَأَنْتَ تُكْرِهُ النَّاسَ حَتَّى يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ﴾، واته: نه گه ر په رو ده ردا گرت

ويستباي، تىكرای خەلکی سەر زەوى ھەموو بڕوايان دەھێنا، تاي تۆ خەلک ناچار دەکەى
 بيانکەيە بڕوادار؟! لێرەدا وەک پرسیار لێکردنى نکو و لێلێکەرانیە خوا ﷻ بە پێغەمبەر ﷺ
 دەفەر مۆی: بۆت نیه، بە زۆر بیانکەيە بڕوادارو، خوا ﷻ نەگەر ويستباي، ھەمووی بە
 نیماندار دەخولقاندن، نینجا ئیستا کە نازادی کردوون، تۆ بۆت نیه ناچار یان بکەى لەسەر
 بڕوا ھێنان.

۳- ھەرودەھا لە سوورەتی (الغاشیة) دا، خوا ﷻ دەفەر مۆی: ﴿فَذَكِّرْ إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ
 ۱۱ لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيِّرٍ ۱۲ إِلَّا مَن تَوَلَّى وَكَفَرَ ۱۳ فِعْزِهِ اللَّهُ الْعَذَابُ الْأَكْبَرُ ۱۴ إِنَّ
 ۱۵ إِنَّا بِأَنفُسِهِمْ ۱۶ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ ۱۷﴾.

(خوا ﷻ بە پێغەمبەری خاتەم ﷺ دەفەر مۆی: بیریان بخەو و نامۆزگاریان
 بکە تۆ بەس بیرخەرەو و نامۆزگارییکەری، تۆ دەستەلات بەسەر یاندا نیه، (کە
 ناچار یان بکەى ئیمانن بێنن، دەستەلات بەسەر دڵ و دەروونیاندا نیه)، مەگەر
 کە سێک پشت ھەلبات و بێیروا بێ، (نەم ھەلواردنەش ھەلواردنى دابراوى
 پى دەلێن، تەودى پشت ھەلبات و بێیروا بێ)، خوا سازى ھەرە گەورەى
 دەدات لە پۆزى دواى دا، گەرانەودیان تەنیا بۆ لای ئێمە یەو، لێرسینەودەشیان
 تەنیا لەسەر ئێمە یە، کەواتە: ئەى موحەممەد! بۆت نیه، زۆریان لى بکەى.

۴- ھەرودەھا لە سوورەتی (ق) دا: ﴿فَذَكِّرْ بِالْقُرْآنِ مَن يَخَافُ وَعَبِيدَ ۱۵﴾، واتە: تۆ
 بەھۆی قورئانەو و نامۆزگاریی کە سێک بکە، کە لە ھەر دەشەى من دەترسێ.

۵- ھەرودەھا لە سوورەتی (الکھف) دا: ﴿وَقُلِ الْخُوفُ مِن رَّبِّكَ فَمَن شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَن شَاءَ
 فَلْيُكْفُرْ ۱۱﴾، بلى: ھەق لە پەرورەدگار تانەو دەیه، کى دەیهوێ با بڕوا بێت و، کیش
 دەیهوێ با بێیروا بێ.

کاتیەک نەم ئایەتە موبارەکانە دەبینین، ناوا بە پوون و پاشکاوێ نەو
 دەگەینن، بە دنیایی نابێ ئایەتیکى دیکە، وا تەفسیر بکری، لە گەل ھەموو
 نەو ئایەتە تانەدا تیک بگیرێ.

به لئی به پـزان!

تۆبزی لئ نه کردن و ناچار نه کردن له سهه مسولمان بوون، بنه مایه کی پرووی نیسلامه، ههروهها به گوێردی عهقل و واقع، تۆبزی لیکردن، ئیمان پهیدا ناکات، به لکو نیفاق پهیدا دهکات، نه مهش شتیکی زۆر پروونه، که سیک برۆای به نیسلام نیه، تۆش ده لئی: نه گهر نه لئی برۆام به نیسلام هیه، ده تکوژم، نهویش ده لئ: ناخر برۆام پیتی نیه، ده لئی: نا ههر ده بئ بلیی برۆام پیتی هیه، یانی: ده بئ پتچه وانیه نه وهی له دلت دا هیه بلیی! که نه وهش نیفاقه تۆ که سیک ناچار بکهی، شتیک به زمانی بلئ، پتچه وانیه بئ، له گه ل نه وهدا که له دلیدا هیه، نیفاق یانی چی؟ (الْمَنَافِقُ مَنْ يُظِنُّ الْكُفْرَ، وَيُعْلِنُ الْإِسْلَامَ)، مونا فیک که سیکه کوفر په نهان دهکات و نیسلام ئاشکرا دهکات و ده رده بری.

منیش له کۆمه لیک له کتبه کانی خۆمدا به پروونی نهو مه سه له یه م تاووتوی کردوهو، له کهوو بیژینگ داوهو شیمکردۆتهوه:

أ- ڤه نکه فراوانترین کتیب لهو بارهوه کتیبی دوازه ده می مه وسووعه ی: (الإسلام كما يتجلى في كتاب الله) بـ، (الكتاب الثاني عشر)، له ژیر ناوونیشانی: (الإسلام نظرة سدید تجاه الناس، وتعامل صحيح معهم)، له چاپی دوو دمی نهو مه وسووعه یه دا، بوته کتیبی دوازه ده م.

ب- ههروهها کتیبی: (هه لوه شان وهی په ږگیریی)، که نهو کتبه به عه ږه بییش ته رجهمه کراوه، (نقض التطرف ودحض أفكار المتطرفین)، ههروهها ته رجهمه ی زمانه کانی تورکی و ئینگلیزی و فارسییش کراوه.

ج- کتیبیکی دیکه، که نهو مه سه له یه م جوان تیدا شیکردۆتهوه: (چه ند مه سه له به کی باوی سه رده م)، له ویشدا هم له کاتی باسکردنی مافه کانی مروث، هم له کاتی باسکردنی (بنه مایه کانی ته بابی و ناشتی له قورئاندا) باسم کردوهو، نهو کتبه ش وێرای کوردیی به عه ږه بییش ته رجهمه کراوه، ههروهها به تورکییش و به فارسییش.

د- كىتپكى دىكەم لەو بارەدە، كىتپى چوارەمى مەۋسۇۋەى (ئىسلام و دەۋلەتدارىي) به، به ناوونىشانى: (نا مەسۇلمانان لە كۆمەلگاۋ دەۋلەتى ئىسلامىيدا).

برگى سىيەم: سەرانبە لىۋەرگىران مەرجى ھاۋولاتىي بوون نىە بۇ نامسۇلمانان:

كە بە داخەدە لەۋەشدا ھەلەى زۆر كرارون، ۋەك مەن لەۋ كىتپانەدا كە ئامازەم پىدان و، ھەرۋەھا لە تەفسىرى سوۋەتلى (التوبة) شدا، لە ئابەتەكانى سەرەتاي دا باسما كىردە، كە سەرانبە لى ۋەرگىران، مەرجى ھاۋولاتىي بوون نىە، بۇ نا مەسۇلمانان، واتە: دەگونجى نامسۇلمانان كى ھەبەن، ۋەك قەۋارەبەكى سىياسىي و، ۋەك كۆمەلە خەللىك و چەند تاكىك، بەلام سەرانبەشيان لى ۋەرنەگىرى و ھاۋولاتىيش بىن لە دەۋلەتى ئىسلامىيدا، ئەۋەش لە دەۋلەتى ئىسلامىيدا بوۋە، لەۋ سەرچاۋانەدا بە تەفصىل مەۋنەم ھىئاونەۋەو باسكىردوون.

برگى چۈرەم: راست نىە، كە سەرانبە تەنبا لە خاۋەن كىتبان ۋەردەگىرى:

ئەۋەش ۋەك لەۋ سەرچاۋە پىشۋوانەدا كە ئامازەم پىدان، باسكىردوۋە ھەر لە دەقى قەرمایشنى پىغەمبەردا ﷺ ھاتوۋە: دەفەرموئى: «إِذَا لَقِيتَ عَدُوَّكَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ فَادْعُهُمْ إِلَى إِحْدَى ثَلَاثٍ خَصَالٍ أَوْ خِلَالٍ فَأَيُّهُنَّ أَجَابُوكَ إِلَيْهَا، فَأَقْبَلَ مِنْهُمْ وَكُفَّ عَنْهُمْ» (أخرجہ أحمد: ۲۳۰۸۰، ومسلم: ۱۷۳۱، وأبو داود: ۲۶۱۲، والترمذی: ۱۴۰۸)، كە دوايى باس دەكات و دەفەرموئى: ئىسلاميان بۇ پىشنيار بكە، دوايى دەفەرموئى: ئەگەر مەسۇلمان نەبوون سەرانبەيان لى داۋا بكە، ئەگەر ئامادەى نەۋەش نەبوون، با ئامادەى جەنگ بىن.

ۋەك دەبىنىن دەفەرموئى: ئەگەر تەۋەش دۆڭمەكەت بىۋى لە ھاۋبەش بۇ خوا دانەران، نافەرموئى خاۋەن كىتبان، ھەلەتە خاۋەن كىتپىش ھەبوون

له مه دینه داو سه رانه شیان نه داوه، وهک هه ر سیك تیره ی: (بنو قریظه و بنو قینقاع و بنو النضیر)، که واته: نه وهش راست نیه، که خاوه ن کتیه کان هه موویان سه رانه یان لی وهرده گیری، به لکو نه و مه سه له به ده که ویته وه سه ر یوچوون و رای ده و له تی ئیسلامی، نایا چوونی پیاشه مامه له له گه ل نه و نامسو لمانانه دا بکات؟ چ خاوه ن کتیب بن و، چ بن کتیب بن، له سه ر بناغهی نه وه که سه رانه یان لی وهرده گیری، یاخود له سه ر بناغهی نه وه که پیکه وه کاری هاوبه ش ده کن، بو وینه: پیکه وه به رگری ده کن له مه دینه، وهک پیغه مبه ر ﷺ له و (کتاب) و (صحیفة) یه دا که به هه ردووک ناوه کان هاتوه، له کتیه کان سیره دا، که له نیوان خو ی و مسو لمانان و پیکه اته کان دیکه ی شاری مه دینه دا له نامسو لمانان نووسی، رایگه یاننده که به کی له برکه کان نه وه به: (وَأَنْ أَهْلَ هَذِهِ الْوَيْقَةِ يَدَّ عَلَى مَنْ ذَهَبَ يَرْبُ)، نه وانه ی نه م وه ثیقه یان نیمزا کردوه، یه کده ست، له به رانه به هه ر که سیک دا، که په لاماری شاری مه دینه بدات، واته: به رگری بکردنی هاوبه ش (دفاع مشترک)، بو یه داوای سه رانه یان لی نه کراوه.

برگهی پینجهم:

نایه تی: ﴿وَقَتْلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَلَّذِينَ كَفَرُوا...﴾ (الأنفال)، که شیوه ی نه وهش له سوورده تی (البقرة) دا هاتوه، به م دهقه: ﴿وَقَتْلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الَّذِينَ كَفَرُوا...﴾ (الأنفال)، نه م نایه ته: ﴿وَقَتْلُوهُمْ أَوْ تُبْسِلُوهُمْ...﴾ (الفتح)، ناگونجی مانایه که یان پیچه وانه ی نه و به نه ما گشتیه ی قورتان بی، که گو مان و، ده بی به شیوه یه ک مانایان لیک بدریته وه که له گه ل نه و به نه مایه دا بگونجی، له سوورده تی (الأنفال) و له سوورده تی (البقرة) ش دا، که خوا ﷺ ده فهرمو ی: ﴿وَيَكُونَ الَّذِينَ كَفَرُوا...﴾ (الأنفال)، ویکون الذین کفروا... (دین) به مانای ملکه چیی دی، نه ک به مانای ئیسلام، چونکه ئیسلام هه مووی هه ر هی خوا یه، مسو لمانان جهنگ بکه ن، له پیناوی خوا دا، یان جهنگ نه که ن، ئیسلام

بەشی کەسی پێوە نیە، بەس هی خوایه، بەلام ملکه چیی جاری وا ههیه بۆ خوایهو بۆ دینی خوایه، جاری واش ههیه بۆ بهرنامهی جگه له خوایه، جاری وایه بۆ تاغووتیک و دیکتاتۆریکی خۆ سهپینه، ئنجا خوا **﴿١﴾** دهفرموو: دهبنی له دژیان بجهنگن تاكو ملکه چیی تهنیا بۆ خوا دهبنی و کەس نابێتە کۆیلهی کەس، ئنجا کە ملکه چیی تهنیا بۆ خوا بوو، ئەو ملکه چانهی تهنیا دهسته لاتی خوايان بهسهردهو ههیه، ئەوانه چ خوا **﴿٢﴾** بهرست و ئازادانهو مسولمان بن، چ خوا نهپهرست و مسولمان نهبن، ئازادن، **﴿٣﴾** فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ **﴿٤﴾** الکھف، بەلام گرنگ ئەوهیه ههچ هیزیک و دهسته لاتیک نهبنی، ناچاریان بکات لهسهر برۆا هێنان به شتیک که قهناعتیان پێی نیه، دهبنی ههچ شتیکیان لهسهر فهرز نهکات، بهر له ههموویان، خوا **﴿٥﴾** دینه ههقه کهی بهزۆرو هیز خۆی فهرز ناکات لهسهر بهندهکانی، بۆیه ریکاش نادات، دینه ناههقه کانیش بهسهر بهندهکانیدا فهرز بکری، بۆیه دهبنی ههم ههردوو نایه ته کهی (البقرة) و (الأنفال) و، ههم نهم رسته قورئانییهی سوورەتی (الفتح) ییش، وا تەفسیر بکری، که له گهڵ نهو بنهما گشتیهی قورئاندا دژ نهو ستن.

برگهی شه شه م: وشهی (إسلام، مسلمون، أسلم) تهنیا به مانای ملکه چیی و ئاشتهوایی و تهبابیی بهکارهاتوون له ههموو قورئاندا، مسولمان بوون مانایهکی عورفییهی ئەو وشهیه، نهک مانای ئەصلیهی:

یانئ: خوا **﴿٦﴾** که دهفرموو: **﴿٧﴾** إِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلِمْ قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ آلِمْ لَیْنٍ **﴿٨﴾** البقرة، که باسی نبیرهیمه **﴿٩﴾** کاتیک پهروهردگاری پێی فرموو: ملکه چ به، گوو: ملکه چم بۆ پهروهردگاری جیهانیان.

(مسلم) واته: ملکه چ، نهک به مانای مسولمانهتی، ئەوه مانایهکی عورفییهی ئەو وشهیه، تهگه رنا مانا تهصلیه کهی له قورئاندا (إسلام) واته: پێشاندانی تهبابیی یان ملکه چیی یان ناشتی، ئنجا بۆیه خوا **﴿١٠﴾** نهو ناودی ههلبژاردوه

بۆ دوا پەيامی خوێ، چونکە کەسێک کە دیتە نیو ئایین و بەرنامەی خواوە،
حالتی ناشتی و تەبایی لە گەڵ خۆی پەروەردگارا پێشان دەدات.

برگەی ھەوتەم و کۆتایی:

کەواتە: ﴿ تَقْبِلُوهُمْ أَوْ يُكَلِّمُوا ﴾، یانی: تەباو ناشتیخواز دەبن یان دژیان
دەجەنگن، یان دەبن لە گەڵتاندا تەبا بن، یان دەبن لە دژیان بجەنگن:

ھەروەک ئایەتی ژمارە (٦١) ی سوورەتی: (الأنفال) کە دەفەر مۆی: ﴿ وَإِنْ جَنَحُوا
لِلْسَلَامِ فَأَجْزَعْ أَمْ تُؤْخَذُ عَلَى اللَّهِ... ﴾ ٦١، ئە گەر بآیان بۆ ناشتی شوێر کرد، تۆش
بآی بۆ شوێر بکە، بەلام ئە گەر ئەوان سەنگەریان لیگرتی، تۆش سەنگەریان
لێ بگرە، بەلام نافەر مۆی: سەنگەریان لێ بگرە بۆ ئەوێ ناچار یان بکە ی
مسوڵمان بن، چونکە کە ناچار ت کردن، نابنە مسوڵمان و دەبنە مونا فیک، ئنجا
ئەو دەش پێچەوانە ی ھەموو ئەو ئایە تانە یە کە با سمان کردن و، پێچەوانە ی عەقل
و مەنطیق و واقعیشە.

مەسەلەى چوارەم:

كەسانى كۆيىرۈشەل و نەخۇش، گوناھيان ناگات و سەغلەت ناكرىن، ئەگەر بەشدارىي جەنگ نەكەن و، ھەر كەس فەرمانبەرىي خواو پىغەمبەرەكەى بىكات، جىگەى بەھەشتەو، پىشت ھەلكردووانىش نازارى بە ئىشان ھەيە:

خو! ﴿لَئْسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرَجٌ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ، يَدْخُلْهُ جَنَّتٍ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَمَنْ يَقُولُ بِعَذَابِ اللَّهِ أَلِيمًا ۝ ١٧﴾.

شىكرىدەنەھى ئەم ئايەتە، لە پىنج بىرگەدا:

(۱) ﴿لَئْسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرَجٌ﴾، (خو! دەفەرمۇي): كۆيىر گوناھى ناگات ياخود: سەغلەت ناكرى، كە داواى لى بىكرى بېچى بۇ جەنگ.

(۲) ﴿وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرَجٌ﴾، ھەرودەھا شەل سەغلەت ناكرى و، گوناھى ناگات نەگەر نەچى بۇ جەنگ.

(۳) ﴿وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرَجٌ﴾، ھەرودەھا باباى نەخۇش سەغلەت ناكرى، بە داوا لىكرىدى بۇ جەنگ، ھەرودەھا گوناھى ناگات نەگەر نەيكات.

(الطبري)^(۱) دەلتى: ﴿لَئْسَ عَلَى الْأَعْمَى مِنْكُمْ أُنْثَى النَّاسِ! ضَيْقٌ، وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ ضَيْقٌ، وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ ضَيْقٌ، أَنْ يَتَخَلَّفُوا عَنِ الْجِهَادِ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ، وَشُهُودِ الْحَرْبِ مَعَهُمْ إِذَا هُمْ لَقُوا عَدُوَّهُمْ، لِإِعْلَالِ الْبُيُوتِ بِهِمْ، وَالْأَسْبَابِ الَّتِي مَنَعَهُمْ مِنْ شُهُودِهَا﴾.

واتە: نەى خەلكىنە! كۆيىر لە تىوہ سەغلەتەى لەسەر نە، ھەرودەھا شەل و نەخۇش كە لە جەنگ لەگەل پرواداراندا، دوابكەون و، لەگەلپاندا نامادەى جەنگ بن، لە كاتىكدا كە بە دوژمىيان دەگەن، لەبەر ئەو ھۆكارانەى ھەيانن و، لەبەر ئەو نەخۇشپانەى ھەيانن، كە رىكايان لى دەگرن نامادەى جەنگ بىن.

(۱) جامع البيان: ج ۲۶، ص ۸۵.

وشەى (حَرْج) وەك پېشتر باسماڭ كىردو، لە تەسلدا بە ماناى شىتىكى تەنگەبەر دى، بە ماناى كۆمەلىك درەخت دى، كە سەر پىكەو دەتەن و مەودا بە كەيان تەنگە بەر دەبن، دواىى خوازراو تەو دە بو گوناھو ھەر شىتىك كە مرووف سەغلات بكات.

(۴) وَمَنْ طِيعَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ، يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ، ھەر كەسنى فەرمانبەرىى خواو پیغەمبەرەكەى بكات، دەبختە چەند باغ و بېستانىكەو دە كە رووبارىان بە ژىردا دەپۆن.

(يُدْخِلْهُ) خوێنراویشە تەو دە: (يُدْخِلْهُ) دەبختە نىو چەند باغ و گول و گولزارىكەو، كە رووبار بە ژىر درەختەكانىندا دەپۆن.

۵- وَمَنْ يَتَوَلَّ يَعْذِبْهُ عَذَابًا أَلِيمًا، خوێندراویشە تەو دە: (نُعَذِّبُهُ)، ھەر كەسنى پىشت ھەلبكات، بە تازارىكى بە تىش سزای دەدات، ياخود: بە تازارىكى بە تىش سزای دەدەن.

(حَرْج) پىشتريش باسماڭ كىرد: (أَصْلُ الْحَرْجِ وَالْجَرَاجِ: مُجْتَمَعُ الشَّيْئَيْنِ وَتُصَوَّرُ فِيهِ ضَيْقٌ مَّا بَيْنَهُمَا، فَقِيلَ لِلضَّيْقِ حَرْجٌ، وَلِلْأَلَمِ حَرْجٌ)، (حَرْجٌ وَجَرَاجٌ): لە تەسلدا بە كۆبوونەو دەى دوو شان دەگوترى، لەویدا وىناى ئەو كراو، كە دوو شتەكە پىكدەگەن، بە بنەكەيان تەنگەبەر بن، لەبەر ئەو، ھەم بە شتى تەنگ گوتراو دە: (حَرْجٌ)، ھەم بە گوناھىش گوتراو (حَرْجٌ).

خاوەنى تەفسیری (الميزان)^(۱) دەلى: (رَفَعَ لِلْحُكْمِ بِوَجُوبِ الْجِهَادِ عَنْ ذَوِي الْعَاقَةِ الَّذِينَ يَشُقُّ عَلَيْهِمُ الْجِهَادُ، يَرْفَعُ لَازِمُهُ وَهُوَ الْحَرْجُ)، كە خوا دەفەرموى: ﴿لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرْجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرْجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرْجٌ﴾ (۷).

واتە: ئەمە لابەردنى حوكمە بە پىويست بوونى جەنگ و جىھاد، لەسەر كەم ئەندامان و لەسەر ئەوانەى گرتنى جەستەيان ھەيە، كە لەسەريان قورسە

جەنگ و جىھاد بىكەن، بە لاپىردى نەۋەي پەيۋەست (لازم)ى جەنگ و جىھاد، كە بىرىتە لە سەغلەتتى، يان: گوناھى ناگات و ئەركەكەي لەسەر پىۋىست نابى، ياخود سەغلەت ناكىرى، واتە: جەنگ و جىھادەكەي لەسەر پىۋىست ناكىرى و سەغلەت بىكرى.

لە كۆتايى تەفسىرى ئەم ئايەتە موبارەكەدا، با نامازۇ بە چەند وردەكارىيەك بىكەن كە (الرازى) لە تەفسىرەكەي خۇي دا^(۱) ھىناۋى:

۱- لىرەدا خوا ﷻ سى نوقسانىي باسكردوون: (كوپرىي، شەلىي، نەخۇشىي)، لەبەر نەۋەي باباي كوپر ناگونجى نە ھىرش بىكات و، نە ئەگەر دوژمنىش پەلامارى بدات، رابىكات، ھەروەھا شەلىش بە ھەمان شىۋەو، دىسان نەخۇشىش نەخۇشىك كە نەتوانى بچى بەشدارىي جەنگ بىكات، ھەلبەتە ئەك كەسى كە ھەلامەتتى گرتو، بەلكو نەخۇشىيەكى وا كە پىكاي بەشدارىي لى بگرى، نە تواناي ھىرش بىردىيان ھەيەو، نە تواناي كىشانەۋەيان ھەيە.

۲- ئەو سىيە كە خوا ﷻ باسى كردوون: (كوپرىي، شەلىي، نەخۇشىي) دوو چۆرن: چۆرىكىيان كەم و كوپرىيە لە ئەندامدا، كە بىرىتە لە شەلىي و كوپرىي، نەۋەي دىكەيان بىرىتە لە كەم و كوپرىي لە ھىزى جەستەدا، كە نەخۇشىيە، ئىنجا خوا ﷻ كەم و كوپرىي لە ئەندامداي. لە كەم و كوپرىي لە ھىزدا، پىشخستود، چونكە كەم و كوپرىي لە ھىزدا دەگونجى مروفت تىستە نەخۇشە، دوايى چاك بىي، بەلام كەم و كوپرىي لە ئەندامدا چاك نابى، كوپر ھەر كوپرەو، شەل ھەر شەلە.

۳- خوا ﷻ كوپرىي پىش شەل خستود، چونكە باباي كوپر پاساۋەكەي ھەر بەردەۋامە، ئەگەر بچى بۇ جەنگىش، يان: ھەمىشە ھەر بەردەۋامە، كوپر ھەر كوپرە، بەلام باباي شەل ئەگەر سۈارى ولاختىك يان تامىزىك بىي، دەتوانى سوود بىكەيەن.

۴- لىرەدا خوا ﷻ باسى قۇلپراوى نەكردو، چونكە كەسىك يەك دەستى بىراى، كارىكى
 ھەر پىدەكرى، بەلام ئەگەر ھەردوو قۇلى بىراى، ديارە ھىچى پى ناكرى، ھەروھە
 باسى ئىفلىجىشى نەكردو، چونكە باباى ئىفلىجىش دىسان شتىكى ئاشكرایە، ھىچى
 لە دەست نایەت بۆ جەنگ و جىھاد، ھەروھە باسى يەك چاۋ (أعور) یشى نەكردو،
 چونكە باباى يەك چاۋ دەگونجى بەشدارى و سوودىش بگەيەنى، بۆيە خوا ﷻ باسى
 ئەوى نەكردو كە لە خاۋەن پاساۋەكان بى، بۆ بەشدارى نەكردن لە جەنگ دا.

خوا بە لوتف و كەرەمى خۇى يارمەتتىمان بدات، ھەر كاتىك ئىسلام پىۋىستى
 بە سەرۋ مال و پروحمان بوو، لە پىناۋىدا بىبەخشىن و، ھەر كاتىك بەرنامەى
 خوا پەكى لەسەر سامان و گىانى ئىمە كەوت، چ لە كاتى پروبە پروبوۋنەوھو
 جەنگ و جىھاددا، چ لە كاتى پرونكردنەوھى راستىيەكان و، ۋەستان دژى سەم و
 كەندەلىى و ناشەرعىيەكاندا، ئامادەبىن كە ھەرچى بۆ بەرنامەى خوا پىۋىستە،
 لە پىناۋىدا بىبەخشىن و رۇدىى (بۇخل) نەكەين.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسى سۆيەم

پېناسه‌ی نهم دهرسه

نهم دهرسه نو (۹) نایه‌ت ده‌گریته خو‌ی، نایه‌ته‌کانی: (۱۸ - ۲۶)، ته‌وه‌ری سه‌ره‌کیان باسی په‌یما‌نی ریزوان (بیعة رضوان) دو، موژده‌ی ته‌و ده‌ستکه‌وته جه‌نگیان‌ه‌ی خ‌وای به‌خ‌شهر به‌و هاوه‌نه‌ به‌ریزانه‌ی داو‌ن، که به‌ش‌داری په‌یما‌نه‌که بو‌ون، له مانگی (ذی القعدة) ی سالی شه‌شه‌می کو‌چید‌ا.

هه‌روه‌ها باسی ده‌ست‌کیرانه‌وه‌ی هه‌ر کام له مسو‌لمانان و دوژمنه‌کانیا‌نه له به‌کدی، که خوا ده‌ستی گ‌یراونه‌وه‌و، هه‌ر کام‌یک‌یانی له‌وه‌ی دیکه پاراسته‌و، تا‌کو خو‌ین نه‌رژ‌ی و ر‌یک‌که‌وته‌که‌و تاشته‌وا‌یه‌که ت‌یک نه‌چ‌ی، تاشته‌وا‌یی حوده‌ییبه.

دیس‌ان ناما‌ژه‌کردنه به‌ چ‌ه‌ند ر‌ه‌فتارو خ‌ه‌سله‌ت‌یکی خ‌راپی کاف‌ره‌کان، که شایسته‌ی سزادان بو‌ون، به‌لام بو‌ نه‌وه‌ی پرواداران‌یکی بی چاره له پیا‌وان و تاف‌ره‌تان له مه‌که‌دا، یان له ده‌وروبه‌ری مه‌که‌ه، تووش‌ی زیان نه‌بن، خوا نه‌یه‌یش‌ت کوش‌تار پرو‌وبات، نه‌که‌رنا له‌به‌ر چ‌اوی کالی‌ی نه‌وان نه‌بو‌و، نه‌وان شایسته‌ی نه‌وه‌ بو‌ون خوا سزایان بدات، ه‌ینده‌یان کارو کرده‌وه‌ی خ‌راپ هه‌بو‌و، که له‌سه‌ری سزا بدر‌ین، به‌لام وه‌ک گوتراوه: له په‌نا‌ی گو‌له گه‌مه‌یک‌دا ده‌ گو‌له ج‌وش ناو‌ی ده‌خ‌ونه‌وه.

هه‌روه‌ها باسی ده‌مار‌گیر‌یی نه‌فاما‌نه‌ی بی‌پروایان و، نو‌قره‌یی و نو‌خ‌زن و دابه‌زاندن بو‌ سه‌ر د‌لی پرواداران و، پابه‌ند‌کرد‌نیان به‌ وشه‌ی پار‌یز‌کار‌یه‌وه‌و به‌ پار‌یز‌کار‌یه‌وه، باسی نه‌وه‌ش کراوه.

﴿لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرِ فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ وَأَثَبَهُمْ فَتْحًا قَرِيبًا ۝١٨ وَمَعَانِهِ كَثِيرَةٌ يَأْخُذُوهَا وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا﴾

﴿۱۱﴾ وَعَدَكُمْ اللَّهُ مَعَانِهِ كَثِيرَةً تَأْخُذُونَهَا فَعَجَّلَ لَكُمْ هَذِهِ، وَكَفَّ أَيْدِيَ النَّاسِ عَنْكُمْ وَلِتَكُونَ آيَةً لِلْمُؤْمِنِينَ وَيَهْدِيَكُمْ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا ﴿۱۲﴾ وَأُخْرَى لَمْ تَقْدِرُوا عَلَيْهَا قَدْ أَحَاطَ اللَّهُ بِهَا وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرًا ﴿۱۳﴾ وَلَوْ قَتَلْنَاكُمْ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوَلَّوْا الْأَذْيَرِ ثُمَّ لَا يَجِدُونَ لِيَا وَلَا نَصِيرًا ﴿۱۴﴾ سُنَّةَ اللَّهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلُ وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ بُدِيلًا ﴿۱۵﴾ وَهُوَ الَّذِي كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ عَنْهُمْ بِقُلَّةٍ مَكَّةَ مِنْ بَعْدِ أَنْ أَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ وَكَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا ﴿۱۶﴾ هُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَالْهَدْيِ مَعْكُوفًا أَنْ يَبْلُغَ مَجْلَهُ، وَلَوْلَا رِجَالٌ مُؤْمِنُونَ وَبِسْأَةِ مُؤْمِنَةٍ لَمْ تَعْلَوْهُمْ أَنْ تَقْطَعُوهُمْ فَضَبَّيْكُمْ مِنْهُمْ مَعْرَةً بِغَيْرِ عِلْمٍ لِيَدْخُلَ اللَّهُ فِي رَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ لَوْ تَرَكْنَا الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿۱۷﴾ إِذْ جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْحَمِيَّةَ الْحَمِيَّةَ فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوَى وَكَانُوا أَحَقَّ بِهَا وَأَهْلَهَا وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ﴿۱۸﴾

مانای دهقاو دهقی ثابتهکان

ابه دئیبایی خوا له بروداران (ی هاوئلت) رازی بوو (نهی موحه ممه دا) له کاتیکدا له بن (سیته ری) دره خته که دا په یمانیاں پئده دای، ئیدی (خوا) زانی چی له نیو دلیان دایه، نجا نوقره یی و ئوخزنی دابه زانده سه ریان و، به سه رکه وتیکی نیزیکیش پاداشتی دانه وه ﴿۱۸﴾ (خوا) ده سته که وتاتیکی زور (ی) پاداشت دانه وه، که له مهودوا دهیانگرن و، خواش هه ر زالی کارزان بووه ﴿۱۱﴾ خوا به ئیئی ده سته که وتاتیکی زوری پیداون (له مهودوا) دهیانگرن، به لام نه م (سه رکه وتن) هی، (وهک ده سته که وتیکی گه ورده گرنگ) بو پیشخست و، دهستی خه لکی (بیروای) لی گیرانه وه، تاکو نه م (سه رکه وتن) ه، بیته نیشانیهک بو بروداران (له سه ر پشتیوانی و سه ره رشتیاری خوا بویان) و، تاکو پییه کی راستیشان پیشان بدات (بو مامه له له گه ل نه و پیشهاته دا) ﴿۱۲﴾ هه روده ها (خوا

بە ئىنى پىداون) دەستكە وتانكى دىكە (بگرن) كە چارنى تۈوانان بەسەريان دا نەشكاود، (بەلام) بىگومان خوا دەورى داون (بۆى ھەلگرتوون)، خواش ھەردەم بەسەر ھەموو شتىكدا تۈانا بوود ^(۱۱) بىگومان نەگەر ئەوانەى بىپروان جەنگىشيان لە دژ كەربانايە، پشتيان تىدەكردن (و پايان دەكرد)، ھىچ سەرپەرشتيارو يارىدەدەرىشيان چەنگ نەدەكەوتن لە بەرانبەرتاندا ^(۱۲) (نەمەش) ياسايەكى خوايە كە پىشتەر پارودەو، ھەرگىز گۆرىنىشت بۆ ياساي خوا چەنگ ناكەوئى ^(۱۳) ھەروەھا (خوای سەرپەرشتيارو پشتيوانتان) ئەو كەسەيە كە لە لای سكى مەككە (ناقارى شارى مەككە) دەستى ئەوانى لە ئىو كىرايەو، دەستى تىوەشى لەوان كىرايەو، دواى ئەودى بەسەرواندا بالادەستى كەربوون (و واىكرد زەفەريان پى بېن)، خواش بىنەرى ئەود بوو كە دەتانكرد ^(۱۴) (دوژمنەكانتان) ئەوانەن كە بىپروا بوون و لە (چوونە) مزگەوق حەرام كىرايانەو، لە ھالىكدا قوربانىيەكان ۋە سىتىزابوون كە بگەنە شوئى خويان (ھەردەمى مەككە كە تىيدا سەربىرئىن)، كە نەگەر لەبەر پىاوانكى برودارو ئافەتاتىكى برودار ئەبووايە كە نەتاندەزانين، نەبادا بگەونە بەر پىتان (و لە كاتى جەنگدا تووشى زيان بىن)، سەردەنجام بە نەزانىي غراپەو زيانىكتان تووش بىن، تاكو ھەر كەس خوا بىھوئى بىخاتە ئىو بەزەيى خويەو (و چەپالەى بدات)، نەگەر (بروداران لە بىپروايان) جىابووبانەو، مسۆگەر ئەوانەى بىپروان لەوان، تازارتكى بە تىشمان دەدان ^(۱۵) (ياد بگەو!) كاتىك ئەوانەى بىپروان (دەمارگىرىي و) دڵگەرمىيان خستە ئىو دليانەو، دڵگەرمىي نەقامىي، خواش ئۆقرەيى و ئۆخرىنى خۆى دابەزانەد سەر پىغەمبەرەكەى و سەر بروداران، بە وشەى پارىزكارىيەو پابەندى كردن، ھەر ئەوانىش پىتى شاىستەتر بوون و، خاوەنى (راستەقىنەى) بوون و خواش ھەمىشە بە ھەموو شتىك زانا بوود ^(۱۶).

شىكر دىنەۋەى ھەندىك لە وشەكان

(السَّكِينَةُ): (السَّكِينَةُ: الْإِيمَانُ وَالْوَقَارُ وَالْثَّبَاتُ)، (سَكِينَةً): بە مانای ھىمنىى و سەنگىنىى و چەسپاۋىى دى، بە كوردىى پىم واىە ئەگەر بۆ (سَكِينَةً) بگوتى: ئۆقردىى و ئۆخژن و داسەكان، مانابەكى تاكو ئاددەىەك پىر بە پىستە.

(وَمَغَانِرَ): (جَمْعُ مَغْنَمٍ، وَالْمَغْنَمُ مَعْرُوفٌ، وَالْمَغْنَمُ إِصَابَتُهُ وَالظَّفَرُ بِهِ، ثُمَّ اسْتَعْمِلَ فِي كُلِّ مَظْفُورٍ بِهِ مِنْ جِهَةِ الْعَدَى وَغَيْرِهِمْ)، (مَغَانِمٍ) كۆى (مَغْنَمٌ) دە، يانى: دەستكەوت، ئەۋىش لە (عُثْمَ) ھود ھاتود، (عُثْمَ) یش يانى: مەپ، ئنجا (عُثْمَ): برىتە لە تووشبوون و ۋەدەستخستنى مەپ، دواىى وشەى (عُثْمَ و مَغْنَمَ) بەكارھىزاۋن بۆ ھەر شتىك زەفەرى پى بىردى، چ لە لايەنى دوژمانەۋە بى، كە دەستكەۋى جەنگىيە، چ بە ھەر شىۋەىەكى دىكە، مەرۋ دەستى لە بەرژدەۋەندىيەك و مآل و سامانىك گىربى، ئەو ناۋەى بۆ بەكارھاتەۋە.

(وَكَفَّ أَيْدِيَ النَّاسِ عَنْكُمْ): دەستى خەلكى لى گىرآنەۋە، (عُورِفَ الْكَفِّ بِالذَّلْفِ عَلَى أَيْ جِهَةِ كَانٍ،) وشەى (كَفَّ) لە ئەسل دا بە مانای لەپە دەست دى، چونكە كەسىك زەبرىكى بۆ لایى، لەپە دەستى پىنود دەنى، ئنجا (كَفَّ): برىتە لە گىرآنەۋە بە ھەر شىۋەىەكى لە شىۋەكان بى، كەۋاتە: ﴿وَكَفَّ أَيْدِيَ النَّاسِ عَنْكُمْ﴾ دەستى خەلكى لىگىرآنەۋە.

(سُئِلَ اللَّهُ): ئەمە ياساى خوايە، (سُئِلَ اللَّهُ قَدْ ثَقَالَ لِطَرِيقَةِ حَكْمَتِهِ وَطَرِيقَةِ طَاعَتِهِ)، (سُئِلَ اللَّهُ)، ھەم بۆ رىبازى ھىكمەت خوا، ھەم بۆ رىبازى فەرمانبەرىى خوا بەكاردەھىنزى، بەلام لە قورئاندا وشەى: (سُئِلَ اللَّهُ)، كە بە (سُئِنَ)، كۆكراۋەتەۋە، بۆ ئەو ياسا گەردوۋىيانە بەكارھاتەۋە، كە خوا دايناۋن لە ژيانى بەشەردا.

(تَطَّوُّوهُمْ): تَطَّوُّوهُمْ: تَدَوُّوهُمْ وَالْمَرَادُ تَهْلِكُوهُمْ)، (وَطِئْتُهُ) واته: يَتِمُّ لَنَاو
 ژیر پیم خست، (تَطَّوُّوهُمْ) واته: پیمان لی بنین و ژیر پیمان بخن، که لیره دا
 مه به ست پیی کوژان و زیان پیگه یاندنیانه.

(مَعْرَةٌ): (مَكْرُوهٌ وَأَذَى، وَالْمَرَادُ بِهِ: السُّبَّةُ، عَرُهُ يَعْرُهُ عَرًا: إِذَا أَصَابَهُ مَكْرُوهٌ، وَالْمَعْرَةُ
 مَفْعَلَةٌ مِنْهُ)، (مَعْرَةٌ): به مانای شتی ناخوش و نازار دی و، مه به ست لیره دا
 شووره یه، شووره یه کیان بیته سهر، یاخود ره خنده کیان بیته سهر، به هوئی
 نه وه وه که نه و پیاهه برودارو نافرده ته برودارانه ی نه یانناسیون، له بهر ده ست
 و پیماندا فهوتاون له جه نکه که دا، ده گوتری: (عَرُهُ يَعْرُهُ عَرًا: إِذَا أَصَابَهُ مَكْرُوهٌ)،
 تووشی زیانی کرد، تووشی ده کات، زیانکه یاندن، (عَرُهُ: عَرُ فُلَانٌ فُلَانًا) فلانکه س
 فلانکه سی تووشی شتیکی ناخوش کرد، (مَعْرَةٌ) ش (مَفْعَلَةٌ) یه له کرداری (عَرُهُ،
 يَعْرُهُ).

(تَرَبَّلُوا): (زِلْئُهُ زَيْلًا: مِثْلُهُ وَزَيْلُهُ فَتَزِيلُ: فَرَّقَهُ فَتَفَرَّقَ)، (زِلْئُهُ زَيْلًا: مِثْلُهُ) واته:
 لیکم جیا کرده وه، (زَيْلُهُ فَتَزِيلُ)، واته: (فَرَّقَهُ فَتَفَرَّقَ)، بلاوی کرده وه و بلاو بووه،
 یان جیای کرده وه و جیا بووه.

(الْحَمِيَّةُ): (الْحَمِيَّةُ: الْأَنْفَةُ وَالْثَكْبُرُ، حَمِيٍّ مِنَ الشَّيْءِ، كَرَضِيٍّ، حَمِيَّةٌ: أَنْفٌ مِنْهُ)،
 (حَمِيَّةٌ): به مانای خو به زلگری و له خو نه وه شانده وه، به لأم به باری
 خراپه دا، ده گوتری: (حَمِيٍّ مِنَ الشَّيْءِ، كَرَضِيٍّ، حَمِيَّةٌ: أَنْفٌ مِنْهُ)، واته: نه وه شتی
 پن له خوئی نه وه شایه وه و خوئی پن به رزتر بوو، به لأم به ناهق، نه گهرنا
 جاری وایه، نیشان شتی که له خوئی ناوه شینیتته وه، به لأم به هق، بو وینه:
 شتی خراپ له خوئی ناوه شینیتته وه، به لأم نه وانه له نه نجامی خو به زلگریدا،
 شتی باشیان له خوئی نه وه شانده وه، که واته: (حَمِيَّةٌ) ده گونجی بگوتری:
 دلگهریمی نه فامانه، یان ده گونجی بگوتری: له خو نه وه شانده وه ی شتی باش له
 نه نجامی خو به زلگریدا.

(الْجَهْلُ عَلَى ثَلَاثَةِ أَصْرٍ: ۱- خُلُو النَّفْسِ مِنَ الْعِلْمِ، ۲- إِعْتِقَادِ الشَّيْءِ بِخِلَافِ مَا هُوَ عَلَيْهِ، ۳- وَفِعْلُ الشَّيْءِ بِخِلَافِ مَا يَلِيقُ بِهِ)، راغبی نه سفه هانی ده لی: (جهل) نه زانی سئ جوره:

۱- نه وه که نهف زانیاری له باردی نهو شتهود نهی.

۲- نه وه که مروث قه ناعهتی به شتیک بی، پیچه وانهی نهوی واقعیه کهی له سه ریته.

۳- کردنی شتیک به پیچه وانهی نه وه که شایسته به بکری.

که واته: (جاهل)، نه نیا نهو که سه نیه که شت نازانی، به لکو یان شته که نازانی، یا خود زانیاریه کی هه لهی له باره ی شته که وه هیه، یانی: زانیاریه که ی راست نیه لهو باردیه وه، یا خود ده شیرانی و زانیاریه که شی راست و دروسته، به لام نهو به شیوه یه که مامه له ده کات، که پیچه وانهی نه و دیه که شایسته به مامه لهی له که له دا بکری.

(وَأَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ الْفَرَى)، واته: پابه ندی کردن به وشه ی پارێزکاریه وه، (أَوْجِبَ عَلَيْهِمُ الْكَلِمَةَ الَّتِي يُتَّقَى بِهَا الشَّرُّ وَالْعَذَابُ، وَهِيَ كَلِمَةُ التَّوْحِيدِ وَالْإِخْلَاصِ)، واته: خوا عَلَيْهِمُ نهو وشه یه ی له سه ر پیویست کردن، که خو ی پی ده پارێزری له هاوبه ش بو خوا دانان و له سزاو نازاری پوژی دوایی، که بریتیه له وشه ی خوا به یه ککرتن و وشه ی ساغکردنه وه ی به ندایه تی بو خوا، که: (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ) یه و (كَلِمَةُ التَّوْحِيدِ) و (كَلِمَةُ الْإِخْلَاصِ)، وشه ی به یه ککرتنی خواو، وشه ی ساغکردنه وه ی به ندایه تی بو خوا شی پیده گوتری.

(أَحَقُّ بِهَا): (أَيُّ أَجْزَلٍ وَأَلْيَقٍ)، (حق)، یانی: ماف یان شایسته، (أَحَقُّ) واته: شایسته تر و له شاهه تر.

(وَأَهْلَاهَا): ده گوتری: (فُلَانٌ أَهْلٌ لِكَذَا أَيْ: خَلِيقٌ بِهِ)، واته: شایسته یه تی و خاودنیه تی، (وَيُقَالُ: مَرْحَبًا وَأَهْلًا: وَجَدْتُ سَعَةً مَكَانٍ عِنْدَنَا، وَمَنْ هُوَ أَهْلٌ بَيْتٍ لَكَ

في الشُّفَقَةِ)، واته: تَوْ شُونِيكي فراوانت له لای نيمه چنگ كهوت، كه هاتى بۆ لامان نهى ميوان! خاوهن مائيش كهسيكه بۆ تۆ وهك خزم و نيزيك وايه، له رووى بهزهيهوه.

هوى هاتنه خوارهوى ئايهتهكان

۱- نهم دوو ئايهته موباركه، ئايهتهكانى: (۱۸ و ۱۹)، ﴿لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُوكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ وَأَثَبَهُمْ فَتْحًا قَرِيبًا ۝ وَمَعَازٍ كَثِيرَةٍ يَأْخُذُونَهَا وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ۝﴾، له باره هوى هاتنه خوارهوه يانهوه، نهم دهقه دئين:

(الطبري) له تهفسيردهكهى خوى دا^۱ كوتويهق: (وَكَانَ سَبَبُ هَذِهِ الْبَيْعَةِ مَا قِيلَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ أَرْسَلَ عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ بِرِسَالَتِهِ إِلَى الْمَلِكِ مِنْ قُرَيْشٍ، فَأَبْطَأَ عُثْمَانُ عَلَيْهِ بَعْضُ الْإِطْبَاءِ، فَظَنُّ أَنَّهُ قَدْ قُتِلَ، فَدَعَا أَصْحَابَهُ إِلَى تَجْدِيدِ الْبَيْعَةِ عَلَى حَرْبِهِمْ عَلَى مَا وَصَفْتُ، فَبَايَعُوهُ عَلَى ذَلِكَ، وَهَذِهِ الْبَيْعَةُ الَّتِي تُسَمَّى بَيْعَةَ الرُّضْوَانِ، وَكَانَ الَّذِينَ بَايَعُوهُ هَذِهِ الْبَيْعَةَ، فِيمَا ذَكَرْتُ فِي قَوْلِ بَعْضِهِمْ: أَلْفًا وَأَرْبَعٌ مِائَةٍ، وَفِي قَوْلِ بَعْضِهِمْ: أَلْفًا وَخَمْسٌ مِائَةٍ، وَفِي قَوْلِ بَعْضِهِمْ: أَلْفًا وَثَلَاثٌ مِائَةٍ..

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّهُمْ كَانُوا يَوْمَ الْحُدَيْبِيَّةِ أَرْبَعَ عَشْرَةَ مِائَةً، فَبَايَعْنَا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ وَعُمَرُ أَخَذَ بِيَدِهِ تَحْتَ الشَّجَرَةِ، وَهِيَ سَمُرَةٌ، فَبَايَعْنَاهُ عَلَى أَنْ لَا نَفِرَ، وَلَمْ نُبَايِعْهُ عَلَى الْمَوْتِ، يُغْنِي النَّبِيُّ ﷺ) (أخرجه مسلم: ۸۵۶، والبخاري: ۴۱۵۳، ۴۱۵۴).

واته: هوى نهو پهيمان پيدانه به پيغمبهر ﷺ و دك گوتراود: نهوه بوو كه پيغمبهرى خوا ﷺ عوسمانى كورى عهفقانى ﷺ، به نامهيه كه وه نارد بۆ لای

برپار به دهستانی هُزی قوره‌یش، نه‌ویش ماوه‌یه‌ک دواکه‌وت و پیچوو، نه‌ویش پی‌ی وابوو کورژاوه، (یان بانگه‌شه‌کرا که کورژاوه)، نه‌ویش هاوه‌لانی بانگ کرد بو تازه‌کردنه‌وه‌ی په‌یمان له‌سەر جه‌نگ‌کردن له‌ دژیان، به‌و شیوه‌یه‌ی باس‌مان کرد، نه‌وانیش به‌ئینیان پشیدا له‌سەر نه‌وه، نه‌و په‌یمانه‌ی پی‌ی ده‌گوترا: (تَبِعَةُ الرُّسُولِ) په‌یمانی ره‌زانه‌ندی، (په‌یمانیک که بوته‌هوی خوالیان رازی بی)، نه‌وانه‌ی نه‌و په‌یمانه‌یان له‌گه‌لدا به‌ست، و‌دک باس‌کراوه له‌ قسه‌ی هه‌ندیکیاندا گوتوو‌یانه: (۱۴۰۰) که‌س بوون و، هه‌ندیکیان گوتوو‌یانه: (۱۵۰۰) که‌س بوون و، هه‌ندیکیان گوتوو‌یانه: (۱۳۰۰) که‌س بوون، جابیری کو‌ری عه‌بدوللا (خوالی رازی بی)، ده‌لئ: تیمه‌ له‌ پوژی حوده‌ییبه‌دا (۱۴۰۰) که‌س بووین، په‌یمانان به‌ پیغه‌مبه‌ر ﷺ، عومه‌ر له‌ ژبر دره‌خته‌که‌دا ده‌ستی پیغه‌مبه‌ری گرتبوو، دره‌خته‌که‌ش دره‌ختی (سَمَرَة) بوو، په‌یمانان پشیدا که‌ رانه‌که‌ین، به‌لام په‌یمانان پی‌ نه‌دا له‌سەر مردن، به‌لکو له‌سەر پشت نه‌کردنه‌ دوژمن، واته: نه‌و په‌یمانان به‌و جو‌ره به‌ پیغه‌مبه‌ردا ﷺ.

له‌ شوینی دیکه‌دا هاتوه، ده‌لئ: عومه‌ر ﷺ، بویه‌ ده‌ستی پیغه‌مبه‌ری ﷺ گرتبوو، تا‌کو ده‌ستی شل نه‌بی (۱۴۰۰) که‌س زوره، ته‌وقه‌ له‌گه‌ل هه‌موواندا قورسه، نه‌و ده‌ستی گرتبوو بو‌ نه‌وه‌ی هه‌موو جارێ ده‌ست به‌رز نه‌کاته‌وه و ده‌ستی پا‌گرتبوو.

۲- له‌ باره‌ی هوی هاتنه‌ خواری نایه‌ق ژماره (۲۴)ه‌وه: ﴿وَهُوَ الَّذِي كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَأَيِّدِيَكُمْ عَنْهُمْ بِطَرْفِئٍ مِّنْ بَعْدِ أَنْ أُنْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ وَكَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا﴾، ۱۸، ۱۹، ۲۰، ۲۱، ۲۲، ۲۳، ۲۴، ۲۵، ۲۶، ۲۷، ۲۸، ۲۹، ۳۰، ۳۱، ۳۲، ۳۳، ۳۴، ۳۵، ۳۶، ۳۷، ۳۸، ۳۹، ۴۰، ۴۱، ۴۲، ۴۳، ۴۴، ۴۵، ۴۶، ۴۷، ۴۸، ۴۹، ۵۰، ۵۱، ۵۲، ۵۳، ۵۴، ۵۵، ۵۶، ۵۷، ۵۸، ۵۹، ۶۰، ۶۱، ۶۲، ۶۳، ۶۴، ۶۵، ۶۶، ۶۷، ۶۸، ۶۹، ۷۰، ۷۱، ۷۲، ۷۳، ۷۴، ۷۵، ۷۶، ۷۷، ۷۸، ۷۹، ۸۰، ۸۱، ۸۲، ۸۳، ۸۴، ۸۵، ۸۶، ۸۷، ۸۸، ۸۹، ۹۰، ۹۱، ۹۲، ۹۳، ۹۴، ۹۵، ۹۶، ۹۷، ۹۸، ۹۹، ۱۰۰، ۱۰۱، ۱۰۲، ۱۰۳، ۱۰۴، ۱۰۵، ۱۰۶، ۱۰۷، ۱۰۸، ۱۰۹، ۱۱۰، ۱۱۱، ۱۱۲، ۱۱۳، ۱۱۴، ۱۱۵، ۱۱۶، ۱۱۷، ۱۱۸، ۱۱۹، ۱۲۰، ۱۲۱، ۱۲۲، ۱۲۳، ۱۲۴، ۱۲۵، ۱۲۶، ۱۲۷، ۱۲۸، ۱۲۹، ۱۳۰، ۱۳۱، ۱۳۲، ۱۳۳، ۱۳۴، ۱۳۵، ۱۳۶، ۱۳۷، ۱۳۸، ۱۳۹، ۱۴۰، ۱۴۱، ۱۴۲، ۱۴۳، ۱۴۴، ۱۴۵، ۱۴۶، ۱۴۷، ۱۴۸، ۱۴۹، ۱۵۰، ۱۵۱، ۱۵۲، ۱۵۳، ۱۵۴، ۱۵۵، ۱۵۶، ۱۵۷، ۱۵۸، ۱۵۹، ۱۶۰، ۱۶۱، ۱۶۲، ۱۶۳، ۱۶۴، ۱۶۵، ۱۶۶، ۱۶۷، ۱۶۸، ۱۶۹، ۱۷۰، ۱۷۱، ۱۷۲، ۱۷۳، ۱۷۴، ۱۷۵، ۱۷۶، ۱۷۷، ۱۷۸، ۱۷۹، ۱۸۰، ۱۸۱، ۱۸۲، ۱۸۳، ۱۸۴، ۱۸۵، ۱۸۶، ۱۸۷، ۱۸۸، ۱۸۹، ۱۹۰، ۱۹۱، ۱۹۲، ۱۹۳، ۱۹۴، ۱۹۵، ۱۹۶، ۱۹۷، ۱۹۸، ۱۹۹، ۲۰۰، ۲۰۱، ۲۰۲، ۲۰۳، ۲۰۴، ۲۰۵، ۲۰۶، ۲۰۷، ۲۰۸، ۲۰۹، ۲۱۰، ۲۱۱، ۲۱۲، ۲۱۳، ۲۱۴، ۲۱۵، ۲۱۶، ۲۱۷، ۲۱۸، ۲۱۹، ۲۲۰، ۲۲۱، ۲۲۲، ۲۲۳، ۲۲۴، ۲۲۵، ۲۲۶، ۲۲۷، ۲۲۸، ۲۲۹، ۲۳۰، ۲۳۱، ۲۳۲، ۲۳۳، ۲۳۴، ۲۳۵، ۲۳۶، ۲۳۷، ۲۳۸، ۲۳۹، ۲۴۰، ۲۴۱، ۲۴۲، ۲۴۳، ۲۴۴، ۲۴۵، ۲۴۶، ۲۴۷، ۲۴۸، ۲۴۹، ۲۵۰، ۲۵۱، ۲۵۲، ۲۵۳، ۲۵۴، ۲۵۵، ۲۵۶، ۲۵۷، ۲۵۸، ۲۵۹، ۲۶۰، ۲۶۱، ۲۶۲، ۲۶۳، ۲۶۴، ۲۶۵، ۲۶۶، ۲۶۷، ۲۶۸، ۲۶۹، ۲۷۰، ۲۷۱، ۲۷۲، ۲۷۳، ۲۷۴، ۲۷۵، ۲۷۶، ۲۷۷، ۲۷۸، ۲۷۹، ۲۸۰، ۲۸۱، ۲۸۲، ۲۸۳، ۲۸۴، ۲۸۵، ۲۸۶، ۲۸۷، ۲۸۸، ۲۸۹، ۲۹۰، ۲۹۱، ۲۹۲، ۲۹۳، ۲۹۴، ۲۹۵، ۲۹۶، ۲۹۷، ۲۹۸، ۲۹۹، ۳۰۰، ۳۰۱، ۳۰۲، ۳۰۳، ۳۰۴، ۳۰۵، ۳۰۶، ۳۰۷، ۳۰۸، ۳۰۹، ۳۱۰، ۳۱۱، ۳۱۲، ۳۱۳، ۳۱۴، ۳۱۵، ۳۱۶، ۳۱۷، ۳۱۸، ۳۱۹، ۳۲۰، ۳۲۱، ۳۲۲، ۳۲۳، ۳۲۴، ۳۲۵، ۳۲۶، ۳۲۷، ۳۲۸، ۳۲۹، ۳۳۰، ۳۳۱، ۳۳۲، ۳۳۳، ۳۳۴، ۳۳۵، ۳۳۶، ۳۳۷، ۳۳۸، ۳۳۹، ۳۴۰، ۳۴۱، ۳۴۲، ۳۴۳، ۳۴۴، ۳۴۵، ۳۴۶، ۳۴۷، ۳۴۸، ۳۴۹، ۳۵۰، ۳۵۱، ۳۵۲، ۳۵۳، ۳۵۴، ۳۵۵، ۳۵۶، ۳۵۷، ۳۵۸، ۳۵۹، ۳۶۰، ۳۶۱، ۳۶۲، ۳۶۳، ۳۶۴، ۳۶۵، ۳۶۶، ۳۶۷، ۳۶۸، ۳۶۹، ۳۷۰، ۳۷۱، ۳۷۲، ۳۷۳، ۳۷۴، ۳۷۵، ۳۷۶، ۳۷۷، ۳۷۸، ۳۷۹، ۳۸۰، ۳۸۱، ۳۸۲، ۳۸۳، ۳۸۴، ۳۸۵، ۳۸۶، ۳۸۷، ۳۸۸، ۳۸۹، ۳۹۰، ۳۹۱، ۳۹۲، ۳۹۳، ۳۹۴، ۳۹۵، ۳۹۶، ۳۹۷، ۳۹۸، ۳۹۹، ۴۰۰، ۴۰۱، ۴۰۲، ۴۰۳، ۴۰۴، ۴۰۵، ۴۰۶، ۴۰۷، ۴۰۸، ۴۰۹، ۴۱۰، ۴۱۱، ۴۱۲، ۴۱۳، ۴۱۴، ۴۱۵، ۴۱۶، ۴۱۷، ۴۱۸، ۴۱۹، ۴۲۰، ۴۲۱، ۴۲۲، ۴۲۳، ۴۲۴، ۴۲۵، ۴۲۶، ۴۲۷، ۴۲۸، ۴۲۹، ۴۳۰، ۴۳۱، ۴۳۲، ۴۳۳، ۴۳۴، ۴۳۵، ۴۳۶، ۴۳۷، ۴۳۸، ۴۳۹، ۴۴۰، ۴۴۱، ۴۴۲، ۴۴۳، ۴۴۴، ۴۴۵، ۴۴۶، ۴۴۷، ۴۴۸، ۴۴۹، ۴۵۰، ۴۵۱، ۴۵۲، ۴۵۳، ۴۵۴، ۴۵۵، ۴۵۶، ۴۵۷، ۴۵۸، ۴۵۹، ۴۶۰، ۴۶۱، ۴۶۲، ۴۶۳، ۴۶۴، ۴۶۵، ۴۶۶، ۴۶۷، ۴۶۸، ۴۶۹، ۴۷۰، ۴۷۱، ۴۷۲، ۴۷۳، ۴۷۴، ۴۷۵، ۴۷۶، ۴۷۷، ۴۷۸، ۴۷۹، ۴۸۰، ۴۸۱، ۴۸۲، ۴۸۳، ۴۸۴، ۴۸۵، ۴۸۶، ۴۸۷، ۴۸۸، ۴۸۹، ۴۹۰، ۴۹۱، ۴۹۲، ۴۹۳، ۴۹۴، ۴۹۵، ۴۹۶، ۴۹۷، ۴۹۸، ۴۹۹، ۵۰۰، ۵۰۱، ۵۰۲، ۵۰۳، ۵۰۴، ۵۰۵، ۵۰۶، ۵۰۷، ۵۰۸، ۵۰۹، ۵۱۰، ۵۱۱، ۵۱۲، ۵۱۳، ۵۱۴، ۵۱۵، ۵۱۶، ۵۱۷، ۵۱۸، ۵۱۹، ۵۲۰، ۵۲۱، ۵۲۲، ۵۲۳، ۵۲۴، ۵۲۵، ۵۲۶، ۵۲۷، ۵۲۸، ۵۲۹، ۵۳۰، ۵۳۱، ۵۳۲، ۵۳۳، ۵۳۴، ۵۳۵، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵، ۵۴۶، ۵۴۷، ۵۴۸، ۵۴۹، ۵۵۰، ۵۵۱، ۵۵۲، ۵۵۳، ۵۵۴، ۵۵۵، ۵۵۶، ۵۵۷، ۵۵۸، ۵۵۹، ۵۶۰، ۵۶۱، ۵۶۲، ۵۶۳، ۵۶۴، ۵۶۵، ۵۶۶، ۵۶۷، ۵۶۸، ۵۶۹، ۵۷۰، ۵۷۱، ۵۷۲، ۵۷۳، ۵۷۴، ۵۷۵، ۵۷۶، ۵۷۷، ۵۷۸، ۵۷۹، ۵۸۰، ۵۸۱، ۵۸۲، ۵۸۳، ۵۸۴، ۵۸۵، ۵۸۶، ۵۸۷، ۵۸۸، ۵۸۹، ۵۹۰، ۵۹۱، ۵۹۲، ۵۹۳، ۵۹۴، ۵۹۵، ۵۹۶، ۵۹۷، ۵۹۸، ۵۹۹، ۶۰۰، ۶۰۱، ۶۰۲، ۶۰۳، ۶۰۴، ۶۰۵، ۶۰۶، ۶۰۷، ۶۰۸، ۶۰۹، ۶۱۰، ۶۱۱، ۶۱۲، ۶۱۳، ۶۱۴، ۶۱۵، ۶۱۶، ۶۱۷، ۶۱۸، ۶۱۹، ۶۲۰، ۶۲۱، ۶۲۲، ۶۲۳، ۶۲۴، ۶۲۵، ۶۲۶، ۶۲۷، ۶۲۸، ۶۲۹، ۶۳۰، ۶۳۱، ۶۳۲، ۶۳۳، ۶۳۴، ۶۳۵، ۶۳۶، ۶۳۷، ۶۳۸، ۶۳۹، ۶۴۰، ۶۴۱، ۶۴۲، ۶۴۳، ۶۴۴، ۶۴۵، ۶۴۶، ۶۴۷، ۶۴۸، ۶۴۹، ۶۵۰، ۶۵۱، ۶۵۲، ۶۵۳، ۶۵۴، ۶۵۵، ۶۵۶، ۶۵۷، ۶۵۸، ۶۵۹، ۶۶۰، ۶۶۱، ۶۶۲، ۶۶۳، ۶۶۴، ۶۶۵، ۶۶۶، ۶۶۷، ۶۶۸، ۶۶۹، ۶۷۰، ۶۷۱، ۶۷۲، ۶۷۳، ۶۷۴، ۶۷۵، ۶۷۶، ۶۷۷، ۶۷۸، ۶۷۹، ۶۸۰، ۶۸۱، ۶۸۲، ۶۸۳، ۶۸۴، ۶۸۵، ۶۸۶، ۶۸۷، ۶۸۸، ۶۸۹، ۶۹۰، ۶۹۱، ۶۹۲، ۶۹۳، ۶۹۴، ۶۹۵، ۶۹۶، ۶۹۷، ۶۹۸، ۶۹۹، ۷۰۰، ۷۰۱، ۷۰۲، ۷۰۳، ۷۰۴، ۷۰۵، ۷۰۶، ۷۰۷، ۷۰۸، ۷۰۹، ۷۱۰، ۷۱۱، ۷۱۲، ۷۱۳، ۷۱۴، ۷۱۵، ۷۱۶، ۷۱۷، ۷۱۸، ۷۱۹، ۷۲۰، ۷۲۱، ۷۲۲، ۷۲۳، ۷۲۴، ۷۲۵، ۷۲۶، ۷۲۷، ۷۲۸، ۷۲۹، ۷۳۰، ۷۳۱، ۷۳۲، ۷۳۳، ۷۳۴، ۷۳۵، ۷۳۶، ۷۳۷، ۷۳۸، ۷۳۹، ۷۴۰، ۷۴۱، ۷۴۲، ۷۴۳، ۷۴۴، ۷۴۵، ۷۴۶، ۷۴۷، ۷۴۸، ۷۴۹، ۷۵۰، ۷۵۱، ۷۵۲، ۷۵۳، ۷۵۴، ۷۵۵، ۷۵۶، ۷۵۷، ۷۵۸، ۷۵۹، ۷۶۰، ۷۶۱، ۷۶۲، ۷۶۳، ۷۶۴، ۷۶۵، ۷۶۶، ۷۶۷، ۷۶۸، ۷۶۹، ۷۷۰، ۷۷۱، ۷۷۲، ۷۷۳، ۷۷۴، ۷۷۵، ۷۷۶، ۷۷۷، ۷۷۸، ۷۷۹، ۷۸۰، ۷۸۱، ۷۸۲، ۷۸۳، ۷۸۴، ۷۸۵، ۷۸۶، ۷۸۷، ۷۸۸، ۷۸۹، ۷۹۰، ۷۹۱، ۷۹۲، ۷۹۳، ۷۹۴، ۷۹۵، ۷۹۶، ۷۹۷، ۷۹۸، ۷۹۹، ۸۰۰، ۸۰۱، ۸۰۲، ۸۰۳، ۸۰۴، ۸۰۵، ۸۰۶، ۸۰۷، ۸۰۸، ۸۰۹، ۸۱۰، ۸۱۱، ۸۱۲، ۸۱۳، ۸۱۴، ۸۱۵، ۸۱۶، ۸۱۷، ۸۱۸، ۸۱۹، ۸۲۰، ۸۲۱، ۸۲۲، ۸۲۳، ۸۲۴، ۸۲۵، ۸۲۶، ۸۲۷، ۸۲۸، ۸۲۹، ۸۳۰، ۸۳۱، ۸۳۲، ۸۳۳، ۸۳۴، ۸۳۵، ۸۳۶، ۸۳۷، ۸۳۸، ۸۳۹، ۸۴۰، ۸۴۱، ۸۴۲، ۸۴۳، ۸۴۴، ۸۴۵، ۸۴۶، ۸۴۷، ۸۴۸، ۸۴۹، ۸۵۰، ۸۵۱، ۸۵۲، ۸۵۳، ۸۵۴، ۸۵۵، ۸۵۶، ۸۵۷، ۸۵۸، ۸۵۹، ۸۶۰، ۸۶۱، ۸۶۲، ۸۶۳، ۸۶۴، ۸۶۵، ۸۶۶، ۸۶۷، ۸۶۸، ۸۶۹، ۸۷۰، ۸۷۱، ۸۷۲، ۸۷۳، ۸۷۴، ۸۷۵، ۸۷۶، ۸۷۷، ۸۷۸، ۸۷۹، ۸۸۰، ۸۸۱، ۸۸۲، ۸۸۳، ۸۸۴، ۸۸۵، ۸۸۶، ۸۸۷، ۸۸۸، ۸۸۹، ۸۹۰، ۸۹۱، ۸۹۲، ۸۹۳، ۸۹۴، ۸۹۵، ۸۹۶، ۸۹۷، ۸۹۸، ۸۹۹، ۹۰۰، ۹۰۱، ۹۰۲، ۹۰۳، ۹۰۴، ۹۰۵، ۹۰۶، ۹۰۷، ۹۰۸، ۹۰۹، ۹۱۰، ۹۱۱، ۹۱۲، ۹۱۳، ۹۱۴، ۹۱۵، ۹۱۶، ۹۱۷، ۹۱۸، ۹۱۹، ۹۲۰، ۹۲۱، ۹۲۲، ۹۲۳، ۹۲۴، ۹۲۵، ۹۲۶، ۹۲۷، ۹۲۸، ۹۲۹، ۹۳۰، ۹۳۱، ۹۳۲، ۹۳۳، ۹۳۴، ۹۳۵، ۹۳۶، ۹۳۷، ۹۳۸، ۹۳۹، ۹۴۰، ۹۴۱، ۹۴۲، ۹۴۳، ۹۴۴، ۹۴۵، ۹۴۶، ۹۴۷، ۹۴۸، ۹۴۹، ۹۵۰، ۹۵۱، ۹۵۲، ۹۵۳، ۹۵۴، ۹۵۵، ۹۵۶، ۹۵۷، ۹۵۸، ۹۵۹، ۹۶۰، ۹۶۱، ۹۶۲، ۹۶۳، ۹۶۴، ۹۶۵، ۹۶۶، ۹۶۷، ۹۶۸، ۹۶۹، ۹۷۰، ۹۷۱، ۹۷۲، ۹۷۳، ۹۷۴، ۹۷۵، ۹۷۶، ۹۷۷، ۹۷۸، ۹۷۹، ۹۸۰، ۹۸۱، ۹۸۲، ۹۸۳، ۹۸۴، ۹۸۵، ۹۸۶، ۹۸۷، ۹۸۸، ۹۸۹، ۹۹۰، ۹۹۱، ۹۹۲، ۹۹۳، ۹۹۴، ۹۹۵، ۹۹۶، ۹۹۷، ۹۹۸، ۹۹۹، ۱۰۰۰، ۱۰۰۱، ۱۰۰۲، ۱۰۰۳، ۱۰۰۴، ۱۰۰۵، ۱۰۰۶، ۱۰۰۷، ۱۰۰۸، ۱۰۰۹، ۱۰۱۰، ۱۰۱۱، ۱۰۱۲، ۱۰۱۳، ۱۰۱۴، ۱۰۱۵، ۱۰۱۶، ۱۰۱۷، ۱۰۱۸، ۱۰۱۹، ۱۰۲۰، ۱۰۲۱، ۱۰۲۲، ۱۰۲۳، ۱۰۲۴، ۱۰۲۵، ۱۰۲۶، ۱۰۲۷، ۱۰۲۸، ۱۰۲۹، ۱۰۳۰، ۱۰۳۱، ۱۰۳۲، ۱۰۳۳، ۱۰۳۴، ۱۰۳۵، ۱۰۳۶، ۱۰۳۷، ۱۰۳۸، ۱۰۳۹، ۱۰۴۰، ۱۰۴۱، ۱۰۴۲، ۱۰۴۳، ۱۰۴۴، ۱۰۴۵، ۱۰۴۶، ۱۰۴۷، ۱۰۴۸، ۱۰۴۹، ۱۰۵۰، ۱۰۵۱، ۱۰۵۲، ۱۰۵۳، ۱۰۵۴، ۱۰۵۵، ۱۰۵۶، ۱۰۵۷، ۱۰۵۸، ۱۰۵۹، ۱۰۶۰، ۱۰۶۱، ۱۰۶۲، ۱۰۶۳، ۱۰۶۴، ۱۰۶۵، ۱۰۶۶، ۱۰۶۷، ۱۰۶۸، ۱۰۶۹، ۱۰۷۰، ۱۰۷۱، ۱۰۷۲، ۱۰۷۳، ۱۰۷۴، ۱۰۷۵، ۱۰۷۶، ۱۰۷۷، ۱۰۷۸، ۱۰۷۹، ۱۰۸۰، ۱۰۸۱، ۱۰۸۲، ۱۰۸۳، ۱۰۸۴، ۱۰۸۵، ۱۰۸۶، ۱۰۸۷، ۱۰۸۸، ۱۰۸۹، ۱۰۹۰، ۱۰۹۱، ۱۰۹۲، ۱۰۹۳، ۱۰۹۴، ۱۰۹۵، ۱۰۹۶، ۱۰۹۷، ۱۰۹۸، ۱۰۹۹، ۱۱۰۰، ۱۱۰۱، ۱۱۰۲، ۱۱۰۳، ۱۱۰۴، ۱۱۰۵، ۱۱۰۶، ۱۱۰۷، ۱۱۰۸، ۱۱۰۹، ۱۱۱۰، ۱۱۱۱، ۱۱۱۲، ۱۱۱۳، ۱۱۱۴، ۱۱۱۵، ۱۱۱۶، ۱۱۱۷، ۱۱۱۸، ۱۱۱۹، ۱۱۲۰، ۱۱۲۱، ۱۱۲۲، ۱۱۲۳، ۱۱۲۴، ۱۱۲۵، ۱۱۲۶، ۱۱۲۷، ۱۱۲۸، ۱۱۲۹، ۱۱۳۰، ۱۱۳۱، ۱۱۳۲، ۱۱۳۳، ۱۱۳۴، ۱۱۳۵، ۱۱۳۶، ۱۱۳۷، ۱۱۳۸، ۱۱۳۹، ۱۱۴۰، ۱۱۴۱، ۱۱۴۲، ۱۱۴۳، ۱۱۴۴، ۱۱۴۵، ۱۱۴۶، ۱۱۴۷، ۱۱۴۸، ۱۱۴۹، ۱۱۵۰، ۱۱۵۱، ۱۱۵۲، ۱۱۵۳، ۱۱۵۴، ۱۱۵۵، ۱۱۵۶، ۱۱۵۷، ۱۱۵۸، ۱۱۵۹، ۱۱۶۰، ۱۱۶۱، ۱۱۶۲، ۱۱۶۳، ۱۱۶۴، ۱۱۶۵، ۱۱۶۶، ۱۱۶۷، ۱۱۶۸، ۱۱۶۹، ۱۱۷۰، ۱۱۷۱، ۱۱۷۲، ۱۱۷۳، ۱۱۷۴، ۱۱۷۵، ۱۱۷۶، ۱۱۷۷، ۱۱۷۸، ۱۱۷۹، ۱۱۸۰، ۱۱۸۱، ۱۱۸۲، ۱۱۸۳، ۱۱۸۴، ۱۱۸۵، ۱۱۸۶، ۱۱۸۷، ۱۱۸۸، ۱۱۸۹، ۱۱۹۰، ۱۱۹۱، ۱۱۹۲، ۱۱۹۳، ۱۱۹۴، ۱۱۹۵، ۱۱۹۶، ۱۱۹۷، ۱۱۹۸، ۱۱۹۹، ۱۲۰۰، ۱۲۰۱، ۱۲۰۲، ۱۲۰۳، ۱۲۰۴، ۱۲۰۵، ۱۲۰۶، ۱۲۰۷، ۱۲۰۸، ۱۲۰۹، ۱۲۱۰، ۱۲۱۱، ۱۲۱۲، ۱۲۱۳، ۱۲۱۴، ۱۲۱۵، ۱۲۱۶، ۱۲۱۷، ۱۲۱۸، ۱۲۱۹، ۱۲۲۰، ۱۲۲۱، ۱۲۲۲، ۱۲۲۳، ۱۲۲۴، ۱۲۲۵، ۱۲۲۶، ۱۲۲۷، ۱۲۲۸، ۱۲۲۹، ۱۲۳۰، ۱۲۳۱، ۱۲۳۲، ۱۲۳۳، ۱۲۳۴، ۱۲۳۵، ۱۲۳۶، ۱۲۳۷، ۱۲۳۸، ۱۲۳۹، ۱۲۴۰، ۱۲۴۱، ۱۲۴۲، ۱۲۴۳، ۱۲۴۴، ۱۲۴۵، ۱۲۴۶، ۱۲۴۷، ۱۲۴۸، ۱۲۴۹، ۱۲۵۰، ۱۲۵۱، ۱۲۵۲، ۱۲۵۳، ۱۲۵۴، ۱۲۵۵، ۱۲۵۶، ۱۲۵۷، ۱۲۵۸، ۱۲۵۹، ۱۲۶۰، ۱۲۶۱، ۱۲۶۲، ۱۲۶۳، ۱۲۶۴، ۱۲۶۵، ۱۲۶۶، ۱۲۶۷، ۱۲۶۸، ۱۲۶۹، ۱۲۷۰، ۱۲۷۱، ۱۲۷۲، ۱۲۷۳، ۱۲۷۴، ۱۲۷۵، ۱۲۷۶، ۱۲۷۷، ۱۲۷۸، ۱۲۷۹، ۱۲۸۰، ۱۲۸۱، ۱۲۸۲، ۱۲۸۳، ۱۲۸۴، ۱۲۸۵، ۱۲۸۶، ۱۲۸۷، ۱۲۸۸، ۱۲۸۹، ۱۲۹۰، ۱۲۹۱، ۱۲۹۲، ۱۲۹۳، ۱۲۹۴، ۱۲۹۵، ۱۲۹۶، ۱۲۹۷، ۱۲۹۸، ۱۲۹۹، ۱۳۰۰، ۱۳۰۱، ۱۳۰۲، ۱۳۰۳، ۱۳۰۴، ۱۳۰۵، ۱۳۰۶، ۱۳۰۷، ۱۳۰۸، ۱۳۰۹، ۱۳۱۰، ۱۳۱۱، ۱۳۱۲، ۱۳۱۳، ۱۳۱۴، ۱۳۱۵، ۱۳۱۶، ۱۳۱۷، ۱۳۱۸، ۱۳۱۹، ۱۳۲۰، ۱۳۲۱، ۱۳۲۲، ۱۳۲۳، ۱۳۲۴، ۱۳۲۵، ۱۳۲۶، ۱۳۲۷، ۱۳۲۸، ۱۳۲۹، ۱۳۳۰، ۱۳۳۱، ۱۳۳۲، ۱۳۳۳، ۱۳۳۴، ۱۳۳۵، ۱۳۳۶، ۱۳۳۷، ۱۳۳۸، ۱۳۳۹، ۱۳۴۰، ۱۳۴۱، ۱۳۴۲، ۱۳۴۳، ۱۳۴۴، ۱۳۴۵، ۱۳۴۶، ۱۳۴۷، ۱۳۴۸، ۱۳۴۹، ۱۳۵۰، ۱۳۵۱، ۱۳۵۲، ۱۳۵۳، ۱۳۵۴، ۱۳۵۵، ۱۳۵۶، ۱۳۵۷، ۱۳۵۸، ۱۳۵۹، ۱۳۶۰، ۱۳۶۱، ۱۳۶۲، ۱۳۶۳، ۱۳۶۴، ۱۳۶۵، ۱۳۶۶، ۱۳۶۷، ۱۳۶۸، ۱۳۶۹، ۱۳۷۰، ۱۳۷۱، ۱۳۷۲، ۱

واته: نه نه سی کوری مالیک ﷺ، ده لئی: هه شتا پیاو له خه لکی مه ککه دابه زینه سهر پیغه مبهری خوا ﷺ و هاو ده لانی له چیا (تعیم) ده، له کاتی نوژی به یانیدا تاکو بیانکوژن، (گوتوو یان: له نوژدان زه فهران پی ده به یان)، پیغه مبهری خواش ﷺ زه فهری پیردن و کرتی و، دواپی به ره ه لای کردن، لهو باره ده، نه م نایه ته هاتو ته خواری: ﴿وَهُرَّالَّذِي كَفَّ اَبْرِهِمْ عَنْكُمْ﴾.

چهند ریوا به تیک لهو باره ده هاتوون، له به کیک له ریوا به ته کان دا، ده لئی: پیغه مبهری خوا ﷺ پتی فهرموون: نایا په یمانتان هه یه له گه ل ئیمه دا؟ گوتیان: نه خیر، فهرمووی: برؤنه ده نه ده به مننه و چاکه نازادم کردن.

تاکو چاکه به کی له چاوی نه واندا هه بی و، بیته هانده ریان که نهو ریککه و تننه ی دواپی ناوی لئرا: (ریککه و تننی حوده بییه) نه نجام بدری.

مانای گشتیی نایه ته کان

به پزان!

نهو نایه تانه ی نیستا تفسیریان ده کین، به تایه ت نایه ته کانی سه ره تا هه موویان له باره ی رووداوی گرنگی په یمان و به لئین لیوه رگرتنی پیغه مبهری خواوون، له هاو ده لانی له ژیر دره ختیک دا که دواتر به دره ختی ره زامه ندیی (شجرة الرضوان) ناوی ده رکردوه، نهو رووداودش په کیکه له رووداودکانی نهو ریککه و تن و ناشته وایه، که ناوی لئرا (مولحی حوده بییه)، نهو په یمان لیوه رگرتنه ی پیغه مبهری خواش ﷺ له هاو ده لانی (خوا لیان رازی بی)، پیش ته نجامدانی په یمانه که و تپه راندنی صولح و پیکهاته که بووه، که نه گه ری هه بووه له گه ل دوژمن دا تیکبگیرین و به شه ر بین، به لام خوا ﷺ به شیوه یک هوکاره کانی ره خساندن و، هه ل و مهرجه که ی والیکرد که له گه ل به کدا تووشی

شەپ نەبىن و، ھەك خوا ﷻ ناماژدى پىداوھ: چەند جارېك دەستى كافىرەكانىشى
لە پىغەمبەر ﷺ و ھاودلانى گىراوئەتەوھو، دەستى ئەوانىشى لە كافىرەكان
گىراوئەتەوھ، بۆ ئەوئى خوتىن نەپۇزى و، سەردەنجام ئەو پىكھاتنە سەر بگىرى.

خوا دەفەرموى: ﴿لَقَدْ رَجَعْتُ إِلَى اللَّهِ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يَبَايَعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ﴾
بە دلىيائى خوا رازى بوو لە بىرواداران، كاتىك پەيمانىيان لە ژىر درەختەكەدا
لەگەلدا دەبەستى، پەيمانىيان پى دەداى، ئەمەش موژدەو دىخوشىيەكى زۆر زۆر
گەورەيە: ﴿فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ﴾، (خوا) زانىى چى لە دلەكانياندا ھەيە، ھەلبەتە
ھاودلانى بەرپىزى پىغەمبەرى خوا ﷻ كاتىك پەيمانەكەيان لە خزمەت پىغەمبەردا
بەستوھ، ئەگەر نەم ئايەتە ئەو كاتە بۆيان دابەزىيائە، بىگومان ئەو ھەموو
دلە راوكەو دلىاردەتتەيان نەدەبوو لە كاتىكدا پىغەمبەر ﷻ پىككەوتنەكەى
لەگەل ھۆزى قورەپشدا دەكرد، بەلام ئەو ئايەتە داوایى دابەزىون، پىشى
خوا ﷻ تاقىكردوونەوھ، كە ستايش بۆ خوا لە تاقىكردنەوھكە، سەربەرزانە
دەرچوون، نىجا داوایى خوا ﷻ ئەو خەلاتەى پى بەخشىون كە: من لىتان
رازى بووم، ئەى ئەو بىروادارانەى پەيمانتان بە پىغەمبەردا ﷻ لە ژىر سىبەرى
درەختەكەدا! ﴿فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ﴾، خوا ﷻ زانىى چى لە دلىاندا ھەيە! نىمانىكى
مەحكەم و، خوا بە يەككەرتىكى راستەقىنەو، بەندايەتتەكى ساغى بى خلتەو،
لىبران و فىداكارىيەكى تەواو، لە پىناوى خواو ئاين و بەرنامەكەيداو، بە شوئىن
پىغەمبەردەكەيدا، ﴿فَأَنزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ﴾، بۆيە ئوخزىن و ئوقرەيى دابەزانە
سەريان، پىشتەر فەرموى: ﴿هُوَ الَّذِي أَنزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ﴾، خوا ﷻ ئەو
كەسەيە، ئوخزىن و ئوقرەيى خستە ئىو دلى بىروادارانەوھ، ھەروھەداواترىش
وشەي: (السَّكِينَةُ) ھاتوھ: ﴿فَأَنزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ﴾،
نىجا ئىمە بەھۆى ئايەتى ژمارە (۴)وھ: ﴿هُوَ الَّذِي أَنزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ﴾،
دەزانىن كە (السَّكِينَةُ)، ھەم لىرەداو، ھەم لە ئايەتى ژمارە (۲۶)دا، ئوقرەيىيەكە
چۆتە ئىو دلى و دەررونىانەوھ، چونكە ئوقرەيى و ئوخزىن پەيوەندىيە بە دلى و

دەرۋونەۋە ھەيەۋ، لە راستىيدا جەۋھەرى مەرۋف و كەسايەتتى مەرۋف، لە دل و دەرۋونى و دىۋە مەعنەۋىيە كەيدا بەرجەستە دەبى، ئەگەر ئىنسان لە پروى دل و دەرۋونەۋە نارام و ھىمىن و خاۋەن تۆقرەيى و داسەكتان بوو، جەستە بە ھۆى ئەو دلە نارام گرتۈۋەدە، خۇراگر دەبى، **﴿فَأَنزَلَ الْكَفَّةَ عَلَيْهِمْ﴾**، تۆقرەيى دابەزانەدە سەريان سەر دل و دەرۋونيان، **﴿وَأَنزَلْنَاهُمْ فِتْنَةً قَرِيبًا﴾**، سەر كەۋتتىكى نىزىكىشى بە پاداشت دانەۋە.

ئەو دەستكەۋتە نىزىكەش، دەگونجى مەبەست پىتى ئەو پىتكەتە بى، كە دوايى لە حودەيىيەدا مۇر كرا، دەشگونجى مەبەست پىتى جەنگى خەيىر بى، بەلام زياتر ۋا پى دە چى مەبەست ۋولجە كە بى، چونكە دوايى دەفەرمۇى: **﴿وَمَعَانِمَ كَثِيرَةً يَأْخُذُونَهَا﴾**، زۆر دەستكەۋتى جەنگىشى بە پاداشتدانەۋە كە دوايى دەيانگرن، **﴿وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا﴾**، خواش **﴿يَا﴾** ھەر زالى كارزان بوۋە.

﴿وَعَدَكُمْ اللَّهُ مَعَانِمَ كَثِيرَةً يَأْخُذُونَهَا﴾، خوا **﴿يَا﴾** دەستكەۋتاتىكى زۆرى بەتتىن پىداون، دەيانگرن، ۋاتە: لە داھاتوۋدا، دەيانگرن، **﴿فَعَجَلَ لَكُمْ هَيْدًا﴾**، تنجا ئەمەي بە پەلە بۇ ھىنانە پىش، ئايا مەبەست لە: (ئەمە) كامەيە؟ جارى جەنگى خەيىر نەبوۋە، تاكو دەستكەۋتەكانى جەنگى خەيىر بگرن! ۋاتە: ئەم پىتكەتەن و ۋولجەي بە پەلە بۇ ھىنانە پىش و كردى بە پىشەست و، زەمىنە خۇشكەر بۇ دەستكەۋتەكانى دىكەو، بۇ سەر كەۋتەكانى داھاتوۋ، **﴿رَكَفَ أَيْدِي النَّاسِ عَنْكُمْ﴾**، ھەرۋەھا دەستى خەلكى لە تىۋە گىرايەۋە، ۋاتە: دەستى كافەرەكانى مەككە، دەگونجى مەبەست پىتى ئەۋە بى، كە لە ھۆى ھاتەنە خوارەۋەكەيدا باسمانكرد، ئەو ھەشتا كەسەي لە چىاي تەنعىمەۋە دابەزىبون، لە كاتىكدا كە پىغەمبەر **﴿ثَوَّ﴾** ھاۋەلان لە نوپىزى بەيانىيدا بوون، ھەرۋەھا دەگونجى مەبەست ئەو ھىزە بى، كە قورەيش كۆي كرىۋە، كە ئەگەر پىغەمبەر ھاۋەلان بەرەو مەككە بچن، لە دىريان بچەنگن، خواش **﴿يَا﴾** دەستى تەۋانى لىگىترانەۋە، **﴿وَلَنَكُونَنَّ آيَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ﴾**، تاكو ئەو سەر كەۋتەۋە، ئەو دەستكەۋتە نىزىكە بىتە نىشانە بەك بۇ

برواداران، نیشانه یک له سهر نه وه که خوا ﴿۱﴾ مشووری وایان لی ده خوات، خوځیان عه قلیان پتی ناشکی، تهوان صولحی حوده یبیه یان به به لآو خراپ و تهنازول ده زانی و زور له سهر دلیان قورس بوو! به لآم خوا ﴿۲﴾ ده یزانی که باشترین ده سته کوت و سهر که وتنه بو تهوان، ﴿۳﴾ وَهْدِیْکُمْ صِرَاطًا مُسْتَقِیْمًا ﴿۴﴾ بو تهوهی خوا ﴿۵﴾ بتانخاته سهر پتیه کی راست، واته: له بواری مامه له کردن له گه ل تهو پی شهاته دا، که هاته پتیش، نه گهرنا بیگومان ههر له سهر پتی راست بوون.

﴿۶﴾ وَأُخْرِیْ لَمْ تَقْدِرُوا عَلَیْهَا ﴿۷﴾ ههروه ها خوا ﴿۸﴾ به لینی ده سته کوتانیک دیکه ی پنداون، جاری توانانان به سهر یاندا نه شکاوه، ﴿۹﴾ قَدْ أَحَاطَ اللَّهُ بِهَا ﴿۱۰﴾ به لآم خوا ﴿۱۱﴾ دهووری تهو ده سته کوتانه شی داوه، ﴿۱۲﴾ وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِیْرًا ﴿۱۳﴾ خواش ﴿۱۴﴾ هه می شه وه هه رده م له سهر هه موو شتیک توانا بووه.

﴿۱۵﴾ وَلَوْ قَتَلْتُمْ أَلْفَیْنِ كَفَرُوا لَوْلَا أَلَدْبَرُ ﴿۱۶﴾ نه گهر گریمان نهوانه ی بی پروان له گه لتاندا به شه پهاتبان و جه نگیان له دژ کر بانیه، پشتیان تیده کردن و رایانده کرد، ﴿۱۷﴾ ثُمَّ لَا یُجْدُوکَ رِیْئًا وَلَا نَصِیْرًا ﴿۱۸﴾ دوایش هیچ سهر په رشتیارو یارمه تیده در یکیان نه ده بوو، یانی: نه که سیکیان ده بوو سهر په رشتیان بکات به گشتی، نه که سیکیان چنگ ده که وت له و پروو داوه دا، به تابهت، هاوکاریان بی و ده ستبار گریان بی، (ولی): سهر په رشتیار، تهو که سه یه به گشتی سهر په رشتی بکات له هه موو کاته کاند، به لآم (نصیر) یارمه تیده در، که سیکه له کاتیک دیارییکراوداو بو شتیک دیارییکراو، هاوکارو ده ستبارگرو سهر خهرو پشتیان بی.

﴿۱۹﴾ سُنَّةَ اللَّهِ الَّتِی قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلُ ﴿۲۰﴾ {تهو تیکشکانه ی بی پروایان له به رانه راندا، نه گهر جه نگیان له دژتان کرد بابه، یاسای خوایه که پیشتر تپه ریوه و برابر دووه، که هه می شه ههر کاتیک کومه لیک، به راستی پروادار بووبن و، له به رانه بر نه هلی کوفر دا، خوځیان بینیتته وه، نه هلی کوفر خوځیان بو نه گرتوون، نه وه یاسایه کی خوایه، ﴿۲۱﴾ وَلَنْ یُجْدِیْسُنَّوْهُ اللَّهُ بَدِیْلًا ﴿۲۲﴾ گورینشت بو یاسای خوا چنگ

ناکهوئ، واته: یاسای خوا گۆزانی بۆ نیه، وهک چۆن له گهلانی پششودا نهو یاسایه ی خوا تپه پیهو رابردوو، بۆ تپوهش نهو یاسایه ی خوا، ههر ههیهو بهردهوامه.

﴿وَهُوَ الَّذِي كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ دَائِبُهُمْ عَنْكُمْ﴾، ههروهها (خوا) نهو کهسهیه، که دهستی نهوانی له تپوه گتراههوه، دهستی تپوهشی له نهوان گتراههوه، له کوئ؟ ﴿يَبْطِنُ مَكَّةَ﴾، له تاقاری مهککهو له تپوههناوی مهککهدا، له شویتیک که زۆر له مهککهوه نیزیکه، ﴿مِنْ بَعْدِ أَنْ أَعْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ﴾، دواى نهوهی تپوهی بهسهه نهواندا سهرخست، مهبهست پتی نهو کهسانهیه که هاتن پهلاماری پیغهمبهرو هاوهلانیاندا، بهلام هاوهلان (خوا لێیان راژی بێ)، بۆسهیان بۆ داناوون و کهوتنه بۆسهی هاوهلانهوهو گرتیانن و، پیغهمبهریش ﴿دَوَابِّی مِنْهُ لَاسِرٌّ﴾، خوی پهروهردگار نهه به چاکهو نیعمهتیکى خوئ دهزانئ لهسهه برواداران، که دهستی کافرانیشی لهوان گتراههوه، زهفهه به برواداران نههه و، دهستی بروادارانیشی لهوان گتراههوه، دواى نهوهی بهسهریاندا زالبوون و زهفهریان پئ بردوون، بهلام خوا ﴿يُلْهَىٰ صُلَيْمَانَ﴾، دلی پیغهمبهری ﴿كَرْدُوهُ﴾، یان وهحیی بۆ ناردوه، که دهستیان لئ نهدهن و نهیانکوژن، چونکه لهوهدا بهرژهوهندییهکی گهورهتر له کوشتنی نهوان بۆ مسولمانان ههبوو، که پیکهاتهکهی حودهیییه بوو، ﴿وَكَانَ اللَّهُ يَمَامًا عَمَلُونَ بَصِيرًا﴾، خواش ﴿بَيْنَهُرَى﴾ نهوه بوو که دهتانهکرد، هی ههموو لایهکتان، ههه هی برواداران، ههه هی بهرانههرهکانیشیان.

ئجها خوا ﴿يَهْدِي﴾ نهوه پوون دهکاتهوه: ودهه بئ که خوا ﴿يَهْدِي﴾ دهستی برواداران لهوان پاراستهوه، وایکردوه برواداران تووشی زیانیان نهکهن، دواى نهوهی زهفههیشیان پئ بردوون و، پێیان وێراون و، کهوتوونه ژیر کۆنترۆل و دهستهلاتیان، ودهههه لهبهه چاکه ی بپروایهکان بوو بئ، ئجها بۆ نهوهی بۆچوونی وا دروست نههه و، کهسیک زهینی ساهه ی پئ نهبات، پتی وابی خوا پتی ناخۆش بووه

بېروایه کان تووشی نازارو سزا بن، به دهستی مسولمانان، نهوه بوون دهکاتهوه که بېروایه کان زور شتی وایان کردوه، شایسته ی نهوه بوون سزا بدرین، به لام نهوه دهستگیرانهوه ی خوی کار به جی، که دهستی برودارانی لهوان گیرایهوه، دوی نهوه ی برودارانی به سهریان دا زالکردو زه فهریان پیردن، حکمه ته که ی شتیکی دیکه یه، دهه رموی: ﴿هُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ﴾، نهوان، نهوانه ن که بېروا بوون (به هه موو شتیکی) و ټیوه شیان له مرگه وتی حه رام گیرایهوه، ﴿وَالْهَدْيُ مَعْكُوفًا أَنْ يَبْلُغَ حِمْلَهُ﴾، هه روه ها قوربانیه کانیشیان گیرایهوه، که بگه نه شوینی خوین، (الهدی) به (مفتوح) خویندراو دهوه، یانی: (وصدوا الهدی)، هه روه ها قوربانیه کانیشیان گیرایهوه (هدی) کو ی (هدیه) یه، نهو ناژه لانه ن که ده برین بو لای حه رده می مه ککه، که له وتی سهر برپرین، وه ک قوربانیه ی، نهوانیشیان گیرایهوه، (معکوفاً) له کاتیکدا که راگیرا بوون و وهستیدرابوون، ﴿أَنْ يَبْلُغَ حِمْلَهُ﴾، که بگه نه شوینی خوین و له وتی سهر برپرین، یانی: بگه نه حه رده م، هه روه ها خویندراو یشه تهوه: (وَالْهَدْيُ مَعْكُوفًا)، یان (وَالْهَدْيُ مَعْكُوفًا)، هه روه ها قوربانیه کانیش له حالیکدا که راگیرا بوون، هه روه ها خویندراو یشه تهوه: (عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَالْهَدْيُ مَعْكُوفًا)، یانی: ټیوه یان گیرایهوه له مرگه وتی حه رام و له قوربانیه کانیشتان که سهریان برین، له حالیکدا که راگیرا بوون، ﴿أَنْ يَبْلُغَ حِمْلَهُ﴾، که بگه نه شوینی خوین.

﴿وَلَوْلَا رِجَالٌ مُّؤْمِنُونَ وَنِسَاءٌ مُّؤْمِنَاتٌ﴾، نه گه ر پیاوانیکی برودارو تافرده تانیک ی برودار نه بوونایه، نه مه هوکاره که یه، که بوچی خوا ﴿لَا﴾ دهستی مسولمانانی له نهوان پاراست و دهستی نهوانیشی له مسولمانان پاراست، هوکاره که ی نهوه یه: نه گه ر پیاوانیکی برودارو تافرده تانیک ی برودار نه بوونایه، ﴿لَمْ تَعْلَمُوهُمْ﴾، نه تانده زانین، یانی: نه تانده زانی که نهوان برویان هتیاوه و نه تانده ناسین، ﴿أَنْ تَطَّوَّهُمْ﴾، نه بادا پیتان لی بنین و بکهونه بن ددهست و پیتان، واته: زیانیان پی بگه یه نن، ﴿فَقَصَبَكُمْ مِنْهُمْ مَعْرَةً بَغَيْرِ عِلْمٍ﴾، سهره نجام له لایه ن نهوانه وه،

بىن ئەۋەدى پىتى بزاندن، زىانىكتان توۋش بوۋايە، ياخود پەخنەكتان بىتە سەرو
 عەيەيەكتان بىتە سەرو، بەرانبەرەكانتان لىتان بە پەخنە بگرن و بلىن: ئەو
 پىاۋە بىروادارو ئافرەتە بىروادارانەى ھاو ئايىنى خۇشيانان كوشت!! **يُدْخِلُ اللَّهُ**
فِي رَحْمَتِهِ مَن يَشَاءُ، خوا ھەموو ئەۋەدى كرد، تاكو ھەر كەسى يىھو، بىخاتە
 نىو بەزەيى خۇيەۋە، واتە: بۇ ئەۋەدى دۇخىكى ھىمن و ئارام لە نىوان ئەھلى
 ئىسلام و ئەھلى كوفردا، بىننە كايەۋە، ئەوانەى خوا **يُدْخِلُ** دەيەۋى ھىدايەتپان
 بدات، بىانخاتە نىو بەزەيى خۇيەۋە.

ياخود: بۇ ئەۋەدى ئەو پىاۋە بىروادارو ئافرەتە بىروادارانەى كە تىۋە ئەتەندەزانی
 لە مەككەن، خوا **يُدْخِلُ** بىانخاتە ژىر سايەى بەزەيى خۇيەۋە بىانپارىزى و
 چەپالەيان بدات، **لَوْزَيْلُوا لَعَذَابُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ**، ئەگەر
 لىك جىا بوۋايەۋە، بىروادارو بىپىروا لىك جىا بوۋايەۋە، **لَعَذَابُ الَّذِينَ كَفَرُوا**
مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ، مسۆگەر ئەوانەى بىپىروا بوون لەوان، بە ئازارىكى بە تىش
 سزلمان دەدان، واتە: لە دىيادا بەدەستى بىرواداران سزلمان دەدان، كوزراو و
 بىرىندارىان لى دەبوون.

لە كۆتايى دا خوا **يُدْخِلُ** دەفەرمۇق: **إِذْ جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي قُلُوبِهِمُ**
الْحَمِيَّةَ حِمًىةً أَلْحَمِيَّةً، ياد بکەۋە! كاتىك ئەوانەى بىپىروا، گەرمىيان خستە
 دلى خۇيان، گەرمىى ئەفامىى و دەمارگىرىى ئەفامىى، يان: خۇ بەزلىگىرىى و
 دلىگەرمىى ئەفامىيان خستە دلى خۇيان، **فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى**
الْمُؤْمِنِينَ، خواش **يُدْخِلُ** تۆخژن و تۆقرەيى دابەزاندە سەر پىغەمبەرکەى
 سەر بىروادارانىش، لە بەرانبەر دلىگەرمىى ئەفامىى و، دەمارگىرىى ئەفامىى
 ئەواندا، خوا **يُدْخِلُ** تۆقرەيى و تۆخژن دابەزاندە سەر پىغەمبەر **يُدْخِلُ** سەر بىرواداران،
 تاكو خۇراگىرن لە بەرانبەر دەمارگىرىى و سەختگىرىى و خۇبەزلىگىرىى ئەفامانەى
 ئەواندا، **وَأَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ الْفُرْقَى**، پابەندىشى كردن بە وشەى پارىزكارىيەۋە،
 ياخود: بە وشەيەكەۋە كە دەبىتە ھۆى پاراستىيان لە شىرك و كوفر لە دىيادا،

له سزای خوا له رۆژی دوایدا، که بریتیه له وشه‌ی خوا به‌یه‌ک‌گرتن (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ)، ﴿وَكَاذِبًا أَعَىٰ بِهَا وَهْلَهَا﴾، به‌س‌ئه‌وان شایسته‌ی بوون و، ته‌نیا ئه‌وانیش خاوه‌ی بوون، واته: بر‌واداران شایسته‌و خاوه‌ی ئه‌و وشه‌یه‌ بوون، که مرۆف ده‌پاریزی و، ده‌بیته‌ هۆی پاراستنی و ده‌بیته‌ هۆی ئه‌وه‌ی پارێزکاریی تیدا په‌یدا بکات. پێش‌ه‌موو شتیک پارێزکاریی له‌ شیرک و له‌ کوفر، ئنجا له‌ گونا‌هو تاوان و لادان، ﴿وَكَاذِبًا أَعَىٰ بِهَا وَهْلَهَا﴾، به‌ د‌ل‌نیایی خواش به‌ ه‌ه‌موو شتیک زانیه‌، ه‌ه‌میشه‌ به‌ ه‌ه‌موو شتیک زانا بووه‌، بۆیه‌ خوا ﴿بِئَنبِیِّ زَانِیِبِی و حِیْکَمَہِی خَوٰی، مامه‌له‌ له‌ گه‌ل مرۆفه‌کاندا ده‌کات، ه‌ه‌ر که‌س‌یک چی شایسته‌ بێ، ئه‌وه‌ی بۆ ده‌کات.

مەسەلە گرنگەکان

مەسەلە یەكەم:

پازیبوونی خوا ﷻ لە برۋاداران پەیماندار بە پیغەمبەر ﷺ لە ژێر درەختەكەدا، دواى ئەوەی زانی چیمان لە دل دایە! ئیدی ئوقرەیی و ئوخزنی بەسەر دایاندا پزاندو، سەرکەوتنیکی نیزیکیشی بۆ ڕەخساندن، وێرای گەلێک دەستکەوتی دیکەى گەوره لە داهاوودا:

خوا ﷻ دەفرموی: ﴿لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ وَأَثَبَهُمْ فَتْحًا قَرِيبًا ۝١٨ وَمَعَانِهِ كَثِيرَةٌ يَأْخُذُهَا وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ۝١٩﴾

شیکردنەوهی ئەم دوو ئایەتە، لە ھەوت بڕگەدا:

(١) - ﴿لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ﴾، بە دنیایی و بە جەختکردنەو، خوا ﷻ لە برۋاداران پازیبوو، یانی: لەو برۋادارانە پازیبوو، کە زانراو و ناسراون، چونکە (المؤمنون) (آل)ی ناساندنی لەسەرە، نجا بیگومان خوا ﷻ لە تێکرای برۋاداران پازیبو، ھەر کەسە بە ئەندازی نیمانەکەى، بەلام لێردا بە پیتی سیاق دەزانین کە (آل)ە کە بۆ جینس نیە، بە لکو بۆ (عەھد)ە، واتە: لە برۋادارداکان پازیبوو، کە دیارە ھاوودانی بە ڕیزی پیغەمبەر بوون، خوا لێیان پازی بێ، ئەو (١٤٠٠) کەسە، کە پەیمانیا بە پیغەمبەری خوادا ﷺ.

(٢) - ﴿إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ﴾، لە کاتی کدا لە ژێر (سێبەری) درەختەكەدا، پەیمانیا بە گەل تۆدا دەبەست.

(إِذْ ظَفَرْتُ مَعْلَقٌ بِفَعْلِ رَضَى، وَالتَّعْرِيفُ فِي الشَّجَرَةِ لِلْعَهْدِ وَهِيَ: الشَّجَرَةُ الْبُتَي عَهْدَهَا أَهْلُ الْبَيْعَةِ حِينَ كَانَ النَّبِيُّ ﷺ جَالِسًا فِي ظِلِّهَا)، (إِذْ): دەلالەت لەسەر کات

دهکات و په یوه سته به کرداری (رُضِيَ) وه له چ کاتیکدا خوا لئیان پازبی بوو؟ لهو کاته دا که په یمانیان له گه ل تودا ده به ست نهی پیغه مبه را! ﴿٣﴾، (أَلَيْ (الشَّجَرَةَ) ش، دیسان بؤ (عهد)، واته: دره خته که، نهو دره خته ی په یمانده ره کان به پیغه مبه ری خوا ﴿٤﴾ زانیوانه کامه یه، له کاتیکدا پیغه مبه ری خوا ﴿٥﴾ له سیه ری دره خته که دا دانیشتبوو، که ده فرموئ: ﴿إِذْ يَأْمُرُكَ﴾، له حالیکداو له کاتیکدا که په یمانیان له گه ل تودا ده به ست، به (فعل المضارع) ده به یتئ، بؤ نه وهی وینه که به یتته بهر خه یال و نه ندیشه ی بیسه رو خوینه ر.

٣- ﴿فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ﴾، زانی چیان له دل دایه! که ده فرموئ: ﴿فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ﴾، (يَعْنِي: عَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ مِنَ الْكَاذِبَةِ)، (ف) دکه په یوه ندیی به پاردوو ده هه یه، له نه نجامی نه وه دا، که زانی چیان له دلدا هه یه، له خهم و خه فته و ناره حه تیی.

یاخود: ﴿عَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ مِنَ الْإِيمَانِ وَالْإِخْلَاصِ﴾، زانی چیان له دلدا هه یه، له ئیمان و ئیخلاص، هه ردو و کیشیان راست و، له راستییدا، هاودلن (خوا لئیان پازی بئ)، لهو کاته دا زور خه فته بارو دلته نگ بوون، هه روه ها دلشیان پریوو له ئیمان و یه کلابوونه وه بؤ خوا ﴿٦﴾.

٤- ﴿فَأَنزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ﴾، بویه (له نه نجامی نه وه دا)، خوا ﴿٧﴾ ئوقره یی و ئوخزنی رژانده سه ریان، که بنگومان ودک له سه ره تای سوورده ی (الفتح) دا، ها توه: ﴿هُوَ الَّذِي أَنزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ...﴾، (سَكِينَةً) ئوخزن و ئوقره یی ده چته نئو دل، به لام لیره دا ده فرموئ: ﴿فَأَنزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ﴾، یانی: ویرای نه وهی چوته نئو دلان، سه رتا پای جه سه شیان داگرتوه، یاخود: چونکه له تایه ق (٤) دا وشه ی (فی قلوبهم) ها توه، بویه له دوو تایه ته که ی دواتردا، به پیویست نه زانراوه به یتئ.

٥- ﴿وَأَنبَأَهُمْ أَنَّ قَبِيْلًا﴾، سه رکه و تئیک ی نیزیکیشی به پاداشت دانه وه، (وَمَعْنَى أَنبَأَهُمْ: أَعْطَاهُمْ ثَوْبًا، وَعَوَضًا)، مانای (أَنبَأَهُمْ): خوا پاداشت و قهره بووی دانه وه، هی نهو خوراکری و قهرمانه ریه یان بؤ پیغه مبه ری خاته م ﴿٨﴾، نهو دان به خو داگرتنه یان، خوا

چی به پاداشت دانه‌وه؟ ده‌ستکه‌وتیک و سه‌رکه‌وتنیکی نیزیک، که ده‌گونجی مه‌به‌ست خودی صولحی حوده‌یبیه بن و نه‌وه زیاتر پنده‌چن، چونکه صولحی حوده‌یبیه خوا **﴿هَر نَاوِ لَیْناوَه: (فتح): ﴿إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِینًا﴾**، بیگومان تیمه سه‌رکه‌وتنیکی رؤشمان بو ره‌خساندی.

ده‌شگونجی مه‌به‌ست پتی سه‌رکه‌وتن بی به‌سه‌ر جووله‌که‌کانی خه‌یه‌رداو، ده‌ستگرتن بی به‌سه‌ر ته‌و ناوچه‌یهی جووله‌که‌کاندا، که ناوچه‌یه‌کی زور پر پیت و پی‌زو پر به‌ره‌هم بوو.

(۶) - **﴿وَمَعَانِهِ کَثِیرَةً یَّأْخُذُونَهَا﴾**، هه‌روه‌ها پاداش‌دراونه‌وه به‌وهی ده‌ستکه‌وتانیکی زور ده‌گرن، ده‌ستیان به‌سه‌ردا ده‌گرن، نه‌مه‌یان به‌دنیایی مه‌به‌ست پتی ده‌ستکه‌وته‌کانی جه‌نگی خه‌یه‌ره‌د، بویه‌ه‌رموو‌یه‌تی: **﴿وَمَعَانِهِ کَثِیرَةً﴾**، ده‌ستکه‌وتانیکی زور، چونکه ده‌ستکه‌وته‌کان زور جو‌راو جو‌ر بوون، هه‌ر له‌ ناژده‌ل چه‌ندان جو‌ری ناژده‌ل، هه‌روه‌ها له‌ به‌روبوومی کشتوکالیی: دانه‌ویلوه‌ میوه‌و ته‌ره‌کارو خورما، هه‌روه‌ها مالی نه‌غدینه، زی‌رو زیو، دیسان چه‌ک و تفاقیتیکی زور، هه‌موو ته‌وانه‌یان لی به‌ ده‌ستکه‌وت گرتن.

(۷) - **﴿وَكَانَ اللَّهُ عَزِیزًا حَکِیمًا﴾**، خواش **﴿﴾** هه‌میشه زالی کاربه‌جی بووه.

له‌ باره‌ی ته‌و به‌لین و په‌یمان‌ه‌وه، دوو فه‌رمایشتی پی‌غه‌مبه‌ر **﴿﴾** دینین و پی‌شتریش به‌ ته‌فصیل باسی ته‌و به‌لین و په‌یمان‌ه‌مان کردو دوو باره‌ی ناکه‌ینه‌وه:

أ- پی‌غه‌مبه‌ری خوا **﴿﴾** فه‌رموو‌یه‌تی: **﴿أَنْتُمْ الْیَوْمَ خَیْرُ أَهْلِ الْأَرْضِ﴾** (أخرجه البخاری: ۴۱۵۴، ومسلم: ۷۱)، واته: ئیوه‌ نه‌مرۆ باشت‌ترین خه‌لکی سه‌ر زه‌وین، پرووی دواندن لی له‌ هاوه‌لانی په‌یمان‌ده‌ری بووه له‌ ژیر سی‌به‌ری دره‌خته‌که‌دا.

ب- هه‌روه‌ها پی‌غه‌مبه‌ری خوا **﴿﴾** فه‌رموو‌یه‌تی: **﴿لَا یَدْخُلُ النَّارَ أَحَدٌ مِّنْ بَایْعٍ تَحْتَ الشَّجَرَةِ﴾** (أخرجه أحمد: ۱۴۸۲۰، وأبو داود: ۴۶۵۲، والترمذی: ۳۸۶۰، وابن حبان: ۴۸۰۲، قال شعيب الأرنؤوط: إسناده صحيح)، واته: هیچ که‌س له‌وانه‌ی له‌ ژیر دره‌خته‌که‌دا، په‌یمان‌یان به‌ست، ناچنه‌ تئو ناگره‌وه.

ئىجا با دوو سى قەش لە بازەى (خودەبىيە) وە بکەين: (الْخُدَيْيَّةُ، بَخْفِيفِ
اَلْيَاءِ: هِيَ عَلَى عَشْرَةِ اَمْثَالٍ مِنْ مَكَّةَ)، خودەبىيە دە (١٠) ميل لە مەككە وە
دوو، واتە: نزیکەى (١٥ - ١٦) کیلۆمەتر.

(محمد الطاهر بن عاشور) لە تەفسیرەکەى خۆیدا، دەلى: لە سەر دەمی
(الموتوکل جعفر بن المعتمد) لە سالى (٢٤٤) کۆچیدا، لەو شوێنەى پێیان وابوو
درەختەکەى لى بوو، ئەو درەختەى بەلێن و پەیمانى لە ژێردا بەستراو،
مزگەوتى کيان دروستکردو، دواى (المستنصر بالله)^(١) لە سالى (٦٢٩)ى کۆچیدا،
تازەى کردۆتەو، دوايش سولتان مەحمود خانى عوسمانى لە سالى (١٢٥٤)ى
کۆچیدا تازەى کردۆتەو، (محمد الطاهر بن عاشور) گوتوویەق: (وَهُوَ قَائِمٌ
الْيَوْمَ)، ئیستا ئەو مزگەوتە بە پێوەیە و ماو.

بۆیەش ناو لەو پەیمانە نراو: (بَيْعَةُ الرِّضْوَانِ)، لەبەر ئەوەى خوا ﷻ لەویدا
فەرموویەتى: ﷻ رَضِيَ اللَّهُ عَنْ الْمُؤْمِنِينَ، بۆیەش ئەیفەرموو: (رَضِيَ اللَّهُ عَنِ
الصَّالِحِينَ) یان (أَصْحَابِ)، تاكو سەرنجمان رابکێشێ بۆ ئەو کە ئەو هاوێلانە
(خوا لێیان رازى بن)، بەهۆى ئەو ئیمانەو کە لە دڵ و دەروونیاندا هەیه،
بوونە جێى پەسەندى خوا، بوونە جێى ئەوەى خوا لێیان رازى بن.

(١) یەکیکە لە حوکمرانانى عەباسیەکان.

مه سه له ی دوهم:

به ټیندانی خوا به بروداران که ده سکه وتانی زور بگرن، به لام هی خه ییهر
(یان سهرکه وتنی حوده یییه) ی بو پیشخستوون و، له ده ستی خه لکی کافر
پاراستوونی، تا کو نیشانه و به لکه یه ک بی بو بروداران و بیانخاته سهر راسته
رئی، ههروه ها که لیک ده سکه وتی دیکه که خوا ۱۰۰ ده وری داوون و، بروداران
توانایان به سهریاندناشکئی، خوا ۱۰۰ بو برودارانایان دیتیه پیش (بو هاوه لان)
به پیی یاسای دیرینی خواش ۱۰۰ نه گهر بیروایان درئی بروداران جه نگابانیه،
رایان ده کردو تیک ده شکان:

خوا ۱۰۰ ده فهرموئی: ﴿وَعَدَّكُمْ اللَّهُ مَغَانِمَ كَثِيرَةً تَأْخُذُونَهَا فَعَجَّلَ لَكُمْ هَذِهِ
وَكَفَّ أَيْدِيَ النَّاسِ عَنْكُمْ وَلِتَكُونَ آيَةً لِلْمُؤْمِنِينَ وَيَهْدِيَكُمْ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا ۝۱۰﴾ وَأُخْرَى
لَمْ تَقْدِرُوا عَلَيْهَا قَدْ أَحَاطَ اللَّهُ بِهَا وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرًا ۝۱۱﴾ وَلَوْ قَتَلْتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا
لَآتَوْا أَدْبَرَ ثُمَّ لَا يُخَدَّرُونَ وَلِيَا وَلَا نَصِيرًا ۝۱۲﴾ سُنَّةَ اللَّهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلُ وَلَنْ يَجِدَ
لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا ۝۱۳﴾

شیکردنه و هی تمه نایه تانه، له دوازه برگه دا:

۱) ﴿وَعَدَّكُمْ اللَّهُ مَغَانِمَ كَثِيرَةً تَأْخُذُونَهَا﴾، خوا ۱۰۰ ده سکه وتانیکی زوری گفتم
پیداوون که ده یانگرن.

۲) ﴿فَعَجَّلَ لَكُمْ هَذِهِ﴾، تمه یانی بو پیشخستن، تمه یانی به زوویی بو هیتانه پیش،
نایا مه به ست له تمه یان (هذه) چیه و، تمه ناوی ناماژیه بوچی ده گهر ټته وه؟:

ا- هه ندیک گوتووایانه: بو ده سکه وته کانی جهنگی خه ییهر، ده گهر ټته وه.

ب- هه ندیک گوتووایانه: بو نه و به لئین و په یمانه ی له ژیر دره خته که درا به پیغمبر ۰
ده گهر ټته وه.

ج- هه‌ندیک گوتوو یانه: بۆ پیکهاتنی حوده‌بییه، ده‌گه‌رته‌وه.

به‌لام به‌پیتی سیاق ده‌زانرۆ که زیاتر مه‌به‌ست پیکهاتنه‌که‌ی حوده‌بییه‌یه، کاتییک نه‌م سووږه‌ته‌ مو بارده‌که بۆ پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ ها‌ته‌خوار که شه‌و بوو له‌ لای (غَزَاغُ الْعَمِيمِ)، کاتییک که ده‌گه‌رانه‌وه له‌ مه‌که‌ه‌وه بۆ مه‌دینه، واته: له‌ مانگی (ذِي الْقَعْدَةِ) ی سالی شه‌شهمی کوچی دا، واته: که جاری جه‌نگی خه‌بهر نه‌کراوه، بۆیه‌ وایده‌چی زیاتر مه‌به‌ست پیتی پیکهاتنه‌که‌ی حوده‌بییه‌ بێ، به‌لای خوا ی په‌روه‌ردگار ده‌فه‌رموئ: ﴿مَفَانِمَ كَثِيرَةً﴾، ده‌ستکه‌وتانیکی زۆر، به‌لام به‌ ته‌کید صولحی حوده‌بییه، هه‌رچه‌نده‌ ده‌ستکه‌وتی ماددی تیدا نه‌بوو، به‌لام ده‌ستکه‌وتی سیاسی و مه‌عنه‌ویی و، سه‌رکه‌وتیکی زۆر گه‌وره‌ بوو.

به‌لام ده‌شگونجی مه‌به‌ست ده‌ستکه‌وته‌کانی جه‌نگی خه‌بهر بێ، به‌و واتایه که له‌ لای خوا شتیکی براهیه، چونکه جاری وایه‌یه خوا ﷺ باسی شتیکی داهاتوو دکات، هه‌ک رابردوو له‌به‌ر نه‌ودی به‌ نسه‌ت خواوه، ئیستا و رابردوو و داهاتوو هه‌مووی په‌کسانه.

(٣)- ﴿وَكَفَّ أَيْدِيَ النَّاسِ عَنْكُمْ﴾، ددستی خه‌لکی له‌ تێوه‌ گێراه‌وه‌و پاراستنی، (الْمَقْصُودُ بِالنَّاسِ: قَبِيلَةُ بَنِي أَسَدٍ وَعُظْمَاؤُنَ، هُمَا عِنْدَ مَسِيرِ النَّبِيِّ إِلَى خَيْبَرَ، أَنْ يُغِيرُوا عَلَى الْمَدِينَةِ، فَصَرَفَهُمُ اللَّهُ)، مه‌به‌ست له‌ خه‌لک: هه‌ردوو هۆزی به‌نووه‌سه‌ده‌و غه‌طه‌فانه، له‌ کاتییکدا پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ ده‌یویست بۆ خه‌بهر بچێ، وێستان به‌سه‌ر مه‌دینه‌دا بده‌ن، به‌لام خوا ﷺ لایدان.

ئه‌وه‌ش له‌ حالیکدا‌یه که مه‌به‌ست له‌ ته‌مه (هَذِهِ) ده‌ستکه‌وته‌کانی جه‌نگی خه‌بهر بێ، به‌لام نه‌گه‌ر مه‌به‌ست له‌ ته‌مه: (هَذِهِ)، پیکهاتنی صولحی حوده‌بییه‌ بێ، ته‌وه به‌ ته‌کید مه‌به‌ست له: خه‌لک (النَّاس) له: ﴿وَكَفَّ أَيْدِيَ النَّاسِ عَنْكُمْ﴾ دا، هۆزی قورده‌یشن، که هیزیکی زۆریان کوک‌رد‌بو‌وه‌و، هه‌ندیک‌ش‌یان په‌لاماری پیغه‌مبه‌رو هاوه‌لانیاندا، کاتییک له‌ نوێزی به‌یانی دابوون و پێشتر

باسمان کرد، هه شتا (۸۰) کەس بوون، بە لām مەسولمانان بە دىليان گرتن و، پىڭەمبەرى خواش ﷺ بەرپه لدان و نازادى کردن، که واته: زياتر واپنده چى مەبەست له: خە لک (الناس)، ئەو خە لکەى زانداران، تىکراى خە لک نيه و (ال) هە کەى بۆ عە هده، خە لکە کە، که خە لکى قورەيشه، دەستى وانى لى گىرانه وه.

(۴) - ﴿وَلَتَكُونَ آيَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ﴾، بۆ ئەودى ئەو بىتە نيشانه يە ک بۆ پرواداران، که ديسان راناوى سەر (لَتَكُونَ) هەر دەچىتە وه بۆ (هَذِهِ) تاكو ئەودى خوا بۆ پىشخستن، بىتە نيشانه يە ک بۆ پرواداران، که هه روا پىدە چى مەبەست پىي صولجى خودە يىبە بى، که بوو بە نيشانه يە ک بۆ پرواداران، لەسەر ئەو که خوا ﷻ مشووريان دەخوات و سەرپەرشتيان دەکات و بە شىوہ يە ک تەگىريان بۆ دەکات، که بۆ خۆيان عەقلىان پى ناشکى، بە لکو خۆيان جارى وایه، شىتک بە باش دەزانن، بە لām زيانى تىدايه، خوا ﷻ بريارىکيان بۆ دەدات، زۆر لەسەر دليان قورسەو، زۆر پىيان ناخۆشە، بە لām زۆر لە بەرژە وه ندىيانە، بۆ وىنە:

وہک پىشترىش باسمان کرد: يە کىک لە بەندەکانى پىنگهاتنە که ئەوە بوو: (هەر کە سىک لە کافره کان مەسولمان بى، دەبى پىڭەمبەر ﷺ و مەسولمانان بىگىرنە وه بۆ لايان)، که لە تەنجامى ئەودا ئەبوو بەصير و ئەبوو جەندەل که مەسولمان بوون، دوايى (۶۰ -- ۷۰) کەسى دىکەيان لى ئالو، لە شوىنىک بۆسەيان دانا بوو بۆ کاروانەکانى قورەيش، تنجا دواى ئەودى زيانکى باشپشان گەياند بە قورەيشىيەکان لە پرووى ئابوورى و لە پرووى بەشەر يە وه، ئنجا زۆر تەکليف و داوايان لە پىڭەمبەرى خوا ﷺ کرد، که وه خۆيانگى و بىاباته وه لای خۆى!! نا ئەو نيشانه يە ک لەسەر ئەو که خوا ﷻ ئەودى بە پىڭەمبەرە کەى خۆى رادەگەيەنى و خوا بۆ پىڭەمبەرى خۆى بريارى دەدات، تەى پروادارينە! دەبى بىتە نيشانه بۆ ئىوہ، که خوا ﷻ سەرپەرشتىتان دەکات و، کە سىکىش خوا ﷻ سەرپەرشتى بکات، هەموو کارەکانى بەرھەمدار دەبن و ناکاميان خىر دەبى، که واته: بۆيان دەبىتە نيشانەو، واشبوو بۆشيان بوو بە نيشانە ئەو پىنگهاتنەى

حوده یبیه، له سهر تهوه که نهوان خوايه کيان له پشته و سهر په رشتيان دهکات و ناگای ليانه.

(۵) - ﴿وَهَدْيَكُمْ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا﴾، هه روه ها بتانخاته سهر راسته ږي، ياخود ږتي راستان پيشان بدات، ليره دا مانايه کان هه ردوو کيان ده گونجین، ده گونجی (هدایه) به مانای ږي نشانندان ږي، ده گونجی به مانای ږي راست پيگرتن ږي، که ليره دا مه به ست پتي تهويه تهو ږييه ده تانگه يه نږي به وهی وشه ی هه ق و ناوی خوا به رزبکه نه وهو، ثابینی خوا زیاتر بلاو بکه نه وه، ياخود ږييه راسته که نه وه بوو، که پشت به خوا به ست و متمان یان به پیغه مبهری خوا ﴿﴾ ږي، ياخود: ږي ږي بوو له مامه لای راست و دروست و لیزاننه لهو قوناغه هه ستیارد دا، له گه ل نهو پيشهاته دا که بو یان هاته پيش، که به رپه رچدانه وهی قوره ی شیهه کان بوو بو یان و، ږي لیکرتیان بوو که بهن بو عومړه، خواش ﴿﴾ خستیه سهر ږييه کی راست و ږنمایي کردن، هه لسوکه و تیکی سهر راستانه بکه ن.

(۶) - ﴿وَأُخْرَى لَمْ تَقْدِرُوا عَلَيْهَا﴾، هه روه ها خوا ﴿﴾ به لینی ده سته و تانکی دیکه ی پیداون که جاري تواناتان به سهر یان دا نه شکاوه.

(أُخْرَى: مُبْتَدَأٌ «لَمْ تَقْدِرُوا عَلَيْهَا» صِفَتُهُ «وَقَدْ أَحَاطَ اللَّهُ بِهَا»، خَبَرُهُ الثَّانِي، وَخَبَرُهُ الْأَوَّلُ مَحْذُوفٌ)، که ده فهرموئ: (أُخْرَى) دياره نهمه نههاد (مُبتدأ) هو، واته: ده سته و تانکی دیکه، ﴿لَمْ تَقْدِرُوا عَلَيْهَا﴾ سيفه ق (أُخْرَى) به، جاري نیستا تواناتان به سهر یاندا نه شکاوه.

(۷) - ﴿قَدْ أَحَاطَ اللَّهُ بِهَا﴾، نهمه گوزاره (خبر)ی دووه میه ق، به لام گوزاره ی به که می قرتیزاوه، واته: خوا ﴿﴾ ده سته و تانکی دیکه شی بو داناون و، به لینی پیداون که نیستا تواناتان به سهر یاندا ناشکی، به لام خوا ﴿﴾ ده وری داون و بو ی هه لگرتوون.

(۸) - ﴿وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرًا﴾، به دلنایي خواش ﴿﴾ هه میشه به سهر هه موو شتیکدا توانادار بووه.

نایا مه به ست له: ﴿وَأُخْرَىٰ لَمْ نَقْدِرُوا عَلَيْهَا﴾ چیه؟ نایا مه به ست پئی تیکرای نه و ده سکه وتانه به که مسولمانان به گشتی، ددیانگرن، یاخود: پیغه مبه ﴿وَأُخْرَىٰ﴾ هاو دلانی به تابهت دهیانگرن؟ مانای دووهمیان زیاتر پیده چی، چونکه خوی په رودردگار نهوان دهوینن، که بوی هه لگرتیوون و له داهاتووشدا به قسمه تیان بوون، چ له پژگاری پیغه مبه ردا ﴿وَأُخْرَىٰ﴾ چ له پژگاری خهلیفه راشیده کانیدا (خوا لیان رازی بی).

(۹) ﴿وَلَوْ قَتَلْتُمْ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوَلَّوْا الْأَدْبَرَ﴾، نه گهر نهوانه ی پیروان له دژتان جه نگیان کردبایه، پشتیان تیده کردن، پاشیان تیده کردن و رایان ده کرد.

(۱۰) ﴿ثُمَّ لَا يَجِدُوكَ وَيَأْتُوا النَّصِيرَ﴾، دوایش هیچ سه رپه رشتیارو هاوکارو یارمه تیده ریشیان چنگ نه ده که وتن، نه مهش هه والدانکی دیکه به، که خوی به رز هه وال ددهات به پرواداران، که کافره کان لهو ده بیهیزترن له دژی پرواداران بجهنگن، به لی تیوه دیان گپریه وه که بجن بو عومره کردن، به لام خوی ﴿وَأُخْرَىٰ﴾ کارزان و توان وای له به رژه وهندی تیوه پیغه مبه رده کی و تایین و به نامه که ی، زانی، نه گهرنا و نه بوون بتوانن تیوه بگپرنه وهو، نه گهر له دژیشان جه نگیان کردبایه، پشتیان تیده کردن و رایان ده کرد، دوایش هیچ سه رپه رشتیارکیان ددهت نه ده که وت که به گشتی سه رپه رشتی کاروباریان بکات، به لکو هیچ هاوکارو یارمه تیده ریکشیان چنگ نه ده که وت، له شتیکی دیاریکراویشدا پشتگیریان بکات و هاوکاریان بکات.

نهم ته عبیره: ﴿وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا﴾، له قورئاندا زور دووباره بوته وه، نایا حکیم ته که ی چیه؟ (فخرالدین الرازی) ده لی: (دَفْعُ الضَّرِّ عَنِ الشَّخْصِ، إِمَّا أَنْ يَكُونَ بُولًى يُنْفَعُ بِاللُّطْفِ، أَوْ بِنَصِيرٍ يُدْفَعُ بِالْعُنْفِ)، ته عبیره که یم زور پی جوان بوو، بویه هینام، ده لی: لایردنی زیانیک له که سیک، یان له لایه ن سه رپه رشتیاریکه وه ده بی، که به شتوده کی په نهانکارانه و به نهم و نیانی سوودی پی بگه یه نی، یاخود به هاوکارو یارمه تیده ریک ده بی که به توندی به رگری لی بکات،

به لّام نه وان نه سه رپه رشتاریان چنگ ده که وت، نه گهر له که ل ژیوه دا رووبه روو و به رهن گاریو و بانه وه، نه یارمه تیید هرو هاوکاریشیان ده بوو.

(۱۱)- ﴿سُنَّةَ اللَّهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلُ﴾، نه مه یاسای خوا به که پیشتر تییه ریوه و رابردوه.

نایا له رووی ریزمانیه وه وشه: ﴿سُنَّةَ اللَّهِ﴾ به چی مه نصوبه؟

زانایان گوتوو یانه: ((سنة) مَفْعُولٌ مُطْلَقٌ لِفِعْلِ مُقَدَّرٍ: سَنَ اللّٰهُ سُنَّةً، فَهِيَ سُنَّةٌ قَدِيمَةٌ لِلّٰهِ تَعَالَى فِي نَصْرِ أَوْلِيَائِهِ)، واته: (سنة) به رکاریکی په هایه بو کرداریکی مه زه نه کراو، خوا ﴿يَاسَايَ دَانَاوَه﴾، یاسایه ک که پیشتر تییه ریوه.

(۱۲)- ﴿وَلَنْ يَحْدِلَ سُنَّةَ اللَّهِ يَدِيلاً﴾، تو هیچ گوا نکاریه ک بو یاسای خوا نابینی، ناگونج یاسای خوا بگورری، پیشتریش خوا ﴿يَاسَايَ﴾ هه به پیی تهو یاسایه مامه له ی کردوه له که ل پیغه مبه رانی دیکه دا (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، بهو شیوه یه مشووری لی خوار دوون و سه رپه رشتی کردوون و کاره کانی بو راست هتیاون.

مه سه له ی سیه م:

خوای کارزان بۆ نه وهی صوّلحی خوده یییه سه ر بگری، هه ر کام له برواداران و بیروایانی له دهستی یه کدی پاراست و، له بهر خاتری سه لامه تی بروادارانیکی پیاوو ئافرهت که له شاری مه ککه دا هه بوون و، مسوّلمانان نه یانده زانیین، نه وهک بن نه وهی پیتزانن به هوّی زیانبار بوونیانه وه له نه نجامی جه نگدا، مسوّلمانان تووشی عه ییه و نا په حه تییه ک بن، نه و پیکهاته ی په خساندو له حالیکدا که کافره کان دنگه رمیی و ده مارگریی نه فامییان هه بوو، خوا نوّقره یی و نوّخوژی دابه زانده سه ر پتغه مبه ر و برواداران و، به و پاریزکارییه وه پابه ندی کردن، که به س نه وانیش شایسته یینی و، هه ر نه وان خاوهی راسته قینه یینی به پیتی زانیاریی بن سنووری خوا:

خو الله ده فرموی: ﴿وَمَنْ أَلَدَى كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَأُيَدِيَكُمْ عَنْهُمْ بِطَّنِ مَكَّةَ مِنْ بَعْدِ أَنْ أَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ وَكَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا ۝ هُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَالْمَدَى مَعَكُوا أَنْ يَبْلُغَ يَحْلَهُ، وَلَوْلَا رِجَالُ مُؤْمِنُونَ وَنِسَاءُ مُؤْمِنَاتٍ لَمْ تَعْلَمُوهُمْ أَنْ تَطَافُوهُمْ فَتَنْصِيبُكُمْ مِنْهُمْ مَعَرَّةٌ بَغَيْرِ عِلْمٍ لِيَدْخُلَ اللَّهُ فِي رَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ لَوْ تَزَيَّلُوا لَعَذَّبْنَا الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ۝ إِذْ جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْحَمِيَّةَ حِمَّةَ لَأَعْلَيْنَا فَانزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوَى وَكَانُوا أَحَقَّ بِهَا وَأَهْلَهَا وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ۝﴾

شیکردنه وهی ئه م، ئایه تانه، له نۆزده برکده دا:

(۱) - ﴿وَمَنْ أَلَدَى كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَأُيَدِيَكُمْ عَنْهُمْ بِطَّنِ مَكَّةَ مِنْ بَعْدِ أَنْ أَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ وَكَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا ۝ هُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَالْمَدَى مَعَكُوا أَنْ يَبْلُغَ يَحْلَهُ، وَلَوْلَا رِجَالُ مُؤْمِنُونَ وَنِسَاءُ مُؤْمِنَاتٍ لَمْ تَعْلَمُوهُمْ أَنْ تَطَافُوهُمْ فَتَنْصِيبُكُمْ مِنْهُمْ مَعَرَّةٌ بَغَيْرِ عِلْمٍ لِيَدْخُلَ اللَّهُ فِي رَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ لَوْ تَزَيَّلُوا لَعَذَّبْنَا الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ۝ إِذْ جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْحَمِيَّةَ حِمَّةَ لَأَعْلَيْنَا فَانزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوَى وَكَانُوا أَحَقَّ بِهَا وَأَهْلَهَا وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ۝﴾ (ئه و خوا بهی الله که به دیهینه رو په روهر دگاری خاوه و مشوور خوړو سه ره په رشتیار تانه)، نه و که سه به که دهستی نه وانی له تیه گتیا به وه، نه وانی له تیه به ره چدا به وه، دهستی تیه وشی له نه وان گتیا به وه.

(٢) - ﴿يَطْنِ مَكَّةَ﴾، له نيزیک و ناقاری مه ککه، (بطن) به مانای سک دی، به لأم لیږدها به مانای: ناقاری مه ککه و نیزیکی مه ککه دی، واته: دهستی هه ر کامیکتانی لهوی دیکه گټرایه وه، هه ر کامیکتانی له دهستی نهوی دیکه پاراست.

(٣) - ﴿مِنْ بَعْدِ أَنْ أَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ﴾، دواى نهوی ټیوهی به سه رواندا سه رخست، (الظفر: الفوز بالمطلوب فهو أعم من النصر الذي لا يكون إلا بقتال)، (ظفر): بریتیه له وه ده ستوینانی تامانج و، به تامانج گه یشتن، بویه گشتیتره له سه رکه و تنیک، که به جهنگ نه بی نایه ته دی، لیږدها: ﴿مِنْ بَعْدِ أَنْ أَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ﴾، واته: دواى نهوی شتیک که بو ټیوه سوودی ټیډایه، له وانه وه بوی به ره هم هټنان، که بریتی بوو لهو وولج و پیکهاتنه.

یاخود: دواى نهوی ټیوهی به سه ر واندا سه رخست، به تاییه تی نهو هه شتا (٨٠) که سه ی له لای (جبل التنعیم) دوه دابه زین، له کاتیکدا که پیغه مبه ر ﴿و هاهو لای له نوږی به یانیدا بوون، دواپی به دیل گیران، ده یان توانی بیانکوژ و، نه وه ش زه بریکی زور گه ورو کوشنده ده بوو لییان ده درا، به لأم پیغه مبه ری خوا ﴿چاوپوشی لیکردن له بهر به رزه ونه ندیه کی گه وره تر، که تهویش نه وه بوو، تاشته وایی و وولجیک بکری له گه ل هوزی قوره ییشداو، سه ره نجام دنیا هیمن و نارام بی، به دلناییش نیسلام هه میسه له که شی نارام و هیمندا، زیاتر گشه ده کات.

که ده فهرموئ: ﴿يَطْنِ مَكَّةَ﴾، واته: هه ر کام له ټیوه نهوانی له دهستی به کدی پاراستوه، به تاییه تی مسولمانانی له دهستی نهوان پاراست، له حالیکدا که گه یشتبوونه هه ناو و ناقاری مه ککه و له نزیک مه ککه وه بوون، چونکه (بطن) به مانای سک دی، به لأم لیږدها یانی: ته نیشتی مه ککه و هه ناوی مه ککه و، که سټی غیره تی هه بی، کاتیک دوژمن ده یه وئ لئی نزیک بکه و ټیته وه، له مآ و حالی، له جیگا و ږنگای، زیاتر هانده ری ده بی بو به رگریکردن و جهنگ کردن، خوا ﴿ده فهرموئ: ټیوهی له لای هه ناوی مه ککه و له نزیک مه ککه پاراست له دهستی نهوان، که نه توانن زه برتان لی بدهن.

٤- ﴿وَكَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا﴾، خواش ﴿يَا بَنِي إِسْرَءِيلَ﴾، بینهری ئەو دەبوو کە دەتانکرد، ئەمە دەگونجی تەنیا مەبەست پێی هاوێلان بێ (خوا لێیان رازی بێ)، دەشگونجی مەبەست پێی ئەوانیش و بەرانبەرەکانیشان بێ، واتە: خوا ﴿يَا بَنِي إِسْرَءِيلَ﴾ بینهری کردەوی هەموو لایەکتان بوو، دەبینین و ناگاداری هەموو شتیکتان بوو، لەم نایەتە موبارەکەدا دوو راستیی مەزن درەوشێرانەو:

یەکەم: خوا ﴿يَا بَنِي إِسْرَءِيلَ﴾ بە حیکمەت و بەزەیی خۆی وایکرد: لە نێوان ئێوەو ئەواندا جەنگ روونەدات، تەگەرنا هەر کام لەو دوو لایەنە، هەم ئەوانیش و هەم ئێوەش، سوور بوون لەسەر ئەوێ زەر لە یەکدی بدن، بەلام خوا ﴿يَا بَنِي إِسْرَءِيلَ﴾ نەیهێشت، واتە: خوا نەیهێشت زەر لە یەکدی بوهێستن، لەبەر ئەو بەرژێوەندییە، خوا ﴿يَا بَنِي إِسْرَءِيلَ﴾ دەیزانی لەو صولح و پێیکهاتن و تەباییەدا هەیە.

دووەم: کاتیک ئێوە گەشتبوونە لای نزیك مەککەو ئاقاری مەککە، هاندەریکی بەهێز هەبوو بۆ ئەوان، کە ئێوە چوونە لای شارەکهان، کە زۆر بەو شارەوێان دەنازی، و بە حەردمی مەککەو بە پێرۆزییەکانی ئەو شارەیانەو دەنازی، بە کەعبەو بە مەقامی نێپراھیم و بە شوێنەکانی دیکە، کەچی کە گەشتنە ئەوێ و، ئەو زۆر خوازیاری ئەو بوو، ئەوان توند بن لەگەڵتان، کەچی لەگەڵ ئەو دەشدا، خوا ﴿يَا بَنِي إِسْرَءِيلَ﴾ نەیهێشت شەڕ و کوشار رووبەدات.

کەواتە: پارێزەریک هەبوو بۆ ئێوەو بۆ ئەوانیش، کە کوشارتان لە بەیندا روونەدات و خوێنتان نەکوێتە بەینێ، لەبەر ئەو بەرژێوەندییە خوا ﴿يَا بَنِي إِسْرَءِيلَ﴾ دەیزانی، بەلام ئێوە فیکرتان پێی نەدەشکا.

(الزمخشري) لە کتیبە ناودارەکی خۆی: (أساس البلاغة) دا دەڵێ: (الْبَطْنُ جَوْفُ الْإِنْسَانِ وَالْحَيَوَانِ، وَاسْتَعْمَالُهُ فِي مَعَانِي الْمُنْقَضِ مِنَ الشَّيْءِ أَوْ الْمَوْتِ، مَجَازٌ،) واتە: (بطن) بریتیه لە بەتالایی مرووف، یان هەناوی مرووف و ئازەل، بەلام بەکارهێنانی لە نزماییەکی شوێنیک و لە نێوەراستی دا، مانایەکی مەجازییه.

(راغب الأصفهانی) ییش گوتوو یه‌تی: (يُقَالُ لِلْجَهَةِ السُّفْلَى: بَطْنٌ، وَلِلْعُلْيَا: ظَهْرٌ، وَيُقَالُ بَطْنُ الْوَادِي، أَي: وَسَطُهُ وَالْمَعْرُوفُ مِنْ إِطْلَاقِ اللَّفْظِ إِذَا أُضِيفَ إِلَى مَكَانٍ أَنْ يُرَادَ بِهِ وَسَطُ الْمَكَانِ وَالْمَقْصُود: مَكَانٌ قَرِيبٌ جِدًّا إِلَى مَكَّةَ، وَهُوَ الْحَدِيثِيَّةُ).

واته: به شوینی لای خواریتی شتی‌ک ده‌گوتری: (بَطْنٌ) و به لای سه‌رتی ده‌گوتری: (ظهر)، (واته: سک و پشت)، هه‌ر له هه‌ره‌بیدا ده‌گوتری: (بَطْنُ الْوَادِي) واته: نیوه‌راستی دۆله‌که‌و شیوه‌که، کاتی‌ک بیژیه‌ک پالده‌دریته لای شوینی‌ک، مه‌به‌ستی پی نیوه‌راستی نه‌و شته‌یه، که لی‌رده‌دا مه‌به‌ست نه‌وه‌یه شوینی‌کی زۆر نیزیک له مه‌که‌که، که حوده‌بییه بوو.

تنجا خوا ﷺ نه‌و راستیه راده‌که‌یه‌نی که ته‌و ده‌ست گێرانه‌وه‌یه‌ی خوا‌ی په‌روه‌دگار، هی نیوه‌له‌وان، که زه‌فه‌ریشتان پی‌برد بوون، که‌وتی‌بونه ژیر کۆن‌رۆ‌لیشتان له‌به‌ر نه‌وه‌ نه‌بوو، که له‌به‌ر چاوی کالیی نه‌وان نه‌بوو، له‌به‌ر نه‌وه‌ نه‌بوو که له‌ لای نه‌وان، نه‌وان له‌ لای خوا حورمه‌تی‌کیان هه‌بن، یاخود خوا بیه‌وی بیان‌پاریزی نا.

٥- ﴿هُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾، نه‌وان نه‌وانه‌ بوو که بی‌بروا بوون.

٦- ﴿وَصَدْرُكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ﴾، هه‌روه‌ها نیوه‌یان له‌ مزگه‌وتی حه‌رام گێرا‌یه‌وه‌و بوونه په‌رچتان له‌ چوونه نیوی دا.

٧- ﴿وَالْهَدَىٰ مَعَكُم مَّا أَنْ بَلَغَ حِمْلَهُ﴾، هه‌روه‌ها قوربانیه‌کانیشیان گێرا‌یه‌وه‌، له‌ حال‌یک‌دا که به‌ستراوه‌ بوون، راگیرابوون، که بگه‌نه‌ شوینی خۆیان (که بریتیه له‌ هه‌ر‌دی مه‌که‌که، له‌ لای مینا، نه‌یان‌ه‌یشت قوربانیه‌کان بگه‌نه‌ شوینی خۆیان و له‌وی سه‌ر‌ب‌رد‌ی‌ن).

(مَعَكُمُ: مَحْبُوسًا وَمَمْنُوعًا)، واته: راگیراوو، وه‌ست‌ی‌ت‌راو، وشه‌ی (هَدِي) کۆی (هَدِيَّة)‌یه، که بریتیه له‌و ناژده‌لانه‌ی ناوی قوربان‌ییان لێ هێ‌ن‌راوه‌و زۆر‌جار نیشانه‌داریش کراون، تنجا که ده‌فه‌رم‌وی: (الْهَدِي) ده‌گێ‌رد‌ریته‌وه‌ بو‌ سه‌ر

راناوی (کُمْ) له (وَصَدُّوْکُمْ) دا، که بۆته بهرکار (مفعول به)، یانی: (وَصَدُّوا الْهَدِي)،
ههروهها قوربانییه کانیشیان گیرایهوه.

به لَام دوو جوړه خویندنه وهی دیکه شی هاتون:

أ- (وَالْهَدِي) به زَّيْر (کسرة)، یانی: (وَصَدُّوْکُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَالْهَدِي)، ئیوه یان گیرایهوه
له مزگهوتی حه رام و له قوربانییه کانیش که سهریان بپرن، یانی: (وَصَدُّوْکُمْ عَنْ ذَبْحِ الْهَدِي)
له سهربرینی قوربانییه کان ئیوه یان گیرایهوه له شوینی خویدا.

ب- ههروهها خویندراویشه ته وه: (الْهَدِي)، یانی: (وَصَدُّوْکُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَالْهَدِي)،
بِتَقْدِيرِ صُدَّ، یانی: ههروهها قوربانییه کانیش نه وانیش گیردرانه وه.

(مَعْكُوفًا) له رووی ریزمانیه وه حاله، یانی: له حالیکدا که وه ستیزابوون و
راگیرابوون، ﴿أَنْ يَبْلُغَ حِمْلَهُ﴾، گیرایانه وه و نه یانه یشت بگاته شوینی خوی.

که واته: هیچ پاساوێک نه بوو، خوا ﴿يَحْمِلُ﴾ نه وان پارێزێ، به نسبته خۆیا نه وه،
ته دی بوچی خوا ﴿يَحْمِلُ﴾ نه وان له دهستی ئیوه پاراست و نه یه یشت کوشتار
رووبدا؟ دوایی خوا ﴿يَحْمِلُ﴾ باسی هۆکاره که ی دهکات:

٨- ﴿وَلَوْلَا رِجَالٌ مُّؤْمِنُونَ وَنِسَاءٌ مُّؤْمِنَاتٌ لَّمْ تَعْلَمُوهُمْ﴾، (باسی هۆکاره راسته قینه که ی
دهکات و دهه رموی)، نه گهر پیاوانیکی برودارو ئافره تانیکی برودار نه بوونایه، که ئیوه
نه تانده زانین.

﴿لَمْ تَعْلَمُوهُمْ﴾، یانی: (لَمْ تَعْرِفُوْهُمْ) نه تانده ناسین، یاخود: (لَمْ تَعْلَمُوا، يَعْنِي:
لَمْ تَعْلَمُوهُمْ أَنَّهُمْ مُّؤْمِنُونَ)، نه تانده زانی که نه وان برودارن.

٩- ﴿أَنْ تَقْطُوْهُمْ﴾، که ئیوه پێیان لی بنین.

(الْوَطْءُ: الدُّوسُ، وَاسْتَعْبِرَ الْقَتْلَ وَالْإِضْرَارَ)، (وَطْء) به مانای پێ لێنانه، به لَام
خوازاوه ته وه بو کوشتن و زیان پێگه یانیدن، واته: له بهر دهست و پێی ئیوه دا
زایه بین و تووشی زیان بین.

۱۰- ﴿فَقُضِيَ لَكُمْ مِنْهُمْ مَعْرِزٌ بَغَيْرِ عِلْمٍ﴾. سەرەنجام بە ھۆی ئەوانەو (کە دەکوژیت) یان زیانیان پێ دەگات، زیانیکتان پێ بگات، یاخود عەیبە یەکتان بیتە سەری، بێ ئەوێ ئێوە زانیاریتان بەوان ھەبێ، (بَغَيْرِ عِلْمٍ لَكُمْ بِهِمْ، أَوْ بَوَظَنِهِمْ). بێ ئەوێ زانیاریتان ھەبێ بەوان، کە مسوڵمانن و برادارن، یاخود: بەو کە پێتان لێیان و زیانتان پێگەیاندوون.

یاخود: بێ ئەوێ کەسێک کە بەو ھۆکارەو عەیبەتان لێ دەگەری، زانیاری ھەبێ، بەوێ ئێوە ئەتانزانیو، بۆیە کەوتووێ بەر دەست و پێتان، ئەگەرنا برادار، زیان بە براداری چەوسێراوێ ناگەینێ، (جَوَابٌ لَوْلَا مَحْذُوفٌ، يَغْنِي: لَوْلَا ذَلِكَ، مَا كَفَّ أَيْدِيَكُمْ عَنْهُمْ)، وەلامی (لَوْلَا) قرتێراوێ کە دەفەرموێ: ﴿لَوْلَا رِجَالٌ مُّؤْمِنُونَ وَنِسَاءٌ مُّؤْمِنَاتٌ﴾. ئەگەر پیاوانیکی برادارو ئافرەتانیکی برادار نەبوونایە، خوا ﷻ دەستی ئێوە لەوان نەدەگیرایەو.

ئەنجا خوای مۆتەعال راپدەگەینێ بۆچی ئەمە ی کرد؟

۱۱- ﴿لِيَدْخُلَ اللَّهُ فِي رَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ﴾. تاكو خوا ﷻ ھەر کەسێ بێخاتە ئێو بەزەیی خۆیەو، واتە: بۆیە وایکرد، تاكو زەمینە برەخسێ کە بەرانبەرە کانتان مسوڵمان بێن، چونکە لە کەش و ھەوای ناشتیی و تەباییدا، زیاتر ھیدایەت دەچێتە دڵی خەڵکەو، یاخود: بۆ ئەوێ ئەو برادارە پیاوو ئافرەتانە، کە بۆ ئێوە ناسراو و نەزانراو بوون، خوا ﷻ بە ھۆی بەزەیی خۆیەو، بیانبارێزی و سەلامەتیا بگات.

۱۲- ﴿لَوْ تَرَىٰٓهُمْ إِلَّا عِزًّا﴾. ئەگەر لە یەک جیاوو بانەو، (التَّزِيلُ: التَّفَرُّقُ وَالْتِمِيزُ)، (تَزِيلُ) بڵاوبوون و جیاوو نەوێ ئەگەر لێک بوو بانەو.

۱۳- ﴿لَعَذَابُ اللَّهِ أَكْبَرُ مِنْهُمْ عَذَابُ الْإِنْسِ﴾. بە دلتیایی ئەوانی بێبرو بوون لەوان، سزاو تازاریکی بە تیشمان دەدان، یانی: بە دەستی مسوڵمانان، تووشی کوژران و بریندارکران و گرفتاری دەبوون، بەلام بۆیە پالیداوێتە لای خۆی، وەک رێزگرتن لە

ئەھلى ئيمان و، لەبەر ئەوھى خوا ﷻ لە پشت ھۆکارەکانەوھى، تەگەرنا مەبەست پىتى
سزای دنيایەو بەدەستى پىرواداران.

وشەي (مَعْرَةٌ) دەلێ: (عَرَّةٌ بَعْرَةٌ: أَصَابُهُ مَكْرُوهٌ، وَالْمَعْرَةُ مَفْعَلُهُ مِنْهُ)، (عَرَّةٌ بَعْرَةٌ) واتە: زيانى پێگەياندا، زيانى پێدەگەيەنێ، (الْمَعْرَةُ: الضَّرُّ وَالْمَشَقَّةُ وَالْمَكْرُوهُ، وَالْعَيْبُ، وَالْإِثْمُ وَالْمُسَبَّةُ)، (مَعْرَةٌ) يان بە زۆر و شان مانا کردووە، گوتوویانە: زيانگەياندا و، ناردەحت بوون و، شتى ناپەسەند و، عەيبە ھاتنە سەر و، گوناح ھاتنە سەر و، قسە پى گوتران، يانی: لە نەنجامى لەبەن دەست و پێياندا چوونی ئەو پىروادارانەى نەناسراو و نەزانراو بوون لە مەككە، ئەو ھالەتە ھە تێو دەھاتە پێش.

تەجا خوا ﷻ لە كۆتايیدا ھالەتى دەروونى ھەر كام لە بێپروايەكان و پىرواداران و، خەسەتە خراپەكانى بێپروايان و، خەسەتە چاكەكانى پىرواداران، دەخاتە ڕوو:

(۱۴) - ﴿إِذْ جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْحَمِيَّةَ﴾، ياد بكەو: كاتيك ئەوانەى بێپروابوون دڵگەرميان خستە دڵیانەو.

(إِذْ) كاتى ڕوودانەو پەيوەستە بە قسەى پێشوو پەيوە (صَدُّوْكُمْ)، واتە: كاتيك ئێوھيان لە مزگەوتى ھەرام گىراپەو، كە دڵگەرمى و دەمارگىرى نەفاميان خستە دڵیانەو، يان پەيوەستە بە (ياد بكەو) (أَذْكَر) يەكى مەزەننە كراو وە يانی: ياد بكەنەو لە كاتيكدا ئەوانەى بێپروان دەمارگىريان خستە دلى خوڤیانەو.

(۱۵) - ﴿حَمِيَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ﴾، دڵگەرمى و دەمارگىرى نەفامى، (حَمِيَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ: حَمِيَّةُ الْمَلَّةِ الْجَاهِلِيَّةِ)، واتە: دڵگەرمى و دەمارگىرى ناينىكى نەفامانە، (الْحَمِيَّةُ: الْأَنَفَةُ وَالْتَكَبُّ حَمِيَّتٌ عَنْ كَذَا حَمِيَّةٌ وَمَحَمِيَّةٌ، إِذَا أُنْفِتَ مِنْهُ، أَنْ تَفْعَلَهُ، وَالْحَمِيَّةُ: الْعَصِيَّةُ وَالْإِسْتِنكَافُ عَنْ أَمْرٍ)، (حَمِيَّةٌ): بە مانای خو بەزەلگى و لە خو ئەوھاشاندەو دى، بەلەم لە خو ئەوھاشاندەو شتى چاك، دەگوترێ: (حَمِيَّتٌ عَنْ كَذَا حَمِيَّةٌ وَمَحَمِيَّةٌ)، ئەگەر بێرت نەبەت شتىك بكە، ياخود فیزت نەبەت شتىك بكە، بەلەم شتەكە چاك بى و پیت

واپىن، غەيىبەت دېتە سەرى، تەگەر بېكەى، ھەروھە (حَمِيَّة) بە مانای دەمارگىرى و خۇبەزلىگىرى لە ئەنجامدانى كارىكىش، ھاتوھ.

(۱۶) - ﴿فَانزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ﴾، سەرەنجام خوا ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾، ئۆخۇزن و ئۆقرەيى خۇى دابەزاندە سەر پىنغەمبەرەكەى ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾، سەرپروداران، (ف)ى (فانزل) (فَاء) لىلتفريع وَيُفِيدُ نَوْعًا مِنَ الْمُقَابَلَةِ، كَأَنَّهُ قِيلَ: جَعَلُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْحَمِيَّةَ، فَقَابَلَهُ اللَّهُ بِإِنزَالِ السَّكِينَةِ عَلَى رَسُولِهِ، وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ قَاطِمًا نَّتْ قُلُوبِهِمْ، ئەم (ف)ىە جورىك لە بەرانبەرى دەگەيەنن، ھەك كوترايى: بېرودابەكان دەمارگىرى و دىگەرمىى و نەقاميان خستە دلى خۇيانەو، خواش ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ لە بەرانبەردا نارامىي و ئۆقرەيى دابەزاندە سەر پىنغەمبەرەكەى ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾، بويە دليان نارام بوو.

(۱۷) - ﴿وَأَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوَى﴾، پابەندى كردن بە وشەى تەقواو، واتە: تەقواى كرد بە ھاودەم و ھاووزيان كە لتيان جيانەبىتەو، (كَلِمَةُ التَّقْوَى) ش زۆربەى زانايان كوتوووانە: (كَلِمَةُ التَّقْوَى: كَلِمَةُ التَّوْحِيدِ، أَوْ كَلِمَةُ الْإِخْلَاصِ، أَوِ الثَّبَاتِ عَلَى الْعَهْدِ)، (أخرجه: الترمذي: ۳۳۶۵، أحمد ج ۵، ص ۱۳۸)، واتە: وشەى خوا بەيەكگرتن، كە (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ) يەو، وشەى ئىخلاسىشى پىن دەگوترى، ھەروھە چەسپاويى لەسەر بەلتي و پەيمان.

مەبەستيش لە: (تَقْوَى) ئەودىە كە پارىزى پىن دەكرى لە شيرك و لە سزاو نازارى خواى دادگەر لە رۆزى دوايىدا.

(۱۸) - ﴿وَكَانُوا أَحَقَّ بِهَا وَأَهْلَهَا﴾، ئەوان پىي شايستەتر بوون، ئەو ھاودلانى، (خوا لتيان پارى بى) و، خواوونى راستەقىنەشى بوون.

(۱۹) - ﴿وَكَانَ اللَّهُ يَكُلِّي مَنِيَّ عَلِيمًا﴾، خواش ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾، ھەمموو شتيك، ھەميشە ھەر زانا بوود، كەواتە: خوا دەفەرموى: ئەگەر بروداران بە پياو نافرەتەو، جيابووبانەو لە كافەرەكان، بروداران و مسولماغان بەسەر ھاوبەشداراندا زالدەكردو، بروداران بېرودايان سزا دەدا بە كوشتن و بە ديل كرتن و جگە لە ئەوانەش، بەلام خوا ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾،

دەستی مسوڵمانانی له‌وان گێڕایه‌وه له‌به‌ر ئه‌و بریاره‌وه‌ی له‌ مه‌که‌دا بوون، له‌ پیاوان
و ئافره‌تان. به‌لام مسوڵمانان پێیان نه‌ده‌زانین و نه‌یانه‌ناسین، نه‌وه‌ک له‌بن ده‌ست و
پێیاندا به‌چن و تووشی زیان بن.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسى چۈارەم

پېناسه‌ی نهم دهرسه

نهم دهرسه له سنی نایه‌قی کۆتایی سوورېق (الفتح)، پیک دئی، که بریتین له نایه‌ته‌کانی: (۲۷ - ۲۹)، ههر کام لهو سنی نایه‌ته موباره‌که‌ش، بابه‌تیکسی تایه‌تیی گرتۆته‌خۆی:

یه‌که‌م: نایه‌قی ژماره (۲۷)، باسی راست دهرچوواندنی خوای په‌روه‌دگاره بۆ خه‌ونه‌که‌ی پېغه‌مبه‌ری خاته‌م موحه‌مه‌د ﷺ که بینبووی به‌عوهرکردن چوونه‌ مزگه‌ووق حه‌پامه‌وه، له‌حالی‌کدا که هه‌ندیکیان سه‌ری خۆیان تاشیوه‌وه، هه‌ندیکیان سه‌ری خۆیان کورت کردۆته‌وه، واته: ئی‌حرامیان شکاندوه.

دووه‌م: نایه‌قی ژماره (۲۸)، باسی نامانجی نېترانی پېغه‌مبه‌ری خوايه ﷺ که خوا ﷻ پېنامی و به‌رنامه‌ی هه‌ق و راستی پێدا ناردوه، تا‌کو به‌سه‌ر تیکرای به‌رنامه‌کانی دیکه‌دا بالآ ده‌ست بێ.

سێهه‌م: نایه‌قی ژماره (۲۹) و کۆتاییش، پېناسه‌ی پېغه‌مبه‌ر ﷺ و هاوه‌لانی‌ه‌قی و، ژماره‌یه‌ک له خه‌صله‌ته‌ به‌رزو ناوازه‌کانی هاوه‌لان، که هه‌م له‌ته‌ورات و هه‌م له‌تینجیلیشدا هاتوون.

﴿لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّؤْيَا بِالْحَقِّ لَتَدْخُلَنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِذَا شَاءَ اللَّهُ مُبْتَغِينَ فِيهِ رُءُوسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ لَا تَخَافُونَ فَعَلِمَ مَا لَمْ تَعْلَمُوا فَجَمَلَ مِنْ دُونِ ذَلِكَ فَتَحًا قَرِيبًا ۝ ٢٧ هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا ۝ ٢٨ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكُوعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ ذَلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَمَثَلُهُمْ فِي الْإِنْجِيلِ كَرَنَاجٍ أَخْرَجَ سَطْرَهُ فَفَازَرَهُ فَاسْتَقَلَقَ فَاسْتَوَىٰ عَلَىٰ سُوقِهِ يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ لِيَغِيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا ۝ ٢٩﴾

ماناي دىقار دەقى ئايەتەكان

{بە دۇنيايى خوا خەۋنەكەي پىغەمبەرى خۇي بە چەسپاۋىي راست دەرچوۋاند،
 بىگومان ئەگەر خوا بىھۇي بە ھىمنىي دەچنە ئىو مزگەۋىي ھەرامەۋە لە
 ھالئىكدا كە (بەشىكتان توۋكە) سەرى خۇتانتان تاشىۋە (بەشىكتان) كورتان
 كىرۋتەۋە (لە ھىچ كەس) ناترسن، بەلام نەۋەي ئەۋ زانى (لە بەرژەۋەندىيتان)
 تىۋە نەتاندەزانى، بۇيە پىش تەۋە سەركەۋتتىكى نىزىكى بۇرەخساندن ﴿۲۷﴾
 (خوا) ئەۋ كەسەبە پىغەمبەرى خۇي بەرئىمىي و بەرنامەي راست و دروستەۋە
 ناردۋە، تاكو بەسەر ھەموو بەرنامەيەكدا سەرى بخات و، خواش بەسە شايدو
 چاۋدئىر بى ﴿۲۸﴾ موحەممەد پىغەمبەرى خوايەۋ، ئەۋانەي لەگەلىدان لەسەر
 بىپروايان (لە كاتى جەنگ و پروبەروو بوۋنەۋەدا) توندو بەھىزو، لە ئىو خۇياندا
 بە بەزەيىن، (ھەمىشە) بە ركوۋع بردوۋىي و كىرۋوش بردوۋىي دەيانىنى، (لە
 ژياناندا) بەخشش و پەزىمەندىي لە خوا دەخۋازن، بە كاريگەرىي كىرۋوش
 بردن، نىشانەيان لە پرويان دايە، ئەۋە دەسفى و پىناسەيانە لە تەۋراتدا،
 وئەشيان لە تىنجىلدا، ۋەك درەختىكە لق و پۇپ (ەكان)ى خۇي دەرگىردۋە،
 ئىنجا (لق و پۇپەكەي) بەھىزى كىردۋە، ئىدى پتەۋو قايم بوۋە، ئىنجا لەسەر
 قەدەكانى رىك ۋەستەۋە، جوتياران سەرسام دەكات (خوا بەۋ جۇردى لىكردوۋن)
 تاكو بىپروايان بى پەست و توۋرە بىكات، خوا بەئىنى لىيوردن و پاداشتىكى
 مەزنى بەۋانەيان داۋە، كە پرويان ھىتاۋە كىردەۋە چاكەكان دەكەن ﴿۲۹﴾}.

شیگردنه‌وهی هه‌ندیک له وشه‌کان

(حَلِّیْنَ رُءُوسَکُمْ): ده‌گوتری: (حَلَقَ رَأْسَهُ: جَزَّ شَعْرَهُ وَقَطَعَهُ، وَرَأْسُ حَلِیقٍ وَلِخِیَّةٍ حَلِیقٌ)، (حَلَقَ رَأْسَهُ) واته: تووکه سه‌ری خو‌ی بریی و، کورتی کرده‌وه یان بریی و، تاشیی، ده‌گوتری: (رَأْسُ حَلِیقٍ وَلِخِیَّةٍ حَلِیقٌ)، سه‌ریکی تاشراو و پشیکی تاشراو. (مُقَصِّرٌ): (قَصَرْتُ غَدًا: جَعَلْتُهُ قَصِیرًا)، نه‌و شته‌م کورتکرد، (قَصَرَ فِي غَدًا: تَوَاتَى)، واته: له‌و شته‌دا ته‌به‌لیی کرد.

(ءَامِنٌ): (أَصْلُ الْأَمْنِ: طُمَأْنِینَةُ النَّفْسِ وَزَوَالُ الْخَوْفِ)، (آمِنٌ)، واته: هتمنن، وشه‌ی (أَمِنَ) له‌ ته‌صلدا بریتیه له‌ دل نارامیی و، تۆخزن و لاچوونی ترس و بیم. (بِالْهُدَى): (الْهُدَايَةُ: دَلَالَةٌ بِلطْفٍ، وَالْهُدَى: الْبَيَانُ الْوَاضِحُ)، (هُدَايَةً): بریتیه له‌ پینمایی کردن به‌ شی‌وده‌یه‌کی نه‌رم و په‌نه‌ان، هه‌روه‌ها (هُدًى): به‌ مانای روونکردنه‌وه‌یه‌کی راشکاو دی.

(وَرَيْنَ الْحَقِّ): وشه‌ی (حَقٌّ) یان به‌ مانای خوایه، یانی: (دَيْنُ اللَّهِ) یاخود (دَيْنُ أَمْرِ الْحَقِّ)، واته: نایین به‌رنامه‌ی هه‌ق و به‌جینی خوای په‌روه‌ردگار.

(ظَهَرَهُ): یانی: (الظَّهَرُ وَتَقْوِيَّةٌ)، بو‌ شه‌وه‌ی به‌رزی بکاته‌وه‌و به‌هیزی بکات، (وَالْإِظْهَارُ: أَصْلُهُ مُشْتَقٌّ مِنْ ظَهَرَ مَعْنَى بَدَأَ، فَاسْتَعْمَلَ كِتَابَةً عَنِ الْإِرْتِفَاعِ الْحَقِيقِيِّ أَظْهَرَهُ مَعْنَى أَغْلَاةً)، (إِظْهَار) له‌ وشه‌ی (ظَهَرَ) دوه‌ داتاشراوه، (ظَهَرَ) واته: ده‌رکه‌هوت، دوا‌یی به‌ مانای به‌رزکردنه‌وه‌ی راسته‌قینه‌ به‌کاره‌ینراوه، (أَظْهَرَهُ) واته: سه‌ریخست.

(شَهِيدًا)، (شَهِيدًا)، گه‌واهی‌ده‌رو، شاید، هه‌روه‌ها به‌ مانای چاودێریش دی.

(أَشِدُّهُ): كَوَى (شَدِيدٌ) د، (شَدِيدٌ): واتە: بەهێز، یان سەخت و پتەو، واتە: لە بەرانبەر ئەهلی کوفردا سەخت و پتەو، بەدەمارن و زبەرن.

(يَبْتَغُونَ): (الْإِبْتَغَاءُ: طَلَبٌ بَجْدٍ، إِبْتَغَاءُ: الْبَغْيُ: الطَّلَبُ)، (إِبْتَغَاءُ) كە (اِفْتِعَال) لە (بَغْي)، واتە: داواکردنێکی زۆر جیددیی، بەدواداچوونێکی باش.

(سَيَأْتِيهِمْ): (عَلَامَتُهُمْ)، نیشانەیان، (حُسْنُ سَمْتٍ، يَجْعَلُهُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا)، حالەتێکی جوانی نوورانیی کە لە دنیا دا خوا بە برپادارانێ دەبەخشێ، لە ئەنجامی خوا پەرستیاندا، یاخود مەبەست لەو نیشانەیە: (تَوَرَّ يَجْعَلُهُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ)، ڕووناکیە کە خوا لە ڕۆژی دوایدا، بە برپادارانێ دەدات.

(وَمَثَلُ): (الْمَثَلُ: الْوَصْفُ الْعَجِيبُ الشَّانِ)، (مَثَل): بریتییە لە سیفەتێک جێگای سەر سوڕمان بێ، (الْجَارِي مَجْزِي الْأَمْثَالِ)، کە وەک پەند چۆن بەدەمەو دەگیرێ، پەندی پێشیان بەو شێوەیە، ئەو وەسفە هێندە سەر سوڕهێنەر بێ، وەک پەند بگوترێتەو بەس بکری.

(كَزَرْعٍ): (الزَّرْعُ: الْإِنْبَاتُ، وَالزَّرْعُ مَصْدَرٌ غَيْرٌ بِهِ عَنِ الْمَزْرُوعِ)، وشە (زَّرْع): بە چاوک دی، واتە: ڕواندن، بەلام (زَّرْع): کە چاوکە، لێردەدا بە مانای (مَزْرُوع) د، واتە: چێزار و ڕۆینزار، مەبەست ڕووەکە، ئنجا ئەو ڕووەکە، ئایا دانەوێڵەیە وەک گەنم و جوو نەسک و نوک و ئەوانە، یاخود دارو درەختە، یان تەرەکارە، بەپێی سیاقە کە دەر دەکەوێ مەبەست پێی کامەیانە؟.

(سَطَطَهُ): (السَّطَطُ جَمْعُهُ: الْأَشْطَاءُ، وَالشَّطْوَةُ، مَا يَخْرُجُ مِنْهُ وَيَتَفَرَّغُ مِنْ شَاطِئَيْهِ، وَالْأَشْطَاءُ فُرُوعُ الزَّرْعِ، شَطَا الزَّرْعُ وَأَشْطَا: أَخْرَجَ فِرَاحَهُ)، (سَطَطَهُ)، بە (أَشْطَاءُ وَشَطْوَةُ) کۆ دەرکێتەو کە بریتییە لەوێ لەو لاو لای درەختە کە دەر دەچێ، واتە: لە ئەنێشتەکانی دەر دەچێ، مەبەست پێی لق و پۆپەکانن (فُرُوعُ الزَّرْعِ) بێچوووەکانی ئەو کشتوکالە، ئەگەر درەختە ئەو لقانەی لێی دەر دەچن، ئەگەر ڕووەکە، گەنم و جوو، ئەو لقانەی لێی دەر دەچن، پێشێ چەکەرەییە کە دواپی،

ورده ورده لقی دیکه دەر دهکات، دهگوتری: **شَطَّاءُ الزَّرْعُ وَأَشْطَأُ: أَخْرَجَ فِرَاعُهُ**،
واته: لقه کانی دهرکردن.

(فَكَارَهُ): (أَي: قَوَاهُ، أَصْلُهُ مِنْ شَدِّ الْإِزَارِ، أَزْرَنُهُ وَآزْرَنُهُ: قَوَيْتُهُ،) (أَزْرَهُ: أَي: قَوَاهُ)
واته: بههیزی کرد له ئەصلدا له **(شَدُّ الْإِزَارِ)** هوه هاتوه، واته: پشتین بهستن، یان
(شَدُّ الْمَازِرِ)، دهگوتری: **(أَزْرَنُهُ وَآزْرَنُهُ: قَوَيْتُهُ)**، واته: بههیزم کرد.

(فَأَسْتَغْلِظُ): (تَحَوَّلَ مِنَ الدَّفْعَةِ إِلَى الْغَلِيظِ)، واته: له باریکییهوه ئەستووور بوو،
پتهوو مهحکهم بوو.

(فَأَسْتَوَى): (قَوِيَ وَاسْتَقَامَ)، واته: بههیزو پیژبوو پتهو بوو، ریزک وهستا.
(عَلَى سُرُوقِهِ): (سُوقٌ) كَوَى (سَاق) ه، که به کوردیی دههیتته قه دو لاسک، نهگه ر
درهخت بئ، دهگوتری: قه دی درهخته که، نهگه ر گهنم و جوو نیسک و نوک
و ... هتد بئ، دهگوتری: لاسکی گههه کهو، جوپه کهو برنجه که، **(سَاقُ الزَّرْعِ:**
الْأَصْلُ الَّذِي تَخْرُجُ مِنْهُ السَّابِلُ وَالْأَغْصَانُ)، قه د، یاخود لاسکی نهو کشتوکاله نهو
بنهچهیه که گوله کانی لیده رده چن، یاخود لق و پۆپه کانی لی دهرده چن.

(يُعْجِبُ الزَّرَّاعَ): جوتیاره کان سه رسام دهکات، **(يُعْجِبُ، أَي: يُدْهِشُ)**، سه رسامیان
دهکات، ده یانخاته حاله قی عاجباتیی و سه رسوپمانه وه.

(الزَّرَّاعُ): (الزَّرَّاعُ: جَمْعُ زَارِعٍ الَّذِي زَرَعَ)، (زَارِعُ): که سیکه که ده روئیی و، ده چینی
و، ده نیژئی، واته: نهو پرووده کی هاو ده لانی پیغه مبه ری خوا **﴿يُنِي﴾** پئی ته شبیه کراون،
ویچویندراوه که هینده جوان و بهرچاوو به دده د، که ته نانه تهوه دی چاندوو یه قی
چینه ره کانیشی، یاخود جوتیاره کانیشی سه رسام دهکات، چ جای خه لکی دیکه.

(لِيَغْظِ بِهَمْ): (لِيُغْضِبَ بِهِمْ)، واته: بو نهوه دی رقی کافرانیان، پئی هه لستیی و
پهست و تووهریان بکات.

هۆی هاتنه خواردهوی ئایه ته کان

هۆی هاتنه خواردهوی ئهم ئایه ته موباره که، که خوا ﷺ ده فهرمووی: ﴿لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّؤْيَا بِالْحَقِّ لَتَدْخُلُنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ آمِنِينَ مُحَلِّقِينَ رُءُوسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ لَا تَخَافُونَ فَعَلِمَ مَا لَمْ تَعْلَمُوا فَعَجَلْ مِنْ دُونِ ذَلِكَ فَتَحَا قَرِيبًا﴾ (۱۷: ۴)

سَن گێڕاوه دین له و باره وه:

۱- «عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ: ﴿لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّؤْيَا بِالْحَقِّ...﴾ (۱۷) قَالَ: «أُرِيَ فِي الْمَنَامِ أَنَّهُمْ يَدْخُلُونَ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ، وَأَنَّهُمْ آمِنُونَ مُحَلِّقِينَ رُءُوسَهُمْ وَمُقَصِّرِينَ» (أَخْرَجَهُ الطَّبْرِيُّ: ۳۱۶۷۳، ج ۲۶، ص ۱۰۹).

واته: قه تاده ده باره ی ئهم ئایه ته: ﴿لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّؤْيَا بِالْحَقِّ...﴾ (۱۷) ده لێ: پیغه مبهری خوا ﷺ له خهوندا پێشانی درا که ده چنه ئیو مزگه و قی جه پامه وه، له حالیکدا که دنیان ههمن و، سه ری خۆیانیان تاشیوه و (هه ندیکیشیان) سه ری خۆیان کورت کردۆته وه.

۲- «إِذَا ابْنُ زَيْدٍ، فِي قَوْلِهِ: ﴿لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّؤْيَا بِالْحَقِّ...﴾ (۱۷) إِلَى آخِرِ الْآيَةِ قَالَ: قَالَ لَهُمُ النَّبِيُّ ﷺ: «إِنِّي قَدْ رَأَيْتُ أَنَّكُمْ سَتَدْخُلُونَ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ مُحَلِّقِينَ رُءُوسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ» فَلَمَّا نَزَلَ بِالْحَذِيْبَةِ وَلَمْ يَدْخُلْ ذَلِكَ الْعَامَ، طَعَنَ الْمُتَأَفِّقُونَ فِي ذَلِكَ، فَقَالُوا: أَيْنَ رُؤْيَاهُ؟ فَقَالَ اللَّهُ: ﴿لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّؤْيَا بِالْحَقِّ...﴾ (۱۷) فَقَرَأَ حَتَّى بَلَغَ ﴿وَمُقَصِّرِينَ لَا تَخَافُونَ...﴾ (۱۷) «إِنِّي لَمْ أَرَهُ يَدْخُلُهَا هَذَا الْعَامَ، وَلَيْكُونَنَّ ذَلِكَ» (أَخْرَجَهُ الطَّبْرِيُّ: ۳۱۶۷۴، ج ۲۶، ص ۱۰۹).

واته: ئینیو زهید ده باره ی ته فسیری ئهم ئایه ته: ﴿لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّؤْيَا بِالْحَقِّ...﴾ (۱۷) ده لێ: پیغه مبهری خوا ﷺ پیتی فهرموون (به هاودلانی):

من بینیم (واتە: لە خەوند) کە تێو دەچنە مزگەوتی حەرامەو، لە حالیکدا هەندیکتان سەری خۆتان تاشیو، هەندیکیشان کورتان کردۆتەو، کاتیک لە حودەیبیەدا دابەزی و تەو سۆلح و پیکهاتە ی کرد لەگەڵ هۆزی قوڕەبیشداو، ئەو سالا نەچوو بۆ مزگەوتی حەرام، مونا فیق و دل نەخۆشەکان لەو بارەو تانەیان لە پێغەمبەردا ﷺ کوتیان: کوا خەونە کە ی؟ (واتە: خەونە کە ی راست دەرەنەچوو)، خواش ﷻ نەو نایەتە ی دابەزانند: ﴿لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّؤْيَا بِالْحَقِّ﴾، (بۆیەش بە (لَقَدْ) بە (ل) ی سوتندو بە (قد) ی ساغکردنەو (تحقیق)، سوتند بە خوا، بە دلنای ی خوا راستیکرد لە خەونە کە ی پێغەمبەرە کەیدا ﷺ بە شیوێ کە ی چەسپاو)، نە مبینی ئەمسال بچیتە مزگەوتی حەرامەو، بە لام بە دلنای ی ئەو دەبێ، (لە سالی داها توودا).

۳- هەر لەو بارەو ئەم گێردراو یەش دێنن:

(عَنْ مُجَاهِدٍ، قَالَ: أَرَى بِالْخُدَيْبِيَّةِ أَنَّهُ يَدْخُلُ مَكَّةَ هُوَ وَأَصْحَابُهُ: ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ رُؤُسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ﴾، فَقَالَ لَهُ أَصْحَابُهُ حِينَ الْخُرِّ بِالْخُدَيْبِيَّةِ: أَيْنَ رُؤْيَاكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّؤْيَا بِالْحَقِّ لَتَدْخُلَنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ يَأْمِينُ﴾ جَاهِدِ رُؤُسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ لَا تَخَافُوا﴾، يَغْنِي الْخُرُّ بِالْخُدَيْبِيَّةِ، وَرَجَعُوا فَافْتَتَحُوا خَيْرَ، ثُمَّ اعْتَمَرَ بَعْدَ ذَلِكَ، فَكَانَ تَصْدِيقُ رُؤْيَاةٍ فِي السَّنَةِ الْقَابِلَةِ) (أَخْرَجَهُ: الطَّبْرِي: ۳۱۶۷۲، «الإستيعاب في بيان الأسباب» ج ۳، ص ۲۵۱، قلنا: هذا مرسل صحيح الإسناد).

واتە: مو جاهد دەلن: پێغەمبەری خوا ﷺ پێشان درا لە کاتیکدا کە لە حودەیبیە بوو، (بە پێی قسە ی تەو دەبێ خەونە کە ی لە حودەیبیە مبینی، بە لام هەموو نەوانی دیکە و پێشان دەدەن خەونە کە ی پێشتر مبینی)، مبینی کە دەچیتە مەککە خۆی و هاوەلانی بەبێ ترس و، سەری خۆیان تاشیو و هەندیکیش کورتیان کردۆتەو، کاتیک کە قوڕبانیه کانی خۆی سەر بری لە

خودەبىيىيە ھاۋەلانى (خو لىيان رازى بن)، پىيان گوت: ئەي پىغەمبەرى خوا
 ﷺ خەۋنەكەت كوا، بۆچى نەھاتە دى؟ نىجا خواش ﷺ ئەم ئايەتە موبارەكەي
 دابەزاند، قوربانىي سەرپىنەكە لە خودەبىيىە بوو، لە تەنجامى ئەۋەدا دلىان
 سەغلەت بوو، دوايى كە گەرانەۋە، جەنگى خەبەر ھاتە پىش و خەبەر خرايە
 ژىر كۆتۈرۈلى پىغەمبەر ﷺ و ھاۋدلى و، دواي ئەۋە غومپەرى كرد، لە سالى
 ھەۋتەمى كۆچىيدا، بۆيە بەراست دەرچوونى خەۋنەكەي لە سالى داھاتوودا
 بوو، (نەك لە خودى ئەو سالدە، كە تىيدا بەرەو مەككە چوون، پىغەمبەرىش
 ﷺ نەيفەرمۇ بوو: ھەر لەو سالدە، كە دەچن بىنيويەت ئەو خەۋنە دىتە دى).

غومپەرى گىراۋە (عمرة القضاء):

لىرەدا پىۋىستە باسكى بەسەرھاق غومپەرى گىردراۋە (عمرة القضاء) بىكەن،
 كە لە سالى ھەۋتەمى كۆچى و ھەر لە مانگى (ذي القعدة) دا، پروویدا،
 بەكسەر لە تەفسىرەكەي (ابن كثر) لە خولاسەكەي: (المصباح المنير في تهذيب
 تفسير ابن كثر) دەيھىنم^(۱)، ھەلبەتە رىك مانا كوردىيەكەي دىنم، چونكە (ابن
 كثر) لە كۆمەلىك سەرچاۋە دەيھىنن، بۆ خۇشى ھەر مىژۋو نووسىكى
 متمانە پىكراۋو موغەبەرەو، سىرەي پىغەمبەرىشى ﷺ ھەيەو، مىژۋوشى ھەيە
 بە ناۋى: (البداية والنهاية).

دەلىن: لە مانگى (ذي القعدة) لە سالى ھەۋتەمى كۆچى دا، پىغەمبەرى خوا
 ﷺ بەرەو مەككە بە نىھى غومپەردىن خۇي و ئەۋانەي كە لە خودەبىيىەدا لە
 خزمەتى دابوو بوون، ئەو (۱۴۰۰) كەسە دەرچوون و، لە (ذي الحليفة) ئىجرامى
 بەست و قوربانىيىشى لەگەل خۇي بىردن، گوتراۋە: شەست حوشتر بوۋە،
 ھەندىكىش لە رىۋايەتى دىكەدا ھاتە كە ھەفتا بوۋە، يان كەمتر يان زياتر،
 ئىدى دەستى كرد بە تەلىيە لىدان، يانى: (لَيْتَكَ اللَّهُمَّ بُيُوكَ، لَيْتَكَ لَا شَرِيكَ لَكَ لَيْتَكَ،

إِنَّ الْعَمْدَ، وَالنَّعْمَةَ، لَكَ وَالْمُلْكَ، لَا شَرِيكَ لَكَ،) ھەر وھەھا ھاوھە لانیشی دەستیانکرد بە تەلیبە، کاتیک کە نزیك کەوتنەوھە لە (مَرَّ الظُّهْرَانِ) موھەممەدی کورێ مەسلەمەیی ﷺ بە ئەسپانەوھە بە چەكەوھە لە پێش خۆیەوھە ڕەوان کرد، کاتیک ھاوبەش بو خوا دانەرەكان موھەممەدی کورێ مەسلەمەیان بینی، ئەسپ و چەكی پێن، ترسیکی زۆریان چووھە دڵ و، پێیان وابوو پێغەمبەری خوا ﷺ ھاوھە جەنگیان لە دژ بکات، پێیان وابوو ئەو پەیمانەیی لە ئێوان ئەوان و ئەو دابوو، ھەلیوھەشاندووتەوھە، کە بێرێار بووھە دە (۱۰) سالان لە دژی یەكدی نەجەنگن! ئیدی ئەوانەیی کە بینبوویان ڕۆشتن و ھەواییان بە خەلکی مەككەدا، کاتیک پێغەمبەری خوا ﷺ ھات، لە (مَرَّ الظُّهْرَانِ) کە شویتیکە، لەوێ سوپایەكی خست و سەقامگیربوون، کە لەوێوھە بتەكانی کە لە ھەرەمدا چەقندراون، تەماشای دەکردن، ئنجا لەوێ چەك و چۆلی کە پێیان بوو، لە تیرو کەوان، لە تیرو لە ڕم، ھەمووی ناردن بو (بَطْنِ يَاجُجٍ) کە شویتیکە لە نێزك مەككە، بەرھە مەككە ڕۆیی بە شمشێرەوھە، شمشێرەكانیش لە كالانەكانباندان بوون، وەك مەرجی لەگەڵدا گرتبوون، لەگەڵ قورەیشییەكان لە صولحی ھودەیییەدا، کە دەبێ ئەنیا بە شمشێری ئێو كالانەوھە بێن.

کاتیک قورەیشییەكان نوێنەری خۆیان (مُكْرِمٌ بَنُ حَفْصٍ) یان نارد، لە ڕێگادا پیتی گەشت، گوێ: ئەی موھەممەد! نەمانزانیوھە تۆ پەیمان بشکێنی، پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: چی بووھە؟ گوێ: ئەوھە نیھ تۆ بە چەك و تیروکەوان و ڕمەوھە ھاوھە ئێومان، پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: اَلَمْ يَكُنْ ذَٰلِكَ، وَقَدْ بَعَثْنَا بِهِ اِلٰى يَاجُجٍ، شتی وا نەبووھە ئەو چەك و چۆلەمان ناردوھە بو (یاجج)، ئنجا میکریز گوێ: ھەر واما ناسیوی کە تۆ خاوەنی چاکەیی و خاوەنی وەفای.

ئیدی سەرانی کوفر لە مەككە چوونەدەر تاكو تەماشای پێغەمبەر ﷺ و ھاوھە لانی (خوا لێیان ڕازی بێ) نەكەن، لە داخ و خەفەتان چاویان بەراییی نەدا تەماشایان بکەن و، شاریان چۆلکرد، بەلام ئەوانی دیکە، لە خەلکی مەككە،

له پیاوان و تافره تان و مندالان مابوونه وه، له سه ر پی و بانان و له سه ر بانان دانیشتهوون ته ماشای پیغه مبه رو هاوه لانیان ده کرد (خوا لیان پازی بی)، نیدی پیغه مبه ر ﷻ چوو نه تیو مه ککه وه له حالیکدا هاوه له کافی له پیش ده سته وه بوون ته لبیه (لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ نَبِيَّكَ) یان ده کردو، قوربانیه که شیان پی بوون، قوربانیه که ی خویشی پیشتر نارد بوو بو (ذی طوی)، (نه ویش ناوچه یه که)، خویشی سواری نه و حوشره ی بوو بوو، که له کاتی صولحی حوده ییبه شدا هه ر سواری نه و حوشره بوو بوو، عه بدوللای کوری ره واحه ی نه نصاریش جلّه وی حوشره که ی پیغه مبه ری خوای ﷻ گرتبوو، رایده کیشا، ننجا له کاتیکدا جلّه وه که ی راده کیشا، نه و شیعه رشی ده گوت:

إِنَّا لِلّٰهِ الَّذِي لَا دِينَ إِلَّا دِينُهُ

إِنَّا لِلّٰهِ الَّذِي مُحَمَّدٌ رَّسُولُهُ

خَلُّوا بَنِي الْكُفَّارِ عَنْ سَبِيلِهِ

الْيَوْمَ نَضْرِبُكُمْ عَلَىٰ تَأْوِيلِهِ

كَمَا ضَرَبْنَاكُمْ عَلَىٰ تَنْزِيلِهِ

ضَرْبًا يُزِيلُ الْهَامَ عَنْ مَقِيلِهِ

وَيُذْهِبُ الْخَلِيلَ عَنْ خَلِيلِهِ

قَدْ نَزَّلَ الرَّحْمَنُ فِي تَنْزِيلِهِ

بِأَنَّ خَيْرَ الْقَتْلِ فِي سَبِيلِهِ

يَا رَبِّ إِنِّي مُؤْمِنٌ بِقِيلِهِ

(ابن کثیر)، ده لێ: له چه ند گێردراوه ییه کی جوړاو جوړدا، نه وه ی گوترا هیناومه، شیعه ر که ش مانایه که ی ناوایه:

به ناوی نه و که سه ی جگه له به رنامه ی نه و، به رنامه یه کی دیکه نیه، (به رنامه یه ک که شایسته ی مروّف بی)، به ناوی نه و که سه ی موحه ممه د

پەۋانە كراۋى تەۋە، ئەي ئەھلى كوفرا! پىرى چۆلېكەن، تەمپۇ تىمە لەسەر جىيە جىكردنى قورپان لىتان دەدەين، ۋەك چۆن پىشتەر لەسەر دابەزاندىنى لىمان دەدان، لىدانىك كە سەر لەسەر جەستە ھەلېگرى، لىدانىك كە دۆست خۆشەۋىست بىئاگا بىكات لە خۆشەۋىستەكەي، خۋاي خاۋەن بەزەيى لە دابەزىراۋدەكەي خۇيدا دابەزانىدە، لە چەند لاپەردەيەكدا كە لەسەر پىغەمبەرەكەي دەخوتىندىتەۋە، كە باشتىن كوزران، تەۋەيە لە پىرى خۋادابى، ئەي پەرۋەردىگار! مەن بىروام ھەيە بە فەرمايىشتەكەي.

تىمام تەخمەد لە نىبىنە ۋە عباسەۋە (خۋا لە خۇي ۋە بابى رازى بى) گىزاۋيەتەۋە كە پىغەمبەر ﷺ ۋە ھاۋد لانى چۈنە مەككە لە ھالىكدا كە (تاي يە ئىرىب، مەدەنە) بىتاقەت قىردىۋون، ۋە توۋشى ناپەھەتتى بوو بوون، بۆيە ھاۋبەش بۇ خۋادانەرەكان، گوتىان: كۆمەلېك دىنە ئىۋ شارەكە تانەۋە، كە گرەنە تاۋ نەخۇشى يە ئىرىب، بىتاقەت ۋە بىھىزى كىردوون! ھاۋبەش بۇ خۋا دانەرەكان لەۋ لايەي لە لاي ھىجەرەۋيە دانىشتىۋون، تەماشايان دەكرد، خۋاش ﷺ پىغەمبەرى خۇي ﷺ لەۋەي گوتىان ئاگادار كىردەۋە، بۆيە پىغەمبەرى خۋا ﷺ فەرمانى بە ھاۋد لانى كىرد، كە لە سى تەۋافى يەكەم، كە بە دەۋرى كەعبەدا دەسوۋرىنەۋە، بەشىۋەي: (ۋەل) بىرۇن، تەۋىش تەۋەيە كە بە نەرمە غار بىرۇن، تاكو ھىزى پىزىيان پىشانى ھاۋبەش بۇ خۋا دانەرەكان بەدەن، ئىدى سى سوۋرى يەكەم بە نەرمە غارو گورگە لۇقە، پۇشتىن، بەلەم فەرمانى پىكردن كە لە نىۋان دوو پايەكاندا كە بە ھاۋبەش بۇ خۋا دانەرەكان نەياندەيىنىن ۋە لە دىۋارى كەعبە دەگىران، بە پۇشتىنى ئاسايى بىرۇن، پىغەمبەر ﷺ تەنبا ئەۋە پىرى لىگرت كە ھەر ھەۋت سوۋرەكە بە گورگە لۇقە بىرۇن، تاكو ئاگاي لىيان بىت ۋە زۆر ماندوۋ نەبن، ئىجا ھاۋبەش بۇ خۋا دانەرەكان كە تەۋانىيان ۋە بىنى، گوتىان: ئەۋانە بوون كە پىتان ۋە بوو تاۋ نەخۇشى يە ئىرىب بى تاقەت كىردوون؟ ئەۋانە لە فلان ۋە فىسارەكەس بەھىزىترن! ئەۋەي باسما كىرد، ھەر كام لە: سەھىجى بوخارىيى ۋە سەھىجى مۇسلىم ھىئاۋانە.

لیرەدا ڕیوایەتێکی دیکە دێنین، کە هەر کام لە بوخاری و موسلیم و
 ھەندێک لە ھەرموودە ناسانی دیکەش ھێناویانەو، ئەوەمان بۆ کورت دەکاتەوہ:
 {وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ ؓ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ خَرَجَ مُعْتَمِرًا، فَحَالَ كُمَّارٌ قُرَيْشٍ بَيْنَهُ وَبَيْنَ
 الْبَيْتِ، فَتَحَرَ هَذِيهٗ، وَخَلَقَ رَأْسَهُ بِالْحَذْيَيْنِ، وَقَاضَاهُمْ عَلَى أَنْ يَعْتَمِرَ الْعَامَ الْمُقْبِلَ،
 وَلَا يَحْبِلَ سِلَاحًا عَلَيْهِمْ إِلَّا سِوْفًا، وَلَا يَقِيمَ إِلَّا مَا أَحْبَبُوا، فَاعْتَمَرَ مِنَ الْعَامِ الْمُقْبِلِ،
 فَدَخَلَهَا كَمَا كَانَ ضَالِحُهُمْ، فَلَمَّا أَنْ أَقَامَ بِهَا ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ، أَمَرُوهُ أَنْ يَخْرُجَ، فَخَرَجَ،
 (أَخْرَجَهُ الْبَخَارِيُّ: ۲۵۵۴، وَمُسْلِمٌ: ۳۰۴۹).

واتە: ئێبنو عومەر ؓ، دەلی: پێغەمبەری خوا ﷺ بە نیھێق عومرە دەرچوو،
 بەلام کافرەکانی قورەیش ڕێیان لێگرت، بچێ بۆ لای مالی خوا (کەعبە)، بۆیە
 قوربانیکە ی خۆی سەربری (ھاوہلان قوربانیکەکانی خۆیان سەربرین) بەر
 لەوہی بگاتە سەر زەمینە حەرەم لە حودەیییەو، سەری خۆیشی تاشیی،
 بەلام لەگەڵیاندا ڕێککەوت کە سالی داھاتوو بێت بۆ عومرەو، چەکیش، ئەنیا
 شمشیر لەکالاندا ھەلبگرێ و، ئەنیا ئەوەندەش بێتتەوہ لە مەککە کە ئەوان
 حەز دەکەن، (کە کوتووینانە: سنی شەوو سنی ڕۆژان بێتتەوہ)، ئیدی پێغەمبەری
 خوا ﷺ لە سالی داھاتوودا عومرە ی کردو، بەو شێوەیە لەگەڵیان ڕێککەوتبوو،
 چووہ نیو شاری مەککە، دوای ئەوہی سنی ڕۆژان و سنی شەوان مایەوہ، داویان
 لێکرد چۆلی بکات، پێغەمبەریش ﷺ مەککە ی چۆلکردو بەجێھێشت.

مانای گشتیی نایه‌ته‌کان

خوَا ۱۰۰ له‌م سَی نایه‌ته موبارده‌که‌دا، که کوَتایی سوورده‌تی فه‌تعیان یَته‌اتوه، له‌هه‌ر کامیاندایه‌به‌تیکیی سه‌ربه‌خو، به‌لَام پَیکه‌وه په‌یوده‌ست ده‌خاته‌روو:

۱- له‌ نایه‌تی یه‌که‌میاندایه‌فرموویه‌تی: ﴿لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّؤْيَا بِالْحَقِّ﴾، به‌دنیایی خوَا ۱۰۰ به‌شیوه‌یه‌کی چه‌سپاوو راست، خه‌ونی پَیغه‌مبه‌ره‌که‌ی خوَى ۱۰۰ راست ده‌رچوواند، یانی: ﴿صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ فِي رُؤْيَا﴾ خوَا راستیکرد له‌گه‌ل پَیغه‌مبه‌ره‌که‌ی له‌خه‌ونه‌که‌یدا، چونکه‌خه‌ونی که‌پَیغه‌مبه‌ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) ده‌بینین، وه‌حیییه: ﴿رُؤْيَا الْأَنْبِيَاءِ وَحْيِي﴾^(۱)، بۆیه‌ش خوَا ۱۰۰ پالیداوته‌لای خوَى، واته: خوَا ۱۰۰ خه‌ونی پَیغه‌مبه‌ره‌که‌ی که‌پَته‌نایدابوو، وه‌ک وه‌حیییه‌ک راستی ده‌رچوواند به‌شیوه‌یه‌کی چه‌سپاو، هه‌لبه‌ته‌خه‌ونه‌که‌، جاری نه‌هاتبؤ دی، چونکه‌هه‌ر له‌مانگی (ذِي الْقَعْدَةِ) ی سالی شه‌شه‌می کوچییدا نهم سوورده‌ته‌هه‌مووی دابه‌زیوه، به‌لَام بۆیه‌خوَا ۱۰۰ به‌را‌بردوو ده‌یفه‌رموی: راستی ده‌رچوواند، واته: دنیایان دته‌دی، ﴿لَنَدْخُلَنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ﴾، نه‌گه‌ر خوَا ۱۰۰ بیه‌ووی، ده‌چنه‌نیو مزگه‌وتی هه‌رامه‌وه، دیاره‌خوَا ویستوویه‌تی، به‌لَام بؤ نه‌ودیه‌تیمه‌فیری نه‌و نه‌وده‌به‌به‌رزه‌بکات، که‌هه‌موو شتیک‌بگئیرینه‌وه‌بؤ ویستی خوَا، وه‌ک (ثعلب) که‌یه‌ک‌یکه‌له‌زانایان ده‌لن: خوَا ۱۰۰ له‌شتیکدا که‌زانویه‌تی، فه‌رمووویه‌تی: ﴿إِنْ شَاءَ اللَّهُ﴾، بؤ نه‌ودیه‌تیمه‌له‌شتیکدا که‌نازانین، بلتین: ﴿إِنْ شَاءَ اللَّهُ﴾!

﴿أَمِينٌ مُخْلِفينَ رُءُوسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ لَا تَخَافُونَ﴾، چوار سیفه‌تیان لئ هه‌لده‌دات:

یه‌ک: دلنیاو هیمنن له‌کاتیکدا ده‌چنه‌نیو شاره‌که.

دوو: ﴿مُخْلِفينَ رُءُوسَكُمْ﴾، هه‌ندیکتان سه‌ری خوَتانتان تاشیوه ﴿وَمُقَصِّرِينَ﴾.

سێ: هه‌ندیکیشان کورتان کردوته‌وه‌هه‌لتان پاچیوه، ﴿لَا تَخَافُونَ﴾.

(۱) رواه البخاري: برقم: ۱۲۸، من قول عبید بن عمیر.

چوار: وەك چۆن لە چوونیدا هێمن و دلنای، لەمانەوهشدا ترستان لە كەس نیه.

﴿فَعَلِمَ مَا لَمْ يَغْلِبْهُ﴾ تنجا خوا ﷻ نهوهی زانیی كه تیوه نه تانده زانی، ﴿فَفَعَلَ مِنْ دُونِ ذَلِكَ فَتَحًا قَرِيبًا﴾، یانی: (مِنْ قَبْلِ ذَلِكَ)، بهر لهوه، خوای پهروهردگار پێش نهو چوونه تان كه له سالی جهوته مدا ده بێ، سهركه وتتیکی نیزیکی بو ڤه خساندن، كه دهگونجن مه بهست پێی صولحی حوده بیبیه بێ، دهشگونجن مه بهست پێی جهنگی خه بیه رو دهستكه وته كانی بێ، به لām زیاتر وا پیده چی مه بهست پێی صولحی حوده بیبیه بێ، خوا نهوی ناوناوه سهركه وتن (فتح)، به لām به نسبت جهنگی خه بیه رهوه، زیاتر دهستكه وته كان له بهرچاو گیراون.

٢- له تابهتی دووه میشیان دا، خوا ﷻ ده فهرموێ: ﴿هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ﴾، نهو (خوا ﷻ) كه سێكه پیغه مبهری خوێ به پێنمایی و به بهرنامهی راستهوه ناردوه، ﴿لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ﴾، تاكو به سه رهه موو بهرنامه كاندا زالی بكات و سه ریخات له رووی به لكه وه، له حالێكدا كه مسولمانان بێ دهسته لائن، یاخود نه گهر خاوهن دهسته لائن، له رووی دهستپویشتوویی و دهسته لاته وه، له كاتێكدا كه بهر واداران له كه لێدا راست ده كهن و، بهو پێیهی ئیسلام ده فهرموێ مامه له ده كهن، تهو كاته نه هلی ئیسلام بالاده ست ده بێ، ﴿وَكَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا﴾، خواش ﷻ به سه چاودێر بێ، یاخود به سه شایه د بێ، به لكه وه شایه دی راستی تایین و بهرنامه كه ی خوێ بێ، كه به پیغه مبهری خاته می خویدا ﷻ ناردوویه تی.

٣- له تابهتی سییه م و كوژایی دا، خوا ﷻ هه م پێناسه ی پیغه مبه ر ﷻ ده كات و، هه م پێناسه ی هاوه لانی و، سه رجه م ته وانه ش كه له خزمه تی دا ده بێ و، ده فهرموێ: ﴿مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ﴾، موحه ممه د ڤه وانه كراوی خوایه، زانا یانی ریزمانزان ده لێن: ﴿مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ﴾، ده گونجن: نهیادو گوزاره (مبتدا و خبر) بن، یانی: (محمد) نهیاد (مبتدا) وه (رسول) گوزاره (خبر) كه یه تی، به لām ده لێن: نهوه شتیکی به لكه نهو یسته، بویه چاكر وایه بگوتری: (هو)

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ، یانی: نه‌وی باسکرا، موحه‌مه‌ده **وَإِلَهِ الْإِنِّسِ**، نه‌وانه‌ش که له‌گه‌لیدان، بویه فهرموویه‌تی: نه‌وانه‌ی له‌گه‌لیدان، تا‌کو هم‌هاوه‌لان بگریته‌وه به پله‌ی یه‌که‌م (خوا لیان رازی بن)، به پیاوو نافرده‌تیانه‌وه، هم‌ به درژیایی میژوو و به پانایی زه‌مین، هم‌موو نه‌وانه‌ش بگریته‌وه که له خزمه‌ت به‌رنامه‌که‌یدان، **أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رَحَمَاءُ بَيْنَهُمْ**، له‌سه‌ر کافران توندو تیژن، توندو سه‌ختن و، له‌نیو خویندا به پرۆش و به‌زه‌یین، **تَرَنُّمًا رَّكَعًا سَجْدًا**، هم‌میشه به رکوع بردوویی و کړنووش بردوویی ده‌بانینی، واته: به‌رده‌وام له‌ حاله‌تی نو‌یژدا ده‌بانینی، له‌و کاتانه‌دا که کاتی نو‌یژن، **يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِّنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا**، به‌خششی خواو ره‌زانه‌ندی خوا ده‌خوازن، یانی: زور به‌جیدیدی ده‌یخوازن، ناواتیان نه‌ودیه خوا لیان رازی بن و له به‌خششی خوی به‌شیان بدات، **سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ**، نیشانه‌یان، نیشانه‌ی تیمانداریه‌تیی و به‌ندابه‌تییان بو‌خوا، له‌ پرووایندا دیاره، **مِّنْ أَمْرِ السُّجُودِ**، به‌هوی کاریگه‌ریی زور و چاک کړنووش بردنه‌وه، **ذَٰلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَةِ**، نه‌وه وه‌سف و پیتاسه‌یانه له‌ته‌وراتدا. **وَمَثَلُهُمْ فِي الْإِنْجِيلِ**، وه‌سف و پیتاسه‌شیان له‌نینجیلدا، ناویه: **كَرَجَ أَخْرَجَ سَطَنَهُ**، قَازَرَهُ، فَاسْتَغْلَطَ فَاسْتَوَىٰ عَلَىٰ سُوْقِهِ، وه‌ک دره‌ختیک یان کشتوکالیک که لق و پوپ درده‌خات، نه‌و لق و پوپه‌ش قه‌ده‌که به‌هیز ده‌کات، دواپی پته‌وو به‌هیز ده‌بن، تنجا له‌سه‌ر قه‌ده‌بنکه‌کافی خوی راده‌وه‌ستی، **يَعْجِبُ الزَّرَّاعُ**، جووتیاره‌کان سه‌رسام ده‌کات، **لِيَغِيْظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ**، بویه‌ش خوا **وَإِلَهِ الْإِنِّسِ**، وا‌گه‌شه‌ی پیدان و نه‌ش و نمایان کرد، تا‌کو رقی کافرانان پښ هه‌لستین، **وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ**، خوا **وَإِلَهِ الْإِنِّسِ** به‌لینی به‌وانه‌یان داوه، که تیمانیان هیتاووو کرده‌وه باشه‌کان ده‌که‌ن، به‌لینی چی پیداون؟ **مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا**، لښووردن و پاداشتیکی مه‌زن.

مەسەلە گرنگەکان

مەسەلە یەكەم:

پاڭەیاندى خواي بەرزو مەزن: لەو خەونەدا کە پێشانی پێغەمبەرەكەي داوه، کە موخەممەد ﷺ راستیکردوهو، بە دنیایی پێغەمبەری خوا ﷻ و برواداران بە ھیممیی و بێ ترس و بیم، دەچنە مزگەوتی ھەرامەوه، لە ھالیکدا بەشیکیان قژی خۆیان تاشیوهو، بەشیکیشیان کورتیان کردۆتەوه:

خوَا ﷻ: **لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولُهُ يَا أَلْحَقَّ لَتَدْخُلَنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ آمَنِينَ مُخْلِفينَ رُءُوسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ لَا تَخَافُونَ فَعَلِمَ مَا لَمْ تَعْلَمُوا فُجِعَ لِمِنْ ذُوْنِ ذَلِكَ فَتَحًا قَرِيبًا ۝۱۷**

شیکردنەوهی ئەم ئایەتە، لە ھەوت بڕگەدا:

(۱) - **لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولُهُ يَا أَلْحَقَّ**، بە دنیایی خوا لە خەونەکیددا لەگەڵ پێغەمبەرەکیددا راستیکرد.

پێشتر گوتوو مانە: (ل) و (قد) جەختکردنەوه ددگەبەنن: (ل) بۆ سوێندە یاخود زەمینە خوێشکەرە بۆ سوێند، (مُفْهِدَةً لِلْقِسْمِ)، (قد) یش کاتیگ دەچیتە سەر کرداری ڕابردوو بۆ ساگرکردنەوه (تحقیق) یە، کەواتە: **لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولُهُ يَا أَلْحَقَّ**، واتە: بە دنیایی و بە جەختکردنەوه خوا ﷻ لەو خەونەدا کە پێشانی پێغەمبەرەكەي خۆیدا، راستیکرد، یان: راستیی خوا لە خەونەکیددا کە پێشانی پێغەمبەری داوه ﷻ شتیکی چەسپاوه، یاخود پڕە لە ھیکمەت و ئامانجی راست.

لیره‌دا پرسیاریک ده‌کری: بۆچی خوا ﷻ نه‌وه‌ی به‌ جه‌خت‌کردنه‌وه‌وه‌هیتاوه‌و،
هم‌به‌ (ل) و هم‌به‌ (قد) جه‌ختی له‌سەر کردۆته‌وه‌؟

وه‌لامه‌که‌ی نه‌وه‌یه: نه‌و جه‌خت‌کردنه‌وه‌یه بۆ هه‌لوه‌شاندنه‌وه‌ی شو به‌هو گومانی
موافیق و دلنه‌خۆشه‌کانه، که‌ گوتیان: (أَيْنَ رُؤْيَا؟)، کوا خه‌ونه‌که‌ی موحه‌مه‌د
ﷺ چی لیته‌ات؟! بۆیه خوا ﷻ ده‌فه‌رموی: به‌ دلنیا‌یی خوا له‌ خه‌ونه‌که‌دا، که‌
پیشانی پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی خۆیدا، راستی فهرموو، یانی: دیته‌ دی.

ننجا زانا‌یان به‌ جه‌ند شیوه‌یه‌ک ته‌عبیریان له‌ ماناو لی‌کدانه‌وه‌ی، نه‌م پرسته
موباره‌که‌ کردوه‌:

أ- یه‌کیکیان ده‌لن: (لَقَدْ صَدَّقَ اللَّهُ رَسُولَهُ فِي الرُّؤْيَا)، خوا ﷻ له‌گه‌ل پیغه‌مبه‌ره‌که‌یدا
راستی کرد، له‌ خه‌ونه‌که‌دا.

ب- یه‌کیکی دیکه‌یان، ده‌لن: (حَقَّقَ اللَّهُ رُؤْيَا رَسُولِهِ)، خوا ﷻ خه‌ونی پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی
چه‌سپاندو، هیتایه‌ دی.

ج- یه‌کیکی دیکه‌یان ده‌لن: (أَرَأَاهُ رُؤْيَا صَادِقًا)، خه‌ونیکی راستی پیشاند، دیاره‌ خه‌ونی
پیغه‌مبه‌رانی‌ش (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) وه‌حیه، بۆیه خه‌ونه‌که‌ سه‌ره‌نجام بۆته‌وه‌ به‌
هه‌والتیک و به‌ راستی وه‌سف کراوه‌.

د- (الطبري)یش ناوا ته‌عبیر ده‌کات له‌وه‌و له‌ پرسته‌که‌ی دواییشی که‌ ده‌فه‌رموی:
لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ ۚ ثُمَّ رَدُّوهُ إِلَى خَسْفٍ ۚ لَقَدْ صَدَّقَ اللَّهُ رَسُولَهُ مُحَمَّدًا رُؤْيَا الْبَرِّي أَرَاهَا إِيَّاهُ، أَنَّهُ يَدْخُلُ هُوَ وَأَصْحَابُهُ بَيْتَ
اللَّهِ الْحَرَامِ آمِينَ، لَا يَخَافُونَ أَهْلَ الشَّرْكِ، مُقْصِرًا بَعْضُهُمْ رَأْسَهُ، وَمَحْلِقًا بَعْضُهُمْ^(۱)، واته: به‌
دلنیا‌یی خوا له‌گه‌ل موحه‌مه‌د پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی خۆیدا ﷺ راستی فهرموو، له‌و خه‌ونه‌دا
که‌ پیشانیدا، به‌ دلنیا‌یی خۆی و هاو‌دلانی ده‌چه‌ن ئیو مالی چه‌رامی خواوه‌، به‌ دلنیا‌یی و

ھېمىنىي و، لە خەلكى ھاوبەش بۇ خوا دانان ناترسىن، لە حالىك دا ھەندىكىيان سەرى خۇيان كورتكردۆتەو، ھەندىكىشيان تاشويانە.

(۲) - ﴿لَتَدْخُلَنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ﴾، بە دلىباي دەچنە مزگەوتى ھەرامەو، تەگەر خوا بىھوتى، (تَغْلِبْ) كە يەككە لە شارەزاياي زمانى عەرەبىي، قسەبەكى جوان دەكات، دەلى: (إِسْتَشْنَى اللَّهُ فِي مَا يَعْلَمُ، لِيَسْتَشْنَى الْخَلْقَ فِيمَا لَا يَعْلَمُونَ)، واتە: خوا ﷻ ھەلاواردنى كردو (إِنْ شَاءَ اللَّهُ) ى فەرموو [لە شتىكدا كە دەيزانى و دلىبايە، كە ھەر دېتە دى، تاكو خەلكىش لە شتىكدا كە نايزانن (إِنْ شَاءَ اللَّهُ) بكەن، ھەلبەتە لىرەدا (إِسْتَشْنَى اللَّهُ)، يانى: (قَالَ اللَّهُ: إِنْ شَاءَ اللَّهُ)، خوا فەرموى: تەگەر خوا ويستى.

(۳) - ﴿إِيْمَانِيَّتْ﴾، بېتەرس و دلىبان، واتە: كاتىك ئىو دەچنە ئىو مزگەوتى ھەرامەو، ھېمىن، بېتەرس.

(۴) - ﴿مُحْلِفِينَ رُءُوسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ﴾، سەرى خۇتان تاشيو و كورتان كردۆتەو، تەمىش حالە، لە پاناوى (ءَامِينٍ): (وَهُمَا كِنَايَتَانِ عَنِ التَّمَكُّنِ مِنْ إِتْمَامِ الْحَجِّ وَالْعُمْرَةِ)، ئەم دووانە كنارەن بۇ تواناي لەسەر تەواوكردن و بە جېھىتايى ھەج و عومرە، يانى: ئىو دواي ئەو دى بە بى ترسى دەچنە ئىو مزگەوتى ھەرامەو، لە حالىكدا دەچن، كە ھەندىكتان قزە سەرى خۇتانتان تاشيو، ھەندىكىستان كورتان كردۆتەو، ديارە كاتىكىش مەووف لە ئەنجامدانى خوا پەرستىيەكانى ھەج و عومرەدا، دەگاتە قۇنانى سەرى خۇ تاشين و سەرى خۇ ھەلباچين و كورتكردەو، كە خوا پەرستىيەكانى ھەج يان عومردى تەواو كرى بن.

كەواتە: ئەمە كىنايەيە بۇ ئەو كە عومرەكەيان بە تەواويى دەكەن، چونكە ئەو كاتە ھەج نەبوو، ئەو خوا پەرستىيەى بۆى چوون عومرە بوو.

(۵) - ﴿لَا عَاقِبَةَ﴾، ھېچ ناترسن، پىشى دەفەرموى: (ءَامِينٍ)، لە حالىكدا كە ئىو بە ھەرمەندن لە ھېمىنىي و ناسايىش، دوايى كە دەفەرموى: ﴿لَا عَاقِبَةَ﴾، واتە: لە كاتى چوونە ژوورى مزگەوتى ھەرام و چوونە ئىو مەككەدا، ئىو ھېمىن و بى ترس و

(٦) - ﴿فَلَيْمَ مَالٌ تَمْلَأُوا﴾، نهو (خوایا) زانیی نهوهی ئیهو نهتاندەزانی، ده‌ئێ: (تفریع
لێ ما مژ دۆژه، آی: بیا آن الله عیلم من المصالح الجمه لکم ما لا تعلمون: ﴿فَجَعَلَ مِنْ
دُونِ ذَلِكَ فَتَحًا قَرِيبًا﴾، نهمه بیناکردنه له‌سه‌ر نهوهی گوتراو لق لی‌کردنه‌وه‌یه‌تی،
له‌ته‌نجامی نه‌وه‌دا، که خوا ﴿خوایا﴾ به‌ره‌وه‌هندییاتیکی زوری بو ئیهو ده‌زانین، که ئیهو
فیکرتان پێیان نه‌ده‌شکا، ﴿فَجَعَلَ مِنْ دُونِ ذَلِكَ﴾، بویه پیش ته‌وه یان نزیکتر له‌وه
سه‌رکه‌وته‌یکی نیزیکی بو ره‌خساندن، که وه‌ک پێشتر گوتووومه‌: مه‌به‌ست پێی پێکهاتنی
هوده‌بیبیه‌یه، چونکه خوا ﴿خوایا﴾ ناوی له‌ صولح و پێکهاتنی هوده‌بیبیه‌ ناوه‌: فه‌تح: ﴿إِنَّا
فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا﴾، یانی: (فتح لکم من دون ذلك فتحاً قريباً)، به‌ره‌له‌وه سه‌رکه‌وته‌یکی
نیزیکی بو ره‌خساندن.

تَنْجَا نَايَا بُوچِي خَوَا **تَنْجَا** فِه رَمُوويه تِي:

(٧) ﴿فَجَعَلَ مِنْ دُونِ ذَلِكَ فَتْحًا قَرِيبًا﴾: نجا (خوا) به رلهوه سه ره کوته کی نیزیکی بو په خساندن؛ به لاه نه یه فرمویه: (فَتَحَ لَكُمْ مِنْ دُونِ ذَلِكَ فَتْحًا قَرِيبًا)! هه کاره کی نهویه تاکو تهوه بگه یه نه که تهو سه ره کوته کاریکی زور سه رسو رهینه ر بوو، نه گه ر خوا ^{وفاقی} نه بگتر ایاو نه په خساند باب، به یه دانه ده بوو.

که ده‌فهرموی: (إن شاء الله)، یاقی: نه‌گهر خوا ^{و یستوی} ویستی، به‌لام لی‌ره‌دا سی
حیکمه‌قی تّبدان:

یه که م: بۆ ئەوەیە که مسوڵمانان فیزی ئەدەبی ناخواتن بکات، کاتیک پەیوەندیی بە داهاتوووە هەیە، بیه‌ستنه‌وه به‌ ویستی خ‌وای پ‌ه‌روه‌رد‌گاره‌وه، ئەوه ئەدەب‌یک‌ی به‌رز، که مسوڵمان بۆ داهاتوو که نازانی چی له هه‌گه‌ی نادیار (غیب) دا هه‌یه، هه‌میشه

دووه م: حیکمهتی دووه می نهووهیه که ئیوه بهویستی خوا ^{سینه} و توانا و ره خساندن وی دهجنه ئیو مزگهوتی حهرا مهوه، نهک بههتزو شان و شهوکهتی خۆتان.

سینیم: حیکمەتی سینیم که ئەم ڕستەیی دەیگەینەن ئەوەیە: (عَتَى شَاءَ اللّٰه، لَا مَتَى شِئْنُمْ، أَوْ وَإِنْ لَمْ يَشَأِ الْكُفَّارُ)، واتە: کاتێک خوا ﷻ ویستی ئێوە دەچن، نەک ئەو کاتە ی که دەتانهوێ، یان هەرچەندە کافرەکانیش نەیانەوێ، بەڵکو هەڵبڕینی هەر شتێک، سەرەنجامە کە دەکەوێتە دەست ویستی رەهاو بێ سنووری خوا ﷻ.

مهسه لهی دووهم:

خوا عقود پیغمبره ری کوتایی خوئی (موحه ممهه) یی به ینمایمی و بهرنامه ی ههق و راسته وه ناردوه، تاکو به سهر تیکرای بهرنامه کاندازالی بکات:

خَوَاتِمُ دَعَاةِ رَمُوزٍ: هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ، وَكَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا.

شیکردنه‌وی ئەم ئایەتە، لە چوار برگەدا:

۱- ﴿هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ﴾، نهو (خوا) نهو زاته، په‌وانه‌کړای ځوۍ به‌ړتیمای و به‌رچاو ږوونیه‌وه، په‌وانه‌کړدو، نایا پیغه‌مبه‌ری کوټای ته‌نیا به‌رچاو ږوونۍ و ړتیمای ښه؟ نه‌خیر.

(۲) **وَدِّينَ الْحَقِّ**، ههروهه به زمانهیه کی ههق و چه سپاوو راستیش^(۱)، بۆچی خوا
 ئەو دوو وشهیهی به کارهێنان؟ شایانی باسه: له سێ نایهقی قورئانیشدا، ههم له
 سوورەتی (توبه)دا، ههم لێرهدا له سوورەتی (الفتح) و، ههم له سوورەتی (الصف)دا،
 ئەم پرستیه دووباره بۆتهوه، وهک دوايي باسی دهکەین، لهبەر ئەوهی مەزھووف وهک
 تاک پێویستی به هیدایهت و بهرچاو ڕوونی و پێنمایی خوا ههیه، ههم له ڕووی
 بووناسیهوه، ههم له ڕووی ئیمان و عهقیدهوه، ههم له ڕووی پهڕستشهکانهوه،
 ههم له ڕووی پهروشت و ئاکاردهوه، ههم له ڕووی تهزکیه نهفس و تهقواوه، وهک
 کۆمهڵیش پێویستیان به بهرنامهیهکی ڕێک و راست ههیه، که ههموو کاروبارهکانی
 ژانیان، له ڕووهکانی: بهڕێوهبردن و حوکمرانیی و، تابووری و، پهیوهندییهکان و،
 کۆمهڵانهتی و، کارو کاسبی، له ههموو تهو ڕووانهوه بۆ ڕێک بخات، که تهویش پێی
 دهگوتری: نایین، ئنجا بۆچی خوا **وَدِّينَ الْحَقِّ** پێغه‌مبه‌ری کۆتایی خۆی به هیدایهت و به دینی
 مهقهوه ناردوه؟

(۱) دوايي له و باره وه كورته باسيك ده كه ين.

۳- ﴿لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ﴾، تاكو به سهر ٲٲكړای به رنامان دا سهری بخت، ده گونجی راناوی سهر (لِيُظْهِرَهُ)، بچٲته وه بُو (الدِّينِ)، یانی: نهو دینه هه قه سهر بخت، یاخود بچٲته وه بُو (رسول) تاكو نهو ٲٲغه مبه ره زال بکات، ﴿عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ﴾، به سهر هه موو به رنامه کاندا که ده فهرموو: زالی بکات، نه مه دوو واتیان ده گه یه نی:

واتای یه که م: به به لگه سهری بخت، هیچ به رنامه یه که له به رانه به ر نیسلامدا له پرووی به لگه وه، خوئی راناگری، ههر هه قیقه ٲٲیک نیسلام ده ٲٲی و، نه وه ی له به رانه به ری دا ده گوتړی و، ٲٲٲچه وانه یه تی و دژیه تی، حه مهن ٲووچه له، بُو وٲنه:

أ- نیسلام ده فهرموو: ده بٲ له پرووی نی داریی و سیاسیه وه، کاروبار، به راوٲژ بٲ، که واته: هه موو جوړه کانی دیکه ی به رٲوه بردنی کاروبار، به تاییه ت هوکمرانیی، نارواڼ، چ هوکمی میراتیی بٲ و، چ بنه مال ه یی بٲ، چ خوسه پانندن بٲ ... هتد، هه موو شیوه کانی دیکه ی هوکمرانیی جگه له وه ی به راوٲژ له ٲٲو خوئی، کوٲمه لگادا به رپرسان دیاریی بکړٲن، ناروایه.

ب- هه روه ها له پرووی نابوو رییه وه، نیسلام له لایه که وه دان به خاوه ندراریه تی تا که دادٲنی، له لایه کی شه وه ده لٲ: نهو خاوه ندراتییه ی تا که، نابٲ له سهر حیسانی به رژه وه ندیی گشتیی بٲ، واته: ههم رٲه چاوی به رژه وه ندیی گشتییش ده کات و، ههم رٲه چاوی مافی تاکیش ده کات، نه مه ش هیٲٲکی نیوه راست و میانجیه له نیوان له لایه که وه: کاپٲتالیزم و لیبرالیزم دا، که ده ستی تا که والا ده کهن، به که یفی خوئی هه لسوکه وت بکات، به بٲ له به رچاو گرتنی به رژه وه ندیی گشتیی، له ولاشه وه: سوشیالیزم و کوٲمونیزمدا که تا که له ژٲٲ ٲٲی کوٲمه لگادا ده ٲٲٲشٲنه وه، نیسلام ده لٲ: نه خٲر، ده بٲ ههم تاکیش مافی پارٲزراو بٲ و، حورمه ت و رٲزی هه بٲ، به لأم به رژه وه ندیی گشتییش نابٲ بخړٲته مه ترسییه وه.

ج- هه روه ها له پرووی کوٲمه لایه تییه وه، له هه موو روه کانی دیکه وه ش.

نه وه واتیاه کی زال کوردنی نایینی خوا، یان ٲٲغه مبه ری خوا ﴿بِهِ سَهْر هَمْ مَوْو به رنامه و رٲٲازه کانی دیکه دا.

واتای دووهم: نهودییه که به دهسته‌لات به‌سه‌ریاندا زالبی و سهر بکهوی،
 واته: له حالته‌تی ږووبه‌ږووبوونه‌وه‌و به‌ردنگاربوونه‌وه‌دا، که به درېزایی میژوو
 هه‌روا بووه‌و، کاتیک ته‌هلی تیسلا م به‌راستی برودار بووبن، ته‌هلی کوفر له
 به‌رانبه‌ریاندا خویان نه‌گرتوه، چونکه بروداران: هم له ږووی بووناسیی و تیمان
 و عه‌قیده و پرستش و، ږووی په‌وشت و ناکارو توکم‌هیی نیو خویانه‌وه، ته‌رازوو،
 نایه‌نم‌وه له‌گه‌ل به‌رانبه‌ره‌کانیاندا، هم له ږووی نه‌و نامانجه‌هه‌قانه‌ی له پیناواندا
 ده‌جنگن، که بریتیه له لابردنی ستم و گه‌یاندنی په‌یامی خوا به‌هموو مرو‌قاپه‌تیی
 و، به‌رگریی‌کردن له چه‌وسیتراوان و ده‌ستگرتنی ستم‌کاران، واته: هم نامانجیان له
 ږووبه‌ږوو بوونه‌وه‌که‌یاندا هه‌قه، هم خو‌شیان له‌سهر ږیازیکي هه‌قن، هم له
 ږووی تیوری و، هم له ږووی کرده‌یی‌وه. که‌واته: مه‌به‌ست زاکردنی نایینی خواجه
 به‌سهر هه‌موو به‌رنامه‌کاندا، یان پیغه‌مبه‌ری خواجه ﷺ، به‌لام زیاتر وا پینده‌چی
 مه‌به‌ست پیتی نایین و به‌رنامه‌ی خوا بڼ، چونکه نه‌گهر پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ
 بڼ، ته‌نیا ږوژگاری خو‌ی ده‌گرتیه‌وه، به‌لام نه‌کهر بلین: نایین و به‌رنامه‌ی خوا،
 هه‌موو ږوژگارده‌کان ده‌گرتیه‌وه، هه‌لبه‌ته‌ بو پیغه‌مبه‌ریش ﷺ ده‌توانین بلین: نه‌وه
 پیغه‌مبه‌ری خواجه ﷺ و په‌یامه‌که‌ی نه‌وه سهرکه‌وتوه.

به‌لنی (لِیْظْهَرَةً): به‌هه‌ردوو مانابه‌که‌ی دی، هم له ږووی به‌لکه‌وه‌و، هم له
 ږووی ده‌سته‌لات و خسته‌ ژیر ږکیفی خو‌شه‌وه.

٤ ﴿وَكُنْ بِاللَّهِ شَهِيدًا﴾، خواشتان به‌سه‌شایه‌د و گه‌واهی‌ده‌ر بڼ، یان: (كُنَّا كُمْ اللَّهُ
 شَهِيدًا عَلَى أَنْ وَعَدَهُ كَانِ، أَوْ عَلَى نُبُوَّتِهِ بِإِظْهَارِ الْمُعْجَزَاتِ)، واته: خواتان به‌سه‌شایه‌دو
 گه‌واهی‌ده‌ر بڼ، که نه‌ودی به‌لین پینداون، دینه‌دی، یاخود خواتان به‌سه‌شایه‌د بڼ
 له‌سهر راستی پیغه‌مبه‌رایه‌تیی موحه‌ممه‌د ﷺ به‌ده‌رخستنی موعجیزه‌کانی.

وشه‌ی (شَهِيدًا) به‌مانای شایه‌ده‌د، به‌لام ده‌شگونجی به‌مانای چاودیریش بڼ،
 واته: به‌سه‌خوا ﷺ چاودیر بڼ بو هینانه‌دی، نه‌و گف‌ت و به‌لینه‌ی فهرمووی‌تی و،
 چاودیر بڼ به‌سهر مسول‌مانانه‌وه‌و ناگای لییان بڼ و، نه‌و به‌لینه‌یان بو بیتنه‌دی.

کورتە باسیک: لە بارەی رێنمایی و بەرنامە بوونی پەیامی خواوە

بەرزان!

ئیمە لە چوار برگەدا، ئەم کورتە باسە دەخەینە روو:

برگری یەکەم: خوا ﷻ نەم راستییە، کە پێغەمبەری کۆتایی خۆی ﷺ بە دوو شتەو ناردووە: ﴿بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْاَحَقِّ﴾، بە رێنمایی (ھدی) و بە بەرنامە ی راست (دین الحق) ھو، لە سێ شوێندا فەرموویەتی:

أ- لە سوورەتی (التوبة) ئایەتی ژمارە (۳۳) دا، دەفەرموی: ﴿هُوَ الَّذِي اَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ﴾ ۳۳

ب- لە سوورەتی (الفتح) دا، کە دەفەرموی: ﴿هُوَ الَّذِي اَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَكَفَىٰ بِاللّٰهِ شَهِيدًا﴾ ۲۸

ج- لە سوورەتی (الصف) یشتا ھەمان راستیی و ھەمان پستە ھاتو، کە دەفەرموی: ﴿هُوَ الَّذِي اَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ﴾ ۹

کەواتە: لە ئایەتی (۳۳) ی (التوبة) و (۹) ی (الصف) دا، ئەمە ی لێ زیاد کردو: ﴿وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ﴾، بەلام ئەم سوورەتی فەتھدا: ﴿وَكَفَىٰ بِاللّٰهِ شَهِيدًا﴾ ھاتو.

ئەمەش ئەوە دەگەیەنێ کە خوا ﷻ بەسە چاودێر بێ بەسەر ھێنانە دی، ئەو بە ئێنەو، بەلام لە سوورەتی (التوبة) و لە سوورەتی (الصف) دا، کە ﴿وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ﴾، ھاتو، ھۆیکە ی ئەوێ کە خوا ﷻ دەزانێ: ھاوبەش بو خوا دانەرەکان ئەوێان پێ ناخۆشەو پێی قەڵسن، بۆیە دەفەرموی: ھەرچەندە

ئەوانیش پێی قەڵس بن و پێیان ناخۆش بێ، بەلام خوا ﷻ پێغەمبەری خۆی
ﷺ بە ڕێنمایی و بەرچاو ڕوونیی بۆ تاکەکان و، بە بەرنامەی راست و تیرو
تەواوییشەوه بۆ کۆمەڵەکان ڕەوانە کردووە.

برگەی دووهم: واتاو چەمکی (الهدی) و (دین الحق):

یەک: چەمکی وشەی (الهدی):

﴿هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى﴾ (هدی) بە کوردیی دەگونجی بگوتری:
ڕێنمایی، دەشگونجی بگوتری: بەرچاو ڕوونیی، دەشگونجی بگوتری: راستە
ڕیکردن و خستنه سەر ڕێی راست، لە فۆرئاندا خوا ﷻ وشەی (هدی) ی بە
گشتیی بە سێ واتایان بەکارهێناوه:

١- واتایەکی گشتیی کە هەموو دروستکارووەکان دەگریتهوه، وەک لە سوورەتی (طه)
٥٠ - دا، کاتی فیرعهون لە مووسا عليه السلام دەپرسن: ﴿قَالَ فَمَنْ رَبُّكُمُ يُمُوسَى﴾ ﷻ
ئنجای پەرورەدگاری ئێوه کێیە، ئەو مووسا؟ مووسا عليه السلام له وەلامیدا دەفرموی: ﴿رَبُّي
الَّذِي أُعْطِيَ كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ، ثُمَّ هَدَى﴾ ﷻ پەرورەدگارمان ئەو زاتە، بوونی بە هەموو
شتیک داوه، دواایش ڕێنمایی کردووه، کەواته: هەرچی دروستکراوی خوا، هەمووی
خوا هیدایەتی بۆ ڕەخساندووه ڕێنمایی کردووه بەرچاو ڕوونی کردووه، وای لیکردووه بە
شیوێهەک بەردەوام بێ، و، بەڕێوہەجی، کە ئەو حکمەتە ی بۆی دروستکارووه، بیهێنێتە
دی، هەر لە گەردیلەوه تاكو کەهکەشان و، هەموو ئەو شتانە ی دەکەونه ئێوانیان،
چونکە خوا ﷻ لێرەدا وشەی هیدایەتی بۆ هەموو شتیک (كُل شَيْءٍ) بەکارهێناوه،
بیکومان هەموو شتیک بە شیوێهەک لە شیوہکان، خوا ﷻ ڕێنمایی کردووه سیستمی
بۆ داناووه بە پێی ئەو سیستمە بەڕێوہ دەچی و لێی لانادات.

٢- واتایەکی دیکی هیدایەت، بریتیە لە ڕێ پێشاندان و بەرچاو ڕوونکردنەوه ڕێنمایی
کردن، وەک لە سوورەتی (السجدة) دا، دەفرموی: ﴿وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ آيَمَةً يَهْدُونَ﴾ ﷻ
باسی بەنوو ئیسرائیل دەکات، دەفرموی: تێمە چەند پێشەوايە کمان لێ

به خساندن، به فرمانی تیمه، خه لکیان رینمایی ده کردو، رینان پیشانی خه لکی ده دات، هه روه ها خوا **﴿۱﴾** له نایه تی پیش کۆتایی (الشوری) دا، ده فهرموئ: **﴿وَأَنَّكَ لَتَهْدَىٰ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ۝۱﴾**، واته: به دلنایی تو خه لک رینمایی ده که ی بو ریه کی راست، ناشکرشه نه وه ی ده دهستی پیغمه مبه ر (محمد) د **﴿۲﴾** و به دهستی پیغمه مبه ران و جیگران و میراتگرای پیغمه مبه رانیشه، بریتی بووه له ری پشاندان و به رچاو پروونکردنه وه ی خه لک به ره و ری راست، وهک له کاتی ته فسرکردنی تهو نایه ته ی سووره ی (الشوری) دا باسمان کردوه، که خوا **﴿۳﴾** له هه ندی شویناندا هیدایه ت له پیغمه مبه ر **﴿۴﴾** لا ده بات و، له هه ندیک شویناندا بو ی ده چه سپین، بو وینه: له سووره ی (القصص) دا، خوا **﴿۵﴾** ده فهرموئ: **﴿إِنَّكَ لَا تَهْدَىٰ مَنْ أَحْبَبْتَ ۝۵﴾**، واته: تو نه وه ی خوشت بو ی هیدایه ی ناددی، لیره دا (هدایه) به مانای رینمایی کردن نیه، چونکه پیغمه مبه ری خوا **﴿۶﴾** به مانای یه که می هیدایه ت هه موو لایه کی رینمایی کردوه: **﴿وَأَنَّكَ لَتَهْدَىٰ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ۝۶﴾** الشوری، به لام: **﴿إِنَّكَ لَا تَهْدَىٰ مَنْ أَحْبَبْتَ ۝۷﴾** القصص، به دلنایی که سیتک که خو شه وه ی، ناتوانی راسته ری پی بگری.

تیمه ش مانای دووه می هیدایه ت، که بریتیه له راسته ری کردن و ته نیا به ده ست خوا به.

لیره دا که خوا **﴿۸﴾** ده فهرموئ: **﴿رَجَعَلْنَا مِنْهُمْ آيَةً يَهْدُوكَ بِأَمْرِنَا ۝۸﴾** السجده، پیشه وایانیکمان له نیودا په یداکردن و تیداگیران، که به فرمانی تیمه خه لکیان رینمایی ده کرد، ری راستیان ده خسته به ر چاویان. مانای یه که می راسته ری کردنی هه رچی دروستکراوه، ته وه گشتیه.

مانای دووه می رینمایی کردنی خه لک.

۳- مانای سییه می تایبه تتری هیدایه ت، بریتیه له خسته سه ر راسته ری و ری راست یگرتن، وهک له سووره ی (محمد) دا، خوا **﴿۹﴾** ده فهرموئ: **﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا زَادَهُمْ هُدًى وَآيَاتُهُمْ نَقَرُهُمْ ۝۹﴾**، واته: نه وانیه ی ری راستیان گرتوه و هیدایه ی خویان قبول

کردوو، خوا هیدایه‌تیاں بۆ زیاد ده‌کات، واته: له‌سه‌ره‌تاوه که خوا ڕێی پێشانداون، نه‌و ڕێ پێشاندانه‌ی خوايان قبوول‌کردوه، ڕێنمايه‌که‌يان قبوول‌کردوو و ده‌ریانگرتوه له پێغه‌مبه‌ر ﷺ، نجا له‌به‌ره‌که‌تی قبوول‌کردنی نه‌و هیدایه‌ته‌دا، خوا ﷻ هیدایه‌تی بۆ زیاد کردوو، که بریتیه له‌وه‌ی ڕێی راستیان پێ بگرێ و بیانخاته سه‌ر راسته‌ شه‌قام، وه‌ک چه‌ند جاڕیک له‌و باره‌وه وێنه‌مان به‌وه هیناوه‌ته‌وه، بۆ نه‌و دوو مانایه‌ی هیدایه‌ت: ڕێ پێشانداون، ڕێی راست پێ گرتن:

که‌سی‌ک به‌ تۆ ده‌لێ: فلان شار، یان فلان دێ، یان له‌و شاره‌دا فلان که‌ره‌ک یان فلان جاده له‌ کوێه؟ تۆ دوو حاڵه‌ت بۆ هه‌ن:

أ- به‌کێکیان نه‌وه‌یه که ڕێه‌که‌ی پێشان بده‌ی و بلێی: بچۆ بۆ فلان شوێن و، بچۆ بۆ فلان شوێن، هه‌ر ناوا ڕێنمایی بکه‌ی، نه‌وه بریتیه له‌ ڕێنمایی کردن.

ب- حاڵه‌تیکی دیکه‌ی ڕێ پێشانداون نه‌وه‌یه، تۆ ده‌ستی بگرێ و له‌گه‌ڵ خۆی به‌ری و بیه‌ی بۆ شوێنه‌که.

مانای گشتیی هیدایه‌ت، به‌ نسه‌ت مرۆفه‌که‌نه‌وه، نه‌وه‌یه که پێغه‌مبه‌ر ﷺ ڕێی پێشانداون، که نه‌وه به‌ پێغه‌مبه‌ر ﷺ ده‌کرێ و به‌ هه‌موو نه‌و که‌سانه‌ش ده‌کرێ که به‌رچاوی خه‌ک ڕۆشن ده‌که‌نه‌وه به‌ره‌و هه‌ق، به‌لام هیدایه‌ت به‌ مانای دووهمی، ته‌نیا به‌ خوا ده‌کرێ، که نه‌وه‌یه ڕێی راستیان پێ بگرێ و، نه‌وه‌ش ته‌نیا به‌ خوا کاربه‌جی ده‌کرێ، بۆیه ده‌فه‌رموێ: **إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ** ٥٦، **القصص**، واته: ناتوانی نه‌و که‌سه‌ی خوشته‌وه‌ی راسته‌ ڕێی بکه‌ی، به‌لێ ده‌توانی ڕێی پێشان بده‌ی، به‌لام ناتوانی بیه‌خه‌یه سه‌ر راسته‌ ڕێ، **وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ** ٥٧، **القصص**، به‌لام خوا ﷻ هه‌ر که‌سیکی بیه‌وێ راسته‌ ڕێی ده‌کات، خواش ته‌وانه راسته‌ ڕێ ده‌کات، که هیدایه‌تی خوا له‌ سه‌ره‌تاوه، قبوول ده‌که‌ن.

دو: چه‌مکی وشه‌ی (دین الحق):

وشه‌ی (دین) که پالداوده‌ته لای هه‌ق: ﴿وَدِينُ الْحَقِّ﴾، (الحق) ده‌گونجی مه‌به‌ست پتی خوای موته‌عال بی، واته: دینی خوای هه‌ق، یاخود: ﴿وَدِينُ الْحَقِّ﴾ ده‌گونجی مه‌به‌ست پتی وه‌سفکرانی دین بی به هه‌ق، که بریتیه له شتی چه‌سپاوو پر له حکمه‌ت.

وشه‌ی (دین) یش له فورئاندا، به‌زوری به مانای به‌نامه‌ی ژیان دی، هه‌لبه‌ته وشه‌ی (دین) چه‌ند واتایه‌کی هه‌ن:

أ- به مانای سزاو پاداشت دی: ﴿تَبِيعَ نَبِيَّ اللَّهِ﴾، الفاتحة.

ب- به مانای ملکه‌چی دی: ﴿وَقَتْلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ﴾، البقرة.

ج- به مانای به‌نامه‌ی ژیان دی: ﴿قُلْ يَتَّيْبُهَا الْكُفْرُوتُ﴾، لَا أَعْبُدُ مَا يَعْبُدُونَ وَلَا أَنْتَ عَٰبِدُونَ مَا أَعْبُدُ وَلَا أَنَا عَابِدٌ مَّا عَبَدْتُمْ وَلَا أَنْتَ عَٰبِدُونَ مَا أَعْبُدُ، لَكُمْ دِينُكُمُ وَلِي دِينِ، الكافرون.

که ده‌فه‌رموی: ﴿قُلْ يَتَّيْبُهَا الْكُفْرُوتُ﴾، (الكافرون) (آل) ناساندنی له‌سه‌ره‌و بو جینسه‌و، هه‌موو کافره‌کان ده‌گریته‌وه، به هه‌موو جوړه‌کانیانه‌وه: چه مولحید بن، چه هه‌لگه‌راوه بن، چه خاودن کتیب بن، چه هاوبه‌ش بو خوا دانه‌ربن، هه‌موو جوړه‌کانی کافران ده‌گریته‌وه، که‌واته: هه‌موو کافرێک دینی هه‌یه، بویه (دین)، واته: نه‌و به‌نامه‌یه‌ی مرووف پتی به‌ریوه ده‌چی، به تاییه‌تی له حاله‌تی کوومه‌ل بوونیاندا، بویه خوا ده‌فه‌رموی: ﴿قُلْ يَتَّيْبُهَا الْكُفْرُوتُ﴾، لَا أَعْبُدُ مَا يَعْبُدُونَ، دوایی ده‌فه‌رموی: ﴿لَكُمْ دِينُكُمُ وَلِي دِينِ﴾، ئایین و به‌نامه‌ی خوتان بو خوتان، منیش ئایین و به‌نامه‌ی خوم بو خوم.

هه‌روه‌ها (دین) به مانای به‌نامه‌ی ژیان هاتوه، له سووره‌تی (یوسف) دا، که خوا ده‌فه‌رموی له باردی نه‌وه‌وه که یوسف ده‌فه‌رموی بوی هه‌یه برابه‌که‌ی (بنیامین) له

لای خۆی گلداوێتهوه، به پاساوی نهوه که نهو دهفرهی دهغلیان پێ پێواوه، له باری نهودا دۆزراوهتهوه، دهفرموی: ﴿فَبَدَأَ بِأَوْعِيَّتِهِمْ قَبْلَ وِعَاءِ آخِيهِ ثُمَّ أَمْسَخَرَهَا مِنْ وِعَاءِ آخِيهِ ۖ﴾. واته: دهستیکرد به پشکنینی بارهکانیان پێش باری براهیهکهی، دوایی له باری براهیهکهی دهی هینا (دهفرهکهی دههینا)، ﴿مَا كَانَ لِأَخِي أَنْ يَأْخُذَ أَخَاهُ فِي دِينِ الْمَلِكِ ۖ﴾، (یوسف) بۆی نهبوو، بهپیتی بهرنامهی پادشا (پادشای میسر) براهیهکهی له لای خۆی گلداتهوهو بیکرێ، که هههندێک له زاناان دهتێن: به روالهت له بهرانبهر بردن دهفرهکهدا کردووێهتی به کۆیله، بهلام نایهتهکه نهوه به پاشکاوایی ناگهیهنن، گرنگ نهوهیه له بهرانبهر نهودا که دهفرهکه له بارهکهی دا بووه، گلی داوهتهوه، وهک بهردهست یان وهک کۆیله، که دهپێ ماوهی نهوهنده له لامان بێ، گرنگ نهوهیه خوا ﴿دَهفرموی: بهپیتی بهرنامهو حوکمی پادشایهکه بۆی نهبوو، براهیهکهی له لای خۆی گلداتهوه، بۆیه به براهیهکانی گوت: سزایهکهی چیه، نهگهر نهو دهفره له باری نهودا دۆزرایهوه؟ نهوانیش گوتمان: ﴿جَزَاءُ مَنْ يُجِدْ فِي رَحْلِهِ فَهَر جَزَاءُ ۖ﴾، سزایهکهی ههر نهوهیه، که ههر کهسێ له بارهکهیدا دۆزرایهوه، خۆی دهپێته بارمهتی، واته: خۆی دهپێته سزای، واته: دهپێ بپێته بهر دهستی، یاخود کۆیلهی نهو کهسهی دزیی لیکردوه، نهودهش پێشنیاردهکهی نهوان بووهو، وهک له تەفسیری سوورەتی (یوسف)دا، باسم کردوه، مهرج نیه له دینی یهعقوبیشدا وابوو بێ، وهک زۆر له تەفسیرهکان وایان گوتوه! بهلام گرنگ نهوهیه نهو کات نهوان نهوهیان بهزاردا هاتوهو، گوتوو یانه: ههر کهسیک نهوهی کردبێ، با خۆی بپێته موڵکی نهو کهسهی دزییهکهی لیکراوهو، دزیی لیکراو بپێته خاوهنی وی، ئنجا که خوا ﴿دَهفرموی: ﴿مَا كَانَ لِأَخِي أَنْ يَأْخُذَ أَخَاهُ فِي دِينِ الْمَلِكِ ۖ﴾، یوسف، کهواته: (دین) یانی: بهرنامهیهک که بۆ بهرنهبردنی کۆمهڵگا بهکاردههینرێ.

ههروهها له سوورەتی (الشوری)دا، خوا ﴿دَوَىٰ نَهْوَدَى دَهفرموی: ﴿لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصَّى بِهِ نُوحًا وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَىٰ وَعِيسَىٰ﴾

أَنۡ أَقِمُوا الذِّينَ وَلَا تَنفَرُوا فِيهِ ۖ فَرَمُوهُنَّ: ﴿١٣﴾ أَنۡ أَقِمُوا الذِّينَ ۖ لِيرْهَدَا (الذِّينَ) ديسان بە مانای بەرنامەى ژيانە، واتە: ئەو بەرنامەو ڕێبازەى خوا بۆى ناردوون، بۆ ھەموو پىڭھەمبەرانى (عَلَيْھِمْ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) ناردو، وەك تەسلەكەى، بۆ تێوھەشى ناردو، وەك ھێلە گشتیەكانى بەرپای بكەن و، تێیدا پەرتەواژە مەبن.

برگەى سێھەم: ھىكمەتى ئەو دوو بەشە چىيە؟

بۆچى خوا ﷻ تەبىرى كردو، لە دوا پەيامى خۆى كە بە پىڭھەمبەرى كۆتايى موھەممەددا ﷺ ناردوويەتى، كە ناوھ عورفىي و باوھەكى بریتىە لە ئىسلام و، لە قورئان و ڕێبازى پىڭھەمبەردا ﷺ بەرجەستەيە، بۆچى ئەو دوو وشەيەى بەكارھێناون، بۆ تەبىرکردن لەو ئايىن و بەرنامەيە، كە يەكيان (ھەدى) يەو ئەوھى دىكەيان (الدين)ە؟

بە بۆچوونى من ھۆكاردەكەى ئەوھە كە (ھەدى) پەيوەندى بەتاكەوھە ھەيە، ھەر كۆمەلگايەك پيشن، تاركەكانى يەك يەكيان پىويستيان بەوھە ھەيە، لە پرووى بووناسىيەوھ بەرچاويان ڕوون بى و بزائن: خۆيان و گەردوون و دەورووبەريان لە كوێوھە ھاتوون؟ بۆچى ھاتوون؟ بۆ كوێ دەچن؟ كى دروستى كردوون؟ ئەم ژيانە دىيانىيە چىيە؟ قۇناغى دىكەى بەدوا دى، يان نا؟ كە تەمانە پىكھىتەرەكانى بووناسىين، وەك لە مەوسووعەى: (الإسلام كما يتجلى في كتاب الله)دا، كىيى يەكەممان ھەمووى بۆ ئەوھ تەرخانكردو، ھەرۆھە لە كىيى چوارەمى مەوسووعەى: (بىركردنەوھى ئىسلام)يشدا باسمان كردو، لە كىيى: (تەوژمى ئىسلامىي و ەلمانىي)يشدا، باسمان كردو، كە بووناسىي لە پيش تيمان و ەقیدەشەوھەيە، چۆنەتتى تىروانىنى مرؤف بۆ ئەوھ كە خۆى چىيە؟ ئەم گەردوونە چىيە؟ لە كوێوھە ھاتو؟ بۆ كوێ دەچى؟ ھەرۆھە ئەوھ دەيتە بناغە بۆ ئيمانيش و، لەسەر بناغەي ئەوھ، تنجا مرؤف تيمان بە خوا دىتى، كە بەس ئەو بەدپەتەر پەروەردگارو خاودنى خۆى و گەردوون و دەورووبەرە، پاشان

نه‌وه‌ش په‌لکيښی ده‌کات بو نه‌وه، که نه‌و خوايه **خوایه** لیتی چاوه‌ړې ده‌کرې له لوتف و که په‌ډمې، که مروّقی ته‌نیا بو ثم ژبانی دنیایه نه‌خو‌لقاندي و، ثم ژبانه خو‌ناغی دیکه‌ی به‌دوا دای، ننجا بو گوزه‌راندنی ثم ژبانه دنیایه به شی‌ویه‌ک که چیکای په‌زاهه‌ندی و په‌سه‌ندی خوا بی، دیسان خوا **خوایه** وای لی چاوه‌ړوان ده‌کرې، که پتمایي خو‌ی بنیرو و، به‌رنامه بو مروّق بنیرو به پیغه‌مبه‌راند **عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ**)، له رتی فرېشته‌کانه‌وه.

که‌واته: له راستیدا له‌سه‌ر بناغی بووناسیی، هه‌موو پایه‌کانی تیمان هه‌لده‌چنن، هه‌روه‌ها (هدی) دوا‌ی بووناسیی، تیمان و عه‌قیده‌یه، به‌هه‌ر شه‌ش پایه‌که‌یه‌وه، دوا‌یی په‌رسته‌ه‌کانن، دوا‌یی پارێزگاریه‌وه ته‌زکیه‌ نه‌فسه‌وه، په‌وشت و ئاکاره، نه‌مه‌وه‌ک تاک، به‌لام په‌یامی خوا جگه‌ له‌ هیدایه‌تیک که‌ به‌ تاک جێبه‌جێ ده‌کړی، به‌و موفه‌دانه‌وه که‌ باسمانکردن: بووناسیی، تیمان، عیباده‌ت، ته‌قوا، ته‌زکیه، په‌وشت، وێرای نه‌وه به‌رنامه‌یه‌کیشه که‌ به‌ کۆمه‌ل به‌رپوه‌ ده‌بردړی، (الدین، یانی: نمو به‌رنامه‌یه‌ی ژبانی پتی به‌رپوه‌ ده‌چن، ژبانی کۆمه‌لگا له‌ هه‌موو پروه‌کانی: سیاسیی و، نیداری و، ئابووری و، کۆمه‌لایه‌تیی... هته‌دوه، بۆیه‌ خوا ﷻ نه‌و دوو وشه‌یه‌ی به‌کاره‌یناون، بۆ ته‌عبیرکردن له‌و په‌یامه‌ی خوا ﷻ به‌ پیغه‌مبه‌ری خاته‌مدا ﷺ ناردویه‌تی، که‌ بێته‌ سه‌به‌و سته‌ر بۆ هه‌موو مرؤفابه‌تیی.

چونکہ خوا کہ ده فرموی: **لِظَهْرِهِ عَلَى الْبَيْنِ كَلْبٌ**، بس نهو ناگهینتی
که به زه بری هیژ به سر هه موو به نامه کاندان بیسه پیتی، چونکه بیگومان:
توبزیکردن له ناین دا نیه: **لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ** (۱۰۱) البقرة، به لکو نهو سنی
واتابان ده گه بنی:

به‌کهم: له رووی به‌لگه‌وه زالی بکات به‌سه‌ر هه‌موو به‌رنامه‌کاندا.

دووهم: له کاتي رووبه روو بوونه وودا، به هيڅ زال و سه رکه و تووي بکات.

سٽيه م: به هه رډوو وائيه كه، زالي بڪات و سهري بخت.

که نه وهش راستیه کی بهرجهسته یه، ئیستا له دنیای واقعدا ده بینین، له میژووو شدا دیاره به ههر سینک چه مک و واتایه که، دوا ئایین و په یامی خوی پهروه ردگار، له ماویه کی زۆر که می ته مه نی پیغه مبه ری خوا ۱۰ و خه لیفه پاشیده کانیدا، نیوه ی زیاتری دنیای ئه وسای خسته ژیر پکیف و کۆنترۆلی خۆیه وه، نه که ته نیا به زه بری هیز، به لکو وه ک گیاندنی هیدایه ی خوا، بهرچا و پروونکردنه وه ی خه لک و، به هره مه ندرکردنیان له راستیه کانی ئیسلام.

برگه ی چواره م: به بن وه رگرتنی (هدی) له لایه ن تاکه کانه وه، (دین) له لایه ن کۆمه لگاوه، ئیسلام له لای کۆمه لگاوه به ژیوه ناچی، واته: ئه که ر بویستری ئیسلام وه ک به زنامه ی ژیان له لایه ن کۆمه لگاوه به ژیوه بچن، پتیشن ده بن تاکه کان ئه و پزیمایی و هیدایه ته ی خوا وه بگرن، ههر بۆیه ش پیغه مبه ری خاتهم ۱۱ وایکرده وه، هه موو پیغه مبه رانیش ههر وایان کردوه، ههر کاتیکش بویستری گۆرانکاری بکری له کۆمه لگایه کدا، ده بن به و شیوه یه بکریته وه، واته: له تاکه کانه وه ده ست پنی بکری، تاکه کان تن بگه یه نرین و، پنی بگه یه نرین، پهروه رده بکرین، به هه موو موفرده ده کانی: بووناسیی، ئیمان، عیبادت، پارێزگاری، ته زکیه، ته قوا، په وشتی بهرز، ئنجا ئه و تاکانه ده توانن ئه و ئایینه هه قه ی خوا، له پرووه کۆمه لایه تی و سیاسیی و ئابووریه گه یه وه، له ژبانی خۆیاندای به ژیوه به بن.

مهسه له ی سیه م:

پیناسه ی پیغه مبه ری خوا موحه ممه د ﷺ و نه وانسه ی له گه ئیدا بوون و له گه ئیدا ده بن و، خه سلته به بنه رته ییه کان و پیناسه و وه سفیان، له هه ر کام له ته ورات و له ئینجیلدا:

خوا ﷺ ده فهرموئ: ﴿تُحَمَّدُ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ ذَلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَمَثَلُهُمْ فِي الْإِنْجِيلِ كَرَّعٍ أَخْرَجَ مِنْطَلْعُهُ فَتَازَرَهُ، فَاسْتَقَلَقَ فَأَمْسَوَى عَلَى سُوقِهِ يُعْجِبُ الزَّعَّاءُ لِيُغَيِّظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا﴾

شیکردنه وه ی ئهم، ئایه ته، له چوارده برگه دا:

(۱) - ﴿تُحَمَّدُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ﴾، خوا ﷺ نهم پاستیه مه زنه راده گه یه نئ و ده فهرموئ: موحه ممه د په وانسه کراوی خوایه و تیردراوی خوایه.

هه ندیک له زانایان گوته و یانه: له رووی پێزمانییه وه (مُحَمَّد) نیهاد (مبتدا) هو، (رَسُولُ اللَّهِ) گوزاره (خبر) یه ق، موحه ممه د پیغه مبه رو په وانسه کراوی خوایه، هه ندیک ی دیکه گوته و یانه: (مُحَمَّد) گوزاره ی نیهاد یکی قرتیندراوه، که بریتیه له: نه و (هو)، چونکه مه به ست نه وه نیه، خوا ﷺ پاییگه یه نئ که موحه ممه د پیغه مبه ری خوایه ﷺ، نه وه له شته روون و ناشکرایه کانه، به لکو مه به ست نه وه یه: نه و پیغه مبه ره ی ﷺ له ئایه ته کانی پیتش دا وه سفی کرا، نه و موحه ممه ده یه، که په وانسه کراو و تیردراوی خوایه، هه ردوو و اتاکانیش له رووی پێزمانی عه رده بییه وه، گونجاون.

(۲) - وَالَّذِينَ مَعَهُ أَجْدَاءٌ عَلَى الْكُفَّارِ ﴿۱۶﴾ ئەوانەش كە لەگەڵیان، لەسەر بێپروایان توندو بەهیزن، (مَعَهُ: مَعَهُ: الْمُصَاحَبَةُ الْكَامِلَةُ بِالطَّاعَةِ وَالْتَّائِدِ، مِثْلُ قَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿وَقَالَ اللَّهُ إِنِّي مَعَكُمْ﴾ (۱۷) ﴿﴾، كە خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿وَالَّذِينَ مَعَهُ﴾ ئەوانەش كە لەگەڵیان، مەبەست: لەگەڵدا بوون و هاوێڵەتیی تێرو تەواو، بە فەرمانبەری و بە پشتگرتن، وەك خوا ﷻ لە سورەتی (المائدة) دا دەفەرموێ: ﴿وَقَالَ اللَّهُ إِنِّي مَعَكُمْ﴾ (۱۸) ﴿﴾، خواش ﷻ فەرمووی: من لەگەڵتانم، واتە: لەگەڵدایوون بە پشتگرتن و هاوکاریی كردن و مشوور خواردن.

ئەوانەش كە لەگەڵیان، بێگومان بە پلە یەكەم هاوێڵانی بەرێزی پێغەمبەرن ﷺ (خوا لێیان رازی بن)، لە پیاوان و ئافرەتان بە وردو درشتەود، هەموو ئەوانە یێناسە (صحابي) و (صحابية) دەیانگرتەود، كە دوا یی لە كورته باسێكدا، باسی گرنگترین خەسلەتەكانی هاوێڵانی بەرێزی پێغەمبەر ﷺ دەكەین، بەلام دوا ی ئەوان، هەموو ئەوانەش دەگرتەود كە بە رێبازی پێغەمبەری خاتەمدا ﷺ دەڕۆن و، هەلگری هەمان بووناسیی و، هەمان نیمان و عەقیدەو، هەمان پەیمان و، بە دوا ی هەمان بەرنامە دەكەون، كە پێغەمبەری خاتەم ﷺ و هاوێڵە بەرێزەكانی لەسەری بوون، واتە: بە درێژایی زەمان و بە پانایی زەمین، هەموو ئەوانە ی بەرێزی پێغەمبەردا ﷺ دەڕۆن و، بە شیوەیەك لە شیوەكان لە خزمەتیدان، با لە رووی جوگرافیشەود دووربن و، با لە رووی كاتیشەود هاوچەرخی ئەو نەبووبن، ﴿وَالَّذِينَ مَعَهُ﴾ (ئەوانە ی لەگەڵیان)، هەموو ئەوانە دەگرتەود، بەلام كەسانێك كە لە رۆژگاری خۆی دابوون و، لە رووی جوگرافیشەود لە نێو نیشتمانەكە ی خۆی دابوون، بەلام لە خزمەت بەرنامەكە ی دانهبوون و، بووناسیی و نیمان و عەقیدەو شیوە ی ژيان بە رێكردنیان، وەك هی پێغەمبەری خوا ﷺ نەبووبی، نابانگرتەود، تنجا دەفەرموێ: ئەوانە ی كە لەگەڵیان بە چەند وەسفێك وەسفیان دەكات، كە تیمە بە خێرای ی بەسەریاندا دەڕۆین، لەبەر ئەو ی دوا یی لە كورته باسێكدا باسی سیفەت و خەسلەتە بنه‌پەتییەكانی هاوێڵانی بەرێزی پێغەمبەر دەكەین،

دەفەر موۋى: ﴿أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ﴾، لەسەر بېيروايان سەخت و توندو تىژن، (أَشِدَّاءُ) كۆي (شَدِيد)ە، يانى: كەسىك كە لە ھەئسوكەوتدا، دلى رەق بى و بە سەختى مامەلە بىكات لەگەل بەرانبەرەكەيدا، ەك خوا ﴿لَهُ بَارِئُ فَرِيشَتَه كَانَهُوہ كە بەسەر دۆزەخ رادەگەن، دەفەر موۋى: ﴿عَلَيْهَا مَلَكُوتُ غَلاظٌ شِدَادٌ﴾، التحريم، ئەو دۆزەخە چەند فريشته يەكى بەسەرەوون و سەرپەرشتى دەكەن، كە زېرن و زۆر توند و سەخت، ديارە كە دەفەر موۋى: لەسەر كافران توندو تىژن، واتە: لە حالەتى پووبەروو بوونەووە بەردنگارىيدا، ئەگەرنا ھىچ كەسىك لە ھاوولانى بەپىزى پىغەمبەر ﷺ و لە برودارانى شونكەوتووى پىغەمبەرى خاتەم ﷺ، خوش مامەلەتر نەبوو، بەپىزىترو بە حورمەتترو مېھرەبانتر نەبوو، لەگەل ھەموو پىكھاتەكانى كۆمەلگادا، بە مسولمان و نامسولمانەو، لە پروى ھەئسوكەوتەو، بەلام لىرەدا مەبەست پىنى حالەتى بەردنگارىى و پووبەروو بوونەووە،

(۳)- ﴿رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ﴾، نەرم و نىان و بە بەزەيىن لە نىو خۇياندا.

(۴)- ﴿رَنَّهُمْ رُكُوعًا سَجْدًا﴾، ھەمىشە بە ركوع بردووى و كړنووش بردووى دەيانىنى، واتە: تۆي بىنەر، ھەر كەسىك بى، ھەمىشە ئەگەر سەرنجيان بەدى، لە حالەتى ركوع بردن و سەجدە بردندا دەيانىنى، كە مەبەست پىي نوڭزە، چونكە ئەگەر بگونجى كړنووش بردن لە دەرەوۋى نوڭزىشداو بە تەنياش بىي، بەلام ناگونجى چوونە ركوع بە تەنيا بىي و، تەنيا لە نوڭزدا ركوع بردن ھەيە.

(۵)- ﴿يَتَّبِعُونَ قَسْطًا مِّنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا﴾، بەخشش و رەزامەندىي لە پەرورەدگار يانەوہ دەخوازن، واتە: ئەوۋى لىي دەخەفتىن و زۆر مەبەستيانەو ھەولى بۆ دەدەن، ئەوۋىە كە بەخششى خوا وەدەستىتىن، كە لە بەھەشتدا بەرجەستەيەو، ھەرۋەھا ئەوۋىە رەزامەندىي خواش وەدەست بىتىن، كە ەك خوا ﴿لَهُ رِضْوَانٌ مِّنَ اللَّهِ أَكْبَرُ﴾، التوبة، واتە: رەزامەندىي لە خواو، لە ھەموو شتىك كەوردترە.

۶- ﴿سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ﴾، (تەمسیر خەسلەتتىكى دىكەيانە)، نىشانەيان لە پروياندا ديارە، بە ھۆى كاريگەرىي كړنووش بىردنەوہ.

واتە: ەك شوتنەوارى كړنووش بىردن كە گەورەترىن حالەتى بەندابەتییە بۆ خوا، لە كاتىكدا مەزۇف كړنووش دەبات، لە ھەموو كاتان لە خوا نىزىكترە، نىجا نەو خوا پەرستىيە وای لىكردوون، نىشانەى خوا پەرستىي لە دەم و چاوياندا ديار بى، چونكە (سِيمَا)، يانى: (عَلَامَة) نىشانە، بەلەم دەبى لىرەدا وریا بىن كە مەبەست لە (وُجُوهُ) واتە: دەم و چاوو روو، جىايە لە نىوچەوانەكان (جىاھ) و نەيفەرمووہ: (جىاھەم) واتە: نىو چاوانىان، بەلكو فەرموويەتى: (وُجُوهُ)، نىجا بۆيە زانايان لەو بارەوہ زۆر قسەيان كردوہ و بە گشتىي سى را ھەن، لە بارەى مانای نىشانە ەەرکەوتنى ئەوان لە دەم و چاوياندا:

أ- ھەندىكيان گوتوويانە: نىشانەيەكى بەرھەستە.

ب- ھەندىكيان گوتوويانە: مەبەست نىشانەى مەعنەويە و ئاكارىي و پەرەشتىيە لە دنيادا.

ج- ھەندىكىش گوتوويانە: مەبەست پىي نىشانەى رۆژى دواييەو، لە رۆژى دواييدا نەوہ ەردەكەوئى.

نەو رايەى (الطبري) بىش لەو بارەوہ، پىم وايە رايەكى زۆر جوانە كە لە تەفسىرەكەى خۆى دا^(۱) ھىتاويەتى، دەلتى: ﴿سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ﴾، (فَكَانَ سِيمَاهُمُ الَّذِي كَانُوا يُعْرِفُونَ بِهِ فِي الدُّنْيَا أَثَرُ الْإِسْلَامِ، وَذَلِكَ خُشُوعُهُ وَهَذِيهِ وَرْهُدُهُ وَسَمْتُهُ، وَأَثَرُ آدَاءِ فَرَائِضِهِ وَتَطَوُّعِهِ، وَفِي الْآخِرَةِ مَا أَخْبَرَ أَنَّهُمْ يُعْرِفُونَ بِهِ، وَذَلِكَ الْغُرَّةُ فِي الْوُجْهِ وَالتَّحْجِيلُ فِي الْأَيْدِي وَالْأَرْجُلِ مِنْ أَثَرِ الْوُضُوءِ، وَبَيَاضُ الْوُجُوهِ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ).

واتە: ئەو نیشانەیان کە لە دنیا دا پێی دەناسان شوێنەواری ئیسلام بوو، کە
ملکە چییە کە و شیوە کە و دنیا بە کە مگرتە کە و ئاکارە کە و، شوێنەوارە کانی
ئەرکە پێویستە کانی و پەسندە کانیەتی.

لە پۆزی دوا ییش دا ئەو نیشانە یە تەو یە کە هەوا لێ داو ه پێی دەناسرێن،
ئەو ییش درەوشاوە یی پوو و دەست و لاق و بازوو بوونە، لە شوێنەواری دەست نۆزۆ،
سپێتی پوو ه کانه به هۆی کړنووش بردنه.

(القرطبي) ییش لە تەفسیرە کە ی خۆیدا^(۱)، لەو بارە ه دەلێ: (قَالَ مُنْصُورٌ: سَأَلْتُ
مُجَاهِدًا عَنْ قَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿سَيَمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ﴾، أَهْوَ أَثَرٌ يَكُونُ بَيْنَ
عَيْنَيِ الرَّجُلِ؟ قَالَ: لَا، رُجْمًا يَكُونُ بَيْنَ عَيْنَيِ الرَّجُلِ مِثْلَ رُكْبَةِ الْعِزِّ، وَهُوَ أَفْسَى قَلْبًا
مِنَ الْحِجَارَةِ؛ وَلَكِنَّهُ نُورٌ فِي وُجُوهِهِمْ مِنَ الْخُشُوعِ)، (مُنْصُور) دەلێ: لە موحامید
پرسی لە بارە ی قسە ی خۆ ی به رزە ه: ﴿سَيَمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ﴾، ئایا
ئە ه شوێنە وارێ کە لە نێ و چاوان ی پیا و دا دەر د کە و ی؟ گوتی: نە خێر، بە لکو جاری
وا ه یە لە نێ و چاوان ی پیا و ان دا و ک نە ژنۆ ی بزن ه یە، (واتە: بە رز دە بیتە و ه
دە بیتە گری)، بە لām دلی لە بە رد ڕە قترە، بە لکو مە بە ست پنی پۆش نایە، کە لە
دە م و چا و ان دا دەر د کە و ی، لە نە نجامی ملکە چیا ن دا بۆ خوا.

بە کێکی دیکە لە زانیان ی پێشین، وە ک تواج لە هە ندیک لە وانە ی ڕە نگە
نێ و چاوان ی خۆیان زۆر لە زە و ی خشان د بێ، تاکو شوێنکە ی لێ پەیدا کردو، ئنجا
ئایا بە ڕیا بازی بوو، یا خود ڕە نگە بۆ خواشیا ن بوو بێ، بە لām نێ و چاوان یان
شوێن دار بوو، گوتوو یەتی: (لَا أَدْرِي أَحْسَنَتِ الْأَرْضُ، أَمْ ثَقُلَتِ الرُّوسُ!). نازانم تایا
زە و ی زەر بوو، یا ن سەر ه کان قورس بوون! واتە: جاران ها وە لان خوا بە رستی
باشیشیا ن کردو، زۆریش لە کړنووشدا ما و نه وه، بە لām شوێنکە لە نێ و چاوان یان دا
پەیدا نە بوو!

(۷) - ﴿ذَٰلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَةِ﴾، ئەوێ باسکرا، ئەوێ وەسف و وێنەیانە لە تەوراتدا، (المَثَلُ: الوُصْفُ وَالْحَالَةُ الْعَجِيبَةُ)، (مَثَلٌ) بریتییە لە وەسف و حالەتی سەر سۆرەیتەر.

(۸) - ﴿وَمَثَلُ فِي الْإِنجِيلِ كَرَجٍ﴾، وێنە وەسفیان لە ئینجیلدا وەک کشتوکالێک وایە، یان وەک درەختێک وایە، یان وەک ڕووەکیک وایە.

(۹) - ﴿أَخْرَجَ شَطْطَهُ، فَأَزْرَهُ﴾، لێکەوی خۆی دەرکردو، لێ و پۆپێ کە لێی جیا دەبێتەو، (شَطْطُهُ) خۆتندراویشەتەو: (شَطْطُهُ).

(فَأَزْرَهُ) خۆتندراویشەتەو: (فَأَزْرَهُ)، هەردووکیان یانی: (فَقَوَاهُ)، واتە: ئەو لقانەی جیا بوونەو، لەو قەدە، یان لەو لاسکە، بە نەسبەت گەنم و جۆو مەرەزەو نەسک و ... هەتدەو، (فَأَزْرَهُ) بەهێزی کردو.

(۱۰) - ﴿فَأَسْتَغْلَظَ﴾، تەنجا زەبەلاح و چرو پڕ بوو، دواوی ئەو ڕووەکە، چ درەخت، ئەگەر لێ و پۆپی دەرکردن، چ گەنم و جۆی، کە لاسکەکی گۆلی دەرکردن، بەهێزی کردو، دواوی پتەو بوو.

(۱۱) - ﴿فَأَسْتَوَىٰ عَلَىٰ سُرْقٍ﴾، لەسەر قەدەکانی خۆی، یان لەسەر لاسکەکانی وەستاو.

(سوق) کۆی (ساق)ە، کە بە کوردیی دەبێتە قەد بۆ درەخت و، دەبێتە لاسک بۆ گەنم و جۆو ... هتد، خۆتندراویشەتەو: (عَلَى سُرْقٍ)، (سُرْقٍ) یان (سوق) هەردووکیان کۆی (ساق)ن، کە بریتییە لەوێ لێ و پۆیەکان، یاخود گۆلەکان، کە لێی دەر دەچن.

(۱۲) - ﴿يَعْجِبُ الزَّرَّاعَ﴾، جووتیاران سەرسام دەکات، یان چێتەر یان نێژەر، ئەو کەسێ نەمامەکە دەنێژێ، یاخود دانەوێلەکە دەنێژێ.

دەگوترێ: (أَعْجَبَهُ: زَاغَهُ وَعَدَّهُ نَفْسًا مَرْغُوبًا فِيهِ)، (أَعْجَبَهُ) واتە: زۆری پێ جوان بوو، پێی سەرسام بوو، بە شتیکی گرانبەهاو نازەزوو بۆ کراوی لە قەڵەمدا.

(۱۳) - ﴿لِيَغِيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ﴾، تاكو نهوانی بیپروان، پنیانیان پهست بکات، (الغیظ: اشد الغضب، و غاظه: أغضبه اشد الغضب)، (غیظ: بریتیه له نهوپه‌ری تووره‌یی، ده‌گوت‌ری: غاظه)، واته: تووره‌ی کرد، تووره بوونتیکی زور، که‌واته: ﴿لِيَغِيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ﴾، یانی: (لِيُغْضِبَ بِهِمُ الْكُفَّارَ)، بؤ نه‌وه‌ی رقی کافره‌کانیان پنی هه‌لبستینن، نه‌مه دپاره زانایان وایان لی‌کداوه‌ته‌وه ددلی: (تَغْلِيلٌ لِّمَا تَضْمَنُ تَمَثُّلُهُمْ بِالزَّرْعِ الْمُوصُوفِ مِنْ مَّالِهِمْ وَتَرْقِيهِمْ فِي الرِّيَادَةِ وَالْقُوَّةِ، فَعَلَ اللَّهُ ذَلِكَ: ﴿لِيَغِيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ﴾)، نه‌مه هوکاره دوزییه بؤ ته‌شیه‌کردنی نه‌وان، به کشتوکار، یان به دره‌ختیک که به‌وه و دس‌ف کراوه، گه‌شه‌ی کردوه زور به‌ره و پیشه‌وه چووه‌و، زیاد‌ی کردوه‌و، به‌هیزو پی‌ز بووه، واته: خوا ﴿يُحْشَرُ﴾ بؤیه وای لی‌کردن تاكو رقی کافره‌کانیان پنی هه‌لبستینن.

نه‌وانه‌ی ناحه‌زی خواو پی‌غه‌مبه‌ری خوا ﴿يُحْشَرُ﴾ و په‌یامی خوان، بی‌گومان نه‌وان تووره‌و په‌ست ده‌بن، نه‌گهر بینن په‌یره‌وانی دینی خوا له گه‌شه‌کردن و له نه‌ش و غاو، زیاد بوون و به‌ره و پیش‌چوون دان.

(۱۴) - ﴿وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا﴾، خوا ﴿يُحْشَرُ﴾ به‌لینن داوه به‌وانه‌یان که بروایان هیناوه و کرده‌وه باشه‌کانیان کردوون، لی‌بوردن و پاداشتیکی مه‌زنیان بداتن.

لی‌ره‌دا خاوه‌نی (معاسن التأویل)، (جمال الدین القاسمی)^(۱)، له ته‌فسیره‌که‌ی خویدا فسه‌یه‌ک له (ابن کثیر) دوه نه‌قل ده‌کات، به‌لام دوایی ره‌خنه‌ی لی ده‌گری، ده‌لی:

(قَالَ ابْنُ كَثِيرٍ: مِنْ هَذِهِ الْآيَةِ انْتَزَعَ الْإِمَامُ مَالِكٌ رَحْمَةً اللَّهِ عَلَيْهِ، فِي رِوَايَةٍ عَنْهُ: تَكْفِيرُ الرِّوَافِضِ الَّذِينَ يُبْغِضُونَ الصَّحَابَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ. قَالَ: لِأَنَّهُمْ يَبْغِضُونَهُمْ، وَمِنْ غَاظِ الصَّحَابَةِ، فَهُوَ كَافِرٌ لِهَذِهِ الْآيَةِ، وَوَافَقَهُ طَائِفَةٌ مِنَ الْعُلَمَاءِ عَلَى ذَلِكَ، وَلَا يَخْفَاكَ أَنَّ هَذَا خِلَافُ مَا اتَّفَقَ عَلَيْهِ الْمُحَقِّقُونَ مِنْ أَهْلِ السَّنَةِ وَالْجَمَاعَةِ، مِنْ أَنَّهُ

لَا يَكْفُرُ أَحَدٌ مِنْ أَهْلِ الْقَبْلَةِ، دەلێ: (إِبْن كَثِير) گوتوو یه ق: له م نایه ته دا ئیما م مالیک ره حمه ق خوا ی لی بێ، نه وه ی هه له ی تنجا وه له یه کیک له ر یوا یه ته کا ندا له وه وه، که رافیزه کا ن به کا فر دا نا ون، [شیعه ی دوا زده ی ئیما می که ره فزی جێنیشینایه تی و حوکمرانی ی هه ر سێ خه لی فه ی به ریز: نه بو و به کر و عومه رو عوسمان ده که ن (خوا لیان رازی بێ)]، نه وانه ی ها وه لāن ده بو غزی ن، چونکه رقیان له ها وه لāنه و، هه ر که سیکی ش رقی له ها وه لāن بێ، بێروایه، تنجا (جمال الدین القاسمی) ده لێ: به لām تو لیت په نهان نیه، نه وه پتچه وانه ی نه وه یه که لیکۆ له ره وان له نه هلی سونه ت و جه ما عه ت، (واته: جه ما وه ری مسو لمانان) له سه ری یه که ده نگن، که هه ر که سیکی نه هلی قبیله بێ، به کا فر دا نا نرێ!

به لێ، به گونا هبا رو خه تا با رو به لاری دا ده نرێ، به لām به کا فر له قه لām نا درێ، دیاره شیعه ی دوا زده ئیما می ش و دک مو عته زی له و مو رجینه و قه ده ری به و جه بریه و نه وانی دیکه، به نه هلی قبیله له قه لām درا ون، به لām زانا یان خستوو یان نه ژیر ناو نی شانی: (الْفِرَق، أَهْل الْبِدْع، أَهْل الْأَهْوَاء)، کۆمه له جیا بو ده کا ن، شو ی ن نا ره زوو که و تو وه کا ن و، دا هت نه ره کا ن، به و جو ره نا وانه پتاسه یان کر دو ون، به لām هه ر له با زنه ی ئۆمه ق پیغه مبه ردا هتشتوو یان نه وه.

شایانی با سه: و دک چۆن نه وان، واته: به شیک له نه هلی سونه ت و جه ما عه ت، نه م رسته یه: ﴿لِيُخَيِّطَ بِهِمُ الْكُفَّارَ﴾، ده که نه به لگه له سه ر له ئیسلام ده رکردنی شیعه ی دوا زده ئیما می، ده لێن: له بهر نه وه ی رقیان له ها وه لāنه (خوا لیان رازی بێ)، که به دنیایی نه وه هه له و گونا هتکی گه وره یه، بو هه ر که س ها وه لāن بو غزی ن، به لām جه ما وه ری مسو لمانان به هۆی گونا هانه وه، نه هلی قبیله یان له با زنه ی ئۆمه ت نه بردۆ ته ده رێ.

تنجا ها و کات شیعه ش (مِنْ) له وشه ی (مِنْهُمْ) ی ﴿وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ﴾ دا، که ده لێن: (مِنْ) بو هه ندیک (بعض) ه، واته: خوا ﴿يُكَفِّرُ عَنْهُمْ سَرًّا﴾

بەلێنی بەوانە لە ھاوولانداد، کە پروایان ھێناوە و کردەوێ بەشەکانیان کردوون، بەلێنی پێداون: لێیان ببوو و پاداشتیکی مەزنیان بداتەو، دەیکەنە بەلکە ی بۆچوونیکێ ھەلەیان و دەلێن: کەواتە: دەگونجێ تاییەتە کە ھاوولان ھەمووان نەگرتەو!! بەلام زۆرینەی مەسولمانان کە ھەندیک لە قوناغە مێژووییەکاندا بە: (أهل السنة والجماعة) ناسراون، دەلێن (من)، لێردا بۆ پروونکردنەو (بیانیه) یە، بۆیەش (مئئم)، یانی: ھەموو ئەوانەی خاوەنی ئیمان و کردەوێ باش بوون لە ھاوولان، خوا بەلێنی لێبوردن و پاداشتیکی مەزنی پێداون.

بەلام قسەکەی شیعیان غەلەتە، چونکە (من) دەگونجێ بۆ بەشیک (تبعیض) بێ و، دەشگونجێ بۆ پروونکردنەو (بیانیه) بێ، بەلام لێردا بەپێی سیاق دیارە کە خوا ﷻ مەدحی ھاوولان دەکات، ئەوانەی لە خزمەتی پێغەمبەردا ﷺ بوون، بە تاییەتی ئەو ھەزار و چوارسەد (١٤٠٠) کەسە لە ژێر درەختە کەدا بەلێن و پەیمانیاں پێدا، ئەوانەش کە شیعیە دیابوون، بە زۆری لەئێو ئەو (١٤٠٠) کەسەدان، کە ھەر سێ خەلیفە راشیدەکان و ھاوولە یەک بەکەکانی دیکەن: سەعدی کورێ ئەبی وەققاس و، عەبدوڕرەحمانی کورێ عەوف و، زوبەیری کورێ عەووام و، طەلحەیی کورێ عوبەیدیلاو ھەموو ئەوانی دیکە، تێکرایان لە ئێو ئەو (١٤٠٠) کەسەدان، بۆیە خوا ﷻ پێش ئەو فەرموویەتی: ﴿لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ﴾، بە دلنایی خوا پازی بوو لە برواداران، کە بەلێنیاں بە تۆ دەدا لە ژێر درەختە کەدا، بۆچی؟ ﴿فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ﴾، زانیی چی لە دلێندا ھەیە، بۆیە ئۆخژن و ئۆقرەیی ناردە سەرین، زانیی چی لە دلێندایە! واتە: زانیی کە ئیمان و تەوحید بەندایەتی بۆ خواو یەکلایوونەو بۆ خویان لە دلدا ھەیە، خوا یەروەردگار ئەو بەلێن و موژدە خوشەیی پێدابوون، زانیویەتی ئەوانە سەرەنجامیشیان چون دەبێ! کەواتە: ئەم تاییەتەو تاییەتەکانی پێشیش، ھەر ئەو دەگەینەن کە ھاوولانی بەرزێ پێغەمبەر ﷺ بە تاییەتی ئەوانەیی شیعیە دوازدە تیمامیی رق و بوغزین

لەسەر چىر دەكەنەۋە، كە سى خەلىفەكانن (خو لىيان پازى بىن) تەبوو بەكرو
 عومەرو عوسمان، پاشان تەلھو زوبەيرو سەعدى كورپى ئەبى ۋەققاس و
 عەبدۇررەھمانى كورپى عەۋف و ئەۋانەن و، ھەمووشيان لە نىۋ (١٤٠٠) كەسكە
 بوون!!

بەلام زۆر جارن دەمارگىرىنى طائىفىنى و مەزھەبىنى واىكردود، كە ھەندى
 لە تۆيۋەرەۋانى قورپان لە تىگەيشتن لە ئايەتەكان بەلارپىداۋ بەو لاۋ لاداپچن،
 لە كاردانەۋەي يەكدىدا، كە شىعە گوتوۋايانە: ئايەتەكە ھەموۋان ناگرتەۋە،
 لەۋلاشەۋە ھەندىكى دىكە گوتوۋايانە: تىۋە مادام پقتان لە ھاۋەلانە، بەپىتى
 ئەم ئايەتە بە پىپروا لە قەلەم دەدرىن!

كە لە راستىدا ھەردوۋىكىان جوړىك لە زىددىۋىنى و تىبەپاندىان تىدا
 ھەيە، بەلام بىگومان ھەلۋىستەكەي شىعە كە ھاۋەلان دەبوغزىنن، پىچەۋانەي
 ئايەتەكانە، ئەو ھەموۋ ئايەتەنەي مەدھى ھاۋەلان دەكەن، (خو لىيان پازى
 بىن)، ھەروەھا پىچەۋانەي سوننەت پىغەمبەرى خوا و سىرەي پىغەمبەرىشە ﷺ
 كە ئەو نىعتىمادى سەردكىي لەسەر ئەبوو بەكرو عومەرو عوسمان و عەلى و
 سەعدو سەعيدو طەلھو زوبەيرو سەعدى كورپى ئەبى ۋەققاس و ئەۋانە بوۋە،
 پاشان پىچەۋانەي عەقلى و مەنتىقىشە: چۆن دەبى پىغەمبەرى خوا ﷺ ھاۋەلە
 يەكە يەكەكانى، تۆمەتبار بىرىن، گوايە لاىانداۋە! دىسان ئەۋەي شىعە دەيكەنە
 بىيانو بو تۆمەتباركردنى ھاۋەلان، شتىكى بىن بىنەماۋ ئەفسانەيە، كە گوايە
 پىغەمبەر ﷺ عەلى دانائە! كۈا ئەۋە لە كۆندا ھەيە؟ ئەۋە (نەج البلاغە): عەلى
 كورپى ئەبوو تالىب ﷺ لە يەكەك لە وتاردكانى دا (ھەرچەندە (نەج البلاغە)،
 ھەموۋشى جىيى متمانە نىە، بەلام بە لاي كەمەۋە لە لاي شىعە، جىيى متمانەيە،
 ئامازدە بو ئەۋە ناكات كە ئەو ئىمامى مەسۇلمانان بوۋە خەلىفەي بەھەقيان
 بوۋە، بەلكو ئەۋە بە بەلگە دىنئىتەۋە دەلتى: ھەر ئەۋانە بەيەتايان بە مندائە،
 كە بەيەتايان بە ئەبوو بەكرو عومەرو عوسمان داۋە، واتە: رەۋايەتتى مىن، بە

هۆی ئەوانەوهیە، کە پەواوەتیان بە ئەبوو بەکرو عومەر و عوسمان داوە، ئنجا ئەگەر هی عەلی پەوابێ، هی ئەوانیش پەوابوو، ئەگەر هی ئەوان ناپەوا بووبێ، هی ئەویش هەر ناپەواوە! بەلام هەموو ئەو شتانی دیکە، کە شیعه بە بەلگەیان دێننەوه، لە گێڕاوان و لە تێگەشتن لە هەندیک ئایەتان، وەک تێمە لە تەفسیری سوورەتی (المائدة) شدا باسی ئەوەمانکردووە، عەلی عليه السلام هیچ کام لەوانە بە بەلگە ناهێتێتەوه، کەواتە: یان ئەوانە هیچیان بە بەلگە ناشین، یان دەبێ بڵێن: عەلی ئەیزانیون!.

کورتہ باسیک: له بارہی خہسلہ تہ بنہرہ تیہ کانی

ہاوہ لانی بہرزی پیغہ مبروہ

بہرزان!

له کۆتایی ئەم دەرسەماندا بە باشی دەزانم، کورتە باسیک لە بارە ی خەسلەتە بنەردتیەکانی هاوہلانی بەرزی پیغە مبروہ ﴿﴾ بکەین.

من لەبەر پۆشنای شەش کۆمەڵە نایەتدا، سێ (۳۰) لە پەوشت و خەسلەتە بنەردتیەکانی هاوہلانی خوا لیان رازی بێ، هەڵینجاو، ئەویش لە مەوسووعی: (الإسلام كما يتجلى في كتاب الله)، لە کتیی حەوتەدا: (الكتاب السابع خاتم النبيين محمد ﴿﴾ موجز سیرتە وبراھین نبوتە ومقامه الرفیع وواجبنا تجاهه) ^(۱)، چەند نایەتیکم هیناون، لە نایەتەکاندا سێ (۳۰) خەسلەتی بنەردتی هاوہلانی بەرزی (خوا لیان رازی بێ)، کە نایەتەکان دەیانگەینن، دەرھیناون و هەڵینجاو:

۱- یەکەمین نایەتیان ئەم نایەتە ی سوورەتی (الفتح) نایەتی ژمارە: بیست و نۆ (۲۹)، کە تێمە تەفسیرمان کرد.

۲- دووہم لە نایەتەکان، نایەتەکانی: (۱۸ و ۱۹)، هەر لە سوورەتی (الفتح) ن: ﴿لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ وَأَثَبَهُمْ فَتْحًا قَرِيبًا ﴿۱۸﴾ وَمَعَانٍ كَثِيرَةً يَأْخُذُونَهَا وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿۱۹﴾﴾.

۳- نایەتی ژمارە (۱۰۰)ە، لە سوورەتی (التوبة): ﴿وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ أُولَئِكَ الْمُقَدَّمُونَ إِلَى اللَّهِ الْمُحْسِنِينَ وَالْأَنْصَارُ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿۱۰۰﴾﴾.

(۱) چایی دووہم لە لایەرە: (۲۴۹ - ۲۴۶).

۴- نایه ته کانی: (۸ و ۹) ی سووردتی (الحشر) ن، که خوا **لِلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا وَيُصَلُّونَ اللَّهُ رَسُولَهُ أُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ** **وَالَّذِينَ تَبَوَّءُوا الدَّارَ وَالْإِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ فِي صُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّا أَوْتُوا وَيُؤْثِرُونَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ وَمَنْ يُوقِ شَعْنَهُ** **فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ** ۱۰۴

۵- نایه ته که ی سووردتی (التوبة) یه، نایه تی ژماره (۸۸) ه، **لَنْ يَكُنِ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ جَهْدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُحَرَّرَاتُ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ** ۸۸

۶- نایه ته کانی: (۱۷۲ - ۱۷۴) سووردتی (آل عمران) ن، که کاتی خوی له کتینه که دا نه نو سوان، به لأم تبستا هتاومن، خوا **لِلَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِقَوْلِ الرَّسُولِ مِنْ بَعْدِ مَا أَصَابَهُمُ الْقَرْحُ الَّذِينَ أَحْسَنُوا أَنْفُسَهُمْ وَأَتَّقُوا آجْرَ عَظِيمٍ** **الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ إِيمَانًا وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ** **فَانْقَلَبُوا بِنِعْمَةِ رَبِّهِمْ إِذْ وَضَعُوا الْأَرْوَاحَ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ** ۱۷۴

که نیمه به ریز پیناندا ده چین، جاری له سووردتی (الفتح)، نایه تی ژماره: (۲۹)، ده (۱۰) سیفه همان وه رگرتوون:

سيفه ق يه كه م: سه ختي له سهر بييروايان له کاتي جهنگ و پروبه پروو بوونه وده: **أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ**، که واته: هاو ده لان (خوا ليان رازی بی)، یه کیک له خه سه له ته کانیا نه وه بووه که له به رانه ر دوژماني خواو، ناحه زانی په یامی خواو پیغمبه ری خواوا **تَوَدُّونَ الذِّمَّةَ دَنًّا وَمُنًى وَهُمْ لَا يُحِبُّونَ**، به لأم له حاله تی پروبه پروو بوونه وه و جهنگ و به ره نگاری دا.

سيفه ق دووهم: په حم و به زه ی و میهره بانی له تئو خویندا: **رَحِمَاءٌ بَيْنَهُمْ**.

سيفه ق سیه م: زور پکوع بردن و زور کرنوش بردن، که مه به ست پینان به رپا کردنی نویژه: **تَرَبَّعُوا رُكْعًا سَجَدًا**، که واته: له په یوه نندیان له گه ل نه هلی

نیماندا، نه‌رم و نیان و به به‌زده‌یین و، له‌گه‌ل ته‌هلی کوفرو ناحه‌زانی په‌یامی
خوادا، له کاتی سه‌نگهر له په‌کدی گرتندا، ژۆر زېرو به ده‌مارو توندو تیژن،
له په‌یوه‌ندی‌شیان له‌گه‌ل خوادا خاودنی نه‌و په‌ری به‌ندایه‌تیی و، ملکه‌چیین
بؤ خوا، که له پکووع و سه‌جده‌دا به‌رجه‌سته ده‌بی و، نه‌وانیش دوو پایه‌ی
بنه‌په‌تیی نوژن.

سیفه ته‌کانی چواره‌م و پینجه‌م: به تامانجگرتنی به‌خششی خوا، په‌زامه‌ندی
خوا له ژبانی دنیادا، که مه‌به‌ست له به‌خششی خوا، به هه‌شتی خواو
پاداشته‌که‌یه‌تی، که له به‌هه‌شتدا به‌رجه‌سته ده‌بی، مه‌به‌ستیش له په‌زامه‌ندی
خوا نه‌وه‌یه، که خوا لیان رازی بی و نه‌وانیش له خوا رازیین: ﴿يَبْعَثُونَ فِضْلًا مِّنَ
اللّٰهِ وَرِضْوَانًا﴾.

سیفه‌تی شه‌شم: نیشانه‌داربوون به نیشانه‌ی به‌ندایه‌تیی بؤ خواو چاکیه‌تی و
پاکیه‌تیی، ﴿سَيَأْتِيهِمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِّنْ أَثَرِ السُّجُودِ﴾، نیشانه‌یان له دم و چاویاندايه،
به هو‌ی کاریگه‌ریی کرنووش بردنه‌وه.

له ته‌ورات دا خوا به‌و وه‌سفانه پیناسه‌ی هاوه‌لانی به‌ریزو دلسو‌زی پیغه‌مبه‌ری
خوا‌ی کردوه.

سیفه‌تی هه‌وهم: به‌هیزکردن و پالېشتی کردنیان بؤ پیغه‌مبه‌ری خوا، ﴿و،
پشتگیری کردنیان و هاوکاری‌یکردنیان بؤی، وه‌ک خوا ﴿لَهُ نِجِيلًا﴾ به‌و
وه‌سفه، وه‌سفی کردوون، ﴿كَرَّرَ أَخْرَجَ مِنْهُمُ فَتَارَةً، فَاسْتَفْلَظَ فَاسْتَوَىٰ عَلَىٰ سُرْقِهِ﴾،
که خوا ﴿يَبْعَثُ مَبْرَهُ﴾ که‌ی خو‌ی ﴿بِهِ دَرَهْخَتِكِي﴾ پاک و چاک شو‌په‌اندوه‌و،
هاوه‌لانی‌شی به‌و لقانه‌ی که له‌و دره‌خته ده‌رده‌چن و، دوا‌یی ده‌بنه هو‌ی
به‌هیزکردن و چوپړکردن و پته‌وکردنی.

سیفه‌تی هه‌شته‌م: پشت به خوا به‌ستن و له‌سه‌ر پټی خو‌ ده‌ستان، ﴿فَاسْتَوَىٰ
عَلَىٰ سُرْقِهِ﴾، ﴿سُوقٍ كُوزِي﴾ (ساق) د، واته: نه‌و کشتوکاله، ته‌گه‌ر ده‌غل و دانه،

لەسەر لاسکەکانی و، ئەگەر دارو درەخت و باغە، لەسەر قەدو بئیکەکانی خۆی،
وہ ستاوە.

سِيفَتِ نَوْبِهِم: رازی بوونی خۆی پەرودەگارو پەسەندکردنی بۆیان: ﴿يَعِجِبُ
الزَّعَّاجُ﴾، چونکە چینه‌ری ئەو کشت و کالەو نێژەری ئەو نەمامە، خۆی میهرەبان
بوو، واتە: خۆی پەخسێنەریان ﴿لِئَانِ رَازِيهِ﴾.

سِيفَتِ دَهَبِهِم: رق هەڵساندنیان بۆ کافران: ﴿لِيَغِيظَ بِهِمُ الْكُفَّارُ﴾، بێکومان
کافرەکانیش، بۆیە دەیانبوغزێن، چونکە بە باشترین شێوە هاوەلانی بەرێزی
پێغەمبەر ﷺ نالای نایین و بەرنامەی خۆیان بەرزکردۆتەو، دژی کوفریان
شکاندو، دژی کوفریش لە دەستەلانی تاغووت و زۆردارە خۆسەپێنەکاندا،
بەر جەستە بوو.

پێشتریش باسماکرد کە: ﴿الَّذِينَ مَعَهُ﴾، وێرای هاوەلانی بەرێزی پێغەمبەر ﷺ
هەموو ئەوانی دیکەش دەگرێتەو، کە بەو پێیەدا پۆشتوون و، ئەو خەسەلت
و سیفەتانی ئەو هاوێ بەرێزانەیان (خوا لێیان رازی بێ)، لە خۆیاندا هێتوانە
دی و، لە دەوری پێغەمبەر ﷺ و لە دەوری پەیام و بەرنامەی پێغەمبەری خوا
بوون، هەرچەندە لە رووی جوگرافی و کاتەو دەور بووبن.

پنج سیفەتەکانی: (۱۱ و ۱۲ و ۱۳ و ۱۴ و ۱۵): لە تایی (۱۸) ی سوورەتی (الفتح)
دان، کە خوا ﷻ تێیدا فەرموویەتی:

سِيفَتِ يَزْدَهَبِهِم: رازیبوونی خوا لێیان: ﴿لَمَّا رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ
يَاْمُونُكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ﴾، خوا ﷻ لێیان رازیو پەسەندی لای خۆان، کە بە
پلەی یەکەم مەبەست ئەو (۱۴۰۰) هاوێیە، (خوا لێیان رازی بێ)، کە لە ژێر
درەختەدا لەسەر جەنگ کردن لەگەڵ دۆژمندا، پەیمانیان بە پێغەمبەردا ﷺ پێش
ئەوێ صولحی حودەبیبیی پێک بێ، دوا ئەوێ پێیان گەشت، کە هاوێش بۆ
خوا دانەرەکان عوسمانی کوری عەففان ﷻ، نوێنەری پێغەمبەریان ﷺ کوشتو.

به لآم له نایه تی ژماره (۱۰۰) ی سوورده تی (التوبة) دا، خوا ﴿۱۰۰﴾ زایدده گه یه نی که له تیکر ای پیشکه وتوو ده که مه کان له کوچکه ران و پشتیوانان و، له وانه ی به چاکیش شوئینان که وتوون، له هه موویان رازییه، وهک ده فقه رموی: ﴿وَالسَّيْفُورُ الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهِجْرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَنٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ﴾.

که بیگومان چه مکی نهم نایه ته گشتگیره، بو تیکر ای هاو ده لانی به پرزی پیغه مبه ر ﴿۱۰۱﴾ که به کوچکه ران و پشتیوانان و دسفرکراون، ته وانه ی که له ئیمان هیناندا پیش غه یری خویان که وتوون، هه رو ده ها له کوچکردن و فیداکاری و پشتگرتنی په یامی خواشدا، هه ر بویه له رووی زه مه نییه وه پیشکه وتوونه و، له رووی پاداشیشه وه پیش هه موویان که وتوونه وه، چونکه دواپی له پاداشتی هه موو ته وانه دا به دواپان که وتوون به چاکیی، به شدار بوون.

سیفه تی دوازه ده یه م: جیگیر بوونی نه وه ی خوا ﴿۱۰۲﴾ خوشیویستوه له دلیاندا که بریتیه له ئیمان و به ره هه مه کالی ئیمان: ﴿فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ﴾، خوا ﴿۱۰۳﴾ زانی چیان له دلدا هه یه!

سیفه تی سیزده ده یه م: دابه زانندی توقره یی و ئوخژن بو سه ر دل و ده روونیان: ﴿فَأَنزَلَ الْسَّيْفَةَ عَلَيْهِمْ﴾.

سیفه تی چواره ده یه م: پاداشت دانه وه ی خوا بو یان، به وه که ده سته هوت و سه رکه هوتی نیزیکیان به نسیب بکات: ﴿وَأَنبَهُمْ فَتَعَارَفَا﴾.

سیفه تی یازده ده یه م: په خساندی ده سته هوتا تیکی زور بو یان: ﴿وَمَعَانِهِ كَثِيرَةً يَأْخُذُونَهَا﴾.

شه ش سیفه ته کانی: (۱۶ و ۱۷ و ۱۸ و ۱۹ و ۲۰ و ۲۱) که تیکر ا ده بن به شه ش (۶) سیفه ت، نه مانه ش هه موویان له نایه ته کانی (۷ و ۸ و ۹) ی سوورده تی (الحشر) و ده ده گیرین:

سِيفَهُ شَاذَهُ يَهْمُ: كۆچكردن و بەجەتشتىنى مائ و حال له پىنى خوادا:
لِلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ ﴿۱﴾ ئەمە تايبەتە بە ھاودلانى
 كۆچكەرەوہ ﴿۲﴾ له رۆژگارى پىغەمبەردا ﴿۳﴾ بە پەلى يەكەم، بە لام بىگومان دواى
 ئەوانىش ھەر كەسكى دىكە بە درىزايى مېژو نامادە بووبى، زىدو نىشتىمان
 و مائ و حال و كەس و كارى خوئى له پىناوى خوادا بە جى بهيلى، چەمكەكەى
 ئەوانىش دەگريئەوہ.

سِيفَهُ حَقْدَهُ يَهْمُ: سەرغىستى دىنى خواى بەرزو، رىبازى پىغەمبەرى بەرپز:
وَيَتَصَرَّوْنَ اللَّهُ وَرَسُولَهُ ﴿۴﴾ پىشتىگىرى و پىشتىوانى خواو پىغەمبەركەى دەكەن.

سِيفَهُ هَزْزَهُ يَهْمُ: رازانەوہ بە راستى، بە دل و بە قىسەو بە كردهوہ:
أُولَئِكَ هُمُ الصَّدِيقُونَ ﴿۵﴾ ئا ئەوانەن راستان.

سِيفَهُ نَوَزَهُ يَهْمُ: پەنادانى كۆچكەران له پىناوى خواداو خوئويست و
 پىشتىگرتيان: **وَالَّذِينَ بَوَّؤُوا الدَّارَ وَالْإِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ يُخْرِجُونَ مِنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ** ﴿۶﴾ ئەوانەى
 پىشتەر مەزگاليان دامەززانەو ئيمانان لەو مەزگاليانەى خوياندا سەقامگىر
 كردهوہ، ئەوانەيان خوئ دەوى كە كۆچيان بۆلا دەكەن، (بۆ ئەوہى ھاوكارىيان
 بكەن و بيانەهوئىنەوہ).

سِيفَهُ بَيْسَتَهُ يَهْمُ: ھەسوودىي نەبردن بە برا كۆچكەرەكانيان، بەھۆى ئەوہوہ
 كە پىغەمبەرى خوا ﴿۷﴾ جار بە جار لە دەستكەوى جەنگىي پىنى داو، دەك
 قەرەبوو كەردنەوہىك بۆ ئەو مائ و حالە فەوتاوہيان كە لە مەككە بەجىيان
 ھىشتوہ: **وَلَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّا أُوتُوا** ﴿۸﴾ لەبەر ئەوہى پىيان دەدرى،
 ھەست بە ئىرەيى و ھەسەدو دل نازەھەتتى ناكەن.

سِيفَهُ بَيْسَتَ وَ يَهْمُ: بەسەرخۇدا ھەلبىزاردن لەگەل پىويستى ھەبوونى
 زورىش دا: **وَيُؤْثِرُونَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ** ﴿۹﴾ (براو خوشكانيان)
 بە سەر خويان دا ھەلدەبۆرن، ھەرچەندە خوئيان پىويستيان پىنى بى، ئەو

بەسەر خۇدا ھەلباردنەش سىفەتتىكى يەكجار گەوردىيەو، بە زەحمەت مەرۇف دەيگاتى.

سىفەتەکانى بیست و دووهم و بیست و سیهم: تېكۆشان بە مال و بە نەفس لە پىتى خوادا، واتە: بەختکردنى سامان و گیان، کە ئەمە لە تايەقى ژمارە (۸)ی سوورەتی (التوبة) وەردەگیرى، ﴿لَيْكِ الرُّسُولُ وَالَّذِي أَمَّاوَا مَعَهُ جَهْدُوا بِأَمْرِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ﴾، بەلام پىتغەمبەر و ئەوانەى پىروایان ھىناو لەگەلیدا، بە سامان و گیانیان لە پىتاوی خوادا تېكۆشیون.

حەوت وەسفیشیان لە نایەتەکانى: (۱۷۲ - ۱۷۴)، سوورەتی (آل عمران) وەردەگیرىن:

سىفەتى بیست و چوارەم: لە کاتى گرفتارىی و ناپەتە پىیدا بە دەم بانگەوازی خواو پىتغەمبەرەو چوون: ﴿الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلَّهِ وَالرُّسُولِ مِنْ بَعْدِ مَا أَصَابَهُمُ الْقَرْحُ﴾، ئەوانەى وەلامى خواو پىتغەمبەریان دایەو، دواى ئەوێ برینیان تىبوو بوو و زۆر ناپەتە بوو بوون.

مەبەست پىتى وەلامدانەوێ پىتغەمبەرە ﴿بِأَوْ رُؤِشْتَن بەرەو جەنگى (حمراء الأسد)، کە پىتغەمبەر ﴿لەگەل کافرەکانى قورەیشدا مەوعیدیان پىشتەر دانا بوو لە (حمراء الأسد)، مسوڵمانانىش ھەرچەندە لە جەنگى توحوددا زۆر زیانیان پىگەشت و نازاریان بینیبوو، بەلام کاتىک کە پىتغەمبەر ﴿فەرەمۆى مەوعیدو ژوانگەمان ھەيە، لەگەل قورەیشدا، ھەبوو کە بە بریندارى و، ھەبوو بە لۆژە لۆژ چوون!

سىفەتەکانى بیست و پىنجەم و بیست و شەشەم: خواوێ پارىزکاریى و چاکەکاریى بوون و، پاداشتی مەزن بوون: ﴿الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلَّهِ وَالرُّسُولِ مِنْ بَعْدِ مَا أَصَابَهُمُ الْقَرْحُ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا مِنْهُمْ وَاتَّقُوا أَجْرٌ عَظِيمٌ﴾، بۆ ئەوانەیان کە چاکەکار بوون و پارىزکار بوون، پاداشتى مەزن ھەيە.

سيفه ق بیست و حوتهم: ئیمان زیاد بوون به هه‌ره‌شه‌ی دوژمنان: ﴿الَّذِينَ قَالُوا لَهُمْ إِنَّا لِلَّهِ إِذْ جَعَلُوا لَكُمْ فَاخْتَوَاهُمْ فَزَادَهُمْ إِيمَانًا﴾، نه‌وانه‌ی که کۆمه‌لیک له‌ خه‌لک پێیان گوتن: خه‌لک، واته: قورده‌یش بۆتان کۆبوونه‌وه، تنجا لێیان بترسین، به‌لام: هه‌ر ئیمانی زنده‌کردن، نه‌و هه‌ره‌شه‌یه‌و نه‌و هه‌واله‌ که بۆ که‌سانی دیکه جیتی نه‌وه بوو، نه‌ژنۆیان پیتی به‌رزى، نه‌وان ئیمانیان پتی زیاد بوو، تیغی ره‌سه‌ن هه‌تا شتی پێبیری زیاتر سپیی و ساف (مصل) ده‌بی و، زیاتر تیف تیفه ده‌دری!

سيفه ق بیست و هه‌شته‌م: پشت به‌ خوا به‌ستى و بى‌ منه‌ت‌بوون له‌ دوژمنان: ﴿وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ﴾، گو‌تیا‌ن: خوامان به‌سه‌و باشت‌رین کار پتی سپێ‌دراویش خوا‌یه.

سيفه ق بیست و نۆیه‌م: به‌هرده‌م‌ند‌بوون له‌ چاکه‌ی خواو پارێزرا‌ن له‌ زیا‌ن: ﴿فَانْقَلَبُوا بِنِعْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ لَّمْ يَمَسَّ لَهُمْ سُوءٌ﴾، به‌ نيعمه‌ق خواو به‌خششی خواوه‌ گه‌رانه‌و‌ودو زیا‌نیا‌ن تووش نه‌بوو، چونکه‌ قورده‌یش هات‌بوون، به‌لام که‌ هه‌والیا‌ن بیست پێغه‌مبه‌ر ﷺ و هاو‌ده‌لانی بۆیا‌ن هات‌وونه‌ده‌ر، به‌ په‌له‌ رۆیشتن و، کۆمه‌لیک زاده‌و زه‌خیره‌ش که‌ پێیان بوو، بارگرا‌نیی بوو، به‌جیا‌ن هێشت و، بوو به‌ ده‌ستکه‌وت بۆ هاو‌ده‌لان، بۆیه‌ ده‌فه‌رموی: ﴿فَانْقَلَبُوا بِنِعْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ﴾، به‌ چاکه‌و نيعمه‌ق خواوه‌و به‌ به‌خششی خواوه‌ گه‌رانه‌وه، ﴿لَّمْ يَمَسَّ لَهُمْ سُوءٌ﴾، هێچ نا‌ره‌حه‌تی و نا‌زازیکیان تووش نه‌بوو، هێچ خراپه‌یه‌کیان به‌سه‌ر نه‌هات.

سيفه ق سییه‌م: شو‌ینکه‌وتنی ره‌زانه‌ندیی خوا: ﴿وَأَتَّبَعُوا رِضْوَانَ اللَّهِ﴾، نه‌مه‌ کۆتا سیه‌تیانه، که‌وتنه‌ شو‌ین ره‌زانه‌ندیی خوا، ﴿وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ﴾، بێگومان خواش ﷻ خوا‌ه‌نی به‌خششی مه‌زنه‌.

له‌ کۆتایی باسی خه‌سه‌له‌ته‌ بنه‌ره‌تیه‌که‌یانی هاو‌ده‌لاند (خوا لێیان را‌زی بۆ)، که‌ ئیمه‌ له‌به‌ر رۆشنا‌یی نه‌م شه‌ش ژماره‌ ده‌قه‌دا، که‌ له‌ ئایه‌ته‌که‌ی قور‌ئاندا

وهرمانگرتن، ده‌لین: نه‌گهر نیمه همانه‌وئ سهر ژمیری، کوژی خه‌سلت و سیفه‌ته بنه‌په‌تیه‌کانی هاوه‌لان (خوا لیان رازی بی)، بکه‌ین، له هه‌موو قو‌ناندا، چ جای له ده‌قه‌کانی سونه‌تیشدا، ده‌بی کیتیکی سهر‌به‌خوئی له باره‌وه بنووسین، تنجا لیره‌دا ده‌لیم:

هاوه‌لانی به‌ریزی پیغه‌مبه‌ر ﷻ، که خوا ﷻ بو خوئی چاک ناسیونی و، نه‌و هه‌موو مه‌دحه‌شی کردوون له‌و هه‌موو تابه‌تانه‌دا، بو وینه: له سوورده‌ی (الحدید) دا، ده‌فه‌رموئ: ﴿لَا يَسْتَوِي مِنْكُمْ مَنْ أَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ وَقَتْلَ أُولَئِكَ أَعْظَمُ دَرَجَةً مِنَ الَّذِينَ أَنْفَقُوا مِنْ بَعْدُ وَقَتْلُوا وَكَلَّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَىٰ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ﴾، واته: ته‌وانه‌تان که پیش نازادکردنی مه‌ککه مائی خو‌یان به‌خشیوه جه‌نگیان کردوه، به‌کسان نین، له‌گه‌ل ته‌وانه‌دا که له دوا‌ی نازادکردنی مه‌ککه، به‌خشیویه‌وه جه‌نگاون، ده‌فه‌رموئ: ﴿أُولَئِكَ أَعْظَمُ دَرَجَةً مِنَ الَّذِينَ أَنْفَقُوا مِنْ بَعْدُ وَقَتْلُوا﴾، ته‌وانه‌ی پیشی پله‌یان مه‌زنده‌ له‌وانه‌ی دوا‌یی مآل و سامانی خو‌یان به‌خشیوه جه‌نگیشیان کردوه، ﴿وَكَلَّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَىٰ﴾، به‌لام خوا ﷻ به‌لینی پاداشتی هه‌ره چاکی به‌هه‌موویان داوه‌و، خواش شارده‌زای نه‌ویه که ده‌یکه‌ن، ته‌وانه‌ش که شیعه رقیان لیانه هه‌موویان پیش نازادکردنی مه‌ککه مسو‌لمان بوون، به‌عه‌مری کو‌ری عاص و، مو‌عاویه‌ی کو‌ری نه‌بوو سو‌فیانیشه‌وه، که له سالی حه‌وته‌می کو‌چیدا مسو‌لمان بوون، به‌لام پیاوایی وه‌ک نه‌بوو به‌کرو عومه‌رو عوسمان و عه‌لیی و ته‌له‌وه زوبه‌یرو سه‌عدو سه‌عیدو نه‌بوو عوبه‌یده‌وه عه‌بدو‌رره‌حمانی کو‌ری عه‌وف، هه‌ر ده‌یان له به‌که‌مه کو‌چکه‌ره‌کان بوون (خوا لیان رازی بی)، به‌لام خوا ﷻ ده‌فه‌رموئ: ﴿وَكَلَّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَىٰ﴾، خوا گفتی باشرین پاداشتی به‌هه‌موویان داوه‌، یانی: ته‌وانه‌ی دوا‌ی نازادکردنی مه‌ککه‌ش، مسو‌لمان بوون، خوا هه‌ر به‌لینی چاکی پیداون.

بو‌یه نیمه نه‌گهر چاک له تابه‌ته‌کانی خوا‌ی تی بکه‌ین و، واقع بینانه‌ش ته‌ماشای سپرده ژبانی پیغه‌مبه‌ر ﷻ و هاوه‌لانی به‌ریزی بکه‌ین، ناچار ده‌بین

ئەوپەرى پىرزو خۇشەۋىستىيىمان بۆيان ھەبى، بەلەم سەد ھەيف و مخابىن لە بەرانبەر ھاۋەلەن دا شىعە كورتىان ھىناۋە، ھەندىكىش لە كاردانەۋەى شىعەدا، تىيان بەراندوۋە ھاۋەلەنەن بە پارىزاۋ لە گوناھو ھەلە (معصوم) داناو، كە پارىزاۋ نەبوون لە ھەلە، بەلەم باشتىن كەسانىك بوون كە ئۆممەتى پىتغەمبەر پىكىدىن و، ئۆممەت ھەرچى دەيكات، ھەتا دىنا بە كۆتا دى، (ئۆممەتى پىتغەمبەرى خوا ﷺ) نەو ھاۋەلە بەرپزانە لە پاداشتى ھەموویدا بەشدارن، بەلەم بىگومان لىرەشدا مەبەستمان ئەۋە نىە بلىين: ھاۋەلەن ھەموويان ۋەك يەكن و يەك ئاستن، بەلكو پىويستە پۆلىن (تصنيف) بكرىن و، ھەر كەسە لە پىگەو پلەى خۆيدا دابىزى.

خو پىشتىوان بى لە كاتى تەفسىرى سوورەتى (الحجرات)دا، كورە باسپىك دەكەين، دەربارەى نەركى سەرشامان بەرانبەر بە پىتغەمبەر ﷺ و، پىزگرتىمان لە ھاۋەلەنى بەرپىزى پىتغەمبەر ﷺ و، خىزمانى و لە نىويانداۋ پىش ھەموويان ھاۋسەرانى، تنجا شۈينكەۋتوۋانىان و دۋاى زانايانى نىو ئۆممەتەكەى، ھەروەھا لەۋى باسى ھاۋەلەنى بەرپىزى پىتغەمبەر دەكەين، كە دەبى پۆلىن بكرىن، چونكە ھاۋەلەن ھەموويان لە يەك ئاستدا نەبوون، خۋاى پەروەردگارىش بە يەك ئاست باسى نەكردوون:

۱- ﴿لَا يَسْتَوِي مَن كَانَ مِنَّا نَقِصًا مِّنْ نَّفْسِهِ مِّنْ قَبْلِ الْفَتْحِ وَقَتْلَ أَوْلِيَّكَ أَكْثَرُ دَرَجَةٍ مِّنَ الَّذِينَ أَنفَقُوا مِنْ بَعْدِ وَقَتْلُوا﴾ ﴿١٠﴾ الحديد.

ب ھەروەھا: ﴿وَالسَّيْفُوتُ الْأُولُونَ مِنَ الْمُهِجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ﴾ ﴿١١﴾ التوبة.

ج ھەروەھا: ﴿لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ﴾ ﴿١٢﴾ واتە: بە دۇنيايى خوا ﷺ لە ھەموو ئەوانە پازىي بوو، كە لە ژىر درەختەكەدا بەلىيان بە تۆ دەدا...

زانایان دەلّیل: بەس یەك كەس، ئەویش كەبرایەكى موناڤیق بوو خوئی لە
 حوشترەكەى گرتبوو، تەنیا ئەو نەهات، بەلّین لەگەڵ پێغەمبەرى خوادا ﷺ
 بەستى، ئەوانى دىكە هەموویان بەلّینیان لەگەڵ پێغەمبەرى خوادا بەست،
 بەس عوسمان لەوێ نەبوو، لەو كاتەدا پێغەمبەر ﷺ دەستى خستە نێو دەستى
 خوئی و فەرمووی: ئەمەش لە جیاتی عوسمان ﷺ، دواى عوسمان ﷺ، كە تانەى
 ئەودیان لێدا، دەیانگوت: تۆ لە كاتى (بیعة الرضوان) دا، لەوێ نەبووى، گوتى: من
 لەوێ نەبووم، بەلام دەستى پێغەمبەر ﷺ لە دەستى خۆم چاكتر بوو بۆم!!
 كەواتە: ئەو (١٤٠٠) كەسە، خوا لّیان پازى بێ، خوا ﷻ بە دەق فەرموویەتى
 لّیان پازىیم و فەرمووشیەتى: ﴿فَعَلِمَ مَا قُلُوبُهُمْ﴾، زانى چىیان لە دڵدا هەیه!
 هەر بۆیە بوغاندى هاوەلان (خوا لّیان پازى بێ)، لە لایەن شیعەى دوازده
 نیمامیەود، هەلەیهكى زۆر كوشندەیهو خراپە بۆیان، بەلام لەگەڵ هەموو
 ئەوانەشدا لّیكۆلەرهوان و ساغكەرەوان لە زانایانى ئەهلى سوننەت و جەماعەت
 و پێشەوايان، شیعەیان بە هەموو ئەو لادان و غەلەتەود، كە غەلەتى دىكەشیان
 هەن، هەر بە ئەهلى قىبلە لە قەلەم داو، هەرەها خەلكى دىكەى، كە
 رەنگە لادان و هەلەى خراپتریشیان هەبێ، وەك خەوارىچ كە عەلى كورى
 نەبوو تالّیبیان كوشتەود، (مرجئة و جهمة و معطلة و جبرية و قدرية) شيان، مادام
 ئەهلى قىبلە بوون، گوتوویانە: (لا تُكْفَرُ أَهْلُ قِبْلَتِنَا)، ئەهلى قىبلەمان بە بێپروا
 لە قەلەم نەدەین، لە بازەى تىسلام نایانەینە دەرتى.

ئەودەش یەكێكە لە تاییەتمەندىیەكانى جەماوەرى مسوڵمانان كە هەمیشە بە
 چاوى رەحم و بەزەبى تەماشای كۆمەڵ و گرووپەكانیان كردو، بە پێچەوانەى
 ئەوانەود كە هەمیشە هەولیانداود: زۆرىنەى مسوڵمانان لە بازەى تىسلام
 بەرنەدەر، بەلام هەمیشە زۆرىنەى مسوڵمانان گوتوویانە: ئەهلى قىبلەى خۆمان
 و، براى دىنیمان با غەلەت و پەلەتیشیان هەبێ، هەرەك (عەلى ﷺ)، كاتى
 لە بارەى خەوارىچەود لّى پرسرا، تاي موناڤیقن؟ گوتى: نەخیر موناڤیق نین،
 موناڤیقان بە كەمى يادى خوا دەكەن، بەلام ئەوانە عىبادەت و تاعەتیان زۆرە.

گوتیان: ئایا کافرن؟ گوو: نەخێر، لە کوفر رایان کردووە، گوتیان: ئەدی چین؟
گوو: (إِخْوَانُنَا بَغَاوَا عَلَيْنَا)، برامانن، بەلام سەتەمیان لیکردووین، بۆیە تێمەش
بەرپەرچمان داوێهە.

لێرەشدا دێنە کۆتایی تەفسیری سوورەتی (الفتح).

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

تہ فیسری سوورہ تی

الحجرات

دەستینک

بەرپـزان!

ئەمـرۇ (۱) ى مانگى پەجەبى سالى (۱۴۴۱) ى كۆچىيە، بەرانبەر (۲۲۰/۲/۲۵) ى زايىنى، لە شارى ھەولير، خوا پشتيوان بى، دەست دەكەين بە پروونكردنەودى ماناو مەبەستەكانى سوورەتى (الحجرات)، وەك عادەتى خۆمان سەردەتا پىناسەو ئىوهرۇكى سوورەتى (الحجرات) دەخەينە روو، لە ھەوت بـرگەدا.

پىناسەى سوورەتى (الحجرات) و بابەتەكانى

يەكەم، ناوى ئەم سوورەتە:

تەنيا ناوى: (سورة الحجرات) ى بۆ بەكارھىتراو، ئەويش بە ھۆى ھاتنى وشەى (الحجرات) ەو، لە ئايەتى ژمارە (۴) دا، (حجرات) ىش كۆى (حُجْرَة) يە، (حُجْرَة) ش، واتە: ھۆدە، يان ژوور، كە مەبەست پىيان ھۆدەو ژوورەكانى ھاوسەرانى بەرپـزى پىغەمبەرى خوان ﷺ، داىكانى برواداران، كە دەرگايەكيان بەسەر مزگەوتدا دەرگايەو، دەرگايەكى دىكەشيان لە دەرەو.

دووھەم، شوينى دابەزىنى:

ئەم سوورەتە سوورەتتىكى مەدینەيىھە، زانايان لەو بارەوہ يەكدەنگن، كە لە مەدینە دابەزىوہ، بەلام لە كىتپى (أسباب النزول) ى (الواحدى) دا، ھاتوہ: كە ئايەتى ژمارە (۱۳)، لە مەككە دابەزىوہ، لە كاتى ئازادكردى شارى مەككەدا (فتح

المکة)، بەلام مشتومر لەو بارەوه هەیه، هەلبەتە تەگەر ئەو ئایەت موبارەکە لە شاری مەککەش ھاتبیتە خوار، مادام دواى کۆچکردن پێغەمبەرى خوا ﷺ لە مەککەوه بۆ مەدینە بووی، ھەر بە مەدینەیی دادەنری، واتە: لە قوناغی مەدینەدا ھاتۆتە خوارو، زۆربەى ھەرە زۆری زانایانیش گوتوویانە: ئەم سوورەتی (الحجرات)ە، لە سالی نۆیەمی کۆچیی دا دابەزیو، کە بە سالی شانەکان (عام الوفود) ناسراو.

سییەم: ریزبەندیی لە موصحف و لە دابەزینی دا:

ئەم سوورەتە لە ریزبەندیی دابەزین (ترتیب النزول)دا، ژمارە (۱۰۸)ی ھەیه، پێش سوورەتی (التحریم)و، لە دواى (المجادلة) دابەزیو، لە موصحفیشدا ژمارە (۴۹)یە.

چوارەم: ژمارەى ئایەتەکانی:

تیکرای ژمێرەرەوانی ئایەتەکانی قورئان، ھى ھەموو شارەکان و شوێنەکان گوتوویانە: ژمارەى ئایەتەکانی (۱۸)یە، نە کەمترو نە زیاتر.

پنجەم: نیوەرۆکی:

وەک سەرچەم سوورەتە مەدینەییەکان، لەم سوورەتەدا، باسی ژمارەیک لە یاسا شەریعیەکانی پێکخەری کۆمەڵگا و دەولەتی ئیسلامی کراو، کە دەتوانین بئێین: سەرچەم ئەو یاسا و حکمانە یان سەرەکییەکانیان، بریتین لەم دوازدەھە:

- ۱- پێش نەکەوتنەووە لە خواو لە پێغەمبەرەکەى ﷺ، لە کاتی بپاردان و ھەنگاواندا، ئایەتی: (۱).

٢- دەنگ ھەلنەھێنان بەسەر دەنگی پێغەمبەری خوادا ﷺ، بە ئەدەبەوێ دواندنی،
ئایەتەکانی: (٢ - ٣).

٣- ڕەچاوی ئەدەب و حورمەت کردن لە کاتی بانگکردنی پێغەمبەردا ﷺ، ئایەتەکانی:
(٤ - ٥).

٤- ساغکردنەوی ھەوالتیک، کە بابایەکی گومانلێکراو، (یان متمانە پێنەکراو) دەیهێتێ،
ئایەتی: (٦).

٥- ئەگەر پێغەمبەری خوا ﷺ لە زۆر کاردا بە فسەوی خەڵکی کەردبایە، دووچاری گرت و
کێشە دەبوون، ئایەتی: (٧).

٦- لە کاتی تێکگیران و دەمەقالتی و بەشەر هاتنی دوو کۆمەڵ لە مسوڵماناندا، پێویستە
ناشتەواییان لە نێواندا بکەوێ، ھەر لایەکیان ستمی کردو بەردەوام بوو لەسەر ستم
و دەستدرێژی، بەھیز پێی لێ بگیرێ و، بەرپەرچ بدرێتەو، ئایەتی: (٩).

٧- ڕواداران بران، (برایەتی راستەقینە ھەر لە نێو ئەواندا ھەیە)، بۆیە پێویستە
ناشتەوایی لە نێوان دوو کەسی ناکۆکیشدا بکەوێ، چ جایی دوو کۆمەڵ، کاتێک کە بە
گۆزێکدا دێن و دەمەقالتی و ناکۆکییەکیان دەبێ، ئایەتی: (١٠).

٨- ھەرام و قەدەغەییە مسوڵمانان، گالتە بە یەکدی کردن و، عەیب لە یەکدی گرتن و،
ناوو ناتۆرە لە یەکدی ھەلدانیان، لە نێودا ھەبێ، ئایەتی: (١١).

٩- قەدەغەییە مسوڵمانان، گومانێ خراپ بە یەکدی بردن و، سیخوویی لەسەر یەکدی
کردن و، بە خراپە پاشملە باسی یەکدی کردن، (غیبة)یان لە نێودا ھەبێ، ئایەتی: (١٢).

١٠- بانگکردنی خوا ﷻ بۆ مەروفاپەتیی، کە ئاگاداربێ! ھەموویان لە دایک و باپێک
و، بە مەبەستی پێک ناشنا بوون و ھاوکاری پێکەوێ کردن، بۆ چەند گەل و ھۆزێک
دەبەشکراون، ئایەتی: (١٣).

۱۱- بەرپەرچدانەوێ لاف لێدانی عەرەبە بیاباننشینەکان کە گواپە نیمانیان هێناوەو، پروونکردنەوێ ئەو راستییە کە جاری ئیمان نەچۆتە نێو دڵیان، بەلام دەتوانن بڵێن: هاتوونە نێو ئیسلامەوێو ملکەچ بوون، نایەتی: (۱۴).

۱۲- پێناسەی پروادارانێ راستەقینە، کە ئەوانەن بروایان بە خواو پیغەمبەرە کە ی هێناوەو، دوو دڵ نین و، بە سامان و گیانیان لە پێی خوادا تێیکۆشن، نایەتی: (۱۵).

هەلبەتە جگە لەم دوازدە (۱۲) حوکمە، شتی دیکەش لەم سوورەتەدا زۆرە، کە دواوی پێیان دەگەین، بەلام پێم وایە ئەم دوازدە حوکمە، دوازدە حوکمی زەق و بنەدەتیین، کە لەم سوورەتی (الحجرات) دا، هاتوون.

شەشەم: تاییەتەندییەکانی:

ئەم سوورەتە موبارەکە، وەک هەر کام لە سوورەتەکان، تاییەتەندیی زۆرن، بەلام ئیمە ناماژە بە زەقترینیان دەگەین، کە ئەم پێنجەن:

تاییەتەندیی یەگەم: وشە (الحجرات)، کە ناوی سوورەتە کەشە، تەنیا لەم سوورەتەدا هاتووە، کە پێشتر گوتمان: (حُجُرَات) کۆی (خُجْرَة) یە، حوجرەش، واتە: هۆدە، زوور، شوێنێک کە چوار دیواریکی بە دەوردا دەکری و، ئەصلى خۆشی بە شوێنێکیان گوتووە، کە بەردی لە دەور کۆ بکریتەو، وەک نیشانەدارکردن.

تاییەتەندیی دووهم: لەم سوورەتەدا پێنج جارن وشە: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ هاتووە، هەر جارێ بۆ فێرکردنی ئەدەبیکی گەورەو گرنگ بە مسوڵمانان، وەک (فخر الدین الرازی) پەحمەتی خۆی لێی، لە تەفسیرە کەیدا "ئاماژەی پێداووە:

یەگەمیان: ئەدەب لەگەڵ لەگەڵ خوادا، کە لە نایەتی ژمارە: (۱) دا هاتو.

دووهمیان: ئەدەب لەگەڵ پیغەمبەردا ﷺ، لە نایەتی ژمارە: (۲) دا.

سۈپە ميان: ئەدەب لەگەل مەسۇلمانىكى لادەردا، كە ھەۋالىك دىتى، ئايەق ژمارە: (۶).

چۈرە ميان: ئەدەب لەگەل مەسۇلمانانى ئامادەدا، كە مامەلەيان لەگەلدا دەكرى، ئايەق ژمارە: (۱۱).

پىنچە ميان: ئەدەب لەگەل مەسۇلمانانى نادياردا، كە لەو كاتەدا ئامادە نىن و نا ئامادەن، ئايەق ژمارە: (۱۲).

ئايەقەندى سىيەم: تەنبا لەم سوۋرەتەدا، لە دوو ئايەتدا، باسى قەدەغەكردى شەش گوناھى گەورد: (سىي ئاشكراو سىي پەنھان)، لە بواری پەيۋەندىيە كۆمەلەيەتتەكاندا كراۋ، ئايەتەكانى ژمارە: (۱۱ - ۱۲).

ئايەقەندى چۈرەم: تەنبا لەم سوۋرەتەدا باسى دروستكرانى مەۋقايەتتى لە دايك و بابىك و دابەشكردىيان بۆ چەند گەل و ھۆزىك، بە مەبەستى پىنك ئاشنا بوون و يەككىدى ناسىن، كراۋ، لە ئايەق ژمارە: (۱۲)دا.

ئايەقەندى پىنچەم: تەنبا لەم سوۋرەتەدا، تىسپاقى ئىسلام بۆ غەرەبە بىابانئىشەكان و، لابردى ئىمان كراۋ، لە ئايەق ژمارە: (۱۴).

حەۋتەم: دابەشكردى ئايەتەكان بۆ چەند دەرسىك:

نەم ھەژدە (۱۸) ئايەتەمان، بۆ چۈرە دەرسان دابەش كىردوون، كە سى دەرسىيان يەكى پىنچ ئايەتن و، دەرسىكىشيان سى ئايەتە.

دەرسى يەكەم: ئايەتەكانى ژمارە: (۱ - ۵)، واتە: پىنچ ئايەق سەرەتا كە تىيان دا باسى ئەدەب و چۆنەق ھەلسۈكەۋق پىك و پىك و بە ئەدەب، لە خزمەت خوا ﷻ، پىغەمبەرى خوادا ﷺ دەكرى.

دەرسى دوۋەم: ئايەتەكانى ژمارە: (۶ - ۱۰)، واتە: پىنچ ئايەق دوۋەم، كە تىيان دا باسى چۆنەتتى مامەلەكردىن لەگەل ھەۋالى باباى لارى و، چارەسەرى

كېشەو شەرى نىوان دوو كۆمەل لە مسولماناندا كراوە، كە بە زۆرىي بە ھۆي
بلاو بوونە ھەي ھەوالى ناراست و دروستە ھە پەيدا دەبى.

دەرسى سىيەم: ئايەتە كانى ژمارە: (۱۱ - ۱۳)، واتە: سى (۳) ئايەت دەگرىتە
خۆي، كە تىيان دا باسې خۆ پاراستن لە ھەموو ئەو رەفتارو خەسلەتە ھەي
تەكيدانى پەيوەندىيە كانن، كراوە، بە تايبەت ھەر شەش گوناھو تاوانى: گالتە
بە ھەكدى كردن و، عەيب لە ھەكدى كرتن و، ناوو ناتۆرە لە ھەكدى نان، پاشان
گومانى خراپ بە ھەكدى بردن و، سىخورىي لە ھەر ھەكدى كردن و، بە خراپە
پاشملە باسې ھەكدى كردن.

دەرسى چوارەم و كۆتايى: پىنج (۵) ئايەت كۆتايى، كە ئايەتە كانى ژمارە: (۱۴ -
۱۸)ن، پىناسەي ئىسلام و ئيمان و مامەلە لە گەل كەسانىكدا كە خۆيان بە
مسولمانەتەي ھەلدە كېشن، ھەروەھا پوونكردنە ھەي ئەو راستىيە كە تەنيا خوا
چاكە و بەخشى بە سەرخەلكە ھەي، تەنيا خوا منەق ھەيە لە سەر خەلك
و، خەلك منەتبارى خوان، نەك خوا ﷻ، يان پىغەمبەرى خوا ﷺ منەتبارى ھىچ
كەس بن.

❖ دهرسی یه‌که‌م ❖

پیناسه ی لهم دهرسه

لهم دهرسه مان له نایه ته کانی ژماره: (۱ - ۵)، پینج نایه تی سه ره تایی نه م سو ورته پینک دی، که تیاندا باسی نه دهب و شیوازی هه لسوکه وت له گهل خوا ی به رزو مه زن، پاشان پیغه مبه ره که ی موحه ممه ددا: کراوه، که بیگومان هه ره که سیکیش رولی پیغه مبه ری خوا: بگیری، له هه ره روویه که وه له نیتو مسولماناندا، نه ویش پیویسته له قه دهر خوی نه و نه دهب و پیردی له گهلدا ره چاو بکری، به به لکه ی فه رمایش پیغه مبه ره: اَمَنْ اَطَاعَنِي فَقَدْ اطَاعَ اللّٰهَ، وَمَنْ يُعْصِنِي فَقَدْ عَصَى اللّٰهَ، وَمَنْ يُطِيعِ الْاَمِيرَ، فَقَدْ اَطَاعَنِي، وَمَنْ يُعْصِ الْاَمِيرَ فَقَدْ عَصَانِي (أخرجه البخاري: ۲۷۹۷، ومسلم: ۱۸۳۵).

واته: هه ره که سیک فه رمانه بریی من بکات، فه رمانه بریی خوا ی کردوه، هه ره که سئ سه رپنجیی من بکات، سه رپنجیی له خوا کردوه، هه ره که سیک فه رمانه بریی فه رمانده که ی بکات، (که به شیوه یه کی رداو شه ریعی به سه ریوهه کراوه ته فه رمانده)، نه وه فه رمانه بریی منی کردوه، هه ره که سیک سه رپنجیی له فه رمانده که ی بکات، سه رپنجیی له من کردوه.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ ءَامَنُوْا لَا تَقْدِمُوْا بَيْنَ يَدَيِ اللّٰهِ وَرَسُوْلِهِۦ ۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَ ۚ اِنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ عَلِيْمٌ ۝۱
يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ ءَامَنُوْا لَا تَرْفَعُوْا اَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوْا لَهُۥ بِالْقَوْلِ ۚ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ اَنْ تَحْبَطَ اَعْمَلُكُمْ وَاَنْتُمْ لَا تَشْعُرُوْنَ ۝۲ اِنَّ الَّذِيْنَ يَخْفَضُوْنَ اَصْوَاتَهُمْ عِنْدَ رَسُوْلِ اللّٰهِ اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ اَمْتَحَنَ اللّٰهُ قُلُوْبَهُمْ لِلتَّقْوٰی لَهُمْ مَّغْفِرَةٌ وَّاَجْرٌ عَظِيْمٌ ۝۳

إِنَّ الَّذِينَ يُنَادُونَكَ مِنْ وَرَاءِ الْحُجُرَاتِ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ۝ ١٠ وَلَوْ أَنَّهُمْ صَبَرُوا حَتَّى تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ وَاللَّهُ عَزِيزٌ رَحِيمٌ ۝ ١١

مانای ده قاو ده قی نایه تەکان

بە ناوی خۆی بە بەزەیی بەخشنده. ئەو ئەوانە ی بروتان هیناوه! هیچ (بپیارو کارێک) مەخەنە پێش خۆو پێغه مبه ره که یه وه (و پێشیان مە که ون) و، پارێز له خوا بکه ن، به دنیایی خوا بیسه ری زانیه ۱ ئەو ئەوانە ی بروتان هیناوه! دهن گتان په سه ر دهن گ ی پێغه مبه ر مە خە ن و، وه ک دهن گ به ر زگر نه وه تان به سه ر به کدی دا، به دهن گ ی به ر ز مە بدوینن، نه وه ک بێ ئەو ی هه ست پێکه ن، کرده وه چاکه کانتان پوو چه ل بینه وه ۲ بێگومان ئەوانە ی له لای پێغه مبه ری خوا دهن گیان نزم ده که نه وه، ئەوانه خوا دلای ی بۆ پارێز کاری ی تا قی کردۆته وه و (پالفته کرده)، لیبوردنیک و پاداشتیکی مه زنیان هیه ۳ به راستی (ئەو پێغه مبه ر!) ئەوانە ی له پشت هۆ ده کان (ی هاوسه ره کانت) وه، بانگت ده که ن، زۆر به یان نافامن ۴ ئە که ر خۆیان گرتایه تا کو (به شیوه ی ناسایی) ده چوو یه ده ر بۆ لایان، باشت بوو، خواش لیبورده ی به به زه ییه!.

(الْحُجْرَاتُ): (هَمْعُ الْحَجَرَةِ، أَوْ الْحَجَرَةِ، مَثَلُ: الْغُرْفَةِ وَالْغُرْفِ)، (حُجَرَاتٍ) كَوَي (حُجْرَةٍ) وَ (حُجْرَةٍ) بِهِ، وَهَكَذَا (غُرْفَةٍ) وَ (غُرْفِ)، هَهُنَا هِيَ (غُرْفَةٍ) وَ (غُرْفَاتٍ) بِشِ هَاتُوهُ

له قورئاندا، (وَفِي الْأَصْلِ: الْعَجْرَةُ حَظِيرَةُ الْإِيلِ، وَحَجْرَةُ: أَي مَنَعُهُ، وَالْمَكَانُ الْمَحْجُورُ الَّذِي جُعِلَ حَوْلُهُ حَجَّارَةً)، له تهصلدا حوجره به تهويله حوشتر دهگوتری، (وَحَجْرَةُ: أَي مَنَعُهُ)، واته: رینی لی گرت، قهدهغه ی کرد، (وَالْمَكَانُ الْمَحْجُورُ) شوتنی که بهردی به دهروهده داندرا بن، پئی دهگوتری: (مَحْجُور)، واته: دهور گیراو.

هوی هاتنه خوارهوهی نایهتهکان

(۱) - هوی هاتنه خوارهوهی نهو نایهته موباره که دهفهرموی: ﴿يَأْتِيهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ...﴾، لهو باردهوه دوو ریوایهتان دینین:

یه کهم: (عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّهُ قَدِمَ رَكْبٌ مِنْ نَبِيِّ قَيْمٍ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: أَمَرَ الْقَعْقَاعُ بْنُ مَعْبُدٍ بْنِ زُرَّارَةَ، قَالَ عُمَرُ: بَلْ أَمَرَ الْأَفْرَعُ بْنُ حَابِسٍ، قَالَ أَبُو بَكْرٍ: مَا أَرَدْتُ إِلَّا خِلَافِي، قَالَ عُمَرُ: مَا أَرَدْتُ خِلَافَكَ، فَتَمَارَيَا حَتَّى انْتَفَعَتْ أَصْوَاتُهُمَا، فَنَزَلَ فِي ذَلِكَ: ﴿يَأْتِيهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُقَدِّمُوا...﴾ حَتَّى انْقَضَتْ) (أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ: ۴۳۶۷، ۴۸۴۷).

واته: عهبدوللای کوپی زوبهیر (خوا لییان رازی بن)، دهلن: شانندیک له بهنوو تهمیم هاتن بو لای پیغهمبهری خوا ﷺ (دیاره هاتوون و دانیشتون) نهبوو بهکر (خوا لئی رازی بن)، گوئی: (الْقَعْقَاعُ بْنُ مَعْبُدٍ بْنِ زُرَّارَةَ) بکه به فهرمانندیان، عومه ریش (خوا لئی رازی بن)، گوئی: بهلکو (الْأَفْرَعُ بْنُ حَابِسٍ) بکه به فهرمانندهیان، تهبوو بهکر گوئی: ههر ویست پیچهوانه ی من قسه بکه ی! عومه ر گوئی: نه مو یست پیچهوانه ی تو قسه بکه م، نیدی لهو باردهوه مشت و مریان بوو، ههتا ددنگیان بهرز بووهو، لهو باردهوه نه م نایهته موباره که هاته خوار: ﴿يَأْتِيهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ...﴾ وَأَقْبَلُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ، ته مه هوی هاتنه خواری یه کهم بوو، بو ته م نایهته موباره که.

ب- {عَنْ مَرْوَى أَنَّهُ دَخَلَ عَلَى عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، فِي الْيَوْمِ الَّذِي يُشْكُ فِيهِ مِنْ رَمَضَانَ، فَقَالَتْ: يَا جَارِيَةُ! خُوصِي لَهُ سَوِيقًا، فَقَالَ: إِنِّي صَائِمٌ، فَقَالَتْ: تَقْدَمْتُ الشَّهْرَ؟ فَقُلْتُ: لَا وَلَكِنِّي صُمْتُ شَعْبَانَ كُلَّهُ، فَوَافَقَ ذَلِكَ هَذَا الْيَوْمَ، فَقَالَتْ: إِنَّ نَاسًا يَتَقَدِّمُونَ الشَّهْرَ فَيَصُومُونَ قَبْلَ النَّبِيِّ ﷺ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْدِمُوا يَوْمَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ﴾ وَأَنفَأَ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١﴾، (أخرجه الطبراني في الأوسط: ٢٧١٣، «وذكره السيوطي في الدر المنثور: ج ٧، ص ٥٤٧، وزاد بسببه لابن مردويه، وأخرجه الدارقطني في الموطأ والمختلف: ج ٢، ص ٥٩٧، قلنا: وإسناده صحيح، ورجاله ثقات، وفي الجملة: الحديث مجموع ما تقدم ثابت لا ريب»).

واته: له مه سروقهوه (كه يه ككه له زانايان شوتكه وتواني هاوه لان و له دواى هاوه لان هاتوون)، ردهمق خواى لى بى، گيردراوده كه چوته لاي عايشه (خوا لى پازى بى)، لهو روزه دا كه دوو دلى هه بووه، داخو ردهم زانه؟ (تاي يه كى ردهم زانه، ياخود سييه مى شه عبانه)؟ دايكمان عايشه ش گوتويه تى: نه ي كه نيزه كى (كه نيزه كى و خزمه تجيه ك بووه له مالىاندا)، ريزى بگروه سهويقى بو بينه، (سهويق: شوربايه كه له گهنم و جو كه ده هاردرى، دروست ده كرى)، نهويش گوتويه تى: من به روزه ووم، دايكمان عايشه ش (خوا لى پازى بى)، گوتويه تى: تاي پيش مانگى ردهم زان كه وتوو؟ (واته: پيش نه ودى ردهم زان بى، تو به روزه وى؟) گوتم: نا، به لام مانگى شه عبان هه مووى پى بووم و، نه مروه پى كه وت بووه له گهل روزه ده كى خومدا، (واته: نه مروه به حيساي من سييه مى شه عبانه)، دايكمان عايشه ش پتى ده لى: كه ساتيك له سه ردهمى پيغمبه ردا ﷺ پيش نه ودى پيغمبه ر به روزه و بى، مانگى ردهم زانيان ده ست پتى ده كرد، خوا (عز وجل) نهم تابه ته ي دابه زاند: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْدِمُوا يَوْمَ يَدِي اللَّهِ وَرَسُولِهِ﴾ وَأَنفَأَ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١﴾.

هه تابه ته نهم تابه ته چ له باردى شانده كه وه هاتبى، چ وهك دايكمان عايشه (خوا لى پازى بى) ده لى: له باردى نه ووه هاتبى كه بهر له ودى پيغمبه ر ﷺ.

خوار: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ أَن تَحْبَطَ أَعْمَلُكُمْ وَأَنتُمْ لَا تَشْعُرُونَ﴾. واته: نهی نه وانهی پرواتان هیناوه! دهنگی خوتان ردهسره دهنگی پیغه مبه ره خه ن ﴿و دهنگی بو بهرز مه که نه وه، وهک دهنگ له گه ل یه کدی بهرز ده که نه وه، نه وهک کرده وه کانتان هه ل بوه شینه وه، بی نه وهی هه ست پی بکه ن، ده لن: دواي نه وه عومه ر (خوا لئی رازی بی)، که قسه ی له خزمه ت پیغه مبه ردا ده کرد ﴿هینده دهنگی نرم ده کرده وه، وهک دهنگی نه بیستی، هه تا ده فیه رموو: چیت گوت؟ ده لن: به لام عه بدول لای کوری زوبه یر نه وهی له باره ی بابیه وه، (واته: له باره ی بابیره وه بابی دایکی، بابی ته سماء که نه بوو به کره) نه گپراو ته وه.

(حافظ ابن حجر العسقلانی) له (فتح الباری) دا، گوتوو یه ق: نه م گپراو وه به مورسه ل داده نری، که یه کسه ر له تابعیه وه که (ابن ابي ملیکه) یه، بهرز کراو ته وه، باسی هاو دل نه کراو، به لام له کوتاییه که ی دا ده رکه وتوه که (ابن ابي ملیکه) نه مه ی له عه بدول لای کوری زوبه یره وه (خوا لیان رازی بی) وه رگرتوه.

نه وه ش که ده لن: له باره ی بابیه وه نه وهی باس نه کرده وه، وانیه وه، له باره ی نه بوو به کریشه وه (خوا لئی رازی بی)، وهک دواپی باسی ده که ین، هه ر هه مان شت ها توه، که عومه ر (خوا لئی رازی بی)، هینده به نرمی قسه ی کرده وه، پیغه مبه ر ﴿لئی پرسیده وه، جاریکی دیکه قسه که ی بو کرده وه، بو نه وهی گوتیستی بی.

ب- اَعَنِ اَنْسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، اَنَّهُ قَالَ لَمَّا نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ أَن تَحْبَطَ أَعْمَلُكُمْ وَأَنتُمْ لَا تَشْعُرُونَ﴾، جَلَسَ ثَابِتُ بْنُ قَيْسٍ فِي بَيْتِهِ، وَقَالَ: أَنَا مِنْ أَهْلِ النَّارِ، وَاحْتَبَسَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَسَأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَعْدَ بْنَ مُعَاذٍ، فَقَالَ يَا أَبَا عَمْرٍو: مَا شَأْنُ ثَابِتٍ، أَشْتَكِي؟ قَالَ سَعْدٌ: إِنَّهُ لَجَارِي وَمَا عَلِمْتُ لَهُ بِشَكْوَى. قَالَ: فَأَتَاهُ سَعْدٌ

فَذَكَرَ لَهُ قَوْلَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: ثَابِتٌ أَنْزَلْتُ هَذِهِ آيَةَ، وَلَقَدْ عَلِمْتُمْ أَنِّي مِنْ أَرْفَعِكُمْ صَوْتًا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَنَا مِنْ أَهْلِ النَّارِ، فَذَكَرَ ذَلِكَ سَعْدٌ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: بَلْ هُوَ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ (أَخْرَجَهُ الْبَخَارِيُّ: ۳۶۱۳ و ۴۸۴۶، وَمُسْلِمٌ: ۱۱۹).

واته: نه نه سی کوری مالیک (خوا لئی رازی بن)، گپراویه ته ده که کاتیک نه م
 نایه ته هاته خوار: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا
 لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ أَن تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ وَأَنتُمْ لَا تَشْعُرُونَ﴾، سابیتی کوری
 قهیس له مالتی دانیش، گوئی: من نه هلی ناگرم و، نه چوو بو لای پیغمبهری ﷺ،
 پیغمبهری خوا ﷺ له سه عدی کوری موعادی پرسی قهرمووی: نهی نه با عه مر!
 سابیت چیه نه، تایا نه خو شه؟ سه عدی گوئی: دراوسیمه و نه شمزانیه و نه خوش بن،
 ئیدی سه عدی چوو بو لای و قسه ی پیغمبهری خوا ﷺ بو باس کرد، سابیت
 گوئی: نه م نایه ته هاتوته خوار، خوشتان ده زانن که من ده نگم له هم مو تان
 به رزتره له لای پیغمبهری خوا ﷺ، بویه من به پیتی نه و نایه ته بن، خه لکی
 دوزه خم، سه عدی نه وه ی بو پیغمبهری خوا ﷺ باس کرد، پیغمبهری خواش ﷺ
 قهرمووی: ﴿بَلْ هُوَ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ﴾، به لکو نه و خه لکی به هه شته.

چونکه نه و هه ر ده نگه کی و ابو وه و نه وه نه بو وه که له رووی
 که مته ر خه میه وه، ده نگ هه لیتی به سه ر ده نگ ی پیغمبهری خوا ﷺ.

(۳) - هوی هاتنه خواره ده نه و نایه ته موباره کی که ده فرمووی: ﴿إِنَّ إِلَیْكَ یَا دُونَكَ
 مِنْ وَرَاءِ الْحُجُرَاتِ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ﴾ ۱ و لو أَنَّهُمْ صَبَرُوا حَتَّى تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ
 وَأَلَّا يَخْرُجُوا إِلَيْهِمْ ۚ﴾، خوا ﷺ ده فرمووی: به دلنایی نه وانهی له پشت هۆده کانه وه
 بانگت ده کن، زۆر به یان نافمن، نه گهر خو یان مه رزه م بکرد بایه، تا کو ده چوو به ده ر بو
 لایان، (به شیوه ی تاسایی)، بو وان با شتر بو و، خوا لی بورددی به به زه ییه.

لهوباره وهش نه م گپرداره وه دینین:

{ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنِ الْأَقْرَعِ بْنِ حَابِسٍ، أَنَّهُ أَقَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: يَا مُحَمَّدُ! إِنْ حَمَيْدِي زَيْنٌ، وَإِنْ دَمِي لَشَيْنٌ؟ فَقَالَ: ذَاكَ اللَّهُ، فَأَنْزَرَ اللَّهُ تَعَالَى: ﴿إِنَّ الَّذِيكَ يَتَادُونَكَ مِنْ وَرَاءِ الْحُجُرَاتِ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ﴾ (أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ فِي الْمُسْتَدْرَكِ ج ۳، ص ۴۸۸، ج ۶، ص ۳۹۳، ۳۹۴)، وَالطَّبْرَانِيُّ فِي جَامِعِ الْبَيَانِ: ج ۲۶، ص ۷۷، وَالطَّبْرَانِيُّ فِي الْكَبِيرِ: ۸۷۸، قَالَ مُؤَلِّفُ الْإِسْتِيعَابِ فِي بَيَانِ الْأَسْبَابِ: قُلْنَا وَسَنَدُهُ صَحِيحٌ، وَضَحَّحَهُ شَيْخُنَا الْأَلْبَانِيُّ فِي صَحِيحِ التِّرْمِذِيِّ: (۲۶۰۵).

واته: نه بوو سه له مهی کوری عه بدوړه حمان له نه قره عی کوری حابسه وه ده کپړته وه: که چو ته لای پیغمبر ﷺ و گوتوویه: تهی موحه ممه ده! ستایش کردی من ینسان جوان ده کات و، سه رکونه زه مکردنی من، ینسان ناشیرین ده کات، پیغمبری خواش ﷺ فه رموویه: تهو خواجه، (که هر که سنی ستایشی بکات، جوان ده بی و، هر که سیک سه رکونه بکات، ناشیرین ده بی)، خوی بهرز له و باره وه نه مایه تهی ناره خوار: ﴿إِنَّ الَّذِيكَ يَتَادُونَكَ مِنْ وَرَاءِ الْحُجُرَاتِ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ﴾.

مانای گشتی نایه تہ کان

سهرتا خوا وَلَا تَقْرَأُ ده فهرموئ: (يَسُرُّهُ) الله الرحمن الرحيم، به ناوی خواي
به بهزهیی به خشنده، واته:

دهستیکردنم به ناوی خوايه، مه بهستیش پئی ته وده به:

۱- نهم کاره تنها بو خوا ده کهم.

۲- نهم کاره به پئی شهرعی خوا ده کهم.

۳- نهم کاره به تواناو یارمه تیی خواي په روه ردگار ده کهم.

۴- نهم کاره بو هینانه دی په زامه ندیی خوا نه نجام دده د.

ده فهرموئ: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْدِمُوا بَيْنَ يَدَيِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ، نهی ته وانه ی
برواتان هیناوه! پنش دوو ددستی خواو پیغمبه ره که ی مه که ون، واته: پتشیان
مه که ونه وه له هیچ بریاریک و له هیچ کاریکدا، یا خود هیچ کارو بریاریک پنش
نه وان مه خن، هه تا نه زانن خوا وَلَا تَقْدِمُوا، پیغمبه ره که ی وَلَا تَقْدِمُوا لهو باره وه چیان
فه رموووه، چی ده فهرموون؟ وَأَقْبُوا اللَّهَ، پاریزیش له خوا بکه ن، إِنَّ اللَّهَ
سَمِيعٌ عَلِيمٌ، به دلنایی خوا بیسه ری زانایه، سه رجه م قسه و هه ل سو که و ته کان تان،
ده زانن: هه رچی ږدنگی هه یه ده بیینی و، هه رچی ددنگی هه یه ده بیستی، خوا
هه موو شتیکیشان ده زانن، ته نانه ت نیازو مه بهستی نیو دلستان، نهم نایه ته ی
یه که م، وه ک له پتناسه ی نهم سو و ده ته شدا گوتمان: باسی ته دده به له خزمه ت
خواي په روه ردگاردا، مرؤقی پروادار هه تا نه زانن هه ر شتیک خوا وَلَا تَقْدِمُوا چی له
باره وه فه رموووه، فه رمایشتی خوا که قورثانه، چی لهو باره وه ږا که یان دوه؟ هه ر
له خو وده به پیخواسیی به نیو ناکه وئ، هه روه ها دواي خوا وَلَا تَقْدِمُوا پیغمبه ری
خاتم موحه ممه د وَلَا تَقْدِمُوا ته گه ر شتیک له قورثاندا نه بوو، ده گه ری بزانی پیغمبه ر

لهو بارهوه چی کردوه چی فرموده؟ له ریازه که ی نهودا لهو بارهوه چی هاتوه، پی پابه ند ده بی، نه گهرنا نهوجار له چوارچیوه له بهر روشنایی قورنان و سونه تدا، عه قلی خوئی ده خاته کار، بو چوئیه تی میامه له کردن له گهل نهو پیشهاته دا که هاتوته بهر ده می.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ، نهی نهوانه ی پرواتان هیناوه! (یانی: نهی پروادارینه! به هه موو نهو شتانه ی پیویسته پروایان پی بهیئئی)، دهنگی خوئتان به سهر دهنگی پیغه مبهردا ۱۱ هه لمه هینن، دهنگی خوئتان ره سهر دهنگی نهو مه خه ن، ۱۲ وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ، دهنگی بو هه لمه هینن و دهنگ بهرز مه که نهوه، له کاتیکدا دهیدوئینن، وهک دهنگ بهرز کردنه وهی هه ندیکتان به سهر هه ندیکتاند، ۱۳ أَنْ تَحْبِطَ أَعْمَالُكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ، نهبادا کرده و کانتان پووچه ل ببنه وه، بی نه وهی هه ست پی بکه ن، واته: (أَنْ لَا تَحْبِطَ أَعْمَالُكُمْ)، بو نه وهی کرده و کانتان پووچه ل نه ببنه وه بی نه وهی هه ست پی بکه ن، یاخود: (كَرَاهَةً أَنْ تَحْبِطَ أَعْمَالُكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ)، چونکه ناخو شه کرده و کانتان هه لبوه شینه وه، بی نه وهی هه ست پی بکه ن، له نهجای ره چاو نه کردنی نه ده ب و ریزو حورمه ت، له خزمه ت پیغه مبهری خوادا ۱۴.

إِنَّ الَّذِينَ يَغُضُّونَ أَصْوَاتَهُمْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ، به دنیایی نهوانه ی دهنگی خوئان نزم ده که نه وه له لای پیغه مبهری خوا ۱۵ و، له دهنگی خوئان ده گرنه وه، چونکه (غَضٌّ) واته: (نَقَضٌ)، که می کرد، یانی: له دهنگی خوئان که م ده که نه وه، له دهنگی خوئان ده گرنه وه، دهنگی خوئان کپ ده که ن، له کاتیکدا پیغه مبهری خوا ۱۶ دهیدوئینن، یان هه ره له کورو مه جلیسی نهودا، له گهل یه کدیشدا قسه بکه ن، دهنگ هه لناهینن، ۱۷ أُولَئِكَ الَّذِينَ أَمْتَحَنَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ لِلنَّقْوَى، نهوانه که سانیکن خوا دلی بو پاریزکاری تاییکردونه وه، یاخود دلیانی پالفته کرده و خاوین کردونه وه، تاکو پاریزکاری بهیئتی، ۱۸ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ، لیبوردنیک و پاداشتیکی مه زنیان بو هه یه، لیبوردنیک ناوازه و، پاداشتیکی مه زن، بو تهوان

هەیه، لەسەر ئەو ئەدەب و پێرزو حورمەت پەچاوکردنە، لە خزمەت پێغەمبەردا ﷺ و لە کۆڕو مەجلیسدا.

ئەنجا خوا ﷻ باسی جوړنکی دیکە لە پەچاو نەکردن ئەدەب و پێرز دەکات، لەگەڵ پێغەمبەری خوادا ﷺ، ئەویش نەک لە کۆڕو مەجلیسدا، بەڵکو لە قاتی بانگکردنیدا: **إِنَّ أَلَدَيْنَ بَادُونَكَ مِنْ وَرَاءِ الْحُجُرَاتِ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ** ۱، بە دلتیایی ئەوانەیی لە پشت هۆدەکانەوه، لە پشت ژوورەکانەوه بانگت دەکەن، زۆربەیان نافامن.

هەوی هاتنە خواروودکان کە باسمان کردن، هەم هی نایەتی یەکەم، هەم هی نایەتی دووەم و سێهەم و چوارەمیش، تیشکی باشترو زیاترمان بۆ دەخەنە سەر چەمک و واتای نایەتەکان، هەلبەتە مەبەست لە: (حُجُرَات) کۆی (حُجْرَة) و (حُجْرَة) یە، حوجرە، بە مانای هۆدە، ژوور، بۆچی ئەیفەرموو: (مِنْ وَرَاءِ الْبُيُوتِ)؟ چونکە (بُيُوت) بە کۆی مالهە دەگوترێ، (دار) بە فراوانتر لە مالیش دەگوترێ، جاری وایە چەند مالتیک لە (دار) یک دان، یانی: گەرەک، بەلام (حُجُرَات) ئەو هۆدانەن کە هاوسەرانی بەرپێزی پێغەمبەر ﷺ تێیاندا نیشتەجێ بوون، کە نۆ هۆدە بوون و، بەسەر مزگەوتەوه بوون، دەرگایەکیان دەچۆوه نێو مزگەوت و، دەرگایەکیان دەبێ لە دەرەودێ مزگەوت بووبێ، بۆ ئەوەی نەگەر کەسێک بیهوێ سەردانیان بکات، ناچار نەبێت هەمیشە لە نێو مزگەوتەوه بێ، کە دواتر تیشکی زیاتر دەخەینە سەر شتێوه هەلکەوتەیی ئەو نۆ ژوور، کە پێغەمبەری خوا ﷻ بۆ هاوسەرانی بەرپێزی بەسەر مزگەوتی خۆیهوه دروستی کردبوون.

کە خوا ﷻ دەفەرموێ: ئەوانەیی لە پشت ژوورەکانەوه بانگی تۆ دەکەن، زۆربەیان نافامن، ییگومان هەشیان بووه، ئەو زەم و سەرزنەشتە هەلنەگرتی، بۆیە فەرموویەتی: زۆربەیان، یاخود زۆربەیان مەبەست هەموویانە، چونکە لە زمانی عەرەبییدا جاری وایە: زۆربە (أَكْثَر) یان زۆر (كَثِير)، بە مانای هەموو (كُلّ) دی، بەلام وا پێدەچێ هەر مانا پراوەتییهکە مەبەست بێ، واتە: زۆربەیان نافامن.

چونکه خه لکیشیان له‌گه‌لدا هه‌بووه که مه‌رج نیه بهو جوژه بانگی پیغه‌مبه‌ری کردبێ، به‌لام نهو که‌سه‌ی وەک یش سپی له‌گه‌لیان بووه، بهو جوژه بانگی پیغه‌مبه‌ری کردوه ع.س، به‌لام وانه‌بووه هه‌موویان هێنده بێ سه‌لیقه بن!

دوايي خوا ﷺ ده فهرموئى: **وَلَوْ أَنَّهُمْ صَبَرُوا حَتَّى تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ**،
 نه گهر نه وانده ش خوځيان مه رزمه كړدايه، چاوده پريان كړدايه، تاكو ده چوپويه دهر
 بو لاين، واټه: تاكو له حاله قى تا سايبى خو ټدا ده چوپويه دهر بو لاين، نه ك له و
 كاته دا كه نه وان ده پانه وئ، كه پڼغه مېهر ﷺ ورك له هه ندى رپوايه تاندا هاتوه:
 پشووئ داوه له و كاته دا، پشووئ پيش نيوه رڼ، سه رخه ويكي شكانده يان: له
 حاله ټيكي دي كه ي نا تا سايبى دابووه، له گه ل هاوسه رو خېزانيدا، دانې شتوه، يان
 له گه ل هاوسه ريډا كو بو ټه وه، بو يه ده فهرموئى: نه گهر چاوده پريان كړدايه و
 خوځيان مه رزمه كړدايه، تاكو ده چوپويه دهر بو لاين، واټه: به حاله قى تا سايبى
 غوټ.

تجبا نهو تهعبيره به ږاشکاوېی لهو نايه‌ده‌د نيه، به‌لام هه‌ر شتې به
سه‌ليقه‌و عه‌قډ برانړې، خوا **خَوَاتَمَ** کښتې خوی پټې قه‌له‌بالغ نه‌کړدوه، واته: (حَتَّى
تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ خُرُوجًا عَادِيًا) يان (حَتَّى تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ كَعَادَتِكَ فِي الْخُرُوجِ)، تا‌کو
ده‌رده‌چوو‌يه لايان وه‌ک حاله‌ق تا‌سايي خوټ، ته‌گه‌ر وايان کړدبايه، **لَكَانَ**
خَيْرًا لَّهُمْ، ته‌وه‌و بؤ ته‌وان باش بوو، (خَيْرًا)، وه‌ک جاري دي‌ک‌ه‌ش گوتو‌ومانه:
(خير) و (شر)، وه‌ک چو‌ن ماناي با‌شتردانان (تَفْضِيلِ) يان هه‌يه، (هَذَا شَرٌّ مِنْ هَذَا،
وَهَذَا خَيْرٌ مِنْ هَذَا)، ته‌مه له ته‌مه خراپ‌ت‌ده‌و، ته‌مه له‌مه چا‌ک‌تره، ماناي نه‌صلي
چا‌که‌و خراپه‌شيان هه‌يه، به‌بې له‌به‌ر چاو‌گرتنې به‌راورد پټ‌کردن له‌گه‌ل شتې‌کې
دي‌ک‌ه‌د، واته: چاک و خراپ، **لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ**، ته‌وه‌و بؤ وان باش بوو، **وَاللَّهِ**
عَمْرًا رَجِيمًا، خوا **لَيَبُورَدِي** ميه‌ر‌ده‌يان و به‌به‌زه‌ديه، واته: خوا **لَيَكُنَّ** به‌لن
ته‌ده‌بيان داده‌داو، سه‌ره‌نشتيان ده‌کات، به‌لام له‌سه‌ر ته‌وه‌نده لتيان تو‌وره نابې،
سزايان بدات، چون‌که لَيَبُورَدِي ميه‌ر‌ده‌بان، به‌تايي‌ت ته‌گه‌ر نه‌وان چاو به‌و
هه‌ل‌سو‌که‌وته نه‌شياوو، نه‌گون‌جاو‌دي خو‌باندا بگي‌رنه‌وه.

مهسه له گرنگه کان

مهسه له یه کهم:

قهدهغه کردنی خوا له برواداران که هیچ بریارو کاریک پيش خواو
پیشه مبه ره که ی **﴿﴾** بخهن و، هوشیار کردنه و هیان به باریز کردن، چونکه خوا
بیسهری زانایه:

خوا **﴿﴾** ده قهرموی: **﴿﴾** يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْدُمُوا بَيْنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالْقَوْمُ اللَّهُ إِنَّ
اللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ **﴿﴾**

شیکردنه و هی ئهم ئایه ته، له چوار برگه دا:

(۱) - **﴿﴾** يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا **﴿﴾**، ئهی نهوانهی برواتان هیناوه! ئهمه جاری یه کهمه لهو
سوورده ته داو، به پله ی یه کهم باسی نه ده ب و پێژه له خزمهت خوا ی پهره ردگارد،
چونکه وهک له نیما فخره ددین رازیه ده، هینامان: ئهم سوورده ته پینج جارن: **﴿﴾** يَا
الَّذِينَ آمَنُوا **﴿﴾**، تیدا دوو باره بوته وه، هه رجاره جوړه نه ده بیک تیدا قیری برواداران
کراوه، جاری یه کهم نه ده بیان له مامه له له خزمهت خوا ی پهره ردگارد.

(۲) - **﴿﴾** لَا تَقْدُمُوا بَيْنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ **﴿﴾**، ئهمه به دوو شیوه خویندراوه ته وه، یه کهم: (لَا
تَقْدُمُوا بَيْنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ)، ههروه ها خویندراویشه ته وه: (لَا تَقْدُمُوا)، (لَا تَقْدُمُوا)، واته:
پیش مه که نه وه، که له نه صلی خویدا (لَا تَقْدُمُوا) یه، به لām **﴿﴾** لَا تُقْدِمُوا **﴿﴾**، دوو مانای هه ن:

أ- ده گونجی له (قَدَم) ی (لازم) بی، یانی: (تَقْدَم)، چونکه (قَدَم) هم حاله ق لازمی
هیه، (قَدَمٌ مُخَمَدٌ)، واته: موحه ممه د پشکه وه، به لām (قَدَمٌ مُخَمَدٌ الْكِتَابُ)، موحه ممه د
کتیبه که ی خسته روو (پشکه ش کرد)، ئهمه حاله ق (مُتَعَدِي) یه ق.

نجا نه گهر (لَا تَقْدُمُوا بَيْنَ يَدَيِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ)، مه به ست پټی حالته ته (لازم) ده کي بڼ، نه وه له: (قَدَمٌ، يَقْدُمُ، قَدُومًا، أَيْ تَقْدِمُ)، له وه وه هاتوه، واته: پټش مه که ونه وه، پټش دوو ده ستی خواو پیغه مبه ره کي مه که ونه وه ﴿لَا تَقْدُمُوا بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَقْدُمُ﴾، واته: پټشی که وته وه، (أَي: لَا تَتَقَدَّمُوا عَلَيْهِمَا)، واته: پټشیان مه که ونه وه، هه تا ده زانن خوا ﴿لَا تَقْدُمُوا﴾ چی ده فهرموئ و، پیغه مبه ره ﴿لَا تَقْدُمُوا﴾ چی ده فهرموئ، له خو وه بریار ټک مه ده ن و، هه نگاو ټک مه نټن و، کار ټک مه که ن.

ب- به لَام (لَا تَقْدُمُوا)، وه ک چو ن حاله ق لازمی هه یه و، به مانای (لَا تَقْدُمُوا) یه، پټش مه که ونه وه، حاله ق (مُتَعَدِّي) یشی هه یه، که نه و کاته پټیو سټی به به رکار (مُتَعَدِّي) به ټک ده کات، که قرتیتر وه و به مه زدننه کردن ده زانرئ، (أَي: لَا تَقْدُمُوا أَمْرًا أَوْ قَوْلًا)، واته: هه ټک کار ټک یان هه ټقسه به ک پټش مه خه ن، له خواو پیغه مبه ری خوا ﴿لَا تَقْدُمُوا﴾، هه روه ها ده شگو نجی به رکار (مُتَعَدِّي) به کي، قرتیتر اټی، به بټ مه زدننه کردن، وه ک (فُلَانٌ يُعْطِي وَهُنَّع)، فُلَان ده به خشی و ده ست ده گرتیته وه، واته: به بټ ټر چاو کردن و له بهر چاو گرتی به رکار ټک، (لَا تَقْدُمُوا)، هه ټقش ټک پټش مه خه ن، بټ نه وه ی شته که باسکر اټی، نجا تیا قسه یه، کرده وه یه، هه نگاونه، هه رچی هه یه؟

لټر ده دا نه وه ی جټی سه ر دنجه نه وه یه، که به هه ردوو حاله ق خو ټندنه وه که چ: (لَا تَقْدُمُوا) بټ، پټش مه که ونه وه، چ: (لَا تَقْدُمُوا) بټ، که دیسان به مانای پټش که و تنه وه ش دئ و، به مانای وه پټش خستنی شتیکش دئ، به هه ردوو خو ټندنه وه که، نه م ټکه اته یه و ټچوان دنه به حاله ق که سټک که به بټ مؤلته وهر گرتن له خوا ﴿لَا تَقْدُمُوا﴾ له پیغه مبه ره کي ﴿لَا تَقْدُمُوا﴾ قسه یه ک ده کات، یان بریار ټک ده دات، هه نگاو ټک ده نټ، بټ نه وه ی بزانی خواو پیغه مبه ری خوا ﴿لَا تَقْدُمُوا﴾ چیان فرمو وه، و ټچوان دنیه ق به حاله ق که سټک که پټش که سټک ده که و ټته وه له رټیشتیداو، ده یخاته پشت خو ټه وه، رټوی و ټچوان دن (وَجْهَ الشُّبْه) ده که ش، برتیه: له (الْإِنْفِرَادُ عَنْهُ فِي الطَّرِيقِ)، خو لئ لئ تاکر دنه وه له رټدا، یانی: نه و ده خاته

پشت خۆیهوهو خۆی به ته نۆ دەرۆا، خۆ به سه رانه دەرۆا و مل لۆ دهنۆ، که نه وه
حاله ټیکۆ لۆ نه وه شاره وه له گه ل مرۆفۆی بروداردا.

بۆگومان هۆی هاته نه خواری و دکانی ش تیشکی زیاتر ده خه نه سه ر چه مک و
واتای ته م نایه ته و، تيمه له و بارده و دوو ږیوایه تمان هیتان.

زانایان له باردی ته م نایه ته موباره که وه قسه ی زۆریان گوتوون و، به ته عبیر و
داریشتی جۆراو جۆر، هه ولیاندا وه چه مک و واتای ته م نایه ته موباره که ږوون
بکه نه وه، بۆ وینه:

یه که م: (الطبري)، له (إِبْنُ عَبَّاسٍ) دوه، (خو له خۆی و بابی رازی بۆ)، هیناویه تی که
گوتوویه تی: (لَا تَقُولُوا خِلَافَ الْكِتَابِ وَالسُّنَّةِ)، (جامع البيان: ٣١٧٢٧)، پێچه وانهی کتیب و
سوننه ت مه لۆن.

دووهم: هه روه ها (الطبري) هه ر له عه بدوللای کور ی عه بباسه وه (خو له خۆی و
بابی رازی بۆ)، ته م ته عبیره شی هیناوه: (هُوَ أَنْ يَتَكَلَّمُوا بِبَيِّنٍ يَدِّي كَلَامِهِ)، (جامع البيان:
٣١٧٢٨)، لیان قه ده غه کرا وه که قسه بکه ن پێش فه رمایشتی خوا ﷺ، یان پێش
فه رمایشتی پێغه مبه ری خوا ﷺ.

سییه م: له مو جاهی ده وه - که قوتابی عه بدوللای کور ی عه بباس بو وه، (خو له خۆی
و بابی رازی بۆ) و یه کیک بو وه له زانایانی زۆر شاره زا له ته فسیردا وه له تابعین بو وه -
هاته وه که بۆ ته فسیرو لیکدانه وه و ږوونکردنه وه ی ته م نایه ته موباره که گوتوویه تی: (لَا
تَقْتُلُوا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ بَشِيَةً حَتَّى يَقْضِيَهُ اللَّهُ عَلَى لِسَانِهِ) (جامع البيان: ٣١٧٢٩)، واته: هه یج
شتیک پێش پێغه مبه ری خوا مه لۆن و لۆی پێش مه که ونه وه و، پشتاوی مه که ن، تاکو خوا
ﷻ له سه ر زمان ی ته و ږیار ده دا.

چواره م: دیسان هه ر (الطبري) له قه تاده وه، که قه تاده ش یه کیک بو وه له زانایانی تابعین
و له ته فسیردا زۆر شاره زا بو وه، هیناویه تی که گوتوویه تی: (ذَكَرْنَا أَنْ نَأْسَا كَانُوا يَقُولُونَ:

لَوْ أَنْزَلْنَا فِي كَذَا لَوْضَحَ كَذَا وَكَذَا، قَالَ: فَكَّرَهُ اللَّهُ ذَلِكَ، (جامع البيان: ۲/۱۷۳۰)، قەتادە گوتتوویەتی: بۆمان باسکراودە کە کەساتیک هەبوون دەیانگوت: ئەگەر لەو بارەودە فلان نایەت دابەزیابایە، لە بارەدی فلان شت و فلان شتەودە، خواش ئەوادی پێ ناخۆش بوو، بۆیە ئەو نایەتە موبارەکەدی ناردە خوار، کە پێشنیاران مەکەن بۆ خوا ﷻ.

پێنجەم: (الطبري) له (الحسن البصري) یەو هیناویەتی کە گوتتوویەتی: (أَنَّا مِنَ الْمُسْلِمِينَ دَبَعُوا قَبْلَ صَلَاةِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ يَوْمَ النَّحْرِ، فَأَمَرَهُمُ النَّبِيُّ أَنْ يُعِيدُوا النَّحْرَ)، (جامع البيان: ۳/۱۷۳۱)، واتە: کۆمەڵیک لە موسوڵمانان لە پێش پۆژی قوربانیی سەربریندا، [واتە: پۆژی دە (۱۰) ی (ذِي الْحِجَّةِ)]، قوربانییان سەر بری، پێش نوێژی پێغەمبەری خوا ﷺ، [کە نابی پێش ئەوادی نوێژە کە بکری، قوربانییە کە سەر ببرد، دەبێ سەرەتا نوێژ بکری، ئنجا قوربانییە کە سەر ببرد، فَصَلَ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ]، [الکوثر]، بۆیە پێغەمبەر ﷺ فەرمانی پێکردن کە قوربانیی سەر برینە کەیان دووبارە بکەنەودە، ئەوادی پێش نوێژ سەریان بپروە بۆیان حیساب ناکری، دەبێ دووبارە بکەنەودە، ئنجا لەو بارەودە خوا ﷻ ئەم نایەتە ناردە خوار.

بێگومان هەموو ئەو تەعبیرانەو، هۆی هاتنەوێ خوارەوێ کانیش کە باسمان کردن، هەموویان لە چوار چێوەی ئەو چەمکە گشتییە ئەم نایەتە موبارە کە دا دەسووپرین، کە بریتییە لەوادی موسوڵمان نابی بە پێخواسیی بە ئێو بکەوێ و، بپروادار دەبێ تەماشای بکات بزانی، خوا ﷻ لەو بارەودە چی فەرموودە، ئەگەر شتە کە پوون و تاشکرا بێ، بە تاشکرا زاندرای بێ، جا چ بە هۆی ئەقڵەودە، چ بە هۆی عەقڵەودە، ئەو دیارە، بە ئەم ئەگەر حوکمە کە دیار نەبێ، دەبێ چاودەری بکات، داخو خوا ﷻ چی دەفەرموێ، یان پێغەمبەر ﷺ چی فەرموودە، چی دەفەرموێ؟

لەم نایەتە موبارە کە چەند حوکمیک وەر دەگیرین، دەیانخەینە پوو، هەلبەتە زیاتریشی لێوەردەگیرین، بە ئەم نێمە ئەو چوارەمان لێ هەلبێژاردوون:

۱- شەرعزانان گوتتوویانە: بابای ئەرکدار (مکلف)، هیچ کاریک ناکات و ناچیتە ئێو هیچ کاریکەودە، ئەگەر قسەبەکە، ئەگەر کاریکە، هەنگاوێکە، هەتا حوکمی خۆی لە

بارەوہ نہ زانی، کہ لیرەدا کہ دہفہ رموی: ﴿لَا تَقْدُمُوا بَيْنَ يَدَيِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ﴾، مہ بہست پیئ نہوہیہ: دروست نیہ، شتیک کہ حوکمہ کہی بۆ تۆ زاندراو نیہ، نہک نہوہی بہ عہقل زاندراوہو تاشکرایہ چییہ، یان بہ نہقل زاندرابی، بہ لکو شتیک کہ حوکمہ کہی نہ زاندراوہ، دہبی چاوہ پی بکہی تاکو حوکمہ کہیت بۆ پروون دہ بیتہوہ، نجا ہہنگاوی بۆ بیئ.

۲- بہ لآم لہ کاتیکدا کہ پیغہ مہری خوا ﴿﴾ لہو شویتہ نیہ، یاخود: لہ کاتیکدا کہ ئایہ تیکی قورئانمان پی شک نایہت لہو بارہوہو، ددقیکی سوننہ تیش نیہ، ئەوہ نہک ہەر رەوايہ، بہ لکو پیویستہ مسؤلمان کۆشش (اجتہاد) بکات، بۆ ئەوہی حوکمی شہر ع بۆ ئەو شتہی ہاتوتہ پیشی، بیزانی، وەک لہ فہرموودہ کہی موعاذدا ہاتوہ، کہ زۆر بہی زانایان ہیناویانہ، بہ لئ ہہندیک لہ باردی سہنہ دہ کہیہوہ قسہ یان کردوہ، بہ لآم زانایانی زۆر موعتہ بہر گوتوویانہ: نئوہ رۆکە کہی زۆر راستہ، ئەگەر لہ پرووی سہنہ دہ کہیہوہ ئیشکالیک ہہ بن، کہ دواتر (سند) دہکەی دینین و دہقہ کہشی بہ چہند ریوايہ تیک ہاتوہ، ئەمہ یہ کیکیانہ:

﴿أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ لَمَّا بَعَثَ مُعَاذًا إِلَى الْيَمَنِ قَالَ لَهُ: «كَيْفَ تَقْضِي إِذَا عَرَضَ لَكَ قَضَاءٌ؟» قَالَ: أَقْضِي بِكِتَابِ اللَّهِ، قَالَ: «فَإِنْ لَمْ تَجِدْهُ فِي كِتَابِ اللَّهِ؟»، قَالَ: أَقْضِي بِسُنَّةِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، قَالَ: «فَإِنْ لَمْ تَجِدْهُ فِي سُنَّةِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ»، قَالَ: أَجْتَهِدُ بِرَأْيِي لَا أَلُو، قَالَ: فَضَرَبَ بِيَدِهِ فِي صَدْرِي وَقَالَ: «الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي وَفَّقَ رَسُولَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، لَمَّا يُرْضَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ» (أَخْرَجَهُ الطَّيَالِسي: ۵۵۹، وَأَحْمَد: ۲۲۰۶۰، وَالطَّبْرَانِي: ۳۶۲، وَابِيهَقِي فِي السَّنَنِ: ۲۰۱۲۶، وَعَبْدُ بْنُ حَمِيد: ۱۲۴، وَالدَّارِمِي: ۱۶۸، وَالْحَدِيثُ أَصْلُهُ فِي سَنَنِ أَبِي دَاوُدَ: ۳۵۹۲، وَالتِّرْمِذِي: ۱۳۲۷، ۱۳۲۸، وَقَالَ: لَا نَعْرِفُهُ إِلَّا مِنْ هَذَا الْوَجْهِ، وَلَيْسَ إِسْنَادُهُ عِنْدِي بِمُتَّصِل).

واتہ: پیغہ مہری خوا ﴿﴾ موعاذی کو پی جہ بہ لی نارد بۆ یہ مہن و پیئ فہرموو: چۆن دادوہ ریئ دہکە ی، ئەگەر کیشہ یەکت بۆ ہاتہ پیش؟ گوئی: بہ

کتیبی خوا، (پنځه مبهړ ۳۳) فهرمووی: نه گهر له کتیبی خوا دا حوکمه که یت چنگ نه که وت؟ گوډ: به رښازی پنځه مبهړی خوا ۳۴، (پنځه مبهړ ۳۵) فهرمووی: نه گهر له رښازی پنځه مبهړی خوا شدا ۳۶ حوکمه که یت چنگ نه که وت؟ گوډ: عه قلی خوم به کار د ښم و که مته رخه میښ ناکه م، موعاز گوډ: پنځه مبهړ ۳۷ دهستی له سینک دام و فهرمووی: ستایښ بو نه و خوا بهی که نیردرای ره وانه کراوی خوا ی سه ره که وتو و کرده بو شتیک که پنځه مبهړی خوا ۳۸ په سندی ده کات.

۳- هم نایه ته موبارده که بناغیه، له وده دا که فهرماشته کانی پنځه مبهړ ۳۹ و دده کهانی سونه ته چوښ، دده ناوا شوښیان بکهوین، به لآم هه ولبدین به باشرین شیوه و به راسترین شیوه لټیان تښکهین، نه گهرنا دواي نه و دی لټی تښکه یشتن و له وده دناوا بوین که پنځه مبهړ ۴۰ ناواي کرده، یان ناواي فهرمووه، له راستیدا هیچ رښه کمان بو نه ماوه ته وده، جکه له شوښکه وتی پنځه مبهړ ۴۱.

۴- نه وانه ی که گو تو و یانه و هم نایه ته موبارده کمان به به لگه هیناوه ته وده، له سهر بهر په رچدانه و دی قیاس، (قیاس) یش نه و دیه: شتیک که حوکمه که ی دیار، شتیک دیکه که حوکمه که ی دیار نه، له بهر نه و دی له هوکاری ره و ابوون، یان ره وانه بووندا به کن، دووه میښیان پتوانه بکریته سهر هی په که میان.

ننجا هه ندیکیان که قیاسیان بهر په رچدانه ته وده، نه م نایه ته یان به به لگه هیناوه ته وده و گو تو و یانه: نه وده تا خوا ۴۲ ده فهرمووی: هیچ شتیک وه پیش خواو پنځه مبهړی خوا ۴۳ مه خه ن!

به لآم له راستیدا نه م نایه ته نابښه به لگه ی نه وده، چونکه کار کردن به قیاسی راست و دروستیش، ههر کار کردن به کتیبی خواو به ری و شوښی پنځه مبهړی خوا ۴۴، بو وښه: خواي په روه ردگار که له سووړه ی (الحشر) دا، ده فهرمووی: ﴿سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ هُوَ الَّذِي أَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ دِيَارِهِمْ لِأَوَّلِ الْحَشْرِ مَا ظَنَنْتُمْ أَنْ يَخْرُجُوا وَظَنُّوا أَنَّهُمْ مَانِعَتُهُمْ حُصُونُهُمْ

مِنْ اللَّهِ فَالْتَهُمُ اللَّهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ يُجْرَوْنَ بِيَدِهِمْ يَأْذِيهِمْ وَيَتَذَرُ
الْمُؤْمِنِينَ فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِيَ الْأَبْصَارِ ﴿١٠﴾ الْحَشَر.

﴿فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِيَ الْأَبْصَارِ﴾، یانی: نهی خاوهن عه قلینه! پهنده وهر بگرن، واته:
پهنده وهر بگرن و ئیوهش کارنیک مه کهن وهک شهوهی بهنوو ننه ضیر کردیان،
هؤزی بهنوو ننه ضیری جووله که که پهیمان شکین بوون، بؤ شهوهی ههمان به لا
که بهسه ر شهوان هات، بهسه ر ئیوهش نهیهت! بیگومان شهوهش قیاسه، واته:
شهوان پهیمانیان شکاندو له مه دینه ده رکران و ئاوابان بهسه ر هات، ئنجا ئیوهش
و خه لکی دیکهش شه کهر پهیمان شکینیی بکهن، واتان بهسه ر دی، که واته:
کارکردن به قیاسی راست و دروست، ههر کار کردنه به قورئان و به سوننه قی
پیغمبه ری خوا ﷺ.

مهسه له ی دووهم:

پښتو ګرځېدنی خوا ځای له دنگ هه ټپان به سر دنگی پیغمبردا ﷺ و به دنگی به رزو زل دواندنې، که مایه ی پووجه ل بوونه وې کرده وه باشه کانه، به پیغمبردا وده ش نه وانه ی خوا ځای دلی بو پاریزکاری پالاوتوون، له کاتی دواندنې پیغمبردا ﷺ ده ګیان نزم ده که نه وه، نه وانه لیوردنیکي تاییه ت و پاداشتیکی مه زیان له لای خوا ځای هه یه:

خوا ځای ده فرموی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ، بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ أَن تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ وَأَنتُمْ لَا تَشْعُرُونَ﴾
 ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَغُضُّونَ أَصْوَاتَهُمْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ لِلنَّفْيِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ﴾

شیکړدنه وې نه م دوو نایه ته، له پینج برګه دا:

(۱) - ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ نه ی نه وانه ی پرواتان هیڼاوه! نه مه جاری دوو مه له م سوړه ته داو، به تاییه ت بریتیه له باسکړدن و خسته رووی نه ده د پیکي به رزو جوان له خدمت پیغمبردا ﷺ.

(۲) - ﴿لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ﴾، دنگی خوتان به رز مه که نه وه به سر دنگی پیغمبردا ﷺ، لیږده وده ی (جهر): به مانای ده که وتن و ناشکرا بوونه، به لأم به رز کرده وې دنگ خوازاو ده ته، بو دنگ هه ټپان، به شیوه یک که سنووری حاله قی ناسایی به پښت، که واته: که ده فرموی: ﴿فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ﴾، (أَيُّ مُتَجَاوِزَةً إِيَّاهُ)، ده ګه کانتان با له رووی به رزیه وه، له دنگی پیغمبر ﷺ ټپه نه کات.

(۳) - ﴿وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ، بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ﴾، له کاتی دواندنې قسه له ګه ل ګرځېدنی و دواندنې دا، دنگ به سر ده ګیدا هه لمه هینن، وه ک چون دنگ بو یه ګدی

هه‌لده‌هینن و ددنگ به‌رز ده‌که‌نه‌وه له یه‌کدی، له کاتی دواندندا له ناست پی‌غه‌مبه‌ردا
 ده‌نگ هه‌ل‌مه‌هینن و به‌رز مه‌که‌نه‌وه.

٤- ﴿أَنْ حَظَّ أَعْمَالُكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ﴾، نه‌بادا کرده‌وه‌کانتان پوو‌چه‌ل بینه‌وه، بئ
 نه‌وه‌ی هه‌ست پئ بکه‌ن، که ده‌فه‌رموئ: ﴿كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ﴾، (أي: كَعَادَةِ
 بَعْضِكُمْ مَعَ بَعْضٍ فِي الْحَدِيثِ)، واته: وه‌ک عاده‌ت وایه، نه‌گهر دۆست و براده‌رن پیکه‌وه
 به‌جۆری‌ک قسه‌ده‌که‌ن، ددنگ به‌سه‌ر ده‌نگی یه‌کدیدا هه‌لدینن و، به‌سه‌ر یه‌کدی دا
 ده‌قیرینن، به‌لام له خزمه‌ت پی‌غه‌مبه‌ردا ﴿نَابِئْهُ بِهُوَ شَيْئِهِ قَسَهُ بَكَرٍ﴾.

که ده‌فه‌رموئ: ﴿أَنْ حَظَّ أَعْمَالُكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ﴾، نه‌مه‌ پزیمان‌زانان به‌ستی
 شیوه‌ لیکیان داوه‌ته‌وه:

أ- (خَشْيَةً أَنْ تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ)، له ترسی نه‌وه‌ی کرده‌وه‌کانتان هه‌ل‌بوه‌شیننه‌وه.

ب- (كَرَاهَةً أَنْ تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ)، واته: له‌به‌ر نه‌وه‌ی پئ ناخۆش بوون هه‌یه‌که
 کرده‌وه‌کانتان هه‌ل‌بوه‌شیننه‌وه.

ج- (أَنْ لَا تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ)، بۆ نه‌وه‌ی کرده‌وه‌کانتان هه‌ل‌نه‌وه‌شیننه‌وه، له‌حالی‌کدا که تێوه
 هه‌ست پئ ناکه‌ن.

که ده‌فه‌رموئ: ﴿أَنْ حَظَّ أَعْمَالُكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ﴾، ده‌پرسین: نایا هه‌ندئ له
 کرده‌وه‌ خراپه‌کان، کرده‌وه‌ چاکه‌کان هه‌ل‌ده‌وه‌شیننه‌وه؟

زانایان له‌و باره‌وه‌ زۆر قسه‌یان کردوه^(١)، به‌دلتیاییه‌وه‌ به‌هۆی کوفره‌وه
 هه‌م‌وو کرده‌وه‌کان هه‌ل‌ده‌وه‌شیننه‌وه‌و، نه‌وه‌ش له‌ده‌قی قورئاندا هاتوه: ﴿حِطَّتْ
 أَعْمَالُهُمْ وَفِي النَّارِ هُمْ خَالِدُونَ﴾^(٢)، التوبة، به‌لام نایا لێ‌رده‌دا مه‌به‌ست پیتی
 چیه‌؟ زانایان دوو واتایان بۆ لێ‌کداونه‌وه:

(١) له‌تفسیری سووره‌تی (محمد)دا کورته‌ باسی‌که‌مان له‌باری هه‌ل‌ده‌وه‌شاندنه‌وه‌ی کرده‌وه
 چاکه‌کانه‌وه‌ کردوه.

۱- نه ددې خراب له خزمهت پیغهمبهردا ﷺ خاوه نه که ی په لکیش ددکات بهر و کوفر، چونکه بهر ددهوام بوون له سهر هندی گونا هو، جله و شل کردن بو نفس بو هندی گونا هو تاوانان، نفس عادهت پی ددکات و خووی پیوه دهگری و، ورده ورده ده چپته دوی و ده چپته دوی و سهر ده کیشن بو کوفر.

۲- یاخود مه بهست له: ﴿أَنْ تَحِطَّ أَعْمَلَكُمْ﴾، یانی: به شپک، یاخود زور بهی کرده ده باشه کانتان هه لدوه شپنه وه.

(الطبري) بهم ته عیبره، نهم نایه ته موباره که پروون ده کاته وهو ده لئ: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ صَدَقُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ! لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ تَتَهْجَمُونَهُ بِكَلَامٍ وَتَغْلِظُونَ لَهُ فِي الْخُطَابِ: ﴿وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ﴾ وَلَا تُنَادُوا كَمَا يُنَادِي بَعْضُكُم بَعْضًا بِأَسْمِهِ: يَا مُحَمَّد، يَا أَحْمَد، وَلَكِنْ فَخْمُوهُ، وَاحْتَرَمُوهُ، وَقُولُوا لَهُ قَوْلًا لَيْنًا، وَخُطَابًا حَسَنًا، بِتَعْظِيمٍ، وَتَوْقِيرٍ: يَا نَبِيَّ اللَّهِ، يَا رَسُولَ اللَّهِ﴾، (أخرجه: الطبري: ج ۲۶، ص ۱۲۰، عن مجاهد: ۳۱۷۳۶، عن قتادة: ۳۱۷۳۷، عن الضحاك: ۴۱۷۳۸).

واته: ته ی نه وانه ی خواو پیغهمبهرد که یتان به راست داناون! ده نگه کانتان به سهر ده نگی پیغهمبهردا ﷺ بهرز مه که نه وهو، به شیوه ده کی ترش و تال قسه ی له که لدا مه که و، له دواندن دا قسه ی زبر مه که و، دواپی که ده فهرموئ: ﴿وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ﴾، ده فهرموئ: هه رو ده ها بانگی مه که و مهیدوینن، وه که هه ندیکتان هه ندیکتان ددهوینن، که بلین: نه ی موحه ممه ده! نه ی نه حمه ده! به لکو به قسه یه کی نه رم و، دواندنیککی جوان و، به بهرز گرتن و، به ریز لیگرتنه وهو، به هه بیته و حورمهت بو پاراستنه وه، بلین: نه ی پیغهمبهردی خواا! نه ی په وانه کراوی خواا!

(۵) ﴿إِنَّ الَّذِينَ يُحْضِرُونَ أَصْوَاتَهُمْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ لِلنَّفَقَىٰ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ﴾، به دنیایی نه وانه ی ده نگی خو یان نرم ده که نه وه له لای پیغهمبهردی

خوَا ۱۱، نه‌وانه نه‌و که‌سانه‌ن، که خوَا ۱۲ دَلّی تا قی کردوونه‌وه بۆ پارێزکاری، (واته: دَلّی پالآتوون و پالافته کردوون)، لی‌بور دنیکی ناوازه‌و، پاداشتیکی مه‌زنیان بۆ هه‌یه.

(الْعَصْفُ: حَقْفُ الْعَيْنِ)، (عَصْفُ)، بریتیه له، له نیگای چاوگرته‌وه، (وَهُوَ هُنَا مُسْتَعَارٌ لِخَفِضِ الصُّوْتِ، وَالْمَيْلِ بِهِ إِلَى الْإِسْرَارِ)، لیره‌دا وشه‌ی (عَصْفُ): (که له نه‌صلدا به مانای گرتنه‌وه‌یه له روانین و نیگای چاو)، خوازاوه‌ته‌وه بۆ ده‌نگ نزمکردنه‌وه‌و، بردنی ده‌نگ به‌ره‌و نه‌وه، که به‌کیی و به‌په‌نه‌انیی قسه‌بکری.

که ده‌فه‌رموی: ﴿إِمْتَحَنَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوَى﴾، (الإِمْتِحَانُ: الإِخْتِبَارُ، وَالتَّجَرُّبَةُ، وَهُوَ إِفْتِعَالٌ مِنْ مَحَنَهُ أَيْ: اخْتِبَرَهُ، وَاللَّامُ: لَامُ الْعِلَّةِ لِلتَّقْوَى، إِمْتَحَنَ قُلُوبَهُمْ لِأَجْلِ التَّقْوَى، أَيْ: لِيَتَكُونُوا فِيهِ التَّقْوَى وَلِيَتَّكُونُوا أَتَقِيَاءَ)، وشه‌ی (إِمْتِحَان) به مانای تا قی کردنه‌وه‌و جه‌رباندنه، که (إِفْتِعَال) ه، له (مَحَنَهُ)، (مَحَنَهُ: أَيْ: اخْتِبَرَهُ)، تا قی کردنه‌وه، که ده‌فه‌رموی: ﴿إِمْتَحَنَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوَى﴾، (لَامُ الْعِلَّةِ) ی پێ ده‌لێن، لامی هوکار، واته: خوَا دَلّیانی تا قی کردوته‌وه، له پێناوی پارێزکاریی دا، واته: بۆ نه‌وه‌ی پارێزکاریی بچیتنی، یان بۆ نه‌وه‌ی پارێزکار بن.

پێنج هه‌له‌سته له به‌رده‌م ئه‌و دوو ئایه‌ته‌(٣و٤ی الحَجَرَات)دا

١- **هه‌له‌سته‌ی یه‌که‌م:** نهم دوو ئایه‌ته‌ ستایشکی گه‌وره‌یان تێدايه، بۆ هه‌ر کام له ئه‌بوو به‌کرو عومه‌ر (خوا لێیان رازی بێ)، هه‌ردوو وه‌زیره‌کی پێغه‌مبه‌ر ﷺ، چونکه هه‌وی هاته‌ خواره‌وه‌کان، یه‌کیان په‌یوه‌ندی هه‌بوو به‌و دوو به‌رێزه‌وه که له خزمه‌ت پێغه‌مبه‌ردا ﷺ ده‌نگیان هه‌لێناوه، به‌لام دوا‌ی نه‌وه ته‌وه‌نده ده‌نگیان نزم ده‌کرده‌وه له خزمه‌ت پێغه‌مبه‌ردا ﷺ، که پێغه‌مبه‌ر ﷺ جاری وا هه‌بوو ناچار ده‌بوو به‌رمو‌ی: چیت گوت؟ وه‌ک لهم گێردراوه‌دا هاته‌وه: (قَالَ ابْنُ الزُّبَيْرِ فَمَا كَانَ عُمَرُ يُسْمِعُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ هَذِهِ الْآيَةِ حَتَّى يَسْتَفْهَمَهُ، وَلَمْ يَذْكُرْ ذَلِكَ عَنْ أَبِيهِ يَغْنِي أَبَا بَكْرٍ) (أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ: ٤٨٤٥، ٧٣٠٢)، واته: عومه‌ر خوا لێی رازی بێ، له‌دوا‌ی دابه‌زینی نهم ئایه‌ته‌، وای نه‌ده‌کرد پێغه‌مبه‌ر ﷺ بیهستی تا‌کو بۆ خۆی داوا‌ی لێ ده‌کرد، ده‌یفه‌رموو: چیت گوت؟ به‌لام نه‌وه‌ی له باره‌ی بابیه‌وه‌ باس نه‌کرده‌وه.

به‌لام جێی سه‌رنجه که ته‌فسیره‌ شیعیه‌کان بۆ وێنه: (تَفْسِيرُ الْمِيزَانِ)^(١) (الطَّبَاطِبَائِي)، هه‌روه‌ها ته‌فسیری (الکاشف)، هی (محمد جواد مغنیه)^(٢)، نهم هه‌وی هاته‌ خواره‌وه‌یان هه‌ر باس نه‌کرده‌وه، ته‌فسیری (هه‌ونه‌)ش که ته‌فسیرکی فارسیه‌، هی ناصری مه‌کاریمی شیرازی^(٣)، هه‌تاویه‌تی، به‌لام هه‌ر ته‌وه‌نده‌ی هه‌تاوه که به‌حساب زه‌م و نو‌قسانی بۆ ئه‌بوو به‌کرو عومه‌ر تێدايه، خوا لێیان رازی بێ، به‌لام ته‌وه‌ی که مه‌دحی بۆ ته‌وان تێدايه، له‌و باره‌وه‌ بێ ده‌نگیان

(١) ج ١٨، ص ٣١٧.

(٢) ج ٧، ص ١٠٧.

(٣) ج ٢٣، ص ١٣٥.

لڏ ڪرڻ، ڪه به ڀاسڻي زور ڄار ڏهه مارڳيري مهڙهه ڀي واده ڪات، ڪه ٽيگه ڀسڻ له ٺاهه ڪان به لاريڏا ڀرڊڙي و ڪهم و ڪوري ٿيڏا به ڀڊا ڀي.

۲- هه‌لۆه‌سته‌ی دووهم: نه‌وه‌یه که زهمه‌خه‌هری دهلّی: ئەم ئایه‌ته‌ موباره‌که که به‌و شی‌وه‌یه هه‌نراوه: نه‌وانه‌ی ده‌نگی خۆیان کپ ده‌که‌نه‌وه، کراوه به ناو (اسم) بۆ ئێ، و ئێ، و ئێ، که جه‌خت‌ه‌ده‌وه‌یه، خه‌به‌ره‌که‌شی کراوه به‌رسته‌یه‌ک که له‌ موبته‌داو خه‌به‌رنک پێک دێ، که ناسیتراون و، دوایی موبته‌دایه‌که که ناوی ناماژده‌وه، ئەو رسته‌یه‌ش رسته‌یه‌کی تیه‌ه‌لچوونه‌وه (استثنا‌فیه)یه، که نه‌وه‌ی پادا‌شته‌یانه له‌سه‌ر ئەو کرده‌وه‌یه گرتوویه‌ته‌ نێو خۆی و، دوایی پادا‌شته‌که‌ی به‌ نه‌زانراو (نکبه‌) هه‌نراوه، بۆ نه‌وه‌ی بزانری که پادا‌شته‌که هه‌نده‌ گه‌وره‌یه، سنووره‌که‌ی هه‌ر نازانری، ئەمه هه‌مووی نه‌و په‌ری ریزو حورمه‌ت و پایه‌ به‌رزیی تیدا هه‌یه، بۆ نه‌وانه‌ی ئەو ئایه‌ته له‌ باره‌یان‌ه‌وه ده‌دوێ، که وه‌ک گوته‌ان: به‌ پله‌ی به‌که‌م نه‌بوو به‌کرو عومه‌رن، خوا لێیان رازی بێ و، له‌ دوا‌ی نه‌وانیش هه‌ر که‌سێکی دیکه‌یه که له‌ خزمه‌ت پێغه‌مبه‌ردا ﷺ به‌و شی‌وه‌یه دوا‌یی.

هه‌لێهه ده‌بن هه‌ر که‌سه به‌پێی خۆی بێزی لێ بگێرێ (القرطبي) ده‌لێ:
(وَكَرِهَ بَعْضُ الْعُلَمَاءِ رَفَعَ الصُّوْبَ فِي مَجَالِسِ الْعُلَمَاءِ تَشْرِيقًا لَهُمْ إِذْ هُمْ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ) (١)
واته: هه‌ندێک له زانیان پێیان شتیکی خراپ بووه ده‌نگ له کۆری زانیاندا به‌رز
بکێژته‌وه، وه‌ک رێژ لێگرتیان، چونکه ته‌وانیش میراتگری پیغه‌مه‌رانان (ﷺ).

هنیش ده لیم:

ههم زانايان که ميراتگران پيڻغمبه رانن له ږووي زانستيه وهو، ههم بهر پرساني دادگهرو مشوور خوږاني دیکه، ههم هه ر که سيکي دیکه هه ر که سه به پيڼي خوږي، بيوسته رڼو حورمه تي لي بگيري.

۳- **هەلۆهستەى سىيەم:** دەنگ ھەلئىنان لە كاتى پتويستىيدا، لەو حوكمە ھەلۆيەردراو، چ لە پۆژگارى پىغەمبەردا ﷺ، بۆ وئە: لە جەنگى حونەيندا پىغەمبەر ﷺ بە عەبباسى فەرموو: **أَصْرُحُ بِالنَّاسِ**، واتە: ھاوار بکە بە ئىتو خەلکدا، بۆ ئەوێ ئەو كاتەى بۆسەيەكيان بۆ داندرابوو لە شىوى حونەيندا، كە سووپايەكەى پىغەمبەر ﷺ تىكشكا، بە عەبباسى فەرموو: بانگبکە، بە دەنگى بەرز، چونكە عەبباس دەنگى زۆر بەرز بوو، كەواتە: دەنگ بەرز كردنەو لە خزمەت پىغەمبەردا ﷺ نەگەر پتويست بووبى، ياخود خەتتايك كە وتارى داو، يان قسەى كەسيك كە شيعرى خويندۆتەو بۆ ئەوێ خەلک يبيستى، ئەو ھەلۆيەردراو لەو حوكمە، يان ئەوێ دەنگەكەى بۆ خۆى ھەر بە شىوێ سروسشتى وابووبى، وەك ئابيتى كورى قەيسى كورى شەمماس، لەو حوكمە ھەلۆيەردراون.

۴- **هەلۆهستەى چوارەم:** مەبەست لە دەنگ بەسەردا ھەلئىنان، بۆرئى نواندن و بە كەم سەر كردن نە، چونكە نەگەر كەسيك بۆيە دەنگ بەسەر دەنگى پىغەمبەردا ھەلئىنى ﷺ، كە بى رۆزى بەرانبەر بكات و، بە كەم تەماشاي بكات، بىگومان ئەو كوفردو ئىنسانى پى كافر دەبى، وەك (القرطبي) لە تەفسىرەكەى خۆى دا ھىناويەق^(۱)، شتىكى ئاشكراو بەلگە نەويستىشە، ھەر جۆرە بى رۆزى بەرانبەر بە پىغەمبەر ﷺ بە كوفەر لە قەلەم دەدرى، كەواتە: ئەو دەنگ ھەلئىنانەى رۆى لىگراو، دەنگ ھەلئىنايىك بوو، لە رۆوى كەمتەر خەمىيەو، لە رۆوى كەم سەلىقەيەو، نەك لە رۆوى بى رۆزى و بە كەم تەمasha كردنەو.

۵- **هەلۆهستەى پىنجەم:** نەگەر دەنگ بەسەردا ھەلئىنان لە كاتى دواندندا ھىندە خراپ بى، بىگومان دەنگ بەسەردا ھەلئىنانى مەعنەويى، كە زالىكردنى قسەو بىرو رايەكە بەسەر ھى پىغەمبەردا ﷺ، زۆر زۆر خراپترە، واتە: مەزۆقى

مىسۇلمان دەپنە ھىچ بىر يارىكى سىياسىيە، ھىچ زەۋىتىكى رۇھانىيە، ھىچ
 رايەكى فېقھىيە، ھىچ بۇچۇنىكى فېكرىيە ۋە فەلسەفە، بەسەر فەرمائىتى
 پېغەمبەردە ﷺ زال نەكات ۋە بەسەرىدا ھەلنەبۇرى، ئەگەرنا ئەگەر دەنگ
 بەسەردا ھەلنەناتى ئاسايى بېتە ھۆى ھەلۋەشاندەۋەى كىردەۋەكان، بەتەكىد
 دەنگ بەسەردا ھەلنەناتى مەنەۋىيە، كە بىرىتە لەۋەى شىتىك پېش ئەۋەى
 پېغەمبەر ﷺ فەرمۇۋىتە، بىخەى، ئىجا چ زەۋىتىكى سۇفيايەنە بىن، چ بۇچۇنىكى
 فەلسەفيايەنە بىن، يان عىلمى كەلامىيەنە، چ رايەكى سىياسىيەنە بىن، چ بۇچۇنىكى
 فەقيايەنە بىن، فەرمائىتى پېغەمبەر لەۋى بىن ﷺ تۇش بىلىتى: ئاخىر فلانكەسەى وای
 گوتۋە! ئەۋە بىگومان تاۋانەكەى زىاتەرە، سىزايەكەشى قورستەرە.

مەسەلەى سىئەم:

وہ سفرکردى كەسانىك كە لە پشت ھۆدەكانى ھاوسەرانى بەرپىزى پىئەمبەرەوہ
 ﷺ خوا لىيان رازى بى، بانگيان كرد، بەوہ كە زۆربەيان نافامن و، ئەگەر
 چاوەروانىيان كەردبايە، تاكو خۆى (پىئەمبەر ﷺ) بە شىوہى ئاسايى دەچوہ
 دەر، ھەر ئەوہ باش و پەسند بوو:

خوا ﷺ دەفەرەمۆى: ﴿إِنَّ الَّذِيك يَبَادُونَكَ مِنْ وَرَاءِ الْحُجُرَاتِ أَكْثَرُهُمْ لَا
 يَعْقِلُونَ ۚ وَلَوْ أَنَّهُمْ صَبَرُوا حَتَّى تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ۝۴﴾

شىكرەنەوہى ئەم، دوو ئايەتە، لە چوار بىرگەدا:

(۱) - ﴿إِنَّ الَّذِيك يَبَادُونَكَ مِنْ وَرَاءِ الْحُجُرَاتِ ۚ﴾، بە دىنايى ئەوانەى بانگت دەكەن، لە
 پشت ژوورەكانەوہ، لە پشت ھۆدەكانەوہ، (حُجُرَات) خويندراویشەتەوہ: (حُجُرَات)،
 (حُجُرَات) و (خُجُرَات)، ھەردووکیان كۆى (حُجُرَة)ن، (الخُجُرَة: البَقْعَةُ الْمُخْجَوْرَة، وَكَانَتْ
 تُفْتَحُ إِلَى الْمَسْجِدِ)، حوجرەش شوپىنكە كە دەورە درابى، (كاتى خۆى شوپىنكيان نىشانە
 كەردوہ بەردىان لە دەور داناون، (مُخْجَرَة)، واتە: شوپىنك كە بەردى لى داندراوہ، ياخود
 ئىوان و پەردەى بۆ كراوہ نىشانەدار كراوہ)، ئەو ژوورانە (ھى ھاوسەرانى بەرپىزى
 پىئەمبەر ﷺ) بەسەر مەزگەوتدا دەكرانەوہ.

تەنجا لىرەدا باس نەكراوہ، نەگەرنا ھەم دەرگاىەكى دەرييان ھەبووہو، ھەم
 دەرگاىەكىشيان ھەبووہ بۆ ئىتو مەزگەوت.

ئىمە پىشتەر لە ھۆى ھاتنەوہ خوارەوہكەيدا باسماں كرد، كە ئەم دوو ئايەتە
 لە بارەى شاندېكى بەنوو تەمىمەوہ دابەزىن، كە لە كاتىكدا پىئەمبەرى خوا ﷺ
 پشووى دابوو، وا پىدەچى لە كاتى قەيلوولەدا بووبى، واتە: سەرخەو شكاندن و
 پشوووانى كاتى نىوەرۆ، لەو كاتەدا ئەوانە ھاتوون بە ناوەخت، ديارە دەبى پىشتەر

داوایان کردبى، نىجا كه پىغەمبەر ﷺ نه چۆته دەر و خەرىكى پشودان بووه، بانگیان کردوه، يان هەر يەكسەر هاتوون و بانگیان کردوه، خواى مۆته‌عال ده‌فه‌رموى: ئەوانەى له پشت هۆده‌كانه‌وه بانگت ده‌که‌ن:

(۲) ﴿أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ﴾، زۆربه‌يان نافامن، كه ده‌فه‌رموى: زۆربه‌يان، يان مەبه‌ست پى هەموويانە، جارى وايە وشەى (أَكْثَرُ) يان (كثير) بە مانای هەموو دى، له زماى عەرەبىدا، يان لەبەر ئەوەى ئەوانەيان كه بانگیان کردوه، پيش سىيە‌كانيان بوون، بە‌لام بىگومان خە‌لکى‌كىش له‌گە‌ڵ ئەو شانده‌دا هە‌بووه، فیکرو سە‌لىقەى به‌وه‌ شكاوه، كه نىستا كاتىكى ناوه‌خته‌و، كاتى ئەوه‌ نیه‌و به‌و شى‌وازدش ناکرى پىغە‌مبەر ﷺ بانگ بكړى، بۆ‌يه خوا ﷻ ده‌فه‌رموى: زۆربه‌يان.

(۳) ﴿وَلَوْ أَنَّهُمْ صَبَرُوا حَتَّىٰ تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ﴾، ته‌گەر ئەوان ئاراميان گرتبايه، تاكو ده‌چوويه لايان، واتە: چاوه‌روانىيان کردبايه، ياخود خۆيان راگرتباو بانگیان نه‌کردباى، ﴿لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ﴾، ئەوه‌ بۆ ئەوان چاك بوو، (خَيْرٌ)، (مُطْلَقُ الْخَيْرِ بِذُنُ الْمَقَارَنَةِ بَعِيرُهُ)، (خير) يانى: باش به‌ رە‌هاى به‌بى به‌راوردکردن له‌گە‌ڵ جگه‌ له‌ خۆيدا، ياخود (خَيْرًا)، هەر له‌سەر حاله‌قى خۆيه‌قى، واتە: بۆ هە‌لبێ‌اردن (تَفْضِيلُهُ)، واتە: چاوه‌روانى کردنيان و خۆ راگرتنيان، تاكو تۆ به‌ شى‌وه‌ى ناسايى ده‌چوويه لايان و ده‌چوويه دەر، بۆ ئەوان باشتەر بوو، له‌ جىيە‌جى‌کردنى هە‌ندى‌ کاريان، كه مه‌زنده‌يان وابوو ته‌گەر بانگى تۆ بکه‌ن و، قسه‌ت له‌گە‌ڵ بکه‌ن، تۆش ئەو داواكارىيانەيان بۆ جىيە‌جى ده‌که‌ى.

(۴) ﴿وَاللَّهُ عَزَّوَجَلَّ﴾، خواش لى‌بوردەى ميه‌رده‌بانە، له‌و هە‌له‌و كه‌م و كورپىيانەيان ده‌بوورى و، ميه‌رده‌بان و به‌ به‌زه‌يشه، له‌گە‌ڵ مرفۆه‌كاندا به‌ گشتى و به‌ تايبه‌ت ئەو كه‌سانەى به‌ نه‌زانى و، نه‌فامى هە‌ندى‌ك شت ده‌که‌ن.

كه ده‌فه‌رموى: ﴿حَتَّىٰ تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ﴾، تاكو ده‌چوويه دەر بۆ لايان، واتە: به‌ شى‌وه‌ى ناسايى و له‌ حاله‌قى ناسايى خۆتدا، بى ئەوه‌ى ئەوان هە‌لپێ‌چن، بىگومان پىغە‌مبە‌رى خوا ﷻ كاتىكى هە‌بووه‌ پشوو تىدا داوه،

ههروهها کاتی نوێژی ههبووه، کاتی حهقی هاوسههانی ههبووه، کاتانیکی زۆریشی داناون بۆ دیتنی میوان و خهڵک و، جێبهجێکردنی کاروبار و چارهسههه کردنی گرفت و کێشهکان.

له بارهی نهو هۆدانهوه، نهو ژوورانهی مالهکانی هاوسهههکانی پیغهمبهه ﷺ (محمد الطاهر بن عاشور) له تهفسیرهکهی خۆیدا^(١)، چهند زانیارییهک دهڵێ، به باشی دهزانم دهقی قسهکانی خوێ بێنین و مانایان بکهین، گوتویهتی: (كَانَتِ الْحُجُرَاتُ تَسْعًا وَهِيَ مِنْ جَرِيدِ النَّخْلِ، أَيْ الْحَوَاجِزِ الَّتِي بَيْنَ كُلِّ وَاحِدَةٍ وَالْأُخْرَى، وَعَلَى أَبْوَابِهَا مَسُوحٌ مِنْ شَعْرِ أَسْوَدَ، وَعَرْضُ الْبَيْتِ مِنْ بَابِ الْحُجْرَةِ إِلَى بَابِ الْبَيْتِ نَحْوُ سَبْعَةِ أَذْرُعَ، وَمَسَاحَةُ الْبَيْتِ الدَّاخِلِ، أَيْ الَّذِي فِي دَاخِلِ الْحُجْرَةِ عَشْرَةُ أَذْرُعَ، أَيْ قَتَصِيرٌ مَسَاحَةُ الْحُجْرَةِ مَعَ الْبَيْتِ سَبْعَةُ عَشَرَ ذِرَاعًا، قَالَ الْحَسَنُ الْبُصْرِيُّ: كُنْتُ أَدْخُلُ بُيُوتَ أَزْوَاجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي خِلَافَةِ عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ فَأَتَنَاوُلُ سُقْفَهَا بِيَدَيَّ. وَإِنَّمَا ذَكَرَ الْحُجُرَاتِ دُونَ الْبُيُوتِ، لِأَنَّ الْبَيْتَ كَانَ بَيْنًا وَاحِدًا مَقْسَمًا إِلَى حُجَرَاتٍ تِسْعٍ).

واته: حوجرهكان (هۆدهكان)، نۆ بوون، كه نێوانیان به گهلاى دارخورما (پووش و په لاشى دارخورما) گیرابوو، دههگاكانیان قوماشیک كه له موو دهچێتێ، لهوه دروستكراوون، (بهسهه دههگاكاندا درابوو)، پانایی ههه كام لهو ژوورانه له دههگاى ژوورهكهوه ههتا دههگاى نهولا، ههوت باسك بووه، رووبههه ژوورهكه، (واته: كه له نێو ژوورهكهدا ههیه)، ده باسك بووه، واته: پانتایی ههه ژوورێك لهگهلا مالهكهدا ههقهه گههز بووه، (واته: ژوورهكان گههه نهبوون، گچكه گچكه بوون)، ههسههه بهههپایی دهڵێ: من كاتی خوێ له سههدهههه حوكمههانیی عوسماندا (عوسمانی كورێ عهففان) خوا لێی پازى بێ، دههچوومه نێو ژوورو هۆدهكانی هاوسهههانی پیغهمبهه ﷺ و دهستهه ههلهههیناو به سهقفی هۆدهكان دهكهوت.

(محمد الطاهر بن عاشور) دەلى: بۆيە باسى (حُجرات) كراۋە، نەك (يُئُوت)،
 چونكى (يُئُوت) واتە: مال، بەلام حوجرە واتە: ھۆدە (ژوور)، بۆيە گوتراۋە:
 (حُجرات) و نەكوتراۋە: (يُئُوت)، ھەنبەتە لە شوئىنى دىكەش دا لە بارەى جى
 و پىي پىغەمبەر ھاۋسە رانىيە ۋە شەي (يُئُوت) ھاتو، بۆ وئە: لە سوۋرەق
 (الأحزاب) دا، بەلام مال (يُئُوت) ھەكە، دابەش بوۋە بۆ نۆ ھۆدە (نۆ ژوور)، ھەر
 كام لە ھاۋسە رانى بە پىزى پىغەمبەر ﷺ لە يەككى لە ھۆدانەدا بوون.

کورتە باسیک دەربارە

ئەرکی سەر شانمان بەرانبەر بە پیغمبەری خوا ﷺ

هەلبەتە ئەرکی سەر شانمان بەرانبەر بە پیغمبەر ﷺ، زۆر شت دەگرتەو،
بەلام من بە باشم زانی پوختەیک لەو بارەو بەیتیم^(۱):

ئەرکی سەر شانمان بەرانبەر بە پیغمبەری خاتەم ﷺ تێمە لە چوار برگەدا
پوختی دەکەینەو، واتە: ئەوێ کە لەو کتێبەدا کە ناماژەمان پێدا هاتو، بە
گوشراوی و پوختی لە چوار برگەدا دیدخەینە پوو:

(۱)- بروا پێ هێنای و صەلات و سەلام لەسەر دانی.

(۲)- خۆشویستی و پشت گرتی و، ریز لێگرتی و، شۆنکەوتنی.

(۳)- تیکۆشان بۆ بووژاندنەوێ رێبازەکی و، بڵاکردنەوێ بە قسەو بە کردەو.

(۴)- خۆشویست و ریز لێگرتی هاوێلەکانی و نیزیکەکانی و، شۆنکەوتووەکانی و،
نۆممەتەکی بە گشتی و، میراتگرە زانایەکانی بە تاییەت.

(۱)- بروا پێهینای و صەلات و سەلام لەسەر دانی:

یەکەمین ئەرکی سەر شانمان بەرانبەر بە پیغمبەری خاتەم ﷺ بریتیە:
لە بروا پێهینای و صەلات و سەلام لەسەر دانی، جاری مەبەستمان لە بروا
پێهینای پیغمبەر ﷺ بە کورتیی، ئەوێ بەراستی بزاین لەوێدا کە کۆتایی

(۱) ئەم کورتە باسەمان لە: (موسوعة الإسلام كما يتخلل في كتاب الله، الكتاب السابع: خاتم النبیین محمد ﷺ ... الفصل الرابع: واجبنا تجاه خاتم النبیین)، وەرگرتو، بروانە: ص ۲۷۵ -

پیغمبرانه و، په وانه کراوی په روږدگاری جیوانیانو، هرچی له لایه ن خواي بهر زده ویتاوی، به راستی بزاین، به راست زانیک که هاوکات بیت له گه ل ملکه چ بوون و، په سندرکدن و، خوشیست و، رازی بوون و، مل بو که چکردن و شونکه وتندا، نه مه به کورنی مانای پروا پی هتیاوی.

مه به ستیش له صلات و سلام له سهر دانی، نه دیه که خوا ﷺ له سووړتی: (الأحزاب)، ثابته (۵۶) دا، فرماني پیکردوین: ﴿إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا﴾ واته: (خوا ﷺ ده فرموی:) به دنیای خواو فریشته کانی صلات له سهر پیغمبر دده و صلاتی بو دهن، نهی نه وانه ی پرواتان هتیاو! تیوه د صلاتی له سهر بدن و، به سلام کردنکی باش، سلامی لی بکن.

بهر له وې بینه سهر مانای صلات و سلام، باسی نه و دده کین که تیمه مولزده مین پروا به پیغمبري خاتمه (محمد) ﷺ بین و، له زور نایه تاندا خوا ﷺ نه و راستیه ی خستو ته پروو، بو وینه:

۱- له سووړتی: (الأعراف) دا، خوا ﷺ به پیغمبري خاتمه ﷺ ده فرموی: ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ الَّذِي يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَكَلِمَاتِهِ وَاتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ﴾

واته: (خوا ﷺ) به پیغمبري خاتمه ﷺ ده فرموی: تو بلن: نهی خه لکینه! من په وانه کراوی خواو بو لای تیکراتان، نه و زاته ی که حوکم رانی تاسمانه کان و زه و هی نه و، جگه له و هیچ په رستراونک نیه، ده ژیه ن و دهر ن، دجا پروا بین به خواو، به په وانه کراو پیغمبر نه خوتنده وارده کی، که پروا دینی به خواو به وشه کانی خواو، شوی بکه ون، به لکو به نامانچ بکه ون و، پی راست بگرن.

۲- ههروهه ها له سووردهتی (النساء) دا، خوا ﷺ دهفه رموی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي نَزَّلَ عَلَى رَسُولِهِ. وَالْكِتَابِ الَّذِي أُنْزِلَ مِنْ قَبْلُ وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا﴾، واته: نهی تهوانه ی پرواتان هیناوه! پروا بیتن به خواو به پهوانه کراوه که ی و، بهو کتیبه ی دایبه زانده ته سهر پهوانه کراوه که ی و، بهو کتیبانه ی پیشت دایبه زانده وون و، ههر که سیب به خواو به فریشته کانی و، به کتیبه کانی و، به پیغمبه رانی و، به پوژی دواپی بی پروا بی، به گومراییه کی دوور گومرا بووه.

نهم ته عبیره که خوا ﷺ دهفه رموی: نهی پروا دارینه! پروا بیتن، واته: له پروا زیاد بکه، هه ولبدن پروایه که تان کاملتر بی، یان به رده وام بن له سهر پروایه که تان.

۳- له سووردهتی (الحديد) دا، دیسان خوا ﷺ دهفه رموی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَآمِنُوا بِرَسُولِهِ. يُؤْزِكُمْ كَهْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ. وَيَجْعَلْ لَكُمْ نُورًا تَمْشُونَ بِهِ. وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾، واته: نهی تهوانه ی پرواتان هیناوه! پاریز له خوا بکه و، پروا به پیغمبه رده که ی بیتن، دوو ته ندازه له به زه ی خویتان پی دده او، پروا کییه که تان بو دده خستین، که پتی پرون (به ر پتی خو تانی پی ببین) و، له گوناوه کانتان ده تان بووری و، خوا لیورده ی به به زه ییه.

۴- ههروهه ها له سووردهتی (الحديد) تایه تی ژماره: (۷) دا، خوا ﷺ دهفه رموی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ﴾، پروا بیتن به خواو به پهوانه کراوه که ی.

به نسبت پتویستبوونی صه لات و سه لام ناردنیشه وه بو پیغمبه ری خوا ﷺ، خوا ﷺ دهفه رموی: ﴿إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا﴾، الأحزاب، که پیشت مانامان کرد.

مانای صلات و سلام ناردن بۆ پیغمبه‌ری خوا:

صه‌لاق خوا ﷺ له‌سه‌ر پیغمبه‌ر ﷺ بریتیه له به‌زه‌یی پێدا هاته‌وه‌ی و ستایش کردنی و، ریز لیگرتنی، فه‌ره‌نگی (المصباح المنیر)^(۱)، ده‌لن: (الصَّلَاةُ فِي اللُّغَةِ مُشْرَكَةٌ بَيْنَ الدُّعَاءِ وَالتَّعْظِيمِ وَالرَّحْمَةِ وَالتَّوَكُّلِ)، (صَلَاةٌ): له زماندا به‌شداره له نێوان پارانیه‌وه‌و، به‌مه‌زن‌گرتن و، به‌زه‌یی نواندن و، پیت و پیز پتی به‌خشین. هه‌روه‌ها مانای صه‌لاق فریشته‌کان له‌سه‌ر پیغمبه‌ر ﷺ بریتیه له داواکردنی به‌زه‌یی و ریز لیگرتنی خوا بۆ پیغمبه‌ری خوا ﷺ.

که‌واته: مانای صه‌لاتدانی تیمه‌و سه‌لام ناردنی تیمه‌و بۆ پیغمبه‌ر ﷺ، ته‌ودیه که داوا بکه‌ین له خوا، به‌زه‌یی پێدا بێ، به‌زه‌یه‌کی تابه‌ت و، ریزی لیگرتی و ستایشی بکات، هه‌روه‌ها نه‌وه که سه‌لامه‌ت و بێ به‌لای بکات و بێ گرفتێ بکات، له هه‌ر شتێک که پتی ناخۆشه‌.

تنجا که خوا ﷻ فه‌رمان ده‌کات به‌ نێمانداران که صه‌لات و سه‌لام بنێرن بۆ پیغمبه‌ره‌که‌ی ﷺ، ته‌وه ناشکرایه، که له‌سه‌ریان پتویست (واجب)ه‌و، زانیان له‌سه‌ر نه‌وه به‌که‌د‌نگن، بۆیه‌ش پیغمبه‌ری خوا ﷺ هه‌ر کام له‌ صه‌لات و سه‌لامی خستۆته ته‌حییاتی نوێژ (التَّسْلِيمُ)ه‌وه، که سه‌لام به‌م شیویه هاته‌وه: (السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ) (أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ: ۶۲۳، ومسلم: ۴۰۲ عن عبد الله بن مسعود)، واته: نه‌ی پیغمبه‌ر ﷺ! سه‌لام له‌سه‌ر تۆ بێ و به‌زه‌یی خواو پێزه‌کانی خوا.

شیویه صه‌لاواتدانیش له‌سه‌ر پیغمبه‌ر ﷺ زۆر شیویه‌و صیغه‌ی هه‌ن، به‌کیکیان ته‌ویه:

(اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى اِبْرَاهِيْمَ وَعَلَى آلِ اِبْرَاهِيْمَ، اِنَّكَ حَمِيْدٌ مَّجِيْدٌ، اَللّٰهُمَّ بَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا بَارَكْتَ عَلَى اِبْرَاهِيْمَ وَعَلَى آلِ اِبْرَاهِيْمَ، اِنَّكَ حَمِيْدٌ مَّجِيْدٌ). (أخرجه البخاري: ۵۵۹۶، ومسلم: ۹۳۵).

واتە: ئەي خۇايە! سەلەت بىدە لە سەر موھەممەدو لە سەر شۇئىنكەوتووانى موھەممەد، ھەك سەلەت ناردودە بۇ سەر ئىبراھىم و بۇ سەر شۇئىنكەوتووانى ئىبراھىم، بە راستىي تۇ ستايىشكراوى پاىە بەرزى، ئەي خۇايە! بەرەكەت و پىنز بۇ سەر موھەممەدو بۇ سەر شۇئىنكەوتووانى موھەممەد بىئىرە، ھەر ھەك بەرەكەت و پىنز بۇ سەر ئىبراھىم و شۇئىنكەوتووانى ئىبراھىم ناردودە، بىگومان تۇ ستايىشكراوى پاىە بەرزى.

ھەلبەتە چەند رىزگە (صيغة) يەك ھەن، ھەم بۇ سەلەت و، ھەم بۇ سەلام و، ھەم بۇ بەرەكەت ناردن بۇ سەر پىغەمبەر ﷺ كە پىتم وايە ئەم صىغەيە: (اَللّٰهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ وَبَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ)، (خۇايە سەلەت بىدەو، سەلام بىئىرەو، بەرەكەت بىئىرە بۇ سەر موھەممەدو شۇئىنكەوتووانى)، لە ھەموويان كۆكەرەو ھەترە، ھەلبەتە كە سەلەت لە سەر پىغەمبەر ﷺ دەدەين و سەلامى بۇ دەنئىرەن، ئەمە پاداشتىكى زۆر گەورەي ھەيە، بۇ خۇمان، بۇيەش پىغەمبەر ﷺ فەرمانى پىكردووين، ھەك دەفەرمۇي: (مَنْ صَلَّى عَلَيَّ صَلَاةً وَاجِدَةً صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ عَشْرًا)، (أخرجه: مسلم: ۱۳۹ عن أبي هريرة)، واتە: ھەر كە سىك يەك سەلەواتم لى بدات، خوا دە سەلەت لى دەدات.

بىگومان ھەر كە سىكش خوا سەلەتى بۇ بىئىرى، لە بەرەكەت ئەو سەلەتى خوا بۇ ناردودە، لە تارىكايان دەرباز دەبى بۇ رۆشنايى، ھەك خوا ﷺ لە سووردى (الأحزاب) دا، دەفەرمۇي: (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا ۖ وَسَبِّحُوا بُكْرَةً وَأَصِيلًا ۚ هُوَ الَّذِي يُصَلِّيْ عَلَيْكُمْ وَمَنَّيْكُمْ لِيُخْرِجَكُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِينَ رَحِيمًا ۝۱۳ يَحْيِيَهُمْ يَوْمَ يَقُولُهُمْ سَلَامٌ وَأَعَدَّ لَهُمْ أَجْرًا كَرِيمًا ۝۱۴).

واته: نهی ئەوانەى پرواتان هێناوه! بە یاد کردنیکی زۆر یادی خوا بکەن و، بە بەیانێان و ئیواران بە پاکى بگرن، خوا ﷻ تهو زاتهیه که خوێ و فریشتەکانى صەلاتان لى دەدەن، تاکو دەر بازتان بکات لە تاریکایان بەرەو پۆشنایى و، خوا بەرانبەر بە برواداران بە بەزەییە، ئەو پۆژەى بە دیدارى دەگەن، بە سەلام سلاویان لى دەکات و، پاداشتیکی پڕ پێزو حورمەتی بۆ داناون.

کهواته: صەلات و سەلام ناردنى تێمه بۆ پێغەمبەر ﷺ، دەبێته هۆى ئەوهى خوا صەلامان لى بدات، صەلاتدانى خواش لە تێمه، دەبێته هۆى ئەوهى له تاریکایان دەر بازمان بکات بەرەو پۆشنایى، تاریکایه کانیشت: له پرووى بوونناسی و، له پرووى ئیمان و عەقیدە، له پرووى پەرستشەکان و، له پرووى پەروەشت و، له پرووى ئیدارەدانى کۆمەلگا، له پرووى بارى کهسێتی و، له پرووى هەلسوکهوتى کۆمەلایهتیی و، له پرووى سیاسەت و، له پرووى کارو کهسابەت و له هەموو پرووه کانهوه.

٢- خوشویستنى و پشت گرتنى و ریز لیگرتنى و شوینکهوتنى:

دووهمین ئەركى سەر شامان بەرانبەر بە پێغەمبەر ﷺ بریتیه له خوشویستنى و، ریز لیگرتنى و، پشتگرتنى و، شوینکهوتنى و، سەر خستنى، بێگومان ئەوهش له چەندان ئایەتدا هاتوه، که تێمه دەبێ پێغەمبەرى خوامان ﷺ خوشبوی و، ریزی لى بکری و، پشتی بگری و، هاوکاری بین و، شوینی بکهوین.

لەو بارهوهش که پێویسته برواداران پێغەمبەرى خویان ﷺ دواى خوا ﷻ، له هەموو کەس خوشتر بوى، تەنانەت له خوشیان:

١- له سوورەتی (الأحزاب) دا، خوا ﷻ دەفرموى: ﴿الَّذِي أَوْلَى الْأُمُومِينَكَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَأَزْوَاجَهُمْ أَمْهَرَهُمْ﴾، واته: پێغەمبەر ﷺ بۆ برواداران له خویان، لیان له پێشتره، (واته: دەبێ له خویان خوشتریان بوى) و، هاوسەرەکانیشی دایکیان.

۲- له سووردی (التوبة) دا، خوا ﴿۱۰۰﴾ دهفه رموی: ﴿مَا كَانَ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ مِمَّنْ جَاءَهُمْ مِنَ الْأَعْرَابِ أَنْ يَتَخَفُوا عَنْ رَسُولِ اللَّهِ وَلَا يَرْغَبُوا بِأَنْفُسِهِمْ عَنْ نَفْسِهِ...﴾، واته: خه لکی مه دینه و عه ره به بیابانشینه کان که له دهوریانن، بویان نیه له پیغمبه ری خوا ﴿۱۰۱﴾ به جی مینن، (نابی) خو یان خوشتر بوی له پیغمبه ری خوا ﴿۱۰۲﴾.

۳- له سووردی (الأعراف) دا، خوا ﴿۱۰۳﴾ ناوا باسی تهوانه دهکات، که بهزه یی خوا دهیانگریته وه، دهفه رموی: ﴿الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْنُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ فَإِذْ رَأَوْهُ وَاعْرِزُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَأَتَّبِعُوا النُّورَ الَّذِي أُنْزِلَ مَعَهُ ۚ أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾، واته: (تهوانه بهزه یی خوا دهیانگریته وه له پوژی دوا پیدا، شوین رهوانه کراوی پیغمبه ری نه خوینده وه (یان نه شاره زا له کتیبه پیشو وه کان) دهکون، که به نووسراوی دهیینن له لایان له تهورات و له نینجیلا، فه رمانیان پی دهکات به هه موو په سندیک و، پیکریان لی دهکات له هه موو ناپه سندیک، هه رچی پاک و چاک و سوود به خشه بویان حه لال دهکات و، هه رچی پیس و زیانه خشه لیان قه دهغه دهکات و، تهو باره قورسه و نهو کوژ و پیودنده ی گرفتار بوون به دهستانه وه لیان لا دهبات، نجا تهوانه ی پروایان پی هیناوه و پشتیان گرتوه و، سه ریان خستوه و، شوین تهو پرووناکیه کهوتوون که له گه لی دابه زیندر او، ته نیا تهوانه سه رفرازن.

۴- له سووردی (الفتح) یشدا، خوا ﴿۱۰۴﴾ دهفه رموی: ﴿إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ مُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ۚ لَتُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ، وَتُعَزِّرُوهُ وَتُوَقِّرُوهُ وَتُسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا﴾، خوا ﴿۱۰۵﴾ پیغمبه ری خاته م ﴿۱۰۶﴾ دهوینتی، له دوا ی تهویش پرواداران و دهفه رموی: به دنیایی تیمه تومان ناروده شاید بی و موژده وه و ترسینه ر بی (دوا یی پرواداران دهوینتی و، دهفه رموی: ﴿بروا بینن به خواو، به پیغمبه ره که ی و، ریزی بکرن و پشتی بکرن و، (خوا ی په روه ردگاریش) به یانیا ن و تیواران به پاک بکرن.

۵- ئەو ئايە تانەش كە لە سوورەتی (الحجرات) دا، خەریكى توژی نەو هەیانین:

أ- يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْدِمُوا بَيْنَ يَدَيِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ ۖ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَاقِقٌ

ب- يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ ۖ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ أَن تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ وَأَنتُمْ لَا تَشْعُرُونَ ۚ ئەي ئەوانەي بڕواتان هێناو! دەنگی خۆتان ڕەسەر دەنگی پێغەمبەر ﷺ مەخەن و بە دەنگی بەرز مەیدوینن، وەك دواندنتان بۆ یەكدی، نەوەك كردهوەكانتان هەلبوەشتێنەو و پووچەل ببنەو، بێ ئەو دی پێی بزانن.

ئەجا با سەر و تیشك بخەینە سەر هەر كام لەو چوار موفەدانەي كردهوومانە ناوونیشان ئەم بڕگەيە:

۱- خۆشویستنی پێغەمبەر ﷺ، خۆشویستنی ئێمە بۆ پێغەمبەر ﷺ چەمكەكەي ئاشكرایە، كە دەبێ تینسانی بڕوادر لە دواي خوا ﷻ، پێغەمبەری خواي ﷺ لە هەموو شتێك و لە هەموو كەس و، تەنانەت لە خۆشی خۆشتر بۆی، وەك پێشتر ئایەتەكەمان هێنا: ۞ أَلَيْسَ أَوَّلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ... ۞ الأحزاب، كەواتە: دەبێ بڕواداران لە پێشتری بێدەنە پێغەمبەر ﷺ و بەسەر خۆیاندا هەلبێژن و پێشبخەن، لە هەموو ڕوویكەو، وەك پێغەمبەریش ﷺ لەو بارەو دەفەرموی: ۞ أَلَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّىٰ أَكُونَ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْ وَالِدِهِ وَوَلَدِهِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ۖ (أخرجہ: البخاري: ۳۲، ومسلم: ۳۳ عن أنس بن مالك)، واتە: یەكێك لە تێو بە بڕوادر دانانری، تاكو منی لە لا خۆشەویستەر نەبێ، لە باب و داكي و لە ڕۆلەي و لە تێكراي خەلكی.

۲- بە نەبەت (توقیری)، پێغەمبەرەو ﷺ، واتە: ڕێژ لیگرتنی و حورمەت لیگرتنی، بڕیتە لەو كە وەك بۆ پێغەمبەر ﷺ شایستەيە، بەبێ كەمترەخمیی، بەلام لەولاشەو بەبێ لی تێهەندان، ڕێژو حورمەتی پێغەمبەری خوا بزانن ﷺ، نە كەمترەخمییەك بێ كە سەر بكێشی بۆ جەفاو كورت هێنان و، كەم ڕێژی و كەم حورمەتی لە بەرانەری داو، نە زێدەڕۆیشی تێدا بكړی، سەر بكێشی بۆ شیرك و بڕدەدەری پێغەمبەر ﷺ لە مەقامی خۆي كە پێغەمبەری خواو بەندەي خوايە.

۳- بە نەسبەت پشترگرتنی پێغەمبەر ﷺ (تَعَزِيزُ النَّبِيِّ) دەو، کورتەکە ی ئەو دەیه که پشتی پێغەمبەری خوا ﷻ بگێرێ و ھاوکاری بکری و، سەر بخری و، دەستباری بۆ بگێرێ، لەچێیدا؟ لە بەندایەتیی کردن بۆ خواو، لەسەر خستنی پەيامەکە ی و، لە بەرز ڕاگرتنی بەیداغی تەوحیدو، لە بووژاندنەوێ ڕیازەکەیدا.

۴- بە نەسبەت شوێنکەوتنی پێغەمبەر ﷺ (إِتْبَاعُ النَّبِيِّ) دەو، ئەو دەیه که پێغەمبەری خوا ﷻ بکرتە پەڕەوویی لێکراو و سەرمەشق لە ھەموو شتێکدا، لە کاروباردەکانی دینداری و بەندایەتیی بۆ خواو، وەک خوا ﷻ لە سوورەتی (الأحزاب) دا، فەرموویەتی: ﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَذِكْرًا﴾ ۱۱، وائە: بە دلتیایی لە پێغەمبەری خواو باشترین سەر مەشق ھەبە بۆ ئێو، ھەر کە سێک ڕەواو ئومیدی بە خواو بە ڕۆژی دوايي بێت و زۆریش یادی خوا بکات.

۵- بە نەسبەت سەر خستنی پێغەمبەر ﷺ (نُصْرُ النَّبِيِّ) دەو، ئەو دەیه که بەرگری لێ بکری و، پشتیوانیی لێ بکری، بەو دە که بەیداغی ئاینەکە ی بەرز ڕا بگێرێ و، شەریعت و بەرنامەکە ی پیادە بکری و، ڕیازەکە ی بڵاو بکرتەو، وەک پشتریش گوتمان: ھەر کامیک لەوانە دەگونجێ زۆر زیاتر قسەیان لەسەر بکەین.

(۳)- تیکۆشان بۆ بووژاندنەوێ ڕیازەکە ی و بڵاوکردنەوێ بە قسەو
بە کردەو:

سێیەم ئەرکی سەر شامان بەرانبەر بە پێغەمبەر ﷺ بریتیە لە ھەوڵدان بۆ بووژاندنەوێ ڕیازەکە ی و، بڵاوکردنەوێ بە قسەو بە کردەو، لێرەدا پێویستە ناگامان لە دوو شان بێ:

ناگاداری یە کەم: چەمکی وشە ی سوننەت، نابێ کورت ھەڵبھێترێ لە ھەندیک شتی بچوو و لاوە کێیدا، یاخود لە سەرگەرم بووندا بە ھەندیک شتی گچکە لەسەر حیسابی شتە بنەرەتیی و سەرەکییەکان، بۆ وێنە:

یەكەم: ڕێبازی پێغه‌مبەر ﷺ نێودەرۆك و كاك‌له‌كه‌ی بریتیه له خوا به یه‌كگرتن و، تاك‌کردنه‌وه‌ی خوا به‌ په‌رستن، به‌ مانای فراوان و گشتگیری په‌رستن.

دووهم: هه‌روه‌ها ڕێبازی پێغه‌مبەر ﷺ پایه‌یه‌کی دیکه‌ی گرنکی بریتیه له پایه‌ندیی به‌ شه‌ریعه‌تی خواوه، له هه‌ردوو بواری تاکیی و کۆمه‌لایه‌تییدا.

سێهه‌م: هه‌روه‌ها بانگه‌واز کردن بۆ لای خواو، بۆ لای راسته‌ شه‌قامی خوا، دیسان پایه‌یه‌کی دیکه‌ی گرنکی ڕێبازی پێغه‌مبەر ﷺ.

چواره‌م: هه‌روه‌ها فه‌رمان به‌ په‌سند کردن و، ڕێگری له‌ ناپه‌سند کردن، دیسان پایه‌یه‌کی دیکه‌ی ڕێبازی پێغه‌مبەر ﷺ.

پنجه‌م: جه‌نگ کردن و تیکۆشان له‌ پێناوی خواداو، به‌ خت‌کردنی گیان و سامان، له‌ کاتی خۆیدا به‌ مه‌رجه‌کانی خۆی، نه‌ویش دیسان پایه‌یه‌کی دیکه‌ی ڕێبازی پێغه‌مبەر ﷺ.

شه‌شه‌م: هه‌روه‌ها خۆ ڕازاندنه‌وه به‌ ناكارو په‌وشته ده‌روونی و ڕو‌اله‌تییه‌کان و، خۆ ب‌زارکردن له‌ سیفه‌ته‌ نزم و په‌سته‌کان و، له‌ خوو و خ‌ده‌ خراپه‌کان و، چ ڕووحیی و ده‌روونی، چ ڕو‌اله‌تی و جه‌سته‌یی، نه‌ویش دیسان پایه‌یه‌کی دیکه‌ی گرنکی ڕێبازی پێغه‌مبەر ﷺ.

حه‌وته‌م: هه‌روه‌ها مامه‌له‌کردن له‌نیو خۆداو، له‌گه‌ڵ خه‌ڵکدا، به‌پێی نه‌ده‌به‌ شه‌رعییه‌کان. ته‌وانه هه‌ر هه‌موویان ده‌چنه‌وه نێو ڕێبازی پێغه‌مبەر ﷺ.

ئاگاداری دووهم: نه‌وه‌یه که له‌ کاتیکدا ئیمه ده‌مانه‌وه‌ی ڕێبازی پێغه‌مبەر ﷺ ببووز‌تینییه‌وه، ده‌ب‌ی ناگامان له‌وه‌ب‌ی شتی گرنک پێش گرن‌گتر نه‌خه‌ین و، فه‌ر‌ز به‌ قوربانیی سونه‌ت نه‌که‌ین، به‌ل‌کو پێویسته له‌ پایه‌ندییمان به‌ ڕێبازی پێغه‌مبەر ﷺ وه‌ک پێغه‌مبهری خوا بکه‌ین، هه‌ر شته له‌ شوێنی خۆیدا دا‌بنین، نه‌ک به‌ بیان‌ووی شوێنکه‌وته‌نی پێغه‌مبەر ﷺ و به‌ر‌ز راگرتنی ڕێبازه‌که‌یه‌وه، ب‌تین هه‌ندیک ورده‌ شت خۆمانی پێوه سه‌رقاڵ بکه‌ین، له‌سه‌ر حیسانی شته

بەندە تىيەكان، پىشمان ۋابىي بە دۋاي پىغەمبەر كەۋتوۋىن ﷺ كە لە پاستىيدا،
ئەۋە لادانە لە رېيازى پىغەمبەر ﷺ.

(E) - خوشوويستن و ريز ليگرتنى ھاۋەلەكانى و نيزيكەكانى و شوينكەۋتوۋەكانى و ئۆمەتەكەي بە گشتىي و، ميراتگرە زانايەكانى بە تاييەت:

برگەي چۈرەم و كۆتايى لە ئەركى سەر شامان بەرانبەر بە پىغەمبەر ﷺ
ئەۋەيە كە: أ- ھاۋەلانىمان خوشبوئى، ب- ھەرۋەھا نيزيكانىمان خوشبوئى و، ج-
شۈينكەۋتوۋانىمان خوشبوئى و، د- ئۆمەتەكەيمان بە گشتىي و، بە تاييەق زانايانى
ميراتگرىمان خوش بوئى و، ريزيان لى بگرين و، حورمەتيان بزائين:

أ- ھاۋەلانى پىغەمبەر:

وشەى (الصَّحَابَةُ)، تاكەكەي (صَحَابِي) بۆپياو و (صَحَابِيَّة) يە بۆ ئافرەت، بۆ
پىناسەي ھاۋەلان (صحابة)، دەلىين: ھاۋەلان، ئەوانەن كە پروايان بە خواو
بە پىغەمبەرەكەي ھىناۋە، ھاۋەلەيەتتى پىغەمبەرى خوايان كىردۈە، ھاۋاكارى
بوون و، پىشتيان گىرۋە، لە بانگەۋازەكەيدا، لە پىكھىنانى يەكەمىن كۆمەل و
كۆمەلگاۋ دەۋلەق ئىسلامىيدا، لە خىزمەق دابوون و ھاۋاكار و، پىشتىۋانى بوون.
(البخاري) لە ژىر ناۋونىشانى: (بَابُ فُضَائِلِ أَصْحَابِ النَّبِيِّ ﷺ) دا دەلى: (وَمَنْ صَحِبَ
النَّبِيَّ أَوْ رَأَاهُ مِنَ الْمُسْلِمِينَ، هُوَ مِنْ أَصْحَابِهِ)، (أخرجه: البخاري: ۶۶۵)، ھەر كەسى
ھاۋەلەيەتتى پىغەمبەرى كىردى ﷺ يان يىنىيتتى لە مسۇلمانان، ئەۋە لە ھاۋەلەيەق.

(المُعْجَمُ الوسيط)^(۱)، دەلى: (الصَّحَابِيُّ مَنْ لَقِيَ النَّبِيَّ مُؤْمِنًا بِهِ وَمَاتَ عَلَى الْإِسْلَامِ
وَالْجَمْعُ صَحَابَةٌ)، واتە: ھاۋەل كەسىكە بە پروا پىھىنانەۋە، بە پىغەمبەرى

خو! گەشتىتى ﴿۳۳﴾ و لەسەر ئىسلامىش مردىن، وشەي (صَحَابِي) بە (صَحَابَة) كۆ دەكرىتەو، ديارە (صَحَابِيَة) ش، بە (صَحَابِيَات) كۆ دەكرىتەو، بەلگە لەسەر خۇشويستنى هاوەلانى پىتەمبەر ﴿۳۴﴾ و رېز لى گرتىيان و حورمەت زانىنيان زۆر زۆر، بۆ وئە:

۱- لە سوورەتى (التوبة) دا، خو! ﴿۳۵﴾ دەفەرمۆي: ﴿وَالسَّيُّئَاتِ الْأُولَىٰ مِنْ الْهُجْرَيْنِ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَنٍ رَّضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ۝﴾. واتە: پىشكەوتوو، يەكەمەكان لە كۆچكەران و لە پشتیوانان و، ئەوانەي بە چاكىي شوئييان كەوتوون، خو لتيان رازىيەو، ئەوانىش لە خوا رازىين و، بەهەشتەكانى بۆ داناون... تاكو كۆتايى، كەواتە: خو! ﴿۳۶﴾ كى رازىيە؟ يەكەم لە هاوەلان خو لتيان رازى بى و، دوايى لە شوئىكەوتووانى هاوەلان بە چاكىي، بۆيە ئەگەر مەنەوى خو لتيان رازى بى، دەبى چاك شوئىي هاوەلان بکەوين بە تايبەت پىشكەوتوو، يەكەمەكان لە كۆچكەران و لە پشتیوانان.

۲- بەلگەيەكى دىكەش لەسەر ئەو، ئەو يە كە خو! ﴿۳۷﴾ لە ئابەتەكانى (۸ و ۹) دا، لە سوورەتى (العشر) دا، باسى كۆچكەران و پشتیوانان دەكات، دوايى دەفەرمۆي: ﴿وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ ۝﴾. دواي ئەو يە خواي پەرورەدگار مەدح و ستايىشى كۆچكەران و پاشان پشتیوانان دەكات، دەفەرمۆي: ئەوانەي لە دواي وانىش دىن، (واتە: هەموو ئەو مسوڵمانانەي تاكو دىيا بە كۆتا دى، لە دواي كۆچكەران و پشتیوانان دىن)، دەلێن: پەرورەدگارمان! لە ئىمەو لەو برايانەمان كە بە ئيمانەو پىشمان كەوتوون، ببورەو، كىنە مەخە دلمان بەرانبەر ئەوانەي بروايان هێناو، پەرورەدگارمان! يىگومان تۆ زۆر بە پەرۆشى و زۆر بە بەزەيى.

كەواتە: گرنگترين و تايبەتترين سيفەتى جىلەكانى مسوڵمانان كە لە دواي جىلى هاوەلانەو دىن، برىتە لەو كە داواي لىبوردنيان بۆ لە خوا بکەن و، ستايىشيان

بکهن، که پیش نهوان کهوتوون به ئیمان، دوایی له خوا داوا بکهن کینهو بوغز نهخاته دلّیان بهرانهر بهو بهرّزانه، ههر بویه زۆر جیی سه‌رسوپمانه کهسیک لافی ئیمان و ئیسلام لی بدات و لافی خوشویستنی خواو پیغه‌مبه‌رده‌کی و ﷺ دینی خوا لی بدات، که چی کهسانیکی خوش نهوئی و ریز له کهسانیک نه‌گرتی، که خوا ﷺ خوشویستوون و ستایشی کردوون و، فهرموویه‌تی: لییان رازیم و، به‌لینی پاداشتی باشیشی پێداون، نهوانه‌ی غایبان خوشویستوه و پیغه‌مبه‌رده‌کیان خوشویستوه و هاوه‌لی بوون و پشتیوانی بوون، له‌که‌لیدا کۆچیان کردوه، یاخود پشتیوانیان کردوه، سه‌رو مالیان بۆ سه‌رخستنی ئایین و په‌یامی خوا ﷺ که به پیغه‌مبه‌ری کۆتاییدا، ناروویه‌تی، به‌خت کردوه!! هه‌لبه‌ته ههر له نیشانه‌کانی خوشویستمان بۆ هاوه‌لان و ریز لیگرتمان بۆیان، نه‌وه‌یه که به‌رزه‌وه باسیان بکه‌ین، ههر بویه زانایان گوتوو‌یان‌ه: ههر کاتیک مروّف ناوی به‌کیک له هاوه‌لانی هیتا، وا باشه بلی: (رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ)، نه‌گهر نافره‌ت بی (رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا)، نه‌گهر خوئی و با‌ی باس بکری، وه‌ک (عَبَدَ اللّٰهُ ابْنِ عُمَرَ)، بگوتری: (رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا)، نه‌گهر کۆ بن، بگوتری: (رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ)، نه‌گهر کۆمه‌له‌ نافره‌تیک بن، بگوتری: (رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ).

هه‌روه‌ها له ریز لیگرتنی تیمه بۆ هاوه‌لان نه‌وه‌یه، که نه‌و که‌م و کورپی و هه‌له‌و گونا‌هانه‌ی هه‌چ به‌شه‌ریک لییان خالی نابی، جگه له پیغه‌مبه‌ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) گه‌وره‌یان نه‌که‌ین و، باسیان نه‌که‌ین، مه‌گهر مه‌به‌ستیکی شه‌رعی په‌کی له‌سه‌ر نه‌و باسکردنه کهوتبی و، هوکمیکی شه‌رعی پی‌وه‌ی په‌یوه‌ست بی، ههر بویه پیغه‌مبه‌ر ﷺ فهرموویه‌تی: (إِلَّا تَسْبُوا الْأَمْوَاتَ فَإِنَّهُمْ قَدْ أَفْضَوْا إِلَى مَا قَدْ مَوُوا)، (أَخْرَجَهُ: البخاري: ۷۳۱۹، عن عائشة)، واته: قسه به‌مردووان مه‌لین، چونکه نه‌وان رۆشتوون به‌ره‌و نه‌وه‌ی پێشیان‌خستوه.

ئنج‌ا به‌تایبه‌ت نه‌و مردووانه نه‌گهر هاوه‌لی به‌ریزی پیغه‌مبه‌ر بن ﷺ، به‌لام نه‌مه نه‌وه‌ش ناگه‌یه‌نی که تیمه هاوه‌لان به‌پارێزاو له‌هه‌له، (مَعْصُومِينَ مِنْ

الْأَخْطَاءَ)، لە قەلەم بدەین، یاخود ھەرچی کردوویانە، ھەمووی ھەر پاساو بدەینەو، ھەر تەئویل و پینەو پەرۆی بکەین، وەك: (إِبْنُ الْعَرَبِيِّ) لە کتێبە کە ی خوێ (الْعَوَاصِمُ مِنَ الْقَوَاصِمِ) دا، کردوویەتی، کە ھەرچی ھەلە ی موعاویە ی کۆری ئەبوو سوفايە خوا لێی ببووری، کە ھوکمرانیی ئیسلامی لە شوو پراوێ گۆری بۆ ھوکمی میراتی ی، و، بنەمالە یی و، یەزیدی کۆری کە ناودار بوو بە لاری بوون و فاسیقی و گوناھباری، بە زۆر بەسەر مسوڵماناندا سەپاند، کە بە تەئکید ئەو کاتە لەتیو مسوڵماناندا کە سائیک ھەبوون زۆر لە خویشی و لە بابیشی چاکتر بوون، ھەر ئەو ھەلوێستە ی موعاویە شە کە ئەو فەرماشتە ی پێغەمبەر ﷺ ئەماژدی بۆ دەکات، کە دەفەر مۆی: (أَوَّلُ مَنْ يُغَيَّرُ سُنَّتِي زَجَلٌ مِنْ بَنِي أُمَيَّةَ)، (أَخْرَجَهُ: الْأَلْبَانِيُّ فِي سِلْسِلَةِ الْأَحَادِيثِ الصَّحِيحَةِ: ١٧٤٩)، واتە: بە کەمین کەس کە رێبازی من دەگۆری، پیاویکە لە بەنی ئومەییە، (لە ھۆزی بەنی ئومەییە)، ئەویش موعاویە بوو، کە لەسەر دەستی ئەو کۆتایی بە چاخی خێلافەتی پاشیدە ھات و، ھوکمرانیی و پادشایەتی ی میراتی دەستی پیکرد.

جگە لە گۆرینی ھوکمرانیی لە راویژەو بۆ میراتی و بنەمالە یی موعاویە چەند شتیکی دیکە ی ھەلەو خراپی کردوون، بۆ وێنە:

أ- یەکیک لەوانە کە لە دژی خەلیفە ی چوارەم (عەلی کۆری ئەبی تالیب خوا لێی رازی بێ)، جەنگا، کە بە دەقی فەرماشتی پێغەمبەر ﷺ ئەوانە ی لەگەڵ ئەودا لە دژی عەلی جەنگاون، بە (بَغَاة) یاخیان لە قەلەم دراون، وەك لە فەرموودی پێغەمبەر دا ھاتوێ ﷺ (کە (مسلم) ھیناویەتی، بە (عمار بن یاسر) ی فەرموو: (تَقْتُلُكَ الْفِتْنَةُ الْبَاغِيَّةُ))^(١).

ب- ھەر ھوھا ئەو ی کردبوو بە داب و نەرتییک کە لەسەر مینبەر جێئو بە عەلی کۆری ئەبی طالیب بگوتری، تەنانەت دوا ی شەھید کرانیشی، ھەتا عومەر ی کۆری عەبدولعەزیز ئەو نەرتیە نەفامییە ی بەنی ئومەییە ھەلوە شانددەو، ئەو ئایە تە ی

(١) أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ: ٢٣٦٣، وَمُسْلِمٌ: ٢٩١٥، وَغَيْرُهُمَا.

له شوقین دانا: ﴿۱۰﴾ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَايَ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿۱۱﴾ النحل.

پتویسته بشزانری که هاوۀ لآن خوا لیان رازی بی، هه موویان یه ک پله نین، به لکو ده بی نه وانیش پۆلین بکرین و، زانایان زۆر قسه یان کردوه له باره ی پۆلینکردنی هاوۀ لانه وه، بۆ وینه: نه وانیه له جهنگی به دردا به شدار بوون، نیمتازیکه تایبه تیان هه یه، هه روه ها نه وانیه له صولحی حوده یبیه دا به شدار بوون، که بۆته هوی هاتنه دی، سه رکه وتنی پوون و ناشکرا (الفتح المبین)، که ژماره یان (۱۴۰۰) یان (۱۵۰۰) که س بووه و، خوا ﴿۱۰﴾ له باره یانه وه فه رمویه تی: ﴿لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ وَأَثَبَهُمْ فَتْحًا قَرِيبًا﴾ ﴿۱۱﴾ الفتح، نه وانیه بیگومان جیا بوون، له نه وانیه دواپی و، له فه رمایشتی خوای دادگه ریش دا هاتوه، له سوورده تی (الحدید) دا: ﴿لَا يَسْتَوِي مَن مَّكَّرَ مَن أُنْفِقَ مِن قَبْلِ الْفَتْحِ وَقَتْلَ أَوْلِيَّكَ أَعْظَمَ دَرَجَةً مِّنَ الَّذِينَ أَنْفَقُوا مِنْ بَعْدِ وَقَتْلِهِ﴾ ﴿۱۲﴾ الحدید، نه وانیه تان که پیش نازادکردن (ی مه ککه) جهنگیان کردو مالی خویان به خشی، وه ک نه وانیه نین و پله یان به رزرترو مه زتره له وانیه دواپی مالی خویان به خشی و جهنگیان کرد، به لام له کو تایی نایه تی ژماره (۱۰) ی سوورده تی (الحدید) دا، خوا ﴿۱۳﴾ ده فه رموی: ﴿وَلَا وَعَدَ اللَّهُ الْمُتَّقِينَ﴾ ﴿۱۴﴾ هه مووشیان خوا به لینی پاداشتی هه ره باشی پیداون.

ب- خزمان و نیزیکانی پیغه مبه ر ﴿۱۵﴾ (أَهْلُ الْبَيْتِ النَّبَوِيِّ):

بیگومان وشه ی: (أَهْلُ الْبَيْتِ)، له قورئاندا ته نها له دوو شویندا هاتوه:

یه که م: له نایه تی (۳۳) ی سوورده تی (الأحزاب) و، له نایه تی (۷۲) ی سوورده تی (هود) داو، له هه ردووکیاندا مه به ست پیتی تافه رت و مال و خیزانه، که ده فه رموی: ﴿إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ

(۱) الكامل في التاريخ لابن الأثير، ج ۵، ص ۵۴۳، و، تاريخ الأمم الإسلامية، الدولة الأموية: شيخ محمد خضري بك: ج ۲، ص (۱۲۱، ۱۸۳، ۱۸۴)، هه روه ها هه ر کام له: (الطبري) و (ابن كثير) يش له میژوهه کانیان دا هیناویانن.

يُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا ﴿٣٣﴾ الأحزاب، که دیاره پرووی
دواندن له هاوسه رانی به پرتزی پیغه مبه ره

دوهم: ههروه ها له سووړه تی (هود) دا، فریشته کان به خیزانی (نبیرا هیم) که سارا خانه،
ده لئین: ﴿قَالُوا أَنْجَبِينَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ رَحِمْتَ اللَّهُ وَبَرَكَتُهُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ إِنَّهُ حَمِيدٌ مَجِيدٌ﴾
هود، به لئی بیکومان چه مکی: ﴿أَهْلَ الْبَيْتِ﴾، یانی: نهوانه ی له مالدان، که به
پله ی یه که م ژن و خیزان ده گریته ووه، دوا ی نه ویش مندال و نه وه، هه ر بویه زانا یان هه ر
کام له عه لی کوری نه بی تالیب و فایمه ی کچی پیغه مبه ر ﴿و (حه سن و حوسه ین)
یشیان، خستوونه نیو چه مکی: (أَهْلَ الْبَيْتِ النَّبَوِيِّ)، به لکو هه ندیکیان خزمه کانی دیکه شی
له مامه کانی پیغه مبه ر ﴿و له ناموزایه کانی و له پووره کانی، نهوانه شیان خستوونه نیو
نه و چه مکوه، گرنگ نه ویه ده بی هه موو پرتزو حورمه تیک بنوتی، بو نهوانه ی که له
مائی پیغه مبه ردا بوون ﴿به پله ی یه که م ودک گوتمان: هاوسه ره به پرتزه کانی و، نجا
کچ و نه وه، چونکه پیغه مبه ر ﴿کورده کانی به نه بالغی مردوون.

ج- شونکه وتووایی راسته قینه ی پیغه مبه ر (آل النبي):

سپییم لهوانه ی که ده بی پرتزو حورمه تی تهواویان لی بنری، بریتیه له (آل
النبي)، که بریتین لهوانه ی په یوه ندیی تاییه تیان له گهل پیغه مبه ردا ﴿هه بووه له
پرووی نیمان پهنیان و شونکه وتیه ووه، پیوسته نه وه هه لیه راست بکریته وه که
وشه ی (آل)، هاوواتا نیه له گهل (آهل) دا، وهک هه ندیک کوتووایانه، به به لگه ی
نه وه که وشه ی (آهل)، له قورنندا ته نیا پالدراره ته وه لای (بیت)، (أَهْلُ الْبَيْتِ)،
به لام وشه ی (آل)، هه میشه پالدراره ته لای مروّف، بو وینه خوا فهرموویه تی:

۱- ﴿إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَاهِيمَ وَآلَ عِمْرَانَ عَلَى الْعَالَمِينَ﴾ ﴿٣٣﴾ آل عمران.

۲- ﴿فَقَدْ آتَيْنَا آلَ إِبْرَاهِيمَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَآتَيْنَاهُمْ مُلْكًا عَظِيمًا﴾ ﴿٥١﴾ النساء، نجا
ثم (آل) ه، مهرج نیه ته نیا له چاکه دا شونکه وتوو بن، به لکو ده گونجن له خراپه دا،

شوینکه وتوو بن، وهک له سوورهقی (غافر) دا دهفه رموی: ﴿فَوَقَّهَ اللَّهُ سَيِّئَاتٍ مَا
مَكْرُوا وَخَافَ قَالِ فِرْعَوْنَ سَوْءَ الْعَذَابِ﴾.

ههروهها دیسان له سوورهقی (غافر) دا، دهفه رموی: ﴿النَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا
غُدُوًّا وَعَشِيًّا وَيَوْمَ السَّاعَةِ أَدْخَلُوا أَالَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ الْعَذَابِ﴾، کهواته:
(هال)، بریتیه: له شوینکه وتوووانی راسته قینهی کهسیک، تنجا له خیردا یان له
شهردا، بهلام (اهل)، نهوانه ن له ماله کهیدان، تنجا نه گهر بیت و نهوانه ی
(له) چوارچیوهی مائی پیغه مبهردان، وهک هاوسهرو مندال، به راستی شوین
پیغه مبهه ﴿بَكُون﴾، نهوه ههم نه هلنی و ههم تالیشنی، بهلام کهسیک که
له چوار چیوهی ماله کهیدا نیه، بهلام به راستی شوینی بکهوی، نهوه نالی
پیغه مبهه ﴿بَكُون﴾ بهلام به نه هلی له قه له نادری، لهو بارهوه شاعیریک دهلی:

أَالَ مُحَمَّدٍ هُمْ أَتْبَاعُ مِلَّتِهِ مِنْ السُّودَانِ وَالْعُرَبِ
وَلَوْ لَمْ يَكُنْ ءَالَهُ إِلَّا قَرَابَتُهُ لَصَلَّى الْمُصَلِّي عَلَى الطَّاعِي أَبِي نَهَبٍ

واته: نالی موحه مبهه ﴿بَكُون﴾ بریتین له شوینکه وتوووانی ریبازه کهی، له رهش پیستان
و له عه جهم و له عه رهه، نه گهر ناله کهی ته نیا خزمه کانی بوونایه، کهسیک که
سه له وات ددهات، ده بوو سه لاته کهی نه بوو له هه ی یاخیش بگریتهوه.

د. چوارهم و کوتای بریتیه له تۆمهتی پیغه مبهه ﴿بَكُون﴾ :

دهبی ریز له تۆمهته کهی بگیری و، به تایهت زانایانی میراتگری، که گومان
تیدا نیه، تۆمهتی پیغه مبهه ﴿بَكُون﴾، واته: نهوانه ی به راستی شوینی کهوتوو و به
دوای په یامه کهیه و د، زانایانی میراتگری پیغه مبهه ریش ﴿بَكُون﴾ نهوانه، که هه مان
نه رکی پیغه مبهه ری خوا ﴿بَكُون﴾ له نیو تۆمهته کهیدا نه نجام ددهن که بریتیه له
پاراستنی میراته کهی و، پاراستنی ریبازه کهی و، بلاو کردنه وهی ریبازه کهی و،
هه ولدان بو چه سپاندنی شه ریعه ته کهی.

خوایا لوتف و کەرەمی خووی لەو کەسانەمان بگێڕێ کە ئەرکی سەرشانیان
 بە تێرو تەواوی، بە ڕێکی و بە چاکی بەرانبەر بە پێغەمبەری خاتەم ﷺ
 ئەنجام دەدەن، لێرەشدا کۆتایی بەم دەرسەمان دینین.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسى دووھم

پیناسه ی نهم دهرسه

نهم دهرسه مان پینج نایه ته، نایه ته کانی: (۶ - ۱۰)، که تیان دا دوو بابہ تی زور گه وره و گرنک خراونه پروو:

یه که م: له کاتیکدا بابایه کی لاری و متمانه پی نه کراو، هه والیک دین، پیوسته به دریایی مامه له ی له که لدا بکری و، به پی پروونکردنه وه و ساغکردنه وه، هیچ شتیکی له سر بنیات نه نری.

دووهم: له کاتی دهمه قالی و له گزیه ک پاجوونی دوو کومه ل له پرواداراندا، پیوسته ناشته وایان له نیواندا بکری و، پیکه پیژینه وه، له کاتی مل نه داتی لایه کیاندا، به هیز ملی بو هه ق و دادگه ری پی نه وی بکه ن، پروادارانیش برای راسته قینه ی یه کدین، بویه پیوسته ناشته وایان له نیواندا بکری، ته نانه ت نه گه ر ناکوکیه که له نیوان دوو که سیشدا پی، له پرواداران.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنِإٍ فَتَبَيَّنُوا أَن تُصِيبُوا قَوْمًا بِمَهَلَةٍ فَتُصْحَبُوا عَلَى مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ ۝۶﴾ وَأَعْلَمُوا أَن فِيكُمْ رَسُولَ اللَّهِ لَوْ يُطِيعُكُمْ فِي كَثِيرٍ مِّنَ الْأَمْرِ لَعَنِتُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ حَبَّبَ إِلَيْكُمُ الْإِيمَانَ وَزَيَّنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ وَكَرَّهَ إِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ أُولَئِكَ هُمُ الرَّاشِدُونَ ۝۷﴾ فَضَلَّآ مِّنَ اللَّهِ وَنِعْمَهُ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ۝۸﴾ وَإِن طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلَحُوا بَيْنَهُمَا فَإِن بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَىٰ فَفْتِنُوا أَلَا يَتَّبِعُ حَقٌّ نِّعَىٰ إِلَىٰ أَمْرِ اللَّهِ فَإِن فَاتَتْ فَأَصْلَحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْضُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ۝۹﴾ إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلَحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ۝۱۰﴾

مانای ده قلاو ده قی نایه تهاکان

اتهی تهوانهی پرواتان هیئاوه! نه گهر که سیکی له ری لادهر (متمانه پینه کراو) ههوالیکی بو هینان، پروون و ساغی بکه نه وه (داخو راسته یان نا؟) نه وه ک به نه زانیی کومه لیک تووش (ی زیان) بکه ن، سه ره نجامیش له سه ره نه وه ی کردووتانه په شیمان ببنه وه ^۶ بشزانن که پیغه مبه ری خواتان له نیودایه، (کهواته: لئی به هره مند بن و وریا بن بی فه رمانیی نه که ن)، نه گهر له زور کاران دا به قسه تان بکات (و به ئاره زووی ئیوه بجوو لیته وه)، تووشی گرفت و ئاره حه تی ده بن، (چونکه به هو ی راو بچوونه کانتانه وه تووشی هه له ده بی)، به لام خوا (ته نیا چاکه ی بو تان ده وی و)، بروای له لا خو شه ویست کردوون و له دلتاندا رازاندوویه ته وه، بیروایی و لادان و سه ره پیچیشتی له لاتان ناپه سندن کردوون (تهوانه ی به و جوړه ن)، ته نیا تهوانه شاره زاو سه ره راستن ^۷ (ته وه ش) به خشش و چاکه یه له خوا وه، خواش زانای کار به جینه ^۸ نه گهر دوو کومه لیش له برواداران به گزیه کدا هاتن! (به شه ره هاتن)، به زوویی ناشته وایان له نیواندا بکه ن (و پکیان بیتنه وه)، تنجا نه گهر لایه کیان ده سترژیی کرده سه ره ته وی دیکه یان، ئیوه له دژی نه وه ی سنوور شکینی ده کات، بجه نکن، تاگو ده گهریته وه بو لای فه رمانی خوا، تنجا که گه رایه وه به دادگهری ته بایان له نیواندا بکه ن و، دادگهری بکه ن (له پیدانی پشک و به شی هه ره لایه کدا)، به دلتیایی خوا دادگه رانی (له پیدانی ماف و پشکاندا) خو شه وین ^۹ به راستی ته نیا برواداران برای یه کدین، تنجا پیکهاتن له نیوان دوو برایه که تاندا بکه ن (که پیکه وه ناتهبان)، و، پارزیش له خوا بکه ن، به لکو به زه بیتان له گه ل بنوینری، (له لایه ن خوی به به زه ییه وه).

شېكردنەۋەي ھەندىك لە وشەكان

(فَاسِقٌ): (فَسَقَ فُلَانٌ، أَي: خَرَجَ عَنِ حُجْرِ الشَّرْعِ، فَسَقَ الرُّطْبُ: خَرَجَ عَنْ قِشْرِهِ)، دەگووتری: (فَسَقَ فُلَانٌ)، واتە: لە بازنەى شەرع چۆتە دەری، ھېشووہ خورما کە لە کێفە کەى دیتە دەری، پێى دەگوترى: (فَسَقَ الرُّطْبُ)، واتە: فەریکە خورما لە کێفە کەى ھاتە دەری، کەواتە: فاسیق کە سیکە لە بازنەى شەرع چۆتە دەری.

(يَبْسًا): (النَّبَأُ: خَبَرٌ ذُو فَائِدَةٍ عَظِيمَةٍ يَحْصُلُ بِهِ عِلْمٌ، أَوْ غَلَبَةُ ظَنٍّ، وَحَقُّ الْخَبَرِ الَّذِي يُقَالُ فِيهِ نَبَأٌ، أَنْ يَتَعَرَّى عَنِ الْكُذْبِ)، وشەى (نَبَأٌ) ھەوالیکە سوودیکى مەزنى ھەبە، بە ھۆبە ھە زانیاری، یاخود گومانیکى زال پەیدادەبێ، ھەوالیک کە پێى دەگوترى: (نَبَأٌ) ھەقى خۆبەق کە ھېچ درۆى تیکەل نەبووبێ.

(فَتَبَيَّنَا): (بَانَ وَاسْتَبَانَ وَتَبَيَّنَ، أَي: وَضَحَ وَظَهَرَ)، واتە: ڕوون بوو، ئاشکرا بوو، (تَبَيَّنَتْهُ، أَي: وَضَعْتُهُ وَعَرَفْتُهُ)، ڕوونکردەوہ ناساندم، (التَّبَيُّنُ: الإِبْضَاحُ، تَبَيَّنَ)، واتە: ڕوونکردنەوہ، نجا وەک چۆن (فَتَبَيَّنَا)، خۆبەرودەتەوہ، (فَتَبَيَّنُوا)، خۆبەرودەتەوہ، دەگوترى: (قَبْتُ: اسْتَقَرَّ، أَقَامَ)، واتە: نیشە جێ بوو، دامەزرا (وَقَبْتُ الأَمْرَ، أَي: تَحَقَّقْتُ وَضَحَ)، واتە: شتە کە ساغ بووہو، راست دەرجوو، (وَفُلَانٌ تَبَيَّنَتْ فِي الأَمْرِ وَالزَّأْيِ: أَي تَأَيَّ وَلَمْ يَجْعَلْ)، واتە: لە کارە کەدا شێنەى کردو، پەلەى نە کرد. (يَجْهَلُ): (الْجَهْلُ: ضِدُّ الْعِلْمِ)، (جهل) پێچەوانەو دژى زانیارییەو، (جهل) بە سێ واتا ھاتوہ:

۱- (عَدَمُ الْعِلْمِ)، نەبوونی زانیاری بە شتیک.

۲- (الْعِلْمُ بِالشَّيْءِ بِخِلَافِ مَا هُوَ عَلَيْهِ)، زانیاری ھەبوون بە شتیک، بەلام بە پێچەوانەى ھال و واقعی ئەو شتەوہ.

۳- (الْعَمَلُ بِخِلَافِ مَا يَنْبَغِي) کارکردن به پیچ‌و‌انگی نه‌وه که شایسته‌یه بکری.

(تَدْمِینَ): (النَّدْمُ: والنَّدَامَةُ: التَّحَسُّرُ مِنْ تَغْيِرِ رَأْيٍ فِي أَمْرٍ فَانْتَبَ،) (نَدَمٌ وَ نَدَامَةٌ) همدردوکیان به مانای خه‌فت خواردنن، به هوی راگو‌رانه‌وه له باره‌ی شتی‌که‌وه که تپه‌ریوه.

(اعْتَمَ): (عَبَتْ فَلَانٌ يَعِبْتُ عَنْتَا: وَقَعَ فِي أَمْرٍ يُخَافُ مِنْهُ التَّلَفَ)، (عَبَتْ فَلَانٌ يَعِبْتُ عَنْتَا)، واته: که‌وته نیو حال‌یکه‌وهو کار‌یکه‌وه، که مه‌ترسیی هه‌یه تپیدا زایه بن، یان بفه‌وتن، واته: توووشی ناره‌حه‌تی و گرفتاریی بوون.

(وَكَّرَهُ إِلَيْكُمْ): (أَي: صَيَّرَهُ غَرِيباً وَكْزاً لَدَيْكُمْ)، وایلن‌کردوه که بوغزین‌راو بی و، نه‌و شته‌تان بدزی، یانی: ناخو‌شو‌یستر او بیت له لاتان.

(وَالْفُرُوجُ): (الْخُرُوجُ مِنْ حَجَرِ الشَّرْعِ) (فسوق) بریتیه له ده‌رچوون له بازنه‌ی شه‌ریعت، (فَتَقَّ الرُّطْبُ: أَيْ خَرَجَ مِنْ قَشْرِهِ)، هیش‌ووه خورما له تو‌یکله‌که‌ی هاته‌ده‌ری.

(وَالْعَصِيَّانَ): (عَصِيَ عَصِيَانًا: خَرَجَ مِنَ الطَّاعَةِ أَصْلُهُ أَنْ يَتَمَتَّعَ بِعَصَاهُ)، (عَصِيَ عَصِيَانًا)، واته: له فره‌مانه‌ریی چوووه ده‌رو، سه‌ری‌تپیی کرد، نه‌صله‌که‌شی نه‌وه‌یه که نه‌و که‌سه گو‌چانی خو‌ی به ده‌سته‌وه بن و، نه‌چپته ژیر باری که‌س و یاخیی بی.

(الرُّشْدُ وَرُشْدٌ): (رُشِدَ وَرُشِدًا: كَوَى (رَاشِدًا)، (الرُّشْدُ وَالرُّشْدُ: خِلَافُ الْغَيِّ، وَيُسْتَعْمَلُ اسْتِعْمَالِ الْهِدَايَةِ)، (رُشِدَ) و (رُشِدًا)، پیچ‌و‌انگی ده‌زی (غَيٍّ) ده، (غَيٍّ) واته: به ناوات نه‌که‌یشتن، بیناکام بوون، سه‌رگه‌ردان بوون، که‌واته: (رُشِدَ) و (رُشِدًا)، یانی: به نامانج گه‌یشتن و به ناکام گه‌یشتن، جاری واش هه‌یه (رُشِدَ) و (رُشِدًا)، به مانای هیدایه‌ت به‌کاردین.

به‌لام من ینم وایه و جارانی دیکه‌ش باس‌مان کردوه، نه‌و دوو وشه‌یه: (ضَلَّ) و (غَوَى)، (ضَلال) و (غَوَايَة)، (ضلال) واته: گومرا بوون و به‌ری نه‌زانین، (غَوَايَة)،

نهجامی گومراییه، واته: بيمرادی و به ناکام نهگه‌بشن، ده‌ستخه‌رؤو په‌نجه‌رؤو بوون، وشه‌ی (هُدًی) یان (هدایة)، واته: به‌رئ زانین، به‌لام (رُشد) و (رُشد)، یانی: به‌نامانج‌گه‌یشتن، نینسان که به‌هرده‌مه‌ند بوو له هیدایه‌ت، به‌تامانجیش ده‌گات، به‌لام نه‌گه‌ر گیرۆده‌بوو به‌گومراییه‌وه، بيمرادی‌ش ده‌بی.

(بَغَتْ): (البَغْي: طَلَبُ تَجَاوُزِ الْإِقْتِصَادِ فِيمَا يُتَحَرَّى، وَبَغَى: تَكَبَّرَ وَبَغَتْ الْمَرْأَةُ: فَجَرَتْ)، (بَغِي): بریتیه له داواکردنی تپه‌راندن له حاله‌ق نپوه‌راست، له شتیکدا که خه‌فتانی تپدا بکری و، وشه‌ی (بَغِي) به‌مانای خو‌ی به‌زلگرت، هه‌روه‌ها نه‌گه‌ر بو تافه‌رت به‌کاربی، (وَبَغَتْ الْمَرْأَةُ: فَجَرَتْ)، واته: داوین پیسی کرد.

(فَأَسْلَحُوا بَيْنَهُمَا): واته: ناشته‌وایان له نپواندا بکه‌ن، (الْفُلُوحُ ضِدُّ الْقِسَادِ، وَالْفُلُوحُ: يَخْتَصُّ بِإِزَالَةِ نِقَارِ بَيْنِ النَّاسِ)، (صَلَّاح: چاکسازیه و پتجه‌وانه‌ی خراپه‌ کاری و تیکدانه، (صلح) تابه‌ته به‌لابردنی ناکوکی و ناته‌بابی له نپوان خه‌لکدا.

(بِالْعَدْلِ): (الْعَدْلُ وَالْمُعَادَلَةُ، لَفْظٌ يَقْتَضِي مَعْنَى الْمُسَاوَاةِ، وَالْعَدْلُ وَالْعَدْلُ يَتَقَارَبَانِ أَوْلُهُمَا يُدْرِكُ بِالْبَصِيرَةِ وَالثَّانِي بِالْبَصَرِ)، (عَدْلٌ وَمُعَادَلَةٌ)، وشه‌یه‌که مانای یه‌کسانیی ده‌گه‌یه‌نین، (عَدْلٌ) هه‌یه‌و (عَدْلٌ)، (عَدْلٌ) واته: دادگه‌ری، که ته‌مه به‌به‌صیره‌ت و به‌عه‌قل ده‌زانرئ، به‌لام (عَدْل) واته: لابار، نجا باری و لآخ هه‌ردووک لایان پتیا‌ن ده‌گوترئ: (عَدْلٌ)، چونکه به‌رانبه‌ری یه‌کدین، به‌لام بار به‌چاوی سه‌ر ده‌بیترئ.

(وَأَقْسَطُوا): (الْقِسْطُ: النُّصِيبُ بِالْعَدْلِ)، (قَسَط): بریتیه له پشکینکی دادگه‌رانه، (كَالْنُصْفِ وَالنُّصْفَةُ)، و هک (نُصْف) و (نُصْفَةٌ)، یانی: شتیک به‌ننصاف و به‌ویژدان و به‌دادگه‌ریی دابه‌شکرا بن به‌یه‌کسانیی، (وَالْقِسْطُ: أَخَذَ قِسْطَ الْغَيْرِ، وَهُوَ جَوْرٌ، وَالْإِقْسَاطُ أَنْ يُغْطِيَ قِسْطَ غَيْرِهِ، وَذَلِكَ إِنْصَافٌ)، (قَسَط) هه‌یه‌و (إِقْسَاط) هه‌یه، (قَسَط): بریتیه له وه‌رگرتنی به‌شی نه‌وی دیکه، که نه‌وه سته‌مه، به‌لام (إِقْسَاط): بریتیه له پیدانی به‌شی نه‌وی دیکه که نه‌وه دادگه‌رییه‌و، وشه‌ی

(قِسْطٌ) و (عَدْلٌ) یش هه رچه نده زانیان به هاو واتیان داناون، به لَام له راستییدا (عَدْلٌ) ماناو چه مکه که ی گشتیه، بۆ شتی ماددی و بۆ شتی مه عنه وی، به لَام (قِسْطٌ) زیاتر بۆ شتی ماددی به کاردی، نه گهر ته ماشای نهو سیاقانه بکه ین که وشه ی (قِسْطٌ) یان له قورئاندا تیدا هاتوه، بۆمان ده رده که وه ی که زیاتر بۆ پشک و به ش و شتی ماددی و به ره هسه.

هۆی هاتنه خواره وه ی نایه ته کان

۱- هۆی هاتنه خواره وه ی نهم نایه تانه: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ رَبِّكُمْ فَخْبَرُوا قَوْمًا بِمَا هُمْ فِيكُمْ فَتَضَحَّكُوا عَلَيْهِمْ ۚ وَاعْلَمُوا أَنَّ فِيكُمْ رَسُولَ اللَّهِ لَوْ يُطِيعُكُمْ فِي كَثِيرٍ مِّنَ الْأَمْرِ لَعَنِتُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ حَبَّبَ إِلَيْكُمُ الْإِيمَانَ وَزَيَّنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ وَكَرَّ الْكَفَرَ وَالْفُسُوقَ وَالْإِصْيَانَ أُولَٰئِكَ هُمُ الرَّاكِبُونَ ۚ فَضَلَّ مِنَ اللَّهِ وَنِعْمَهُ وَاللَّهُ عَلَيْهِ حَكِيمٌ ۝۸﴾. نهو نایه تانه به بۆنه ی به سه رهاتیکه وه هاتوونه خوارو، لهو بارده وه چهند ریویه تیک هاتوون، ئیمه یه کیک له ریویه ته کان دینین:

اعْنِ عَلْقَمَةَ بِنِ نَاجِيَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: بَعَثَ إِلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْوَلِيدَ بْنَ عُقْبَةَ بْنِ أَبِي مُعَيْطٍ يُصَدِّقُ أَمْوَالَنَا، فَسَارَ حَتَّى إِذَا كَانَ قَرِيبًا مِنَّا، وَذَلِكَ بَعْدَ وَقْعَةِ الْمُرْسِيعِ، رَجَعَ فَرَكِبْنَا فِي أَثَرِهِ، فَأَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَتَيْتُ قَوْمًا فِي جَاهِلِيَّتِهِمْ أَخَذُوا النَّبَأَ وَمَنَعُوا الصَّدَقَةَ، فَلَمْ يُغَيِّرْ ذَلِكَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى نَزَلَتْ: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ رَبِّكُمْ فَخْبَرُوا قَوْمًا بِمَا هُمْ فِيكُمْ فَتَضَحَّكُوا عَلَيْهِمْ ۚ وَاعْلَمُوا أَنَّ فِيكُمْ رَسُولَ اللَّهِ لَوْ يُطِيعُكُمْ فِي كَثِيرٍ مِّنَ الْأَمْرِ لَعَنِتُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ حَبَّبَ إِلَيْكُمُ الْإِيمَانَ وَزَيَّنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ وَكَرَّ الْكَفَرَ وَالْفُسُوقَ وَالْإِصْيَانَ أُولَٰئِكَ هُمُ الرَّاكِبُونَ ۚ فَضَلَّ مِنَ اللَّهِ وَنِعْمَهُ وَاللَّهُ عَلَيْهِ حَكِيمٌ ۝۸﴾. هاتوونه خوارو، وئاقی المصطفون النبي صلى الله عليه وسلم أكر الوليد بطائفة من صدقاتهم يسوقونها، ونفقات يحملونها، فذكروا ذلك له، وأنهم خرجوا يطلبون الوليد بصدقائهم، فلم يجدوه، فدفعوا إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم ما كان معهم وقالوا: يا رسول الله، بلغنا مخرج رسولك فسررنا بذلك، وقلنا: نتلقاه.

فَبَلَّغْنَا رَجْعَهُ، فَحَفْنَا أَنْ يَكُونَ ذَلِكَ مِنْ سَخَطِ عَلَيْنَا، وَعَرَّضُوا عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَشْتَرُوا مِنْهُ مَا بَقِيَ، فَقَبِلَ مِنْهُمْ الْفَرَايِضَ وَقَالَ: «ارْجِعُوا بِنَفَقَاتِكُمْ لَا تَبِيعْ شَيْئًا مِنَ الصَّدَقَاتِ حَتَّى نَقْبِضَهُ»، فَارْجِعُوا إِلَى أَهْلِيهِمْ وَبَعَثَ إِلَيْهِمْ مَنْ يَقْبِضُ بَقِيَّةَ صَدَقَاتِهِمْ، (أَخْرَجَهُ الطَّبْرَانِيُّ فِي الْكَبِيرِ: ٤، وَابْنُ أَبِي عَاصِمٍ فِي الْآخَادِ وَالْمَنَاقِبِ: ١، قُلْنَا وَهَذَا سَنَدٌ حَسَنٌ، قَالَ الْهَيْثَمِيُّ فِي مَجْمَعِ الزَّوَالِدِ: رَوَاهُ الطَّبْرَانِيُّ بِإِسْنَادَيْنِ فِي أَحَدِهِمَا يَعْقُوبُ بْنُ عَمِيدٍ بْنُ كَاسِبٍ وَثَّقَهُ بْنُ حُبَّانٍ وَضَعَفَهُ الْجُمْهُورُ، قُلْنَا: الْمُتَقَرَّرُ فِي حَالِ يَعْقُوبٍ أَنَّهُ صَدُوقٌ مَا لَمْ يُخَالَفْ، وَالْحَدِيثُ ذَكَرَهُ السَّيُوطِيُّ فِي الدَّرِّ الْمُنْتَوَرِ ج ٧، الصَّفْحَةُ ٥٥٥، وَزَادَ نِسْبَتَهُ لِابْنِ مُرْدَوَيْهِ^(١)).

واته: عه لقمه‌ی کو‌ری ناجیه خوا لای پازی بی، ده‌لای: پیغهمبه‌ری خوا
 وهدیدی کو‌ری عوقبه‌ی کو‌ری نه‌بی موعیه‌طی ناره‌ده لامان، که زه‌کاتمان
 لیوهر بگری، زه‌کاتی مال و سامانمان هات، هه‌تا گه‌یشته نیزیک تیمه، نه‌ویش
 له دوی پروودای (المُریسَع)، دوا‌یی گه‌پایه‌ده، تیمه‌ش سواری و آخان بووین و
 به دوی که‌وتین، نه‌ویش چوو بو لای پیغهمبه‌ر ﷺ، گوئی: نه‌ی پیغهمبه‌ری خوا!
 چوممه لای کومه‌لیک که ههر له سه‌رده‌می نه‌فامی خویاندا ده‌ژین و، پوشاکی
 جه‌نگیان له‌به‌ر کرده‌و ملیان نه‌داوه بو زه‌کات دان! به‌لام پیغهمبه‌ری خوا ﷺ
 نه‌و هه‌واله نه‌یکو‌ری، هه‌تا خوا ﷺ نه‌و نایه‌تانه‌ی دابه‌زاندن: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ
 آمَنُوا إِن جَاءَكُمْ فَائِقٌ مِّنْ أُولَىٰ فَتَيْنَا ...﴾، دوا‌یی (موسه‌له‌قیه‌کان) هاتنه لای پیغهمبه‌ر
 ﷺ به دوی وهدیدا، کومه‌لیک له زه‌کات و سه‌ده‌ده‌کانیان له نازده‌له‌کانیان که
 لیان ده‌خو‌رین و، کومه‌لیک له پاره‌ی نه‌قدینه‌ش که هه‌لیان گرتوو، هیتیان و،
 نه‌وه‌یان بو پیغهمبه‌ری خوا ﷺ باسکرده، که نه‌وان چوونه ده‌ری به دوی وهدیدا
 تا‌کو زه‌کاتی مال‌له‌کانیانانی ته‌سلیم بکه‌ن، به‌لام وهدیدیان چنگ نه‌که‌وت، نیدی
 ته‌وه‌ی پییان بوو ته‌سلیمی پیغهمبه‌ریان کرد ﷺ و پیشیان گوت: نه‌ی پیغهمبه‌ری
 خوا! بیستوو‌مانه نو‌ینه‌ره‌که‌ی تو ده‌رچوو به لامان، تیمه‌ش دلخوش بووین و،

(١) الإستيعاب في بيان الأسباب، ج ٢، ص ٢٧٤.

گویمان پتی دهگین، به لام دواپی بیستمان که گهراودهوه، ترساین نهوه به هوئی تووره بوونیکهوه بیت لهسهر تیمه، دواپی بو پیغهمبهریان ﴿۳۳﴾ پیتشینار کرد که نهو زهکاتانهی ماون له جیاق تهوهی ناژهلهکانیان بینن (حوشتن، مهرو بزبن یان رهشه ولاخ)، پارهی بدهنن له بهرانبهردا، پیغهمبهر ﴿۳۴﴾ نهوهی هینابوویان (ناژهلهکانیان) له زهکات لپی وهگرتن و، پتی فرمویون: بگه پینهوه، سامانه کانتان بهرنهوه، تیمه هیچ بهشیک له زهکات نافروشین، تاکو وهری نهگرین (سهرهتا شتهکه چیه وک خوئی وهری دهگرین)، ئیدی گهپانهوه بو لای خزم و کهسیان و، نهوهی که مابوو له زهکات و نهیاندابوو، بو پیغهمبهریان نارد ﴿۳۵﴾.

ئهم بهسهرهاته، هوئی هاتنه خواری نهو سن نایهته موباردهکه بووه، که پیتشر هینامانن.

۲- هوئی هاتنه خواردودی ئهم نایهته موباردهکی دهفرموی: ﴿وَلَا تَلْفَنَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَقْتُلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَىٰ فَقْتُلُوا الَّتِي تَبَغَىٰ حَتَّىٰ تَبَىٰ إِلَى اللَّهِ فَإِنْ فَاتَتْ فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ﴾ ﴿۳۶﴾، لهو باردهشوه تیمه نهو ریوایهته دینن:

{عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قِيلَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَوْ أَتَيْتَ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ أَبِي، «فَانْطَلَقَ إِلَيْهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَرَكِبَ حِمَارًا، فَاَنْطَلَقَ الْمُسْلِمُونَ مَشُورُونَ مَعَهُ وَهِيَ أَرْضُ سَبَخَةَ»، فَلَمَّا أَتَاهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: إِلَيْكَ عَنِّي، وَاللَّهِ لَقَدْ أَذَانِي نَحْنُ حِمَارُكَ، فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ مِنْهُمْ: وَاللَّهِ لِحِمَارِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَطِيبَ رِيحًا مِنْكَ، فَغَضِبَ لِعَبْدِ اللَّهِ رَجُلٌ مِنْ قَوْمِهِ، فَشَتَمَهُ، فَغَضِبَ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا أَصْحَابُهُ، فَكَانَ بَيْنَهُمَا ضَرْبٌ بِالْجَرِيدِ وَالْأَيْدِي وَالنُّعَالِ، فَلَبَغْنَا أَنَّهُمَا أَنْزَلَتْ: ﴿وَلَا تَلْفَنَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَقْتُلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَىٰ فَقْتُلُوا الَّتِي تَبَغَىٰ حَتَّىٰ تَبَىٰ إِلَى اللَّهِ فَإِنْ فَاتَتْ فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ﴾ ﴿۳۶﴾ إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾ ﴿۳۷﴾، (أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ: ۲۶۹۱، وَمُسْلِمٌ: ۴۷۹۹).

ۋاتە: ئەنەسى كۆرى مالىك (خۇا لىنى رازى بى)، دەگىرتىۋە، دەلى: بە
 پىغەمبەرى خۇا ﷺ كوترا: ئەگەر بېچى بۇ لاي عەبدوللاي كۆرى ئوبەيىھە سەردانى
 بىكە، پىغەمبەرىش ﷺ دەرچوو بەرەو لاي و، سۈارى كەرىك بوو، مەسۇلمانانىش
 لە خەزەتىدا دەرچوون، بەلام شوئىنەكە زەۋىيەكى سۈپەر ھەلىن بوو، (دىارە
 تۈزۈ خۇلى لى ھەلساۋە)، كاتىك پىغەمبەرى خۇا ﷺ گە يىشتە لاي، عەبدوللا
 كوتى: خۆتم لى دوور بىگەر، بە خۇا بۇنى كەرەكەت ئازارى دام! يەككىك لە
 پىشتىۋانەكان كوتى: بە خۇا بۇنى كەرى پىغەمبەرى خۇا ﷺ لە بۇنى تۇ خۇشتەر،
 پىۋايىكىش لە خەزەمانى عەبدوللا لەسەر ئەو قەسەيە بۇ عەبدوللا توۋرە بوو و،
 لەگەل ئەو پىۋاۋە پىشتىۋانان قەسەيان بە يەككى گوت، دۋايى بۇ ھەر كامىك
 لە دوۋانە، كۆمەلىك ھاۋەلىان توۋرە بوون، سەرەنجام بە گزى يەكدا ھاتن و،
 لىدانىان لە بەيندا دروست بوو، بە لقە دارخورماۋ دەست و نەعل، ئەنەس خۇا
 لىنى رازى بى، دەلى: پىمان گە يىشتۈە كە لەو بارەۋە ئەم دوو ئايەتە موبارەكە
 دابەزىۋون.

مانای گشتنی نایه‌ته‌کان

به‌پَرِزان!

پیش‌تریش گوغان: نهم پَنج نایه‌ته موباره‌که دوو بابَه‌تی گه‌وره‌یان گرتوونه خویان، سَی نایه‌تی پیشه‌وه‌یان باسی نه‌وه ده‌کهن، کاتیک مسؤلانان هه‌والیکیان پیده‌گات، له‌که‌سیکه‌وه که جینی متمانه نیه، له‌بهر نه‌وه‌ی بابایه‌کی له رَی ده‌رچوویه، که‌سیکه زانراوه گونا‌هبارو لادهره له رَیی شه‌ریعت، چۆن مامه‌له بکه‌ن؟!

بابَه‌تی دوو‌ه‌میشیان له دوو نایه‌ته‌که‌ی دوایی دا، باسی نه‌وه‌یه که کاتیک دوو کۆمه‌ل له مسؤلانان ده‌مه‌قالتیان ده‌بی و، به‌گژ یه‌کدا دین، پتویسته چۆن مامه‌له‌یان له‌که‌لدا بکری؟ که ده‌بی پیک به‌یترنه‌وه‌و ده‌ستی بابای سته‌مکار بگیری..

خوا ^{هه‌و} له باری بابَه‌تی یه‌که‌میان‌ه‌وه ده‌فه‌رموی: ^{يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا}، نه‌ی نه‌وانه‌ی پرواتان هیناوه! ^{إِنْ جَاءَكَ فَاسِقُ بِنَا فَصَبِرْ}، نه‌گهر لاریه‌ک، لادهریک هه‌والیکی بو هینان، پروان بکه‌نه‌وه، یانی: ^{فَتَبَيَّنُوا النَّبَا}، هه‌واله‌که پروان بکه‌نه‌وه، خوتندراویشه‌ته‌وه: ^{فَتَبَيَّنُوا}، واته: چه‌سپاو بن و به‌چه‌سپاوی له‌گه‌ل هه‌واله‌که‌دا مامه‌له بکه‌ن، نه‌ک به‌هه‌له‌شه‌یی و به‌هه‌له‌په‌ل، بوچی؟ ^{أَنْ تُصِيبُوا قَوْمًا بِمِثْلِ}، نه‌بادا کۆمه‌لیک به‌نه‌زانی تووشی زیان و زه‌ردر بکه‌ن، زه‌بریکیان لی‌بدن و ده‌ستیکیان لی‌بو‌ه‌شین، ^{فَصَبِرُوا عَلَى مَا فَعَلْتَ نَدِمِينَ}، دوایی به‌هۆی نه‌وه‌وه که کردووتانه، په‌شیمان بینه‌وه، تووشی په‌شیمانی ببن، هه‌ر بو‌یه‌گوتراوه: ^(الْعَجَلَةُ مِنَ الشَّيْطَانِ)، په‌له‌کردن له‌شه‌یتانه‌وه‌یه، یانی: هه‌میشه په‌له‌کردن و له‌مرۆف ده‌کات، تووشی خلیسکان و هه‌له‌و لادان و تاوان ببن.

﴿وَأَعْلَمُوا أَنَّ فِيكُمْ رَسُولَ اللَّهِ﴾، بشرانن که پیغمبره‌ری خوا ﴿لَهُ نَبُوتَانِدَايِه﴾،
 ناشکرایه زانیویانه پیغمبره‌ریان ﴿لَهُ نَبُوتَانِدَايِه﴾، به‌لام مه‌به‌ست نه‌ویه که
 بوونی پیغمبره‌ری خوا ﴿لَهُ نَبُوتَانِدَايِه﴾، به نعمة‌تیکي گه‌ورده‌ی خوا بزنان و
 هه‌لبدن له بوونی پیغمبره‌ری خوا ﴿بِه‌هرمه‌ندبن﴾، یاخود له کاتیکدا که
 پیغمبره‌ری ﴿لَهُ نَبُوتَانِدَايِه﴾، ده‌بی وه‌ک بؤلا گه‌راوه (مَرَجِع) یک بگه‌رینه‌وه بؤ
 لای و راوینری پی بکهن، نه‌ک هه‌ر له‌خووه هه‌ل‌بچن و شتیک بکهن مایه‌ی
 په‌شمانی بی، یاخود که پیغمبره‌ری خواتان له نبودایه‌وه، پیغمبره‌ری خواش ﴿لَهُ﴾:

ا- له لایه‌که‌وه وه‌حیی بؤ دئی.

ب- له لایه‌کی دیکه‌وه‌ش عه‌قل و هو‌ش و تیکه‌یشتنی له هی تئوه ته‌واوتره، که‌واته:
 هه‌لیمه‌پنچن بؤ شتیک قه‌ناعه‌تی پی نه‌بی، یان په‌له‌ی پی بکهن بؤ بریاریک، بویه
 ده‌فه‌رموی: ﴿لَوْ يُبْلِغُكُمْ فِي كَيْبَرٍ مِنَ الْأَمْرِ لَمِنْتُمْ﴾، نه‌گه‌ر له زور کاراندا به قسه‌تان بکات،
 تئوه تووشی ناره‌حه‌تی ده‌بن، (لَعْنَتُمْ)، یانی: (لَوْ قَعْتُمْ فِي الْعَنْتِ)، تووشی ناره‌حه‌تی
 و سه‌غله‌تی و سه‌ختی دین، یانی: پیغمبره‌ری ﴿لَهُ﴾ نه‌گه‌ر به قسه‌تان بکات و، هه‌ندی
 پیشیارتان لیوه‌ریگری و، په‌له بکات و بریاریک بدات، هه‌نگاو یک بنی، که له جیی خویدا
 نه‌بی، دواپی تئوه باجه‌که‌ی دده‌بن، ﴿وَلَكِنَّ اللَّهَ حَبَّبَ إِلَيْكُمُ الْإِيمَانَ وَزَيَّنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ وَكَرَّهَ
 إِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ﴾، به‌لام خوا ﴿لَهُ﴾ چونکه به‌س چاکه‌ی بؤ تئوه ده‌وی،
 بویه نیمانی له لای تئوه خو‌شه‌ویست کرده‌وه، له دل‌تاندا پازاندویه‌ته‌وه‌وه، بی‌روایی و
 لادان و سه‌ری‌چیشتی له‌لای تئوه ناخو‌شویستراو کرده‌وه، وای لیکردوون که که‌یفتان پنیان
 نه‌یه‌ت و بتاندزین، ﴿أُولَئِكَ هُمُ الرَّاكِبُونَ﴾، نا نه‌وانه‌ی به‌وجو‌ردن، نیمان له دل‌تاندا
 خو‌شویستراو و پازیتراوه‌وه جوانه‌وه، رقیان له کوفرو لادان و سه‌ری‌چیشتی، نه‌وانه که‌سایتیکی
 سه‌ر راستن، که‌سایتیکن پی راست ده‌گرنه به‌رو به پی راستا ده‌روئن.

﴿فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَنِعْمَةً﴾، نه‌وه‌ش به‌خششیکه له خواوه‌وه و چاکه‌یه‌که له خواوه
 ﴿وَاللَّهُ عَلَيْهِمْ حَكِيمٌ﴾، خواش زانای کارزانه.

(۱) بتاندزین: هه‌زبان پی نه‌کهن، ته‌و کاره‌م ده‌دزی: رقم‌لییه‌تی و هه‌ز به چاره‌ی ناکه‌م.

ئىنجا خۇاى كاربەجى دىتە سەر بابەق دووهم، لەبەر ئەوھى زۆرجاران لە
ئەنجامى ھەواللى ئاراست و زانىيارىى ناتەواودا، كىشەو بېشەو دەمەقالتى و
مشتومى، پەيدادەبى.

بۆيە دەفەرموى: ﴿وَإِن طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا﴾، ھەر كاتى دوو كۆمەل
لە بىروداران بەشەر ھاتن، بەگژ يەكدا ھاتن، دەمەقالەيان بوو، ﴿فَأَصْلَحُوا﴾
بېئىما، ئاشتەواييان لە ئىواندا بکەن، پىكىيان بېئىنەو، ﴿إِن يَبْتَغِ أَحَدُهُمَا عَلَى
الْآخَرِ﴾، ئىنجا ئەگەر يەككىيان ھەر ستەمى، لەھوى دىكەيان كردو دەستدرىژى
كردو، وازى نەدەھىتا، ﴿فَقَاتِلُوا آلَ بَنِي إِسْرَءِيلَ إِنَّهُمْ كَانُوا كَافِرِينَ﴾، تىوہ ئەو لايەنەيان
كە چاوى لە سنوور شكاندن و دەستدرىژىيە، لە دژى بچەنگن و، دەستى بگرن،
تاكو دەگەرپتەوہ بۆ لای فەرمانى خوا، ﴿إِن يَأْتِ بِكُم مِّنْهُنَّ أَفْئِدَةٌ مِّنْهُمْ﴾، ئىنجا ھەر كاتى گەرپتەوہ،
يانى: پابەندبوو بە شەرىعەتەوہ، چىدىكە چاوى لە زولم و ستەم و خۆسەپاندن
و دەستدرىژى نەبوو، وەك سەردەمى نەفامى، ﴿فَأَصْلَحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ﴾، تىوہش
بە دادگەرانە ناشتەواييان لە بەبىندا بکەن، ﴿وَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا﴾، لە پىدنى پشك و بەشدا
دادگەربىن، وەك دوايش باسى دەكەين: (قسط) و (عدل)، جياوازيەكەيان ئەوہيە
كە (عدل) چەمكەكەى گشتىيە بۆ شتى مەعنەويى و ماددىي، بەلام (قسط)
چەمك و واتايەكەى تايبەتە بە شتى ماددىيەوہ، بە پشك و بەشى ماددىي
دەگوترى: ﴿إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ﴾، بە دنىايى خوا ئەوانەى خۆشدەويىن كە
پشك و بەشى دادگەرانە دەدەن بە لايەنى بەرانبەريان.

لە كۆتايىدا دەفەرموى: ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ﴾، بە دنىايى بىروداران بران،
واتە: بىراى راستەقىنەى يەكدى، تەنيا بىرودارانن، ﴿فَأَصْلَحُوا بَيْنَهُمَا﴾، ئىنجا
پىكھاتن لە تىوانى دوو براپەكەتەندا بکەن، واتە: ئەگەر دوو كەسىش بىن لە
بىروداران پىكەوہ، دەمەقالتى و نارپىكىيان بووبىن، پىكىيان بېئىنەو، چ جاي دوو
كۆمەل! ﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾، پارىزىش لە خوا بکەن، بەلكو بەزەبىتان
لەگەلدا بنوئىزى، واتە: لە پىكھاتىيان و پىكھىتەنەودياندا پارىزكار بن، بە لاي

كەسدا دايمە شىكىنن، لەبەر ناسىياۋەتىي و، خزمايەتىي و لەبەر ھەر ھۆيەك
 لە ھۆيەكان بىت، بەلكو رىك دادگەرىي چۆنەو، ئىنساف چۆن دەخوازى، با
 پىكھىنانەكە بەو شىۋەيە بى و، دادگەرىي ئەو بەھا بەرزە بى، كە دەيكەنە
 بناغە بۆ ھەر جۆرە صولح و پىكھىنانەو دەيەكى دوو كەسى ناكۆك، يان دوو
 كۆمەلى ناكۆك.

مهسه له گرنگه کان

مهسه له یه کهم:

پنویسته مسولمانان له هه وائی بابایه کی لادهر و متمانه پینه کراو بکوئنه وه، تاکو به هۆی بن سن و دوو وەرگرتنی هه وائه که، تووشی هه له و په شیمانی نه بن، به هۆی نه وه وه که زیان به که سائیک ده که یه بن له سهر بنه مای نه وه وائه نادرسته، هه بوونی پیغه مبه ریش ﴿۶﴾ له تیویان دا مایه ی به هره لیوه رگرتیان به بۆی و، نابنی هه وئی یقناع کردنی بدهن بۆ شتاتیک که خۆیان چه زیان لیان به، نه که رنا دوو چاری کیشه دین، نه وانه ش که نیمان له دلیاندا خوشویستراو و پازاوه یه و، رقیان له کوفرو لادان و خراپه یه، سهر راستن و خوای به خسه ر چاکه ی له که لدا کردوون:

خو! ﴿۷﴾ ده فهرموی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا أَن تُصِيبُوا قَوْمًا بِمِثْلِ مَا فَعَلْتُمْ تَدْخِلُونَ فِيكُمْ رَسُولَ اللَّهِ لَوْ يُطِيعُكُمْ فِي كَثِيرٍ مِّنَ الْأَمْرِ لَعَنِتُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ حَبِيبٌ إِلَيْكُمْ إِلَیْمَنَ وَرَبَّهُ فِي قُلُوبِكُمْ وَكَرَّ إِلَيْكُمْ الْكُفْرُ وَالْفُسُوقُ وَالْعِصْيَانُ أُولَٰئِكَ هُمُ الرَّاشِدُونَ ﴿۸﴾ فَضَلَّ مِنَ اللَّهِ وَبِعَمَّةٍ وَاللَّهُ عَلَيْهِمْ حَكِيمٌ ﴿۹﴾﴾

شیکردنه وه ی ئهم ئایه تانه، له دوازه برکه دا:

(۱) - ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾، ئهمه بانگ کردنی خوای به رزه بۆ برواداران، بۆ جاری سیه م لهم سوورده ته موبارده که داو، ئهم بانگه ئیشتنه ی خواش ﴿۷﴾ بۆ برواداران، بۆ نه وه یه که ده رباردی نه ده ی مامه له له بنو خۆیاندا، به تایبه ت له بواری وەرگرتنی هه وائ و، ده نگ و باصدا، پرتنمایان بکات.

۲- ﴿إِنْ جَاءَكَ فَاسِقُ بَنِي فَتَبَيَّنُوا﴾ هەر کات لادهرێک ههواڵیکی بۆ ههتانه، روونی بکه نهوه، (إِنْ)، (شرطیه)یهو، نهو مانایه دهگهیهتی که نهوهی ههواڵی له بارهوه دددری، یان نهوهی له دواوهیهوه دی و باس دهکری، به دهگمهن روو دهوات، ﴿إِنْ جَاءَكَ فَاسِقُ بَنِي﴾، نهگهر وا هاته پێش (با به دهگمهنش بێت)، بابایهکی لادهر ههواڵیکی بۆ ههتانه، (فَتَبَيَّنُوا)، روونی بکه نهوه، خوێراویشه تهوه: (فَتَبَيَّنُوا)، چهسپاو بن و پهله مه کهن، یانی: (لَا تَتَعَجَّلُوا، التَّبَيُّنُ: التَّحَرُّي وَتَطْلُبُ النَّبَاتِ وَهُوَ الصَّدْقُ)، واته: پهله مه کهن و به شینهیی لێ بکۆلنهوه، تاکو دهگهنه راستیهکی چهسپاو، وشه (فَاسِقُ) لێردها به کوردیی لادهره، ههر که سیکه کاریک بکات شهرع قه دهغه ی کردوه له گوناوه گه وره کان، به هۆی نهوهوه به لادهر له شهریهت دادهنری، ههلبهته لادانی به شیهی (الفسق الجزئی)، نهگهرنا لادانی گشتیی، بریتیه له کوفرو یه کجاری دهرچوون له بازنه ی نیمان و نیسلام، چونکه تهویش ههر وشه (فِسْق) ی بۆ به کارهاتوه له قورئاندا.

ههلبهته مه به ست له: ﴿إِنْ جَاءَكَ فَاسِقُ بَنِي﴾، نهو فاسیقه، وهک له هۆی هاته خوارهوه کهدا باسمان کردو، دواتریش لهو بارهوه زیاتر قسه دهکهین، مه به ست پتی: (الْوَلِيدُ بْنُ عُقْبَةَ بْنُ أَبِي الْمُعِيطِ)، که یه کیک بووه له هاوه لانه، به لام زۆر دامه زراو نه بووه.

نجا وشه ی: (فَتَبَيَّنُوا)، به عه ره بی یانی: (تَعَرَّفُوا وَ وَضَحُوا)، روونی بکه نهوهوه، چاک ههواڵه که بناسن، (التَّبَيُّنُ: تَطْلُبُ الْبَيَانِ وَظُهُورُ الْأَمْرِ)، (تَبَيَّنَ): بریتیه له داواکردنی روونکردنهوه و دهرخستنی ههواڵه که، نجا وشه ی (تَبَيَّنَ الْأَمْرُ)، ههم به (لازم) هاتوه: (تَبَيَّنَ الْأَمْرُ، أَيْ: ائْضَحَ)، واته: کاره که روون بووهوه، ههروه ها به (متعدي) یش دی، وهک (تَبَيَّنْتُ الْأَمْرَ، وَأَبْنَيْتُهُ، وَاسْتَبَيَّنْتُهُ: أَوْضَحْتُهُ)، (تَبَيَّنْتُ الْأَمْرَ، وَأَبْنَيْتُهُ، وَاسْتَبَيَّنْتُهُ)، ههر سێکیان واته: روونم کردنهوه، که واته: (تَبَيَّنُوا)، لێردها به تپیه رکه ر بۆ به رکار (متعدي إلى المفعول) هاتوه، واته: روونی بکه نهوهوه، ساغی بکه نهوه، نهگهر (تَبَيَّنُوا) ش بێ، واته: پهله مه کهن و پێ چهسپاو بن، له کاتی کهدا له بابایه کی لادهر و گومان لیکراوهوه که متمانه ی پێ ناکری، ههواڵیکتان بۆ دی، بۆچی؟

(۳) - ﴿أَنْ تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ﴾، نەبادا کۆمەلێک بە نەزانیی تووشی زیان بکەن، واتە: (أَنْ لَا تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ)، بۆ ئەوەی کۆمەلێک بە نەزانیی تووشی زیان نەکەن، یاخود: (كَرَاهَةً أَنْ تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ)، واتە: چونکە خراپە، کۆمەلێک تووشی زیان بکەن بە نەزانیی.

ئىجا وشەى (بِجَهَالَةٍ)، دوو واتای هەن:

أ. (أَنْ تُصِيبُوهُمْ بِضُرٍّ جَهْلًا مِنْكُمْ بِهِمْ)، تووشی زیانیکیان بکەن، بەهۆی ئەوەوە کە نایانناسن.

ب. (أَنْ تُصِيبُوهُمْ بِفِعْلٍ مِنْ أَثَرِ الْجَهَالَةِ)، تووشی کاریکیان بکەن بەهۆی کردەوێ نەزانییەوه.

کەواتە: (جَهْل) دەگونجێ بە مانای نەبوونی زانیاریی بێ بە شتەکە، دەشگونجێ (جَهْل) بە مانای کردەوێکی نەفامانە بێ، ئەک نەبوونی زانیاریی.

(۴) - ﴿فَتَصَيِّرْهُ عَلَىٰ مَا فَعَلْتَ نَدِيمًا﴾، سەرەنجام بەهۆی ئەوەوە کە کردووتانە، لە پەشیمانان بن.

(فَتَصَيِّرْهُ: أَيِ فَتَصَيِّرْهُ)، واتە: ئەوە سەر بکێشێ بۆ پەشیمان بوونەوتان، (نَدِيم) و (نَدَامَةٌ) هەردووکیان بە مانای خەفەت خواردن بەهۆی ڕا گۆرانەوه لە بارەى شتیکەوه کە تێپەریوه، شتیک کە تێپەریوه، ئىجا ڕات لە بارەیهوه بگۆڕی، کە تازە لە دەستت چوو، بە زۆریی وایە نەزانیی پەشیمانی بۆ خاوەنەکەى پەیدا دەکات و پەلکێش دەکات.

لێردە کە خوا ﷻ هەم وشەى (فَاسِق) و هەم وشەى (نَبَأ)ی بە نەزانراو (نَکَرَة) هێناون، لە سیاقیکدا کە بە (إِنْ)ی (شَرْطِيَّة) هاتو: ﴿إِنْ جَاءَكَ فَاسِقٌ﴾، ئەمە لێردە واتە: تێکڕای فاسیقەکان هەر چۆرە فیسقیک بێ، هەر چۆرە هەوالتیک بێتن، هەوالتەکان بە گشتی، یانی: (فَاسِق)، کە بە (نَکَرَة)

هاتوه، هه‌موو جوۆره فاسیق و لادهره‌کان ده‌گریته‌وهو، (نَبَأُ) یش، دیسان هه‌موو جوۆره هه‌واله‌کان ده‌گریته‌وه، واته: هه‌ر بابایه‌کی لاری، هه‌ر جوۆره هه‌والتیکی بو هیتان، تێوه (تَبَّيَّنَ) و (تَثَبَّيْتُ) بکه‌ن، (تَبَّيَّنَ) بکه‌ن، ڕوونیکه‌نه‌وهو، (تَثَبَّيْتُ) بکه‌ن، په‌له مه‌که‌ن، که دیاره نه‌و دوو‌هش پتکه‌وه په‌یوه‌ستن، که‌سیک که په‌له ده‌کات له شت، بو‌ی ڕوون نابیته‌وهو، ناتوانی ڕوون و ساغی بکاته‌وهو، هه‌روه‌ها که‌سیک که (تَثَبَّيْتُ) ده‌کات و، پتی ده‌چه‌سپێتی و په‌له ناکات، هه‌له‌شه نابێ، ته‌وه هاوکاری ده‌بی که باشتەر نه‌و هه‌واله‌ی بو‌ ڕوون و ساغ بێته‌وه.

٥- ﴿وَأَعْلَمُوا أَنَّ فِيكُمْ رَسُولَ اللَّهِ﴾، بشزانن که پیغه‌مبه‌ری خواتان ﷺ له نێودایه، شتیکی ناشکرایه که پیغه‌مبه‌ری خویان ﷺ له نێودایه، که‌واته: مه‌به‌ست ته‌نیا مانا ڕواله‌تییه‌که‌ی نیه، به‌لکو زانایان چه‌ند واتایه‌کیان بو‌ لیکدا‌نه‌وه:

١- مادام پیغه‌مبه‌ری خواتان ﷺ له نێودایه، له هه‌بوونی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷻ به‌هره‌مه‌ند بن و سوود له بو‌ونه‌که‌ی وەر‌بگیرن و، هه‌ر له خو‌وه‌ بریار مه‌ده‌ن، له خو‌وه به‌ دوا‌ی قیل و قال و هه‌وال و دهنک و با‌سی نا‌روون مه‌که‌ون.

٢- مادام پیغه‌مبه‌ری خواتان ﷺ له نێودایه، پارێز له‌وه بکه‌ن که درۆ بکه‌ن، یان شتیکی ناهه‌ق بلێن، چونکه دوا‌یی خوا ﷻ هه‌والی پێده‌دات.

٣- بزانی که پیغه‌مبه‌ری خواتان ﷺ له نێودا هه‌یه، که‌واته: پێچه‌وانه‌ی رێزو ته‌ده‌ب به‌ران‌به‌ر پیغه‌مبه‌ر ﷺ نواندنه، که نه‌و ته‌شریفی له نێوتان‌دا‌ی، که‌چی تێوه نه‌یکه‌نه بو‌لا‌گه‌راوه (مرجع) تان.

٦- ﴿لَا يُطِيعُكَ فِي كَثِيرٍ مِّنَ الْأَمْرِ لَعْنَتُهُ﴾، نه‌گه‌ر له زۆر شتان‌دا به‌ قسه‌تان بکات، تووشی گرفتاری و نا‌ره‌حه‌تی ده‌بن.

(لَعْنَتُهُ، أَي: لَنَا لَعْنُ الْعَنْتِ وَهُوَ الْمُسْقََّةُ وَالشَّدَّةُ)، تووشی (عَنْتُ) ده‌بن، نه‌ویش بریتیه له زه‌حه‌مه‌تی و نا‌ره‌حه‌تی و گرفتاری، خوا ﷻ فه‌رموو‌یه‌تی: ﴿فِي كَثِيرٍ مِّنَ

الْأَمْرِ ۖ لَهُ زُورٌ كَارَانٌ دَا، نەك لە ھەموو شتێكدا، چونكە ھەندێك كار ھەن، لە مەودای عەقلى بەشەردان و، باوو زاندران و، دەزانرێن، ئەوانە پتووست ناكات بگێردرێتەو بەو لای پێغەمبەرى خوا ﷺ، لە وردە شتدا، شتى خێزانى، شتى كۆمەلەى، شتى كە بە عەقڵ و زگماك زانراو، باو خێرى چۆنەو شەرى چۆنە؟

(۷) - وَلَئِنْ آتَاكَ اللَّهُ حَبَبَ إِلَيْكُمْ فَأَلَيْمَنَ ۖ بِهِ لَأَمَ خَوَّا ﷻ ئیمانی لە لاتان خوشەووست كردو.

(۸) - وَرَبُّكَ فِي قُلُوبِكُمْ ۖ ھەروەھا لە دلێشتاندا پازاندوویەتەو، كەواتە: مادام خوا ﷻ ئیمانی لەلا خوشەووست كردوون و لە دلێتاندا پازاندوویەتەو، فەرمانبەرى پێغەمبەر ﷺ بکەن، چونكە پێغەمبەرى خوا دەتائەگەبەن بە ئیمانیك كە خوشەووستراو پازێراو بە لە دلێتاندا، مادام خوا ﷻ ئیمانی لە دلێتاندا خوشەووستراو پازێندراو كردو، كەواتە: شوێن ئەو ئیمانە خوشەووست و پازێراو بەكەون لە دلێتاندا، ھەروەھا ئەوێ كە پێغەمبەرى خوا ﷻ پێتان پادەگەبەن.

(۹) - وَكَرَّ إِلَيْكُمُ الْكُفْرُ وَالْفُسُوقُ وَالْعِصْيَانُ ۖ خَوَّا ﷻ بێپروایى و لادان و سەرپێچى لە لای تێو بوغزێراو كردو، ناخوشووستراو و ناپەسند كردو، یانی: (جَعَلَ الْكُفْرَ عِنْدَكُمْ مَكْرُوهًا)، بێپروایى لە لای تێو وای لێكردو، كە تێو كوفرتان بدزێ و، رقتان لێ بێ و، كە بفتان پێى نەبەت، (الْفُسُوقُ: مَا دُونَ الْكُفْرِ، وَالْعِصْيَانُ مَا دُونَ الْكِبَائِرِ)، لادان (فُسُوق) یش بریتى لەوێ لە خوار كوفروە بێ و، لە گوناھە گەورەكان بێ، سەرپێچى (عِصْيَان) یش تەویدە كە لە خوار گوناھە گەورەكانەو بێ، واتە: ھەر كام لە بێپروایى كە گەورەترین گوناھە، پاشان گوناھە گەورەكان كە بەھۆیانەو مەروڤ بە لادەر دادەنرێ، دواى ئەو گوناھەكانى دیکە، كە مەروڤ بەھۆیانەو بە سەرپێچىكار دادەنرێ، خوا لە لای تێو ناخوشووستراوى كردوون.

(۱۰) - أُولَئِكَ هُمُ الرَّاغِبُونَ ۖ ئەوانەن پێى راستگرتووان.

(۱۱) - ﴿فَصَلِّاَ مِنْ اَللّٰهِ وَرِئَمَةً﴾، نه‌ودش به‌خششهو چاکه‌به له لایهن خواوه.

(۱۲) - ﴿وَاللّٰهُ عَلِیْمٌ حَكِیْمٌ﴾، خواش زانای کاربه‌جینه.

که‌واته: نه‌وانه‌ی ئیمانیان خو‌شده‌وێ و ئیمان له‌ دلێاندا رازێ‌تراوه‌یه، وه‌ک نه‌نجامێکی ئاسایی رقیان له‌ کوفره‌و، لێی دوور ده‌که‌ونه‌وه، هه‌روه‌ها رقیان له‌ گونا‌هه‌ گه‌وره‌کانه‌و، رقیشیان له‌ کۆی سه‌ره‌پێچیه‌کانه‌.

لێ‌ره‌دا که‌ ده‌فه‌رموێ: ﴿وَلٰیکنَ اَللّٰهُ﴾، ئەم به‌لام (استدراک)ه، بۆ دل‌دانه‌وه‌ی بر‌وادارانه، که‌ خوا ﷻ لێیان نه‌گه‌راوه، هه‌وا‌له‌ی خو‌یا‌نیان بکات، تووشی نا‌هه‌تی و گرفتاریی ببن، به‌ل‌کو ئیمانی له‌لا خو‌شه‌ویست کردوون و رازاندوویه‌ته‌وه‌و، کوفر و لادان و سه‌ره‌پێچیشی له‌لا بو‌غ‌زێ‌راو کردوون، نه‌وانه‌ش که‌سانی سه‌ر راست.

﴿اَوَلٰیکَ هُمُ الرّٰشِدُونَ﴾، نه‌وانه‌ن رێی راستگرتووان، یاخود مانایه‌که‌ی ئا‌وا‌یه: به‌لام خوا ﷻ فه‌رمان به‌ پێغه‌مبه‌ره‌که‌ی نا‌کات، مه‌گه‌ر به‌ شتێک که‌ سه‌ره‌نجامی چاکی تێدا‌یه، هه‌رچه‌نده‌ نه‌و شته‌ی خوا فه‌رمانی پێ به‌ پێغه‌مبه‌ر ﷺ کردوه، به‌پێی ئاره‌زووی په‌له‌ی تێوه‌ش نه‌بێ، که‌ بریتیه: له‌و حوکمه‌ شه‌رعیه‌انه‌ی ئیمان ده‌یان‌خ‌وا‌زێ، هه‌رچه‌نده‌ جاری وابێ له‌گه‌ڵ فیکرو سه‌لیقه‌و ئاره‌زووی تێوه‌شدا تێک بگه‌ڕێ.

یاخود مه‌به‌ست له‌ ئیمان لێ‌ره‌دا، ئیسلام و بنه‌ما‌یه‌کانی ئیسلامه، واته: به‌لام خوا پابه‌ندیی به‌ ئیسلامی له‌ دلی تێوه‌دا خو‌شه‌ویست کردوه‌و رازاندوویه‌ته‌وه‌، بۆ‌یه‌ش وشه‌ی: (حَبِّ) و (وُكْرَة)، به‌ پیتی (إِی) به‌رکاریان خواستوه، تا‌کو مانای گه‌یاندی (بَلَّغَ) یان به‌رێته‌ نێو، یانی: (بَلَّغَ إِلَیْکُمْ حُبَّ الْإِیْمَانِ، وَکْرَة وَبَلَّغَ إِلَیْکُمْ کَرَاهَةَ الْکُفْرِ وَالْفُسُوقِ وَالْعَصِیَانِ)، واته: خوا ﷻ گه‌یاندوویه‌ته‌ لای دلی تێوه، خو‌شویستی ئیمان و رازێ‌تراوه‌یی ئیمان، هه‌روه‌ها به‌ پێچه‌وانه‌شه‌وه: رقی لێ‌ب‌و‌ونه‌وه‌ی کوفر و لادان و سه‌ره‌پێچی، پێتان گه‌یاندووه، به‌لام بۆ وشه‌ی (زُیْتَه)،

(إِلَىٰ) به کار نهی نواهد، ده فہ رموی: ﴿وَلَكِنَّ اللَّهَ حَبَّبَ إِلَيْكُمُ الْإِيمَانَ وَزَيَّنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ﴾، بہ لکو ہر بؤ غوی بہ ہی پیتی دیکہ بہ رکاری خواستوہ، چونکہ جوانی نیمان لہ دلیاندا شتیکی راستہ خو بووہ، بہ ہوی تہوہوہ کہ فہرمانبہری خوایان کردوہ، لہ خوشویستی نیمان و رق لیبونہوہ لہ کوفرو لادان و سہر پیچیدا، لہ نہجامی تہوہدا رازاوہی نیمان بہ شیوہیہ کی راستہ خو پیدابووہ.

وشہی (لَکِنْ)، زانایان لہ زمانی عہرہ پیدا دہ لَین: پیتی راستکردنہوہیہ (حَرْفُ الْإِسْتِزَاكِ) و لہ کوردی دا دہ بیتہوہ (بہ لَام).

ننجا مانایہ کی دیکہی (لَکِنْ) لیرہدا ناوایہ: (لَکِنْ اللَّهُ لَا يَقْرُ نُبِيَهُ عَلَىٰ إِطَاعَتِكُمْ بَلْ يُسَدِّدُهُ بِالْوَحْيِ)، بہ لَام خوا ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا هَذِهِ السُّبُلَ﴾، نہایتلی پیغمبہرہ کہی بہ قسہی تیوہ بکات، لہ شتیکیا کہ تووشی نارہ حہ تی بی، بہ لکو بہ ہوی وہ حیہوہ سہر راستی دہکات و، راستہ پئی دہکات.

کہ دہ فہ رموی: ﴿فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَنِعْمَةً﴾، وشہی (فَضْلًا) و (نِعْمَةً) ہہردوویکیان مہنصوبین، لہ سہر حالہق بہ رکاری رہا (مفعول مطلق)، کہ بؤ روونکردنہوہی ہر کام لہ کار دکانی: (حَبَّبَ) و (كَرَّهَ) و (زَيَّنَهُ)، چونکہ تہو لہا خوشہویست کردن و لہا بوغزینان و لہا جوان کردنہ، لہ بہ خشش و چاکہی خوی پہروہر دگارہ.

کہواتہ: ﴿فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَنِعْمَةً﴾، یانی: خوا ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا هَذِهِ السُّبُلَ﴾، لہ لایہ کہوہ نیمانی لہا خوشہویست کردوون و لہ دلتاندا رازاندوویہ تہوہو، لہ لایہ کی دیکہوہش: کوفرو لادان و سہر پیچی لہ لای تیوہ بوغزینراو کردوہ، وہک بہ خششیکی خوی و چاکہیہ کی غوی.

جیاوازی نیوان (فَضْلًا) و (نِعْمَةً) ش تہوہیہ کہ (فَضْلًا) مانایہ کہی گشتیہو، نیعمت و غہیری نیعمہ تیش دہگری تہوہو، بہ لَام (نِعْمَةً) تہوہیہ کہ ہندہ پیوستی پی ہیہ، بہ لَام (فَضْلًا) زیاد لہ پیوستی ہندہشہ، واتہ: خوا ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا هَذِهِ السُّبُلَ﴾.

هههه نهوهی که یتوستان پتیهقی، یتان دهبهخشی، ههه زیاد له یتوستانی
خوشتان، یتان دهبهخشی.

که دهفهرموی: **وَإِنَّهُ عَلَيْهِ حَكِيمٌ**، یانی: به دنیایی خوا زانایه، دهزانی ههه
کهسه چهند ههلهگرتی و چی پی بدات! کاربهجیشه له کارهکانی دا، خوا **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا**
لیزانانه و کارامانه، کارهکانی خوئی نهنجام دهدات.

بهرلهوهی ئهه مهسهلهی بهکهمه بهجی بهیلین و بچینه سهه مهسهلهی
دووهم کورته باسیتک لهبارهی دادگهریی هاوهلان (عدالة الصحابة) هوه دهکهین:

کورتە باسینک لە بارەی دادگەریی هاوەلانهوه

لەبەر ڕۆشنایی ئەو تابه تانه دا که خوا ﷻ تیاندا دەفرمووی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِن جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا أَن تُصِيبُوا قَوْمًا بِمَظْهَرِهِمْ فَتَصِفُوا عَلَيْهِمْ مَّا فَعَلْتُمْ نَدِيمِينَ ۖ وَاعْلَمُوا أَن فِيكُمْ رَسُولَ اللَّهِ لَوْ يُطِيعُكُمْ فِي كَثِيرٍ مِّنَ الْأَمْرِ لَعَنِتُمْ وَلَئِنَّ اللَّهَ حَبَّبَ إِلَيْكُمُ الْإِيمَانَ وَزَيَّنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ وَكَرَّهَ إِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ أُولَٰئِكَ هُمُ الرَّاشِدُونَ ۖ فَضَلَّ مِّنَ اللَّهِ وَرِيعَةً ۚ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ۝٨﴾. ئەو کورتە باسە دەخەینە ڕوو: بەهۆی ئەو ڕسته قورئانییهوه، که خوا ﷻ دەفرمووی: ﴿إِن جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا﴾، ئەگەر لادەرێک ههواڵێکی بۆ هێنان! ڕوونی بکەنوه، یاخود پەله مهکەن، تاکو تێیدا دهگەنه هوکمیکی چهسپاو، نهک یه کسەر به هه‌له‌شه‌یی هه‌واڵه‌که وه‌ربگرن.

زانایان گوتووایه: ئەو کهسه به‌پیتی هۆی هاتنه خواره‌وه‌که‌ی که پێشتر باسمان کرد، له عه‌لقه‌مه‌ی کورێ ناجیه‌وه‌و به‌سه‌رهاته‌که‌یه‌مان هێنا، که (الطبرانی) له (معجم الکبیر) دا، هێنا بووی و (ابن أبي عاصم) له (الاحاد والمثنائي) و، جگه له‌وانیش، هه‌روه‌ها هه‌ردوو نووسه‌ری (الإستيعاب في بيان الأسباب) یش، گوتووایه: سه‌نه‌ده‌که‌ی چه‌سه‌نه، ئەو هه‌واڵه‌ی وه‌لیدی کورێ عوقبه‌ی کورێ مووعیط بردی بۆ پێغه‌مبه‌ر ﷺ که هه‌واڵێکی ناراست بوو، به‌پیتی ئەو ڕیوايه‌ته‌ی باسمان کرد، هه‌رچه‌نده له‌ فه‌رمایشته‌که‌دا نه‌هاتوه که پێغه‌مبه‌ر ﷺ سه‌رزه‌نشتی وه‌لیدی کردبێ، به‌لام گرنگ نه‌وه‌یه هه‌واڵێکی ناراستی بۆ پێغه‌مبه‌ری خوا ﷻ. برده‌وه‌ که گوتووایه: ئەو خه‌لکه (بئو المصطلق) هه‌لکه‌ ٻاونه‌وه‌و هاتوون له‌ دژم بجه‌نگن، به‌لام پێغه‌مبه‌ر ﷺ دوایی هه‌ندێ له‌ هاوه‌لانی ناردن، هه‌واڵه‌که‌یه‌مان ساغ کرده‌وه‌و بۆیان ده‌رکه‌وت، که نه‌خێر وه‌لید راستی نه‌کردوه.

جا لهو بارهوه زانايان گوتووپانه: كه واته نهو هاوه له درۆي كردوهو، خواي دادگهريش به فاسيقي ناو هيتاوه، ليرهوه نهو مشت و مړه پهيدا بووه: نايـا هاوه لان خوا ليتيان رازي بـي، هه موويان دادگهرن يان نا؟ بويه راجياييه ك له باره ي دادگهريي هاوه لان ليرهوه سهري هه لداوه.

سه رتا هه نديك قسه ي (محمد الطاهر بن عاشور) دئين له ته فسیره كهيدا^(۱) ده لي: **إِوَأَعْلَمَ أَنَّ جَمْعَهُوَ أَهْلُ السُّنَّةِ عَلَىٰ اعْتِبَارِ أَصْحَابِ النَّبِيِّ عَدُولًا، وَإِنْ كُلُّ مَنْ رَأَى النَّبِيَّ ﷺ وَأَمَّنَ بِهِ، فَهُوَ مِنْ أَصْحَابِهِ، وَزَادَ بَعْضُهُمْ شَرْطًا أَنْ يَرَوْهُ عَنْهُ أَوْ يَلَازِمَهُ وَمَالَ إِلَيْهِ الْمَازِرِي قَالَ: فِي أَمَالِيهِ فِي أَصُولِ الْفَقْهِ: وَلَسْنَا نَرِيدُ بِأَصْحَابِ النَّبِيِّ ﷺ كُلِّ مَنْ رَأَاهُ أَوْ زَارَهُ لَمَامًا، وَإِنَّمَا نَرِيدُ أَصْحَابَهُ الَّذِينَ لَازِمُوهُ وَعَزَزُوهُ وَتَصَرَّوْهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنْزِلَ مَعَهُ، وَأَلْبَنَّاكَ هُمْ الْمُفْلِحُونَ، شَهِدَ اللَّهُ لَهُمْ بِالْفَلَاحِ).**

واته: بزانه كه زۆربه ي نه هلي سوننه ت^(۲)، (واته: زۆرينه و جه ماوه ري مسولمانان) پتيان وايه هاوه لان پيغه مبه ر ﷺ (خوا ليتيان رازي بي) هه موويان دادگهرن و، هاوه لانيش هه ر كه سي پيغه مبه ري خواي بينيبي و پرواي پتي هيتايي، نه وه له هاوه له كانيه تي، به لام هه نديكيان نه و مه رجه شيان بو زياد كردوه كه ده بي هه واليشي له پيغه مبه ر ﷺ گيرابيته وه، ياخود زور له خزمه تي دابووبي و، (المازري) نه و رايه ي په سندن كردوه، له كتيبه كه ي خويدا به ناوي (الأمال)، له (أصول الفقه) دا، گوتووپه تي: مه به ستمان له هاوه لان پيغه مبه ر ﷺ هه ر كه سيك نيه، پيغه مبه ري بينيبي ﷺ، ياخود به كه ميي سه رداني كردبي، به لكو مه به ستمان له (هاوه لان) ي نه وانن كه له گه لي بوون، پشتيان گرتوه و، هاوكاري بوون و،

(۱) التحرير والتنوير: ج ۲۶، ص ۲۳۰.

(۲) واته: زۆربه و جه ماوه ري مسولمانان، كه له هه نديك له كتيبه كان خومدا باسم كردوه، وشه ي (أهل السنة). يان (أهل السنة والجماعة). ناويكي ميژووويه. وه ك ناوونيشانيك بو زۆرينه ي مسولمانان به كار هيتراوه، به لام باشت وايه هه ر بكوتري: زۆرينه ي مسولمانان، جه ماوه ري مسولمانان. پروانه: (مه وسووعه ي بير كرنه وه ي نيسلامي له نيوان وه جي و واقع دا) كتيبي دووم، هه رو ده ا: مه وسووعه ي: [به ره و باشت تيگه يشتن و پيگه يشتن] كتيبي جه وته م.

شوین نهو پروناکیه که وتوون، که له گه لای دابه ز تراوه، نه وانهش سه رفران، خوا شایه دی سه رفرایی و به مراد گه یشتنی بو داو.

که واته: هه ره له نۆ زۆربه ی مسولماناندا دوو پاره ن:

١- پاره کیان ده لئ: هه موو هاوه لآن دادگهرن.

ب- پاره کیان ده لئ: نه خیر هه موویان دادگهر نین، چونکه هه موویان به هاوه ل له قه له م نادرین، به لکو ته نیا نه وانه به هاوه لانی پیغه مبه ر ﷺ له قه له م ده درین و نه وانه دادگهرن، که زۆر له خرمه ق دابوون، پشتیان گرتوه، هاوکاری بوون، له گه لای بوون و شوین نهو پۆشانیه که وتوون که له گه لیدا دابه ز تراوه.

شایانی باسه: نه گهر ته ماشای هو ی هاتنه وه خواره وه کهش بکه یین، هه ره نهو رایه ی دوو دم ده گه یه نئ، که دوو ریوایه ت هاتوون، ریوایه تیکیمان پێشتر هیناو تیتاش ناماژه یه کی پێ ده ددین: (عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ نَاجِيَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: بَعَثَ إِلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْوَلِيدَ بْنَ عُقْبَةَ بْنِ أَبِي مُعَيْطٍ يُصَدِّقُ أَمْوَالَنَا، فَسَارَ حَتَّى إِذَا كَانَ قَرِيبًا مِنَّا، وَذَلِكَ بَعْدَ وَقْعَةِ الْمُرَيْسِيِّ رَجَعَ، فَرَكِبْنَا فِي أَثَرِهِ، فَأَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَتَيْتُ قَوْمًا فِي جَاهِلِيَّتِهِمْ أَخَذُوا اللَّبَاسَ وَمَنَعُوا الصَّدَقَةَ، ...)، (أَخْرَجَهُ الطَّبْرَانِيُّ فِي الْكَبِيرِ: ٤، وَابْنُ أَبِي عَاصِمٍ فِي الْأَخَادِ وَالْمِثْنَانِي: ١، قُلْنَا وَهَذَا سَنَدٌ حَسَنٌ، قَالَ الْهَيْثَمِيُّ فِي مَجْمَعِ الزَّوَائِدِ: زَوَاهُ الطَّبْرَانِيُّ بِإِسْنَادَيْنِ فِي أَحَدِهِمَا يَعْقُوبُ بْنُ عَمِيدٍ بْنُ كَاسِبٍ وَثَّقَهُ بْنُ حُبَّانٍ وَصَعَّفَهُ الْجُمْهُورُ، قُلْنَا: الْمُتَقَرَّرُ فِي حَالِ يَعْقُوبٍ أَنَّهُ صَدُوقٌ مَا لَمْ يُخَالَفْ، وَالْحَدِيثُ ذَكَرَهُ السُّيُوطِيُّ فِي الدَّرِّ الْمُنْتَوَجِ ٧، الصَّفْحَةُ ٥٥٥، وَزَادَ نِسْبَتَهُ لِابْنِ مُرْدَوَيْهِ^(١)).

واته: عه لقه مه ی کوپی ناجیه خوا لئی رازی بئی، ده لئ: پیغه مبه ری خوا ﷺ وه لیدی کوپی عوقبه ی کوپی نه بی موعیه طی نارده لامان، که زه کاتی مآل و سامانمان لیوه ربگرئ، هات، هه تا گه یشته نیزیک ئیمه، نه ویش له دوی پرووادی (المُرَیسیع)، دوایی که پاره وه، ئیمه ش سواری و لاغان بووین و به دوی که وتین،

(١) الإستيعاب في بيان الأسباب، ج٢، ص٢٧٤.

نهویش چوو بۆ لای پیغمبهر ﷺ، گوئی: ئەهی پیغمبهری خوا! چوومه لای کۆمه‌تیک که هەر له سه‌رده‌می نه‌قامیی خۆیاندا ده‌ژین و، پۆشاکێ جه‌نگیان له‌بهر کردوه‌و ملیان نه‌داوه بۆ زه‌کات دان...

هه‌روه‌ها نهم رپوايه‌ته‌ش هه‌یه: (عَنْ الْحَارِثِ بْنِ ضَرَّازَةَ الْخَزَاعِيِّ^(۱)) که ده‌قه هه‌ره‌بیه‌که‌ی نا‌هێنم، مانایه کوردییه‌که‌ی دینم: (الْحَارِثُ بْنُ ضَرَّازَةَ الْخَزَاعِيِّ)، خوا لێی پازی بێ، گێراویه‌ته‌وه ده‌لێ: چوومه لای پیغمبهری خوا ﷺ بانگی کردم بۆ ئیسلام، منیش چوومه ئێو ئیسلامه‌وه دانم پێدا هێناو، بانگی کردم بۆ زه‌کات، منیش دانم به زه‌کات‌اندا هێنا، دوا‌یی گوتم: ئەهی پیغمبهری خوا! ﷺ ده‌گه‌ڕێمه‌وه بۆ لای خه‌لکه‌که‌م، بانگیان ده‌که‌م بۆ ئیسلام و بۆ زه‌کات دان، هه‌ر که‌سیک وه‌لامی دامه‌وه، زه‌کاته‌که‌ی کۆ ده‌که‌مه‌وه پیغمبهری خوا ﷺ نوێنه‌رتکم ده‌نێرته‌ لا، بۆ فلان کات و فلان کات، تا‌کو ئه‌و زه‌کاته‌ی کۆم کردۆته‌وه بۆی بێنم، ده‌لێ: کاتیک که (الْحَارِثُ بْنُ ضَرَّازَةَ)، زه‌کاته‌که‌ کۆ ده‌کاته‌وه، ده‌کاته ئه‌و کاته‌ی پیغمبهر ﷺ نوێنه‌ره‌که‌ی بنێرێ، نوێنه‌ره‌که‌ی پیغمبهری خوا ﷺ دیار نابێ و نا‌چێ بۆ لای، نه‌ویش چاوه‌ڕێی ده‌کات و پێی واده‌بێ له‌ لایه‌ن پیغمبهری خوا ﷺ توو‌ره‌یه‌که‌ به‌رانبه‌ر وی په‌یدا‌بووه، بۆیه سه‌رانی خه‌لکه‌که‌ی (پیش سپییانی خه‌لکه‌که‌) خۆی بانگ ده‌کات و پێیان ده‌لێ: پیغمبهری خوا ﷺ کاتیک بۆ دیاریی کردبووم که نوێنه‌رتک بنێرێ بۆ لام، بۆ نه‌وه‌ی نه‌و زه‌کاته‌ی له‌ لامه‌ لێم وه‌ر‌بگرێ، پیغمبهری خواش ﷺ هه‌ر‌گیز گه‌ت و به‌لێتی دوا نا‌که‌وی، بۆیه پێم وایه نه‌ها‌تتی نوێنه‌ره‌که‌ی بۆ لامان، له‌بهر ئه‌وه‌یه لێمان توو‌ره‌ بووه، وه‌رن با بچین بۆ لای پیغمبهری خوا ﷺ، پیغمبهری خواش ﷺ (الولید بن عقبه‌) ده‌نێرێ بۆ لای (حارث) تا‌کو ئه‌و زه‌کاته‌ی کۆی کردۆته‌وه لێی وه‌ر‌بگرێ، وه‌لید

(۱) قال محقق تفسير روح المعاني ج ۱۳، وجزء ۳۶، ص ۴۰۴ و ۴۰۵: إسناد صحيح، أخرجه أحمد: ۱۸۴۸۲، والطبراني في الكبير: ۳۳۹۵، وقال الهيثمي في المجمع: ج ۹، ص ۱۰۹: رواه أحمد والطبراني ورجال أحمد ثقات، ولكن قال مؤلفا الإستهباب في بيان الأسباب: إسناده ضعيف.

ده روات تاكو ده گاته هه نديك له پيه كه، ده ترس و ده گه پته وه، ده لئ: نه ي پيغمبهري خوا! (حارث) زه كاته كه ي نه دامى و ويستيشى بكوژى، پيغمبهريش سوپايه ك ده نيرى بؤ لاي (حارث)، به لام (حارث) خوى و هاوه له كافى دين و، نه و سوپايه ي پيغمبهريش ناردوو به قى، وهك نوينه ر بؤ ساغ كردنه وهى هه واله كه، پيشوازي لئ ده كات و، نه و كاته ي نه وان له مه دينه جيا بوونه وه، (حارث) يش پيان ده گات، نجا نه وان ه ي پيغمبهري (الوليد بن ناردوونى، ده لئ: نه وه (حارث) ه، كاتيك پيكنه گهن، (حارث) پيان ده لئ: بؤ لاي كى نيرداون؟ ده لئ: بؤ لاي تو، ده لئ: بوچى؟ ده لئ: پيغمبهري خوا (الوليد بن عقبه) ي بؤ لاي تو ناردوه، به لام گه راوه ته وه بؤ لاي و گوته ويه قى: تو زه كاته كه شت نه داوه تى و ويستووشته بيكوژى! (حارث) يش ده لئ: سويند به و كه سه ي موحه ممه دى به هه ق ره وان ه كردوه، نه وه ليدم بينيو وه نه هاتوه بؤ لاشم.

كاتيك (حارث) ده چيت بؤ لاي پيغمبهري خوا! پي ده فه رموى: زه كاته كه ت نه داوه و، ويستووشته نوينه ره كه شم بكوژى! (حارث) ده لئ: نه خير سويند به و كه سه ي تو ي به هه ق ناردوه و تو ي ره وان ه كردوه، نه نوينه رى تو م بينيو وه، نه هاتوه بؤ لاشم و، منيش نه هاتم مه گه ر دواى نه وه ي نوينه ره كه ي تو ديار نه بووه بى بؤ لام و، له وه ترسام كه خواو پيغمبهري خوا! ليم تو وه بووبن، (حارث) ده لئ: نيدى له باره ي منه وه نه و نايه تانه ي سوور دى (العصارات) هاتنه خوار: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن جَاءَكُمْ فَتَيَاتُكُمْ فَيَقِينَ أَنْ تَصْبُوا قَوْمًا يَمْنَلُو قَصِيحُوا عَلَى مَا فَعَلْتُمْ نَدِيمِينَ ۚ وَأَعْلَمُوا أَنَّ فِيكُمْ رَسُولَ اللَّهِ لَوْ يُطِيعُكُمْ فِي كَثِيرٍ مِّنَ الْأَمْرِ لَعَنِتُمْ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ حَبِيبُكُمْ الْإِيمَنَ وَرَزَقَهُ فِي قُلُوبِكُمْ وَكَرَّ إِلَيْكُمْ الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْإِصْيَانَ أُولَٰئِكَ هُمُ الزَّالِمُونَ ۚ﴾ ﴿٧﴾ ﴿فَضَلَّ مِّنَ اللَّهِ وَنَصَحَهُ وَاللَّهُ عَلَيْهِ حَكِيمٌ ۝﴾ ﴿٨﴾

نجا نه م دوو گير راوه يه ي هوى هاتنه خواره وه، هه ردووكيان نه وه ده گه يه نن كه (الوليد بن عقبه بن ابي معيط)، چوه له خزمهت پيغمبهري دا دروى

کردوه، بۆیهش هه‌بووه له زانايان گوتووێه: به‌م به‌لگه‌یه، ده‌گونجی هاو‌دە‌ن هه‌موویان به‌ دادگه‌رو راستگو له‌ قه‌له‌م نه‌درێن.

ننجا با چه‌ند قسه‌یه‌کی (الآلوسی) بێنین، که به‌راستی تاكو د‌اده‌یه‌کی باش تیشکی خستۆته سه‌ر نه‌و مه‌سه‌له‌یه، له‌ ته‌فسیره‌که‌ی خۆی (روح المعانی) دا^(١)، ورده‌کارییه‌کی باش د‌یئێ، ده‌لێ:

اَواسْتَدِلُّ بِهَا عَلَى أَنَّ مِنَ الصَّحَابَةِ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمْ مِنْ لَيْسَ بَعْدِل، لِأَنَّ اللَّهَ تَعَالَى أَطْلَقَ الْفَاسِقَ عَلَى الْوَلِيدِ بْنِ عَقْبَةَ فِيهَا، فَإِنْ سَبَبَ النُّزُولَ قَطْعِي فِي دُخُولِهِ تَحْتَ حُكْمِ الْآيَةِ، وَهُوَ صَحَابِي بِالْإِتِّفَاقِ، فَيُرَدُّ بِهَا عَلَى مَنْ قَالَ: إِنَّهُمْ كُلُّهُمْ عَدُولٌ وَلَا يَبْحَثُ عَنْ عَدَالَتِهِمْ فِي رِوَايَةٍ وَلَا شَهَادَةٍ، وَهَذَا أَحَدُ الْأَقْوَالِ فِي الْمَسْأَلَةِ، وَقَدْ ذَهَبَ إِلَيْهِ الْأَكْثَرُ مِنَ الْعُلَمَاءِ السَّلَفِ وَالْخَلَفِ. وَثَانِيًا أَنَّهُمْ كَغَيْرِهِمْ، فَيَبْحَثُ عَنِ الْعَدَالَةِ فِيهِمْ فِي الرِّوَايَةِ وَالشَّهَادَةِ، إِلَّا مَنْ يَكُونُ ظَاهِرُهَا أَوْ مَقْطُوعُهَا كَالشَّيْخَيْنِ. وَثَالِثًا أَنَّهُمْ عَدُولٌ إِلَى قَتْلِ عَثْمَانَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ وَيَبْحَثُ عَنْ عَدَالَتِهِمْ مِنْ حَيْثُ قُتِلَ لَوْ قَوَّعَ الْفِتْنُ مِنْ حِينَئِذٍ، وَفِيهِمُ الْمَمْسُكُ عَنْ خَوْضِهَا. وَرَابِعًا أَنَّهُمْ عَدُولٌ إِلَّا مَنْ قَاتَلَ عَلِيًّا كَرَّمَ اللَّهُ تَعَالَى وَجْهَهُ لِفَسْقِهِ بِالْخُرُوجِ عَلَى الْإِمَامِ الْحَقِّ، وَإِلَى هَذَا ذَهَبَتِ الْمَعْتَزِلَةُ.

والحق ما ذهب إليه الأكثرون وهم يقولون: إنَّ مَنْ طَرَأَ لَهُ مِنْهُمْ قَادِحٌ، كَكُذِبٍ أَوْ سَرَقَةٍ أَوْ زِنَا، عُمِلَ بِمَقْتَضَاهُ فِي حَقِّهِ، إِلَّا أَنَّهُ لَا يُبْصَرُ عَلَى مَا يُجِبُّ بِالْعَدَالَةِ، بِنَاءً عَلَى مَا جَاءَ فِي مَدْحِهِمْ مِنَ الْآيَاتِ وَالْأَخْبَارِ وَتَوَاتُرِ مِنْ مَحَاسِنِ الْأَثَارِ، فَلَا يَسُوغُ لَنَا الْحُكْمَ عَلَى مَنْ ارْتَكَبَ مِنْهُمْ مُفْسِقًا، بَأَنَّهُ مَاتَ عَلَى الْفُسْقى. وَلَا نُنْكِرُ أَنَّ مِنْهُمْ مَنْ ارْتَكَبَ فِي حَيَاتِهِ مَفْسِقًا لِعَدَمِ الْقَوْلِ بِعَصَمَتِهِمْ، وَأَنَّهُ كَانَ يُقَالُ لَهُ قَبْلَ تَوْبَتِهِ فَاسِقٌ، لَكِنْ لَا يُقَالُ بِاسْتِمْرَارِ هَذَا الْوَصْفِ فِيهِ، ثَقَّةٌ بِبَرَكَةِ صَحْبَةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَزِيدِ ثَنَاءِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ عَلَيْهِمْ كَقَوْلِهِ سُبْحَانَهُ: ﴿وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا...﴾ [البقرة: ١٤٣] أَيْ عُدُولًا وَقَوْلِهِ: ﴿كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ...﴾ [آل

عمران، إلى غير ذلك، وحينئذ إن أريد بقوله: إن من الصحابة من ليس بعدل، أن منهم من ارتكب في وقت ما، ما ينافي العدالة، فدلالة الآية عليه مسلمة، لكن ذلك ليس محل النزاع، وإن أريد به أن منهم من استمر على ما ينافي العدالة، فدلالة الآية عليه غير مسلمة كما لا يخفى، فتدبر فالسألة بعد تحمّل الكلام، وربما تقبل زيادة قول خامس فيها).

واټه: نه وانهی گوتوو یانه: هاوډلآن همموویان دادگهرنښ، بهلگه یان بهم نایه ته هیناوه ته وه: ﴿إِنْ جَاءَكَ فَاسْقُ بِهَا﴾، چونکه خوی بهرز وشه ی فاسقی بو (الولید بن عقبه)، له نایه ته که دا به کارهیناوه، هؤی هاتنه خواره وه که ش به کلاکه روهویه که (الولید بن عقبه) ددچته بن حوکی نهو نایه ته، که به به کده نگی همموو لایه کیش به کیک بووه له هاوډلآن، بویه بهو بهلگه به بهرپرچه قسه ی نهو که سه ددرته وه که گوتوو یه: هاوډلآن همموویان دادگهرن و له دادگهر یان ناوگرتی وه، نه له ربویه تا که لیان گپړدراو ته وه، نه له شایه دی داند که شایه دی بدهن، (ننجا نالوسی سه رجهم چوار رایان دښی):

پای یه کهم: که نه مه پای یه کهمه لهو مه سه له یه دا: ژۆری یه زانیان له پێشین و پاشین رایان وابوو، (واته: پای یه کهم له باردی هاو دانهوه نهو ده) که هه موویان دادگهرن و، نابێ بکۆلژیته ووه پێشکرتی له باره یانهوه، چونکه هه موویان له رووی ریاویه ته وه شتیان له پیغه مبه ر ﷺ گیرا و ده ووه، راستگو بوون و، هه مووشیان له باردی شابه دبی لئوه رگیران شه ووه و شابه دیان لئوه رگیراوه.

(مانای دادگریش نه‌ویه، نه‌و که‌سه گونا‌هیک‌ی وانه‌کات، متمانه‌ی پی‌ نه‌کری له‌هه‌آسوک‌ه‌وتیدا، به‌تایبه‌تی له‌هه‌وال گپ‌زانه‌وو له‌شایه‌دی داندا).

پای دووهم: هاوهدلانیش وهک غهیری خویان دهبن له دادگهریان بکۆلرتهووه، ههم له پرووی قسه گیرانهووه، ههم له پرووی شایهیدی دانیانهوه، مگه کسهک روالهتهکهی زۆر روون بن، وهک دوو گهوهکه: نهسو بهکرو عومهر

(خوایان رازی بى)، ئالووسى تەنیا تەو دووانەى گوتوون، لەبەر ئەوەى هیچ کەس لە جەماوەرى مەسولمانان مشتومرێ لەسەر ئەوان نەبوو، بەلام لە باردی عوسمانەو (خوایان رازی بى) و لە باردی عەلییەو (خوایان رازی بى)، دیارە کە دوایی مشتومر پەیدا بوو، هەلبەتە لە لای مەسولمانان ئەو چوارە خەلیفە راشیدەکانی پێغەمبەر ﷺ، بەلام لە سەر دەمی خوایاندا عوسمان و عەلى مشتومر لە بارەیانەو هەبوو.

پای سێهەم: تیکرای ھاوولان بە دادگەر لە قەلەم دراو، تاكو كوشتنى عوسمان (خوایان رازی بى)، بەلام لە دوای كوژرانی عوسمانەو، دەبى لە دادگەری ھاوولان بکوژیتەو، چونکە ئاژاودە کێشە لەو کاتەو لە ئیواندا پەیدا بوو، هەشبوو - لە ھاوولان - کە نەچۆتە ئیو نەو کێشەو تاشووبانەو.

پای چوارەم: هەموویان دادگەرن، جگە لەوەى کە لە دژی عەلیی جەنگى کردو، (ئەو وشەى (كُرمُ اللّٰهُ وَجْهَهُ) ی بۆ بەکارهێناو،) خوا پێز لە پووی بگرێ، (ئەم وشەیه زۆرم لیکۆلێتەو هیچ سەرچاوەیه کە نەبینیو بای بکات، هەرچەندە زۆر لە زانایان بۆ عەلى بەکاری دێن، بەلام پێم وایە باش و راست وایە وەک ئەوانی دیکە هەر بگوترێ: خوایان رازی بى)، چونکە لە دژی عەلیی پاپەڕیون و سەرپێچیان لى کردووە بەهۆی ئەوەوەش فاسیق بوون، چونکە کەسێک لە فرمانبەری حوکمرانی هەق دەربجێ بە فاسیق و لادەر دادەنرێ، (بە یاخیی دەژمێررێ)، ئەمەش پای موعتەزەیلە.

دوایی دەلتی: بەلام هەق و راست ئەوەیه کە زۆربەى مەسولمانان بۆی چوون و، ئەوان دەلێن: هەر کەسێک لە ھاوولان بریندارکەریکی بۆ پەیدا بووبى، (واتە: سیفەتێک کرداریک کە لە دادگەریی بشۆرێت)، وەک درۆکردن، دزیی کردن، زینا کردن، ئەو پێویستە لە باردی ویهو کار بە داخوایی ئەو بریندارکەرە بکری، بەلام ناگونجێ هیچ کام لە ھاوولان لەسەر شتیکی بەردەوام بى، کە دادگەریی

تیدا بڤه و تینتی، به به لگهی نه وه که له باره یانه وه له تايه تاندا مه دحی زور
 هاتوه به تهواتور زو شونت هوارو په وشته جوانه کانیان به نیمه گه یشتون، بویه
 بومان دروست نیه، بینا له سر نه وه ی به کیکیان گونا هیکي کردوه پتی فاسق
 بووه، بوی به فاسیق دانهر بووه، بلین: له سر فسیق مردوه، نکوولیش له وه
 ناکه ین که هه یانبووه له ژبیانی خویدا فاسیق که ریکی نه نجام داوه، (گونا هیک و
 په قناریکی لی پشکو توتوه که پتی فاسیق بووه به له ری لادر دانراوه، چونکه
 ناگونجی بلین: هاو دلان (خوا لیان رازی بی)، له هه له پاریزراو بوون، وه ک
 پیغه مبه ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) مه عصوم بوون، نجا نهو که سه ی گونا هیکي
 کردوه که پتی فاسیق بووه، پیش تهو به کردنه که ی پتی ده گوتری: فاسیق، به لَم
 نابی بگوتری: به رده دوا م نهو وه سفی هه ر بوی به کار ده هیتری، له به رده که تی
 هاو ده لایه تی پیغه مبه ر و نهو هه موو ستایشی خوا عزوجل له باره یانه وه، بوی
 وینه: که خوا **فَهَرْمُوِيهِ قَوْلِي: ﴿وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا﴾ ... ﴿الْبَقَرَةُ، وَاتِه:**
 تودمان کردوه به کومه لیکي میانجی، یان باشرین کومه ل، (وَسَطًا: أَيْ غَدُولًا)،
 واته: دادگهرن، هه روه ها که خوا **فَهَرْمُوِيهِ قَوْلِي: ﴿كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ﴾**
 ... **﴿آلِ عِمْرَانَ،** نیوه باشرین کومه ل بوی مرؤ فایه تی په یدا کراون، نجا له و
 کاته دا که بگوتری: له هاو دلان هه یه که دادگهر نیه، نه گهر مبه ست نه وه
 بی، هه یانه له کاتیکدا گونا هیکي کردوه که پیچه وانیه دادگهرییه، ده لاله تی
 نایه ته که به پرونی نه وه ده گه یه تی و، شتیکی سه لمتراوه، به لَم نه مه شو تی
 مشتمره که نیه، به لَم نه گهر مبه ست نه وه بی، له هاو دلاندا هه یه، به رده دوا م
 بووه له سر شتیکی که پیچه وانیه دادگهرییه، نه وه ده لاله تی نایه ته که نایه گه یه تی
 و، سه لمتراو نیه و نه وه د شیردراوه نیه، [دوا یی نالووسی ده تی:] ورده وه و
 رامینه، چونکه مه سه له که دوو باره قسه ی دیکه ش هه لده گری و، په نکه رایه کی
 دیکه ی پیچه می ش هه لگری، زیاد له و چوار رایه ی هیتران.

رای بنده لهو بارهوه:

پیم وایه رای راست و هاوسهنگ لهو بارهوه، له دوو شتدا خوئی دهنویتی:

یهکه م: پۆلین کردنی هاوهلآن خوا لئیان رازی بی، ده بی هاوهلآن پۆلین بکرین، نهک ههموویان یهک حوکمیان بدری، نهویش به ژۆر بهلگان:

۱- نهوه که خوا ﷻ له سووردهی (الحديد) دا، دهفه رموی: ﴿لَا يَسْتَوِي مِنْكَ مَنْ انْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ وَقَتْلَ أَوْلِيكَ أَكْثَمَ دَرَجَةً مِنَ الَّذِينَ انْفَقُوا مِنْ بَعْدِ وَقَتْلُوا...﴾، واته: نهوانه تان که له پیش نازادکردنی مهککه دا، مالی خویمان به خشیی و جهنگیان کرد، یه کسان نین لهگهل نهوانه دا که دواي نازادکردنی مهککه جهنگیان کردو مالی خویمان به خشیی، نهوانی پیشی پاداشتیان مهزنتره.

۲- ههروهها له سووردهی (التوبة) دا، دهفه رموی: ﴿وَالسَّيِّئُوتِ الْأُولُونَ مِنَ الْمُهْجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَنٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ...﴾، واته: پیشکه دوتوه یهکه مهکان له کۆچکه ران و له پشتیوانان و، نهوانه ی به چاکیی شوئیان کهوتوون، نهوانه خوا لئیان رازییه و خوا رازیان دهکات.

۳- ههروهها له سووردهی (الفتح) دا، دهفه رموی: ﴿لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُكَ عِنْدَ الشَّجَرَةِ...﴾، الفتح، واته: به دنیایی خوا لهو پروادارانه رازی بوو که له ژۆر درهخته که دا پهیمانیان پنده دای... که واته: هاوهلآن ناگونجی ههموویان یهک حوکمیان بدری، پیشتیش لهو بارهوه قسه مان کرد.

دووهم: ههر که سیک لادان و تاوانی زلی لی دهکهوتبی و لهسه ریشی بهردهوام بووبی، ده بی لهلهاویردری، بهلام نهوانی دیکه، حوکمه گشتیه که یان دادگهر بوونه، به تاییهت له ریوایه تدا، به لی تیمه نازانین گوناهاکارده خاتیمه ی چۆن بووه، بهلام گرنگ نهوهیه: نهودی نایه ته که دیگه یه نی، یهوهیه که به فاسیق له قهلام دهدری، که سیکیش به فاسیق له قهلام درا، نهو کاته ریوایهت و شایه دیی لی وهزناگیری.

پیم وایه یه‌که‌م: ده‌بن هاوه‌لان پۆلین بکرین، دووه‌م: هه‌ر که‌سی گوناھیکی
زه‌ق و پروونی لی ده‌رکه‌وتبی، ده‌بی جیا بکریته‌وه‌و هه‌لهاوتیردری، ئه‌وانی دیکه‌ش
هه‌ر له‌سه‌ر ئه‌صلی حاله‌ق خۆیان که‌ خوا يَا أَيُّهَا ئه‌و هه‌موو مه‌دحه‌ی کردوون،
له‌سه‌ر ئه‌و حاله‌ته‌ ده‌میننه‌وه‌و، هه‌موویان به‌ دادگه‌ر له‌ قه‌لهم ده‌درین.

مهسه لهی دووه م:

نه گهر دوو کومه ل له بروداران به گز یه کدا هاتن و شهریان بوو، له سه ر کومه لگا و قه واره ی نیسلا می پتویسته پتکیان بیتنه وه، نه گهر لایه کیان وازی نه هیتنا، به هیز پتی لی بگیری، تا کو مل ددهات بو هق و، نه و کاته دادگه رانه ناشت بکرتنه وه، بروداران برای راسته قینه ی یه کدین و، ده بی ناشته وایی له نیوان دوو که سی نا کو کیشدا بکری، چ جای دوو کومه ل:

خو ده رموی: ﴿وَلِیْنَ طَافِئَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِیْنَ اَفْتَلَوْا فَاصْلِحُوا بَیْنَهُمَا فَاِنْ بَغَتْ اِحْدَاهُمَا عَلَی الْاُخْرٰی فَمَنْ لِّیْ تَبٰی حَقَّ نَفٰی اِلَّا اَمْرُ اللّٰهِ فَاِنْ قَاءَتْ فَاصْلِحُوا بَیْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَاَقْسِطُوا اِنَّ اللّٰهَ یُحِبُّ الْمُقْسِطِیْنَ ۝۱۰ اِنَّمَا الْمُؤْمِنُوْنَ اِخْوَةٌ فَاصْلِحُوا بَیْنَ اَخَوٰیكُمْ وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ ۝۱۱﴾

شیکردنه وهی ئهم دوو ئایه ته، له ههشت برگه دا:

۱- ﴿وَلِیْنَ طَافِئَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِیْنَ اَفْتَلَوْا فَاصْلِحُوا بَیْنَهُمَا﴾، نه گهر دوو کومه ل له بروداران به گز یه کدا هاتن، ناشته واییان له نیوان دابکه ن و پتکیان بهیته وه، (إن) حرف شرط یخلص الماضي بالاستقبال، فَيَكُونُ فِي قُوَّةِ الْمَضَارِعِ، ﴿وَلِیْنَ طَافِئَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِیْنَ اَفْتَلَوْا﴾، (إن) پیتی مهرجه، کرداریک که رابردوویه ده یكات به داهاتوو، بویه نه و کرداره که به رابردوو دی، به هو ی (إن) دوه که بو مهرجه، هیزی کرداریکی نیستایی پت ددهات، کهواته: ﴿وَلِیْنَ طَافِئَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِیْنَ اَفْتَلَوْا فَاصْلِحُوا بَیْنَهُمَا﴾، نه گهر له داهاتوودا کومه لیک له بروداران به شه ر هاتن و به گز یه کدا هاتن، یه کسه ر پتکیان بیتنه وه، (الصُّلْحُ): بریتیه له لابرذنی ناتهابی و ناریکیی و نا کو کیی، له پرووی ریزمانی عه رده بیه وه زانایان گوتوو یانه: خو ده رموی: ﴿وَلِیْنَ طَافِئَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِیْنَ اَفْتَلَوْا﴾، پتشی باسی دوو طانیفه ددهات، دوا یی ده یكات به کو، له بهر نه و دی کو به که له هه ردوو کومه له که پتکهاتوه، بویه راناوی کو ی بو به کاره ییناوه، ده نا به رواله ت ده بوو بیفه رموو بایه: (وَإِن طَافِئَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِیْنَ اَفْتَلَوْا)، نه گهر دوو کومه ل له بروداران پتکه وه به شه ر هاتن.

(۲) - ﴿فَإِنْ بَعَثَ إِحْدَهُمَا عَلَى الْأُخْرَىٰ﴾، نجا نه گهر به کیکیان ده ستریزی کرده سر نهوی دیکه، (البغی: الظلم والإعتداء عَلَى حَقِّ الْغَيْرِ، وَهُوَ هُنَا اسْتَعْمَالُ مَعْنَاهُ الْمَعْوِي لَا الْفُقْهِي، وَهِيَ الطَّائِفَةُ الْغَارِجَةُ عَنِ الْحَقِّ)، وشهی (بغی) به مانای ستم و ده ستریزی کردن بو سهر مافی نهوی دیکه دی، لیره دا به مانا زمانه وانییه که ی به کارهاتود، که بریتیه: له ستم و ده ستریزی و سنوور شکینیی، نهک به مانا فیقهیییه که ی که بریتیه له (أَهْلُ الْبَغِي)، که کومه لیکن له فرمانی هوکمرانیکی رهوا دهرده چن، نجا دده فرموی: نه گهر به کیکی که لهو دوو کومه آهی به شهر هاتوون، ههر سوور بوو له سهر ده ستریزی کردنه سهر نهوی دیکه.

(۳) - ﴿فَقِيلُوا أَلَمْ يَنْبَغِ لَنَا أَنْ نَبْعَثَ إِلَىٰ أَمْرِ اللَّهِ﴾، له درزی نهوه یان که ستم و ده ستریزی دهکات، بجهنکن، تاکو ده گهر یته وه بو فرمانی خوا.

لیره دا: (فَقَاتِلُوا)، فرمانه و بو فره زیشه، واته: فره زه نیوه دهستی نهو لایه نه بگرن که چاوی له سنوور شکینیی و ستمه و، به هیژ له به رانه بریدا بوه ستن، تاکو ده کیترنه وه و ملی پت که چ ده کن بو فرمانی خوا، فرمانی خواش بریتیه: له دادگه ری: ﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ...﴾، النحل، ههروه ها بریتیه له ههق، ﴿وَقُلِ الْحَقُّ مِن رَّبِّكُمْ...﴾، الکهف.

(۴) - ﴿فَإِنْ فَاتَتْ فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ﴾، نه گهر که رایه وه (نهو لایه نهی چاوی له زولم و ده ستریزی بوو بو سهر لایه که ی دیکه)، دادگه رانه ناشته وایان له نیواندا بکن.

(۵) - ﴿وَأَقِمْ وَدَانَ اللَّهِ حُبَّ الْمُقْسِطِ﴾، له پیدانی پشک و به شدا دادگه ربن، بیگومان خوا نهوانه ی پشک و به ش به دادگه ری دهبه خشن، خوشیده وین، له تهفسیره کاندای که متر بینومه جیاوازیان کرد بن له نیوان وشهی (عَدْل) و (قِسْط) دا، به آلم بیگومان قوربان وشهی هاوواتا (مُتَرَادِف) ی تیدا نین و، نهو رایه ی زانایان به هیژتره لهو رایه ی دیکه، که ده لن: له قورباندا وشهی هاوواتا ههن، له راستییدا له قورباندا وشهی هاوواتا نین، چونکه هاوواتا بوونی دوو وشه، یان چهند وشه یهک، بریتیه له دووباره بوونه وه ی

تهنیا، تنجا نه گهر له هه موو سیاقه کاندای ته ماشای وشه ی (قسط) بکهین، ده بینین که مه به ست پتی دادگهریه له دابه شکردنی شتی ماددی (پشک و بهش) دا، به لأم (عدل) بریتیه له دادگهری به واتای گشتی دادگهری، هه م بۆ شتی ماددی، هه م بۆ شتی مه عنه وی، لیزه دا دواي نه ودی خوا ﷻ ده فهرموی: ﴿إِنْ مَاءٌ فَأَصْلَحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ﴾، نه گهر نه و کۆمه له که ده ست درژی دد کرد، گه رابه وه، پیکیان بیننه وه به دادگهرانه، به لأم دواي ده فهرموی: (وَأَقْسُطُوا)، تنجا نه گهر (أَقْسُطُوا) هه ر به مانای (إِذْلُوا) ب، نه وه ده کات دووباره بوونه وه، نا، (أَقْسُطُوا)، واته: نه و خه لکه که پیکه وه شه ریان کردوه، نه گهر یه کدیان کوشتوه، نه گهر سه رو گوولاک یه کدیان شکاندوه، نه گهر مافی یه کدیان داگیر کردوه، تیوه له کاتیکدا مافه کانیا بۆ یه کدی پته ده که نه وه، دادگهرین، له پشک و بهش پیدان و له پرووه ماددییه که یه وه، که هه ق و مافی هه ر کامیک بۆ نه وی دیکه پته ده که نه وه، یان له وی دیکه ده ستین بۆ نه وی دیکه، دواي نه ودی له پرووی مه عنه وییه وه پیکتان هیتانه وه دادگهرانه، تنجا له پرووی ماددییه وه ش دادگهرانه پیکیان بیننه وه.

٦- ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ﴾، به دنیایی تهنیا بروداران بران، واته: برایتی راسته قینه تهنیا له تیوان بروداران دایه.

٧- ﴿فَأَصْلَحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ﴾، تنجا دوو برا نا کۆکه که تان پیک بیننه وه، ناشته وایان له بهیندا بکهن، وشه ی: (أَخَوَيْكُمْ)، خوینراویشه ته وه: (إِخْوَتُكُمْ)، برایه کانتان که بهینیان تیکچوه، پیکیان بیننه وه، هه روه ها خوینراویشه ته وه: (إِخْوَانُكُمْ)، تنجا هه ندیک له زانایان گو تو وایانه: وشه ی (إِخْوَان)، نه و برایه تیه به که له پرووی ره چه له ک و نه سه به وه یه ک نه بن، به لأم له پرووی دینییه وه برای یه کدی بن، به لأم (إِخْوَةٌ)، نه وه به که له پرووی خوین و ره چه له که وه یه ک بن و، بچنه وه سه ر یه ک به ره باب، یان هه ر له باب و دایکیک بن، خوا ﷻ ده فهرموی: نه گهر ته نانه ت دوو براش پیکه وه نا کۆک بوون، تیوه ناشته وایان له تیواندا بکهن، چ جای دوو کۆمه ل، واته: مه چن هیچ جوړه نا کۆکییه ک که له تیوان بروداراندا ده بن، نادیده ی بگرن و به که می بگرن، ته نانه ت نه گهر دوو

کەشیش بن، چونکە دوايي هەر بههۆي ناکۆکيي ئەو دوو کەسهوه، هەندیک بەرگريي له يەکیان دەکەن و، هەندیکي ديکە بەرگريي له يەکی ديکە دەکەن و، دوايي دەبێتە هەراو کێشەي دوو کۆمەڵە خەلکي زۆر، بەلکو جار هەبە دەبێتە هي دوو نەتەوه، بەلکو دوو ئۆممەت.

(٨) - ﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾، پاريزيش له خوا بکەن، بەلکو بەزەبیتان له گەلدا بنویترێ، واتە: بههۆي پاريز کردن له خواوه، خوا بەزەبیتان له گەلدا بەکاردينێ، پاريز کردنیش له خوا لێرەدا، بهپيی ئەم سياقه، واتە: له پیکهتانهوهي برواداراني ناکۆکدا، ئەهلي تەقوا بن و، به ناهەق به لای کەسدا دامەيشکينن و، بهو شيوهي هەقهو دادگهريي و ئینصافه، مامەڵە بکەن.

کورتہ باسیک: وەرگرتنی

هه‌شت حوکمی شه‌ریعی له‌و پینچ نایه‌ته (ت-۱۰ ای الحجرات)

له‌به‌ر رۆشنایی کۆی نه‌و پینچ نایه‌ته موبارده‌که‌دا، که ته‌م دوو مه‌سه‌له‌ گرنگه‌مان لێ هه‌له‌ینجان، به‌ باشی ده‌زانم نه‌م کورته‌ باسه‌ بکه‌ین:

۱- (القرطبي) له‌ ته‌فسیره‌که‌ی خۆیدا^(۱) ده‌لێ: (فِي هَذِهِ آيَةِ ذَلِيلٍ عَلَى قَبُولِ خَيْرِ الْوَاحِدِ إِذَا كَانَ عَدْلًا، لِأَنَّهُ إِذَا أُمِرَ فِيهَا بِالتَّثْبُتِ عِنْدَ نَقْلِ خَيْرِ الْفَاسِقِ، وَمَنْ ثَبَّتَ فَسَقَهُ بَطَلَ قَوْلُهُ، فِي الْإِخْبَارِ إِجْمَاعًا، لِأَنَّ الْخَبَرَ أَمَانَةٌ وَالْفَسَقُ قَرِينَةٌ يُطِيلُهَا).

واته‌: له‌م نایه‌ته‌دا به‌لگه‌ هه‌یه‌ له‌سه‌ر ته‌وه‌ که هه‌وآلی تاک له‌ که‌سیک وهرده‌گیرێ، نه‌گه‌ر دادگه‌ر بوو، چونکه‌ فه‌رمانکراوه‌ به‌ ساغکردنه‌وه‌و په‌له‌ نه‌کردن له‌ کاتی گواستنه‌وه‌ی هه‌وآلی بابای لادهردا، که‌واته‌: که‌سیک که‌ لادهری و گونا‌ه‌باریه‌که‌ی دیار نه‌بێ، (چونکه‌ ته‌صل له‌ مسوولماندا بریتیه‌ له‌ دادگه‌ریوون)، بۆیه‌ نه‌گه‌ر یه‌ک که‌شیش هه‌وآلی هێنا، هه‌وآله‌که‌ی لێ وهرده‌گیرێ، به‌لام هه‌ر که‌سیک چه‌سه‌پا که‌ فاسقه‌و لادهره‌، قسه‌که‌شی له‌ هه‌وآندا به‌ یه‌کده‌نگیی زانیان ڕه‌نده‌کرێته‌وه‌، چونکه‌ هه‌وآل نه‌مانه‌ته‌و، بابای فاسیقیش فیسقه‌که‌ی ده‌بیته‌ نیشانه‌یه‌ک بۆ به‌تاکردنه‌وه‌ی نه‌و هه‌وآله‌، که‌ خیانه‌تی له‌و نه‌مانه‌ته‌دا کردوه‌.

۲- هه‌ر (القرطبي) له‌ هه‌مان سه‌رچاوه‌دا^(۲) ده‌لێ: (وَفِي آيَةِ دَلِيلٍ عَلَى فساد قول من قال: إن المسلمين كلهم عدول حتى تثبت الجرحه، لأن الله تعالى أمر بالتثبت قبل القبول، ولا معنى للتثبت بعد إنفاذ الحكم، فإن حَكَمَ الحاكم قبل التثبت، فقد أَصَابَ المحكوم عليه بجهالة).

(۱) الجامع لأحكام القرآن: ج ۳۶، ص ۲۴۳.

(۲) الجامع لأحكام القرآن: ج ۳۶، ص ۲۴۳.

ئەم ڕایەى (القرطبي): (المهدوي) كە يەككە لە زانایان هێناویەتی، واتە: لەم نایەتەدا بەتگە هەیه لەسەر هەلەیی قسەى كەسێك كە دەت: برۆاداران (مسؤلمانان) هەموویان دادگەرن، تاكو تانە دەچەسپێ بۆ كەسێك كە تانەى لێ دەدرێ (لە دادگەرییەكەى)، چونكە خوا ﷻ فەرمانی كردووە بە ڕوونكردنهوهو، پەلە نەكردن بەر لە وەرگرتنى هەوآل، (كە دەبێ ڕوونی بكەیهوهو ساغى بكەیهوه)، هیچ مانایەكیش نیە بۆ ساغكردنهوهى هەوآلیك دواى ئەوهى ڕیار دەدرێ، بۆیە نەگەر حوكمڕانیك، یاخود دادوهرێك ڕیار بدات بەر لەوهى هەوآلەكە ساغ بكاتوهو، ئەوه ئەو كەسەى حوكمەكەى بەسەردا داوهو، بە زبانی بووه، تووشى زبانی كردووە بە نەزانیى.

هەلبەتە ئەو ڕایە هەیه، كە ئەصلاً لە مسؤلمانان دا بریتى نیە لە دادگەر بوون، بەلام ڕای دیکەش هەر هەیه، كە بناغە ئەوهیه برۆاداران دادگەرن.

بەلام من پێم وایە ئەوه شتیكى پێژەییە، لە كۆمەڵێكەوه بۆ كۆمەڵێك و، لە خەڵكێكەوه بۆ خەڵكێك، حوكمەكە دەگۆڕێ، پێم وایە ئەوه ڕای راستە، چونكە دوو ڕای پێچەوانە هەن، هەندێك دەتین: بناغە لە مسؤلمانان دا ئەوهیه دادگەر بن و، هەندێك دەتین: نەخێر دادگەری دەبێ لێى بكۆلرێتەوه، بەلام پێم وایە ئەوه شتیكى پێژەییەو، لە كاتیكەوه بۆ كاتیك و، لە خەڵكێكەوه بۆ خەڵكێك دەگۆڕێ.

٣- هەر (القرطبي) هێناویەتی، دەت: (فإن قضى بما يغلب على الظن، لم يكن ذلك عملاً بجهالة، كالقضاء بالشاهدين العدلين، وقبول قول العالم المجتهد، وإما العمل بالجهالة قبول قول من لا يحصل غلبة الظن بقبوله)، ئەم ڕایەشێ لە (القشيري)یەوه هێناوە، دەت: كاتیك ڕیار دەدرێ و حوكمێك دەكرێ بە گومانێكى زآل، ئەوه كاركردن نیە بە نەزانیى، بۆ وێنە: دادوهریی كردن بە ڕیارداران بە دوو شاهیدی دادگەر، هەروەها وەرگرتنى قسەى زانایەكى كۆششكەر (مجتهد)، ئەمانە پێیان ناگوترێ كاركردن بە نەزانیى، بەلكو كاركردن بە نەزانیى بریتیه لە وەرگرتنى قسەى كەسێك كە گومانى زآلى لێ بەرھەم نەیت.

ياني: ته گەر گومانی زالیش بهرهم بێ، نهویش دیسان (گومانی زالیش) جوێکه له زانیاریی و، به هوکم کردن به نه زانیی له قه لهم نادری.

۴- (محمد الطاهر بن عاشور) له تهفسیردهکهی خۆیدا^(۱) دهلێ: (هَذِهِ الْآيَةُ دَلِيلٌ عَلَى وَجُوبِ الْبُحْثِ عَنْ عَدَالَةِ مَنْ كَانَ مَجْهُولَ الْحَالِ فِي قَبُولِ الشَّهَادَةِ أَوْ الرِّوَايَةِ عِنْدَ الْقَاضِي وَعِنْدَ الرُّوَاةِ)، واته: نهم نایه ته به لکه به له سه رهز بوونی لیکۆلینهوه له دادگهریی که سیک که حالی نه زانراوه، له کاتیکدا دهوسترێ شایه دیی لێ وه ربکیرێ و ربوا به ق لێوه ربکیرێ، له لای دادوه رو له لای رابویه کان واته: ههر که سه له بواری خۆیدا ده بێ لێ بکوڵدریته وه، نایا دادگهره یان نا؟.

۵- مهر (محمد الطاهر بن عاشور) له ههمان سه رچاوه دی پێشودا، دهلێ: (ذَلْ قَوْلُهُ: ﴿فَقُصِّحُوا عَلَىٰ مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ﴾، أَنَّهُ تَخْذِيرٌ مِنَ الْوُقُوعِ فِيمَا يُوجِبُ النَّدَمَ شَرْعًا، أَيْ مَا يُوجِبُ التَّوْبَةَ مِنْ تِلْكَ الْإِصَابَةِ، فَكَانَ هَذَا كِنَايَةً عَنِ الْإِثْمِ فِي تِلْكَ الْإِصَابَةِ، فَحَذَرُ وِلَاةِ الْأُمُورِ مِنْ أَنْ يُصِيبُوا أَحَدًا بِضَرٍّ أَوْ عِقَابٍ، أَوْ حُدٍّ، أَوْ غَرَمٍ، دُونَ تَبَيَّنٍ وَتَحَقُّقٍ تَوَجَّهَ مَا يُوجِبُ تَسْلِيْطَ تِلْكَ الْإِصَابَةِ عَلَيْهِ بِوَجْهِ يُوجِبُ الْيَقِيْنَ أَوْ غَلْبَةَ الظَّنِّ وَمَا دُونَ ذَلِكَ، فَهُوَ تَقْصِيرٌ يُوَاخِذُ عَلَيْهِ،) واته: که دهفه رموی: ﴿فَقُصِّحُوا عَلَىٰ مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ﴾، نهمه هو شداریی پێدانه له وه دی کاریک بکری، له رووی شه رعییه وه په شیمانیی به دوا دا بێ، واته: که رانه وه وه په شیمان بوونه وه له و تووشی زیان کردنه، که نهمه ش کناره به له گونا بهاری، به هو ی نه و تووش کردنه وه، بویه خوا ﷻ لێ ده دا سه ره په رشتیاریانی کاروباری، هو شداریی پێدان و ناگادار کردوونه وه، که هیچ که س تووشی زیانی که نه کهن، یا خود سزا دانی که، یا خود سنووریکیی شه رعی به سه ردا بچه سیپن، یا خود پێ بژاردنیک، به بێ ته وه دی روونی بکه نه وه، یان ساغی بکه نه وه، نایا نه و شته ی پالدا وه ته لای نه و که سه، راس ته یان نا؟ چونکه ته گهر وابه کهن، نه وه که مته ره خه مییه که، به هو یه وه گونا بهار ده بن و سزا بار ده بن.

۶- ئەو فەرماشتەى پێغه مەبر ﷺ كە دەفەرموێ: [قَاتِلِ الْمُسْلِمَ كُفْرًا] (أخرجه البخاري: ۶۴۴ ومُسلِم: ۱۶)، واتە: جەنگ كردن لە دژی موسولمان كوفرد، مەبەست پێى موسولمانێكە كە ياخىي (باغي) نەبن، نەگەرنا بە پێى فەرماشتى خوا: ﴿فَقَاتِلُوا آلَ بَنِي حَنَافَةَ إِلَى أَمْرِ اللَّهِ﴾، هەروەها نایەتى: ﴿وَلَتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْعُرْفِ وَيَنهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ...﴾ (آل عمران: ۱۰۴).

وەستان لە دژی ياخىيان لە بەرانبەر كۆمەڵكاو قەوارەى سياسىي موسولماناندا، نەك هەر پەوايە، بگرە فەرزيشە، (الشوكاني) لە تەفسيرەكەى (فتح القدير) دا^(۱)، ئەم قسە جوانە لە (ابن جرير) دەوێ، دەلێ: (لَوْ كَانَ الْوَاجِبُ فِي كُلِّ اخْتِلَافٍ يَكُونُ بَيْنَ قَرَيْبَيْنِ مِنَ الْمُسْلِمِينَ الْهَرَبُ مِنْهُ وَلَزُومُ الْمَنَازِلِ، لَمَّا أَقِيمَ حَقٌّ، وَلَا أُبْطِلَ بَاطِلٌ، وَلَوْ جَدَّ أَهْلُ النَّفَاقِ وَالْفُجُورِ سَبَبًا إِلَى اسْتِحْطَالِ كُلِّ مَا حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنْ أَمْوَالِ الْمُسْلِمِينَ، وَسَبَى نِسَائِهِمْ، وَسَفَكِ دِمَائِهِمْ، بِأَنْ يَتَحَرَّزُوا عَلَيْهِمْ، وَلِكَفِّ الْمُسْلِمِينَ أَيْدِيَهُمْ عَنْهُمْ).

واتە: نەگەر هەر كێشەو مشت و مریك لە نێوان دوو كۆمەڵ لە موسولماناندا پەیدا دەبوو، ئەو پێویست بووایە كە رابكەن و، هەر كەسە بچێتەو مالى خوێ، ئەو كاتە هێچ هەقیك نەدەجەسپاو، هێچ ناھەقیك نەدەپووچێتایەو، خەلكى خاوەن نىفاق و تاوان هۆكارێكیان دەست دەكەوت بۆ ئەوێ هەرچی خوا ﷻ لێى قەدەغە كردوون، بۆ غۆيان رەوا بكەن، لە مالى موسولمانان و، ئافەرتانیان بە دیل بگرن و، خوێنيان بپژن، بەو كە كۆبنەو لە دژيان و، موسولمانانى دەستی غۆيان لێ بگێرنەو.

۷- ياخىيان (البغاة) هەرچەندە دژی حوكمرانیكى حوكم رەواو رەشید، گوناھار دەبن، بەلام بەو كافر نابن، واتە: كۆمەڵێك لە موسولمانان كە لە دژی حوكمرانیكى رەشیدو حوكم رەوا رادەپەرن، گوناھار دەبن، بەلام پێى كافر نابن، چونكە خوا ﷻ

به بروادار ناوی هیناون، چ له کاتی به‌شهر هاتن و، چ له کاتی پێک هینانه‌وه‌یاند،
 ﴿وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا﴾، دوابی ده‌فه‌رموی: ﴿فَأَصْلَحُوا بَيْنَهُمَا﴾، نهم
 ده‌قه‌ش له‌و باره‌وه هه‌یه:

اعْنُ أَبِي الْبَحْرِيِّ، قَالَ: سُبِّلَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنْ أَهْلِ الْجَبَلِ، قَالَ: قِيلَ:
 أَمْشُرْكَوْنَ هُمْ؟ قَالَ: مِنَ الشَّرِّكَ فَرُّوا، قِيلَ: أَمَّنَافِقُونَ هُمْ؟ قَالَ: إِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا
 يَذْكُرُونَ اللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا، قِيلَ: فَمَا هُمْ؟ قَالَ: إِخْوَانُنَا بَغَاوَا عَلَيْنَا (أَخْرَجَهُ ابْنُ أَبِي شَيْبَةَ:
 ۳۸۹۱۸).

واته: نه‌بوو به‌خته‌ریی ده‌لت: عه‌لی (خوا لیتی رازی بـ)، له باره‌ی خه‌لکی
 چیا (خه‌واریج) پرسیارێ لیکرا، نه‌وانه هاو‌به‌شدانه‌ن؟ گوو: نه‌خێر، نه‌وانه له
 شیرک رایان کردوه، گو‌ترا: نه‌دی مونافیقن؟ گوو: نه‌خێر، چونکه مونافیق‌ه‌کان
 به‌که‌میی نه‌بی یادی خوا ناکهن، (به‌لام نه‌وان یه‌کیک له‌ تێوه‌ نوێژی خو‌ی
 له‌ چاو نوێژی نه‌وان پـی که‌مه‌و، پۆژوو گرتسی خو‌ی له‌ چاو پۆژوو گرتسی
 نه‌وان پـی که‌مه‌)، گو‌تیان: نه‌دی چین؟ گوو: نه‌وانه برامانن، به‌لام سته‌میان
 لیک‌کردو‌ین.

۸- مو‌عاوییه‌و هاو‌کارانی که‌ دژی عه‌لی کو‌ری ته‌بی تالیب (خوا لیتان رازی بـ)، جه‌نگیان
 کرد، هه‌م به‌ پـی نایه‌ته‌که‌و، هه‌م به‌ پـی فه‌رمو‌ده‌ی پـتغه‌مبه‌ر ﴿به‌ یاخیان (ب‌غاة)
 دانراون، نایه‌ته‌که‌ ته‌وه‌ دیاره‌: ﴿إِنِّ ابْنُ بَغْتٍ إِحْدَهُمَا عَلَى الْأُخْرَى﴾، به‌ پـی فه‌رمایستی
 پـتغه‌مبه‌ریش ﴿ده‌فه‌رموی: اتَّقِلْ عَمَّارًا الْفِتْنَةُ الْبَاقِيَةُ﴾ (أَخْرَجَهُ مُسْلِم: ۲۹۱۶، وَابْنُ
 حِبَّان: ۷۳۶، وَغَيْرُهُمَا عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا)، واته: کۆمه‌لی یاخیان عه‌ممار ده‌کوژن.

دیاره‌ عه‌مما‌ری کو‌ری یاسریش له‌گه‌ڵ عه‌لی بوو (خوا لیتی رازی بـ)و، له
 شه‌ری (صفیفین)دا به‌ ده‌ستی کۆمه‌لی مو‌عاوییه‌ کوژراو، هه‌چ گومان له‌وه‌دا
 نیه‌ که‌ مو‌عاوییه‌و ته‌وانه‌ی که‌ له‌گه‌ڵیدا بوون به‌ یاخیان (ب‌غاة) دانراون و، له
 قه‌له‌م دراون.

کورته باسیک: ده پایهی بنه‌ره‌تییی برابه‌تییی نیسلامی^(۱)

پایهی یه‌که‌م: قوول و فراوان تیگه‌یشتن له نیسلامی به‌رجه‌سته له قورئان و سوننه‌ت دا؛

به‌دنیایی نیسلام ته‌نیا نه‌وه‌یه که له قورئان دایه‌و، پئغه‌مبه‌ری خواش ﷺ له‌میان ری‌بازو سوننه‌تی خویدا به‌رجه‌سته و جینه‌جیی کردوه، هه‌میشه که‌چقه‌همیی و ته‌سک و سه‌رکێل له نیسلام حالیی بوون، مایه‌ی په‌رته‌وازه‌یی و به‌ش به‌ش بوونی مسوڵمانانه‌و، قوول تیگه‌یشتن له نیسلام، مایه‌ی ته‌بابی و لیک تیگه‌یشتن و ته‌بابی و هاوکاریانه، با ته‌ماشای نه‌م دوو نایه‌ته به‌کین: ۱- له سوورده‌تی (الانعام) دا، خوا ﷻ ده‌فه‌رموی: ﴿إِنَّ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيعًا أَلَسَتْ مِنْهُمْ فِي شَيْءٍ مَعْرَفَةٌ﴾، واته: نه‌وانه‌ی نایینه‌که‌ی خوێان به‌ش به‌ش کردوه و تیدا بوونه‌ته تاقم تاقم، تو هیچ په‌یوه‌ندییت پێانه‌وه نیه.

که ده‌گونجی نه‌وه مه‌به‌ست پێی مسوڵمانان بێ، که دواتر نایینی خوێان پارچه پارچه و به‌ش به‌ش ده‌که‌ن، ده‌شگونجی مه‌به‌ست پێی هاوبه‌ش بو خوا دانه‌ره‌کان و خاوه‌ن کتێبه‌کان بێ.

۲- له سوورده‌تی (الروم) دا، که به‌ته‌نکید خوا ﷻ پوو له برواداران ده‌کات و، ده‌فه‌رموی: ﴿... وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُتَفَرِّقِينَ ۚ مِنَ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيعًا كُلَّ جُزْءٍ مِمَّا لَدَيْهِمْ فَرَّقَوْا ۚ﴾، واته: (ئه‌ی مسوڵمانینه!) تێوه‌ش وه‌ک هاوبه‌ش بو خوا

(۱) نه‌م کورته باسه له: [مه‌وسووعه‌ی: بیرکردنه‌وه‌ی نیسلامی له نیوان وه‌جیی و واقع دا]، کتییی پێنجه‌م، لاپه‌ره: ۳۰۸ - ۳۲۴، چاپی یه‌که‌م، وه‌رگیراوه.

دانه‌ره‌کان مہ بن، تہوانہی تاینہ‌کھی خویانیان پارچه پارچه کردو، تینیدا بوونہ دہستہ دہستہ، ہر کومہ‌لیک بہودی کہ لہ سہریہ‌تی پئی دلخوشہ (تیوہش وک تہوان مہ‌کھن). بہ‌لام (سبحان اللہ) ہہرچی خوا لہ قورناندہ فرموویہ‌تی، وک تہوان مہ‌کھن، بہ زوری مسولمانان بہ پیچہ‌وانہ کیہوہ جو‌لانونہوہ! بو وینہ:

ا۔ لیزہدا (الروم - ۳۱ و ۳۲-۱۵) خوا ﷻ دہفرموئی: وک تہو موشریکانہ مہ‌کھن، کہ تاینہ‌کھی خویان بہش بہش کردوہو بوونہ تاقم تاقم.

کہچی مسولمانان وایان کردوہ.

ب۔ لہ سووردی (الحشر) دا خوا ﷻ لہ باردی جوولہ کہ کانہوہ، دہفرموئی: ﴿تَحْسِبُهُمْ جَمِيعًا وَقُلُوبُهُمْ شَتَّىٰ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ﴾، واتہ: پیتوایہ (جوولہ کہ کان) پیکہوہن، کہچی دلیان جوڑاو جوڑہ، چونکہ کومہ‌لیکن نافامن.

ئنجہ ئمہ بہ سہر ئیمہش ہاتوہ!

ج۔ ہہروہا پیغمبہر ﷺ فرموویہ‌تی: ﴿لَتَتَّبِعَنَّ سَنَ الَّذِيْنَ قَبْلَكُمْ شِرًا بَشِيْرًا، وَذِرَاعًا يَدِرَّاعٍ، حَتَّىٰ تُلَاقُوا جُحْرَ صَبٍّ لَسَلَكْتُمُوْهُ﴾ قُلْنَا: يَا رَسُوْلَ اللّٰهِ، الْيَهُودُ وَالنَّصَارَى؟ قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «فَمَنْ؟ اِ»، (آخرجہ أحمد: ۱۱۸۱۷، والبخاری: ۳۲۶۹، ومسلم: ۲۶۶۹، واین حبان: ۶۷۰۳ واللفظ لہ، عَنْ أَبِي سَعِيْدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ).

واتہ: بہ دواپی ریبازی تہوانہی پیش خوتان دہکھون، بست بہ بست و گہز بہ گہز، (واتہ: لہ شتی بچووک و لہ شتی گہوردہا)، شوئیان دہکھون، ہہتا تہ گہر چوونہ کوئی بزغڑیکہوہ، بہ دواپاندا دہچن، گوتمان: تہی پیغمبہری خوا! مہ بہست پئی جوولہ کہو نہ صرائیہ کانہ؟ پیغمبہری خوا فرمووی: تہدی مہ بہستم کیئہ؟

کہواتہ: بنہردی یہ کہم بو براہہ تی مسولمانان، تہودیہ کہ مسولمانان باش لہ قورنات و سونہت تیکہن، بہ قوولی و بہ فراوانی، تہو کاتہ تہ گہر بہ قوولی و بہ فراوانی تیکہشنت، عقل و دلشیان فراوان دہبی، تہ خلایشیان گہورہ دہبی، و فراوان دہبی، دہتوانن پیکہوہ ہاشترین براہہ تی بکھن.

پایه‌ی دووهم: دل و دهر وون ساغ و سه‌لامه‌ت بوون:

پایه‌ی دووهمی یه‌کریزی و ته‌بایی و هاوکاری و برابه‌تیی نیوان نه‌هلی نیسلام نه‌وده‌یه، که تاک تاکیان خاودن دل و دهر وونیک‌ی ساغ و سه‌لیم بن، یه‌که‌م له به‌رانبهر خوادا خاودنی خوا به‌یه‌کگرتن (توحید) بن و، له‌گه‌ل خه‌لکیشدا به‌گشتیی و، له‌گه‌ل نه‌هلی نیسلام به‌تابیه‌تیی، خاودنی دلسوزیی (نصح) و ساغیی و به‌ته‌نکه‌وه‌ بوون و به‌په‌روش بوون بن، خوای په‌روه‌دگاریش ده‌فه‌رمویی: ﴿يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ ۝٨٨ إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ ۝٨٩﴾ الشعراء، واته: نه‌و پوژهی نه‌سامان و نه‌کوپان دادی که‌س ناده‌ن، مه‌گه‌ر که‌سیک به‌دل‌یک‌ی ساغ و سه‌لیم‌وه‌ه‌ه‌اتینه‌ لای خوا ^{تهدیه}، نینسان نه‌گه‌ر ده‌که‌ی ساغ و سه‌لیم بوو، بوغزو غه‌ره‌زی تیدا نه‌بوو، خو به‌زلزانی (تکبر)ی تیدا نه‌بوو، خو په‌سندی (عجب)ی تیدا نه‌بوو، خه‌لک به‌که‌م زانیی تیدا نه‌بوو، نه‌و کاته‌ بابیه‌تیانه‌ له‌گه‌ل شته‌کاندا مامه‌له‌ ده‌کات و گوئی ده‌گری، چو‌ن پی‌ی خو‌شه‌ خه‌لک گوئی بو‌ بگری، گویشیان بو‌ ده‌گری و، چو‌ن پی‌ی خو‌شه‌ خه‌لک هه‌قی لی‌وه‌ده‌گری، هه‌قی‌شیان لی‌وه‌ده‌گری.

پایه‌ی سییه‌م: بزارکران له‌سیفه‌ته‌ خراپه‌کان، (التَّخْلِيَةُ مِنَ الرَّذَائِلِ):

نه‌میش به‌ته‌نکید ه‌وکاریکی زور گه‌ورده‌و گرنگی ته‌بایی و هاوکاری و برابه‌تیی نیوان نه‌هلی نیسلامه، چونکه‌ سیفه‌ته‌ په‌ست و نزمه‌ دهر وونیه‌کان (الرَّذَائِلُ النَّفْسِيَّةُ)، پشکی شیریان هه‌یه، له‌نا‌ته‌بایی و نا‌کوکی و دوو به‌ره‌کیدا، به‌تابیه‌ت سیفه‌ته‌کانی خو‌ به‌زلگری و، خو په‌سندی و، تیریدی (حسد) و، رق لی‌وونه‌وه‌و، په‌ش بینیی و، قسه‌ ره‌قی و، په‌گری و، عه‌قل داخراوی و، دل گچکه‌یی.

نەمىش ھۆكۈمىتى زۆر كارىگەر، كە تىنسان عەيب و كەم و كۈرپىيە كانى خۇي
بىيىنى، پېشىنانى خۇمان گوتوويانە: [ئەگەر پووشكەت لە چاوى خەلكدا بىيىنى،
چىلكەش لە چاوى خۆتدا بىيىنە]، كە بىگومان نە پووشكە دەجىتە چاوى كەس

و نہ چىلکەش، بەلەم مەبەست نەۋەيە كە تۆعەيى گچكەت لە خەلگدا بىنى،
 ھى گەورەش لە خۆتدا بىنەو، خاترى خۆت مەگرد، كە بىگومان نەۋەش دەبىتە
 ھۆى براىەتسى و گونجاۋى پىكەودە، چاكەو فەزلى خەلك بىننىش دەبىتە
 ھاندەرۈ پىخۆشكەر بۆ زىاتەر خۆشويستىيان و، پىز لىگرتىيان، بەلەم كەستىك
 بەس خالە پەشەكانىيان بىنى و عادەق مېشە پەشەى ھەبى، ھەر بەسەر خالى
 رەشەوۈ بىشى، نەو كاتە لە بەرانبەرياندا توۋشى رەشېنى دەبى.

پايەى شەشەم: گونجاۋىي و كرانهوۋە ئەرىنىي بوون:

وەك پىغەمبەر ﷺ فەرموويەق: **الْمُؤْمِنُ مُؤَلَّفٌ، وَلَا خَيْرَ فِيمَنْ لَا يَأْتِلُ وَلَا يُؤْلَفُ،**
 (أخرجه أحمد: ۹۱۸۷، والحاكم: ۵۹، والبيهقي في شعب الإيمان: ۸۱۱۹، وإسناده حسن)،
 واتە: ئىماندار پىكەوۋە گونجىنەرە (پىكەوۋە گرىدەرە)و، ھەر كەسپك نەتوانى
 خەلك ھۆگرى خۆى بكات و، ھۆگرى خەلكىش بى، خىرى پىتوۋە نىە.

ھەرۋەھا پىغەمبەر ﷺ فەرموويەق: **(مَنْ كَانَ هَيْئًا لَيْنًا قَرِيْبًا، حَرَمَهُ اللَّهُ عَلَى النَّارِ)**
 (أخرجه البيهقي في الأدب: ۱۹۲، والحاكم: ۴۳۵، وقال: هَذَا حَدِيثٌ صَحِيحٌ عَلَى شَرْطِ مُسْلِمٍ، وَلَمْ يُخْرَجْهُ، وقال الذهبي: صحيح على شرط مسلم)، واتە: ھەر
 كەسپك ھىدىي و نەرم و ناسان و نىزىك بى، خوا لە تاگرى دۆزەخ قەدەغەى
 دەكات.

پايەى ھەوتەم: لە بيانوۋ نەگەرەن و پاساۋ بۆ يەكدىي ھىنانەوۋە:

ئەمىش ھۆكارىكى گرنكى براىەتسى و تەبايى بەينى ئەھلى ئىمانە، با سەرئى
 نەم دەقەى سوننەت بەدىن: **(عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قِيلَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَيُّ الْأَذْيَانِ أَحَبُّ إِلَى اللَّهِ؟ قَالَ: «الْحَبِيفَةُ السَّمْعَةُ»)**
 (أخرجه أحمد: ۲۱۰۷، وصححه الألباني)، واتە: عەبدوللاى كورى عەباس خوا لىيان

پازى بى، دەلى: بە پىغەمبەرى خوا ﷺ گوترا: كام دىندارىى خوشەويستەرە لە لاي خوا ﷻ؟ فەرمووى: دىنىكى پاكى لىبوردە.

لە راستىدا لىبوردەيى و دلفراوانىي و سىنە سافىي، خەسلەتتىكى گەورەو گىرنگى مەسۇلمانانەو، ھۆكارىكى بەكجار گەورەو كارىگەرى تەبايى و بەكرىزىي ھاوكارىي پىكەوۋە كىردىنە.

پايەى ھەشتەم: رووگەشىي:

«عَنْ أَبِي ذَرٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ لِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا تَحْقِرَنَّ مِنَ الْمَعْرُوفِ شَيْئًا، وَلَوْ أَنَّ ثَلَاثًا أَخَاكَ بِوَجْهِ طَلْقٍ» (أَخْرَجَهُ مُسْلِم: ۲۶۲۶).

واتە: نەبوو زەر خوا لىي پازى بى دەلى: پىغەمبەر ﷺ پىي فەرمووم: ھىچ شىتەك لە چاكە بە كەم مەگرە، ئەگەر ھەر نەوئەندەش بى كە بە رووى خوش بگەيە برايەكەي خۆت، (ھەرۋەھا خوشكى خۆشت).

وھك زۆر جار گوتوومانە: ديارە مەجلىسەكە مەجلىسى پياوان بوو، بۆيە پىغەمبەر ﷺ باسى براى كىردو، بىگومان رووگەشىي كارىگەرىي زۆر چاكى بۆ تەبايى و دوستانەيى ھەيەو، زەردەخەنە لە رووى براو خوشكى مەسۇلمانداو، روو خوش بوون و كراو بوون، كارىگەرىي زۆرى ھەيە بۆ لابىردنى زۆر غەورو چلەك و چەپەرەو تەم و مژ، ئەگەر بە دلى بەرانبەرەكەتەو نىشتى.

پايەى نۆيەم: زمان شىرىنى:

خوای بەرز دەفەرموى: ﴿وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا...﴾ البقرة، واتە: قسەي باش بۆ خەلەك بگەن، يان لەگەل خەلەكدا بە گشتىي قسەتان چاك بى، ديارە ئەگەر لەگەل خەلەكدا قسە باش بوون پىويست بى، بە تەنكىد لە نىو بازەنى

ئەھلى ئيماندا پتويستتە، وەك گوتراود: (الْأَقْرَبُونَ أَوْلَىٰ بِالْمَعْرُوفِ)، پىغەمبەریش ﷺ دەفەر موۆ: (الْكَلِمَةُ الطَّيِّبَةُ صَدَقَةٌ)، (أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ: ۲۱۲۷، وَمُسْلِمٌ: ۱۰۰۹)، واتە: قسەى خۆش چاكەو سەدەد قەيە، پاداشتى ھەيە.

ئىنسانى ئيماندار دەبى لەگەل ھەموو كەسدا قسەى پەسندو شىرىن و بە نەزاكەت بى و، نەجىب و قسەى خۆش بى و لە تەبىرەكانى بخەفتى.

پايەى دەيەم و كۆتايى: خۇپاراستن لە زمان بە خراپە گەران:

خۇپاراستن لە زمان بە خراپە گەرانىش، ھۆكارىكى دىكەى زۆر گرنگە، بۆ پاراستنى تەبايى و، بەھىز كردنى برايە تىي، پىغەمبەر ﷺ دەفەر موۆ: (لَيْسَ الْمُؤْمِنُ بِالطُّعَانِ، وَلَا الْلُعَانِ، وَلَا الْفَاجِشِ، وَلَا الْبَذِيءِ) (أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ: ۲۸۳۹، وَالتِّرْمِذِيُّ: ۱۹۷۷، وَابْنُ حَبَانَ: ۱۹۲، وَصَحَّحَهُ الْأَلْبَانِيُّ فِي صَحِيحِ الْجَامِعِ: ۵۳۸۱)، واتە: ئيماندار تانە لىدەرو لەعنەت كەرو قسەى ناشىرىنكەرو زمان شر نىە.

ئيماندار نابى ئەو پەفتارە ناشىرناھى ھەبن، بۆيەش راستىيەكەى كە دەبىستم بە تايەت مامۇستايەك لەسەر مەنبەر قسەى ناشىرىن دەكات، شۆوازی ناشىرىن بە كاردىنى، زۆر بەزەيىم بەو مەنبە بەرو مەجرابەدا دىتەو، كە بە حىساب ئەو لە پىغەمبەرى بە ميرات گرتوون! لە ھالىكدا كە پىغەمبەر ﷺ ھەموو فەرمايشتەكانى تەماشابكە، وشەيەكى برىندار كەرو، وشەيەكى ناشىرىنت چنگ ناكەوۆ.

ئەمانە ئەو دە پايە بنەد تىيە بوون، كە پىم وايە دەبەنە بناغەيەكى باش بۆ برايە تىيەكى مەحكەم لە نىوان ئەھلى ئيماندا، خوا بە لوتف و كەردەمى خۆى ھىدايەتەمان بەدات، كە دۆستايەتتى و برايە تىيە چاك لەگەل ئەھلى ئيماندا بكەين و، خۆمان بەو خەسلە تانە برازىننەو كە بناغەى برايە تىيەكى مەحكەم پىك دىتن.

دەرسى سۆيەم

پیناسهی لهم ده‌رسه

نهم ده‌رسه له سێ تابه‌ت پێک دێ، تابه‌ته‌کانی: (۱۱ - ۱۳)، که خوای زاناو کارزان بۆ جاری چوارهم و پینجه‌م لهم سووره‌ته‌دا، بانگی مسوڵمانان ده‌کات به نازناوی نیمان: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾، شه‌ش خه‌سله‌ت و خوو و خه‌دی خرابیان له بوا‌ری هه‌لسوکه‌وتی نیو خو‌دا، لی قه‌ده‌غه ده‌کات، سییان ناشکراو سیشیان په‌نه‌ان، که نه‌مانه‌ن:

۱- گالته به یه‌کدی کردن.

۲- په‌خه‌ له یه‌کدی گرتن و، عه‌یب له یه‌کدی دیتنه‌وه.

۳- ناوو ناتۆره له یه‌کدی هه‌ڵدان.

نهو سییه‌یان ناشکران و سێ په‌نه‌انیش:

۴- گومانی خرابی بێ پاساو به یه‌کدی بردن.

۵- سیخو‌ری به‌سه‌ر یه‌کدییه‌وه کردن.

۶- پاشمله به خراپه‌ باسی یه‌کدی کردن (غه‌یبه‌ت).

نه‌وه له نایه‌ته‌کانی: (۱۱ و ۱۲) دا، نه‌و شه‌ش گونا‌هه ده‌خاته‌ پوو، له تابه‌تی سێزده (۱۳) هه‌میشه‌دا خوا ﷻ بانگی مرؤ‌فایه‌تی ده‌کات و، پینج راستی یه‌کجار گه‌وره‌و گرنگیان پێ‌دا‌ده‌گه‌یه‌نی، که بریتین له‌وانه:

۱- خوا به‌دییه‌تیه‌ری هه‌موو لایه‌کیانه به‌بێ جیاوازی.

۲- په‌چه‌له‌کی هه‌موویان یه‌که‌و، له باب و دایکیکه‌وه هاتوون.

۳- خوا ﷻ بۆ چه‌ند نه‌ته‌وه‌و، هۆزیک دابه‌شکردوون.

۴- به‌مه‌به‌ستی پێک ناشنا‌بوون و هاوکاری پێکه‌وه کردن، به‌و جو‌رده‌ی هه‌ڵخستوون.

۵- نه‌وه‌بان پرسی له لای خوا ^{۱۱} پتره که پاریزکارتره، نه‌ک ده‌وله‌مه‌ندتر، یان به خرم و که‌ستر، یان به ده‌سته‌لاتر، یان یان هتد.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا يَحْزَنْكُمْ قَوْمٌ مِّنْ قَوْمٍ عَسَىٰ أَن يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِّنْ نِّسَاءِ عَسَىٰ أَن يَكُنَّ خَيْرًا مِنْهُنَّ وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا بِالْأَلْقَابِ بَلِّسَ الْإِنسَانُ الْفُسُوقَ بَعْدَ الْإِيمَانِ وَمَن لَّمْ يَتُبْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ۝ يٰٓأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِفْكٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبِ بَعْضُكُم بَعْضًا أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَن يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَّحِيمٌ ۝ يٰٓأَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِّن ذَكَرٍ وَأُنثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتَقْوَاهُ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ

خَبِيرٌ ۝ ۱۲

مانای ده‌قاو ده‌قی ئایه‌ته‌کان

ئه‌ی نه‌وانه‌ی بروتان هێناوه! با کۆمه‌لیکتان له (پیاوان) گالته به کۆمه‌لیکتان نه‌کات، په‌نگه نه‌وان (گالته پیکراوه‌کان) له‌وان (گالته پیکره‌کان) باشتربن، هه‌روه‌ها با ئافره‌تانیکیش گالته به ئافره‌تانیک نه‌که‌ن، له‌وانه‌یه نه‌وان (که‌ه‌پیان پێده‌کرێ) له‌وان (که‌پ پیکره‌کان) چاکترین، هه‌روه‌ها (به‌ناما‌ده‌ی چا‌وو برو و لیو) له‌عیب و ناته‌واویتیا‌ن مه‌خه‌فتین و، نا‌وو نا‌تۆرا‌نیش له‌یه‌ک‌دی هه‌لمه‌ده‌ن، (چون‌که به‌هه‌ر کام له‌وانه فاسیق ده‌بن و) خراپترین وه‌سف و نا‌ویش پاش ئی‌مان، لا‌دان (و له‌پرسی شه‌رع ده‌رچوون) ده‌و، هه‌ر که‌سی‌کیش نه‌گه‌رته‌وه (لای خوا) نا نه‌وانه‌ن سه‌مه‌کاران ^{۱۲} ئه‌ی نه‌وانه‌ی بروتان هێناوه! له‌زۆر گومانان دوور بکه‌ونه‌وه، بێ‌گومان هه‌ندیک گومان (که‌هیچ نه‌گه‌ری پێکانی نیه) گونا‌هن و، سی‌خو‌ریش (له‌سه‌ر که‌س) مه‌که‌ن و، هه‌ندیک‌ش‌تان پاش مه‌ب‌اسی هه‌ندیک‌تان مه‌که‌ن، ئایا یه‌کیکتان هه‌ز ده‌کات به‌مردوویی گوشتی

برايەكەى بخوات! بە دۇنيایى دەتاندزى (بۆيە) پارىز لە خوا بکەن، مسۆگەر
خوا زۆر تەوہە وەرگى بە بەزەییە (۱۳) ئەى خەلکینە! بىگومان لە نېرو مېيەک
(باب و دایکتیک) دروستمان کردوون و، گىراومانن بۆ چەندان نەتەوہو ھۆز
تاکو پىک ناشنابن، بە دۇنيایى ئەوانەتان لە لای خوا بەرپزترن کە پارىزکارتەن،
بىگومان خواش زانای شارەزايە (۱۴).

شیکردنەوہى ھەندیک لە وشەکان

(لَا يَسْخَرُونَ مِنْ قَوْمٍ): با کۆمەلێک گالتە بە کۆمەلێک نەکەن، (سَخِرْتُ مِنْهُ
وَاسْتَسَخَرْتُ لِلْهَرَمِ مِنْهُ)، (سَخِرَ مِنْهُ) يان (سَخِرَ بِهِ وَاسْتَسَخَرَ)، ئەمە بۆ گالتە
پێکردن و بە کەم تەماشاکردنە.

(وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ): عەیب لە خۆتان مەگرن، ناتەواویی لە خۆتاندا مەدۆزنەوہ
(الْلَمَزُ: الْإِغْتِيَابُ وَتَتَّبِعُ الْمَعَابِ)، (لَمَزَ): بریتى لە بە خراپە لە پاش ملە باسى
یەک کردن و، بە دواى عەیب و کەم و کوپى دا گەپان.

(وَلَا تَنَابَرُوا بِالْأَلْقَابِ): ناو و ناتۆرە لە یەکدى ھەلمەدەن، (النَّبَرُ: التَّلْقِيبُ، وَالنَّبَرُ:
الْلَقْبُ، وَالْجَمْعُ أُنْبَاز، تَبَرَةٌ: أَيْ لَقْبُهُ)، (تَبَرٌ): بریتى لە ناو و ناتۆرە لى ھەلەدان،
(تَبَرٌ): بریتى لە لەقەب و ناتۆرە، کە بە (أُنْبَاز) کۆدەکریتەوہ، (تَبَرَةٌ: أَيْ لَقْبُهُ)،
واتە: ناتۆرەى وەدواخست و، نازناویکی خراپى وەدواخست.

(أَمْتَبَرُوا): واتە: خۆتانى لى دوور بگرن، (جَانِبُهُ، وَتَجَانِبُهُ، وَاجْتَنَبَهُ، كُلُّهُ مَعْنَى)،
ئەمانە ھەر سێکیان: (جَانِبُهُ، وَتَجَانِبُهُ، وَاجْتَنَبَهُ)، ھەر سێکیان یانى: خۆى لى
دوور گرت، (وَجَنَبَهُ شَيْئًا)، شتەکەى لى دوور خستەوہ، (وَاجْتَنَبَ الشَّيْءُ)، خۆى
لە شتەکە وەدوورکەوت.

(الْظَّنُّ): (الظَّنُّ: إِسْمٌ لِمَا يَعْضُلُ عَنِ أَمَارَةٍ، وَمَتَى قَوِيَتْ أَذْتُ إِلَى عِلْمٍ، وَمَتَى ضَعُفَتْ جِدًّا لَمْ يَتَجَاوَزْ حَدَّ الْوَهْمِ)، (ظَنُّ) ناوە بۆ ئەوە کە لە نیشانە بە کەودە پەیدادەبێ، ئەگەر بەهێز بێ سەر دەکێشێ بۆ زانیاری، بەلام ئەگەر زۆر بیهێز بێ لە سنووری وەهەم ناچیتە دەری، بۆیە خوا ﷻ دەفەرموێ: خۆتان لە زۆر گومانان بپاریزن، واتە: ئەو گومانانە ی ئەگەری پێکانیان کەمەو، هیچ نیشانەو هیچ ھۆکاریک نیە، بۆ ئەوێ ئەو گومانە خراپە لە دڵتدا پەیدا بێ.

(وَلَا تَحْسَبُوا): واتە: سیخوڕیی بەسەر یە کەدیەو دەکەن، (أَصْلُ الْجَسِّ: مَسُّ الْعِرْقِ وَتَعْرِفُ نَبْضِهِ لِلْحُكْمِ بِهِ عَلَى الصُّغَةِ وَالشَّقْمِ، وَهُوَ أَخْصُ مِنَ الْحَسِّ، وَهُوَ مَا يَدْرِكُهُ الْحَسُّ)، (جَسٌّ): بریتێ دەست لە دەماردان و، دەستگرتن تاکو بزانی. ئەو کەسە تەندروستە، یاخود نەخۆشە؟ نەجا (جَسٌّ) لە (حَسٌّ) تاییەتەر، (حَسٌّ) ھەر شتیکە بە ھەستەوەرەکان بزانی، بەلام (جَسٌّ) ماناکە ی تاییەتەر، بریتێ لە وردتر گەران بە دوا ی شتیکدا.

(وَلَا يَغْتَبِ بَعْضُكُم بَعْضًا): ھەندیکتان بە خراپە باسی ھەندیکتان مەکەن لە پاشملە، (الْغَيْبَةُ: أَنْ يَذْكَرَ الْإِنْسَانُ غَيْرَهُ مِمَّا فِيهِ مِنْ غَيْبٍ، مِنْ غَيْرِ أَنْ يُحَوِّجَ إِلَى ذِكْرِهِ)، (غَيْبَةُ) ئەوێ کە مەرۆف باسی غەیری خۆی بکات بە کەم و کورپیە ک تێیدا بە باسی بکات، بۆ ئەوێ پێویستی پێی بێ.

بێگومان ئەمە پێناسە ی شەرعییە، ئەگەر نا پێناسە زمانەوانییە کە ی ئەوێ بە کە: پاشملە بە خراپە باسی کەسێک بکری، بەلام لە ڕووی شەرعییەو کاتی ک فەدەدە دەبێ، کە ھۆکاریک نەبێ بۆ ئەو باس کردنە، بەلام ئەگەر ھۆکاریک و پاساوێک ھەبێ، وەک دوا یی باسی دەکەین، ئەو کاتە بە گوناھ لە قەلەم نادرێ.

(شُعُوبًا): (الشُّعُوبُ: جَمْعُ شَعْبٍ، الْقَبِيلَةُ الْمُتَشَعَّبَةُ مِنْ حَيٍّ وَاحِدٍ، وَالشَّعْبُ نَوْعٌ مِنَ الْوَادِي)، (شُعُوب) کۆی (شُعْب)ە، (شُعْب) بێش بریتێ لە ھۆزێکی لە یە ک

كەسەۋە يان لە يەك بەرەبابەۋە ھاتپن، بەلام (شەعب) جۆرتكە لە دۆل و شیو،
ئەویش ئەودەيە كە لایەکیان تەسك بى و لایەكەى دیکەى كراۋە بى.

(وَمَآئِلَ): (قَبَائِلَ) كۆى (قَبِيلَة) يە، ئەویش بریتىە لە خەلکىك كە كۆبوونەتەۋەو
ھەندىكىان ڕوو لە ھەندىكىان دەكەن، (وَهِيَ الْجَمَاعَةُ الْمُجْتَمِعَةُ الَّتِي يَقْبَلُ بَعْضُهُ
عَلَى بَعْضٍ)، ھەندىكىان ڕوو لە ھەندىكىان دەكەن، بۆيە پىيان گوتراۋە: (قَبِيلَة)،
(قَبِيلَة) بە (قَبِيل) بىش و بە (قَبَائِل) بىش كۆدەكرتەۋە.

(لِتَعَارَفُوا): (تَعَارَفُوا: عَرَفَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا)، ھەندىكىان ھەندىكىان ناسى (پىك
ناشنا بوون)، (لِتَعَارَفُوا)، بۆ ئەۋەى پىك ناشابن، نىجا پىك ناشنا بوونەكەش بۆ
ھاۋكارى پىكەۋە كردن و دەستبار بۆ يەكدىبى گرتنە.

ھۆى ھاننە خوارەۋەى ئايەتەكان

۱- كە خوا ﷻ دەفەرەمۆى: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا يَخْرَ قَوْمٌ مِّنْ قَوْمٍ عَسَىٰ أَن يَكُونُوا خَيْرًا
مِّنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِّنْ نِّسَاءٍ عَسَىٰ أَن يَكُنَّ خَيْرًا مِّنْهُنَّ وَلَا تَلْمِزُوا أَنفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَرُوا بِالْأَلْقَابِ يَسْسُ
الِاسْمِ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ وَمَن لَّمْ يَتُبْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ۝۱۱﴾، ئەم ئايەتە موبارەكە
ئەم رىۋايەتەى لە بارەۋە ھاتە:

اعن أبي جُبَيْرَةَ بْنِ الضَّحَّاك قَالَ: فِينَا نَزَلَتِ الْآيَةُ: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا يَخْرَ قَوْمٌ
مِّنْ قَوْمٍ ...﴾، قَدِيم رَسُولُ اللَّهِ ﷺ الْمَدِينَةَ، وَمَا مِنَّا رَجُلٌ إِلَّا لَهُ اسْمَانِ أَوْ ثَلَاثَةٌ، كَانَ
إِذَا دَعَا ﷺ الرَّجُلَ بِالْإِسْمِ، قُلْنَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ! إِنَّهُ يَغْضَبُ مِنْ هَذَا، فَأَنْزَلَتْ: ﴿وَلَا
تَنَابَرُوا بِالْأَلْقَابِ ...﴾ (۱) (أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ: ۴۹۶۲، وَالتِّرْمِذِيُّ: ۳۲۶۸، وَالنَّسَائِيُّ فِي التَّفْسِيرِ:
۵۳۶، وَابْنُ مَاجَةَ: ۳۷۴۱، وَأَحْمَدُ فِي الْمُسْتَدْرَكِ: (۴)، ص ۶۹، ۲۶۰)، وَالبُخَارِيُّ فِي الْأَدَبِ الْمَفْرَدِ:
۲۳۰، وَغَيْرُهُمْ، قَالَ مَوْلَانَا الْإِسْتِيعَاب: هَذَا سَنَدٌ صَحِيحٌ، ج ۳، ص ۲۷۲، ۲۸۳).

واتە: ئەبوو جوبەيرەي كۆرى زەحھاك گوتتۇيەتى: تەم ئايەتە لە بارەي ئىمەدە ھاتە خوار، پىغەمبەرى خوا ﷺ ھاتە مەدینە، ھېچ پياۋىك لە ئىمە نەبوو مەگەر دوو ناو، يان سى ناو ھەبوون، نىجا كاتى پىغەمبەرى خوا ﷺ پياۋىكى بە ناۋىكىيانى بانگ دەکرد، دەمانگوت: ئەي پىغەمبەرى خوا ﷺ! ئەو كەسە لەو ناو ھىنانەي توورە دەبى! (پىغەمبەرىش ﷺ نەيدەزاني بە كام ناوھيان توورە دەبى و، بە كامەيان توورە نابى)، لەو بارەو ئەو ئايەتە موبارەكە ھاتە خوار.

كە ھەم گالتە بە يەكدىي كردنى چ پساوان و چ ئافرەتان، ھەم عەيب لە يەكدىي دىتەدەو رەخە لە يەكدىي گرتن، بەبى بەلگەو پاسا، ھەم ناوو ئاتۆرە لە يەكدىي ھەلدان، ھەر سىكىيانى قەدەغە كردوون.

۲- لە بارەي ھۆي ھاتنە خوارەوي ئەم ئايەتەدەش: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلَكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَىٰكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ ١٣﴾ دوو گېرداۋە دىنن، كە لە پووي سەنەدەو پىمان راسترن:

أ- إِنْ أَبِي مَلِيكَةَ قَالَ: لَمَّا كَانَ يَوْمُ الْفَتْحِ رَفَىٰ بِلَالٌ فَأَذَّنَ عَلَى الْكَعْبَةِ، فَقَالَ بَعْضُ النَّاسِ: هَذَا الْعَبْدُ الْأَسْوَدُ يُؤْذَنُ عَلَى ظَهْرِ الْكَعْبَةِ! وَقَالَ بَعْضُهُمْ: إِنْ يَسْخَطُ اللَّهُ هَذَا يُغَيِّرُهُ، فَتَرَلَّتْ: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَىٰكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ ١٣﴾ (أَخْرَجَهُ الْبَيْهَقِيُّ فِي دَلَالِ الْبُحْثِ ٥٥، ص ٧٩، بِسَنَدٍ صَحِيحٍ إِلَى عَبْدِ الرَّزَّاقِ، قُلْنَا: وَهَذَا مُرْسَلٌ صَحِيحُ الْإِسْنَادِ، وَذَكَرَهُ السَّيُوطِيُّ فِي الذَّرِّ الْمُنْتَوَرِ: ج ٧، ص ٥٧٨، وَزَادَ نِسْبَتَهُ لِابْنِ الْمُنْذِرِ وَابْنِ أَبِي حَاتِمٍ، الْإِسْتِيعَابُ فِي بَيَانِ الْأَسْبَابِ: ج ٣، ص ٢٨٤ و ٢٨٥).

واتە: ئىبنو ئەبى مەلىكە دەلى: لە رۆژى سەرکەوتنى مەككەدا (نازادكرانى شارى مەككەدا)، لە لايەن پىغەمبەرەدە ﷺ، (لە سالى ھەشتەمى كۆچىيدا)، بىلال چوود سەر كەعبەو بانگى لەسەر كەعبەدا، ھەندى خەلگ گوتيان: ئەم كۆيلە رەش پىستە لەسەر پىشتى كەعبە بانگ دەدات! (واتە: شىتېكى نەگونجاۋە)،

هەندیکیشیان گوتیان: ئەگەر خوا ﷻ ئەوهی پێ ناخۆش بێ، دەگۆڕی، ئیدی لەو بارهوه ئەو ئایەتە موبارەکە دابەزی.

ب- پێوابەتیکێ دیکە، لە بارە دابەزینی ئەو ئایەتە موبارەکەوه:

«عَنِ الرَّهْرِیِّ قَالَ: أَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بَنِي بَيَاضَةَ أَنْ يَرْجِعُوا أَبَا هِنْدَ امْرَأَةً مِنْهُمْ، فَقَالُوا! يَا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ! أَنْزُوجَ بَنَاتِنَا مَوَالِيتَنَا؟ فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا﴾ إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ ۝٣٠﴾، قَالَ: الرَّهْرِیُّ: نَزَلَتْ فِي أَبِي هِنْدٍ خَاصَّةً، وَكَانَ أَبُو هِنْدٍ حَجَّامَ النَّبِيِّ ﷺ، (أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ فِي الْمُرَاسِيلِ: (١٩٥، ٢٣٠)، قُلْنَا وَهَذَا مُرْسَلٌ صَحِيحُ الْإِسْنَادِ، وَزَادَ السُّيُوطِيُّ فِي الدَّرِّ الْمَشْهُورِ ج ٧، ص ٥٧٨، وَزَادَ نِسْبَتَهُ لِابْنِ الْمُنْذِرِ وَابْنِ جَرِيرٍ، وَالتَّبَهَقِيُّ فِي سُنَنِهِ وَابْنِ مُرْدَوَيْهِ، الْإِسْتِيعَابُ فِي بَيَانِ الْأَسْبَابِ ج ٣، ٢٨٥).

واتە: زوهری (کە یەکتە لە زانایانی جیلی تابیعین، شوێنکەوتوووانی هاوەلان خوا لە هەموویان رازی بێ)، دەلی: پێغه مبه‌ری خوا ﷻ فەرمانی کرد بە (بَنِي بَيَاضَةَ)، (هۆزیک بوون) کە ئافەرەتییکیان بەدەن بە ئەبا هیند، ئەوانیش گوتیان: ئەو پێغه مبه‌ری خوا ﷻ! ئایا کچە کامان بەدەنە کۆیلە ئازاد کراوە کامان؟ خوا (عَزَّ وَجَلَّ) لەو بارهوه ئەو ئایەتە دابەزاند، زوهری دەلی: ئەم ئایەتە موبارەکە بە تایبەت لە بارە ئەو هیندەوه دابەزی و، ئەبوو هیندیش کە لە شاخ گری پێغه مبه‌ری خوا ﷻ بوو.

زۆر جاری دیکەش باسمان کردووە، کە تایبەت بوونی هۆکاری دابەزین، بۆ ئەو گشتگیر بوونی واتای ئایەتەکان ناگرێ، بەلێ جاری وابوووە ئایەتیک بە هۆی رووداوێکی تایبەتەوه دابەزیووە، جاری واش هەبوووە ئەو ئایەتە مەرج نیە بەو هۆیه‌وه دابەزێی، بەلام چەمکی ئەو ئایەتە، ئەو رووداوەشی گرتۆتەوه، ئیدی هەندیک لە هاوەلان (خوا لێیان رازی بێ)، وایانزانێوه لە بارە فلان رووداوو فلان پێشاهاتەوه دابەزیووە.

مانای گشتی لایه ته کان

خو! ﴿لَهُمْ سَوَاطِرٌ مَّوْبَدَّةٌ﴾، بۆ جاری چواردم و پینجهم به نازناوی
 یمان، مسولمانان ددهوئیی، دوو جاران بانگیان دهکات: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾،
 جاری به که میان ددهفرموی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْعَىٰ قَوْمٌ مِّنْ قَوْمٍ عَسَىٰ أَن يَكُونُوا
 خَيْرًا مِنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِّنْ نِّسَاءٍ عَسَىٰ أَن يَكُنَّ خَيْرًا مِنْهُنَّ﴾، نهی نهوانهی پرواتان هیناوه!
 با کومه لیک له پیاوان گالته به کومه لیک نه کهن، نیزیکه لهوان چاکتر بن،
 واته: گالته پیکراوه کان چاکتر بن له گالته پیکره کان، ههروهها با نافرته تانیک
 (کومه لیک له نافرته تان) گالته به کومه لیک دیکه له نافرته تان نه کهن، په نگه
 (نافرته ته) گالته پیکراوه کان، چاکتر بن له گالته پیکره کان.

﴿وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ﴾، ههروهها عهیب له خۆتان مه گرن، (الْأَمْزُ: الْعَيْبُ)،
 عهیب له خۆتان مه گرن و، په خنه له خۆتان مه گرن، بۆچی ددهفرموی: له
 خۆتان؟ هیچ که سیک نه عهیب له خۆی بدوژیتهوه مه گهر به ده گمه، به لām
 نهوه بهو واتایه به که تۆ په خنه له برای مسولمانت و له خوشکی مسولمانت
 ده گری، په خنه به کی بیجی، یان عهیبکی تیدا ددهوژیهوه، تنجا چ عهیبه که ی
 تیدا هه بی، چ تیدا نه بی، به لām تۆ مه به ست ناشیرین کردیهتی، نهوه وهک
 عهیب له خۆتا ددوژیتیهوه وایه، چونکه نهویش وهک تویهو تۆش وهک
 نهوی، ﴿وَلَا تَابِرُوا بِلَا لَتَابٍ﴾، ههروهها ناوو ناتۆران له یه کدی هه لمه دهن،
 خوا فهرموویهتی: ﴿وَلَا تَابِرُوا﴾، (تَبَرَّ: به مانای ناتۆرهو له قه بهو (تَبَرَّ) یش واته:
 ناوو ناتۆرهو لئ هه لدان، به لām بویه له سه ر کیشی (تفاعل) هیناویهتی، چونکه
 به زۆری وایه که که سیک ناوو ناتۆرهو له که سیک هه لده دات، نهوی دیکه ش
 ناوو ناتۆرهو به کی لئ هه لده داتهوه، بۆ وینه: نه گهر که سیک بالای کورت بی،
 نهوی دیکه که که له گه ته، په خنه ی لئ بگری، له بهر نهوه ی بالای کورتهو بلئ:

تۆپياونكى كورته بالاى، يان خرپىلەى، ئەوېش دەلنى: تۆپياونكى قوۋچى، يان درىژىي، ئەوېش بە شىۋەيەك كەلەكەتتەكەى پىناسە دەكات، كە پىنى ناخۇش بى، ھەرودەھا لە پۈۋى بەرگ و پۇشاكەۋە، تەگەر يەككىك بە يەككىك بلى: بەرگ و پۇشاكەكەت شىرە، ئەوېدىكەش ئەگەر كابرە بەرگ و پۇشاكەكەى شىك و نوۋ بى، دەلنى: ئەۋە چىيە ھەموو دەمى دەلنى دەچى بۆ سەر شايى: ﴿يَسَّ الْأَسْمُ الْفُسُوءُ بَعْدَ الْإِيمَانِ﴾، خراپىزىن ناۋو ۋەسەف بىرېتە لە فاسىقىتتى لە دۋاى ئىمان ھىنان، دۋاى ئەۋەى مەرۋف ئىمانى ھىناۋە، خراپىزىن نازناۋو لەقەب ۋەرى بگرى، ئەۋەيە كە فاسىق بى، ۋاتە: لە پى دەربىچى، لە شىرازەى شەرە بېتتەدەر، ۋاتە: بە ھەر كام لە ھو سى شتانه كە باس كران:

أ- بە گالته بە يەككىي كردن.

ب- عەيب لە يەككىي دېتتەۋە.

ج- ناۋو ناتۋە لە يەككى ھەلدان، ھەر كامىك لەۋانە دەبىتە ھۆى لەپى دەرجوۋى مەرۋف و، ماناى ۋايە ئەۋ كەسە گوناھىكى كردۋە لە پۈۋى شەرەبىيەۋە، بە لاڭى و بە دەرجوۋ لە شىرازەى شەرە دادەرنى و، سەرەنجام شاھىدىي لى ۋەرناگىرى و عدالەت لە دەست دەدات، ئەۋ دادكەرىيە لە دەست دەدات، كە پىتۈستە بۆ ئەۋەى بە شاھىد بىچى، ﴿وَمَنْ لَّمْ يُبْ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ﴾، ھەر كەسىكىش نەگەرېتتەۋە، ئا ئەۋانە ستەمكاران، ۋاتە: دەگونجى مەرۋف لە ھەر كام لەۋ گوناھانە بگەرېتتەۋە بۆ لای خوا، دەستبەردارىان بى، ھەلبەتتە تەۋبە لە گوناھىكىش كە پەيۋەندىي بە خەلكەۋە ھەيە، ۋىراى ئەۋەى دەبى ئەۋ كەسە: ۱- دەست لە گوناھكە ھەلبىكرى و، ۲- لىشى پەشمان بى و، ۳- پىريارشى بىدات نەگەرېتتەۋە سەرى، ۴- تەگەر پەيۋەندىي بە خەلكەۋە ھەبى، دەبى مافىشان بۆ رەت بكاكتەۋە، تەگەر تەنيا بە داۋاى لىبوردن لىكرەنىش بى، مادام لەۋ جۈرە بى كە ئەۋەندەى بەس بى.

پاشان بۆ جارى پىنچەم خوا ﷻ لەۋ سوۋرەتەدا مسۆلمانان بانگ دەكات و، تەگەر ئەۋانەى پىشى سى گوناھى ئاشكرا بوون، نىجا سى گوناھى پەنھان،

باس ده کات، که بیگومان نهو سَن گوناوه ناشکرایه: گالتَه به یه کدی کردن و،
ععیب له به کدی دیتنه وودو، ناوو ناتوره له به کدی هه لَدان، کاریگه ریه کی زور
خراپان هه یه له تیکدان برابه تییدا، ههر بویه خوا **لَا تَأْتِيَنَّكُمْ** له تابه ق ژماره (۱۰)
دا، ده فهرموو: **إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ**،
دوایی به کسر باسی نهو سَن گوناوه ناشکرایه ده کات، که پتجه وانه ی برابه تیین
و تیکیده ده ن.

دوایی باسی سَن گوناوهی دیکه ده کات، که نه وانه په نهانن و، نه وانیش دیسان
ههر پتجه وانه ی برابه تیین و، زیانی بیرده زای پی ده گه یه نن، ده فهرموو: **يَا أَيُّهَا
الَّذِينَ آمَنُوا احْبِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ**، نه ی نه وانه ی پرواتان هتیاوه! خوتان له زور
گومانان بپاریزن، واته: گومانی خراپ، **إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ**، چونکه هه ندیک
گومانی خراپ گوناهن، له بهر نه ودی هه ندیکی گوناوه، خوت له زوری بپاریزه،
خوا **لَا تَهِنُوا** نه فهرمووه: هه موو گومانیک گوناوه، به لکو فهرموویه ق: هه ندیکی
گوناوه، به لام تو خوت له زوری دوور بگره، بو نه ودی تووشی نهو هه ندیکه ش
نه ی، نهو هه نده گومانانه ی خراپن و گوناهن، نه وانه ن که هیچ پاساویکیان
نه بی و، هیچ زه مینه یه کیان نه بی و نه گهری راست دهرچوونیان نه بی، یاخود زور
بپه یز بن، **وَلَا تَحْسَبُوا**، سیخویری مه کهن، واته: سیخویری به سهر یه کدیوه
مه کهن، وهک دوایی باسی ده کهن، نه گهرنا مسو لمانان دهبی هه ست راگرن
و، هه ست و خوستی دوژمنانیان بزائن، نه وه نه ک ههر حه رام نیه، به لکو
فه ریزشه، چونکه تو نه زانی به رامبه ره کت ده یه وئ چی بکات و چاودیری
نه که ی، لپی تووشی زیان ده ی.

وَلَا يَغْتَبِ بَعْضُكُم مِّنْ بَعْضٍ، هه روه ها با هه ندیکتان به خراپه (پاشمله) باسی
هه ندیکتان نه کات، **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلْ أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ مَنَافَعَتًا فَتُكْفَرَتْكُمْ**، نایا
یه کیکتان هه ز ده کات گوشتی برابه که ی بخوات به مردوویی، بیگومان دزاوانه،
فَتُكْفَرَتْكُمْ، واته: به دلنایی تیوه رقتان لپی هه لساو، پیتان ناخو ش بوو و

دزاتان، خواردنى گۆشتى براى خۇتان بە مردووى، كهواته: وهك چۆن پقتان هه‌لده‌ستى له خواردنى گۆشتى مردوو، به هه‌مان شتوه رقيستان له به خراپه باسکردنى پاشملهى يه‌كدى ببيتتهوه، چونكه وهك يه‌كن و له دوو تاي ته‌رازووتىك دان، چونكه كه‌سنىك كه ليره نيهو تو به خراپه باسى ده‌كهى، ناتوانى به‌رگرى له خۆى بكات، وهك مردوو بيت وايهو، كه باسشى ده‌كهى بو نه‌وهى لىى دابشكىنى، وهك نه‌وه وايه گۆشت له جه‌ستهى بېچرى و بېخۆى! ﴿وَأَقْرَأُوا اللَّهَ﴾ پارىزىش له خوا بكهن به خۆ لى دوورگرتنى نهو گوناهانه، ﴿إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَّحِيمٌ﴾ به دلبابى خوا زۆر گه‌راوهى ميهره‌بانه، واته: نه‌گه‌ر به‌نده بگه‌رېتهوه بو لاي خوا ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا خُذُوا زِينَتَكُمْ﴾ خواش ده‌گه‌رېتهوه بو لاي و، گه‌رانه‌وه‌كهى لى قبول ده‌كات، زۆرىش به به‌زه‌يى و ميهره‌بانه، نجا وهك چۆن ته‌عقيبى ثابه‌ته‌كهى پىشى كه فه‌رموى: ﴿وَمَنْ لَّمْ يَتَّخِذْ لِنَفْسِهِ زِينَةً فَلْيَعْلَمْ أَنَّهُ لَمْ يَكُنْ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾، نه‌وه ده‌گه‌يه‌نى كه به هه‌ر كام لهو گوناهانه، مرؤف فاسيق ده‌بى و، نه‌گه‌ر نه‌گه‌رېتهوه وپراى فاسيق بوون سته‌مكارىشه، نه‌مه‌ش - نهم ته‌عقيب‌ه‌ش - نه‌وه ده‌گه‌يه‌نى كه نهم ستيه و ستيه‌كهى پيشيش، نه‌گه‌ر كه‌سنىك بگه‌رېتهوه بو لاي خواو تو به بكات و، لىيان په‌شيمان بيتتهوه، خوا ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا خُذُوا زِينَتَكُمْ﴾ ته‌وبه‌ي لى وه‌رده‌گرى، واته: نهو قسه‌به‌ي كه ده‌گوترى، مافى خه‌لك (حَقُّ النَّاسِ) به ته‌وبه‌ش لاناچن، راست نيه، وهك من له كتيبى (گه‌رانه‌وه بو لاي خوا)^(۱)، هه‌روه‌ها له كتيبى (رېنگاى صالح بوون و به‌رهو خوا چوون) دا^(۲)، له باسى ته‌وبه‌دا باسم كردود، كه ته‌وبه‌ي راست و ساغ، هه‌موو شتىك ده‌سرىتهوه، وهك پيغه‌مبه‌ر ﴿فَهَرْمُوِيَهَقْ﴾ (إِنَّ الْإِسْلَامَ حُبُّ مَا كَانَ قَبْلَهُ)، (أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ: ۱۷۸۶۱، تعلق شعيب الأرنؤوط: إسناده صحيح على شرط مسلم)، واته: بىگومان ئىسلام پيش خۆى ده‌سرىتهوه، نه‌گه‌ر كابرا كافر بووبى، مونافىق بووبى، مولحيد بووبى، وه‌ختىك ديتته ئيو ئىسلامه‌وه، گوناهاى پيشى هه‌موو له كوژ ده‌بيتتهوه، خاوين ده‌بيتتهوه، ته‌وبه‌ش (گه‌رانه‌وه) بو لاي خوا ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا خُذُوا زِينَتَكُمْ﴾

(۱) چاپى شه‌شه‌م / ۲۰۲۱ ز.

(۲) چاپى شه‌شه‌م / ۲۰۲۱ ز.

پیش خوی دهسپرت‌هوه، مروّفی مسؤل‌مان هه‌رچه‌ند گونا‌ه‌بارو خه‌تا‌بار بی، که ده‌گه‌ریت‌هوه بۆ لای خوا **خَوَا** و ده‌ست هه‌لد‌گ‌ری و، مه‌رجه‌کانی ته‌وبه له خویدا دیتیت‌ه دی، نه‌ویش دیسان پاک ده‌یت‌هوه، **إِنَّ اللَّهَ نَوَّابٌ رَّحِيمٌ**، خوا **زُور** ده‌گه‌ریت‌هوه بۆ لای به‌نده‌کانی و، ته‌وبه‌یان لی ودرده‌گری و گه‌رانه‌وه‌کیان قبول ده‌کات و، له‌گه‌ل‌شیان به به‌زه‌یه.

ت‌ن‌جا خوا **دَه‌رَمَوِی**: **يَتَأْتِيَ النَّاسُ**، خوا **بَان‌گی** مروّفایه‌تی ده‌کات، نه‌ی خه‌ل‌کینه! (الناس) به مانای کۆی مروّفه‌کانه، نه‌ی مروّفه‌کان! نه‌ی مروّفایه‌تی! **إِنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ دُكْرٍ وَأُنْثَى**، به د‌ل‌نیایی تیمه تیوه‌مان ه‌ت‌ناوه‌ته دی، له ن‌یر‌یک و م‌یه‌ک، که مه‌به‌ست ن‌اده‌م و ه‌ه‌و‌ان (عَلَيْهِمَا الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) که‌واته: مروّف که دروست ده‌بی، له ه‌ه‌ردو‌کیان دروست ده‌بی، وه‌ک لیکۆل‌ینه‌وه زانستیه‌کان ت‌ی‌ستا ده‌ریان خستوه، چونکه پ‌ش‌تر بیرو بۆ‌جو‌نت‌یکی وا ه‌ه‌بوو که مروّف ته‌ن‌یا له تووی پ‌یاو دروست ده‌بی، به‌لام نه‌و تووه له‌نیو مند‌الدانی تافه‌ر‌ت‌دا گه‌شه ده‌کات، به‌لام زانستی کۆریه‌له‌ناسی ت‌ی‌ستا ده‌ری‌خستوه، که وه‌ک خوا **دَه‌رَمَوِی**: **مِنْ دُكْرٍ وَأُنْثَى**، له ناوی ه‌ه‌ردو‌کیان مروّفه‌که دروست ده‌بی و، ژیان‌داری توو (حیمن‌ای پ‌یاوو، ه‌یل‌کۆ‌له (نُويْضَة)‌ی ن‌افه‌رت ه‌ه‌ردو‌کیان یه‌ک ده‌گرن و نوتفه پ‌یک د‌بنن، ته‌و نوتفه‌یه‌ش ته‌گه‌ر خوا **دَه‌رَمَوِی** و‌ی‌ستی له‌سه‌ر بی ده‌چ‌ته ن‌یو مند‌الدانی ن‌افه‌رت و، له‌و‌یدا گه‌شه ده‌کات و قۆ‌ناغه‌کانی گه‌شه‌کردنی نوتفه: (عَلَقَة) و (مُضْغَة)، (عظام) و قۆ‌ناغه‌کانی دیکه ده‌گۆزه‌ر‌ینن و ده‌یت‌ه کۆریه‌له‌و له دایک ده‌بی.

وَجَعَلْنَاهُ شُعْرًا وَّجَاهًا لِّتَعَارَفُوا، تیوه‌مان گ‌یراوه به چه‌ند نه‌ته‌وه‌یه‌ک و، به چه‌ند ه‌و‌ز‌یک، تاکو پ‌یک تاشنا‌بن و، یه‌ک‌دی بنا‌سن، پ‌یکه‌وه هاو‌کار‌بن.

که‌واته: ته‌وه خ‌وا‌یه **خَوَا** که مروّفایه‌تی دابه‌ش کردوه بۆ چه‌ند نه‌ته‌وه‌یه‌ک، نه‌ته‌وه‌کان وه‌ک نه‌ته‌وه‌ی عه‌ر‌ه‌ب، نه‌ته‌وه‌ی کورد، نه‌ته‌وه‌ی فارس، نه‌ته‌وه‌ی

تورک، نەتەووی ئەفغان، نەتەووی ئینگلیزو، نەتەووی فلان، ھۆزەکانیش بۆ وێنە: لە ئێو عەرەبدا وەک: ھۆزی رەبیعەو، ھۆزی موزەرۆ، ئنجا لە ئێو موزەرۆدا، قورەیش و فلان فلان، لە ئێو کوردیشدا ھۆزەکان، وەک: ھۆزی جاف و، ھۆزی خوشناوو، ھۆزی گەردیی و، ھۆزی میرناودەلیی، ھەموو ئەو ھۆزانە ی ھەن و، جاری وایە ھۆزیکیش دابەش دەبێتەو بۆ چەند تیرەیک، ئەو ھەموو بە ویستی خوا یەو، خوا سبحانہ ویستوو یەتی مرۆڤایەتی بەو شتوویە دابەش بێ، بەلام بۆچی؟ ﴿لَتَعَارَفُوا﴾ تاکو پێک ناسنابن و، پێکەو ھاوکاربن، خوا سبحانہ ویستوو یەتی مرۆڤایەتی جوړاو جوړ بێ، لە ڕووی ڕەنگ، لە ڕووی زمان، لە ڕووی ھەلسوکهوت، لە ڕووی نەرت، پاشان دەفەرموێ: ﴿إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتَمُّكُمْ﴾ بە دنیایی بەرترتان لە لای خوا پارێزکارترینتانە، واتە: کێ پارێزی زیاتر بێ و، کێ زیاتر خۆی پارێزی لە گوناھو ھەلەو لادان، ئەو لە لای خوا حورمەت و پێزی زیاترە، کەواتە: خۆتان بە ڕەچەلەک و نەسەب و ڕەنگ و زمان، ئەوانەو ھەلمەکیشن، ﴿إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ﴾، بە دنیایی خوا زانی شارەزایە، واتە: با کەسیشتان لای ئەو ئەو ئەو دیکە بە تەقواترە، لە ئێو مسوڵماناندا، چونکە خوا زانی بە شتەکان و، شارەزایە بە کەسەکان، کەواتە: بەس خۆی دەزانن: کێ بە تەقواترەو لە لای خوا بەرترترە، تەقواش وەک پێغەمبەر ﷺ لە فەرماشتیکدا کە سێ جار ئاماژەی بۆ سینە ی موبارەکی کردو، فەرموویەتی: ﴿التَّقْوَى هَا هُنَا﴾^(١)، تەقوا لێرەدایە، واتە: پێشەو بناغەو سەرچاوەکە ی لە دڵ و دەروونی مرۆڤ دایە، بەلام دوایی شۆیتەوارەکانی لەسەر ئەندامەکانی ئاشکرا دەبن و دەردەکەون.

خوای میھرەبان ھیدایەتیمان بدات کە مافی برا یەتی بە جوړیک لە گەڵ یەکدی دا جێبەجێ بکەین و، مافی خوشک و برا یەتی لە گەڵ ئافرەتەکاندا جێبەجێ بکەین، کە خۆمان لە ھەموو ئەو ھەلس و کەوت و خوووو خەدو ڕەفتارانە

پارێزین، کە پێچەوانەی بڕایەتی و دۆستایەتی و پێچەوانەی یە کدی خوشیست و بۆ یەک دڵسۆز بوون و لە گەڵ یە کدا بە بەزەیی بوون، هەلبەتە هەم لە نێو بازنە ی ئیمان و ئیسلامدا، هەم لە دەرەوە ی بازنە ی ئیمان و ئیسلامیش، مسوڵمان دەبن لە گەڵ هەموو خەڵکدا بەو پەروشت و ئاکارە بەرزانه مامەلە بکات، کە شایستە ی مرۆفی مسوڵمانن و، شایستە ی ئەو بەیداغە مەزنەن کە لە سەر سەری خۆی بەرزی کردۆتەو کە بەیداغی ئیسلامەو، بەیداغی تەوحید و شایەقمانە، بە یەکتایی خوا لە پەرستارنداو، پەوانە کراویتی موحەممەد ﷺ لە لایەن خوای پەروەردگارەو.

خوا ﷻ بە لوتف و کەرەمی خۆی، لە هەموو ئەو شانەمان پارێزنی کە لە ئیمانداران، لە مسوڵمانان، لە شوێنکەوتووانی پێغەمبەری خاتەم ﷺ و لە بەندە بۆ خوا صولحاوەکان، ناوەشینەو.

مهسه له گرنگه کان

مهسه له یه کهم:

دوو جاران بانگکردنی برواداران له لایهن خوا ی بهرزو مهزنه وه، لسی
قه دهغه کردنی ههر کام له گاته به یه کدی کردن و، عیب له یه کدی گرتن
و، ناوو ناتوره له یه کدی هه لدان و، گومانی خراپی بی جی به یه کدی بردن
و سیخوویی به سهر یه کدی وه کردن و، به خراپه پاشمله باسی یه کدی کردن:

خوَا ۱۰۰ یَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَر قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ عَسَىٰ أَنْ يَكُونُوا خَيْرًا
مِّنْهُمْ وَلَا يَسَاءَ مِنْ يَسَاءٍ عَسَىٰ أَنْ يَكُنْ خَيْرًا مِنْهُمْ وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا بِالْأَلْقَابِ
بِقَسِّ الْإِثْمِ الْقُسُوفُ بَعْدَ الْإِيمَانِ وَمَنْ لَّمْ يَتُبْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ۱۰۱ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا
اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْرٌ وَلَا تَحْسَبُوا وَلَا يَنْتَبِ تَعْضُكُمْ بَعْضًا يُحِبُّ
أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَّحِيمٌ ۱۰۲

شیکردنه وهی ئهم، دوو ئایه ته، له پازده برگه دا:

۱- یَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ۱۰۰، نهی نهوانه ی برواتان هیناوه! ئهمه بو جاری چواره مه له م
سوورده ته دا، خوَا ۱۰۱ بانگی مسولمانان ده کات به نازناوی ئیمان، واته: نهی نهوانه ی
برواتان هیناوه! به ههموو نهو شتانه ی پتویسته بروایان پت بهتری، ئیمان که تان
خوآ یارو پالته ری نهو ده، که ئیوه پابه ند بن به شهربه قی خواوه، ئه رکه کافی سه رشانتان
جیبه جی بکه، خوشتان له قه دهغه کراوه کان بهاریزن، ئنجا به کسه ر خوَا ۱۰۲ له م دوو
ئایه ته دا، وه ک پتشت به اسمان کرد، شه ش ردفتارو خو و خدی خراپ قه دهغه ده کات،
له مسولمانان و له برواداران، که نابیت توخنیان بکه ون، دهبی خویان لی بهاریزن، دیته
سهر باسی یه که میان دهغه رموی:

(۲) - ﴿لَا يَسْحَرُ قَوْمٌ مِّنْ قَوْمٍ عَسَىٰ أَن يَكُونُوا خَيْرًا مِّنْهُمْ﴾، با کومه‌تیک گالته به کومه‌تیک نه‌کن، نیزیکه له‌وان چاکربن، کومه‌تیک، واته: کومه‌تیک له پیاوان، نه‌گه‌رنا وشه‌ی (قوم) پیاوان و نافره‌تان دد‌گرتیه‌وه، به‌لام لی‌ره‌دا به‌وه دد‌زانین که مه‌به‌ستی ته‌نیا پیاوانه، چونکه دواپی به‌جیا باسی نافره‌تانیش ده‌کات، وشه‌ی: ﴿يَسْحَرُ﴾، پی‌شتریش باسبان کرد، (السَّحَرَةُ: الإِسْهَازُ، وَسَحَرْتُ بِهِ، وَصَحِكتُ بِهِ، وَهَزَأْتُ بِهِ): بریتیه له‌گالته پی‌کردن، ده‌گوتری: (سَحَرْتُ بِهِ)، هه‌روه‌ها ده‌گوتری: (صَحِكتُ بِهِ)، (وَهَزَأْتُ بِهِ)، دیسان بۆ هه‌ر سی‌کیشیان ده‌گوتری: (سَحَرْتُ مِنْهُ وَصَحِكتُ مِنْهُ وَهَزَأْتُ مِنْهُ)، واته: گالته‌م پی‌کردو، پی‌تی پی‌کنه‌نیم، گه‌پم پی‌کرد، واته: وشه‌ی (سَحَرُ) و (صَحِکُ) و (هَزَأُ)، هه‌رسیکیان به‌(ب) یش، به‌رکار ده‌خوازن، هه‌روه‌ها به‌(مِن) یش.

(۳) - ﴿وَلَا يَسْأَلُ مَن سَأَلَ عَمَّا أَتَىٰ أَن يَكُنَّ خَيْرًا مِّنْهُنَّ﴾، هه‌روه‌ها با کومه‌تیک له‌نافره‌تان گالته به‌کومه‌تیک له‌نافره‌تان نه‌کن، نیزیکه که له‌وان چاکربن، واته: نیزیکه تافره‌ته گالته پی‌کراوه‌کان، له‌گالته پی‌که‌ره‌کان چاکربن.

(۴) - ﴿وَلَا تَلْمِزُوا أَنفُسَكُمْ﴾، عه‌یب له‌خۆتان مه‌گرن، (الْلَمَزُ: الْعَيْبُ، أَيْ لَا يَلْمِزُ بَعْضُكُم بَعْضًا)، با هه‌ندیکتان عه‌یب له‌هه‌ندیکتان نه‌گرن، (الْلَمَزُ: ذِكْرُ مَا يَعْذُرُ الذَّاكِرُ غَنِيًّا لِأَحَدٍ مُّوَاجِهَةً فَهُوَ الْمُبَاشَرَةُ بِالْمَكْرُوهِ، فَإِنْ كَانَ بِحَقٍّ، فَهُوَ وَقَاحَةٌ وَاعْتِدَاءٌ، وَإِنْ كَانَ بِاطِلًا، فَهُوَ وَقَاحَةٌ وَكَذِبٌ)، زانایان له‌بارهی (لمز) و (همز) و (سُخْرِيَّة) به‌وه، زۆر قسه‌یان کردوه، دواپی کورته باسیک له‌بارهی ته‌و شەش قه‌ده‌غه کراوه‌وه ده‌که‌ین و، زیاتر چه‌مک و واتابه‌که‌یان پۆشن ده‌که‌ینه‌وه، به‌لام گرنگ نه‌وه‌یه له‌بارهی (لمز) ده‌وه گوتراوه: بریتیه له‌باسکردنی ته‌وه، که بابای باسکه‌ر به‌عه‌یب و که‌م و کو‌پی ده‌زانی بۆ که‌سیک له‌روویدا، واته: له‌روویدا شتی خراپی پی‌بلی، ننجاً نه‌گه‌ر هه‌ق بی، نه‌وه ده‌ست درژی‌یه‌و روو قایمیه، به‌لام نه‌گه‌ر ناهه‌ق بی، روو قایمی و بی شه‌رمیی و درۆشه، یانی: هه‌ر چۆن بی به‌خراپه، باسی خه‌لک کردن، روو به‌روو چ به‌هه‌ق بی و چ به‌ناهه‌ق بی، هه‌ر گونا‌هو تاوانه، که ده‌فه‌رموی: ﴿وَلَا تَلْمِزُوا أَنفُسَكُمْ﴾، واته: عه‌یب له‌خۆتان مه‌گرن، به‌لام بۆچی ده‌فه‌رموی: عه‌یب له‌خۆتان مه‌گرن؟ واته: ته‌و برا مسوولمانه‌ت

و، ئەو خوشكە مەسۇلمانەت، كە تۆ عەبىي لى دەگىرى و، عەبىي تىدا دەدۆزىيەو دە به خراپە باسى دەكەي، پۈۈبەپۈۈ، ئەۈيش ۈك تۆيەو تۆش ۈك ئەۈي، كەۋاتە: ۈك عەبى و پەخەت لە خۆندا دۆزىيىتەۋە، ۋايە، ۈك لە سوۈرەتى (النور)دا خوا ﷻ لە بەسەرھاقى بوختان پىكرانى دايكمان عانىشەدا (خوا لىي بازى بى)، دەفەرمۇي: ﴿لَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَأَنفُسِهِنَّ خَيْرًا ...﴾، ۋاتە: دەبوۋايە پىۋاۋى پروادارو ئافەرەتلى پروادار گومانى باشيان بە خۇيان بردبايە، ۋاتە: كە گومانى خراپيان بە ھاسەرى پىغەمبەر ﷺ بردو، شتىكى زۆر خراپيان كىردو، چونكە مەسۇلمانان دەبى پىغەمبەرى خۇيان ﷻ پى لە خۇيان لە پىشتىر بى، ئىجا ۈك چۆن گومانىيان بەرانبەر بە خۇيان چاكە، دەبوۋايە گومانىيان بەرانبەر بە پىغەمبەر ۈك ھاسەرى پىغەمبەر چاكىرىش بى، ئەگەر شتى خراپ لە خۇيان ناۋەشەننەۋە، چاكىر دەبوۋايە لە پىغەمبەر ﷻ ۈك ھاسەرى پىغەمبەرى ئەۋەشەننەۋە.

(۵) ﴿وَلَا تَنَابَرُوا بِالْأَلْقَابِ﴾، ناۋو ئاتۆردش لە يەكدى ھەلمەدەن، (التَّبَرُّ: اللَّقَبُ، وَالتَّبَرُّ: التَّلَقُّيبُ)، (تَبَرُّ) بە ماناى ناۋو ئاتۆرەيەو (تَبَرُّ)بىش بە ماناى ناۋو ئاتۆرە لى ھەلدانە، (وَالْتَّنَابَرُ تَفَاعُلٌ مِنْهُ)، (تَنَابَرُ)بىش لەسەر كىشىتى (تفاعِل)، ۋاتە: ناۋو ئاتۆرە لە يەكدى ھەلدان.

(۶) ﴿يَنْسُ الْإِسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ﴾، خراپىر ناۋ فەسقى لە دۋاى ئىمان، (يَنْسُ الْإِسْمُ: أَيِ يَنْسُ الذِّكْرُ، أَوْ يَنْسُ الْمَوْصُوفُ، أَنْ يُسْمَى الرَّجُلُ فَاسِقًا أَوْ كَافِرًا، أَوْ زَانِيًا بَعْدَ إِسْلَامِهِ وَتَوْبَتِهِ، يَوْئَلَمْ يَسْتَهْ يَسَى وَاتَّيَانِ هَيَّانُ):

يەكەم: ﴿يَنْسُ الْإِسْمُ الْفُسُوقُ﴾، (يَنْسُ الْإِسْمُ: أَيِ يَنْسُ الذِّكْرُ)، ۋاتە: خراپىر ئىمان، يانى: خراپىر ئىمان باسكردن، باسكردنى فاسىقىيىيە لە دۋاى ئىمان، ۋاتە: ئىۋە بەو شتانه نازناۋى فاسىقىيىيىتان دەچىتە سەر، دۋاى ئەۋەي ئىماندار بوۈن، بە فاسىقى باس بىكرىن، باسكردنىكى خراپ، دەستەبەر دەكەن.

دوۋەم: (يَنْسُ الْوَصْفُ)، ۋاتە: دۋاى ئەۋەي كەسىك ئىمانى ھىئاۋە، خراپىر ئىمان شتە كە بە فاسىقىيىيە ۋەسەف بىكرى، ئەك باس بىكرى، بەلكو ۋەسەف بىكرى.

سِیْهَم: (بِسْ أَنْ یُسْمَى الرَّجُلُ کَافِرًا أَوْ زَانِیًا بَعْدَ إِسْلَامِهِ وَتَوْبَتِهِ)، خراپترین شته که پیاویک به بپیروا، یان به زیناکار، ناوبرین، دواى نهوئى مسوّلمان بوووه که پراوده توهو بو لاى خوا، واته: دواى نهوئى که پراوده توهو مسوّلمان بوووه، که پیشتر هاوبهش بو خوا دانهر بوووه، یان کافر بوووه، یاخود داوین پیس بوووه، ههر چوّن بوووه، نابن نهو کوفرو گوناھو تاوانانه پیتشی لی باس بکرتن، بوی بکرتنه ناوونیشان.

به لّام پیم وایه نهو مانایه له ههموویان به هیزترده که مه بهست نهوئیه، به ههر کام لهو گوناھانه مروّف فاسیق ددبی و، دواى نهوئى نیماندار بوووه، له ری دهر بچیت و نازناوی فاسیقیتی شایسته بی، نهووه خراپترین نازناووه، خراپترین ناووه، خراپترین ددنگ و باسه بو غوی هیتاویه ته سهر غوی.

(۷) - ﴿وَمَنْ لَّمْ یُبَّ﴾، واته: ههر که سیک نه که پرتوه و لهوئى خوا لی قه دهغه کردوه، ده سته برداری نه بی.

(۸) - ﴿فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ﴾، نا نهوانن سته مکاران، واته: نهوانن که سته میان لهو که سه کردوه که گالته یان پیکردوه، عه ییان لیگرتوهو، ناوو ناتوردیان لی هه لداوه، ههر ودها سته میان له خوین کردوه، بهووه که کارنکیان کردوه گوناھبار بن، ههر ودها سته میان له کومه لگا کردوه که گوناھیان تیدا بلاو کردو تهووه، ﴿هُمُ الظَّالِمُونَ﴾، یانی: سته مکارن بو به رانبه ره که یان، که بهو شیویه مامه له یان له که لدا کردوه، بو خوین، که خوین گوناھبار کردوه، بو کومه لکاش که قسه ی خراپ و شتی خراپیان له نیودا بلاو کردو تهووه، ته شه نه پیداووه.

لیرده خوا ﴿وَمَنْ لَّمْ یُبَّ﴾ دواى نهو سى گوناھه، که بریتین له: گالته پیکردن و، عه یب لیگرتن و، ناوو ناتوره لیته لدان، فرموویه تی: ﴿وَمَنْ لَّمْ یُبَّ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ﴾، نه مه پیویسته چوار ورده سه رنجی لی بدهین:

یه ک: نهو ده که به تی که نهو سى شته ی لیان قه دهغه کراون، گوناھو شتی سه رزه نشترکراون، چونکه ددنه هوئى له ری دهر چوون و، خواش ﴿وَمَنْ لَّمْ یُبَّ﴾ له سه ر نهوانه مروّف سزا ددهات، که

به هیچ شتێك لاناچن، مه‌گەر به‌ گه‌رانه‌وه‌ بۆ لای خوا، تنجا لێرده‌دا ته‌مه‌ هه‌مووی کورت‌کراوه‌ته‌وه‌، که‌ دوو پرسته‌ له‌ قسه‌که‌ قرتێزاون، چونکه‌ نه‌وه‌ی دوا‌یی که‌ ده‌فه‌رموی: **وَمَنْ لَّمْ يَبْتَ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ** ده‌لاله‌ت له‌سه‌ر ته‌وه‌ دوو پرسته‌یه‌ ده‌کات.

هه‌روه‌ها ته‌وه‌ش ده‌که‌یه‌نی که‌ هه‌ر کام له‌ گه‌له‌ پێکردن (سخریه‌) و (له‌مز)، عه‌یب له‌ یه‌کدی گرتن و، (نېز) ناوو ناتۆره‌ له‌ یه‌کدی هه‌ل‌دان، هه‌ر سێکیان ده‌رچوون له‌ پێگای شه‌ریعه‌ت.

دوو: که‌ ده‌فه‌رموی: **يٰۤاَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا** بێژدی ناو (إسم) به‌کارهێنراوه‌، ته‌مه‌ بۆ ترساندنه‌ له‌وه‌ی باسی خه‌لک بکری به‌ ناویک که‌ پێیان ناخۆشه‌، چونکه‌ له‌ قه‌ب و نازناوه‌کانیش هه‌ر ناو، هه‌روه‌ها هۆشداریی پێدانه‌ که‌ خراپترین ناو، ناوی فاسیقیتیه‌ که‌ دێته‌ سه‌ر ئێوه‌، که‌واته‌: خۆشان له‌ناوبردنی خه‌لک به‌ خراپه‌ به‌اریزن.

سێ: که‌ ده‌فه‌رموی: **بَعْدَ الْإِيمَانِ**، واته‌: دوا‌ی نه‌وه‌ی مرو‌ف ئیمانی وه‌ده‌ست هێناوه‌، ناگونجێ نازناوی فاسیقیتیه‌ بۆ خۆی په‌یدا بکات، چونکه‌ گونا‌هو تاوانه‌کان شایسته‌ی نه‌هلی شیرک و کوفرن، نه‌وانه‌ن که‌ هیچ پێگه‌یه‌کیان له‌به‌رده‌مدا نیه‌ له‌ گونا‌هو تاوانیان، بیانپه‌ریکنێته‌وه‌، به‌لام ئیمان خاوه‌نه‌که‌ی ده‌په‌ریکنێته‌وه‌وه‌، دووری ده‌خاته‌وه‌ له‌ گونا‌هو تاوان و خراپه‌.

چوار: که‌ ده‌فه‌رموی: **فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ**، ته‌مه‌ بۆ زیاتر ده‌رخستنیانه‌، که‌ حا‌له‌که‌یان نافۆلاتر پێشان بدری، تا‌کو خه‌لک ناگادار بکریته‌وه‌ که‌ بۆیه‌ شایسته‌ی نه‌وه‌ بوون، سته‌م له‌واندا کورته‌ه‌لێ، له‌به‌ر نه‌وه‌ی ناوی فاسیقیتیه‌یان خسته‌وته‌ سه‌ر خۆیان، به‌هۆی ته‌وه‌ هه‌ل‌س و که‌وته‌ خراپانه‌وه‌، که‌ زیان به‌ به‌رانبه‌ره‌کانیان ده‌که‌یه‌نن، که‌ بریتین له‌ گه‌له‌ پێکردن و عه‌یب لێگرتن و ناوو ناتۆره‌ لێه‌ل‌دان.

(٩). خوا **يٰۤاَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا** بۆ جاری پێنجه‌م له‌م سوورته‌ موباره‌که‌دا، بانگی په‌رواداران ده‌کات به‌ نازناوی ئیمان: **يٰۤاَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا احْبِبُوا كَيْدًا مِنَ الظَّنِّ**، نه‌ی نه‌وانه‌ی په‌رواتان هێناوه‌! خۆتان له‌ زۆر گومانان به‌اریزن، به‌ ته‌کیده‌ مه‌به‌ست له‌ زۆر گومان، واته‌: زۆر گومانی

خراب، نه گهرنا گومانی چاک لیره! مه بهست نیه، (الْإِجْتِنَابُ: إِفْتِعَالٌ مِنْ جَنْبُهُ وَأَجَنْبُهُ: أَبْعَدُهُ وَجَعَلَهُ جَانِبًا آخَرَ)، (إِجْتِنَابُ) (إِفْتِعَالُ) له (جَنْبُهُ) واته: دووری خسته وه، (وَأَجَنْبُهُ) واته: (أَبْعَدُهُ) دووری خسته وه، واته: بردیه لایه ک، لاتنه نیشتی ک، یان بردیه لاتنه نیشته که ی دیکه، لیره! که ده فهرموئ: ﴿يَتَأْتِيهَا الْبُيُوتُ مُمْتَلِئَاتٌ مِمَّا أُخْتَبِرُوا كَيْفًا مِنْ الْبَلَدِ﴾، نه ی نه وانه ی پرواتان هینا وه! خوٲان له زور گومانان بپاریزن، واته: زور خولیاو خه یالی خراب که به دلتاندا دین، خوٲانیان لی بپاریزن، بوچی خوٲمان له زور خولیاو خه یال و گومانی خراب بپاریزین؟

(۱۰). ﴿إِنَّكَ بَعْضُ الْأُنَّاسِ﴾، چونکه هه ندیک له گومانان گونا هن، که نه ویش بریتیه: له گومانیک نه گهری راست دهر چوونی نه بن و زهمینه ی نه بن، نه یفه رمووه: خوٲان له هه مووی بپاریزن، چونکه نه گهر هه ندیک گومان گونا هن، دباره هه ندیکیشیان گونا هن، نه وانیش نه و گومانان هن که له جتی خوٲان دان و، زهمینه ی راست دهر چوونیان هه یه.

(۱۱). ﴿وَلَا تَحْسَبُوا﴾، سیخوپی مه که ن، هه ست له یه کدی پامه گرن، بو نه ودی که م و کوپی و عه یب و هه نسوکه وئی به کدی بزائن، (التَّجَسُّسُ: الْبَحْثُ بِوَسِيلَةٍ خَفِيَّةٍ، وَهُوَ مُسْتَقًى مِنَ الْجَسِّ، وَهُوَ مِنَ آثَارِ الظَّنِّ)، (تَجَسُّسُ): بریتیه له لیکوٲینه ووهو پشکنین به هوئی نامرازنکی په نهانه وه، که له وشه ی (جَسَّ) ووه داتاشاروه، ده کوتری: (جَسَّ النَّبْضُ)، ده مار گرتن، که نه ویش هه ره له شوٲنه واره کانی گومانه.

(۱۲). ﴿وَلَا يَفْتَبْ بَعْضُكُمْ بَعْضًا﴾، هه رووه ها با هه ندیکتان غه یه ی هه ندیکتان نه که ن، واته: پاشمله به خراپه باسی یه کدی مه که ن، (الْإِغْتِيَابُ: إِفْتِعَالٌ مِنْ غَابَ) (الْمُتَعَذِّي إِذَا ذَكَرَ فِي غَيْبِهِ مَا يَسُوُّهُ)، (إِغْتِيَابُ): (إِفْتِعَالُ) له (غَابُهُ)، واته: له حالیکدا که له وئی نیه به خراپه باسی کردو، به شیوه یه ک باسی کرد، پی ناخوٲ بی.

(۱۳). ﴿إِنَّ أَحَدَكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا﴾، تاپا یه کیک له تپوه هه ده کات گوٲتی براهه که ی به مردووی بخوات؟ لیره! نه و پرسیار کردنه (الْإِسْتِفْهَامُ تَقْرِيرٌ لِتَحَقُّقِ الْمُسْتَفْهَمِ مِنْهُ)، پرسیار کردنه که پرسیار کردنی چه سپاندنه، له بهر نه ودی شتیکی چه سپاوه

نهودی له باره یه وه پرسیار ددکری، که بریتیه: له گوشتی برای خو به مردوویی خواردن، شتیکی خراپه، خاودنی (التحریر والتنویر): (مُحَمَّد الطاهر بن عاشور)، له تهفسیره کهیدا^(۱)، هه ندنیک شتی گرنک له باره ی غه بیه ته وه ده لئی، ده لئی:

(الْإِغْتِيَابُ: ذَكَرَ أَحَدُ غَائِبٍ مَا لَا يُحِبُّ أَنْ يَذْكَرَ بِهِ، وَالِإِسْمُ الْغَيْبَةُ، إِذَا قَالَ: (وَلَا يَغْتَبِ) بَدَلُ (اجْتِنَبِ الْغَيْبَةَ) لِقَصْدِ التَّوَطُّعِ لِلتَّمْثِيلِ الْوَارِدِ: ﴿أُحِبُّ أَحَدَكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا﴾، إِذِ التَّمْثِيلُ مُحْتَمِلٌ لِقَاعِلٍ وَمَفْعُولٍ فَمَهْذُ بِهِ مَا يَذُلُّ عَلَيْهِ)، (إِغْتِيَابُ): بریتیه له باسکردنی که سێک که نادیاره، به شیوه یه ک که هه ز نه کات، باس بکری، له سه ر کیشی (إِفْتِعَالُ) ه، ناوه که بریتیه: له (غَيْبَةُ)، بویه ش فه رموویه قی: ﴿وَلَا يَغْتَبِ بَعْضُكُم بَعْضًا﴾، له جیانی بفه رموی: (اجْتِنَبِ الْغَيْبَةَ)، تاکو زه مینه خو ش بکات بو ته وینه هینانه وه به ی دادی، بویه ده فه رموی: ﴿أُحِبُّ أَحَدَكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا﴾، چونکه وینه هینانه وه که بکه ریک و به رکاریک ده گریته خو ی، بویه به وه دی که به نن، زه مینه ی بو خو شکردوه.

نجا پرسیارکردنی ته قیری ده که وینه سه ر شتی که سه لمیتراو بی، له لای دینراو، لیره دا که ده فه رموی: ﴿أُحِبُّ أَحَدَكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا﴾، بیکومان شتی که بابای دیندراو نکوولی لئ ناكات، ته وه به که هه ز ناكات گوشتی بریه که ی به مردوویی بخوات، که واته: نایا نیوه هه زی لئ ده که ن؟ به ته نکید هه ز نا که ن، نجا که هه ز نا که ن، گوشتی برای خو تان به مردوویی بخو ن، به شیوه یه کیش مامه له ی له که لدا مه که ن، که وه که ته وه بی به مردوویی گوشته که ی بخو ن، ته ویش ته وه به: له کاتیکدا له وئ نیه و ناماده نیه، به خراپه باسی بکه ن، چونکه نه گهر گوشت لئ خواردنی به مردوویی و گوشت لیکردنه وه له جهسته ی، زیان به جهسته ی ده گه به نن، به خراپه باس کردنیشی، زیان به که سایه تیی ده گه به نن، به رووح و جهسته یه وه، که له راستییدا خراپه تره له گوشت لئ خواردنه که ی.

۱۴- بۆیهش دهفه رموی: ﴿فَكَرِهْتُمُوهُ﴾، پیتان ناخۆشه، ئه مه وهلامی پرسیار کردنه چه سیینه ره که یه (الِاسْتِفْهَامُ التَّقْرِيرِي)، ده شگونجنی: ﴿أَحِبُّ أَحَدَكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ﴾، پرسیار کردنی نکوولییلکه رانه بی و، ئه مهش وهلامه که ی بی، واته: پیتان ناخۆشه، پیتان ناخۆش بوو، یاخود ئه مه په یوه ست بوونی شتی که به شتی که وهو په یداکراوی که به په یداکه ری که وه، وهک ده گوتری: (جَاءَ فُلَانٌ مَاشِيًا فَتَعَبَ)، فلانکهس به پتیا هات، ماندوو بوو، واته: ئیوهش ئه گهر گۆشتی برای خۆتان به مردوویی بخۆن، پیتان ناخۆشه.

۱۵- ﴿وَأَنقَرُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ ثَوَابُ رَجِيمٍ﴾، پاریزیش له خوا بکهن، به دلنایی خوا زۆر تۆبه وهگرگی میهره بان و به به زهیی، ئه مهش وهک پیتشت باسما ن کرد، به لگه یه له سه ر ئه وه که تهوبه هم غه ییه ت لاده بات، هم تیکرای مافه کانی خه لک لاده بات، به لام گه رانه وهی ساغ و تهوبه ی به راستیی، یه کیک له مه رجه کانی تهوبه ی ساغ و راستیش، ئه وه یه که مروّف ئه گهر مافی خه لکی که وتبته سه ر، به پتی توانا مافه کانیان بۆ رت بکاته وه، ئه گهر خویان مابن، ئه گهر نه مابن، بۆ کهس و کاریان، یان بۆیان بکاته خیر، مافی ماددی بن، یان مافی معنه وویی بن، به هر شتیه که له شیوه کان، ده بی به پتی توانا مافه کانیان بۆ رت بکاته وه، ئنجا تهوبه یه که بهو شتیه یه بی، به ته ئکید خوا ﴿وَعَلَىٰ﴾ ده ی کاته مایه ی پاک بوونه وهی خاوه نه که ی، له هه موو ئه و گونا هانه ی کردوونی.

کورتە باسیک لە بارەی

ئەو شەش قەدەغە کراوەوە، کە لە دوو نایەتی (II و II) دان

بە پێزان!

تیمە ئەو کورتە بایە، لە سێ بڕگەدا دەخەینە پوو:

بڕگە یەکەم:

خوا (عَزَّ وَجَلَّ) دوو چاران فەرموویەتی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾، لە کاتی باسکردنی ئەو شەش قەدەغە کراوەدا، کەواتە: ئەو شەش زۆر هەستیاری مەترسییدارن، پێشتریش گومان: ئەو شەش گوناھە سییان ناشکران و سیسیان پەنھانن: (گالتە پێکردن و، عەیب لێگرتن و، ناوو ناتۆرە لێھەڵدان)، ئەوانە ناشکران و بە زۆری وایە پوو بە پوو دەبن، سێھەکی دیکەش: (گومانی خراپ پێکردن و، سیخوویی بەسەرەووە کردن و، پاشملە بە خراپە باسکردن)یش، پەنھانن، بە زۆری لە حالیکدان، ئەو کەسە ئەو شتانە لە بەرانبەرەدا دەکرێن لەوێ نیە.

بڕگە دووھەم: سێ یەکەمیان کە بریتین لە: گالتە پێکردن و، عەیب لێگرتن و، ناوو ناتۆرە لێھەڵدان، لە خراپترەووە بۆ خراپن، بەلام سێ یەکەمیان لە خراپترەووە بۆ خراپترن:

١- گالتە پێکردن (سُخْرِيَّة): ﴿لَا يَسْخَرُ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ﴾، بریتە لە بەھیچ دانان و بە کەم سەیرکردنی بەرانبەر.

٢- بەلام عەیب لێگرتن (لَغْز): ﴿وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ﴾، بریتە لە ڕەخنە لێگرتن، واتە: عەیبە کە بوونی هەیە و باس دەکری، دوایش چەمک و واتایەکی ڕوون دەکەینەووە.

۳- ناوو ناتۆره لته لدان (نَبَز): بریتیه له نازناوو ناوو ناتۆره ی خراپ بۆ به کارهێنان، که ناوو ناتۆره که مهرج نیه عهیب بێ.

ئىجا نهگه ر سه رنج بده یى: سییه میان له دووه میان نه هودنتره، دووه میشیان له یه که میان ته هودنتره، یه که میان له هه رسیکیان خراپتره، که واته: ته م سى گوناوه ی یه که م، که گوناوه ئاشکرایه کانه، له خراپتره وه بۆ خراپن.

به لام سى دووه میان له خراپه وه بۆ خراپترن، به پێچه وانیه ی سییه کانی پێشه وه وه، چونکه نه وان بریتین له: گومانى خراپ به یه کدى بردن و، سیخوړی کردن و، غه یبته کردن:

یه که م: گومانى خراپ به یه کدى بردن، هه ندیک گومان خراپن، نه که هه موویان، که واته: هه ندیک له گومانان ده گونجی خراپ نه بن و گوناوه نه بن، گومانى خراپ به خه لک بردن هه ندیک جاران گوناوه نیه، به ده قى تابه ته که، چونکه ده قه رموى: ﴿بَنَّا بِهَا الْبَيْنَ ءَامَنُوا أَجَبْنُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّكْ بَعْضَ الظَّنِّ إِنَّهُ ۖ﴾، نه ی نه وانیه ی پرواتان هیناوه! خوتان له زۆر گومانان بهاریزن، زۆر یک له گومانان گوناوه ن، که واته: هه ندیکان گوناوه نین.

دووهم: سیخوړی، سیخوړی ده ره نجامى گومانى خراپه وه، ده رهاویشه ی خراپیشی ده بن، واته: سیخوړی له گومانى خراپ بردن، خراپتره.

سییه م: غه یبته کردن، ته م زۆر خراپتره له سیخوړی کردنیش و له گومانى خراپ بردنیش، وه ک چۆن شۆنه واری سیخوړی کردن، خراپتره له شۆنه واری گومانى خراپ بردن، شۆنه واری خراپى غه یبته کردنیش، زۆر زیاترن و به دترن له شۆنه واری سیخوړی و گومانى خراپ بردن.

برگهی سییه‌م: تیشک خستنه سهر هر کام لهو شه‌ش گونا‌هه:

(۱)- به نسبت گالته کردن (سُخْرِیَّة) هوه:

(الطبري) له باره‌ی گالته پیکردنه‌وه، دوا‌ی لیکۆلینه‌وه‌یه‌کی زۆرو هینانی چهنده شوینه‌واریک ده‌لی: (وَالصَّوَابُ مِنَ الْقَوْلِ فِي ذَلِكَ عِنْدَنَا أَنْ يُقَالَ: إِنَّ اللَّهَ عَنِ بَنِيهِ الْمُؤْمِنِينَ عَنْ أَنْ يَسَخَّرَ بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ جَمِيعَ مَعَانِي السُّخْرِیَّةِ، فَلَا يَجِلُّ لِمُسْلِمٍ أَنْ يَسَخَّرَ مِنَ الْمُؤْمِنِ لَا لِفَقِيرِهِ، وَلَا لَذَنْبٍ رَكْبُهُ، وَلَا لِعَرِّ ذَلِكَ)''.

واته: قسه‌ی راست لهو باره‌وه له لای یتمه، نه‌وه‌یه که بگوتری: لیره‌دا خوا یتمه به گشتیی برواداران قه‌ده‌غه کردوه که هه‌ندیکیان گالته به هه‌ندیکیان بکه‌ن، به هه‌موو مانایه‌کانی گالته پیکردن، که‌واته: په‌وا نیه بۆ مسولمان گالته به برواداریک بکات، له‌به‌ر نه‌وه‌ی هه‌زاره، یان له‌به‌ر نه‌وه‌ی گونا‌هه‌کی کردوه، یان له‌به‌ر جگه له نه‌وه.

چونکه هه‌ندیک شوینه‌واران دینی، زانایان هه‌ندیکیان گوتووایه: مه‌به‌ست پتی نه‌وه‌یه که گالته به به‌کیدی بکه‌ن، وه‌ک نه‌وه‌ی له سه‌رده‌می نه‌فامییدا کردووایه، هه‌ندیکیش گوتووایه: له‌به‌ر نه‌وه‌یه که کابرا هه‌زاره، هه‌ندیک گوتووایه: له‌به‌ر نه‌وه‌یه که نه‌خۆشه، (الطبري) ده‌لی: چه‌مکی (گالته پیکردن)، هه‌موو شیوه‌کان ده‌گرتیه‌وه، به هه‌ر شیوه‌یه‌ک مامه‌له‌له‌گه‌ل نه‌وه‌که‌سه‌دا بکری که پتی ناخۆش بی‌و، به سووک ته‌ماشا کردنی تێدابتی، چه‌مکی (سخریه) ده‌یگریته‌وه.

(۲)- به نسبت عیب لیگرتن (الْأَمَن) هوه:

(الْقُرْطُبي)، ده‌لی: (وَفِي قَوْلِهِ ﴿وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ﴾، تَنْبِيْهُ عَلَى أَنَّ الْعَاقِلَ لَا يَعْيبُ نَفْسَهُ، فَلَا يَنْبَغِي أَنْ يَعْيبَ غَيْرَهُ، لِأَنَّهُ كَنَفْسِهِ، كَمَا قَالَ الرَّسُولُ ﷺ: (الْمُؤْمِنُونَ

كَجَسَدٍ وَاحِدٍ إِنْ اشْتَكَى غَضُوٌّ مِنْهُ تَدَاعَى لَهُ سَائِرُ الْجَسَدِ بِالسَّهْرِ وَالْعُمَى، (آخرجه البخاري: ۶۰۱۱، ومُسلم: ۲۵۸۶، وَغَيْرُهُمَا)، وَاَتَه: كه خوا ﴿۱﴾ ددفرموى: ﴿۲﴾ وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ ﴿۳﴾، نهمه ناگادارکردنهدیه بؤ نهوه كه بابای عاقل عیب له خوئی ناگرئ و خوئی ناشیرین ناکات، بؤیه پتویسته عیب له غهبری خوئی نهگرئ، چونكه نهویش وهك خوئیته، وهك فرهامیشتهكهی پیغهمبه ر ﴿۴﴾ ددفرموى: (بپوادارن وهك یهك جهسته وان، نهگهر نهندامیکی تازاریکی ههبوو، ههموو جهسته لئی ددگریتهوه به شهو نخوونیی و به تا لیها تن).

بؤچی خوا ﴿۵﴾ ددفرموى: ﴿۶﴾ لَا يَسْخَرُ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ ﴿۷﴾، ﴿۸﴾ وَلَا يَسَاءُ مِنْ نِسَاءٍ ﴿۹﴾؛ چونكه به زوری گالته پیکردن له نیو پیاوان دا، حالتهق به کۆمه له به خووه ددهگرئ، ههروهها له نیو ژنانیشدا نهوه زۆره، بؤیه خوا ﴿۱۰﴾ به جیاش باسی نافره تانی کردوه، نهگهرنا وشه ی (قوم) پیاوان و نافره تان ددگریتهوه.

كه ددفرموى: ﴿۱۱﴾ عَسَى أَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ ﴿۱۲﴾، ﴿۱۳﴾ عَسَى أَنْ يَكُنَّ خَيْرًا مِنْهُمْ ﴿۱۴﴾، (جمال الدین القاسمی) له (محاسن التأویل) ^(۱) دا، له (أبو السعود) ی خواستوتهوه، ده لئ: (فَلِإِنْ مَنَاطِ السُّخْرِيَةِ فِي الْفَرِيقَيْنِ لَيْسَ مَا يَظْهَرُ لِلنَّاسِ مِنَ الصُّوَرِ وَالْأَشْكَالِ وَالْأَوَاضَاعِ وَالْأَطْوَارِ الَّتِي عَلَيْهَا يَذُورُ أَمْرُ السُّخْرِيَةِ غَالِبًا، بَلْ إِنَّمَا هُوَ الْأُمُورُ الْكَامِنَةُ فِي الْقُلُوبِ، فَلَا يَجْتَرِئُ أَحَدٌ عَلَى اسْتِحْقَارِ أَحَدٍ فَلَعَلَّهُ أَجْمَعُ مِنْهُ).

واته: له راستییدا گالته به یه کدی کردنی نهو دوو کۆمه له (یانی: کۆمه لئ پیاوان گالته به پیاوان بکهن و، کۆمه لئ نافره تان گالته به نافره تان بکهن)، هه له یه هوکاره که ی نهوه بی که بؤ خه لک دهر ده که وئ، له دیمهن و شیوه کان و له حالته و هه لسوکه وته کان، که به زوری گالته به هوئ نهوه دیه، چونكه بؤ هه لسه نکاندن خه لک ده بی نهو راستیانه بگریته پتوهر که له دله کاند

جنگیرن، نهویش هیچ که سیک ناتوانی یه کیکی بهو هویه به کهم بگری، چونکه بهس خوا ﴿۱﴾ ده زانی نهو چی له دلدا هیهو، په نکه زور لهو کهسهی گالته ی پی ده کات (باشتر بی و) کو که ره ده تر بی بو چاکه کان.

۳- به نسبت ناوو ناتوره له یه کدی هه لدان: ﴿وَلَا تَنْبَرُوا بِالْأَلْفِ﴾ ۵۰ هوه:

۱- له هوی هاتنه خواره ده که ی دا باسماں کرد، که نهو هاو ده له گو توو یه تی: کاتی پیغه مبه ر ﴿۱﴾ هاته مه دینه، هیچ کام له تیمه نه بوو، دوو ناو یان سی ناوی نه بن، تنجا دیاره هه بووه که هه ندیک له ناو ده کانی پی ناخوش بووه، پتیاں بانگ بگری، پیغه مبه ریش ﴿۲﴾ نه یزانیوه کام ناوه ی پی خوشه و، کام ناوه ی پی ناخوشه! تنجا که به ناو یک بانگی یه کیکیان کرده گو توو یانه: نه ی پیغه مبه ری خوا! ﴿۳﴾ بهو ناو ده بانگی مه که پتی ناخوشه، بویه خوا ﴿۴﴾ نهو تیه ته ی نارد ه خوار، که ناوو ناتوره له یه کدی هه لمه دهن.

۲- هه ره لهو باره ده پتویسته نه وه ش بلین که پیغه مبه ر ﴿۵﴾ ده فهرمو: ﴿مَنْ قَالَ لِأَخِيهِ يَا كَافِرٌ! فَقَدْ بَاءَ بِهَا أَحَدُهُمَا، إِنْ كَانَ كَمَا قَالَ، وَإِلَّا رَجَعَتْ عَلَيْهِ﴾ (أخرجه البخاري: ۶۱۰۴، ومسلم: ۶۰، وغيرهما)، واته: (هه ره که سیک به برابه که ی خوی بلن: نه ی کافر! نهو به کیکیان گونا هه که ی خستوته نه ستو، نه که ره وایی (بابای به رانه بری کافر بی)، نه که ره نا گونا هه که بو خوی ده که ریته وه (بو بابای بیژره).

۳- (القرطبي) له باره ی نهو ده که چ شتیک پتیناسه ی نهو ده کات و، نهو چوار چینه یه دیاری ی ده کات که ناوو ناتوره و عیب گرتن بگریته خوی؟ ده لی: ﴿وَالَّذِي يَضِطُّ هَذَا كَلُّهُ أَنْ كَلَّ مَا يَكْرَهُ الْإِنْسَانُ إِذَا تَوَدَّى بِهِ، فَلَا يَجُوزُ لِأَجْلِ الْأَذْيَةِ﴾^(۱)، واته: نهو ده ی نهو هه مووی کو تپروژ ده کات، نهو ده یه هه ره ناو یک که سیک پتی ناخوش بیت، پتی بانگ بگری، نابن پتی بانگ بگری و هه رامه، چونکه پتی تووشی نازار ده بی.

٤- (القرطبي) ليردها هه‌لاواردتيك ديتي له تەفسيره‌كه‌ی خويدها^(١)، ده‌لي: (وَقَعَ مِنْ ذَلِكَ مُسْتَنَى: مَنْ غَلَبَ عَلَيْهِ الْإِسْتِعْمَالُ كَالْأَعْرَجِ وَالْأَحْدَبِ، وَلَمْ يَكُنْ لَهُ فِيهِ كَسْبٌ وَلَا يَجِدُ فِي نَفْسِهِ مِنْهُ عَلَيْهِ، فَجَوَزَتْهُ الْأُمَّةُ وَاتَّفَقَتْ عَلَى قَوْلِهِ أَهْلُ الْمِلَّةِ، كَمَا قَالَ الرَّسُولُ ﷺ: (مَا يَقُولُ دُو الْيَذِينَ؟ أَخْرَجَهُ الْبُخَارِي: ٧٣١).

واته: ليردها هه‌لاواردتيك هه‌يه، نه‌ويش نه‌وديه كه‌سيك نازناويكي زور بو به‌كاربي، وه‌ك شهل و پشت كور، بو‌خوشي واي له‌خوي نه‌كردي، دليشي پتي ناره‌حه‌ت نه‌بي، نه‌وه ئۆمه‌ه‌ت و نه‌ه‌لي ميلله‌ت، (واته: ميلله‌تي ئيسلام)، نه‌وديان به‌ ره‌وا زانيوه، وه‌ك چۆن پيغه‌مبه‌ريش ﷺ فه‌رمووي: (مَا يَقُولُ دُو الْيَذِينَ؟) خاوه‌تي دوو ده‌سته‌كان چي ده‌لي؟ هه‌موو كه‌س دوو ده‌ستي هه‌ن، به‌لام دياره‌ نه‌وه ده‌ستي دريژتر بوون، پيشي ناخوش نه‌بووه كه‌ به‌و نازناوه بانگ بكري، واته: كه‌سيك كه‌ به‌و نازناوه نه‌بي نه‌ناسري، و، پيشي ناخوش نه‌بي، زانايان له‌به‌ر ناچاري به‌ ره‌وايان داناوه.

٤- به‌نسبه‌ت گوماني به‌د بردن (سوء الظن)ه‌وه:

له‌و باره‌وه سه‌ره‌تا دوو فه‌رموده‌ي پيغه‌مبه‌ر ﷺ ديتين:

١- پيغه‌مبه‌ر ﷺ ده‌فه‌رموي: (إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَ مِنَ الْمُؤْمِنِ ثَلَاثًا: دَمَهُ، وَمَالَهُ، وَأَنْ يُظَنَّ بِهِ ظَنُّ السُّوءِ) (أَخْرَجَهُ الْبَيْهَقِيُّ فِي شُعَبِ الْإِيمَانِ: ٦٧٠٦)، واته: بيگومان خوا ستي بروداري فه‌دده‌كه‌ر دوون: خويني و، مال و ساماني و، نه‌وه كه‌ گوماني خراپي پي بيردري.

٢- پيغه‌مبه‌ر ﷺ ده‌فه‌رموي: (إِيَّاكُمْ وَالظَّنَّ، فَإِنَّ الظَّنَّ أَكْذَبُ الْحَدِيثِ، وَلَا تَحَسَّسُوا، وَلَا تَجَسَّسُوا، وَلَا تَنَافَسُوا، وَلَا تَحَاسَدُوا، وَلَا تَبَاغَضُوا، وَلَا تَدَابَرُوا، وَكُونُوا عِبَادَ اللَّهِ إِخْوَانًا) (أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ: ٤٨٤٩، وَمُسْلِمٌ: ٦٧٠١).

واته: خوتان له گومان بپارتيزن، چونکه گوماني خراب درؤترين قسه يه و، هه ست له يه کدی پامه گرن و، سيخوړي له سهر يه کدی مه کهن، له مامه له دا قیل له يه کدی مه کهن، (نرخي زياد بخه نه سهر شتيک نه ک به مه به ستی کړين به لکو به مه به ستی کلاو له سهری خه لک نان) و، هه سووډي به يه کدی مه به ن و، يه کدی مه بوغزین و، پشت له يه کدی مه کهن و، به ندهی خوا بن و برای يه کدی بن.

له باره ی گومانی خراب بردنوه: (القرطبي) قسه يه کی جوان ده کات له ته فسيړه که ی خو ی دا^(١)، ده لئ: (وللظن حالتان: حالة تُعرف وتَقْوَى بوجه من وجوه الأدلة، فيجوز الحكم بها، وأكثر أحكام الشريعة مبنية على غلبة الظن، والحالة الثانية: أن يقع في النفس شيء من غير دلالة، فلا يكون ذلك أولى من ضده، فهذا هو الشك، فلا يجوز الحكم به، وهو المنهي عنه).

واته: گومان دوو حاله ی هه يه:

یه که م: حاله یتیکيان که ده زانړی و، به پرویک له پرووه کانی به لکه کان به هیژ ده بی، ته مه دروسته بو حوکمدان به کار به یتر ی و، زؤربه ی یاساکانی شه ربعت له سهر گومانی زال بنیات نراون.

دوو هم: نهو ده که شتيک به یته دلی مروقه وه به بی به لکه يه ک و نيشانه يه ک و، نهو دی که ووتو ته دل، له پيشتر نه بی له دزو پیچه وانه که ی، نهو ده ش بریتیه: له (شک) دوو دلبي، که به دلنایي نهو دروست نیه بو حوکمدان به کار به یتر ی و، شتيکی قه ده غه کراوه.

(الزمخشري) که (جمال الدين القاسمي) لئی خواستو ته وه له (معاصر التأويل) دا^(٢)، قسه يه ک له باره ی گومانی خراپه وه ده کات، ده لئ: (والذي يُمَيِّز الظنون التي يجب اجتنابها عما سواها، أن كل ما لم تعرف له أماره صحيحة وسبب ظاهر: كان حراماً واجب الإجتنب، وذلك إذا كان المظنون به، مُمَن شوهده منه الستر والصلاح،

(١) الجامع لأحكام القرآن: ج ٣٦، ص ٢٥٩.

(٢) ٩، ص ١٢٠.

وَأَوْنَسْتُ مِنْهُ الْأَمَانَةَ فِي الظَّاهِرِ، فَظَنَّ الفساد والخيانة به محرم، بخلاف من اشتبه بين الناس بتعاطي الرِّيب والمجاهرة بالخباثت).

واته: نه‌وهی نه‌و گومانانه جیا ده‌کاته‌وه که پتویسته خوځان لى دوور بگیری، له‌گومانه‌کانی دیکه که پتویست نه‌کات، دووریان لى بگیری، نه‌ودیه که هه‌ر گومانیک نه‌نیشان‌به‌کی راستی له‌سه‌ر بى، نه‌هوکاریکى ناشکرای هه‌بى، نه‌وه‌ه‌امه‌و پتویسته دووری لى بگیری، نه‌ویش له‌حالیکدا که بابای گومان پیراو، که‌سیک بى چاکى و پاکى لى بیزاربى و، نه‌مانه‌تی به‌ناشکرا لى زانرا بى، نه‌مه‌گومانى خراپ پى بردن و گومانى موخه‌نه‌تیی پى‌بردن، شتیکى قه‌ده‌غه‌یه، به‌پتجه‌وانه‌ی که‌سیکه‌وه، که‌له‌تو خه‌لکدا شتی دیاری گومان لى‌کراوى هه‌بى، یاخود به‌ناشکرا شتی پیس و خراپ نه‌نجام بدات، (دیاره‌بو خوى وایکردوه که گومانى خراپى پى‌بردرى و، نه‌و کاته‌گومان خراپ پى‌بردن گونا‌ه‌نیه).

(۵- به‌نسبت سیخوړی کردن (التَّجَسُّس) ه‌وه:

خَوَا ۞ دَه‌فهرموى: ﴿وَلَا تَجَسَّسُوا﴾ (إبن عباس) له‌تفسیر کردنى دا کوتوویه‌تى: (يَقُولُ: وَلَا يَتَّبِعْ بَعْضُكُمْ عَوَزَاتَ بَعْضٍ وَلَا يَبْحَثَ عَنْ سِرَائِرِهِ)، (أخرجه: الطبري: ۳۱۸۰۵، عن عبدالله بن عباس).

واته: هه‌ندیکتان به‌دواى ناته‌واووى هه‌ندیکتاندا مه‌گه‌ړین و، با نه‌پشکنى بو دۆزینه‌وه‌ی نه‌تییه‌کانى.

واته: نه‌و نه‌ینى و نه‌و په‌نه‌انانه‌ی پى ناخوشه‌خه‌لک پىیان بزانتى، بى نه‌وه‌ی زیانیان بو خه‌لک هه‌بى.

هه‌لته‌دواى باسې ته‌وه‌ده‌کین که (تَجَسُّس)، یانې: هه‌ست راگرتن و به‌دواى که‌م و کوړیدا‌گه‌ران، هه‌مووى به‌ره‌های قه‌ده‌غه‌نیه.

له‌و باره‌وه‌ش با سه‌ره‌تا دوو فهرماشتی پتجه‌مبه‌ر بیټین ۞:

١- بەکەمیان پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: **إِنَّكَ إِنْ اتَّبَعْتَ عَوْرَاتِ النَّاسِ أَفْسَدْتَهُمْ أَوْ كَذْتَ أَنْ تُفْسِدَهُمْ**، (رواه: أبو داود: ٤٨٨٨، ابن حبان: ٥٧٦٠، أبو يعلى: ٧٣٨٩، عَنْ مَعَاوِيَةَ بْنِ أَبِي سُفْيَانَ، رضي الله عنهما، وصححه الألباني في «صحيح الترمذی والترغیب»: ٢٣٤٢).

(پێغەمبەر ﷺ نامۆزگاریی بەکیک دەکات، کە دیارە جوړیک لە بەرپر سياريتی و حوکمرانیی بوو)، دەفەرموێ: تۆ ئەگەر بە دواى کەم و کوپیه کانی خەڵکدا بگه‌ڕێ تێکیان دەدهی، یان خەریکی تێکیان بدەى.

بەو واتایە: ئەگەر ئەوان بزانی تۆ پشکینی و خەفتان دەکەى بۆ پەى پێردنی عەیب و کەم و کوپیه کانیان، ئەوانیش حالیان تێکدەچێ، چونکە زۆر شت لە تۆ دەشارنەو، یان ئەوانیش لە بەرابەریدا بە چاوی دوژمن تەماشای دەکەن، یان بوغزیکیان لە دڵدا پەیدادەبێ، گرتگ ئەوەیە دەبێتە هۆی تێکدانیان، پێغەمبەر ﷺ ڕوونی نەکردۆتەو کە مەبەست لەو تێکدانە چییە، کە بەپێی ژینگەکان و بەپێی کۆمەڵگاكان ئەو دەگوێرێ.

٢- لە فەرمايشيتکى دیکەدا پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: **إِذَا مَعْشَرَ مَنْ آمَنَ بِلِسَانِهِ، وَلَمْ يَدْخُلِ الْإِيمَانُ قُلُوبَهُ! لَا تَتَّبِعُوا الْمُسْلِمِينَ، وَلَا تَتَّبِعُوا عَوْرَاتِهِمْ؛ فَإِنَّهُ مَنْ يَتَّبِعْ عَوْرَاتِهِمْ، يَتَّبِعِ اللَّهَ عَوْرَتَهُ، وَمَنْ يَتَّبِعِ اللَّهَ عَوْرَتَهُ، يَفْضَحْهُ فِي بَيْتِهِ** (أخرجه أحمد: ١٩٧٧٦، وأبو داود: ٤٨٨، قال الألباني: حسن صحيح).

واتە: ئەى ئەو کۆمەڵەى بە زمان ڕواتان هێناو! بەلام ئیمان نەچۆتە نێو دڵیان، غەیبەتی مسوڵمانان مەکەن و، بە دواى کەم و کوپیه کانیاندا مەگه‌ڕێن، چونکە هەر کەسێ بە دواى کەم و کوپییاندا بگه‌ڕێ. خواش ﷻ بە دواى کەم و کوپیی وێیدا دەچێ، هەر کەسێش خوا ﷻ بە دواى کەم و کوپیدا بچێ، لە مالى خۆیدا پەردەى لەسەر هەڵدەمالێ و عەیبی دەرەخات و، نابرووی دەبات.

(محمد الطاهر بن عاشور) له تهفسیره که ی خویدا^(۱)، دهلت: (التَّجَسُّسُ مِنْ فُرُوعِ النَّهْيِ عَنِ الظَّنِّ، فَهُوَ مُقَيَّدٌ بِالتَّجَسُّسِ الَّذِي هُوَ إِمَّا أَوْ يُفْضِي إِلَى الْإِثْمِ، وَإِذَا عَلِمَ أَنَّهُ يَزْكِبُ عَلَيْهِ مَفْسَدَةٌ عَامَّةٌ، صَارَ التَّجَسُّسُ كَبِيرَةً، وَمِنْهُ التَّجَسُّسُ عَلَى الْمُسْلِمِينَ لَمَنْ يَنْتَغِي الضَّرَّ بِهِمْ، فَالْمَنْهِيُّ عَنْهُ هُوَ التَّجَسُّسُ الَّذِي لَا يَنْجُرُ مِنْهُ نَفْعٌ لِلْمُسْلِمِينَ أَوْ دَفْعُ ضَرِّ عَنْهُمْ، فَلَا يَشْمَلُ التَّجَسُّسُ عَلَى الْأَعْدَاءِ، وَلَا تَجَسُّسُ الشَّرْطِ عَلَى الْجَنَّةِ وَاللُّصُوصِ).

واته: سیخوپی کردن (به لأم نه گهر بگوتری: جاسووسی کردن باشته، هه رچهنده له زمانی کوردیدا له بری جاسووس، سیخوریان به کارهیناوه، که سیخویر ناوی ناژده تیکیشه گوشتی ده خوری)، جاسووسی کردن له لقه کافی قه دهغه کردنی گومانه، (گومانی خراپ)، بویه په یوه سته به جاسووسی کردنیکه وه که گونا بیت، یاخود سهر بکیشی بؤ گونا بیه لأم نه گهر بزانی که خراپه به کی گشتی له وه جاسووسی کردنه په یداده بی، نه وه کاته نه وه جاسووسی کردنه ده بیته گونا بیه کی گه وه، که نه ویش بریتیه له جاسووسی کردن به سهر مسولمانا نه وه، بؤ که سیک که بیه وی زیانیان پی بگه یه نی.

که واته: نه وه ی که قه دهغه کراوه، بریتیه له جاسووسی کردنیک که سوودنیک بؤ مسولمانان تیدا نه بی و، دوور خستنه وه ی زیاننیک لیان تیدا نه بی، بویه نه وه جاسووسی کردنه ی که قه دهغه یه، گشتگیر نیه بؤ جاسووسی کردن له سهر دوزمنان، هه روه ها جاسووسی کردن شوپته و پولیس له سهر تاوانباران و، له سهر دزو ریگران ناگریته وه.

که نیستا له پوزگاری نيمه دا پی ده گوتری: هه والگری (مخابرات)، نه وانیه که هیمنی و ناساییشی کومه لگا ده پاریزن، نه وانیه نه گهر بیت و چاو ورد نه که نه وه و نه پشکن و، به دوا ی نه وانیه نه گه پین که خه ریکی پیلان گیر ی و تیکدانی هیمنی و ناساییشی خه لکن، یاخود زیان پنگه باندنیان، یاخود دزی

لیکړدنیا نن، یان ده سترې ژبې کړنه سهر ژيان و نامووسیانن، نهو کاته تاوانباران
 پریان بو تهخت و ناچووغ دهبی، که واته: نهودی قه ده غیه که خوا ۴۴
 ده فهرمو: **وَلَا تَحْسُرُوا**، واته: جاسووسی له سهر به کدی مه کهن، له رووی
 زیان به یه کدی که یاندنه وه، به لآم بو دوورخستنه وهی زیان، جاسووسی کردن
 له سهر دوژمنان، بیگومان نه وه ناگریته وه، پیغه مبه ری خوا ۴۵ له جهنگه کانیدا
 یه کیکی له هوپسه کانی سهرکه وتی، نه وه بووه که هه والگریه کی به هیزی
 هه بووه، زانیاری له سهر دوژمن کوکړدو ته وه و زانیویه تی دوژمن هیزی چهنده؟
 به ته مای چیه؟ چونه؟ که نه ووش هه مووی ده چته وه نیو بازنه ی فراوانی
 جاسووسی کردن یاخود هه والگریه وه.

٦- به نسبت غیه تکررن (إغتیاب) دوه:

ته میان پویستی به شیکړدنه وه و ورده کاری زیاتر ده کات، زانیان زوریان
 قسه له باریده وه کړدوه، هر چه نده کاتی خوئی نیمه پیناسه ی غیه ته مان کرد،
 به لآم دوو باره ی ده کهینه وه.

یه ک: پیناسه ی غیه ت:

(الإِغْتِيَابُ: ذَكَرَ أَحَدٌ غَائِبٍ مَّا لَا يُجِبُ أَنْ يُذْكَرَ بِهِ، وَالْإِسْمُ مِنَ الْغَيْبَةِ مِثْلُ
 الْغَيْلَةِ، أَوِ الْغَيْبَةِ: ذَكَرَ الْغَيْبِ بِظَهْرِ الْغَيْبِ)، نهم دوو پیناسه یه کراون بو غیه ت
 و، هه لبه ته پیناسه ی زیاتریش هه لده گری:

أ- (إِغْتِيَابُ): بریتیه له وهی که سیک که ناماده نیه، به شیویه ک باسی بکری، پتی ناخوش
 بی، ناوا باس بکری، ناوی (إِغْتِيَابُ) بریتیه له (غَيْبَةِ)، به کوردی هه پتی ده لئین:
 غیه ت کردن، وهک (الْغَيْلَةُ)، واته: په نهانکوژی، له (إِغْتِيَالِ) دوه هاتوه، (غَيْبَةِ) ش له
 (إِغْتِيَابِ) دوه هاتوه، واته: پاشمله به خراپ باس کردن.

ب- هه ندیکیش (غَيْبَةِ) یان ناوا پیناسه کړدوه: (ذَكَرَ الْغَيْبِ بِظَهْرِ الْغَيْبِ)، بریتیه له
 باسکردنی که م و کوپی له کاتی ناماده نه بوونی بابای باسکراودا، واته: پشتمله.

پېغەمبەرى خوا ﷺ زۆر باش پېناسەى (غېبە)ى بۆ کردووين، وەك لەو
 فەرمايشتەدا هاتو: {عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: أَتَدْرُونَ
 مَا الْغَيْبَةُ؟ قَالُوا: اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ، قَالَ: ذِكْرُكَ أَخَاكَ بِمَا يَكْرَهُ، قِيلَ: أَفَرَأَيْتَ إِنْ
 كَانَ فِي أَخِي مَا أَقُولُ؟ قَالَ: إِنْ كَانَ فِيهِ مَا تَقُولُ فَقَدْ اغْتَابَتْهُ، وَإِنْ لَمْ يَكُنْ فِيهِ فَقَدْ
 بَهْتَمَهُ} (أخرجه مُسْلِم: ۲۵۸۹، وأبو داود: ۴۸۷۴، والتِّرْمِذِي: ۱۹۳۴، والنَّسَائِي فِي الْكُبْرَى:
 ۱۱۵۱۸، وَغَيْرُهُمْ).

واتە: ئەبوو ھورەیرە (خوایى پازى بى) گىراو بەتەو دە پېغەمبەر ﷺ رۆژىك
 پرووى لە ھاو دەلانى کردو، فەرموویەتی: دەزانن (غېبە) چىیە؟ ئەوانیش گوتووین: ئەو
 خواو پېغەمبەرە کەى زانائرن، فەرموویەتی: بریتىە لە باسکردن بىرە کەت بە
 شىو بەیک کە پىی ناخۆش بىت، گوترا: ئایا ئەگەر ئەو دەیلیم لە بىرە کەمدا
 ھەبى؟ (واتە: ھەر بە غەیبەت لە قەلەم دەدرى؟)، فەرمووی: ئەگەر ئەو دە
 دەیلێى لە بىرە کەتدا ھەبى (کەم و کوپىەک و عەییەک)، ئەو غەیبەت
 کردو، بەلەم ئەگەر ئەو کەم و کوپىەى تیدا نەبى، بوختانت پى کردو.

یانى: خراپتر لە غەیبەت، (بەتان) واتە: تۆمەتیک پال بەدەى لای کەسێک کە
 بەرى بىت لەو شتە.

بە کوردی دەلێن: بوختان، بەلەم بوختانى داوین پىسى لە شەرعدا پى
 دەگوترى: (قذف)، لە سوورەتی (النور)دا، خواى پەرەردگار وشەى (زەمى)
 بەکارھێناو: {وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ...}، (زەمى)، یانى: (قذف)، بەلەم
 تۆمەتبارکردن خەلکى بە غەبرى داوینپىسى، پى دەگوترى: بوختان، کە لە
 کوردیدا وشەى بوختانى بۆ بەکاردێنن، ھەر لە (بەتان)ى عەرەبى ھەواتو،
 واتە: تۆمەتبارکردن کەسێک بە گوناھێک کە نەیکردبى، یان بە کەم و
 کوپىەک کە تیدا نەبى.

دوو: خراپى غەيبەت و سزای سەختى:

له بارەى خراپى و سزای سەختى غەيبەتکردنەوه، پێغه مبهرى خوا ﷺ
 فەرمايشىكى هەيه: (عَنْ أَبِي بِنِ كَعْبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: لَمَّا
 عُرِجَ بِي، مَرَزْتُ بِقَوْمٍ لَهُمْ أَظْفَارٌ مِنْ نَحَاسٍ، يَخْمُسُونَ وُجُوهُمْ وَصُدُورَهُمْ، فَقُلْتُ:
 مَنْ هَؤُلَاءِ يَا جَبْرِيلُ؟ قَالَ: هَؤُلَاءِ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ لُحُومَ النَّاسِ وَيَقَعُونَ فِي أَعْرَاضِهِمْ)
 (أخرجه أحمد: ١٣٣٦٤، وأبو داود: ٤٨٧٨، وَصَحَّحَهُ الْأَلْبَانِي فِي صَحِيحِ الْجَامِعِ: ٥٢١٣).

واتە: نوبەى كورى كەعب (خوا لى رازى بى)، دەلى: پێغه مبهرى خوا ﷺ
 فەرمايو: ئەو كاتەى بەرز كرامەوه (مەبەستى پێى شەورۆ و بەرزبوونەوهى)،
 بە لای كۆمەلىكدا تێپەريم، نینۆكى ئاسن و مسیان هەبوو، دەم و چاوى خۆيان
 پێ دەرنیەوهو، سینگى خۆيان پێ دەرنیەوه، گوتم: ئەى جیبریل! ئەوانە كین؟
 فەرمايو: ئەوانە كەسانى كین گوشتى خەلك دەخۆن و، لە سومعهو كەرامەتيان
 دەدەن، (واتە: دەیانەوى كەسایەتيان لە كەدار بکەن و بیانشكێنن پاشمەلە یاخود
 بەرەو ڕوو).

سێ: جۆره كانی غەيبەت:

ئایا غەيبەت هەر يەك جۆره؟

(القرطبي) له تەفسیرەكەى دا^(١) ئەم قسەيه لە حەسەنى بەصراییهوه دىنى،
 دەلى: (قَالَ الْحَسَنُ: الْغَيْبَةُ ثَلَاثَةٌ أَوْجُهُ، كُلُّهَا فِي كِتَابِ اللَّهِ تَعَالَى: الْغَيْبَةُ، وَالْإِفْكَ،
 وَالْبُهْتَانُ، فَأَمَّا الْغَيْبَةُ: فَهِيَ أَنْ تَقُولَ فِي أَخِيكَ مَا هُوَ فِيهِ، وَأَمَّا الْإِفْكَ: فَأَنْ تَقُولَ فِيهِ
 مَا بَلْغَكَ عَنْهُ، وَأَمَّا الْبُهْتَانُ: فَأَنْ تَقُولَ فِيهِ مَا لَيْسَ فِيهِ).

له راستییدا حەسەنى بەصرایى زانایەكى زۆر وردو باش تێگەشتوو بووه له
 قورئان و سوننەت، بۆیه هەندىك له زانایان بە (سَيِّدُ الثَّابِعِينَ) ناو دەبەن،

واته: گه‌وره‌ی جیلی شویتکه‌وتووان، ده‌لئ: غه‌یه‌ت سئ جور، هه‌ر سئیکان له‌ کتییی خوای به‌رزدا هه‌ن، که‌ بریتین: له‌ (الْغِیْبَةُ وَالْإِفْکُ وَالْبُهْتَانُ)، واته: غه‌یه‌ت کردن و، قسه‌ بۆ هه‌لبه‌ستن و، تۆمه‌تبار کردن:

أ- (غِیْبَةُ): بریتیه‌ له‌وه‌ی تۆ شتیک له‌ باره‌ی براهه‌که‌ته‌وه‌ بلئی، نه‌و سیفه‌ته‌ی تیدا بئ، (به‌لام پئی ناخۆش بئ).

ب- (إِفْکُ): نه‌وه‌یه‌ تۆ شتیک له‌ باره‌وه‌ بلئی، که‌ پیتکه‌یشتوه‌، (پئی هه‌لبه‌ستراوه‌، به‌ تۆ که‌یشتوه‌، تۆش بیلئی)، بئ نه‌وه‌ی ساغی بکه‌یه‌وه‌، داخۆ وایه‌ یان نا؟.

ج- (بُهْتَانُ): ته‌وه‌یه‌ تۆ شتیک له‌ باره‌وه‌ بلئی، نه‌و سیفه‌ته‌ خراپیش بئ و تیشی دانه‌بئ، عه‌یب و که‌م و کوپیه‌کی پال بدیه‌ لا، که‌ تیتیدا نه‌بئ.

چوار: غه‌یه‌ت کردنی نامسوڵمانان:

نایا غه‌یه‌ت کردنی نامسوڵمانانیش، وه‌ک هی مسوڵمانان گوناهاه‌:

له‌و باره‌وه‌ (الْأَلُوسِي) له‌ ته‌فسیره‌که‌ی (روح المعاني) دا^(۱)، ده‌لئ: (وَأَمَّا الذُّمِّيُّ فَكَالْمُسْلِمِ فِيمَا يَرْجِعُ إِلَى الْمَنْعِ عَنِ الْإِذَاءِ، لَأَنَّ الشَّرْعَ عَصَمَ عِرْضَهُ وَدَمَهُ وَمَالَهُ، وَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: مَنْ سَمِعَ يَهُودِيًّا أَوْ نَصْرَانِيًّا قُلَّهَ النَّارُ^(۲). سَمِعَهُ أَي: أَسْمَعَهُ مَا يُؤْذِيهِ وَلَا كَلَامَ بَعْدَ هَذَا فِي الْعَرْمَةِ).

واته: هاوولاتی بئ نامسوڵمان، وه‌ک مسوڵمان وایه‌ له‌ شتیکدا که‌ ده‌گه‌رتنه‌وه‌ بۆ ریکرتن له‌ نازاردانی، چونکه‌ شه‌رع هه‌م نابرووی و، هه‌م خوئنی و، هه‌م مال و سامانی پاراستوه‌، پێغه‌مبه‌ریش ﷺ فه‌رموویه‌تی: هه‌ر که‌سێک قسه‌یه‌کی نازاردەر به‌ جووله‌که‌یه‌ک، یان به‌ نه‌صرانییه‌ک بیستیت، نه‌وه‌ سزای ناگه‌ر، ئالووسی ده‌لئ: واته: قسه‌یه‌کی پئی بیستیت که‌ نازاری بدات، له‌ دوا‌ی نه‌م

(۱) ج ۲۶، ص ۴۲۷.

(۲) أخرجه ابن جبان: ۴۸۰.

ده قه‌ی سوننه تیشه وه، قسه‌ی دهر باره‌ی قه‌ده غه‌بوونی تازاردانی نامسولمانان له نیو کومه‌لگای نیسلاممیدا ناکری، واته: نه وه قسه‌ی کۆتاییه له و باره وه.

پینج: وینا کردنی غه‌یه‌ت به گوشتی مردوو خواردن و، پینج جوړه جه‌ختکردنه وه:

(الزمخشری) له ته‌فسیره‌که‌ی غۆیدا که (محاسن التأویل) لینی خواستۆته وه، ده‌لن: نه و وینا کردنه‌ی خوا **﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ أَن تَكُونَ مِثْلَ الْبَاقِيَاتِ﴾** که ده‌فه‌رموی: **﴿وَلَا يَغْنَبُ بَعْضُكُم بَعْضًا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾** که ده‌فه‌رموی: **﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ أَن تَكُونَ مِثْلَ الْبَاقِيَاتِ﴾** چه‌ند زی‌ده‌پۆیسه‌ک و، چه‌ند جه‌ختکردنه‌وه‌یه‌کی جوړاو جوړی تیدان، که نه و پینج جوړه جه‌ختکردنه‌وه‌ی هیتاون:

۱- نه‌وه‌یه که پرسیارکردنه‌که پرسیارکردنی چه‌سپاندن (الإستفهام التقريري) ه، نه‌ویش جه‌ختکردنه‌وه ده‌که‌یه‌نن، له و پوه‌وه که نه و جوړه پرسیارکردنه، ته‌نیا له باره‌ی شتی‌که‌وه ده‌بن که سه‌ه‌لینراو بن له‌لای بابای دوینراو (بیسه‌ر).

۲- که خوا **﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ أَن تَكُونَ مِثْلَ الْبَاقِيَاتِ﴾** گوشت خواردنی برای مسولمانی له پنی ناخوشیید، په‌یوه‌ست کردۆته وه به‌خوشیستن، واته: نایا په‌کێک له‌تیوه‌هه‌ز ده‌کات و پنی خوشه، گوشتی براه‌که‌ی بخوات؟.

۳- که نه‌وه‌ی پالداوه‌ته‌لای په‌کێک: **﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ أَن تَكُونَ مِثْلَ الْبَاقِيَاتِ﴾**، نه‌مه‌ش بۆ نیشان‌دانی نه‌وه‌یه که هیچ په‌کێک له‌یه‌که‌کان، هه‌ز له‌شتی واکات.

۴- که ته‌نیا به‌وه‌نده‌ وازی نه‌هیتاوه، غه‌یه‌ت کردن له‌وه‌دا وینا بکات که گوشتی مرووف ده‌خوری، تاکو نه و مرووفی کردوه به‌برا: **﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ أَن تَكُونَ مِثْلَ الْبَاقِيَاتِ﴾**، **﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ أَن تَكُونَ مِثْلَ الْبَاقِيَاتِ﴾**.

۵- هه‌ر به‌وه‌نده‌ش وازی نه‌هیتاوه که نه و گوشت خواردنه، گوشت خواردنی برا بن، تاکو کردووه‌تی به‌مردوو (أخيه ميتاً).

به دنیای خوا **لَهُ** و ته عبیره دا که و یستوو یه ق غه یه تکر دن بۆ ئیمه به شیوه یه کی زۆر قیزه و ن پێشان بدات، له و دارشتن و له و رهوانبیزییه که خوا **لَهُ** به کاری هیتاوه، زیاتر نیه و گه یاندوو یه ته نه و په ری.

شه ش: غه یه تکر دن له شه ش حالن دا ره وایه:

نایا غه یه تکر دن له هه موو حالندا هه ره هه رهامه؟

(الألوسی) ده ئی: (وقد تجب الغيبة لغرض صحيح شرعي لا يتوصل إليه إلا بها وتنحصر في ستة أسباب:

الأول: التظلم، والثاني: الاستعانة على تغيير المنكر، الثالث: الاستفتاء، والرابع: تحذير المسلمين من الشر، كجرح الشهود والرواة، والخامس: أن يتجاهر بفسقه كالمكاسين وشرية الخمر، والسادس: للتعريف بنحو لقب كالأعور، والأعمش).

واته: جاری وا هه یه غه یه ت بۆ مه به ستیکی شه رعیی راست، واجب ده بی بکری، که له پتی غه یه ته و ده بی نه و مه به سته شه رعیه راسته ناهیت ته دی و ده سته بهر ناکری، نه ویش شه ش حال ته هه ن، {ده ئیم: به بۆ چوونی من، نه گه ر گوتبای ره و ده بی، باشت بوو، وه ک نه وه و بی ره حمه ق خوای لی بی گوتوو یه قی!:

یه که م: (التظلم): واته: باسی سته م لیکراوی خۆ کردن:

که سیک ده چی بۆ لای دادوهر یان بۆ نه و شوئنه ی که سکا لای خو ی له لا ده کات، ده بی باسی ته ره ق به رانبه ر بکات، ته گه ر مالی لی داگیر کردبی، ته گه ر زولمی لی کردبی، ته گه ر لئی دابی، ته گه ر غه در ی لیکردبی، ده بی باسی بکات، **دووه م: (الاستعانة على تغيير المنكر):** یارمه تیی وه رگرتن بۆ گو پینی خراپه و ناشه رعیه ک:

ته گه ر به هو ی خه لکیک قه ناعه ت پتی بی نی که له گه لت دا هاوکار بی بۆ لابر دن ناشه رعیه ک، ده بی تی یان بکه یه ن نه و ناشه رعیه ک دی کات و چۆنه و چۆن نیه؟.

سیّهم: (الإِسْتِفْتَاءُ): له حاله فی دواکردنی فیه توادا:

که سیّک ده چیّ بوّ لای ماموستایه ک، بوّ لای شاره زایه ک له شهر یعه تدا، یان بوّ لای که سیّک که ددییه ویّ فیه توای لیو در بگریّ، ده بیّ حالّی خوئی بوّ به یان بکات و بلّی: ناوایه و ناوایه، لهو حالّه ته شدا غه ییّه ت به لای که مدا په وایه.

چوارهم: ناگادار کردنه ویّ مسوّلمانان له خراپه، له تووشی هه لهو زیان بوون، نه ویش وه ک بریندارکردنی شاهیدان و بریندارکردنی راویان.

هه ر بویه زانایانی ئیسلام زانستیکی سه ره به خوئیان داناوه به نای (عِلْمُ الْجُرْحِ وَالْعُدِيلِ)، واته: زانیاری بریندارکردن و به دادگهر دانان، چونکه ته گهر وانه بووایه به هویّ نهو زانیارییه وه نه بووایه، هه رچی به دهم پیّغه مبه ره وه ﴿﴾ ده گوترا، له ئیو مسوّلماناندا به فرمایشت دادنه راو، له نهجامی نه وه شدا شتی زور ناپه واو ناهه ق و ناراست ده هاته ئیو ئیسلامه وه، به ناوی پیّغه مبه ره وه ﴿﴾ ده گوترا، نه وه ش زانیکی که وه ری ده بوو، که زانایان له گه لّ دانانی نهو زانسته شدا له گه لّ پشکنین و لیگوئییه وه ری زوریشیاند، ئیستاشی له گه لّ دابیّ هه ندیک شت هه ر هاتو ته ئیو سوننه ق پیّغه مبه ره وه ﴿﴾ که پیّچه وانهی سوننه ق پیّغه مبه ره ﴿﴾ ته نانه ت له ئیو نهو کتیبانه شدا که هه ن و باون، هه لّ به ته هه یه که مترو هه یه زیاتر، هه رچه نده زانایان زور خه فتانیان کردوه زور هه وئیان داوه، که ده قه راسته کانی سوننه ت، جا چ فرمایسته کانی پیّغه مبه ر بن ﴿﴾، چ کرده وه کانی بن، چ دانپیدا هینانه کانی بن، جیایان بکه نه وه، له وهی که ناراسته وه هه لّ به ستره وه، به لّام ئیستاش له گه لّ دابیّ شت هه ر هه یه، بویه زانایان به رده وام مش ت و مریان هه یه لهو باره وه، که به کیکیان ده قیکی سوننه ت به راست ده زانی، یه کیکیان به بیّه زنی ده زانی، یه کیکیان به هه لّ به ستره وی ده زانی.

پینجه م: نه وه یه که بابای تاوانبار بوّ خوئی به ناشکرا گونا هه که بکات:

وه ک گومرگ وه رگران (الْمُكَاسِرِینَ) موککاس که سیّکه گومرگ وه ر بگریّ، به لّام به شیوه یه کی ناهه ق، هه روه ها ریگران و شه راب خوّران و مه یخوّران، که به بیّ

شەرمىى ئەو كارانە بە ئاشكرا دەكەن، ئەوانەش ديسان باسكردنيان گوناھ نيه، چونكە ئەو كەسە بۆ خۆى بەبى شەرمىى گوناھەكەى خۆى دەكات، ئنجا ئەگەر زۆلم كردنكە لە رووى سياسىي و نابووړييهو، گوناھو تاوانيكە كە دەيكات، كە ئەو نمونەى بە مەيخوړيى هيتاودەتەو.

شەشەم: بۆ ناساندن:

بۆ وێنە دەلێن: فلانكەسى يەك چاو، يان فلانكەسى كونره مووش، يان فلانكەسى شەل، يان فلانكەسى گۆچ، ئەو كەسە مادام بەو لە قەب و نازناوھ نەبى نەناسرئ، بۆ ناساندن دروستە ئەو ناوھى لێھەلبدرئ، ھەرچەندە كە پيشى بگاتەو پيشى ناخۆشە، بەلام چونكە وا نەبى ناساريتەو دەبى پيشى ھىكايەتئ بكەى تاكو كابراى پش بناسيني! جارى وا ھىيە كاتەكەش ھىندە نيهو شتەكە بە پەلەيە، دەگونجئ يەكسەر ئەو نازناوھى كەسەكە پيشى ناسراو، بۆ وێنە: فلانكەسە گۆچ، يان فلان كەسە شەل، يان فلان كەسە گير، يان فلان كەسى پشتى كوور، دروستە ئەو بەكاربھيترئ، لەبەر پتويستى ناسينەو.

خوا ﷻ كە لە كۆتاييدا دەفەرموئ: **وَأَنقَرُوا لِلَّهِ إِنَّ اللَّهَ ثَوَابٌ رَّحِيمٌ**، پاريز لە خوا بكەن بە دنيايى خوا زۆر تۆبە وەرگرى مېھرەبانە، ئەمە دوو شتان دەگەيەن:

۱- ھەر كەسێك دەست لەو شتانە ھەلنەگرئ و، لتيان پەشيمان نەبیتەو، خوا ﷻ بەزەي پييدا نايەتەو، تووشى سزا دەبئ.

۲- ھەروەھا ئەو پستە موبارەكە ئەو ش دەگەيەنئ، كە ھەر كەسێك تەوہە لەو شتانە بكات، كە مافى خەلكن، خوا ﷻ بەزەي پييدا دئ و، گەرانەو كەشى لێو دەدەگرئ، بەلام وەك پيشتر گوتمان: بە مەرچيک گەرانەو كەى مەرچەكانى ھەمووى تيدابن، كە تيمە لە كتيبي (گەرانەو بۆ لاى خوا) دا بە دريژيى باسماں كردو، ھەروەھا لە كورته باسيكدا لە سوورەتى (النساء) دا ھىناومانە، لەبەر پۆشايى ئەو دوو نايەتەدا كە خوا ﷻ دەفەرموئ: **إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ أَسْوَأَ أَهْوَاءٍ ثُمَّ يُتَوْبُونَ مِنْ قَرِيبٍ فَأُولَٰئِكَ يَتُوبُ**

اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٧﴾ وَلَيْسَ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتَّىٰ إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ إِنِّي تُبْتُ الْفَنَ وَلَا الَّذِينَ يَمُرُّونَ بِهِمْ مَكَامًا أُولَئِكَ أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿٨﴾، لهو كورته باسكىمان كروه كه تهوبه ساغ و راست، دهبي نهو مهرجانهي تيدابن، نهگهر پهيوه نديي به گوناهايكه وه ههبن كه رؤف له نيوان خوئ و خواوا نه جامي داوه:

په كه م: په شيمان بوونه وه لهو گوناوه.

دووه م: دهست لتهه لكرتنى نهو گوناوه.

سيه م: برباردان به نهگهرانه وه سهر نهو گوناوه.

ياني: (النَّدْمُ، وَالْإِقْلَاعُ، وَالْعَزْمُ عَلَى عَدَمِ الْعَوْدَةِ)، به لام نهگهر نهو گوناوهي كراوه، پهيوه نديي به خه لكه وه ههبي، نجا نهگهر غهيهت كرونه، نهگهر بوختان پيكر دنه، نهگهر مال لى زهونكر دنه، نهگهر قسه پي گوته، ههرچي ههيه، دهبي ههقي نهو خاوهن ههقهش ږهت بكاته وه، نهو دهش مهرجي چواره ميهي، نهگهر گوناوه كه پهيوه نديي به خه لكه وه ههبي، دهبي ماف بو خاوهن ماف ږهت بكرته وه، نجا نهو سى مهرجهي ديكه شي تيدا ههبن، نهو ماناي وايه خوا ^{عَلَى} لهو كه سه ده بووړى و، به زهبي بهو كه سه دا دي، كه واز لهو گوناوهانه ديني.

نجا جاري واش ههيه باباي كه ههقه كه ي له سهر باباي گوناوه باره، ههقه كه بهو جوړه نيه، بتوانى بوئ ږهت بكاته وه، نهو كاته دهبي له لاي خوښه وه ژور بوئ داواي لتيوردن بكات له خواي ميره بان، ياخود ههولبدات چاكه ي له گهل بكات و سووډيكي پي بگه يه نى، به نه نذازي نهو زيانه ي ليتداوه، يان نهگهر بزاني نه زيانوهو كه پتي بلتيه وه، دلى ژور نازار ده دري، دهبي ههولبدات چاكه ي له گهل بكات، يان سووډيكي پي بگه يه نى، ياخود به لاي كه مه وه بوئ بپارتيه وه، بو نهو دي نهو زيانه ي پتي گهيانده، قهره بووي بكاته وه.

مەسەلەى دووھم:

بانگەوازی خوا بۆ مروّقابەتییى كە خوا ﷻ ھەموویان لە نېرو مێھەك وە دیھێناون و، بە ئامانجى ئاشنایى و ھاوکاریى تێوانیان بۆ چەند نەتەووە ھۆزىك دابەشى كەردوون و، بەرێزترینیان لە لای خوا پارێزگارتربینیانە:

خوا ﷻ دەفەرموى: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلَكُمْ شُعُرًا وَمِائِيلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتَقْوَاهُ ۚ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ ۝١٣﴾.

شیکردنەووە ئەم ئایەتە، لە ھەوت بڕگەدا:

(١) ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ﴾، [خوا ﷻ بانگی مروّقابەتییى دەکات و دەفەرموى:] ئەى خەلکیئە! دواى ئەوێ خوا ﷻ لەم سوورەتە موبارەكەدا، پێنج جارن بانگی بڕوادارانى کرد، ھەر جارە بۆ جوړىك لە پێنمایى و ئامۆزگارىی، ئەمجارە بانگی مروّقابەتییى دەکات بە تێکرا، ھەم بڕواداران و ھەم بێرپروایان ھەموویان، ئەى خەلکیئە! ئەى مروّفەکان!

(٢) ﴿إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ﴾، بە دلبایی ئێمە ئێوتمان ھێناوئەتە دى، كەواتە: ئێو بەك تاكە بەدیھێنەر و پەرورەدگار و خواھەنتان ھەبە، ئەویش خوايە ﷻ لە چى ھێناومانە دى؟

(٣) ﴿مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ﴾، لە نێرىك و مێھەك، كە مەبەست پێى ئادەم و ھەووان، سەلات و سەلامى خوايان لى بێ، یان مەبەست پێى دایك و باپى ھەر كام لە مروّفەكانە، ھەر كام لە مروّفەكان لە دایك و بابێك پەیدا بوون.

(٤) ﴿وَجَعَلَكُمْ شُعُرًا وَمِائِيلَ لِتَعَارَفُوا﴾، گێڕاومانن بە چەند نەتەوھەك و، چەند ھۆزىك، تاكو پێك ئاشنابن، پێكەووە ھاوکاربن.

وشەى (شُعُوب) كۆى (شُعَب)ە، بە كوردییى دەبێتە نەتەووە، گەل، (قَبَائِل) ییش كۆى (قَبِيلَة)یە، بە كوردییى دەبێتە ھۆز، جارى واش ھەبە لە كوردییى دا ھەر دەگوترى: (عەشرەت) یان (عەشیرەت)، لە زمانى عەرەبیدا (قَبِيلَة) لە

دوای (قبیلة) نجرا (عشیره) له دوای عه‌شیرهت (فخذ)ه، له زمانی کوردیشدا: هۆز و تیره و تایفه و به‌رەباب به‌کار دێنین، هه‌تا ده‌گاته بته‌ماله‌، که ره‌نگه‌ له له‌هجه‌یه‌که‌وه‌ بۆ له‌هجه‌یه‌ک و، له‌ شوێنێکه‌وه‌ بۆ شوێنێکی دیکه‌ له‌ زمانی کوردیی دا، چه‌مکی نه‌و وشانه‌ بگۆڕی، گرنگ نه‌وه‌یه‌ خوا ده‌فه‌رموی: ئیوه‌مان دابه‌شکردوه‌، بۆ چه‌ند نه‌ته‌وه‌یه‌ک و بۆ چه‌ند هۆزیک.

(٥)- ﴿لِنَعْرِفَ﴾ تاکو پێک ناشنا بن، (نَعَارَفَ) له‌سه‌ر کێشێ (تَفَاعَلَ)ه، بۆ نه‌وه‌ی پێک ناشنابن، به‌لام به‌ ته‌نکید لێره‌دا مه‌به‌ست هه‌ر نه‌وه‌نده‌ نیه‌، پێک ناشنابن، به‌لکو یانی: پێکه‌وه‌ هاوکار بن، ده‌ستبارگری به‌کدی بن، نه‌و مانایانه‌ش ده‌گرێته‌ نێو خۆی، چونکه‌ به‌کدی ناسینه‌که‌ بۆ پێکه‌وه‌ هاوکار بوون و ده‌ستبار بۆ به‌کدی گرتن و، پێکه‌وه‌ ته‌با بوون و پێکه‌وه‌ ژیانه‌.

(٦)- ﴿إِنْ أَكْرَمَكُمُ عِنْدَ اللَّهِ أَنْفُسُكُمْ﴾، به‌ دنیایی به‌ پێرتنێتان له‌ لای خوا پارێزکارترینتان، ده‌تێ: (الْأَكْرَمُ: الْأَنْفُسُ وَالْأَشْرَفُ)، واته: نه‌وه‌ی به‌ نرخترو نه‌وه‌ی شه‌ریفتره‌، (وَالْأَتْقَى: الْأَفْضَلُ فِي التَّقْوَى، هُوَ اسْمٌ تَفْضِيلٍ صِيغٌ مِنَ (اتَّقَى) عَلَى غَيْرِ قِيَاسٍ)، (اتَّقَى) واته: باشتەر له‌ پارێزکاریدا، که‌ نه‌مه‌ ناوی هه‌لبژاردنه‌، له‌ (إِتَّقَى) دا تاشراوه‌، به‌لام به‌ غه‌یری قیاس، که‌واته: نه‌وه‌ له‌ لای خوا به‌ هادارترو به‌ پێرترو شه‌ریفتره‌ به‌ حورمه‌تتره‌، که‌ پارێزکاری زیاتره‌ و چاکتره‌.

(٧)- ﴿إِنْ أَلَّ اللَّهُ عَلِيمٌ خَيْرٌ﴾، به‌ دنیایی خوا زانای شاره‌زایه‌، نه‌مه‌ (تَعْلِيلٌ لِمَضْمُونٍ «إِنْ أَكْرَمَكُمُ عِنْدَ اللَّهِ أَنْفُسُكُمْ»، أَي: إِنْ أَلَّ اللَّهُ عَلِيمٌ بِالكَرَامَةِ الْحَقِّ، لِكَيْتُمْ جَعَلْتُمْ الْمَكَارِمَ فِيمَا دُونَ ذَلِكَ)، نه‌مه‌ شیکردنه‌وه‌ی ئیوه‌ پێک: ﴿إِنْ أَكْرَمَكُمُ عِنْدَ اللَّهِ أَنْفُسُكُمْ﴾ ده‌و، هۆکار دۆزیه‌ بۆی، واته: هه‌ر خوا ده‌زانێ ریژی راسته‌قییه‌ چه‌یه‌، به‌لام ئیوه‌ پێزو پله‌و پێکه‌تان له‌ غه‌یری ته‌قوا‌دا داناهه‌.

که‌ خوا ده‌فه‌رموی: ﴿إِنْ أَكْرَمَكُمُ عِنْدَ اللَّهِ أَنْفُسُكُمْ﴾، نه‌مه‌ تێکناگیرێ له‌ که‌ڵ نه‌وه‌دا که‌ خه‌ڵک پێزێنگرتنی دیکه‌شیان هه‌بن، دوای پارێزکاری، بۆ وێنه‌: که‌سه‌یک باش په‌روه‌رده‌ کرابێ، که‌سه‌یک په‌چه‌له‌که‌یه‌ پاک بێ، که‌سه‌یک له‌ بته‌ماله‌یه‌کی

باش بئی، که سیک له پرووی زانستییه وه له بنه ماله یه کی زانستی بئی، که سیک که له هۆزو بنه ماله یه ک بئی، که سومعهو ناوبانگی باش بئی، نهوانهش هه موویان له نێو کۆمه لگادا جیتی ئیعتیبارن، به لām نهودی بۆ لای خوا ﷻ سهنگی مهحه که، بریتیه له تهقوا، چونکه مروّف به دهست خوئی نیه، که نهگهر باب و دایکیکی نهبن، چاکیان په روه رده کردبئی، یاخود نهگهر په چه له که که ی زۆر پاک و چاک نه بئی، یاخود نهگهر له بنه ماله یه کی زانستی نه بئی، یاخود نهگهر بنه ماله که ی یان خزمه کانی سومعهو ناوبانگیان باش نه بئی، چی بکات؟ گرنک نهوده یه نهو خوئی له زاتی خویدا خوئی پاک و چاک بکات، بهوه له لای خوا ریزو حورمهت پهیدا دهکات.

خوا ﷻ که دهفه رموئ: ﴿إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَيْرٌ﴾، دواى نهودی دهفه رموئ: ﴿إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ﴾، نهوه رای خۆمه له تهفسیره کاندانه مبینیوه، پیم وایه:

یه کهم: بۆ ناگادار کردنه وه یانه، که شانازی به خوا په رستییه وه نه کهن، نهو خوا په رستیانه ی که ههر که سئ تیدا بیزان، به نیشانه ی پارێزکاری بۆی له قه لēm ددرتین، شانازی به وه وه نه کهن، چونکه خوا زانایه، به شته کان و، شاره زایه به که سه کان.

دووهم: ناگادار کردن و هۆشداری پێدانیشانه، بهوه که دهروونی خۆیان چاکتر بکهن، نیازو مه به سه ته کانیان باشر بکهن، چونکه خوا ﷻ زاناشو شاره زاشه.

ئهم ئایه ته موباره که شهش بنه مای گرنکی یه کپریزی و ته بابی کۆمه لگای مروّ قایه تیی به گشتیی لئ هه لده هتێ نجرین^(۱)، نهو شهش بنه مایه ش که لهو ئایه ته موباره که وه رده گیرتین بریتین له:

(۱) ئیمه له چهند کتییکی خۆماندا ئهم ئایه ته مان زۆر شی کردۆته وه. یه کیک له وانه: (کتیی سۆزی نه ته وایه تیی)، که تاكو نیستا چوار جار چاپ کراوه، ههروهها کتیی: (نظرات فاحصة في فضایا خاصه) که کتییکی بهنده یه، سالی پار واته: (۲۰۱۹م) له میسر چاپ بووه، واته: [سه رنجه پشکهنه رکان له باره ی کتیشه به رجه سه ته کانه وه]، ههروهها (موسوعة الإسلام كما يتجلى في كتاب الله، الكتاب التاسع: التصورات والقيم والموازين).

۱- تەنیا خوا بەدېھنەرى ھەموو لایەكە، چونكە لە چەند بېرۆكەيەكى بېتەرستىي و نائىسلامىي دا، بېرۆا بە چەند پەرودەردگارىي ھەيە، بە تايەت بېرۆكەي (ئۆتۆنە)، كە لە مەجووسىيەتدا ھەيە، بېرۆا بە دووانەتتې ھەيە: يەزدان بەدېھنەرى خېرۆ، نەرېمەن بەدېھنەرى شەر، ھەرودەھا لە ئايىنەكانى پۆژھەلاقى ئاسيادا، بېرۆكەي سەيرو سەمەرديان ھەن.

۲- مەروۋفەكان ھەموويان دەگەرتنەوہ بۆ نېرۆ مېيەك، بۆ دايك و بابېك، كەواتە: كەس بۆي نىيە لە پەروى پەچەلەك و نەسەبەوہ، خۆي بەسەر ئەوى دىكەدا ھەلگىشى، چونكە ھەموويان دەبەنەوہ بە خوشك و براى يەكدى.

۳- خوا سەلىك خەلگى دابەشكردوہ بۆ چەند نەتەوہيەك و چەند ھۆزېك، كەواتە: دابەشكردنى خواي پەرودەردگارو وىستى خوا بووہ، مەروۋفەتتې ئاوا بى، كەواتە: دەبى نەتەوہكان وىك ھەلگەن و، ھۆزو تېرەكان وىك ھەلگەن، چونكە خوا سەلىك واى داناوہ، نابى ھېچ نەتەوہيەك كەلگەلەي ئەوہى لە كەللەدا بى كە نەتەوہيەكى دىكە بىفەوتىتى، بان لە خۆيدا بىتوئىتتەوہ، وەك ھىتلەرو مۆسۆلۇنىي كاتى خۆي دەيانكرد.

۴- خوا سەلىك مەروۋفەتتې دابەشكردوہ بۆ چەند نەتەوہيەك و، بۆ چەند ھۆزېك، بە مەبەستى ئەوہ كە پېك ئاشنابىن و يەكدى بناسن و پېكەوہ ھاوكارىن.

۵- بەرېزترىنى مەروۋفەكان لە لاي خوا، پارېزكارترىنيانە، پارېزكارترىنيانىش واتە: پابەندتر بە شەرەتەوہ، واتە: بۆ خوا سۆلحاوترو لەگەل خەلگدا چاكر، چونكە خوا پەرستىي و خەلگ دۆستى، دوو پەروى دىندارىين، دىندارىي دوو پەروى ھەيە، وەك دراوېك چۆن دوو پەروى ھەيە، پەروىكيان بىرىتتە: لە خوا پەرستىي و، بەندايەتتې بۆ خوا كردن، پەروىكيشيان بىرىتتە: لە خەلگ دۆستىي و چاكر لەگەل خەلگدا كردن، ھەر بۇيەش خوا سەلىك لە قورئاندا زۆر چەند تەبىرىك دووبارە دەكەتەوہ، كە ئەو دووانە (خوا پەرستىي و خەلگ دۆستىي) دەگەيەن، وەك:

أ- تەقواو نىحسان: إِنَّ اللَّهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ ۱۸۸ النحل.

ب- ثیخلص و ئیحسان: ﴿وَمَنْ أَحْسَنُ دِينًا مِمَّنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ...﴾ النساء.

ج- پارێزکاری و ته‌بایی و چاکسازی: ﴿فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ...﴾ الأنفال.

د- پارێزکاری و چاکه‌کاری: ﴿وَتَمَازُونَا عَلَى الْآلِ وَالْفَقْوَى...﴾ المائدة، (ب): چاکه‌کاری له‌که‌ڵ خه‌ڵک، (تقوی): پارێزکاری له‌ خزمه‌ت خوادا.

ه- خوا په‌رستیی و کردار چاکیی: ﴿وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ وَافْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ الحج، (ص): پهره‌رده‌گارتان په‌رست و چاکه‌ بکه‌ن، به‌لکو سه‌ر فراز بن.

۶- به‌ دنیایی ته‌نیا خوا زانای شاره‌زایه، نه‌مه‌ش بو‌ هو‌شداریی پێدانه، که‌ هیچ که‌س خو‌ی به‌سه‌ر که‌سی دیکه‌دا هه‌لنه‌کێشێ، که‌ دوو پکات نو‌یژی له‌وی دیکه‌ زیاتره، هه‌روه‌ها بو‌ ئه‌وه‌یه که‌ مرۆفه‌کان بزانی، که‌ ئه‌م سه‌نگی مه‌حه‌ک و ئه‌م پێوه‌رو ته‌رازووه، راسته، نه‌ک پێوه‌رو ته‌رازووکانی دیکه‌ی، وه‌ک ما‌ل و سامان و زانست و شه‌هاده‌و، په‌نگ و زمان و په‌چه‌له‌ک و نه‌وانه، هه‌روه‌ها ناما‌زه‌شه بو‌ ئه‌وه که‌ د‌ل و ده‌روونی خو‌یان پاک و چاک بکه‌ن و، گرنگ ئه‌وه‌یه ئینسان له‌ ده‌روونه‌وه‌و له‌ ناخه‌وه پاک و چاک و شایسته‌ بێ.

لێ‌ده‌شدا کو‌تایی به‌م ده‌رسه‌مان دێنین، خوا به‌ لوتف و که‌رهمی خو‌ی وامان لێ‌ بکات به‌پاستیی ته‌هلی ته‌قوا بێن، تا‌کو له‌ لای خوا خاوه‌نی رێزو حورمه‌تی زۆر بێن.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

❖ دەرسی چوارەم ❖

پنجاهی نهم دهرسه

نهم دهرسه مان که دهرسی کۆتاییه نایه ته کانی (۱۴ - ۱۸) دهرگرتنه خوئی، نهم پننج نایه ته ی کۆتایی سووره ی (الحجرات) له باره ی یهک بابته وه ددهوین، که بریتیه: له لاف لیدان و خو هه لکیشانی هه ندیک له (ئه عراب)، به وه وه که گوايه تیمانیان هیناوه، که له راستیدا ته نیا هاتبونه نئو ئیسلامه وه، جاری تیمانیان له دلدا نه چه سپا بوو، نجا خوای کارزان و میهره بان ع ناپاراسته وخو تاموژگاری کردوون، که تیمانی راسته قینه چییه؟ چۆنه؟

دوایی گلهیی و سه رزه نشتیان ناپاراسته دهکات، له سه ر منهت کردنیان له سه ر پیغه مبه ری خوا ع که گوايه بریویان هیناوه له حالیکدا که قسه که یان راست نه بووه، خواش نه ئینی و په نهانی ناسمانه کان و زهوی ده زانی و، هیچی لن په نهان نیه، بۆیه نئو دلئ ته وانیش بو خوا ناشکرا بووه، خوا زانیویه ق: جاری تیمان نه چۆته نئو دلپانه وه.

﴿قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلَكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ وَإِنْ تُطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ لَا يَلْعَنَكُمُ الَّذِينَ آمَنُوا شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ۝۱۱﴾
 الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ قُلْ لَمْ يَرَبَّاوْا وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ
 أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ ۝۱۲ قُلْ أَتَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ يَدْعِيكُمْ وَأَلَّهُ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ
 وَمَا فِي الْأَرْضِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ۝۱۳ يَمُنُّونَ عَلَيْكَ أَنْ أَسْلَمُوا قُلْ لَا تَمُنُّوا عَلَيَّ إِسْلَمَكُمُ
 بَلِ اللَّهُ يَمُنُّ عَلَيْكُمْ أَنْ هَدَيْتُكُمْ لِلْإِيمَانِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ۝۱۴ إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ غَيْبَ السَّمَوَاتِ
 وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ۝۱۵

مانای ده قواو ده قی ثابته کان

اَعْرَبْ به خَبْلَه کبیه (بیابانشینه) کان گوتیان: بروامان هیناوه، بَلّی: پرواتان نه هیناوه به لکو بَلّین: ملکه چ (مسولمان) بووین و، جاری بروا نه چۆته نیو دلتانه وه، نه گهر فهرانبه ریی خواو پیهمبه رکه شی بکهن، هیچ شتیک له (پاداشتی) کرده و کانتان کهم ناکتاو دو، به دنیایی خوا لیئوردی به به زه بیه ^{۱۸۱} برواداران (راسته قینه) ته نیا نه وانهن: بروایان به خواو به پیغمبه رکه ی هیناوه، نجا دوو دلیش نه بوون و، به سامان و گیانشیان له پتی خواو تیکو شاوون (وفیداکاریان کرده) به س نه وانه راستان (له بروا هیناناندا) ^{۱۸۲} بَلّی: ثابا دینداری خوتان به خوا ده زانین (پاده گه بن) له حالیکدا ههرچی له تاسمانه کان و له زه ویدایه دیزانن و به ههموو شتیک زانایه؟ ^{۱۸۳} منه ت له سر ده کهن (نه ی موحه ممه دا) که ملکه چ (و رسولمان) بوون! بَلّی: ملکه چپی (مسولمانه تی) به که تانم له سر مه که نه منه ت، به لکو نه گهر راست بکهن خوا منه تباری کردوون که بو بروا (هینان) رینمای کردوون ^{۱۸۴} به دنیایی خوا په نهائی تاسمانه کان و زه و دیزانن و، خوا بینهری نه ویدیه که ده یکه ن ^{۱۸۵} .

شیکردنه وهی هه ندیک له وشه کان

(الْأَعْرَابُ): (الْعَرَبُ: وَلَدُ إِسْمَاعِيلَ، وَالْأَعْرَابُ جَمْعُهُ فِي الْأَصْلِ، وَصَارَ ذَلِكَ اسْمًا لِسُكَّانِ الْبَادِيَةِ، وَقِيلَ فِي جَمْعِ الْأَعْرَابِ: أَعَارِبُ، وَالْأَعْرَابُ فِي التَّعَارُفِ صَارَ اسْمًا لِمَنْسُوبِينَ إِلَى سُكَّانِ الْبَادِيَةِ، وَالْعَرَبِيُّ: الْمُفْصَح، وَالْإِعْرَابُ: الْبَيَان). عه رهب له رۆله ی ئیسماعیل، ئیسماعیلی کوری ئیبراهیم (عَلَيْهِمَا الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، عه رهب به (أعراب) کۆ ده کرتته وه له ته صّدا، به لّام دوایی وشه ی (أعراب) وه ک عورف

و باو کراوه به ناو، بۆ ئەوانەى لە دەشت و سارا دا نیشته جێن، هه ندى نیکیش گوتوو یانە: (أعراب) به (أعراب) کۆده کرێته وه، (أعرابي) له عورف و باودا، کراوه به ناو بۆ که سانیك که پآل ده درێنه لای دانیشتووای بیابان، واته: بیابان نشینه کان، عه پهبی، واته: که سینک که زمانیکی ڕوون و راشکاو ی ههیه، (أعراب) یش به مانای ڕوونکردنه وه و ئاشکرا کردن دیت، هه ر بۆیه له ڕووی ڕێزمانیه وه ده گوتری: ئیعرابی تهو ڕسته یه م بۆ بکه، واته: بۆم ڕوون بکه وه له ڕووی پێکهاته یه وه چۆنه؟ ڕسته که چه نده پێکهاته ی هه ن و، کامیان کرداره و کامیان ناوه و کامیان هه ڕفه، پاشان چۆن پێکه وه لیکدراون و کامیان مه ن صوبه و کامیان مه ڕفوعه و کامیان مه جرووره و کامیان مه جزوومه و ... هتد؟!

(مَأْمَنًا): واته: ڕوایان هینا، (الإيمانُ: يُسْتَعْمَلُ تَارَةً اسْمًا لِلشَّرِيعَةِ الَّتِي جَاءَ بِهَا مُحَمَّدٌ ﷺ.. وَتَارَةً يُسْتَعْمَلُ عَلَى سَبِيلِ الْمَدْحِ، وَيُرَادُ بِهِ إِذْعَانُ النَّفْسِ لِلْحَقِّ عَلَى سَبِيلِ التَّصْدِيقِ، وَذَلِكَ بِاجْتِمَاعِ ثَلَاثَةِ أَشْيَاءَ: تَحْقِيقُ بِالْقَلْبِ، وَإِقْرَارُ بِاللِّسَانِ، وَعَمَلٌ بِحَسَبِ ذَلِكَ بِالْجَوَارِحِ)، واته: ئیمان جاری وایه به کارده هینری وهک ناویک بۆ نه و شه ر یعه ته ی موحه ممه د ﷺ هیناویه تی، جاری واش هیه وشه ی ئیمان به کارده هینری وهک ستایش کردن، مه به ست پیسی ملکه چکرده به بۆ هه ق، به شێوه یه ک که به ڕاستزانیی له که لدا بێ، نه ویش به کۆبوونه وه ی سێ شتان: ساغ کردنه وه به دَل، دان پنده ئیان به زمان، کرده وه ش به پیتی نه وه به نه ندانه کان، وهک زانیان له پێناسه ی ئیماندا گوتوو یانە: (الإيمانُ: هُوَ الْإِيقَانُ بِالْجَنَانِ، وَالْإِقْرَارُ بِاللِّسَانِ، وَالْعَمَلُ بِالْأَرْكَانِ)، واته: ئیمان یانی: دلتیایی به دَل و دهروون و، دان پنده ئیان به زمان و، کرده وه به نه ندانه کان.

(أَسْلَمْنَا): واته: ملکه چ بووین، (واغلب الأصفهاني) (١) ده لێ: (الإسلام في الشرع على ضربين: أحدهما دون الإيمان وهو الإعتراف باللسان، وبه يحقن الدّم حصل معه

الْإِغْتِقَادُ، أَوْ لَمْ يَحْصُلْ، وَإِيَّاهُ فُصِدَ بِقَوْلِهِ: ﴿قَالَتِ الْأَعْرَابُ أَمَّا قُلْ لَمْ تُؤْمِسُوا وَلَكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا﴾، وَالثَّانِي: فَوْقَ الْإِيمَانِ، وَهُوَ أَنْ يَكُونَ مَعَ الْإِعْتِرَافِ: إِعْتِقَادًا بِالْقَلْبِ وَوَفَاءً بِالْعَمَلِ وَاسْتِسْلَامًا لَهُ فِي جَمِيعِ مَا قَضَى وَقَدَّرَ، كَمَا ذَكَرَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ: ﴿إِذَا قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلَمْتَ قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ (البقرة).

واته: وشەي ئىسلام لە زاراوەى شەرعدا دوو جۆرە، يەككىيان لە خوار ئىمانەوهیە، کە ئەویش بریتىە: لە دان پێداهێنانى بە زمان، کە بەوه خۆین دەپارێزى، ئنجا ئىعتىقادى ئىبو دلى لەگەلدابى، یان لەگەلدانەبى، کە خواى بەرزو مەزن دەفرموى: ﴿قَالَتِ الْأَعْرَابُ أَمَّا قُلْ لَمْ تُؤْمِسُوا وَلَكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا﴾ (أسلمنا)، مەبەست پێى ئەوهیە، دووهمیان: وشەي ئىسلام کە بەکاردى، لەسەر ووی ئیمان بەکاردى، ئەویش بریتىە: لەوه کە لەگەل دان پێداهێنانى بە زمان، ئىعتىقادى بە دل و جێبەجێ کردنى بە کردەوهو، ملکەچ کردن بو خوا لە هەرچى کە بپاری داوه هەرچى کە دایناوه، هەمووی هەبن، وەک خوا لە بارەى ئیبراھیمەوه ﷺ، فەرموویەتی: ﴿إِذَا قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلَمْتَ قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ (البقرة، یانی: ئەو ئىسلامەى ئیبراھیم ﷺ، لەسەر ووی ئیمانەوهیە، بەلام ئىسلامى ئەعراب لە خوار ئیمانەوهیە.

(وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ): واتە: جارى ئیمان نەچۆتە ئىبو دلتان، (لَمَّا يُسْتَعْمَلُ عَلَى وَجْهِهِ، أَحَدُهُمَا: لِنَفْسِي الْمَاضِي وَتَقْرِيبِ الْفَعْلِ، نَحْوُ: ﴿وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَيَعْلَمَ الضَّالِّينَ﴾: آل عمران، وَالثَّانِي: عَلَمٌ لِلظَّرْفِ، نَحْوُ: ﴿فَلَمَّا أَنْ جَاءَ الْبَشِيرُ أَلْفَهُ عَلَى الْكُفْرَةِ﴾: يوسف، وشەي (لَمَّا) بە دوو شێوه بەکاردى، يەككىيان بو لا بردنى رابردوو و، نيزیک خستنهوهى کردەوهکە، وەک: ﴿وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَيَعْلَمَ الضَّالِّينَ﴾: آل عمران، جارى خوا بوى دەرنەکەتووە ئەوانەتان کە تێکۆشاوون و، ئەوانەتان کە خۆراگر بوون، هەر وەک لێرەش دەفرموى: ﴿وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ﴾، جارى ئیمان نەچۆتە ئىبو دلتان، واتە: چاودەرى دەرکرى بچى، ئەگەر لەسەر ئىسلامەتییەکەتان بەردەوام

بن، ده گونجی ورده ورده نیمان بجیته یتو دلتان، به کارهینانی دووه می (لَمَّا) نهویه که وهک نیشانه یک بو کات (طَرَف)، وهک دهفه رموی: ﴿فَلَمَّا أَنْ جَاءَ الْبَشِيرُ أَلْفَهُ عَلَى وَجْهِهِ﴾ ۱۶ یوسف، کاتیک که موژده ده ره که هات کراسه که ی فریدایه سهر دم و چاوی یه عقوبب عیسی، ﴿فَارْتَدَّ بِصِيرًا﴾ ۱۷ یوسف، یه کسهر چاوی چاک بوونه وه.

(لَا يَلْتَكِرُ): واته: (لَا يَنْقُصُكُمْ)، لیتان کهم ناکاته وه، (لَا تَهْ يَلِيْتُهُ عَنْ غَدَا: أَيِ صَرْفَهُ عَنْهُ وَتَقْصُصَهُ حَقًّا لَهُ.. وَلَا تِ وَأَلَاتٍ مَعْنَى نَقْصٍ، وَأَصْلُهُ: رَدُّ اللَّيْتِ: وَهُوَ صَفْحَةُ الْعُنُقِ)، (لَا تَهْ يَلِيْتُهُ عَنْ غَدَا)، واته: لایدا لهو شته، ههروه ها (لَا تَهْ يَلِيْتُهُ: أَيِ تَقْصُصَهُ حَقًّا لَهُ)، ههفه که ی لی کهم کرده وه، (وَلَاتٍ وَأَلَاتٍ)، که له سوورچی (الطور) دا، دهفه رموی: ﴿وَمَا أَلْتَهُمْ مِنْ عَمَلِهِمْ مِنْ شَيْءٍ﴾ ۱۸ الطور، لیره دهفه رموی: ﴿لَا يَلْتَكِرُ﴾ ۱۹ (لَاتٍ وَأَلَاتٍ)، ههردوکیان یهک واتایان هیه، به مانای که می کرده وه، نه مهش (نهم کرداره)، (لَاتٍ) یان (أَلَاتٍ)، له نه صلدا له (رَدُّ اللَّيْتِ) هود هاتوه، (رَدُّ اللَّيْتِ)، (لیت) یانی: (صَفْحَةُ الْعُنُقِ)، لامل، له وه وه هاتوه، که سیک لاملی له که سیک بکات، مانای وایه: مافه که ی نادیده گرتوه ههفه که ی کهم کرده.

(لَمْ يَرْتَابُوا): (الرَّيْبُ: الشُّكُّ، وَالْإِسْمُ الرَّيْبَةُ)، (رَيْب) به مانای دوو دلویه، نهو ناوهش که له (رَيْب) هوه دروست ده کری، بریتیه له: (رَيْبَةُ)، واته: دوو دلوی، (الرَّيْبَةُ: وَهِيَ التُّهْمَةُ وَالشُّكُّ، يُقَالُ رَابَنِي فَلَانٌ، إِذَا رَأَيْتَ مِنْهُ مَا يَرِيكَ وَتَكَرَّهُهُ، وَارْتَابَ مِنْهُ، أَيِ شَكَّ)، وشه ی: (رَيْبَةُ): بریتیه له تۆمهت و دوو دلوی، که تۆ ده لئی: (رَابَنِي فَلَانٌ) کاتئ شتیکی لی ببینی بتخاته دوو دلویه وه پیت ناخوش بی (وَارْتَابَ مِنْهُ، أَيِ شَكَّ)، واته: تیبدا کهوته دوو دلوی.

(يَمُنُّونَ عَلَيْكَ): واته: منهت له سهر ده کهن، (الْمُنَةُ: الْقُوَّةُ، وَالْمَنْ: الْقَطْعُ، وَقِيلَ النِّقْصُ، وَمَنْ عَلَيْهِ: أَنْعَمَ)، (مُنَّة) به مانای هیز دی و، (مَنْ) به مانای برین دی، هه ندیکش گوتوو یانه: به مانای ناته وایوی دی، ده گوتری: (مَنْ عَلَيْهِ: أَيِ أَنْعَمَ)،

که واته: (يُمْنُونَ عَلَيْكَ) یانی: به چاوت داده نه وه که چاکه یان له گه ل تودا کردوه، له زمانی عه ده بیدا وه ک په ند هاتوه: (الْمِثَّةُ تَقْطَعُ الصُّنِيعَةَ)، واته: منه تکردن چاکه ده بری، نه وه چاکه یه ی کردوونه له گه ل که سیک دا، که منه ت له سهر کرد وه ک چاکه کت بریی و له به ینت بردی وایه.

(غَيْبٌ): (الْغَيْبُ: مَا غَابَ عَنْكَ، وَجَمْعُ الْغَائِبِ: غُيْبٌ وَغُيَابٌ وَغَيْبٌ، وَغَيْبَةُ الْغُيْبِ: قَعْرُهُ، (غَيْبٌ): شَيْءٌ لَمْ تَرَ نَادِيَارًا وَنَهْجًا بِي، كَوَى (غَائِبٌ): (غُيْبٌ) وَ (غُيَابٌ) وَ (غَيْبٌ) ه، به هه رسیکیان، واته: نادیاردکان، په نهانه کان، ﴿عَيْنُ الْغُيْبِ﴾: ﴿يُوسُفَ، واته: بنی بیره که،

هوی هاتنه خواره وهی نایه ته کان

له باره ی هوی هاتنه خواره وهی ئەم نایه ته موباره که وه، کوی ئەو نایه ته موباره کانه وه به تابه ت نایه تی: ﴿قَالَتِ الْأَعْرَابُ: آمَنَّا قُلْ لَمْ نُؤْمِرُوا وَلَكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ وَإِنْ تُطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ، لَا يَلِتْكُمْ مِنْ أَعْمَالِكُمْ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾. که نایه ته کانی دیکه ش هه ره په یو دستن به وه وه، دوو ریوایه تان دینین: به که م: (عَنْ قَتَادَةَ، قَوْلُهُ: ﴿قَالَتِ الْأَعْرَابُ: آمَنَّا قُلْ لَمْ نُؤْمِرُوا وَلَكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا﴾ الْحَجَرَات: ۱۴، وَلَعَمْرِي مَا عَمْتُ هَذِهِ الْآيَةَ الْأَعْرَابُ، إِنَّ مِنْ الْأَعْرَابِ مَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ، وَلَكِنْ إِنَّمَا أَتَرْتُ فِي حَيٍّ مِنْ أَسْمَاءِ الْأَعْرَابِ، امْتَنُوا بِإِسْلَامِهِمْ عَلَى نَبِيِّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالُوا: أَسْلَمْنَا، وَلَمْ نَقَاتِلْكَ، كَمَا قَاتَلَكَ بَنُو فُلَانٍ وَبَنُو فُلَانٍ، فَقَالَ اللَّهُ: لَا تَقُولُوا آمَنَّا، وَلَكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا﴾ حَتَّى بَلَغَ: (فِي قُلُوبِكُمْ) (۱)

(۱) أخرجه الطبري: (۳۱۸۵۳)، والإستيعاب في بيان الأسباب ج ۳، ص ۲۸۶، قلنا: وهذا مرسلاً صحيح الإسناد، وزاد السيوطي في (الدر المنثور، ج ۷، ص ۵۸۲)، نسبتة لعبد بن حميد.

واته: قه تاده له باره ی قسه ی خوی به رزه وه که ده فهرموئ: ﴿قَالَ الْأَعْرَابُ
 أَمَّا قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلَكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا﴾، کوتوویه تی: به دنیایی ئه م نایه ته مه بهستی له
 هه موو عه ربه خیله کیی و بیابانشیه نه کان نیه، چونکه له عه ربه خیله کییه کان
 که سانیک هه بوون بریایان به خواو رۆژی دواپی هه بوو، (وهک له سوورده تی
 (التوبة) دا، خوا ﴿وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ
 وَيَتَّخِذُ مَا يُفِيقُ قُرْبَىٰ عِنْدَ اللَّهِ وَصَلَوَاتِ الرَّسُولِ﴾، به لکو نه م نایه ته له
 باره ی هۆزیک له هۆزه کانی عه ربه بانه وه، (واته: عه ربه خیله کییه کانه وه) دابه زی،
 که منه تیان به مسوولمانه تییه که یان کرد له سه ر پیغه مبه ری خوا ﴿وَكُتَيَّانُ
 تَمِيمَةُ مَسْئُومَانُ بُووین و، له دژت نه جه نکاین، وهک فلان هۆزو، فلان هۆز له
 دژت جه نکیان کرد، خوی به رزیش فهرمووی: (لَا تَقُولُوا أَمْنَا)، مه لئین بروامان
 هیتاوه، به لکو بلئین: مسوولمان بووین، ملکه چ بووین، هه تا گه یشته نه و نایه ته
 که ده فهرموئ: ﴿وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَنُ فِي قُلُوبِكُمْ﴾.

دووهم: گنډراوه به کی دیکه ش دئین: اَعْن مُجَاهِدٍ رَحِمَهُ اللَّهُ قَالَ: أَعْرَابُ بَنِي أَسَدِ ابْنِ
 حُرَيْثَةَ^(۱).

واته: موجاهید کوتوویه تی: مه بهستی له (ته عراب) لیره دا، عه ربه خیله کییه کانی
 به نوو نه سه دی کوپی خوزه یه من، واته: هۆزکی دیارییکراون، نهک تیکرای
 عه ربه خیله کییه کان واین.

که واته: که خوا ده فهرموئ: ﴿قَالَ الْأَعْرَابُ﴾، ئه و ته لیف و لامه ی سه ر
 ﴿الْأَعْرَابُ﴾، بۆ ناساندنه، به لام بۆ ناساندنی عه هدییه، واته: عه ربه خیله کییه کانی
 که زاندارون و ناسراون، بۆ پیغه مبه ری خوا ﴿وَبُؤْ هَاوَدَ لَانْ، ته و کاته زانیوانه
 کین، ئه وان وایان گوت.

(۱) أخرجه الطبري: (۳۱۸۴۷)، والاستيعاب في بيان الأسباب ج ۲، ص ۲۸۶، قلنا: وهذا مُرْسَلٌ
 صحيح الإسناد، وزاد السيوطي في (الدر المنثور، ج ۷، ص ۵۸۲)، نسبتة لعبد بن حميد، وابن
 المنذر.

۲- ددرباردی هوئی هاتنه خواردودی ته م تابه تهش که دده فرموی: ﴿يَمُنُونَ عَلَيْكَ أَنْ
أَسْلَمُوا قُلْ لَا تَمُنُوا عَلَيَّ إِلَّا مَنِ اسْلَمَ إِلَهُهُ بِإِذْنِ اللَّهِ يَمُنُ عَلَيْكَ أَنْ هَدَيْتَكَ لِلْإِيمَانِ إِنْ كُنْتَ صَادِقِينَ﴾ ۱۷
ته م گیردراوه دینین:

﴿عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَدِمَ وَهْدُ بَنِي أَسَدٍ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ
فَتَكَلَّمُوا فَقَالُوا: قَاتَلَتْكَ مَضْرٌ وَلَسْنَا بِأَقْلَهُمْ عَدْدًا، وَلَا أَكْثَهُمْ شَوْكَةً، وَصَلْنَا زَحْمَكَ،
فَقَالَ ﷺ: لَا بِيْ بَكْرٍ وَغَيْرُ: تَكَلَّمُوا هَكَذَا؟ قَالُوا: لَا، قَالَ: إِنْ فَقَهُ هَؤُلَاءِ قَلِيلٌ، وَإِنَّ
الشَّيْطَانَ يَنْطِقُ عَلَى أَلْسِنَتِهِمْ، قَالَ: عَطَاءٌ فِي حَدِيثِهِ، فَأَنْزَلَ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿يَمُنُونَ عَلَيْكَ
أَنْ أَسْلَمُوا قُلْ لَا تَمُنُوا عَلَيَّ إِلَّا مَنِ اسْلَمَ إِلَهُهُ بِإِذْنِ اللَّهِ يَمُنُ عَلَيْكَ أَنْ هَدَيْتَكَ لِلْإِيمَانِ إِنْ كُنْتَ صَادِقِينَ﴾ ۱۸﴾

واته: نینو عه عباس (خوا لیمان رازی بن)، گو توویه ق: وهدی شاندى به نوو
ته سه ده هاتنه لای پیغه مبهری خوا ﷺ قسه بیان کرد، گو تیان: هوژی موزده له گهل
تودا (که کومه لیک تیردی عه رېب ده گرتیه وه)، جهنگان، که نیمه ژمارد مان
له وان که متر نیهو، دېکیشان له وان کولتر نیه، به لام نیمه خزمایه تیمان له گهل
تودا گه یاند، پیغه مبهری خوا ﷺ به نه بوو به کړو عومهری (خوا لیمان رازی
بن)، فرموو: نایا ناوا قسه بیان کرد؟ (واته: نایا نهو قسه بیان راسته؟)، گو تیان:
نه خیر، (واته: نهو قسه کردن و منه نکردنه شتیکی راست نیه)، پیغه مبه ریش ﷺ
فرموی: یتکه یشتی نهوانه که مهو، شهیتان له سه ر زمانی نهوان قسه ده کات،
(نهو قسانه شهیتان فیریان دهکا)، (عطاء) له قسه که یدا گو توویه ق: خوا (عزَّ
وَجَلَّ)، له وباروهه نهو تابه تهی نارد خواردوه: ﴿يَمُنُونَ عَلَيْكَ أَنْ أَسْلَمُوا قُلْ لَا تَمُنُوا
عَلَيَّ إِلَّا مَنِ اسْلَمَ إِلَهُهُ بِإِذْنِ اللَّهِ يَمُنُ عَلَيْكَ أَنْ هَدَيْتَكَ لِلْإِيمَانِ إِنْ كُنْتَ صَادِقِينَ﴾

(۱) أخرجه أبو يعلى في المَسْنَد، ومن طريقه الضياء المقدسي في (الأحاديث المختارة: ۳۷۳۰)،
والنسائي في (التفسير: ۵۳۹)، والطبراني في الأوسط: (۸۰۱۶)، والطبري: (۲۱۸۱۳)، الإستيعاب في بيان
الأسباب (ج ۳، ص ۲۸۶، ۲۸۷)، قلنا: وهذا مرسلٌ صحيح الإسناد رجالة رجالٌ صحيحين.

مانای گشتی نایه‌ته‌کان

به پُرزان!

خوَا ۱۰۱ له‌م پَینج نایه‌ته‌دا وه‌ک له پَیناسه‌که‌شیاندا گوتمان: یه‌ک بابته ده‌خاته‌ پروو، نه‌ویش بریتیه له‌ باسکردنی هه‌ندیک له‌ عه‌ر‌به‌ بیابانشینه‌کان، که‌ منه‌تیا‌ن له‌سه‌ر پَیغه‌مبه‌ری خوَا ۱۰۲ کردوه‌و بانگه‌شی ئیمان هینانیا‌ن کردوه، له‌ حالیکدا که‌ ئیمان نه‌چۆته‌ نَبُو دَلِیا‌ن و، منه‌تیا‌ن له‌سه‌ر پَیغه‌مبه‌ری خوَا کردوه ۱۰۳ که‌ له‌ دژی پَیغه‌مبه‌ری خوَا و هاوه‌لانی نه‌جه‌نگاون، به‌لکو به‌ ناشتیانه‌ مسوَلمان بوون، نه‌م پَینج نایه‌ته‌ له‌و باره‌وه‌ن.

خوَا ده‌فه‌رموئ: ۱۰۴ قَالَتِ الْأَعْرَابُ ؕ آمَنَّا ۖ عه‌ر‌به‌ خَیله‌کییه‌کان گوتمان: ب‌رواما‌ن هیناو، هۆی هاتنه‌ خواره‌وه‌کان که‌ باسما‌ن کردن، بۆما‌ن پروون ده‌که‌نه‌وه‌ که‌ (آل‌ی‌) سه‌ر (الأعراب)، بۆ ناساندنه، به‌لآم مه‌به‌ست پتی جینس نیه، واته: هه‌موو عه‌ر‌به‌ خَیله‌کییه‌کان وایان نه‌گوتوه، به‌لکو عه‌ر‌به‌ خَیله‌کییه‌ زاندراره‌کان وایان گوتوه‌و، (آل‌) بۆ (عه‌د)ه، وه‌ک پَست‌ر گوتوو‌مانه: (آل‌ی‌) (عه‌د) له‌ زما‌نی عه‌ر‌به‌بیدا ده‌چیته‌ به‌را‌ن‌به‌ر (که‌) له‌ زما‌نی کوردییدا، نه‌گه‌ر گوتم: کتیبم بۆ بیته، نازانی چ کتیبیک! به‌لآم که‌ گوتم: کتیبه‌که‌م بۆ بیته، ده‌زانی کام کتیبیه، که‌واته: لی‌ره‌دا یانی: عه‌ر‌به‌ خَیله‌کییه‌کان که‌ زاندراون، گوتمان، که‌ له‌ هۆی هاتنه‌ خواره‌وه‌که‌یدا، گوتمان: هۆزی به‌نوو نه‌سه‌دی کوری خوزه‌یمه‌ بوون ۱۰۵ قَالَتِ الْأَعْرَابُ ؕ آمَنَّا ۖ گوتمان: ئیما‌ن‌مان هیناو ۱۰۶ قُلْ لَّمَّ تُؤْمِنُوا ۖ بَلَّیْ: ب‌رواتا‌ن نه‌هیناو، ۱۰۷ وَلَکِنْ قَوْلُوا أَلَمْنَّا ۖ به‌لآم بَلَّین: ملکه‌چ بووین، ۱۰۸ وَلَمَّا يَدْخُلُ الْإِيْمَنُ فِي قُلُوبِكُمْ ۖ جا‌ری ئیما‌ن نه‌چۆته‌ نَبُو دَلِتا‌ن، (لَمَّا) بۆ لا‌بردنی شتیکه‌ له‌ را‌بردوودا، که‌ جا‌ری نه‌بووه، به‌لآم نه‌گه‌ری هه‌یه‌ له‌ داهاتوودا ببی، واته: جا‌ری ئیما‌ن نه‌چۆته‌ نَبُو دَلِتا‌ن، به‌لآم ده‌گونجی له‌ داهاتوودا ئیما‌ن بچیته‌ نَبُو دَلِتا‌نه‌وه، نه‌مه‌ له‌لایه‌که‌وه‌ خوَا ۱۰۹ بَوَّيَا‌ن پروون

ده‌کاته‌وه، که ته‌وان وایان‌زانیه‌وه ههر بَلّی: مسوَلْمَان بووم، ته‌وه تازه مانای وایه به نیماندار له قه‌لهم دددرتی، به‌لام خوا بووی پروونکردوونه‌وه که نه‌خیر، به‌لکو که ده‌لّی: مسوَلْمَان بووم، ته‌وه به پِواله‌ت دّیه نیو دینی تیسلامه‌وه، به‌لام نیمان چوونه نیو دَل، ته‌وه‌یه ته‌و راستیانه‌ی نیسلام گوتوونی: له دَلْتندا بچه‌سپن، نه‌ک ههر به پِواله‌ت، له‌گه‌ل ته‌هلی نیسلامدا ته‌با بی و، پیت وابی بووی به پرواداری پله یه‌ک! وانیه، ﴿وَإِنْ تُطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ، لَا يَلِتْكُمْ مِنْ أَعْمَالِكُمْ شَيْئًا﴾ ته‌گهر فه‌رمانبه‌ریی خواو پیغه‌مبه‌ره‌که‌شی بکه‌ن، هیچ له پاداشتی کرده‌وه‌کانتان که‌م ناکاته‌وه، واته: ته‌گهر ده‌تانه‌وی به‌ردو نیمان بچن و نیمان له دَلْتندا بچه‌سپن، فه‌رمانبه‌ریی خوا بکه‌ن و، فه‌رمانبه‌ریی پیغه‌مبه‌ره ﴿بِكُنْ وَ كَرْدِوه‌ی باش بکه‌ن، خوا له پاداشتی کرده‌وه‌کانتان که‌م ناکاته‌وه، ورده ورده نیسلامه‌که‌تان و دینداریه‌که‌تان له نیسلامیکی پروکه‌شی و پِواله‌تیه‌وه، ده‌گوژی بۆ نیمانیکی نیو دَل و ده‌روون و مسوَلْمانه‌تیه‌کی ناشکراش، ﴿إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾، به‌دنیایی خوا لیئورده‌ی به‌به‌زه‌یه، لیئان ده‌بووری که لافی نیمانتان لیئاده بی ته‌وه‌ی نیمانتان چووینته نیو دَل، له‌گه‌لیشتان به‌به‌زه‌یه، ته‌گهر به‌رده‌وام بن له‌سهر فه‌رمانبه‌ریی خواو پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی ﴿وَ كَرْدِوه‌ی باش نه‌نجام بدن، له‌گه‌لتان به‌به‌زه‌یه که ورده ورده به‌هوی کرده‌وه باشه‌کانه‌وه، نیمان له دَلْتندا سه‌قامگیر بیی.

ئنجا خوا ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ بویان پیتاسه‌ی نیمان ده‌کات، بۆ ته‌وه‌ی بزائن نیمان مانای چی؟ ﴿إِنَّمَا أَدَاةُ الْعَصْرِ وَالْإِبَاتِ﴾، (یَا) نامپازی کورت هه‌لتیان و چه‌سپاندنه، ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ﴾، پرواداران ته‌نیا نه‌وانه‌ن ﴿الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ، ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا﴾، که پروایان هیناوه به‌خواو به پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی ﴿تَوَّابُونَ﴾، دواییش دوو دَل نه‌بوون، دَل له دَلْتانیان نه‌بووه، ههر ته‌وه‌نده؟ نه‌خیر ﴿وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾، به‌سامان و به‌گیانیشیان له‌ریی خوادا تیکۆشاون و فیداکاریان کردوه، ﴿أُولَئِكَ هُمُ الصَّدِيقُونَ﴾، نا ته‌وانه‌ن راستان، تا ته‌وانه‌ن که له تیمانه‌که‌یاندان راستیان کردوه.

كهواته: خوا يَا أَيُّهَا لیره‌دا ئیمانى كردوه به دوو به‌شى سهره‌كیى:

أ- به‌شیکیان بریتیه له‌ود كه ده‌چيته نۆ دَل و دروونه‌ود له عه‌قَل و دَلدا جینگیر ده‌بن، ئیمان به‌ خوا، واته: ئیمان به‌ ته‌نیا به‌ ده‌یه‌ته‌را به‌تبی خوا، به‌ ته‌نیا په‌روه‌ردگاریتی خوا، ته‌نیا خاوه‌نداریتی خوا، ئیمان به‌ ته‌نیا په‌ستراییتی خوا، ئیمان به‌ود كه نه‌و ناوو سیفته‌هه‌ره به‌رزو چاكانه‌ی خوا هه‌ینی، هه‌یچ كام له‌ دروستكراوه‌كانی خوا نیانن، پاشان ئیمان به‌ پیغه‌مبه‌رى خوا يَا أَيُّهَا واته: ئیمان به‌ود موحه‌مه‌د كه خوا وه‌حیی بۆ ناردوه، و‌دك په‌وانه‌كراو ناردوویه‌تی بۆ لای مرۆقه‌كان و، په‌یامی خو‌ی پێدا ناردوه، دینی خو‌ی پێدا ناردوه، به‌راستی بزانی و خوشت بو‌ی و، شو‌ینی بکه‌وی، نه‌ود به‌شى یه‌كه‌می پێكهاته‌ی ئیمان.

ب- به‌شى دووه‌می بریتیه له‌ كردوه به‌پێی نه‌ود، لیره‌دا خوا يَا أَيُّهَا له‌به‌ر نه‌ودى سیاقه‌كه‌ وا ده‌خوازێ، ده‌فه‌رمو‌ی: به‌ سامان و گیانی‌شان له‌ پێی خوادا تیکۆشا‌ون، فیداکاریان كردوه، نه‌مه‌ش بریتیه له‌ به‌رجه‌سته‌ كردنی نه‌و ئیمانه‌ی له‌ دَلدا هه‌یه، ده‌بن له‌ دنیاى واقیعه‌شدا به‌رجه‌سته‌ی بکه‌ی، ننجاً لیره‌ خوا يَا أَيُّهَا كردوه‌یه‌كی باس كردوه كه زۆر شتان ده‌كرێته‌وه نۆ خو‌ی، كه بریتیه له‌ تیکۆشان له‌ پێی خوادا به‌ سامان و گیان، هه‌ر كه‌سێك ده‌سته‌به‌ردارى ڤووح و مال و سامانی بن له‌ پێناوى خوادا، مانای وا‌یه‌ شته‌كانی دیکه‌ش بۆ ده‌كرین و كر‌وون، كهواته: ئیمان ته‌نیا نه‌ود نیه‌ كه له‌ عه‌قَل و دَلدا جینگیر ده‌بن، به‌لكو ده‌بن كردوه‌شى له‌گه‌لدا هه‌بن، ننجاً له‌ هه‌ندێ شو‌بن به‌پێی سیاق، باسی نو‌ۆ زه‌كات ده‌كات، به‌لام لیره‌دا باسی فیداکاریی و به‌خشینى گیان و سامان ده‌كات، يَا أَيُّهَا **أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ**، ئا نه‌وانه‌ن راستان، یانی: نه‌ودى وانه‌بن، راست ناکات له‌ لاف لێدانى ئیمان هێناندا.

ننجاً خوا يَا أَيُّهَا به‌ گله‌یی و سهرزه‌نشته‌ود ڤوو به‌ عه‌رده‌به‌ خێله‌کیه‌كان، به‌ پیغه‌مبه‌ر يَا أَيُّهَا ده‌فه‌رمو‌ی: نه‌و په‌رسیاره‌ نا‌راسته‌ی نه‌و عه‌رده‌به‌ خێله‌کیانه‌ بکه‌: **قُلْ أَتَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ بِدِينِكُمْ**، بَلَن: ئایا تیه‌و دینداریی خۆتان به‌ خوا ده‌زانن؟

واده کهن که خوا دینداریتان بزانی؟ بویه نهو لافه لینده دهن؟ ﴿وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾، له حالیکدا که خوا ههرچی له ناسمانه کان و زهوبدا ههیه ده بزانی ﴿وَاللَّهُ يَكُلُّ شَيْءٍ عَلَيْهِ﴾ بگره، نهک ههرچی له ناسمانه کان و زهوبدا ههیه، ده بزانی، به لکو ههرچی شته خوا پتی زانایه، که واته: نئو دلی ئیووش ده زانی چی تیدایه و، پنیوست ناکات بو خوتان لافی تیمان هیتان لیددن، خوا ده زانی چی له دلتاندا ههیه، نه گهر نه وان نه بانگوتبایه: (آمنا)، خوا نهیده فه رموو: تیمان نه چۆته نئو دلتانه وه و لیمان ده گه را، وهک مسولمان مامه له یان له گه لدا ده کرا، تاکو ورده ورده تیمانه که یان ده چه سپی، به لام که نه وان نهو لافه یان لیداو، خوا ﴿هَمَّ وَدَّكَ هُوَ شَدَارِي بِوُ خُويَانِ﴾ که به ونده واز نه هینن گوتوو یانه و، کردوو یانه، که به روالهت هاتوونه نئو نیسلامه وه، ههم تاکو خه لکی دیکه ش بزانی که ههرچی گوئی: مسولمانم مانای وا نیه تیمانداره و تیمان له دلیدا چه سپاوه.

﴿يَعْتَمِدُ عَلَيْكَ أَنْ أَسْلَمُوا﴾، ئنجا خوا ﴿بِهِ شَيْءٍ﴾ نادیار سه رزه نشتیان ده کات، روو له پیغه مبه ره که ی ده کات و، ده فه رموی: منهت له سه ره ده کهن و چاکهت به چاودا ده دهنه وه، که گوايه مسولمان بوون ﴿قُلْ لَا تَتَّبِعُوا عَلَيَّ إِسْلَمَكُمْ﴾، بلن: ملکه چ بوونه که ی خوتانم له سه ره مه که نه منهت، به چاومدا مه دهنه وه، واته: نهو جوژه مسولمانه تیه که ئیوه شانازی پیوه ده کهن، مسولمانه تیه کی تاییه تی خوتانه، نهک نهو مسولمانه تیه راسته قینه یی خوا ﴿بِرُوءِي﴾ روونی کردۆته وه و به یانی کرده ﴿بَلِ اللَّهُ يَمُنُّ عَلَيْكُمْ أَنْ هَدَيْكُمْ لِلْإِيمَانِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾، به لکو خوا چاکه ی به سه رتانه وه ههیه، که پئیمایی کردوون بو تیمان، نه گهر راست بکهن، له تیمان هیتانیدا، خوا چاکه ی به سه ره ئیوه وه ههیه و ئیوه منهتباری خوان، نهک پیغه مبه ری خوا ﴿مَنْ تَبَارَى تِيْوهِ بِيْ﴾.

﴿إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ غَيْبَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾، به دلتیایی خوا نه ئینی و په نهانی نئوان ناسمانه کان و زهوی ده زانی، ﴿وَاللَّهُ بِصِيرُ يَمَا تَعْمَلُونَ﴾، خواش بینهری نه ویه

که دهیکهن، ههرودها خوێژاویشه تهوه: (وَاللَّهُ بِصِرِّهِمَا يَعْلَمُونَ)، ههروههه خوا بینهری تهوهیه، که تهوان دهیکهن.

لێردها خوا ﷻ ڕوو له پیغه مبه ره که ی ﷻ دهکات که بێگومان پیغه مبه ری خوا پینی ناخۆش بووهو، دلی نازاری پیگه یشتوه که تهوانه بین منهقی له سه ره بکه ن و، شانازی به و مسوڵمانه تیه ڕووه که شه ی خوێانه وه بکه ن، له حالێکدا خوا ﷻ نجا پیغه مبه ری خوا ﷻ چاکه و منه تیان له چاوی خه لکدا هه یه، پیغه مبه ری خوا ﷻ په یامی خوای هیناوه و، ته و هه موو ئاره حه تیان ه ی ته حه ممول کردوون، ته و هه موو نازاران ه ی چیشتون، له پیناوی گه یاندنی په یامی خوادا به مروقه کان، که چی ته وان بین منهقی له سه ره بکه ن، له به ره چی؟ له به ره ته وه ی له دژی نه جه نگاون، نجا ته وه که له دژی نه جه نگاون شتیکی باشیان کردوه بۆ خویشان باش بووه و، بۆ ته هلی نیسلا میش باش بووه، به لām نابێ بکری ته منه ت، چونکه ته سل ته وه به په یامی خوا که ده نێردی، په یامه که وه ر بگیری و، سوپاس و ستایشی خوا بکری و، ڕێزی ش له پیغه مبه ری خوا ﷻ بگیری و، سوپاسی شی بکری، نه ک منهقی له سه ره بکری، نجا که ده فه رموی: ﴿بَلِ اللَّهِ يُمْنُ عَلَيْكَ أَنْ هَذَا لِلْإِيمَانِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾، له به ره ته وه ی خوا ﷻ پین شتر ئیمان ی لی لایردوون، واته: ته گه ر راست بکه ن که ئیمانتان هیناوه که راست ناکه ن، که پین شتر فه رموی، ته وه چاکه و منهقی خوا له چاوی تێوه دا هه یه، واته: ته وه ی خوای میهره بان تێوه ی پێ منه تبار ده کات، بریتیه له ئیمان، نه ک ته و مسوڵمانه تیه ڕووه که شیه که هه ر له دنیا دا خوین تان ده پارێزی و، به س له دنیا دا به مسوڵمان له قه لēm ده درین، به لām بۆ دوا ڕۆژ تان که لکن ناگری، ته گه ر ئیمان ی له گه لدا نه ی، بۆه ش ه ی ته وه نه که خوای به خشه ره له سه ر تانی بکات به منه ت، به لām ئیمان ته و نیعمه ته به خوا ﷻ له سه ر تان ده کاته منه ت، به لām تێوه له تیددعای ئیمان که شدا راستان نه کردوه، له مه ودوا ته گه ر فره مان به ری خوا و پیغه مبه ری خوا ﷻ بکه ن، ورده ورده به وۆی کرده وه ی چاکه وه، ئیمان له دلتاندا په یدا ده بی و، ته و کاتیش چاکه ی خوا به سه ره تێوه ده هه یه.

تنجا که ده فهرموی: ﴿إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ غَيْبَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾، ناگادار کردنه وه بیان له وه که خوا نهیینی ناسمانه کان و زهوی ده زانی، واته: ده بوویه پیش نه وهی نهو قسهیه بکهن: پرومان هیناوه، بن نه وهی پروتان هینابی، حیسابی نه وه بکهن که خوا نیو دلتان ده خوینتیه وه، به لأم دیاره نهوانه نیمانه که نه چوته نیو دلیان، بویه شه وهک پیویست قه دری خوی پهروردگاریان نه زانیوه، سیفه ته کافی خویان وهک بو خوا ﷻ شایستهیه، ده رک نه کردوون، بویه نه یانزانیوه خوا نیو دلیشان ده خوینتیه وه، نهک ته نیا قسهی سهر زمانیان ده بیستی، به لکو نیو دلیشان ده خوینتیه وه، نهک ههر هی نهوان، نیو دلی هه موو مروقه کان و هه موو دروستکراوه کان، به لکو ههرچی نهیینی و په نهان ههیه له ناسمانه کان و له زهویدا، خوا ده زانی و، ههرچی رهفتارو کردهوش ههیه خوا ده بیینی، که واته: به راستی نه وه نه دهب دادانیکی گرکه، بو نهوانیش کاتی خوی و، بو ههر که سیکیش که خوی به مسولمان داده نی، که بزانی، خوا ﷻ نیو دلی ده خوینتیه وهو کردهوه کانی ده بیینی، چ نهوانه ی خه لک ده یانینی، چ نهوانه ی خه لک نایانینی، وهک له فهرمایشتیکی پیغه مبه ردا هاتوه ﷻ ده فهرموی: ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَنْظُرُ إِلَى صُورِكُمْ وَأَمْوَالِكُمْ، وَلَكِنْ يَنْظُرُ إِلَى قُلُوبِكُمْ وَأَعْمَالِكُمْ﴾ (آخرجه مسلم: ۲۵۶۴)، واته: به دنیایی خوا ته ماشای رهنک و دیمه ن و، مال و سامانتان ناکات، به لکو ته ماشای دله کانتان و کردهوه کانتان دهکات.

نه وهی جیتی سهرنجی خوییه ده روون و ناخی مروقه، که له ویوه هه موو شتیک سهرچاوه ده گری، دوی نه وهی راستیه کان له عه قلدا ده چه سپن و دل په سندیان دهکات، تنجا له ویوه کردهوه کان و هه لسوکه وته کان چاک بن، یان خراب، سهرچاوه ده گرن و په یدا ده بن، بویه جیتی ته ماشاو سهرنجی خواو تیرامانی خواش ﷻ: یه کهم: دله کانتان، دووهم: کردهوه کانتان، نهک رهنک و دیمه ن و، نهک لاف لیدان و شتی رواله تیتان.

خوا بە لوتف و کەرەمی خوۆ ئیمە لەو کەسانە بگێرێ کە پیش دەرو
 روالەتمان، دەروون و پەنھاغان بەو شیوەیە لێبکەین، لە لای خوا پەسند و چاک
 بێ و، خوا ھانپارێزی لەوێ شتێک بلێین، بەو شیوەیە نەیین، خوا بە لوتف و
 کەرەمی خوۆ پەنھاغان لە روالەتمان جوانتر بکات، ئەوێ جێی سەرئەجی خوا،
 خوا چاکتری بکات، لەوێ جێی سەرئەجی خەڵک، خوا ھانپارێزی لەوێ ھیچ
 جۆرە مەنە و شانازیەک بکەین بە کردەوێکی باشمانەو، کە خوا ئیمە
 بۆ تەو فێق داو، بۆ ئیمە ئاسان کرد، چونکە دەبێ خۆمان بە مەنتەباری
 خوا بزانی، کە کردەوێ چاکێ لە ئیمەدا پەیدا کرد، ئەو چاکەو مەنە
 خوا بە سەر ئیمەو، خوا بە لوتف و کەرەمی خوۆ لەو کەسانەمان بگێرێ
 کە ھەمیشە خۆیان بە مەنتەبارو قەرزداری خوا ﷻ، پاشان پێغەمبەری خوا ﷺ
 دەزانن، لە ھەر چاکەو کەدا کە پێی ھەڵدەستن.

مه سه له گرنگه کان

مه سه له ی په که م:

لاف لیدانی به شیک له عه ږ به خپله کیه ده شته کیه کان که برویان هینا وه، به دروخته وهی خوا بویان و، ناگدار کردنه ویان، که جاری به س ملکه چ بوون و، نیما نه چوته نیو دلپانه وه، پاشان پتناسه کردنی پرواداران راسته قینه که نه وانه: له بړوا به خواو پتغه مبر هینانیدا دلپان و، به س هرو مالیش له پتی خواو، فیداکارن، نا نه وانه راست ده کهن له نیمانیدا:

خوا ده فهرموئ: ﴿قَالَتِ الْأَعْرَابُ ءَأَمَّا قُلْ لَمْ تَزِمْنَا وَلَكِنْ قَوْلُوا أَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَنُ فِي قُلُوبِكُمْ وَإِنْ تُطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ، لَا يَلِتْكُمْ مِنْ أَعْمَالِكُمْ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ ﴿١١﴾ إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ ءَامَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ ﴿١٢﴾ قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ بِرِيبِكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٣﴾

شیکردنه وهی ثمه نایه تانه، له سیزده برگه دا:

۱- ﴿قَالَتِ الْأَعْرَابُ ءَأَمَّا قُلْ لَمْ تَزِمْنَا وَلَكِنْ قَوْلُوا أَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَنُ فِي قُلُوبِكُمْ﴾، عه ږ به خپله کیه کان کوتیان: برومان هینا، پتشر گوتمان: (الأعراب) کوی (عرب) د، یان هر ناوہ بو تهو عه ږ بهانی بیابانشین، خپله کین و کوچه رین، به لام لیرده که ده فهرموئ: (الأعراب)، که (أل) ی ناساندن له سهره، ثم (أل) بو تیکرا (جنس) نیه، که تیکرای عه ږ به خپله کیه کان بگریته وه، به لکو بو (عهد) د، واته: تهو عه ږ به خپله کیانه ی زاندراون، که به پتی هوی هاتنه خواره ووی نایه ته کان بریتین له هوی: (به نو نه سد)، که واته: ثم حوکه ی خوا ﴿١٢﴾ دهری ده خا، که بریتیه له بړوا نه چوونه نیو دلی عه ږ به خپله کیه کان، گشتگیر نیه بو هه موویان، به لکو تایه ته به

كۆمەللىكى ديارىيىكروايانەو، كە ھاتوونە خزمەت پىغەمبەر ﷺ، لاقى ئەودەيان لىداو، بىروايان ھىناو، مەتەشىيان لەسەر پىغەمبەرى خوا كىرودە ﷺ، لىردەدا تەنبا مەبەست پىي ئەوانە.

۲- ﴿قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا﴾، بلى: بىرواتان نەھىناو، خىواي پەرودەردگار بە پىغەمبەرى خاتەم دەفەرموى: ﴿پىيان بلى: بىرواتان نەھىناو، لىردەدا نەم شىواو: ﴿قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا﴾، ئەودەمان بۇ دەردەخات كە لە شەرىعەتى خىواي دادگەردا خاتىرو خىوايش و ۋو دەربايسى تىدانىو، لە ژىر لىوودە قسە كىردى تىدانىە لەگەل كەس، چونكە (نەم)، نامىرازى جەزمەو بۇ لابردنە، واتە: زۆر بە جەزمىي ئىو بىرواتان نەھىناو، بۇ ئەودى:

۱- لە خۇيان ھالىي بن و، بەودەندى ھەيانە، كە تاكو ئىستا مەسولمانەتتە كى ۋالەتتەو، تەنبا مەلەكەچ بوونە بۇ دەولەتى ئىسلامىي، لە خۇيان ھالىي بن كە كارەكەيان لىردەدا تەواو نەبوو.

۲- ھەروەھا لەلەيەكى دىكەشەو: بىزانن كە پىغەمبەرى خىوايان ﷺ و، بىروادارانىان بۇ فرىو نەدراو، كە بە خەيالى خۇيان پىيان وابى و بلىن: چووين و گومان: بىروامان ھىناو، پىغەمبەرىش ﷺ بىرواي پىكردىن، كەواتە: فەلمان لىكر، ئەو لە ھالىكدا كە زانىبىيان ئەودەندە مەسولمانەتتە ۋالەتتەي نەجامىيان داو، بىرىتى نىە لە ئىمان، بەلام ئەگەر وا ھالىي بووبن، كە ھەر ئەودەندە مەلەكەچىيە ۋالەتتەي پىشانىيان داو، بە ئىمانىش لە قەلەم دەدرى، ئەو كاتە مانا مەبەستىيان فەل كىردن نەبوو، بەلكو گىرتىيان بە ھەلەدا چوون بوو، پىيان وابوود ئەو ئىمانە، بەلام ئەگەر زانىبىيتىيان، ھەتا ئەو مەسولمانىتتە تىكەل بە دل و دەروونىيان نەبى و نەبىتە قەناعەتتىكى ۋوچو، بە بىروادار لە قەلەم نادىن، ئەو كاتە ديارە مەبەستىيان فەل كىردن بوو، ئەو لابردنەي ئىمان لىيان ھەردوو ۋوودەكەي ھەن، يەكەم: لە خۇيان ھالىي بن، دووم: بىزانن كە پىغەمبەرى خوا ﷺ و بىروادارانىان بۇ فرىو نادىن، سىيەم: ھەروەھا ئەودەي تىدانە كە ئەگەر تاكو تىستاش بىروايان نەبووبىن كە خوا ﷻ نىو دلەيان دەخوتىتەو، ئەمجار ئەو راستىيەيان

بۆ دهريكهوێ، چونكه پێغه مبهه **﴿ خَوَىٰ يَتَّىٰ نَهْفَهْرَمُوونَ: ﴿لَمْ تَوْمِنُوْا﴾**، به لكو خوا يَتَّىٰ فهرموه: **﴿ قُلْ لَمْ تَوْمِنُوْا﴾**، بَلَىٰ: بېرواتان نه هيناهه.

(٣) - **﴿ وَلٰكِنْ قُوْلُوْا اَسْلَمْنَا﴾**، به لكو بَلَيْنَ: مسولمان بووين، ملكه چ بووين، واته: بۆ نه وهی قسه كه تان راست بِن، ته نيا نه وهنده بَلَيْنَ، نه گهر بتانهوێ قسه كه تان به درۆ له قه لهم نه درێ، باسی نيمان مه كهن، ته نيا به لكو باسی نيسلام بكهن، نجا (الْاِيْمَانُ سِرٌّ وَالْاِسْلَامُ عَلَانِيَةٌ)، نيمان په نهانهو له دَل و دهروون دايه، ياني: نه صله كه ي له دَل و دهروون دايه، ته كه رنا شوينه واره كافي له پوهالتهيش دا ده رده كهون، به لَام نيسلام پوهالتهيهو بيندراوه، دياره نيسلام به يه كيك له دوو واته يه كافي، كه پيشتر باسمان كردن.

(٤) - **﴿ وَلَمَّا يَدْخُلِ الْاِيْمَنُ فِيْ قُلُوْبِكُمْ﴾**، جاري نيمان نه چوته نيو دلتانهوه، (لَمَّا: لِلتَّيْمَنِ مَعَ تَوَلُّعٍ خُضُولٍ اِلْمَنِي عَنْهُ)، (لَمَّا) بۆ لا بردنه، به لَام له گه ل چاوه رێ كردن پيدا بوون تهو شته دا كه لا بروه، نه گهر گوتمان: (لَمَّا يَأْتِيْ مُحَمَّدٌ)، واته: جاري نه هاتوه، به لَام چاوه رێ ده كړې بِن، **﴿ وَلَمَّا يَدْخُلِ الْاِيْمَنُ فِيْ قُلُوْبِكُمْ﴾**، واته: جاري نيمان نه چوته نيو دلتانهوه، به لَام نه گه رې هه بهو چاوه رې ده كړې نيمان بچيته نيو دلتانهوه، ليره دا زانا ياني شاره زاياني زمانى عه رهبى و شاره زاي روه و انبېژى، زور قسه يان له سه ر ته م رسته به كردوه، بۆ وینه: (محمد الطاهر بن عاشور)، له ته فسيده كه ي خویدا^(١)، ده لى: (لَمْ يَقُلْ: قُلْ لَا تَقُلْ اَمْنًا وَلٰكِنْ قُوْلُوْا اَسْلَمْنَا، وَاسْتَغْنِيْ بِقَوْلِهِ: لَمْ تَوْمِنُوْا عَنْ اَنْ يُقَالَ: لَا تَقُوْلُوْا اَمْنًا، لِاسْتِغْنَانِ اَنْ يُخَاطَبُوْا بِلَفْظِ مُؤَدَّاهُ النَّهْيِ عَنِ الْاِعْلَانِ بِالْاِيْمَانِ، لِأَنَّهُمْ مُطَالَبُونَ بِأَنْ يُؤْمِنُوا وَيَقُوْلُوْا اَمْنًا، قَوْلًا صَادِقًا لَا كَاذِبًا، فَقَبِلَ لَهُمْ لَمْ تَوْمِنُوْا، تَكْذِيْبًا لَهُمْ مَعَ عَدَمِ التَّصْرِيحِ بِلَفْظِ التَّكْذِيْبِ، وَلٰكِنْ وَقَعَ التَّعْرِضُ لَهُمْ بِذَلِكَ بَعْدَ فِيْ قَوْلِهِ: **﴿ اِنَّمَا الْمُؤْمِنُوْنَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا بِاللّٰهِ وَرَسُوْلِهِ- ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوْا﴾**، وَعَدَلَ عَنْ اَنْ يُقَالَ: وَلٰكِنْ اَسْلَمْتُمْ اِلَى: قُوْلُوْا اَسْلَمْنَا تَعْرِضًا بِوُجُوْبِ الصَّدْقِ فِي الْقَوْلِ لِيُطَابِقَ الْوَاقِعَ، فَهُمْ يَشْعُرُوْنَ بِأَنْ كَذِبَهُمْ قَدْ ظَهَرَ).

۵- ﴿وَإِنْ تُطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ لَا يَلِتْكُمْ مِنْ أَعْمَالِكُمْ شَيْئًا﴾، نه گهر فهرمانبه ریی خواو پیغهمبه ره که شی بکهن، هیچ شتیک له (پاداشتی) کرده ده کانتان لیتان کهم ناکاته وه و دانا شکتینی.

﴿لَا يَلِتْكُمْ مِنْ أَعْمَالِكُمْ شَيْئًا﴾، (لَا يَنْقُصُكُمْ، أَي: مِنْ ثَوَابِ أَعْمَالِكُمْ)، نه گهر تیوه فهرمانبه ریی خواو پیغهمبه ره که شی بکهن، خوا له پاداشتی کرده ده کانتان هیچ نه دنازه یه ک دانا شکتینی و کهم ناکاته وه، ده شکونجن: ﴿لَا يَلِتْكُمْ مِنْ أَعْمَالِكُمْ شَيْئًا﴾، وشهی (ثواب) یش لیترده تا تقدیر نه کری، یانی: هیچ کام له کرده ده کانتان (هیچ نه دنازه یه ک) له کرده ده کانتان کهم ناکاته وه، به لکو کرده ده باشه کانتان چهند بن، خوا ی به خشر ده باهنیتته وه ریتان و، پاداشستان له سهریان ده داته وه.

وشهی: (يَلِتْكُمْ)، خویندراو یشته وه: (يَأْتِيَكُمْ)، چونکه (لَا تَهْ وَ آتَاهُ) هه ردوکیان به مانای (نَقَصَهُ)، لیلی کهم کرده وه، دین، وه ک له سوورده ی (الطور) دا ده فهرموی: ﴿...وَمَا آتَيْنَاهُمْ مِنْ عَمَلِهِمْ مِنْ شَيْءٍ...﴾ الطور.

۶- ﴿إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾، به دلنایی خوا لیورده ی به به زه ییه.

لیترده که ده فهرموی: ﴿وَإِنْ تُطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ لَا يَلِتْكُمْ مِنْ أَعْمَالِكُمْ شَيْئًا﴾، نه مه ریتمایی کردنیانه بو چاره سهری نه وه نه خوشیه ی له دلاندا هه یه، که بریتیه له بیتهزی نیمان، یاخود نه بوونی، واته: له پی فهرمانبه ریی خواو پیغهمبه ره که یه وه نیمان له دلاندا، نه گهر نه شبوونی، په یدادده بی و، نه گهر هه بی و بیتهزی بی، مه کهم ده بی و به هیز ده بی.

که ده شفه رموی: ﴿إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾، نه مه نومیده وار کردنیانه، به لیورده ی خوا، چونکه ده لوی خوا لیان ببووری، له به ره وه ی لافیکی بوشیان لیداوه و ده عوایه کی پووچیان کرده، بو یه پیوستیان به لیورده ی خوا هه یه، دیسان که ده فهرموی: ﴿إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾، نه مه نومیده وار کردنیانه به وه که به هو ی به زه یی خوا ی په روه ردگار وه، دینداریه که یان که تا کو تیتسا مسولمانه تیه کی

روالتهیتی بووه، تنجا ئیمانیسی ده چیتته گه لئی و دینداریه که بیان ته و او ده بی، چونکه مسولمانه تیی و به ندایه تیی بو خوا، نه و دیه که ده رو دهر وونی مروؤف دابگری و، هم دلی هم جهسته ی بگریته وه، چونکه تیمان زیاتر په یوده سته به دل و دهر وونه وه، هه رچه ند شوئنه واره کانی له سه ر جهسته ش دهر ده کهن، به لام نیسلام (ملکه چیی روالته تیی) زیاتر په یوده سته به جهسته وه، هه رچه نده ده بی له دل و دهر وونه وه مروؤف هانده ری هه بی بو ته نجامدانی نه و کاره، بو نه و دی بو ی به خوا په رستی و به چاکه له قه لهم بدری، نه گه رنا کرده وه روالته تیه کان نه گه ر هانده ری دهر وونیان نه بی، خاوه نه که بیان به ته نکید لیان به هره مه مند نابی، و دک پیغه مبه ر ﴿فَهُرْمُوْبِهِۦ﴾: ﴿إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ، وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى﴾ (آخرجه البخاری: ۱)، واته: به دنیایی کرده و کان به پی نیازو مه به سته کان و، هه ر مروؤفیک به پی نه وه که نیه تی هیئاوه، پاداشتی هه یه، هه لبه ته کرده و کان، واته: کرده و باشه کان، کرده و باشه کان به پی نیازو مه به سته کان، نه گه رنا کرده و خراپ هه ر خراپه، با نیازو مه به سستی باشیسی له پشتنه و بی، چونکه نیه تی چاک، کرده و خراپ چاک ناکات، به لام کرداری باشیسی، نه گه ر نیه تی باشی له پشتنه و نه بی، پاداشتی نابی.

تنجا خوا ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ پناسه ی برواداران راسته قینه دکات، هم بو نه وانه ی کاتی خو ی لافی تیمانیان لینداوه، به هه له داچوون له لاف لیدانه که یانداو، هم بو جگه له نه وانیسی:

(۷) - ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ﴾، به دنیایی برواداران ته نیا نه وانه ن که برویان هیئاوه به خو لو به پیغه مبه ر که ی ﴿﴾.

و دک زور جار گو تو ومانه: ﴿يَا أَيُّهَا﴾، (أداة الحصر والإنبات)، نامرایی کورت هه لئنان و چه سپاندنه، واته: وه ختیکی ﴿يَا أَيُّهَا﴾، ده چیتته سه ر پسته به که نه و حوکه می له و پسته یه دا هاتوه، ده یچه سیپتی بو نه و دی بو ی باسکراوه و، له ویشدا کورقی

هه‌لدینن، که ده‌فه‌رموی: ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ﴾، به دئیایی
برواداران ته‌نیا نه‌وانه‌ن که پروایان به خواو به پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی ﴿هَیْئَاوَهْ﴾، واته:
جگه‌ی له‌وانه که‌س پروادار نیه.

(۸) ﴿ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا﴾، دوایش دوو دئیان نه‌بووه، وشه‌ی (ثُمَّ) لیره‌دا:

أ- ده‌گونجی بۆ ریزبه‌ندیی پله‌پله‌ی (الترتیب الرئی) بئ، له‌به‌ر ته‌وه‌ی نه‌که‌وته‌ن دوو
دئییه‌وه له نیماندا، پله‌که‌ی به‌رزتره له ته‌صلی نیمان هیتان، ﴿ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا﴾، یانی:
یه‌قینیشیان هیه، دلدامه‌زراویشن له نیمانه‌که‌یاندان.

ب- ده‌شکونجی (ثُمَّ)، بۆ ریزبه‌ندیی کاتیی (الترتیب الرئی) بئ، واته: پیتشی پروایان
هیتاوه، دواپی پروایه‌کیان مه‌حکه‌م‌ترو به‌هیت‌ترو دامه‌زراوتر کردوه، که‌واته: (ثُمَّ)، ههم
ده‌گونجی بۆ ریزبه‌ندیی پله‌پله‌ی بئ، ههم ده‌گونجی بۆ ریزبه‌ندیی کاتیی بئ.

(۹) ﴿وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾، هه‌روه‌ها ابرواداران ته‌نیا نه‌وانه‌ن
که پروایان به خواو به پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی هیتاوه، دواپی هیچ دوو دل نه‌بوون، به سامان
و گیانی‌شان له‌پتی خواو تیکۆشان.

(جِهَادٌ مُّجَاهِدَةٌ): (بَذَلَ أَقْصَى مَا فِي الْوُسْعِ)، بریتیه له خه‌رجکردنی ته‌وه‌په‌ری
توانا، به‌کاره‌ینانی ته‌وه‌په‌ری توانا، واته: ته‌وه‌په‌ری توانایان به‌کاره‌یناوه له پیناوی
خوادا، که لیره‌دا خوا ﴿بِأَمْوَالِهِمْ﴾، باسی به‌خشینی سامانی کردوه، ه‌ی گیانی‌ش، که
له‌راستیدا که‌سیک بتوانی سه‌رو مال له پیناوی خواو به‌خت بکات، مانای وایه
تیکۆشایکی باشی له پیناوی خوای په‌روه‌رگادا کردوه، تنجا نه‌و تیکۆشانه به
سامان و گیان له پیناوی خواو، زه‌ق‌ترین به‌شی، بریتیه له جه‌نک‌کردن (القتال)
له پیناوی خواو، به‌لام مه‌رجیش نیه هه‌میشه مروّف سه‌نگه‌ر بگری و چه‌کی
به‌شانه‌وه بئ، ته‌وجار ریتیازی خوا (سَبِيلُ اللَّهِ)، گیان و سامانی لئ بخوازی،
به‌لکو جاری واهه‌یه به هو‌ی بانگه‌واز کردن و، قسه‌ی هه‌ق کردن و، کارکردن
بۆ تیسلام و مشوورخواردن بۆ مسولمانانیشه‌وه، بئ ته‌وه‌ی سه‌نگه‌ر له که‌س

بگری، تەو کارە تیسلامییە ی ئەنجامی دەدات، مآل و سامانی لى دەخوایى، بە لىكو گیانىشى لى دەخوایى، هەربۆەش پىغەمبەر ﷺ فەرموویەتى: **اَسِيْدُ الشُّهَدَاءِ حَمْرَةٌ بِنَ عَبْدِ الْمُطْلِبِ، وَرَجُلٌ قَامَ إِلَى إِمَامٍ جَانِبٍ، فَأَمَرَهُ وَنَهَاةً، فَقَتَلَهُ** (أخرجه الحاكم: ٤٨٨٤، والطبراني في الصغير: ٤٠٧٩، وَصَحَّحَهُ الألباني في صحيح الجامع: ٣٦٧٥، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا)، واتە: گەورە ی شەهیدان هەمزە یەو پیاویکە راست دەبێتەو لە هوکمرانیکی سەتەمکار، فەرمای پێدەکات بە چاکەو، پێگری لێدەکات لە خراپە، ئەویش بەو هۆیەو دەیکوژێ.

هەروەها پىغەمبەر ی خوا ﷺ فەرموویەتى: **اَفْضَلُ الْجِهَادِ كَلِمَةٌ عَدِلٍ عِنْدَ سُلْطَانٍ جَائِرٍ** (أخرجه أبو داود: ٤٣٤٤، وَصَحَّحَهُ الألباني)، گەورەترین تێکوژان بریتىە لە قسە یەکی هەق، قسە یەکی دادگەرانه لە لای هوکمرانیکی سەتەمکار.

١٠- **أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ**، نا ئەوانەن راستان، بەس ئەوانە راستان، کەواتە: چەمکی پىغەوانە کە ی ئەود یە جگە لە ئەوانە راست ناکات لەو دا کە بلى: نىمانم هێناو، هەروەها ئەو نایەتە موبارە کە لى وەر دەگیرى، کە نىمان بە بى کردەو ی باش نایەتە دى، کردەو ی باشیش هەر کردەو یە کە لە کاتى خویدا، بە ئەندازە ی خو ی، بە مەر جە کانی خو ی، هەر بۆ یە زۆر بە ی هەر زۆر ی زانا یان (زانا یان پىشین) لە سەر ئەو یە کە دەنگن کە جینسى کردو، بە شیکە لە نىمان، وە ک لە مەسووعە ی: (نىمان و عەقیدە ی نىسلامى) دا، هەروەها لە کتیبى (روونکردنەو ی عەقیدە ی طە حاو ی) دا، دىسان لە مەسووعە ی: (الإسلام) گما ی تَجَلَّى فى كِتَابِ اللَّهِ)، لە کتیبى دوو دەمداو، لە کتیبى (خوانى نایى نىمان) دا، و، لە کتیبى پىنجەمى مەسووعە ی (بەرەو باشتەر تێگە یشتن و پێگە یشتن) دا، باس مان کردو، کە ئەو دای زالى زۆر بە ی هەرە زۆر ی زانا یان، کە جینسى کردەو ی باش، بە شیکە لە نىمان، نە ک هەموو کردەو یە کى باش پێگە یشتە نىمان بى، وە ک خەوار ی و موعتە زیلە دە یانگوت، کە ئەگەر هەموو کردەو یە کى باش بە شیک بىت لە نىمان، مانای وابە هەر کە سىک واجىک بچو تى، پى کافر دە بى، و، هەر کە سىکیش قە دەغە بە ک بشکى تى، هەر پى کافر دە بى، هەروەها نە ک وە ک مور جینەش دە یانگوت: کردەو ه یچ پە یو ند ی بە

نیمانه وه نیهو، ده گونجی که سَی هیچ کرده وه یه کی باشی نه بن و، نیمانی شی زور دامه زراو بی! که بیگومان نه وه راست نیهو، کورت هینانه، هه روه ک نه وه ی خهوار یج و مو عته زیله ش تپیه پاندنه، به لَم خه ق نپوه راست و، پای راست و دروست و، به لَکه دار نه وه یه که جینی سی کرده وه، به شیکه له نیمان، وه ک زانایان ناوا پیناسه ی نیمانیان کرده وه: (الإیمان: الإیقانُ بِالْجَنَانِ، وَالْإِفْرَارُ بِاللَّسَانِ، وَالْعَمَلُ بِالْأَرْكَانِ)، نیمان بریتیه له دنیایی به دَل و دهروون (واته: بروا هینان و دنیا بوون له بروا هیناندا به دَل و دهروون او، دان پیندا هینان به زمان و، کرده وه ش به نه دامه کان.

پیشه وا بوخاریی گوتوو یه ق: زیاتر له هه زار (۱۰۰۰) له زانایانی شاره کانی مه ککه و مه دینه و کووفه و به صره و دیمه شق و کو و کویم بیستوه (باس ده کات و ناوی شاره کان دینی)، که گوتوو یانه: (الإیمان: قَوْلٌ وَعَمَلٌ، قَوْلُ الْقَلْبِ وَاللِّسَانِ، وَعَمَلُ الْقَلْبِ وَالْجَوَارِحِ)، نیمان بریتیه له قسه و له کرده وه، قسه ی دَل و زمان و، کرده وه ی دَل و نه دامه کان، مه به ستیان له قسه ی دَل، زانین و به راست زانینی دَل (معرفة وتصديق القلب) بووه، مه به ستیشیان له قسه ی زمان (قول اللسان) دان پیندا هینانی زمان بووه، مه به ستیشیان له کرده وه ی دَل (عمل القلب) په سند کردن و قبول کردن به دَل بووه، بو نه و شتانه ی نیمانیان پی ده هیتری، مه به ستیشیان له کرده وه ی نه دامه کان (عمل الجوارح) جپیه جی کردن نه وه بووه که به عه قل دهرک کراوه و، به دَل په سند کراوه و، به زمانیش دانی پیندا هینراوه.

دوایی خوای په روه رگدار ده فه رموی:

(۱۱) - قُلْ أَتَمْلِكُونَ أَنْتُمْ أَنْ يَدِينَكُمْ اللَّهُ، (خوا به پینغه مبه ری خاتهم ﷻ ده فه رموی!) پیمان بلن: نایا نپوه دینداریی خوتان به خوا ده زانین؟ نه م پرسیار کردنه، پرسیار کردنی سه رزه نشتکارانه یه، مه به ستیش له (تعلیم) زیده پو یی کردنه له که یاندنی زانیاری دا، بو فترکراو، واته: نایا نپوه خوا ﷻ له دینداریی خوتان ناگادار ده که نه وه؟!

چونکہ لە جیاق: ﴿أَتَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ بِدِينِكُمْ﴾، دەگونجا بفرموی: (أَتَعْلَمُونَ اللَّهَ دِينَكُمْ)، ئایا دینی خۆتان فێری خوا دەکەن (دینداریی خۆتان)؟، بەلام بۆچی بە پیتی (ب) بەرکاری دوو دەمی خواستو؟ ﴿أَتَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ بِدِينِكُمْ﴾، چونکہ (تَعْلَمُونَ) دوو بەرکاران دەخوازی، کە یەکیکیان (اللہ) ئەوە بەرکاری یەکەمەو (دینکم) یەش بەرکاری دوو دەمە، بۆیە بە (ب) بەرکاری دوو دەم (مفعول بە الثاني) خواستو، چونکہ: {صُمِّنْ تَعْلَمُونَ مَعْنَى تُخْبِرُونَ}، (تَعْلَمُونَ) مانای هەوآڵ پێدان و ناگادار کردنەوێ خراوەتە ئێو، بۆیە بە (ب) بەرکاری خواستو، واتە: تێستا (تَعْلَمُونَ اللَّهَ بِدِينِكُمْ) دوو واتایان دەگەیهێنێ لە یەک کاتدا:

یەک: ئایا دینداریی خۆتان فێری خوا دەکەن؟

دوو: ئایا خوا ناگادار دەکەنەوێ هەوآلی پێ دەدەن لە بارە ی دینداریی خۆتانەو؟

کە نەمە پرسیار کردنیکی سەر زەنشکارانە یە، واتە: شتیکی زۆر بێجێ دەکەن.

(۱۲) ﴿وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾، خواش هەرچی لە ناسمانەکان و لە زەویدا هەیە دەیزانی، واتە: ئێوە نازانن و نافامن و بێ ناگان، ئەکەرنا خوا ^{تعالی} نەک دینداریی ئێوە، بەلکو هەرچی لە ناسمانەکان و زەویدا هەیە دەیزانی.

(۱۳) - ﴿وَاللَّهُ يَكِلُ شَيْءٌ عَلَيْهِ﴾، خواش بە هەموو شتێک زانا یە.

بانی: جگە لەوێش کە لە ناسمانەکان و زەویدا هەیە، هەموو شتیکی دیکەش دەزانی، چونکہ هەرچی هەیە دروستکراوی خوا یەو، بە دلاییی بە دیهێنەریش هەموو دروست کراوەکانی خۆی دەزانی و دەناسی و پێیان ناگادارە.

مهسه لهی دووهم:

منهت کردنی عه‌ر به بیابانشینه‌کان که مسؤلان بوون و، فهرانکردنی خوا به پیغمبر ﷺ که ږیگری منه‌ت‌کردنیان لى بکات، چونکه هر خوا مافی منه‌تار کردنی مرقه‌کانی هه‌یه، له‌سەر ږینمایى کردنیان بو ئیمان، خواش په‌نه‌انه‌کانی ئاسمان و زه‌وی ده‌زانى و، کرده‌وه‌ی هه‌موو لایه‌کیش ده‌بینى:

وه‌ک خوا ده‌فه‌رموى: ﴿يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا قُلْ لَا تَمْنُوْا عَلٰٓى اٰمِلٰتِكُمْۚ بَلْ اِلٰهُ يَمُنُّ عَلَيْكُمْۚ اَنْ هٰدٰكُمْ لِلْاٰمَنِۚ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ﴿١٧﴾ اِنَّ اِلٰهَكُمْ يَعْلَمُ غَيْبَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِۚ وَاللّٰهُ بَصِيْرٌۭ يَّمَّا تَعْمَلُوْنَ ﴿١٨﴾﴾.

شیکردنه‌وه‌ی ئهم دوو ئایه‌ته، له‌حه‌وت ږه‌گه‌دا:

لێرده‌دا خوا ﷻ راسته‌وخو پیغمبر ﷺ ده‌کات به‌ دویتراوی خو‌ی، ده‌فه‌رموى:

(١) - ﴿يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا قُلْ لَا تَمْنُوْا عَلٰٓى اٰمِلٰتِكُمْۚ﴾، ئه‌وانه منه‌ت له‌سەر ده‌که‌ن که مسؤلان بوون و ملکه‌چ بوون.

(الْمَنْ: ذِکْرُ النُّعْمَةِ وَالْاِحْسَانِ لِوَاعِيَةٍ اِلَيْهِ لِلْذٰکِرِ)، (مَنْ) بریتیه له‌ باسکردنی چاکه‌و چاکه‌ له‌گه‌لدا کردن، تا‌کو بابای چاکه‌ له‌گه‌لدا کراو، بو‌ ئه‌و که‌سه‌ی باسی چاکه‌که ده‌کات، ږه‌چاوی بکاو ئا‌گای لى بى (که منه‌ت‌باریه‌تی و چاکه‌ له‌گه‌لدا کراویه‌تی).

(٢) - ﴿قُلْ لَا تَمْنُوْا عَلٰٓى اٰمِلٰتِكُمْ﴾، ئه‌ی مو‌حه‌مه‌د ﷺ پینان بلن: ئیسلامه‌تییه‌که‌ی خۆتان به‌ چاوی من دامه‌ده‌نه‌وه‌و له‌سەر م‌ه‌که‌نه منه‌ت.

پیشی گوتوو‌یان‌ه: (آمنا)، خوا‌ی په‌نه‌ان‌زانی‌ش ته‌وه‌ی لى هه‌لوه‌شان‌دوو‌نه‌وه‌، به‌لام ته‌وه‌ی نه‌وان منه‌تیان پى له‌سەر پیغمبر ﷺ کردوو‌ه، خوا پالی داو‌ته‌ لای وان، ئیسلامه‌تییه‌کی تاییه‌ت بو‌وه‌ به‌وانه‌وه‌: ﴿قُلْ لَا تَمْنُوْا عَلٰٓى اٰمِلٰتِكُمْ﴾.

نه‌یفه‌رموه: (قُلْ لَا تَمْنُوا عَلَيَّ الْإِسْلَامَ)، (إِسْلَامُكُمْ)، واته: نهو جوړه ملکه چیهی
تیوه که تایه‌ته به تیوه‌وه، که ملکه چیهی کی وواله‌تی و پرووکه‌شیه، له‌سهر
منی مه‌که‌نه منه‌ت و به چاوی منی دامه‌ده‌نه‌وه.

(۳) - ﴿بَلِ اللَّهَ يَمُنُّ عَلَيْكُمْ﴾، به‌لکو خوا منه‌ت‌تان له‌سهر ده‌کات.

(۴) - ﴿أَنْ هَدَنَّاكَ لِلْإِيمَانِ﴾، که تیوه‌ی رینمایي کردوہ بو ئیمان، ثمه ناماژده به‌وه
که خوا ﴿﴾ له‌مه‌ودوا منه‌تباری خو‌ییان ده‌کات و چاکه‌یان له‌گه‌لدا ده‌کات، به‌وه که
نیمانیشیان به‌قسمه‌ت ده‌کات، واته: ئیمان ده‌چپته نیو دلپانه‌وه.

(۵) - ﴿إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾، نه‌گهر تیوه له‌راستان بن، (له لاف لیدانی هه‌بوونی نیماندا)،
نه‌وه منه‌ت و چاکه‌ی خوا، به‌خششی خوا به‌سهر تیوه‌وه هه‌یه، نه‌ک تیوه نه‌وه بکه‌نه
منه‌ت له‌سهر پی‌نغه‌مبه‌ره‌که‌ی ﴿﴾.

که ده‌فه‌رموئ: ﴿أَنْ هَدَنَّاكَ لِلْإِيمَانِ﴾، وشه‌ی (الإيمان) له‌بهر شه‌ودی (أل)
ی ناسادی له‌سهره، واته: نیمانی راسته‌قینه، واته: نهو نیمانه‌ی خوا ﴿﴾
ده‌یه‌وئ، به‌لام وشه‌ی نیسلام که پال‌دراوه‌ته لای نه‌وان (إِسْلَامُكُمْ)، نه‌وه نهو
جوړه مسو‌ل‌مانه‌تیه‌یه که تایه‌ته به‌عه‌ر‌به‌ خپله‌کیه‌کانه‌وه، که بریتیه له
نیسلامه‌تیه‌ک نیمانی له‌گه‌لدا نه‌وه، نیسلامه‌تیه‌کی پرووکه‌شیه و وواله‌تیه.

له‌تایه‌تی کو‌تاییدا خوا ده‌فه‌رموئ:

(۶) - ﴿إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ غَيْبَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾، به‌دلنیا‌یی خوا په‌نهانی ناسمانه‌کان و زه‌وی
ده‌زانی، واته: ههر شتیکی په‌نهان و شیر‌دراوه له‌ناسمانه‌کان و زه‌ویدا هه‌یه، خوا هه‌مو‌وی
ده‌زانی، لپ‌ره‌دا خوا ﴿﴾ وشه‌ی (إِنْ) به‌کاره‌یتاوه، که ثم پته بو جه‌خت‌کردنه‌وه‌یهو
بو دلنیا‌کردنه‌وه‌یه، تا‌کو نه‌وان وا داب‌رین که نکو‌ولیان کردوہ و، وه‌ک که‌سیک وان که
نکو‌ولیی ده‌کات له‌وه‌ی خوا په‌نهانی ناسمانه‌کان و زه‌وی بزانی، بو‌یه خوا ﴿﴾ ده‌فه‌رموئ:
دلنیا‌بن به‌جه‌خت‌کردنه‌وه‌وه، خوا په‌نهانی ناسمانه‌کان و زه‌وی ده‌زانی.

(٧) - **وَاللّٰهُ بَصِيْرٌۢ بِمَا تَعْمَلُوْنَ** ﴿٧﴾ خواش بینهری تهوویه که دهیکهن، ئەمه تهگهر ږووی دواندن ههر له عه‌ږه‌به خپله‌کیه‌کان بڼ، خو‌تړاو‌یشه‌ته‌ود: **(يَعْمَلُوْنَ)** واته: خوا بینهری تهوویه که ته‌وان ده‌یکهن، که لږ‌ده‌دا ئەمه پټی ده‌گوتړی تا‌ور‌دانه‌وه **(الْبَغَاتِ)**، پټ‌شی ههمووی بریتیه له دواندنې نه‌وان، به‌لام دوا‌یی خوا **﴿٧﴾** ږوو له‌وان وه‌رده‌گټړی و له شپو‌دی دواندنه‌که‌دا، ږوو ده‌کا‌تو‌ه پی‌غه‌مبه‌ر **﴿٧﴾** و ده‌فه‌رمو‌ی: خوا بینهری تهوویه که نه‌وان نه‌نجامی ده‌دن و ده‌یکهن، که ئەمه له زان‌باری پ‌ه‌وان‌بیز‌ی و ږیز‌مانی عه‌ږه‌بیدا پټی ده‌گوتړی: **(عَطَفَ الْخَاصَّ عَلَى الْعَامِ)**، گټ‌ړانه‌وه‌و بادانه‌وه‌ی تایه‌ت بو سهر گشتی، چونکه خوا **﴿٧﴾** که پټ‌شی ده‌فه‌رمو‌ی: به دل‌نیا‌یی خوا په‌نه‌انی ناسمان و زه‌وی ده‌زانی، بڼ‌گومان له نټو په‌نه‌انه‌کانی ناسمان و زه‌ویدا کرده‌وه‌ی مرو‌قه‌کان و هه‌لسوکه‌وته‌کانیشیان ههن، به‌لام دوا‌یی که ده‌فه‌رمو‌ی: **﴿٧﴾** **وَاللّٰهُ بَصِيْرٌۢ بِمَا تَعْمَلُوْنَ** ﴿٧﴾، یان **(مَا يَعْمَلُوْنَ)**، ئەمه شتی‌کی تایه‌ته له نټو شته گشتیه‌کان‌دا، که ههر‌چی په‌نه‌انه خوا ههمووی ده‌زانی، به‌لام به تایه‌ت کرده‌و‌د‌کانیان که نه‌نجامیان ده‌دن، خوا **﴿٧﴾** ده‌شیان‌زانی و بینهریشیان، به‌و شپو‌دیه‌ی بو خوا **﴿٧﴾** شایسته‌یه، واته: که دل‌نټین: خوا‌ی بڼ وینه ده‌بست‌ی و ده‌بټ‌ی، بڼ‌گومان بیست‌ی و بیننی خوا **﴿٧﴾**، وه‌ک ههمووی سیفه‌ته‌کانی دیکه‌ی خوا، به‌و شپو‌دیه‌ن که بو خوا شایسته‌یه **﴿٧﴾**، وه‌ک فره‌موویه‌تی: **﴿٧﴾** **لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ... ۝ ۱۱ ۝ الشُّرَىٰ** ﴿١١﴾، واته: هیچ شتی‌ک وه‌ک وینه‌ی وی نیه، ههم له زات‌یداو ههم له سیفه‌ته‌کانی دا.

لږ‌ده‌دا دټینه کو‌تایی ته‌م ده‌رسمان و، کو‌تایی ته‌فسیری سو‌وره‌تی **(الحجرات)**.

له خوا‌ی په‌روه‌رد‌گاریش ده‌پار‌نینه‌وه: خوا‌یه! به لوتف و که‌ږه‌می خو‌ت، به نا‌وه ههره چاکه‌کانت و به سیفه‌ته ههره به‌رزو په‌سند‌ه‌کانت، به‌تایه‌تی به فره‌مایشتی بڼ وینه‌ت که قور‌ناتی مه‌زن و به‌ږت‌ه، لټ ده‌پار‌نینه‌وه، یارمه‌تیمان بده زیاتر به تۆ ناشنا‌بین، تا‌کو به‌هو‌ی نیمان به تۆ هټانه‌وه، به شپو‌دیه‌کی راست و دروست، ده‌رگای لټ تی‌گه‌یشتن و ناشنا‌بوونی باشیشمان له فره‌مایشته‌که‌ت بو بکر‌ت‌ه‌وه، خوا‌یه! ته‌وفی‌قمان بده زیاتر شو‌ین پی‌غه‌مبه‌رد‌که‌ت **(محمد) ﴿٧﴾**.

بكهوين و، شارهزای رېيازو پي و شوئنهكەي بين، كه بيگومان پيغهمبەري كوتايي تو موحهممەد ﷺ كه سەرۆهري پيغهمبەرانه، وهك هەر كام له پيغهمبەراني براي (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، ئەوهي كه تو فەرمووته و بوت سروش كردوون و بوت ناردوون، ئەوانه له ژيان تاكيي و خيزانيي و كۆمهلايهتيي و سياسيي خوياندا بهرجهستهيان كردوه.

خوايه! تەو فيقمان بده زياتر شوين پيغهمبەري خاتەم بكهوين ﷺ، كه تەواوكەري كاري هەموو پيغهمبەرانه (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) بۆ ئەوهي و پيراي ئەوه كه چاك له فەرمايشتهكەت تيدهگەين، باشيش له چۆنيهتيي جنيهجي كردن فەرمايشتهكەت لەسەر ئەرزي واقع، بههره‌مەند بيين، بههۆي زياتر ئاشنا بوونان به رېيازى پيغهمبەري خاتەم ﷺ و، زياتر شوين پي هەلگرتنمانهوه بۆي.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

تەفسیری سوورپەتی

دەستپێک

بەرێزان!

نەمڕۆ که پۆژی (١٠)ی (رجب)ی سالی (١٤٤١) کۆچییه، به‌رانبەر (٢٠٢٠/٣/٥) ی زاینیی، له شاری دێرینی ههولێر، خوا پشتیوان بێ، دەست ده‌که‌ین به تەفسیرکردنی سوورەتی (ق).

پێناسەی سوورەتی (ق) و بابەتەکانی

یه‌که‌م: ناوی ئەم سوورەتە:

ئەم سوورەتە ناوی سوورەتی قاف (سورَةُ قاف)ە، له‌لای سەرجه‌م زانایان، به‌لام (السيوطي) له‌ کتێبه‌که‌ی خۆیدا: (الإتقان في علوم القرآن) گوتویه‌تی: (سورة الباسقات) یشی پێ ده‌گوتری، به‌لام ئەو قسه‌یه‌ پشت راست نه‌کراوه‌ته‌وه، به‌ هیچ به‌لگه‌یه‌ک.

هه‌لبه‌ته‌ ناولێزرانی سوورەتەکانیش زیاتر ته‌وفیقییه، نه‌ک ته‌وفیقی، واته‌: له‌لایه‌ن خواو پیغه‌مبه‌ری خواوه ﷺ ئەو ناوانه‌ دیاری نه‌کراون، به‌لکو هاوه‌لان خوا لیان پازی بێ، جاری واش هه‌یه‌ رهنه‌گه‌ پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ بۆ هه‌ندێک له‌ سوورەتەکان ناویکی به‌کارهێناوی، به‌لام ئەوه‌ نه‌بووه‌ که له‌ پووی شه‌رعییه‌وه‌ مسوڵمانان پابه‌ند بکړین به‌ ناویکی دیارییکراوه‌وه، به‌لکو ته‌وه‌ وه‌ک عورف و باوی تێو خۆیان، هه‌ر بۆیه‌ سوورەتی وا هه‌یه‌ سێ ناوی هه‌یه، چوار ناوی هه‌یه، به‌لام زۆربه‌یان به‌ ناویک زیاتر ناسراون.

به لگهش له سهر ته وه که نه م سوورته (سوره قاف) ی پی ده گوتری، له و باره وه زۆرن، تیمه له و باره وه سی ده ق دینین:

یه که میان: {عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، إِنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَقْرَأُ فِي الْقَجْرِ بِ ﴿ق وَالْقُرْآنَ الْمَجِيدِ﴾. وَكَانَ صَلَاتُهُ بَعْدَ تَخْفِيفًا} (أخرجه أحمد: ۲۱۰۴۱، ومسلم: ۱۰۵۵، الترمذي: ۳۰۶، وابن خزيمة: ۵۲۶).

واته: جابیری کوپی سه مووره (خوا لپی رازی بی) ده گپرتیه وه: پیغه مبه ر {ق وَالْقُرْآنَ الْمَجِيدِ} ده خویند، رکاتی دواتر نوێ ده کی سووک ده کرده وه.

ده قی دووهم: {عَنْ أَبِي وَاقِدٍ اللَّيْثِيِّ رَجَمَهُ اللَّهُ، كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَقْرَأُ فِي الْعِيدِ بِ ﴿ق وَالْقُرْآنَ الْمَجِيدِ﴾. وَاقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَأَنْشَقَّ الْقَمَرُ} (أخرجه أحمد: ۲۱۸۹۶، تعليق شعيب الأرنؤوط: حديث صحيح).

واته: نه بو واقیدی له یثی (که یه کیکه له زانایانی تابیین)، ده لپی: پیغه مبه ری خوا {ق وَالْقُرْآنَ الْمَجِيدِ} له نوێ جه ژندا سوورته قاف و سوورته: {اقتربت الساعة وأنشأ القمر} که به سوورته (القمر) ناسراوه، ده خویندن.

سوورته (ق) له رکاتی یه که مداو، سوورته (القمر) له رکاتی دووهمدا، واته: نوێ جه ژنی قوربان و جه ژنی په مه زان.

ده قی سیه م: {عَنْ أُمِّ هِشَامٍ بِنْتِ حَارِثَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: مَا أَخَذْتُ: ﴿ق وَالْقُرْآنَ الْمَجِيدِ﴾، إِلَّا عَنْ لِسَانِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ يَقْرؤها كُلُّ جُمُعَةٍ عَلَى الْمِنْبَرِ إِذَا خُطِبَ النَّاسُ} (أخرجه مسلم: ۸۷۳).

واته: نوممو هیشامی کچی حارثه (خوا ی لپی رازی بی)، ده لپی سوورته: {ق وَالْقُرْآنَ الْمَجِيدِ}، ته نیا له زاری موباره کی پیغه مبه ری خوا {ق وَالْقُرْآنَ الْمَجِيدِ} وه گرتوه، که له هه موو جومعه یه کدا له سهر مینه رکاتی وتاری بو خه لک دهدا، ده یخویند.

هەلبەتە ئە دەلتی: لە هەموو جومعهیه کدا، ئەمە عادهتی زمانی عەرەب و، عادهتی زۆر لە گەلان وایە، ئە ئەسیک شتیک لە جاریک زیاتر دووبارە بکاتەوه، پالێدهداته لای هەموو چارهکان، ئەگەرنا لە زۆر دەقی دیکەدا هاتوه ئە پێغه مەر ﷺ ئەنیا سوورەتی (ق)ی نه خویندوه، بەلام ئەمە جوړیکه لە زێده پۆیی کردن لە قساندا، ئە لە عورف و باوی میلله تاندا پەوايه، بۆ وێنه: ئەسیک چوار جار چوووه بۆ لای ئەسیک دەلتی: سەد جار هاتم بۆ لات!

دووهەم: شوینی دابهزینی:

ئەم سوورەتە مەککەییە، مادام لە ریزبەندیی دابهزیندا ژماره (٣٤)ی هەبێ، وەک دوایی باسی دەکەین، ئەواته: وا دیاره لە میانی چوار پێنج سالی سەرەتای قوناعی مەککەدا دابهزیبێ، دواي سالا ئی یەکەم و دووهەم و سێهەم، پێم وایە لە سالا ئی چوارو پێنج و ئەو دەورووبەرەدا دابهزیوه، ئەسێش باسی نه کردوه ئە ئیک دابرابی، وادیاره هەمووی بەسەر یەکەوه دابهزیوه، چونکە هەمووی تیکه لکێشه، وەک دوایی باسی دەکەین، ئەوهره سەرەکییه که ی هەمووی باسی پۆژی دوایی و زیندوو بوونهوه و سزاو پاداشته.

سێهەم: ریزبەندیی لە موصحف و هاتنه خواردا:

لە موصحفدا ژماره (٥٠)یەو، لە دابهزیندا بە پتی قسە ی (جابر بن زید) ژماره که ی (٣٤)ه، پێش سوورەتی (البلد): ﴿لَا أُقِيمُ بِهَذَا الْبَلَدِ﴾، لە دواي سوورەتی (المزلات) دابهزیوه، واته: لە پێش ئەم سوورەتە موبارەکه ئەنیا (٣٣) سوورەتی دیکە دابهزیون، بۆیه بە مەزەندە، پێم وایە لە سالا ئی چوارو پێنج، تۆژی پێشتر یان تۆژی دواتر، لەو دەورووبەرە دابهزیبی.

چارەم: ژمارە ی ئایەتەکانی:

بە یەكده‌نگی ژمیره‌رانی ئایەتەکانی قورئان، ژمارە ی ئایەتەکانی: (۴۵)ه، لەو بارەوہ پاجیایی نەبووہ.

پنجەم: نیوہرۆکی:

هەرچەندە لە ئایەتی سەرەتا و ئایەتی کۆتاییدا، واتە: ئایەتی ژمارە (۱)و، ئایەتی ژمارە (۴۵)دا، باسی قورئان و باسی پیغمبەر موحەممەد ﷺ کراوہ، هەرۆه‌ها باسی ژمارەیک لە نیشانەکانی خوا (آیات اللہ) کراوہ، نامازەش بە هەشت لە گەل و کۆمەلگا فەوتێنراوہ‌کان کراوہ، بەلام سورگە ی سەرەکی ئەم سوورەتە باسی رۆژی دوايیه، بە تايه‌ت قیامەت و زیندوو کرانەوہ، سزاو پاداشت، دۆزەخ و بەهەشت، باسی تۆمارکرانی قسەو کردەوہ‌کانی مرۆفان، حالەتی سەرە مەرگ، تنجا هەر بەو بۆنە یەشەوہ چەند رێنمایەک خراونەتە روو بو پیغمبەری کۆتایی موحەممەد ﷺ لە بواری مامەلە ی لەگەل بێبروایاندا بە پیغمبەرایەتی و بە رۆژی دوايی، تنجا کە باسی نیشانەکانی خواش کراوہ، لە گەردووندا، لە ئاسمانەکان و ژەویدا، هەرۆه‌ها کە باسی گەلە فەوتێنراوہ یاخیبەکان کراوہ، باسی هەشت لە گەلەکان کراوہ، ناویان هێنراوہ، هەرۆه‌ها کە باسی حالەتی سەرە مەرگ، یاخود تۆمارکرانی قسەو کردەوہ‌کانی مرۆفان کراوہ، ئەوہ هەمووی پە یوہستە بە تەوہرە سەرەکییەکوہ، وەک گوتمان: باسی زیندوو کرانەوہو سزاو پاداشت و رۆژی دوايی و بەهەشت و دۆزەخ.

شەشەم: تايه‌تەمەندییەکانی:

هەر کام لە سوورەتەکان ژمارەیک تايه‌تەمەندییان هەن، کە جیا یان دەکەنەوہ لە سوورەتەکانی دیکە:

١- تایبەتەندی یەکەمی تەو سوورەتە تەووە، کە بە لای زۆری هەرە زانایانەو، ئەم سوورەتە سەرەتای قوڕانی (المُفَصَّل)، پێغەمبەری خوا ﷺ وشە (مُفَصَّل) بەکارهێناوە بۆ ژمارەیک لە سوورەتەکان کە لێرە، واتە: لە سوورەتی پەنجایەمینەو بە پێی ریزەندی موصحف و، لە سوورەتی (٣٤)مینەو بە پێی ریزەندی دابەزین بەرەو دوا، هەمووی بە (المُفَصَّل) لە قەڵەم دەدرێ، واتە: ئەو سوورەتانەی لە چاو سوورەتەکانی دیکە کورتترن و، مانایان تاراددەیک پووترە، لەو ڕوودووە کە ئەوانە سەرەتای فەرماشتکردنی خوای کاربەجێ بوون لەگەڵ مەژۆکەکاندا، بە تاییەت لەگەڵ کۆمەلگای یەکەمدا، بە لای هەندێ سوورەتی مەدینەیان تێدان، بە تاییەت جوونی (قَدْ سَمِعَ اللَّهُ)، هەرۆها سوورەتی (الحديد)یش لە کۆتایی جوونی (٢٧)ەمدا، بە لای ئەوانی دیکە هەموویان سوورەتە مەککەییەکان، سوورەتە مەدینەییەکانیش کە بە ریزەندی موصحف تاوا دانراون، ئەوانیش هەر لە ڕووی قەبارەووە لە ڕووی کورتیی و درێژی نایەتەکانەو، دەشۆپێنە ئەو سوورەتە موبارکە مەککەییانەی کە لەگەڵیاندا ریزکراون. هەڵبەتە هەندیک لە زانیانیشت گوتووایانە: سەرەتای (المُفَصَّل) سوورەتی (الحجرات)ە، بە لای زۆریەیان گوتووایانە: سوورەتی (ق)ە.

٢- ئەم سوورەتە جگە لە نایەتی (١) و (٤٥)، واتە: نایەتی سەرەتاو کۆتایی، ئەویدیکە هەمووی بۆ باسی قیامەت و سزاو پاداشت و هەتا دوا، تەرخانراوە.

٣- تەنیا لەم سوورەتەدا، باسی دوو فریشتەی چاودێرو نامادە بەسەر مەژۆکەو کراوە، **﴿ مَا يَلْفُظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ ١٨ ﴾**، یان **﴿ إِنْ يَنْفَخِ الْمَسْخَرَاتُ عَنِ الْإِيمَانِ وَعَنِ الْإِيمَانِ ١٧ ﴾**.

٤- تەنیا لەم سوورەتەدا، باسی نزیکتربوونی خوا لە مەژۆکە لە ڕەگی ملی کراوە، نایەتی ژمارە (١٦).

٥- تەنیا لەم سوورەتەدا، باسی: **﴿ سَكْرَةُ الْمَوْتِ ﴾**، کراوە، بێهۆشی کاتی مەرگ لە نایەتی ژمارە (١٩)دا.

٦- تەنیا لەم سوورەتەدا، باسی لادرازی پەردەو پۆشش لەسەر چاوی مەووف کراوە، سەرچەم چاک دیتنی و تیز بینینی، لە نایەتی ژمارە (٢٢)دا.

٧- لە نایەتی ژمارە (٣٠)دا، تەنیا لەم سوورەتەدا باسی: ﴿هَلْ مِنْ مَّزِيدٍ﴾ کراوە، ﴿هَلْ مِنْ مَّزِيدٍ﴾، بۆ دۆزەخ، نایا چی دیکە زیادە هەیە بیهێنن؟

٨- چەند وشەیهک تەنیا لەم سوورەتەدا هاتوون:

١- ﴿أَمْرِ مَرْيَمَ﴾، نایەتی ژمارە (٥)، واتە: کاریکی تیکەڵ.

٢- ﴿زَوْجٍ نَهِيحٍ﴾، نایەتی ژمارە (٧)، واتە: هەر جوړیکی جوان و بە پەونەق.

٣- ﴿وَحَبِّ الْحَمِيدِ﴾، نایەتی ژمارە (٩)، واتە: دانەوێڵەیهک که دەدرویتەوه، رەنێودەهێنێ.

٤- ﴿بَاسِقَتٍ﴾، نایەتی ژمارە (١٠)دا، یانی: (طویلات) دارخورما درێژە بەرز هەلچوووەکان.

٥- ﴿طَلْعِ نَضِيدٍ﴾، نایەتی ژمارە (١٠)، ﴿طَلْعٍ﴾ یانی: میوه، بەری دارخورما که یەکهەمجار دەریدەکات، ﴿نَضِيدٍ﴾، واتە: ریز بەستوو، لەسەریەک ریزکراو.

٦- ﴿فِي لَيْسٍ﴾، نایەتی ژمارە (١٥)، لە حالەتی تیشکال و تیکەڵ بوون.

٧- ﴿حَبْلِ الْوَرِيدِ﴾، نایەتی ژمارە (١٦)، واتە: رەگی دڵ، یاخود رەگی گەردن.

٨- ﴿الْمَلْفَافِ﴾، واتە: دوو وەرگردکان، دوو تۆمارکەرەکان، لە نایەتی ژمارە (١٧)دا که مەبەست پێی دوو فریشتەکانن.

٩- ﴿فِيمَ﴾، که لە نایەتی ژمارە (١٧)دا هاتووە، واتە: دانیشتوو، که مەبەست پێی هاوئشینە.

١٠- ﴿عِيدٍ﴾، که لە نایەتی ژمارە (١٨)دا هاتووە، واتە: نامادە، حازر.

١١- ﴿فَكَفَفْنَا عَنْكَ غِطَاءَكَ﴾، واتە: پۆشش و پەردەمان لەسەرت لادا، لە نایەتی ژمارە (٢٢)دا.

١٢- ﴿فَصَبْرُكَ الْيَوْمِ حَبِيدٌ﴾، واتە: ئەمڕۆ چاوت تیزە، واتە: چاوت باش دەبینی، لە نایەتی ژمارە (٢٢)دا.

١٣- ﴿مَا يَسُدُّ الْقَوْلَ لَدَيْكَ﴾، خوا ﷻ دەفەرموی: بێراری من ناگۆڕی، ئەو فەرمايشتە گوتوو، لە نایەتی ژمارە (٢٩)دا.

١٤- ﴿مَنْزُورًا فِي أَلْبَدِ﴾، واتە (فَتَشْهَوُ)، زۆر گەڕان و پشکنیان لە ولاتاندا، ﴿هَلْ مِنْ عَمِيصٍ﴾، نایا هیچ شوێنی خۆتیدا پەنەنادان و دەربازبوون هەیە؟ نایەتی ژمارە (٣٦).

١٥- ﴿وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِجَبَّارٍ﴾، لە نایەتی ژمارە (٤٥) و کۆتایی دا، واتە: تۆ بەرسەریانەوه جەبر لێکەر و تۆبزی لێکەرنی.

حهوتەم: دابه‌شکردنی بۆ چه‌ند دەرستیک:

نێمه ئەو (٤٥) نایەتە ی ئەم سوورەتە موبارەكەمان، بۆ سێ دەرسان دابه‌ش دەکەین، هەر دەرسی پازدە نایەت:

دەرسی یەكەم: لە نایەتەكانی: (١ - ١٥) ی سەرەتا، باسی قورئان و، باسی پیغمبەری خوا ﷺ، بەرپەرچدانەوێ نكوولییكەران لە زیندووكرانه‌وه، بە بەلگە ی رێك و پێكی لە گەردووندا، بە سەروخواریه‌وه، بەلگە ی فەوتیتزانی گەلانی یاخیی و، بە درۆ دانەری پیغمبەران، سەلات و سەلامی خوا لەسەر تێكڕای پیغمبەران بن، كە وەك دوا یی باسی دەكەین، زۆربەری زانایان تەفسیرەكەیاندا كە من تەماشام كردن پێم وایە سەركەوتوو نەبوون لە چۆنیەتی پێكەوه بەستنه‌وه ی هەم باسی ژمارە یەك لە نیشانه‌كانی خوا لە گەردووندا، هەم لە نامازە كردن بە فەوتیتزانی هەشت لە گەلە یاخیه‌كان، كە

چۆن پەيوەست دەکړیتەوه به تەوهری سەرەکیی تەم سوورەته موبارەکهوه، که باسی سزاو پاداشت و زیندووکرانهوهیه؟!

دەرسی دووهم: له نایەتهکانی: (١٦ - ٣٠)، واتە: له پازده (١٥) نایەتی دووهمی تەم سوورەته موبارەکه، باسی نزیکیی خوا ﷻ له مرۆڤ و، تۆمارکردنی فریشتەکان بۆ قسە و پەفتاری مرۆڤ، باسی هاتنی مردن و هاتنی قیامت و، شایەتی لەسەردانی مرۆڤ و مشت و مێ کردنی لەگەڵ (قرین) واتە: هاوئشینە جندەکهیدا، که مرۆڤه که خەتای ئەو دەگرێ، ئەویش دەلێ: نه خیر خەتای خۆت بوو، فەرمانکردنی خوا ﷻ به بێ دەنگ بوونیان و مشتومێ نه کردنیان له خزمەت خوادا لهو پۆژەدا، چونکه ئەوه تێپەری و، فریدرانپانه نیو دۆزەخ، (هی بیروایان)، داواکردنی دۆزەخ بۆ بیروایان و تاوانباران بۆ پتر سزادانیان.

دەرسی سێیەم: له نایەتهکانی: (٣١ - ٤٥)، واتە: له پازده (١٥) نایەتی کۆتایی تەم سوورەته موبارەکه پێک دێ، باسی بههەشت و بههەشتیان و، فەوتێزانێ گەلانی یاخی و، سەرنجێ اکێشان بۆ گەردوون و، رێنماییکردنی خوا ﷻ بۆ پیغه مەهر موحمەد ﷺ که خۆراگرو پشوو درێژ بێ و، خوا به پاکگرو ستایشکار بێ و، پێشاندانی چەند دیمەنیکێ قیامت و، فەرمانکردنی خوا به پیغه مەهری خوا ﷻ که به هۆی قورئانەوه هۆشداریی بداتە بیروایان و، له سزا و جەزەبهی خواي بهرز بیانترسێن.

❖ ده‌رسی یه‌که‌م ❖

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان لە پازدە (١٥) ئایەتی سەردتای سووڤەتی (ق)، ئایەتەکانی: (١) - (١٥) پێک دێ، سەرەتا خوا ﷻ سوێندی بە قورئانی شکۆدار خواردووە، بەلام وەلامی سوێندە کە قرتیزاوو، سیاق دەیکەین، کە بریتییە لەوەی زیندوودەکرێنەوه و سزا و پاداشت چاوەڕێتان دەکات، وا پێدەچێ وەلامی سوێندە کە ئەو بێ و، باسی سەرسووڤمانی کافرەکان لە هاتنی پێغەمبەرێکی ترسێنەر و هۆشداربێدەرکراوە، کە موخەممەد ﷺ.

پاشان باسی سەرسووڤمانی کافران لە زیندوو کرانەوه کراوە، خوای پەرورەدگاریش بەوه بەرپەرچی داوێنەوه کە دەزانێ چی لە جەستەیان کەم دەبێ و تیکەڵ بە خاک دەبێتەوه، هەموو شتیکیشی پاراستو، گەردوونیشی بە سەروو خوارێهوه بەوپەرێ رێک و پێکی دروستکردو.

دوایی خوا ﷻ سەرنجیان بۆ میژووی گەلانی فەوتاو ڕادەکێشی، کە لە ئەنجامی بە درۆ دانانی پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَ السَّلَام) و بڕوانەکردن بە پیامەکانی خوا، کە شایستەیی ئەوه بوون، خوا سزایان بدات، فەوتیندراون، باسی هەشت لە گەلە فەوتیزاووەکان دەکات.

پاشان خوا ﷻ بە نکوویی پێکێردنەوه دەپرسێت: ئایا لە بەرانبەر دروستکردنی یەکەمدا، ئێمە دەستە پاچه بووین؟ تاكو لە بەرانبەر دووبارە کردنەوهی دروستکردنەوهی ئەواندا پەکمان بکهوێ و دەستە پاچه بین؟ بەلام ئەوان ئەوهی کە جێی نیشکالە بویان و مایە لی تیکەڵ بوونە بویان، ئەوهی جارێکی دیکە لە نوێ دروست بکێرنەوه، کە ئەگەر کوێیان بۆ عەقڵ و لۆژیک گرتباوه، هەر تۆزێک فیاستیکی راستەقینەیان کردباوه، دەیانزانی کە کەسیک، زاتیک بتوانی

له نهوون په‌یدایان بکات، ده‌شتوانی دواى شه‌وى بوونه‌که‌یان له ده‌ستداهه،
جاری‌کى دیکه بوونیان بو بگه‌ریتته‌وه:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

قَالَ الْكَافِرُونَ هَذَا شَيْءٌ عَجِيبٌ ۚ اِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا ذَلِكَ رَجْعٌ بَعِيدٌ ۚ قَدْ عَلِمْنَا مَا تَنْقُصُ الْأَرْضُ مِنْهُمْ وَعِندَنَا كَنْزٌ حَفِيفٌ ۚ بَلْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ فَهُمْ فِي أَمْرٍ مَرِيجٍ ۝
كَيْفَ بَنَيْنَاهَا وَزَيَّنَّاهَا وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ ۝ وَالْأَرْضَ مَدَدْنَاهَا وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَواسِيَ وَأَلْبَسْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ ثَوْبٍ نَهْجٍ ۝ وَذَكَرْنَا لِكُلِّ عِبْدٍ مُبِينٍ ۝ وَنَزَّلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُبَارَكًا فَأَنْبَتْنَا بِهِ جَنَّاتٍ وَحَبَّ الْحَصِيدِ ۝ وَالنَّخْلَ بَاسِقَاتٍ لَهَا طَلْعٌ نَضِيدٌ ۝ رِزْقًا لِلْعِبَادِ وَأَحْيَيْنَا بِهِ بَلَدَةً مَيْتًا كَذَلِكَ الْفُرُوجُ ۝ كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِطَوَافٍ هُوجٍ ۝ وَاتَّخَذَ الرَّسُولُ نِسَاءً ۝ وَعَادَ وَفِرْعَوْنُ إِخْوَانٌ لُوطٍ ۝ وَاتَّخَذَ زَلَّاتُكُةٌ وَفُؤُومٌ نَجْعٌ كُلُّ كَذَّبٍ أُرْسِلَ عَنْ وَعِيدٍ ۝ أَفَعَيْنَا بِالْحَلْقِ الْأَوَّلِ بَلْ هُمْ فِي لَبْسٍ مِنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ ﴿١٧﴾

مانای ده‌ق‌او ده‌قی نایه‌ته‌کان

{به ناوی خوا‌ی به به‌زه‌یی به‌خشنده، قاف سو‌یتند به قورنانی پایه‌دارو به‌ریز (زیندوو‌کرانه‌ودو پاداشت و سزا راستن) ١ (ته‌ی موحه‌مه‌ده! تو به ناراست نازانن)، به‌لکو پ‌یان سه‌یر بوو که ترس‌ینه‌ریکیان له خ‌ویان بو هات و بی‌روایه‌کان گو‌تیان: نه‌مه ش‌تیکی سه‌یره ٢ نایا نه‌گەر مردین و بو‌وینه خ‌ۆل (زیندوو‌ده‌ک‌رینه‌وه؟) نه‌وه گه‌رانه‌وه‌به‌کی دووره ٣ بی‌گومان ده‌زانین زه‌وی چی لی که م‌کردوون و نوو‌س‌راویکی پار‌یزه‌ریشمان له لایه که هه‌موو ش‌تیکی ت‌یدا تو‌مارک‌راوه ٤ به‌لکو نه‌وان کات‌یک هه‌قیان بو هات، به در‌ویان دانا، بو‌یه نه‌وان گرفتاری (سه‌رگه‌ردانی و قسه‌ی) تیکه‌ل پ‌یکه‌لی بوون ٥ نایا ته‌ماشای ئاسمانیان نه‌کردوه له سه‌روویانه‌وه، چ‌ۆن بنیامان ناوه و رازاندوو‌مانه‌ته‌وه‌و، ه‌یچ که‌ل‌ین و که‌م و کو‌ری نی‌ن ٦ زه‌وشمان پان و پ‌ۆر کردوه (و لی‌ک‌مان ک‌یشاوه‌ته‌وه چ‌یایه) چه‌سپاوه‌کانیشمان ت‌یفر‌یداون و له هه‌موو ج‌ۆره ج‌ووت (پ‌روه‌کی‌ک) ی د‌ل‌گیرمان ت‌یدا پ‌واندوه ٧ (نه‌وه هه‌مووی) به‌رچاو پ‌وونی و بیر‌خسته‌وه‌یه بو هه‌ر به‌نده‌یه‌کی (له ناخه‌وه) گه‌راوه (بو لای خوا) ٨ هه‌روه‌ها له‌سه‌ر‌پ‌وه ناو‌یکی به‌پ‌یزمان دابه‌زانده‌و، تنجا چه‌ندان باغ و ب‌یستان و دانه‌و‌یل‌ه‌ی دره‌و ک‌راومان پ‌ی ر‌وانده‌و ٩ دیسان دارخورمایانی به‌رز هه‌ل‌چ‌وو که ه‌یش‌وو‌ی پ‌یز به‌ست‌وو‌یان هه‌ن ١٠ (نه‌و میوه و دانه‌و‌یل‌ه‌یه) ب‌ژیوه بو به‌نده‌کان و (به‌و ناوه) زه‌وییه‌کی مردوو‌شمان پ‌ی ژياند‌ۆ‌ته‌وه، هاتنه‌ دهره‌وه (ی مردوو‌ان و زیندوو‌ کرانه‌وه) شیان هه‌ر به‌و ش‌یوه‌یه ١١ پ‌یش وانیش گه‌لی نووح و هاوه‌لانی بیره‌که‌و (گه‌لی) نه‌موود (یش قیامه‌تیان) به در‌ۆ دانا ١٢ هه‌روه‌ها (گه‌لی) عاد و فیرعه‌ون و ب‌رایه‌کانی لووط ١٣ دیسان هاوه‌لانی دره‌خته‌که‌و گه‌لی توبه‌عیش، هه‌ر کامیان پ‌یغه‌مبه‌رانی به در‌ۆ دانا، سه‌رنجام

هه‌ره‌شهی من (به‌سه‌ریاندا) چه‌سپا (۱۹) نایا له ناست دروستکردنی به‌که‌م دا ده‌سته پاچه بووین؟ (نه‌خیر) به‌لام نه‌وان له باری دروستکردنه‌وه‌ی تازه‌دا له تیکه‌ل پیکه‌لیی (دوو دلیی) دان (۲۰)!

شیکردنه‌وه‌ی هه‌ندیک له وشه‌کان

(الْمَجِيدُ): (المَجْدُ: السَّعَةُ فِي الْكَرَمِ وَالْجَلَالِ، وَالْمَجِيدُ، أَي: يُجْرِي السَّعَةَ فِي بَذْلِ الْقَضْلِ الْمُخْتَصِّ بِهِ،) (مَجْدُ): فراوانییه له به‌خشین و هه‌به‌تدا، (مَجِيد) واته: تهو زاته‌ی که به فراوانی ده‌به‌خشین و چاکه ده‌کات، چاکه و به‌خشینیک که تابه‌ته به خویه‌وه، وشه‌ی (مَجِيد) به کوردیی ده‌بیتنه به‌خشهر، هه‌روه‌ها ده‌بیتنه شکۆدار، دیاره بو خوای په‌روه‌ردگار، واته: به‌خشهری بی وینه‌و شکۆداری بی وینه.

(عَبَّ): (مَا لَمْ يُعْهَدْ مِثْلَهُ) (عَجِيب) واته: سه‌یر، سه‌رسو‌په‌ینه‌ر، نه‌وه‌یه که وینه‌ی وی نه‌زان‌بێ، یاخود وینه‌ی نه‌بووبێ پێشتر.

(رَجَعُ): (الرُّجْعُ: الإِعَادَةُ، الْعَوْدُ إِلَى الدُّنْيَا بَعْدَ الْمَمَاتِ)، (رَجَعُ): چاو‌گه، واته: کێ‌په‌نه‌وه، که مه‌به‌ست پێی که‌په‌نه‌وه‌یه بو دنیا دوا‌ی مردن.

(مَرَجَ): (أَصْلُ الْمَرَجِ: الْخَلْطُ، وَالْمَرَجُ: الْإِخْتِلَاطُ، وَمَرَجَ: مُخْتَلِطٌ)، وشه‌ی (مَرَج) له نه‌صلدا به مانای تیکه‌ل‌کردن دی و، (مَرَج) به مانای تیکه‌ل بوون، (مَرَج) به مانای تیکه‌ل بوو.

(فُرُوجُ): (الفُرُوجُ: جَمْعُ الْفَرْجِ، وَالْفَرْجَةُ: الشَّقُّ بَيْنَ الشَّيْئَيْنِ كَفَرْجَةِ الْحَانِطِ، فُرُوجٌ، أَي: شَقُوقٌ وَفُتُوقٌ وَصُدُوعٌ)، (فُرُوج) کۆی (فَرْج) و (فَرْجَة) یه، که به که‌لێنی تیوان دوو شان ده‌گوتری، وه‌ک که‌لێنی که له دیواردا هه‌یه، (فُرُوج) به (شَقُوق) و (فُتُوق) و (صُدُوع) واتا کراوه، واته: که‌لێنه‌کان، بو‌شاییه‌کان،

دەرهەکان، داوینی مرووفیش که دەگوتری: (فرج) لەبەر ئەوەی دەکەوتێتە نێوان هەردوو لاقەکانی.

(مَدَنَیْهَا): (أَصْلُ الْمَدِّ: الْجَرُّ، وَمَدَدْنَاهَا: أَي بَسَطْنَاهَا)، وشەي (مَد) له ئەصلدا راکێشانه، (مَدَنَیْهَا) واتە: پائەمان راخستوو، که دیارە ئەوە بۆ چاوی مرووف وای دیارە، ئەگەرنا لە ئەصلدا زەوی هێلکەییە، مەیلەو خڕە، بەلام لەبەر ئەوەی پانتاییەکی زۆر، بۆیە مرووف هەمووی هەر بە دەشت و، پان دێتە بەرچاوی، ئەگەرنا وەختی بۆ دوور دەروانی، ئەگەر دنیا هەور بێ، تەماشای دەکات لەوسەر هەورەکان بە زەوییهوه نووساون، که لە راستیدا ئەوە باشترین بەلگەیە لەسەر خڕییتی زەوی، هەست دەکات لەلای خۆی هەورەکان لە زەوی دوورن، بەلام لەولا هەورەکان بە زەوییهوه نووساون، که دەچێ بۆ ئەوتیش، تەماشای دەکات هەر دوورن، بەلام لەبەر ئەوەی زەوی ئاواها هەلکەوتوو، کەسیک که لێرەوه تەماشای دەکات، وادەزانێ هەورەکان گەشتوون بە زەوی، که نەشگەشتوون، بەلام لەبەر ئەوەی زەوی کۆربۆتەوه، چاوی وای دەبینێ، هەردووا ئەوانەیی بە دەریادا سەفەریان کردبێ، ئەو کەشتیە که لە دوورەوه دێتە پێشێ، لێوێتەکی دیارە، قوتکەکی دیارە، یان ئەگەر چارۆکەدار بێ، پێشێ سەری چارۆکەکی دیارە، دواویی ئەوی دیکەیی دەرەکەوی، چونکە دەریاش هەر کۆر دەبێتەوه لەگەڵ هێزی راکێشانی زەویدا.

(رَوَّيَ): (رَوَّاهُ الشَّيْءُ، يَرْسُو، رَسًا، أَي: ثَبَتَ وَأَرَسَاهُ غَيْرُهُ، وَ (رَوَّاهُ) جَمْعُ رَسٍ، مِثْلُ: قَوَّاسٍ وَعَوَّادٍ عَلَى غَيْرِ قِيَاسٍ). (رَوَّاهُ) دەگوتری: (رَوَّاهُ الشَّيْءُ، يَرْسُو، رَسًا) واتە: شتەکه چهسپا، دەچهسپێ، چهسپان، (وَأَرَسَاهُ غَيْرُهُ) واتە: غەیری خۆی شتەکهی چهسپاند، (رَوَّاهُ) کۆی (راس)یە، بە ژێر، وەک (قَوَّاسٍ) کۆی (قَارِسٍ) و (عَوَّادٍ) کۆی (عَاذِلٍ)، (فَارِسٍ) واتە: سوارچاک، (عَاذِلٍ) واتە: لۆمەکەر، پەخنەکەر، بەلام ئەوە بەبێ قیاس، بەو شیوەیه کۆکراوەتەوه.

(زَوَّجَ): (أَي: نَوَّعَ، وَصَنَّفَ)، وشەى (زَوَّجَ) لە قورئاندا هەم بە مانای جوړو پۆل هاتو، (مِنْ أَزْوَاجٍ شَتَّى) واتە: (مِنْ أَصْنَافٍ شَتَّى)، ھەرودھا (زَوَّجَ) بە مانای تێر و مێ و، بە مانای جووتیش هاتو.

(بَهَّجَ): (الْبَهْجَةُ: حُسْنُ اللَّوْنِ وَظُهُورُ السَّرُورِ فِيهِ، بَهَجٌ فَهُوَ بَهيجٌ)، (بَهْجَةٌ): بە مانای جوانیی ڕەنگ و دەرکەوتنی شادمانیی تێیدا، دەگوترێ: (بَهَجٌ فَهُوَ بَهيجٌ) واتە: جوان بوو، ئەو جوانە، یاخود: ڕەونەقی پەیدا کرد، ئەو ڕەونەقدارە، دڵگیرە.

(تَبَصَّرَ): (التَّبَصُّرَةُ: مَصْدَرٌ بَصَرَةٍ، وَأَصْلُ مَصْدَرِهِ: التَّبَصُّرُ، وَالتَّبَصُّرُ: جَعَلَ الْمَرْءَ مُبْصِرًا، وَهُوَ مَجَازٌ فِي إِدْرَاكِ النَّفْسِ إِدْرَاكَ ظَاهِرًا لِلْأَمْرِ الَّذِي كَانَ خَفِيًّا،) (تَبَصَّرَ) چاوگی (بَصَرَةٍ) یە، (بَصَرَةٍ) واتە: بینى، ئەویش ئەصلی چاوگە کە بریتیە لە (تَبَصُّر)، واتە: پێ بینین، دەلى: (التَّبَصُّرُ: جَعَلَ الْمَرْءَ مُبْصِرًا)، (تَبَصَّرَ) بریتیە: لەو دی تو مروتیک واییکەى بینى، ئەمەش لێەدا مەجازە بۆ دیتنى ئەفس، بە دیتنیک بۆ شتیکى ئاشکرا کە لە ئەسلدا پەنھان و شێردراود بوو، بە ئەم تو وایە کەسە بکەى، بە ئاشکرا و چاک ببینى.

(وَذَكَّرَ): (إِسْمٌ مَصْدَرٍ: ذَكَرَ، إِذَا جَعَلَهُ يَذْكُرُ مَا نَسِيَهُ)، (ذَكَرَى): ناوی چاوگە بۆ (ذَكَرَ)، واتە: وەبیری ھێناوە، ئەگەر کەسێک شتیکى لە بیر چوو بێ و، کەسێکی دیکە وەبیری بینیتەو، دەگوترێ: (ذَكَرَهُ) واتە: خستەو، بیری، ئنجا (ذَكَرَى) ناوی چاوگە لە (ذَكَرَ).

(مُبَرَّكًا): (إِسْمٌ مَفْعُولٍ، الَّذِي جُعِلَ فِيهِ الْبَرَكَهَةُ)، (مُبَارَكٌ): (اسم مفعول)، بۆ شتیک کە بەرەکەتى تێدا خراوە، بەرەکەتیش واتە: خێرێکی زۆر، واتە: پێژدارکراوە. (وَحَبَّ الْحَصِيدِ): (حَبَّ) بە مانای دانەوێڵە دی، کە دیارە ناوی جێنسە، تاکەکەى (حَبَّة) یە، ئنجا دەگوترێ: (حَبَّةُ الشَّعِيرِ، حَبَّةُ الرَّزِّ، حَبَّةُ الْجَنْطَةِ، حَبَّةُ الدُّرَّةِ)، واتە: دەنکی جو، دەنکی برنج، دەنکی گەنم، دەنکی ذورات (حَصِيد) بش (فَعِيل) ی بە مانای (مَفْعُول) ه، (أَي: مَحْضُود، أَيْ: حَبَّ الرَّزِّ الْمَحْضُود، أَيْ:

الْمَقْطُوعِ مِنْ جُدُورِهِ لِأَكْبَرِ حَبِئِهِ، واته: دانه‌وتله‌ی کشتوکالیک که ده‌درویت‌ه‌وه، واته: له ریشه‌وه ده‌بردو، بو نه‌وه‌ی دانه‌که‌ی بکه‌ویت‌ه به‌رده‌ست، ننجاً نه‌گه‌ر که‌مه، جوئه، نیسکه، نوکه، برنجه، زوراته، هه‌رچی هه‌به.

(بَاسِقٌ): (أَيُّ طَوِيلَاتٍ عَالِيَاتٍ)، واته: درێژو به‌رزهمه‌لچوو، ده‌گوتری: (بَاسِقٌ) فُلَانٌ عَلَى أَصْحَابِهِ: أَيُّ عَلاَهُمُ) واته: له‌وان بلندتر بوو، (وَالْبَاسِقُ هُوَ الذَّاهِبُ طَوِيلًا مِنْ جِهَةِ ارْتِفَاعٍ)، (بَاسِقٌ) واته: به‌رزهمه‌لچوو، که به باری سه‌رده‌ودا، به باری لای سه‌ریدا به‌رز هه‌لچی.

(طَلَعٌ): (طَلَعُ النُّجْلِ: مَا طَلَعَ مِنْهَا)، نه‌وه‌یه که له دارخورمایه‌که دیت‌ه ده‌ری، واته: میوه‌و به‌ر، ده‌گوتری: (أَطْلَعَتِ النُّجْلُ أَوَّلُ مَا يُظْهَرُ مِنْ قَمَرِ الثَّمَرِ، وَهُوَ فِي الْكُفْرَى، أَيُّ غِلَافِ الْعُقُودِ)، (طَلَعٌ): ده‌گوتری: (أَطْلَعَتِ النُّجْلُ) دارخورمایه‌که به‌ری ده‌رکرد، یه‌که‌مین شتیک که له خورما ده‌رده‌چی که له کیفه‌که‌یدایه، پیتی ده‌گوتری: (كُفْرَى)، واته: کیفی هیتشوه‌که، پتش نه‌وه‌ی هیتشوه‌که کیفه‌که‌ی بقلیشی، له شتیکدایه، پیتی ده‌گوتری: (طَلَع).

(نَضِيدٌ): (أَيُّ مَنْضُودٍ: مُصَفَّفٌ بَعْضُهَا عَلَى بَعْضٍ، مَا ذَامَ فِي الْكُفْرَى)، واته: ریزکراو هه‌ندیکی له‌سه‌ر هه‌ندیکی هه‌تا له کیفه‌که‌دابی پیتی ده‌گوتری: (نَضِيدٌ)، به‌لام دوا‌ی نه‌وه‌ی ده‌رده‌چی، هه‌ر هیتشوه به‌لایه‌کدا ده‌چی، مه‌رج نیه نه‌و ریزبوونه‌ی جارانی هیتتی.

(أَنبِيَاءٌ): نایا ئیمه ده‌سته پاچه بووین؟ ده‌لی: (الْإِنْبِيَاءُ: عَجَزٌ يَلْحَقُ الْبَدَنَ مِنَ اللَّبْثِي وَالْعَبِي: عَجَزٌ يَلْحَقُ مِنَ تَوَلَّى الْأَمْرِ وَالْكَلَامِ)، (إِعْيَاءُ): بریتیه له بن تواناییه‌ک که به‌سه‌ر جه‌سته دی، له نه‌نجامی پوشتندا، که پیتی ده‌گوتری: ماندوو بوون، شه‌که‌تی، به‌لام (عِي) بریتیه له شه‌که‌تی و، یاخود ده‌سته پاچه‌یه‌ک، به‌سه‌ر که‌سیک دی، که کاریکی پت سپێردراوه، کاریکی له نه‌ستو گرتوه، یاخود قسه‌کردنی له نه‌ستو گرتوه، نه کاره‌که‌ی بو ده‌کری و نه قسه‌کانی چاک بو دین.

(لَبَّسَ): (أَصْلُ اللَّبْسِ: سَرَّ الشَّيْءِ، ذَلِكَ فِي الْمَعْنَى، يُقَالُ: لَبَّسْتُ عَلَيْهِ أَمْرًا، أَي: خَلَطْتُ وَلَبَّسْتُ فَلَانًا، أَي: خَالَطْتُهُ)، (لَبَّسَ): له نه صلدا، واته: داپوشینی شتیک، نه مه هه ر بو شتی به رهه ست به کار نایه ت، به لکو بو شتی مه عنه ویش به کار دی، ده گوتری: (لَبَّسْتُ عَلَيْهِ أَمْرًا) واته: کاره کهیم لی تیکه ل کرد، سه رم لی تیکدا، ده گوتری: (لَبَّسْتُ فَلَانًا، أَي خَالَطْتُهُ) واته: تیکه لیم له گه لدا کرد.

مانای گشتیی نایه ته کان

﴿يَسْمِعُ أَكْثَرَ زُمْرٍ لَّيْجٍ﴾ به ناوی خوای به به زهیی به خشنده، واته: نه م کارم ده ست پیده که م، ده ست پیکردنی نه م کارم به ناوی خوای به به زهیی به خشنده، کاتیک مروف ده لئ: به ناوی خوای به به زهیی به خشنده، به لای که مه وه ده بی چوار واتایان له عه قل و دلی خویدا ناماده بکات:

۱- نهو کاره به ناوی خواوه دهستی پیده که م.

۲- نهو کاره بو خوا نه نجامی ده ده م.

۳- نهو کاره به پینی به برنامه ی خوا نه نجامی ده ده م.

۴- نهو کاره به ئاسانکاری و تواناو وزهیه که که خوا پیم ده داو، بوم ده ره خسیتی، نه نجامی ده ده م.

﴿قَدْ أَفْلَحَ مَن زَكَّاهُ﴾ سئ سوورته له قورئاندا به یه ک پیت ده ست پیده که ن، نه مه یه کیکیانه، سوورته (ص) یش پیشتر رابردو، سوورته (القلم) یش که به (ن) ده ست پیده کات، دواتر دی، واته: له قورئاندا ته نیا نه م سئ سوورته به یه ک پیت ده ست پیده که ن، له پیت به پچر پچره کان، ژماره یه که له سوورته ته کان به دوو پیت ده ست پیده که ن، که (هم) هکانن، ژماره یه کیان به سئ

پیت دەست پێدەکەن (أم) دکان و (الر) یەکان، (طسم) دکان، هەندیکیشیان بە چوار پیت دەست پێدەکەن، تەنیا دووانیشیان بە پێنج پیت دەست پێدەکەن کە سوورەتی (مریم) ن، بە (کهیص) و سوورەتی شوورا (حم عسق).

پێشتر زۆر لە بارە ی ئەو پیتە پچر پچرانەو قسەمان کردووە، بە تایبەتی لە سەرەتای سوورەتی (یونس) دا، کە ئەو پیتە پچر پچرانە لەسەرەتای بیست و نۆ (۲۹) لە سوورەتەکانی قورئان دا هاتوون، زانیان لە بارە ی حیکمەتی هاتنی ئەو پیتانەو زۆر قسەیان کردووە.

أ- هەندیکیان گوتووین: تەنیا بۆ ناگادار کردنەوێ.

ب- هەندیکیان گوتووین: ئەو نەیتێک بوو لە ئیوانی خواو پیغمبەرە کەیدا ﷺ.

ج- هەندیک گوتووین: ئەو شتیکی زانراو بوو لە زمانی عەرەبیدا کە بە پیتیک، یان بە چەند پیتیک نامەکانیان دەست پێ بکەن، هەر بۆیەش ببیروایەکانی پۆزگاری پیغمبەر ﷺ ڕەخنەیان لەو نەگرتووە، دەبێ شتیکی زانراو و باو بووبێ.

د- هەندیک گوتووین: هەر خوا دەزانێ مەبەست پیتی چیه.

بەلام باشتەین مانایەک کە تێکناییری لەگەڵ ئەو شتانەدا کە گوتران، ئەوێ بە کە بلێن، خوا ﷻ دەیەوێ بە تێمە ی مرووف بفەرموێ: ئەو قورئانە ی، ئەو فەرمايشته کە لەبەر دەستی تێو دایە، کە لە (۱۱۴) سوورەت پیکهاتووە، لە (۶۲۳۶) نایەت پیکهاتووە، لە (۷۷۱۸۰) وشە پیکهاتووە، لە (۲۲۱۴۳۹) پیت پیکهاتووە، ئەو پیتانە، ئەو دەنگانە تێو پۆزانە قسەیان پێدەکەن و بەکاریان دێنن بۆ خوێندن و نووسین، ئەو پۆزانە کە ئەم فەرمايشته ی خوا بە ﷻ کە لەو پیت و دەنگانە ی لەبەر دەستی تێو شدا، هەن وەک کەرەستە یەک، بەلام قورئانیکی دەستەوسانکەری لێ دروست کردوون، کە تێو نەک هەر ناتوانن وێنە ی قورئان بێنن، بەلکو وێنە ی دە (۱۰) سوورەتی، یان سوورەتیکی

بێنن، کەواتە: بزانی ئەو فەرماشته فەرماشتی خواپە ﷻ کە هەر لەو پیت و دەنگانەی لەبەر دەستی ژیوهشدا هەن پێکی هیناوه.

﴿قَالَ وَالْقُرْآنَ الْمَجِيدَ﴾ سویند بە قورئانی بەخشنده، سویند بە قورئانی خاوهن ئەوپەڕی کەردم و بەخشش، خاوهن ئەوپەڕی ریزو حورمەت، سویند بە قورئانی شکۆدار (شکۆمەند)، پایە بەرز، وەلامی سویندە کە چیه؟

وەلامی سویند زۆرجار لە قورئاندا قرتیتراوه، بۆ ئەوەی زەینی مرؤف بۆ هەر شتێک بچێ، کە لەگەڵ ئەو سیاقەدا بکونجێ، یان جاری واهەبە ئاشکرایە، ئیستا ئەم سوورەتە هەمووی باسی زیندوو بوونەوه و سزاو پاداشت و هاتی پۆژی دواپە، کەواتە: سویند بە قورئانی بەرێز، خاوهن ریزو حورمەت و پایەدار، ژیوه زیندوو دەکرێتەوه و لێتان دەپرسێتەوه و سزاو پاداشت چاودرێتان دەکات، یاخود سویند بە قورئانی پایەدارو خاوهن ئەوپەڕی کەردم و بەخشش، ئەم قورئانە بێژەرە کە ی خۆی بەدییهتەر و پەرودەر دگەرە.

﴿يَلْعَنُوا آلَ جَاهْتُمْ مُنْذَرْتُمْ﴾ بەلکو سەریان سوورما کاتیک هەر لە خۆیاندا ترسینەرێکیان بۆ هات، ئەمە گواستەوهیە لە قسەبە کەوه بۆ قسەبەکی دیکە، واتە: ئەک هەر برۆیان پێتەهینا، بەلکو سەریان سوورما کە لە خۆیان وریا کەرەوهو ترسینەرێکیان بۆ بیت، ﴿فَقَالُوا الْكُفْرُ هَذَا شَيْءٌ عَجِيبٌ﴾، بێروایەکان گوتیان: ئەمە شتێکی سەرسوڕهینەرە، وشەیی ﴿الْكُفْرُ﴾، خوا ﷻ دەیتوانی بفەرموێ: ﴿فَقَالُوا هَذَا شَيْءٌ عَجِيبٌ﴾، بەلام بۆ ئەوەی بزانی کە ئەوانە بەهۆی کوفرو بێروایەوه، برۆیان بە پێغمەبەری خاتەم نەکردوه ﷺ، ئەوه کە لە خۆیان پێغمەبەرێکیان بۆ بیت، وریایان بکاتەوهو ترسیان بداتە بەر، سەریان سوورمیتێ، ئەوهی وایلێکردوو سەریان لە ئاست شتێکدا سوورمیتێ، کە هەر ئەوه لە خۆی کارزان و کاربەجێ چاودرێ دەکری، کە مرؤفەکان بەندەکانی وێڵ نەکات و پشتگوێ نەخات، بەبێ ناگادار کەرەوهو، بەبێ ترسینەر و وریا کەرەوهو،

نه‌وهی وای لیکردوون سه‌ریان له‌و شته سوور مینێ که شتیکی زۆر مه‌نتیقیه،
بیرواییه‌که‌یان بووه.

﴿إِذَا مَنَّ كُفَّارًا﴾، نه‌مه به‌پیتی سیاق ده‌زانرێ که نه‌مه قسه‌ی کافره‌کانه،
گو‌تیا‌ن: ﴿إِذَا مَنَّ كُفَّارًا﴾، تایا کاتیک که مردین و بووینه‌وه خوژ، بووینه‌وه
کل، نه‌وه‌ش هه‌ر قرتیزاوه، یانی: (أَتُبْعُ)، تایا زیندووده‌کرینه‌وه؟ ﴿ذَلِكَ رَجْعُ
بَعِيدٍ﴾، نه‌وه گیرانه‌وه‌یه‌کی دووره، واته: زۆر دووره نه‌وه له‌عه‌قله‌وه که تیمه
دوای نه‌وه‌ی بووینه‌وه خوژ، جارێکی دیکه زیندووبکرینه‌وه، نازانن که کاتی
خو‌ی ته‌نانه‌ت خو‌لێش نه‌بوون و هه‌ر نه‌بوون، وه‌ک خوای په‌روه‌ردگار له
سووره‌ی (الإنسان) دا ده‌فه‌رمو‌ی: ﴿هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَّذْكُورًا﴾
﴿١﴾، واته: به‌ته‌کید کاتیک به‌سه‌ر مرو‌فدا هات، که شتیکی شایانی باس
نه‌بوو، شتیکی باسکراو نه‌بوو، ناوی له‌کووله‌کی ته‌پدا نه‌بوو، خوا‌یه‌ک که
له‌نه‌بوو، ئی‌وه‌ی هیناوه‌ته‌دی، ئیستا دوای په‌یدا‌بوونی بوونتان، به‌لام مردنتان و
جیا‌بوونه‌وه‌ی رووحتان له‌جه‌سته‌تان، جه‌سته‌که‌تان ده‌چته‌وه‌ته‌و شو‌ینه‌ی لی‌ی
دروست بووه، که خا‌که، رووچه‌که‌ش ده‌چته‌وه‌ شو‌ینیک که خوا ده‌زانیت،
پیش‌ن نه‌رووح و نه‌جه‌سته‌بووه، ئیستا جه‌سته‌که‌ش هه‌یه، به‌لام له‌خا‌ک
دایه، رووچه‌که‌ش هه‌یه، به‌لام له‌لای خوا‌یه، له‌و شو‌ینه‌یه‌که‌خوا ده‌زانێ،
کاتی خوا ئی‌وه‌ی دروست کرد، نه‌رووحتان هه‌بوو، نه‌جه‌سته‌تان هه‌بوو، ئیستا
هه‌ردووکیان‌تان هه‌یه، به‌س له‌یه‌ک جیا‌ن.

﴿قَدْ عَمَّآ مَا نَفَعُ الْأَرْضُ مِمَّنْ وَعِدْنَا كِتَابَ حِفْظٍ﴾، به‌دنیایی تیمه‌زانیان نه‌وه‌ی
زه‌وی لی‌که‌م کردوونه‌وه، که جه‌سته‌که‌تیکه‌ل به‌خا‌ک ده‌بیته‌وه، خوا ده‌زانێ
هه‌موو که‌ردو که‌ردیله‌کانی جه‌سته‌ی نه‌و مرو‌فه‌چۆن پرژو بلاوده‌بن، چۆن زه‌وی
لێیان که‌م ده‌کاته‌وه، ده‌یخوات و ده‌یگۆرینه‌وه بو‌خا‌ک، ﴿وَعِدْنَا كِتَابَ حِفْظٍ﴾،
له‌لای تیمه‌نووسراو‌تکی پارێزه‌ر هه‌یه، خوا ﴿٢﴾ هه‌موو شتیکی تیدا پاراستوه‌و
تۆمارکردوه، که مه‌به‌ست پیتی (اللّٰوَحُ الْمَحْفُوظ) ه، واته: ته‌ختی پارێزاو، که به‌

﴿ أَفَلَا يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا وَرَاسَّهَا وَمَا لَهَا مِنْ قُرُورٍ ۚ وَهِيَ

ئایەتەکانی دواپی، بە بۆچوونی من باش لەگەڵ ئایەتەکانی پێشیدا پەیوەست بکریتهوه، بەلام بێگومان قورئان هەموویان وەک ئالقهەکانی زنجیر یەکدی دەبەستنهوه، بەلام دیارد دەبێ باش سەرنج بدرێ: چۆنیەتی پێکەوه پەیوەست بوونهوی ئایەتەکان چۆنە؟ زۆرجار گەلیک نەتینی و حیکمەت لە چۆنیەتی پێکەوه پەیوەست کردنی ئایەتەکاندا دەردەکەون.

لێرەدا دواپی ئەوهی خوا ﷻ باسی ھەلۆیستی نەرتییانەیی بێپروایانی کرد، لە بارەیی پێغەمبەرەوه ﷺ، لە بارەیی قورئانەوه، ھەروەھا لە بارەیی زیندووکرانەوه، کە ئەو ھەری سەرەکی ئەم سوورەتە موبارەکە، ھەروەھا باسی نکوولییکردنیانی کرد، کە زیندوونابنەوه، لەبەر ئەوهی دەبنەوه بە خاک و جەستەیان پڕ و بڵاودەبێتەوه بە زەویداو، گوتیان: ئەو گێرانەوہەکی دوورە، دوا ئەوهی خوا ﷻ دوو بەلگەیی لەو بارەوه بۆ ھێنانەوه:

یەکەم: ﴿قَدْ عَسَمَا نَقُصُّ الْأَرْضُ مِنْهُمْ﴾، زانیومانە زەوی چی لێ کەم کردوونەوه لە جەستەیان.

دووەم: ﴿وَعِنْدَنَا كِتَابٌ حَنِيفٌ﴾، نووسراویکی پارێزەریش لەلای ئێمە ھەیە.

تنجا ھۆکاری راستەقینەیی بێپروایی ئەوانی خستەپروو کە دەفەرموێ: ﴿بَلْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ﴾، ھۆی نکوولییکردنیان لە زیندووکرانەوه، ئەوہە بپروایان بەو ھەقە نیە، کە بۆیان ھاتو، واتە: بەر لەوہی بێپروابن بە زیندوو بوونەوه زیندووکرانەوه، بێپروان بە وەحیی و پەيامی خوا، ئەگەر سەرنجی وەحیی و پەيامی خویان دابایەو، سەرنجی پێغەمبەری خویان دابایە ﷺ، ئەو کاتە ھالیی دەبوون کە چۆن زیندووکرانەوه سزاو پاداشت، شتیکی زۆر پروو و ناشکراو بەلگە نەویستە، شتیکی ھەقییە و دەبێ ھەر بێ، لە تەنجامی بێپروایاندا بەو ھەقە بۆیان ھاتو، تووشی کاریکی تیکەڵ و پێکەڵ بوون، ھەر جارەو قسەبەک دەکەن، تنجا خوا ﷻ جارێک سەرنجیان رادەگێشت بۆ گەردوون، بۆ

بوونەۋەرو دەۋروبەريان، كە پېن لە نىشانەكانى خوا، ئەۋە دەگەيەنن، كە خوا ئەم گەردوونەي زۆر بە رېك و پىكى وىستىردوۋە، كەۋاتە: خوايەك كە ئەم گەردوونەي بەۋپەري رېك و پىكى و ياسادارى و سىستىماتىك دروست كىردوۋە، ناگونجى ژيانى مروڤ لەو رېك و پىكى و ياسايە، بەدەر بىت، لەو حالەتە سىستىماتىك و مونەزەم و رېك و پىكىيە، بەدەر بىت، ئەگەر مروڤ لەسەر زەۋى بژىي و چاكەكاران چاكەكارىي بكن، خراپەكاران خراپەكارىي بكن، بەلام كەس پاداشتى چاكەكان نەداتەۋە و كەس سزاي خراپەكان نەدات، كەۋاتە: ژيانى مروڤ نارېك و پىكى و ناياسايى و، ناسىستىماتىكىي تىكەۋت، بەلام گەردوون ھەموۋى رېك و پىكە، كەۋاتە: ژيانى بەشەريش دەبى رېك و پىك بى، تىجا كاتىك ژيانى بەشەر رېك و پىك دەبى، ئەم ژيانە دنيايە قۇناغىكى دىكەي بەدۋادابى و، سزا ھەبى بۆ خراپەكاران و پاداشتىش بۆ چاكەكاران!

بۆيە خوا دەفەرمۆي: نايە سەرنجى ئاسمانيان نەداۋە لە سەروۋى خۇيانەۋەو، چەند دىمەتېكان بۆ دەخاتە روو، دوايش جارېكى دىكە سەرنجيان پادەكىشى بۆ مېژوو، دواي تەۋەي سەرنجيان پادەكىشى بۆ كىتىي گەردوون، دواي سەرنجيان پادەكىشى بۆ كىتىي مېژوو، كە ئەگەر تەماشاي مېژووش بكن، گەلە فەوتەۋەكان كە ھەشتيان لىرەدا بە نمونە بۆ دىتتەۋە، بروايان بە پىغەمبەرانى خوا و بە پەيامى خوا نەبوو، خوا سزاي دان.

كەۋاتە: ئەۋ دنيايە شارى بى خاۋەن نىيە، ئەم ژيانە خاۋەنېكى ھەيەو، سەپەرشتىارېكى ھەيە، تەۋەتا كەسانىك كە ويستوويانە ئەۋ ژيانى دنيايە تىكبەدن، بەھۆي بېيروايى بە پىغەمبەرانى خواۋە بە پەيامى خوا، خوا سزاي داۋن، كەۋاتە: بزانن كە ئەۋ ژيانە دنيايە خاۋەنېكى ھەيەو، ئەۋ ژيانە دنيايە ژيانىكى دىكەي بەدۋادا دى، كە سزاۋ پاداشت بۆ مروڤەكان دىتە ناراو، لەسەر بناغەي شىۋەي ژيانيان لەم دنيايەدا.

دەفەر مۆی: ﴿أَفَلَا يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَيَّنَّهَا﴾ نایا تەماشای ئاسمانیان نەکردووە لە سەر وویانەو، چۆمان بەرز کردۆتەووە چۆمان بنیات ناو؟ ﴿وَرَبَّيْنَاهَا﴾ چۆن بازاندوومانەتەو، ﴿وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ﴾ هیچ کەلین و کون و کەم و کوپیی تیدانیه، ﴿فُرُوجٍ﴾ کۆی (فرج)ە، وەک پیشتر گویمان: بە مانای کەلین و درزو تیک دی، هیچ کەلین و تیک و درزو ناپیکیی تیدانیه.

﴿وَالْأَرْضَ مَدَدْنَاهَا﴾ هەر وەها نایا سەرنجی زەوییان نەداو؟ یان: ﴿أَفَلَمْ يَتَأَمَّلُوا الْأَرْضَ﴾ نایا تەماشای زەوییان نەکردو؟ چۆمان لیکردو؟ ﴿مَدَدْنَاهَا﴾ یاخود (الارض) بۆیە حالەق نەصبی وەرگرتو، بە (مەدنا)، یان: ﴿وَالْأَرْضَ مَدَدْنَاهَا مَدًّا﴾ زەویشمان پان راخستو، درێژمان کردۆتەو لەبەر چاوی تێو، ﴿وَالْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ﴾ چیا چەسپاوە کافان تیدا تێفرێداون، ﴿رَوَاسِيَ﴾ وەک گویمان: کۆی (راس)ە، وەک (قوارس) کۆی (فارس)ە، تنجا ﴿رَوَاسِيَ﴾ سیفەق وەسفرکراویکی قرتێنراو، یان: ﴿وَالْقَيْنَا فِيهَا جِبَالًا رَوَاسِيَ﴾ چیاچەسپاوە کافان تێفرێداون، بۆچی دەفەر مۆی: تێمان فرێداون؟ ئەو دواوی لە مەسەلە گرنگە کاندای تیشکی دەخەینە سەر، کاتی خۆی لە سوورەتی لوقمانیشدا باسما کرد.

لە راستیییدا چیاچەسپاوێکی بۆیە خوا ﷻ وشەیی (الْقَيْنَا)ی واتە: فرێمان داوێ زەوی، ئەو وشەبەیی بەکار هێناو، لەبەر ئەوەی چیاچەسپاوێکی لەو ناگر پرژێنانە پەیدا بوون، کە لە ناخی زەویدا ناگر پرژێنەکان دەر قۆڵیون، زۆر بەرز بوونەووە دواوی هاتوونەووە، وەک تێستاش هەر هەن، ناگر پرژێنی و هەبە تێستاشی لەگەڵدابی کە ناخی زەوی لە چا و جارێ زۆر ساردتر بۆتەو، بەلام تێستاشی لەگەڵدابی ناگر پرژێنی و هەبە، چەند کیلۆمەترێک ناگر فری دەدات، ناگرو ناسن دواوی دیتەو، ئەمەش تێعجازێکی عیلمیی تیدایە.

﴿وَالْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ﴾ چیا چەسپاوە کافان تی فرێداون، ﴿وَالْقَيْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ﴾ تێماندا رواندووە لە هەر جۆرە پووەکیکی دڵگیر، ﴿بِهِيج﴾ واتە: جوان، بە پەوێنەق، پەوێنەقدار، دڵخۆشکەر.

﴿تَبَرُّهُ وَوَكَّرَى﴾، ھەم بۆ بەرچاۋ پۈۋىيە، ھەم بۆ بېرخستەنەۋەيە، واتە: ئەۋەدى باسى دەكەين، ياخود ئەۋ پۈۋەكە بە پەۋنەق و دڭگىرو جۈانانە، ئىنجا لە جۆرەكانى دارو درەخت و مېۋە، لە جۆرەكانى دانەۋىلە، لە جۆرەكانى تەرەكار، لە جۆرەكانى سەۋزە، ھەموو ئەوانە كە زۆر دېمەتېكى جۈان و سەرنج پاكىشيان ھەيەو، دېمەتېكى دڭخۇشكەريان ھەيە، ھەموۋى بۆ بېرخستەنەۋەيە بۆ بەرچاۋ پۈۋىيە بۆ مروڭقەكان، ھەرۋەھا بۆ بېرخستەنەۋەيانە، بۆ كى؟ ﴿لِكُلِّ عَبْدٍ مُّئِيْبٌ﴾، بۆ ھەر بەندەبەكى لە ناخەۋە گەراۋە بۆ لای خوا، (مۇئىب) يانى: (الرَّاجِعُ إِلَى اللَّهِ مِنْ قَلْبِهِ)، كە لە دلەۋە بۆ لای خوا بگەرېتەۋە.

﴿وَرَزَقْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُّبَرَّكَ﴾، لە سەرېۋەش ئاۋىكى بەپىزىمان دابەزانىدە، ھەمىشە لە قورئاندا خوا باسى (ماء) دەكات، جار جارېك نەگەر باسى (غَيْث)، يان باسى (وَدَق) يان باسى (بَرَد) بىكات، بە زۆرى باسى (ماء) دەكات، لەبەر ئەۋەدى ئاۋ ھەر سىن حالەق شل و پەق و، مەيلەو لە ئىۋان شل و پەقدا، كە بەفرە، دەگرېتەۋە، كە دەفەرمۋى: ئاۋ، واتە: باران و بەفرە تەرەزە، ھەر سىن حالەتەكان دەگرېتەۋە، ھەر سىكىان ئاۋن، بەلام ھەرچارە لە شېۋەبەكدا، لە شىۋەدى باران، لە شىۋەدى بەفرە، لە شىۋەدى تەرەزەدا، بەلكو ئاۋنگ و ھەلمى ئاۋىش ھەر دەگرېتەۋە، ﴿وَرَزَقْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُّبَرَّكَ﴾، ئاۋىكى بەپىز، (مُبَارَكًا) بەركار (مَفْعُولُ بِهِ)، يانى: (الَّذِي جُعِلَ فِيهِ الْبَرَكَةُ)، ئاۋىك كە پىت و پىزى تىخراۋە، خىزىكى زۆرى تىخراۋە، بە بەلگەى ئەۋە كە ھەر بەۋ ئاۋە ھەرچى پۈۋەكە دەپۈيت و، ھەر لە پنچە گىايەكەۋە بگەر، ھەتا ھەموو جۆرەكانى سەۋزە، ھەموو جۆرەكانى تەرەكار، ھەموو جۆرەكانى دانەۋىلەكان، ھەموو جۆرەكانى دارو درەخت و مېۋەكان، ھەموۋىيان بەۋ ئاۋە دەپۈين، لەبەر ئەۋەدى ئاۋىكى بە بەردەكە، ﴿فَأَنْبَتْنَا بِهِ﴾، پىمان پۈاندە، بەۋ ئاۋە بەپىزە، ﴿جَنَّتٍ وَحَبَّ الْحَصِيدِ﴾، ھەموو جۆرە باغ و بىستانەكان، ھەموو جۆرە دانەۋىلەكان كە دەۋدورېنەۋە، (حَب) بە ماناى دانەۋىلەيە، ﴿الْحَصِيدِ﴾، لەسەر كىشى (فَعِيل)ە،

بەلّام بە ماناي مەفعولە، واتە: (حَبُّ الزُّرْعِ الْمَحْصُودِ)، يان (مَقْطُوع)، دانەوئىلەي
ئەو كشتووكالەي كە دەدوورپتەو، كە دوايى ھەم دانەكەي بۆ مرقۇقەكانە،
ھەم كايەكەشى و پووش و پەلاشەكەشى، خۇراكە بۆ ئاژدەلەكانيان.

﴿وَالنَّخْلَ بَاسِقَتٍ﴾، ھەروھە پىتمان پواندوھ بەو ئاوە، دارخورما بەرز
ھەلچوودەكان، ﴿بَاسِقَتٍ﴾، كۆي (بَاسِقَة) دىيە، واتە: بەرز ھەلچو، (النَّخْلَةُ
الْبَاسِقَةُ)، (وَالنَّخْلَ الْبَاسِقَاتِ)، واتە: دارخورمايەك كە بەرز ھەلچوودە، دارخورماكان
كە بەرز ھەلچوون، ﴿هَآ طَلْعٌ نَّضِيدٌ﴾، بە رىكى رىز بەستويان ھەيە، (طَلْع)
بە بەرو ميوەي دارو درەخت دەگوترى، بەلّام بە نىسبەت خورماو، يەكەم
جار كە ميوەكەي دەرەدەچى پىتى دەگوترى: (طَلْع)، كە لە پاستيدا كيڤىكە
ھىشودەكانى دار خورمايەكەي لە ئىو خۆو گرتوون، (كُفْرَى) پى دەلپن،
ئىچا ئەو كىف و بەرگە، دوايى لە قۇناغىكى ديارىيىكرادا دەقلىشى و ھىشودە
خورمايەكان دىنە دەرى، (نَضِيد) ىش بە ماناي (مَنْصُود)، يانى: (مُتْرَاكِب) لەسەر
يەك كەلەكە بو، رىز بەستوو.

﴿رِزْقًا لِلْعِبَادِ﴾، ھەموو ئەوھەمان بە ئاوە بەپىزە دەرھىئاو، كە ھەمووي
بىتتە بۆيو بۆ بەندەكان و، بۆ مرقۇقەكان، خوا مشوورى لە بەندەكانى خواردو،
﴿وَأَحْيَيْنَاهُ، بَلَدًا مَّيْنًا﴾، ھەروھە بەو ئاوە بەپىزە زەبىيەكى مردووشمان پى
ژياندۇتەو، ﴿كَذَلِكَ الْحَرْجُ﴾، دەرچوونىستان بە ھەمان شۆو، واتە: جارىكى
دىكەش دەرچوونتان لە زەبىي و زىندوكرانەوھەتان لە زەويدا، كە پىتان شىتىكى
زۆر دوورە، دەلپن: ﴿ذَلِكَ رَجْعٌ بَعِيدٌ﴾، ھەروەك ئەو دەرچوونەي ئەو كشتوكال و
دانەوئىلە ئەو ھەموو دارو درەخت و ميوەيە وايە، كە پىش ئەوئە ئەو ئاوە
لە شۆيە باران و بەفرو تەزردەدا، بىتتە سەر پووي زەوى، ھىچ شىتىك ديار نىيە،
لەو سەر پارچە زەبىيە، بەلّام دوايى تەماشادەكەي پى دەبى لە گىاو گۆل و
سەووزە ميوە تەپەكارو دانەوئىلە، كەواتە: دەرچوونىستان جارىكى دىكە و لە
زەوى دەرھىئانتان ھەر بەھەمان شۆو.

نجا خوا **وَأَصْحَابُ الْآيَةِ** سهرنجیان داده کیشی بۆ میژوو، دده فرموی: **كَذَّبَتْ قَلْبَهُ قَوْمُ نُوحٍ** **وَأَصْحَابُ الرَّيِّ وَشُودُودٍ** **وَعَادُ وَفِرْعَوْنُ وَإِخْوَانُ لُوطٍ** **وَأَصْحَابُ الْأَيْكَةِ وَقَوْمُ تُيُوسُ**، له پیش نه واندا واته: پیش کۆمه لگای پیغمبه ر **وَأَصْحَابُ الْأَيْكَةِ** گه لی نووح پیغمبه ری خویان به درۆ داناو، پیغمبه رانیان به درۆ دانا، په یامی خویان به درۆ داناو، پی بیروا بوون، هه روه ها خاوه دانی بیردکه، یان خاوه دانی چاله که یان شیوه که، هه روه ها گه لی سه موود که پیغمبه رده که یان صالح بوو **(عَلَيْهِ السَّلَام)**، و، گه لی عاد که پیغمبه رده که یان هوود بوو **(عَلَيْهِ السَّلَام)**، و، فیرعه ون و دده ست و دایه رده که ی که موسا **(عَلَيْهِ السَّلَام)** و هاروونی برای **(عَلَيْهِ السَّلَام)** بۆ لایان ره وان کرابوون و، برایه کانی (لووط) یش که مه به ست پی پی گه لی لووطه، له به ر نه وه ی زۆر هاوول و هاووده می بوون، ته گه رنا لووط عیبرانیی بووه، به لām ته وان که نعانیی بوون و، لووط بۆ لایان ره وانکراده، به تایه ت هه ردوو شاری سه دووم و عه مووده، نه وانیش پیغمبه رانی خویان به درۆ داناو.

وَأَصْحَابُ الْأَيْكَةِ، هه روه ها خاوه دانی دره خته چر و پرده که، یاخود خاوه دانی باخه چرو پرده که، که گه لی شوعه یین، **وَقَوْمُ نُوحٍ**، هه روه ها خه لکی توبیه ع که دیاره ناگادار که ره وه که یان ده بی ناوی توبیه ع بووی، پیشتر باسما ن کرد له ته فسیری سوورده قی (الدخان) دا که پیغمبه ر **وَقَوْمُ نُوحٍ** فه رموویه قی: قسه به توبیه ع مه لّین، له به ر نه وه ی خواناس و بروادار بووه، به لām خه لکه که ی بیرواو خراپه کار بوون، نه م هه شت گه له: ۱- گه لی نووح و ۲- خاوه دانی بیردکه و ۳- گه لی سه موود و ۴- گه لی عاد و ۵- فیرعه ون و ۶- گه لی لووط، ۷- هه روه ها خاوه دانی دره خته که و ۸- گه لی توبیه ع، نه وه هه شته، **كُلُّ كَذَّبَ الرُّسُلِ**، هه ر کامیکیان پیغمبه رانی به درۆ دانا، هه موو پیغمبه ران **(عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)**، نجا هه ر کامیکیان ته نیا پیغمبه ری خو ی به درۆ داناوه، به لām هه ر کام له پیغمبه ران **(عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)**، پیغمبه رانی پیش خو ی و دوا یی به راست داناوه، که واته: هه ر که سیک بروای به یه کتیک له پیغمبه ران نه بوو بن صه لات و سه لامی خویان

له سهر بئ، له بهر ته وهی په یامی پتغمبه ران هه مووی یه ک بووه، له هتله گشتیه کان و له جهوه هرو نیوه پوکیشدا، هه کهن بریای به هه کامیان نه بئ، وهک نه وه وایه بریای به هیچان نه بوو بئ، ﴿فَقَحَقَّ وَعَیْدِی﴾، بویه هه ډشه ی من له سهریان پتویست بوه، یانی: (فَقَحَقَّ وَعَیْدِی)، به لام (ی) ده که قرتیزاوه و به ژیر (کسره) نیکتیا کراوه له زور شوینی قورئاندا، وا هاتوه، واته: سزای من و هه ډشه ی من، له سهریان چه سپا.

له کوټاییدا خوا ﴿دَهْفَرَمُوْی﴾ ده فهرموئ: ﴿اَفَمِنَّا بِالْحَقِّ الْاَوَّلِ﴾، تایا تیمه دهسته پاچه بووین له بهرانبهر دروستکردنی یه که مدا؟ واته: تایا تیمه له بهرانبهر دروستکردنی یه که مدا بئ توانا و دهسته پاچه بووین؟ تاکو له بهرانبهر دروستکردنی دووهدا، یاخود دووباره گترانه وه یاندا بئ توانا بین؟ ﴿لَمْ تُرَفِ لَیْسَ مِنْ حَلَّتِ جَدِیْدِ﴾، به لکو نه وان له تیکه لییدان، له نیشکال دان، له دروستکردنه وهی تازه، واته: شته که یان زور نامه ننتیقیه، دروستکردنی یه که م به زه حمه ته، نه که زه حمه ت بئ و، هی دووهدا ناسانه، که چی نه وان له ناسانه که دا که وتوونه نیشکاله وه، دان به هی یه که مدا دینن، که خوا دروستیکردوون، به لام پییان وایه که خوا ناتوانئ دواي نه وهی ده مرن زیندوویان بکاته وه، که نه وه شتیکی زور نامه ننتیقیه، نه که هه توزئ گوټیان بؤ عقل و ویزدان گرتبایه و، به مه ننتیق له گهل نه و بابته دا مامه له بیان کردبایه، ده بو بزانن: که سیک بتوانئ شتیک له نه بوون په یدا بکات، دواي نه وهی نه و شته له به بین ده چن، ده توانئ بیگترتیه وه، هه روهک زور جار گوټوو مانه: بابایه کی گوزده که ر، که گوزده دروست ده کات، (وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الْاَعْلٰی)، دواي نه وهی گوزده کی لی ده شکئ، ده توانئ چاکتر له جاران دروستی بکاته وه، هه نه و سواله تانه، له تکه کانی بهارئ و بیانکاته وه فور و، گوزده ی چاکتر له جارانشیان لی دروست بکاته وه.

مەسىلە گىرەكەكان

مەسىلە يەكەم:

سۆيىد خواردىن خوا **ق** بە قورئانى شىكۆدارى بەپىز، كە زىندو وكرانه وەو سزاو پاداشت ھەقن و، سەرسو ورمانى كافران كە لە خويان ترسىنەرو ورياكەرەو يەكيان بۆ بى:

خوا دەفەر موئ: **ق** وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ **ق** بَلْ عَجِبُوا أَنْ جَاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ فَقَالَ الْكَافِرُونَ هَذَا خَوْفٌ عَجِيبٌ **ق**

شىكردنەوئى ئەم دوو ئايەتە، لە سى بىرگەدا:

۱- **ق** وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ **ق** (پىتى) قاف، سۆيىد بە قورئانى خاوەن شىكۆ، خاوەن ئەوپەرى بەخشش.

پىتى (ق) وەك گۆمان: يەك پىتە، بەلام وەك وشە يەك گۆ دەكرى، ھەروەك (ص) یش، يەك پىتە، (صاد) و (قاف) و (نون)، بەلام وەك وشە گۆ دەكرىن، دەگوترى: (قاف) (صاد) (نوون)، ئەم سى سوورەتە لە قورئاندا بە يەك پىت ھاتوون لە سەرەتا يانەو، بەلام (۲۶) سوورەتەكەى دىكە ھەمويان يان بە دوو پىت، يان بە سى، يان بە چوار، يان بە پىنج ھاتوون.

ق وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ **ق** (و) ەكە بۆ سۆيىد، سۆيىد بە قورئانى مەجىد، قورئان واتە: خويىندراو، ناوى ەلەمى ئەو ھەمىشتە، كە خوا بە پىتھەمبەرى كۆتايى خويىدا ناروويەق، كە ھەم بە قورئان ناوى ھىناو، ھەم بە (كتاب)، بە قورئان ناوى ھىناو لەبەر ئەوئى دەخوئىرتەو، بە زمانان دەخوئىرتەو، بە كىتاب ناوى

ہینراوہ لہ بہر تہودی دہ نوو سرتہوہ، واتہ: تہم قورٹانہ، ہہم بہ شیودی خوئندنہوہ بہ تیمہ گہیشتوہ، ہہم بہ شیودی نوو سراویش، ئیستاش لہ بہر دہستی تیمہ دا ہہیہ، ہہم بہ خوئراوی و ہہم بہ نوو سراوی، ﴿الْمَجِيدُ﴾، خوا کردوویہتی بہ وہسف بو قورٹان، وہلامی سوئندہکہ چیہ؟ وہلامی سوئندہکہ قرتیراوہ (جواب) الْقَسَمِ مَحْذُوفٍ لِتَذْهَبَ نَفْسُ السَّامِعِ كُلِّ مَذْهَبٍ، بو تہودی زہینی بابای بیسہر بو ہہموو شوئینک بچیت، بو ہر شتیک کہ لہگہلی بگونجیت، بو وینہ:

ا- سوئند بہ قورٹانی خاودن شکوی بہرز، یان پیت و پیزی ہہرہ زور، تو پتغہمبہری خوا، تہی موحمہمد ﴿﴾.

ب- یاخود سوئند بہ قورٹانی خاودن شکو پیت و پیزی ہہرہ زور، زیندوکرانہوہ ہہقہ. ج- یاخود سوئند بہ قورٹانی خاودن شکو پایہ بہرز، تہم قورٹانہ فہرماشتی خواہی، ہہروہا ہہر مانایہکی دیکہ کہ لہگہل سیاقی ثاہتہکاندا بگونج، تہگہر خوا ﴿﴾ دیاریکردباہ، کہ لہ ہہندیک شوئان وہلامی سوئندہکہ دیاریکراوہ، بہلام تہگہر دیاریکراہیہ تہنیا یک مانای دہگہ یاند، بہلام کہ دیاری نہکراوہ، من تہو س مانایہم بو ہیٹان و، دہگونج مانای دیکہش بہتیری.

۲- ﴿بَلْ يَحْمِلُونَ حِمْلَهُمْ مُنْذِرُ مَنَّهُمْ﴾، بہلکو سہریان سوہما کہ لہ خوئان وریاکہرہوہ یان بوہات وشہی ﴿بَلْ﴾، لہ کوردیدا دہبتہوہ (بہلکو) یان (بہلام)، لہ زمانی عہرہبیدا پی دہگوتری: (بل للإضراب)، واتہ: (بل) بو گواستہوہیہ، واتہ: واز لہوہ بینہو بچو بو بابہتیک دیکہ، تنجا لیرہ زانایان بو تہم (بل)ی گواستہوہ، لہم باسہ کہ دہکری بو باسیکی دیکہ، س حالہتیان بو داناون:

ا- تہبوو سعود دہلی: (إِضْرَابٌ عَمَّا يُنْبِئُ عَنْهُ جَوَابُ الْقَسَمِ الْمَحْذُوفِ، كَأَنَّهُ قِيلَ وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ، أُنْزِلَتْهُ إِلَيْكَ لِتُنْذِرَ بِهِ النَّاسَ، بَلْ جَعَلُوا كَلًّا مِنَ الْمُنْذِرِ وَالْمُنْذِرِ بِهِ غُرْضٌ لِلنَّكِيرِ وَالْتَعْجِيبِ). واتہ: لیرہ دا تہمہ گواستہوہیہ لہوہ کہ وہلامہ قرتیراوہکے، سوئندہکہ دہیکہیہنی، واتہ: تیمہ قورٹانمان دابہ زاندوہ بو تہودی خہلکی پی وریابکہیہوہ،

كەچى بىروايان پى ئەھىئا، بەلكو وريا كەرەدو و پى وريا كراو كەيان (پى) وريا كراو كە قورئانەو وريا كەرەدو كەش پىغەمبەرە (ﷺ) كورداننە ماىەى نكوولىى لىكردن و سەر سوپمان .

ب- (وَالْقُرْآنُ الْمَجِيدُ إِنَّكَ لَمُنْذِرٌ، ثُمَّ قِيلَ بَعْدَهُ: إِنَّهُمْ شَكُّوا فِيهِ، ثُمَّ أُضْرِبَ عَنْهُ، وَقِيلَ بَلْ عَجَبُوا، أَيْ: لَمْ يَكْتَفُوا بِالشَّكِّ وَالرَّدِّ، بَلْ جَزَمُوا بِالْخِلَافِ حَتَّى جَعَلُوا ذَلِكَ مِنَ الْأُمُورِ الْعَجِيبَةِ).

واتە: سوئند بە قورئانى خاودن شكۆ و خاودن ئەوپەرى پىزو بەرەكەت، (ئەى موخەممەد!) تۆ وريا كەرەدو ترستەرى، دواىى گوترا: تەوان دوو دل بوون، بەلكو سەريان سوپما، واتە: بەو وازيان ئەھىئا كە تىيدا دوو دل و لە گومان بن، بەلكو لەو تىيانەپەندو زۆر بە جەختكردنەو بىپروايە كەى خويان راكەيان، تاكو ناردنى تۆيان وەك وريا كەرەدو لە كارە سەر سوپەيتەرەكان دانا.

ج- (إِضْرَابٌ عَمَّا يُفْهَمُ مِنْ وَصْفِ الْقُرْآنِ بِالْمَجِيدِ، كَأَنَّهُ قِيلَ لَيْسَ سَبَبُ امْتِنَاعِهِمْ مِنَ الْإِيمَانِ بِالْقُرْآنِ، أَنَّهُ لَا مَجْدَ لَهُ، وَلَكِنْ لَجْهْلِهِمْ)، واتە: ئەمە گواستەودەى، لەودى دەفامرتەو لە دەسكردنى قورئان بە (مەجىد)، وەك ئەودى گوترا بى: هوى بپرو ئەھىئان بە قورئان، ئەو نەى كە خاودنى مەجدو شكۆ پىت و پىز نەبى، بەلكو لەبەر ئەزانىانە، چونكە بە زۆرى وایە نىسان لە بەرانبەر شتىكدا سەرى سوپ دەمىتى، كە نەزانىبى و نەپىستى، واتە: بەهوى ئەزانىبى خويانەو، بپروايان بە قورئان ئەھىئا، ئەك لەبەر ئەودى قورئان خاودنى شكۆ پاىە بەرزو پىت و پىزى ھەرە زۆر نەبى.

٣- (فَقَالَ الْكَافِرُونَ هَذَا شَيْءٌ غَيْبٌ، نَجَا بِنَبِيِّهِ كَانِ كَوْتِيَان: ئەمە شتىكى سەيرە! پىشتەر دەفەرموى: (بَلْ عَجَبُوا أَنْ جَاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ، بەلكو سەريان سوپما، (أَيْ: حَصَلَ لَهُمُ الْعَجَبُ، وَهُوَ الْأَمْرُ غَيْرُ الْمَأْلُوفِ)، (عجب): بربىتە لە شتىك پىشتەر نەبوو بى، حالەتى سەر سوپمانىان بۆ دروست بوو، (بَلْ عَجَبُوا أَنْ جَاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ، كە لە خويان وريا كەرەدەى كەيان بۆ ھات، واتە: لە جىنىسى خويان بۆيان ھات، ئەك لە جىنىسى فرىشتان، يان لە جىنىسى جند، كە سەر سوپەتە كەيان زياتر بە شتىكى ئالۆزىكى دادەنرى، چونكە

ئەگەر لە غەيرى خۇيان بۇيان ھاتبايە، بۇيان ھەبوو بلىن، ئىمە مروڧىن چۆن دەبن
 فرىشتەمان بۇ بن؟! يان ئىمە مروڧىن چۆن دەبن جندمان بۇ بن؟ ياخود مەخلووقىكى
 دىكە، بەلام ئىستا كە وريا كەرەو كەيان لە خۇيانە، شتە كەيان زۆر پىچەوانەى عەقل
 و مەنتىقە، ﴿فَقَالَ الْكَاذِبُ هَذَا شَيْءٌ غَيْبٌ﴾، بىپروايە كان گوتيان: ئەمە شتىكى
 سەرسوپھىنەرە، ئەمە بۇ شىكردنەو و ھۆكار دۆزىيە، يانى: ھۆكارەكەى چى بوو كە
 وايانكوت؟ ئەوانە بىپروابوون، بۇيە گوتيان: ئەمە شتىكى سەرسوپھىنەرە، واتە: ھۆى
 سەرسورمانە كەيان و ھۆى ئەو ھەلوئىستەيان، برىتىيى بوو لە بىپروايە كەيان.

مهسه له ی دووهم:

نکووئییکردنی بیروایان له وهی: له دواى مردن و بوونه وه به خاک و خوئ، زیندووینه وه، به ره چدانه وهی خواى مه زن بویان، به وه که ده زانی خاک چهند له جهسته یان ده خوات، نوو سراویکی پارێزه ریشی له لایه، به لام هوکاره که ی به درو دانانی ههقه، که له باره یه وه تووشی قسه ی تیکه ل و پیکه ل و ناهاوسه نگ بوون:

خوا ده فه رموی: ﴿أَوَدَا مَتًا وَكَأَنَّا لَك رَجَعٌ بَعِيدٌ ۚ قَدْ عَلِمْنَا مَا تَنْقُصُ الْأَرْضُ مِنْهُمْ وَعِنْدَنَا كَنْزٌ حَافِظٌ ۚ﴾ **۱** لَ كَدُّوْا بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ فَهُمْ فِي أَمْرٍ مَّرِيعٍ **۲**

شیکردنه وهی ئهم ئایه تانه، له شهش برگه دا:

(۱) - ﴿أَوَدَا مَتًا وَكَأَنَّا لَك رَجَعٌ بَعِيدٌ﴾، نایا که مردین و بووینه وه به خوئ (به گل)، هه لبه ته لێرده دا خوا نه یقه رموه: (قالوا)، چونکه پێشی فه رموویه ق: ﴿فَقَالَ الْكُفْرُونَ هَذَا ضَرْبٌ بَعِيدٌ﴾، بیروایه کان گوتیان: ئهمه شتیکی سه رسوهرینه ره، که دیاره مه به ستیان نه وه بووه که پیغه مه ریک له خو یان بویان ب و وریایان بکاته وه، شتیکی سه رسوهرینه ره، که واته نه وان هه ره له سه ره قسه که ی خو یان به رده وامن، گوتیان: ﴿أَوَدَا مَتًا وَكَأَنَّا لَك رَجَعٌ﴾، بیرواکان گوتیان: نایا که مردین و بووینه وه به خوئ (به گل)، (الْإِسْتِفْهَامُ مُسْتَعْمَلٌ فِي التَّعْجِبِ وَالْإِنْطَال)، پرسیارکردنه که به کاره یتر او ده له سه رسوهرمان و له هه لوه شاندرنه وه دا، واته: نه وه ناگونجی.

(۲) - ﴿ذَلِكَ رَجَعٌ بَعِيدٌ﴾، ئا ئه وه، (ئهو مردن و زیندوو کرانه وه یه دواى ئه وه ی مردووین و بووین به خاک و خوئ)، که پانه وه یه کی دووره، (رَجَعٌ مَصْدَرٌ رَجَعَ، أَي: الرُّجُوعُ إِلَى الْحَيَاةِ)، چاوگی (رَجَعَ، رَجَعٌ)، که پاره وه، (رَجَعٌ)، واته: که پاره وه، واته: که پاره وه بو زانی دنیا، یان بو ژیان، نه وه که پانه وه یه کی دووره، که ده لێن: (بَعِيدٌ)، واته: دووره له عه قل و تیکه به شتنه وه، شتیکی نالوژیکیه.

٥- ﴿بَلْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ﴾، بەلكو (هۆی یتیرواییان ئەوە بووە)، كه به ههق یتیروایان و ههقیان به درۆ دانا، دواى ئەوەى بۆیان هات، هۆى یتیرواییهكهیان ئەوەیه.

(۶) - ﴿فَهَرَفَ عَلَى مَرْجٍ﴾ بۆيە سەرنجام تەوان كەوتۈنە نىۋ كارىكى تىكەلەۋە؛
 واتە: كەوتۈنەتە ھالەتتىكى تىكەل و پىنكەلئەۋە، ھەر جاردە قەسەك دەكەن، (مَرْج:
 يَغْنِي الْمَضْطَرِبَ الْمُعْتَظَل، أَي: لَا قَرَارَ فِي أَنْفُسِهِمْ فِي هَذَا التَّكْذِيبِ إِضْطَرَبَ فِيهَا أَقْوَالُهُمْ)،
 لەۋ بە درۆ دانانەياندا، ھالەتتىكى چەسپاۋيان نى، بەلكو ھەر جاردە شتىك دەلئەن و،
 لە بارەى قورئانەۋە ھەر جاردە شتىك دەلئەن، لە بارەى پىغەمبەرەۋەش ﷺ ھەر جاردە
 شتىك دەلئەن، چونكە ھەمىشە ھەق چەسپاۋە، بەلام ناھەق گۇۋاۋە، ھەق يەككە،
 بەلام ناھەق گۇۋاۋە، (۲ + ۲) نەنجامە راستەكەى بەس (۴) ۵، بەلام بلىئى: (۵)،
 بلىئى: (۶)، بلىئى: (۲)، بلىئى ھەرچەند، ھەر ھەلەيە، ھەمىشە ھەق چەسپاۋىشەۋ يەك
 شتىشە، بەلام ناھەق گۇۋاۋە گۇۋاۋە، لە بارەى وشەى (مَرْج) دود، فەرمائىشتىكى
 پىغەمبەر ھاتو ﷺ بۇ روۋنكردەۋدى واتاى (مَرْج) دىھىئەن:

اعْبَنِ الْحَسَنِ اَنْ عَبْدَ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو رَفِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ:
 كَيْفَ أَنْتَ إِذَا بَقِيتَ فِي حُثَالَةٍ مِنَ النَّاسِ؟ قَالَ: قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ كَيْفَ ذَلِكَ؟ قَالَ:
 إِذَا مَرَجْتُ عُھُودَهُمْ وَأَمَانَاتَهُمْ، وَكَانُوا هَكَذَا، وَشَبَّكَ يُونُسَ بَيْنَ أَصَابِعِهِ، يَصِفُ ذَاكَ
 قَالَ قُلْتُ مَا أَصْنَعُ عِنْدَ ذَلِكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ اتَّقِ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ وَخُذْ مَا تَعْرِفُ
 وَدَعْ مَا تُنْكِرُ وَعَلَيْكَ بِخَاصَّتِكَ وَإِيَّاكَ وَعَوَامُّهُمْ! (أخرجه أحمد: ۱۵۰۸، تعليق شعيب
 الأرنبوط: صحيح رجاله ثقات رجال الشيخين).

واتە: ھەسەنى بەسرايى دەلئەن: عەبدوللاى كورى عەمر (خو لىيان رازى
 بن)، گوئى: پىغەمبەرى خوا ﷺ پىنى فەرمووم: چى دەكەى كاتىك كەۋتە نىۋ
 كۆمەلە خەلئىكەۋە كە پەيمان و سپاردەكانيان تىكەل بوون، لە نىۋ خۇياندا
 ناكۆك بوون، بەۋ شىۋەيان لىھات (پەنجەكانى ناۋا تىكەل كردن)، واتە: لەسەر
 بارىكى راست نەمان.....

كەۋاتە: (مَرْج) يانى: تىكەلئىكەل و ئالۆز.

له باره‌ی نه‌وه‌وه که خوا ده‌فهرموی: ﴿قَدْ عَلِمَا مَا أَنْفَضُ الْأَرْضُ مِنْهُنَّ﴾، ده‌زانی
زه‌وی چی لَن کهم کردوونه‌وه، فهرمایشتیکی پیغهمبه‌ر هه‌یه ﴿چهند جارنکی
دیکه‌ش هیناومانه، ده‌فهرموی: اَكْلَ ابْنِ آدَمَ يَأْكُلُهُ الرَّابُّ، إِلَّا عَجَبُ الذَّنْبِ، مِنْهُ
خُلِقَ وَفِيهِ يُرْغَبُ﴾ (أخرجه مسلم: ۲۹۵۵، وأبو داود: ۴۷۴۳، والنسائي: ۲۰۷۷).

واته: هه‌موو شتیکێ رۆله‌ی ئاده‌م، زه‌وی ده‌یخوات جگه‌ له‌ ئیسکی کلێنجه،
(هه‌لبه‌ته‌ ئه‌ویش مه‌رج نیه، ئیسکه‌که‌ هه‌مووی یانی: به‌شتیکی بچووکی که‌ به‌
چاو نابیرئ) له‌وێوه‌ دروست بووه‌و، هه‌ر له‌وێشه‌وه‌ دروست ده‌بیته‌وه‌.

ئه‌وه‌ش وه‌ک پێشتر له‌ سه‌ره‌تای سووره‌ق (المؤمنون) دا باسی‌کمان له‌و باره‌وه‌
کرد، له‌ باره‌ی دروستکردنی مروّقه‌وه‌، زانست ئیستا به‌وه‌ گه‌یشته‌وه‌، یه‌که‌م جار
مروّف که‌ دروست ده‌بن، له‌وێوه‌ دروست ده‌بن و، دیاره‌ نه‌و به‌شه‌شی که‌ لێی
دروست بووه‌، ده‌پاریزری و له‌به‌ین ناچی، به‌لکو جارنکی دیکه‌ له‌وه‌ دروست
ده‌بیته‌وه‌، به‌پیتی فهرمایشته‌که‌ی پیغهمبه‌ری خوا ﷺ.

مهسه لهی سیهم:

سهرنجراکشانی خوا ^۱ بۆ بیروایان به تایهت و، بۆ خه لک به گشتی،
بۆ بیناگرانی ئاسمان و رازیندرانه وهی و، پان راخستنی زهوی و، تیدا پوینرانی
پروهه که دلیگر و جوان و بهرچاوه کان و، دابه زیندرانی ئاو له سه ریوه (به شیوهی
به فرو باران و ته رزه) و پیروینرانی باغ و بیستان و دانه ویله و دار خورمای بهرز
هه لچوو، تا کو بیتته بژیو بۆ خه لک و، زیندوو کرانه وهی مردوو انیش هه رو ده ک
ده رهینرانی پروهه که جوړاو جوړه کانه له زهوی:

خوا ده فرموئ: ﴿ أَفَلَا يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا وَرَبَّهَا وَمَا مِنْ
فُرُوجٍ ۚ ﴾ ۱ وَاَلْأَرْضَ مَدَدْنَاهَا وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَوِيٍّ وَأَنْشَأْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زوجٍ بَهِيحٍ ۚ ۲ تَبْصِرَةً وَذُكْرَى
لِكُلِّ عَمْدٍ مُبِينٍ ۚ ۳ وَزَلَّلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُبَارَكًا فَأَنْشَأْنَا فِيهِ جَنَّاتٍ وَحَبَّ الْحَصِيدِ ۚ ۴
وَالنَّخْلَ بَاسِقَاتٍ فَاطْلَعْنَ نَضِيدٌ ۚ ۵ رِزْقًا لِلْعِبَادِ وَأَحْيَيْنَا بِهِ بَلَدَةً مَيِّتًا كَذَلِكَ الْخُرُوجُ ۚ ۶

شیکردنه وهی ئهم ئایه تانه، له یازده برگه دا:

۱- ﴿ أَفَلَا يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ ۚ ﴾، ئایا سهرنجی ئاسمانیان نه داوه له سه روویانه وه؟
که ده فرموئ: ﴿ فَوْقَهُمْ ۚ ﴾، واته: له حالیکدا که له سه روویانه وهیه، یانی: (فَوْقَهُمْ)،
حاله ده که یرته وه بۆ ئاسمان، ئایا سهرنجی ئاسمانیان نه داوه له حالیکدا ئاسمان له
سه روویانه وهیه، هه ر سهر هه لپرن، ده بینن، پرسیارکردن لیریدا که ده فرموئ: ﴿ أَفَلَا
يَنْظُرُوا ۚ ﴾، ئایا سهرنجیان نه داوه، ته ماشایان نه کردوه بۆ ئاسمان؟ نه یان پوانیوه ته ئاسمان
له سه روویانه وه؟ ئهم پرسیارکردنه ده گونجی پرسیار کردنی نکو ئییلێکردن بۆ، ئه گه
مه به ست له ته ماشا کردن، ته ماشا کردنی عه قل و دل بۆ، به لام ته گه ر مه به ست
ته ماشا کردنی رواله تیی بۆ، ته ماشا کردنی چاو، پرسیارکردنی چه سپاندنه، واته: به ته نکید
ته ماشایان کردوه، به چاوی سهر ته ماشایان کردوه، به لام ته گه ر مه به ست سهرنجدان و

تیوہ پامانی عقل و دل بئ، به دنیایی تھوان باش له ناسمان و گەردوون ورد نەبوونەو،
بۆیە خوا ﷻ به نکوویی لیکردنەو نەو پرسیارە دەکات.

(۲) - ﴿كَيْفَ سَيُنَظَرُ﴾ (نابا سەرنجیان نەداوەتە ناسمان لەسەر وویانەو)، چون
بنیامان ناو، دروستمان کردووە و بەرزمان کردۆتەو، چۆنیش پازاندوومانەتەو، خوای
بەرزی مەزن، دوو سیفەتان له ناسمان هەڵدەدات:

یەکەم: بنیاترانی و بەرزکرانەوی.

دووەم: پازێترانەوێ:

هەلبەتە مەبەست لە ناسمان ئەو گۆمبەزە شینەیه که دەیبینن، بە پۆژ
دەیبینن بە تاییەت خۆر بە دەرەوێ بئ، به دنیایی ئەو بە پۆژ زۆر جوان
دیارە، بە شەویش ئەگەر ئەستێرەکان و مانگ بە دەرەوێ دەبن، ئەوئەندە چاو
بەر دەکات، خوای پەرەردگار مەبەستی پئی ئەوێ، ئەو ئەگەر مەبەست پئی
بینینی چاو بئ، بە ئەم ئەگەر مەبەست پئی بینینی عقل و دل بئ، واتە: ئەو
گەردوونە هەمووی ئەوێ بە چاو دەیبینن و، ئەوێ بە چاو نابینن، دەزانن
ئەو ناسمانە زۆر بەرزە، ئەو گەردوونە یە کجار فراوان و زەبەلاحە.

پازێترانەوێ کهشی دیارە لە پۆژیدا بە خۆر دەرەوێتەو، لە شەویشدا بە
مانگ و ئەستێرەکان، وشە (زَيَّاها) جوانمان کردووە پازاندوومانەتەو، (التزيينُ):
جَعَلَ الشَّيْءَ زِينًا أَوْ حَسَنًا، واتە: (تزیین) بریتیه لەوێ شتیک جوان بکە و
پازاوەی بکە، که فیعلەن ناسمان چ لە پۆژیدا لیتی پڕوانی، چ لە شەویدا لیتی
پڕوانی، دیمەنیک یە کجار جوان و سەرنجراکێشی هەیه.

(۳) - ﴿وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ﴾ ناسمان هیچ کوت و کەلتی تێدانین، هیچ کەم و کوپیی
تێدا نین، ﴿فُرُوجٍ﴾ کۆی (فَرْج) ه، (وَهُوَ الْفَرْجُ)، بریتیه: له کون و کەلتن، توێژەرەوانی
قوربان (فُرُوج) یان بە (شُفُوق) و، (صُدُوع) و (فُتُوق) لیکداوەتەو، (شُفُوق) کۆی (شَقِ)

ه، (صُدوع) کۆی (صدع) ه، (فُتوق) کۆی (فُتق) ه، واته: لهت بوون و، درزو تیک و کهلین، نهو واتایانه دهگهیهنن.

نهم نایه ته موبارده که وهک نهو نایه ته ی سوورده قی (الملک) وایه که دهفه رموی: ﴿الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقًا مَا تَرَىٰ فِي خَلْقِ الرَّحْمَنِ مِن تَفَوتٍ فَأَنجِ الْبَصَرَ هَلْ تَرَىٰ مِن فُطُورٍ ۚ ثُمَّ أَنِجِ الْبَصَرَ كَرِهِيَ الْبَصَرُ إِلَيْكَ الْبَصَرُ خَاسِئًا وَهُوَ حَسِيرٌ ۚ﴾ واته: خوا نهو زاته یه که ناسمانه کانی ههوت چین لهسه ره که دروست کردوون، تو له دروستکراوی خوا ی خاوهن بهزه ییدا ناریکی نابینی، جار له دوا ی جار چاو بگپه و وردبهوه، بزانه هیچ کهلین و کون و ناریکی دهبینی؟ (دوایی دهفه رموی): دوایی دوو جاری دیکه، (یانی: چهندان جار له دوا ی جار) سه رنجبده، سه رنجام چاوت دهگه پرته وه بو لات به ده رکراوی، واته: بی نهوه ی به تامانج که یشتی و کهم و کوپی و ناریکیه که له ناسماندا (واته: له گهردووندا) بدوژینه وه.

ننجا دوا ی ناسمان، دوا ی گهردوون به گشتی که دیاره زه ویش هه به شیکه لهو گهردوونه، ننجا به تایه قی باسی زهوی دهکات:

۴- ﴿وَالْأَرْضَ مَدَدْنَاهَا ۚ﴾ واته: زه ویشمان پان راخسته، (مَدَّ) به مانای (جَرَّ الشَّيْءِ)، شتیک که پاکیشی، به لأم به مانای راخستن (بَسَطَ) یش هه هاقوه، واته: شتیک پان رابخری، که بیکومان لیره دا مه به ست پی پان راخستنی زهویه، ننجا وه نه بی زهوی خپ بووبی و، دوایی خوا پانی راخستی، یان هه لوژنه راو بووبی و، دوایی پانی راخستی، واته: زه ویشمان به پان راخراوی هیناوده ته دی، ﴿وَالْأَرْضَ مَدَدْنَاهَا ۚ﴾ ش دهگه پرته وه بو سه رهستی: ﴿أَفَلَا يَنْظُرُوا ۚ﴾ واته: ههروه ها نایا سه رنجی زهویان نه داوه، چوون پامان راخسته؟

۵- ﴿وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رُسِيَ ۚ﴾ چیا به کانیشمان تینفریداون، (الإلقاء: رَمَى الشَّيْءِ مِنَ الْيَدِ إِلَى الْأَرْضِ)، بریتیه: لهو شته ی که به دهسته وه بی و فرپیده یه زهوی، (رَؤَاسِي) کۆی (رَاسِي) یه، وهک (قَوَارِس) کۆی (فَارِس) ه و، (عَوَازِل) کۆی (عَاذِل) ه،

(الرُّسُو: الثَّبَاتُ وَالْإِسْتِقْرَارُ)، (رُسُو) به مانای چه‌سپاویی و سه‌قامگیری دی، (رَواسی) سیفه‌تی وه‌سفرکاوێکی قرتیتراوه، یانی: چیا به چه‌سپاوه‌کان، بویه‌ش وشه‌ی (إِلْقَاء) ی بۆ به‌کاره‌ینان و ه‌ک له ته‌فسیری سووره‌تی (لوقمان) یشدا کاتی خۆی باسمان کرد، که نه‌و ته‌عبیره‌ له‌وێش هه‌ر هاتوه، به‌لکو له شوێنانی دیکه‌ش دا هاتوه، واینده‌چی مه‌به‌ست نه‌وه‌بی که چیا به‌کان له نه‌نجامی نه‌و ناگر پرژێنانه‌ی که له ناخی زه‌ویدا ده‌رده‌قوڵن و، تاسن و کانزای تاواوه فری ده‌دده‌ن، چه‌ند کیلومه‌تر به‌رزای ده‌که‌نه‌وه، ئنجا دوا‌یی له‌سه‌را ده‌یته‌وه خوار و، دوا‌ی نه‌وه‌ی سارد ده‌یته‌وه ده‌مه‌یی، چیا به‌کان به‌پێی نه‌وه‌ی زانایانی جیۆلۆجیا ده‌لێن: ناوا دروست بوون، که‌واته: له‌سه‌ریوه‌ فریدراونه‌ نیو زه‌وی، چونکه که‌ره‌سته‌ی لی دروستبوونی چیا به‌کان پێش له ناخی زه‌وی ده‌رقوڵیوه، دوا‌ی گه‌‌پاوه‌ته‌وه وه‌ک سینک و گولمێخ تیدا دا‌کو‌ترو‌ن.

٦- ﴿وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ﴾، هه‌روه‌ها له زه‌ویدا پ‌واندوو‌مانه، هه‌ر جو‌ریکی جوان و به‌ ده‌و، به‌ دل‌نیایی پ‌واندن بۆ پ‌ووده‌که، واته: هه‌ر جو‌ره‌ پ‌ووده‌کیک، هه‌ر جو‌ره‌ سه‌وزایی و دارو دره‌ختیکی دیمه‌ن جوان و دل‌ب‌وزین و دل‌گیرمان له‌ویدا پ‌واندوه، وشه‌ی: ﴿بَهِيجٍ﴾، ده‌گو‌تری: (بُهْجُ الشَّيْءِ أَي: حَسَنٌ)، که‌واته: (بَهِيج: صِفَةُ مُشْبَهَةٍ بِالْفِعْلِ)، یان سیفه‌تیکه‌ چو‌یتراوه به‌ کرداره‌وه، چونکه (بُهْج) به مانای (حَسَنٌ) جوانه، جوان بوو، یاخود (بَهِيج: فَعِيلٌ مَعْنَى الْمَفْعُولِ)، واته: (مُتَبَهِجٌ بِهِ، أَي: يَسُرُّ بِهِ الْفَاعِلُ)، واته: دیمه‌نیکی دل‌گیر سه‌رنج را‌کیش، که مرۆف پ‌یی شادمان و دل‌خۆش ده‌بی، کاتی سه‌رنجی ده‌دات.

هه‌لبه‌ته: ﴿مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ﴾، وشه‌ی (زَوْج) به مانای پ‌ۆل (صنف)ه، به مانای جو‌ر (نوع)ه، ده‌ش‌کو‌نجی به مانای جو‌وتیش بی، چونکه زانستی پ‌ووده‌ک ناسیی ده‌ریخسته‌وه، هه‌موو پ‌ووده‌که‌کان نی‌رو مێیان تێدایه، نه‌وه به‌س دار خورما نیه، نی‌ر و مێی هه‌بی، که تۆوی نی‌ره‌که‌ی ده‌به‌ن بۆ مێیه‌که‌ی، به‌لکو هه‌موو پ‌ووده‌که‌کان نی‌رو مێیان هه‌یه، وه‌ک کاتی خۆی له ته‌فسیری سووره‌تی (الرعد) دا باسمان کرد، تنجا هه‌یانه نی‌رو مێیه‌که‌ی، جیان وه‌ک دار خورما، نی‌ره‌که‌ی له شوێنیکه و، مێیه‌که‌ی له شوێنیک و، ده‌بی تۆوی نی‌ره‌که‌ بۆ مێیه‌که‌ ب‌گوا‌زێته‌وه،

هه‌شیانه له‌نیو خۆیدا‌یه نێرو مێه‌که، تنجا نه‌وانه‌ی که گژو گیاو، به‌لکو زۆر له چرووی دره‌ختانی‌ش به‌هۆی په‌پوله‌و به‌هۆی می‌ش هه‌نگوینه‌و، به‌هۆی ته‌یرو تو‌اله‌وه که به‌پێه‌کانیان له‌سه‌ر نه‌و ده‌نیشن له‌سه‌ر ته‌وێ ده‌نیشن، تو‌وی هه‌ندیکیان بۆ هه‌ندیکیان ده‌به‌ن و له‌نه‌جامی نه‌وه‌دا مو‌توور به‌ده‌بن، نه‌وه‌ی که نێرو مێه‌که‌ی جیا‌بی، نه‌وه‌ی دیکه‌ش که له‌نیو خۆیدا بی، له‌نیو خۆیدا مو‌توور به‌ده‌بی، که‌واته: ده‌گونجی مه‌به‌ست له (زۆج) جووت بی، ده‌شگونجی مه‌به‌ست له (زۆج) جوور بی؟

(۷) - (بَصْرَةٌ وَذُكْرٌ) ، واته: هه‌م به‌رچاو روونیی، هه‌م بیر خسته‌وه‌یه.

(۸) - (لِكُلِّ عَبْدٍ مُنِيبٍ) ، بۆ هه‌ر به‌نده‌یه‌کی له‌ناخه‌وه‌ گه‌راوه (به‌ره‌و خوا).

(التَّبَصُّرَةُ: مَصْدَرُ بَصْرَةٍ، وَأَصْلُ مَصْدَرِ التَّبَصِيرِ، وَهُوَ جَعَلَ الْمَرْءَ مُبْصِرًا، (تَبَصَّرَ) چاوگه‌ و له (بَصْرَةً) هه‌و هاتوه، واته: وایکرد که بینیی، چاوگه‌که له‌ئه‌ص‌ل‌دا (تَبَصِير)ه، واته: پتی بینین، (جَعَلَ الْمَرْءَ مُبْصِرًا) وا له‌مرۆڤه‌که بکه‌ی بینین، که‌واته: (تَبَصَّرَ) واته: پتی بینهر، یان به‌رچاو روونکه‌ردوه‌.

(ذُكْرَى: إِسْمٌ مَصْدَرٍ ذُكْرٌ إِذَا جَعَلَهُ يَذْكُرُ مَا نَسِيَهُ)، (ذُكْرَى)ش ناوی چاوگی (ذُكْرَ) ديه، (ذُكْرَةً) واته: شتی‌ک که ده‌یزانی، به‌لام له‌بیری چو‌بووه، نه‌و بیری خسته‌وه، لی‌ره‌دا که خوا ﷻ ده‌فرموی: پێینه‌ره و بیرخه‌ره‌ویه بۆ هه‌ر به‌نده‌یه‌کی بۆ لای خوا گه‌راوه، ده‌گونجی ته‌نیا بۆ زه‌ویی و پان را‌خرانی زه‌ویی و تێدا دا‌کو‌ترانی چیا‌به‌چه‌سپاو‌ه‌کان و رو‌یخانی هه‌ر جو‌ره‌ رو‌وه‌کی‌کی جوان و به‌رچاو و سه‌ره‌نج را‌کێش به‌جێته‌وه، ده‌شگونجی وێ‌رای نه‌وه بۆ ئاسمانیش به‌جێته‌وه، واش پێده‌چێ گشت‌گیر بی بۆ هه‌مووی، چونکه هه‌موو نه‌وانه به‌رچاو روونیین و، مانای بیرخسته‌وه‌دن، به‌رچاو روونیین بۆ نه‌وه‌ی مرۆڤ کاتی ته‌ماشای ئاسمان ده‌کات، به‌و شی‌وه‌یه‌و، ته‌ماشای زه‌وی ده‌کات، نه‌و هه‌موو نازو نيعمه‌تانه به‌و هه‌موو ورده‌کاریه‌، ده‌زانی که نه‌وه په‌روه‌ر‌دگاری‌ک، مشوورخو‌ری‌ک، سه‌ره‌رشتیاری‌ک نه‌وه‌ی بۆ په‌خساندوه،

تنجا له نه نجامی نه وه دا، نه و بهر چا وړوونیه یې بڼه پیدا ده بیت و دېته وه بیرى و پهن د ودرده گری، دېته وه بیرى که: نه گهر نه م گهر دوونه به سه رو خواریه وه، کار سازیک و سه رپه رشتیاریک و مشوور خوریکى له پشته وه بى، به دلتیایى منیش که له نیو نه و گهر دوونه دا، ده ژیم و هه موو شته کان بڼه من ده سته مڼو کران، له پشته که سه رپه رشتیارو مشوور خوریکم هه بى، یانى ده بیت هوى نه وه که مرؤف پیگه ی خوى له تیعرایى بووندا زیاتر بزانتى و، له خوى حالى بى، که هه له خوى نه هاته وه بڼه تیره و، بى حکمه ت نه خولق تندر او وه، هه م رابردوى خوى بزانتى و، تېستای خوى بزانتى و، حکمه تى بوونى خوى بزانتى و، داهاتوى خویشى بزانتى، بڼه ش ده فهرموى: ﴿لِكُلِّ عَدُوٍّ مُّبِينٍ﴾، بڼه هه رهنده یه کی گه راوه، مرؤف نه گهر له ناخه وه، له دروونه وه نه گهر تیره وه بڼه لای خوا و، بیر نه کاته وه، بیتکومان نه له ناسمان پهن د ودرده گری و هیچى تیدا ده بینى، نه له زهوى، به لکو وه ک میشه رښه، وه ک له (مه وسووعه ی نیمان و نیلحد) دا باسم کردو، که هه ر به سه ر خالى رښه وه دنیشتى، نهویش ته ماشا ده کات له گهر دووندا بزانتى، چ شتیکی ده که وېته بهر چا، یان له جهسته ی خویدا یان له دورو به رید، چ شتیکی ده که وېته بهر چا وړیک بى، که ناریکیه که ش خراب دیتى خوى یان چاک تېنگه یشتنى په یدای ده کات، نه گهر نا کاتیک خوا ده فهرموى: ﴿سَمِعَ اللَّهُ الْذِّیْ أَنْفَرُ كُلُّ شَىْءٍ...﴾ النمل، واته: دروستکراوى خوا که هه موو شتیکی بهو په رى ریک و پیکى دروست کردو، یان که ده فهرموى: ﴿مَا تَرَىٰ فِي خَلْقِ الرَّحْمٰنِ مِن تَفَوتٍ...﴾ الملک، واته: له دروستکراوانى خواى خاودن به زده یى دا ناریکى نابینى، یان ده فهرموى: ﴿لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ﴾ النین، واته: به دلتیایى تېسانمان له باشرین پیکهاته دا خولقاندوه.

کاتى خوا و ده فهرموى، شته که ی برپوه ته وه، که واته:

أ- هه ناریکى و کم و کوریه ک تېمه ده بینین، له راستیدا بهوى ته وه وده که خو مان باش سه رنج ناده دین.

ب- هه‌ندێك شتیش كه خوا **عَلَّمَ** له ژبانی به‌شەردا دايناهه، بۆ وێنه: خوا **عَلَّمَ** مارو دوو پشك و جوړه‌ها ميكروڤ و قايرۆس و زيانبه‌خه‌شن، خولقاندوونی، چونكه ژبانی دنيا كه شوێنی تێدا تاقیبكرانه‌وه‌یه، وا پتویست ده‌كات.

ج- نه‌و شتانه‌ش هه‌رچه‌ندد نێمه پێمان كه‌م و كورپی و ناڕێكی، به‌لام له ته‌صلدا كه ته‌ماشای دیمه‌نه‌كه هه‌مووی بکه‌ی و ته‌ماشای حیکمه‌ق ژبانی دنیا بکه‌ی، كه شوێنی تێدا تاقیبكرانه‌وه‌یه، نه‌وانه‌ش هه‌مووی حیکمه‌ت و هه‌مووی هوکاري خوێانیان هه‌یه.

(۹)- ﴿وَرَزَّلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُّبَارَكًا﴾، له ناسمانه‌وه، تاوێکی به پێزمان دابه‌زاندوه، واته: له سه‌رووتانه‌وه (سماء) به مانای سه‌رووش دێ، له سه‌رووتانه‌وه تاوێکی به‌پێزمان دابه‌زاندوه، (المبارک: اسم مفعول للذي جعلت فيه البركة أي: الخير الكثير)، تاوێکی پێزار، تاوێکی به‌ره‌مه‌دارمان دابه‌زاندوه، (مبارک) ناوی به‌ركاره بۆ شتێك كه به‌ره‌كه‌ق تێخراوه، واته: خێری زۆری تێخراوه.

(۱۰)- ﴿فَأَنْزَلْنَاهُ جَنَّتٍ وَحَبٍّ حَاصِدٍ﴾، [به‌و ناوه كه له سه‌رووتانه‌وه دامانه‌زاندوه]، چه‌ندان باغ و بێستانمان پێ رواندوه، هه‌روه‌ها چه‌ندان دانه‌وێله كه ده‌دوو‌رێته‌وه، (جَنَّت) کۆی (جَنَّة)یه، بریتیه له‌وه‌ی دره‌ختی تری و، دره‌خته‌کانی میوه‌کان، هه‌روه‌ها دارخورمای تێدا بن، تنجا پێی ده‌گوتری: (جَنَّة)، (حَبٍّ) به مانای دانه‌وێله دێ، (هُوَ مَا يَنْبُثُ مِنَ الزَّرْعِ الَّذِي يُخْرِجُ السَّابِلَ تَغْوِيًا)، (حَبٍّ): بریتیه له دانه‌وێله، كه بریتیه له‌و كشتوكاله‌ی گولان ده‌رده‌كات، نه‌گه‌ر جو‌یه، گه‌مه، هه‌رزنه، مه‌ره‌زه‌یه (كه برنج ده‌رده‌كات)، وشه‌ی (حَبٍّ) زیاتر بۆ نه‌وانه به‌كاردێ، هه‌روه‌ها بۆ ماش، چ ماشی سپی و چ ماشی ڕه‌ش، هه‌روه‌ها بۆ نيسك و نۆك، هه‌موو نه‌وانه دانه‌وێله‌یان پێ ده‌گوتری.

وشه‌ی (حَصِيد) له‌سه‌ر كێشی (فَعِيل)ه، به‌لام به مانای (مفعول)ه واته: (مَحْضود)، (الزَّرْعِ الْمَحْضود)، (مَحْضود) یش یانی: (مَقْطوع)، ئه‌وه‌ی كه له ڕیشه‌وه ده‌بدری، بۆ ئه‌وه‌ی دوا‌یی دانه‌كه‌ی له کایه‌كه‌ی جیا بکړیته‌وه، مرو‌قه‌کان دانه‌كه‌ی ده‌خو‌ن (دانه‌وێله‌كه‌ی)و، نا‌ژه‌له‌کانیشیان پووش و گیا و کایه‌كه‌ی ده‌خو‌ن، ئه‌ویش به‌زایه‌ ناچیت.

کهواته: ﴿وَحَبَّ اَلْعَصِدِ﴾، یانی: دانه‌وِیله‌ی درواو، دانه‌وِیله‌یک که نه‌وه‌ی دانه‌وِیله‌که‌ی تیدایه دده‌وورینه‌وه، ئنجا گه‌مه، جو‌یه، نیسکه، نوکه، ماشه، برنجه، تا دوا‌یی.

(۱۱)- ﴿وَالنَّخْلَ بَاسِقَتٍ﴾، دارخورمایانی به‌رز هه‌لچووش، نه‌مه (عطف) ده‌بیتیه‌وه بو سهر رسته‌ی پیتشی، یانی: (وَأَنْبَتْنَا بِهِ النَّخْلَ بَاسِقَاتٍ)، دارخورماکانیشمان که له‌حالیکدا به‌رز هه‌لچوون (دریژن)، نه‌وانیشمان پتی پروانده‌وه، چونکه (باسقات: أَيْ طَوِيلَاتٍ، بَاسِقَةٌ) به‌مانای (طَوِيلَةٌ) دی، (بَاسِقٌ) یانی: (الطَوِيلُ)، به‌لام دریژییه‌یک که به‌باری به‌رزبیدا به‌ره‌وه سهری هه‌لچوو‌تی، ﴿وَالنَّخْلَ بَاسِقَتٍ﴾، (نخل) ناوی جینسه، ناوی کویه، تاکه‌که‌ی بریتیه له (نَخْلَةٍ)، یانی: یه‌یک دارخورما، به‌لام (نخل) یانی: دارخورمایه‌کان.

(۱۲)- ﴿مَا طَلَعَ نَضِیدٌ﴾، به‌رتکی ریزکراوی هه‌یه، (طَلَعَ) وه‌ک پیتشر باسما‌ن کرد، (الطَّلَعُ أَوَّلُ مَا يَظْهَرُ مِنْ ثَمَرِ الثَّمَرِ، وَهُوَ فِي الْكُفْرِ، أَيْ: غِلَافُ الْعُنْقُودِ)، (طَلَعَ): بریتیه له یه‌که‌م شت که له دار خورما دهرده‌که‌و‌تی، له میوه‌که‌ی که کیفه‌که، پیتی ددگوتری: (كُفْرٍ)، که کیفه‌که هیشوو‌ه‌کانی تیدان، دوا‌یی نه‌وه کیفه له کاتیکی دیارییکراودا دده‌درتی و، هیشوو‌ه‌دار خورمایه‌کان دهرده‌که‌ون، ئنجا هه‌تا له نیتو کیفه‌که‌دا بئی پیتی ددگوتری: (مَنْضُودٌ)، ریز بوو، به‌لام دوا‌ی نه‌وه‌ی دیتنه دهرتی، هیشوو‌ه‌کان هه‌ریه‌که‌ی به‌لایه‌کدا ددچیت، نه‌وه کاته نه‌وه حاله‌تی ریزبوونه‌ی نامیتن، به‌لام دهنکه خورمایه‌کان خو‌یان له هیشوو‌ه‌که‌دا ریز بوون، چونکه (مَنْضُودٌ)، مهرجیش نیه به‌س بو یه‌ک شتیان بچیتیه‌وه، پیتشی هیشوو‌ه‌کان له نیتو کیفه‌دا ریز بوون، دوا‌یی که هیشوو‌ه‌کان دیتنه دهر، بلاوده‌بنه‌وه، بو نه‌وه‌ی زیاتر گه‌شه بکه‌ن، وه‌ک چۆن کۆرپه له مندالدانی دایکی دیتنه دهرتی بو نه‌وه‌ی دوا‌یی زیاتر گه‌شه بکات، نه‌وه‌نده‌ی پیویست بووه گه‌شه‌ی کردوه که له‌گه‌ل ویدا گونجاه، دوا‌یی ده‌بئی بیتنه دهرتی گه‌شه‌ی دیکه بکات، خورماش به‌هه‌مان شیوه هه‌تا له نیتو کیفه‌که‌ی دایه، جو‌ریک گه‌شه‌ی هه‌یه، به‌لام دوا‌یی ده‌بئی نه‌وه کیفه بدهرتی بو نه‌وه‌ی بیتنه دهره گه‌شه‌ی زیاتر بکات، نه‌وه کاته هیشوو‌ه‌کانی بلاوده‌بن،

(النَّضِيدُ: أَيِ الْمُنْضُودِ، أَيِ الْمُضْطَفِّ بَعْضُهُ فَوْقَ بَعْضٍ مَادَامَ فِي الْكُفْرِ)، له نیتو کیسه که دا دی، وهک گوتمان هیشووهدکان ریزن، به لأم دواى نهودی دینه ده رقی بلاوده بن، به لأم نهو کاته دهنکه خورمایه کان پیکه وه له ههر کام له هیشووهدکاندا ریز دهن.

(۱۳) - ﴿رَزَقًا لِلْعِيَادِ﴾، بژیود بو بهنده کان، ثم ﴿رَزَقًا﴾، له پرووی ریزمانی به ربه بییه وه ده بیته بهرکاری پیناو (مَقْعُولٌ لِأَجْلِهِ)، که له تهصلدا چاوه، بو نهوه بژیوی بهنده کان بده بن، ﴿رَزَقًا لِلْعِيَادِ﴾، واته: هه موو نهوهدمان کردوه له پیناوی نهوهدا که بژیویک بره خسیئین بو بهنده کان.

(۱۴) - ﴿وَأَحْيَا بِهِ بَلَدًا مَيِّتًا﴾، [هه روهدها ههر بهو ناوه که دامان به زاندوه، له سه رنود] زهویه کی مردوو شمان پت ژياندوته وه، (الْبَلَدُ: الْقِطْعَةُ مِنَ الْأَرْضِ)، (بَلَدٌ) پارچه یه که له زهوی، بوچی ده فهرموئ: (مَيِّتًا) بو نافه رموئ: (مَيِّتَةً)؛ له بهر نهودی مانای (مکان) ی لیکیراوه، یاخود مانای (بلدی) لیکیراوه، بویه که ده فهرموئ: (مَيِّتًا) واته: شوئینکی مردوو، یاخود سه ر زه مینکی مردوو.

(۱۵) - ﴿كَذَلِكَ الْخُرُوجُ﴾، ههر بهو شیوه یه به هاتنه دهر، واته: وهک چۆن زهوی دواى نهودی مردوو وه، هیچ شوئنه واری ژیا نی نه بووه، نه پروو دک و، نه زینده و دهر و نه هیچ شتیک، قافرو دیمه کار، به لأم دواى نهودی ناومان دابه زاندوته سه ر، جموجوئ و ژیا نی لئ په یدابوو، له پروو دک، پاشان به هوئ پروو ده که کانه میئش و مه گه زو، نجا په پووله و هه نک و، نجا ته یرو توآل و نهوانه، چونکه نهوانه هه موویان له پروو دک و له شیناورد ده هآئین، ژیان و پیداو یستی خویان له سه ر پروو دک په یدا ده کن، نجا وهک چۆن نهو سه ر زه مینه وشکه مردووهدمان، زیندوو کرده وه، ﴿كَذَلِكَ الْخُرُوجُ﴾، هاتنه دهردهوش به هه مان شیوه یه، هاتنه دهردهوی ئیوهش جارینکی دیکه له زهوی، به هه مان شیوه یه.

وشەى: **خُرُوجُ**، (أل)هكەى، بۆ ناساندنە، بەلام ناساندنەكە بۆ (عهد)ە،
واتە: دەرچوونەكەى خەلكىش لە زەوى لە پۆزى كۆكرانەوهدا، بەهەمان شىوەىە،
ياخود (أل)هكە بۆ ناساندنە و، قەرەبووى پآلەولادراو (مضافاً إلیه)یە، يانی: (كَذَلِكَ
خُرُوجُ النَّاسِ)، دەرچوونی خەلكىش لە زەوى و زیندوو کرانەوہیان، بە هەمان
شىوەیە.

مه‌سه‌له‌ی چوارم:

خستنه‌پرووی به درۆ دانانی کۆمه‌لگا پیتشووه‌کانی وه‌ک گه‌لی (نوح) و، هاوه‌لانی بیر و، گه‌لی ئه‌موودو، گه‌لی عادو فیرعه‌ون و، گه‌له‌که‌ی و، گه‌لی لووط و، هاوه‌لانی دره‌خته‌که (واته: گه‌لی شوعه‌یب)، یان خاوه‌نانی باخه‌ چرو پره‌که، که له دووره‌وه وه‌ک دره‌ختیک ده‌هاته به‌رچاو، که پتغمبه‌رانی خۆیانیان به درۆ دانا، سه‌رنجام هه‌په‌شه‌ی خویان به‌سه‌ردا چه‌سپا، ئنجا مادام خوا به دروستکردنی یه‌که‌م جاریشه‌وه بێ توانا، ده‌سته‌پاچه نه‌بووه، بێگومان به دروستکردنه‌وه‌ی دووهم جاریشیان، به دووباره زیندوو کردنه‌وه‌شیان، دانامینی و، له لای ئاسانه:

خو! ده‌فه‌رموی: ﴿كَذَّبَ قُلُوبُهُمْ ثُمَّ نُوحٍ وَأَصْحَبُ الرِّيسِ وَنُوحٌ ۖ وَعَادُ وَفِرْعَوْنُ وَإِخْرُتُ لُوطٍ ۚ وَأَصْحَبُ الْأَيْكَةِ وَقَوْمُ تُعْ كُلٌّ كَذَّبَ الرُّسُلَ عَنْ غَيْرٍ ۚ أَفَعَمَّيْنَا بِالْأُولَىٰ بَلْ هُمْ فِي لَبْسٍ مِّنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ ۚ﴾

شیکردنه‌وه‌ی ئه‌م ئایه‌تانه، له یازده به‌رگه‌دا:

پیش نه‌وه ده‌لێین: دوا‌ی نه‌وه‌ی خوا ﴿٤٠﴾ له ئایه‌ته‌کانی پیتشی که له مه‌سه‌له‌ی دووه‌مدا، ئایه‌ته‌کان: (٣، ٤، ٥)، که بێپروایه‌کان ده‌یانگوت: که ئایا ئه‌که‌ر مردین و بووینه‌وه خاک و خۆل، زیندوو ده‌کرتینه‌وه؟ نه‌وه‌ گێرانه‌وه‌یه‌کی دووره، خوا ﴿٤١﴾ به‌ره‌په‌رچی دانه‌وه که تێمه ده‌زانین زه‌وی چه‌ند له جه‌سته‌یان که‌م ده‌کات و، پاشان تۆمارو نووسراوی پارێزه‌ریشمان، یان پارێزراویشمان له‌لایه، به‌لام نه‌وان به‌هۆی نه‌وه‌وه که بروایان به حه‌ق نه‌هێناوه، دوا‌ی نه‌وه‌ی بۆیان هاتوه، بۆیه که‌وتوو‌نه نێو کارێکی تێکه‌ڵ و پێکه‌له‌وه، خۆشیان نازانن، هه‌ر جاره شتیک ده‌لێن، هه‌م له باره‌ی قوڕانه‌وه، هه‌م له باره‌ی پتغمبه‌ره‌وه ﴿٤٢﴾ هه‌ر جاره شتیک ده‌لێن، له نه‌نجامی په‌تکرنه‌وه‌ی هه‌قدا، بۆیه نه‌وه‌یان له لا دروست بووه، که زیندوو ناکرتنه‌وه، خواش ﴿٤٣﴾ وێرای نه‌وه دوو به‌لگه‌یه که پیت‌تر

خرانە ۋو، خستەنە ۋوۋى ھۆكارى بېيروايشان بە ۋۆزى دوايى كە برىتە: لە
 ۋەتەردنە ۋەي ھەق لە لايەنى ئەوانە ۋە، دواي ئەۋە سەرەتا سەرنجيان ۋادەكەشنى
 بۆ گەردوون، بە ئاسمان و زەۋىيە ۋە، پاشان سەرنجيان ۋادەكەشنى بۆ مېژوۋ،
 سەرنجيان ۋادەكەشنى بۆ گەردوون كە تەماشاي دەۋرۋ بەرۋ گەردوون بىكەن،
 ھەموۋى بەۋپە ۋى ۋىك و ۋىكىي دروستكراۋە، ھەموۋ بەۋپە ۋى ھىكمەت
 دروستكراۋە، ناپىكىي نىيە، ھىچ كەلەن و كۈنىك نابىنى لە دروستكراۋى خۋاي
 ۋەرۋەردگاردا، تەماشاي ھەر شىكى زەۋى بىكەي، ھەر لە چىايەكانى، ھەر
 لە بەرگە ھەۋايىيەكەي، بەرگە ئاۋىيەكەي، ئەۋ ھەموۋ ۋوۋەك و شىناۋرەي
 خۋاي ۋەرۋەردگار تىيدا دەۋىتىن، چ ئاۋى شىرىن كە بەھۋى بارانەۋە دەستتان
 دەكەۋى، خوا لە ناخىي زەۋىدا بۆتان دەۋارىزى و بۆتان ھەلدەگرى، تەماشاي
 ھەر شىكى زەۋى بىكەن، كە لەسەر زەۋىيە، تەماشاي ئاسمان بىكەن، زەۋىي و
 ئاسمان بە زمانى ھال ۋىتان دەلەتن: ئىمە مشوۋر خۇرىك و سەرۋەرشىتارىكمان
 لە پىشتەۋەيە، ئەۋپە ۋى ۋىك و ۋىكىيشمان تىيدا ۋەچاۋ كراۋە.

كەۋاتە: ژيانى مەۋۋىش نابى ناپىك و ۋىكىي تىدايى، ئەگەر بىت و ژيانى مەۋۋ
 بەس ئەم ژيانە دىنبايە، كەم و كۈرتە بى، كە تەنبا بەشى ئەۋە دەكات تىيدا
 تاقى بىرىتەۋە، ژيانى مەۋۋ ۋەك چىۋىكىي بى تام و ۋىمانىكى بى سەرنجام
 ۋايە، ۋەك شانگەرىيەك ۋايە كە دەبى لە چۋار پىنج ئالغە ۋىك بى، كەچى
 ھەر لە دوو ئالغە ۋىكەتەۋە، بىنەردەكان كە تەماشاي دەكەن، دەزانن ناتەۋاۋە،
 ژيانى دىنبا ئەگەر ۋۆزى دوايى بەدۋادا نەيەت، ئەم ژيانەي ئىستامان كە مردن
 سەرنجامەكەيەنى، ئەگەر زىندۋو كرانەۋە سزاۋ پاداشتى بەدۋادا نەيەت، ناپىك
 دېتە بەرچاۋ، بەلەم لە ھەموۋ گەردوونى خۋادا ناپىكىي نىيە، كەۋاتە: مەۋۋ كە
 شاگۈلى باغى گەردوونە، مەۋۋ كە جىنشىنى خۋايە، لەسەر زەۋى، ناگونجى
 ژيانەكەي ناپىك و ۋىكىي تىدايى، بۆ سەرنجدانى مېژوۋش كە ئىستا بايى
 دەكەين، خوا ھەشت لە گەلە ۋەتەنراۋەكان باس دەكات، كە تۆ ئەگەر تەماشاي

میژووش بکھی، وەک چۆن کتیبی گەردوون پیت دەلێ: من خواوەنتیکم هەیه و سەرپەرشتیاریکم هەیه، بە سیستمیک منی داناوە بەرپۆە دەچم، ژیانی بەشەریش کۆمەلگاکانی بەشەریش کە لەسەر زەوی رابردوون، تەگەر تەماشایان بکە و لییان وردبێم، بە تایبەتی گەلە فەوتیزاوەکان، لیت حالیی دەبێ کە بەشەر هەر کاتێ لایدابی لە پەيامی خوا، پتەمبەرائی خواي بە درۆ دانابی، لەو حیکمەتە کە خوا بۆی خولقاندو، دوور کەوتیبێتەو، ئەو حیکمەتە نادیدە گرتبی، کە بۆ تاقیکرانەو لێرە داندراو، تووشی سزا بوو، کەواتە: ژیانی مرفیش و میژووی مرفیش جارتیکی دیکە بەلگەیه لەسەر ئەوێ زیندوو بوونەو سزاو پاداشت هەیه، چۆنیەتی پتەمبەرائی پەيوەستکردنەوێ ئەو تايەتانه لەگەڵ ئەوانە پتەمبەرائی بەو شیوەیه کە وەک پتەمبەرائی ناماژەم پتەمبەرائی ئەو تەفسیرەکاندا نەمبینو، رەنگە هەشیت و نەکەوتیبێتە بەرچاوی من، بەلام نەمبینو ناوا بەو شیوەیه پتەمبەرائی پەيوەست کرانەو، بێگومان زۆر لە حیکمەت و نەتیجەکانی قورئانیش لە نەجمی چۆنیەتی پتەمبەرائی پەيوەستکردنەوێ تايەتانهکانەو، بۆمان دەرە کەون.

خواي زاناو شەرەزا دەفەرموێ:

(۱) - ﴿كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ﴾، لە پتەمبەرائی واندانەو نوح بە درۆیان دانا، چیان بە درۆ دانا؟ دواي دەردە کەوێ، کە دەفەرموێ: ﴿كُلُّ كَذَّبَ الرَّسُلِ﴾، هەر کامیکیان پتەمبەرائیان بە درۆ دانان، یانی: (كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ نوحاً)، لە پتەمبەرائی واندانەو نوح، نووحيان بە درۆ دانا، صەلات و سەلامی خوا لەسەر نوح بێ، ئەو پەيامی کە لە خواوە بۆی هێنابوون، پەفزیان کردو قبوولیان نەبوو، نووحیشان بە ناپاست ئەژمار کردو، پەيامی خوا کە بۆی هێنابوون لیان وەرەگرت، تێمە لە تەفسیری سووڕتی (هود) دا، بە تەفصیل باسی بەسەرهای (نوح) (عليه السلام) و گەلە کەیمان کردو.

(۲) - ﴿وَأَصْحَابُ الْأَرْشِ﴾، هەرودەها هاوێلانی بیرە کەش ﴿كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَأَصْحَابُ الْأَرْشِ﴾، (البئر غير المطوية)، بیریکە هەلەبەستراي، دەبێ بیر دواي

تهودی چاله که هه لده قه ندری، دیواره کافی هه لبه سترین، به ردی به ریز لیدابزری تا کو دا نه پروو خیته وه، ده شگونجن: ﴿الرَّسَّ﴾، به مانای شیوینک بیت، یاخود به مانای چالینک بیت، له شتوهی بیریکدا، به لأم هه لته به سترابن، تنجا بوجی بهو ناوه ناو نراون؟ گوتراوه: نه وانه پیغهمبه ریکیان بۆ هاتوه، سه لات و سه لامی خوا له سهر هه موو پیغهمبه ران بن، وهک له تفسیری سووردهی (الدخان) دا باسمان کرد، که له ویش باسی (أَصْحَابُ الرُّسِّ) کراوه، که ته وانه پیغهمبه ریکیان بۆ هاتوه، هه ندیک ده لَین: هه ندیک ده لَین: تهو پیغهمبه ردهی بۆیان هاتوه سه لات و سه لامی خوی له سهر بن، ناوی (حَنْظَلَة) بووه، له هه موو قورئاندا ته نیا لهو دوو شوینه دا، باسی (أَصْحَابُ الرُّسِّ) کراوه لیتره و له سووردهی (الفرقان) دا: ﴿وَعَادَا وَنَمُودَا وَأَصْحَابُ الرُّسِّ وَقُرُونًا بَيْنَ ذَلِكَ كِبِيرًا﴾، الفرقان، ﴿الرَّسَّ﴾، چ ناوی بیرده که بن (بیریکی چاک نه کراوه)، چ ناوی دۆل و شیوینک بن، تهوه میژوونووسان ده لَین و له قورئاندا باس نه کراوه، به لأم بیگومان خوی پهروه ردگار که ده فهرموئ: هاوه لانی بیر، وهک چۆن له سووردهی (البروج) دا ده فهرموئ: (أَصْحَابُ الْأُخْدُودِ)، نه وانه ی خنده که هه یان لیدابوو، خاوه نانی بیرده کهش، ده بن مونا سه به تیکی وای هه بن، که ده لَین: تهوان تهو پیغهمبه ردهی خویان که ناوی (حَنْظَلَة) بووه، کوشتوویانه، یان به زیندووپی خستوویانه ته نیو بیرده که وهو بیرده که یان داپوشیته وه، یان خستوویانه ته نیو شیوینکی قووله وهو کوشتوویانه، وشه ی (رَسَّهْ) أَيْ دَفَنَهُ، (رَسَّ) به مانای ناشتی و خستنه نیو زهوی دی، که واته: لیتره دا ته مه (إِضَافَةُ الشَّيْءِ إِلَى مَوْطِنِهِ) پالدانی شتی که بۆ لای شوینه که ی، (أَصْحَابُ الرُّسِّ) هاوه لانی بیرده که، تهو بیردهی تهو پیغهمبه ردهی خویانیان تیدا کوشتوه سه لات و سه لامی خوی له سهر بن.

۳- ﴿وَنَمُودُ﴾، ههروه ها گه لی سه موودیش (پیغهمبه رانیان به درۆ دانا)، پیغهمبه رده که یان ناوی صالح عليه السلام بوو، و تیمه له کاتی تفسیرکردنی سووردهی (الحجر) دا به سه رهاتی صالح عليه السلام و، که له که ی گه لی سه موودمان به دریزی باس کردوه.

(۴) - ﴿وَعَادٌ﴾ ههروه‌ها گه‌لی عادی‌ش (که پیغمبه‌رده‌که‌یان ناوی هوود ﴿هَود﴾ بوو)،
 نیمه له ته‌فسیری سووره‌تی هوود دا به‌سهره‌اتی (هوود) ﴿هَود﴾ و گه‌له‌کی گه‌لی عادی‌مان
 به ته‌فصیل باس کردوه.

(۵) - ﴿وَفِرْعَوْنٌ﴾ ههروه‌ها فیرعه‌ونیش (له پیتش واندای پیغمبه‌رانی خو‌یان به درۆ
 دانان). فیرعه‌ون دوو له پیغمبه‌رانی خ‌وای به درۆ دانان مووسا و هاروون سه‌لات و
 سه‌لامی خ‌وایان له‌سهر بی، که نیمه هم له سه‌رده‌تای ته‌فسیری سووره‌تی (الشعراء)
 دا، هم له سووره‌تی (الأعراف) دا به‌سهره‌اتی مووسا و هاروون (عَلَيْهِمَا الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)،
 گه‌له‌که‌یان و، له به‌رانبه‌ریشاندای فیرعه‌ون و قاروون و هامان و دارو ده‌سته‌که‌یان به
 ته‌فصیل باسمان کردوه.

(۶) - ﴿وَإِخْرَاجُ لُوطٍ﴾ ههروه‌ها برابه‌کانی (لوط) یش.

لووط ﴿لُوطٌ﴾ که برازای نیبراهیمه خ‌وای په‌روه‌ردگار ناوی له گه‌له‌که‌یان
 ناوه، برابه‌کانی لووط، به‌ه‌و‌ی نه‌وه‌وه که ههر له‌گه‌لیان بووه، نه‌گه‌رنا له‌وان
 نه‌بووه، لووط عیبرانیی بووه، به‌لام نه‌و خه‌لکه که (لووط) یان بو لا تیردراوه،
 خه‌لکی (سه‌دووم) و (عه‌موورده) و ... هتد، نه‌وانه که‌نعانیی بوون، به‌لام له‌به‌ر
 نه‌وه‌ی که‌سیک زور له‌گه‌ل شتیک بی، ده‌گوتری: (أَخُو فُلَانٍ)، له‌به‌ر نه‌وه‌ی
 زوری له‌گه‌لدایه و، براش زور پیکه‌وه ده‌بن، نیمه به‌سهره‌اتی (لوط) یشمان ﴿لُوطٌ﴾
 له‌گه‌ل گه‌له‌کی ههر له ته‌فسیری سووره‌تی (هوود) دا خستوته روو.

(۷) - ﴿وَأَصْحَابُ الْأَيْكَةِ﴾ هاوه‌لانی یاخود خاوه‌نانی دره‌خته‌که‌ش، که به (نه‌لی مه‌دیه‌ن)
 یش ناو هاتوون، پیغمبه‌رده‌که‌یان شوعه‌یب ﴿شُعَيْبٌ﴾ بووه، به‌سهره‌اتی نه‌وانیشمان دیسان
 له کاتی ته‌فسیر کردنی سووره‌تی (هود) دا خستوته روو. وشه‌ی (أَيْكَةٍ)، واته: دره‌خته
 چرو پردکان، به‌لام هه‌ندیک له زانایان ددلتن: یه‌ک دره‌خت بووه و، زور گه‌وره بووه،
 هه‌ندیکیش ده‌لتن: باغیکی گه‌وره و چروپر بووه، به‌لام له دووره‌وه که تماشای ده‌کرد،
 وا پیکدا چوو و چرو پر بووه، وه‌ک دره‌ختیک دیار بووه.

كەواتە: (أَيُّكُمُ)، دەگونجى بلىين: باغىكى چىرو پىر، دەشگونجى بلىين: درەختىك، ئەو خەلكەش ھەم بە (مەدىەن) ئاۋىراۋن لە قورئاندا، ھەم بە (أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ) خاۋەنانى درەختەكە، ياخود باخەكە.

ھەندىك لە زانا يانىش گوتوۋىانە: تاكە پىغەمبەرىك ﷺ، بۇ دوو كۆمەلە خەلكان ئىزدراپى، بۇ دوو قەۋمان، شوعەيب بوۋە، كە ھەم بۇ (أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ) ئىزدراۋە، ھەم بۇ گەلى مەدىەنىش، بەلام ۋاپىدەچى كە گەلى مەدىەنىش ھەر خاۋەنانى باخ و درەختەكە بىن.

۸- ﴿وَقَوْمٌ شَعْبٌ﴾، گەلى توببەغىش، كە لە قاتى تەفسىركردنى سوۋەتى (الدخان) دا باسى گەلى (توببەغ) مان كىد، كورته باسىكمان لە بارەۋە كىدو، كە بەپىي فەرمابىشى پىغەمبەر ﷺ توببەغ ئىنسانىكى باش بوۋە، دەپى پىۋىكى صالح بوو بى، گوتراۋىشە: يەككىك لە پىغەمبەران بوۋە، بەلام ديارە خەلكەكەي، كەلەكەي لەگەلى نەبوون، بۇيە خوا ﷻ لە قورئاندا زەمى قەۋمى توببەغ دەكات و، زەمى توببەغ خۇي ناكات، لە ھەدىسا ھاتو: قسە بە توببەغ مەلئىن، خەلكەكەي خراپ بوۋە.

۹- ﴿كُلُّ كَذَّبٍ أَتَىٰ لَٰكُمُ الْبَرْقِ وَبَعْدُ﴾، ھەر كامىك لەۋانە پىغەمبەرانى بە درۆ دانا، بۇيە ھەپەشە پىۋىست بوو، واتە: ئەۋەي ھەپەشەي پىكرابوو (سزايەكە)، ئەو سزايەي لەسەر چەسپا، ھەر كامىكمان جۆرە سزايەك، گەلى نوۋح بە تۆفان خنىكتىرون، (أَصْحَابُ الرُّسُلِ) خوا باسى سزايەكەيان نەكردو، گەلى سەموود بە چرىكەيەك، گەلى عاد بە با، گەلى فىرەمون لە دەرياي سووردا خنىكتىرون، گەلى لووط بە ھەلكتىردانەۋەي شۈينەكانيان، گەلى شوعەيب خوا ﷻ بە ھارژن و بروسكەيەك، كە لە ئاسمانەۋە لىي داۋن، گەلى توببەغىش سزايەكەيان ديار نى، بەلام گرنگ تەۋەبە خوا دەفەرمۇي: ھەپەشە لەسەريان پىۋىست بوو، واتە: ئەۋەي ھەپەشەي پىكرابوو.

﴿كُلُّ كَذَّبٍ أَتَىٰ لَٰكُمُ الْبَرْقِ﴾، (كُلُّ): تەۋىنەكەي (عِوَضَ عَنِ الْمُضَافِ إِلَيْهِ)، قەرەبوۋى پائەلەۋەلدارو، واتە: (كُلُّ أَوْلَٰئِكَ كَذَّبَ الرُّسُلَ)، ھەركام لەۋانە پىغەمبەرانى بەدرۆ

دانان، (وَعِید) به مانای هه‌په‌شه‌یه، واته: هه‌په‌شه لیكران به سزا، تنجا ته‌گهر هه‌په‌شه لیكران به سزا چه‌سپا بئ، مانای وایه سزایه‌که‌یان به‌سهردا چه‌سپاوه.

که لی‌ره‌دا خوا ﴿۹﴾ باسی نه‌و هه‌شت گه‌له ده‌کات، ده‌گونجی مه‌به‌ست پی‌ی دل‌دانه‌وه‌ی پی‌غه‌مبه‌ر ﴿۱۰﴾، هه‌په‌شه کردن له کافران بئ، ده‌شگونجی وده‌ک باس‌مان کرد، به‌لکه‌یه‌کی دیکه بئ له‌سهر زیندووکرانه‌وه، که خوا ﴿۱۱﴾ ده‌قه‌رموی: نه‌ها ته‌ماشای نه‌و گه‌لانه بکه‌ن! ههر کامیکیان که لایداوه تووشی سزا وجه‌زردبه‌ی خوا بووه، که‌واته: ئی‌وه‌ش په‌ند له‌وان ودریگرن، بشزانن که مادام خوا ﴿۱۲﴾ به‌سهر نه‌وانه‌دا پانه‌بردوه، له‌سهر لادان سزای داو، که‌واته: ژیا‌ی مرؤف ههر ئیستا نیه، نهم ژیا‌نه قو‌ناغی دیکه‌ی به‌دوادا دین، به‌به‌لکه‌ی نه‌وه که ههر که‌سپک لاب‌دات، خوا ﴿۱۳﴾ سزای ده‌دات، تنجا به‌دل‌نیا‌یی ده‌بی ژیا‌نیکی دیکه هه‌بی‌ت که له‌وئ سزاو پادا‌شتی پر به پی‌ستی به‌نده‌کان بدر‌تیه‌وه.

﴿۱۰﴾ - ﴿أَفَمَيِّنَّا بِالْحَلَقِ الْأَوَّلِ﴾، نایا ئیمه له به‌ران‌به‌ر دروست‌کردنی یه‌که‌مدا، ده‌سته‌پاچه و بئ توانا بووین؟

﴿۱۱﴾ - ﴿بَلْ هُمْ فِي لَبْسٍ مِّنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ﴾، به‌لکو نه‌وان له تیکه‌لییدان له دروست‌کرانه‌وه‌ی تازه، واته: دان به‌وه‌دا دینن که خوا دروستی کردوون و به‌دی‌هتاون و، بئ توانا نه‌بووه، به‌لام پیتان وایه که له‌وه‌دا ئیشکال‌یان بو دروست بووه، که له دووباره دروست‌کرانه‌وه‌ی‌بنا، خوا ﴿۱۲﴾ بئ توانا بئ! که ده‌قه‌رموی: ﴿بَلْ لَبْسٍ﴾، به‌نه‌زانراو (نکرة) هاتوه‌و مانای (جور) ده‌گه‌یه‌نی، له تیکه‌لیه‌کی زور سه‌رسوپه‌ینه‌ردان، له باردی دروست‌کردنه‌وه‌ی تازه‌وه، (خَلَقِ جَدِيدٍ: الْجَدِيدُ الشَّيْءُ الَّذِي فِي أَوَّلِ زَمَانٍ وَجُودِهِ)، (جَدِيدٍ): ههر شتی‌که له سه‌ره‌تای بوونیه‌وه‌بئ، لی‌ره‌دا مه‌به‌ست له (لَبْسٍ) له تیکه‌لی، خاوه‌ی (التحریر والتنوير) له‌وباره‌وه گوتویه‌تی:

(اِسْتِبَاهُ الْمُتْلَوِ الْمُعْتَادِ الَّذِي لَا يَعْرِفُونَ غَيْرُهُ، بِالْوَاجِبِ الْعَقْلِيِّ الَّذِي لَا يَجُوزُ اِتِّفَاؤُهُ، فَإِنَّهُمْ اسْتَبَّاهُ عَلَيْهِمْ إِحْيَاءُ الْمَوْتِ وَهُوَ مُمَكِّنٌ عَقْلًا، بِالْأَمْرِ الْمُسْتَحِيلِ فِي

العقل، فَجَرِّمُوا بِنَفْسِي إِمَّاكَانِهِ فَتَفَوُّهُ، وَتَرَكُوا الْقِيَاسَ بِأَنَّهُ مَنْ قَدَّرَ عَلَىٰ إِنْشَاءِ مَا لَمْ يَكُنْ مُوجُودًا، فَهُوَ عَلَىٰ إِعَادَتِهِ قَدِيرٌ).

واته: لیره‌دا نه‌وانه شتیک که خوویان پتوه گرتوه‌و، بۆ نه‌وان شتیک زانراو بووه و، هه‌ر نه‌وه‌شیان زانیوه، نه‌وه‌یان لئ تیکه‌ل بووه، له‌گه‌ل شتیکدا که به‌ه‌قل پتویسته‌بئ، نه‌وان زیندووکرانه‌وه‌ی مردوان، که له‌ه‌رووی عه‌قلیه‌وه شتیک گونجاوه، لیان تیکه‌ل بووه، له‌گه‌ل شتیکدا که له‌گه‌ل عه‌قلدا موسته‌حیل بئ، پتیا‌ن وایه نه‌ویش له‌و جو‌رده‌یه، بۆیه‌ه‌وکیان کردوه، به‌وه‌ی موسته‌حیله‌خوا مردوان زیندوو بکاته‌وه، به‌ل‌م وازیان له‌قیاس هتیاوه، که که‌ستیک بتوانن شتیک له‌سه‌ره‌تاوه‌دروست بکات، دوا‌یش ده‌توانن دووباره‌ی بکاته‌وه.

بۆیه‌خوا ده‌ه‌رموئ: ﴿أَفَعَبْنَا بِالْحَلْقِ الْأَوَّلِ﴾، یانی: (أَفَعَبْنَا فِي الْخَلْقِ الْأَوَّلِ حَتَّى نَعْبِرَ عَنِ الثَّانِي)، ئایا له‌به‌رانبه‌ر دروستکردن یه‌که‌مدا، ده‌سته‌پاچه‌و، بئ توانا بووین، تا‌کو له‌به‌رانبه‌ر هی دووه‌مدا (که زیندوو کرانه‌وه‌یه)، بئ توانا بین؟ ده‌کو‌ترئ: (أَعْيَا: السَّيْرُ أَي: أَعْبَزُهُ، واته: رۆ‌یشت ماندووی کردو، شه‌که‌ق کرد، (يَعْيَا: أَعْيَى الرُّجُلُ وَأَعْيَا الْبَعِيرُ أَي: تَعَبْتُ تَعَبًا شَدِيدًا)، واته: زۆر ماندوو بوو، به‌ل‌م (عَيَّ) نجا (عَيَّيْنِ)، چ به‌یه‌ک (ي)، بئ و، چ به‌دوو (ي)، بئ، هه‌ردووکیان مه‌به‌ست پتیا‌ن نه‌توانینه‌که‌مرو‌ف شتیک دروست بکات، یاخود نه‌توانینه‌له‌به‌رانبه‌ر نه‌وه‌دا که‌قه‌یه‌ک بکات، یان کارنیک بکات که‌پتئ سپ‌ردراوه، به‌ل‌م (إِعْيَا) به‌مانای ماندوو بوونه، به‌ل‌م لیره‌دا خوا ﴿أَفَعَبْنَا بِالْحَلْقِ الْأَوَّلِ﴾، ئایا له‌به‌رانبه‌ر دروستکرانی به‌که‌مدا بئ توانا و ده‌سته‌پاچه‌بووین؟ تا‌کو له‌به‌رانبه‌ر دروستکردنه‌وه‌ی دووه‌مدا که‌بریتیه‌له‌زیندووکرانه‌وه‌ی، بئ توانا بین؟ ﴿بَلْ هُمْ فِي لَبْسٍ مِّنْ خَلْقٍ حَدِيدٍ﴾، به‌ل‌کو نه‌وانه‌خو‌یان تووشی تیکه‌ل و پتیکه‌لیی کردوه له‌به‌رانبه‌ر دروستکردنه‌وه‌ی تازه‌دا، که‌له‌راستیی‌دا‌گه‌ر عه‌قلیان به‌کاره‌یتیا‌بایه، ده‌یانزانی: که‌ستیک بتوانن له‌سه‌ره‌تاوه‌شتیک پتیتیه‌دی، دوا‌یش ده‌توانن بی‌گتیرته‌وه.

۱- هه‌موو جوژه‌کاتی دانه‌وێڵه: چ جو، چ گه‌نم، چ برنج و ماش و هه‌رزن، ده‌بېنېن، که خوا نه‌و دانه‌وێڵانه‌ی خستوونه‌ ئێو چ‌ه‌ند تووره‌که‌یه‌که‌وه، که هه‌ر کام له‌و کيفانه، له‌و تووره‌کانه سه‌رنکی هه‌یه، وه‌ک ڤم وایه، که به‌ کوردیی (داسووی) ی ڤت دهلێن، داسووی جو، داسووی گه‌نم، داسووی برنج، هه‌موویان تیزن بو‌ نه‌وه که به‌هۆی نه‌و داسووانه‌وه‌ بالنده‌و چۆله‌که‌و پاساری نه‌توانن نه‌و دانه‌وێڵه‌یه بخۆن و، له‌ راستییدا نه‌گه‌ر وانه‌بووایه دانه‌وێڵه‌کان، هه‌یچان نه‌ده‌مان بو‌ مرو‌فان، بالنده‌و چۆله‌که‌و پاساری هه‌موویان ده‌خوارد، به‌لام ئیستا وه‌ک خوای به‌رز نه‌و دانه‌وێڵه‌ی خستبێته‌ ئێو قه‌لایه‌که‌وه و که‌سیک به‌ شمشیره‌وه‌ به‌ رمه‌وه‌ بارزگاری لێ بکات.

۲- ئەگەر تەماشای درەخت و جۆردکانی ڕووەک بکەین، دەبینین، ئەوانە خوا ﷻ بە جۆریکی خولقاندوون، لەو شوێنەی کە تێیدان و چەسپاون، وەک نازەل و پەرەوورو بآندەو چۆلەکو و هتد، ناتوانن بجوولێن، لە شوێنی خۆیان، بەلام خوا ﷻ توانایەکی پێداون، هەر لە شوێنی خۆیان کە لێی هەن، ئەو زەویە مژن، وەک چۆن بێچوووی نازەلێک مەمکی دایکی دەمژێ، یان گوانی دایکی دەمژێ، ئەو ڕووەک و دارو درەختانەش لە شوێنی خۆیان، ئەو دی کە پێویستیانە لە خۆراک، لەو زەویە دەیمژن، پاشان ئەو خۆراکە دابەش دەکەن بەسەر قەدو لق و پۆپ و گەلاو میوەکاندا و، هەر کامیان ئەو دی پێویستی پێیەتی، لەگەڵیدا گونجاو.

۳- ئەگەر تەماشای ڕەگ و ڕیشەی ڕووەکەکان بکەین، ڕووەک واتە: چ دارو درەخت، چ دانەوێڵەو شیناورد، چ سەوزایی و تەپدکار، دەبینین، هەر کام لە ڕووەکەکان ڕەگ و ڕیشەکانی بڵاودەکاتەو، بە زەویدا، وەک چۆن کەسێک کە چادریک، خێوەتیک، ڕەشمالێک هەڵدەدات، دوایی ئەو چادرو ڕەشمالە لەملاولای پەت هەن، بە پەتەکان دەبەستریتەو، سینگیان بۆ دادەکوێری، دواییش ئەستوندەکیک وەبەر نێوقەدی چادەرە، یان خێوەتە کە دەدرێ، بەهەمان شێوە قەدی درەختە، قەدی ڕووەکە کەش وەک ئەستوندە کە وایە، ڕەگ و ڕیشەکانیش وەک ئەو سینگانە وان، کە داکوتراون بە دەوریداو، ئەو پەتەنە کە بە سینگەکانەو بەستراون، ڕەگ و ڕیشەکانیش بەهەمان شێوەن، کە ئەو درەختە یان ئەو ڕووەکە بە قەدەر قەبارەي خۆی کە لە دەرییە و، بەپێی ئەو، گونجاو لەگەڵ ئەو قەبارەیدا، ڕەگ و ڕیشەکانی بڵاودەبنەو، یانی: هەر درەختیک کە دەبینین قەبارەي سەری چەندە، دەبێ دلتیای کە قەبارەي خواریشی لە قەدەر ئەو، درەخت هەتا بەرزتر بێ، ڕەگەکانیشی قوڵترن، بۆ ئەو دی بتوانن ڕایبگرن، بەلام ئەو دی قەبارەي دەریی کەمتر بێ، تەمasha دەکەي ڕەگەکانیشی کەمترن، ڕەنگە تاکە ڕووەکیک کە لەو بنچینە هەلاوێردرابێ بریتی بێ لە تەپدکارو شووتیی و، خەیارو، ترۆزی و، کالەک و تەوانە، ئەوانە قەبارەي دەرییان زۆرەو میوەشیان زۆرە، بەلام ڕەگەکانیان لە قەدەر ئەو قەبارەي دەرییان نیە و، لەو بنچینە هەلاوێردراون.

۴- ئەگەر تەماشای گەلای درەختەکان بکەین، هەر گەلایەک دەبینی: دەمارى پێدا
بلاویوونەوه، سەرەتاش دەمارەکه ئەستوورە، دواى وەرە وەرە، ئەو دەمارە بارىك دەبن
و چەند لقیكى دیکەیان لى جیادەبنەوه، که بارىکترن و بارىکترن، یانى: ئەگەر تەماشای
گەلای درەختىک بکەین، وەک چۆن شتىک دەچىرێ، خوا ﷻ چەند ڕەگ و دەمارىكى
ئەستوورى بە بارى درىژى و بە بارى پانییدا بۆ کردوون، ئنجا هى بچووک بچووک،
تەمە بۆچی؟ نەمەش هەمووى بۆ راگرتنى ئەو گەلایە، که وەک پەیکەرى تىسكى وان و،
پاشان وەک کەنالتىکیش وان و لە ڕى ئەو دەمارانەوه خواردن دەچى بۆ ئەو گەلایانە.

۵- ئەگەر تەماشای نىوک و دەنکەکان بکەین، وەک نىوکى هەللووژەو، قەیسى و، خۆخ
و، خورماو ئەوانە، دەنکەکانیش وەک دەنكى گەنم و، هەرز و، ماش و، جۆو، برنج و،
ئەوانە، دەبینن: چ نىوکەکان، چ دەنکەکان، خواى بەرز قايمى خولقاندوون، بۆ وێنە:
نىوکە خورما (نواة التمر) زۆر بە زەحمەت دەشکێ، هەروەها نىوکى قەیسى و خۆخ و،
هەللووژەو ئەوانە، هەروەها جۆرە میوەکانى دیکەش که ڕەنگە لە ولاتى تيمەدا نەبن، نایا
خوا ﷻ بۆچی تەو نىوکانەى وامەحکەم خولقاندوون؟ هەروەها دەنکەکانیش دەنکە
گەنمىک، دەنکە برنجىک، دەنکە ماشىک، که مەگەر بېرژىترى یاخود بکولژىترى، ئەگەرنا
ئایا بە ئاسانى ناخورى و، ناشکێترى، لەبەر ئەوەى دواى لەو دەنکەیان لەو نىوکە
کۆپى دەکرێتەوهو جەوهەرى ئەو ڕوودەکه لە نىو ئەو دایە، بۆیە خوا ﷻ کيفىكى
مەحکەمى بۆ خولقاندوود، بەلام کاتىک دەچیتە نىو زەوى، هەر ئەو نىوکە مەحکەمە،
ئەگەر نىوکە خورمايە، ئەگەر نىوکە قەیسىيە، ئەگەر خۆخە، هەللووژەيە، هەرچى هەيە،
هەروەها ئەو دەنکە ئەگەر دەنكى، گەنمە، برنجە، نىسکە، نۆکە، ماش ... هتد، دەبینن
لە کاتى خۆیداو لە شوێنى خۆیدا، ئەو ڕەقە نەرم دەبێ و وەرە وەرە شى دەبێتەوه،
دەبێتە هۆى ئەوەى بېتە دوو بەش، بەشێكى بەردو سەرى وەک چرووى نەمامىک و،
بەشێکیشى بەردو خوارى وەک ڕەگ و ڕیشە لێى دەردەچن.

۶- ئەگەر تەماشای هەر کام لە نىوکەکان (نوى) و دەنکەکان (حبوب) بکەین، دەبینن
کاتىک دەچنە نىو زەوى، لەو کەشەداو، لەو کاتەدا، لەو ژینگەيەدا که دەگونجێ تێدا

بروین، کیفەکیان لی لادەچن، دوابی ئەوەی کە تێیدا داندراوە و، تێیدا پارێزراوە، وێنە
خۆی بە چەند بەرانبەر، جاریکی دیکە بەرھەم بھێنیتەو، یانی: دەگونجی دەنکیک
کە دەروێ، چەندان گۆل دەر بکات ھەر گۆلێک چەندان دەنکی تێدا بن، ھەرودەھا
دەنکە خورمایەک، دەبێتە نەمامی و دارخورمایەکی قەد بلندی زۆر بێ پەزا، کە چەندان
ھیشووە خورما دەگرێ، ھەر ھیشووەی چەندان دەنکە خورمای تێدان.

۷- وەک باسمان کرد کاتی کە ئەو نێوک و، ئەو دەنکانە دەچنە نێو زەوی و، ناو دەدرێن،
ژینگەیی خۆیانمان بۆ دەرخست، ھەركامیان یەكسەر دەبێتە دوو بەش: بەشیکی
دێتە دەری بەشیوەی چەكەرەییەك، یان بەشیوەی چڕۆیەك، ئەگەر دانەوێڵە بیت،
چەكەرەییەك دەدات و، ئەگەر درەخت بێ پێی دەگوترێ: نەمام و چرو دەرەكەات،
ئەنجا بە ئەندازەیی ئەو کە ئەو چڕۆیە، یان ئەو چەكەرەییە، گەرودەبێ، بە ئەندازەیی
ئەو دەش پەك و پێشەكانیشی لە زەویدا گەرودەبن، پەك و پێشەكانی خۆراك دێنن،
واتە: دیوہ پەنھانەكەیی کە خۆراك دێنن بۆ دیوہ دیارو بەرچاودەكە کە قەد و لق و
پۆپ و گەلایەكەبەتی، یاخود لاسكەكەبەتی و ئەو گۆلەبەتی کە لە لاسكەكە پەیدادەبێ
بە نەسبەت دانەوێڵەو.

۸- بەر لەوەی میوہەکان دەرچن لە درەختەکان، گەلایەکان دەرەچن، ئەو گەلایانەش
دەبنە ھۆی ئەوەی دوابی کە میوہەكە دەرچوو، پارێزگاریی بکەن لەو میوہیە، ئەنجا
پارێزگاری تیشکی خۆری لی بکەن، سەرما و گەرمای لی بکەن و، پارێزگاریی زیندەوہرانی
لی بکەن و، پارێزگاریی تەیر و تۆالی لی بکەن، گرنک ئەوہی ئەو گەلا و لق و پۆپانە
دوابی پارێزگاریی دەکەن لەو تۆوہ و لەو نێوکە، گەلایەکان چڕ و پڕ دەبن و میوہەکان
لەنێو گەلایەکاندا چۆرێک لە خۆ شاردنەوہ، خۆیان پەنھان دەکەن.

۹- گەلایەکان، کە میوہەکان دەپارێزن، لە سەرما و گەرما، ھەرودەھا لە باندەو چۆلەكەو
پاساری و لە زیندەوہران و میش و مەگەز، بەلەم دیارە میوہەكە پێویستی بەوہ ھەییە،
کە تیشکی خۆری لی بدات، پێویستی بە گەرمای خۆر ھەییە، بۆ ئەوەی پێ بکات، ھەر

بۆيە گەلەيەكان بە جۇرىك نىن نەفەس بىر بىن و ھىچ بوار نەدەن. نە ھەوا ھاتووچۇ بىكات، نە تىشكى خۇر لە ميوەكان بدات، بەلكو كەلەن و بۆشايى، ھەم بۇ جوولانى ھەواو، ھەم بۇ چوونە نىوى تىشكى خۇر، ھەرۈەك چۇن برژانگەكانى چاو پىگا دەگىن لەۋەي تۇزو خۇل بىتە نىو چاو، بەلام پىگاي بىنىي لىناگىن.

۱۰- ۋەك چۇن كۆرپە لە مىندالدىنى دايكىدا، يان لە بەچكەدانى ئاژەلدا دەمىنەتتەۋە، ھەتا دەگاتە نەندازەيەك، كە دوايى دىتە دەرى، بتوانى بىزى. واتە: تاكو بە كەلكى ژيانى دەرى دى. لە شوئىنى خۇيدا دەمىنەتتەۋە، ميوەكانىش بە ھەمان شىۋە، ھەر لە شوئىنى خۇيدا دەمىنەتتەۋە و، تاكو نەگات بە زەحمەت لى دەبىتتەۋە، يانى: كاتى نەھاتتەۋە، ميوەي نەگەيشتوۋ بە زەحمەت لە درەختەكەي دەبىتتەۋە، چۈنكە كاتى نەھاتتەۋە، بەلام دواي ئەۋەي كاتى ھات نەگەر لىي نەكەيەۋە جارى ۋاھەيە، خۇي بەر دەبىتتەۋە و دەبى ئەۋى بەجى و بھىلى بىچىتە قۇناغىكى دىكەۋە، بۇ ئەۋەي مەۋقەكان لىي بەھەرمەند بىن.

۱۱- بۇ تىمە جىنى پەندو عىبىرەتە، كە ئەۋ گەل و كۆمەلگايەنى كە لە پرووى ھۇش و عەقلەۋە، لە پرووى زانستەۋە، لە پرووى پىگەيشتەۋە، جارى كامىل نەبوۋىن، ھەر لە ھالەتى سەرەتايى دا ۋەك لە نىو قۇزاخەدا دەمىنەتتەۋە، گەل و كۆمەلگا دەبى بىكاتە ھالەتى گەيشت و پىگەيشت و بە كەلك ھاتىن، ئىنجا دەتوانى بىتە دەر، زۇر گەلانى سەرەتايى ھەن، ئىستاش لە ھەندىك شوئىن ھەر لە شوئىنى خۇيان، لە دارستەكانى خۇياندا دەژىن، لە شوئىنە لاچەپەكانى خۇياندا، دەژىن، لە شوئىنە دوۋرە دەستەكاندا دەژىن، چۈنكە بايى ئەۋەندە تىگەيشت و پىگەيشتاي نىە، بىتە نىو خەلكى دىكە، تىمەش بە ھەمان شىۋە ۋەك ئۆمەتتى پىغەمبەر ﷺ لە نەسلدا ئۆمەتتى پىغەمبەر ﷺ بۇ مەۋقەتتى دروست كراۋە: ﴿كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ﴾ ﷺ آل عمران، بەلام كەي دەتوانىن بىچىنە نىو خەلك و پرووى چوونە نىو خەلكمان ھەي؟ كاتىك تىگەيشتوۋ و پىگەيشتوۋ بىن و، بتوانىن سوۋدىان پى بگەيەنن، بەلام نەگەر ۋابىن نەك بەردى ئەۋامان پىن لە ئاۋى نەھىتە دەرى، بەردى خۇشمان پىن لە ئاۋى نەھىتە دەر، ديارە ھەر بەۋ شىۋەيە دەمىنەتتەۋە كە ھەر لە شوئىنى خۇماندا بىن و ھەر لە قۇزاخەي

خۇماندا يېن، مەگەر ئەوان بەسەرماندا بىدەن و ولانمان داگىر بگەن و خىرو بىرمان
بەرن، وەك ئىستا دەيىنين!

۱۲- ئەگەر تەماشاي دەنكەكانى ھەنار بگەين، ھەنار دەنكەكانى ھەموومان دەيىنين،
زۆر جوان ريز كراون، بەلام ھەر ئەودەندە نىھ كە دەنكەكانى ريز كرابن، بەلكو لەنئويدا
دەنكەكانى ھەر بەش بەش كراون و جۆرە ماددەيەكى سېي تىدايە، وەك گۆشت وايە، كە
دەنكەكانى داڭر داڭر كردون و بۇ چەند بەشېك، ئىنجا ئەو ماددەيە تامى تفت و مەيلەو
تالە، كەچى ئەو ھەنارد ئەگەر شىرىنە، ئەگەر ترشە، ئەگەر مىخۇشە، ھەرچى ھەيە،
دەيىنين تامىكى زۆر خۇشى ھەيە، لە حالىكدا كە ئەو گۆشتەي چ لە بەرى تۈيكلەكەيدا
ھەيە، چ لە تىو كەلتىنەكانىدا ھەيە، تفتە، بۇچى؟ بۇ پاراستى دەنكەكان، ھەرۋەھا
بۇ خۇراک پىگەياندى ئەو دەنكەكانەش، يانى: چ تۈيكلە ھەنارو چ گۆشتەكەي، كە پىي
دەگوتى: بەز (شەھم)، چ ئەودى لەسەر تۈيكلەكەيە، چ ئەودى لەنئو دەنكەكاندا
ھەيە، وىراي خوارىد و خۇراک، و گەياندى بە دەنكەكان، لەھەمان كاتدا، بەھۋى ئەو
مەيلەو تال و تفتىيەو كە ھەيەق، دەنكەكانىش دەپارزى ئەودى كە لەنئويدا بۆگەن
بن و تىك بچن.

۱۳- درەختى ھەنار، چ درەختەكە خۇي، چ لەقەكانى كە ھەنارەكانيان پىئو ھەن، كاتىك
تەماشادەكەي زۆر بەھىز و، بە زەھمەت ئەو ھەنارد لى دەيىتەو، چونكە ھەناردكان
قورس و، دەپ ھەم درەختى ھەناردكەو ھەم لاسكەكانى لەقەكانى، كە ئەو ھەنارەكانيان
پى ھەلۋاسراون، زۆر مەكەم بن، ئەگەر بە دۇنيايى ئەو ھەنارد قورسانە راناگرن.

۱۴- تەپەكار: لە شووتىي و كالەك و تروژىي و خەيارو ھاوۋىتەكانيان، زۆر زۆريان
پىئويست بە ئاۋى ھەيە و، ئەو لاسكە بارىكانە كە وەك بەلوۋەي ئاۋ وان، دەپ
بەردەوام ئاۋيان پىدايچى، بەلام ھەر ئاۋى پووت نا، بەلكو ئەگەر شووتىيە جۆرە تامىك
و ئاۋىك، ئەگەر كالەكە، ئەگەر تروژىيە، ئەگەر خەيارە، ئەگەر تەپەكارەكانى دىكەن،
بەردەوام دەپ ئاۋيان پىدا بچى، وەك جۆگەلەيەك، بۇيەش زياتر پىئويستىيان بە ئاۋدان

ھەيە، بەلەم ھېكمەتتىكى زۆر گەۋرەي خوا لەۋەدا ھەيە، كە بۆچى ئەو كالەك و شوۋى
و تىرۋىزى و خەيارو تەپەكارانە بە درەختەۋە ئىن؟

خوا ﷺ ئەو تەپەكارانەي وا لىكردوون بە زەۋىدا، پانرايخىن، شوۋى وا ھەيە
كە چەندەن كىلۋىە، كالەكى وا ھەيە چەندەن كىلۋىە، ھەرۋەھا بىر كە خەيارو
تىرۋىزى ھەن، يەك بار دەگىن، جارى وا ھەيە نەك بەرىك، دوو سى بەر
دەردەكەن، بۆيە دەبى بە زەۋىدا پان رايخىن و ئەو لاسك و بىر كە تەنبا
ئىشى ئەۋەيە، ئاۋو خۇراک بگەيەننى بەو تەپەكارە، بۇ ئەۋەي پىتى كەشە بىكات
و پىتى گەۋرە بىتى.

۱۵- ئىجا ھېكمەتتىكى دىكە كە لە تەپەكاردا ھەيە، ئەگەر مەۋق دەستكاريى نەكات،
تەماشادەكەي: ھەر مېۋە ھەر تەپەكارە لە ۋەزىكىدا، كە جەستەي مەۋق پىتۋىستى
پىتەق لەۋىدا پىندەكات، بۇ ۋىتە: شوۋىتى و كالەك و تىرۋىزى و خەيارو تەماتە و بايىجان
و بامىە، زىاتەر لە ھاۋىناندا كە كەش و ھەۋا گەرمە و، جەستەي مەۋق ئەندازەيەكى زۆر
لە تەپەي و شى خۇي لە دەست دەدات و، دەبى بۇي قەردەبوو بىر تەۋە، بەو كالەك
و شوۋىتى و تىرۋىزى و خەيار و تەپەكارە، كە پىزەي ئاۋيان تىدا زۆرە، بەلەم ھەندىك
جۆرە مېۋەي دىكە بۇ ۋىتە: پىرتەقال و لىمۇ نارىج و سىندىي كە لە كەشى زىستاندا زىاتەر
پىندەگەن، چۈنكە لە كەشى زىستاندا جەستەي مەۋق زىاتەر پىتۋىستى بە خۇپاراستى
ھەيە، لە و نەخۇشپانەي لە سەرما پەيدادەين، ئەۋىش لە پىي فىتامىن سى (C) و
فىتامىنەۋەي لەۋ جۆرە مېۋەدا ھەن، كەۋاتە: خوا ﷺ ھەر مېۋەيەكى لە كەشكىدا
خۇلقانۇدە، كە ئەو مېۋەيە بۇ جەستەي مەۋق، لەۋ كەشەداۋ لەۋ كاتەدا پىتۋىستە، بەلەم
تىستا- لەم پىزەگاردە- كە ھەمۋو جۆرە مېۋەكان لە ھەمۋو كەشەكاندا ھەن، ئەۋە زۆر
سەر لە جەستە دەشتۋىننى و زۆر جار پەنگە ھەندىك شت كە ھى ئەو كەش و ۋەرزە
نىە، بە پىي سىستەمى كە خوا دىيانۇدە، لە ۋلاتىكى دىكەۋە، ئەو مېۋەيە بەرھەم دى و
دەنپەردى بۇ ۋلاتىكى دىكە، كە پەنگە ئەو ۋلاتەي لىي بەرھەم ھاتەۋ بۇ ئەۋى باش بى،

بەلەم بۇ ئەو ولاتەي دىكە كە بۆي دەچىت رەنگە باش نەبىت و، جەستەي مەۋق لەو كاتە پىۋىستىي بەۋە نەبىت و توۋشى زىيانى بىكات.

۱۶- ھەبۋونى پۈۋەك و سەوزايى و درەخت، يەكسانە بە ھەبۋونى ژيان، بە پىچەۋانەۋەشەۋە: نەبۋونى پۈۋەك و سەوزايى و درەخت، يەكسانە بە نەبۋونى ژيان، تەماشاي ھەر شوپىنىك بىكەي ۋەك گۈتراۋە: ئاۋو ئاۋەدانىي، لە ھەر شوپىنىك ئاۋ ھەبى، ئاۋەدانىيىش ھەيە، ھەروەھا لە ھەر شوپىنىكىش سەوزايى و دارو درەخت و كشتوكال ھەبى، ژيان ھەيە، چ ژيانى مەۋق، چ ژيانى ئازەل و، چ ژيانى پەرەندەۋ ھەموو ژياندارانى دىكە، كە مەۋقىش بەبى ژياندارانى دىكە، ژيانى ناسوۋرى، ئەگەر ئازەلان نەبى، ئەگەر پەرەۋران نەبى، كە مەۋق بە خىۋيان دەكات، كۆتر و كەو و قاز و مېشك و مەۋىي و ئازەلان، ھەموو ئەۋانە پىۋىستىيان بە سەوزايى ھەيە، پىۋىستىيان بە دارو درەخت و بە تەرەكارو پىۋىستىيان بە شىنارد ھەيە، ھەروەھا مەۋق خۆشى پىۋىستىي بە سەوزايى و دارو درەخت و مېۋە ئەۋانە ھەيە.

دەرسى دووۋەم

پىئاسەي نەم دەرسە

نەم دەرسەمان ئايەتەكانى: (۱۶ - ۳۰) واتە: پازدە (۱۵) ئايەتى نىۋە راستىي سۈورەتى (ق) دەگرىتە خۇي كە لەو پازدە (۱۵) ئايەتەدا، لە سى ئايەتى يەكەمدا: (۱۶ و ۱۷ و ۱۸) باسى زانايى خوا ^{بەئىد} بە بىرو خولىكانى مروؤف و، نىزىكى خوا لە مروؤف كە لە پەگى مىلى لىنى نىزىكتەو، تۆماركردنى دوو فرىشتەكان كە بۆ ھەر كەسىك دانراون، بۆ تىكراي قسەو كىردەوكانى، باسى ئەوۋە كراوۋ.

پاشان لە ئايەتەكانى: (۱۹ - ۲۷)، واتە: لە نۆ (۹) ئايەتدا، باسى حالەتى مردن و باسى قىامەت و برانى باباي تاوانبار بەرەو دۆزەخ و، شايدەيدىدنى دانى فرىشتان لەسەرى و حاشاكردنى ھاونىشەنە جەندەكەي (قەرىنە جەندەكەي) لىنى، لەوۋى ئەو بووبىتە ھۆي گومرا كردنى، دەلى: ھەر خۇي گومرا بووۋ، و لە گومرايەكى دووردا بووۋ، نەگەرنا مىن وام لى نەكردوۋە بەرانبەر بە پەرۋەردگارى خۇي ياخىي بىت، ئىجا بى دەنگكردنى خۇي بەرز بۆيان، كە مىشت و مېرى زۆر دەكەن و ھەر كامىكىيان ئەمۋى دىكە تاوانبار دەكات.

لە ھەر سى ئايەتى كۆتايى: (۲۸ و ۲۹ و ۳۰)دا، خۇي زانا و توانا بە قەرىن و بە مروؤفى بىپروا دەفەرموۋى: لە لاي مىن دەمەقالتى مەكەن، وەك پىشتىرش ناماژەمان پىندا، پىشتىر ترساندبوومىن، ھەرپەشەي خۇم بۆ ناردبوون ئىستاش قسەو بىريارى مىن ناگۆرۋى، ستمەيش لە بەندەكان ناكەم، لەبەر ئەوۋە بىرپارەكە ناگۆردى، چۈنكە لەسەر حىكمەت بنىات نراوۋ، (حىكمەتى بى سنوورى خوا)، كاتىك خوا بە دۆزەغىش دەفەرموۋى: نەرى ھەر پىر نەبوۋى؟ دەلى: ئايا زىادە ماوۋە بى؟ ئەمە وەك دوايى باسى دەكەين، دوو جۆرە واتا ھەلدەگىرى.

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ وَنَعَلَهُ إِنْسَانًا مَّرغُوبًا ۝۱۰ وَكُنْ أَقْرَبَ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ ۝۱۱ إِذْ يَتَلَقَّى الْمُتَلَقِّيَانِ عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ قَعِيدٌ ۝۱۲ مَا يَلْفُظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عِيدٌ ۝۱۳ وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ ذَلِكَ مَا كُنْتَ مِنْهُ تَحِيدُ ۝۱۴ وَنُفِخَ فِي الصُّورِ ذَلِكَ يَوْمَ الْوَعِيدِ ۝۱۵ وَجَاءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَعَهَا سَائِقٌ وَشَهِيدٌ ۝۱۶ لَقَدْ كُنْتَ فِي غَفْلَةٍ مِنْ هَذَا فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَاءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ ۝۱۷ وَقَالَ رَبُّهُ هَذَا مَا لَدَى عِيدٍ ۝۱۸ أَلْقِيَا فِي جَهَنَّمَ كُلَّ صَفَّارٍ عِينٍ ۝۱۹ مُتَّاعٍ لِلْحَبِّ مَعْتَرٍ مُرِيبٍ ۝۲۰ أَلَّذِي جَعَلَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ فَأَلْقِيَاهُ فِي الْعَذَابِ الشَّدِيدِ ۝۲۱ قَالَ رَبُّهُ رَبَّنَا مَا أَطْعَمْتُهُ وَلَكِنْ كَانَ فِي صُلْبِي ثَعْلَبٌ ۝۲۲ قَالَ لَا تَخْصِمُوهُ لَدَىٰ وَقَدْ قَدَّمْتُ إِلَيْكَ بِالْوَعِيدِ ۝۲۳ مَا يُبَدِّلُ الْقَوْلَ لَدَىٰ وَمَا أَنَا بِظَالِمٍ ۝۲۴ لِّلْعِيدِ ۝۲۵ يَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلِ امْتَلَأَتْ وَنَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِيدٍ ۝۲۶

مانای ده قلاو ده قی نایه تہ کان

۱۰) به دنیا بی‌شده مرز و فرمان در دست کرده، نه‌وهی دهر و نوئی خوت‌خوت‌هی بو ده‌کات دهر زانین و، نیمه له ده‌گی (که‌ردنی) لئی نزدیکترین ۱۱) له کاتیکدا که دوو (فریشته) وهر گره‌کان (کرده‌وه‌که‌ی) وهر ده‌گرن، له لای راست و چپ دانیشتون (نامادون) ۱۲) هیچ قسه‌یه‌ک نابیزئی، مه‌گهر (فریشته‌یه‌کی) چاودیری نامادهی له لایه ۱۳) بی‌هوشی (کاتی) مردنیش به راستی هات (نه‌ی مرؤفی بی‌هوشی) نه و مردنه (نه‌وه‌بوو که خوت لئ لاده‌دا (نه‌تده‌ویست بیری لئ بکه‌یه‌وه) ۱۴) فووش به که‌به‌نادا کرا، نه‌وه پوزی هه‌به‌شه‌و سزای (خوا)‌یه ۱۵) هه‌موو که‌سیکیش هات، پیتش خو‌ودر (لیخو‌رئیک) و شایه‌دئکی له‌که‌ل‌دان ۱۶) (پیتی ده‌گوتری): بی‌گومان له باره‌ی نه‌م (حال)‌وه بیتا‌گا بووی، ئنجا په‌رده (پوشه‌ره) که‌ئمان له‌سه‌ر (چاوت‌ل‌ادا، بویه نه‌مرو چاوت تیزه (باش ده‌بینی) ۱۷) هاونشینه‌که‌ی گووق: نه‌م (مرؤف)‌ه (خرابه‌کاره) له لام ناماده‌یه (بو‌چوونه تئو دوزه‌خ) ۱۸) (خوا) فه‌رمووی: نه‌ی دوو فریشته‌کان! به‌هه‌ردو وکتان هه‌ر زور بی‌هوشی‌یه‌کی مله‌ور

فیری بدەنە دۆزەخەوە (٢٤) (هەر کەستیکی) زۆر ڕێگر لە چاکە، سنوور شکینی دوو دڵ (٢٥) کەستیک کە پەرستراوی دیکە لە گەڵ خوادا داناو، جا فریبەدەنە نازاریکی سەختەوە (٢٦) هاوئشینە (جندە) کە ی گۆق: پەروەردگارم! من سەرکیش و باخییەم نەکرد! بە لکو خۆی لە گومراییەکی دوور دابوو (٢٧) (خوا) فەرمووی: لە لای من مشتومر مەکەن لە حالیک دا کە پێشتر هەڕەشە (ی سزادان)م بو لایان نارد بوو (٢٨) قسە (و بریار) لە لای من ناگۆڕی و، منیش ستمکاری بەندەکان نیم (٢٩) لە ڕۆژیکدا کە بە دۆزەخ دەفەرمووین: ئایا پڕ بووی؟ تەویش دەلتی: ئایا زێدە (لە بیروایان) هەیه (بیخەنە ئێوم!) (٣٠).

شیکردنەوی هەندیک لە وشەکان

(نُوسُوسٌ): واتە: خوتخوتە ی بو دەکات، (الْوَسْوَسةُ: الْخَطَرَةُ الرَّدِيئَةُ، وَأَضْلُهُ مِنَ الْوَسْوَاسِ، وَهُوَ صَوْتُ الْحُلِيِّ، وَالْهَمْسُ الْخَفِيُّ)، (وسوسة): بریتیه لە خولیاپەکی خراپ، ریشەکەشی لە (وسواس)دو هاتو، کە بە دەنگی خشل دەگوتری، بە دەنگی نزم و کپ و بە چە دەگوتری.

(حَبْلِ الْوَرِيدِ): واتە: پەگی گەردن، (الْوَرِيدُ: عِرْقٌ يَتَصَلُّ بِالْكَبِدِ وَالْقَلْبِ، وَفِيهِ مَجَارِي الرُّوحِ وَالْدَّمِ، وَالْحَبْلُ مَعْرُوفٌ وَشَبَّهَ بِهِ مِنْ حَيْثُ الْهَيْئَةُ حَبْلُ الْوَرِيدِ وَحَبْلُ الْعَاتِقِ)، (ورید): دەمارێکە پەیوەستە بە جگەرەدووە بە دڵەو، لەوێوە خوێن هاتووچۆ دەکات، (حبل) بە مانای پەت دی، کە دەزانین چۆنە، لە ڕووی چۆنیەتیەکیەو پەگی گەردن و پەگی مل، چۆندراو بەو پەتەو.

(الْمُتْلِقَانِ): واتە: دوو وەرگرەکان، (تَلْقَاهُ كَذَا: لَقِيَهُ، واتە: پێی گەیشت، (التَّلْقِي أَخَذَ الشَّيْءَ مِنْ مُعْطِيهِ)، (تَلْقَى) واتە: وەرگرتنی شتیک لە بەخشەرەکی، (وَاسْتَعِيرَ لِمَسْجِلِ الْأَعْمَالِ)، لێره دا خوازاو تەو بو تۆمارکردنی کردووەکان.

(مَعْدُ): (الْقَعُودُ: يُقَابِلُ الْقِيَامَةَ، وَالْقَعْدَةُ لِلْمَرَّةِ وَالْقَعْدَةُ لِلْحَالِ الَّتِي يَكُونُ عَلَيْهَا مِنَ الْقَاعِدُ)، (قعود) له به ران بهر (قیام) دایه، (قعود) دانیشتنه (قیام) هه لسانه، (قَعْدَةُ) به جارنیک دانیشتن دهگوتری، (قَعْدَةُ) به حاله تی بابای دانیشتو دهگوتری، بهس ودک دواپی باسی دهکین، لیردها مه بهست له دانیشتنی وواله تیسی نیه، به لکو مه بهست پیی ناماده بوونه، له بهر نه وهی که سیک له شوینیک دانیشتنی، ناماده به له وی.

(مَا يَلْفُظُ): واته: ده رناهاوینزی، یان نابینزی، (الْلَفْظُ بِالْكَلَامِ مُسْتَعَارٌ مِنْ لَفْظِ الشَّيْءِ مِنَ الْقَمِ، وَلَفْظُ الرُّحَى الدَّقِيقُ، وَمِنْهُ سُمِّيَ الذِّكُّ الْإِفْظَةُ لِطَرَحِهِ بَعْضُ مَا يَلْتَقِطُهُ لِلدَّجَاةِ)، (لفظ): به قسه خوازاو ده وه له فریدانی شتیک له زار، ده ستار یان به رداش، که ده نکه گهنم ده هاوی، کاتیک ده بهاری و لهو لاو لای ده ستاره که ده رده چن، یان نارده که فری ده داته ته ملاولا، هه روه ها بویه به که له شیر (که له باب) گوتراوه: (لِلْفِظَةِ) چونکه جار جار نهو ده نکانه ی هه لیان ده گریته وهو بو مریشکه که بان فری ده دات ودک هاوکاریه ک.

(رَقِيبٌ): (الرَّقِيبُ: الْعَاطِظُ)، واته: پاریزه (إِمَّا لِمُرَاعَاتِهِ رَقَبَةً الْمَحْفُوظِ أَوْ لِرَفْعِ رَقَبَتِهِ)، یان له بهر نه وهی چاوی له ملی نهو که سهیه که ده پاریزی، یا خود له بهر نه وهی ملی خوی بهرز ده کاته وه تا کو زال بیت به سهر نهو شته دا که ته ماشای ده کات.

(عَتِيدٌ): (الْعَتَادُ: إِذْخَارُ الشَّيْءِ قَبْلَ الْحَاجَةِ إِلَيْهِ لِإِعْدَادِ، وَالْعَتِيدُ: الْمُعَدُّ وَالْمُعَدُّ، وَالْعَتِيدُ: الْحَاضِرُ)، (عتید): چهند مانایه کی ههن: (عتاد): بریتیه له هه لکرتنی شتیک پیش نه وهی که پتو یستیت پیی بی بو کاتی پتو یستی، وهک (إعداد)، بانی: ناماده کردن، (عتید) ههم به مانای ناماده کهر دی، ههم به مانای ناماده کراویش دی، (عتید) به مانای ناماده ش دی.

(سَكْرَةُ الْمَوْتِ): واته: بیهوشی مهرگ، (الشَّكْرُ: حَالَةُ تَغْرِضُ بَيْنَ الْمَرَّةِ وَعَقْلِهِ، وَمِنْهُ سَكَرَاتُ الْمَوْتِ)، (سُكْر): حاله تیکه ده که ویته نیوان مروّف و عه قلیه وه، واته: بیهوشی، عه قلی لای خوئی نامینی، (سَكَرَاتُ الْمَوْتِ): بیهوشیه کافی مهرگ، له وه وه هاتوه.

(عَمِدٌ): (أَي: تَعْدِلُ عَنْهُ وَتَنْفِرُ مِنْهُ)، واته: لَیْتُ لاددها و لَیْتُ دوور ده که ویته وه.

(سَائِقٌ): (مَلَكٌ يَسُوْقُهُ)، فریشته به ک لَیْی ده خوړی، پِیش خوئی ده دات، (وَالسَّوْقُ: الْجَلْبُ وَالطَّرْدُ، وَسُقْتُ الْمَهْرَ إِلَى الْمَرْأَةِ، لِأَنَّ الْمَهْرَ كَانَ مِنَ الْإِيسِ، وَالْإِيسُ نَسَاقٌ، (سَوَقٌ): به مانای هینان و ده رکردن دی، ده گوتری: (سُقْتُ الْمَهْرَ إِلَى الْمَرْأَةِ)، له بهر نه وه دی کافی خوئی ماره یی بریتی بووه له خوشتر، خوشتره کانیان لیخوړیون به ره و مائی نه و نافرته که ماره ییه که ی پتی ده دری.

(وَشَهِيدٌ): چاودیر، یان شایه دیدر (مَلَكٌ يَشْهَدُ عَلَيْهِ، وَلَهُ)، فریشته به ک شایه یتیت بوّ ده داو شایه دیت له سهر ده دات.

(غِطَاءٌ لَهُ): (الْغِطَاءُ: مَا يُجْعَلُ فَوْقَ الشَّيْءِ مِنْ طَبَقٍ وَنَحْوِهِ)، (غِطَاءُ): نه وه به که له سهر شتیکدا داده نری، وه ک سهر قاپنیک، یان شیوه ی نه وه، وه ک مه نه جله، یان قابله مه سهره که ی پتی ده گوتری: (غِطَاءُ)، (كَمَا أَنَّ الْغِشَاءَ مَا يَجْعَلُ فَوْقَ الشَّيْءِ مِنْ لِبَاسٍ وَغَيْرِهِ)، به لأم (غِشَاءُ) واته: په رده، ته ویش بریتیه له وه دی له سهر شتیک داده نری له پوښاک و جگه له پوښاک.

(حَدِيدٌ): واته: تیز، (حَدَّثَ السَّكِينُ: رَقَقْتُ حَدَهُ، ثُمَّ يَقَالُ لِكُلِّ مَا دُقَ فِي نَفْسِهِ مِنْ حَيْثُ الْخِلْقَةِ وَمِنْ حَيْثُ الْمَعْنَى، كَالْبَصَرِ وَالْبَصِيرَةِ: حَدِيدٌ)، (حَدَّثَ السَّكِينُ) چه قویه که ده مه که یم تیز کرد، دوا یی بوّ ههر شتیک که له زاتی خویدا، باریک و، تیز بی، چ له رووی وواله تیه وه و، چ له رووی ماناوه، پتی ده گوتری: (حَدِيدٌ)، وه ک (بَصْرٌ) چا و که چاک ببینی، (بَصِيرَةٌ) عه قل که چاک ده رک به شت بکات، هه ردوکیان وشه ی (حَدِيدٌ) یان بوّ به کاردی.

(قَرِئَةُ): (قَرِئَةُ): الْإِقْرَانُ كَالْإِزْدَوَاجِ فِي كَوْنِ إِجْمَاعِ شَيْئَيْنِ، أَوْ أَشْيَاءَ فِي مَعْنَى
 مِنَ الْمَعْنَى، وَالْجَمْعُ قُرْآنًا، (قَرِين،) وَاتَه: هَاوْنَشِين، (إِقْرَان) وَهَكَ (إِزْدَوَاج)
 وَابِه، لِهَوْدَهَا كِه دَوو شَت بَان چِهَنَد شَتِیک پِیکِهوه کُوبِنهوه، لِه وَاتابِه ک لِه
 وَاتاکاندا، بُو وَنِه: (قَرْن) بُوْیه دِهگوتَرِی، چُونکِه خه لَکِیک لِهوَ کاتِهدا پِیکِهوه
 دِهزِی، (قَرِين) یَش چُونکِه وَک نِهوَ لِهگه لَیدایِه، چِ مَرُوْفِیک بِن، هَاوَه لَی بِن، چِ
 جِینِی بِن، کِه بِه (قُرْآن) کُودِه کَرِیتِهوه.

(مَكَّار): وَاتِه: زَوْر خِه سَت لِه بَیْبِرَواییدا، بِه مانای (کُفُور) دِی، بِه لَام لِه
 (کُفُور) یَش ماناکه ی بِه هِزِترِه.

(عَنِید): (الْعَنِیدُ: الْمُعْجَبُ بِمَا عِنْدَهُ، وَالْمُعَانِدُ بِمَا عِنْدَهُ)، (عَنِید): کِه سِیکِه سِه رَسَام
 بَیْت بِه وهی لِه لای غُوبِه ی، (مَعَانِد) یَش کِه سِیکِه خُو ی هِه لَکِیَش بِه وهی لِه لایه ی،
 (عَنِید: أَيْ الْقَوِيُّ الْعِنَادُ)، کِه سِیکِه زَوْر کِه لِه وه ی وَ نِه سِه لَمِیْن وَ خُو بِه زَلگِر بِن،
 لِه گه لَ هَوْدَه شدا هِه قِن دِه زَانِن، بِه لَام دَانِ پَیدا نَاهِیْن.

(مُعْتَرٍ): (مُعْتَرٍ مُرِيبٍ)، (مُعْتَد: مُتَجَاوِزِ الطُّورِ)، کِه سِیک کِه لِه سِنووری خُو ی
 دِه رِچووبِن، دِهگوتَرِی: (عَدَى طَوْزَةً)، وَاتِه: لِه سِنووری خُو ی دِه رِچووه، بِه بابای
 سِتِه مِکارو سِنوور شِکِنِیش دِهگوتَرِی.

(مُرِيبٍ): دَوو وَاتای هِهَن، أ- بِه مانای دَوو دَل، (شَاك) دِی، ب- بِه مانای
 وه دَوو دَلِیخِهَر (مُشْكُك) کِه سِیک کِه خه لَک دِه خاتِه دَوو دَلِیخِهوه.

(مَا أَطْعَمَهُ): (أَي: مَا جَعَلْتُ طَاعِيًا)، مَن وَام لَیْنِه کَرْدوه یَاخِی بِن، (أَي: مَا أَمَرْتُهُ
 بِالطَّغْيَانِ)، مَن فِه رِمانِم پِیْنِه کَرْدوه یَاخِی وَ سِهَر کِیش بِن.

(لَا تَخْضِعُوا أَلْدَى): لِه لای مَن دِه مِه قَالِی وَ ناکوکی مِه کِهَن، (الإِخْتِصَامُ: الْمُخَاصَمَةُ،
 وَهُوَ مُضَدَّرٌ بِصِغَةِ الْإِفْتِعَالِ)، (إِخْتِصَام) بِه مانای دِه مِه قَالِی وَ مِشْتومِر کِه چاوگِه،
 بِه لَام لِه سِهَر شِیَوِه ی ثِیْقَتِیعال هَاتوه.

(هَلْ مِنْ مَّزِيدٍ): (المزید: مَصْدَرٌ مِمِّی، وَهُوَ الزَّيَادَةُ مِثْلُ الْمَجِيدِ وَالْحَمِيدِ، وَيَجُوزُ أَنْ يَكُونَ اسْمٌ مَفْعُولٌ مِنْ زَادَ، أَي: هَلْ مِنْ جَمَاعَةٍ آخَرِينَ يُبْلَقُونَ فِي؟)، (مزید): یان چاوگیتیکی میمیه به مانای زیاده دی، وهک مه جیدو ههمید، ددشگونجی ناوی بهرکاری، له (زاد) دوه هاتوه، واته: نایا هیچ کومه لیکتی زیاده ههن، بخرینه نیو منهوه؟ دیاره دۆزه خ وا ده لئی.

مانای گشتیی نایه تهکان

خوای عَلَيْهِ السَّلَام دواي نهووی له پازده (۱۵) نایه قی سهره تای ئهم سووپه ته موباره کهدا، وهک پیشتر ته فسیرمان کردن، کومه لیک راستیی مه زنی خستنه پروو، سهره تا له باره ی قورئانه وه، سویند خواردن به قورئان له سهر نهوه که په یامی خوا راسته، زیندوو کرانه وهو سزاو پاداشت راسته، پیغه مبهری خوا عَلَيْهِ السَّلَام راسته و له لایهن خواوه رهوانه کراوه، وهک پیغه مبهری کوتایی.

پاشان باسی نکو و لیبی کردنی کافر دکانی کرد له زیندوو کرانه وه، خوا عَلَيْهِ السَّلَام چه ند به لگه یه کی بو هینانه وه، ههم له گهر دوونداو، ههم تاماژه یه کیش به میژووی هه شت له گهلانی فهوتاو، که به هو ی نکو و لیبی کردنیان له پیغه مبه رانه وه (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) وهک خوا ده فهرمو ی: كُلُّ كَذِبٍ أَلْسُنُكُمْ وَعِيدٌ، خوا سزای داو، که واته: نهم گهر دوونه که ناپیکیی تیدانیه، ژیا نی به شهریش نه گهر به وردیی سهرنجی بد دین، ده زانن که سهر په رشتیاریکی هه یه و، مروث بنی خاودن نیه، سزاو پاداشتی ته نانه ت له ژیا نی دنیا شدا بو له تارا دا هه یه، که واته: ناگونجی نهم ژیا نه دنیا ییه، ژیا نیکی دیکه ی به دوا دا نه یه ت.

له دواي نهوه خوا عَلَيْهِ السَّلَام دیته سهر باسی مروث، که خوا به هه موو شتیکی مروث ناگاداردو، هه موو شتیکی مروث تو مار ده کری، قسه ی، کرده و دی، هه لئس

و كهوتى، نيازو مەبەستى، پاشان باسى حالەتى سەرە مەرگ و، دوايى باسى تەوہ
كه چۆن قەرىنە جندەكەي، يان قەرىنە قارىشتەكەي دەلتى: تەوہ لە لاي من
تامادەيە، سەرنجام تاوانباران تووشى سزاي خويان دەبن لە پۆزى دوايى دا.

سەرتا خوا دەفەرموى: ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ وَنَعَلَهُ مَآثُورٍ مُّبِينٍ﴾، بە دلتايى
تيمە مروڤمان هيتاوتە دى و، دەشرانين چى دەروونى خوتخوتەي بۆ دەكات،
يان تەوہى لە دل و دەروونيدا دى و دەچى، لە خولياو نيازو مەبەست، تەوہش
دەزانين: ﴿وَمَنْ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ﴾، تيمە لە پەگى مى، لە پەگى خوينى
لتي نيزيكترين، چونكه وشەي: ﴿حَبْلِ﴾، بە ماناي پەت دى، ﴿الْوَرِيدِ﴾، يش،
ديارە دەمارى خوينە، كهواتە: يانى: لە پەتى دەمارى خوين لتي نيزيكترين،
(وريد) يش بەو دوو شاڤەگەي لەو لاي گەردنى مروڤ هەن، كه هەر كاتى
مروڤ، يەكيك لەو دوو شادەمارى پچرا، دەمرى، ئنجا خوا دەفەرموى: تيمە لە
شاڤەگى للماي لتي نيزيكترين.

هەلبەتە مەبەست لە (لى نيزيك بوونى خوا) واتە: بە دەسەلات و
زانبارى و ئاگاليبوون، لتي نيزيكي، نەك بە زاقى خو، نەم ئايەتەش وەك
ئەو ئايەتەي سوورەتى (الحديد) وايە كه دەفەرموى: ﴿وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ...﴾
﴿الحديد﴾، واتە: لە هەر شوڤنيك بن، ئەو (خوا) لەگەڵتانە، واتە: بە
دەسەلات و زانبارى لەگەڵتانە، بە مشوورخوڤى و ئاگاليبوونى لەگەڵتانە، ئەگەرنا
زاقي خوا ﴿إِنَّ اللَّهَ مُشَوِّعٌ عَلَى عَرِشِهِ بَأْسَ عَنْ خَلْقِهِ﴾،
خوا لەسەر عەرشى خويەتى لە سەرروى دروستكراوەكانىوہ [بەو شتوہەي بۆ
خوا شايبەتەيە].

ئنجا ئايا چۆنيەتسي لى نيزيكت بوونى خوا لە پەگى مى مروڤ چۆنە؟
﴿إِذْ يَبْلُغُ الْمَتَّعِينَ﴾، لە كاتيكدا كه دوو وەرگەردگان وەرەدەگرن، چى وەرەدەگرن؟
هەموو هەلس و كهوت و كەردەوہكانى مروڤ وەرەدەگرن، بەلكو نيازو خوليايەكانى

نیو دلشی ودرده گرن، بیژراوه کانیشی زمانیشی ودرده گرن، ههرچی قسه یه ک که ده بیژی، ﴿عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ قَعِيدٌ﴾، له لای راست و لای چپ نامادهن، ﴿قَعِيدٌ﴾، زانایان ده لاین: لیره دا به مانای دانیشتو (جالس) نیه، به لکو یانی: (مُجَالِس) هاونشین، واته: له که لی هاونشین، که واته: نیزیکیه که ی خوا ﴿لَهُ﴾ له ره گی ملی زیاتر له مروّف، له چیدا به رجه سته ده بی؟ له نیزیکی فریشته کاند، نهو دوو فریشتانه ی دایان و له لای راست و لای چپ، هه میشه نامادهن، هاونشین و له که لیدان.

﴿مَا يَلْفُظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ﴾، هیچ قسه یه ک درناهاو، هیچ قسه یه ک نابیژی، مه گهر چاودیریکی ناماده ی له لایه، واته: نهو دوو فریشتانه ی له لاینی هه م چاودیرنی، پاریزه رنی و به رده وام تاماده شن و لی خافل نابن، دواپی تیمه له مه سه له گرنگه کاند باس ده که بن، که فریشته کان که خوا دایان و کرده و ده کانی مروّف و قسه کانی تومار بکه ن، له راستیدا نیازو مه به سته کانی نیو دلشی ده زانن و نهوانیش تومار ده که ن، به پیچه وانه ی لی حالیبوونی، هه ندیک له زانایان وه که ته قسیره کاند باسیان کرده، پیمان وابووه، فریشته کان نیو دل نازانن و ته نیا خوا ده زاننی! به لام به پی نیوه که له فه رمایشتی پیغه مبه ردا هاتوه ﴿بِهِ﴾ به راشکاوی و نایه ته کانیش نامازهی پیده که ن، نایه ته که نامازه ده کات، ده فه رموی: دوو وهر گرده کان ودرده گرن، چی ودرده گرن؟ دیاره هه موو جموجوّل و چالاکیه کانی مروّف ودرده گرن.

به دلتیاییش نه وانه نه گهر کرده و به واله تییه کان بنووسن و، قسه بیژراوه کان بنووسن، له پیشتره که نیازو مه به ست و خولیا هانده رده کانی بنووسن، که واته: چه مکی گشتی: ﴿بَلَقَى الْمَلَأَنَ﴾، نیازو مه به سته کانیش ده گریته وه، وه ک گوتم: فه رمایشته که ی پیغه مبه ریش ﴿بِهِ﴾ به پروونی و به راشکاوی باسی کرده و دواپی ده به یئین.

ۋا پېدە چىن ھەندىك لە زانا يان باش سەرنجى فەرمایشته كەي پېغەمبەريان
 ﷺ، نەدابىن، يان لەبەر ئەوئى خوا دەفەرموئى: ﴿إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ﴾ ۱۱۱. ﷻ آل
 عمران، واتە: بە دۇنيايى خوا زانا بە نەيتىيەكانى نېو سىنەكان، ۋا يانگو تەو!
 بەلام ئەوئى پى ناگرئى لەوئى فريشتهكانيش كە خوا دايناون، بۇ تۆمار كەردنى
 كەردەوئى مەرووف ۋ چالاكيەكانى، خوا ئەو تەوانايەي دابىن، نېو دلى مەروفيش
 بخوئىننەوئى.

﴿وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ ذَلِكَ مَا كُنْتَ مِنْهُ تَحِيدُ﴾، بىن ھۆشىيى مردنیش ھات
 بە ھەق، بە راستىي ھات، بىن ئەوئى ناراستىي تىدا ھەبى، يان بە چەسپاوى
 ھات، بەبىن ئەوئى كە پووچىيى تىدابىن، ﴿ذَلِكَ مَا كُنْتَ مِنْهُ تَحِيدُ﴾، ئا ئەوئى بوو كە
 تۆ لىت لادەدا، يان خۆت لى گىل دەكەرد، واتە: دەتويست كە لە بىرو زەينت
 دا نەبى، وشەي: ﴿سَكْرَةُ﴾، كە بە (سەكرات) كۆدەبىتەوئى، واتە: بىن ھۆشىيى،
 ئەو ھالەتە كە مەرووف بىن ھۆشىيى بەسەردا دى، لەبەر نازارىك كە مردنى بە
 دودا دى، واتە: لە گيانەلاو لە سەرە مەرگدا، ئىنجا چ بىن ھۆشىيى يەكجارىي،
 كە دوايى گيان دەسپىرى، ياخود بىن ھۆش نېو بە نېو، كە بىن ھۆش دەبى
 ۋ دىتەوئى ھۆش ۋ بىن ھۆش دەبىتەوئى، تاكو يەكجارىي كارى دەكەرى ۋ كۆتايى
 پىن دى.

كە دەفەرموئى: ﴿ذَلِكَ مَا كُنْتَ مِنْهُ تَحِيدُ﴾، واتە: ئەوئى باسكرا، يان ئەوئى بە
 سىياق دەزانرى ئەو ھال ۋ ۋەزە، ئەوئى بوو كە تۆ خۆت لى لادەدا، كە
 بىرىتە لەوئى مەرووف تەنيا بۇ ژيانى دىنيا دروست نەكراو، بەلكو دواي ئەوئى
 رووھى لە جەستەي جىيادەبىتەوئى، ئەو مەرووف، دەچىتە قۇناغىكى دىكە، كە
 پىيى دەگوئىرى: قۇناغى بەرزەخ، ۋەك خوا دەفەرموئى: ﴿وَمِنْ رَبِّهِمْ بَرَزَخٌ إِلَىٰ رَبِّهِمْ
 يُعْمَلُونَ﴾ ۱۱۲. المؤمنون، لە پىشتيانەوئى پەردەيەك ھەيە، تاكو ئەو پەرزەي تىيدا
 زىندوودە كرىتەوئى، لە پەرزەي زىندوودەكرانەوئى دا قۇناغىكى دىكە دەست پىدەكات،
 كە قۇناغى پەرزەي دوايە.

﴿وَنُفِخَ فِي الصُّورِ﴾، فوو به که په نادا کړا، ناوی فوو کهر به که په نا (نافخ الصور) له قورنندا نه هاتوه، به لآم له فرمایشتی پیغه مبه ردا هاتوه ﴿که نه و فریشته یی فوو به که په نادا ده کات، ناوی (نیسرافیل)، یان خاودنی که په نا (صاحب القرن) یه، ﴿ذَٰلِكَ يَوْمُ الْوَعْدِ﴾، نه وه که فوو به که په نادا ده کړی، پوژی هه په شه یه، واته: نه و پوژدیه که هه په شه ی خوی تیدا دینه دی، که بریتیه: له سزادانی بیروایانی تاوانبار.

﴿وَمَآ أَتَ كُلُّ نَفْسٍ مَّعَهَا سَاقٌ وَنَهْدٌ﴾، هه موو که سیک دی، پیش خوده رو شاهیدیکی به سهره وون، واته: دوو فریشته ی له گه لدان، یه کیکیان پیش خوی دده و، نه وه ی دیکه یان شایه دبی له سهر دده ات، یا خود هه ردوکیان هم وده پیش خوشیانی دده دن، وک بابای تاوانبار که دده ری بو دادگا، یان دده ری بو بند یخانه و، شاهیدیکی له سهر دده دن، ﴿سَاقٌ﴾، من به (پیشخوده ر) م هینا، نه گه رنا له نه صلدا به مانای (لیخور) دی، خوا ﴿لَیْرَہْدَا لَہْرَہْ﴾، نه وه ی به سیاق دده زانین، که مه به ستی هه نه فسیکی تاوانبارو خراپه کاره، بویه وشه ی (سائق) ی بو به کارهیناوه، وک چو ن ناژل پیشخو دده ری ن، لیده خو ری ن به ره و له وه رگا، یان به ره و ناغه ل و شوینی پشوودانیان، یان به یانیان که دده رده چن، یان تیواران که دده رده چن، که ده گیرد ری نه وه، لیده خو ری د ری ن، نه وانیش به و شیودیه فریشته کان لییان دده خو رن، نجا نه گه ر بروادارانیش بگری نه وه، مروقه کان به گشتی، دده ی بلین: پیشخوده و، وشه ی لیخور به کارنا هینین، وک ری زگرتن له و مروقانه ی خوا ری زیان لی دده گری له پوژی دواپی دا که بروادارانن، وک له سوو پو رقی (مه په م) دا خوا ﴿چونیه تسی به ری کراتی برواداران و بیروایان لیک جیاده کاته وه، دده رموی: ﴿وَسُوفَ الْمُجْرِمِينَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ وَرِہْدَا﴾، مریم، واته: تاوانباران به تیویتی به ره و دوزه لیده خو ری ن، به لآم به نسبت پاریزکارانه وه دده رموی: ﴿يَوْمَ نَحْشُرُ الْمُتَّقِينَ إِلَىٰ الرَّحْمَنِ وَفِدَا﴾، مریم، نه و پوژه پاریزکاران کو ده که بینه وه، به ره و خوی خاودن به زه یی به شیوه ی شان، به شیوه ی میوان و شانند که دده چن و ری زیان لی دده گری.

﴿لَقَدْ كُنْتَ فِي غَفْلَةٍ مِّنْ هَذَا﴾، و هك شاره زاياني ريزماني عه رهي دهلين: نه مه (مَقُولٌ قَوْلٍ)، نه مه گوتراوى قسه يه كه واته: ﴿يُقَالُ لَهُمْ﴾، يان ﴿قَالَ اللَّهُ لَهُمْ﴾، بيان ده گوتري، يان خوا پتي فهرموو (قال الله له) بهو مروقه، ﴿لَقَدْ كُنْتَ فِي غَفْلَةٍ مِّنْ هَذَا﴾، به دنيايي تو له مه له بن ناگاييدا بووى، واته: له م حاله ي تيسا ده ييني، ﴿مِّنْ هَذَا﴾، ياني: له م وه زعه ي تيسا ده ييني تو له بن ناگاييدا بووى، ﴿فَكُنَّا عَنْكَ غَافَةً﴾، په رده كه همان له سهرت لادا، پوشاكتمان له سهرت لادا، (غطاء): ههر شتيكه شتيك داپوشنى، نهو مروقه بيتاگاييه كه ي و هك قوزاخه يه ك و كيفتيك و ابووه، كه چوته تيوى، ئيدى دنياي دهره وه ي نه ينيوه، خوا ده فهرموئ: به هوئ مهرگ و مردنوه، تيمه نهو په رده و پوشاكه همان له سهرت لادا، رووح دواى نه وه ي له كيفى جه سته دپته دهرئ، تنجا چاك ده ييني، هه له به ته ده گونجى ههر له كيفى جه سته شدا به هوئ تيمانه وه چاوى دلى بكرته وه و، گوئى دلى بكرته وه و، زور شت كه به شيوه ي ناسايى ناييسري و ناييزئ، بيبيستى و بيبينى، به لام مروف ده شتوانئ نهو جه سته يه له خوئ بكاته كيف و قوزاغه يه ك كه جگه له وه ي به چاوى سهر ده ييني و، به گوئى سهر ده بيبيستى، هيچى ديكه نه بيستى و نه ييني، ده شتوانئ به هوئ تيمانه وه چاوى مه عنه ويى، چاوى دل و به صيره ئى خوئ بكاته وه، ههر وه ها گوئى دلى بكاته وه، بانگه وازى هه ق بيبيستى و، راستيه مه عنه وييه كان بيبينى، تنجا كه سيك له دنيا دا به ويستى خوئ، عه قل و دل و چاوى مه عنه ويى خوئ نه كاته وه، له رؤى دواييدا، خوا ﴿وَقَالَ قَرِينُهُ هَذَا مَا لَدَىٰ عَيْنِي﴾، هاوشينه كه شى گوئى: نه مه له لاي من ناماده بوو، نه مه يه له لاي من ناماده يه، ناماده م كرده و، هه نديك له زانايان دهلين: مه به ست له (قرين)، ليترده دا قهرينه جنده كه يه ئى، واته: نه مه م ناوا گومرا كرده و، يان ته وه به ره همى منه، فهرموون ناماده م كرده بو دوزه خ! هه نديكيش دهلين:

﴿وَقَالَ قَرِينُهُ هَذَا مَا لَدَىٰ عَيْنِي﴾، هاوشينه كه شى گوئى: نه مه له لاي من ناماده بوو، نه مه يه له لاي من ناماده يه، ناماده م كرده و، هه نديك له زانايان دهلين: مه به ست له (قرين)، ليترده دا قهرينه جنده كه يه ئى، واته: نه مه م ناوا گومرا كرده و، يان ته وه به ره همى منه، فهرموون ناماده م كرده بو دوزه خ! هه نديكيش دهلين:

مەبەست پىتى ھاونىشىنە فرىشتەكەيەتى، كە مەرچىش نىيە، يەككى بى، بەلام گىرگ ئەوئەيە ھاونىشىنەكەي فرىشتەيەو بەردەوام لەگەلى دابووە، ئەوئە لە لای مەن ئامادەيە، فەرموون بە ھەموو شتىكەوئە تەسلىمتان بكەم، ئەوئە كىردەوئە چالاككەيەكانىشى كە لە سەرى تۆمار كراون.

﴿الْيَاقِ يٰهَمَّ كَلَّ كَفَّارٌ عَيْبٌ﴾، ھەردووكتان فرىدەنە نىو دۆزەخەوئە، ھەر زۆر بىپىروايەكى زۆر كەللە پەق، خو بەزلىگرو ئەسەلمىن، بۆچى خوا دەفەرموئە: ﴿الْيَاقِ﴾، ھەردووكتان فرىدەن؟

أ- ھەندىك دەلىن: مەبەستى لە دوو فرىشتەكانە.

ب- ھەندىكىشان دەلىن: خوا ﴿الْيَاقِ﴾، بەكارھىناوئە با مەبەستىشى بەك فرىشتە بى، بەلام لە زمانى عەبدىبىدا ئەو شىوازەش ھەيە، كە بەكيش بى، بەلام بە دووان بدوئەرى.

ج- ھەندىكىش گوتوويانە: ﴿الْيَاقِ﴾، واتە: جار لە دواى جار فرىدەنە نىو دۆزەخەوئە، ھەر زۆر بىپىروايەك، ﴿كَفَّارٌ﴾، رىژگەي زىدەپۆيە لە (كافر)، (كافر)، يانى: بىپىروا، داپۆشەرى ھەق، ﴿كَفَّارٌ﴾، يانى: زۆر بىپىروا، ﴿عَيْبٌ﴾، واتە: كەسەك كە ھەق دەزانەت، بەلام پىتى لىتانى، دانى پىدانانھىن، سەرخەرو كەللەپەق و ئەسەلمىن.

﴿مَنْعَ لِّلْحَبْرِ مَعْتَدٌ مُّرِيبٌ﴾، زۆر رىزگى چاكە، زۆر سنوور بەزىن، ھەروەھا زۆر دوو دل، ياخوئە: خەلك خەرە دوودەلى و گومان.

﴿الَّذِي جَعَلَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ﴾، ئەو كەسەي لەگەل خوادا پەستراوئەككى دىكەي دانائەو، ﴿فَالْيَاقِ فِي الْعَذَابِ الْأَدِيمِ﴾، ئىجا ھەردووكتان فرىدەنە نىو ئازارى سەخت و توندەوئە.

﴿قَالَ قَرِينُهُ رَبَّنَا مَا أَطْعَمْتُهُ﴾، ھاونىشەنەكەي گوتى: (ھاونىشىنە جندەكەي)، چونكە فرىشتە كەس گومرا ناكەن، ھاونىشىنە جندەكەي گوتى: پەروەردگارم! مەن

وام لى نه کردبوو که یاخیی بى، من یاخیم نه کرد بوو، سه رکیشم نه کرد بوو، ﴿وَلَكِنْ كَانِ فِي صَلَاتِهِمْ﴾، به لکو هه ر بۆ خۆی له گومراییه کی دووردا بوو، واته: خه تای خۆی بوو، که خۆی تووشی تهه حاله کردوه، نهک من وام لى کردبى، هه ر بۆ خۆی له گومراییه کی دووردا بوو، منیش هاوکاری بووم، ﴿قَالَ لَا تَخْصِمُوا لَدَيَّ﴾، (خوا) فهرمووی: لای من ناکوکی و دهمه قالی مه کهن، وادیاره که نهو وا ده لى و، نهویش وه لām ددهاته وه و ده لى: نه خیر خه تای تو بوو، ههروه ها نهویش وه لām ددهاته وهو... هتد.

بۆیه خواش ﴿مَا يَبْدَأُ الْقَوْلَ لَدَيَّ﴾، قسه له لای من ناگوپردی، بریاری من ناگوپردی، نهوهی و مشت و مپ مه کهن، ﴿وَقَدْ قَدَّمْتُ إِلَيْكُمْ بِالْوَعْدِ﴾، به دنیایی من هه په شهی خۆم پێشته بۆ ناردبوون، واته: هه په شهی خۆم بۆ ناردبوون، که نه گهر له سه ر کوفرو خراپه برۆن، نهوه سزایه که تانه.

﴿مَا يَبْدَأُ الْقَوْلَ لَدَيَّ﴾، قسه له لای من ناگوپردی، بریاری من ناگوپردی، نهوهی کاتی خۆی بۆم ناردبوون، که نه گهر وابکهن نهوه حال تانه، نه گهر له پێی و کوفرو تاوان و خراپه وه، برۆن، تووشی نهو سزایه دهن، نهو هه په شهیه م بۆ ناردبوون، تێستاش قسه و بریاری من ناگوپردی، ﴿وَمَا نَأْتِيَنَّكُمْ الْمُتَعَدِّ﴾، من سته مکاریش نیم، به رانبهر به به نده کان، واته: سته مکار نیم به رانبهر به به نده کان، بۆیه پێشته هه په شهیه م بۆ ناردبوون و ناگادارم کردبوونه وه و ترساندبووم له پێی پیغه مبه رانه وه (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) له پێی کتیب و په یامه کامه وه، ئنجا نه گهر ناگادارم نه کردبانه وه و سزاشم دابان، نهوه سته م بوو، به لām نهوه له من ناوه شیه وه به په هایی، بۆچی خوا ﴿عَلَيْكُمْ﴾ صیغه ی (ظَلَام) ی به کارهێناوه؟

أ- هه ندیک ده لى: (ظَلَام) یش هه ر به مانای (ظَالِم) ه، به لām نهوه ناگونج، چونکه (ظَالِم) یانی: سته مکار، به لām (ظَلَام) واته: زۆر سته مکار.

ب- هه ندیک گوتوو یانه: بۆیه خوا و ده فهرمووی: چونکه نه گهر گریمان خوا به بى ناگادار کردنه وهی مروفه کان، سزای دابان، مانای وایه زۆری سته م لى کردبوون.

ج- تەئویلی سییەم: یاخود سیفەتەکانی خوا ھەموویان لە لووتکەدان و، نەگەر گریمان زۆلەم سیفەتی خوا بایە، دەبوایە خوا (ظَلَّامٌ) بووایە.

د- تەئویلی چوارەم: خوا ﷻ نەگەر سەم لە ھەر کام لە بەندەکان بکات و، لە ھەموو بەندەکانی سەم بکات، مادام وایە زۆری سەم کردوو دەیتە (ظَلَّامٌ).

لە کۆتایی دا دەفەرموی: ﴿يَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلِ امْتَلَأَتْ﴾، ئەو ڕۆژە کە بە دۆزەخ دەڵێین: ئەری پر بووی؟ ﴿وَنَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِيدٍ﴾، ئەویش دەڵێ: ئەری زیادە ھەیە؟ ئەمە دوو واتای ھەن:

أ- خوا ﷻ دەفەرموی: ھەر پر نەبووی ئەو ھەموو خەلکەت تێکرا؟ ئەویش دەڵێ: نەگەر زیادەش ماوە، با بێ تێستاش جێم ھەیە.

ب- خوا ﷻ لە دۆزەخ دەپرسێ: پر نەبووی؟ تاكو نیدیكەشت بۆ یێنین؟ دۆزەخیش دەڵێ: ئایا زیادە ماوە؟ واتە: پر بووم و جینی کەسی دیکە نابێ، ھەردوو واتایە کە ھەڵدەگرێ.

بە ھەردوو واتایەکان ئەوە دەگەینێ کە خوا ﷻ دەیهوی بیروایان تەما بپارێ بکات، لەوێ دڵی خۆیان بەوە خۆشبکەن، ڕەنگە جینی ئێمە نەیتەووە لە دۆزەخدا، ئەخێر دۆزەخ ئەوەندە فراوانە جینی ھەموو کەسی تێدا دەیتەووە، تاكو خوا ﷻ بە دەسەڵاتی بێ وێنە خۆی و بە سیفەتی جەلال و ھەییەتی خۆی، دۆزەخ پر دەکات، نەگەرنا بەھیچ شتێک پر نابێ.

مهسه له گرنگه کان

مهسه له یه کهم:

خوا مروقی دروستکردوو ههست و خولیای نینو دلی دهزانی و، له به گی کردنی لینی نیزیکتره، له کاتیکدا دوو فریشته کان که له لای راست و چهپینی، کردهوو و قسه کانی تو مار ده کهن و، ههردهم له لای چاودپرو ئامادهن:

خوا دهفه رموی: ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ وَنَعَلَهُ مَا نُوسُوا بِهِ نَفْسَهُ، وَحَمَّ أَرَبٌ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ ۝ إِيذْ بَلَغَ أَشُدَّهُ ۝ إِنْ يَنْفَعُ الْمُفْلِسَ ۝ عَنِ الْجَمِينِ ۝ وَعَنِ الْعَالِ ۝ فَعِيدٌ ۝ مَا يُلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ ۝﴾

شیکردنه وهی ئهم ئایه تانه، له شهش برکه دا:

(۱) - ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ﴾، به دنیایی تیمه مرو فمان هیناوه ته دی، لیره دا به ته نکید وشه ی: ﴿الْإِنْسَانَ﴾، که (الی) ناساندنی له سه ره، بو جینه، واته: تیکرای مرو فه کا ئمان هیناوه ته دی، به لام لیره به پیتی سیاق دهزانی که مه به ست پیتی مرو فه بیبروایه کانن، چونکه قسه له باره ی نه وانه ویده، نه کهرنا نه صلی وشه که هه موو مرو فه کان ده گریته وه.

(۲) - ﴿وَنَعَلَهُ مَا نُوسُوا بِهِ نَفْسَهُ﴾، تیمه دهزانی نه وهی دهروونی خوتخوته ی بو ده کات، ﴿مَا نُوسُوا بِهِ﴾، واته: نه وهی نه فسی پیتی دهو ی تیمه دهزانی، به لام وشه ی: ﴿بِهِ﴾، بو زیاتر په یوه سترکردنی خوتخوته یه به نه فسه وهو جه ختکردنه وهیه له سه ره نه وه، ﴿عَبْرٌ عَنْ عِلْمِهِ بِالْوَسْوَاسَةِ بِالْمَضَارِعِ لِإِحْضَارِهِ وَلِأَنَّهَا مُتَجَدِّدَةٌ﴾، بو چی خوا دهفه رموی: ﴿وَنَعَلَهُ مَا نُوسُوا بِهِ﴾؟ به (فعل المضارع) هیناویه تی؟ بو نه وهی وهک ئاماده کردن بییه ئینه بهر چاو، ههروه ها له بهر نه وهی خوتخوته و دنه دانی که له مرو فدا ده بی، بهردهوام تازه ده بیته وه.

﴿ مَا تَوْسِوُنَّ ﴾، (الْوَسْوَسَةُ: صَوْتُ الْخَلِيٍّ، وَالصُّوْتُ الْخَفِيُّ وَالْهَمْسُ)، (وَسْوَسَةٌ): له نه صلدا به دهنگی خشل و به دهنگی کپ و به چپه دهگوتری، لیږدهدا به دلنیاپی مه بهست له وه سوهسه نیازو مه بهستی خراب و خولیا و دندهدانی خرابه.

(۳) - ﴿ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ ﴾، ټیمه له ږدگی خوینی لټی نیزیکترین، (الْحَبْلُ: وَاحِدُ الْجِبَالِ وَهِيَ الْمَعْرُوفُ)، پهت تاکی پهتهکان، که دهزاین چین، نجا نایا مه بهست لیږدهدا چپیه؟

نزیکه ی هم موو توښه ره روانی فوران له سهر نه وه په کده نګن که ﴿ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ ﴾، (حَبْل) و (وَرِيد) هردو وکیان په ک شتن، (حَبْل) تاکی (جِبَال) ه، که مه بهست تهو دهماره گه ورانه ن، که له پزیشکګه رپیږدا به (شَرَّابِین) ناسراون و په کیکیان پټی دهگوتری: (شَرَّابِین)، یان (شَرَّابِین)، (حَبْل) یش که پالډراوه ته لای (وَرِيد) بو ږوونکړنه وده یه، واته: نه و په ته ی بریتیه له (وَرِيد)، ده ستوانین بلنن: ږدگی خوین، چونکه پالډانی شتیکی گشتی بو لای شتیکی تایهت، مانای پالډانی ږوونکړنه وده یه، وهک دهگوتری: (شَجَرُ الْأَرَاكِ)، (أَرَاكِ) یش هه ډره خته، (شَجَر) یش یانی: ډره خت، ډره ختی نه ږاک بو ږوونکړنه وده یه، ﴿ حَبْلِ الْوَرِيدِ ﴾، دهمار و په تی وریډ، که خوینی پټدا دتی و ده چټی.

(۴) - ﴿ إِذْ يُلْقَى الْمُتَلَفِّيَانِ عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ قَعِيدٌ ﴾، [ټیمه لټی نیزیکترین له ږدگی خوین پنداهان و چوون، ږدگی گه ردنی، له کاتیکدا که دوو ودرګردکان ودرده ګرن، (تَلْقَى) واته: ودرګرتن، (التَّلْقَى أَخَذَ الشَّيْءُ مِنْ يَدٍ مُعْطِيهِ وَاسْتَعِيرَ لِتَسْجِيلِ الْأَقْوَالِ وَالْأَعْمَالِ، وَتَعْرِيفُ «الْمُتَلَفِّيَانِ» لِلْعَهْدِ، أَوْ تَعْرِيفُ الْجَنَسِ وَالتَّشْبِيهُ فِيهَا لِلْإِشَارَةِ إِلَى أَنَّ هَذَا الْجَنَسَ مُقْسَمٌ اِثْنَيْنِ اِثْنَيْنِ)، وشه ی (تَلْقَى) بریتیه له ودرګرتنی شتیکی له دهستی که سپک که ده بیه خشی، لیږهش خوازراوه ته وه بو ټومارګردنی قسه وکردهوان، ﴿ الْمُتَلَفِّيَانِ ﴾، که (ال) ی ناساندنی له سهر ډ، یان بو (عهد) ه، واته: دوو ودرګردکان، یاخود بو جینسه، هه موو نه و دوو فریشتانه ی ودرده ګرن، که به دووان هاتود، ناماږه یه بو نه وه ی نه و جینسه، واته: نه و جینسه له فریشته کان دووان دووان، بو هه مرؤفیک دووان دانراون.

۵- ﴿عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ قَعِيدٌ﴾، لە لای راست و لای چەپ دانیشتون، وشەى ﴿قَعِيدٌ﴾، لێرەدا بە مانای دانیشتن نیه، ئەو دانیشتنەى دژەكەى بریتیه لە هەڵسان، ﴿قَعِيدٌ﴾، (المُقَاعِد: مَثَلُ الْجَلِيسِ لِلْمُجَالِسِ)، وەك چۆن وشەى (جَلِيس) بەكاردههێنرێ بۆ (مُجَالِس)، كەسێك لەگەڵ كەسێك دانیشتو، یان هاوئشینەتی، (قَعِيد) یش لێرەدا بە مانای (مُقَاعِد) ه واتە: هاوئشین، كە هەمیشە لەگەڵدا بوو، (قَعِيد: الْمُلَازِمُ الثَّابِتُ لَا ضِدَّ الْقَائِمِ)، (قَعِيد) كەسێك كە پەيوەستەو چەسپاو، نەك مەبەست پێچەوانەى راوستانا وێت، كە بریتیه لە دانیشتوو، بەلآم وشەى (قَعِيد) خوازراو، تەووە بۆ كەسێك كە لە كەسێك جیا نایێتەو، واتە: ئەو دوو فریشتەى لای راست و لای چەپی، لێى جیا نابنەو.

۶- ﴿مَا يَلْفُظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ﴾، هیچ قسەیهك نابێژێ و دەرناهاوێ، مەگەر چاودێرێكى ئامادهى لەلایه، (لَقَطَ: أَيْ أَخْرَجَ)، یانی: دەرپهاوێشت، هیچ قسەیهك دەرناكات و نابێژێ، مەگەر چاودێرێكى ئامادهى لەلایه، (رَقِيب) یانی: پارێزەرێك كە دەپارێژێ و چاودێریی دەكات، (عتید) یانی: (مُعَد) واتە: ئاماده، (حَاضِر)، كە هەمیشە ئامادهیه، ئنجا مەرج نیه وەك هەندێك لە توێژەرەوان گوتوو یانە: یانی: یه كێكیان پەقیبەو یه كێكیان عەتیده، نا، بەلكو یانی: ئەو دوو فریشتەو هەر كامێكیان چاودێریشهو، ئامادهشه، هەروەها كە باسى لای راست و چەپ دەكات، مەرج نیه یه كێكیان لە لای راست و، ئەوى دیکهشیان لە لای چەپ بن، بەلكو یانی: هەر چوار دەورى مەروفيان كرتو و ئاگادارى هەموو لایهكانى و، لە هەموو لایهكەو ئاگان لایهتی و چاودێریی دەكەن.

خستنه رووی شەش وردەکاریی له ئایەتەکانی (۱۶ و ۱۷ و ۱۸) دا:

۱- که دەفەرمۆی: ﴿إِذْ يَتَلَقَّى الْمُتَلَقَّانِ﴾، (تَلَقَّى) وەریگرت، ﴿يَتَلَقَّى﴾، وەردەگرت، چی وەردەگرت؟ بەرکار (مَفْعُول بِهِ) دەکەى فرتتەراوە، یانی: (إِذْ يَتَلَقَّى الْأَقْوَالِ وَالْأَعْمَالِ)، کاتیک دوو وەرگەرەکان قسەکان و کردەوەکان وەردەگرن، یانی تۆماریان دەکەن.

۲- که دەفەرمۆی: ﴿حَلَّيْ أَلْوَرِيدِ﴾، (وَرِيد) تاکی (أوردە) یەو له زاراوەی ئەمڕۆدا پێیان دەگوتری: (شراین)، بەلام له زاراوەی تەندروستی و پزیشکەرییدا (وَرِيد) و (شریان) تیسنا واتایەکی دیکەیان هەیه و (شریان) خوێنپەنەرە بۆ جەستەو (وَرِيد) خوێنپەرەو هەیه بۆ دڵ، بەلام له بەکارهێنانی قورئان و، له بەکارهێنانی زمانی عەرەبییدا کاتی خۆی که قورئانی پێ دابەزیو، یانی: ئەو پەکانەى که خوێنیان پێدا دی و دەچیت، بێ ئەوێ ئەو له بەرچاو بکیرى، کامیان خوێن له دڵەو دەبات بۆ جەستەو، کامیان خوێن له جەستەو دینتەو بۆ دڵ، (وَرِيد) یش ناوەکانی بەپێی ئەو شوێنانەى له جەستەدا هەن، دەگۆرێن، بۆ وێنە:

۱- له گەردندا پێی دەگوتری: (وَرِيد).

۲- بەلام له دڵدا پێی دەگوتری: (الْوَرِيدِ)، ﴿ثُمَّ نَقَطْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ ۝۱۸﴾، الحاقه.

۳- له پشتدا پێی دەگوتری: (أَظْهَر) له زمانى عەرەبییدا.

۴- هەر وەها له قۆلدا پێی دەگوتری: (أَكْمَل).

۵- هى رانیشت پێی دەگوتری: (نَسَا).

۶- له پەنجە گچکەکاندا پێی دەگوتری: (أَسْلَم)، کهواتە: هەر ئەو دەمارەى خوێنى پێدا دی و دەچى، بەپێى جیاوازیی شوێنەکانى له جەستەدا، ناوەکەشى دەگۆرێ.

۳- له زاراوەی پزیشکەریی هاوچەرخیاندا، ئەو دووانە (وَرِيد و شریان) لیک جیاکراونەو: (الشريان: الذَّاهِبُ بِالْدمِ النّظِيفِ إِلَى الْجِسْمِ وَالْقَلْبِ)، (شَرِيَان) یان (شَرِيَان): ئەو هیه که

خوئنی پاک له دلوه دهبات بو جهسته، واته: خوئینیک که پاکهو، پر له خوراکه، له دلوه دابهشی دهکاتهوه بهسهر ههموو خانهکانی جهستهدا.

(الْوَرِيدُ: الْعَائِدُ بِالدمِ إِلَى الْقَلْبِ مِنَ الْجِسْمِ)، (ورید): نهودییه که له جهستهوه خوین دیتتهوه بو دل، واته: خوئینیک که سهرفکراوه و، پاشهروکی هه لگرتوه، دهیهیتتهوه بو دل، بو نهودی جاریکی دیکه پاک بکرتتهوه، نهودی که له زاراودی پزیشکی تیتستادا ههیه، نهه زاراودییهکی زانراو و باوه، بهلام نهودی له قوراندای خوی پهروهردگار بهکاریهتتاوه، نهو (ورید) هه بهست پیتی شیرینه به پلهی یهکهه، نهودی خوین دهبات بو جهسته.

۴- نیزیکی خوا ^{۸۵}، نیزیکی زانیاری و توانایه، نهک نیزیکی خود، نهه وەک نهو نایهتهی سوورهتی (الحديد) وایه، که دهفهرموی: ^{۸۶} وَهُوَ مَعَكُمْ أُنْ مَأْكُتُمْ ... ^{۸۷} الحديد، واته: خوا له کهلتانه، له هه شوئینیک بن، که ههموو زانیان یه کهدنگن لهسه نهودی نهو نایهته دهبن تهویل بکری، واته: پوالهتهکهی وه ناگیري، که: خوا به زانی خوی له هه شوئینیک بن، له کهلتان بن، بوچی؟ چونکه نهه دژ دهوهستی له کهل نایهتی: ^{۸۸} لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ ... ^{۸۹} الشورى دا، واته: هیچ شتیک وەک خوا نیه، که واته: له کهلبوونی خواش بو تیمه وەک له کهلبوونی شتهکانی دیکه نیه، ههروهها دژ دهوهستی له کهل ههموو نهو نایهتانهدا که خوا دهفهرموی: ^{۹۰} ثُمَّ أَسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ ... ^{۹۱} یونس، ^{۹۲} وَهُوَ الَّذِي فِي السَّمَاءِ إِلَهٌُ وَفِي الْأَرْضِ إِلَهٌُ ... ^{۹۳} الزخرف، ههروهها له کهل نهودا که زانیان دلتین: (إِنَّ اللَّهَ مُسْتَوٍ عَلَى عَرْشِهِ، بَائِنٌ عَنْ خَلْقِهِ)، خوا لهسه عهرشی خویتی، له دهرهوهی دروستکراوهکانیهتی، بهلام مه بهست پیتی هه مان شته که له نایهتانهدایه: ^{۹۴} فَلَوْلَا إِذَا بَلَغَتِ الْحُلُمُومَ ^{۹۵} وَأَنْتُمْ حَبِيْبٌ نَظُرُونَ ^{۹۶} وَأَنْتُمْ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْكُمْ وَلَكِنْ لَا بُرْهَانَ ^{۹۷} فَلَوْلَا إِنْ كُنْتُمْ عِبْرَ مَدِينٍ ^{۹۸} تَرْجِعُونَهَا إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ^{۹۹} الواقعة، واته: دهبووایه کاتیک ده که بشته گهروو، (واته: روج که دهگاته گهروو، له جهسته دیته دهری و دهگاته فووقوراگه)، تیوهش لهو کاتهدا ته ماشا دهکن، تیمه له تیوه لیتی نیزیکترین، بهلام نابین، (لیرهده مه بهست پیتی فریشتهکانه)، دهبووایه نه گهر تیوه

ملکه چ نین، [له ژر هه یمه نهو دهسه لاق خوادا نین]، بیگیزنه وه نه گهر راست ده کهن، که دهفه رموی: ﴿وَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْكُمْ وَلَكِنْ لَا بُدَّ مِنْهُ﴾ [الواقعة، تیمه له تیوه لئی نزیکتین، به لأم تیوه نبین، یانی: تیوه رهنکه له ملاولای دانبیشن، کاتیک نهو مرؤفه ده که ویته سهره مهرگ، به لأم فریشته کان ژور لئی نزیکن، به لأم تیوه نایانبین، لیره دا دیاره مه به ست پئی فریشته کانه، به لأم نه وهی ئیره [سوورده تی (ق)]، دیاره که مه به ست پئی نزیکی خوی پهره وردگاره به زانیاری و به دهسه لاق خویی و به سیفه ته کانی، نه که به زاتی.

۵- نه وهیه که خوا دهفه رموی: ﴿عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ قِطْعٌ﴾ [آل ی سهر: ﴿الْيَمِينِ﴾ و ﴿الشِّمَالِ﴾، بۆ ناساندنه، بۆ (عهده)، واته: لای راست و چهپی، راست و چهپی نهو مرؤفه، یاخود نه مه (آل ی) قهره بوویه بۆ پالویدان، (عَوَصَ عَنِ الْإِصْفَةِ)، واته: لای راست و چهپی نهو مرؤفه، یان لای راست و چهپه کان که زانراون.

لهو باره وه (الطبری) به ژماره (۳۱۹۳۰) نه م شوینه واره ی هیناوه: ﴿عَنْ مُجَاهِدٍ قَالَ: عَنِ الْيَمِينِ الَّذِي يَكْتُبُ الْحَسَنَاتِ، وَعَنِ الشِّمَالِ الَّذِي يَكْتُبُ السَّيِّئَاتِ﴾ (موجاهید گوته ویت: نه وه له لای راسته، نهو فریشتهیه که چاکه کان ده نووسی و، نه وهی له لای چهپه، نه وهیه که خراپه کان ده نووسی.

(القرطبي) له تهفسیره که ی خوی^(۱) دا ده لئ: ﴿قَالَ الْحَسَنُ وَمُجَاهِدٌ: (الْمُتَلَقَّيَانِ) مَلَكَانِ يَتَلَقَّيَانِ عَمَلَكَ: أَحَدُهُمَا عَنْ يَمِينِكَ يَكْتُبُ حَسَنَاتِكَ، وَالْآخَرُ عَنْ شِمَالِكَ يَكْتُبُ سَيِّئَاتِكَ، قَالَ الْحَسَنُ: حَتَّى إِذَا مِتَّ طُوِّتَ صَحِيفَةُ عَمَلِكَ وَقِيلَ لَكَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ: ﴿أَقْرَأْ كِتَابَكَ كَمْ يَنْفَعُكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَبِيبٌ﴾﴾ [الإسراء].

واته: ههر کام له هه سه نی به صربی و موجاهید و قه تاده (ره همه تی خوابان لی بئ) گوته و یانه: ﴿الْمُتَلَقَّيَانِ﴾، نهو دوو فریشته نهن که کرده وه کانت، چالاکیه کانت تۆمار ده کهن، به کتیکیان له لای راسته، چاکه کانت تۆمار ده کات و، نهوی دیکه لای

چه پته و خراپه کانت تۆمار ده کات، هه سه ن به صرایی گوئوویه تی: هه تا کاتیک که مردی لاپه ره که ت (ده فته ره که ت) ده پیچرته وه، (هی کرده ده کانت) و له پوژی قیامه تیدا پیست ده گوئری: ﴿أَقْرَأْ كُنْزِكَ كَفَىٰ بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَبِيبًا﴾ (الاسراء، نووسراوه که ت بغوئنه وه نه مرؤ هه ر خوئ به سی لیپرسینه وه له گه ل خوئا بکه ی.

۶- کوئایی نه م مه سه له یه به دوو فه رمایشتی پیغه مبه ر دینین ﴿﴾ که نه وه ده گه یه نن وه ک پیشتیش گوئمان، که ده گوئری: کرده ده کانی مرؤف تۆمار ده کرین، مه به ست پی نیه ته کانی نیو دَل و، خولیا یه کانی میتشک، هه رو ده ها بیژراوه کانی زمان، هه رو ده ها نه نجام دراوه کانی به نه ندامه کانه وه، هه موویان ده گریته وه، هه ر چوار جو ره که ی ده گریته وه، نه م فه رمایشته ی پیغه مبه ر ﴿﴾ به لگه یه له سه ر نه وه:

أ- پیغه مبه ر ﴿﴾ ده فه رموی: ﴿إِذَا هُمُ الْعَبْدُ بِالْحَسَنَةِ كُتِبَتْ لَهُ حَسَنَةٌ، فَإِنْ عَمِلَهَا كُتِبَتْ لَهُ عَشْرُ حَسَنَاتٍ، وَإِذَا هُمُ بِالسَّيِّئَةِ لَمْ تَكُتَبْ عَلَيْهِ، فَإِنْ عَمِلَهَا كُتِبَتْ لَهُ سَيِّئَةٌ وَاحِدَةٌ، وَإِنْ تَرَكَهَا لِلَّهِ كُتِبَتْ لَهُ حَسَنَةٌ﴾ (آخرجه البخاری: ۲۴۳۵، و مسلم: ۲۰۷).

واته: هه ر کاتیک به نده ویستی چاکه یه ک بکات، چاکه یه کی بو ده نووئری، نه گه ر نه نجامیدا، ده چاکه ی بو ده نووئری، به لām هه ر کاتی به نده ویستی خراپه یه ک بکات، بوئ ناوئری، کاتیک نه نجامیدا، خراپه یه کی بو ده نووئری، به لām نه گه ر له به ر خوا وازی لی هینا (و، لی بی په شیمان بوود)، چاکه یه کی بو ده نووئری.

که واته: ﴿إِذَا هُمْ﴾، نه گه ر ویستی، مانای وایه فریشته کان نیازو مه به ستی تیو دلیش ده زانن.

ب- هه رو ده ها پیغه مبه ر ﴿﴾ ده فه رموی: ﴿إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ لِّهَذِهِ الْأُمَّةِ مَا حَدَّثَتْ بِهِ أَنْفُسُهَا مَا لَمْ تَعْمَلْ، أَوْ تَكْلَمْ﴾ (آخرجه البخاری: ۶۶۶۴، و مسلم: ۱۱۶).

واتە: بە دنیایی خوا بۆ ئەم ئۆممەتە (ی پێغەمبەر ﷺ) لیبوردەیه لە ھەر شتیک لە دلییدا دئی و دەچیت، (واتە: خولیاھەکانی نێو دلی و نیازو مەبەستەکان)، مادام کاری پێ نەکات، یاخود قسە نەکات.

بەلام ئەگەر قسە ی کرد، لە قەدەر قسەکە ی سزا ھەیە و پاداشت ھەیە، بەپێی جوۆری قسەکە ی، ھەروەھا ئەگەر کردەوێشی کرد، بەھەمان شێوە.

مهسه لهی دووهم:

هاتنی بیهوشی مردن که مروقی بیروا، هه ر خوئی لهو مردنه لادهوا، فووکران به کهرهنادا له لایه ن نیسرافیله وهو، هاتنی هه ر کهسیک له گه ل پتیشخوهر و شایه دیکدا و، په رده له سه ر چاو لادرانی و چاک بینینی:

خوا ده فهرموئی: ﴿وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ ذَلِكَ مَا كُنْتَ مِنْهُ تَحِيدُ ۝۱۱ وَنُفِخَ فِي الصُّورِ ذَلِكَ يَوْمُ الْوَعْدِ ۝۱۲ وَجَاءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَعَهَا سَائِقٌ وَنَهْبٌ ۝۱۳ لَقَدْ كُنْتَ فِي غَفْلَةٍ مِّنْ هَذَا فَكُنْفًا عَنْكَ غِطَاءٌ لَّكَ فَمَرَكَ الْيَوْمَ حَصِيدٌ ۝۱۴﴾

شیکردنه وهی ئەم ئایه تانه، له نو برگه دا:

(۱) - ﴿وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ﴾، بیهوشی مردن به راستی هات، یان: به چه سپاوی هات، یان: به شیوهیهکی پر حیکمهت که هه ر شایسته ی خوایه هات، (السکرة: اسم لما یَعْتَرِي الْإِنْسَانَ مِنْ أَلَمٍ أَوْ اخْتِلَالٍ فِي الْمَزَاجِ يَحْجُبُ مِنْ إِذْرَاكِ الْعَقْلِ، فَيَخْتَلُ الْإِدْرَاكُ وَيَعْتَرِي الْعَقْلُ غَيْبُوبَةً، وَهُوَ مُسْتَقٌ مِنَ السَّكْرِ وَهُوَ الْغَلَقُ)، (سکرة): ناوه بو نه وهی به سه ر ئینسان دی، به هوئی نازاریکه وه، یان به هوئی تیکچوونی سرووشتییه وه، که ده بیته هوئی نه وهی عه قل بپوشی له وه که تیبکات و، عه قل جوړیک له بیناگیی به سه ردا دی، (سکرة) له (سکر) وهه هاتوه، به مانای (غلق)، واته: داخستن، پتیه دان.

(۲) - ﴿ذَلِكَ مَا كُنْتَ مِنْهُ تَحِيدُ﴾، [ئهمه ش گوترای بیژهریکه بیژهریک پتی ده بیژی بهو مروقه، یاخود به زمانی حال ده گوتری: نا نه وه بوو که تو خوئت لئ لاده دا، ﴿تَحِيدُ﴾، ﴿حَادَ يَحِيدُ حَيْدًا، أَي: هَرَبٌ يَهْرُبُ هَرْوَبًا، يَانَ (مَالَ يَمِيلُ مَيْلًا)، (حَید) به مانای راکردن و خو لئ لادان دی: (تَحِيد، أَي: تَفَرُّ وَتَهَرُّبٌ، وَهُوَ مُسْتَعَارٌ لِلْكَرَاهِيَةِ، أَوْ لِيَتَجَنَّبَ أَسْبَابَ الْمَوْتِ)، (تَحِيد) واته: هه لده هاتی، خو ت لاده دا، به لام لیره خواراوه ته وه بو پیناخوش بوون و، خو دوورگرتن له هوکاره کانی مردن، یان بیرکردنه وه له مردن.

له و باره ده ئه م فه رمایسته ی پیغه مبه ری خوا ﷺ دینین:

{عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، كَانَتْ تَقُولُ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ بَيْنَ يَدَيْهِ رَكْوَةٌ «أَوْ غَلْبَةٌ فِيهَا مَاءٌ»، فَجَعَلَ يُدْخِلُ يَدَيْهِ فِي الْمَاءِ، فَيَمْسَحُ بِهِمَا وَجْهَهُ، وَيَقُولُ: «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، إِنَّ لِمَوْتِ سَكَرَاتٍ» ثُمَّ نَصَبَ يَدَهُ فَجَعَلَ يَقُولُ: «فِي الرَّفِيقِ الْأَعْلَى» حَتَّى قُبِضَ وَمَا لَتْ يَدُهُ (أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ: ٤١٨٤).

واته: عایشه (خوا لئ رازی بن) ده لن: پیغه مبه ری خوا ﷺ دۆلچه تاویک، یاخود قاپه تاویکی له لاه بوو، [ناوه که ده بن سارد بوو بئ]، دهستی تیده خست و ده م و چاوی خوئی پئ ددسری، [بئگومان گه رمای بووه، یاخود بۆ نه ووی ناره فقه که بسری]، ددیفه رموو: بئجگه له خوا هیچ په رستراو نین، مردن بیهوشی هه ن، تنجا دواپی پیغه مبه ر ﷺ دهستی چه قاند و فه رمووی: بۆ لای هاو ده لانی به رز، هاو ده لانی سه ری، هه تا گیانی کیشراو دهستی لار بووه.

که واته: مردن بۆ هه موو که س حاله تیکی ناخۆشه و، جوړیک له نازاری هه ر هه یه، ته نانه ت بۆ پیغه مبه ری خواش ﷺ، بۆ نه ووی بزانی پیغه مبه ریش ﷺ له هه موو پرووه کانی دیکه ی، که هی مرو فانی، نه ویش مرو ف بووه، به مردن نازاری پیگه یشتوه، به لام به د لانی پیغه مبه ری خوا ﷺ له مردنه که یدا زانیویه تی که سه فه ره و بۆ خزمه ت خوا ی په رووه ردگار، پرووحی له جهسته ی جیا ده بیته وه، پرووحه که ی ده چینه لای هاو ده لانی سه ری، لای فریشته کان، خزمه ت خوا ی په رووه ردگارو، فریشته کان و، جهسته که شی ده خرته وه ئیو خاک.

(٣) - ﴿وَتُخَبَّرُ فِي الصُّورِ﴾، فوو به که رد نادا کرا، ئه م قوو به بئگومان فووی دوو هه م، چونکه ددیفه رمووی:

(٤) - ﴿ذَٰلِكَ يَوْمُ الْوَعْدِ﴾، نه وه روژی هه ره شه یه، (آی: يَوْمَ حُصُولِ الْوَعْدِ الَّذِي كَانُوا تُوعَدُوا بِهِ)، روژی هاتنه دی نه و هه ره شه یه، که هه ره شه یان پیی لیکراوه، لیره دا هه مووی

مه به ست قسه کردنه له نینسانی بیپروا، چونکه بو بیپروایان نهو پوژی دواپی قیامت و زیندوو کرانهوه، پوژی هه پشه یه و پوژی په دابوونی مه ترسی و نازارو سزایه.

۵- ﴿وَحَآتَ كُلِّ نَفْسٍ مَعَهَا سَائِقٌ وَنَهِيدٌ﴾، هه موو که سیک هات، پشخو دهریک و شایه دیک له که لدان، لیره دا ده گونجی که ده فهرمو: ﴿كُلِّ نَفْسٍ﴾، هه موو که سیک بیت له مرو فان، نهو کاته ده بن بلتین: نهو دوو فریشتانه ی پشخوی ده دن، شایه دییشی له سه ر ده دن، نه گه ر مه به ستیش له ﴿كُلِّ نَفْسٍ﴾، (کُلِّ نَفْسٍ مُّجْرِمَةٍ)، هه موو نه فسکی تاوانبار بیپروا و خراپه کار بی، که نه مه یان زیاتر پنده چی، به چه ند به لگه یه ک:

۱- سیاقه که باس باسی مروقی بیپروایه، که ده فهرمو: ﴿وَحَآتَ سَكْرَةِ الْغَوْلِ بِالْغُلِّ ذَٰلِكَ مَا كُنَّا مِنْهُ مَحْذُورِينَ﴾، به دنیایی بابای بیپروایه که خوی به سه ر مردنه وه نابات و پی خۆشه باسی مردنی بو نه کر و باسی دوا ی مردنی بو نه کر و خوی لی لاده دات، به لام نینسانی پروادار یادی مردن ده کات و مردن وه ک سه فهریک و، ده روزه یه ک که لیه وه ده چی بو جیهانی به رزه خ و بو خزمه ت خوی په ره ر دگارو بو لای نهو پادا شته ی که بوی دانراوه، ته ماشا ده کات.

۲- پاشان به به لگه ی نه وه که ده فهرمو:

﴿مَعَهَا سَائِقٌ وَنَهِيدٌ﴾، ﴿سَائِقٌ﴾، واته: لیخو، پشخو دهر، که نه م ته عبیره خوا ﴿سَائِقٌ﴾ وه ک باس مان کرد، پشتر له سوو ده ی (مریم) دا باس مان کرد، خوا نه م جو ره ته عبیره بو بیپروایان و خراپه کاران به کاره یتناوه، به لام بو پرواداران ته عبیریکی دیکه ی به کاره یتناوه، وه ک ده فهرمو: ﴿يَوْمَ نَحْشُرُ الْمُتَّقِينَ إِلَى الرَّحْمَنِ وَفْدًا﴾، ﴿وَسَوْفَ الْمُجْرِمِينَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ زُرَّادًا﴾، مریم، واته: نهو پوژی پاریز کاران به شیوه ی میوان و شان دی ریز لیگیراو، به ری ده که ین بو لای خوی به به زه یی، به لام تاوانباران به تینویتی لیده خو رین، وه ک چو ن ناژه لیککی تینوو به ره و ناو لیده خو ردری، تاوا لیان ده خو رین.

که واته: نه وه ش به لگه یه کی دیکه یه له سه ر نه وه که لیره دا: ﴿وَحَآتَ كُلِّ نَفْسٍ﴾، یانی: هه ر که سیکی بیپروا و تاوانبارو خراپه کار.

۳- ھەروھەھا بە بەلگەى ئەوھە که دوایی خوا ﴿۱۶۷﴾ دەفەرموی:

(۷) - ﴿لَقَدْ كُنْتَ فِي غَفْلَةٍ مِّنْ هَذَا﴾، تۆ بیتاگابووی لەمە، کئی بئ ناگایە لە جیهانی بەرزەخ و لە مردن و لەوہی که لە دوای مردن دئی؟ ئینسانی بیئروا.

۴- ھەروھەھا بە بەلگەبەکی دیکەى چوارەم که دەفەرموی:

(۸) - ﴿فَكُنْفَا عَنْكَ غِطَاءٌ﴾، پەردەکەئەمان لەسەر چاوت لادا، چونکە ئەوھە کەسانی بیئروان که ھەتا نەمرن، پەردەى بیتاگایی لەسەر چاویان لاناچئ، بەلام ئینسانی پرودار ھەر لە دنیا، ئەو پەردەبەى دراندوھەو لایداو، بەھۆى ئەو بووناسی و ئیمان و عەقیدەو خوا پەرستییەو، که لە خۆیدا دەپهینتتە دى، ئەم پەردەى بیتاگاییە لادەچئ لەبەرچاوی، راستییەکان دەبینئ، بە چاوی عەقڵ و دڵ دەیانبینئ، ھەر وەک عەلى کورى ئەبوو تالیب (خوا لئی رازی بئ)، گوتوویەق: ﴿لَوْ كُشِفَ الْغِطَاءُ مَا زِدْتُ يَقِينًا﴾، ئەگەر پەردە لابچئ دنیایم زیاد ناکات، بۆچی؟ چونکە ئەگەر پەردە لابچئ بە چاوی سەر بەھەشت و دۆزەخ و فریشتەکان ببینئ، دەگونجئ چاوی سەر بەھەلەدا بچئ، بەلام شتیک که خوا ﴿۱۶۸﴾ لە رێی پیغەمبەرەوھە ﴿۱۶۹﴾ بە تۆی رادەگەینئ، تۆ دنیایی و یەقینیکت بۆ پەیدا دەبئ، زیاتر لەوہی که بە چاوی سەر ببینئ!

که دەفەرموی: ﴿مَمَّا سَاءَ لِمَن يَشَاءُ﴾، دەلئ: (السائق): الَّذِي يَجْعَلُ غَيْرَهُ أَمَامَهُ يُزْجِيهِ فِي السَّيْرِ لِيَكُونَ بِمَرَأَى مِنْهُ، (سائق): کەسێکە جگە لە خۆی پێش خۆی دەداو، لئی دەخوڕئ، تاکو ھەر لەبەر چاوی بیت و لئی ون نەبئ، بەو لاولادا نەچئ، وەک گوتمان: ئەو تەعبیرە خوا ﴿۱۷۰﴾ زیاتر بۆ خەلکی بیئروای بەکارھێناو، بۆ وێنە دەفەرموی: ﴿كَلَّمَآ يُسَافُونَ إِلَى الْمَوْتِ وَهُمْ يَنْظُرُونَ﴾ ﴿۱۷۱﴾، الانفال، وەک بەرەو مەرگ لیخوپردین و مەرگەکەشیان لەبەر چاوی بئ، ھێندە دەترسان.

﴿لَقَدْ كُنْتَ فِي غَفْلَةٍ مِّنْ هَذَا﴾، بە دنیایی تۆ لەمە لە بئ ناگایی دابووی، ئەمە گوتراوی قسەییەکی قرتێراو، یانی: دەگوتری، یاخود: بە ھەر کام لە تاوانباران

ده لَئِنْ: تُو له مه له بَنى ناگایى دابووی، (الْغَفْلَةُ: الذُّهُولُ عَمَّا شَأْنُهُ أَنْ يُعْلَمَ، وَأُطْلِقَتْ هُنَا مَعَ الْإِنْكَارِ وَالْجَحْدِ عَلَى سَبِيلِ التَّوَكُّمِ).

﴿عَلَّزَ﴾، بریتیه: له بَنى ناگایى له شَتِیک که ده بَنى بزانرئ، به لَام لِتره به مانای نکوولئیکردن و دان پیدا نه هیتان هینراوه، له سهر شتوهی گالته پئیکردن.

﴿فَكُنْزًا عَنكَ غِطَاءٌ﴾، په رده که همان له سهر چاوت لادا، پۆشاکه که مان له سهر چاوت لادا، (غِطَاء)، شتیکه وه که سهر قاپ شتیکى پيدا بپوشرئ، ههروهک (غِشَاء)، که شتیکه شتیکى پيدا بپوشرئ، به لَام (غِطَاء) به زۆرى به سهرى قابله مه و مه نه جهل و ده فخر ده گوترئ، به لَام (غِشَاء) به پۆشاک ده گوترئ، (كُشِفَ الْغِطَاءُ، تَمْثِيلٌ لِحُصُولِ الْيَقِينِ بِالشَّيْءِ بَعْدَ إِنْكَارٍ وَقُوْعِهِ)، سهر قاپ له سهر لادان، یان په رده له سهر لادان، وئنا کردنه بۆ په دابوونی دلنایى له باره شتیکه وه، دواى نه وهی نکوولئى له هه بوونی کراوه، ﴿فَكُنْزًا عَنكَ غِطَاءٌ﴾، نهو مرۆفه که رووحى له جهستهی جیا ده بیته وه، وئنا کراوه به که سیک که په رده یه کى له بهر چاوه، په رده که لاده درئ، یان له کیف و قوزاخه یه کدايهو، له وئ ده یتندریته درئ.

۹- ﴿فَصَرَكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ﴾، [نهم (ف) ه بۆ به دوا داهاتن (تعقيب) ه]، دواى نه وه تۆ به که سهر نه مرۆ چاوت تیژه، یان (ف) ی ته فریعه، واته: له نه نجامی نه وه دا که په رده که همان لاداو له بهر چاوت، نه مرۆ چاوت تیژه و، واته: باش ده بینئ، (حِدَّةُ الْبَصَرِ: قُوَّةُ تَفَاذِهِ فِي الْمَرْتَبَةِ وَحِدَّةُ كُلِّ شَيْءٍ قُوَّةُ مَفْعُولِهِ، وَمِنْهُ حِدَّةُ الذَّهْنِ وَالْمَعْنَى: شَاهَدَتِ الْبَعْثَ وَالْحَشَرَ وَالْجَزَاءَ..)، (حِدَّةُ الْبَصَرِ): بریتیه له هیزی چاو له بیندراوه که دا، باش پئى ده بینئ، ئنجا حیددهتی ههر شتیک و، تیژى ههر شتیک بریتیه: له نه وهی زۆر کارا بَنى، ده گوترئ: زه ینى زۆر تیژ، که واته: مه به ست ته وه به تۆ نه مرۆ لئیرسرانه وه کوکرانه وه و سزاو پاداشت زۆر چاک ده بینئ و، که وتوو یه حاله تیک که هه رچی تهم و مژى گومان و دوودلئیه هه مووی په یویده نه وه، ئیستا که وتوو یه نئو واقعییک که پئشتر نکوولئیت لئ ده کرد.

که ده فهرموی: ﴿سَابِقٌ يُؤْتِي السَّابِقَ وَهُوَ مُحِقٌّ﴾، زانایان به چه ند واتایه که لئکیان داوده ته وه:

أ- ھەندىكىيان گوتتويانە: دوو فرىشتەن، يەككىيان باباى تاوانبار لى دەخوپى و، ئەويدىكەيان شايدەدە لەسەرى.

ب- ھەندىكى دىكە گوتتويانە: ھەر يەك فرىشتەيە لىشى دەخوپى و شايدەدە لەسەرى.

ج- نىبنو عەباس (خو لىيان رىزى بى) گوتتويەتى: (السَّائِقُ الْمَلَكُ، وَالشَّهِيدُ مِنْ أَنْفُسِهِم الْأَيْدِي وَالْأَرْجُلُ)، (سائق) فرىشتەكەيە، ئەودى كە لى دەخوپى پىش خۇى دەدا، بەلام شايدەدەكە لەخۇيانە، دەستەكانيان و پىتەكانيان.

د- تەبوو ھوپەيرە (خو لى رازى بى)، گوتتويەتى: (السَّائِقُ الْمَلَكُ وَالشَّهِيدُ الْعَمَلُ)، لىخوپرەكە فرىشتەكەيە و، شايدەدەكەش كەردەدەكەيە.

ھ- ھەسەنى بەصرايى رەھمەتى خۇاى لى بى، گوتتويەتى: (سَائِقٌ يَسُوقُهَا وَشَاهِدٌ يَشْهَدُ عَلَيْهَا بِعَمَلِهَا)، لىخوپرىك لى دەخوپى و، شايدەدىك شايدەدى لەسەر دەدات بە كەردەدەكەي.

و- ھەندىكىش گوتتويانە: (السَّائِقُ: الْقَرِينُ الْجَنِّي) لىخوپرەكە ئەو قەرىنە جەندەيەكە لەگەلدايە.

ز- منىش واى تىدەگەم كە: ﴿سَائِقٌ وَشَهِيدٌ﴾، واتە: ئەو دوو فرىشتانەي لەگەلدا بوون و، كاتى خۇى كەردەدەكانيان تۆمار كەردوون، ھەر ئەو دووانەن، ﴿سَائِقٌ وَشَهِيدٌ﴾، ھەر كامىكىيان پىش خۇشى دەدات و، شايدەدە لەسەرى، ھىچ رىگىرىيەك لەو مانايەش نىە!!!!!!

بەلكو پىم وايە ئەو مانايە لەوانى دىكە باشترە، واتە: ھەر ئەو دوو فرىشتەيەي كە كاتى خۇى لەگەلى بوون، ئەوانن (سائق وشەيد) چونكە ئەگەر ئەو فرىشتانەي كەردەدەكانيان تۆمار كەردوون، ئەوان نەبن و فرىشتەيەكى دىكە بى، دەلى: تۆ كەردەدى مەنت ئاگا لى نەبوون، بەلام ئەو فرىشتانەي كەردەدەكانيان

تۆمار كىردوون، ئەگەر ھەر ئەو دوو فرىشتانە پىش خۆشى بدەن و، شايدىش بىن لەسەرى، زياتر دەبنە بەلگە بەسەرىو، دەلەين: ئايا ئىمە لەگەلت نەبووين كە فلان شتەت كرد؟ كە جارى دىكەش كوتومانە، دەگونجى ئەو فرىشتانە بە باشتىن شىوئى تۆمار كردن، ھەموو نەتەكانى نىو دلەشى و، خولايەكانى نىو بىرو زەينىشى، ھەروەھا قسەو تەعبىرەكانى و، كىردەو ھەلوئىستەكانى ھەموويان تۆمار بگەن، بە شىوئەيك بە دەنگ و وئىنە بىخەنەو بەر چاوى.

بۆيە لە تەفسىرەكاندا نەمىنىو، بەلام واى تىدەگەم كە ئەگەر بگوتى: ﴿سَاقِمْ وَشَهِيدٌ﴾، واتە: ھەر كام لەو دوو فرىشتانەى كە كاتى خۆى كىردەوكانىيان تۆمار كىردوون، ئىستە ھەر كامىكىيان پىش خۆشى دەدا و، شايدىشى لەسەر دەدا، نەك بەكىكىيان پىش خۆى بدات و، يەكىكىشىيان شايدە بى لەسەرى، ھەر كامىكىيان سائىقىشەو شەھىدىشە.

مەسەلە ی سێهەم:

لە پوژی قیامەتدا قەرینە جندەکە ی بابای کافر، بە شانازییەو دە ئی: ئەمەم ساز کردو، واتە: بۆ سزادان، خواش فەرمان بە دوو فریشتەکان دەکات، هەر بێ پروایەکی نەسەلمینی رێگر لە چاکە ی دوو دڵ، کە هاوبەشی بۆ خوا داناو، فری بدەنە ئیو ئازاری سەختی دۆزەخو:

خو دەفرموی: ﴿وَقَالَ قَرِينُهُ هَذَا مَا لَدَىٰ عَيْنِي ۖ أَلَيَّ فِي جَهَنَّمَ كُلُّ كَفَّارٍ عَنِيرٍ ۖ مُنَاجٍ لِلْخَيْرِ مُغْتَرِبٍ ۗ أَلَيْدِي جَعَلَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ فَأَلْقِيَاهُ فِي الْعَذَابِ الشَّدِيدِ ۖ﴾

شیکردنەو ی ئەم ئایەتانه، لە ھەوت بڕگەدا:

(١) - ﴿وَقَالَ قَرِينُهُ﴾ ھاونشینەکشی گوێ، لە ھالێکدا پێی دەگوێری: لەم ھالە بێتاگابووی، پەردەکە ھمان لەسەر چاو لادای، چاوت تێ دەبینی، ئەویش دە ئی:

(٢) - ﴿هَذَا مَا لَدَىٰ عَيْنِي﴾ ئەمە لە لای من نامادە ی، ئنجا زانیان گوتوو یانە: (قَرین) یانی فریشتەکە، بەلام ھەندیکیان گوتوو یانە: یانی: (قَرین) ە جندەکە ی، کە بە تەنکید تەو مانایە بەھێزترە.

ھەندیکیشان گوتوو یانە: ھاونشینەکشی لە مروۆان، بەلام بێگومان نەو ی دوو ھەمیان بەھێزترە، چونکە وشە ی (قَرین)، لە قوڕئاندا کە بەکارھاتو ە زیاتر بۆ جندیک کە لەگەل مروۆف دایەو، ھانی دەدات بۆ خرابە، بەکارھاتو، ﴿هَذَا مَا لَدَىٰ عَيْنِي﴾ ئەمە لە لای من نامادە ی، (عَینِد) بە مانای (مَعَد)، نامادەکراو، یاخود (حاضِر) نامادە، ھەردوو واتایەکەش لێک نزیکن.

(٣) - ﴿أَلَيَّ فِي جَهَنَّمَ كُلُّ كَفَّارٍ عَنِيرٍ﴾ ھەردووکتان فری بدەنە ئیو دۆزەخو، ھەر زۆر بێ پروایەکی پشت لە ھەفکەر، ناکۆک لەگەل ھەق، نەسەلمین بۆ ھەق.

بۆچى دەفەرمۇي: ھەردووکىان فرى بىدەن؟ ۋەك پىشتىش گۇمان، ئەمە
چوار مانايان ھەلەدەگرى:

۱- ئەمە فەرمانە بە دوو فرىشتەكان! واتە: ئەي دوو فرىشتەكان فرى بىدەنە دۆزەخەۋە.

۲- ياخود: خوا ﷻ لەگەل يەك فرىشتەيەق، بەلام دواندەكە بەپىنى عورقى عەردەبان، كە
جارى ۋا ھەبوۋە يەك كەسيان دواندوۋ، بەلام راناۋى دووانيان بۆ بەكارھىناۋە.

۳- واتاي سىيەمى تەۋەيە: (تَثْنِيَةُ الْفَاعِلِ نُزِلَتْ مَنَزِلَةً ثَنِيَّةَ الْفِعْلِ، أَي: أَلْقِيَ أَلْقِي)، كە
بكەرەكە كراۋە بە دوۋان، ئەمە ۋەك ئەۋە ۋايە خودى كرددەۋەكە كرابى بە دوۋان، واتە:
فرى بىدە، فرى بىدە.

۴- بەلام مەن پىم ۋايە ھەر ئەۋ دوو فرىشتانەي كە لە دنيادا چاۋدىر بوۋن بەسەريەۋە،
خو فەرمان بە ھەردوۋىكيان دەكات كە ئەۋ كەسەي بىپروايەكى بىرەزا بوۋە ۋەكەللەردەق
ۋ سەرسەخت بوۋە لە كوفردا، (عَنِيْد: أَي: الْمُعَانِدُ الْمُعْرِضُ عَنِ الْحَقِّ، عِنْدَ يَعْنِي عُنُودًا، أَي:
خَالَفَ وَرَدَ الْحَقَّ وَهُوَ يَعْلَمُ، وَالْجَمْعُ عُنْدٌ، مِثْلُ رَغِيفٍ وَرُغْفٍ)، (عَنِيْد بە ماناي (مُعَانِد)
دى، واتە: كەسەك كە پىشت لە ھەق دەكات ۋ، دەشزانى ھەقە، بەلام رەق دەكاتەۋە،
(عَنِيْد) بە (عُنْد) كۆ دەكرىتەۋە، ۋەك چۆن (رَغِيف) بە (رُغْف) كۆدەكرىتەۋە، (رَغِيف)
واتە: ناتىك، (رُغْف) واتە: نانەكان.

خوای زاناۋ شارەزا ئەۋ كەسە چەند سىفەتىكى زۆر خرابى لى ھەلەدەدات،
﴿كُلُّ صَكَّارٍ عَنِْدٌ﴾، ھەر زۆر بىپروايەكى، زۆر نەسەلمەن ۋەكەللەردەق.

۴- ﴿مَنَاجِلٌ لِلْحَبْرِ﴾، زۆر رىگەرە لە چاكە، ھەموو جوۋرەكانى چاكە.

۵- ﴿مُعْتَكِرٌ مُرِيبٌ﴾، (معتد) دەستدرىزكارو سنوورشكىن، ﴿مُرِيبٌ﴾، بە دوو واتايان
دى:

۱- بە واتاي خۇي دوو دَل (مُرتاب) بوۋە.

ب- به مانای (المُدْخِلُ فِي الرِّيبِ)، خه لک که وینه نیتو دوو دلّی و گومانه وه.

(٦) - ﴿الَّذِي جَعَلَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ﴾، ئەو که سه ی له گه لّ خوا دا په سترای دیکه ی دانا وه، (الذی) که (إِسْمَ مَوْصُولٍ) ه، به ده له بوّ ئەوه ی پیشی، ده شگونجی نیهاد بی و، دوایه که ی گوزاره یه، ئەمه جهوت سیفەت.

(٧) - ﴿فَالْيَأْيُ فِي الْعَذَابِ الشَّدِيدِ﴾، ده جا هه ردووکتان فری بده نه نیتو سزایه کی هه ره سهخت و دزواره وه، ئەمه ش جهخت کردنه وه ی فه رمای یه که مه، که فه رموی: ﴿أَلْيَا فِي جَهَنَّمَ﴾، پیشی فه رموی: ﴿أَلْيَا فِي جَهَنَّمَ﴾، لیره ش ده فه رموی: ﴿فَالْيَأْيُ فِي الْعَذَابِ الشَّدِيدِ﴾، که واته: ئەو دوزهخه سزایه کی زور سهخت و بی په زای تیدایه.

مەسەلەى چۈرەم:

پاكانە بۇ خۇ كىردى قەرىنە جەندەكە، كە باباى كافىر ھەر خۇى لە گومرايەكى دوردا بووۋە ئەو ياخىى نەكردوۋە، پىگىرتىنى خواش ۱۷ لە دەمەقالتى و مشتومپان لەلاى، بە بەلگەى ئەوۋى كە پىشتەر ھەرەشەى سزاي پىنگەياندوون، تىستاش بىرئارى خوا ناگۆرپى و، ستەمىش لە بەندەكان ناكات:

خو دەفەرموى: ﴿قَالَ قَرِينُهُ رَبَّنَا مَا أَطْفَيْنَاهُ وَلَكِنْ كَانَ فِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ ۝۱۷﴾ قَالَ لَا تَخْتَصِمُوا لَدِيَ وَلَا تَقْدُمْتُ إِلَيْكَ بِالْعَبِيدِ ۝۱۸ مَا يَسُدُّ الْقَوْلُ لَدَيَّ وَمَا أَنَا بِظَلَمٍ لِلْعَبِيدِ ۝۱۹﴾

شىكىردنەۋەى ئەم ئايەتانه، لە شەش بىرگەدا:

۱- ﴿قَالَ قَرِينُهُ رَبَّنَا مَا أَطْفَيْنَاهُ﴾. ھاۋنشىنەكەى گوتى: پەرۋەردگارمان! من ياخىيم نەكردوۋە. (قىرین) پىشتىرىش باسما كىرد، واتە: قەرىنە جەندەكەى، گوتى: ئەى پەرۋەردگارم! ﴿مَا أَطْفَيْنَاهُ﴾. من وام لى نەكرد ياخىى بى، (أَي: مَا جَعَلْتَهُ طَائِعًا)، من وام لى نەكرد ياخىى بى و لە سنوور دەرپچى.

۲ ﴿وَلَكِنْ كَانَ فِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ﴾. بەلكو ھەر خۇى لە گومرايەكى دوردا بوو، لىرەدا دەرەكەۋى ئەو بىبىروايە كە دەھىترى بۇ سزادان، دەيەۋى پاكانە بۇ خۇى بكات، نەستۇ پاكيى خۇى رابگەنەى و، خەتايەكە لە مى قەرىنە جەندەكە بكات، بۇيە ئەۋىش بەرگىرى لە خۇى دەكات و، دەلى: بۇ خۇى لە گومرايىدا بووۋە، ھەزى لە گومرايى كىردوۋە، نەگەرنا نەگەر بۇ خۇى ھەزى لى نەبوۋايە بە قەسەى نەكردبامايە، توانام نەبوۋە وائىكەم، لە تۆ ياخىى بى و بگەۋىتە ھالەق ملھورپى و سەرگىشىيەۋە.

بۇيەش دەفەرموى: ﴿وَلَكِنْ كَانَ فِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ﴾. بەلام خۇى لە گومرايەكى دوردا بووۋە، چونكە شتى دوور مەۋۇف بە زەھمەت دەيكاتى، واتە: ئەو لە گومرايەك دابوۋە كە زۆر رۇيشتوۋە و، دوور كەۋتوتەۋە لە ھەق، نەمە ۋەك ئەو

تایه تهی سووره ق (البقرة) یه، که دهه فرموی: ﴿إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِينَ أُتُّبِعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا وَرَأَوُا الْعَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبَابُ﴾. البقرة، واته: یادبکه وه! کاتیک نهوانه ی په پره و بیان لیکراوه، حاشا ده که نه لهوانه ی شوینیان کهوتوون، سزاو نازاریان دی و، هه موو په یوه نندیه کانیان پچراند.

لهو پرژده دا هه ر که سه خوا خوا یه قی خو ی در باز بکات، گونا هو تاوان له نه ستوی به رانه ره که ی بخت و، نه ستو پاکیی خو ی رابگه یه، به لام بیکومان هه ر خو یان فریو ده دهن، چونکه خوا ﴿هَلْ﴾ هیچ شتیکی لی په نهان نابی.

۳- ﴿قَالَ لَا تَخْصِمُوا لَدَيَّ﴾، (خوا) فه رموی: له لای من دهمه قالی و ناکوکی مه که نه، (الإختصام: المخاصمة)، (إختصام) یانی: ناکوکی و دهمه قالی و مشت و مړ.

۴- ﴿وَقَدْ قَدَّمْتُ إِلَيْكُمْ بِالْوَعِيدِ﴾، له حالیکدا من پیشت هه ر هه م بو نارد بوون، واته: هه ر هه م بو نارد بوون، که نه که ر ته هلی کوفرو تاوان و خراپه بن، سزاتان دده م، نه مه لی و ده ده گیرئ که له نیوان مرو فو بیپروا و خراپه کاره که و، فه رینه جنده که یدا، مشتمو م بووه، هه ر کامتکیان هه ولی داوه: خه تا له ملی نه وی دیکه بکات، بویه خوا ﴿هَلْ﴾ فه رمانیان پیده کات که بی ده نگ بن، چی دیکه مشت و مړ نه که نه، چونکه هیچ سوودی نیه، له حالیکدا که خوا پیشت هه ر هه م بو نارد بوون، ﴿وَقَدْ قَدَّمْتُ إِلَيْكُمْ بِالْوَعِيدِ﴾، (أَي: قَدَّمْتُ إِلَيْكُمْ الْوَعِيدَ قَبْلَ الْيَوْمِ، وَالتَّحْدِثِ جَعَلَ الشَّيْءَ قُدَّامَ غَيْرِهِ)، واته: پیش نه مړو من هه ر هه م بو نارد بوون، (تقديم): بریتیه له وهی تو شتیک بخه یه پیش دهمی که سیک.

۵- ﴿مَا يَبْدُلُ الْفَعْلُ لَدَيَّ وَمَا أَنَا بِظَلَمٍ لِلْعَبِيدِ﴾، قسه له لای من ناگورئ، واته: نهو بریار ی بوم داوون، که ده بن بیپروایان سزا بدرین و، چاکه کاران پاداشت بدرینه وهو، بریار یس له لای من ناگورئ.

۶- ﴿وَمَا أَنَا بِظَلَمٍ لِلْعَبِيدِ﴾، من سته مکاریش نیم بو به نده کان، واته: سزاو نازاریک که خوا ﴿هَلْ﴾ بیپروایان پی سزا دده دات، یانی: نه مه دادگه ریه کی رده هایه و، قسه کردن و

مشتومر کردن، لیره سوودی نیه، چونکه بریاری خوا بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ که لهسر بناغهی حیکمهی خوا و زانیاری خوا دامه زراوه، گۆرانی بهسهردا نایهت، شتیک گۆرانی بهسهردا دیت که ناههق بی، بهلام (۲ + ۲) له دنیاو قیامهتدا هه ر دهکاته (۴)، شتی راست چهسپاوه، نهوه شتی ناههقه که گۆرانی بهسهردا دی.

که دهفرموی: وَقَدْ فَدَمْتُ الْيَكْرَ بِالْوَعِيدِ، نهم (ب)هی (بالوعید) وهک (ب)ی وَأَمْسَحُوا بَرْءُكُمْ ... إِنَّمَا أَمَانَةٌ، تهنیا بۆ جهختکردنهوهو زیاتر بههیزکردنی واتایه کهیه، که دهفرموی: مَا يَدُلُّ الْقَوْلُ لَدَيَّ، (آی: لَسْتُ مُبْطِلًا فِي الْوَعِيدِ قَوْلًا وَالتَّعْرِيفُ لِلْعَهْدِ، وَمَا لَيْسَ بِبَاطِلٍ فَلَا يُبْدَل).

که دهفرموی: مَا يَدُلُّ الْقَوْلُ لَدَيَّ، واته: من له هه ره شه کردنه کهمدا لهسهر ناههق نهبووم، چونکه هه ره شه قسهیه، الْقَوْلُ، که (آل)ی ناساندنی لهسهره، بۆ (عهده)، واته: له قسه کهمدا، واته: له هه ره شه کهمدا که به قسه ناردبووم، ناههق نهبووم، هه ر شتیکیش که ناههق نهبی ناگۆردی.

نجا که دهفرموی: وَمَا أَنَا بِطَائِرٍ لِّلْعَبِيدِ، واته: له نهجامی نهوهدا که من ستهمکار نیم بۆ بهندهکانم، بۆیه پیشتر هه ره شه بۆ ناردوون و، ناگادارم کردوونهوه، که واته: نهگه ر هه ره شه بۆ نه ناردبانابه، نهو کاته ستهمیکی گه وره دهبوو له منهوه بهران بهر به بهندهکانم.

پیشتریش گوتمان: وشهی (ظلام) که به کارهاتوه، هه ندیک له زانیان کوتوو یانه: هه ر به مانای زولمه، (ما أَنَا بِظَالِمٍ لِّلْعَبِيدِ)، به لام له راستیدا (ظلام) ریزگهی زیده رۆیی (صیغه مبالغه)یهو، نه مه چه ند واتایه کی هه ن: / نهگه ر ستهمم له بهندهکانم کردبایه، زۆر ستهمکار دهبووم.

ب/ سیفەتەکانی خوا ھەموویان لە لووتکەدان، کەواتە: ئەگەر ستەمکردن سیفەتێکی
 خوا بووایە، دەبووایە خوا (ظَلَّامٌ بَيْتٌ، واتە: زۆر ستەمکار بێت، بەلام وانیە.

ج/ لەبەر ئەوەی ستەمی خوا لە بەندەکان، لە ھەموویان دەبن، مانای وایە دەگاتە
 ستەمیکی زۆر، بۆیە بە (ظَلَّامٌ) ھێناویەتی.

مسه له ی پټنجه م و کۆتایی:

له پۆزی قیامه تدا خوا له دۆزه خ ده پرسئ: ئایا پر بووی؟ نه ویش ده ئی: زیاده ماوه؟

خوا ده فرموی: ﴿يَوْمَ نَقُولُ لِحَمَلِهِمْ هَلْ أَمْلَأْتُمْ وَنَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِيدٍ﴾

شیگردنه وهی ئهم ئایه ته، له سی برگه دا:

(۱) - ﴿يَوْمَ نَقُولُ لِحَمَلِهِمْ﴾، نهو پۆژه که به دۆزه خ ده ئین، ﴿نَقُولُ﴾، خویندراویشه تهوه: (یقول)، واته: نهو پۆژه که خوا به دۆزه خ ده فرموی:

(۲) - ﴿هَلْ أَمْلَأْتُمْ﴾، ئایا پر بووی؟

(۳) - ﴿وَنَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِيدٍ﴾، نهویش ده ئی: ئایا زیاده هه به؟

زانایان له باره ی نهو پرسیار و وه لآممه وه، قسه ی زۆریان کردوه:

أ- هه ندیکان گوتوو یانه: نهو پرسیارو وه لآممه راسته قینه یه، واته: خوا ﴿يَوْمَ﴾ له دۆزه خ ده پرسئ، دۆزه خیش ناوا وه لآم ده داده وه، نه گهر به کیک بلی: دۆزه خ شتیکی زیندوو نه؟ ده گوترئ: خوا ﴿يَوْمَ﴾ که نه ندامه کانی مرووف: پئ و ده ست و پټست و هتد دینیتنه دوان، وه ک ده فرموی: ﴿يَوْمَ نَشْهَدُ عَلَيْهِمْ أَلَيْسَتْهُمْ وَأَبْدِهِمْ وَأَرْحَامُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾، النور، مانای وایه دۆزه خیش بئیتنه قسه بو خوی بالاده ست زۆر ئاساییه.

ب- هه ندیک گوتوو یانه: لیره دا مه به ست پتی مه جازه، واته: دۆزه خ هینده فراوانه، هه ر تیی ده کری و پر نابئ، وه ک خوا پتی بفرموی: نه ری پر بووی؟ نهویش به زمانی حال بلی: کوا زیاده ماوه؟ که واته: له بهر نه وه ی دۆزه خ زۆر فراوانه وه ک نه وه بلی وایه.

به لآم پرسیار کردن و وه لآمده وه که، چ راسته قینه بی، مه جازی بی مه به ست لپی دوو شته:

۱- يان مەبەست پنى فراوانى دۆزەخە، كە جىي ھەمووانى تىدا دەيتتەو.

۲- ياخود مەبەست پنى زۆرىي ژماردى ئەوانەيە كە دەخرىنە دۆزەخەو، ھىندەي دەخرىنە نىيى، وەك خوا ﷻ پنى بفرموى: پر بووى؟ يانى: ئەو ھەموو خەلكت ھاتۆتە نىيى! تەويش بلى: نەگەر ھى دىكەش ماون، بايىن.

لىرەدا كە دۆزەخ دەلى: ﴿هَلْ مِنْ مَّزِيدٍ﴾، پسپۇراني زمان گوتويانە: ((مَزِيد) مَصْدَرٌ مِمِّيٌّ بِمَعْنَى الزِّيَادَةِ، أَوْ اسْمٌ مَفْعُولٍ مِنْ زَادَ، أَي: هَلْ مِنْ جَمَاعَةٍ آخَرِينَ يُلْقَوْنَ فِيْ)، (مَزِيد) يان چاوكى ميمىيە بە ماناي زىادە، يان ناوى بەركارە لە كىردارى (زاد)، يانى: ئايا زىادە ھەيە؟ ياخود زىادكراو ھەيە؟ ئايا كۆمەلى دىكەش ھەن بخرىنە نىيىم؟ نەگەر (مَزِيد) چاوكى (ميمىي) بى، بە ماناي زىادە دى، واتە: زىادە ھەيە؟ بەلام نەگەر ناوى بەركار بى و، لە (زاد)و ھاتبى، يانى: ئايا خەلكى دىكەي زىادكراو ھەن، بخرىنە نىيىم؟ نىجا ھەردوو واتايەكان، ھەم فراوانىي دۆزەخ كە جىي ھەمووانى تىدا دەيتتەو، ھەم زۆرىي ئەوانەي دەخرىنە دۆزەخەو، تەم تەعبىرە ھەردووكيان دەگەيەنى.

ھەلبەتە تەم ئايەتە تەووش دەگەيەنى كە دروستكراوەكانى خوا، ئەو تەركەي بۇيان دانراو، زۆر تامەرزۆن ئەو تەركە جىيەجى بكن و، پستەي: ﴿هَلْ مِنْ مَّزِيدٍ﴾، ئايا زىادە ھەيە؟ ياخود خەلكى زىادكراو ھەيە؟ بۇنى تەوھى لى دى كە دۆزەخ زۆر ئارەزوومەند بى، زۆر خۆزگە بخوازى خەلكى زياترى بخرىنە نىيى، وەك لە سوورەتى (المالك)دا دەرەموى: ﴿كَأَدْنَمِزُ مِنَ الْغَيْطِ...﴾ (دۆزەخ) خەرىكە لە پقان لىك بىتەو، بېچرى، تەوئەندە پق داگرتوويەو پق داگىرساوە لە بىيروايان.

كۆتايى تەم دەرەش بە تەو فەرمايشتەي پىغەمبەر ﷺ دىنين كە تىشكى زياترمان بۆ دەخاتە سەر چەمك و واتاي ئەو ئايەتە موبارەكە، پىغەمبەر ﷺ دەرەموى:

إِلَّا تَزَالُ جَهَنَّمُ يُلْقَى فِيهَا وَتَقُولُ: هَلْ مِنْ مَزِيدٍ؟ حَتَّى يَضَعَ رَبُّ الْعِزَّةَ قَدَمَهُ،
فَيَنْزِلُ بِغُضِّهَا إِلَى بَعْضٍ وَتَقُولُ: قَدْ، قَدْ، بِعِزَّتِكَ وَكَرَمِكَ، وَلَا يَزَالُ فِي الْجَنَّةِ فَضْلٌ حَتَّى
يُنْشِئَ اللَّهُ لَهَا خَلْقًا فَيُسْكِنَهُمْ فَضْلَ الْجَنَّةِ (أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ: ٤٨٤٦، وَمُسْلِمٌ: ٢٨٤٨،
وَالْتِّرْمِذِيُّ: ٣٧٧٢، وَالنَّسَائِيُّ: ٧٧١٩).

واته: دۆزهخ هەر خەلکی فری دەدرێته نێو، ئەویش هەر دەلێ: نایا زێده
ههیه، بێ؟ ههتا پهروهردگاری خاوهن بالادەستی و ههیهت، پێی خۆی دهخاته
نێو، ئنجا دۆزهخ دێتهوه بهک و دەلێ: (قَدْ قَدْ) [ئهو دهنگه ی لێ دێ]، سوێند
به عیززهت و کهڕهمی تۆ (تهواو پر بووم)، بهههشتیش شوێنی زیادهی هەر
تیدا دهمین، تاكو خوا ﷻ کهسانکی بو دروست دهکات و له شوێنه زیادهکهی
بهههشتدا نیشتهجێیان دهکات.

کهواته: دۆزهخ به دهسهلاقی بێ وێنه ی خوا و، به قههرو غهزه ی خوا پر بێ
و، بێتهوه بهک، بهههشتیش مهگهر خوا خه لکیکی دیکه ی بو دروست بکات،
ئهگهرنا هیچیان پر نابن.

ههلبهته لێره دا که باسی (قَدْ) کراوه، زانایان زۆربه ی هه ره زۆریان تهمه یان
تهئویل کردوه بهو واتایه که خوا ﷻ به سیفه ی جهلال و ههیهتی خۆی به
دۆزهخ دهلێ: بێتهوه بهک، تهمه تهعبیر کراوه و پناکراوه بهوه ی که چۆن
که سێک پێ له سه ر شتێک داده نێ و مه رزه م و ملکه چی دهکات، که مه سه له پێ
له سه ر دانان نیه، مه به سه ت نه وه یه: خوا ﷻ به قههرو جهلال و ههیهتی خۆی
فه رمان به دۆزهخ دهکات، بێتهوه بهک و پر بێ، بهههشتیش هینده فراوانه،
خوا ﷻ دروستکراوانیکی دیکه ی تایبه تی بو دروست دهکات، که بهههشتیان پێ
پر بکات.

له خوای پهروهردگار دهپاریینهوه به لوتف و کهڕهمی خۆی وامان لێ بکات،
تیمه شایسته ی بهههشت بێن و، له بهههشته کانی خوا دا نیشته جێ بێن، خوا

ھانپاریزی لەو سیفەت و حال و نیازو مەبەست و قسەو ھەڵس و کەوتانەیی،
بەرەو دۆزەخمان دەبن.

خوایە لوتف و کەرەمی خووی لەو کەسانەمان بگێڕێ کە لە ڕۆژی دوايي
دا، لە بەھەشتەکانیدا نیشتەجێ دەبن و بە دیداری شاد دەبن و، بە دیداری
پێغەمبەری خاتەم موحەممەد ﷺ، سەرچەم پێغەمبەران (عليهم السلام) شاد
دەبن، سەرنجاممان خێر بکات.

خوایە لوتف و کەرەمی خووی بە ئیسلامەو ھەمانژیەنی، بە ئیمانەو ھەمانژیەنی، و،
سەرنجامی دنیاو دواڕۆژمان خێر بکات.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسى سۆيەم

نهم دهرسه مان دهرسى سييم و كوټاييه و، له پازده (۱۵) نايهت پيک دي،
 نايهته کالي: (۳۱ - ۴۵)، لهو پازده (۱۵) نايهته دا:

ب- له سې نايه ته کانی: (۳۶ و ۳۷ و ۳۸) د، سهرنجیک له میژووی ګه لانی فوتاوو، سهرنجیکش له دروستګرانی ګه ردوون دراوه.

ج- له کوتایى دا له نایه ته کانی: (۲۹ - ۴۵) دا، چهند پښماییه ک بو پیغمهبرى کوتایى موحهمده ﷺ خراونه وو، که سهرجه م پینج پښماین و، باسی قیامه تیشیان له گه لدا ټیکه لکتش کراوه.

[illegible]

سِرَاعًا ذَٰلِكَ حَشْرٌ عَلَيْنَا يَذِيرُ ﴿٣١﴾ نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِجَبَّارٍ فَذَكِّرْ بِالْقُرْآنِ مَنْ يَخَافُ وَعِيدِ ﴿٣٢﴾

مانای دهقاو دهقی نایه تہکان

اھەرودھا بەھەشتیش بو پارێزکاران نیزیک خرایەو، (بو گەشتیان پیتی) دوور نیە ^(٣١) ئەمە ئەو بەلتنەبە کە پیتان دەدری، بو ھەر بو لای خوا گەراودەبەکی پارێزەر ^(٣٢) کەسێک کە بە پەنھانی سام و ھەبەت لە خواي بە بەزەبی دەکات و، بە دلکی ساغی گەراودە ھاتو (بو خزمەت خوا) ^(٣٣) پیتان دەگوتری: بە سەلامەتی و بێ مزەبەتی بچنە تێ، ئەو رۆژی ھەر مانەو بە ^(٣٤) ھەرچی بیانەوی لەویدا ھەیانەو زێدەشمان لە لایە ^(٣٥) لەپیش وانیش (بپروایەکان) دا گەلێک سەدەمان قەر کردوون، کە زەبرو ھێزیان لەوان توندتر بوو، لە ولاتاندا پشکنیان کرد (بو دۆزینەوی پەناگەبەکی دەرباز بوون)، نایا پەناگە ھەبوو؟ ^(٣٦) بە دلنایی لەویدا کە باسکرا، بەندو بیرخستەو ھەبە بو ھەر کەسێک، دل و عەقلی ھەبێ بو تێگەشتن، یان لە حالیکدا کە نامادەبە گوێ رادیری ^(٣٧) بە دلناییشەو ناسمانەکان و زەوی و ئەوێ تیوانیانمان لە شەش رۆژاندا (بە شەش قۇناغ) دروستکردوون و، ماندوویمان تووش نەبوو ^(٣٨) دەجا (ئەو موحەممەد!) لەسەر ئەوێ دەلێن (لە کوفرو قسە خراپ) خۆراگرەو، بە ستایشکردنەو پەروردگارت بە پاک بگرە، پێش خۆرھەلاتن و پێش (خۆر) ناوابوون ^(٣٩) ھەرودھا لە بەشیکی شەوگاریشدا بە پاکی بگرەو لە کۆتایەکانی کێنووش بردن (دکان) بشدا ^(٤٠) ئەو رۆژەش کە بانگەریک لە شوێنێکی نزیکەو بە بانگ دەکات، گوێ ھەلبخە ^(٤١) ئەو رۆژە کە بەراستی (خەلک) ھارژنە کە دەبێست (لە ئەنجامی فووکردنی دووھم بە کەپەنادا) ئەو بە رۆژی دەرچوون (ی خەلک لە گۆرەکانیان) ^(٤٢) بیگومان ئیمە خۆمان

دهرځه نښن و دهرځنښن و سهرنجامېش ته نښا بڼه لای ټيټمه يه ﴿۱۲﴾ ټه و پوڅه كه زه وې له ناست (گوږه كان) يان ده قلیشې به خیرایې (ددرده چن) نه وه بڼه ټيټمه كوكردنه و ده كي سينا به ﴿۱۱﴾ ټيټمه زاناترين به وه ي ده یلښن و توش توږي ليكيه ريان نې (به زور بيانكېه برودار)، نجا هر كه س له هره شه ي من دهر ترسې، به هوې فورټانه وه بيري بخه وه ﴿۱۵﴾.

شېكردنه وه ي هه نديك له وشه كان

(وَأُزْلِفَتْ): يانې: (قُرِبَتْ، أُدْنِيَتْ)، نيزيك خرايه وه، (الرُّلْفَى: الْمَنْزِلَةُ وَالْخَطْوَةُ، رُلْفَى): به ماناي پيگه و به هره ي باش دي، (الْمَزَالِفُ: الْمَرَاقِي)، (مَزَالِف) يانې (مَرَاقِي)، واته: ټه و هو كارانه ي مروف پييان له خوا نيزيك ده پيټه وه، ياخود پييان به رز ده پيټه وه، (أُزْلِفَتْ: جَعَلَتْ لَه رُلْفَى)، (أُزْلِفَتْ) واته: نيزيكييم بڼه رده خساند (أُزْلِفَتْ: قُرِبَتْ)، نيزيك خرايه وه.

(أَوَّابٌ): زور گه راوه، (الأَوَّابُ: ضَرَبٌ مِنَ الرُّجُوعِ إِذْ لَا يُقَالُ الأَوَّابُ إِلَّا فِي الْخَيَوَانِ الَّذِي لَهُ إِرَادَةٌ، الأَوَّابُ: الرُّجَاعُ)، (أَوَّابٌ): جوړيكيه له گه رانه وه، چونكه وشه ي (أَوَّابٌ) ته نښا بڼه ژيانداريكي خاودنې هه ست و ويست، به كارده هينري، (الأَوَّابُ: الرُّجَاعُ)، زور گه راوه.

(مَتِّبٍ): (النُّوبُ: رَجُوعُ الشَّيْءِ مَرَّةً بَعْدَ أُخْرَى)، (نُوبٌ): نه و ده شتيك جار له دواي جار بگه رته وه، (وَالْإِنَابَةُ إِلَى اللَّهِ: الرُّجُوعُ إِلَيْهِ بِالتَّوْبَةِ وَإِخْلَاصِ الْعَمَلِ)، (إِنَابَةٌ): بڼه لای خوا واته: گه رانه وه بڼه لای به گه رانه وه ي كرده ي و به ساغكرده وه ي كرده وه كانه وه.

(سَلَامٍ): (السَّلَامُ وَالسَّلَامَةُ: التَّعَرُّي مِنَ الْآفَاتِ الظَّاهِرَةِ وَالْبَاطِنَةِ)، وشه ي (سَلَامٍ وَ سَلَامَةً): بريته له پاكي، له گرفت و نارده حه تي به روا له تي ده روونيه كان،

دەگوتری: (سَلِمَ يَسْلَمُ سَلَامَةً وَسَلَامًا)، واتە: سەلامەت بوو، سەلامەت دەبێ، سەلامەتی، ھەروەھا سەلامیش بە مانای ناشتی و بێ بەلایی دی.

(قَرْنٍ): (الْقَرْنُ: الْقَوْمُ الْمُقَرَّبُونَ فِي زَمَنِ وَاحِدٍ، وَالْجَمْعُ: قُرُونٌ)، (قَرْنٌ)، کۆمەڵە خەڵکیکن لە کاتی کدا بە یەکەوێ ژیاون، (قَرْن) بە (قُرُون) کۆدەکرێتەو، لەو بارەشەو کە نایا (قَرْن) ماوەی چەند سأل؟ زۆربە بە سەدیان داناوو ھەندیکیشان بە ھەفتا سالیان داناو، تەو بە پیتی عورف و باوی کۆمەڵگاکان و پوژگارەکان دەگوتری.

(بَطْشًا): (الْبَطْشُ: تَنَاوُلُ الشَّيْءِ بِضَوْلَةٍ)، (بَطَشَ): بە کوردیی دەبێتە زەر لێدان، بەلاماردان، چونکە بریتێ لە گرتنی شتێک بە ھەیز، بە پەلاماردانەو.

(فَقَبُولًا فِي الْبَلَدِ): واتە: بە ولاتاندا گەڕان، ولاتانیان پشکنی، ولاتانیان سۇراغ کردن، (النَّقَبُ: فِي الْحَائِطِ وَالْجِلْدِ، كَالنَّقَبِ فِي الْخَشَبِ)، وشە (نَقَب) لە دیوارو لە پیست و چەرمدا، وەک وشە (نَقَب)ە، لە تەختەدا، یانی: ئەگەر تەختە یەک کون بکە ی پیتی دەگوتری: (نَقَبَ الْخَشَبَةَ)، بەلام ئەگەر دیوار و پیست بێ (نَقَبَ الْحَائِطَ، نَقَبَ الْجِلْدَ) بۆ ئەوان (نَقَب) بەکار دەھێنێ، ھەردووکیان بە مانای کونکردن دین، (نَقَبَ الْقَوْمَ وَنَقَبُوا أَيْ: سَارُوا)، (نَقَبَ وَنَقَّبَ)، واتە: ھەم بە سیانی (ثلاثي) و ھەم بە چواریی (رباعي) ھەردووکیان بە مانای پوشتن دین، (النَّقِيبُ: الْبَاحِثُ عَنِ الْقَوْمِ وَعَنِ أحوالهم)، (نَقِيبَ): کە سێکە لە حال و بالی کۆمەڵێک دەکوڵێتەو، مشووریان دەخوات.

(مَخِصٍ): (أَي: مَخْلَصٌ، أَصْلُهُ مِنْ حَيْصٍ يَبِصُ، وَهُوَ الشِّدَّةُ، وَخَاصَّ عَنِ الْحَقِّ: حَادَّ عَنْهُ إِلَى شِدَّةٍ وَمَكْرُوهٍ)، (مَخِصٍ): بە مانای (مَخْلَص) واتە: پەناگە، شوێنی لێ دەرباز بوون، ئەصلی خۆی لە (حَيْصٍ يَبِصُ) دەو ھاتو، یانی: سەختی و ناپەھەتی، دەگوتری: (حَاصَّ عَنِ الْحَقِّ)، واتە: لە ھەقە کە لایدا بەردو خراپەو سەختی.

(وَمَا مَسَا مِنْ نُفُوبٍ): واتە: هیچ ماندوو بوون و شەهەتییان تووش نەبوو، (مَسَّ الشَّيْءُ يَمْسُهُ مَسًّا، أَي: لَمَسَهُ يَدُهُ، وَمَسِسْتُ الشَّيْءَ، مِسْتُهُ وَمَسْتُهُ يَمَعْتَانِ)، (مَسَّ الشَّيْءُ): واتە: دەستی لە شتەدا بە دەست، دەستی گەیاندى، دەگوێری: (مَسِسْتُ شَيْئًا وَمَسْتُهُ وَمَسْتُهُ)، (مَسِسْتُ وَمَسْتُ وَمَسْتُ) هەر سێکیان بە یەک واتان، واتە: دەستم لێدا.

(لَقُوبٍ): (لَغَبٌ يَلْغَبُ: أَي تَعَبٌ وَأَعْيَا فَهُوَ لَاجِبٌ، أَي: تَعِبٌ، وَجَائِئًا سَاجِبًا، لَاجِبًا، أَي: جَائِعًا تَعِبًا)، (لَغَبٌ يَلْغَبُ) یانی: (تَعِبٌ يَتَعَبُ) ماندوو بوو، ماندوو دەبێ، (تَعِبٌ) لەگەڵ (أَعْيَا) هەردووکیان مانایان لە (لَغَبٌ) هەو نیزیکی، (لاجب) واتە: (تَعِبٌ) ماندوو، دەگوێری: (جَائِئًا سَاجِبًا لَاجِبًا) واتە: ئەو نەفەرە هات بۆ لمان بە برسیهتیی و ماندووییەتی، کە دەفەرموی: ﴿وَمَا مَسَا مِنْ نُفُوبٍ﴾، واتە: هیچ جوێرە ماندوو بوونیکمان نەگەیشتی بە دروستکردنی ناسمانەکان و زەوپییه، لە شەش پۆژاندا واتە: شەش قوناغ، لە شەش ماوەی کاتییدا.

(وَأَذْبَرَ الْجُودَ): (أَذْبَرَ) کۆی (دُبر)، واتە: کۆتایی هەر شتیک، (سَجُود) ییش کۆی (سجد) یە، واتە: کۆنوووشەکان، کەواتە: کۆتاییەکانی کۆنوووشەکان، زانیان ناویان لیکداوێتەو: (أَوَاخِرُ الصَّلَوَاتِ)، لە کۆتایی نوێژەکاندا.

(الْصَّيْحَةُ): (رَفَعَ الصَّوْتِ)، (صَيْحَةً): بە مانای دەنگ بەرزکردنەو، بە کوردیی بە (هاڤژن)م لیکداوێتەو، هەندیکیش بە چریکە، بە لām چریکە جاری وایە منداڵیکیش دەچریکێتی، بە لām هاڤژن واتە: دەنگیکی زۆر بێڕەزا، کە نەمینیوه لە پێش مندا لە تەفسیرە کوردییەکاندا، ئەو وشەیان بەکارهێنا.

(تَنَقَّوْا): (التَّنَقُّوْا: الْخَرْمُ الْوَاقِعُ فِي الشَّيْءِ)، (شَقٌّ): بریتیه لە کەلێن بەیداوون لە شتیکدا، کە پێماوێ نەگەر بە کوردیی بگوێری: قَلْبِش، ﴿تَنَقَّوْا الْأَرْضَ عَنْهُمْ﴾، واتە: زەو دەقلێشی لە راستیادا، چونکە (شەق دەبێ)، هەر عەرەبییهکیه، کوردیتدراوه، بە لām کورد بۆ شەق بوونی شتیک، قلیشانندیان بەکارهێناوه، دارە کە قلیشا، دیواره کە قلیشا، زەوییه کە قلیشا.

(سِرَاعًا): (سِرَاع) كۆي (سَرِيع) د، (وَالسَّرْعَةُ: ضِدُّ الْبُطْءِ)، (سُرْعَة) واتە: خىرايى، يىتچەوانە و دژى سستى و لەسەرەخۆييە، دەگوترى: (سُرْعَ فَهُوَ سَرِيعٌ، وَأَسْرَعَ فَهُوَ مُسْرِعٌ)، (سُرْع): ئەمە بە سيانىي (ثُلَاثِي)، (فَهُوَ سَرِيعٌ) ئەو خىرايە، خىراي کرد، ئەو خىرايەو، بە چوارىي (رباعي)يش: هاتو (أَسْرَعَ فَهُوَ مُسْرِعٌ)، هەر بە يەك واتان، واتە: خىرايى کرد، ئەو خىرايە، (وَالْجَمْعُ سِرَاعٌ)، كۆي (سَرِيع) (سِرَاع)ە، ئەمە بۆ ئىرو مە بە كاردى، (سُرْعًا) ئەويش هەر كۆي هەردوو كيانە، واتە: ئەوانەي خىران، خىرايەكان.

(جَبَّارٌ): واتە: زۆر لىكەر، تۆبزي لىكەر، (جَبَرٌ فَلَانًا عَلَى الْأَمْرِ، قَهَرَهُ عَلَيْهِ، وَأَكْرَهَهُ، وَأَجْبَرَهُ، أَي: جَبَرَهُ)، (جَبَرٌ فَلَانًا عَلَى الْأَمْرِ)، واتە: فلانكەسى ناچار کرد، زۆرى لىکرد لەسەر فلانکارە، ئنجا وەك چۆن (جَبَرٌ) هاتو، (أَجْبَرْتُ)ش هەر هاتو، ئەو کاتە ناوی بکەر (إِسْم فاعل)ى (جَبَرٌ) دەبێتە (جَابِر) و ناوی بکەر (إِسْم فاعل)ى (أَجْبَرْتُ) دەبێتە (مُجْبِر)، (جَبَّار)يش پێژگەي زیدەپۆييە، لە (جَبَر)ووە هاتو، بە لām وشەي (جَبَّار) بە مانای (الْقَاهِرُ الْعَاقِي الْمَتَسَلِّطُ)يش هاتو، واتە: مل پى کە چکەري خۆ سەپىنى لە سنوور دەرچوو، کە بێگومان لەم ئابەتە موبارەكەدا ئەو مەبەست نە، بە لکو مەبەست ئەو یە: تۆ زۆریان لى ناکەي، ناچاریان ناکەي، تۆبزيان لى ناکەي، کە بپروا بێن، بە لکو تۆ تەنيا گەياندى پەيامى پەرەردگارت لەسەرە.

مانای گىشتىي نايەتەكان

وہك لہ پٽناسەي نەم دەرسەدا گوتمان: نەم پازدە (۱۵) نايەتە، سى تەوہر دەگرنە غۇيان:

تەوہرى بەكەم: لہ پٽنج (۵) نايەتى سەرەتا پٽك دى، نايەتەكانى: (۳۱ - ۳۵)، باسى پاداشتى پارىزكاران و، خەسلەتە گەورەو سەرەككەكانى پارىزكاران.

تەوہرى دووہم: لہ سى نايەتى (۳۶ و ۳۷ و ۳۸) دا، خوا ﷻ جارٲكى ديكە، لہ كۆتايى نەم سوورەتەدا سەرنجى ھەموو لايەك رادەكيشٲتەوہ، بە تايبەتى ھى بٲپروايەكان، ھەم بۆ مٲژوو، ھەم بۆ گەردوون، كە ئەگەر تەماشاي مٲژوو بكەي و تەماشاي گەردوونىش بكەي، دەزانى كە دنيا شارى بى خاودن نيەو، نەم ژيانە دنيايىيە، قۇناغىكى ديكەي بە دوادا دى، كە تٲيدا مرؤفەكان سزاو پاداشت دەدرٲنەوہ.

تەوہرى سٲيەم و كۆتايى: لہ ھەوت (۷) نايەتى كۆتايى پٽك دى، نايەتەكانى: (۳۹ - ۴۵)، خستە پووى چەند پٲنمايى و ناموژگاربيەكى گەورەو گرٲك، لەلايەن خواي پەرەزگارەوہ بۆ پٲغەمبەرى كۆتايى موھەممەد ﷺ، كە چۆن مامەلە بكات لەكەل بٲپروايەكانداو، چۆن پەيوەندىي غۇي لەكەل خوادا مەھكەمتر بكات، چۆن چاوەرٲى بكات كەي رۆژى دوايى دى؟ نەو رۆژەي نەوان تٲستا نكوولٲى لٲدەكەن، بەلام كە دٲت، نەو كاتە حالٲى دەبن، كە وەختى خۇي حالٲى نەبوو بوون.

خوا ﷻ دەفەرموئ: ﴿وَأَرْسَلْنَا إِلَيْنَا الْمُنْفِقِينَ غَيْرَ يُعِيرُ﴾، بەھەشت بۆ پارىزكاران نيزىك خرايەوہ، شوٲنەكەي دوور نيە، (أَرْسَلْنَا) واتە: نيزىك خرايەوہ، تەدى بوچى دەفەرموئ: ﴿غَيْرَ يُعِيرُ﴾؟ واتە: وانيە كە بۆي دەچن، بۆ نەوان دوور بى، ئنجا يان لەبەر تەوہى بەھەشت بە كردار بويان نيزىك دەخرٲتەوہ، يان لەبەر

تەۋەي ئامرازو ھۆكاری وایان بۆ دەردە خستىڭىزى كە بە ئاسانىي بە بەھەشت بگەن، چونكە ئىستا ئىمە ھەر وا بە ئاسانىي باسۇ بەھەشت و دۆزەخ دەكەين، بە ئام بىگومان ھەر كام لە بەھەشت و دۆزەخ، دوو جىھان و، دوو گەردوون و، دوو شوئىنى يەكجار يەكجار گەۋرە فراوانن.

﴿ هَذَا مَا نُعَذِّبُ لِكُلِّ أَوَّابٍ حَفِيفٍ ﴾، ئەمە ئەۋەيە كە گفتتان پى دەدرى، بە ئىتتان پى دەدرى، بۆ ھەر زۆر گەراۋەيەكى پارىزەر، واتە: بۆ ھەر كەستىك كە زۆر دەگەرپتەۋە بۆ لای خوا ﴿يَا﴾ و پارىزەرىشە، پارىزەرە بۆ پەيۋەندىي ئىۋان خۆي و خوا، پارىزەرە بۆ خۆي لە گوناھو تاۋان و، پارىزەرە بۆ پەيام و بەرنامەي خوا و، پارىزەرە بۆ ئەو شەرىعەتەي خوا بۆي ئاردودە، كە لىي لانەدا.

﴿ مَن حَفِيَ الرَّحْمَنُ بِالْعَيْبِ ﴾، كەستىك لە (خوای) بە بەزدىي دەترسى بە پەنھانىي، واتە: لە كاتىكدا خۆي لە شوئىنكە لە كەس ديار نى، ياخود لە كاتىكدا كە خوا ﴿يَا﴾ بۆ ئەو پەنھان و ناديارە، لىي دەترسى، سام و ھەيىەق لى دەكات، ﴿وَجَاءَ يَغْلِبُ مُنِيبٌ﴾، بە دلىكى زۆر بۆ لای خوا گەراۋەشەۋە، ھاتۆتەۋە خزمەت خوا، بە دلىكەۋە كە ھەمىشە بۆ لای خوا زۆر دەگەرپتەۋە، چونكە ﴿مُنِيبٌ﴾، (مَنْ يَرْجِعْ مَرَّةً بَعْدَ أُخْرَى)، (منىب) كەستىكە جار لەدوای جار دەگەرپتەۋە، وشەي ئۆبەت و نۆردەش لەۋەۋە ھاتو، واتە: جار لە دواي جار دەگەرپتەۋە.

﴿ ادْخُلُوا بِسْمِكِ ﴾، واتە: پىيان دەگوتىڭىز: بە سەلامەتىي و بى بەلایى بچنە نىۋ بەھەشتەۋە، بگومان (ھای) سەر ﴿ادْخُلُوا﴾، بە سىاق دەزانىڭىز كە مەبەست پىنى بەھەشتە، چونكە پىشتەر باسۇ بەھەشت كراۋە، ﴿وَأَرْسَلْنَا إِلَيْكَ لُمُتَيْنِ عَبْرَ بَعِيدٍ﴾، ﴿ذَلِكَ يَوْمُ الْخُلُودِ﴾، پىيان دەگوتىڭىز: تەۋە رۆژى ھەمىشە مانەۋە، رۆژى ھەر ماۋبوۋنە، واتە: جارىكى دىكە مردن و لە نىۋ چوۋن بەسەرتاندا نايەت.

﴿ هُمْ مَائِنَاءٌ وَفِيهَا ﴾، ھەرچى بىانەۋى، ھەرچى بىخوازن بۆ ئەۋان لەۋىدا ھەيە، ۋەك لە شوئىنى دىكە دەفەرەۋى: ﴿وَفِيهَا مَا نَسْتَهِيهِ الْأَنْفُسُ وَلَكِنَّهُ﴾

الْأَعْيُنُ... ﴿٧٨﴾ الزُّخْرُفُ، واته: هرچی نه فسه گان بیخوازن و، چاوه گان چژی
 لیوهر بگرن، لهویدا ههیه، ﴿وَلَدَيْنَا مَزِيدٌ﴾، تیمه زیاده شمان له لایه، واته: زیاده
 لهوهی خویمان ده بخوازن، بگره نیعمهتی و له بههشتی هه، که تیتستا نازانین
 چین وهک له فه رمایشته که ی پیغه مبهردا هاتوه ﴿إِقَالَ اللَّهُ: أَغْدَدْتُ لِعِبَادِي
 الْمَالِحِينَ مَا لَا عَيْنٌ رَأَتْ، وَلَا أُذُنٌ سَمِعَتْ، وَلَا خَطَرَ عَلَى قَلْبِ بَشَرٍ﴾ (آخرجه احمد:
 ۸۱۲۸، البخاری: ۳۰۷۲، ومسلم: ۲۸۲۴، الترمذی: ۳۱۹۷)، واته: خوا فه رمووی:
 له بههشتدا نیعمهتی وام ناماده کردوه بو بهنده چاکه کانم: نه هیچ چاوێک
 بینویهتی و، نه هیچ گوێهک بیستویهتی، نه به خه یال و نه ندیشهی هیچ
 که سیشدا هاتوه.

﴿وَكَمْ أَمْلَكْنَا قُلُوبَهُمْ مِنْ قَرْنٍ﴾، واته: زۆر سه دهه مان له پیش نه واندا قهر کردن
 (فه وتاندانن)، هیچ که سیاهمان لی نه هیشتن، قهر بر بوون، ﴿هُمْ أَنْذَرْنَاهُمْ يُطْغَا﴾،
 نه وان زه بریان توندتر بوو له وان، واته: نه وانهی فه وتاندوومانن له کافران
 رۆژگاری تو نهی موحه ممهده ﴿! زه بریان توندتر بوو، به هیزتر بوون، ﴿مَقْبُورًا فِي
 الْأَلْبَدِ﴾، زۆر به ولاتدا گه ران و سوراغ و پشکنینان کرد، ﴿هَلْ مِنْ عَجِيسٍ﴾، نایا
 هیچ په ناگهیهک ههیه، خوێ تیبگرن، له به لای سزای خوا بیانباریزی؟ به لام بن
 سوود بوو، یاخود: ﴿مَقْبُورًا فِي الْأَلْبَدِ﴾، واته: زوریان دنیا له سهنگ و شوورن نا،
 زوریان دنیا هه نکوولی، زۆر سه ر زهویان دهستکاری کرد، قه لایان لی دروست
 کردن، باغ و بیستانیان لی ناشتن، رووبارو جوگه یان لی هه لبه ستن، شاریان لی
 دروست کردن، به لام: ﴿هَلْ مِنْ عَجِيسٍ﴾، نایا هه موو نهوهی دروستیان کردبوو،
 وابوو بیته هوی په نادانیان و ده رباز بوونیان، بویان بیته په ناگهیهک؟ بیگومان
 نه خیر، نه مه پرسیار کردنی نکوولی لیکه رانهیه، نایا ده رباز بوون و شوینی ده رباز
 بوونیان دهستکهوت؟ بیگومان نه خیر.

﴿إِنْ فِي ذَلِكَ لَذِكْرٌ لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ﴾، به دنیایی لهوهدا که باسکر،
 بیرخسته وه ههیه و، په ند وه رگرتن ههیه، بو هه ر که سیک دلی هه بیت، دل له

قورئاندا به مانای عقل به کارهاتوه، واته: عقلی هه بی، زانستی پزیشکیگه ری ئیستا ده ریخستوه، می شک له که لله ی سهر دایه و، پتی ده گوتری: عقل، ته نیا نه وی چه قی زانین و تیدراک نیه، به لکو به شیک له زانین په یوه ندیی به دلیشه وه هیه، که دیاره دل، که خوین ده نیری بو می شک و می شکیش به بی دل کار ناکات، به لام جگه له وهش ئیستا زانستی ده ریخستوه، که به شیک له تیدراک و زانین په یوه ندی به دلیشه وه هیه، ﴿أَوَلَمْ يَلْمِزْ أَوْ لَمْ يَلْمِزْ وَهُوَ شَهِيدٌ﴾، یا خود گوئ هه لبحات له حالیکدا که ناماده یه، واته: به گرنگی پیدانه وه، به خاتر جه مییه وه، له حالیکدا که به عقل و دل و به نیراده ناماده یه، گوئ هه لبحات، ﴿أَلَمْ يَلْمِزْ﴾، واته: گوئ فری بدات، یانی: وا گوئی هه لخصتوه، گوئی که هی نه و نه ماوه و فری داوه، به س بو گوینگرتن.

﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ﴾، به دنیایی تیمه ناسمانه کان و زهویی و نه وهی ده که ویتته نیوانیانه وه له شهش پوزان هینا ومانه دی، واته: به شهش قوناغ، ﴿وَمَا مَسَّكَا مِنْ عُزْبٍ﴾، هیچ جوړه ماندیو بوو نیکیشمان تووش نه بوو، ته مه وهک پیشتریش گوتمان: که خوا ﴿لَا﴾ له کوتابی نه م سووره ته دا، جار یکی دیکه، سه رهنجمان بو میژوو و گه ردوون راده کیشیتته وه، به لام لیته دا زور به کورتی پیشتر هه م له باره ی سه رنجدانی گه ردوونه وه، که له وی سه رنجدانی گه ردوون پیشخرا بوو، دواپی سه رنجدانی میژوو، هاتبوو، به لام چ سه رنجدانی گه ردوون، چ سه رنجدانی میژوو، به کی چهن د نایه تیکیان بو ته رخان کرابوون، سه رنجدانی گه ردوون نایه ته کانی: (۶ - ۱۱) واته: شهش نایه ق بو ته رخان کرابوون و، سه رنجدانی میژووش سی نایه ته کانی: (۱۲ و ۱۳ و ۱۴) ی بو ته رخان کرابوون.

به لام لیته دا سه رنجدانی میژوو به ک نایه ت و، سه رنجدانی گه ردوونیش به ک نایه ق بو ته رخانکراوه، واته: نه گه ر تو ته ماشای میژوو بکه ی، یان ته ماشای گه ردوون بکه ی، هه م میژوو پیت ده لی و، هه م گه ردوون پیت ده لی، که نه م

ژيانە دنيایيە نابى تاکە دەرڤەق تيدا ژيان بى، بەلکو قۇناغى دیکەى بەدوادا دى، عەقْل و لۆژیک وا دەخوازن، هەر کەسێک بە عەقْل و دَل و بە وێژدانەوه، سەرنجى مێژوو بدات، کە چۆن خوا ﷻ بەسەر گەلە باخییەکانیدا پاز نەداوه، بەلکو کاتیک لایانداه، سزای داو، هەر وهها کاتیک مەرۆڤ بە عەقْل و دَل وه، سەرنجى گەردوون بدات، کە هیچ شتیک لە گەردووندا نیه، بەوپەڕى پێک و پێکیى دروست نەکرا بى، کۆى گەردوونیش بەهەمان شێوه، کاتیک سەرنجى ئەو دوو کتیبە دەدات، کتیبى مێژوو و کتیبى گەردوون، هەردووکیان بە زمانى حال پێى دەلێن: دنیا شارى بى خاوهن نیه، ئەم ژيانە دنيایيە، ژيانى دیکەى بەدوادا دى، کەواته: زیندووکرانەوهو کۆکرانەوهو لێبەرسانەوهو سزاو پاداشت هەن، خوا دەفەرموى: ﴿وَمَا مَسَا مِنْ لُعُوبٍ﴾، ئاسمانەکان و زەوییمان بە شەش قۇناغ دروست کردوون، هیچ ماندوو بوومان تووش نەبوو، ئەمە هەم بۆ پێشاندانى بى سنوورى دەسلەت و توانای خۆى پەرودەرگاره، هەم بۆ بەرپەرچدانەوهى قسەى جووله کەکانیشە، کە ئێستاشى لەگەڵدایى لە (پەیمانى کۆن) دا، دەلتى: خوا ﷻ لە شەش پۆژەکانى هەفته دا، هەموو شتەکانى خۆلقاندوون، دواىى لە پۆژى شەممە دا خوا پشوویدا و ئیسراحتى کرد، کە بێگومان جووله کە لە (پەیمانى کۆن) دا، لەو بوارەداو لە زۆر بوارى دیکەشدا، خۆى پەرودەرگارىان وهک مەرۆڤ تەماشاکردوه، قیاسیان کردۆتە سەر مەرۆڤ، کە مەرۆڤ بە نیش و کارهوه ماندوو دەبى، دەبى ئیسراحت بکاو پشوو بدات، وایانزانیوه خۆى بى وێنەش هەر وایه، کە بەدلتیایى ئەوه لادان بووه، لەوهى لە ئەسلدا خوا ﷻ لە تەوراتدا فەرموویەتی: ئەو تەوراتە ئەصلیهى خوا بۆ مووسای ناروده، شتى وای تیدا نەبووه، بەلام کۆچراره، دەستکاریکراوه، ئنجا ئەمە بەرپەرچدانەوهى ئەوهه.

لە کۆتایى دا خوا بە پێغەمبەرى خاتەم ﷺ دەفەرموى: ﴿فَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَفْعُلُونَ﴾، خۆراگر بە سەر ئەوهى دەلێن، واتە: لەبەر ئەوهى ئەو قسانە دەکەن، قسەى ناشایست و ناریک بەرانبەر بە خوا، بەرانبەر بە پێغەمبەر ﷺ.

به رانبر به قورن، به رانبر به زیندو و کرانه و دو سزاو پاداشت ده کهن، تو
 هاوسه نگی خوت تیک مه ددو خو اگریه و پشوو دریز به له سهر به رنامه کی
 خوت، ﴿وَسَيَحْمَدُ رَبَّكَ قَلَّ طُلُوعُ الشَّمْسِ وَقَلَّ الْغُرُوبُ﴾، به ستایش کردند و
 په روه ردگارت به پاک بگره، پیش خوره لاتن و پیش خو ر ناوا بوون، که دواپی
 له مه سه له گرنگه کاند، زیاتر تیشکی ده خهینه سهر نهو مه سه له یه.

﴿وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَيَعُوهُ وَأَذْبُرَ الْشُّجُورَ﴾، هه روه ها له شه و گاریشدا په روه ردگارت به
 پاک بگره، له کوتایی کر نوو شه کاند، که مه به ست پتی نو یژه کانه.

﴿وَأَسْمِعْ يَوْمَ يُنَادِ الْمُنَادُ مِنْ مَّكَانٍ قَرِيبٍ﴾، هه روه ها گو ی هه لڅه، گو ی رادیره
 به گرنگی پیدانه و، گو ی بگره، نهو روزه بانگه ریک له شویتیکی نیزیکه و
 بانگ ده کات، واته: نهو بانگه ره که بانگ ده کات، هه موو که س بانگه کی
 ده بیست، وک له شویتیکی نیزیکه و بانگی کرد بی، چونکه ته گهر بانگیک
 له شویتیکی نیزیکه و بی، خه لک هه مووی ده بیست، لیره دا مه به ست پتی
 نه ویه که خه لکه که هه مووی نهو بانگه ده بیست و نهو بانگه بریتیه: لهو
 هارژنه ی له نه جامی فووی دوو ده می نیسرافیلدا به که رنه ادا دینه دی.

﴿يَوْمَ يَسْمَعُونَ الصَّيْحَةَ بِالْحَقِّ﴾، نهو روزه گو یان له هارژنه که (له دهنک
 و سه دا) گه وره که ده بی به هه ق، به راستی گو یان لی ده بی، ﴿ذَلِكَ يَوْمُ
 الْخُرُوجِ﴾، نهو ده روزه دهر چوونه، روزه هاتنه دهره، واته: هاتنه دهری خه لکه له
 گوره کانیان.

﴿إِنَّا نَحْنُ نُحْيِي وَنُمِيتُ وَإِلَيْنَا الْمَصِيرُ﴾، تیمه هه ر خومان ده ژینین و ده مریتین،
 سه رنجامیش ته نیا بو لای تیمه یه.

﴿يَوْمَ نَسْفُكُ الْأَرْضَ غَنَمًا سَرَاعًا﴾، نهو روزه زهوی له ناستیاند، ده قلیش
 نه وانیس به خیرایی دینه ده ری، ﴿ذَلِكَ حَسْرَةُ الْعَالَمِينَ﴾، نهو ده کورکند و هیه که
 له سهر تیمه ناسانه!

خو، بۆیە خوا ﷻ له سوورەتی (النساء) دا دەفەرمووی: ﴿إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرَكِ
 الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ وَلَنْ يَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا﴾ النساء، واتە: بە دُنیاوی دەغەلەکان
 لە پلەی خوارەوهی ئاگردان و، تۆ هیچ پشتیوان و هاوکاریکت بۆ ئەوان چنگ
 ناکەوێ.

مەسەلە گىرەكەكان

مەسەلەى يەكەم:

نەزىك خىرائەۋەى بەھەشت لە پارىزكارانىك كە زۆر بۇ لای خوا دەگەرپنەۋەو، پارىزەرن و سام و ھەيەتيان بەرانبەر بە خوا ھەيەو، دلىكى ساغ و بنى خلتەيان ھەيە، پتيان دەگوتىرى: بە سەلامەتتىي بچنە بەھەشتەۋە، ھەرچى بيانەۋى تتيدياھەو، زىدەشيان بۇ ھەيە لە لايەن خواۋە:

خوا دەفەرەموى: ﴿وَأَزَلَّتْ الْجَنَّةُ بِالْمُتَّقِينَ ۝۳۱﴾ هَذَا مَا تُوْعِدُونَ لِكُلِّ أَوَّابٍ حَفِيظٍ ﴿۳۲﴾ مَن خَشِيَ الرَّحْمَنَ الْعَلِيمَ ۝۳۳ أَدْخُلُوهَا بِسَلَامٍ ذَلِكَ يَوْمُ الْخُلُودِ ﴿۳۴﴾ لَّهُمْ مَا يَشَاءُونَ فِيهَا وَلَدَيْنَا مَزِيدٌ ﴿۳۵﴾

شىكرەنەۋەى ئەم ئايەتەنە، لە نۇ بىرگەدا:

۱- ﴿وَأَزَلَّتْ الْجَنَّةُ بِالْمُتَّقِينَ﴾ بەھەشتىش بۇ پارىزكاران نەزىك خىرائەۋە، پيتشى خوا بەسى دۆزەخى كەرد و فەرەموى: ﴿يَوْمَ نَقُولُ لِحِمَّتِهِمْ هَلْ أَسْتَلَّاتِ وَنَقُولُ هَلْ مِن مَّزِيدٍ﴾ ئەو پۆزە كە بە دۆزەخ دەلتين: نەرى پىر بووى؟ نەۋىش دەلتى: نەرى زىادە ماۋە؟ كە ئەمە ۋەك پيتشر گۇمان: دوو واتاى ھەن:

أ- ئەگەر زىادەش ماۋن، با بيتن جيم دەپتەۋە.

ب- زۆرم خەلك خراۋەتە نىو، بۇچى تىستاش ھەرماۋن؟ (ۋ)ىش بۇ گىرەنەۋەى ئەم رستەبە، بۇ سەر ئەۋى، يانى: ۋەك چۆن ئەو پىرسىارو ۋەلامە لەگەل دۆزەخدا دەكرى بۇ بيتىرويان، بۇ پارىزكارانى بىرۋادارىش: ﴿وَأَزَلَّتْ الْجَنَّةُ بِالْمُتَّقِينَ﴾ بەھەشتىش نەزىك خىرائەۋە بۇ پارىزكاران، (الإزلاف: التقريب مُشَقَّ مِنَ الزَّلْفِ وَهُوَ الْقُرْبَةُ)، (إزلاف) بە ماناى نەزىك خستەۋەيە، كە لە ۋشەى (زَلْف)دەۋە داتاشاراۋە، (زَلْف)ىش بە ماناى نەزىكىي، بەلام

(زُلْفَى)، (الْمِنْزَلَةُ وَالْحُطُوءُ)، يانى: پىڭگو بەھەر، بۆيەش وشەي (أُزْلِفَتْ) بەکارھاتوھو خوا نہيفەرمود: (وُقِرَّتِ الْجَنَّةُ)، يان (وَأُدْنِيَتِ الْجَنَّةُ)، بەلکو وشەي (أُزْلِفَتْ) بەکارھاتوھ، واتە: بەھەشت بۆ پارىزكاران نىزىك خرايەوھو، كە لە ھەمان كاتدا پىڭگو پلەو پايەبە، بەھەرى زۆرى تىدايە بۆ پارىزكاران، كە ئەو لە تەفسىرەكاندا نەمىينيە، ئامازەيان پى كەرد بى، بەلەم بىكومان ھەر وشەيەك لە قورئاندا كە بەكارھاتوھ، لە جىياق وشەيەكى دىكە، بى حىكمەت نى، كەواتە: بەھەشت نىزىك دەخريئەوھ، بە ھەشتىك كە پلەو پايەو پىڭگو بەھەرى زۆر گەورەى تىدايە، بۆ پارىزكاران.

(۲) - (غَيْرَ بَعِيدٍ)، نەك دوور، (غَيْرَ) مَنْصُوبٌ عَلَى الظَّرْفِيَّةِ عَلَى اِعْتِبَارِ أَنَّهُ وَصَفٌ لِظَرْفِ مَكَانٍ مَحْذُوفٍ، يانى: (مَكَانٍ غَيْرَ بَعِيدٍ)، وشەي (غَيْرَ) مەنصوبە لەسەر شوئنايەتى (ظرفية)، كە لە زمانى عەرەبىيدا ئەو بەنەمايەك بەو ئىعتبارەى (غَيْرَ) وەسفە بۆ زەرفى شوئى، كە قرتىراوھ، يانى: (مَكَانٍ غَيْرَ بَعِيدٍ)، شوئىك كە دوور نى.

ئىجا بۆچى ئەم تەعبىرە بەكارھاتوھ؟

زانايان كوتووينا: (الْمَقْصُودُ أَنَّهُمْ يُحْشَرُونَ إِلَى مَقَرِّبَةٍ مِنْهَا كَرَامَةً لَهُمْ عَنْ كُلْفَةِ الْمَسِيرِ إِلَيْهَا، أَوِ الْمَقْصُودُ تَيْسِيرُ وُضُولِهِمْ إِلَيْهَا بِوَسَائِلٍ غَيْرِ مَعْرُوفَةٍ فِي عَادَةِ أَهْلِ الدُّنْيَا)، ئەمە دوو واتاى ھەن:

أ- كۆ دەكرىئەوھ بەردو شوئىكى نىزىك لە بەھەشت و، لى وەنىزىك دەخريئ، وەك رىز لىكرتنيكان بەوئى نازەھەت نەكرىن، كە خۇيان بۆ لای بەھەشت بچن.

ب- مەبەست ناسانى گەشتىنايە بە بەھەشت، بە ھۆكارو ئامرازانىك كە بۆ ئىمە زانراو نىن، لە عادەتى خەلكى دىيادا.

كە ديارە لەوئى بەس خوا دەزانئ، چ ئامرازو ھۆكارانىكى سەر سوورھىنەر دەسازئى، بۆ ئەھلى بەھەشت.

(۳) - (هَذَا مَا نُوْعِدُونَ لِكُلِّ أَوَّابٍ حَفِيفٍ)، ئەمە ئەوئەيە كە بەئىنتان پى دەدرئ بۆ ھەر زۆر گەراوئەيەكى پارتەر، ئىجا خوا (هَذَا) دواى بەھەشت كە باسى دەكات، چۆن

نیزیک دەخەرتەووە بۆ پارێزکاران، تنجا بای کۆمەڵیک خەسلەت و سیفەتی گەرنکی ئەو پارێزکارانە دەکات، کە خوا ﷻ لە گۆتەرەو بە بەلاش ئەوانەیی نەکردووە بە ئەهلی بەهەشت، دەفەرموێ: ﴿لِكُلِّ أَوَّابٍ حَفِیْظٌ﴾، بەکەمین سیفەتیان ئەوەیە کە (أَوَّاب)ن، زۆر بۆ لای خوا گەراونەووە، (الأَوَّابُ: الْكَثِيرُ الأَوَّابِ)، زۆر گەراو، پێشتر گوتمان: وشەیی (أَوَّاب) بۆ گەراونەووەی ژیاندانانی خاوەن ویست و هەست بەکاردهەیتێ، کەواتە:

سیفەتی یەكەمیان: ئەوەیە کە ئەوان زۆر بۆ لای خوا گەراونەووە، لەبەر ئەوەی مەرۆف هەم دڵ و دەروونی، هەم زمانی، هەم ئەندامەکانی واتە: هەم پڕوالەتی، هەم دەروونی، خوا ﷻ وای خۆلقانداوە بتوانی چاکە بکات و خراپە بکات، وەک چۆن فریشتە دەتوانی خورپەر و ئیلهامی خێر بخاتە دڵی مەرۆقەووە و، بەرەر و خێر بپجووڵێنی، شەیتانی، دەتوانی بەرەر و خراپە بپجووڵێنی، وەک لە فەرماشتی پێغەمبەردا هاتووە ﷺ: دڵی مەرۆف لە نێوان دوو هاندەری خێرو شەر دایە، بۆیە هەمیشە مەرۆف پێویستی بەو هەیه زوو زوو بگەڕیتەووە بۆ لای خوا.

سیفەتی دووهمیان: (حَفِیْظ) پارێزەر، (الحَفِیْظُ: كَثِيرُ الحَفِیْظِ لِدِينِهِ وَلِنَفْسِهِ)، کەسیک کە زۆر پارێزەرە، هەم دینی دەپارێزی، هەم خۆی دەپارێزی، (حَفِیْظ) واتە: زۆر پارێزەر، چونکە (حَفِیْظ) پێژگەیی زێدەرۆیی (حَافِظ)ە، (حَافِظ) یانی: پارێزەر، بەلام (حَفِیْظ) یانی: زۆر پارێزەر، وەک (عَالِم) و (عَلِيم)، واتە:

١- جەستەیی خۆیان دەپارێزن لە گوناھو خراپە.

٢- دڵ و دەروونی خۆیان دەپارێزن لە خولیاو نیازو مەبەستی خراپ.

٣- بەرنامەکەیی کە خوا بۆی ناردوون، دەپارێزن لەوێ کە لێی لادەن.

٤- ئەو کتێبە دەپارێزن کە خوا بۆی داوەزاندوون، لەوێ بەرانبەری کەمتەرەخم بێ و هەوڵ نەدەن باشی لێ تێبگەن و باشی پێوە پابەند بێ.

۵- پیغمبر ﷺ ده پاریژن لهو دی سه ریچی له فرمانی بکه.

۶- کومه لگاو دهو روبه ریان لهو ده پاریژن، که به دل و دست و زمان زانیان پې بکه یه نن.

۷- نجا نهوانه ی نه رکیان له سه ر شانیه، نه رکی به رتو ده بر دنیان و مشو ور لیخوا ر دنیان، ده یان پاریژن لهو دی زا به بن، وهک له فرمانیشتی پیغمبر دا هاتو ﷺ: (كَفَى بِالْمَرْءِ إِثْمًا أَنْ يُضَيِّعَ مَنْ يَقُوْتُ) (أخرجه أحمد: ۶۴۹۵، وأبو داود: ۱۶۹۲، والحاكم: ۱۵۱۵، والبزار: ۲۴۱۵، وابن حبان: ۴۲۴۰). واته: مروّف نهو دنده گونا هه ی به سه که سیک که ده بی بیژی نه ی و سه ره رشتی بکات، زا به یان بکات، که واته: (پاریژر) یانی: پارژر نه بو هه موو نهوانه.

(۴- مَنْ خَشِيَ الرَّحْمَنَ الْغَلِيْبَ) (نهمه ش سیفه ق سییه میانه)، که سیک که له (خوا ی) به به زه یی به په نامه کیی ده ترس، بوچی وشه ی: (الرَّحْمَنُ) ی به کاره یتاوه؟ واته: نهو که سه سام و هه یه ق هه یه، به رانه ر به خوا و، له گه ل نهو دشا که ده زانی خوا خاوه ی نهو په ری به زه ییه، که چی سام و هه یه ق به رانه ری هه یه و، به زه ییه که ی نه کردو به بیانوو و پاسوی نهو دی لی نه ترس، هه روه ها وشه ی: (الرَّحْمَنُ) ی، بو یه به کاره اتو، نه مه وهک پلار تیگر تیکی هاو به ش بو خوا دانه رانه (تَعْرِضُ بِالْمَشْرِكِينَ)، له په نادا قسه بو تیهو شان دنیانه، که نهوان نکو و لیان ده کرد لهو دی خوا ناوی (الرَّحْمَنُ) ی هه بن، وهک خوا فهرموو یه تی: (وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ اسْجُدُوا لِلرَّحْمَنِ قَالُوا مَا الرَّحْمَنُ أَنَسْجُدُ لِمَا تَأْمُرُنَا وَزَادَهُمْ تُكُورًا) الفرقان، واته: هه رکات پیتان گوترا: کړنووش به رن بو په حمان، گوتیان: په حمان چییه؟..... پیو یسته بزانیان که وشه ی (خَوْف) به مانای ترس دی، به لأم (خَشِيَّة): بریته له ترسک له گه ل به مه زن گرتندا، یانی: (الْخَوْفُ مَقْرُونًا بِالْعَظِيمِ)، بو یه خوا (خَوْف) وشه ی (خَوْف) و (خَشِيَّة) ی به کاره یتان له قور تندا، به لأم (خَشِيَّة) زیاتر له حاله ق مه دح بو زانیان، یا خود بو پروا دارانی باش، بو وینه لیره ده فهرمو ی: (مَنْ خَشِيَ الرَّحْمَنَ الْغَلِيْبَ) یان ده فهرمو ی: (إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ) ... فاطر، یان که ده فهرمو ی: (الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِالْغَيْبِ وَهُمْ مِنَ السَّاعَةِ مُشْفِقُونَ) الانبیاء.

که دهفه رموی: ﴿بِالْغَيْبِ﴾، هه نذیک گوتوو یانه: پیتی (ب) که دهفه رموی: ﴿بِالْغَيْبِ﴾، لیره دا به مانای (فی) ه، (فی الغیب)، یانی: لهو حاله تها که نهوان کهس ناگای لئین، له حاله ق په نهاندان، یا خود ﴿بِالْغَيْبِ﴾، واته: له حالیکدا که خوا ﴿بِالْغَيْبِ﴾ لئیان په نهانه، به لام نهوان سام و هه بیه تیان به رانبه ری هه هه بیه.

٥- ﴿وَمَا يَنْبَغِي مُنِيبٌ﴾، (نهمه ش سیفه ق چواره میانه، نهو پاریزکارانه ی نهو به هه شته یان بو دانراوه)، هه ر کامتیکان به دلکی زور گه راوده هاتوه، ﴿يَنْبَغِي مُنِيبٌ﴾، له نه صلدا دل و دروونی پاک و پر نیمان ده بیته هو ی نهو ی بگه ریته وه، (الْقَلْبُ سَبَبُ الْإِنْبَاءِ وَالْبَاعْثُ عَلَيْهَا)، نه دی بوچی دهفه رموی: ﴿يَنْبَغِي مُنِيبٌ﴾؟ واته: دلکه زور بو لای خوا گه راوده ته وه، نجا که دل زور گه رانه وه بو لای خوی تیدابوو، خاوده نه که شی هه روا ده ب و نهو قه لبه، قاله که شی له گه ل خویدا بو لای خوا ﴿يَنْبَغِي مُنِيبٌ﴾ ده گپریته وه، که واته: نهمه چوار سیفه ق زور گه ورده گرنگ، بو نهو پاریزکارانه ی خوا به هه شتی بو دانان.

له کو تایی دا دهفه رموی: ٦- ﴿أَدْعُلُوهُمْ سَلَامٌ﴾، (پتییان ده گوتری، یان پتییان ده لئین: به سه لامه تیی بچنه تیی، واته: بچنه به هه شته وه، پتیشتر گو مان: (السُّلَامُ وَالسَّلَامَةُ: التَّعْرِی مِنَ الْأَقَاتِ الظَّاهِرَةِ وَالْبَاطِنَةِ)، وشه ی (سَلَامٌ) و (سَلَامَةُ) واته: پاکیی و، دووری له درده به لا دروونی و پواله تییه کان، لیره شدا وشه ی سه لام دوو واتا هه لده گری:

به که م: بئ به لایی له هه ر جوړه نازاریک، له ماندوو به تیی و ناره حه تیی و خه فته و ... هتد.

دوو م: ﴿يَسْلَمُ﴾، واته: (بِتَسْلِيمٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ)، به سلاو لیکردنی فریشتانه وه.

به لکو ده گونجی مه به ست پتی سلاو کردنی خوا بئ، وه که له سوورده ق (یس) دا دهفه رموی: ﴿سَلَامٌ قَوْلًا مِنْ رَبِّ رَجِيمٍ﴾، یس، سه لام قسه به که ده بیژری له لایه ن په روه ردگاری میهره بانه وه.

(٧) - ﴿ذَٰلِكَ يَوْمُ الْخُلُودِ﴾، ئەو ڕۆژە ڕۆژی هەر مانەوهیه، وشە **﴿ذَٰلِكَ﴾** (إِشَارَةٌ إِلَى الْيَوْمِ الَّذِي هُمْ فِيهِ، وَالْإِشَارَةُ لِلتَّعْيِيدِ لِلتَّعْظِيمِ)، لە جیاق بفەرموی: (هَٰذَا يَوْمُ الْخُلُودِ)، وەک لە شوێنی دیکەدا وا هاتو، سیاق لەوێ وایخواستو، بە ئام ئیرە: **﴿ذَٰلِكَ﴾**، کە ئاماژە بۆ دوور، بۆ مەزنگرتنە و، بۆ بەرزکردنەوهیه، ئەگەرنا: **﴿ذَٰلِكَ﴾**، هەر ئاماژە بەو ڕۆژە ئەوانی تێدان، کە ئەو کاتە تێیدا دەچنە بەهەشتەوه، ئەو ڕۆژە ڕۆژی هەمیشە مانەوهیه.

(٨) - ﴿لَهُمْ مَا يَشَاءُونَ فِيهَا﴾، بۆ ئەوان هەرچی بێخوازن تێدایە، لە بەهەشتدا، وەک لە سوورەتی (الزخرف) دا دەفەرموی: ﴿وَفِيهَا مَا نَشْتَهُيهِ الْأَنْفُسُ وَلَكِنَّ الْأَعْيُنَ ...﴾، واتە: بۆ ئەوان هەیه، هەرچی نەفسەکان بێخوازن و، هەرچی چاوەکان چێژی لێوەربگرن، ئنجا هەر ئەوەندە؟ نەخێر.

(٩) - ﴿وَلَدَيَا مَرِيدٍ﴾، زیاده لەوەش کە نەفسیان بێخوازی تێیدا هەیه، (أَي: زِيَادَةٌ عَلَى مَا يَشَاءُونَ مِمَّا لَمْ يَخْطُرْ بِأَلَهُم)، زیاده لەوەی دەیانەوی، شتیک کە ئەصلەن بە خەیاڵ و ئەندێشەیاندا نەهاتو، یاخود: (الْمَزِيدُ: بِمَعْنَى الْمَفْعُولِ، أَي: مَا تَزِيدُهُ عَلَى مَا يَرْجُونَ، وَمَا يَكُونُ مِمَّا يَشْتَهُونَ)، واتە: ئەوەی بۆیان زیاد دەکەین، لەوەی کە دەیانەوی، ئەوەی لە زیاده پێتان دەدەین لەوەی ئارەزووی دەکەن، ئەمە وەک ئەو فەرماشتەیی خوا **﴿يَا﴾** لە سوورەتی (یونس) دا لە ئایەتی (٣٦) کە دەفەرموی: ﴿لَّذِينَ أَحْسَنُوا لَخَيْرٌ وَزِيَادَةٌ ...﴾، واتە: بۆ ئەوانەیی چاکەیان کردووە پاداشتی هەرە چاک هەیهو، زیاده لەوەش، کە دیارە هەموو شتیک دەگریتهوه.

لەوێدا زۆر لە زانایان **﴿وَزِيَادَةٌ﴾** بیان، بەوه لێکداوێتەوه کە بریتیه: لە گەشت بە دیداری خوا **﴿و﴾**، بێنیی خوا **﴿و﴾**، بەرزو مەزن، ئیمە کاتی خوێ لە تەفسیری سوورەتی (یونس) دا، لەو بارەوه قسەمان کرد، چەند فەرماشتیکی پیغمبەرمان هێنان لێرەش کە دەفەرموی: ﴿لَهُمْ مَا يَشَاءُونَ فِيهَا وَلَدَيَا مَرِيدٍ﴾، هەرچی

بیانہوئی بویان ههیه و زیادهشمان لهلاهیه، به باشم زانی فهرموودیهک بینم، (الطبري) له تهفسیرهکی غویدا^(۱) نهم فهرمایشتهی پیغهمبه ر ﷺ دیتن، که نهمه دهقهکهیهتی:

إِعَنْ أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: أَتَانِي جَبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي كَفِّهِ مِرَآةٌ بَيَضَاءُ، فِيهَا نُكْتَةٌ سَوْدَاءُ فَقُلْتُ: يَا جَبْرِيلُ مَا هَذِهِ؟ قَالَ: هَذِهِ الْجُمُعَةُ، قُلْتُ: فَمَا هَذِهِ النُّكْتَةُ السَّوْدَاءُ فِيهَا؟ قَالَ: هِيَ السَّاعَةُ تَقُومُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَهُوَ سَيِّدُ الْأَيَّامِ عِنْدَنَا، وَنَحْنُ نَدْعُوهُ فِي الْآخِرَةِ يَوْمَ الْمَزِيدِ، قُلْتُ: وَلِمَ تَدْعُونَ يَوْمَ الْمَزِيدِ قَالَ: إِنَّ رَبَّكَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى اتَّخَذَ فِي الْجَنَّةِ وَادِيَا أَفْبَحَ مِنْ مِسْكِ أَيْبَضَ، فَإِذَا كَانَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ نَزَلَ مِنْ عِلِّيَّينَ عَلَى كُرْسِيِّهِ، ثُمَّ حَفَّ الْكُرْسِيُّ مَنَابِرَ مِنْ نُورٍ، ثُمَّ جَاءَ النُّبُوءُ حَتَّى يَجْلِسُوا عَلَيْهَا ثُمَّ تَجِيءُ أَهْلُ الْجَنَّةِ حَتَّى يَجْلِسُوا عَلَى الْكُتُبِ فَيَتَجَلَّى لَهُمْ رَبُّهُمْ عَزَّ وَجَلَّ حَتَّى يَنْظُرُوا إِلَى وَجْهِهِ وَهُوَ يَقُولُ: أَنَا الَّذِي صَدَقْتُكُمْ عِدَّتِي، وَاتَّمَعْتُ عَلَيْكُمْ بِنِعْمَتِي، فَهَذَا مَعَلَّ كَرَامَتِي، فَسَلُونِي، فَيَسْأَلُونَهُ الرِّضَا، فَيَقُولُ: رِضَايَ أَحْلَلْتُكُمْ ذَارِي وَأَنَا لَكُمْ كَرَامَتِي، فَسَلُونِي، فَيَسْأَلُونَهُ حَتَّى تَنْتَهِيَ رَغْبَتُهُمْ، فَيُفْتَحُ لَهُمْ عِنْدَ ذَلِكَ مَا لَا عَيْنٍ رَأَتْ، وَلَا أُذُنٌ سَمِعَتْ، وَلَا خَطَرَ عَلَى قَلْبِ بَشَرٍ، إِلَى مَقْدَارِ مُنْصَرَفِ النَّاسِ مِنَ الْجُمُعَةِ حَتَّى يَصْعَدَ عَلَى كُرْسِيِّهِ فَيَصْعَدُ مَعَهُ الصَّادِقُونَ وَالشُّهَدَاءُ، وَتَرْجِعُ أَهْلُ الْجَنَّةِ إِلَى عُزْفِهِمْ دُرَّةً بَيَضَاءَ، لَا نَظْمَ فِيهَا وَلَا قَضْمَ، أَوْ يَأْفُوتُهُ حَمَرَاءُ، أَوْ زَبَرُجَدَةٌ خَضْرَاءُ، مِنْهَا غُرْفُهَا وَأَبْوَابُهَا، فَلْيَسُوا إِلَى شَيْءٍ أَحْوَجَ مِنْهُمْ إِلَى يَوْمِ الْجُمُعَةِ، لِيَرْزُقُوا مِنْهُ كَرَامَةً، وَلِيَرْزُقُوا نَظْرًا إِلَى وَجْهِهِ، وَلِذَلِكَ دُعِيَ يَوْمَ الْمَزِيدِ).

واته: نه نه سی کوپی مالیک (خوا لئی رازی بن)، ده لئ: پیغهمبه ری خوا ﷺ فهرمووی: جبریل هاته لام له ده ستیدا ناوینه به کی سپی هه بوو، که خالکی رهش له نئو ناوینه سپیه که دا هه بوو، منیش لیم پرسی نهی جبریل! نه وه چیه؟ فهرمووی: نهمه پوژی جومعه یه، گوتم: نه دی نهو خاله ره شه چیه

تېتىدايە؟ گوتى: ئەوۋە كاتەكە (ساعة) يە، ئەو كاتەى پۇژى قىامەت دى، پۇژى قىامەت لە پۇژى جومعه دا دى، كە گەورەى پۇژەكانە لە لای تېمە، [واتە: گەورەى پۇژەكانى ھەفتەبە،] تېمە لە پۇژى دوايى دا، بەو پۇژە دەلتىن: (يَوْمَ الْمَرْيَدِ) پۇژى زىاد بوون، پېغەمبەر ﷺ دەفەرموۋى: گوتم: بۇچى پىنى دەلتىن: (يَوْمَ الْمَرْيَدِ)؟ [جېرىل بۇى پروونكردهو] گوتى: پەرودەگارمان (تبارك وتعالى) شىوئىكى لە بەھەشتا رەخساندو، لە مىسكى سېبى (كە بۇئىكى بەكجار خۇشى ھەيە)، كە پۇژى جومعه ھات، خوا ﷻ لە (عَلَيْهِن) دەو، دېتە سەر كورسىيەكەى و، كورسىيەكەى خوا بە چەندان دوانگەى نوورىن، دەورە دەدرى، ھەتا پېغەمبەرەن دېن دادەنىشن لەسەر ئەو دوانگانە، دوايى ئەھلى بەھەشتىش دېن، ئەوانىش لەسەر بەرزايان [شوئىنى وەك قەنەفان دادەنىشن]، پەرودەگارمان خۇيان پېشان دەدات، ھەتا تەماشاي پرووى خۇاي پەرودەگار دەكەن، نىجا خوا ﷻ دەفەرموۋى: مەنم كە بەلتىنى خۇم لەگەل پاست بىردنە سەر، چاكەى خۇم لەسەر تەواو كىردن، تېستاش نەم شوئە [واتە: ئەو بەھەشتەش] شوئىنى شوئىنى بەخىشندەيى مەن، داوام لېكەن، ئەوانىش داواى لىدەكەن كە لىيان رازى بى، دەفەرموۋى: مادام ھىناوئە ئەو شوئەنى بۇم داناون (ئەو مەنزلگايە)، رېزىم لېگرتوون، كەواتە: لىتان رازى بووم، شتى دىكەم داوام لېكەن ئەوانىش داواى لى دەكەن تاكو ھەرچى تارەزوويانە داواى دەكەن، دواى ئەوۋە پەردەيان بۇ لادەدرى، لەسەر نازو نىعمەتتىك كە ھىچ چاوتىك نەيدىوۋە، ھىچ گوتىەك نەببىستوۋە، بەسەر دلى كەسىشدا نەھاتو، نەوۋەش بەردەوام دەبىن بە ئەندازەى ئەوۋە كە خەلك دەچەن بۇ نوئىژى جومعه و دگەرپنەو، دوايى خوا ﷻ لەسەر كورسىيەكەى بەرز دەبىتەوۋە صىددىقان و شەھىدانىش لەگەلى بەرزەدبەنەو، نىجا ئەھلى بەھەشت دەگەرپنەوۋە بۇ ژوورەكانى خۇيان، (خانووۋەكانى خۇيان)، كە يان گەوھەرىكى سېبى، كە ھىچ كەلئىن و درزى تېدانيە، ياخود مروارىيەكى سوورە، ياخود زوبەرچەدىكى سەوزە، ھەر كامىك لەوانە ژوورەكانى تېدان و، دەرگايان

هەن و، ڕووباریان پێدا دەپۆن و میوه‌کان پێیاندا شۆڕ بوونەوه، هاوسەرەکانیشیان له‌وتیدا هەن، له‌وێ له‌ هه‌موو شتێک زیاتر پتویستییان به‌ ڕۆژی جومعه‌یه‌ که‌ بێت، تا‌کو خوا له‌ به‌خشش و ڕێز لێ‌کرتنی خۆی بۆیان زیاد بکات و، بۆ ئه‌وه‌ی له‌ ته‌ماشاکردنی ڕووی خۆی په‌روه‌ردگار زیاد بکه‌ن، بۆیه‌ ئه‌و ڕۆژه‌ پێی ده‌گوترێ: (يَوْمُ الْمَزِيدِ)، ڕۆژی زیاد کردن.

خوا به‌ لوتف و که‌رهمی خۆی به‌ نسیب هه‌موو لایه‌که‌مان بکات.

مه سه له ی دووهم:

سه نه چاکیشان بو قی کردنی زور کومه لگایان، که زه بریان توندتر بووه له کافران ی رۆزگاری پیغمبه ری خوا ، که زور هه و ئی دۆزینه وه ی په ناگه یاندا رابکه ن و، خویان بشارنه وه و، هه شار بده ن، به لام بن سوود بوو، که له وه دا په ندو ئامۆزگاری هه بوو بو خوا وه ن عه قلان و گوینگران، هه روه ها دروستکردنی گهردوون له ماوه ی شه ش قوناغدا، به بی ماندوو بوون، نه ویش دیسان له نیشانه کانی بالاده ستی و، ده سه لات په های ی خویا پهروه رگاره:

خو ده فهرموئ: ﴿وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ هُمْ أَشَدُّ مِنْهُمْ بَطْشًا فَنَقَّبُوا فِي الْلَبِثِ هَلْ مِنْ مَّجِيسٍ﴾ ٦٨ ﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِكْرٍ لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ﴾ ٦٩ ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَمَا مَسَّا مِنْ غُوبٍ﴾ ٧٠

٣٨

شیکردنه وه ی ئه م ئایه تانه، له نو برگه دا:

١- ﴿وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ﴾، له پیش وندا زور سه ده مان فه وتاندن، خه لکی زور سه ده مان قی کردن، وشه ی: ﴿قَرْنٍ﴾، به و کاته ده گوتری: که خه لکیک تیی دا ده ژێ، بان سه د ساله، یان هه فته یه، هه ندیک که مترو زیاتریشیان گوتوه، مه به ست نه و خه لکه یه که له و کاته دا ده ژێن، به لام خویا پهروه رگاره هه ر به وشه ی: ﴿قَرْنٍ﴾، هیتناو به ی، واته: له پیش وندا زور خه لک و کومه لگا که له کاتیکی دیارییکراودا پیکه وه ژیاون، فه وتاندوومان.

٢- ﴿هُم أَشَدُّ مِنْهُمْ بَطْشًا﴾، که ته وان له وان، [واته: ته وانیه ی رابردوون له وانیه ی تییستا له بێهروایه کانی رۆزگاری پیغمبه ری خوا] زه برو هیزیان توندتر بوو، (البطش: تهاوئ یصوئ،) (بطش) په لاماردانه به هیز، واته: زه بر (زه بر وه شاندن)، بێگومان که ده فهرموئ: ﴿هُم أَشَدُّ مِنْهُمْ بَطْشًا﴾، ته م دوو راناوه ﴿هُم﴾، بو گه له رابردوو ده کان ده گه رپته وه

که هه‌وتیندراون، ﴿مَنْهُمْ﴾ ییش بو کافران و بێروایانی پۆژگاری پیغه‌مبهری خوا ﷺ ده‌گه‌رێته‌وه، نه‌وانی رابردوو، له‌وانی تێستا به‌هێزتر بوو.

٣- ﴿فَقُلْوا فِي آلِهَتِكُمْ﴾، ولاتیان زۆر پشکنین، (نَقُوبُوا) خوتندراو بیه‌ته‌وه: (نَقُوبُوا)، به‌بێ گیره، به‌هه‌ردوو ک شێوه‌که‌ی یه‌ک واتای هه‌یه، واته: زۆر به‌ولاتاندا گه‌ران، زۆریان هه‌ولندا خۆیان هه‌شار به‌دن و، خۆیان په‌نابهدن له‌سزای خوا.

٤- ﴿هَلْ مِنْ عَمْرٍ﴾، نایا هه‌یچ په‌ناگه‌ هه‌بوون؟ (هَلْ مِنْ مَلَجٍ وَمَخْلَصٍ)، (محیص) چاوکیکی میمییه، یانی: هه‌یچ په‌ناگه‌و هه‌شارکه‌یه‌ک نه‌بوو خۆیانی تێبکرن، له‌سزای خوا پارێزراو بن.

واتایه‌کی دیکه‌ی: ﴿فَقُلْوا فِي آلِهَتِكُمْ﴾، (نَقُوبُوا: مُشْتَقٌّ مِنَ الثُّقْبِ بِسُكُونِ الْقَافِ مَعْنَى الثُّقْبِ، أَي: خَرَقُوا وَاسْتَعِيرَ لِمَعْنَى: ذَلُّوا وَأَخْضَعُوا، أَي: تَصَرَّفُوا فِي الْأَرْضِ بِالْحَفْرِ وَالْعَرَسِ وَالْبِنَاءِ...، وشه‌ی: (نَقُوبُوا) یان (نَقُوبُوا)، هه‌ردووکیان له‌ وشه‌ی (ثَقْب) هه‌هاتوون، (ثَقْب) به‌مانای (گونکردن)، لێره‌دا خوازاوه‌ته‌وه بو هه‌لکۆلێن و ته‌سه‌رۆف تێداکردنی زه‌وی و مل پێ که‌چکردنی رووی زه‌وی، واته: زۆریان نیش تێدا کرد، خانوو به‌ره‌یان تێدا دروستکرد، جۆگه‌و جۆباریان تێدا هه‌لبه‌ست، قه‌لایان تێدا بنیاتان، تاوه‌دانییان تێدا به‌رپا کردن، به‌لام هه‌موو نه‌وه‌ ده‌ربازی نه‌کردن له‌سزای خوا، بۆیان نه‌بوو به‌هه‌شارگه‌.

که‌واته: نهم ڕسته‌یه: ﴿فَقُلْوا فِي آلِهَتِكُمْ﴾، دوو مانای هه‌ن:

أ- (فَقُلْوا وَبَعَثُوا عَنْ مَهْرَبٍ لِكَيْلَهُمْ لَمْ يَجِدُوهُ)، سۆراخیان کرد و، پشکنییان و، هه‌ولیاندا، په‌ناگه‌یه‌ک و هه‌شارگه‌یه‌ک بدۆزنه‌وه، به‌لام ده‌ستیان نه‌که‌وت.

ب- (تَصَرَّفُوا فِي الْأَرْضِ وَتَقَلَّبُوا فِيهَا، لِكَيْلَهُمْ لَمْ يَنْجُوا مِنَ الْعَذَابِ)، له‌زه‌وبیدا هه‌لس و که‌وتیان کردو، زۆر تێدا هاتن و چوون، به‌لام نه‌بووه‌ هه‌ی ته‌وه‌ی له‌سزاو نازاری که‌ خوا ﷻ بۆی بریار دا‌بوون، ده‌رباز بن.

که ده‌فهرموی: ﴿هَلْ مِنْ مَّحِیصٍ﴾ (هل) بؤ پرسیارکردنه، به‌لام لی‌رده‌دا مه‌به‌ست پیتی پرسیارکردنی نکوولیلی‌کردنه، واته: نایا هیچ شوینی دهر باز بوونیان هه‌بوو؟ به‌دنیایی نه‌خیر، یان نایا دهر باز بوونیان بؤ هه‌بوو؟ چونکه (مَحِیص) چاوگی (میمی)‌یه، به‌مانای دهر باز بوون، ده‌شگون‌چی ناوی شوینی بی، واته: شوینی دهر باز بوون و هه‌شارگه‌و، شوینی خؤ لی قوتار کردن.

(۵) - ﴿إِنَّا فِي ذَلِكَ لَصَكْرٌ﴾، به‌دنیایی له‌وده‌دا په‌ند هه‌یه، بیر خستنه‌وه هه‌یه.

(۶) - ﴿لَمِنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ﴾، بؤ ههر که‌سیک دلی هه‌بی، یان خاوه‌نی ده‌قل و دل بی و تییگات.

(۷) - ﴿أَوَلَمْ يَلْقَ السَّمْعُ وَهُوَ شَهِيدٌ﴾، یاخود گوئی هه‌لبخات، گوئی بگری، به‌ناماده‌یی گوئی بگری، واته: کاتیک گوئی ده‌گری، ناماده‌ بی و خاتر جه‌م بی، فیکری خوی کؤ کردبیته‌وه بؤ نه‌وه‌ی باش حالی بی، ﴿أَلَمْ يَلْقَ السَّمْعُ﴾، (إِلْقَاءُ السَّمْعِ: مُسْتَعَارٌ لِشِدَّةِ الْإِضْغَاعِ لِلْقُرْآنِ وَمَوَاطِعُ الرُّسُولِ) ﴿كَأَنَّ أَسْمَاعَهُمْ طُرِحَتْ فِي ذَلِكَ فَلَا يَسْغُلُهَا شَيْءٌ آخَرَ يَسْمَعُهُ﴾، وشه‌ی (إِلْقَاءُ السَّمْعِ) گوئی فریدان، خوازراوده‌وه بؤ چاک گوئی گرتن له‌قوربان و ناموژگارییه‌کانی پیغه‌مبه‌ر ﴿وَهُكَ گوتیه‌کانیان فریداربن له‌وی و، به‌هیچ شتیکی دیکه‌وه سه‌رگه‌رم نه‌بن، جکه له‌گوئی هه‌لخست و گوئی گرتن.

که ده‌فهرموی: ﴿لَمِنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ﴾، بؤیه خوا ده‌فهرموی: له‌وده‌دا په‌ندو بیر خستنه‌وه هه‌یه، بؤ که‌سیک خاوه‌نی دل بی، یان گوئی هه‌لبخات به‌ناماده‌یی، چونکه بابای په‌ندو درگرو بابای وه‌بیر هاتووه‌وه، یان به‌وه په‌ند و ده‌ده‌گری و به‌بیری دیته‌وه، که به‌لکه عه‌قلیه‌کان دیکه‌یه‌نن له‌خودی خویدا، یاخود به‌وه په‌ند و ده‌ده‌گری، که پیتی ده‌گات له‌هه‌واله‌کانی گهلانی رابردوو، واته: ته‌وه‌ی له‌میژوودا روویداوه.

که ده‌فهرموی: ﴿أَوَلَمْ يَلْقَ السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ﴾، (أَي: مُشَاهِدٌ، وَصِغَةُ الْمُبَالَغَةِ فِيهِ لِلدَّلَالَةِ عَلَى قُوَّةِ الْمُشَاهَدَةِ لِلْمَذْكَرِ، أَيْ: تَحْدِيقِ الْعَيْنِ إِلَيْهِ)، (شهید): به‌مانای (ناماده‌بوو) دی، به‌لام بؤیه به‌ریژگه‌ی زیده‌رویی هیناویه‌تی، تاکو به‌هیزی نه‌و

واتايە بگهيەنى، واتە: باش نامادە دەبن و چاك تەماشاي تەو كەسە دەكات، كە نامۆزگارىي دەكات و چاوى تى دەبىرى.

لە كۆتايى دا خوا دەفەرمۇي:

۸- ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ﴾، بە دۇنيايى ئىمە ناسمانەكان و زەوى و ئەودى دەكەۋىتە ئىۋانسانەود، بە شەش پۇژان دروستمان كردن، واتە: بە شەش قۇناغ، لە شەش پۇژاندا واتە: بە شەش قۇناغ، كاتى خۇي لەوبارەودە زۆرمان باس كىردەود، نەم تەعبىرد لە زۆر شوپنى قورئاندا ھاتەود، ئىمە لە سوۋىدى (فصلت)دا، باسكى سەربەخۇمان لە بارەى چۇنيەتتى دروستبوۋنى گەردوۋنەودە كىردەود.

۹- ﴿وَمَا مَسَّنَا مِنْ لُغُوبٍ﴾، ئىمە ھىچ ماندوۋىيەتتەكمان توۋش نەبوۋ، واتە: ناسمانەكان و زەۋىمان بە شەش قۇناغ ھىتانە دى، بى ئەودى ھىچ ماندوۋىي و شەكەتتەكمان توۋش بىن، (لَغَبٌ يَلْغَبُ، أَي: تَعِبَ وَأَعْيَا، «و» لِلحَالِ، وَالْمُسُّ: اللُّمْسُ، وَهُوَ أَقْلُ الإِصَابَةِ)، وشەي (لَغَبٌ): بە ماناي ماندوۋىيەتتەكمان توۋش نەبوۋ، كە دەفەرمۇي: ﴿وَمَا مَسَّنَا مِنْ لُغُوبٍ﴾، (و)كە بۇ ھالە، لە ھالىكىدا ناسمانەكان و زەۋىمان بە شەش پۇژان، لە شەش قۇناغدا دروستكىردن، كە ھىچ ماندوۋىيەتتەكمان توۋش نەبوۋ، (مَسَّ يَش، يَانِي: لَمَسَ): كە بىرىتە لە كەمترىن توۋشبوۋن، (ما مَسَّنِي الثَّغْبُ)، يانى: نەك ھەر ماندوۋ نەبوۋم، بگرە يەك تۇز ماندوۋ بوۋنم توۋش نەبوۋ، خوا لىرەدا باسى مېۋو دەكات و دەفەرمۇي: ئىمە زۆر سەدەمان فەۋتاندوۋن لە پىش واندا، كە ھىزو توانايان لەو ھىزو تواناي كافرانى پۇژگارى تۇ ئەى موحەممەد! ﷺ زىاتر بوۋ، لە ۋلاتىشدا زۆر ھەلسۈكەۋىتان كىرد، زۆر خانوۋ بەرەيان دروست كىردن، جادەود رىگەۋبانىان دروستكىردن، جۇۋ جۇباريان ھەلبەستىن، ياخود كاتىك كە زانىان سزاي خوايان بۇ دى، زۆر گەۋان و سوۋران و پىشكىنىيان، ھەشارگەيەك و پەناگەيەك پەيدا بىكەن، بەلام شوپنى دەرباز بوۋن نەبوۋ، دوايى خوا ﷻ باسى دروستكىردنى ناسمانەكان و زەۋى دەكات، بە شەش قۇناغ، بى ئەودى ماندوۋىيەتتى توۋش بى، لىرەدا ئەو دوۋانە

(مێژوو و گەردوون) هەردووکیان بەلگەن لەسەر ئەوەی کە خوا بەک عَلَيْهِ توانیبی گە لە یاخیبەکان بھەوتتێن، بێ ئەوەی توانای دەرباز بوونیان ھەبێ، پاشان ناسمانەکان و زەوی بە شەش پۆزان، لە شەش قۆناغدا ھێناوە دی، بەبێ ئەوەی ماندوو بێ، کەواتە: دەشتوانی زیندووێان بکاتەو، وەک پێشتریش گوتمان: ئەم سوورپەتە ھەرچی تێیدا ھەوێرە سەرەکییەکی و سوورگەکی کە تێیدا دەسوورپەتەو، بریتیە لە راستی زیندوو بوونەو سزاو پاداشت.

ھەلبەتە کە دەفەرموی: ﴿وَمَا مَسَا مِنْ نُفُوسٍ﴾، ھیچ ماندوو بوونمان تووش نەبوو، ئەمە بەرپەرچدانەوێ جوولەکانە، کە لە (پەیمانی کۆن) دا ھەبە، لە تەورات لە (سفر التکوین) دا دواي ئەوەی باسی ئەوە دەکات، خوا چۆن ناسمانەکان و زەوی و ھەموو شتەکانی دروستکردن، لە ھەموو پۆژەکانی، ھەفتە دا دەبێت، لە یەک شەممە دەست پێ دەکات، گواپە لە پۆژی جومعە دا، خوا ھەموو شتەکان تەواو دەکات و لە پۆژی شەممە دا پشوو دەدات، دەلی: (فَاسْتَرَاخَ مِنْ جَمِيعِ عَمَلِهِ)^(١)، خوا پشوویدا لە ھەموو کارەکی خۆی!

بەلەم بێگومان ئەو قسەیی تەورات گۆڕاوە، چونکە خوا عَلَيْهِ سنووریک نیە، بۆ دەسلەت و بۆ توانایی، تاکو بە شتەو ماندوو بێ، دەشگونجێ تەنیا بەرپەرچدانەو نەبێ بۆ جوولەکە، بەلکو ھەر باسی پەھایی و بێ سنووری دەسلەت و توانای خۆی پەرەدگار بێ.

وەک پێشتریش گوتم: نێوەرۆکی ئەم سێ ئایەتە: (٣٦ و ٣٧ و ٣٨) دیسان سەرنجراکێشانی خوا بە عَلَيْهِ بۆ مێژوو و، بۆ گەردوون، بەلەم ئەمجارە زۆر بە کورتیی، ئایەتەکانی: (٦ - ١٤) ش، بۆ ئەو مەبەستە تەرخانکراوون، بەلەم ئەم جارە تەنیا سێ ئایەت، پێشتریش باسی گەردوون پێش خرابوو، بەلەم ئەمجارە باسی مێژوو، ئەمەش ھەمووی وەک بەلگە لەسەر زیندوو کرانەو و ھەبوونی سزاو پاداشت.

مهسه لهی سینه و کوتایی:

چهند یرتیمایه کهک بو پیغمبهری خوا^۱ له باره ی مامه له ی له گه ل بیتروایانی که له ره قدا، که له خوږاگری پیغمبهر^۲ و خوا به رستی و، چاوه یرکردنی قیامت و، بیرخسته وه و ناموزگار ییکردن به قورئاندا، به رجه سته ده بن:

خو ده فهرموئ: ﴿فَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ الْغُرُوبِ ۚ وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَأَدْبَرَ الشُّجُورِ ۚ وَاسْبِغْ يَوْمَ الْمُنَادِ مِن مَّكَانٍ قَرِيبٍ ۚ يَوْمَ يَسْمَعُونَ الصَّيْحَةَ بِالْحَقِّ ۚ ذَٰلِكَ يَوْمُ الْخُرُوجِ ۚ إِنَّا نَحْنُ نُحْيِي وَنُمِيتُ ۚ وَإِلَيْنَا الْمَصِيرُ ۚ يَوْمَ تُشْفَى الْأَرْضُ عَنْهُمْ سِرَاعًا ۚ ذَٰلِكَ خُشْرٌ عَلَى الَّذِينَ يُبْكَرُونَ ۚ وَمَا أنتَ عَلَيْهِم بِجَبَّارٍ ۚ فَذَكِّرْ بِالْقُرْآنِ مَن يَخَافُ وَعِبِيدُ ۝۱۰﴾

شیکردنه وه ی نهم ئایه تانه، له پازده برگه دا:

(۱) - ﴿فَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ﴾، ده جا خوږاگر به له سه ر نه وه ی ده یلین، (ف) ی ﴿فَاصْبِرْ﴾، (فاء) تفریع علی ما تقدّم کُلُّهُ مِن قَوْلِهِ (بَلْ عَجَبُوا وَالَّذِينَ ضَلُّوا عَن سَبِيلِ اللَّهِ) فاء بول لیکردنه وه ی قسه کانی پیشه وه یه و، بیا کردنه له سه ر قسه ی پینش، هه ره له شوینه ی که فهرموئ: ﴿بَلْ عَجَبُوا أَن سَاءَ لَهُم مُّندِرٌ مِّنْهُمْ﴾، هه روه ها که ده فهرموئ: ﴿فَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ﴾، راناود که ی بو هاوبه ش بو خوا دانهره کان، ده چپته وه، خوږاگر به له سه ر نه وه ی ده یلین، زور گوئی پێ مه ده و خوق پێوه سه غله ت مه که.

(۲) - ﴿وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ﴾، به ستایشکردنی په روهر دگارت ه وه به پاکی بگره، واته: بَلِّغْ (سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ)، یان (سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ)، ههم خوا به پاک بگره، که هه یج کهم و کوپی و هه له و په له و، له که یه که له خوی په روهر دگارتا نه، ستایشی بکه له سه ر نه وه هه موو سیفه ته به رزو بێ و ئینانه ی هه ینی، که ته نیا خوی تاك و پاك خاودنی ته و ناوه هه ره به رزو، ته و سیفه ته هه ره په سندو چا کانه یه.

(۳) - ﴿قُلْ طُلُوعُ الشَّمْسِ وَقَبْلُ الْغُرُوبِ﴾، پێش خۆرەهلاتن و پێش ئاوابوون، واتە: پێش خۆرەهلاتن پەرورەدگارت بە پاک بگرەو ستایشی بکە، ھەرودھا پێش خۆرناوابوونیش، ئەمە وەک ئەو ئایەتە موبارەکەیی خۆی پەرورەدگارە لە ئایەتی ژمارە (۴۵) لە سوورەتی (البقرة) دا کە دەفەرموێ: ﴿وَأَسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ...﴾، واتە: یارمەتیی وەر بکرن لە خۆراگری و نوێژ، لێرەش دەفەرموێ: ﴿فَأَصْبِرْ عَلَى مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلُ الْغُرُوبِ﴾، واتە: خۆراگر بە لەسەر ئەوێ دەدڵێن، بەھیندی مەگرە و، نادیدی بگرەو، پشووێ درێژ بێ و ھەوسەلەت زۆر بێ و پەرورەدگاریشت بە ستایشکردنەو بە پاک بگرە، پێش خۆرەهلاتن و پێش خۆرناوابوون.

ھەرودھا ئەم ئایەتە موبارەکە وەک ئەو سێ ئایەتە کۆتایی سوورەتی (الحجر) وایە، ئایەتەکانی: (۹۷، ۹۸، ۹۹) کە دەفەرموێ: ﴿وَلَقَدْ عَلَّمْنَاكَ بِبَيْتِكَ صَدْرَكَ يَمًا يَقُولُونَ ﴿١٧﴾ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ ﴿١٨﴾ وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ ﴿١٩﴾﴾، واتە: بە دڵنیایی ئێمە دەزانین تۆ سینەت تەنگ دەبێ، بەھۆی ئەووە کە دەدڵێن، [قەسەیی بێجێ و ناماقوول دەکەن، بە ئایەت بەرانبەر بە خوا ﷻ، ھەرودھا بەرانبەر بە کتیبی خواو بەرامبەر پیغمبەر خوا ﷺ]، لە بەرانبەر ئەو قسانەیی ئەواندا، تۆ پەرورەدگارت بە ستایشکردن بە پاک بگرەو، لە کړنووش بەران بە، (نوێژ بکە) و، پەرورەدگارت بپەرستە، تاکو یەقینت بوو دۆ، دڵنیایی واتە: شتێک کە هیچ گومان و دوو دڵیی تێدا نیە، کە بریتییە لە مردن.

(۴) - ﴿وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَأَدْبَارَ الشُّجُورِ﴾، بە شەوکاریش دیسان پەرورەدگارت بە پاک بگرە.
(۵) - ﴿وَأَدْبَارَ الشُّجُورِ﴾، ھەرودھا لە دوا کړنووش بردنەکانیشەو، واتە: لە دوا نوێژانیشەو پەرورەدگارت بە پاک بگرە.

(أَدْبَار) خۆتندراویشەتەو: (وَأَدْبَارَ الشُّجُورِ)، (أَدْبَار) کۆی (دُبر)ە، واتە: لە پشت نوێژەکانەو، بەلام (أَدْبَار) چاوگە، واتە: لە دوا تەواوبوونی نوێژەکانیش پەرورەدگارت بە پاک بگرەو ستایشی بکە، دوا ئەوێ نوێژت تەواو کرد، ھەر

به رده وام به له سهر به پاکگرتنی خواو، ستایشکردنی و، یاد کردنی، تهمه ش به ږوون و ږاشکالویی نه وه ده گیه نهی که له دوی نویژه فره ږه کان، هه روه ها دوی نویژه غه ږه فره ږه کانیش به لای که مه وه، نه گهر فره ږیش نه بی، په سنده، یادی خوا بکړی و ستایشی بکړی و، خوا به پاک بگیري.

شایه یی باسه: نهم فره مانگردنه ی خوا ﴿﴾ به پیغمبر ﴿﴾ که له به رانه بر نه وه دا که پیروایه کان ده لین و نه و له سهر دلی قورسه و پتی ناره حه ته و پتی ناخوښه، په نابهریته بهر خوا و، په نابهریته بهر به پاکگرتنی خواو ستایشکردنی و یاد کردنی و، په رستنی، له زور شوینی قورئاندا هاتوه، بو وینه:

۱- له کوتایي سووږه تی (الحجر) دا هاتوه، نایه ته کانی: (۹۷ و ۹۸ و ۹۹)، که پیشر هینامانن.
۲- هه روه ها له پیش (الحجر) یش، له سووږه تی (الأعراف) دا هاتوه، نایه ته کانی: (۲۰۵ و ۲۰۶) که ده فره رموی: ﴿وَاذْكُرْ رَبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرَّعًا وَخِيفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْفُدُوِّ وَالْآصَالِ وَلَا تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ﴾ إِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيُسَبِّحُونَهُ وَلَهُ يَسْجُدُونَ ﴿﴾ الأعراف.

۳- دیسان له سووږه تی (هود) له نایه تی ژماره (۱۲۳) دا: ﴿وَلِلَّهِ غَيْثُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِلَيْهِ يُرْجَعُ الْأَمْرُ كُلُّهُ فَاعْبُدْهُ وَتَوَكَّلْ عَلَيْهِ وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ﴾ هود.

۴- هه روه ها له سووږه تی (طه) دا، نایه ته کانی: (۱۳۰، ۱۳۱، ۱۳۲).

۵- هه روه ها له سووږه تی (النمل) نایه ته کانی: (۹۱، ۹۲، ۹۳).

۶- دیسان له سووږه تی (الإنسان) دا، نایه ته کانی: (۲۴ - ۲۷).

هه موو نه و سووږه تانه دا، دوی نه وه ی خوا ﴿﴾ کومه لیک راستیی گه ورو و گرنګ، یان کومه لیک نه رګ بو پیغمبر خاتهم ﴿﴾ ده خاته ږوو، له کوتایه که یدا فره مانن پیده کات به زیاتر په رستنی خواو، زیاتر یاد کردنی و به پاکگرتنی و ستایشکردنی.

۷- مهروده‌ها له کوَتایی سوورده قی (الشرح) یشدا، ده‌فه‌رموئ: ﴿فَإِذَا فَرَغْتَ فَانصَبْ ۖ وَإِلَىٰ رَبِّكَ فَارْغَبْ ۝۸﴾ الشرح، نه‌گهر لیبووویه‌وه، (له کاری نیو خه‌لک، له جموجوَل و چالاکیی نیو خه‌لک، بانگ کردنیان و فه‌رمان به چاکه‌و نه‌هی له خراپه‌و فیرکردن و ... هتد ته‌واو بووی)، ﴿فَانصَبْ ۖ﴾، واته: پئی بچه‌قینه بو خوا په‌رستی، ﴿وَإِلَىٰ رَبِّكَ فَارْغَبْ ۝۸﴾ الشرح، زیاتر تاره‌زوومه‌ند به بو لای په‌روه‌ردگارت، که زیاتر لئی نزیک بیه‌وه.

پاشان خوا ﴿هَر لَه‌سَهَر رَئِنمَاییه‌کانی خوئی بو پیغه‌مبه‌ری خاتهم﴾
به‌رده‌وام ده‌بی و ده‌فه‌رموئ:

۶- ﴿وَأَسْمِعْ يَوْمَ يُنَادِ الْمُنَادُ مَن مَّكَّنَ قَرِيبٌ ۖ﴾، گوئی هه‌لخه، گوئی بگه به گرنگیی پیدانه‌وه، تهو رۆژه که بانگه‌ریک بانگ ده‌کات، لهو شویتیکی نیزیکه‌وه، له شوینی نیزیکه‌وه مه‌به‌ست نه‌وه‌به هه‌موو که‌س گوئی لی ده‌بی، چونکه ته‌گهر له شوینی نیزیکه‌وه خه‌لک بانگ بکری، گوئی لی ده‌بی، به‌لام له شوینی دووره‌وه، رهنکه گوئی لی نه‌بی.

هه‌لته‌که ده‌فه‌رموئ: ﴿وَأَسْمِعْ يَوْمَ يُنَادِ الْمُنَادُ ۖ﴾، گوئی بگه نه‌و رۆژه که بانگه‌ریک بانگ ده‌کات:

۱- ده‌گونج مه‌به‌ست پئی گوینگرتنی رواله‌تیی و ده‌شگونج مه‌به‌ست پئی گوینگرتن بی بو هه‌والی نه‌و بانگه‌ره.

۲- ده‌شگونج مه‌به‌ست پئی گوئی گرتن بو نه‌و هه‌ارژن و چریکه‌به بی، که له رۆژی دوایدا، دواي فووی دووهم روو ده‌دات، که به دلنایی نه‌و کاته گوینگرتنه‌که، مه‌به‌ست پئی نه‌وه‌یه: چاوه‌ری به که فووی دووهم به که‌ره‌نادا بکری و، رۆژی دواي بیته دی، زیندووکرانه‌وه‌و سزاو پاداشت بیته گوئی، ده‌گونج مه‌به‌ست پئی نه‌وه بی چاوه‌ریته، تا‌کو نه‌و رۆژه دی.

۳- دەشگونجی مەبەست پێی ئەوە بێ : گوێ بگرە بۆ ئەوەی خوا ﷻ لەبارەو پێت رادەگەیەنێ، ئەگەرنا لەو کاتەدا گوێگرتنی پێغەمبەر و ﷻ خەلکی دیکە، هەمووی یەكسانە و هەموویان گۆیان لێدەبێ، کەواتە: هیچ تاییەتەندیبەکی پێغەمبەری تێدا نیە ﷻ، بەلام مەبەست پێی ئەوەیە گوێ بگرە بۆ ئەوەی خوا لەو بارەو هەوالت پێ دەدات.

۴- یان مەبەست پێی چاوەڕێکردنە و ئەمە هەپەشەیهکە لە بێبەروایەکان واتە: چاوەڕێیە کە ئەو پۆژە دێ، بزانە تووشی چ دەردێک دەبن!!

(۷) - ﴿يَوْمَ يَسْمَعُونَ الصَّيْحَةَ بِالْحَقِّ﴾، ئەو پۆژە گۆیان لەو هاپژن و چریکە بە دەبن، بە حق و بە راستی گۆیان لێدەبێ، بە چەسپاوی.

(۸) - ﴿ذَلِكَ يَوْمَ الْخُرُوجِ﴾، ئەو پۆژە پۆژی دەرچوونە، واتە: کە ئەو شتە دەقهومی، پۆژی دەرچوونە، پۆژی هاتنە دەری خەلکە لە زەوی، ئەو زەوییهی تێیدا نێژراون و جەستەیان تێدا بۆتەو بە خاک، لەوێ دێتەو دەر.

(۹) - ﴿إِنَّا لَنَحْنُ نُحْيِي وَنُمِيتُ﴾، بە دنیایی تێمە هەر خۆمان دەژێنین و دەمرێنین، واتە: ژياندن و مرانندن کاری تاییەتیی تێمە، کەسی دیکە ناتوانی ژيان پرەخستینی و، ژيان لە کەسێک وەرگریتەو، مەگەر بە مۆلەتی خوا.

(۱۰) - ﴿وَالَيْكَ الْمَصِيرُ﴾، سەرنجامیش تەنیا بۆ لای تێمە، کە دەفەرموێ: ﴿وَالَيْكَ الْمَصِيرُ﴾، کە ﴿وَالْمَصِيرُ﴾، (آل)ی ناساندنی لەسەرە (آل)ەکە بۆ (عەه)د، یانی: سەرنجامەکە بۆ لای تێمە، یاخود: (آل) بۆ جینسە، واتە: هەرچی سەرنجامن، هەموویان بۆ لای تێمە دێتەو، واتە: سەرنجامەکە کە فەسە لەبارەو کراو، بۆ لای تێمە، یاخود هەموو سەرنجامەکان بۆ لای تێمەن.

(۱۱) - ﴿يَوْمَ تَشَقُّ الْأَرْضُ عَنْهُمْ سِرَاعًا﴾، ئەو پۆژە زەویان لە ناستدا دەقڵیشتی بە خێرای، واتە: بە خێرای دێتە دەر، وشە: ﴿تَشَقُّ﴾، خۆتێراویشەتەو: (تَشَقُّ)، لە ئەسڵدا (تَشَقُّ)یە، (سِرَاع: جَمْعُ سَرِيعٍ، أَي: مُسْرِعِينَ فِي الْخُرُوجِ، أَوْ فِي الْمَشْيِ الَّذِي

يَعْقُبُهُ إِلَى مَحَلِّ الْحِسَابِ)، واته: نهو پرۆژه که زهوی له تاستیاندا دهقلیشی، ههر کهسه جهستهکهی له کوێ بۆتهوه خاک، له ناست نهودا دهقلیشی و، لهت دهبن و، دینه دهری، بهخیرایی دهپرۆن، بهرهو نهو شوینهی که بۆیان دیاریبیکراوه، واته: بهخیرایی دینه دهو، یاخود بهخیرایی دهپرۆن.

(۱۲) - ذَلِكَ حَسْرًا عَلَيْنَا يَسِيرٌ، نهو کۆکردنهوهیه که لهسهر تیمه ناسانه، وهک پشتریش تاماژهم پیندا، بیکومان نهوه عهقل به زهحمهت دهتوانی نیتیعایی بکات و له خهیاڵ و نهندیشهدا، به زهحمهت دههجمی و جینی دهبیتهوه، ئیتساکه دهوری ههشت ملیار مرۆف لهسهر زهوی ههن، نهو ههشت ملیارهی ئیتسا، ههر خواش دهزانی چهند ملیاری دیکه رابردوون و، چوونهوه ژیر نهو خاکه و، ههر خواش دهزانی چهند ملیاری دیکهش تاکو ژیانی مرۆف لهسهر زهوی کۆتایی پی دی، دین و دهبنهوه به خاک، ههموو نهو ملیار ملیارانه که بهس خوا **يَا خُودِي** ژمارهیان دهزانی، ههموو نهوانه کۆبکرنهوه، شتیکی ناسان نیه، بۆیه خوا دهفرموی: **ذَلِكَ حَسْرًا عَلَيْنَا يَسِيرٌ**، نهو کۆکردنهوه، کۆکردنهوهیه که لهسهر تیمه ناسانه، واته: بۆ خوا **يَا نَاسَانِ**، چونکه وشهی ناسان و زهحمهت له فهرههنگی تیمهدا ههیه، نهگهرنا بۆ خوای توانا و زانا زهحمهت و ناسان نیه، ههموو شتیکی ناسانه لهلای خوا **يَا نَاسَانِ**.

(۱۳) - نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَفْعَلُونَ، تیمه زانترین بهوهی نهوان دهیلین، نهوهی نهوان دهیلین: بریتیه له فسه بۆ خوا مهلبهستن، گوایه هاوبهشی ههیه، رۆلهی ههیه، ههرودهها به درۆ دانانی نیشانهو نایهتهکانی، ههرودهها نکوولییکردن له ددهسهلاقی خوا، که بتوانی خهڵک زیندوو بکاتهوه، تیمه بهو قسانهیان زانترین.

(۱۴) - وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِجَبَّارٍ، تۆ بهسهریانهوه تۆزبیکهر نی، (أَي: مَا أَنْتَ مُسْلِطٌ عَلَيْهِمْ)، تۆ خوا توهیهکی پی نهداویت که به زۆر مسوڵمانیان بکهی و، به زۆر بیانکهیه بروادار، (أَي: لَمْ تَبْعَثْ لِتُغَيِّرْهُمْ عَلَى الْإِسْلَامِ، إِمَّا بُعِثْتُ مُذَكِّرًا)، تۆ نهتیردراوی ناچاریان بکهی لهسهر مسوڵمانکردن، بهلکو تۆ نهتیا کارت نهوهیه بیران بخهیهوه.

وشه: ﴿جَبَّارٌ﴾ (مُشْتَقٌّ مِنْ جَبَرَةٍ عَلَى الْأَمْرِ: أَكْرَهَهُ أَي: مُجْبِرٌ مِثْلُ: ذَٰلِكَ: بِمَعْنَى مُدْرِكِ سُرْعَ بِمَعْنَى مُسْرِعٍ، وَبِكَاءٍ بِمَعْنَى مُبْكٍ)، لَیْرَهْدَا وشه (جَبَّار) داتاشر اوه له (جَبَرَةُ عَلَى الْأَمْرِ)، واته: ناچاری کرد نهو کاره بکات، (أَي: أَكْرَهَهُ) که واته: (جَبَّار) لَیْرَهْدَا به مانای (مُجْبِر)، واته: تَوْبِیْکَهَر و ناچارکهر، وهک (ذَٰلَک) به مانای (مُدْرَک)، واته: که سَیْک که شَتِیک ده زانئ، یان (سُرْع) به مانای (مُسْرِع)، واته: خَیْرَاکهر، (بِكَاءٍ) به مانای (مُبْک)، واته: گریینه، به لَام لَیْرَهْدَا وشه (جَبَّار) بهو مانایه نیه، که خوا ﴿يَا﴾ له قورئاندا زده می دهکات، که بریتیه له که سَیْک که خَوْ به سهر خه لکدا فهرز دهکات و، ناچار یان دهکات له سهر شَتِیک که پِیْیان ناخوْشه و ملیان پئی که چ دهکات، نا، به لَکو مه به ست نه وهیه تَو تَوْبِیْلَیکَهَر و ناچارکهر یان نی، وایان لَیْکَهی ناچار بن برِوا بَیْن، نه وه بهس به خوا دهکری، خوا دهتوانئ خه لَک وَا لَیْ بکات، برِوا بَیْنئ، به لَام تَو ههر دهتوانئ پِیْیان پِیْشاندهی، وهک له سووره ق (القصص) دا، دهفه رموئ: ﴿إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ...﴾، واته: تَو ناتوانئ نه وهی خوْشت دهوئ، بیخه یه سه ر راسته پئی، به لَکو خوا ههر که سَیْکی بیهوئ راسته پئی دهکات، نُنْجا نه م هیدایه ته تابیه ته، که بریتیه له راسته پئی کردن، ته نیا به ده ست خوا به، نه دی بوچی خوا ﴿يَا﴾ له شوئیتکی دیکه دهفه رموئ: ﴿وَإِنَّكَ لَتَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ الشوری، واته: تَو هیدایه ت ده که ی بو پئی راست؟ لَیْرَهْدَا نهو هیدایه ته به مانای پئی پِیْشانده، پیغه مبه ری خوا ﴿يَا﴾ توانویه ق پئی پِیْشانی خه لَک بدات، پئی راست، به لَام نه یتوانیه وایان لَیْکات، پئی راست بگرن، نه وه بهس به خوا دهکری، بویه دهفه رموئ: ﴿وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِجَبَّارٍ﴾، تَو تَوْبِیْی لَیکه ر یان نی.

(۱۵) - ﴿فَذَكِّرْ بِالْقُرْآنِ مَنْ يَخَافُ وَعَبِدِ﴾، نُنْجا تَو به قورئان بیر یان بخه وه، ههر که سَیْک له هره دهی من ددرتسئ، ﴿مَنْ يَخَافُ وَعَبِدِ﴾، خوئندراویشه ته وه: (وَعَبِدِي)، واته ته نیا نهو که سه ی له هره دهی خوا ددرتسئ، له سزای خوا ددرتسئ، تَو بهس دهتوانئ

تہو کہسہ والی بکہی، بیری بکہو یتہوہو ناموژگاری بکہی، بہ لام ناتوانی خہ لک ناچار بکہی و زوریان لی بکہی.

لیہرہدا لہ کو تابی نہم ددرسہ ماندا و، لہ کو تابی تہفسیری نہم نابہ تہ موبارہ کانہدا، نہم فہرما یستہی پیغہ مہر دینین ﷺ، لہ بارہی بینینی خواوہ ﷻ:

اعَنْ جَرِيرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: كُنَّا عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ، فَنَظَرَ إِلَى الْقَمَرِ لَيْلَةً «يَغْنِي الْبَدْرَ»، فَقَالَ: «إِنَّكُمْ سَتَرَوْنَ رَبُّكُمْ، كَمَا تَرَوْنَ هَذَا الْقَمَرَ، لَا تَضَامُونَ فِي رُؤْيَاهُ، فَإِنْ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ لَا تَغْلِبُوا عَلَى صَلَاةٍ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا فَافْعَلُوا» ثُمَّ قَرَأَ: «وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ الْغُرُوبِ» (اق: ۳۹)، (أخرجه أحمد: ۱۹۲۱۳، والبخاري: ۵۲۹، ومسلم: ۶۳۳، وأبو داود: ۴۷۲۹، والترمذي: ۲۵۵۱، وابن ماجه: ۱۷۷، وابن حبان: ۷۴۴۲).

واتہ: جہریری کوری عہدوللا خوا لئی رازی بی، دہلئ: تیمہ شہوئیکی بہدر لہ خزمہت پیغہ مہر ﷺ دانیشتبووین، تہماشای مانگی کرد، فہرمووی: ئیوہ پەرودہگار تان دہبینن، وہک چوئن نہم مانگہ دہبینن (بانی مانگی چواردہ)، ہیچ ہہورو تہم و مژ نایہ تہ ہرچاوتان لہ بینینی خوادا، بویہ نگہر توانینان نوژیکی پیش خورہ لاتن و نوژیکی پیش خورناوا بوون بکہن، با نہو دوو نوژہ تان نہچن.

واتہ: گرنگی زیاتریان پی بدن، کہ مہبہست پیان نوژی بہیانی و نوژی عہسہ، ہہلبہ تہ مہبہست تہوہ نیہ، نوژہ کافی دیکہش، گرنگ نین، مہبہست تہوہ نیہ دوو نوژہ زیاتر لیان بخہفتین، لہبہر تہوہی کاتی نوژی بہیانی، لہ دوای خوتن دی، توژی عہریش بہ دوای نیش و کارو سہرقالییدا دی، ناگانان لی بی لہو دووانہ، بہ شہوہی تابیہت.

ہہرودہا فہرما یستیکی دیکہی پیغہ مہری خوا ﷺ دینین، ہہر لہ بارہی بہ پاکگرتنی خواو ستایش کردنیہوہ، پیغہ مہر ﷺ دہفہرموی: اَمَّا مِنْ اِنْسَانٍ

يَكُونُ فِي مَجْلِسٍ فَيَقُولُ حِينَ يَرِيدُ أَنْ يَقُومَ: سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ، إِلَّا غُفِرَ لَهُ مَا كَانُ فِي ذَلِكَ الْمَجْلِسِ، (أخرجه أحمد:، ۱۵۷۶۷، تعليق شعيب الأرناؤوط: إسناده صحيح).

واتە: ھەر كەسنىڭ لىھ كۆرۈمە جىلىسىڭ ھەلىسى، كاتىك ھەلدەستى بلى: (ئەم زىكرە بخوئىنى) (سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ)، تەى خۇايە! تۆ بە پاك دەگرم و ستابىشت دەكەم، بىجگە لى تۆ ھىچ پەرستراوىك نىيە، داۋاى لىبوردىنت لى دەكەم و بۆ لای تۆ دەگەرئەمەۋە، (ھەر كەسنىڭ كە لى مەجلىس ھەلدەستى، ئەم قسەيە بىكات)، ھەرچى لىھو مەجلىسەدا بوۋىي، (گۈي گرتن لى قسەيەكى خراپ و، وشەيەكى خراپى بەسەر دەمدا ھاتىي).

لىرەدا كە دەفەرمۈي: ﴿وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ الْغُرُوبِ﴾، زانايان زۆر قسەيان كىردۈە، بۆ وئە:

يەكەم: (الشوكاني) دەلى: (نَزَّ اللَّهُ عَمَّا لَا يَلِيْقُ بِجَنَابِهِ الْعَالِي مُتَلَبِّسًا بِحَمْدِهِ وَقَبْلَ الْغُرُوبِ، وَقَبْلَ الْعَصْرِ، وَقَبْلَ الْمُرَادِّ صَلَاةِ الْفَجْرِ، وَصَلَاةِ الْعَصْرِ، وَقَبْلَ الصُّلُواتِ الْخَمْسِ، وَقَبْلَ ضَلِّ الرُّكْعَتَيْنِ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ، وَرُكْعَتَيْنِ قَبْلَ غُرُوبِهَا، وَمِنْ أَلْيَلٍ قَسْبَحُهُ «مِنْ» لِلتَّبْعِيضِ «أَدْبَارِ السُّجُودِ» أَعْقَابِ الصُّلُواتِ) (۱).

واتە: خۇا بە پاك بگەر لىھە لىھە مەقامى بەرزى ناۋە شىتەۋە، لى ھالىكىدا كە تۆ ستايشىشى دەكەى، كاتى بەرەبەيان و كاتى نوئىزى عەسر، ھەندىكىش گوتوويانە: ئەمە مەبەست پىتى نوئىزى بەيانى و نوئىزى عەسرەۋ، ھەندىكىش گوتوويانە: مەبەست پىتى پىنچ فەرزەكانن و، ھەندىكىش گوتوويانە: يانى: دوو ركات پىش نوئىزى بەيانى بگە، دوو ركاتىش پىش ئاۋابوۋى بگە، كە دەفەرمۈي: ﴿وَمِنْ أَلْيَلٍ قَسْبَحُهُ﴾، واتە: لى شەۋگارىشدا، (مىن) بۆ ھەندىكە، واتە: لى ھەندىك بەشى

شهوگاریشدا خوا په‌رستی بکه، ﴿وَأَدْبَرَ الْكُفُورَ﴾، واته: له کوټابی نویژه
فه‌رزه‌کانیش.

دوودم: (الشنقِطِي) له (أضواء البيان) ده‌کې خویدا^(۱) ده‌لن: (وَأَمْرُهُ لَهُ بِالتَّسْبِيحِ بَعْدَ أَمْرِهِ
لَهُ بِالضُّرِّ عَلَى أَدَى الْكُفَّارِ، فِيهِ دَلِيلٌ عَلَى أَنَّ التَّسْبِيحَ يُعِينُهُ اللَّهُ بِهِ عَلَى الضُّرِّ الْمَأْمُورِ بِهِ،
وَالصَّلَاةُ دَاخِلَةٌ فِي التَّسْبِيحِ الْمَذْكُورِ).

واته: فه‌رمان‌کردن خوا به پښمبه‌ره‌کې ﴿﴾ به به‌پاک‌گرتنی خوا ﴿﴾ دواي
نه‌وې فه‌رمانی پیکردود که خوږاگرېی له‌سهر نازارو قسه‌ی نارېکی بیېروا به‌کان،
به‌لگه‌ی تېدا به له‌سهر نه‌وې، که خوا به پاک‌گرتن هاوکاری خواي بو دهره‌خسیني
له‌سهر خوږاگرتن له‌سهر نه‌وې فه‌رمانی پیکراوه، نویژیش ده‌چته‌وه نېو به
پاک‌گرتنی خواوه که باسکراوه، [له‌به‌ر نه‌وې نویژیش هه‌مووی بریتیه له یادی
خوالو به پاک‌گرتن و ستایش‌کردن خوا].

سینهم: (ابْنُ عَطِيَّةٍ)^(۲) ده‌لن: (أَجْمَعَ الْمُتَأَمِّلُونَ عَلَى أَنَّ التَّسْبِيحَ هُنَا: الصَّلَاةُ، قُلْتُ: وَلِذَاكَ
صَارَ فَعَلَ التَّسْبِيحِ مُنْزَلًا مُنْزِلَةَ الْإِزَامِ لِأَنَّهُ فِي مَعْنَى: صَلَّ).

واته: ټیکرای نه‌وانه‌ی له قورټانه‌وه راماون گوتوو یانه: ته‌سبیح لیرهدا که
ده‌فه‌رموئ: ﴿وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ الْغُرُوبِ﴾، مه‌به‌ست پیی
نویژه، نینو عاشوریش پشتگیری ده‌کات و، ده‌لن: هر بویه‌ش وشه‌ی (تسبیح)
لیرهدا وده‌ک (لازم) هاتوه، نه‌ک (متعدی)، چونکه به مانای: (نویژ بکه‌یه).

هه‌لېته هه‌ر (ابن عاشور) ده‌لن: هه‌ندی‌کیش گوتوو یانه: نه‌وې که لیرهدا
باسکراوه، هه‌موو نه‌و یاد‌کردن خوا، به پاک‌گرتنی و ستایش‌کردن، هه‌مووی
مه‌به‌ست پیی نویژه سونه‌ته‌کانه.

(۱) ج. ۷، ص. ۴۲۲.

(۲) ج. ۱۰، ص. ۳۲۷.

بەلّام من رام وایه وهک (الشنقيطي) گوتوویهتی: مەبەست پیتی یادکردنی خوایەو، بە پاکگرتیەتی و ستایشکردنیەتی و کړنووش بو بردنیەتی، که ئەمە هەم نوێزیش دەگرێتەو، هەم جگە لە نوێزیش دەگرێتەو، بێگومانیش مەرۆف تاكو دڵی بە خواوہ پەيوەستتر بێ و، دڵی بە یادی خوا ناوہدانتر بێ، عەقڵ و دڵی پۆشنتر بێ بە نووری ئیمان، خۆراگتر دەبێ لەسەر نازارو نارەحەتی و مەینەتیەکان.

خوا بە لوتف و کەرەمی خۆی ئیمە لەو کەسانە بگێڕی، کە لەو نارەحەتی و گرفتاریانە ی زیانی دنیا، بەھۆی زیاتر یادکردنی خواو، زیاتر پەيوەندی توندو توڵ بوون و گەرم و گور بوونەو لەگەڵ خۆی پەرودەگارد خۆراگر بین، خۆراگر بین بەو واتایە لاندەدین، بە لای راست و چەپدا و پاشەکشە نەکەین، تەسلیمی حالیک نەبین کە بە ناشەرعی دەزانری، بەلکو بەردەوام و خۆراگر بین لە پاکسازی و چاکسازی و گۆرانکاری و راستکردنەو، نەوہی بە لاری دەزانین.

لێرەشدا دێینە کۆتایی تەفسیری سوورەتی (ق).

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

تہ فیسری سوورہ تی

الذاریات

دەستپێک

بەرێـزان!

نەمڕۆ کە پۆژی (١٦) ی (رجب) ی (١٤٤١) ی کۆچیە، بەرانبەر: (١١/ ٣/ ٢٠٢٠) ی زاینی، لە شاری دێرینی هەولێر، خوا پشتیوان بـ دەست دەکەین بە تەفسیری سوورەتی (الذاریات)، سوورەتی (الذاریات) بەشیکی دەکەوێتە کۆتایی جوژنی (٢٦) و بەشیکیشی دەکەوێتە سەرەتای جوژنی (٢٧)، وەک عادەتی خۆمان سەرەتا پێناسەو ئێوەڕۆکی (الذاریات) دەکەین، ئه‌ویش لە هەوت بـرگەدا دەبخەینە روو.

پێناسەی سوورەتی (الذاریات) و بابەتەکانی

یەکەم: ناوی ئەم سوورەتە:

زۆربەی هەرە زۆری زانایان ئەم سوورەتی (الذاریات) یان، بە (سورة الذاریات) ناوبردووە، بەلام هەندێک بە (سورة والذاریات) یان ناوهێناوە، واتە: (و) دکه‌ی لگەڵدا، هۆکارەکەشی تاشکرایە، وشە (ذاریات) یان (والذاریات)، تهنیا لەم سوورەتەدا هاتووە، زۆر لە سوورەتەکان بە هۆی وشە سەرەتایان، یان وشەیه‌کی ناوازه‌ کە لە ئێواندا هاتبـ، ناوناون.

دووەم: کات و شوێنی دابه‌زینی:

ئەم سوورەتە سوورەتێکی مەککەییە، بە یەکدەنگیی هەموو زانایان، وا پێده‌چـێ لە ئێوان سالاڤی (٧ تاكو ٩) ی پێغمه‌برایه‌تی دابه‌زیی، لەبەر ئەوەی

وهك دوایی باسی دهكەین، له ریزبەندیی دابەزیندا، ژمارە (٦٦)ە، واتە: له پێش
نەم سوورەتەدا (٦٥)ی دیکە دابەزیون، لەو (١١٤) سوورەتە ی که هەموو قورئان
پێکدێن و، لەو (٨٦) سوورەتە ی که له مەککە دابەزیوون.

کەواتە: وا پێدهچێ دابەزینی نەم سوورەتە له ڕووی کاتەوه، کەوتبێتە نیوهی
دووهمی ڕۆژگاری که پێغه مبه‌ر ﷺ گوزەراندووێهێ، که پێی ده‌گوترێ: (البُعْثَة)
واتە: پێش نه‌وه‌ی که له مەککەوه کۆچ بکات بۆ مه‌دینه.

سییه‌م: ژماره‌ی ئایه‌ته‌کانی:

نه‌میش به‌ پای تیکرای ژمیره‌رانی ئایه‌ته‌کانی قورئان، ژماره‌ی ئایه‌ته‌کانی: (٦٠)
ه، پێشتریش گوتوو مانه: هه‌ندیک له سوورەته‌کان که زانیه‌ک ژماره‌یه‌کی که‌متر
گوتوه، به‌کێک ژماره‌یه‌کی زیاتری گوتوه، که‌میی و زۆریی ژماره‌ی ئایه‌ته‌کان
ده‌گه‌ڕێته‌وه بۆ کورتیی و درێژیی رسته‌کانی قورئان، نه‌گه‌رنا هیچ دوو زانیه‌ک
له‌سه‌ر هیچ وشه‌یه‌کی قورئان، به‌لکو له‌سه‌ر پیتیکیش ڕاجیایان نه‌بووه.

چوارهم: ریزبەندیی له دابەزین و موصحه‌فدا:

له‌ ریزبەندیی دابەزیندا، نەم سوورەتە (٦٦)مین سوورەتە دابەزیوه‌وه، له
موصحه‌فیشدا ژماره (٥١)ه، واتە: که له سوورەتی (الفاتحه)وه پێی دادیین، له
ژماره (٥١) ده‌گه‌ینه سوورەتی (الذاریات)، به‌لام له ڕووی دابەزینه‌وه (٦٦)مین
سوورەت بووه دابەزیوه.

پینجه‌م: نیه‌مه‌ڕۆکی:

نەم سوورەتەش هه‌مان سروشتی قورئانی مەککەیی هه‌یه، باسی هه‌ر سێ
پایه‌ سه‌ره‌کیه‌که‌ی مسو‌لمانه‌تی و ده‌کات:

١- خوا به یه کگرتن و ته نیا خواپه رستی ^{سَوْرَتِ} و، باسی ته نها به دیهینه رایه تیی خواو، ته نیا په روه ردگار تیی خواو، ته نیا خاوه ندرار تیی خواو، ناوو سیغه ته به رزوو بئ وینه کانی خوا.

٢- پوژی دواپی، نهویش چ کاته که (ساعة)، چ قیامت و زیندوو کرانه وه، پاشان باسی سزاو پاداشت و بههشت و دۆزه خ.

٣- باسی پیغه مبه رایه تیی و وه حیی، ناماژه کردن به وه حیه که خوا بۆ پیغه مبه رانی داد به زینتی و، ناماژه کردن به به سه رهاقی پیغه مبه ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) و، ناماژه کردن به کتیبه کانی خوا، به تایبته قورئان.

نهم سئ ته وهره سئ ته وهری کوکه روه دن بۆ قورئانی مه که هیی، نهم سوورده ته ش، ههر له و سئ سودگه یه دا ده سوورپی، به لام له م سوورده ته دا (٢٣) تایبته بۆ به سه رهاقی شه ش له پیغه مبه ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) ته رخانکراون، نایه ته کانی: (٢٤ - ٤٦)، که ههر کام له: نیبراهیم، لووط، موسا، هوود، صالح، نوح (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) ن، به لام ته وهری سه ره کیی نهم سوورده ته ش، وه که سوورده پی (ق) بۆ باسکردنی پوژی دواپی و بههشت و دۆزه خ، به تایبته قیامت ته رخانکراوه، ته نانهت ناماژه کردن به ژماره یه که له نیشانه کانی خواش ^{مَعْلُومٌ} ههر وه ها ناماژه کردن و گترانه وه ی به سه رهاقی ژماره یه که له پیغه مبه ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) و که له یاخییه کانیشیان و، له به پنجوونی که له یاخیی و سه رکه شه کانیان، ته وده ش که باسکراوه، ههر په یوه ست ده بیته وه به بابته پی پوژی دواپی وه وه که یین.

شه شه م: تایبته مه ند پیه کانی:

١- نهم سوورده ته یه که مین سوورده تیکه، له موصحه فدا هه تا تیس تا هاتنی و، چوار سویندی به دواپی یه کداپی تیدا هاتنی و، سویندی کی دیکه ی پینجه میش به دواپی نه و چوار سوینده دا، دواپی نتوانیک که که وتبیته به بنیانه وه، چونکه سوورده پی (الصفات) وه که پیشتر باسمانکرد.

یه که مین سووړه ټیک بوو که له سهره تاي سووړه ته که وه سویند خورا بی، سی سویند به دواي یه کدا، ﴿وَالصَّغٰتِ صَغٰٓاۙ﴾ ﴿فَالزَّجَرِ زَجْرًاۙ﴾ ﴿فَالْیَلِیْلِ یَلْرَٔاۙ﴾ ﴿اِنَّ اِلَیْهَکُمُ لَوٰجِدٌۙ﴾ به لأم تهمه به که مین سووړه ټیکه که چوار سویندی تیداخوراین، ود که گوتم: سویندیک دیکه ی پینجه میښ، دواي نه و دی که لنینیک که وتوته به نیان.

۲- خوا لهم سووړه ته موباره کدا، حکمت و نامانجی دروستکرانی مروّف و جندی خستوته ورو، که بریتیه له به نديايتی بو خواو خواپه رستی، که له نایه ق ژماره (۵۶) دابه: ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِعِبَادُوْنَ﴾، له و باره و د زانایان مشومری زوریان بوو، تیمه ش دوايی قسه ی لی ده که ین، نایا ده گونجی بلین: خوا ﴿تَامَانِجِی﴾ هینا و ته دی به دروستکردنی مروّف و جند، که بریتیه له به نديايتی بو خوا نه نجامدان؟! له و باره و د زانایان مشومری زوریان بوو، هر بویه ش زور به یان که ده فرموی: ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِعِبَادُوْنَ﴾، مروّف و جندم دروست نه کردوون، مه که بو نه و دی به نديايتیم بو بکه، به جوړیک مانایان کردو که دووری بخه نه و له و دی خوا ﴿تَامَانِجِی﴾ و مبه ستيکی په چاو کردی له دروستکردنی مروّف و جندا، به لأم ود که دوايی پی ده که ین، پیمان وایه پیویست به و ته ویلکردنه ناکات، چونکه نامانج و مبه ستيکی که خوا په چاوی ده کات، په یوه ندی به خودی دروستکراو دانه و هیه، نه که به خو یه و، تا کو نه و دی لی بفامریته و، که خوا ﴿پیویستی﴾ به جگه له خو یه و، بویه نه و شته ی به نامانج گرتو!

۳- تايه تمه ندی ستيه م، که هم سووړه ته جیاده کاته و له سووړه ته کانی دیکه، نه و یه چهند وشه یه که لهم سووړه ته موباره کدا هاتوون، که تايه تن به م سووړه ته و:

۱- وشه ی ﴿وَالَّذَرِيْنَ﴾، به لکو رسته ی ﴿وَالَّذَرِيْنَ ذَرَوْاۙ﴾ تايه ته به م سووړه ته موباره که وه، که له نایه ق ژماره (۱) دا هاتو.

۲- وشه ی ﴿الْحَبْكَ﴾ که له نایه ق ژماره (۷) دا هاتو، ﴿الْحَبْكَ﴾ واته: ریک و ټیک، یاخو د چین، یاخو د پیه کان ﴿الْحَبْكَ﴾ ده گونجی ود که چوون (گتب) کو (کتاب) ه،

﴿لَحَبْكَ﴾ يېش بەم شىۋەيە بىن، ياخود ەك چۆن (طَرُق) كۆي (طَرِيقَة) يە، ﴿لَحَبْكَ﴾ يېش كۆي (حَبِيقَة) بىن، بە ماناى رېيەكان.

۳- پستەي: ﴿إِنَّهُ لَحَقَّ مِثْلَ مَا أَنْتُمْ نَظْفُونَ﴾ ۲۳، واتە: قورئان يان زىندووكراڭە ۋە ەقە، ەك چۆن ئىۋە قسە دەكەن و دەئاخفن، ئەمىش تەنيا لەم سوورەتە موبارەكەدا ھاتوۋە.

۴- وشەي: ﴿يَعْمَلُ سَيْنَ﴾ ۲۴، واتە: كۆلىكى قەلەۋ.

۵- وشەي: ﴿يَهْمُونَ﴾ ۲۵، يانى: (يَنَامُونَ) دەخەۋن.

۶- وشەي: ﴿فَصَكَّتْ وَجْهَهَا﴾ ۲۶، لە ئايەق ژمارە (۲۹)، واتە: لە دەم و چاۋى خۇيدا، ئەمە كە عادەق ئافرەتانه، ۋەختىك ھەۋالىكى سەرسۈپھىنەر دەبىستىن، دەستىك بە خۇيان دادەدەن.

۷- تەعبىرىكى دىكە كە تەنيا لەم سوورەتەدا ھاتوۋە: ﴿قَوْلَ رُكْبَةٍ﴾ ۲۷، ئايەق ژمارە (۳۹)، واتە: فىرەۋن پىشتى ھەلكرە، بەھۋى ھىزو دەستەلاتەكەيەۋە، ياخود بەشان و شەپىلكىيەۋە خۇي بادا.

۸- ھەرۋەھا لە ئايەق ژمارە (۵۰)دا، ئەم تەعبىرەش تەنيا لىرەدا ھاتوۋە: ﴿فَقُرْأَ إِلَى اللَّهِ﴾ ۲۸، رابكەن بەرەۋ لاي خوا.

۹- وشەي: ﴿ذُنُوبٍ﴾ يېش تەنيا لىرەدا ھاتوۋە، ﴿ذُنُوبٍ﴾ بە ماناى (نَمِيب) ە، واتە: پىشك و بەش، لە ئەصلا ﴿ذُنُوبٍ﴾ يانى: دۆلچە ئەۋەي ئاۋيان پى لە بىر ھەلئىنجاۋە، ئىنجا لەبەر ئەۋەي كاتى خۇي لە ھەندى جىيان ئاۋ كەم بوۋە، كاتى ئاۋيان لە بىر ھەلئىنجاۋە، بەۋ دۆلكە يان دۆلچەيە ئاۋيان دەرھىناۋە كە لە زامانى ەرەبىيى دا (دلو) ي پىدەلئىن.

هوتهم: دابه شکردنی ئهم سوورته بو چند دهرسك:

ئيمه كۆي ئهو (۶۰) نايه ته، به پيئي نيوه پوكيان و، دواي تيوه پاماني زۆرو سهرنجداني زۆر له نيوه پوكي ئهم سوورته، بو سئ دهرسان دابه شمان كردوون:

دهرسی يه كه م: نايه ته كاني: (۱ - ۲۳) ي سهردا، كه تتياندا خوا ﷻ سوئند به چوار جوړه شتان ده خوات، له سهر راستي به ليني خوا، پاشان سوئند به ئاسماني خاوهن پرك و پيكي، ياخود خاوهن ري و بان، خوراوه، له سهر تيكه ل و پيكي لبي قسه و بيرو راي بپروايان، دوايي باسي سزاي بپروايان كراوه، پاشان پاداشتي پارتيزكاران و، وه سفكرديان به چهند خهسله تكي زۆر بهرزو ناوازه، باسكراوه دوايي ئاماژه كراوه به نيشانه كاني خوا له زهويداو له خودي مروفشداو، بهوه كه به ليني خوا راسته و ههقه، وهك چۆن قسه كردن و ناخاوتني مروشان راسته و شتيكي سه پيتراوه.

دهرسی دووهم: نايه ته كاني: (۲۴ - ۴۹)، كه (۲۶) نايه تن، تتياندا ئاماژه به به سهرهاتي ههر كام له ئيبراهيم و لوط (عليهم الصلاة والسلام)، نجا دواي تهوان به سهرهاتي مووسا، دوايي باسي گهلي عاد و گهلي ئهموود و گهلي نووح كراوه، ئهو سئ گهلهش كه باسكارون، ماناي وايه هوود كه پيغمبهرى گهلي عاد بووه و، صالح كه پيغمبهرى گهلي ئمود بووه و، نوحيش كه پيغمبهرى گهله كه ي خوي بووه (عليهم الصلاة والسلام)، باسكارون، پاشان جاريكي ديكه باسي نيشانه كاني پهروه دگاريكي خوا هيتراوه دهوه پيش و، باسي ههر كام له ئاسمان و فراوانكردني ئاسمان يان به فراواني دروستكردني ئاسمان واته: گهر دوون، ياخود بهردهوام فراوانكردني كراوه، پان راخستني زهوي و، دياردهي جووتيه تي زهوجيه، كه بنچينه ي گشتي خوايه له دروستكراوه كاندا، باسكراوه.

دهرسی ستيهم: كه يازده نايه ته كاني: (۵۰ - ۶۰) ده گرته خوي، خوي به رزي مهزن فهрман به پيغمبهر دهكات، كه به خهلك بفرموي: به رهو لاي خوا رابكه ن

و، تەنیا خوا بپەرستی، پاشان خوا دڵی پیغەمبەری داوە تەووە که گەلانی پیشووش، کۆمە لگا پیشووەکانیش، هەر پیغەمبەرنیکیان بۆ هاتبێن هەروا بە جادووگەر یان بە شیت تۆمەتباریان کردووە، واتە: هەندیکیان گوتوویانە: جادووگەرە و، هەندیکیان گوتوویانە شیتە، ئەگەر ناگونجی کە سێک جادووگەر بێ شیت بێ، هەروەها شیتیش ناگونجی جادووگەر بێ، واتە: هەندیکیان گوتوویانە: جادووگەرە و، هەندیکیان گوتوویانە: شیتە.

لە کۆتاییشدا خوا ﷻ چەند رێنماییەکی پیغەمبەر دەکاو، چەند راستییەکی یەكجار مەزن پادەگەینێ، لە نێواندا ئەو راستییە هەرە مەزنەیه، که بریتیه لەوێ خوا حیکمەتی دروستکردنی بۆ مەرۆف و جند پادەگەینێ که بریتیه لەوێ بەندایەتی بۆ بکەن.

❖ ده‌رسی یه‌که‌م ❖

پێناسەی ئەم دەرسە

دەرسی یەكەممان لە (٢٣) تايهتی سەرەتای (الذاریات) پێك دێ، تايهتەکانی: (١ - ٢٣)، کە سەرەتا خۆی کارزانی میهرەبان ﷺ سوێند بە چوار شتان دەخوات، لەسەر راستیی بە ئێنی خواو، هاتنی سزاو پاداشت.

دواتر سوێند بە ناسمانی ڕێك و پێك و سیستماتیک، یاخود ناسمانی خاوەن ڕێگەو بان دەخوات، لەسەر ئەوە کە قسەو بیرورای بیروایەکان دژیەك و پێكەو ناکۆکە، دواتر هەردەشیان لێدەکات بە ناوونیشانێ درۆزنانی بێ ناگا لەسەر بێرواییان بە پۆژی دوایی و، پەلەکردنیان لە هاتنی پۆژی دوایی، یاخود هاتنی سزا.

پاشان خوا باسی پارێزکارانی کردووە، کە لە چ نازو نێعمەتێکی خۆشدا دەبن و، بە چوار سیفەتی گەورەو گرنگیشان پێناسەیان دەکات، کە بەهۆی ئەو سیفەتانەیانەو، تووشی ئەو سەردەنجامە پرخیرو خۆشییە بوون، چوار سیفەتەکانیش:

١- چاکەکاری، چاکەکاری هەم بە مانای چاک خواپەرستن، هەم بە مانای لەگەڵ خەڵکدا چاکەکاریبوون، دێ.

٢- کەم خەوتن لەشەوداو شەو بیداری و، خواپەرستی.

٣- داواو لێبوردنکردن لە خوا، لە کاتی پێش بەرەبەیاندا لە سەحەر، واتە: پێش ئەوەی شەبەقی بەیانی بدات.

٤- مأل و سامان بەخشین بە خەڵکی سۆلتکەر کە داوا دەکات و، بە خەڵکی بێ بەش کە شەرم بە خۆیەو دواو ناکات.

دواییش خوا ۱۱ باسی نیشانهو به لگه کانی پهروه ردگار یتیی خوی و، نیشانهو به لگه کانی راستیی هه بوونی زیندوو کرانه وهو سزاو پاداشت ده کات، ههم له زه مینداو، ههم له خودی مرو فاند، ههروه ها باسی شهو راستیی هه کراوه که بژیوی مرو ف له ناسمانه وه دابین ده کری.

له کو تایشدا خوا ۱۲ سویند ده خوات به پهروه ردگاری ناسمان و زهوی، که نه وهی به ئینیان پی ده دری، یا خود هه شه یان پی لی ده کری، راسته، ههروه که چون قسه و ناخواتنی نه وان، شتیکی راست و سه لمینراوو نکوولی لی لی نه کراوه.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۱ وَاللَّيْلِ ذُرْوَا ۱ فَاَلَمْ يَلِدْ وَيَقْرَا ۲ فَاَلَمْ يَرِنْتَ يُمْرَا ۳ فَاَلَمْ تَكُنْ اَمْرَا ۴ اِنَّمَا تُوعَدُونَ لَصَادِقٌ ۵ وَاِنَّ الْاٰیْنَ لَوَفَّ ۶ وَاَسْمَاءُ ذَاتِ الْمُبْلِکِ ۷ اِنَّکُمْ لَنَیْ قَوْلٍ مُّخْلِی ۸ یُؤْفَکُ عَنْهُ مِنْ اَفْکٍ ۹ قُلِ الْخَرَصُونَ ۱۰ الَّذِیْنَ هُمْ فِی عَمْرِقٍ سَاهُونَ ۱۱ یَسْتَلُونَ اَیَّانَ یَوْمِ الدِّیْنِ ۱۲ یَوْمَ هُمْ عَلَى النَّارٍ یُعْتَوُونَ ۱۳ ذُرْوَا فَنُتَکَرِّ هَذَا الَّذِیْ کُنْتُمْ بِهٖ تَسْتَعِیْلُونَ ۱۴ اِنَّ الْمُسْلِمِیْنَ فِی جَنَّتِ وَعِیْبُونَ ۱۵ مَا یُعْذِرُونَ رُبَّمَا اِنْهُمْ کَانُوْا قَبْلَ ذَلِكَ مُّحْسِنِیْنَ ۱۶ کَانُوْا قَلِیْلًا مِّنَ النَّبِیْلِ مَا یَهْجَعُونَ ۱۷ وَاِلَّا اَنْصَارٌ هُمْ یَسْتَغْفِرُونَ ۱۸ وَفِیْ اَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْرُوْمِ ۱۹ وَفِی الْاَرْضِ اٰیَاتٌ لِّمُتَوَفِّیْنَ ۲۰ وَفِیْ اَنْفُسِکُمْ اَفَلَا تَبْصُرُونَ ۲۱ وَفِی السَّمَآءِ رِزْقُکُمْ وَمَا تُوعَدُونَ ۲۲ فَوَرَبِّ السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ اِنَّهٗ لَعَمْرُیْ یُنَزِّلُ مَا اَنْکُمْ تُنَاطِقُونَ ﴿۲۳﴾

ماناي دەقا و دەقى نايەتەکان

(بە ناوی خۆی بە بەزەیی بەخشنەد. سوئند بە بايە پرژو بۆلۆکەرەدەکان
 بە بۆلۆکردنەو^۱ ئنجا سوئند بە (هەورە) قورسای هەلگەردەکان^۲ ئنجا
 سوئند بە (کەشتیە) بە ئاسانی پۆیشتوو دەکان بە دەریادا^۳ ئنجا سوئند
 بە (فریشتە) کار دابەشکەرەکان^۴ بە دنیایی ئەوێ گەشتان پیدەدری راستە
 ۵ هەرەو هەا سزاو پاداشت (لە پۆزی دوایی دا) دیتە دی^۶ سوئندیش بە
 ئاسمانی خاوەن پێهەکان^۷ بێگومان تێو (تە ییرواینە!) لە قسەبەکی ناکۆک
 و دژبەکان دان^۸ کەسێک کە (لە هەق) لادرا بێ لێی (لە پڕواھیتان بە پۆزی
 سزاو پاداشت) لادەدری^۹ لە گۆترە درۆکەرەکان بە کوشت بچن^{۱۰} ئەوانە لە
 (باتاغی) بێ ئاگییدا (نەروژن)^{۱۱} (بە نکوویی پیکردنەو) دەپرسن: پۆزی سزاو
 پاداشت کەنگیە؟^{۱۲} ئەو پۆزە کە لەسەر ئاگر سزا دەدرێن (دەسووتێنن)
 ۱۳ (پێیان دەگوترێ): ئازارە کەتان بچێن! ئەمە بوو کە پەلەتان لێدەکرد^{۱۴}
 بە دنیایی پارێزکاران لە نیو باخ و بێستان و کانی و سەرچاوان دان^{۱۵} وەرگری
 ئەوەن کە پەرەو دەگاریان پێداون (لە سۆنگە ئەوودە کە) بە دنیایی ئەوان
 پێش ئەو چاکەکار بوون^{۱۶} ئەنیا کەمێک لە شەوکار دەنووست^{۱۷} (دوای
 بەسەربردنی شەوکار بە خواپەرستی،) بەرە بەیانینیش داوای لێبوردنیان (لە
 خوا) دەکرد^{۱۸} لە مآل و سامانە کەنیشیاندا ماف هەبوو بۆ (هەزارێ) داواکەر و
 (ئاتاجی) بێش^{۱۹} لە زەویشدا بەلگە و نیشانە هەن (لەسەر راستی پۆزی
 دوایی) بۆ دنیایان (لە پڕواياندا)^{۲۰} هەرەو هەا لە خودی خۆشتاندا تیا نابینن؟
 ۲۱ بزیویشان لە ئاسمانییەو، ئەوێش کە بەلێنتان پیدەدری^{۲۲} (سوئند) بە
 پەرەو دەگاری ئاسمان و زەوی، ئەو (بەلێنی خوا بە هاتنی پۆزی قیامەت) راست
 و چەسپاوە وەک چۆن تێو دەدوێن^{۲۳} .

شیکردنه وهی هه ندیک له وشه کان

(وَالَّذِيْنَ) کۆی (دَارِيَّةً) یه، (دَارِيَّةً) واته: بـلـاوکه ره وهو پـاـماـلکه رو پرژو بـلـاوکه ر،
(دَرْتَهُ الرِّيحُ تَذْرُوهُ، وَتَذْرِيهِ)، واته: با بـلـاویکرده وهو، بـلـاوی ده کاته وه (تَذْرُوهُ
وَتَذْرِيهِ) هه ردووکیان هاتوون واته: پرژو بـلـاویکرد (ذَرَّتِ الرِّيحُ السَّرابَ وَغَيْرُهُ:
سَفَتُهُ، ذَرَوْتُ الشَّيْءَ: طَيَّرْتُهُ وَأَذْهَبْتُهُ)، بایه که گله کهی، یاخود غه بیری گله کهی
پرژو بـلـاویکرده وه پـاـیمـالـی (سَفَتُهُ الرِّيحُ) واته: بایه که پـاـیمـالـی پرژو بـلـاویکرده وه
(وَذَرَوْتُ الشَّيْءَ)، واته: شته کهم فراندو لامبردو بـلـاویکرده وه.

(وَقَرَّ): (الْوَقْرُ: الْجَمْلُ لِلْحِمَارِ وَالْبَعْلُ، كَالْوَسْقِ لِلْبَعِيرِ) وشه ی (وَقَرَّ): بـۆ
گویدرژۆ بۆ تیستر ده گوتری (وَقَرَّ) واته: قورسایه که باریکی قورس، هه رو ده
بۆ حوشت ده گوتری: (وَسْقٍ): له زمان غه پهبییدا به باری حوشت ده گوتری:
(وَسْقٍ)، به لام به باری که رو تیستر ده گوتری: (وَقَرَّ) هه ردووکیان به مانای
باری قورس دین.

(يُسْرًا)، (الْيُسْرُ: ضِدُّ الْعُسْرِ، وَيُسْرٌ وَاسْتَيْسَرَ كَذَا: تَسَهَّلَ)، (يُسْرًا) پنبه وانه ی
(عُسْرًا)، (عُسْر) یانی: قورس، (يُسْرًا)، یانی: ناسان، ده گوتری: (تَيْسَرٌ وَاسْتَيْسَرَ كَذَا)
واته: ئەو شته ئاسان بوو، سێنا بوو.

(أَلَيْنَ)، (الدِّينُ: الْجَزَاءُ، غَيْرَ مَدِينَيْنِ: غَيْرَ مَجْزِيَيْنِ)، وشه ی (دین) به مانای سزاو
پاداشته، که واته: که له سووهرتی (الواقعة) دا که ده فهرمو: ﴿إِنْ كُنْتُمْ غَيْرَ مَدِينِينَ﴾
(﴿أَيُّ غَيْرَ مَجْزِيَيْنِ﴾، واته: نه گهر تبه سزاو پاداشت نادرینه، ده شگونجی
له ویدا (مَدِينَيْنِ) به مانای (خَاضِعَيْنِ)، نه گهر تبه ملپکه چکراوین، فهرموون
رووحه که بکیرنه وه بۆ جهسته، کاتیک خوا دهیه وی نهو رووحه لهو جهسته یه
بیتته ده.

(لَوْعٌ)، واتە: روودەدا، (الْوُفُوعُ: ثُبُوتُ الشَّيْءِ وَسُقُوطُهُ)، (وَقُوعٌ): بریتىە لە ڤەسپانی شتیک و، بەربوونەوێ شتیک، (الْوَاقِعَةُ: لَا تُقَالُ إِلَّا فِي الشَّدَةِ وَالْمَكْرُوهِ)، (وَوَاقِعَةٌ): تەنیا بۆ شتیک کە سەختی و، شتیکی ناخۆشیی، بەکاردههێنری، واتە: رووداوێک کە روودەدات.

(ذَاتُ الْمَلِكِ)، یانی: (ذَاتِ الطَّرَاقِ)، خاوەن پێشەکان، دەگوتری: (بَعِيْرٌ مَّحْبُوكٌ الْقَرَى، أَيْ: الظَّهْرُ) بە حوشترێک کە پشتی پتەوو قاییم بێ وای پێ دەگوتری، (قَرَى) بە مانای (ظَهْر) دی، (وَالِإِخْتِيَاكُ: شُدُّ الْإِزَارِ)، (اخْتِيَاكُ): بەوێ دەگوتری کە سێک پشتیتنەکە چاک ببەست، یاخود توندو تۆلکردن.

(مُخْتَلِفٌ)، (الْخِلَافُ أَعَمُّ مِنَ الضِدِّ، لِأَنَّ كُلَّ ضَدَيْنِ مُخْتَلِفَانِ، وَلَيْسَ الْعَكْسُ، ثُمَّ اسْتُعِيرَ لِلْمُتَاَرَعَةِ، وَشەه (خِلَاف) گشتیتەر لە (ضِد) یانی: دژ، هەموو دوو شتی پێکەوێ دژ، لێک جیان، بەلام مەرج نیە هەموو دوو شتی لێک جیا، دژی یەکیدیی بن، بۆ وێنە: شیرو ماست لێک جیان، بەلام دژی یەکیدیی نین، بەلام ڤەش و سپیی دژی یەکیدیین، تاریکیی و رووناکیی دژی یەکیدیین، دوایی وشە (خِلَاف) خوازاوێتەوێ بۆ ناکوکیی، لێردەدا (مُخْتَلِفٌ) یانی: جیا و جوراو جور، یان دژیەک.

(يُؤَفِّكُ عَنْهُ)، واتە: لێی لا دەدری، (الْإِفْكَ: كُلُّ مُضْرُوفٍ عَنْ وَجْهِهِ الَّذِي يَحِقُّ أَنْ يَكُونَ عَلَيْهِ)، (إِفْكَ): بریتىە لە هەر شتیک کە لەو رووێ پێویست بێ لەسەریی، لێی لابدری، (الْمَأْفُوكُ: مُضْرُوفٌ عَنِ الْحَقِّ إِلَى الْبَاطِلِ)، (مَأْفُوك) واتە: شتیک کە لە هەق بەرەو ناھەق لادراي.

(فُتِلَ)، یانی: بەکوشت بچي، دەلی: (لَفِظٌ قُتِلَ: دَعَاءٌ عَلَيْهِمْ، وَمِنْ اللَّهِ إِبْجَادُ ذَلِكَ، (فُتِلَ) یانی: بە کوشت بچي، هەندیکیش گوتووایانە: یانی: (لُعِنَ) نەفرینی لی بکری، یان (طَرِدَ) دوور بخرتەوێ، هەرچۆن بێ لێردەدا (فُتِلَ) بە مانای نزاو تووکه لییان کراوێ، بەلام کە خوا تووکه لە کەسێک بکات، یانی: ئەو شتە دێتیتە دی، تیمە داوا لە خوا دەکەین، ئەو شتەمان بۆ بێتیتە دی، بەلام کە خوا

باللّٰهه ست شتیک به شیودی تووک و نزا بفهرموئ، مانای وایه شته که دینتیه دی، خوا کهس نیه داوای لی بکات.

(الْحَرَصُ: حَرَزُ الثَّمَرَةِ، وَقِيلَ: الْحَرَصُ: الْكَذِبُ)، (حَرَصُ) به کوردیی ده لّین: قرساندن، بریتیه لهو دی میوه دی نهو دره خته، یان نهو باخه بخه ملّینزی چهنده؟ هه ندیکش گوتوو یانه: (حَرَصُ) به مانای درؤ دئ، به کوردیی ده لّین: له گوتره، له گوتره قسه کردن، بویه ش من (الْحَرَصُ: م)، به گوتره که ران مانا کرده.

(غَمْرٌ)، (الْغَمْرُ: إِزَالَةُ أَثَرِ الشَّيْءِ، وَالْغَمْرُ: الْمَاءُ الْكَثِيرُ، وَالْغَمْرَةُ: الشُّدَّةُ، وَغَمْرُهُ الْمَاءُ: عَلَافَةٌ)، (غَمْرَةٌ) له (غَمْر) وه هاتوه (غَمْر): بریتیه له لابر دنی شوینه واری شتیک، که ناوی به سهر وهر بکه ی، ههروه ها (غَمْر) به مانای ناوی زور دئ، (غَمْرَةٌ) به مانای سه ختی و ناره حه تی دئ، ده گوترئ: (غَمْرَةُ الْمَاءِ)، واته: ناوی چوسهرئ، ناوده که وده سهری گه را (فِي غَمْرٍ سَاهُوتَ)، له باتلاغی نه قامیی و، بن ناگایی دان.

(سَاهُوتَ)، (السُّهُو: حَطًا عَنْ غَفْلَةٍ)، (سُهُو): بریتیه له به هه له داچوون، به لام به هوئ بیتا گاییه وه.

(أَيَّانَ)، (عِبَارَةٌ عَنْ وَقْتِ الشَّيْءِ، وَيُقَارَنَ مَعْنَى: مَتَى)، (أَيَّانَ): بریتیه له کاتی شتیک، بویه مانا که ی نیزیکه له (مَتَى) وه، واته: که نگئ نه وشته ده بی، که ی ده بی؟

(يُنْفِثُونَ)، (أَصْلُ الْفَتْحِ: إِذْ خَالَ الذَّهَبُ النَّارَ لَيُظْهَرَ جَوْدُهُ مِنْ رَدَائِهِ وَاسْتُعْمِلَ فِي إِذْخَالِ النَّاسِ النَّارَ)، وشه ی (فَتْحٌ): له نه صلدا به مانای نهو یه زیر بخرتیه تئو ناگره وه تا کو زیری ساغ، کانزایه کی به نرخ، لهو دی که له که لی تیکه لکراوه له کانزای دیکه، مس و ناسن و نهوانه دهر بکه وئ، بویه کورده واری خومان ده لّین: (زیر ی سوور، یان زیر ی ساغ له تاگر ناترسئ)، زیر هه رچه ند بیسو تئینی

مادام زبیری ساغبن کەم ناکات، بە لām ئە گەر شتی دیکەى لە گەڵ تیکە لکرا بێت،
 کانزایە کانی دیکە لێى جیادە بنەو، بە لām دوایى وشەى (فَتَنَ) بە کارهێناوێ بە
 خستنه نێو ئاکرى خە لکەو، کە واتە: (يُفْتَنُونَ) یان: (يُعَذِّبُونَ) یان (يُحَرِّقُونَ)،
 دەسووتێنن و سزا دەدرێن.

(يَهْجَمُونَ)، (الْهَجُوعُ: التَّوَمُّ لَيْلًا) (هَجُوعُ): بە مانای خەوتنە بە شەو، (وَالْتَهْجَاعُ:
 التَّوَمُّ الْخَفِيفَةُ) (تَهْجَاعُ): بریتیه لە نوستنیکی کەم، سەرخەو و شکاندن.

(وَيَلْأَعْمَارُ)، (جَمْعُ سَخَرٍ، قَبْلَ الصُّبْحِ)، (أَسْحَارُ): کۆى (سَخَرٍ)، پێش بەرە بە یان
 واتە: پێش ئەوێ کە نوێژى بە یانی بێت، پێش دەرکەوتنى سپێدەى بە یانی.

(وَالنَّحْوَرِ)، واتە: بێ بەشکراو، (حَزْمَةُ الشَّيْءِ: لَمْ يُعْطِ، يَحْرِمُهُ، حُرْمًا، وَحَرْمًا،
 وَحَرْمَةً، وَحَرِمْتُهُ، وَحَرْمَانًا)، (حَزْمَةُ الشَّيْءِ) واتە: شتە کەى ئەدا بە بێ بەشکرد،
 ئنجا دەگوترێ: (يَحْرِمُهُ حَرْمًا)، بێ بەشى دەکات، بێ بەشکردن، هەروەها (حَرْمًا
 وَحَرْمَةً) یەش دەگوترێ: (رَمَةً وَحَرِمْتُهُ وَحَرْمَانًا)، هەمووی ئەوانە چاوگن.

مانای گشتیی نایەتەکان

مانای گشتیی ئەو بیست و سێ (۲۳) نایەتە موبارەکە، خوا ﷻ لەم سوورەتە موبارەکەدا، سەرەتا بە ناوی خوا هێنان دەست پێدەکات و، دەفەرموێ: ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾، بە ناوی خوای بە بەزەیی بەخشنده، که هەمیشە گوتوو مانەو دووبارە دەکەینەوه، واتە: ئەو کارەم دەست پێدەکەم بە ناوی خوای بە بەزەیی بەخشنده، که دەلێتی ئەو کارە بە ناوی خوای بە بەزەیی بەخشنده دەست پێدەکەم، دەبێ چوار واتا لە عەقڵ دڵی خۆتدا نامادە بکە:

۱- ئەو کارە بە ناوی خواوە دەکەم، ئەک بە ناوی خۆم، یان بە ناوی هەر کەسێکی دیکە.

۲- ئەو کارە بۆ پازیبکردنی خوا دەکەم، ئەک بۆ هێنانە دی هەر نامانجیکی دیکە.

۳- ئەو کارە بە پێتی بەرنامەی خوا ﷻ دەکەم.

۴- ئەو کارە بە ناسانکاریی خوا، بە توانایەک که خوا بۆم دەرەخسێتی دەیکەم، ئەک بە شان و شەوکهت و توانای خۆم یان کەسێکی دیکە.

تەنجا دەفەرموێ: ﴿وَالَّذِينَ ذَرَوْا ؕ فَلَمْ يَلْبِسْ وُقُرًا ؕ فَلَمْ يَلْبِسْ يُسْرًا ؕ ۱۰۰﴾، وەک دوبایی لە مەسەلە گرنگەکاندا زیاتر شی دەکەینەوه، زانا یان لەوبارەوه دوو رایان هەن بە گشتیی:

أ- هەندیکیان دەلێن: ئەم چوارە که خوا سوێندی پێخواردوون، چوار شتی جیان.

ب- بەلام هەندیکیان گوتووین: هەر چواریان بەک شتن، ئەوانەیی دەلێن: چوار شتی جیان، من، زیاتر ئەو رایەم گرتو، ئاوا لێکیان داوینەوه:

﴿وَالَّذِينَ ذَرَوْا ؕ﴾، سوێند بەوانەیی بڵاودەکەنەوه بە بڵاکردن، که مەبەست پێی بایەکانە، ئەو بایانەیی بڵاودەکەنەوه.

﴿فَالْحَيَاتُ وَرَأً﴾، ئەوانەى كە قورسایى ھەلدەگرن، كە مەبەست پێى ھەورەكانە، واتە: سوێند بە قورسایى ھەلگەردەكان.

﴿فَالْحَيَاتُ يُرَأً﴾، سوێند بە رۆشتوو دەكان بە ئاسانى، واتە: رۆشتوو دەكان بە دەریادا بە ئاسانى، كە مەبەست پێى كەشتیەكانە.

﴿فَالْمَقْنَتُ أَمْرًا﴾، سوێند بە دابەشكەرەكانى كار، كە فریشتەكانن.

ھەندىكیشیان گوتوو یانە: ھەر چواریان مەبەست پێیان بابەكانە: سوێند بەو بابانەى شت پەرژو بلاو دەكەنەو، بە تايبەت ھەلمى ئاو پەرژو بلاو دەكەن و، دواى پاباندەمالن ھەوریان لى دروست دەكەن، ﴿فَالْحَيَاتُ وَرَأً﴾، سوێند بەو بابانەى ھەورە قورسەكان ھەلدەگرن، ﴿فَالْحَيَاتُ يُرَأً﴾، سوێند بەو بابانەى ھەورەكان دەروژن، بە نەرمى دەروژن، ﴿فَالْمَقْنَتُ أَمْرًا﴾، سوێند بەو بابانەى دواى ھەورەكان دەبنە شوێنەكان و لە شێوێ باران و بەفرو تەزەدا، ئاو دادەبارێنن بەسەر زەویدا، سوێند بەو چوار شتانە.

﴿إِنَّمَا تُوعَدُونَ لَصَادِقٌ﴾، بە دنیایی ئەودى بەلێنتان پێ دەدرێ، راستە، (تُوعَدُونَ) دەشكونجێ بە مانای گەت و بەلێن نەبێ، بەلكو بە مانای ھەرەشە كردن بێ، لە (أُوعَد) وە ھاتبێ، واتە: ئەودى ھەرەشەتان پێ لى دەكرێ راستە، یان: چەسپاوو دێتە دى.

﴿وَالَّذِينَ لَوْعَجْ﴾، سزاو پاداشتیش دەچەسپێ و دێتە دى.

﴿وَالسَّمَاءُ دَاتُ الْحَبَابِ﴾، سوێند بە ئاسمانى خاوەن رێ و بان، یاخود: سوێند بە ئاسمان كە رێ و بانەكانى ھەن، یاخود: سوێند بە ئاسمانى خاوەن رێك و پێكێ، یان: سوێند بە ئاسمانى جوان چزاو، ھەموو ئەو مانایانەى ھەن، سوێند بەو ئاسمانە.

﴿إِنَّا نَقُولُ عَمَلٌ﴾، تێو ئەى بێبرواییەكان! لە قسەى ھەى كێ دەكرێ، لە قسەى ھەى تێكەل و پێكەلدان.

﴿يُؤْتِكُمْ عَنْهُ مِنْ فَاكِهٍ﴾، لادەدری لە برواھێنان بە پۆژی دواپی، ئەو کەسە ی لادابن، واتە: ئەو کەسە ی لادابن لە ئیمانین بە پۆژی دواپی، ئا ئەو بە راستی لادارە، هەندیکیش وایان لیکداوەتەو، لەو قسە تێکەڵ پێکەڵ لادەدری و، بروا بە پۆژی دواپی دینن و بروا بە هەقی چەسپا دینن، کەسێک خوا لوتفی لەگەڵدا کردبێ و، لە پێی ناهەقی لادابن و، هێنابێتێ سەر پێی راست. ﴿قُلِ الْخَيْرُ صَوْنٌ﴾، بە کوشتن ئەوانە ی لە گۆرە درۆ دەکەن.

﴿الَّذِينَ هُمْ فِي عَمْرٍو سَاهُونَ﴾، ئەوانە ی لە باتلاغی ئەزانی و بێتاگییدا، بێتاگا و سەراسیمەن.

﴿يَسْتَلُونَ أَيَّانَ يَوْمَ الْآزِمِ﴾، دەپرسن بە نکوویلیکردنەو دەپرسن، پۆژی سزاو پاداشت کەنگێتە؟

﴿يَوْمَ هُمْ عَلَى النَّارِ يُفْتَنُونَ﴾، ئەو پۆژە ی لەسەر ناگر دەسووتێنن و سزا دەدرن. ﴿دُفُؤًا فَمَنْتُمْ هَذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تَسْتَعْجِلُونَ﴾، پێیان دەگوتری: نازارە کەتان بچێژن ئەوە بوو کە پەلەتان لێ دەکرد.

تەجا دوا ی ئەوان خوا ﴿بِأَسْمَاءٍ﴾ پاریزکاران دەکات.

﴿إِنَّ الْمُسْلِمِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ﴾، بە دڵیایی پاریزکاران لە ئیو باغ و، بێستانەکان و، لە ئیو کانێ و سەرچاوان دان، ئەوانە ی پێشی لە ئیو ناگردا، دەسووتێنن و سزا دەدرن، ئەو ناگرە ی پەلە ی لێ دەکەن لە دنیا، لە پۆژی قیامەتدا یەخەیان دەگری، بەلام پاریزکاران لە ئیو باغ و بێستان و گوڵ و گوڵزارو کانێ و سەرچاوە ی زۆردان، ﴿مُتَّحِينَ مَا أَنَا لَهُمْ رَحِيمٌ﴾، ئەو ی پەرورەدگاریان پێیداو وەری دەگرن، واتە: دەبێتە مولکیان، یاخود لێی پازیین لەو ی پەرورەدگاریان پێیان دەدات.

﴿إِنَّهُمْ كَانُوا قَبْلَ ذَلِكَ مُشْرِكِينَ﴾، بههوى نهوهوه كه به دلتايى نهوان لهوهو پيش چاكه كاربوون، واته: چاكه كاربوون له خواپه رستييانداو چاكه كاربوون له گهل خه لكدا.

﴿كَانُوا قَبْلَ ذَلِكَ مِنَ الْبَلِّ مَا يَهْجُرُونَ﴾، عاده تيان وابوو به شهوى كه م ده خهوتن، واته: شهو بيداربوون، به لى به روژى خه ريكى كار بوون، به شهو يش بيداربوون كه ميكي نه بى، كه پشوويان تيدا ده دا.

﴿وَالْأَحْمَارُ هُمْ يَسْتَفِرُونَ﴾، له به ره به يانيانيشدا، واته: پيش نهوهى به يان بى، پيش نهوهى شه به قى به يانى بدات، داواى ليبورديان له خوا ده كرد، نهك له بهر نهوهى چوار پكات نوژى شهو نوژيانكرده، پى له خويان بايى بى، به لكو داواى ليبورديان له خوا ده كرد، ده يانگوت: خوايه! نهوهى كردوومانه شايستهى تو نيه، به لام تيمه نهوهنده له تواناماندا ههيه.

﴿وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِلزَّكَاةِ وَالْمَحْرُورِ﴾، له مال و سامانيشياندا ماف هه بوو بو سوالكهرو بو بيه شيش، سوالكه ره نهوهيه داوا ده كات، بيهش نهوهيه بو خوى داوا ناكات، رووى نايهت، به لام ده بى مروف فكرت پى بشكى.

﴿وَفِي الْأَرْضِ آيَاتٌ لِلْمُوقِنِينَ﴾، له زهويدا نيشانه هه ن بو كه ساتيك كه دلتيان له تيمانياندا، نيشانه هه ن له سه رهوهى ته م دنيايه بى خاوه نيهو، ته م ژيانه ژيانى ديكه به ده وادا دى، زيندوو بوونهوه ههيه، سزاو پاداشت ههيه.

﴿وَفِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ﴾، له خوشتاندا نايانين؟ له خوشتاندا نيشانه هه ن، له سه رهوهى دنيا شارى بى خاوه نيه، له سه رهوه كه زيندوو كرانهوهو سزاو پاداشت ههيه، ﴿وَفِي السَّمَاءِ رِزْقًا﴾، بزيوى تيوهش له تاسمانتيوهيه.

﴿وَمَا تُوعَدُونَ﴾، نهوهش كه به ليتتان پى ده درى، يان هه ره شه تان پى لى ده كرى، تهو يش له تاسمانه وديه، ته گهر به هه شته يان دوزه خه، نهو بزيوهش كه له تاسمانه وه دى، نهو ناوهيه كه داده بارى و، نهو جوړه تيشكانه ن كه دىن.

له کۆتاییدا دەفەرموی: ﴿وَمَا تُوعَدُونَ﴾، ئەوەی که بە ئێنتان پێدەدری یان
هەڕەشەتان پێی لێ دەکری.

﴿فَرَبِّ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِنَّهُ لَحَقُّ﴾، سویند بە پەرورەدگاری ئاسمان و زەوی
هەقە، دەگونجی، ﴿وَمَا تُوعَدُونَ﴾، نیهاد (مُبْتَدَأ) بێ، ﴿فَرَبِّ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِنَّهُ
لَحَقُّ﴾، گوزارە (خَبَر) کە ی بێ، دەشگونجی بـفەرموی: بژیوی ئێوە لە ئاسمانە و
ئەوێش که بە ئێنتان پێدەدری، یان هەڕەشەتان پێی لێ دەکری، ئەویش هەر
لە ئاسمانە.

دوایی دەفەرموی: ﴿فَرَبِّ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ﴾، سویند بە پەرورەدگاری ئاسمان و
زەوی، ﴿إِنَّهُ لَحَقُّ﴾، ئەم قورئانە هەقە، یان زیندوو کرانەوێ و سزاو پاداشت
هەقە، ﴿مِثْلَ مَا أَنْتُمْ نَظِمُونَ﴾، وەك چۆن ئێوە قسە دەکەن، واتە: وەك چۆن
قسە کردی ئێوە شتی که چەسپاوه و نکوولی لێ نەکراوه، بە هەمان شیوەش
سزاو پاداشتی خواش بێ هەقە و دێ و، شتی که چەسپاوه.

مه‌سه‌له گ‌رنگه‌کان

مه‌سه‌له‌ی یه‌که‌م:

سویند خواردنی خوا **ذَرَّوْا** به پرژو ب‌لاوکه‌ره‌وه‌کان و، قورسای یه‌ت‌گ‌ره‌کان و، به‌سینایی ر‌و‌یشت‌وو‌ه‌کان و، کاردابه‌شکه‌ره‌کان، له‌سه‌ر پاست‌بوونی به‌لینسی هاتنی قیامه‌ت و هاتنه‌دی، سزاو پاداشت ب‌و مر‌و‌قه‌کان:

خوا ده‌فه‌رم‌وی: ﴿وَالَّذَرِيَّتِ ذَرَّوْا ۝۱﴾ **فَالْحَمِلَتِ وَقْرًا ۝۲** **فَالْحَرِيَّتِ يُمْرًا ۝۳**
فَالْمُغْمِتِ امْرًا ۝۴ **إِنَّمَا تُوعَدُونَ لَصَافٍ ۝۵** **وَأَنَّ الْيَوْمَ لَوَقْعٌ ۝۶**.

شیک‌ردنه‌وه‌ی ئه‌م ئایه‌تانه، له شه‌ش برگه‌دا:

١- ﴿وَالَّذَرِيَّتِ ذَرَّوْا ۝۱﴾ (و) لیره‌دا (واو الق‌سم)ه، ب‌و سوینده، واته: سویند به پرژو ب‌لاوکه‌ره‌وه‌کان به پرژو ب‌لاوکرده‌وه، (ذَرَّوْا) لیره‌دا ده‌بیت‌ه چاوگ، یاخود ده‌بیت‌ه به‌رکاری ر‌ده‌ها (مَفْعُول مَطْلَق)، یانی: (وَالذَّارِيَّاتِ الَّتِي تَذَرُّوْا ذَرَّوْا)، سویند به‌و پرژو ب‌لاوکرانه‌ی که شت پرژو ب‌لاوده‌که‌نه‌وه به پرژو ب‌لاوکرده‌وه‌یه‌کی ج‌یی سه‌رنج، یان سه‌رنج‌راک‌یش، دیاره‌پیش‌تریش باس‌مان کرد، زانایان له باره‌ی ئه‌م چوار سوینده‌وه: (الذَّارِيَّاتِ، الْحَامِلَاتِ، الْجَارِيَّاتِ، الْمُقْسِمَاتِ)، دوو رایان هه‌ن به‌گشتی، که دوایی ده‌یان‌خه‌ینه‌و، به‌لام (ذَّارِيَّاتِ)، ز‌و‌ر‌به‌ی هه‌ره‌و‌ریان له‌سه‌ر ئه‌وه‌یه‌که‌ه‌نگ‌ن که مه‌به‌ست پ‌ی‌بایه‌کانه، نه‌و بایانه‌ی شت ر‌اده‌مال‌ن و پرژو ب‌لاوده‌که‌نه‌وه، (الرِّیَاحِ الَّتِي تَنْشُرُ التُّرَابَ وَالْأَشْيَاءَ)، نه‌و بایانه‌ی که گ‌ل و خ‌و‌ل و شتی دیکه‌ش پرژو ب‌لاوده‌که‌نه‌وه، وشه‌ی (ذَّارِيَّاتِ)، ک‌و‌ی (ذَّارِيَّة) یه، به‌لام وشه‌ی (رِیَح) که به (رِیَاح) ک‌وده‌بیت‌ه‌وه (مُؤَنَّثَ)ه، ن‌ج‌ا (الرِّیْحُ الذَّارِيَّة)، نه‌و

بايهی پرژو بڵاوده کاتهوه، (الرِّیَاحُ الدَّارِیَّاتُ)، ئەو بایانهی بڵاوده کهنهوه، کهواته: ههم (دَارِیَّاتُ)، ههم (حَامِلَاتُ)، ههم (جَارِیَّاتُ)، ههم (مُقَسَّمَاتُ)، ههر چواریان تاوده ئناوی وه سفکراویکی قرتێراون، ئنجا نایا نهو وه سفکراوه چییه؟ وهک گوتمان: دوو را ههن:

یه کهم: رایه کیان دهلت: تهوانه ههر کامیان شتیکی سه ره به خۆن: (وَالَّذَرِیَّتِ ذَرَّوْا) سویند به بايه پرژو بڵاوکه ره وه کان.

(٢) - ﴿فَالْحَمِلَاتِ وَقَرَأَ﴾، ههروهها سویند به هه لکرانی باره قورسه کان، تهوانه ی باری قورس هه لده گرن، که زۆربه ی زانا یان دهلتین: مه به ست پنیان هه وره کانه، نهو هه ورانه ی به ملیۆنان تهن ئاو هه لده گرن.

(٣) - ﴿فَالَّذَرِیَّتِ یُسْرًا﴾، ههروهها سویند به رۆیشه وه وه کان به ئاسانی، ﴿فَالْحَمِلَاتِ یُسْرًا﴾، (جَارِیَّاتُ) یش کۆی (جَارِیَّة) یه، وهک چۆن (حَامِلَاتُ) کۆی (حَامِلَة) یه، (جَارِیَّة) نه وه ی ده روا، (یُسْرًا)، واته: به ئاسانی، زۆربه ی زانا یان دهلتین: مه به ست پنی که شتییه کانه، (الجَارِیَّةُ: السفن التي تسیر فی البحر یُسْرًا)، نهو که شتییه نه ی به ئاسانی به ده ریادا ده رۆن.

(٤) - ﴿فَالْمُفْسِدَاتِ أَمْرًا﴾، سویند به دابه شه که ره کانی کاروبار، یانی: (الْمَلَانِكَةُ الْمُوَزَعَةُ لَأُمُورٍ)، سویند به و فریشتانه ی که کاروبار دابه شه ده کهن، زۆربه ی زانا یان رایان وایه، که ته م رایه راسته ره.

دووهم: هه ندیکیش له زانا یان گوتوو یانه: ئەم چواره ههر چواریان بریتین له سیفه ی وه سفکراویکی قرتێراو واته: یهک شت، که بریتیه له بايه کان وه به مجۆره تهفسیری نایه ته کان ده کهن: ﴿وَالَّذَرِیَّتِ ذَرَّوْا﴾، سویند به و بایانه ی پرژو بڵاو ده که نه وه، یانی: به شه کانی هه لمی ئاو بڵاوده که نه وه، یاخود نهو بایانه ی به گشتی شت پرژو بڵاو ده که نه وه، ﴿فَالْحَمِلَاتِ وَقَرَأَ﴾، سویند به و بایانه ی باری قورس هه لده گرن، که بریتین

له هه وره کان، چونکه هه وره کان بایه کان ده یان جوولتین، ﴿فَالْجُرُثُ يُرَا﴾، هه وره ها سویتند بهو بایانه ی به ئاسانی ده پۆن، ﴿فَالْمَقَسَاتُ أَمْرًا﴾، دیسان بهو بایانه ی کاروبار دابه ش ده کهن، کاروباره کانی ش، چ هه وره کان، که دابه شیان ده کهن، چ تۆز و خۆل، یان دره خته کان و پوو ده که کان که مو تو وره یان ده کهن، گرنگ نه وه یه هه ندیکیان گو تو و یانه: ته م سویتند پیخو را وانه، هه ر چواریان به ک شتن، که بایه کانن و چوار سیفه ی جیا وازیان هه ن: هه م شت راده مالن، هه م باری قورس هه لده گرن، هه م به ئاسانی ده پۆن، هه م ده بته هۆی دابه شکردنی بژوو کاروباره کان، نه وه ی خوی په رو ده دگار پتی سپاردوون.

به لام پای به که میان به هیزتره، که مه به ست پتیان چوار شتی سه ره به خو بی: بایه کان و هه وره کان و که شتییه کان و فریشته کان سه لامی خوا له فریشته کان بی.

به کێك بو ی هه یه بهرسی بلی: باشه ته مانه که سیفه ی وه سفراوێکی قرتینراون، بوچی خوا ﴿وَالسَّفَرَاوَهُ﴾ وه سفراوه که ی روون نه کردو ته وه؟ له وه لامدا ده لێین: بو نه وه ی مانایه ک زیاتر هه لگیری، نه گه ر خوا فه رمو بای: (وَالرَّيَّاحُ الزَّارِيَاتُ دَرَوًا)، نه و کاته ده مانزانی که بایه کانن، هه رو ده ها هی هه وره کان و که شتییه کان و فریشته کانی ش.

به لام که خوا ﴿وَالسَّفَرَاوَهُ﴾ وه سفراوه که ی قرتاندوه و ته نیا سیفه ته که ی باسکردوه، ته و کاته بو وه سفراوه که زه یین به لای هه ر شتیکی دیکه دا ده چی و مانای ئایه ته که فراوانتر ده بی.

تنجا ته مانه هه ر چواریان سویتند بوون و وشه ی (دَرَوًا) وه ک گوتمان: یان چاوگه، یاخود بهرکاری په هایه (مَفْعُولُ الْمُطْلَقِ) به، به لام (وَرَقًا) دیاره که بهرکاره (مَفْعُولُ بِهِ) و (بُرًّا) یش حاله، واته: (فَالْجَارِيَاتُ الَّتِي تَبْسُرُ يُسْرًا)، نه و رۆیشتووانه ی به ئاسانی ده پۆن، ﴿فَالْمَقَسَاتُ أَمْرًا﴾، (أَمْرًا) یش دیسان ده بیتته

بەرکار (مَفْعُول به)، ئەو فریشتانەی یان ئەو بایانەی کە کاروبارەکان دابەش دەکەن، وەلامی ئەو چوار سوێندە چییه؟ ئەمانە هەموویان (مُقْسَم به) سوێند پێخوارن، ئەدی سوێند لەسەر خوارو (مُقْسَم عَلَيْهِ) کە چییه؟ لە نابتی پێنجەم دا دی.

٥- ﴿إِنَّمَا نُعَادُّنَا لَمَّا قَدْ﴾، ئەودی بەلێنتان پێ دەدرێ راستە، سزاو پاداشت دادەکەوی و دێتە دی، هەلبەتە وشەی (نُعَادُّنَا) دەگونجێ بە مانای بەلێن (وَعَدَ) بێ و لە (وَعَدَ) دوه هاتبێ، واتە: ئەودی بەلێنتان پێ دەدرێ و گفتان پێ دەدرێ، دەگونجێ لە (وَعَدَ) دوه هاتبێ، دەشگونجێ لە (أُوْعَدَ) دوه هاتبێ، واتە: ئەودی کە هەرەشەتان پێی لێدەکرێ، ئەو بێیروایەکان! راستە، ئنجا ئەگەر (نُعَادُّنَا)، لە هەرەشە (وَعَدَ) دوه هاتبێ، ئەو کاتە دوێنراوەکان، هاوبەش بۆ خوا دانەرو بێیروایەکان، بەلام ئەگەر مەبەست پێی گفت و بەلێن بێ، دوێنراوەکان گشتیین و زیاتریش وا پێدەچێ کە مەبەست گشتیی بێ، بڕوادارو بێیروا، وشەی: (لَمَّا قَدْ) لە راستیدا یانی: راستکۆ، بەلام ئەمە وەک: ﴿فِي عِشْقٍ رَاضِيَةٍ﴾ : ٧ : القارعة، کە ژيانە کە پازی نیه، یانی: ئەو ژيانە خاوەنە کە یانی پازییە، کەواتە: ﴿إِنَّمَا نُعَادُّنَا لَمَّا قَدْ﴾، ئەودی هەرەشەتان پێی لێدەکرێ، یان گفتان پێ دەدرێ راستە، واتە: گفت دراودە کە، یان هەرەشە پێکراوە کە راستەو دێتە دی، (إِنَّمَا) ^(١) دوو وشەیه (إِنْ) لەگەڵ (مَا)، ئەک یە ک وشە بێ، (إِنْ) بۆ جەختکردنەو دیە واتە: بە دلنایایی، (مَا) یانی: (الَّذِي) یانی: ئەودی بەلێنتان پێ دەدرێ، یاخود هەرەشەتان پێی لێدەکرێ، راستە.

٦- ﴿وَأَنَّا لَنُؤَقِّمُ﴾، بەدلناییش سزا و پاداشت دا کەوتوو.

(١) (إِنَّمَا) لە موصحفە دا هەرچەندە ناوا نووسراوە، بەلام بەپێی رەوتەکان (سیاقات) دەزانین کام لە دوو مانایەکانی هیه!

(دین) لەم ڕهۆته (سیاق) هدا یانی: (جزاء) که به کوردیی ههردووک وشهێ: سزا و پاداشت، دینه به رانبهری (واقع) یش له (وقع) هوه هاتوه، یانی: (حدث و سقط) ڕوویدا و کهوت، یانی: سزا و پاداشت به پێی سیستمی خوا و بریاری پێشووی هاتووه و دُنیا بن دێ.

مەسەلەى دووھم:

سوئند خواردىن خوا **ذَاتُ الْحُبُكِ** بە ئاسمانى خاوهن رې و بان، يان رېك و پېك و سىستمايىك، كە بېيروايان لە چالى قسەو بېروايەكى دژيەك و جۇراو جۇردان و، كەسيكىش لە بېروايتىنى بە سزاو پاداشت لارې دەبى، كە لە ھەق لادرايى و، بە لارېدا برايى:

خوا دەفەرموى: **ذَاتُ الْحُبُكِ** **إِنْكَرُ لِي قَوْلٍ غَلِيظٍ** **يُؤْفَكَ عَنْهُ مَنْ أَفَكَ**

شىكردنەوھى ئەم ئايەتانه، لە سى برگەدا:

(۱) **ذَاتُ الْحُبُكِ** سوئند بە ئاسمانى خاوهن رېكەو بان، ياخود سوئند بە ئاسمانى رېك و پېك، يان سوئند بە ئاسمانى جوانچىراو.

(۲) **إِنْكَرُ لِي قَوْلٍ غَلِيظٍ** بە دىنيايى تىوھ لە قسەيەكى دژيەك و ناكۆكدان، لە قسەبەكدان كە جۇراو جۇردو لە تىو خۇيدا ناكۆك و دژيەك (متناقض)د.

(۳) **يُؤْفَكَ عَنْهُ مَنْ أَفَكَ** لىي لادەدرى ئەوكەسەى لادرايى، لە چى لا دەدرى؟ (عَنْهُ) پاناوھەكى دەگەرېتەوھ بۆچى زانايان؟! دوو ئەگەريان بۆ داناون:

أ. يان دەگەرېتەوھ بۆ بېروا ھىنان بە سزاو پاداشت، يان قورئان، يان پېغەمبەرى كۆتايى، لا دەدرى، (مَنْ أَفَكَ)، كەسيك كە لە ھەق لادرايى و، ئەو كەسەى بېروا نەھىتى بە پۆژى سزاو پاداشت، يان قورئان يان پېغەمبەرى خوا، ماناي وايە زۆر لارې و سېلەيەو، لادراوى راستەقىنە ھەر ئەوھ.

ب. يان دەگەرېتەوھ بۆ (قول مختلف)، يانى: لە رېي چەوت لادەدرى كەسيك خوا لوطى لەگەل كەردبى و پاراستنى لەلادان و سەرگەردانىي.

ئىنجا با تەماشاي ھەندىك وردەكارىي ئەم سى ئايەتە موباردەكە بكەين:

﴿وَالنَّامَاءُ ذَاتُ لُفْلُكٍ﴾، (وَالنَّامَاءُ) یانی: ئاسمان، (ذَاتُ) یانی: خواوەن (صَاحِب، صَاحِبَةٌ)، (الْجَبَلُ) یان (جَمْعُ جَبَاك)، مثل (كُتُب، كِتَاب)، (كُتُب) كَتَبَیەكان، (كِتَاب) كَتَبَیك، (جَبَاك) ییش چنراو، (جَبَلُك) چنراوەكان، یاخود (جَبَاك) بە مانای ڕۆ دێ، (جَبَلُك) بە مانای ڕَبِیەكان، دەشگونجێ (جَبَلُك) كۆی (جَبَلُك) بێ، وهك (طَرِيق) و (طَرِيقَةٌ)، (طَرِيق) ڕَبِیەكان، (طَرِيقَةٌ) یەك ڕێگا، لە هەردوو حالاندا وشە (جَبَلُك) لە (جَبَلُك) دەهاتو، (الْحَبْكُ: إِجَادَةُ النُّسْجِ وَإِثْقَانُ صُنْعِ)، (جَبَلُك): بە مانای جوان چنێن و جوان ھۆنینهوھێ شتێك و چاك دروستكردنی دێ.

كهواته: زیاتر وا پێدەچێ لێرەدا مەبەست له: (ذَاتُ الْجَبَلُك)، ئاسمانی خواوەن ڕێگاوا بان بێ، ئەمە وهك ئەو ئایەتە (الواقعة) وایه كه خوا دەفەرموێ: ﴿فَلَا أَشِيرُ بِمَوْجِ الْجُورِ ۖ وَإِنَّهُ لَفَسْرٌ لِّوَعْلَمُونَ عَظِيمٌ﴾، واتە: راست نیه، [وهك ئێوه دەلێن ئەو بێڕوایەكان!]، سوێند دەخۆم بە ڕێگاوا شوێنی ئەستێرەكان، بە دڵنیايش ئەگەر ئێوه بزانی ئەوه سوێندیکی، دەشگونجێ (وَالنَّامَاءُ ذَاتُ لُفْلُكٍ)، ئاسمانێك كه جوان چنراوه جوان ھۆنراوەتەو بێ، وهك چۆن قوماشێك و مەبەست پێی: تەونێك و فەرشێك جوان دەچنێ و ھەر شتە لە شوێنی خۆی دایە، ئەو ئاسمانەش ئاوا چنراوه، وهك شتێك كه دەچنێ و گۆل گۆل دەھۆنرێتەو، لە هەردوو حالانیشدا (جَبَلُك) لە (جَبَلُك) دەهاتو (جَبَلُك)، واتە: چاك ڕێك و پێك دروستكردنی شتێك، یاخود چنینی شتێك، بۆچی خوا ﷻ لێرەدا سوێند دەخوات بە ئاسمانی خواوەن ڕێگاوا بانەكان؟ تاكو بكونجێ و گونجاوه لەگەڵ ئەوھێ دوایی دەفەرموێ: ﴿إِنَّكَ لَبِئْسَ قَوْلٌ تُخَلِّفُ﴾، بە دڵنیاوی ئێوه لە قسەیەکی جۆراو جۆردان، واتە: لە قسەیەکی دژبەك و پێكەوھە ناكۆك دان، كه ھەندێکی پێچەوانەھێ ھەندێكی، ھەندێکی ھەندێكی ھەندێكی ھەندێكی ھەندێكی، وهك چۆن ئاسمان ڕۆ و بانێ جۆراو جۆری تێدان، قسەكانی ئەوانیش جۆراو جۆرەو دژبەك و پێكەوھە ناكۆك، چ لە بارە پێچەمبەرەو ﷺ كه جاپێك دەیانگوت: جادووگەرە، جاریك دەیانگوت: شاعیر، جاریك دەیانگوت: كاھینە، جاریك دەیانگوت: شێتە!

ئەو چوار قسانەش ھەر چوارىان دژى يەكديين، چونكە ئەگەر شىت بى ناگونجى جادوۋگەربى، ئەگەر جادوۋگەربى ناگونجى شاعىر بى، ئەگەر شاعىر بى ناگونجى شىت بى!!

ھەرودەھا لە بارەى فورئانىشەو، فورئانىشيان بە ھەمان شىو تۆمەتبار دەکرد كە ھەلبەستراو، ﴿إِنْ هَذَا إِلَّا أَفْكٌ مِّنْ قَبْلِهِ﴾، ئەمە بەس درۆيەكەو ھەلبەستو، دەيانگوت: ھەلبەستراو، دەيانگوت: جادوويە، دەيانگوت: شيعرەو، دەيانگوت: كەھانەيەو، دەيانگوت: قسەى شىتە، ئەوانەش ھەموويان دژى يەكن و پىكەو ھەناكۆكن، ھەر كامىكيان نەوئى دىكە ھەلدەو شىتتەو، بۆيە دەفەرموى: ﴿إِنَّمَا لِيَ قَوْلٌ مِّنْ عَمَلٍ﴾، واتە: ئەى بىيروايەكان! لە قسەيەكى دژ يەك دان، ئىو ئەگەر ھەر سەرنجى قسەكانى خۆتان بدەن، كۆى قسەكانى خۆتان بەلگەيە لەسەر ناراستيان ھەميشەش شتى ھەق و راست يەكە، دوو كۆ دوو دەكاتە چوار (۲+۲)، بەلام يەك بلى: دەكاتە پىنج، يەك بلى دەكاتە شەش، يەك بلى دەكاتە سى، يەك بلى دەكاتە ھەزار، جۆراو جۆر بوونى تەنجامەكان، بەلگەيە لەسەر ناراست بوونيان، وەك گوتراو: لە ھەقى ئاوارادەوستى، ھەقىش تەوئەيە لەگەل واقعدا پر بە پىستە، دوو سىوان بىنە لەگەل دوو سىوى دىكە كۆيان بكەو، دەكاتە چوار، واتە: ھەق لە واقعيشدا دەچەسپى، بەلام ناھەق تەوئەيە كە مىزاقىتەى نىو لەسەر نەرزى واقع ناچەسپى.

(يُؤَفِّكُ)، يانى: (يُضْرَفُ)، لىتى لادەدرى، (الْأَفْكَ: الضَّرْفُ وَأَكْثَرُ مَا يُسْتَعْمَلُ فِي الضَّرْفِ عَنِ الْحَيِّ)، (أَفْكَ: بە ماناي لادانەو بەزۆرى بەكاردەھىترى بۆ لادان لە خىر بەرەو رستەى (يُؤَفِّكُ عَنْهُ مِّنْ أَفْكَ) دوو ماناي سەردەكى ھەن:

ماناي يەكەم: (يُضْرَفُ عَنِ الْقُرْآنِ أَوْ الرُّسُولِ مَنِ ثَبَّتَ لَهُ الضَّرْفُ الْحَقِيقِي)، لە ئيمان ھىنان بە قورئان يان لە ئيمان ھىنان بە پىغەمبەر ﷺ لادەدرى، كەستىك كە بە راستى لادانى بەسەردا لەسەر چەسپى بى.

مانای دووم: (يُصْرَفُ عَنْ هَذَا الْقَوْلِ الْمُخْتَلِفِ، مَنْ صُرِفَ فِي عِلْمِ اللَّهِ تَعَالَى، وَسَبَقَتْ لَهُ الْعِنَايَةُ)، که سیتک لهم قسه دژییه و ناکوکه لادهدری، که له زانیاری خوادا لادرابتی و، خوا ^{لوتفی} له گهل کردبتی و، لهو قسهی و نارپک و پتک لاییداو بیهتینی بو ئیمان هینان].

خاوهی (البحر المديد في تفسير كتاب الله المجيد)^(١)، (ابن عجيبة) له تەفسیره کهیدا دهلی: (وَإِنَّ الْغَالِبَ اسْتِغْمَالُهُ فِي الصُّرْفِ عَنِ الْخَيْرِ إِلَى الشَّرِّ، لَكِنَّهُ عُرِفَ، لَا لِعُيُوبٍ)، وشهی (أفك) به زۆری به کارده هینتی له لادان له خیرهوه به رهو شه، له چاکهوه به رهو خراپه، به لام نهوه به کارهیناتیکی عورفی و باوه زمانی نیه، تاکو پی له واتای به که میش بگیری، (ابن عاشور) یش له تەفسیره کهی خوێ "دا ههردوو رایه کان دینن، دهلی:

(قِيلَ: (يُؤْفَكُ عَنْهُ)، صَمِيرٌ (عَنْهُ) عَائِدٌ إِلَى قَوْلٍ مُخْتَلِفٍ، فَتَكُونُ عَنْ التَّغْلِيلِ كَقَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿وَمَا نَحْنُ بِتَارِكِي آلِهَيْنَا عَنْ قَوْلِكَ﴾ ^{هود}، واته: گوتراوه: راناوی (عنه)، دهچتهوه بو (قول مختلف)، واته: لهو قسه نارپک و پتکه لادهدری، ئەم کاته وشه ی پیتی (عن) بو هوکار دۆزییه، وهک قسهی خوای بهرز که ددهرموی: ﴿وَمَا نَحْنُ بِتَارِكِي آلِهَيْنَا عَنْ قَوْلِكَ﴾ ^{هود}، گهل عاد به هوود پیغمبهری خویانیان گوت: ئیمه به هووی قسهی تووه واز له په رستکاراوه کافی خومان ناهیتین، که واته: ﴿يُؤْفَكُ عَنْهُ مِنْ أُفْكَ﴾ ^{هود}، واته: لهو قسه پتکهوه دژییه و ناکوکه لادهدری، که سیتک که لادرابتی، واته: لادرابتی له شه به رهو خیرهو، خوا لوتفی له گهلدا کردبتی.

ههروهها (ابن عاشور) دهلی: بو مانای دووم، دهلی: (وَقِيلَ صَمِيرٌ عَنْهُ عَائِدٌ إِلَى مَا تُوْعَدُونَ، أَوْ إِلَى الدِّينِ، أَوْ إِلَى الْقُرْآنِ، أَوْ إِلَى الرُّسُولِ)، ههندیکیش گوتوو یانه:

(١) ج. ٧، ص. ٢٠١.

(٢) محاسن التأويل: ج. ١١، ص. ٣٤٢.

یانای (عَنْهُ) واتە: (ه)ی سەر (عَنْهُ)، (يُؤَفِّكُ عَنْهُ)، دەگەریتەوه بۆ (وَعَدُونَ)، واتە: ئەووی کە هەپەشەتان پیتی لێدەکری، یاخود ئەووی بە لێنتان پێدەدری، لەوه لادەدری کە سێک کە لادرابی، یان دەگەریتەوه بۆ دین ﴿وَإِنَّ الْبِرَّ لَوَاقِعٌ﴾ واتە: بۆ سزاو پاداشت، یان دەگەریتەوه بۆ قوربان، کە لە سیاق دەرنازی، لە قوربان لادەدری کە سێک کە بە راستیی لادرابی، یان دەگەریتەوه بۆ پیغمبەر ﷺ، کەواتە: لە هەموو حالێدا مەبەست لە (مَنْ أَفْكَ) ئەووی لادرابی، هاوبەش دانەردکانن کە لە برواهێنان بە رۆژی دوازی، یان بە قوربان، یان بە پیغمبەر ﷺ، لاداون.

ئەو قسەیهی (جمال الدين القاسمي)^(١) هێناویەتی، قسەیهی بە جێیه کە دەلێ: (يُؤَفِّكُ أَي: يُصْرِفُ عَنْهُ مَنْ أَفْكَ أَي: صُرِفَ عَنِ الْحَقِّ الصَّرِيحِ الصَّرْفُ التَّامُ، إِذْ لَا صَرْفَ أَشَدَّ مِنْهُ)، واتە: لادەدری لە هەق، لە برواهێنان بە رۆژی سزاو پاداشت بە پیتی سیاق، کە سێک کە لە هەقیکی روون و راشکاو لادرابی، چونکە هیچ لادراستیک لەو لادانە بەهێزتر نیە، واتە: کە سێک لە برواهێنان بە رۆژی سزاو پاداشت لادرابی، ئەوه بە راستیی لادەرەو لایەوه، بە لایێدا براوه.

نجا بە لە بارە (ذَاتِ الْغُبِّ) دوه، چەند قسەیهی زانایان بێنین کە زیاتر تیشک دەخاتە سەر چەمک و واتای ئەو وشەیه:

أ- (الحسن البصري)، پەحمەتی خوا یی بێ، دەلێ: (الحبك: طَرَأَتْكَ الْحَجَرَةُ الَّتِي تَبْدُو لَيْلًا فِي الْفَرْجَةِ الْجَوِّ، حُبْك): بریتیه لە ڕێهەکانی، کاکیشانی کە شەو لە تاسماندا دەرەدەکوێ، [کاکیشانی خۆمان کە دەیبینین، چونکە بە چاوەس ئەو کاکیشانەیی خۆمان دەبینی].

ب- (ابن عباس) خوا لە خوێ و بابی رازی بێ، دەلێ: (ذَاتِ الْغُبِّ: ذَاتُ خَلْقٍ حَسَنٍ) (أَخْرَجَهُ الطَّبْرِيُّ: ٣٢١١٤، وإسناده قوي)، واتە: تاسمانی خاوەن دروستکردنێکی ڕێک و پێک و چاک.

- (مجاهد) ڕەحمەتی خۆی لێ بێ، لە بارەى (الْحَبْك) هوه، دەلێ: (الْمُتَّقِينَ الْبُنْيَانِ)
 (أُخْرِجَهُ الطَّبْرِي: ٣٢١٢٨)، واتە: ڕێك و ڕێك و بەهێز دروستکراو.
- لە بارەى ﴿إِنْ كَرِهَىٰ لَكَ النَّفْسُ﴾ (الطَّبْرِي) دوو ڕای هیناون:
- یەك: (تُخْلِطُ: مُضْطَبِّقٌ أَوْ مُكَدِّبٌ) (أُخْرِجَهُ الطَّبْرِي: ٣٢١٣٤)، واتە: هەتانه بە راستیی
 دادهنێ (ڕۆژی سزاو پاداشت) و، هەشتانه بە درۆی دادهنێ.
- دوو: (تُخْلِطُ: مُتَنَاقِضٌ) (أُخْرِجَهُ الطَّبْرِي: ٣٢١٣٥)، واتە: پێكهوه ناكۆك، پێكهوه دژ، وهك
 هەر کامێکیان ئه‌وى دیکه هه‌ڵده‌وه‌شێنێته‌وه.

مەسەلە ی ستیەم:

هەرەشەکردن لەوانەی بە گۆترە درۆدەکەن و، لە گێزاوی بێناگیسدان،
نکوولیی لە هاتنی رۆژی سزاو پاداشت دەکەن، ئەو رۆژه کە بە ناگر سزا
دەدرێن و، پێشیان دەگوتری: بێچێژن! ئەوەی پەلەتان لێدەکرد ئەوەبوو:

خوَا دَهِرْمَوْی: ﴿قُلِ الْخَرَصُونَ ۚ الَّذِينَ هُمْ فِي عَمَرِهِمْ سَاهُونَ ۚ يَسْتَلُونَ أَيَّانَ يَوْمُ
الَّذِينَ ۚ يَوْمٌ هُمْ عَلَى النَّارِ يُفْتَنُونَ ۚ ذُوقُوا فِتْنَتَكُمْ هَذَا الَّذِي كُنتُمْ بِهِ تَسْتَعِجِلُونَ ۚ﴾.

شیکردنەوهی ئەم ئایەتانه، لە شەش برگەدا:

(١) - ﴿قُلِ الْخَرَصُونَ ۚ﴾، واتە: درۆکەرەن بە گوشت بچن، (الْخَرَصُونَ): کۆی (خَرَصَ)، کە
(صِبْغَةَ الْمَبَالِغَةِ) (خَرَصَ)، واتە: کەسێک شتێک مەزەندە دەکات، بە گۆترە شتێک دەلی،
بە کوردیش پێی دەلێن: قەرساندن، (الْخَرَصَ) یانی: قەرساندن و، بە مەزەندە دانانی شتێک،
ئەم وشەیه زانیان بە دوو واتا بەکاریان هێناوه.

أ- یان مەبەست پێ ئەوەیه کە لە گۆترە قسە دەکەن.

ب- یاخود بە درۆ قسە دەکەن، بێگومان زۆربەی ئەو کەسانەش کە لە گۆترە شتێک
دەلێن، زۆرجار ئەنجامەکەی راست دەرنهات.

(الطبري) سَيِّ وَاتَاي بَوَّ (خَرَصُونَ) هَتَانَو:

یە کەم: (الْمُرْتَابُونَ) ئەوانە ی دوودلن.

دووهم: (الْمُتَّهِنُونَ) ئەوانە ی هەر لە گۆترە قسە دەکەن.

ستیەم: (الْكُذَّابُونَ) ئەوانە ی درۆ دەکەن.

(قُلْ)، (دُعَاءٌ بِالْهَلَاكِ عَلَى أَصْحَابِ ذَلِكَ الْقَوْلِ الْمُخْتَلِفِ)، ئەمە تووکردن و
نزاکردنە لە خاوەنانی ئەو قسە پێکەوه دژە (کە پێشتر باسکرا) و، مەبەست لە
کوشتنیان ئەوەیه خوا بیانفەوتیتن.

زانایان ده تین: نه گهر جگه له خوا ﷻ چ فرشته کان، چ پیغه مبه ران، چ مروّقه کان، دوعا بکه ن، نه وه داوا کردنه له خوا، به لّام نه گهر خوا ﷻ شتیک بفه رموی به شیوه ی دوعا نه وه هیتانه دی نه و شته یه، چونکه خوا داوا له که س ناکات.

وشه ی (خَرْصُ): لیرددا مه به ست پتی نه و گومانیه، که خاوه نه که ی به لگه ی هه یه له سه ری، یان که سیک ی شاره زا جاری وایه شتیک ده قرسیتی، نه وه زه مکر او نه، وه ک دوا یی باسی ده که ی ن.

(۲) - ﴿الَّذِينَ هُمْ فِي عَمْرٍو سَاهُونَ﴾، نه وانه ی له گێژاوی نه زانییدا بیتاگان، (الْغَمْرَةُ: مِنَ الْغَمْرِ، وَهُوَ الشِّدَّةُ وَالْكُورَةُ وَالشُّغْلُ)، (غَمْرَة): چا وگه له (غَمْر)، که به مانای سه ختی و زوړی و سه رقالبیش دی، واته: نه وانه ی له گومی بی ناگییدا خافلاون، یانی: له نه زانییه کدان که نه و نه زانییه وه ک ناوکی زوړ، چوّن که سیک که تپی ده که وی و، تپییدا نقووم ده بی، نه وانیش له له جلیتاو و گوماوی نه زانییدا نغرو بوون.

ننجا (سَاهُونَ)، (السَّهْوُ: الْغَفْلَةُ)، (سَهْوُ): بریتیه له بیتاگایی، که واته: (سَاهُونَ) یانی: (غَافِلُونَ)، واته: بیتاگان.

(۳) - ﴿يَسْتَلُونَ أَيَّانَ يَوْمِ الْآزِینِ﴾، ده پرسن: پوژی سزاو پاداشت که نکتیه، وشه ی (آَيَّانَ)، ناوی پرسیا کردنه له به ری کاتی کرداری کرداری که وه ده پوویداوه، مانا که ی له (مَتَى) وه نیزیکه، (مَتَى وَفَوْقَ يَوْمِ الدِّینِ؟)، که نکن پوژی سزاو پاداشت دی؟ خوا ﷻ ده فهرموی:

(۴) ﴿يَوْمَ هُمْ عَلَى النَّارِ يُفْتَنُونَ﴾، نه و پوژدی نه وان له سه ر ناگر سزا ده درین، له سه ر ناگر مروّقه چوّن سزا ده دی؟ بیکومان ده سووتتیرین، که نه مه وه لامیکی زوړ به جتیه بو گالته پیکردن نه وان، نه وان به گالته وه گو توویانه: پوژی سزاو پاداشت که نکتیه؟ خوی په ره و ردگاریش وه لایمان ده داته وه و ده فهرموی: نه و پوژدیه که تپوه ده سووتتیرین، چونکه وشه ی (يُفْتَنُونَ) یانی: (يُحَرِّقُونَ، يُعَذِّبُونَ)، ده سووتتیرین، سزا ده درین، (الْفِتْنُ: التَّغْذِيبُ وَالتَّعْرِيفُ، وَأَصْلُ الْفِتْنِ الْإِخْتِبَارُ وَإِدْخَالُ الذَّهَبِ النَّارِ)، وشه ی (فَتْنٌ): لیره دا به مانای سزادان و نازاردان و سووتاندنه، به لّام له نه صلدا وشه ی (فَتْنٌ) به مانای تاقیکردنه وه

دئ، پئش تەودەش بە مانای تەوہ دئ کہ زئیر بخرئتە نئو ناگر تاکو دەرکەوئ، نایا زئیرئکی ساغە، یاخود کانزای دیکە لەگەڵ تیکە لکراون و فئیلی تئیداکراوە؟

(٥) - ﴿ دُوقُوا فَنَتَكِّرْ ﴾، نازارە کە تان، سزایە کە تان، سووتئیرانە کە تان بچئژن، ئەمە بە تەنکید گوتراوی قسە بە کە قرتئیراوە، بە لأم سیاقە کە دەیکە یەنئ، واتە: پئیان ددگوتری: سزایە کە تان بچئژن.

(٦) - ﴿ هَذَا الَّذِي كُنتُمْ بِهِ تَسْتَعْجِلُونَ ﴾، تا تەوہ بوو کە نئو دە لە تان لئیدە کرد، تەوہی تالووکە تان لئیدە کرد، (دُوقُوا فَنَتَكِّرْ)، وشە (دُوق) خوازاراوە تەوہ بۆ ھەست پئکردنی بە ھئژ، چونکە زمان لە ھەموو ئەندامەکان زیاتر ھەست بە شت دەکات، بە تاییەتی بە تام و چئژەکان.

کە دەفەر موی: ﴿ اَلَّذِينَ هُمْ فِي عَمْرِفٍ كَاهُونَ ﴾، واتە: تەوانە ی وە کە چوون کە سئیک لە شتیک بئناکایە و پستی لئ ھەل دەکات، ئەوانئش بە و شئوہیە بئناگان، بە و شئوہیە لە گۆماوی ئەزانئیی خوئاندا نغرو بوون، بە لأم لە تەصلدا بئناگانئین و ناگادار کراونەوود و ترسئیراون، کە دەفەر موی: ﴿ هَذَا الَّذِي كُنتُمْ بِهِ تَسْتَعْجِلُونَ ﴾، (ھذا): ناوی نامازە (اِشَارَة) یە، بۆ شتئکی نامادە کە لەبەر چاویانە، واتە: تەوہی نئوہ پە لە تان لئیدە کرد بئ، فەر موون تەوہ بۆ تان ھات! بئگومان ئەمەش مەبەست پئی سەر زەنشتر کردنە، واتە: ئا تەوہ یە کە پە لە تان لئیدە کرد زوو بۆ تان بئ، دە بیچئژن.

مەسەلە ی قیرساندن :

لئردە (ابن عاشور) لە بارە ی مەسەلە بە کئ فئقھییەوہ، کە برئتیە لە قیرساندن، قیرساندنئ دانەوئالە و میوہی دارو درەخت و، رەزو باخ و ھەر شتئکی دیکە، ھەندئیک قسە ی ھئناون دەمەوئ بە پوختئیی لئیی بخوازمەوہ^(١)، دەلئ:

[بزائە! کە قیرساندن واتە: بە گۆترەو مەزەننە تەماشا کردنی شتیک لە بنچئنە کانی ئبعئقادی، شتئکی ناپەواوہ و زەمکراوە، چونکە عەقیدە دەبئ لەسەر

دَلَّيَا بَنِيَّاءَ بَنِيَّاءَ، لەبەر ئەوەی دەبێتە بناغە بۆ هەموو شتەکانی دیکە، لێرەشدا کە خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿قُلِ الْخَرَصُونَ﴾، بە کوشت بچن، یاخود نەفرینیان لێ بکری و دووبارە بخرێنەوه لە بەزەیی خوا، ئەوانە لە گۆترە قسە دەکەن و درۆ دەکەن، مەبەست پێی ئەو جوۆرە کەسانە بە کە هەروا بە گومان و بۆچوونێک کە هیچ نیشانەو بەلگەیەکی لەپشتەوه نیە، قسە دەکەن، ئەوە بە نەسبەت کاروباری عەقیدەییەوه.

بەلām قەرساندن لە هەڵسوکەوتەکاندا، ئەو هەڵسوکەوتانە لە نێوان خەڵکدا دەبن، بەو شێوەیە زەم ناکرێ، ئەگەر ئەو قەرساندنە بێتە جوۆرێک لە قوماڕکردن و زیانگەیانندن بە لایەک، ئەوە بێگومان زەمکراوە، بەلām هەندێک جار مۆلەت بۆ هەندێک لە جوۆرەکانی قەرساندن دراوە، کە پێویست بکات لەبەر هێتانه دی بەرژەودەندێک، وەک لەم فەرموودەیەدا هاتو: ﴿عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ رَخَّصَ فِي بَيْعِ الْعَرَايَا بَخْرَصَهَا﴾ (أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ: ٣٩٧٣).

واتە: ئەبوو هورەیرە (خوا لێی پازی بن) گێڕاویەتەوه کە پێغەمبەری خوا ﷺ مۆلەتی داوه ئەو دارخورمایانە بە هاوکاریی بابایەکی خاوەن باخ دەیات بە کەسێکی دیکە، مەزەندە بکری (بەرەکیان چەندە؟).

دەلێ: ئەو دارخورمایە بۆ تۆ، یان ئەو دوو دارخورمایە بۆ تۆ، میوەکەیان بۆ تۆ، ئێجا ئەگەر دوایی خاوەن باخەکە بیەوی ئەو خورمایانە داوی بەو کەسە، لە بەرانبەر ئەو خورمایانە پارە بباتی، یاخود خورمای دیکە بباتی، لەو کاتەدا بەر لەوەی میوەکەیان دەرێکەن و خورمایەکان پێگەن، دەگونجی بقرسیترین. واتە: میوەی ئەو درەختانە بە شێوەی دیاری و هاوکاریی بابای خاوەن باخ داوێ بە کەسێک وەک هاوکارییکردن، بۆ وێنە: بۆ ماوێ سالیکی دیارییکراو، یان بۆ دوو سأل، کە ئەصل وایە لە کاتی پێگەیشتنی خورمایەکاندا میوەی خۆی بچن، بەلām ئەگەر بابای خاوەن باخ بۆی دەرکەوت کە ئەو

میوه یه، ئەو خورمایانە ی بە خشیوونی، لە بابای پێه خشاو بکێژتەوه، بۆ ئەوه ی
 به بیانووی ئەو خورمایانە وه نه چیتە ئێو باخه که ی و، زیانی پێ نه گهیەنێ، ئەوه
 دروسته ئەو میوه یه بهر له وه ی خورمایه کان پێگهن، بیانقرسێنێ و به ئەندازه ی
 ئەوه خورمای بداتن، یاخود به ئەندازه ی ئەوه پارە ی بداتن، گرنگ ئەوه یه
 قەرەبووی بداتن، قەساندن له کوردەواریی خۆشاندا هەر به کارده هێنێ، یه کێک
 به یه کێک ده لێ: تۆ وەرە ئەم باخه، یان ئەم گەمە به چەند ده قەرسێن، به
 چەند عەر به، یان به چەند تە نه که، یان به چەند تەن؟ دروسته، ئەو جوړه
 سه ودا یانە بکێژن، به لām به مهرجێک فیل و ته له که ی تێدانه بێ و، وانه بێ لایه ک
 لایه کیان هه لّخه له تێنن.

مه سه له ی چواره م:

باسی پاداشتی پاریزکاران که باخ و بیستان و کانیی و سه رچاوه کانن و، ستایشکردنیان به چوار خه سلّتی گه وره و گرنگیان: چاکه کاریی و، شه و بیداری و، داوی لیبوردن له خوا کردن و، سامان و مالی خو به خشین به که سانی سوآلکهر و داواکهر و، به که سانی کش که داوا ناکهن، به لام بیه شن:

خو ده فهرموئ: ﴿إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ۖ لَازِلِينَ مَا أَرَادَهُمْ رَبُّهُمْ بِهِمْ كَانُوا قَبْلَ ذَلِكَ مُحْسِنِينَ ۖ كَانُوا قَلِيلًا مِّنَ اللَّيْلِ مَا يَهْجَعُونَ ۖ وَلَا نَكْهَرُهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ ۖ فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ ۖ﴾

شیگردنه وهی ئهم ئایه تانه، له شەش برگەدا:

خو ده فهرموئ که باسی سه رده نجامی شوومی بپیروایی کرد، تنجا باسی سه رده نجامی خیری پاریزکاران دهکات، هاوکات باسی نه و سیفەت و خه سلّته به رزو مه زناه شیان دهکات، که بوونه هوئ نه وهی ئه و سه رده نجامه خیره یان بو ده سه ته بهر بی، ده فهرموئ:

۱- ﴿إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ﴾ به دنیایی پاریزکاران له باخ و سه رچاوان دان، واته: ئه و که سانه ی پیش هه موو شتیک خویان ده پاریزن له شیرک و کوفر و، بپیروایی به رۆزی دواپی، نه واته له چیدان؟ ﴿فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ﴾، (جَنَّتْ)، کوئ (جَنَّة) یه، واته: باغ و بیستان، (وَعُيُونٍ) یش، کوئ (عَيْن) ه، واته: کانیی و سه رچاوه، واته: له نێو باغ و بیستانه کان و له نێو کانیی و سه رچاوه کان دان، له زۆر شوینی قورئاندا ئهم ته عبیره هاوه، بو وئنه:

له سووره تی (الدخان) دا: ﴿إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي مَقَامٍ أَمِينٍ ۖ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ﴾، واته: پاریزکاران له جیگا و یتگیه کی پر هیمن و ئاسایش دان، له نێو باغ و گوول و گولزارو کانیی و سه رچاوه کاندان، له چهند شوینی دیکه ش خویا په روه ردار هه ر ناوا باسی جیگا و یتگی پاریزکاران و تیمانداری کردوه له رۆزی دواپی دا، بوچی؟

چونکه نه گهر نه ماشا بکهین سرووشتی به شهر که یفی به تاو دتی و، که یفی به سهوزایی دتی و، که یفی به گول و گولزار دتی و، بهو دیمه نانه دتی، واته: نهوئی خوا ﴿۱﴾ دهزانی سرووشتی مروّف دهیخوازی له دنیاو له پوژی دواپی دا، خواپی پهروهردگار نهو بههشتهی واهه لّخستود، که سرووشتی ساغی مروّف دهیخوازی، هیچ که سیک نیه که که یفی به کانپی و سهراچودهو جوگه و جوپارو پووپارو، گول و گولزارو دارو درهخت و سهوزایی نهیهت.

(۲) - ﴿۱﴾ اَلْغَنَیْنِ مَا اَنۡهَمۡ رَٰحَتُهُۥمۡ، وەرگری نهوئن که پهروهردگاریان پییداوون، که نهمه چه مکه که ی گشتگیر و فراوانه و ههچی خواپی بهخشر پییان ددهات دهیکریتهوه.

(فخرالدین الرازی) له تەفسیردکهی خویدا (التفسیر الکبیر)^(۱)، دهلتی: نهه نایهته: ﴿۱﴾ اَلْغَنَیْنِ مَا اَنۡهَمۡ رَٰحَتُهُۥمۡ، سنی واتای هه:

یه کهم: نهوئی پهروهردگاریان پییان ددها، ورده ورده وهری دهگرن و ههمووی بهیه کجار وهرناگرن، چونکه مه حاله شتیک که کوتایی نهبن، یه کسه ههمووی وهریگیری، بویه دهفرموی: (اَلْغَنَیْنِ)، به ناوی بکهه (اِسْمُ فَاعِلٍ)، هیتاویهتی وهرگری نهوئن که پهروهردگاریان پییان ددها، پوژ بۆ پوژو، سالی بۆ سالی و، کات بۆ کات.

دووهه: بویه خوا وای فرموده، یانی: (قَابِلُیْنِ قُبُوْلَ رَاضٍ)، وهری دهگرن، وهرگرنتی بابایهکی پازپی لهوئی پپی دهدرتی.

سینهم: وەرگری نهوئن که پهروهردگاریان پییان ددها، یانی: دهبنه خاودنی، واته: که دهچنه نهو بهههشتانهوه و، خوا نهو نازو نیعمهتهیان پین ددهات، شتیک نیه وهک سپارده وپیان بدری، بۆ کاتیکی دیارییکراو، به لکو دهبنه خاودنی بویه دهفرموی: (اَلْغَنَیْنِ)، وهرگرن، یانی: (مَالِکَیْنِ وَمُتَمَلِّکَیْنِ)، دهبن به خاودنی نهوئی خواپی بهرزو مهزن پییان ددهات.

ئىنجا خوا ﷺ باسى ئەو دەكات ھۆكاری ئەو چىيە كە ئەو پاداشتییانە؟ دەفەرموی:

۳- ﴿إِنَّهُمْ كَانُوا قَبْلَ ذَلِكَ مُحْسِنِينَ﴾، بەدلىيایی ئەوان لە پىش ئەو دە چاكەكار بوون، ئەمە ھۆكار دۆزىيە، بۆچى خوا ﷻ پارتىزكاران دەخاتە نىو باغ و بىستان و گۆل و گۆلزاردكان و كانىي و سەرچاودكان و، ئەودى پەرورەدگاريان پىيان دەدات، دەبنە وەرگري؟ لەبەر ئەو ئەوانە پىشتەر چاكەكار بوون، واتە: لە خواپەرستيان داو لە دىندارىياندا، دىندارىيەكى چاك و خواپەرستىيەكى باشيان دەكرد.

ھەر وەھا لەگەڵ خەلىكىشدا مامەلەيەكى راست و دروستيان دەكرد، لەگەڵ دۆستدا و لەگەڵ دوژمندا، لەگەڵ مائ و خىزان، لەگەڵ دەرو دراوسى، لەگەڵ كۆمەلگا، لەگەڵ مەرقابەتييدا بە گشتى.

ئەو سىفەتى بەكەميان لە چوار سىفەتەكانيان.

۴- ﴿كَانُوا قَبْلَ ذَلِكَ مَابِجُون﴾، ئەوانە بە شەوى كەم دەخەوتن، (وَالْهَجُوعُ: التَّوَمُّ لَيْلًا)، (هَجُوع): برىتيە لە خەوى شەو، واتە: بە شەوى كەم دەخەوتن، ئەدى چىيان دەكرد؟ شەو بىداردەبوون بۆ خواپەرستىي، بۆ جۆرەكانى خوا پەرستىي، مەرج نىە تەنيا نوژ، قورئانيان دەخوئىندو، يادى خوايان دەكردو، تاعەتيان بۆ خوا ئەنجام دەدا.

ئەو ش سىفەتى دووھميان.

۵- ﴿وَبِالْأَسْحَارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ﴾، (سىفەتى سىيەميان ئەو بوو) لە دەمەو بەرەو بەياندا، داواى لىبوردنيان دەكرد، (أَسْحَار)، كۆى (سَحَر)، كە برىتيە لە كۆتايى شەوگار و پىش بەرەبەيان، يانى: كە شەويان بە شەونوژو شەو بىدارىي و خواپەرستىي دەبردە سەر، ئەو نەدەبوو ھۆى ئەودى پىي لە غۆبایى بن و، لە كەولى خۆيان دەرېچن، بەلكو پىش بەرەبەيانىش داواى لىبوردنيان لە پەرورەدگاريان دەكرد، كە خويە! ئەو تاعەتەي نەنجامماندا، شايستەي تۆ نىە، بەلام تىمە ھەر ئەوئەدەمان لە توانادا ھەيە، نەك بە دوو ركات نوژ لە كەولى خۆيان دەرېچن و پىي لە خۆيان بايى بن و، پىيان وابى شىيى زۆر گەورەيان كردو!

۶- ﴿وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ﴾. له مال و سامانیان دا ماف هه بوو، بۆ داواکەر و بیتهش، بابای سوالکەر و بابای بن بهشیان، به خاودن ماف ده زانی له مال و سامانیاندا.
(السَّائِلُ: الْفَقِيرُ الْمُظْهَرُ فَفَرَهُ فَهُوَ يَسْأَلُ النَّاسَ)، (سائل): هه ژاریکه، هه ژاریی
خوێ ده رده خات و داوا له خه لک ده کات.

(الْمَحْرُومُ: الْفَقِيرُ الَّذِي لَا يُعْطَى الصَّدَقَةُ لِظَنِّ النَّاسِ، أَنَّهُ غَيْرُ مُخْتِاجٍ مِنْ تَعَفُّفِهِ عَنِ إِطْفَاءِ الْفَقْرِ، (مَحْرُومُ): هه ژاریکه خیرو چاکه ی پینادری، له بهر نه وهی
خه لک گومانیان وایه ناتاج نیه چونکه زۆر نه فس به رزه و هه ژاریی و نه داریی و
کروزانه و لالانه وه ده رنابری.

بوچی ده فهرموئ: ﴿إِنَّهُمْ كَانُوا قَلِيلًا مِّنَ الْمُحْسِنِينَ﴾. تهوان له پیش نه وه دا
چاکه کار بوون؟ نه مه (تَفَحُّمٌ لِّمَا أُعْطُوا: أُعْطُوا مَا أُعْطُوا بِسَبَبِ مَا فَعَلُوهُ مِنْ قَبْلُ)،
بۆیه خوا ده فهرموئ: ﴿إِنَّهُمْ كَانُوا قَلِيلًا مِّنَ الْمُحْسِنِينَ﴾. که نه مه پتی ده گوتری: (إِطْنَابُ)،
واته: قسه کردن به درژی و نه میس له شوینی خۆیدا په سه نده، نه گه رنا قورن
هه مووی له و په ری کورتیی و پوختیی دابه، به لام جاری وایه خوا ﴿شَيَّوْهُ﴾
(إِطْنَابُ)، به کاردین، لیته دا نه مه بۆ نه وه یه که نه وه ی پینان دراوه، زۆر به گه وره
بگیری و، به مه زن پینان بدری، واته: نه وه ی پینان دراوه، بۆیه پینان دراوه که له وه
پیش، نه و کاره گه وره و گرنگانه یان نه نجام داو، که واته: لیته دا خوا ﴿شَيَّوْهُ﴾ نه و به نده
چاکانه ی به هه شته کانیان به قسمت ده کات، به پینج وه سف پیناسه ی کردوون:

۱- (الْمُتَّقِينَ): پارێزکاران.

۲- (الْمُحْسِنِينَ): چاکه کاران.

۳- ﴿كَانُوا قَلِيلًا مِّنَ الَّذِينَ آمَنُوا بِحَقِّهِمْ﴾. شهو بیداری و که مخه ویی.

۴- داوا ی لیئوردن کردن له خوا، پیش به ره به یان.

۵- مال و سامانی خو، به مافی سوالکەر و هه ژاران زانین.

پینج نوکتهی رهوانبیزی و بهسرهاتیکی سهرنجراکیش:

﴿وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ﴾، بۆچی دهفهرموی: (حَقٌّ)، واته: ئهوان به مائی نهو سواکهره نه دارو هه ژارو بییه شانهی ده زانن، نهک منه تیان له سه ر بکهن، به لکو ده لئین: هه قی خۆتانه له مائی تيمه دا، وهرن هه قه که تان به رن.

یه کهم: پینج نوکتهی رهوانبیزی، که ته نیا له م رسته یه دا ههن: ﴿كَانُوا قَلِيلًا مِّنَ النَّبِيِّ مَا يَهْجُؤْنَ﴾ (١٧) ﴿١﴾.

١- نهوه یه که خوا دهفهرموی: ﴿كَانُوا قَلِيلًا﴾، (گانوا)، چونکه کرداری (کُون) ده لالهت له سه ر نهوه ده کات که (خبری) (گان) هه واله که ی که دئ، شتیکی چه سپاو بووه له ژیاناندا، واته: عادهت و شتیکی چه سپاو بووه، عادهت و نه ریتیان بووه و بهو شیوه یه بوون، شهوانه کهم خه وتوون.

٢- نهوه که دهفهرموی: ﴿كَانُوا قَلِيلًا مِّنَ النَّبِيِّ مَا يَهْجُؤْنَ﴾، له جیاتی نهوه ی بهفهرموی: (كَانُوا يُقِيمُونَ النَّبِيَّ)، شهو بیداریان ده کرد، ئهم تهعبیره ی خوی بهرزو مهزن به کاریه پناهوه، که باسی (هَجُوع) ی تیدایه، ئهو حاله ته ی نه قسی مروؤف زور ئارده زووی ده کات، که بریتیه له خه وه پشوودان، نهوه ی تیدایه، نه گهر فهرمووبای: (كَانُوا يُقِيمُونَ النَّبِيَّ)، ههر نهو دنده مان ده زانی که شهو بیداریبوون، به لام که دهفهرموی: ﴿كَانُوا قَلِيلًا مِّنَ النَّبِيِّ مَا يَهْجُؤْنَ﴾، عاده دیان وابوو که کهمیک له شهوی ده خه وتن، باسی (هَجُوع) که خهوی شهوه، نهو دهمان بۆ ده رده خات که ئهوانه به سه ر ئارده زووی نه فسیاندا زال بوون، که نه فس که یفی به پشوودان و ئیسراحت هه یه، ئهمه وهک تایه ته که ی سوڤهتی (السجدة)، وایه که دهفهرموی: ﴿نَسْجَافٍ جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ﴾ (١٨) ﴿٢﴾، واته: نه نیشته گانیان به ر زده بته وه له سه ر جتییه گانیان.

(١) که نه مه ههم خاوهن تەفسیری (الکشاف) زه مه خشه ری و ههم ئیبنو عاشوورو توێژره وه کانی دیکه ش ئاماژه یان پیکردوه.

۳- ئەوەیە که بە پاشکاوێی باسی شەو دەکات: ﴿كَأَنَّهُ قَلِيلًا مِّنَ اللَّيْلِ﴾، چونکە باسکردنی شەو، بێرخەردەدی ئەوەیە که ئەوانە وازیان لە خەوێ هێناوە، لە کاتیگدا شەو خەوایاری ئەوەیە مەوێ تێیدا پشوو بدات، واتە: مەوێ بە شەوێ جەز لە خەوو ئیسراحت دەکات، ئنجا ئەمە دەرخەری ئەوەیە که ئەوانە شەو که بێدار بوون، لەشەودا که ئەفس پێی خۆشە تێیدا ئیسراحت بکات، وازیان لە خەو هێناوە، ئەمەش وەك زانایانی پەروانپێزی دەلێن: قورئان هەمووی لە لووتکە ی پەروانپێزی دابە و، بە کێک لە پەروەکانی پەروانپێزی بریتیه لەوە که شتێک پێویست بکات بە شیوازی (إطْطَاب)، درێژە پێدان باس بکری، وا باسبکری ئێرەش یە کێکە لەو شوێنە.

۴- ئەوەیە که (هَجُوع): که بریتیه لە خەو، بەنددار کراوە بە وشە ی کهم (قَلِيلًا)، واتە: خەووە که یان لە شەوێدا ئەندازە ی کهم بووە، ئەمەش ئاماژە ی بۆ ئەووە که ئەوون خەووە که یان بگەیهننە ئەوپەری پاددە کە ی، بە لکو بە ئەندازە ی کهم لە خەو ی شەو ئیکتیفایان کردووە، ئەو ی دیکە یان تەرخانکردووە بۆ بێدار بوون.

۵- ئەوەیە تەنانەت ئەو کهمە خەویشیان (مَا) ی چۆتە سەری، ﴿كَأَنَّهُ قَلِيلًا مِّنَ اللَّيْلِ مَا يَهْجُرُونَ﴾، ئەمەش دیسان جاریکە دیکە جەختکردنەو ی ئەوەیە، که ئەو ئەندازە خەو ی لە شەویشدا خەوتوون، ئەندازە ی کهم بووە.

هەلبەتە تێمە لە تەفسیری سوورەتی (السّجدة) دا، لە باردی شەو نوێژەووە کورتە باسێکمان کردووە.

دووهم: بە سەرھاتیکی سەرنجراکێش:

(الأصمعي) وەك (القرطبي) لە (الجامع لأحكام القرآن) دا، هەروەها زۆربە ی تەفسیرەکانیش هێناویانە، بە سەرھاتیگ دەگێرێتەو، که بە پاستیی جێی سەرنجە، مەن یە کسەر بە تەرجمە کراو ی دەپێتەم، لە تەفسیری (القرطبي) "یەو:

دهلئ: نهصمعی گوتوو به ق: جارک چوومه مزگه وق به صرا دهشته کییه کی
 وشک (واته: که سیکی ناحایی و کهم سه لیه) سواری حوشریکی بوو، شمشیره کی
 به شانیدا کردبوو، تیرو که وانه کی به دهسته وه گرتبوو، لیم وه نزیک کهوت و
 سهلامی کرد، گوئی: نهی پیاوا! تو خه لکی کوئی؟ منیش گوتم: له به نی نه صمه ع،
 گوئی: توئی نه صمه عیی، گوتم: بهلئ، گوئی: له کونوه هاتووی؟ گوتم: له
 شوئی که وه هاتووم که فهرمایشتی خوی به به زهی تیدا ده خویره تیه وه، گوئی:
 تنجا خوی به به زهی فهرمایشتی هیه ره و فله کان بیخویننه وه؟ گوتم: بهلئ،
 گوئی: ده هندی کهیم به سهردا بخویننه وه، منیش سووره ق (الذاریات) م به سهردا
 خوینده وه، (بسم الله الرحمن الرحیم)، ﴿وَالَّذِينَ ذُرُّوا ۖ فَلَا تَحْمِلَتْ وُقْرًا ۚ فَلَا تَحْمِلْنَ بَرًا ۚ
 ﴿۱۰۰﴾ فَلَا تَحْمِلْنَ أَمْرًا ۚ إِنَّمَا تُعَدُّنَ لِمَا تَعْمَلُونَ ۚ وَإِنَّا لَنَافِعُ لَكُمْ ۚ﴾، تاکو که یستمه نهو
 شوننه ی ﴿وَفِي السَّمَاءِ رِزْقُكُمْ وَمَا تُعَدُّونَ ۚ﴾، بژیوی تیه له تاسمانه وهیه، دهلئ
 گوئی: نهی نه صمه عیی! به سه، دواپی هه لسا حوشره کی سهربری و گوشته کی
 بهش بهش کرد، دواپی گوئی: یارمه تیم بده دابهشی بکهین به سهر هه ژاران
 و نه داراندا، که سیک له ولا را دهات و پیکه وه گوشته که بمان دابهش کرد، دواپی
 شمشیره کهشی، هه روه ها تیرو که وانه کهشی هه ردو وکیان شکاندن و خستیه
 ژیر باره کی و رویشته وه به رهو بیابان، به رهو دهشت و سه حرایه که له وئی
 نیسته جی بوون، تنجا که رویشته هه ره له بهر خویه وه دهی گوت: ﴿وَفِي السَّمَاءِ رِزْقُكُمْ
 وَمَا تُعَدُّونَ ۚ﴾، بژیوی تیه له تاسمانه وهیه، هه روه ها نه وهی که بهلئ تنان
 پنده درئ!

نه صمه عیی دهلئ: من خوم له به ران بهر نه ودا به کهم هاته بهر چاوو،
 سهرکونه ی خوم کرد، دواپی وای به سهردا هات که له گه ل هاروونه ره شیددا
 چه جم کرد، له کاتیکدا ته واقف ده کرد، گوتم له دهنگیکی نرم بوو، دهنگیکی
 کز، ناویم دایه وه ته ماشام کرد، کابرا دهشته کییه که یه لاواز بووه و پهنگی زهره
 بووه، سلاوی لیکردم و دهستی گرتم و گوئی: فهرمایشتی ره حمانم به سهردا

بخوینەوهو له پشت مهقامهوه داینیشاندم، گوێ: وەرە فەرماشتی خوای به بهزهیم بهسهردا بخوینەوه چی دیکهشی ههیه! ده‌لتی: منیش سووردهتی (الذاریات)م، بهسهردا خویندهوه تاكو نهو شوینەهی ده‌فهرموئ: ﴿وَفِي السَّمَاءِ رِزْقُكُمْ وَمَا تُوعَدُونَ﴾، نه‌عرابیه‌که گوێ: نه‌ودی خوای به بهزهیمی به‌لتی پێداوین، به‌پاستمان بینی، ئایا جگه له‌وه چی دیکه‌ی فهرمووه؟ شتی دیکه‌ی فهرمووه؟ گوتم: به‌لتی، خوا ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ مَا أَنْتُمْ بِعَالِمِينَ﴾، به په‌روه‌ردگاری تاسمانه‌کان و زه‌وی نه‌وه هه‌قه و راسته، وه‌ك چۆن تێوه قسه ده‌که‌ن، کابراش چریکه‌یه‌کی لێداو گوێ: ﴿يَا سُبْحَانَ اللَّهِ! مَنْ الَّذِي أَغْضَبَ الْجَلِيلَ حَتَّى حَلَفَ! أَلَمْ يُصَدِّقُوهُ فِي قَوْلِهِ حَتَّى الْجَنُودُ إِلَى الْيَمِينِ؟﴾، پاکیی بۆ خوا، کێ خوای پایه به‌رزی توو‌ره کردوه، تاكو سویندی پێخواردوه، بپوایان پێ نه‌کردوه له فەرماشته‌که‌یدا تاكو ناچاریان کردوه سویند بخوات، سێ جاران وای گوێ، دوا‌یی به‌کسه‌ر گیانی سپارد، واته: له‌گه‌ڵ نه‌وه‌دا روو‌حیی ده‌رچوو!

ئێشتاش به‌ باشی ده‌زانم دوو کورته باسان بخه‌ینه‌روو، چونکه خوای به‌رزی مه‌زن ده‌فهرموئ: ﴿وَفِي الْأَرْضِ آيَاتٌ لِّمُتَّقِينَ﴾، ﴿وَفِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ﴾، واته: له زه‌ویدا نیشانه هه‌ن، واته: نیشانه هه‌ن له‌سه‌ر به‌دیهینه‌رایه‌تیی و په‌روه‌ردگاریه‌تیی و تواناو ده‌سته‌لانی بێ سنووری خوا، که ده‌توانی مردووان زیندوو بکاته‌وه، هه‌روه‌ها له خۆشاندا ئایا نابینن؟ ئنجا تیمه دوو کورته باسی پوخت ده‌خه‌ینه‌روو، کورته باسی‌ک ده‌رباره‌ی زه‌وی و، کورته باسی‌کیش ده‌رباره‌ی خۆمان (جهسته‌ی مروؤف) به‌ تايه‌ت.

کورتە باسیک دەربارەی زهوی

بەرپـۆـزان!

تیمە لە یازدە برگەدا باسی زهوی دەکەین، هەلبەتە کاتی خۆی لە تەفسیری سوورەتی (یونس) دا باسیکی سەر بە خۆمان لە بارەی گەردوونەوه کردو، پاشان لە بارەی خۆردو و لە بارەی زهوییه و لە بارەی مانگهوه، بەلام لێردا جاریکی دیکە لەو یازدە برگەیه دا، باسی زهوی دەکەین، کە ڕەنگە لە هەندیک ڕووهوه، ئەم باسە ئێرە فراوانتر بـێ لەوهی ئەوێ:

یه کەم: تیرە (قطری زهوی (۱۲۸۰۰) کم، واتە: لەم سەری زهوی تاكو ئەوسەری، ئەوه پیتی دەگوترێ: تیرە، نیوه تیرەش ئەوهیه تاكو نیوه راستی بـێ، تیرە زهوی واتە: لەم سەری زهوی بۆ ئەو سەری زهوی.

دووهم: قەبارەی (حجم)ی زهوی، بریتیه لە یەك ملیۆن (۱،۰۰۰،۰۰۰) کیلۆمەتر سێجا، واتە: قەبارەی زهوی هەمووی کە قەبارە دیارە ئەوهیه کە کۆی شتیك بە هەموو لایەکانیهوه (۱،۰۰۰،۰۰۰) کم یە، دیارە بە نیزیك کراوهی.

سێهەم: چڕیی (کثافة)ی زهوی، دەوری (۵) گرام و لە (۵۲٪)ی گرامیکە بۆ هەریەك سانتیمەتریك سێجا، یانی: هەر یەك سانتیمەتر سێجایەك، چڕیه کە (۵) گرام و لە (۵۲٪)ی گرامیکە، واتە: (۵،۵) پێنج و نیو گرام.

چوارەم: فورسای (کثلة)ی زهوی (۶۰۰۰) شەش هەزار ملیۆن ملیۆن ملیۆن، واتە: (۶) ^{۲۱} تەن، ژمارە (۶)، (۲۱) سفری هەبـێ ئەوهنده تەن زهوی قورسه.

پنجەم: پێکھاتەی زهوی تیمە لە چوار برگەدا باسی پێکھاتەی زهوی دەکەین:

۱- **نیوکی زهوی:** نیوکه ڕەفەکە ی زهوی کە پیتی دەگوترێ: (نواة صلبة)، کە لە (۹۰٪)ی تاسنەو (۹٪)ی نیکلەو، توخمە سووکەکانیش وەك، فوسفۆرو کاربۆن

و سليکون (١٪) ده، پټکهاڼه‌ی نټوکى زهوى ههمان پټکهاڼه‌ی نه‌یزدکه‌کانه که له ناسمان دټنه خوار، تيره‌ی نټوکى زهوى تيره‌کەى (٢٤٠٢) کم ناوډه‌کەى، نيوه‌تيره‌کەى له چه‌قه‌کەيه‌وه له نټوان (٦٣٧١ - ٥١٧٠) کم، دياره له ژيړ ناستى دهرپاوه، نه‌وه به نسبت چينى يه‌که‌مى زهوى که پټى ده‌گوتري، ده‌شگونجى بلټين: زهوى هه‌وته‌م، ياخود چينى هه‌وته‌م.

٢- نټوکى شلى زهوى: که ده‌گونجى بلټين: توژى ياخود چينى شه‌شه‌م، که دهورى نټوکه په‌قه‌کەى زهوى داوه، به‌لام مادده‌يه‌کى قابووده‌يه‌وه ههمان پټکهاڼه‌ی نټوکه په‌قه‌کەشى هه‌يه، نه‌ويش تيره‌کەى (٢٢٨٥) کم، له قوولايى له (٢٨٨٥ - ٥١٧١) کم له ژيړ ناستى دهرپاوه.

٣- توژه‌کانى سټهم و چواره‌م و پنجه‌م: نه‌مانه ستى چين، تيره‌کەيان هى ههموويان پټکه‌وه: (٢٧٦٥ - ٢٨٨٥) کم، واته: تاكو قوولايى (١٢٠) کم له ژيړ ناستى دهرپاوه.

٤- توژى شه‌شه‌م و هه‌وته‌م: که چينى به‌ردينى پټدټين: (الطَّبَقَةُ الصُّخْرِيَّةُ)، که ده‌گونجى بلټين: زهوى دووهم و يه‌که‌م، تيره‌کەى (٦٥) کم له ژيړ دهرپاوه‌يه، به‌لام له ژيړ وشکانيى دا (١٢٠) کم، که نه‌مه توټکلى زهوى پټک دټين و، له ژيړ دهرپاوه‌کانه‌وه (٥ - ٨) کم، به‌لام له ژيړ وشکانيه‌وه (٦٠ - ٨٠) کم نه‌ستووره.

پاشان هم زهوييه‌ى ټيمه چه‌ند به‌رگيکى هه‌ن:

به‌رگى خاكي زهوى:

يه‌که‌مين به‌رگى زهوى به‌رگيکى خاكيه، نه‌و به‌رگه خاكيه‌ش چپايه‌کان پټکى دټن به‌پله‌ى يه‌که‌م، له‌و شوټانه‌ى که چپايان لټن، نه‌گه‌رنا دياره نه‌وى دټکه به‌سته‌له‌که، بيابانه...هتد، چپايه‌کان خواى په‌روه‌رگار به‌سينگ ناوى بردوون، ﴿وَالْجِبَالُ أَوْدَادٌ ۚ﴾ ٧ النبا، هه‌ر چپايه‌ک چه‌نده‌ى به‌دوره‌وه‌يه، ده، پارزه هټنده‌ى له زهوى دايه، بو وټنه: چپاي هيمالايا - به‌رترين لووتکه چپاي هيمالايا که

بەر زترین چیا شه له جیهاندا - پتی ده گوتری: نیفریست (٨٨٦٤)م، واته: (٨)کم و (٨٦٤)م، دهوری (٩)کم بهرزه، (١٣٠)کم ی له زهویدايه، یانی: ده، پازده هیئندی خوئی، تهستوورایی نهو بهرگه بهردییه، یان بهرگه خاکیهی زهوی (١٠٠ - ١٥٠)کم دهبی، به لآم دیاره قوولترین دهریا دهوری (١١)کم، یان (١١٠٠)م و، بهر زترین چیاش (٩)کم و به ههردووکیان (١١ و ٩) دهکاته (٢٠)کم، بهس نهوئنده دهریاو چیا دهیگرتهوه، نهوهی دیکه هه مووی هه نهو توپخه بهردییه پتکی دیتی.

بەرگی ههوای دهوری زهوی:

١- سووده کانی بهرگه ههوا:

نهو بهرگه ههوايه که دهوری زهوی داوه، که بهرزییه که ی هه زار (١٠٠)کم زیاتره سوودگه لیککی زۆری هه:

یه که م: تیمه له تیشک و ته نۆلکه بارگاوویه زیانبه خشه کان دهپاریزی، که له خۆرو له نهستیره کانی دیکه وه دین.

دووهم: تیمه له پارچه نه یزده که کان که رۆژانه پتر له ملیونیکیان له سه ر زهوی لی دهباری، دهپاریزن، بۆیه خوا دهفه رموی: ﴿وَجَعَلْنَا السَّمَاءَ سَقْفًا مَحْفُوظًا وَهُمْ عَنْ آيَاتِهَا مُعْرِضُونَ﴾ (الانبیاء: ٣٧).

سێهه م: نهو بهرگه ههوايه ده بیته هو ی نهوهی هه لمی تاو بهاریزی له نۆو خۆیدا که، نهگه ر هه لمی تاو نه بن، دیاره هه ویش ناب ی و به فر و باران و ته رزه ش نابن.

چوارهم: نهو بهرگه ههوايه رپگه نادات تیشکی خۆر یه که سه ر ون بن، به لکو ماوه یه که ده میته وه، چونکه به یانیان پێش تهوهی خۆر هه لپ نهو تیشکه شه به ق دهدات، ههروه ها ئیوارانی ش دوا ی نهوهی خۆر تاوا ده بی، ماوه یه که دنیا هه ر پوونا که ده میته وه.

پنجه م: نهو بهرگه ههوايه سوودیک دیکه ی که مکر دنه وهی جیاوازی نیوان شه وو رۆژه له پله ی که رمییدا، بۆ وینه: له سه ر مانگ هه ر له گه ل خۆر تاوا ده بی پله ی که رمی ده چیته

(۱۵۰) پلەي ژىر سفرو، لەگەل خۆر بە دەروە دەبى يەكسەر پلەي گەرمىي دەگاتە (۱۰۰) واتە: پلەي كۆلن، بەلەم لەسەر زەوى پلەي گەرمى، نە ھى شەو ھىندە ساردە، نە ھى رۆژىش ھىندە گەرمە، بە ھۆي بەرگە ھەواو.

ب- چىنەكانى بەرگە ھەوا:

چىنى يەكەم: كە (تروپوسفىر) يىدەلن، (۲۰) كە تىرەكەيەت، (۲۰) كەم بەرزە و (۹) لەسەر (۱۰) ى بارستايى بەرگە ھەوا، ئەو چىنەي يەكەم پىكى دىتى.

چىنى دووھەم: (ستىراتوسفىر) كە (۵۰) كەم لە ئاستى زەويىو بەرزە، پلەي گەرمىي لەو چىنەي دووھەمدا (۶۰) پلە ژىر سفرو، زۆر زۆر ساردە.

چىنى سىيەم: (مىزوسفىر) (۸۰) كەم بە دوو چىنەكەي دىكەشەو لە ئاستى زەويىو بەرزە، پلەي گەرمىي (۱۰۰) پلە لە ژىر سفروو يە.

چىنى چوارەم: (پىرموسفىر) كە (۴۵۰) كەم بە سى چىنەكەي پىشوو شەو لە ئاستى زەويىو بەرزە، (۲۰۰۰) پلەي سەنتىگرات گەرمە، ئەوانەي كە پىشى چەند سارد بوون، كە چى ئەم (۲۰۰۰) پلەي سەنتىگرات، كە لە (۱۰۰) پلە ناو دەكۆلى، ئەدى دەبى لە (۲۰۰۰) پلە چى لى بى؟ زۆر زۆر گەرمە.

چىنى يىنجەم: (ئىكسوسفىر) پى دەلن، كە (۹۰۰) كەم تاكو (۱۰۰۰) كەم لە ئاستى زەويىو بەرزە.

ج- پىنكەتەكانى بەرگە ھەوا:

بەرگە ھەوا لە (۷۸٪) ى گازى نايترۆجىن پىكى دىتى و، لە (۲۱٪) ى ئوكسىجىنە، لە (۰،۰۳٪) شى دووھەم ئوكسىدى كاربۇن و، ھەندىك گازى دىكەيە.

بەرگە ناوی دەوری زەوی:

تەندازە (٧١٪) ی پانتایی پروی زەوی، بەرگە ناوی داڵدەگرێ، یانی: زەوی
 ٲیمە ئەگەر بیکە بە چوار بەشەو، سێ بەش زیاتری ناو داڵدەشیو، قەبارەو
 ٲیژە ی ناویش بە هەر سێک حالەق شلی و گازی و ٲەقییەو، شلیبە کە بارانەو،
 گازییە کەش هەلەمو، ٲەقییە کەشی بەفرو تەزەییەو هەمووی: (١,٣٣٧,٠٠٠,٠٠٠) کم،
 (میلیارێک و سێ سەد و سێ و حەوت ملیۆن کیلۆمەتر سیجایە).

بەرگە ناویە کە هەتا قوولایی (٤) کم گیانداران لە دەریاکاندا دەژین،
 هەمووشی هەتا بنی بنەو (١١) کم، ئەو بەرگە ناوییە دەوری زەوی داو،
 مەگەر کە مەکی ئەگەرنا هەمووی سوێر، کە ناوی ئوقیانوس و زەریایەکانە،
 ئەو ٲیمە ناوی شیرینمان لە کوێ دەبی؟ ناوی شیرینمان لە ئەنجامی ئەو دە
 کە تیشکی خۆر لە دەریایەکان دەدات، هەلەمی لێ ٲەیدا دەکات، هەلەمە کەش
 دەچی بەرەو شوێنە ساردەکان و خەست دەبێتەو، موتووربە دەبی، کە
 هەورە تریشقەو برووسکە نیشانە ی موتووربە بوونی هەورەکانە، لە ئەنجامی
 ئەو دەا خۆییە کە لە دەریادا بەجی دەمێنی و هەلەمە کە کە دێ، هیچ ماددە ی
 سوێری ٲینو ئەو، ٲیمەش ناوی شیرینمان لەو دەست دەکەوێ، وەک خۆی
 ٲەرورە دگەر دەفرموی: ﴿أَفَرَأَيْتُمُ الْمَاءَ الَّذِي تَشْرَبُونَ ۚ أَمْ أَنتُمْ أَنْتُمُوهُ مِنَ الْمَرْيِ ۚ أَمْ عَنْ
 الْمَرْيِ ۚ أَمْ أَنْتُمْ أَنْتُمْوهُ مِنَ الْمَرْيِ ۚ﴾ ١٨، ١٩، ٢٠، ٢١، ٢٢، ٢٣، ٢٤، ٢٥، ٢٦، ٢٧، ٢٨، ٢٩، ٣٠، ٣١، ٣٢، ٣٣، ٣٤، ٣٥، ٣٦، ٣٧، ٣٨، ٣٩، ٤٠، ٤١، ٤٢، ٤٣، ٤٤، ٤٥، ٤٦، ٤٧، ٤٨، ٤٩، ٥٠، ٥١، ٥٢، ٥٣، ٥٤، ٥٥، ٥٦، ٥٧، ٥٨، ٥٩، ٦٠، ٦١، ٦٢، ٦٣، ٦٤، ٦٥، ٦٦، ٦٧، ٦٨، ٦٩، ٧٠، ٧١، ٧٢، ٧٣، ٧٤، ٧٥، ٧٦، ٧٧، ٧٨، ٧٩، ٨٠، ٨١، ٨٢، ٨٣، ٨٤، ٨٥، ٨٦، ٨٧، ٨٨، ٨٩، ٩٠، ٩١، ٩٢، ٩٣، ٩٤، ٩٥، ٩٦، ٩٧، ٩٨، ٩٩، ١٠٠، ١٠١، ١٠٢، ١٠٣، ١٠٤، ١٠٥، ١٠٦، ١٠٧، ١٠٨، ١٠٩، ١١٠، ١١١، ١١٢، ١١٣، ١١٤، ١١٥، ١١٦، ١١٧، ١١٨، ١١٩، ١٢٠، ١٢١، ١٢٢، ١٢٣، ١٢٤، ١٢٥، ١٢٦، ١٢٧، ١٢٨، ١٢٩، ١٣٠، ١٣١، ١٣٢، ١٣٣، ١٣٤، ١٣٥، ١٣٦، ١٣٧، ١٣٨، ١٣٩، ١٤٠، ١٤١، ١٤٢، ١٤٣، ١٤٤، ١٤٥، ١٤٦، ١٤٧، ١٤٨، ١٤٩، ١٥٠، ١٥١، ١٥٢، ١٥٣، ١٥٤، ١٥٥، ١٥٦، ١٥٧، ١٥٨، ١٥٩، ١٦٠، ١٦١، ١٦٢، ١٦٣، ١٦٤، ١٦٥، ١٦٦، ١٦٧، ١٦٨، ١٦٩، ١٧٠، ١٧١، ١٧٢، ١٧٣، ١٧٤، ١٧٥، ١٧٦، ١٧٧، ١٧٨، ١٧٩، ١٨٠، ١٨١، ١٨٢، ١٨٣، ١٨٤، ١٨٥، ١٨٦، ١٨٧، ١٨٨، ١٨٩، ١٩٠، ١٩١، ١٩٢، ١٩٣، ١٩٤، ١٩٥، ١٩٦، ١٩٧، ١٩٨، ١٩٩، ٢٠٠، ٢٠١، ٢٠٢، ٢٠٣، ٢٠٤، ٢٠٥، ٢٠٦، ٢٠٧، ٢٠٨، ٢٠٩، ٢١٠، ٢١١، ٢١٢، ٢١٣، ٢١٤، ٢١٥، ٢١٦، ٢١٧، ٢١٨، ٢١٩، ٢٢٠، ٢٢١، ٢٢٢، ٢٢٣، ٢٢٤، ٢٢٥، ٢٢٦، ٢٢٧، ٢٢٨، ٢٢٩، ٢٣٠، ٢٣١، ٢٣٢، ٢٣٣، ٢٣٤، ٢٣٥، ٢٣٦، ٢٣٧، ٢٣٨، ٢٣٩، ٢٤٠، ٢٤١، ٢٤٢، ٢٤٣، ٢٤٤، ٢٤٥، ٢٤٦، ٢٤٧، ٢٤٨، ٢٤٩، ٢٥٠، ٢٥١، ٢٥٢، ٢٥٣، ٢٥٤، ٢٥٥، ٢٥٦، ٢٥٧، ٢٥٨، ٢٥٩، ٢٦٠، ٢٦١، ٢٦٢، ٢٦٣، ٢٦٤، ٢٦٥، ٢٦٦، ٢٦٧، ٢٦٨، ٢٦٩، ٢٧٠، ٢٧١، ٢٧٢، ٢٧٣، ٢٧٤، ٢٧٥، ٢٧٦، ٢٧٧، ٢٧٨، ٢٧٩، ٢٨٠، ٢٨١، ٢٨٢، ٢٨٣، ٢٨٤، ٢٨٥، ٢٨٦، ٢٨٧، ٢٨٨، ٢٨٩، ٢٩٠، ٢٩١، ٢٩٢، ٢٩٣، ٢٩٤، ٢٩٥، ٢٩٦، ٢٩٧، ٢٩٨، ٢٩٩، ٣٠٠، ٣٠١، ٣٠٢، ٣٠٣، ٣٠٤، ٣٠٥، ٣٠٦، ٣٠٧، ٣٠٨، ٣٠٩، ٣١٠، ٣١١، ٣١٢، ٣١٣، ٣١٤، ٣١٥، ٣١٦، ٣١٧، ٣١٨، ٣١٩، ٣٢٠، ٣٢١، ٣٢٢، ٣٢٣، ٣٢٤، ٣٢٥، ٣٢٦، ٣٢٧، ٣٢٨، ٣٢٩، ٣٣٠، ٣٣١، ٣٣٢، ٣٣٣، ٣٣٤، ٣٣٥، ٣٣٦، ٣٣٧، ٣٣٨، ٣٣٩، ٣٤٠، ٣٤١، ٣٤٢، ٣٤٣، ٣٤٤، ٣٤٥، ٣٤٦، ٣٤٧، ٣٤٨، ٣٤٩، ٣٥٠، ٣٥١، ٣٥٢، ٣٥٣، ٣٥٤، ٣٥٥، ٣٥٦، ٣٥٧، ٣٥٨، ٣٥٩، ٣٦٠، ٣٦١، ٣٦٢، ٣٦٣، ٣٦٤، ٣٦٥، ٣٦٦، ٣٦٧، ٣٦٨، ٣٦٩، ٣٧٠، ٣٧١، ٣٧٢، ٣٧٣، ٣٧٤، ٣٧٥، ٣٧٦، ٣٧٧، ٣٧٨، ٣٧٩، ٣٨٠، ٣٨١، ٣٨٢، ٣٨٣، ٣٨٤، ٣٨٥، ٣٨٦، ٣٨٧، ٣٨٨، ٣٨٩، ٣٩٠، ٣٩١، ٣٩٢، ٣٩٣، ٣٩٤، ٣٩٥، ٣٩٦، ٣٩٧، ٣٩٨، ٣٩٩، ٤٠٠، ٤٠١، ٤٠٢، ٤٠٣، ٤٠٤، ٤٠٥، ٤٠٦، ٤٠٧، ٤٠٨، ٤٠٩، ٤١٠، ٤١١، ٤١٢، ٤١٣، ٤١٤، ٤١٥، ٤١٦، ٤١٧، ٤١٨، ٤١٩، ٤٢٠، ٤٢١، ٤٢٢، ٤٢٣، ٤٢٤، ٤٢٥، ٤٢٦، ٤٢٧، ٤٢٨، ٤٢٩، ٤٣٠، ٤٣١، ٤٣٢، ٤٣٣، ٤٣٤، ٤٣٥، ٤٣٦، ٤٣٧، ٤٣٨، ٤٣٩، ٤٤٠، ٤٤١، ٤٤٢، ٤٤٣، ٤٤٤، ٤٤٥، ٤٤٦، ٤٤٧، ٤٤٨، ٤٤٩، ٤٥٠، ٤٥١، ٤٥٢، ٤٥٣، ٤٥٤، ٤٥٥، ٤٥٦، ٤٥٧، ٤٥٨، ٤٥٩، ٤٦٠، ٤٦١، ٤٦٢، ٤٦٣، ٤٦٤، ٤٦٥، ٤٦٦، ٤٦٧، ٤٦٨، ٤٦٩، ٤٧٠، ٤٧١، ٤٧٢، ٤٧٣، ٤٧٤، ٤٧٥، ٤٧٦، ٤٧٧، ٤٧٨، ٤٧٩، ٤٨٠، ٤٨١، ٤٨٢، ٤٨٣، ٤٨٤، ٤٨٥، ٤٨٦، ٤٨٧، ٤٨٨، ٤٨٩، ٤٩٠، ٤٩١، ٤٩٢، ٤٩٣، ٤٩٤، ٤٩٥، ٤٩٦، ٤٩٧، ٤٩٨، ٤٩٩، ٥٠٠، ٥٠١، ٥٠٢، ٥٠٣، ٥٠٤، ٥٠٥، ٥٠٦، ٥٠٧، ٥٠٨، ٥٠٩، ٥١٠، ٥١١، ٥١٢، ٥١٣، ٥١٤، ٥١٥، ٥١٦، ٥١٧، ٥١٨، ٥١٩، ٥٢٠، ٥٢١، ٥٢٢، ٥٢٣، ٥٢٤، ٥٢٥، ٥٢٦، ٥٢٧، ٥٢٨، ٥٢٩، ٥٣٠، ٥٣١، ٥٣٢، ٥٣٣، ٥٣٤، ٥٣٥، ٥٣٦، ٥٣٧، ٥٣٨، ٥٣٩، ٥٤٠، ٥٤١، ٥٤٢، ٥٤٣، ٥٤٤، ٥٤٥، ٥٤٦، ٥٤٧، ٥٤٨، ٥٤٩، ٥٥٠، ٥٥١، ٥٥٢، ٥٥٣، ٥٥٤، ٥٥٥، ٥٥٦، ٥٥٧، ٥٥٨، ٥٥٩، ٥٦٠، ٥٦١، ٥٦٢، ٥٦٣، ٥٦٤، ٥٦٥، ٥٦٦، ٥٦٧، ٥٦٨، ٥٦٩، ٥٧٠، ٥٧١، ٥٧٢، ٥٧٣، ٥٧٤، ٥٧٥، ٥٧٦، ٥٧٧، ٥٧٨، ٥٧٩، ٥٨٠، ٥٨١، ٥٨٢، ٥٨٣، ٥٨٤، ٥٨٥، ٥٨٦، ٥٨٧، ٥٨٨، ٥٨٩، ٥٩٠، ٥٩١، ٥٩٢، ٥٩٣، ٥٩٤، ٥٩٥، ٥٩٦، ٥٩٧، ٥٩٨، ٥٩٩، ٦٠٠، ٦٠١، ٦٠٢، ٦٠٣، ٦٠٤، ٦٠٥، ٦٠٦، ٦٠٧، ٦٠٨، ٦٠٩، ٦١٠، ٦١١، ٦١٢، ٦١٣، ٦١٤، ٦١٥، ٦١٦، ٦١٧، ٦١٨، ٦١٩، ٦٢٠، ٦٢١، ٦٢٢، ٦٢٣، ٦٢٤، ٦٢٥، ٦٢٦، ٦٢٧، ٦٢٨، ٦٢٩، ٦٣٠، ٦٣١، ٦٣٢، ٦٣٣، ٦٣٤، ٦٣٥، ٦٣٦، ٦٣٧، ٦٣٨، ٦٣٩، ٦٤٠، ٦٤١، ٦٤٢، ٦٤٣، ٦٤٤، ٦٤٥، ٦٤٦، ٦٤٧، ٦٤٨، ٦٤٩، ٦٥٠، ٦٥١، ٦٥٢، ٦٥٣، ٦٥٤، ٦٥٥، ٦٥٦، ٦٥٧، ٦٥٨، ٦٥٩، ٦٦٠، ٦٦١، ٦٦٢، ٦٦٣، ٦٦٤، ٦٦٥، ٦٦٦، ٦٦٧، ٦٦٨، ٦٦٩، ٦٧٠، ٦٧١، ٦٧٢، ٦٧٣، ٦٧٤، ٦٧٥، ٦٧٦، ٦٧٧، ٦٧٨، ٦٧٩، ٦٨٠، ٦٨١، ٦٨٢، ٦٨٣، ٦٨٤، ٦٨٥، ٦٨٦، ٦٨٧، ٦٨٨، ٦٨٩، ٦٩٠، ٦٩١، ٦٩٢، ٦٩٣، ٦٩٤، ٦٩٥، ٦٩٦، ٦٩٧، ٦٩٨، ٦٩٩، ٧٠٠، ٧٠١، ٧٠٢، ٧٠٣، ٧٠٤، ٧٠٥، ٧٠٦، ٧٠٧، ٧٠٨، ٧٠٩، ٧١٠، ٧١١، ٧١٢، ٧١٣، ٧١٤، ٧١٥، ٧١٦، ٧١٧، ٧١٨، ٧١٩، ٧٢٠، ٧٢١، ٧٢٢، ٧٢٣، ٧٢٤، ٧٢٥، ٧٢٦، ٧٢٧، ٧٢٨، ٧٢٩، ٧٣٠، ٧٣١، ٧٣٢، ٧٣٣، ٧٣٤، ٧٣٥، ٧٣٦، ٧٣٧، ٧٣٨، ٧٣٩، ٧٤٠، ٧٤١، ٧٤٢، ٧٤٣، ٧٤٤، ٧٤٥، ٧٤٦، ٧٤٧، ٧٤٨، ٧٤٩، ٧٥٠، ٧٥١، ٧٥٢، ٧٥٣، ٧٥٤، ٧٥٥، ٧٥٦، ٧٥٧، ٧٥٨، ٧٥٩، ٧٦٠، ٧٦١، ٧٦٢، ٧٦٣، ٧٦٤، ٧٦٥، ٧٦٦، ٧٦٧، ٧٦٨، ٧٦٩، ٧٧٠، ٧٧١، ٧٧٢، ٧٧٣، ٧٧٤، ٧٧٥، ٧٧٦، ٧٧٧، ٧٧٨، ٧٧٩، ٧٨٠، ٧٨١، ٧٨٢، ٧٨٣، ٧٨٤، ٧٨٥، ٧٨٦، ٧٨٧، ٧٨٨، ٧٨٩، ٧٩٠، ٧٩١، ٧٩٢، ٧٩٣، ٧٩٤، ٧٩٥، ٧٩٦، ٧٩٧، ٧٩٨، ٧٩٩، ٨٠٠، ٨٠١، ٨٠٢، ٨٠٣، ٨٠٤، ٨٠٥، ٨٠٦، ٨٠٧، ٨٠٨، ٨٠٩، ٨١٠، ٨١١، ٨١٢، ٨١٣، ٨١٤، ٨١٥، ٨١٦، ٨١٧، ٨١٨، ٨١٩، ٨٢٠، ٨٢١، ٨٢٢، ٨٢٣، ٨٢٤، ٨٢٥، ٨٢٦، ٨٢٧، ٨٢٨، ٨٢٩، ٨٣٠، ٨٣١، ٨٣٢، ٨٣٣، ٨٣٤، ٨٣٥، ٨٣٦، ٨٣٧، ٨٣٨، ٨٣٩، ٨٤٠، ٨٤١، ٨٤٢، ٨٤٣، ٨٤٤، ٨٤٥، ٨٤٦، ٨٤٧، ٨٤٨، ٨٤٩، ٨٥٠، ٨٥١، ٨٥٢، ٨٥٣، ٨٥٤، ٨٥٥، ٨٥٦، ٨٥٧، ٨٥٨، ٨٥٩، ٨٦٠، ٨٦١، ٨٦٢، ٨٦٣، ٨٦٤، ٨٦٥، ٨٦٦، ٨٦٧، ٨٦٨، ٨٦٩، ٨٧٠، ٨٧١، ٨٧٢، ٨٧٣، ٨٧٤، ٨٧٥، ٨٧٦، ٨٧٧، ٨٧٨، ٨٧٩، ٨٨٠، ٨٨١، ٨٨٢، ٨٨٣، ٨٨٤، ٨٨٥، ٨٨٦، ٨٨٧، ٨٨٨، ٨٨٩، ٨٩٠، ٨٩١، ٨٩٢، ٨٩٣، ٨٩٤، ٨٩٥، ٨٩٦، ٨٩٧، ٨٩٨، ٨٩٩، ٩٠٠، ٩٠١، ٩٠٢، ٩٠٣، ٩٠٤، ٩٠٥، ٩٠٦، ٩٠٧، ٩٠٨، ٩٠٩، ٩١٠، ٩١١، ٩١٢، ٩١٣، ٩١٤، ٩١٥، ٩١٦، ٩١٧، ٩١٨، ٩١٩، ٩٢٠، ٩٢١، ٩٢٢، ٩٢٣، ٩٢٤، ٩٢٥، ٩٢٦، ٩٢٧، ٩٢٨، ٩٢٩، ٩٣٠، ٩٣١، ٩٣٢، ٩٣٣، ٩٣٤، ٩٣٥، ٩٣٦، ٩٣٧، ٩٣٨، ٩٣٩، ٩٤٠، ٩٤١، ٩٤٢، ٩٤٣، ٩٤٤، ٩٤٥، ٩٤٦، ٩٤٧، ٩٤٨، ٩٤٩، ٩٥٠، ٩٥١، ٩٥٢، ٩٥٣، ٩٥٤، ٩٥٥، ٩٥٦، ٩٥٧، ٩٥٨، ٩٥٩، ٩٦٠، ٩٦١، ٩٦٢، ٩٦٣، ٩٦٤، ٩٦٥، ٩٦٦، ٩٦٧، ٩٦٨، ٩٦٩، ٩٧٠، ٩٧١، ٩٧٢، ٩٧٣، ٩٧٤، ٩٧٥، ٩٧٦، ٩٧٧، ٩٧٨، ٩٧٩، ٩٨٠، ٩٨١، ٩٨٢، ٩٨٣، ٩٨٤، ٩٨٥، ٩٨٦، ٩٨٧، ٩٨٨، ٩٨٩، ٩٩٠، ٩٩١، ٩٩٢، ٩٩٣، ٩٩٤، ٩٩٥، ٩٩٦، ٩٩٧، ٩٩٨، ٩٩٩، ١٠٠٠، ١٠٠١، ١٠٠٢، ١٠٠٣، ١٠٠٤، ١٠٠٥، ١٠٠٦، ١٠٠٧، ١٠٠٨، ١٠٠٩، ١٠١٠، ١٠١١، ١٠١٢، ١٠١٣، ١٠١٤، ١٠١٥، ١٠١٦، ١٠١٧، ١٠١٨، ١٠١٩، ١٠٢٠، ١٠٢١، ١٠٢٢، ١٠٢٣، ١٠٢٤، ١٠٢٥، ١٠٢٦، ١٠٢٧، ١٠٢٨، ١٠٢٩، ١٠٣٠، ١٠٣١، ١٠٣٢، ١٠٣٣، ١٠٣٤، ١٠٣٥، ١٠٣٦، ١٠٣٧، ١٠٣٨، ١٠٣٩، ١٠٤٠، ١٠٤١، ١٠٤٢، ١٠٤٣، ١٠٤٤، ١٠٤٥، ١٠٤٦، ١٠٤٧، ١٠٤٨، ١٠٤٩، ١٠٥٠، ١٠٥١، ١٠٥٢، ١٠٥٣، ١٠٥٤، ١٠٥٥، ١٠٥٦، ١٠٥٧، ١٠٥٨، ١٠٥٩، ١٠٦٠، ١٠٦١، ١٠٦٢، ١٠٦٣، ١٠٦٤، ١٠٦٥، ١٠٦٦، ١٠٦٧، ١٠٦٨، ١٠٦٩، ١٠٧٠، ١٠٧١، ١٠٧٢، ١٠٧٣، ١٠٧٤، ١٠٧٥، ١٠٧٦، ١٠٧٧، ١٠٧٨، ١٠٧٩، ١٠٨٠، ١٠٨١، ١٠٨٢، ١٠٨٣، ١٠٨٤، ١٠٨٥، ١٠٨٦، ١٠٨٧، ١٠٨٨، ١٠٨٩، ١٠٩٠، ١٠٩١، ١٠٩٢، ١٠٩٣، ١٠٩٤، ١٠٩٥، ١٠٩٦، ١٠٩٧، ١٠٩٨، ١٠٩٩، ١١٠٠، ١١٠١، ١١٠٢، ١١٠٣، ١١٠٤، ١١٠٥، ١١٠٦، ١١٠٧، ١١٠٨، ١١٠٩، ١١١٠، ١١١١، ١١١٢، ١١١٣، ١١١٤، ١١١٥، ١١١٦، ١١١٧، ١١١٨، ١١١٩، ١١٢٠، ١١٢١، ١١٢٢، ١١٢٣، ١١٢٤، ١١٢٥، ١١٢٦، ١١٢٧، ١١٢٨، ١١٢٩، ١١٣٠، ١١٣١، ١١٣٢، ١١٣٣، ١١٣٤، ١١٣٥، ١١٣٦، ١١٣٧، ١١٣٨، ١١٣٩، ١١٤٠، ١١٤١، ١١٤٢، ١١٤٣، ١١٤٤، ١١٤٥، ١١٤٦، ١١٤٧، ١١٤٨، ١١٤٩، ١١٥٠، ١١٥١، ١١٥٢، ١١٥٣، ١١٥٤، ١١٥٥، ١١٥٦، ١١٥٧، ١١٥٨، ١١٥٩، ١١٦٠، ١١٦١، ١١٦٢، ١١٦٣، ١١٦٤، ١١٦٥، ١١٦٦، ١١٦٧، ١١٦٨، ١١٦٩، ١١٧٠، ١١٧١، ١١٧٢، ١١٧٣، ١١٧٤، ١١٧٥، ١١٧٦، ١١٧٧، ١١٧٨، ١١٧٩، ١١٨٠، ١١٨١، ١١٨٢، ١١٨٣، ١١٨٤، ١١٨٥، ١١٨٦، ١١٨٧، ١١٨٨، ١١٨٩، ١١٩٠، ١١٩١، ١١٩٢، ١١٩٣، ١١٩٤، ١١٩٥، ١١٩٦، ١١٩٧، ١١٩٨، ١١٩٩، ١٢٠٠، ١٢٠١، ١٢٠٢، ١٢٠٣، ١٢٠٤، ١٢٠٥، ١٢٠٦، ١٢٠٧، ١٢٠٨، ١٢٠٩، ١٢١٠، ١٢١١، ١٢١٢، ١٢١٣، ١٢١٤، ١٢١٥، ١٢١٦، ١٢١٧، ١٢١٨، ١٢١٩، ١٢٢٠، ١٢٢١، ١٢٢٢، ١٢٢٣، ١٢٢٤، ١٢٢٥، ١٢٢٦، ١٢٢٧، ١٢٢٨، ١٢٢٩، ١٢٣٠، ١٢٣١، ١٢٣٢، ١٢٣٣، ١٢٣٤، ١٢٣٥، ١٢٣٦، ١٢٣٧، ١٢٣٨، ١٢٣٩، ١٢٤٠، ١٢٤١، ١٢٤٢، ١٢٤٣، ١٢٤٤، ١٢٤٥، ١٢٤٦، ١٢٤٧، ١٢٤٨، ١٢٤٩، ١٢٥٠، ١٢٥١، ١٢٥٢، ١٢٥٣، ١٢٥٤، ١٢٥٥، ١٢٥٦، ١٢٥٧، ١٢٥٨، ١٢٥٩، ١٢٦٠، ١٢٦١، ١٢٦٢، ١٢٦٣، ١٢٦٤، ١٢٦٥، ١٢٦٦، ١٢٦٧، ١٢٦٨، ١٢٦٩، ١٢٧٠، ١٢٧١، ١٢٧٢، ١٢٧٣، ١٢٧٤، ١٢٧٥، ١٢٧٦، ١٢٧٧، ١٢٧٨، ١٢٧٩، ١٢٨٠، ١٢٨١، ١٢٨٢، ١٢٨٣، ١٢٨٤، ١٢٨٥، ١٢٨٦، ١٢٨٧، ١٢٨٨، ١٢٨٩، ١٢٩٠، ١٢٩١، ١٢٩٢، ١٢٩٣، ١٢٩٤، ١٢٩٥، ١٢٩٦، ١٢٩٧، ١٢٩٨، ١٢٩٩، ١٣٠٠، ١٣٠١، ١٣٠٢، ١٣٠٣، ١٣٠٤، ١٣٠٥، ١٣٠٦، ١٣٠٧، ١٣٠٨، ١٣٠٩، ١٣١٠، ١٣١١، ١٣١٢، ١٣١٣، ١٣١٤، ١٣١٥، ١٣١٦، ١٣١٧، ١٣١٨، ١٣١٩، ١٣٢٠، ١٣٢١، ١٣٢٢، ١٣٢٣، ١٣٢٤، ١٣٢٥، ١٣٢٦، ١٣٢٧، ١٣٢٨، ١٣٢٩، ١٣٣٠، ١٣٣١، ١٣٣٢، ١٣٣٣، ١٣٣٤، ١٣٣٥، ١٣٣٦، ١٣٣٧، ١٣٣٨، ١٣٣٩، ١٣٤٠، ١٣٤١، ١٣٤٢، ١٣٤٣، ١٣٤٤، ١٣٤٥، ١٣٤٦، ١٣٤٧، ١٣٤٨، ١٣٤٩، ١٣٥٠، ١٣٥١، ١٣٥٢، ١٣٥٣، ١٣٥٤، ١٣٥٥، ١٣٥٦، ١٣٥٧، ١٣٥٨، ١٣٥٩، ١٣٦٠، ١٣٦١، ١٣٦٢، ١٣٦٣، ١٣٦٤، ١٣٦٥، ١٣٦٦، ١٣٦٧، ١٣٦٨، ١٣٦٩، ١٣٧٠، ١٣٧١، ١٣٧٢، ١٣٧٣، ١٣٧٤، ١٣٧٥، ١٣٧٦، ١٣٧٧،

۱- جووڻھو سوورانهوہی زہوی بہ دەوری خویدا لہ ماوہی (۲۴) کاتژمیردا، بہ خیرایی (۲۸) کم لہ خولہ کیکدا، واتہ: (۱۶۸۰) کم لہ کاتژمیریکدا، سوورانهوہی زہوی، یان خولانهوہی زہوی بہ دەوری خویدا لہ بہرانبہر خوردا، دەبیتہ ھوی پھیدا یوونی شہوو پوژ.

۲- جووڻھو دووہمی زہوی ئەوہیہ کہ بہ دەوری خوردا دەسووپتہوہ، لہ ماوہی سائییکدا، ئەو سوورہ تہواو دەکات بہ خیرایی (۳۰) کم لہ چرکە یە کداو، بہ لاریی (۲۳،۵) پلہ، واتہ: بہم پڑہیہ لہ سوپرگہ کە ی خو ی لارہ، بہ ھوی ئەو لارییہوہش چوار کە شەکان، واتہ: بہ ھارو ھاوین و پایزو زستان پھیدا دەبن.

۳- جوڻھو سییہمی زہوی لہ گەل کۆمەلہی خوردا بہ دەوری خرۆکە ی دانیشوو، (الکؤگب الجائی)، ھەندیکیش پئی دەلین: دالی راوہستاو، بہ خیرایی (۲۰) کم لہ چرکە یە کدا.

۴- جووڻھو سوورانهوہی چوارہمی زہوی لہ گەل دالی وەستا، یاخود خرۆکە ی دانیشوو دا بہ دەوری چەقی کە ھکە شاندا، بہ خیرایی (۲۴) کم لہ چرکە یە کدا، واتہ: (۷۴۱۶۰۰) م لہ کاتژمیریکدا.

۵- جووڻھو سوورانهوہی پینجەمی زہوی، لہ گەل کە ھکە شاندا بہ خیرایی (۹۸۰) کم لہ چرکە یە کدا، یانی: (۲،۵۲۸،۰۰۰) کم لہ کاتژمیریکدا^(۱).

حەوتەم: دووری نیوان زہوی و مانگ:

تەمیش دیسان کاریگەری زۆری ھەیە لەسەر ژیا نی تێمە لەسەر زہوی:

۱- ھاوکۆ (معدلی) دووری مانگ و زہوی بہ (۲۸،۰۰۰) کم، واتہ: (۲۵۰،۰۰۰) میل مەزەندە دەکرێ، بۆیەش دەلین: ھاوکۆی دووری مانگ و زہوی، چونکە مانگ جاری وایە نزیکتر دەبیتەوہ، جاری وایە دوورتر دەکەوێتەوہ.

(۱) دياره من نهم زانباريانهم له باره‌ی زه‌وه‌وه هينان، زۆره‌يان له کتیی (الأرض) ه‌ی (الکتور زغول التجار)، ه‌ه‌روه‌ها له مه‌وسووعه‌کە ی خۆم (دره‌وشاوه‌ی نیسان و پووجه‌لی نیلحاد) دا، ه‌یتاومن.

۲- مانگ بە (۲۷) پۇژو يەك لەسەر سىي پۇژيڭ بە دەورى زەويدا دەخوليتەو، كە ھەر كام لە بەرگە ھەوا بەرگە ئاويى زەوى، بەو سووپانەو دەي مانگەو بە دەورى زەويدا پەيوەستى، كە دەيتە ھۆي ئەو ھەم بەرگە ئاويەكە مەينى و، بە دەورى زەوى، ھەم بەرگە ھەوايەكە.

۳- ھىزى كىشىندەي ئىوان زەوى و مانگ، ئەگەر مەنەوئى بزانين چەندە؟ بە كىيلىكى پۇلايى كە تىرەكەي (۵۰) كم بى مەزەندە كراو.

۴- كىشىكردى زەوى بۇ مانگ و، ئەو دەي كە لە ئىوانىندا ھەيە، وپراي كىشىكردى (جذب)، ھالەق پاپىئودەنان (طرد) يىشى ھەيە، كە ئەگەر وا نەبووايە و زەوى ھەر مانگى كىشىكردابە، پىئودە دەنووسا، بەلام ھەموو ھالەتتىكى (جذب)، كىشىكردى ھالەق (طرد) پال پىئودەنانىشى ھەيە، لە ئەنجامى ئەو دەي كە كىشى دەكات و، ئەويش ئەو پالى پىئودەنى لە ئەنجامى ئەو دەي ئەو خولانەو دەيە دروست دەي.

۵- كۆتاشت كە لە بارەي زەويەوە باسى بگەين، بريتە لە ھاوكارىي ئىوان ژياندارو پووەك، شتىكى ئاشكرايە كە ژيانداران ھەموويان مەوۇف و ھەرچى ژياندارو زىندەوەرە، ھەمووى ئۆكسىجىن ھەلدەمۇق و، دووھم ئۆكسىدى كاربۇن فرى دەداتە دەرەو، وەك زىلىك و پاشەرۆكىك، بەلام خوا ﷻ تەگبىرىكى وای كروە بۇ ژيانداران بە مەوۇقىشەو، كە ئەو ئۆكسىجىنەي لە بەرگە ھەوادا ھەيە، تەواو نەيى، چۈنكە تەوان ھەر ھەلىمۇژن و بەكارى بىتىن و، دوايى بىكەنە زىل و، لە شىوەي دووھم ئۆكسىدى كاربۇندا فرىيى بىدەنەو، كاتىك دى كۆتايى پى بى، خوا ﷻ كارىكى وای كروە پووەكەكان بە ھەموو جۆرەكانىانەو، واتە: ھەر لە پنچە گىايەكى بېچووكەو بگەر، تاكو درەختىك كە (۳۰) م بەرز دەيتەو، ھەموويان بە پىچەوانەي ژياندارانەو، تەوان دووھم ئۆكسىدى كاربۇن بەكاردىنن و، ئۆكسىجىن فرى دەدەنەو، واتە: ئەو دەي كە مەوۇف و ژيانداران فرىي دەدەن، وەك زىل و پاشەرۆكىك لە سىيەكانەو فرىي دەدەن، ئەو دەيتە خۇراك بۇ پووەك و دارو درەخت و شىنا وردو، ئەو دەي شىنا وردو دارو درەخت فرىي دەدەن

وھك پاشەپۈككىك، ئەوھش كە ئۆكسجىنە، دەبىتە خۇراك بۇ مرۇف و ژيانداران، بۆيەش ھەبۈۈنى سەۋزايى و دارو درەخت لەسەر گۆى زەۋى، زۇر خزمەت دەكات بە مرۇف و بە ژيانداران كە ئەندازەيەكى زياترى ئۆكسجىن بەرھەم بىتىن، ھەر بۆيەش لەو شوپنانەى دارو درەختى لىق نەبى و، ئۆكسجىنى كەمترى ھەبى، ھەۋاۋ جەو كەمتر صاف دەبى و پىژەى ئۆكسجىنىش تىدا كەمتر دەبى، كاتىكىش پىژەى ئۆكسجىن كەم دەبىتەۋە، مرۇف توۋشى تەنگە نەفەسىى دى، ھەر بۆيە لەو شوپنانەى كە ئاگرى لىيە، يان چەرە دوۋكەلى لىيە، ھەرۋەھا لە چىنەكانى سەرەۋەى ھەۋادا، يان لەو شوپنانەى كە مرۇف بەرز دەبىتەۋە و پىژەى ئۆكسجىن كەم دەبىتەۋە، مرۇف توۋشى تەنگە نەفەسىى دەبى، ھەر بۆيەش شەرىعەت ئەۋەندە گىرگىي داۋە بە پاراستنى ژىنگە، بە تابىەت پاراستنى ژىنگەى پۈۋەكىي، لە زۇر لە فەرمايشتەكانى پىغەمبەردا ﷺ مۇسولمانان ھاندراۋن بۇ ناشتىنى نەمام و پاراستنى ژىنگەۋ، بەكارنەھىتانى پۈۋەك و دارو درەخت و نەشكاندەۋەيان، بەبى ھۇكارو پاساۋىكى لۆژىكىي.

کورتە باسیک لە بارەی جەستەیی مەرووفە

کورتە باسیک دەربارەی جەستەیی مەرووف دەکەین، وەك زیاتر هەلۆهسته کردن له بهردهم نهو پرسته موباره کەیی خوا ی پەرورەدگاران کە دەفەر موی: ﴿وَفِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ﴾^١، له خۆشتاندا نیشانه هەن، نایا سەرنج نادەن، نایا ئاوانان پانامین؟!

نەجا بۆ جێبەجێکردنی فەرمانی خوا ﷻ، ئیمە با سەرنجێک لە جەستەیی خۆمان بەدەین، شایانی باسە ئیمە لە مەوسوووعەیی: (درەوشاوەیی تیمان و پووچەلیی ئیلساد، لەبەر پۆشنایی زگمەك و عەقڵ و زانست و وەحیی) دا^٢، پانتاییەکی باشمان تەرخان کردووە بۆ سەرنجدان لە جەستەیی مەرووف، بەلام بێگومان ئەوێ لەوێ گوتراوێ پانتاییەکی زۆری گرتووە، ئیمە باسی ئەو ناکەین، بەلام بۆ ئەو کە کەسیک بێهۆی سەرنجی وردتر بدات و، زانیاریی زیاتری هەبێ، دەتوانێ بکەوێتەوێ بۆ ئەوێ بۆیە باسم کرد، ئیستاش ئەم کورتە باسە راستەوخۆ لە تەفسیرەکە (النابلسی)^٣، وەری دەگرین، هەلبەتە بە شێوەی دارشتنی خۆمان و، بە تۆزێ دەستکارییهوێ لە پازدە (١٥) خالدا، واتە: ئەوێ ئەو گوتووێهێ، ئیمە لە پازدە (١٥) خالدا کورت و پوختی دەکەینەوێ:

١- دەزگای بەرگریکردن لە جەستەیی مەرووف دا (جهاز المناعة):

ئەو دەزگایە لە (٢٥,٠٠٠) خڕۆکەیی سپی پێک دێ، بە شێوەی نزیککراوێی، بەلام کاتی کە جەستە لەگەڵ مەترسییه کدا پرووبەر و دەبێتەوێ، میکروبێک، تەنکی نامۆ (جسم غریب) مەترسییه ک پروو لە جەستە دەکات، ئەم ژمارەیه دوو

(١) لە چاپی یەکەمیدا لە لاپەرە: (٢٩٢ - ٤٦٣).

(٢) ج ٩، ص: ٢٦-٤٢.

به‌رانهر ده‌بته‌وه، له‌و کاته‌دا خوا ^{١٠٠} وای کردوه نه‌و (٢٥,٠٠٠) بیهته (٥٠,٠٠٠)، نه‌وه‌نده‌ی دیکه‌ش جه‌سته دروستی ده‌کات.

کاتیک میکروبییک ده‌چته‌ نیو خوینه‌وه، یه‌کسه‌ر ژماره‌یه‌ک له‌ خرۆکه‌ سپیه‌کان وه‌ک ده‌سته‌ی به‌که‌م ده‌چن، بزائن نه‌و میکروبه‌ پیکهاته‌که‌ی چۆنه؟ جفره‌ کیماییه‌که‌ی چیه؟ نه‌وانه‌ پێیان ده‌گوتری: خانه‌ پشکنه‌ره‌کان (الغلايا الإستطلاعية)، هیچ کاری دیکه‌یان نیه، کاریان نیه‌ له‌گه‌ڵ نه‌و میکروبه‌دا به‌شه‌پ بێن، به‌لکو به‌س ده‌چن تیبگه‌ن، دوا‌ی نه‌وه‌ی پتی ناشنابوون، یه‌کسه‌ر نه‌و ره‌مه‌ز کیمایویه‌ ده‌دنه‌ گرێه‌ لیمفاویه‌کان و، له‌ نیو گرێه‌ لیمفاویه‌کاندا دژی نه‌و ژه‌هرو میکروبه‌ دروست ده‌کری، تنجا که‌ دژه‌که‌ی دروستکرا، نۆره‌ی نه‌و خرۆکانه‌ی دیکه‌یه‌ که‌ پێیان ده‌گوتری: خانه‌ جه‌نگاوه‌ره‌کان (الغلايا المقاتلة) و به‌و جفره‌ کیماییه‌ که‌ وه‌ریانگرتوه‌ ده‌چن به‌ دژه‌که‌ی، شه‌پ ده‌که‌ن له‌گه‌ڵ نه‌و میکروبه‌دا، کاتیک که‌ نه‌وانه‌ ئیشیان ته‌واو بوو، که‌ له‌ نه‌جامی نه‌وه‌دا، هه‌م له‌ خرۆکه‌ سپیه‌کان له‌ به‌ین ده‌چن، هه‌م نه‌و میکروبه‌نه‌ش که‌ هاتوون، له‌وانیش له‌ به‌ین ده‌چن، تنجا جو‌ری سێهه‌می خرۆکه‌ سپیه‌کان دین، که‌ پێیان ده‌گوتری: خانه‌ قووتده‌ره‌کان (الغلايا الأقمّة)، ته‌مانه‌ش ده‌چن جه‌سته‌ی خرۆکه‌ سپیه‌کان که‌ که‌وتوون و ه‌ی میکروبه‌کان که‌ که‌وتوون، هه‌لیان ده‌لووشن و قووتیان ده‌دن، بۆ نه‌وه‌ی جه‌سته‌ پاک بیه‌وه‌ له‌و پاشه‌روکه‌.

که‌واته‌: له‌ جیهازی به‌رگری (جهاز المناعة)، له‌ لاشه‌دا خرۆکه‌ سپیه‌کان هه‌ن، له‌ حاله‌ق ناساییدا به‌ (٢٥,٠٠٠) مه‌زه‌نده‌ ده‌کرین، له‌ حاله‌ق ناساییدا ده‌بن به‌ ده‌وری (٥٠,٠٠٠) و نه‌وانیش چوار جو‌رن:

جو‌ری به‌که‌م: به‌س ده‌چن نه‌و میکروبه‌، یان نه‌و جیسمه‌ نامۆیه‌ که‌ هاتۆته‌ نیو جه‌سته، بزائن داخۆ چیه‌ و جفره‌ کیماییه‌که‌ی وه‌رده‌گرن.

جو‌ری دووه‌م: ده‌چن دژی نه‌وه‌ دروست ده‌که‌ن، له‌ گرێه‌ لیمفاویه‌کاندا.

جۆری سییه: که ئەوانە زۆربەن، ئەوانەن که دەچن دەجەنگن لە دژی ئەو جیسە نامۆیە.

جۆری چوارەم: ئەوانەن که تەرمی خڕۆکە سپیەکان، ھەروەھا ھی ئەو دۆژمنە ھاوتە نیو جەستەو، جەستەکی ھەلدەلووشن و قووتی دەدەن، بۆ ئەوێ جەستە ی لێ پاک بکەنەو.

یەکیەک لەو نەخۆشیانە ی لە پۆژگاری ئیمەدا ھەیە، پیتی دەگوتری: نەخۆشی نەمان بەرگری (فقدان المناعة) لە جەستەدا، نەویش (تیدز) یان (تایدز) ی پی دەلین، فایرۆسەکی بەس نیشی لەگەڵ خڕۆکە سپیەکان، دەچی خڕۆکە سپیەکان دەفەوتینی و، که خڕۆکە سپیەکان لە جەستەدا نەمان، ئەوجار جەستە وەک چۆن قەلایەک دەروازەکی دەرکێتەو، ھەر کەسێ ویستی دەتوانی خۆی پێدا بکات.

کەواتە: ھەرکات ئەو خڕۆکە سپیەکان لە جەستەدا نەمان، ئەو کاتە جەستە وەک باغیکی بێ پەرژین دەکەوێتە گۆڕی، ھەر کەسێ ویستی ھەر میکروپینک، ھەر دژیک خۆی پێدا دەکات، بۆیە ئەو جۆرە کەسانە بەرگە ی هیچ نەخۆشیەک ناگرن.

٢- باسی خڕۆکە سوورەکان:

لە ھەر چرکەبەکدا، لە مرۆڤدا دوو ملیۆن و نیو خڕۆکە ی سوور پەیدا دەبن، لە ھەر چرکەبەکیشتا ئەندازە ی ئەو واته: دوو ملیۆن و نیو خڕۆکە ی سوور دەمرن، نینجا ئایا ئەو خڕۆکە سوورانە ی دەمرن بۆ کوێ دەچن؟ ھەموویان دەچن بۆ گۆرستانی سێل (الطحال)، لەویدا (لەو سێلدا) ئەو خڕۆکە سوورانە ھەلدەوێتەو بۆ ھیموگلوبین و ئاسن، ھیموگلوبینەکی دەچی بۆ جگەر لەوێشەو بۆ زەرداو، کە زەرداو بریتیە لە عەمباری خڕۆکە سوورە مردووکان، لەوێ بەرپی دەکری بۆ تێو کڕۆکی ئیسقان، تاکو جاریکی دیکە لەوێو خڕۆکە سوورەکان دروست بکێتەو.

۳- سېل (الطحال):

سېل بە گۆرستانى خړۆكە سوورەكان دادەنرى، تنجا تەگەر خړۆكە سپپهكان جيهازى بەرگرىي جەستە پىك دىنن، خړۆكە سوورەكانىش ئەوانەن كە خواردن و خۆراك بۆ ھەموو خانەكان دەبن، تنجا ئەو خړۆكە سوورانەى مردوون، دەچنە نىو سېلەو، و، لەوى سېل ھەلدەستى بە شىكردنەو، ئەو خړۆكە سوورانە، وەك گۆمان: ناسن و ھىمۆگلوبىنەكەى لىك جىادەكاتەو، دواى دەبىرتەو، بۆ مۆخى ئىسقان، بۆ ئەو، لەوى دووبارە دروست بكرتەو، ھەر بۆيە ئەوانەى سېليان نەخۆش دەبن، چالاكىي جەستەيان كەم دەبىتەو، چونكە خړۆكە سوورەكان كەمتر شىي دەكرتەو، دروست دەكرتەو، سەردىنام بەرەو نەخۆشىي و مەرگ دەچى.

۴- پەنكرىاس:

پژننىك دەر دەكات بە ناوى ئەنسۆلىن، كە ئەنسۆلىنە وادەكات شەكر بسووتى، لە پلەى (۲۷)ى گەرمىدا، جەستەى مرۆڤ پلەى گەرمىيەكەى (۳۷)ە، تنجا ديارە شەكر لە پلەى (۱۰۰)دا دەسووتى، بەلام بە ھۆى ئەنسۆلىنەو كە پەنكرىاس دەرى دەكات، لە جەستەدا شەكر لە پلەى (۲۷)دا دەسووتى، ھەر بۆيە ئەوانەى پەنكرىاسيان نەخۆش بى، ماددەى ئەنسۆلىنيان لە جەستەدا كەم دەبن و شەكرەكەيان ناسووتى و، سەردىنام تووشى نەخۆشىي شەكرە دەبن.

ھەلبەتە ھەموو كەس شەكر لە جەستەيدا ھەيە، بەلام ئەوانەى ساغ بن، پەنكرىاسەكەيان ماددەى ئەنسۆلىن دەرەكات و، پژنى ئەنسۆلىن شەكرەكەى جەستەيان دەسووتىتى و دەيكات بە وزە، ئەوانى دىكەش شەكرەكەيان ناسووتى و نابىتە وزەو كەلەكە دەبن و دەلێن: تووشى نەخۆشىي شەكرە بوو.

۵- غودەى نوخامى:

غودەى ژىر مېشكىشى پى دەلێن، كە كېشەكەى نىو گرامەو، زۆر زۆر بچوكە، بەلام دوازدە (۱۲) ھۆرمۆن دەرەكات، يەكێك لەو ھۆرمۆنانەى دەريان دەكات،

٦- هه‌ندێك له یێنج هه‌سته‌كان:

أ- بۇ وىنە: ھەستى دېت^(۱). شىتېك كە لە ھەمووى گرنىگرە ئەوھىيە كە بەشىكى تۆرى چاۋ لە دە (۱۰) چىن پىك دى، لە ھەر چىنىكدا (۱۲۰) مىليۇن خۇڭكەي درىزكۆلەۋ مەيلەۋ خىر ھەن، ئەوانە ھەموۋىيان دەۋرۈ پۇلىيان ھەيە، كە چۇن ئەۋ وىنەيە بىگرن و دۋاىي بىگۈزەنەۋە بۇ مېشك و، مېشك بزانى ئەمە چىيە و چۇنە؟

ب- لووت: لە لووتدا (۲۰) مىليۇن خانەي بۇنىكرىن ھەيە، لە پانتاييەكدا كە بە (۲۵۰) مىلمەتر چۈار گۆشە مەزەندە دەكرى و، ھەر كامىك لەۋ خانە بۇنىكرىنەنە رېشۋىيان ھەن، ھەر كامىك لەۋانە ماددەيەكى چەۋرى تىدايەۋ ماددەيەكى تۈنەرەۋەي تىدايە، كاتىك كە مۇۋى بۇنىك دەكات، ئەۋ بۇنە دەتۈيتەۋە، كارلىكى كىمىيىي لەگەلدا دەكرى، ئەۋەش ھالەتتى پەيدا دەكات و دەنىردى بۇ مېشك و، مېشك تىي دەكات چىيە؟

ج- گۈي: با تۇزىك باسى گۈي بىكەين: گۈي جگە لەۋەي كە دەنگەكان دەيىستى، ھەمىشە گۈي كراۋەيە لەبەر ئەۋەي دەنگ دى و دەۋرا، بەلام دەگونجى مۇۋى چاۋ دابخات و بىكاتەۋە چۈنكە دىمەنەكان دەمىنەۋە، بەلام دەنگەكان ئەگەر لەۋ لەزىدەدا مۇۋى گۈيى داخرايى، كە نەيىيىست، دەنگەكە تىدەپەرى و دەۋرا، بەلام دىمەنەكە دەگونجى چاۋىكاتەۋە چاۋ دابخات و بىكاتەۋە، نىجا گۈي وىزاي ئەۋەي دەنگەكان دەگۈزىتەۋە، كارىگەرىيەكى زۇرىشى ھەيە لە ھاۋسەنگىي مۇۋىدا، ھەر بۇيە ئەۋانەي گۈيىيان تۈۋشى نەخۇشىي دەبى، بە تايەتتى گۈيى تىۋەۋە، گۈيى تىۋەۋە، ھالەتتى ھاۋسەنگىيان تىكەدەچى، ئاتۋانن ۋەك پىۋىست بىۋۇن.

۷- ھەموۋ ئەندامىك لە شۈينى شايستەي خۇيدا دانراۋە:

لە جەستەي مۇۋىدا ھەتا ئەۋ ئەندامە گرنىگر بى، خۋاي كارازان لە شۈيىتىكى مەھكەمەترو قايمەتدا دابىناۋە، بۇ وىنە: مېشك خۋا خستۈۋىيەتە نىۋو جۈمجمۈمەۋە، واتە: نىۋو كەللەي سەرەۋە، كەللەي سەرىش خەلك ۋادەزانىيەك تىسقاۋە، بەلام

(۱) دىيارە نىمە لەۋ سەرچاۋەيە نامازەمان پىندا، باسنىكى تا پاددەيەك ۋەردمان كىردۈد لە بارەي چاۋو پىكەتەكانى چاۋەۋ، چەند بەشەۋ چەند پىكەتەيە، ...ھەتدا!

لە چەند پارچە ئىسقان پىنكەتو، ھەر بۆيە كاتىك كە مېۋى سەرىشى دەشكى، نەك ھەر بقرىنجى، بەلكو ئىسكى سەرىشى بشكى، تەنيا نەو پارچەيە دەشكى كە دەشكى، ئىنجا تەگەر ئىسكى سەر ھەمووى يەك بووايە، وەك شووشەيەك يان گۆزەيەك، چۈن دەشكى ھەمووى پىكەو دەشكى ھەمووى پىكەو دەشكا، ئىنجا خىۋاي پەرۋەردگار مېشكى خىستۇتە ئىو كەللەي سەرۋە، ھەرۋەھا پەتكە دېك (النخاعي الشوي)، خىستۇتە ئىو بېرپاگە كانەو، ھەرۋەھا دلى خىستۇتە ئىو قەفەزى سىنگەو، چاۋى خىستۇتە ئىو مەججەرۋە واتە: قولايى چاۋ كە ئىسقانە، مىندالدانى خىستۇتە ئىو ئىسقىەكانى ھەۋزەو بە نىسبەت ئافرەتەو، كە خىۋاي پەرۋەردگار ناۋى لىناۋە: ﴿فِي قَرَارٍ مَّكِينٍ﴾ ۱۷ مەلۇمون.

لە مېشكىدا - كە خىۋاي پەرۋەردگار خىستۇتە نەو شوپنە مەھكەمەو - (۱۴۰) مىليۇن خانەي عەصەبىي ھەيە، كە تا ئىستا زانست بۆي دەرەكەوتو كارىيان چىيە، ھەرۋەھا چۋاردە (۱۴) مىليۇن خانەي مېشكىي ھەيە، كە لەو (۱۴) مىليۇن خانەيەدا ھەرچى بېرگەۋتەو، بېرگەۋتەو، شت خەزىنەدە لە مېشكىدا، دەرگەردى شتە، بېستە، بۆنكەردە، دېتە، ھەموو تەۋانە نەو چۋاردە (۱۴) مىليۇن خانەيە ئەنجامى دەدەن.

۸- نويۋونەۋى جەستەي مېۋى:

جەستەي مېۋى زۆربەي لە ماۋەي چەند پۈژىكىدا، دەرگەۋى، مەرچ نىە لە ماۋەي چەند پۈژىكىدا ھەموو خانەكان بگۈزىن، بەلام جەستە بە تەۋاۋى لە ماۋەي پىنچ سالاندا، ھېچى وەك خۇي نامىنى، چۈنكە دىرژىترىن تەمەنى خانەيەك كە لەجەستەدا ھەبى پىنچ سالەو، كورتىرىن تەمەنى خانەكانى جەستە بىرىتە لە (۴۸) سەعات، واتە: ھەيەنە تەنيا (۴۸) سەعات دەۋى، دوو شەۋو دوو پۈژ، ھەشايە پىنچ سالان دەۋى، خانەكانى كە لە پىغۇلە وردەكاندا ھەن، لە ھەر (۴۸) سەعاتدا جارىك دەگۈزىن، جگە لە خانەكانى مېشك خانەكانى مېشك ناگۈزىن، ھەر خانەيەكيان لى مرد، تازە نايەتەۋە جىنگاي و تەگەر ھاتباۋ

خانەکانی مێشک گۆرابانایە بۆ وێنە: کەسێک کە دکتۆرا دێتێ لە شتێکدا، یان دەبێتە پزیشک، یان دەبێتە ئەندازیار، یان دەبێتە یاساناس، کە خانەکانی مێشکی دەگۆران زانیارییەکانیشی هەموویان لەگەڵیدا دەڕۆیشتن و دەگۆران.

٩- پەیکەری تێسکی:

ئەوێ وادەکات مەرۆف ئەو قەدو قیافەیە هەبێ پەیکەری تێسکییە، کە خوای پەرودەدگار ئێسقانەکانی زۆر جوړاو جوړ دروستکردوون، تێسکی سەر کەلەهێ سەر چەند بەشێکە، بەلەم بەخەری دروست بوو، بەلەم ئێسقانەکانی دیکە، قەبارە و شێوەیان جیاوە بۆ وێنە: هێ دەست و پێیەکان درێژن، هێ بېربەرەکانی پشت جوړیکن، سەرە پەنجەکان جوړیکن، تنجا تێسکەکانی دەم و چاو جوړیکن، پەراسووەکان جوړیکن دیکەن، هەر کامێک لە جوړی ئەو ئێسقانەش کە خوای زانا و توانا جوړاو جوړی کردوون، هەر کامێکیان چۆن خوا دروستی کردووە، دەبووایە هەر وابێ، بۆ وێنە: تێسکی پەراسووەکان کە مەرۆف (٢٤) پەراسووی هەن، هەر لایە (١٢)، پەراسووەکان کۆتاییەکیان بە کرۆژ کرۆژە (غضروف) دی، بۆ ئەوێ تیز نەبن و لە گۆشت هەلچەقن، هەروەها زۆربە ئێسقانەکان کۆتاییەکیان ماددەیەکی کرۆژ کرۆژەییە، بۆ ئەوێ ئەو تێسقه یەکسەر بە ڕەقیی نەچێتە نێو گۆشتەکەو، کرۆژ کرۆژەش لە نێوان تێسقان و گۆشت دایە، تنجا ئەو پەیکەری تێسکییە کە هەموو ئەو تێسقه جوړاو جوړانەن، حیکمەتەکە ئەوێ کەسێ شوێنێکی دەشکێ، بەلەم شوێنەکانی دیکە سەلامەتن، بەلەم نەگەر هاتباو پەیکەری تێسکی هەمووی پێکەو پەيوەست بووایە، لەهەر شوێنێکەو شکابایە، هەمووی دەشکا، وەک چۆن شووشەیک دەشکێ.

١٠- قورقوراکە:

ئەگەر تەماشای قورقوراکە بکەین! خوای کاربەجێ پارچە گۆشتێکی داناوە پێی دەگوترێ: زمانە چکۆلە (لسان المزمار)، کە وەک پۆلیسی هاتووچۆ وایە، مەرۆف ئەگەر تەمەنی (٧٠) سالت، (٨٠) سالت، (١٠٠) سالت، ئەو زمانە چکۆلەییە کە لە قورقوراکە دایە، لەوێ پاسەوانێکی زۆر گورجوگۆلە، چونکە

تەو قورقۇپاگەيە دۋابى دەبىيە دوو بەش بەشك دەچى بۇ سىيەكان بۇ ھەوا، بەشكەش بۇ خواردن و خواردنەو دەچى بۇ گەدە، ھەردووكيان، ھەم ھەواو ھەم خواردن و خواردنەو بە يەك شوپندا دەچن، نجا ئەو زمانە چكۆلەيە لە كاتىكدا تۇ خواردن و خواردنەو دەخۇي، لاي ھەناسە دەگرى بۇ ئەودى دلوپە ئاۋىك و دەنكە خواردنىك نەچىتە نيو، سىيەكان و، كاتىك ھەناسە ھەلدەمى لاي گەدە دەگرى، بۇ ئەودى ھەوا نەچىتە نيو گەدەو، نجا جارى وا ھەيە ئىنسان بە پەلە پەل شت دەخوات، يان لە كاتىكى ئاناسايدا شتىك دەچىتە نيو ھەناسەيەو و دەست دەكات بە كۆخە كۆخ، بى ئەودى خۇي بىەو، بە شىۋەيەكى ئۆتۆماتىكىي تاكو ئەو تەنە نامۆيە كە چۆتە نيو سىيەكانەو، يان چۆتە نيو بۇرپىيەكانى ھەواو، فرى بدرى، كە بىگومان ھەمووشى لە مېشكەو فەرمىانى بۇ دى، بى ئەودى تۇ بىرى لى بكەيەو، لە كاتىكدا كە تىمە خەوتووين ئەو زمانە چكۆلەيە بۇ خۇي ھەر لە كار دايە.

۱۱- فەرىدانەدەرى پاشەرۆك:

ئەگەر تەماشاي جەستە بکەين لەو پروودە كە خوا ﷻ چەند ئەندامىكى لە جەستەدا خولقاندوون بۇ ئەودى مروۆف پاشەرۆكەكەي فرى بداتەدەر، چ لە رپى ئارەقە كردنەو، چ لە رپى ميزو پىسايەو، چ لە رپى تف و بەلغەمەو، ئەو ماددانەي مروۆف لە جەستەي فەرىدان دەداتەدەر، بۇ ئەودى حىكمەتى خوا لەو ھالەتەي جەستەو فەرىدانى پاشەرۆكانى، بزائىن، با وئەيەك بېئىنە بەر چاومان: ئەگەر فوودانە (مىزىدان) نىك بېئىن و پرى بکەين لە ئاۋ دۋابى كونىكى تىبکەين، ئاۋدەكە ھەمووى دېتە دەرى تا تەواۋ دەبى، بەلام ئەدى بۇچى مروۆف وانىە؟ جەستەمان پىرە لە خوئىن، ئاۋى تىدایە، ھەرودەھا پاشەرۆكى تىدایە، ئارەقەي تىدایە، بەلام ھىچ كام لەوانە لە خۆۋە نايەنە دەرى، ھەموويان خۋاي پەرودەرگار وای داناون دەبى لە مېشكەو فەرمىانى بۇ بى، ئەگەرنا تۇ مروۆف ھەر لەخۆۋە ميزى ھاتبايە، يان ھەر لەخۆۋە پاشەرۆكى ھاتبايە، يان ھەر لەخۆۋە خوئىن ھاتبايە!

نەخىر ھەموۋى خۇاى كارزان زەبىت و كۆنترۆلى كىردۈھ، لە پىتى مېشكەھە بىئى نەھەدى مەرۋف بۇ خۇۋى فەكرى پىئى بىشكى، تەنبا كاتىك مەرۋف دەيەۋى ئىنجا دەتوانى پاشەپۇكان لە خۇۋى جىبابكاتەھە، كە ھەم دەبىئى لە مېشكەھە ئىعازى بۇبى، جارى وايە مەرۋف ئەگەر بۇ خۇۋى بىشەۋى، ئەگەر لە مېشكەھە ئىعازو تەۋجىھى بۇ نەھات، ناتوانى نەۋ شتە لە خۇۋى جىبابكاتەھە.

١٢- پىرۇستات:

با سەرنجىكى پىرۇستات بدەين (بەنسەت پىاوانەھە، چۈنكە تەنبا پىاوان پىرۇستاتىان ھەبە)، پىرۇستاتىش لۇبىكى گچكەيە دەكەۋىتە دۈۋىيانى دۈۋ گۈنەكان و دۈۋ گۈرچىلەكانەھە، ئەمە ئىنجا ئاىا پىرۇستات كارى چىيە؟ مەرۋف كاتىك جۈۋبۈۋون ئەنجام دەدات لە پىئى گۈنەكانەھە، تۈۋ دى، ھەرۈھە كە پىرۇسەى مىزكردن ئەنجام دەدا لە شۈئى خۇيەھە مىزكردن دى، ئىنجا نەۋ پىرۇستاتە كاتىك مەرۋف مىز دەكات، ماددەيەك دەرەكات بۇ نەۋدى نەۋ شۈئەى مىزى پىئىدا دى، دۈۋى نەۋدى مىزى پىئىدا ھاتۈھە، پاك بىكرىتەھە، ئەگەر تۈۋ (مىنى) ىش بى دىسان جۈرە ماددەيەكى دىكە دەرەكات، لە كاتىكدا نەۋ ماددەيەى پىرۇستات دەرى دەكات، ھەم پاككەرەۋەيە، ھەم بۇنخۇشكەرەۋە، ھەم ماددەيەكى خۇراكىيىشە بۇ نەۋ شۈئەى پىئىدا دى، ئىنجا كابرا جارى وايە تەمەنى (۸۰) سالىە يان (۹۰) سالىە، نەۋ پىزىنە بچۈۋكە، خوا ﷻ دايىناۋە ھەر جارى مىز دەكات، ياخود حالەتى جۈۋبۈۋون ئەنجام دەدات دەبىئى بەپىئى نەۋ حالەتەى دەبىئى، نەۋ پىرۇستاتە بۇ ھەر كامپىكىان ماددەيەكى تايىتە دەرەكات.

١٣- خۇراكى مىندال :

مىندال كە لە دايك دەبىئى، خوا ﷻ بەپىئى تەمەنى نەۋ مىندالە خۇراكى بۇ ساز دەكات لە مەمكى دايكىدا، جارى ھەر يەكسەر كە لە دايك دەبىئى، نەۋ شىرەى لە مەمكى دايكىدا پەيدا دەبىئى، لە قەدەر تەمەنى نەۋ مىندالەيە، ئەندازەى

خهستی و پوونی و مادده کانی و پیکهاته کانی، به پیتی ته مەنی ئەو مندالەن، هەتا ئەو مندالە زیاتر دەکەوێتە تەمەنەو، ئەو شیرەش خەستەر دەبی و، دەوڵەمەنتر دەبی و، بە شێوەیەک دەبی زیاتر پێداویستیە کانی ئەو مندالە دا بین بکات، هەر هەر و هەما مەسەلە ی مژین، ئەو مندالە چۆن دەزانێ مەمکی دایکی مژێ؟

(محمد راتب نابلسی)، قسە یەکی خۆش دەکات، دەلێ: ئەو مندالە گچکە جارێ کە مەلۆتکە یەو گچکە یە، نە دەکرا بلێین: پۆلە! دەبی ناوا مەمکی دایکت مژێ! بەبی ئەو ی تەمەن بیست (۲۰) سالی بی، پاهێنان و مەشقی پیکرابی، یە کسەر ئەو مندالە دەزانێ چۆن مەمکی دایک مژێ، کە ئێسانی گەورە ناتوانی ناوا شت مژێ، ئنجا وەک گوتم: بە پیتی قوناغی تەمەنە کەشی، شێو ی شیرە کە دەگۆرێ، پیکهاته کانی دەگۆرین، چونکە ئەو شیرە ی لە تەمەنی (۸ - ۹) مانگییدا خوای میهرەبان لە مەمکی دایکید، دروستی دەکات، ئەگەر لە کاتی لە دایک بوونیدا، بەو جۆرە بی، گەردی ئەو مندالە بو ی هەزم ناکرێ، بەلام ورده ورده لەگەڵ هەلکشی تەمەنی دا، شیردەکش خەستەر دەبی تەو.

هەر لە بارە ی ئەو شیرەو کە منداڵ دەیمژێ، ئەو مندالە کە یە کەم جار مەمکی دایکی دەمژێ، هەر دوا ی مژینی یە کەم ئەو شەکرە ی لەو شیرەدا هە یە، چوار قات دەبی تەو، ئنجا پتی بەبی چەند قات دەبی تەو، بە پیتی هەلکشی تەمەنە کە ی، ئنجا ئەو شیرە ی ئەو مندالە دەیمژێ، هەرچی هۆکاری پێکرتنە لە نەخۆشی و، لە میکروبه کان لەو شیرەدا هە یە، هەر بۆ یە هیچ شیرێک کە لێنی شیر ی دایک ناکرێ تەو، چونکە شیردە کانی دیکە، پەنگە پڕۆتین و چەوری و فیتامینە کانی تێدا بن، بەلام مەناعەو پێکرتن لە نەخۆشی و لە میکروبه کانی تێدانیە، ئنجا ئەو شیرە ی خوا لە سینگی دایکدا دروستی دەکات، لە زستاندا مەیلەو گەرمەو، لە هاویندا مەیلەو سارده و تەعقیم کراوه بە شێوەیەک کە پێکا بە هیچ میکروب و بەکتریا بە نادات بچێتە نیوی.

۱۴- قیدا دانرانی غهریزه و ههسته گانی دیکه:

خواههست له جهستهی مرقۇدا چەند شتێکی داناون، بەبێ ئەوەی نیراڤە
مرقۇبان تێدا بێ:

په کهم: هه سترکردن به پټويسي تې به خواردن و خواردنه وه، بۇ نه وهى ژباڼى به رده وام بې، مروژ بې نه وهى خوځى بير بکاته وه، جهسته ى داواى خواردن دهکات، داواى خواردنه وه دهکات، به لکو ژور جار جهسته ى داواى ځي تامينه کان دهکات، ناره زووى بۇ شتى مزر ده چن، مه يلى بۇ شتى ترش ده چن، که يفى بۇ شتى شيرين ده چن، ناره زووى شتى سوږ دهکات، چونکه جارى وايه مروژ بۇ خوځى له بيرى ده چته وه، به لام جهسته که ى خوا وای خو لئانده، چى پټويست بې داواى دهکات.

دوهم: جهستی مروځ له ږووی جینسییهوه، دیسان دواوکاریې ههیه، ژیاڼی مروځ و وه چهی مروځ بهردهوام بڼ، نهگهر وانه‌بوایه که هیږی جینسی له مروځدا، غه‌ریزه‌ی‌کی زور به‌هیزه تاكو نه‌وی مروځ بهردهوام بڼ، ههستی خواردن و خواردنه‌وه له مروځدا ههیه، تاكو خودی نه‌و مروځه ژیاڼه‌ک‌ه‌ی بهردهوام بڼ، پاشان ههستی جینسی ههیه تاكو وه‌چه‌ی مروځ بهردهوام بڼ.

سینه م: ههستیکی دیکهش خوا دایناوه له مرۆڤدا، که له هی یه کهم و دووهم که متر کرنک نیه، ههرچه ننده ههستیکی معنهویه، نهویش بریتیه لهودی مرۆڤ ههست دهکات له پووێ مهعنهویه وه پێژ لینگراوبی، ههبن، بهردهوام بی، به قهدرو حورمهت بی، تههمش وادهکات مرۆڤ خاودنی بوون و کهسایهتی خۆی بی، بهرگری له خۆی بکات، ههموو تهو ههستانه خوی پهروهردگار له مرۆڤدا دایان، بهبی نهودی که مرۆڤ بۆ خۆی دهستی تیناندا ههبی، به لکو خوا ﷻ بهو شیوهیهی دروستکردوه چونکه خوا ﷻ دهزانی وانهبی، ژبانی مرۆڤ بهردهوام نابی.

کهواته: که خوا دد فەر موی: ﴿وَفِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلَا تُفَسِّرُونَ﴾ له خۆتاندا نیشانهی زۆر هەن، تاپا سەرنج نادەن؟ ئەمە تەو دەگەیهێنێ که بپوێستە

سەرئەنجام لە خۆمان بدەین، ئیتر ئەو کۆتایی ئەو قسانە (مەحمەد راتب نابلسی) دا
کە ئیمان خواستەوه، بای سێ شتی دیکە جەستەش دەکەم:

١٥- ددانەکان و مووەکان و پەنجە و نینۆکەکان:

یەك: ددانەکان:

ددانەکان کە لە نێو دوو شەویلاگە مرۆڤدا هەن، هەموو مرۆڤێک سێ
و دوو (٢٢) ددانی هەیە، لە حالەتی ئاسایی تەندروستییدا، ئەو ددانانەش، وێرایی
جوانییەك کە بە دەم و چاوی مرۆڤی دەبەخشن، کاتیێک مرۆڤ دەکەوتێتە
تەمەنەوه ددانەکانی نامێنن، حالەتیکی دیکە هەیە، زۆر جیا لەوەی کە زاری
پێ لە ددانە! ئیتر با سەرئەنجام وێرێک وێرێک لە ددانان بدەین: هەر کام لەو ددانانە
هەمووی زیندوون و دەمار و ڕیشە هەیە، خۆراکی بۆ دەچێ، هەمووی
گەشە هەیە... هتد. ئەو ددانانەش خوا داوەشی کردوون بۆ سێ جۆر:

أ- بەشیکیان کە بێرەکان (قواطع)یان پێ دەلێن، ئەوانە پێشەوهن و شتیان پێ
دەپێژێ.

ب- بەشیکیان کە لێهەکان (نواجذ)یان پێ دەلێن، ئەوانە شتەکانیان پێ قێت قێت
دەکێژن.

ج- بەشیکیان خێرێهەکان (اضراس)یان پێ دەگوترێ، بۆ هارینی شتەکان، تۆ شتێک کە
دەخۆی پێشێ دەبێ ببێری بە ددانەکانی پێشەوه، بەلام ئەو بێرێ بە تەنیا کافیی نیه،
کە دوا بێ توانی قووتی بدە، بۆیه ئەو جار پێویستە بە پڕۆسەی دووهم دا بڕوا: قێت
قێت کردنی، دوا ئەوهی بێریت و پچریت، ئیتر قێت قێتی دەکە، بەلام دیسان جارێ
بەس نیه کە قووت بدرێ و ئاسان بکری بۆ هەرسێک، بۆیه دەبێ بدری بە خێرێهەکان
بۆ ئەوهی بهاریدرێ، ئیتر دوا هارینی، بە شێوهیەکی تۆتوماتیکی زمان قووتی دەدا،
بێ ئەوهی تۆ بیری لێ بکەیهوه بەکسەر زمان هەوالەیی گەرووی دەکات.

دوۋ: موۋەكان:

ئەگەر ئىنسان تەماشاي موۋەكانى دەم و چاۋى بىكات، بە نىسبەت پىاۋدە موۋى پىش و سىمىل جۇرىكە، كەم دەكات و زىاد دەكات و، پىۋىستىي بە چاككردن ھەيە، بەلام موۋى برۆيەكان و برژانگەكان جۇرىكى دىكەيە، موۋى برژانگەكان كەس نەيىپنىۋە گەشە بىكات، برۆ لەۋانەيە جارى وايە موۋىيەكى لى كەم و زىاد بىكات و پىۋىستىي بە چاككردن بىكات، بەلام برژانگەكان كەس نەبوۋە برژانگى خۇي دەستكارىي بىكات^(۱)، لەبەر ئەۋەي مرۇف برژانگى زىاد لە پىۋىست درىژ بوۋە! ھەروەھا جۇرى موۋەكانىش جىايە، جۇرى موۋى سەر و سىمىل و پىش و جۇرى موۋى برۆ و، جۇرى موۋى برژانگەكان جىاۋازن.

سى: پەنجەكان و نىۋكەكان:

ئەگەر ئىنسان تەماشاي پەنجەكان بىكات، پەنجەكانى دەست ۋەك پىشېنان كوتۇۋىانە: «پەنجەكانى دەست ھەموۋىيان ۋەك يەك نىن»، خۋاي پەرۋەردگارپىش جۇراۋ جۇرى خۇلقاندوۋن، پەنجە گەۋرەۋ بەجىا ئەۋ چۋارانەي دىكە بە رىز بەجىا، بەلام بەھەموۋىيان تەۋجار ئەۋ كارانەي دەۋىستىي، ئەنجام دەدرىن، كۇتايى پەنجەكانىش بە نىۋكەكان ھاتۋە، ئەۋ نىۋكانەش ئەۋە دىارە جۋانىيەك دەدەن بە دەست و پەنجە، بەلام لەۋەش گرنگىر پەنجەكان مەككەم دەكەن، مرۇف كاتىك نىۋكىكى نامىنى، ئىجا ھەست دەكات دەلى ئەۋ پەنجەيەي چەند بى ھىز بوۋە، جۇرى تىسقانى نىۋكەكانىش، چ ھى پەنجەكانى دەست، چ ھى پەنجەكانى پىتەكان، لەلايەكەۋە گەشە دەكەن، لەلايەكەشەۋە ئازارىان نىە، يانى: نىۋكە گەشە دەكات بۆ ئەۋەي ئەگەر نىۋكىت شكا، يان پەرى، دروست پىتەۋە، بەلام ۋاش نىە ژانى تىدا ھەبى و ھەستى تىدا ھەبى، كە برىت ۋەك

(۱) لەم بۇزگاردەدا بەشىك لە ئافرەتان كە زىدەرۋىي دەكەن لەسەر گەرمبۋون بەجەستەياندا.

دەستكارىي برژانگىشان دەكەن!!

چۆن گۆشت دەبیری خۆینی لی بیت! بەلێ برژانگ و نینۆک و برۆو ددان، ئەو شتە وردانە، تاكو ئەندامە گەورەو گرنگ و سەرەکیەکانی جەستە، ئینسان ھەر شتێک لێی ورد بێتەو، ھەتا سەرنجی بدات حیکمەت و نھیتی زیاتری بۆ دەردەکەون، ھەرچەندە زیاتریش وردبێو ھە لە جەستە ی خۆت، ئنجا فەرمانی خوا زیاتر جێبەجێ دەکەیت، ھەك دەفەرموێ: ﴿وَقَدْ أَنفِكَمُ أَفَلَا بُرُورٌ﴾ ١٠، ٩، لە جەستە ی خۆتاندا بۆچی نابینن، ئایا نابینن و سەرنج نادەن؟!

خوا بە لوتف و کەرەمی خۆی، ئێمە ھەو کەسانە بگێڕێ کە سەرنج ھەموو دروستکارو ھەموو شتێک جەستە ی خۆمان، ئنجا زەوی و ئاسمان، کە خوا ﷻ زۆر سەرنجی ئێمە ی پراکێشاو ھە بۆ سەرنجدان لە دروستکارو ھەموو شتێک جەستە ی خۆی، تاكو سیفەتەکانی خواو کاربەجێی و میھرەبانیی و کەرەم و بەخششی و دەستەلاقی بێ سنووری خوا، زیاتر ببینن. بێگومان ئێمە دوو کتیبمان لەبەر دەست دان بۆ ناسینی خوا: یەكەم: کتیبی خۆتندراو ھە خوا کە قورئانە، دووھەم: کتیبی بێزارو ھە خوا کە گەردوونە، ھەتا ھەو دوو کتیبانە شارەزاترو پێیان ئاشناتر بێن، بە دنیایی ھەم بێژەری قورئانە کە ھە خوا ی راستبێژەو، ھەم بەدیھتەری گەردوونە کە ھە خوا ی بەدیھتەو، زیاتر دەناسین.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسى دووھم

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسە نایەتەکانی: (٢٤ - ٤٩) واتە: بیست و شەش (٢٦) نایەت دەگرێتە خۆی، لەو (٢٦) نایەتەدا خوای بەرزێ مەزن، باسی شەش (٦) کەس لە پێغمبەرانی (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) و، گەلەکانیانی کردووە:

یەكەم: نوبراهیم (عَلَيْهِ السَّلَام).

دووهم: لوط (عَلَيْهِ السَّلَام).

سێهەم: موسا (عَلَيْهِ السَّلَام) لە بەرانەبریشیدا فیرعهون و گەلەکەی.

چوارەم: باسی گەلی عاد کراوە کە پێغمبەرەکیان ھود (عَلَيْهِ السَّلَام) بوو.

پنجەم: باسی گەلی ئەموود کراوە، کە پێغمبەرەکیان صالح (عَلَيْهِ السَّلَام) بوو، لە شوێنەکانی دیکە ی قوڕئاندا، ناوی ئەو دوو پێغمبەرانی، واتە: ھوود و صالح لە گەل عادو ئەموودا ھاتووە.

شەشەم: باسی گەلی نوح (عَلَيْهِ السَّلَام) کراوە.

کە لەو سیاقەدا باسکراون، جگە لە نوبراهیم (عَلَيْهِ السَّلَام) کە - بۆنەی موژدە پێدراوی و، بە بۆنەی ناگادارکرانەوێ لە فەوتیترانی گەلی لوط، باسکراوە - ئەگەرنا ئەوانی دیکە ھەموویان بەو بۆنەبەووە، لەو سیاقەدا باسیان کراوە و، باسی گەلەکانیان کراوە، کە خوای کارزان و دادگەر بەھۆی یاخیبوونیان و، بە درۆدانانیان بۆ پەیام و پێغمبەرانی خواوە (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) سزای داو و فەوتاندوونی.

ئەو لە بیست و سێ (٢٣) نایەتی سەرەتادا، لە سێ نایەتی کۆتاییدا نایەتەکانی: (٤٧ و ٤٨ و ٤٩) دا، باسی سێ دیاردەی یەكجار گەورە و گزنگی گەردوون کراوە:

١- ئاسمان و فراوانکردن و لێك کێشانەوێ.

۲- زهوی و بان را خست و ناماده کردی بؤ ژبانی مرفوف و جند.

۳- به جووت (زوج) دوستگانی هه موو شتیک.

﴿ هَلْ أُنَبِّئُكَ حَدِيثَ ضَيفٍ إِيَّاهُمْ الْمُكَرَّمِ ۚ إِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا قَالَ سَلَامٌ قَوْمٌ مُنْكَرُونَ ۚ ﴾ ﴿ ۱۵ ﴾ ﴿ فَرَأَىٰ إِلَيْكَ أَهْلِيهِ فَجَاءَ بِعَبْلٍ سَعِيدٍ ۚ ﴾ ﴿ ۱۶ ﴾ ﴿ فَفَرَّقَهُ إِلَيْهِمْ قَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ ۚ ﴾ ﴿ ۱۷ ﴾ ﴿ فَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً قَالُوا لَا تَحْزَنْ وَبَشِّرْهُ بِغُلَامٍ عَظِيمٍ ۚ ﴾ ﴿ ۱۸ ﴾ ﴿ فَأَقْبَلَتْ أُمُّهُ فِي صَرَفٍ فَصَكَّتْ وَجْهَهَا وَقَالَتْ عَجُوزٌ عَقِيمٌ ۚ ﴾ ﴿ ۱۹ ﴾ ﴿ قَالُوا كَذَٰلِكَ قَالَ رَبُّكَ إِنَّهُ هُوَ الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ ۚ ﴾ ﴿ ۲۰ ﴾ ﴿ قَالَ مَا حَطَبُكُمْ أَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ ۚ ﴾ ﴿ ۲۱ ﴾ ﴿ قَالُوا إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَيْكَ قَوْمٍ مُّجْرِمِينَ ۚ ﴾ ﴿ ۲۲ ﴾ ﴿ لَنُرْسِلَ عَلَيْهِمْ جِبَارَةً مِنْ طِينٍ ۚ ﴾ ﴿ ۲۳ ﴾ ﴿ مُسَوِّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُسْرِفِينَ ۚ ﴾ ﴿ ۲۴ ﴾ ﴿ فَأَخْرَجْنَا مَنْ كَانَ فِيهَا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ۚ ﴾ ﴿ ۲۵ ﴾ ﴿ فَاوْحَدْنَا فِيهَا عِزِّيَّتٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ ۚ ﴾ ﴿ ۲۶ ﴾ ﴿ وَرَكَّبْنَا فِيهَا آيَةً لِلَّذِينَ يَخَافُونَ الْعَذَابَ الْأَلِيمَ ۚ ﴾ ﴿ ۲۷ ﴾ ﴿ وَفِي مِصْرَ إِذْ أَرْسَلْنَاهُ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ ۚ ﴾ ﴿ ۲۸ ﴾ ﴿ فَتَوَلَّىٰ رُكْبَهُ ۚ وَقَالَ سِحْرٌ أَوْ يَحْوَنُ ۚ ﴾ ﴿ ۲۹ ﴾ ﴿ فَأَخَذَتْهُ وَجُرُدُهُ فَصَدَّتْهُمْ فِي آلَمٍ وَهُوَ مُلِيمٌ ۚ ﴾ ﴿ ۳۰ ﴾ ﴿ وَفِي عَادَ إِذْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الرِّيحَ الْعَقِيمَ ۚ ﴾ ﴿ ۳۱ ﴾ ﴿ مَا تَذَرُونَ شَيْءًا أَتَتْ عَلَيْهِمْ إِلَّا جَعَلَتْهَا كَالرِّيمِ ۚ ﴾ ﴿ ۳۲ ﴾ ﴿ وَفِي ثَمُودَ إِذْ قِيلَ لَهُمْ تَمَتَّعُوا حَتَّىٰ جِئَ ۚ ﴾ ﴿ ۳۳ ﴾ ﴿ فَعَمَّوْا عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ فَأَخَذَتْهُمُ الصَّيْقَةُ وَهُمْ يَمْطُرُونَ ۚ ﴾ ﴿ ۳۴ ﴾ ﴿ فَمَا اسْتَطَاعُوا مِنْ قِيَامٍ وَمَا كَانُوا مُنْصَرِفِينَ ۚ ﴾ ﴿ ۳۵ ﴾ ﴿ وَقَوْمٌ نُوحٍ مِنْ قَبْلُ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ ۚ ﴾ ﴿ ۳۶ ﴾ ﴿ وَالنَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِأَيْدِي وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ ۚ ﴾ ﴿ ۳۷ ﴾ ﴿ وَالْأَرْضَ قَرَشْنَاهَا فَنِعْمَ الْمُنْهَدُونَ ۚ ﴾ ﴿ ۳۸ ﴾ ﴿ وَمِنْ كُلِّ ثَمَرٍ حَلَفْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ۚ ﴾ ﴿ ۳۹ ﴾

ماناي دەقا و دەقى ئايەتەكان

{ ئايا ھەوالى مىوانە ريز ليگىراۋەكانى ئىبراھىمىت بۆ ھاتوۋە؟ (تەي موھەممەد!) ۱۰۰ } كاتىك لىي ۋەژووركەۋتىن، يەكسەر گوتيان: سەلامت لى بى، گوتى: سەلامىكى چەسپاۋتان لى بى (لەبەر خۇيەۋە گوتى: ئىۋە) كۆمەلىكى نەناسراۋن ۱۰۱ } ئىنجا بە پەنھانىيى (بە جۆرىك مىۋانەكان ھەستى پى نەكەن) چوۋە لاي خىزانى و كۆلكىكى قەلەۋى (بە برژىراۋىيى) (بۇيان) ھىنا ۱۰۲ } ئىدى لىي بىردنە پىش (كاتىك دىتى ناخۇن) گوتى: تەرى ناخۇن؟ ۱۰۳ } بەھۇيانەۋە ترسى رىنىشت، گوتيان: مەترسەۋ موژدەۋى لاۋىكى زاناشان پىدا ۱۰۴ } ئافرەتەكەي (كاتىك گونىيىستى نەۋ موژدەيە بوۋ) بە فىژاندەۋە ھات و، لە پوۋى خۇي داۋ گوتى: (چۆن مىندالم دىبى لە كاتىكدا مىن) پىرەۋنىكى نەزۇكم؟ ۱۰۵ } (فرىشتەكان) گوتيان: پەرۋەردگار تە بەۋ شىۋەيەۋى فەرموۋە، يىگومان ھەر تەۋە كارزاقى زانا ۱۰۶ } (ئىبراھىم) گوتى: كار (ە گرنگەكە) تان چىيە، نەي ئىردراۋان؟ ۱۰۷ } گوتيان: تىمە بۆ لاي كۆمەلىك تاۋانبار ئىردراۋىن (تاكو سزاياۋىن بىدەين) ۱۰۸ } (ئىردراۋىن) تاكو بەردى لە قور (دروستىكراۋ) يان بەسەردا بىئىرىن (بىارىئىن) ۱۰۹ } لە لايەن پەرۋەردگار تەۋە بۆ زىدەپۇيان نىشانەدار كراۋن ۱۱۰ } ئىنجا (تاۋەدانىيەكە) ھەر كەس لە بىرواداران تىيدا بوۋن دەرمانھىتان (دەربازمان كىردن) ۱۱۱ } كەچى جگە لە مائىك لە مىسولمانامان تىيدا لى ھەلنەكەۋت ۱۱۲ } نىشانەيەكىشمان تىدا بەجىھىشت لە شوپتەۋارەكەيان بۆ ئەۋانەۋى لە ئازار (و سزا) ي بە ئىش دەترىن ۱۱۳ } ھەرۋەھا لە (بەسەرھاق) موۋساۋشا (بەلگەۋ نىشانە ھەن)، كاتىك بە بەلگەيەكى پۇشەنەۋە ناردمانە لاي فىرەۋن ۱۱۴ } كەچى بە ھەموۋ ھىزى پىشتى ھەلكرىدو گوتى: (موۋسا) جادوۋگەرە، يان شىتە ۱۱۵ } تىمەش يەكسەر خۇي و سەربازەكانىمان گىرت، ئىدى لە ھالىكدا نەۋ (فىرەۋن) سەركۇنەكراۋ

بوو، فریماندا ڤه ڤاوه ^{١٠} ههروهه ها له (گهلی) عادیڤدا (به لگه و نیشانه
 هه بوون) کاتیک بایه کی بی خیر (و بی بهرهم) مان نازده سهریان ^{١١} هه
 شتیک به سه ریدا هاتبایه، هه تا وردو خاشی نه کرد بایه وازی لی نه ده هینا ^{١٢}
 ههروهه ها له (گهلی) ته موو دیشدا (به لگه و نیشانه هه بوون) کاتیک پیمان کوترا:
 هه تا ماوه یه ک (ی کهم) به هره مه ندبن، (بیگوزهرینن) ^{١٣} که چی نه وان له
 فه رمانی پهروه رد گاریان یاخی بوون، ئنجا له سزای (نه وه دا) برووسکه (و بلیسه)
 گرتنی له حالیکدا که ته ماشایان ده کرد ^{١٤} سه ره نجام نه توانای هه لسانیان
 هه بوو، نه سه ریش خزان ^{١٥} ههروهه ها گهلی نوو حیش بهر له وه (فه و تیزان)
 چونکه نه وان کومه لیک لاری بوون ^{١٦} ئاسمانیشمان به هیز (ی تایه ق خو مان)
 بنیاتناوه و ئیمه فراوانکه ریشین ^{١٧} زه ویشمان راخستوه، ئنجا ئیمه چاکترین
 راخهر (و ئاماده کار) ی بووین (بو ژبانی مرووف و جند) ^{١٨} له هه موو شتیکیش
 جوو تیکمان دروست کردوه، به لگو بیرتان بکه و یته وه (و په ند وه ربگرن) ^{١٩}

شیکردنه‌وی هه‌ندی‌ک له وشه‌کان

(صَيِّفُ): (أَصْلُ الصَّيْفِ الْمَيْلُ، صَيِّفْتُ إِلَى كَذَا، وَأَصْفْتُ كَذَا إِلَى كَذَا، وَالصَّيْفُ مَنْ مَالَ إِلَيْكَ نَازِلًا إِلَيْكَ، وَالصَّيْفُ مَضَرُّ، وَقَدْ يُجْمَعُ أَصِيفَانُ وَصُيُوفٌ وَصِيفَانُ)، (صَيِّفُ): له نه‌صلدا به مانای لادان و مهیل کردنه، ده‌گوتری: (صیفت إلى كذا)، یان (أَصْفْتُ كَذَا إِلَى كَذَا)، فلان شته‌م، بۆ لای فلان شته‌ برد، یاخود (صَيِّفْتُ إِلَى كَذَا)، مه‌یلم به لای فلانه شتدا کرد، (صَيِّفُ): كه‌سیكه كه به‌لای تۆدا مه‌یلی کردوه، یان دابه‌زیوه بۆ لای تۆ، وشه‌ی (صَيِّفُ)، چاوگه هه‌ر بۆیه بۆ تاك و، بۆ دووان و، بۆ كو به‌كاردی، به‌لام جاری واش هه‌یه وشه‌ی (صَيِّفُ)، كۆده‌كریته‌وه و به‌سه‌ی جور: به‌ (أَصِيفُ)، كۆده‌كریته‌وه و، به‌ (صُيُوفُ)، كۆده‌كریته‌وه و، به‌ (صِيفَانُ) یش كۆده‌كریته‌وه، واته: میوانه‌كان.

(مُنْكَرُونَ): واته: نه‌ناسراو و نامۆن، (الْإِنْكَارُ: ضِدُّ الْعِرْفَانِ، مُنْكَرُونَ: مُجْهَوُونَ)، (إِنْكَارُ): دژی (عِرْفَان) ه، (عِرْفَان)، واته: ناسین، (إِنْكَارُ)، واته: نه‌ناسین، (مُنْكَرُونَ)، واته: نامۆ، نامۆیان و نه‌ناسراوان.

(فَرَاغَ إِلَاتِ أَهْلِهِ): واته: به‌په‌نهانیی چوو بۆ لای خیزانی، (الرُّوْعُ: الْمَيْلُ عَلَى سَبِيلِ الْإِحْتِيَالِ)، (روغ): بریتیه له جورێك له لاریوانه‌وه به‌شیوه‌ی جورێك له فیل، ده‌گوتری: (طَرِيقُ زَالِغٍ غَيْرُ مُسْتَقِيمٍ)، رێیه‌ك كه ناپاست بی، لی‌رده‌ا مه‌به‌ست نه‌ویه كه ئیبراهیم عليه السلام به‌شیوه‌یه‌ك چوو بۆ لای خیزانی بۆ نه‌وه‌ی خواردن بۆ میوانه‌کانی ساز بکات، كه نه‌وان هه‌ست پی نه‌که‌ن، بۆ نه‌وه‌ی سه‌غله‌ت نه‌بن، كه خانه‌خوێه‌كه‌ خوێیان بۆ عه‌زیه‌ت ده‌دات.

(فَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً): واته: به‌هۆی نه‌وانه‌وه ترسی رینیشته، (الْوَجَسُ: الصُّوْتُ الْخَفِي، وَالْوَجَسُ: التَّسْمُعُ، وَالْإِجْسَاسُ وَجُودُ ذَلِكَ فِي النَّفْسِ، الْوَجَسُ بَعْدَ الْهَاجَسِ)،

(وَجُس): بریتیه له دهنگی په نهان، (تَوَجُس)، واته: گوئ هه ځس، تینسان زیاتر گوئ بۆ شتیک هه لده خات که دهنکه که ی باش نایه، (اِجَس): بریتیه له وه که تینسان له نه قسی خویدا هه ست بهو شته بکات، تنجا (وَجُس): له دواى (هاجس) ه، ده لئ: هاجیسیکم بۆ هات، (وَجُس)، له دواى نهویشه، (فَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً)، واته: ترسیکی په نهانی چووه دل.

(صَرَفَ): (الصُّرَّةُ: الْجَمَاعَةُ الْمُنْضَمُّ بَعْضُهَا إِلَى بَعْضٍ، وَالصُّرَّةُ: الصُّيْحَةُ)، (صَرَفَ): چهند واتیاه کی هه: په کیان نهو دیه کومه لیک که پیکه وه شه ته که درابن و، پیکه وه په یوه ست بن، هه روه ها به دهنگی چریکه دی، هه روه ها (صَرَفَ): به مانای پریسکه به کیش دی که شتی تن ده پنچری و توند ده کری و گری ده درى.

(فَصَكَّتْ وَجْهَهَا): یانی: له دم و چاوی خوئ دا، (صَكَّ: ضَرْبَهُ، الصَّكُّ: كِتَابٌ وَهُوَ قَارِئِي مَعْرَبٍ، صَكٌّ تَيْسْتَا پټی ده گوتری: چه، یان شیک، نوو راویکه له نه صندا فارسیه، به لام به په ربی کراد، که واته: (فَصَكَّتْ وَجْهَهَا)، واته: له رووی خویدا، نافردت عاده تیان وایه که هه والیک سهر و سه سور هینه ربیست، هه دهنگیان لن بهرز ده بیته وهو ده قیزینن و هاوار ده کن، هه به دم و چاوی خوبان داده دن، نافردت هه تافره ته، با خیزانی پیغه مبه رانیش بن (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، خوا نافردتی له سر نهو خو لقاندوه، نهو سرووشته ی وى، نهو هه لسو که وتانه له نافردتدا په یدا ده کات.

(عَجُوزٌ عَقِيمٌ): (عَجُوزٌ، واته: پیر دڼ، عَقِيمٌ)، واته: نه زوک، (عَجُوزُ: الْمَرْأَةُ الْكَبِيرَةُ، وَلَا يُقَالُ عَجُوزَةٌ، وَالْعَقِيمُ: الذَّاءُ الَّذِي لَا يُزْأَ، وَعَقِيمٌ: مَنْ لَا وَلَدَ لَهُ)، (عَجُوزُ): به مانای نافردتی به ته مه ن دی، ناگوتری: (عَجُوزَة)، چونکه وشه ی (عَجُوزُ)، ته نیا بۆ تافردت به کاردی، هه لته بۆ پیاویش به کاردی، به لام به سیاق ده زانری، ده گوتری: (إِمْرَأَةٌ عَجُوزٌ وَزَجَلٌ عَجُوزُ)، (عَقِيمٌ): بریتیه له دهر دیک که چاره سهر نه بی، هه روه ها (عَقِيمٌ): به که سیک ده گوتری وه چه ی نه بی، چ پیاو بی، چ تافردت بی.

(حَطْبُكَ): (الْحَطْبُ سَبَبُ الْأَمْرِ، مَا حَطْبُكَ؟ مَا أَمْرُكَ، وَهَذَا حَطْبٌ جَلِيلٌ، وَالْجَمْعُ حُطُوبٌ)، (حَطْبٌ): له نه صُلدا بریتیه له هوکاری کاریک، ده گوتری: (مَا حَطْبُكَ؟)، واته: هوکاری کاره کهت چییه؟ یاخود (مَا حَطْبُكَ؟)، یانی: (مَا أَمْرُكَ)، کاره کهت چییه؟ ده گوتری: (هَذَا حَطْبٌ جَلِيلٌ)، ئەمە کاریکی گرنگه، به (حُطُوبٌ)، کۆده کریته وه، بۆیهش به کاری گرنگ گوتراوه: (حَطْبٌ، لِأَنَّهُ يَكْثُرُ فِيهِ التَّغَطُّبُ)، قسه ی زۆر تیدا ده کری.

(مُسُومَةٌ): واته: نیشانه دار کراو، (السُّومَةُ: الْعَلَامَةُ، وَتَسُومُ جَعَلَ لَهُ عِلَامَةً، الْمُسُومَةُ: الْمَعْلَمَةُ)، (سُومَةٌ): بریتیه له نیشانه، (تَسُومُ)، واته: نیشانه ی بۆ خۆی پهیدا کرد، (مُسُومَةٌ)، واته: نیشانه دار کراو، مه بهست پیی نهو بهردانه یه که به گهلی لووط دادراون، که وهک دواپی باسی ده کهین، هه ندیک له زانایان گوتوو یانه: جۆره بهردیکی تایهت بوون به گشتیی، یاخود ههر بهردیک ناوی ئه وه کهسه ی له سهر نووسراوه که پیی فهوتیتراوه، وهک هه ندیک له تویتره وهان ده لین.

(مَنْزِلٌ بِرَكْبِهِ): واته: به هه موو هیزی خۆی پشتی هه لکرد، یاخود به هو ی هیزو توانا که یه وه، پشتی هه لکرد.

(رُكْنٌ الشَّيْءِ: جَانِبُهُ الْأَقْوَى، يَأْوِي إِلَى رُكْنٍ شَدِيدٍ: إِلَى عِزٍّ وَمَنْعَةٍ)، (رُكْنٌ) هه ر شتیک بریتیه له لایه به هیزتره که ی، (يَأْوِي إِلَى رُكْنٍ شَدِيدٍ)، په نا ده باته بهر هیزیک، په نایه که که له سایه دا پارێزراو بی.

(فَبَيَّنَّا لَهُمْ): واته: فریماندان، وهک شتیک بی بایه خ، (الْبَيِّنَةُ: الْإِقَاءُ الشَّيْءِ وَطَرَحُهُ لِقَلَّةِ الْإِعْتِدَادِ بِهِ)، (بَيَّنَّا): بریتیه له فریدانی شتیک به هو ی کهم گرنگیی پیدانیه وه، ده گوتری: (بَيَّنَّا لَهُ تَبَيَّنَ الْخَلْقُ)، فریما دهک چۆن پیلای شپ فری ده دری.

(مُطِيعٌ): (الْوُضْعُ: عَذَلُ الْإِنْسَانِ بِنِسْبَتِهِ إِلَى مَا فِيهِ نَوْمٌ)، (نَوْمٌ): بریتیه له به خنه کرتن و سه رکونه کردنی که سیک له بهر نه وه ی کهم و کوپییه کی تیدا بووه، تنجا (أُطِيعَتْهُ فَهُوَ

مەلۇم)، سەرکۆنەم کرد نهو سەرکۆنە کراوه، به لّام (المَلِیْمُ: جَاعِلٌ نَفْسِهِ مَلُومًا، يُقَالُ: لَامٌ: اسْتَحَقَّ اللُّومَ، أَوْ جَعَلَ نَفْسَهُ مَلُومًا، رُبُّ لَائِمٍ مُلِیْمًا)، به مانای ره خنه لیکراوو سەرکۆنە کراو، دهگوتری: (الْأَلَمُ)، واته: شایسته ی لؤمه کردن بوو، (مُلِیْمٌ)، که سینه خوی والی بکات، لؤمه ی بکری، وهک گوتراوه: (رُبُّ لَائِمٍ مُلِیْمًا)، زورجار که سینه سەرکۆنە ی که سینه دهکات، که چی خوی سەرکۆنە بو خوی پهیدا دهکات، که واته: (وَهُوَ مُلِیْمٌ)، واته: فریئماندانه ده ریاهه له کاتیکدا که فیرعهون وایکرد بوو، لؤمه ی بکری و سەرکۆنە بکری.

(الرَّیْحُ الْعَقِیْمُ): بایه کی نه زۆک، (أَصْلُ الْعَقْمِ: النِّبَسُ الْمَانِعُ مِنْ قُبُولِ الْأَثَرِ، رِيحٌ عَقِيمٌ: فاعِلٌ: لا تُلْقِحُ سَحَابًا، وَلَا شَجَرًا، أَوْ مَفْعُولٌ: لا تَقْبَلُ أَثَرَ الْخَيْرِ)، (عَقْمٌ): له ته صلدا وشه به که وایکات شوینه وار قبول نهکات و کاری تینه کری، دهگوتری: (رِيحٌ عَقِيمٌ)، که ده فهرموئ: ﴿إِذْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الرِّيحَ الْعَقِيمَ﴾، واته: بایه کی نه زۆک و بن خیر، نجا (عَقِیْمٌ)، دهگونجی (فَاعِلٌ) بن، (فَعِيلٌ) ی به مانای (فَاعِلٌ) بن، واته: (لا تُلْقِحُ سَحَابًا، وَلَا شَجَرًا)، واته: هیچ موتوور به ناکات، نه هه ور و نه دره ختیش، یاخود (عَقِیْمٌ): (فَعِيلٌ) ی به مانای (مَفْعُولٌ) ه، واته: هیچ کار تیکردنیک قبول ناکات.

(كَارِیْمٍ): (الرِّمُّ: الشَّيْءُ الْبَالِي، وَالرَّمَّةُ: الْعَظْمُ الْبَالِي، وَهُوَ الرِّیْمُ)، (رَمٌ): به شتیکی رزیو دهگوتری، (رَمَةٌ)، به تیسقانی رزیوو پرتوو کاو دهگوتری و (رَمِیْمٌ) یشی پیدهگوتری، (رَمِیْمٌ)، به شتی وردو خاشیش دهگوتری.

(مَعْرَأٌ): واته: فه رمانی پهروه دگاریان تیه پاند، سنورشکیانیان کرد، (عَلَايٌ: الْمُتَجَاوِزُ فِي الْعَدْفِ فِي الْإِسْتِكْبَارِ)، (عَلَايٌ): که سینه که له خو به زلگرییدا سنووری تیه پاند بن، ههروه ها (عَلَايٌ)، به مانای خو سه پین و مله وریش دی.

(الصَّاعِقَةُ): (الصَّاعِقَةُ: نَارٌ تَسْقُطُ مِنَ السَّمَاءِ فِي رَعْدٍ شَدِيدٍ)، (صَاعِقَةٌ): ناگریکه له ناسمانه وه له سه ریوه ده که وینه خوار، له گه ل هه وره تریشقه و ده نکیکی

به هیژدا، ههروهها (صَاعِقَة): به مانای نازارو سزاش دئی، دهگوتری: (صَاعِقَ): به مانای له هۆش خۆی چوو، (عَشِيَ عَلَيْهِ)، ههروهها دهگوتری: (صَعِقَ)، به مانای (مَات)، مرد، کهواته: (صَاعِقَة): له ئەصلدا دهنگ و هارژن و ناگرو بلیسهیهکه، به لām له نهجامی نهوودا کۆمه لێک دهرهاویشهی ددبن، وهک له هۆش خۆ چوون، مردن، له بهین چوون.

(بَئِيْذٍ): واته: به هیژ، (آذَ الرَّجُلُ: قَوِي وَاشْتَدَّ، وَالْآذُ مِنَ الْاَيْدِ، اَيْدُهُ: قُوَاهُ، وَالْاَيْدُ: الْقُوَّة)، دهگوتری: (آذَ الرَّجُلُ)، واته: پیاوه که به هیژ بوو، پتهو بوو، (وَالْآذُ مِنَ الْاَيْدِ، (آذَ): له (اَيْد) هوه هاتوه، (اَيْدُهُ: قُوَاهُ)، به هیژی کرد، (وَالْاَيْدُ: الْقُوَّة)، واته: هیژ، نهویش له ئەصلدا (اَيْدِي) کۆی (يَد)، به لām دوایی کۆی وشه که خوارزراوه تهوه، بۆ مانای هیژو توانا.

(لَمُوسِعُونَ): واته: تیمه فراوانان کردوه، (وَسِعَ الشَّيْءُ: اتَّسَعَ)، واته: فراوان بوو، (أَوْسَعَ فُلَانٌ: إِذَا كَانَ لَهُ الْغِنَى)، نهگهر مرؤف دهوله مند بئ دهگوتری: (أَوْسَعَ)، واته: مال و سامانه کهی فراوان بوو، دهگوتری: (أَوْسَعَ إِذَا صَارَ ذَا سَعَةٍ)، نهگهر بوو به خاوهن فراوانیی، کهواته: (وَأَنَا لَمُوسِعُونَ)، واته: تیمه تاسمانان دروستکردوهو فراوانیشی دهکهین، یاخود فراوانیشمان کردوه، ههردوو واتایه کهی ههن، ههردوو واتاکهش به سهر واقعی گهردووندا دهچهسپن، وهک دوایی باسی دهکهین.

(فَرَسَتْهَا): واته: رامانخستوه، (الْقَرْشُ: بَسَطُ الثَّيَابِ، وَيَقَالُ لِلْمَفْرُوشِ: قَرْشٌ وَفَرَّاشٌ، وَالْفِرَاشُ جَمْعُهُ: فُرُشٌ، (فرش): پۆشاکیکه، بڵاو بکرتتهوه به رایه خیش دهگوتری: (قَرْشٌ) و (فراش)، (فُرُشٌ)، کۆی (فراش)، واته: راخراوهکان و، رایه خهکان. (الْمُهَيِّدُونَ): (مَهَّدْتُ لَهُ مَهْيَدًا: هَيَّأْتُهُ وَسَوَّيْتُهِ)، واته: نامادهم کردو پتیکمخست و سازمکرد، (الْمَاهِدُ: الْمُسَوِّي وَالْمُهَيِّءُ)، به مانای پتیکهرو نامادهکهرو سازکهه دئی.

مانای گشتنی نایه تەکان

وهك له پێناسەی نەم دەرسەماندا گوتمان: خوا ﷻ لەم بیست و شەش (۲۶) نایەتەدا، لە بیست و سێ (۲۳) نایەتیاندا، باسی شەش لە پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) دەکات، لە سێ نایەتی کۆتایشیاندا باسی سێ لە دیاردەو دیمەنە سەرنجڕاکێشەکانی گەردوون دەکات، هەلبەتە کە خوا ﷻ لێردەدا باسی نەو شەش پێغەمبەرانی (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) دەکات، دواوی باسی نەو سێ دیاردە گەردوونیانە دەکات، هەمووی لە سیاقی ئەوەدایە بەرپەرچی بێروایان بداتەوه، کە نکوولییان دەکرد لەوهی خوا ﷻ بتوانی زیندوویمان بکاتەوه و، نکوولییان دەکرد لەوهی رۆژێک دابێ سزاو پاداشتی تێدا بچەسپێ، جگە لە بەسەرھاتی ئیبراھیم ﷺ، وەك دواوی باسی دەکەین، کە بۆنەیهی تاییەتی هەیه، بەلام ئەوانە دیکە: هەم گەلی لووط ﷺ، هەرودها گەلەکی مووسا ﷺ، فیرعون و دارو دەستەکی، پاشان گەلەکی ھوود (عاد)ن، گەلەکی صالح (ثەموود)ن و، گەلی نووح، هەموو ئەوانە خوا بە ھۆی لادانیان و، بە درۆ دانانی پێغەمبەرانی (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) و، بڕوا نەکردنیان بەوهی نەو ژیانە دنیاییە، ژیاپێکی دیکە بەدوادا دێ، لە سۆنگەي ئەوەوە سزادراون و فەوتیان.

کەواتە: ئەوە سەرنجڕاکێشانی بێروایانی رۆژگاری پێغەمبەر ﷺ و، دواي ئەویشە ھەتا دنیا بە کۆتا دێ، کە ئیوە دەرس و عیبرت وەرگیرن، لەو گەلە یاخی و سەرکەشانی، کە بەھۆی بێروایانیانە خوا سزای داو و فەوتاون.

ھەرودھا سێ دیمەنە گەردوونیکەش، دیسان خوا ﷻ دەستەلات و توانای بێ سنووری خۆی لە دوو توپی واندا دەخاتەرۆو، کە خوايەك ﷻ توانیبیتی نەو ئاسمانە، بەو فراوانییە، (نەو گەردوونە) دروست بکات و، ئەو زەویە بەو

شېۋىدە رايخات و، لە ھەموو شتێك بە جووت دروست بكات، خوايەك ﷻ تەوھ دەستەلاقى بى، ديارە دەستەلات و، تواناشى ھەيە، كە ئىوھش دواى مردن زىندوو بگاتەوھ، با سەرنج بەدين:

سەرەتا خوا ﷻ روو لە پىغەمبەرەكەى ﷺ دەكات، كە لە ھەموو قورئاندا مەگەر چۆن، ئەگەرنا دۆنراو ھەر پىغەمبەر موھەممەد ﷺ دەفەرمۆي: ﴿ هَلْ أُنَبِّئُكَ حَدِيثَ صَيْفٍ يُزْهِمُ الْأَكْرَمِينَ ﴾، تايا ھەوآلى ميانە ريزليگىراوھەكافى ئىبراھىمىت بۆ ھاتوھ؟ ﴿ إِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا ﴾، كاتىك لىى وەژووركەوتن گوتيان: سەلام، سەلامت لى بى، ناشتى و خىرو خوشىيت لەسەر بى، ﴿ قَالَ سَلَامٌ ﴾، گوئي: ناشتى و خىرو خوشىيەكى بەردەوام و نەبراوھەتان لەسەر بى، ﴿ قُرْءَانٌ مُّكْرَمٌ ﴾، كۆمەلىك نامۆن، ئەم قسەيە وەك دوايى باسى دەكەين، وا پىدەچى لەبەر خۇيەوھە گويتىتى، چونكە تۆ مياناكتىك بى و، ھەر لەرئوھە بلآيى: ناتناسم، يان نامۆي، يان ناھاشناي، رەنگە لەسەر دلى قورس بى، بۆيە، رستەي: ﴿ قُرْءَانٌ مُّكْرَمٌ ﴾، واتە: ئىوھ كۆمەلىكى نەناسراون، لەبەر خۇيەوھە، يان لە دلى خۇيدا وای گوئوھ، بەلام خوا ﷻ ئەوھى لە دلى ئىبراھىمىشدا بووھ، بۆي باسكردووين، دەشگونجى فەرمووي ليكردبن و، فەرمووبىتى: فەرموون: ناتاناسم، ئەوھش دەگونجى، بەلام زۆر لە تۆرژەروان و، منىش ئەو پايم زياتر بە دلە، كە لەبەر خۇيەوھە وای گويتى، نجا وەك دوايى باسى دەكەين: ئەوانە ميان نەبوون، ئەي بۆچى خوا ﷻ دەفەرمۆي: ميانە ريز ليگىراوھەكافى ئىبراھىم؟ ئەوانە فرىشتە بوون؟ وەلامەكەي ھەر ئەوھيە كە زۆر پئويست بە تەئويل و پىن و پەپۆ ناكات، نەوان لە شېۋەي مياندا چوون، ئىبراھىمىش ﷻ تەگەر فرىشتەش بووين و، زانباشى فرىشتەن، تەوان وەك ميان سلاويان ليكردوھ، نەيانكوتوھ: ئيمە فرىشتەين و بۆ كارىكى وا ھاتووين، نجا كە وەك ميان چوون، ئەويش وەك ميان مامەلەي لەگەلدا كرددوون.

﴿فَرَاغَ إِلَکْ أَهْلِهِ، فَجَاءَ بِعِجْلٍ سَمِينٍ﴾، ديارە تەم (ف) دى سەر (فَرَاغَ)، يانی: دانىشتن قسەو باسیانکرد، بەخیریین چاک و چۆنیان کردو حورمەتی لیگرتن، ئنجا ﴿فَرَاغَ إِلَکْ أَهْلِهِ﴾، نەك تەوان بَلِّین: سەلام، تەویش بَلِّی: (وعلیکم السلام)، یەكسەر بچی گۆلکیان بۆ سەربری وانهبوو، بۆیە نەم (ف) دەلالەت لەسەر ئەو شتانه دەکات کە باس نەکراون، و قرتیزاون و پتویست بە گێردرانەو ناکات، واتە: دوای ئەو قسەو باسانە، یەكسەر پۆشت بۆ لای خیزانەکەى، (أهل)، واتە: ژن و هاوسەر، بۆچی وشەى (راغ) ی بەکارهێناو؟ واتە: بە پەنهانی چوو، بە شیوەیەك چوو، ئەوان هەست پێ نەکەن، نەك بیکاتە گالەگال و نافردت ئەو گۆلکەى سەربرە، یان نافردت میوانمان هاتوون، فلان خواردمان بۆ ساز بکە، ئەوانیش بَلِّین: بە خوا نابێ سازى بکەى و، تووشى سەغلەتیی بین، نا، وەك هەندى کەس بە نەزانیی ئاوا دەکات و دەیکاتە هەراو گالە، ئیبراھیم عليه السلام بەبێ هەراوگالە چوو بە لە باریی گۆلکەکەى سەربرید، ئنجا ئایا خوێ سەرى بریو، یان خەلکی دیکەیان لە مألدا هەبوو، وەك هاوکار؟ گرنگ ئەوێە گۆلکەکە سەربردراو، ﴿فَجَاءَ بِعِجْلٍ سَمِينٍ﴾، گۆلکێکی قەلەوى هێناو، دیسان ئیبراھیم گۆلکێکی قەلەو بیتتە مەجلیس، وانهبوو، بۆیە لە شوێنی دیکە خوا بەرزى مەزن دەفەرموی: ﴿جَاءَ بِعِجْلٍ حَنِيفٍ﴾، ھود، گۆلکێکی برژینراوی هێنا، بەئەم نەو گۆلکە لەوێ دەزانین کە بە شیوەى برژاندن سازى کردو، نەك کولاندن لێرەش دەزانین کە گۆلکەکە قەلەو بوو، واتە: خوا ﷻ دوو وشەى بەکارهێناون لەھەر سیاقەدا دوو وشەى جیای بەکارهێناون، بۆ ئەوێ بزانری ئەو گۆلکە: ھەم قەلەو بوو، ھەم بە شیوەى برژاندنیش هێناوێەتی، کە باشترین جۆرە سازکردنی گوشتى سوورە، یان گوشتى پەشە و لاخە.

﴿فَرَفَرَهُ الْبَرِّمُ﴾، لێبەردنە پێشى و لێى وەنزىك خستى گوشتى برژاوى گۆلکەکەى لێ وەنزىك خستى، ﴿قَالَ أَلَا نَأْكُلُ﴾، فەرمووی: ناخۆن، ئەمە دەگونجی وەك چۆن تۆ بەمیوان دەلێی: نافەرمووی، دەشگونجی ئیبراھیم عليه السلام

که تەماشای کردووە دەستی بو نابهەن، وەك لە جێی دیکەدا هاتووە: ﴿فَكَارَهُمْ أَيْدِيَهُمْ لَا تَصِلُ إِلَيْهِ نَكِرَهُمْ وَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً ۖ﴾ هود، کاتێک دەستیانی دی، بۆی درێژ ناکەن، بە نامۆ، یاخود بە ئەناسراو، یان بە خراپ هاتنە بەر چاوی و، ترسیی بەهۆی ئەوانەووە پێنیش، لێردەش فەرمووی: نایا ناخۆن؟

﴿فَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً﴾، ترسیی پێنیش بەهۆی وانەووە ترسیی چوووە دڵ، ﴿فَالَاؤُا لَا تَخَفْ﴾، یەكسەر گوتیان: مەترس، ﴿وَنَشَرُوهُ يَحْيٰى عَلِيْمٌ﴾، موژدەى مندالێكى زانایان پێدا، موژدەى كورێكى زانایان پێدا، كە دواىى باس دەكەین ئەمە لێردەدا كە دەفەرموێ: ﴿يَحْيٰى عَلِيْمٌ﴾ سەن موژدەى تێدان.

﴿فَأَقْبَلَ بَعْهَآ مُرَدًّا﴾، هاوسەرەكە (ژنەكە)ى بە قیژاندنەووە، یان بە هاوار كردنەووە هات، ڕووبەر ڕوویان هات، ﴿فَمَكَتَ وَجْهَآ﴾، لە ڕووى خۆیدا، بەو شێوەیە لە دەم و چاوی خۆیدا، كە ئەووە عادەتی ئافەردانە، كە شتێك زۆر ورووژنەر بێ، هەم دەقیژنن و هاوار دەكەن، دەنگ بەرز دەكەنەووە، بە شێوەیەكیش هەلسوكەوت دەكەن، كە بیانەوێ سەرسووڕمانی خۆیان دەربێرن، بەچی؟ بەووە كە لە ڕووى خۆیان دەدەن، بە دەنگ بەرزكردنەووە، بە لە ڕووى خۆدان، ﴿وَقَالَتْ عُجُوْزٌ عَقِيْمٌ﴾، ئافەردەكەى گوتی: ﴿عُجُوْزٌ عَقِيْمٌ﴾، واتە: (أنا عُجُوْزٌ عَقِيْمٌ)، بەلام ئەووە پەڕنراوە لەبەر ئەووە دەزانێ، واتە: مەن پەڕەژنێكى ئەزۆكم، واتە: چۆن مندالم دەبێ؟ وەك لە سووڕەق (هود)دا، ﴿قَالَتْ يٰرَبِّىْ اٰلِهٰى اَنَا وَآنَا عُجُوْزٌ وَهٰذَا بَعْلٰى شَيْخًا ۚ﴾ گوتی: نایا مەن مندالم دەبێ لە حالێكدا كە پەڕەژنم و ئەو دەش مێردەكەمە كە پیر بوو، كەوتۆتە تەمەنەووە، كە وەك لە تەفسیری سووڕەق (هود)دا باسمان كردووە، هەندێك لە سەرچاوە مێژووییەكان دەڵێن: ئەو كاتە سارا خاتوون، كە دیارە لێردەدا مەبەست پێ سارا خاتوونە، تەمەنى (۸۰) سالی بوو، ئیبراھیمیش (۱۰۰) سالی بوو، هەندێكیش دەڵێن: سارا خاتوون تەمەنى (۱۰۰) سالی بوو، ئیبراھیمیش تەمەنى (۱۲۰) سالی بوو، بۆیە پێت سەپرو عەجایب بوو.

﴿ قَالُوا كَذَلِكَ قَالَ رَبُّنَا إِنَّهُ هُوَ الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ ۝ ﴾، فریشتەکان پىيان گوت: ھەر بەدو شىئودىيە پەرۋەردگار تەۋابفەر مەۋدە، يىگومان ھەر تەۋ زۆر کارزانی زاناپە، واتە: خوا بۇ خۇد دوزانى چى دەكات، زانا شەۋ ھىچ شىئىكى لەبەر عاسى نانى، لە سوۋرەق (ھود) دا تەبىرەكە بەدو شىئودىيە ھاتود، ﴿ قَالُوا أَنْصَبِينَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ رَحْمَتُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ إِنَّهُ حَمِيدٌ مَجِيدٌ ۝ ۷۳ ۝ ﴾، گوتيان: نایا سەرت لە کارى خوا سوۋرەدە مەنى، بەزەبى خواۋ پىزى خوا بەسەر تاندا بىرژى، ئەى خواۋنى تەم مالا! يىگومان خوا ستايشكراوى پاىە بەرزە.

﴿ قَالَ مَا خَطْبُكُمْ أَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ ۝ ﴾، نىجا نىبراھىم ﷺ دواى تەۋدى تەۋە گوزەرا، لىي پىرسىن و گوتى: تەۋ كارە گرنگەى تىۋە بۆى ھاتوون، كارە گرنگەكە تان چىيە، ئەى رەۋانەكراۋەكان؟

﴿ قَالُوا إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَى قَوْمٍ مُّجْرِمِينَ ۝ ﴾، گوتيان: نىمە نىردراۋىن بۇ لای كۆمە تىكى تاۋانبار، لىرە باسى نەكردود، بەلام ديارە لە شوئىنەكانى دىكە باسكراۋە، كە بۇ لای گەلى لوۋط ﷺ نىردراۋن و، لەۋى تاۋان و جەرىمەكە شىيان باسكراۋە، كە بەكىك لە تاۋانەكانىيان بىرتى بوۋە لە نىربازىي، يەكىكى دىكەكانىيان بىرتى بوۋە لە رىكرى (وَتَقَطَّعُونَ السَّبِيلَ)، يەكىكى دىكەكانىيان بىرتى بوۋە لە كارى دزىو و خراپ كردن لە كۆر و مەجلىسيان دا (تَأْتُونَ فِي تَهْدِيكُمُ الْمُنْكَرَ)، جگە لە تەۋ تاۋانە قىزەۋنە كە نىربازىيە، بەلام كە لە شوئىنەكانى دىكە دا خوا پوۋنى كردۆتەۋە لىرە بە كورتىي ھىناۋىەقى.

﴿ لِكُلِّ مِثْلٍ عَلَيْهِمْ حِجَابَةٌ مِنْ طِينٍ ۝ ﴾، بۇ تەۋدى بۆيان و بەسەرياندا بنىرتىن بەردىكى لە قور، لە شوئىنەكانى دىكە دەفەر مەۋى: ﴿ مِنْ مِجَالٍ ۝ ۸۴ ۝ ﴾ ھود، (مىجىل)، كە لە سەنكى گلەۋە ھاتود، (سەنج جەل) تىكدا دەغم كراۋە، (سەنكى گل) یش بەردى قور، لىرەش ﴿ حِجَابَةٌ مِنْ طِينٍ ۝ ﴾، واتە: بەردىك كە لە ئەۋلدا قور بوۋە و وشك بۆتەۋە، ۋەك چۆن خشتى سوۋر ھەر قورە، بەلام سوۋر دەكرىتەۋەدو رەق دەبى، تەۋىش بەدو شىئودىيە بوۋە.

﴿مُسَوَّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُسْرِفِينَ﴾، نیشانه دار کراوه له لایهن په روه ردگارته وه بو زیدده پویان، نهو نیشانه دار کردنه ش، یان کوی به رده کان ردنگی کی تایه تیان هه بووه و، شیوه به کی تایه تیان هه بووه، که بهو شیوه به ی خوا باسی دهکات، سووره وه کراو بوون، یان هه به ردیک بو هه که سیک دیاری کی کرابی بیفه و تینی، ناوونیشانی نهو که سه ی له سه ر بووه.

﴿فَأَخْرَجْنَا مَن كَانَ فِيهَا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾، تیمه ش هه که سیک له برواداران که له ناوه دانه که دا هه بوو ده رمانکرد، هه که سیک له برواداران تیدا هه بوو، هیتامانه دهر و دهر بازمانکردن.

﴿فَمَا وَجَدْنَا فِيهَا غَيْرَ بَيْتٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ﴾، ته نیا مالتیکمان له مسولمانان (له ملکه چان بو خوا) تیدا یینی، نهویش مالی لوط ~~لوط~~ بوو.

﴿وَرَكَّابًا فِيهَا أَيْنَ اللَّيْنِ يَخْمَرُونَ الْعَذَابَ الْأَلِيمَ﴾، لهویدا به جیمان هیتشت نیشانه به که بو نهوانه ی له نازاری به نیش ده ترسین، نیشانه که ش دهریای مردوو (بهر المیت)، شونته وارده کانی دیکه بانن، وه که دواپی باسی ده که یین، لیره دا به سه رهاتی نیپراهیم ~~الطوفان~~ و که ل لوط ته و او.

﴿وَفِي مِصْرَ إِذْ أَوْسَلْتَهُ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ يَسُطِّرَنَ بِهِ﴾، هه روه ها له موسادا ~~الفرعون~~ (له به سه رهاتی موسادا) نیشانه هه ن، کاتیک ناردمانه لای فیرعه ون به به لکه به کی پوون و ناشکراوه، نه م (و) د (و) ی گیرانه وه (عاطفة) به، یان نه م به سه رهاته ده گیریمه وه بو سه ر نه و دی پیشی که ده فه رموی: ﴿وَرَكَّابًا فِيهَا أَيْنَ﴾، واته: له به سه رهاتی موساشدا نیشانه مان به جی هیتشت، وه که چوون له دوا ی که ل لوطیش نیشانه و شونته وارمان به جیهیشتوه یاخود نه و (و) د به سه رهاتی موسا ~~الطوفان~~ ده گیریمه وه بو سه ر: ﴿وَفِي الْأَرْضِ أَيْنَ لِلْمُؤْمِنِينَ﴾، واته: له به سه رهاتی موساشدا نیشانه هه ن، بو که سانتیک که له تیمانه که یاندا دنیابن، من تهو پای دووه م پی راستره، نجا نایا فیرعه ون چی کرد؟ ﴿فَقَوْلَىٰ رَجُلَيْنِ﴾، به

ھەممۇ ھېزۇ توانای خۇيەو ھە پىشتى ھە ئکرد، یاخود بەھۇى ھېزۇ تواناکە یەو ھە (سوپایە کە یەو ھە پىشتى ھە ئکرد.

﴿وَقَالَ سِحْرٌ أَوْ جِنُونٌ﴾، گوئی: جادووگەر، یان شېتە، واتە: مووسا جادووگەر، یان شېتە، ئەو دووانەش دۆی یە کدین، واتە: ھەندیک جار گوتوویەتی: جادووگەر، و، ھەندیک جاریش گوتوویەتی: شېتە.

﴿فَأَعَدَّتْهُ وَجُرُودُهُ، فَبَدَّهَتْهُمُ فِي الْيَمِّ وَهُوَ مُلِيمٌ﴾، خۇی و سەربازە کانیان گرت و یە کسەر فریماندا ھەریاوە، لە حالیکدا کە ئەو وایکردبوو سەرکۆنە بکری، (مُلِيمٌ)، (مَنْ أَلَامَ نَفْسَهُ)، کەسەن وای کردبەن لۆمە ی بکری و سەرکۆنە بکری.

ئىجا دېتە سەر باسی عاد: ﴿وَفِي عَادٍ إِذْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الرِّيحَ الْعَقِيمَ﴾، ھەروەھا لە بەسەرھاتی گەلی عاددا (کە پێغەمبەرە کە یان ھودە ﴿هُدٍ﴾، نیشانە ھەن لەسەر بالادەستیی خوا و لەسەر ھەمەکارە بوونی خوا لە کەون و کانیاندا، ﴿إِذْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الرِّيحَ الْعَقِيمَ﴾، کاتى بايەکی نەزۆک و بى خیرمان ناردە سەریان، ﴿مَالِدُرٌ مِنْ شَيْءٍ أَنْتَ عَلَيْهِ إِلَّا جَعَلْنَاهُ كَالرَّيْمِ﴾، ھەر شتیک بەسەریدا برۆبیایە، وازی لى نەدەھینا و لى نەدەگەپا، مەگەر دەیکردە خۆلەمیش، یان دەیکردە شتیکى پزىو، پرتووگاوو، وردو خاشى دەکرد.

ئىجا دېتە سەر باسی گەلی ئەموود: ﴿وَفِي ثَمُودٍ إِذْ قِيلَ لَهُمْ تَمَنَّوْا حَتَّىٰ جِئَ﴾، ھەروەھا لە بەسەرھاتی گەلی ئەموودیشدا (کە پێغەمبەرە کە یان صالح بوو ﴿صَالِحٌ﴾، نیشانە ھەن، کاتیک پێیان گوترا: بۆ ماوێەک بەھەرە وەرگیرن لە ژیاى دنیادا، یاخود چاوەرێ بکەن، چەند پۆژیکى دیکە، وەک لە سووردی (ھود)دا دەفەرموی: ﴿تَمَنَّوْا فِي دَارِكُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ ذَٰلِكَ وَعَدٌ غَيْرُ مَكْدُوبٍ﴾، سى پۆژان لە مال و حالەکەى خۆتاندا چاوەرێ بکەن، ئەو ھەلێنیکە درۆی تێدانیە، تەگەر ھەر نەگەرینەو، خوا ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ سزاتان بۆ دەنیری، ﴿فَتَمَنَّوْا عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ﴾، بە ئام

تەوان یاخیی بوون و، سنوورشکینیان کرد له فەرمانی پەرورەدگاریان، ﴿فَاَخَذْتَهُمُ الصَّعِقَةُ وَهُمْ يَظُرُونَ﴾، هه‌وره تریشقەو بلیسه‌یه‌کی ناگر گرتنی، له حالیکدا که خۆیان تەماشایان دەکردو، دەیانینی که سزاکیان بو هات، ﴿فَمَا اسْتَطَعُوا مِنْ فِیْامٍ وَمَا کَانُوا مُنْصَرِیْنَ﴾، نه‌یانتوانی هه‌لستنه پێ، هه‌ر ته‌صله‌ن هه‌لسانه پێی ئاسایی، یاخود راوه‌ستن و به‌رگری له خۆیان بکه‌ن، ﴿فَمَا کَانُوا مُنْصَرِیْنَ﴾، هه‌روه‌ها که‌شیش نه‌بوو، پشتیان بگری و سه‌ریان بخت.

ننجا باسی گه‌لی نووحیش ده‌کات:

﴿وَقَوْمٍ نُوحٍ مِنْ قَبْلُ﴾، هه‌روه‌ها گه‌لی نووحیش له‌وه پێش (پێش نه‌وان)، نه‌وانیشمان فه‌وتاند، ﴿إِنَّهُمْ کَانُوا قَوْمًا فَاسِقِیْنَ﴾، به‌ دنیایی نه‌وانیش کو‌مه‌لیکی لاری بوون، هه‌ندیکیش خو‌بندوبانه‌ته‌وه (وقوم نوح)، هه‌روه‌ها گه‌لی نووحیشمان فه‌وتاند، که‌ نه‌مه ده‌گیردێته‌وه بو سه‌ر (وَفِی ثَمُودَ).

ننجا خوا ﷻ له کو‌تاییدا باسی سی له‌ دیارده سه‌نجراکێشه‌کانی گه‌ردوون ده‌کات، ﴿وَالسَّمَاءَ بَیْنَهَا یَآبِیُّرُ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ﴾، ئاسمانمان به‌هیز بێنا کردوه‌و به‌رزکردۆته‌وه و، ئیمه فراوانکه‌ریشینی، واته: ئیستا فراوانی ده‌که‌ین، یان که دروستمانکردوه به‌ فراوانیی دروستمانکردوه، که هه‌ردووکیشیان وان، هم گه‌ردوون زۆر فراوانه، وه‌ک پێشتر باسمانکردوه، نو‌تێرین بیردۆزه ته‌وه‌یه ده‌لتی: تیردی گه‌ردوون له‌م سه‌ری بو ته‌و سه‌ری، به‌ مه‌زنده (۱۲) ملیارو (۷۰۰)، یان (۸۰۰) ملیۆن سالی تیشکیه، زۆر زۆر فراوانه، نه‌ویش ته‌وه‌نده‌ی به‌ دووربینه‌کان که‌شف بووه، هه‌روه‌ها ته‌و بیردۆزه‌یه‌ش هه‌یه که گه‌ردوون به‌رده‌وام له‌ لیککشان و فراوان بوون دایه و، نه‌م پسته موباره‌که نه‌وه‌ش هه‌ر ده‌گریته‌وه، ﴿وَالْأَرْضَ فَرَشْنَاهَا فَنِعْمَ الْمُنْهَدُونَ﴾، زه‌ویشمان راخستوه وه‌ک چۆن فه‌رشیک راوه‌خه‌ی، ئیمه باشتێن ناماده‌کارین و باشتێن سازکه‌رین بو زه‌وی، که مرو‌ف

و جند بتوانن له سه‌ری بژین، ﴿وَمِنْ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ﴾، هه‌موو شتیکیشمان به جووت دروستکردوه، بۆ ئه‌وه‌ی په‌ند وه‌ربگرن و وه‌بیرتان بێته‌وه، که ئه‌و خوایه‌ی هه‌موو شته‌کانی به جووت دروستکردوون، خۆی تاکه‌.

مه‌سه‌له گرنه‌كان

مهسه لهی په که م:

هاتنی چەند فریشتەیهك بۆ لای ئیبراھیم علیه السلام لە شیوەی میوانداو، پێگەوه
سآوو چاك و چۆن كردنیان و، هینانی ئیبراھیم بۆ گۆلكێكی قەلەوی برژینارو، ترس
پێنیشتنی بەهۆی لێ نهخواردنیانهوه، موژدەي كۆپێكی زانا پێدرانی و، هاواركردنی
ژێهەكی و، لە دەم و چاوی خۆدانی و، سەرسوڕمانی كە چۆن بە پیری و بە نهزۆكیی
مندالی دەبێ و، دنیاكرانهوی لە لایەن فریشتەكانهوه كە نهوه بەلێنی خوايهو،
خواش كاربه‌جێ و زانانه:

خَوَّاهُ رَمَى: هَلْ أَنْتَ حَدِثُ ضَيْفِ الزَّهْمِ الْمَكْرِمِ (١١) إِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا قَالَ سَلَامٌ قَدْ تَشْكُرُونَ (١٢) فَرَأَى إِلَيْهِمْ قَجَّةً يَمْعَلُ سَمِينًا (١٣) فَقَرَّبَهُ إِلَيْهِمْ قَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ (١٤) فَأَوْحَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً قَالُوا لَا تَحَفْ وَبَشِّرُوا بِقُلُوبِ عَلِيمٍ (١٥) فَأَقْبَلَتْ امْرَأَتُهُ فِي صَرٍّ فَصَكَتْ وَجْهَهَا وَقَالَتْ عَجُوزٌ عَقِيمٌ (١٦) قَالُوا كَذَلِكَ قَالَ رَبُّكَ إِنَّهُ هُوَ الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ (١٧)

شیکردنه‌وی ئەم ئایەتانه، لە یازده برگه‌دا:

۱- ﴿ هَلْ أَتَاكَ حَدِيثٌ ضَيْفَ إِيْزِهِمُ الْمَكْرُمَةِ ﴾، نایا هه والی میوانه بیز لیکیراوه کانی
نیبراهیمت بو هاتود؟ پیشر گوتمان: چۆنتیه پی یهودست بوونهودی نهم شهش
به سه ره هاته، که خوا عزیز تیاندا باسی شهش له پیغهمبه ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، یان
گه له کانیان و پیغهمبه ران ده کات، به وجودیه که تهوهره سه ره کیسه که ی نهم سوورده ته،
بریتیه له باسی زیندوو کرانه ووه سزاو یاداشت، نجا نه گهر ته ماشای میژووی به شهرو

مېژوۋى گەلانى پاپردوو بىكەين، بۇمان دەردەكەۋى كە خوا ﷻ پىشتىۋانىيى كىردۈە لە دۇستانى خۇي، بە تايىبەت پىغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) و شۈيىنكەۋتوۋانىان، ھەرودھا سزاۋ تەشكەنجەي خوا، تۆلەي خوا، لە بۆسەدا بوۋە بۇ گەلانىكى ياخي و لادەر، تەمەش بەلگەيە لەسەر ئەۋەي تەم ژيانە دىنايىيە تاكە ژيان نىيە، بەلگو قۇناغىكە لە قۇناغەكانى ژيان و، تېرە شوپىنى تاقىكرانەۋەيەۋ قۇناغىكى دىكە بە دۋاي تەم ژيانەدا دى، خوايەكىش ﷻ بەۋ شۈۋەيە پىشتىۋانىيى لە ھەموۋ پىغەمبەرانى خۇي بىكات (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، بىكات و توانىيىتى ئەۋ ھەموۋ نىشانانە لە گەردوۋندا بىلاۋىبىكاتەۋە: ئاسمان و، زەۋى و، دياردەي جوۋتەيىي لە ھەموۋ درۋستكرادەكاندا، ئەۋ خوا بالادەستە، دەشتۋانىي مردوۋانىش زىندوۋ بىكاتەۋە.

تىنجا خوا دەفەرمۋى: ﴿ هَلْ أَتَاكَ حَدِيثٌ ضَلَفَ إِزْهَمَ الْمَكْرَمَاتِ ﴾ ﷻ، ئايبا باسى ميوانە پىزلىكىراۋەكانى تىبراھىمىت بۇ ھاتوۋ؟ پىۋى دۋاندن لە پىغەمبەر موخەممەد ﷺ و تەمە بۇ تەشۋىق و زياتر تامەزۋرۇكرىنە، تاكو گۈيى لەۋ ھەۋال و باس و خواس و بەسەرھاتە بىي، وشەي (ضَلَفَ)، لەبەر ئەۋەي چاۋگە، تاك و دوۋان و كۆ تىيىدا بەكسانن، ھەر بۆيەش وشەي (ضَلَفَ)، دۋايى بە كۆ ۋەسفىراۋە (مَكْرَمَاتِ)، ميوانە پىزلىكىراۋەكان، تىنجا تۈيۋىزەرەۋانى قورئان گۈتۈۋىانە: سى كەس بوۋن، ھەندىك گۈتۈۋىانە: چۋار كەس بوۋن، ھەندىك گۈتۈۋىانە: ھەۋت كەس بوۋن .. ھتە، بەلام نە ئايەتەكە باسى كىردۈە، نە لە ھىچ فەرمايىشتىكى پىغەمبەردا ﷺ ھاتوۋ، بۆيە دىنايىن كە كۆبوۋن و لە دوۋان زياتر بوۋن، بەلام ئايبا سى بوۋن، پىنچ بوۋن، ھەۋت بوۋن، دە بوۋن؟ نازانىن.

(۲) - ﴿ إِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا ﴾ ﷻ، كاتىك لىي ۋەژۋوركەۋتن، گۈتيان: سەلام.

ھەلبەتە لىي ۋەژۋوركەۋتن بەۋ واتايە نا، كە يەكسەر خۇيان بە ژۋورى دابكەن، بەلام ديارە يان لە دەرگاين داۋە، يان لە دوۋرەۋە بانگيان كىردۈە، گرنگ ئەۋەيە دۋايى مۆلەتيان ۋەرگرتۈۋە، تىنجا چۈۋنە ژۋورى مالاكەي، كە

چوونه ژوورۍ. یه کسه ر سلاویان کردوه، (فَقَالُوا سَلَامًا)، یانی: (نُسَلِّمُ عَلَيْكَ سَلَامًا)، سلاوت لی ده کهین، داوای ناشتی و سهلامه تیت بو ده کهین.

۳- ﴿قَالَ سَلِّمْ قَوْمَ مَثُورُونَ﴾، (نیبراهیمیش) فهرمووی: سهلامتان لی بی، تیهو کومه لیک نامون، یانی: (عَلَيْكُمْ السَّلَام)، هی نه وان گوتوو یانه: (سَلَامًا)، یانی: (نُسَلِّمُ عَلَيْكَ سَلَامًا)، به لام هی نیبراهیم ﷺ به ناو هیناویه تی (سَلَام)، له زمانی عه ره بیدا رسته ی ناوی، ده لاله ت له سه ر چه سپاوی و به رده و امی ده کات، به لام رسته ی کرداری ده لاله ت له سه ر تازه بوونه وه ده کات، که واته: وه لامه که ی نیبراهیم ﷺ له سه لامه که ی نه وان به هیزتر بووه، واته: سلاو سه لام و ناشتی و خیرو خوشیه کی به رده و ام و چه سپاوتان له سه ر بی.

﴿قَوْمَ مَثُورُونَ﴾، (مَثُورُونَ: غُرَبَاءَ لَا نَعْرِفُهُمْ)، واته: تیهو کومه لیک نامون، یانی: نااشنان، ناتاناسین و نه ناسراون، پشتریش ناماژم پیدا، هه ندیک له تویره ره وان ده لاین: نیبراهیم ﷺ له به ر خویه وه وای گوتوه، یان له دلای خویدا، هه ندیکش ده لاین: له رووی خویندا گوتوو یه تی: ناتاناسم، یان نامون و نااشنان، به لام زیاتر وا پنده چی له به ر خویه وه له دلای خویدا وای گوتبی، چونکه بو میوان رهنکه خوش نه که وای بلینی: ناتاناسم، یان نااشنای، یان غه ربیی.

۴ ﴿فَرَأَى إِلَهُ الْآهْلِ﴾، به شنبه یه کی به نامه کی چوو له خیزانی، نه م (ف) ه، بی ده گوتی: (فَأَهِ الْقَمِيحَةِ)، یانی: (تَقْصِصُ عَمَّا قَبْلَهَا)، ده لاله ت له سه ر نه وه ده کات که له پیشدا، بووه، چه ند قسه یه ک کراون، چه ند شتیک بوون، واته: دانیشتن سلاویان کردو وه لامی سلاوه که ی دانوه، به چاکتر له هی خویان، به لام نه یناسین و بو نامو نااشنا بوون، دواپی قسه و باسکرا، تنجا دواپی ناوی پیداون، وه ک چون تیتا چایه ک ده خوریته وه ناویک ده خوریته وه، دواپی نان ساز ده کری، ﴿فَرَأَى إِلَهُ الْآهْلِ﴾، به شنبه یه کی به نامه کی که نه وان پی نه هه سین و هه ست پی نه کهن، چوو بو لای هاوسه ره که ی، (رَأَى: مَالَ إِلَيْهِ سَرًا، وَكَذَلِكَ أَرَأَى، وَالْأَهْلُ: الزَّوْجَةُ، وَالزَّوْعَانُ: السَّرِي خَفِيَّةً، يَرُوعُ

رَوَّعَانَ الثُّغَلْبَ)، (رَاعَ)، واتە: بە شىۋى پەنھانىي بۇ لاي چوو، ھەرۋەھا (أَرَاغَ)ش ھەمان واتاي ھەبە، (أَهْلُ)بش يانى: ژن و خىزان، (رَوَّعَانَ)، بە رۆيشتىكى پەنھان ددگوترى، يان بە رۆيشتىكى وا کہ بە قۇرت و پىچ و بە جۆرىك کہ بەرانبەرەکہ ھەست پىنەكات، بۇچى ددچى؟ ھەر بۇيە بە رۆيشتى رىۋى واگوتراود، رىۋى قۇرت و پىچ ددكات، كاتىك دېندەيەك راۋى دەنى، رىۋى قۇرتى بەولادا لى ددات و، پىچىك ددكاتەودو دېندەكە تىدەكشى، ھەتا بۇ لاي دېتەود نەو پشووئىك ددات، ﴿فَرَاغَ إِلَىٰ أَهْلِهِ﴾. واتە: بە شىۋەيەكى پەنامەكىي، کہ ئەوان ھەستى پى نەكەن چوو بۇ لاي مَال و خىزاني، تاكو رايانبسپىرى، ياخود نامادەسازىي بكات کہ خواردنيان بۇ ساز بکرى.

(۵) ﴿فَجَاءَ بِعِجْلِ سَمِينٍ﴾، ئنجا گۆلكىكى قەلەۋى ھىنا نەم (ف)ش ديسان (فصيحة) يە، واتە: گۆلكەكە سەرىرى، ياخود بەوانەي کہ لە مَالەكەياندا ھەبوون، بەوانى گوت: سەرى بېرن، بەش بەشيانكر، پارچە پارچەيان کرد، دوايى برژانديان و نامادەيان کرد، ئنجا: ﴿فَجَاءَ بِعِجْلِ سَمِينٍ﴾، گۆلكىكى قەلەۋى بۇ ھىنان، لە قورباندا ھەمىشە نەو شتانەي بە سىاق و سەلىقە دەزانرىن، دەقترىن، يانى: نەوہ کہ: چوو بە خىزاني گوت: بىنە نەو گۆلكە سەرىبېرن، ئنجا سەريان برى، دوايى كەۋلى کرد و پارچە پارچەي کرد، ئنجا شىشيان ھىناۋ گۆشتيان پىنود کردو، ئاگريان كردهودو، برژانديان و، نەو ھەموو وردەكارىيە ھەموۋى بەسەلىقەو عەقل دەزانرى، بۇيە خوا ﴿تَوَدَّى﴾ ھەموو قرتاندود يەكسەر دەفەرمۇ: ﴿فَرَاغَ إِلَىٰ أَهْلِهِ﴾، چوو بۇ لاي خىزاني، ﴿فَجَاءَ بِعِجْلِ سَمِينٍ﴾، گۆلكىكى قەلەۋى ھىنا، گۆلكى قەلەۋى ھىنا بە برژىندراۋىي، وەك لە سوۋرەتى (ھود)دا دەفەرمۇ: ﴿جَاءَ بِعِجْلِ حَبِيبٍ﴾، واتە: گۆلكىكى بۇ ھىنان کہ برژىندراۋىو، (حَبِيبٌ، أَي: مُشَوِي)، ئنجا لىرەدا دەزانين کہ گۆلكەكە، وىراي نەودى برژىندراۋە، قەلەۋىش بوۋە، نەك گۆلكىكى لەرۋ لواۋ بىنى.

(۶) ﴿فَقَرَّبَهُ إِلَىٰ آلِهِمْ﴾، لىيى وەنيزىك خستىن، واتە: گۆشتى گۆلكەكەي بەبرژىندراۋىي، لى وەنيزىك خستىن، بىردىنە پىش.

(۷) - ﴿قَالَ أَلَا تَأْكُلْنَ﴾ گوئی: ئایا ناخۆن؟ ئەمە دەگونجی پێشنیار بێ بۆ خواردنیان، واتە: نافەرموون، دەشگونجی دواى ئەودى دیتوو یەق دەستى بۆ نابەن، وەك لە سووپردى (هود) دا دەفەرموی: ﴿فَلَمَّا رَأَتْهُنَّ أَفْرَدَهُنَّ لِأَيْتِهِنَّ ۚ﴾، واتە: كاتى دەستیانى بىنى بۆى درێژ ناكړین، دەستهكان بۆ خواردنهكه ناچن، پرسىارى كرد، پرسىارى سەر سوپمان، لەبەر ئەودى عادت له نێو هەموو گەلاندا وایە، هەر كەسێ نان و مەكت نەكات، وا تەفسیر دەكړی، بە تەمای زىانیك بى لیت بدات، لەبەر ئەودى كەسێك نانت بخوات، دواى ئەگەر زىانت لى بدات، وەك دەلێن: ئەك گیرت دەبێ، عەزەب كوتوو یانە: (مَنْ لَمْ يَأْكُلْ طَعَامَكَ، لَمْ يَحْفَظْ دِمَامَكَ)، هەر كەسێ خواردنهكهت نە خوات، حورمەت و رێزىشت ناپارێژی.

(۸) - ﴿فَأَرْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً﴾، بەهۆى وانەود ترسى رێزىشت، (فَأَوْجَسَ: أَضْمَرَ خَوْفًا، وَأَحْسَ فِي نَفْسِهِ خَوْفًا)، ترسى چۆ نێو دل بەهۆى ئەوانەود، یاخود هەستى بە ترسێك كرد، ترسى رێزىشت، كە تەماشای كرد دەست بۆ خواردنهكه نابەن.

(۹) - ﴿قَالُوا لَا تَخَفْ﴾، پێیان گوت: مە ترسێ، (لَهُنَّ مِنَ الْخَوْفِ بِسَبَبِ عَدَمِ الْأَكْلِ وَأَخْبَرُوهُ أَنَّهُنَّ مَلَائِكَةٌ لِّذَا لَا يَأْكُلُونَ)، ئەمە هەمووی ئەود دەگەیهنێ، واتە: پێیان گوت: مە ترسێ، بەهۆى ئەودەو كە ناخۆین، هەوالیان پێدا، كە ئێمە فریشتەین، فریشتەش خواردن ناخۆن، كەواتە: هۆكاری نەخواردنهكه ئەودەیه كە خواردن لەگەڵ واندا ناگونجی و ئەوان فریشتەن، بەس خۆیان هێناو ته سەر شێوهى مرووف.

(۱۰) - ﴿وَيَسْأَلُونَكَ عَنْ آلِ إِبْرَاهِيمَ﴾، (دواى ئەودى ترسیان لى ڕەواندەودە)، مۆژدەشیان پێدا، مۆژدەیان پێدا بە كۆرێكى زانا.

گومانی تێدانیه، لێرەدا مەبەست له (أَهْلِهِ) هاوسەرهكهى، سارا خاتوون بووه خوا لێى رازى بى و، مەبەست له كۆرێكى زاناش (إِسْحَاق)، چونكه ئیسحاق له سارا خاتوون بووه، بەلام ئیسماعیل له هاجەر بووه، دایكى ئیسحاقە (كه سارا خاتوونە) بۆته پیرهژن و، تەمەنى زۆر بووه، پێش ئیسحاقیش هیچ مندالى

دیکەى نەبوو، بۇیە (عَجُوزٌ عَقِیم)، بەسەر ئەودا دەچەسپى، بەلام ھاجەر گەنج بوو، ۋە کچیش بوو کە دراود بە ئیبراھیم علیه السلام، کەواتە: نە وشەى (عَجُوز)، نە وشەى (عَقِیم)، بەسەر ئەودا ناچەسپىن.

کە لیردە دەفەرموی: موژدەیان پىدا بە کورنى زانا، ئەمە سى گەفت و بە ئىن و موژدەى تىدان:

یە کەم: ئەو مندالەى دەیانى، ئىرىنەى.

دوودەم: ئەو مندالە بە گچکەى بە مەلۇتکەى نامرى، تاكو دەبىتە گەنج (غلام)، یانى: گەنج، یان مێرد مندال.

سەیم: ھاوکات لە داهاتووشدا دەبىتە زانا.

کەواتە: ھەر ئەودە نە بە ئىنیان پىدایى و، موژدەیان پىدایى کە مندالىکتان دەبى، بە لکو ئەو مندالە کوپە، گەوردەش دەبى و، دەشبىتە زانا.

(۱۱) - ﴿فَاقْلَبْتُ أَمْرَانَهُ، فِي صَرَفٍ﴾. ژنەکەى (سارا خاتوون) پرووی تیکردن بە قیزاندن و بە ھاوارکردنەو.

(۱۲) - ﴿فَمَسَكَتْ وَجْهَهَا﴾. لە دەم و چاوی خۆیدا، چەپۆکی لە دەم و چاوی خۆیدا، ۋە ک سەر سوپمان.

(۱۳) - ﴿وَقَالَتْ عَجُوزٌ عَقِيمٌ﴾. گویشی (من) پیرەژنیکی نەزۆکم!! لیردە وشەى (أنا) ی لى پەرتراو، یانى: (أنا عَجُوزٌ عَقِیم)، من پیرەژنیکی نەزۆکم، لە سووپردی (ھود) دا ناوا ھاتو: ﴿قَالَتْ يَوْنٰی اٰلٰہُ وَاَنَا عَمْرٌ وَاٰلٌ عَلٰی سَیِّئًا اِنَّ هٰذَا لَشَیْءٌ عَجِیْبٌ﴾. واتە: گوئی: ئەى ھاوار بۆ من، نایا مندالم دەبى لە حالیکدا من پیرەژنم و، ئەمەش مێردەکەمە پیرەو، کەوتۆتە تەمەنەو، بە راستی ئەمە شتێکی سەر سوپەینەرە!!

لە سوورەتى (ھود) دا ھاتوۋە دەفەر موۋى: ﴿فَبَشِّرْنَهَا بَأْسَ حَقِّ وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَاقَ يَعْقُوبَ ۚ﴾، موژدە مان پىدا (بە ژنەكەى، ھاوسەرەكەى) بە ئىسحاق و، لەدواى ئىسحاقىش بە بەعقووب، ئەو كاتە دەبىتە چوار موژدە، واتە: ئىسحاقىش ۋەچەى دەبى و، يەكئەك لە مندالەكانى برىتى دەبى لە يەعقووب عيسى، واتە: ھەم موژدەى كوپان پىداو، ھەم موژدەى نەۋەشيان پىدا.

ئىنجا كە سارا خاتوون كوتى: مەن پىرەژنىكى نەزۆكم، فرىشتەكان چىيان كوت؟

(۱۴)- ﴿قَالُوا كَذَلِكَ قَالَ رَبُّنَا﴾، (فرىشتەكان) كوتيان: ھەر بەو شىۋەيە پەرۋەردگار تەۋاى فەرموۋە، واتە: ئەۋەى پەرۋەردگار فەرموۋى، تەۋاۋە و دىتە دى.

(۱۵)- ﴿إِنَّهُ هُوَ الْحَكِيمُ عَلِيمٌ﴾، بە دۇنيابى ھەر ئەۋە كارزاقى زانا، لە سوورەتى (ھود) دا ئاۋا ھاتوۋە: ﴿قَالُوا تَفْجِينَ بِنِ أَمْرِ اللَّهِ رَحْمَتُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ إِنَّهُ حَمِيدٌ نَجِيدٌ ۚ﴾، كوتيان: ئايا سەرت لە كارى خوا سۈردەمىنى! خوا ھەر كارىكى بىھۋى دەيكات، بەزەبى خواۋ پىزەكانى خوا بەسەر ئىۋەدا بېزىن، ئەى ژنى ئەم مائە، بە پاستىي خوا ستايشكرۋى پاىەدارو پاىەبەرزە.

مەسئەلەي دووھەم:

پرسيا رکړدی نبيراهيم عليه السلام له فرشته ګان که کاريان چيه؟ وه لآم دانه وديان که بؤ فو وتاندي خه لکتيکی تاوانبار تيردراون که که ګه لي لووطه، تاګو به ردی له قور دروستکراوی نيشانه کراويان به سه ردا بباريتن، ئیدی هه چری بر وادار له تاو دانيه که دا بوو، وده دي ريان ناو، به لآم ته نيا ماتيکی مسولمانی تيدا بووه، نيشانه به کيشان تيدا به جی هتستوه، بؤ که ساني بيمدار له سزای خوا:

خَوَّاهُ رَمَوْهُ ۖ قَالَ فَاحْطَرُّوهُمْ أَيُّهَا الْمَرْسَلُونَ ۚ ﴿٢١﴾ قَالُوا إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قَوْمَ عَجْمٍ مِّنْ
لِّمَسِيلٍ عَلَيْهِمْ حِجَابٌ مِّنْ طِينٍ ۚ ﴿٢٢﴾ سَوْمَةٌ عَذْرَاءُ لِّبْسٍ فِيهِ ۚ فَأَرْحَمَانِ كَانَ فِيهَا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ۚ
﴿٢٣﴾ فَأَرْحَمَانِ فِيهَا عَرِبٌ مِّنَ الْعُسَيْيَةِ ۚ ﴿٢٤﴾ وَكَانَ فِيهَا نَذِيرٌ لِّلَّذِينَ عَادُوا مِنَ الْعَذَابِ الْأَلِيمِ ۚ ﴿٢٥﴾

شیکردنه‌وهی ئەم ئایەتانه، لە ھەوت ڕەگەدا:

(۱) - قَالَ مَا خَطْبُكَ أَيُّهَا الْمَرْسُولُ؟ (نیبراهیم ^{علیه السلام}) گوی: کاره گرنکه که تان چیه، نهی تیردراوان؟ (ف) ای، (مَا خَطْبُكَ)، (فَصِيحَةٌ تُلْصِقُ عَنْ كَلَامٍ مَحْذُوفٍ نَاشِئٍ عَنِ الْمُحَاوَرَةِ الْوَاقِعَةِ بَيْنَهُ وَبَيْنَ صَاحِبِهِ)، فانی (فَاءُ الْفَصِيحَةِ) ی پی ده گوتری، نهو قسه یه ی قرتیتراوه، پروونی ده کاتهوه، که له نهنجامی وتوژی له نیوان نهوو میوانه کانیدا په یدابووه، نه م (ف) ده دلا لهت له سهر نهو قسانه دهکات، وشهی (خَطْبُ) ایش، به کاری گرنگ ده گوتری.

(الْعَطْبُ: الشَّأْنُ الْمُهْمُ الَّذِي يَكُنُّ فِيهِ التَّخَاطُبُ)، کاریکی گرنګ که قسهو باسی زور تیدا پکړی، واته: تیره نه‌ګر له لایهن خوی به‌رزهو نیردراون، نهو کاره گرنګه یی ره‌وانکراون، چیه؟

هه‌لبه‌ته تهمه نه‌وه‌شی ئێ‌وه‌رده‌گیری، که دوای نه‌وه‌ی فریشته‌کان به تهمابوو
برۆن و خوا حافیزی بکه‌ن، نجا لێی پرسیون: نه‌دی کاره‌ گرنگه‌‌تان چی بوو؟
تهمه‌ش نه‌وه‌ی ئێ‌وه‌رده‌گیری که به‌کتک له‌ تهمه‌به‌کافی موانداری نه‌وه‌یه،

خانه خوئی میوان سه غلّت نه کات به پرسیاران، مه گهر پرسیارینکی زور پئویست
بئی و، په کی له سهر وه لّمه که ی که و بئی.

چهند نه ده بیتکی گرنکی مامه له ی خانه خوئی له گه ل میوان دا:

له م به سه رهاته ی ئیبرا هیمدا ﴿۸۵﴾ کۆمه لیک نه ده ب و ردوشتی مامه له کردنی
خانه خوئی له گه ل میواندا وهرده گیرتن:

۱- به کتیک له وانه نه و ده به که ئینسان ریز له میوانی خوئی بگری: ﴿هَلْ أَلَمْتُكَ حَدِيثَ صَافٍ
إِبْرَاهِيمَ الْمُكْرَمِ﴾، میوانه ریز لیکرا وه کان، ئنجا ریز لیکرتنه که به پیشوازیی کردن
بئی، به سه ره وروی خویش پیشاندان ده بی، به گفت و لوتفی شیرین بی.

۲- نه وان سلاویان کردوه، به لām سلاوه که ی نه و باشر بووه له هی وان، هی نه وان به
رسته ی کرداری بووه: ﴿فَقَالُوا سَلَامًا﴾، ﴿اَسَلَمْتُ عَلَيْكَ سَلَامًا﴾، به لām نه و به رسته ی ناوی
گوتوو بی: ﴿سَلَامٌ عَلَيْكُمْ﴾، یانی: سه لام و ناشتییه کی چه سپاو له سه ره تیره بی و به رده و ام،
نه میس نه وه ده گریه نی که ده بی هه میسه خانه خوئی له میوان گهرم گو پتر بی و،
سلاوه که ی به گهرمی بستینه وه و به چاکتر له خوئی، وه که خوا ده فرموی: ﴿وَإِذَا
حَبِطُمْ بِنَحْيَتِهِمْ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوْهَا﴾... ﴿۸۶﴾

۳- نه ده بیتکی دیکه ی میوانداری نه و ده به: کاتیک خانه خوئی ده یه وئی خواردنیک ناماده
بکات بو میوانه کانی، به شیوه ی کی په نامه ناماده ی بکات، نه که بی کاته هه راو گاه و
میوانه کان دهستی بگرن و، سویندی لی بخون، نابی خوئی نه زیهت بدات، ﴿فَرَأَى
إِلَى أَهْلِهِ فَبَآءَ﴾، به شیوه ی کی په نهان چوو له خیزانی، نه م ته عبیره بویه لیره دا
به کارهاته و، به شیوه ی کی په نهان چوو و وا نه چوو میوانه کان هه ست پئی بکه ن.

۴- به کتیک دیکه له نه ده به کانی خانه خوئی له گه ل میواندا نه و ده به، به باشرین شتیک که
له ماله که یدا هیه، خزمه تی میوانه که ی بکات، ﴿فَبَآءَ بِعِجْلِ سَمِينٍ﴾، مالی ئیبرا هیم
﴿عَجِلَ﴾ واپنده چن په ره وهریشیان هه بوو بی و، ده ی توانی مریشکین، یان چهند مریشکین،

يان كەلەشېرىڭ، بۇ مېوانەكانى سەر بېرى، ئەنەنەت بەرخىڭ، يان كارىڭ، يان كارىلەيەڭ، بەلەم ئەو گۆلكىڭى بۇ سەر بېرىون، گۆلكەكەشى گۆلكىڭى قەلەو بوو، دوايىش بە باشتىن شېۋەش بۆى سازكردوون، بەشېۋە برژاندن.

۵- ئەدەبىيى دېكە ئەۋەيە: ﴿فَقَرَّبَهُ إِلَيْهِمْ قَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ﴾، خواردنەكەى بۇ ھېئانە پېش، زانايان دەلئىن: واباشە مېوان ئەزىيەت نەدرى، گوازە گوازى پى بىرى، تاكو دوو پاروۋە نانى دەدرېتى، لېرە ھەستە بۇ ئەۋى، تىجاۋەرە بېچىن بۇ ئەۋى! بەلكو خواردنەكەى بھىندىرئە پېش، ھەلەبەتە ئەۋە بەپىي عورف و كلتورى گەلان و كۆمەلگايەكانىش دەگۆرى.

۶- ئەدەبىيى دېكە ئەۋەيە: ﴿قَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ﴾، بەشېۋەكەى زۆر نەجىيانە، فەرموۋى كردن: نايانەفەرموون، ناخۇن! ئەۋانە شەش ئەدەبىي مېواندارىيەتتىن، كە لەم چەند ئايەتە موبارەكە ۋەردەگىرىن.

تېمە پېشتىر باسنىكى تايەبەمان كردۋە دەربارەى ئەدەبەكانى مېواندارىيىتى، كە باسى ئەم ئايەتەنەشمان تېدا كردۋە.

تىجا كە نېبراھىم دەپرسى: ﴿فَاخْطَبُكُمُ أَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ﴾، كارە گرىگەكەتان چىيە؟ نەى رەۋانە كراۋەكان؟ ئەۋانىش ۋەلەم دەدەنەۋە:

(۲)- ﴿قَالُوا إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ إِلَى قَوْمٍ مُّجْرِمِينَ﴾، گوتيان: تېمە رەۋانەكراۋىن بۇ لاي كۆمەلئىكى تاۋانبار، لېرە بە سىياق و سەلىقە دەزانرى، چونكە لە شۆئەكانى دېكە باسكراۋە، كە ئەو كۆمەلە تاۋانبارە گەلى لوۋطن ~~شە~~، بەلەم لېرە تەنبا بە سېفەق تاۋانبارى و كۆمەلئىكى تاۋانبار باسكراۋن.

(۳)- ﴿لِيُرْسِلَ عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِنْ طِينٍ﴾، تاكو بۇيان بىئىرىن، بەسەرياندا بىئىرىن، بەردىڭ كە لە قور درۋستكراۋە، واتە: بەردەكە قورئىكە وشككراۋەتەۋە و، بۆتە بەرد، لېرە ۋاي فەرموۋە، لە شۆئەكانى دېكە دەفەرموۋى: ﴿حِجَارَةً مِنْ سِجِّيلٍ﴾، ~~الحجر~~ (سەجىل)، لە ئەۋەلدا ۋشەيەكى فارسىيە، بە ماناي سەنگى گىل، سەنگ واتە: بەرد، گىل يانى: قور، يانى:

(حَجَرٍ مِنْ طِينٍ)، یانی: (طِینِ مُتَجَجِرٍ)، وهك له شوئنه كافی دیکه باسماں كرده، كه واته: (سَجِيلَ)، له نه صِلْدَا وشهیه كی فارسییه و (سهنگی گل) ه و چونكه پیتی (گ) له زمانی عهره بیی دا نیه هه ردووك (گ) كان بوونه (ج) و وشه كه بوته (سجج جل) دوایش (ن) كه لابراوه و دوو (ج) كه تيكدا ده غم كراون و بوته (سجیل) یانی: به ردی قوڤ، لیرهش خوی په روهردگار ده فهرموڤ: ﴿حَجَارَةٌ مِنْ طِينٍ﴾.

(۴) - ﴿مُسَوَّمَةٌ عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُرْتَفِقِ﴾، نیشانه دار كراوه له لایهن په روهردگارتوه بو زنده ږویكاران (مُسَوَّمَةٌ: جُعِلَتْ عَلَيْهَا السُّوْمَةُ، أَي: الْعَلَامَةُ)، نیشانه ی له سر دانراوه، كه ده گونجی مه بهست پتی ته وه بئ و نیشانه دار كړنه كی ته وه یه: به ردیك له قوږ دروست بكری و بیته به رد و سوور بكریته وه، وهك خستی سوور، ته وه نیشانه كه یه تی، یاخود: ږدنكی تابه تی هه بووه، یاخود: هه كه سیک كه به ردیكی بو دانراوه، پتی بكه وئ، ناوونیشانی ته كه سه ی له سر بووه، هه ندیك له زانایان وا ده لئین، كه ته وهش له لای خوی په روهردگار هه ناسانه، به لام نایه ته كه ته وه ناگه یه نن، كه هه كه سیک به ردیكی تابه تی بووږ، هه تا هه ندیك له زانایان گوتوویانه: ناوی سیانی له سر به ده كه نو سواره، كتیبه و چیه و چونه؟

به لام به هه رحال ته مه ږواله تی نایه ته كه نایگه یه نن، نایه ته كه به س ده فهرموڤ: به ده كان نیشانه دار بوون له لایهن په روهردگارتوه، بو زنده ږویكاران، بو تیبه ږنه ران و سنوور شكینان.

(۵) - ﴿فَأَرْحَمَنَ كَانَ فِيهَا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾، نیمهش هه كه سئ كه تئیدابو له ږواداران دهر بازمان كړد، (فَأَرْحَمَنَ)، (ف) دیسان (فَصِيحَةً) یه، واته: چووین بو شاهه كه و، ته ماشمان كړد و قسه مان له كه ل لووطدا ﴿فَصِيحَةً﴾ كړد و، سه ده نجام ته وه ی له شاهه كه دا هه بوو له ږواداران، وه ده رمانان و دهر بازمان كړدن.

(۶) - ﴿فَأَرْحَمَنًا فِيهَا غَيْرَ يَبْتَ مِنَ الْمُتَلَبِّينَ﴾، جكه له مایك له مسوولانمان له وږدا چنگ نه كهوت، (ف) بو (تَفْرِيعُ) ه، واته: دواي ته وه ی ږیارماندا ږواداره كانی لئ وه دهر بنیین،

تهنیا یه ك مآل له مسولمانان تیدا بینی، لیره دا وشه ی (فَمَا وَجَدْنَا)، (وَجَدْنَا)، به مانای (عَلِمْنَا) یه، چونکه (وَجَدَ مِنْ أَخَوَاتِ ظَنٍّ)، (وَجَدَ) له دهسته خوشکه کانی (ظَنٍّ) یه و دوو بهرکار (مَفْعُول به) ی دهوین، بهرکار (مَفْعُول) ی یه که میان بریتیه له (مِنْ الْمُسْلِمِينَ) و، (من)، زیاد کراوه بۆ جه ختکرده وهی لایر دهنه که تیماندا نه بینی و، تیدا چنگان نه کهوت، جگه له یه ك مآل له مسولمانان، بهرکاری دووهمی بریتیه له: (فِيهَا)، که له شوینی بهرکاری دووهم دانیشتوه، (فَمَا وَجَدْنَا فِيهَا)، یانی: (فَمَا عَلِمْنَا فِيهَا)، تیماندا نه زانی، لهویدا چنگمان نه کهوت، جگه له یه ك مآل له مسولمانان.

(۷) - (وَرَكَا فِيهَا آيَةً لِلَّذِينَ يَخَافُونَ الْعَذَابَ الْأَلِيمَ)، لهویدا نیشانه یه کمان به جهتیهشت بۆ نهوانه ی له نازاری به تیش دهرسین، لیره دا که خوی بهرز دهفرموئ: (فَأَخْرَجْنَا مَنْ كَانَ فِيهَا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ) ۲۵، (فَمَا وَجَدْنَا فِيهَا غَيْرَ بَيْتٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ) ۲۶، ئەمه تهوه دهگه نه ئی که (مُؤْمِنٍ وَمُسْلِمٍ)، یه کن واته: ئەم دوو وشه یه هاوو اتان، یان تیکه لکیشن، چونکه خوا دهفرموئ: ههر که سیک له برواداران له شاره که دا هه بوو وه ده زمانان، به لآم تهنیا مائیک له مسولمانان تیدا بینی، به لآم باشت وایه بلتین: (الْمُؤْمِنُ: الْمُصَدِّقُ بِمَا يَجِبُ التَّصَدِيقُ بِهِ، وَالْمُسْلِمُ: الْمُتَقَادُّ إِلَى مُقْتَضَى الْإِيمَانِ، متساویان).

(مُؤْمِنٌ)، واته: به راستدانه ری هه موو نه وهی پتویست دهکات به راست دابتری، (مُسْلِمٌ) یش، واته: ملکه چبوو به پینی داخوازی نیمانه که، واته: نیمان دیسان ده بیتیه وه به حاله تیکی په نهان و نیسلام ده بیتیه وه به حاله تیکی ئاشکرا، نیمان په نهانه، به لآم نیسلام ئاشکرایه، پایه کانی نیمان: برپا به خوا ۲۷، به فریشته کانی، به کتیه کانی، به پیغه مبه رانی، به پۆژی دواپی، به قه ده ر، نه وهش هه مووی په نهانه له عه قل و دلدایه، به لآم پایه کانی نیسلام: شایه همان به تهنیا په رستراویتی خوا و، به په وانه کراوی موحه ممه د ۲۸، بهرپا کردنی پینج نوژه کان، زهکات دان، پۆژووی مانگی په مه زان گرتن، هه ج و عومره کردن، ههر پینجیان ئاشکران، له راستییدا نیمان و نیسلام جاری وایه ده چنه وه نیو یه که و، جاری واش هه یه جیا دهنه وه، لیره دا چوونه ته نیو یه که، به لآم له سوورده تی

(الحجرات) دا که ده فهرموئ: ﴿قَالِ الْأَعْرَابُ مِمَّا قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلَكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ﴾!

لهوئ لیک جیابوونهوه، له بهرچی؟ چونکه لهوئ نیسلام هه رووک ته سلیم بوون و ملکه جیوونی وواله تیی هاتوه، نیمانیش وه که نهو حه فیه تانه ی ده چنه نیو دل و دروونهوه، ئنجا نیسلامه تیی به مانا تیرو ته واو ده کی، نیمانیشی تیدایه، ههر وه که تیمانیش به مانا تیرو ته واو ده کی نیسلامیشی تیدایه، به لام جاری واش هه یه مسولمانه تیی هه یه، به شیوه یه کی پرووکه شی و وواله تیی، وه که ه ی عه ربه خیله کییه کان و، ه ی مونافیه کان، به لام نیمان نیه.

که ده فهرموئ: ﴿وَرَكَا فِيهَا آيَةٌ لِلَّذِينَ يَخَافُونَ الْعَذَابَ الْأَلِيمَ﴾، نیشانه یه کمان له ویدا به جهتیش، بو تهوانه ی له نازاری به تیش ده ترستین، (فخرالدین الرازی)، ده حمه ق خوای لی بن، که زورجار ورده کاری زور باش له ته فسیری تایه ته کاند ده کات، ده لی:

(فِي الْآيَةِ خِلَافٌ: أَوْلَى: قِيلَ: مَاءٌ أَسْوَدٌ مُثْنٍ انْشَقَّتْ أَرْضُهُمْ وَخَرَجَ مِنْهَا ذَلِكَ، ثَانِيًا: قِيلَ: حِجَازَةٌ مَرْمِيَّةٌ فِي دِيَارِهِمْ وَهِيَ بَيْتُ الشَّامِ وَالْحِجَازِ).

واته: له باردی نه م نیشانه وه پاجایی هه یه: یه که م: گوتراوه: مه به ست لهو نیشانه یه ی خوا به جیی هیشتوه له شوینه واری گه لی لووط، نهو ناوه ره شه بوگه نه یه که له زهویه که یان دایه، زهویه که شه ق بووه، قلیشاووه، نهو ناوه ی لی ده رچووه، دووه میان: گوتراوه: مه به ست له شوینه واره که نهو بهردانه که هاویشتراون و له جیگه و پگه و مال و حاله کانیاندا به جی ماون، که ده کهونه تیوان شام و حجازه وه.

به لام به پای بنده، مه به ست لهو نیشانه (آیه) و شوینه واره تیکرای شوینه واره به جیمه و ده کانی ناوه دانییه کانی گه لی فه و تاوی لووطن، که هه م ده ریاچه ی مردوو (بَحْرُ الْمَيِّتِ) ده گرته وه، هه م خانوو به ره کانیان که وه که کانی خوئ تیمه له

بەسەرھاقى گەلى لووطدا **عۈمۈر** كە لە سوۈرەتى (ھود)دا خىستمانە پۈۈ بە تەفۋىلى باسماڭ كىردۈ، كە ئىستا شۈنئەوار دۈزەكان (مُكْتَشِفُونَ) دۈزىۋانەتەۋە كە لە ژىرو بىنەۋەدى دەرياي مردوۋدا، شۈنئەۋارى خانوبەرە ھەيە و خانوبەرەكانىش ھەلگىردراۋەن، ۋەك خۋاى دادگەر دەفەرمۇئى: **﴿رَأَيْتُمْ كَيْفَ كُتِبَ ۖ﴾** التوبة، خانوبەرە ھەلگىردراۋەكان، واتە: بناغەكەيان لە سەرئىيە و سەققەكەيان لە خۋارئىيە، پاشان بەردىان تىدا دۈزىۋنەۋە و ئىسقاىى مردوۋيان تىدا دۈزىۋنەۋە، كە ۋەك تىزايان پىداكراىى بەۋ شىۋەيە سوۋتتىراۋن، تەمە لەم سالانى دۋايدا دۈزراۋەتەۋە.

كەۋاتە: لە راستىدا ھەم دەرياچەكە شۈنئەۋارىكە، ھەم خانوبەرە ھەلگىردراۋەكانيان كە لەبنى دەرياكەدا ھەن، كە بە غەۋاسەى زۆر پىشكەۋتوۋ چۈۋنە بنى دەرياۋ تەماشايانكرد، ئەۋ خانوبەرەانە لەۋىدا ھەن و، ئەۋ بەردانەشان دۈزىيەۋە، پەيكەرى ئىسقاىىشان دۈزىيەۋە، كە بەردى پىكەۋتوۋ، ۋەك تىزاب كۈنى كىردۈ، دەرياچەى مردوۋش، پىژەى خۋىى ھىندە تىدا زۆرە ھىچ زىندەۋەرىك و ھىچ ژياندارىكى تىدا نىيە، نە ھى پۈۋەكىي و نە ھى ژياندارى دىكە!! ئەۋانە ھەموۋيان ئەۋ نىشانەيەن كە خۋاى پەرۋەردگار دەفەرمۇئى: لەۋىدا بەجىمانھىشتوۋ **﴿لِّلَّذِينَ يُخَافُونَ ۖ﴾** اَلْعَذَابَ اَلْاَلِيمَ **﴿۷۷﴾**، بۇ ئەۋانەى لە نازارى بە تىش دەترسىن و سزاي خواش بۇ ھەموۋ گەلانى ياخىي لە بۇسەدايە.

خۋا بە لوتف و كەردەمى خۋى ئىمە لەۋ كەسانە بگىپرى، كە ھەمىشە دەرس و پەندۈ عىبەت وەردەگىرن لە مېژۋو و بەسەرھاقى ئەۋانەى پىش خۋيان، خۋا لەۋ كەسانە بمانگىپرى كە زياتر لە نەئىيەكانى قورپان دەكۆلئەۋەۋە شارەزا دەبن، بەرچاۋ پۈۋن دەبن و، يارمە تىيشمان بدات زانىنەكەمان بگۆرىن بۇ توانىن و خالىيۋونەكەمان لە خۇماندا بگەينە حال.

مەسەلەى سېيەم:

ھەروەھا لەبەسەرھاقى مووساشدا ﷺ، نیشانەى زۆر ھەن، لەسەر بالادەستىى خوا، بۆ ھەر شتێك بىھەوێ بېھێتتەدى، بە تايەت زىندووكردنهوێ مردووان، كاتێك خوا ﷻ مووساى بۆ لاى فیرعەون نارد، كە چى فیرعەون بە ھەموو ھێزیەو، یان بە ھۆى ھێزەكەىو، پشنى ھەلكردو، مووساى بە جادووگەر یاخود شیت تۆمەتباركرد، بۆیە سەرەنجام خوا خۆى و سەربازەكانى گرت و، فېرى درانە دەریاو، لە ھالىكدا كە فیرعەون كارێكى كردبوو خۆى سەركۆنەى ھێناى سەرخۆى:

خوا دەفەرموێ: ﴿وَفِي مُوسَى إِذْ أَرْسَلْنَاهُ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ ۖ فَتَوَلَّىٰ وَرُكِّيهِ، وَقَالَ سِحْرٌ أَوْ مَجْنُونٌ ۚ فَخَذْنَاهُ وَجُودَهُ، فَنَضَّيْنَاهُ فِي أَلَمٍ وَهُوَ مُبِينٌ ۚ﴾

شیکردنەوێ ئەم ئایەتانه، لە شەش بەرگەدا:

(۱)- ﴿وَفِي مُوسَى إِذْ أَرْسَلْنَاهُ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ﴾، ھەروەھا نیشانە ھەبە لە مووسادا كە بەبەككەى پوونەو ناردمانە لاى فیرعەون، (وَفِي مُوسَى)، ئەم (و)د، بەسەرھاقى مووسا ﷺ دەگێرتەو بۆ باسێكى پێشتر، كە ھەندىك لە زاناىان دەلێن: دەگێرتەو بۆ ئایەتى نىزىك لە خۆى كە دەفەرموێ: ﴿وَرَكَّابَهَا ءَايَةُ لِلَّذِينَ يَخَافُونَ الْعَذَابَ الْأَلِيمَ﴾، لە ئاوەدانى و ولاتێك كە گەلى لووطى تێدا دەژیا، كە خاپوورمان كرد، نیشانەبەكمان تێدا بەجێھێشت بۆ كەسانێك كە لە سزاو نازارى بە ئێشى خوا دەترسێن، نجا دەلێ: ﴿وَفِي مُوسَى إِذْ أَرْسَلْنَاهُ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ﴾، ھەروەھا نیشانە ھەبە بۆ ئەوانەى لە سزاو نازارى بە ئێشى خوا دەترسێن، لە بەسەرھاقى مووسادا ﷺ، كاتێك پەواغان كرد بۆ لاى فیرعەون، بە بەلگەبەكى پوون و ئاشكراو.

ئەمە رایەكە.

پایەکی دیکەش، که من تەووم پى بهیترە ئەوێه که ئەمە دەگەرتەو
 بۆ ئابەتەکی پىشوو، که خوا ﷻ فەرمووی: ﴿وَفِي الْأَرْضِ آيَاتٌ لِّلْمُوقِنِينَ ۝۱۰﴾
 أَنفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ ۝۱۱﴾، لە زەویدا نیشانە هەن بۆ ئەوانەى برۋایەکی جى
 دنیایان هەیه، هەرۋەها لە خوشتاندا بۆچی تەماشای ناکەن و سەرچ نادن.
 به هەمان شێوە لە بەسەرهای مۆساشدا نیشانە هەن، بۆ ئەوانەى خاودى
 دنیایان لە ئیماناندا، کاتیک رەوانمان کرد بۆ لای فیرەوون بە بەلگەیهکی رۋون
 و ئاشکراو.

هەرۋەها پایەکی دیکەى سییەمیش - که هى خۆمە- هەیه، ئەویش ئەوێه
 که گێرەوێه که بۆ هەردووکیان پى، هى تەبەتى ژمارە (۲۰) مان باسکردو باسى
 کەلى لىووط ﷻ یش که نیشانەیهکی تیدا بەجێهێلراو، نىزیکترە و هەر لەو
 سیاقەشدا، که بریتیه لە نامازەکردن بە بەسەرهای ئەو شەش پىغەمبەرە
 (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، هەر لە سیاقى بەلگە هێنانەوێه لاسەر ئەو که
 خوا ﷻ توانادارە لاسەر زیندووکردنەوێه مردووان، ئەم ژيانە دنیایە نابى ژيانى
 مەزفى تیدا کورت هەلاتى، بەلگو دەبى ژيانى دیکەى بەدوادابى، قۆناغى
 دیکە که سزاو پاداشتی تیدا ئەنجام بدرى، خواش لاسەر ئەو ﷻ بە توانایە،
 ئنجا خوا ﷻ دەرموى: لە بەسەرهای مۆساشدا ﷻ که رەوانمانکرد بۆ لای فیرەوون
 و بە بەلگەیهکی رۋون و ئاشکراو، بەلگو نیشانە ژۆرن لاسەر بالادەستى خوا ﷻ،
 پاشان لاسەر ئەو که ئەم ژيانە دنیایە نابى تاکە ژياتیک پى، بەلگو دەبى
 ژيانى دیکە هەبى و قۆناغى دیکە هەبى، که مەزف لەو قۆناغى دیکەدا لاسەر
 چاکەکانی پاداشت دەدرتەو، لاسەر خراپەکانى سزا بدرتەو.

خواش ﷻ که مۆسای ﷻ نارد بۆ لای فیرەوون بۆ دوو ئامانج ناردی:

۱- بۆ ئەوێه پەيامى خوا بگەیهنێ بە خوێ و بە گەلەکەى، چونکە مۆسا ﷻ بەلێ
 لە بەنوو ئیسرائیل بوو، بەکێک لە ئامانجەکانى که چوو بۆ لای فیرەوون، ئەوێه که

دەفەر مۆی: ﴿فَأَرْسِلْ مَعَنَا بَنِي إِسْرَءِيلَ وَلَا نُغَيِّبْهُمْ﴾ طه، وەچەي تیسرا ئیلیم لەگەڵ
بنێرەو چیدی نازارو ئەشکەنجەیان مەدە، سۆغەرەو بێگاریان پێ مەکە، ئەوە نامانجیکی
بوو.

۲- نامانجیکی دیکەشی ئەوە بوو کە پەيامی خوا بە فیرعەوون و بە گەلی فیرعەوون واتە:
قیبئیە کانی میسر بگەیهنن، هەردوو ک نامانجە کە ی هەبوون و، هەردووکیان لە قورئاندا
باسکراون.

﴿يُسْلَطْنَ عَلَيْهِ﴾، بە بەلگە یەکی ڕوون و ناشکراوە، خوا ﷻ ناوی لە بەلگە
ناوە (سُلْطَان)، چونکە بەلگە دەستە لاتی هەیه بەسەر عەقڵ و دلی مەرؤفدا،
ئەگەر مەرؤف بیهوی لە هەقن بگەرێ و عەودالی هەق بن، بەلگە عەقڵ و
دلی دەخاتە ژێر کۆنتڕۆڵ و ڕکئیفی غۆیەو.

ئەنجا نایا ئەو بەلگە ڕوون و ناشکرایە چیی بوو؟ هەندیک گوتوو یانە:
گۆچانە کە ی بوو، هەندیک گوتوو یانە: دەستی بوو، چونکە خۆی پەرەردگار
بە یەکی هیناوە: ﴿يُسْلَطْنَ عَلَيْهِ﴾، بە بەلگە یەکی ڕوون و ناشکراوە، هەندیک
گوتوو یانە: ئەو و تۆوێژو دیا لۆگە بوو کە مووسا ﷺ لەگەڵ فیرعەووندا
کردوو یەق، قسە ی زۆر بەلگە دارو ڕوون و ناشکرای بۆ هینا و نەو، بۆ وێنە: کە لە
سوورەتی (طه) دا فیرعەوون دەپرسێ: ﴿فَمَنْ رَبُّكُمَا يُمَوِّسِي﴾، واتە: پەرەردگار تان
کتیە! تە ی مووسا؟ پەرەردگاری تۆو هاروون، چونکە فیرعەوون خۆی بە
پەرەردگار زانیو: مووسا ﷺ وەلامی دداتەو: ﴿رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ
حَلْفَهُ ثُمَّ هَدَىٰ﴾، واتە: پەرەردگارمان ئەو زاتە یە بوونی بە هەموو شتێک
داو و دوا ییش ڕێنمایی کردو، واتە: بوونی بە هەموو شتێک داو و هینا و یە تە
دی و ڕکئیشی خستو، چۆن بە ڕێو بەچن، ئەمەش ئامازە یە بە هەردوو بەلگە ی
زۆر بەهێز کە لە یاسای هۆکاری ی، یاسای ڕێک و پێکی وەر دەگیرێن، یاسای
هۆکاری ی کە دەلن: (هەموو پەیدا کراوێک پەیدا کەرێکی هەیه)، یاسای ڕێک و پێکی
کە دەلن: (هەموو ڕێکخراوێک ڕێکخەرێکی هەیه).

به لَام به بۆچوونی من واباشتره بگوتری: مه بهست له: ﴿يَسْلُطُن مِّن﴾ هه موو نهو به لَگه و موعیزه و قسه مه نتیقیانه بوون که مووسا ؑ پیتی بوون بۆ لای فیرعه ون، به لئی به تاك هیناویه تی، به لَام مه بهست پیتی جینسی نهو به لَگه و ده لیلانه یه، نجا چ شتی به رههست بووبن، وهك گۆچانه که ی و دهسته که ی و شته کانی دیکه، چ نهو به لَگه و ده لیلانه بووبن که له کاتی و تووێژدا بۆی هیناونه وه.

(۲) - ﴿فَتَوَلَّىٰ بَرْكِيهٖ﴾، به هیز و توانابه که به وه پشتی هه لکرد، (فَتَوَلَّى)، یانی: پشتی هه لکرد، پشتی تیکرد، پرووی وه رگێرا، (بَرْكِيهٖ)، (رکن) هه م به مانای لاتە نیشت دی، (بجانبه)، وهك خوا ده فهرمووی: ﴿أَعْرَضَ وَنَأَىٰ بِجَانِبِهٖ﴾، ﴿فصلت﴾، مروف نه گهر لاتە نیشت له شتی بکات، مانای وابه پرووی لی وه درده گێری، (وَهُوَ عِبَارَةٌ عَنِ الْمُبَالَغَةِ فِي الْإِعْرَاضِ عَنِ الشَّيْءِ)، که بریتیه له زیده پۆیی کردن له پشتکردنه شتیك دا، نه گهر که سێك شتیك ره فز بکات، ده گوتری: پشتی تیکرد، که مهرچ نیه به کرده وه پشتی تیکردبن، به لَام له بهر نه وهی نه گهر نینسان پشتی له شتیك کرد، نایینی، نادیدهی ده گری، بۆیه نهو ته عبیره بۆ نهو هه تیراوه ته وه، هه راکام له: (أَعْرَضَ بِجَانِبِهٖ) و (نَأَىٰ بِجَانِبِهٖ)، هه ردووکیان هاتوون له قورئاندا، (نَأَىٰ)، یانی: (أَبْعَدَ)، (أَعْرَضَ)، یانی: پرووی لێوه رگێرا، به لَام به لاتە نیشته وه، چونکه بهر له وهی نینسان پشت بکاته شتیك، پیشتی لاتە نیشتی تی ده کات، تاكو خوی وه درده سوو پێتی.

ياخود: (رُكِّنَ)، وهك پیشتەر گوتمان: به مانای قوووت و کومه ل و هیزیش دی، واته: به هیزه که ی و به سوپایه که ی پشتی تیکرد.

ياخود ﴿فَتَوَلَّىٰ بَرْكِيهٖ﴾، یانی: (فَتَوَلَّىٰ بِكُلِّ مَا أُوتِيَ مِنْ قُوَّةٍ)، به هه موو هیزی خۆیه وه پشتی تیکرد.

کهواته: سَن واتای هه ن:

۱- به مانای پشت تیکردن پروو لێوه رگێران.

۲- به مانای به هۆی هیزو سوپایه که به وه بانگه وازه که ی مووسای ره فز کرد.

۳- به مانای به هه موو هیزو توانای خۆیه وه، پشتی له مووسا کرد ﴿سَلَّمَ﴾.

۴- ﴿وَقَالَ سِحْرٌ أَوْ مَجْنُونٌ﴾، گویشی (مووسا) جادووگەرە یان شیتە، زانا یان گوتوویانە: فیرعون بەس یەکیکیانی گوتە، یان گوتوویەتی: جادووگەرە، یان گوتوویەتی: شیتە، بۆیە هەندێک گوتوویانە: جارێک گوتوویەتی: جادووگەرە و جارێک گوتوویەتی: شیتە، یاخود هەردووکیانی گوتە، بەلām (أو) لێردەدا بە مانای (و)، یانی: گوتوویەتی: ﴿سِحْرٌ مَّجْنُونٌ﴾، جادووگەریشەو شیتیشە، بەلām وا پێدەچێ ئەو مانایە راستەر بێ کە جارێک بە جادووگەری ناوبردووە، جارێک بە شیتی ناوبردووە، هەلبەتە فیرعون بۆ خۆی زۆر چاک مووسای ناسیوە ﴿يَا هُوَ﴾، هەمیشە ئەو دەستەلاتدارانە لە خەڵکی دیکە هۆشیارتر بوون، ئەگەر ویستبا یان هەق بدۆزنەو، چاکتر هەقیان پەیی پێردووە، بەلām ئەو قسانەی کردوون بۆ چەواشەکردنی خەڵک و، چاوپنەج خستە سەر چاوی خەڵک و بۆ خۆلکردنە چاویان، خۆناچی بلی: مووسا پێغەمبەری خواپەو، ئەو بەلگەنەش کە دیانپێنیتەو هەق و، موعجیزەکانیشی خوا پێیداو! دەبێ تۆمەتێکی بخاتە پāl، پاساوی ئەو بێ پروای پێ نەهێن، واتە: کۆی دوو قسەکانی کردووە، هەر کامێکیان لە قوناغ و حالێ خۆیدا.

۵- ﴿فَأَخَذَتْهُ وَجُودُهُ﴾، نێمەش خۆی و سەربازەکانیمان گرت، (جُود)، یانی: سوپا، خۆی و سوپاکەیمان گرت، گرتن لێردەدا بە مانای سزادانە، لەبەر ئەو دی ئەگەر کەسێ بیهوێ زەبر لە کەسێ بدات، پێشێ دەیگرێ، ئنجا زەبرەکە ی لێ دەوێشێ، یان هەر خودی گرتەکە، مەبەست پێی سزادانەکە یە.

۶- ﴿فَنَدَبْتَهُمْ فِي الْآلَمِ﴾، فرێماندانە نێو دەریا، (فَنَدَبْتَهُمْ: طَرَحْنَاهُمْ وَقَذَفْنَاهُمْ)، (يَم) یانی: (بەر)، فرێماندان و هاویشتماننە نێو دەریاو، وشە (نَدَبَ): وەک پێشتر لە شیکردنەوێ وشەکاندا کوتمان: بریتیه لە فرێدانی شتێک و هاویشتنی، بەلām لە بە کەم بایهخیی و، بە کەم تەماشای کردنەو، بە گرنگیی پێ نەدانەو، وەک لە پەندی عەزەببیدا هاتو: (نَدَبْتَهُ نَبَذَ الثَّغْلُ الْخَلْقَ)، واتە: فرێمدا، وەک چۆن پێلاوێکی شر فری دەدری، لەبەر ئەو دی بە کەلک نەماو، (مَنْبُذَ)، یانی: فرێدراو بەسروکیی و کەم بایهخیی.

۷- ﴿وَهُوَ مُلِيمٌ﴾، لە حالێکدا ئەو گلەیی هێنا بوو سەر خۆی، (الْمُلِيمُ): الَّذِي جَعَلَ غَيْرَهُ لَأَمَّا لَهُ: (مُلِيمٌ)، (الْأَمُّ، يُلِيمُ) واتە: گلەیی هێنا بە سەر خۆی و خۆی و لێکرد

که لۆمه و سەر کۆنە ی بکری، کهواته: (مَلِیم)، یانی: گله یی هیئەره سەر خۆ چۆنکه توێژەردەوان هەندیکیان گوتوو یانه: (الَّذِي جَعَلَ غَيْرَهُ لِأَمَةٍ لَهُ)، ئەو کهسە ی وای کردوه غەیری خۆی گله یی لی بکات و سەرکۆنە ی بکات، هەندیکیش گوتوو یانه: (أَبْ هَإِيْلَامَ عَلَیْهِ)، شتیکی کردوه لەسەری سەرکۆنە بکری که بریتی بوو لەو دی بانگەشە ی ئەو دی کرد: پەرودەدگاری خەلکی میسره و تاکه پەرستراویانه، بانگەشە ی ئەو دی دەکرد: هەرچی بیلێ هەقهو، قسه دەبی هەر قسه ی ئەو بی و، رێکەش نادات کهس قسه ی دیکه بکات.

لەم سنی ئایەته موبارەکه دا، خوا ﷻ زۆر به کورتییی باسی به سەرھاتی مووسا ﷺ و، فیرعه ون و دارو دەسته که ی کردوه، به لام وهك جاری دیکهش گوتوو مانه: ئیمه به سەرھاتی مووسا ﷻ و هاروونی برای ﷻ و، له به رانه ریشیاندا فیرعه ون و دارو دەسته که ی، له هەردوو سوورەتی (القصص) و، سوورەتی (الأعراف) دا، له سوورەتی (القصص) دا ئیمه له ئایەته کانی: (۱ - ۴۲)، پێنج قۆناغی سەرەتای تەمەنی مووسا مان ﷻ شیکردوونه و، له ویدا، له سوورەتی (الأعراف) یش، له دوو توئی (۶۹) ئایەتدا لهو ئایەتە و دهه رموی: ﴿ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِم مُّوسَىٰ بِآيَاتِنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ ۖ فَظَلَمُوا بِهَا فَأَنْظُرْ كَيْفَ كَانَتْ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ﴾، تاكو ئایەتی (۱۷۱)، یانی: ئایەته کانی: (۱۰۳ - ۱۷۱)، ههشت قۆناغه که ی دیکه ی ژیان و به سەرھاتی مووسا مان ﷻ خستوونه روو، به سەرھاتی مووسا مان هه مووی کردوه به سێژده قۆناغ و پێنجی سەرەتای له (۴۰) ئایەتی سەرەتای سوورەتی (القصص) داو، هه شته که ی دیکه شی له سوورەتی (الأعراف) دا، خستوو مانه روو.

مەسەلەی چوارەم:

هەروەها لە بەسەرھاتی گەلی عادیشتدا نیشانی زۆر هەن، کە خوا بابەکی بێ خیری ناردە سەریان و، هەر شتێک بەسەریدا ھاتبایە، لێی نەدەگەراو، بەجێی نەدەھێشت تاکو وردو خاشی دەکرد:

خوا دەفەرموێ: ﴿وَفِي عَادٍ إِذْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الرِّيحَ الْعَقِيمَ ۚ مَا تَذَرُ مِنْ شَيْءٍ أَنْتَ عَلَيْهِ إِلَّا جَعَلْنَاهُ كَالْعِهْرِ ۚ﴾

شیکردنەوهی ئەم دوو ئایەتە، لە سێ بەرگەدا:

(١)- ﴿وَفِي عَادٍ﴾، هەروەها لە (گەلی) عاددا (نیشانه هەن)، دیسان ئەم (و)ە، گێڕەرەوەو و بادیەرەوەی ئەم پستەییە، بەپێی ئەو رایەیی تێمە ھەڵمانبازارد، بۆ سەر دوو ئایەتی موبارەکی: ﴿وَفِي الْأَرْضِ آيَاتٌ لِلْمُتَوَفِّيْنَ ۚ وَفِي الْأَمْشَاقِ آيَاتٌ لِلْمُصِيرِ ۚ وَآتِهِ﴾، واتە: لە بەسەرھاتی عادیشدا نیشانه هەن، بۆ ئەوانەیی خاوەنی دنیایین لە ئیماناندا.

بەسەرھاتی گەلی عادیش زۆر دەرس و پەندو عیبرەتی تێدان، کە پێغەمبەردەکەیان (ھوود) بوو ﴿هُود﴾، و، تێمە لە تەفسیری سوورەتی (ھود)دا بە درێژیی باسی بەسەرھاتی (ھوود) ﴿هُود﴾ و گەلەکەیی عادمان کردووە.

(٢)- ﴿إِذْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الرِّيحَ الْعَقِيمَ﴾، کاتێک بابەکی نەزۆکمان ناردە سەریان، وشەیی (عَقِيم)، لە (عَقْم) دودە ھاتووە، (عَقْم): بە مانای (يُوبَسَة) واتە: وشکیەك کەوا وا لەو شتە بکات هیچ ھالەتی کارتیکراویی نەبێ، بەلام دواویی وشەیی (عَقِيم)، ئەگەر بۆ مەرووف یاخود بۆ ئاژەڵ بێ بەمانای نەزۆک بەکارھێنراوە ئەگەر بۆ (با) بێ، یانی: بابەک ھیچ خیری پێوە نیە. دەلێ: ﴿وَالرِّيحُ الْخَلِيلَةُ مِنَ الْمَنَافِعِ الَّتِي تُرْجَى لَهَا الْحَيَاةُ﴾، بابەک کە خاڵیی بووبێ لەو سوودانەیی خەڵک ئومیدیان لەسەر ھەڵدەچنی بۆ با، نایا ئەو ئومیدە خیرانەیی لەسەر با ھەڵدەچرێن چین؟

یه کهم: نهودیه که فینکایه تی هه بئ، نه گهر کهرما بئ پشووه بایه ک بئ و فینک بیته وه.

دووه م: با هه وره کان دینی و موتوور به یان ده کات.

سییه م: ده بیته هوی موتوور به کردنی میوه کان و، گوڵ و گوژارو دارو دره خت.

چواره م: به بئ هه واو به بئ با، مروّف ناتوانی له چهند خوله کیک زیاتر بژی.

پینجه م: به بئ هه وا ده نگ نه قل نابئ.

شه شه م: به بئ هه واو با هیچ شتیک نابینری به لام نهو بایه خوا ناردوو یه قی بۆ سه ر

که لی عاد، بایه ک بئ خیر بووه و هیچ سوودیکی تیدا نه بووه.

(۳) - ﴿ مَا نَذْرٌ مِنْ شَيْءٍ أَنْتَ عَلَيْهِ إِلَّا جَعَلْتَهُ كَارِئِمٍ ۖ ﴾، (نهو بایه) وازی له هیچ شتیک

نه ده هیتا که به سه ریدا هاتبایه، نهو بایه، مه گهر وه ک پووش و په لاشی لی ده کرد،

یان وه ک شتیک وردو خاشکراوی لی ده کرد، یاخود (وَالرَّيْمِ: الْعَظْمُ الَّذِي بَلَى)، (ریمیم)

نهو ئیسقانه یه که پرتووکاودو رزیوه، یانی: وه ک ئیسقانی پرتووکاوو رزیوی لی ده کرد،

ده گوتری: (رَمَ الْعَظْمُ، إِذَا بَلَى، أَي: فَاصْبَحَ مُفْتَتًا)، ئیسقانه که رزی، واته: وردو و خاش

بوو، پرتووکا.

که ده فهرموئ: ﴿ مَا نَذْرٌ مِنْ شَيْءٍ أَنْتَ عَلَيْهِ ۖ ﴾، (تَذَرُ: تَدَع)، واته: (مَا تَذَرُ)، (مَا

تَذَرُ)، لئی نه ده که را جیی نه ده هیتشت، شتیک که به سه ریدا هاتبا، لئی نه ده که را

به جیی نه ده هیتشت، ﴿ إِلَّا جَعَلْتَهُ كَارِئِمٍ ۖ ﴾، مه گهر وه ک ئیسقی پرتووکاوی

لیکربایه، یان وه ک پووش و په لاشیک که ده نه جزی و وردو خاش ده کری، واته:

نهو بایه جهسته ی گه لی عادی بهو شتیه ده لیکرد.

که ده فهرموئ: ﴿ مَا نَذْرٌ مِنْ شَيْءٍ ۖ ﴾، دیاره (شَیْءٍ)، لیره دا له مانای بهرکار

(مفعول) دایه، یانی: (مَا تَذَرُ شَيْئًا)، به لام (مَنْ) ده که، بۆ جه ختکردنه وه دی لابردنه که

(لِتَأْكُلَ الْفُجِي) زیاد کراوه، که مه به ست پئی نه فیکردنی جینسی تهو شتانه یه وه

که بایه که به سه ریاندا هاتوه، به لام به عه قل نهوه تاییه ت ده کری بهو شتانه

که با ده توانی له بهینیان بهرئی، که مه بهست پیتی جهستهی گهلی عاد بووه،
 نه گهرنا بۆ وینه: ئه و بایه چیا له بهین نابات، زهوی له بهین نابات، ده ریا له
 بهین نابات.

که واته: که ده فهرموئی: ﴿ مَا نَذَرُ مِنْ شَيْءٍ أَنْتَ عَلَيْهِ إِلَّا جَعَلْتَهُ كَلِمًا مِثْرًا ۚ هِيَ
 شَتَّىٰکَ به جنى نه ده هیشت، به سه ریدا هاتبایه، مه گهر وهك پووش و په لاشی
 نه چنندراوو تیکهاراوی لیده کرد، واته: ئه و شتانهی بایه که بۆیان نیردراوه به و
 شیوه یان لی بکات، ئه مه پیتی ده گوترئی: تایبه تکردنی چه مکی نایه ته کان به
 حوکمی عه قل، جاری وایه خوا ﴿عَلَىٰ عَهْدِ رَبِّكَ حَوَالَهُی عَهْدُی مَرْوُفٍ ۚ دَه کات و به عه قل
 دیاره که ده فهرموئی: هیچ شتیکی به جنى نه ده هیشت، مه گهر وردو و خاشی
 ده کرد، مه بهستی له هه موو شتیک نه بووه به گشتی، به لکو ئه و شتانهی
 بایه که نیردراوه وردو خاشیان بکات.

مەسەلەى پێنجەم:

باسى گەلى ئەموود، كە پێغەمبەرە كەيان صالح عليه السلام بوو، ھەر ھەھا لە بەسەرھاتى گەلى ئەمووديشدا، نيشانە ھەن، چونكە لە فەرمانى خوا ياخى بوون و سنوور شكىنيان كرد، خواش بلىسەى ئاگرو ھارژنى ناردە سەريان و قەرەپر بوون و تاقيان لى ئەما:

خوا دە فەرماي: ﴿وَفِي تَمُودَ إِذْ قِيلَ لَهُمْ تَمَتَّعُوا حَتَّىٰ حِينٍ ۖ فَعَتَوَا عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ فَأَخَذْنَاهُمُ الصَّلِيفَةَ وَهُمْ يَقْلُرُونَ ۖ فَمَا اسْتَطَعُوا مِنْ قِيَامٍ وَمَا كَانُوا مُنْصِرِينَ ۖ﴾

شیکردنەوهی ئەم ئایەتانه، لە چوار بڕگەدا:

(١) ﴿وَفِي تَمُودَ إِذْ قِيلَ لَهُمْ تَمَتَّعُوا حَتَّىٰ حِينٍ ۖ﴾ ئەم (و) دە دیسان ئەم پرستەیه، ئەم بەسەرھاتە دەگێرێتووە بۆ سەر ھى پێش، واتە: لە بەسەرھاتى گەلى ئەمووديشدا نيشانەى زۆر ھەبوون و ھەن، لەسەر بالادەستى خوا و، لەسەر ئەو ھەھا كە خوا عليه السلام لە مەروفا ناکەرى، ھەك بەرزەكى بانان بۆى دەرچەن، بەلكو دواى مردن زیندوویمان دەکاتووە بۆ ئەو ھى سزاو پاداشتیان ھەبى، ﴿إِذْ قِيلَ لَهُمْ تَمَتَّعُوا حَتَّىٰ حِينٍ ۖ﴾ کاتى: پێیان گوترا: بۆ ماو ھەكى كەم بە ھەر و در بگرن، ئایا ئەمە مەبەست پێى چىيە؟ لە سوورەتى (ھود)دا خوا عليه السلام ئەو ھى لێرە بە کورتى فەرماو ھەتى، لەو پوونى کردۆتووە، کاتى صالح عليه السلام دەچى بۆ لای گەلى ئەموود و پەيامى خوايان پى پادەگە ھەنى، ئەوانىش داواى موعجیزە ھەكى لى دەكەن، ھەك لە تەفسىرى سوورەتى (الحجر)دا، بە تەفصیل باسى بەسەرھاتى صالح عليه السلام و گەلەكەى ئەموودمان کردو، داواى لى دەكەن موعجیزە ھەكىيان بۆ بێنى، ئەویش دەلى: موعجیزەكە چى بى؟ شاخىكى گەورەى لى دەبى، دەلىن: با لەو چىايە حوشترىكەمان بۆ بێتە دەرى ھەر تىستا، بەلەم بەچكەكەشى لەگەلدا بى، ئەویش داوا لە خواى پەرورەدگار دەكات، یەكسەر ئەو شاخە دەجووڵى و حوشترىكى لى دێتەدەر، حوشترىكى زۆر گەورە

به چه که شی به دوا یه ده بن، دیاره هه ندیکان بروای پی دین، به لام هه ندیکان بروای پی ناهین و ده لین: تهوه جادویه، نیدی له بهینی خویاندا ده بیته کیشه، له وی به سه رهاته که مان به تفصیل باس کردوه، سه رنجام خوی په روه ردگار گه لی ته موود له بهین ده بات، جگه له وانه ی پروایان به صالح ^(ص) هیناوه، نجا که ده فهرمو: ^(۱۳) **قَالَ لَهُمْ تَمَعُوا حَتَّىٰ حِينٍ**، کاتی پیمان گو ترا: تا کو ماوه به کی کهم بیگوزه رین، تهوه له سوو رهی (هود) دا پروو نکراوه تهوه که دوا ی تهوه ی تهوان ره فزی په یامه که ی صالحیان کرد ^(ص)، صالح هوشداری پیدان: ^(۱۴) **فَقَالَ تَمَعُوا فِي دَارِكُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ ذَٰلِكَ وَعَذَابُ غَيْرِ مَكْذُوبٍ**، هود، واته: (صالح ^(ص)) پنیگوتن: بو ماودی سی پوزان له مال و حالی خوتاندا ده میننه وه، تهوه به لینیکه دروی تیدا نه کراوه، واته: ته گر ههر له سهر بیروای خوتان به رده وام بن، سی پوزی دیکه چاوه ری بن، به لاتان بو دی، تهوانیش ههر گالته یان پیکردو، سه رنجام:

(۲) - ^(۱۵) **فَمَعَاذَ رَبِّهِمْ**، تهوان له فرمانی په روه ردگاریان یاخی بوون، (الْعُتُو: الْبُكْرُ وَالشَّدَّةُ وَتَجَاوَزَ الْحَدَّ)، (عتو): بریتیه له خو به زلگری و سه ختی و سنوور شکینیی، که ده فهرمو: ^(۱۶) **فَمَعَاذَ رَبِّهِمْ**، (وَضَمَّنَ «عَتَا»: مَعْنَىٰ اَعْرَضُوا، لِذَا عَذَّبِي بِ «عَنْ»)، (عتی)، به مانای: (تکبر) یان (تجاوز الحد)، به لام لیرد: ^(۱۷) **فَمَعَاذَ رَبِّهِمْ**، وشه ی (عتی)، مانای (اعرض) ی خراوه ته تیو، بویه به (عن) به رکاری خواستوه، که واته: ^(۱۸) **فَمَعَاذَ رَبِّهِمْ**، یانی: خویان به زلگرت و سنوور شکینییان کردو پشتیشیان کرده فرمانی په روه ردگاریان، واته: وشه ی (عتی)، به هو ی تهوه وه که به (عن) به رکاری خواستوه، دوو واتای ههن، ویرای واتا نه صلیه که ی خو ی که بریتیه له خو به زلگری و سنوور شکینیی، مانای پشت تیکردن و پرو وهرگیرانیشی ههن.

^(۱۹) **فَاخَذَتْهُمْ السُّعْمَةُ وَهُمْ يُعْمَرُونَ**، نیدی بلنسه و هارژنیک گرتنی، چونکه (صاعقه)، که خوتندراویشه تهوه: (فَاخَذَتْهُمْ السُّعْمَةُ)، هه ردو خوتنده تهوه که ی

هەن بە (النَّارُ الْمُحْرَقَةُ)، ئاگرىكى سووتىنەر، مانا كراوه، هەندىكىش گوتتويانە: (الصَّيْحَةُ)، ھارژن و دەنگىكى گەورە، هەندىكىش گوتتويانە: (كُلُّ عَذَابٍ مُّهِلِكٍ)، ھەر ئازارىكى فەوتىنەر، بەلام لە تەسلدا (صاعِقَةٌ): بە ئاگرىك دەگوتىر لە ئاسمان بىتە خوار.

۳- ﴿فَأَخَذَتْهُمُ الصَّعِقَةُ وَهُمْ يَمْطُرُونَ﴾، ھەورە تىرىشقە و بلىسەيەك، ھارژنىك گرتنى لە كاتىكدا تەماشايان دەکرد، لە ئاسمان را ھاتە خوار، ئىجا ئايا نەيزەكىك بووہ خوا بەو شوئەى ئەوانى داداوه! ھەر چۆن بووہ گرىگ ئەودە بلىسەيەكى ئاگر بووہو، ھارژنىكى زۆر گەورەى ھەبووہ، چونكە لە ھەندى شوين دەفەرموى: ﴿فَلَاخَذَتْهُمْ الصَّيْحَةُ﴾ (۱)، ﴿مُؤْمِنُونَ﴾، (صَيْحَةٌ)، ھارژنىكى بىردزاو دەنگىكى گەورە، ئەو بلىسە ئاگرەى لەو شوئەى داوہ، ديارە دەنگ و سەداو ھارژنىكى گەورەشى لى ھاتوہ.

۴- ﴿فَمَا اسْتَطَاعُوا مِنْ قِيَامٍ وَمَا كَانُوا مُنْصَرِينَ﴾، كاتىك ئەو بلىسە ئاگرەو ئەو ھارژنە گرتنى، نەيانتوانى ھەلسن، يانى: كە كەوتىوون، ھەر نەيانتوانى ھەلسنەوہش، ياخود نەيانتوانى ھەلسن و ھىچ جۆرە ھەلسانىكىيان بۆ نەكرا، ﴿فَمَا اسْتَطَاعُوا مِنْ قِيَامٍ﴾، چونكە خوا ﴿فَمَا قَامُوا﴾، يان ﴿فَمَا اسْتَطَاعُوا قِيَامًا﴾، بەلكو فەرموويەتى: ﴿فَمَا اسْتَطَاعُوا مِنْ قِيَامٍ﴾، واتە: ھىچ جۆرە ھەلسانىكىيان نەتوانى، ئەم (من)، بۆ ئۆخەردنەوہو جەختەردنەوہى ئەودە كە ھىچ جۆرە ھەلسانىكىيان بۆ نەكراوہ، ھەر لە سەرەتاي ھەلسان ئاكو كۆتايى.

واتايەكى دىكەى ئەودە كە نەيانتوانى ھەلسنە سەر پى، بۆ ئەودە كە بەرگرى لە خويان بکەن، واتە: دوو واتاي ھەيە، يان بە ماناي ئەوہ كە نەيانتوانى ھەلسنەوہ كەوتىوون، ياخود نەيانتوانى راست بىنەوہو بەرگرى لە خويان بکەن، ﴿وَمَا كَانُوا مُنْصَرِينَ﴾ (۱۵)، كەسەش يارمەتى نەدان، كەسەش سەرى نەخستى، چونكە دەلى: وشەى (مُنْصَرِينَ): انْصَرَطَوْعُ نَصْرَ، ئاي: ما نَصَرَهُمْ أَحَدٌ، ھىچ كەس يارىدەى نەدان و پشتى نەگرتى، واتە: نە بۆ خويان توانيان ھەلسنە

پێ، چ بۆ ڕاکردن لەو سزایە، چ بۆ ڕووبەڕوو بوونەوهی و، نه کهشش هه‌بوو
یارمه‌تیان بدات و پشتیان بگرێ.

وه‌ك پێشتر باس‌مان كرد: له‌ تەفسیری سوورەتی (الحجر) دا به‌سه‌رهای گه‌لی
ئه‌موودو پێغه‌مبه‌ره‌كه‌یان صالح عليه السلام مان به‌ تەفصیل باس‌كردوه‌.

مه سه له ی شه شه م:

باسی گهلی نووح **نوح**، ههروه ها خوا ی کارزان و بالآ ده ست، گهلی نووحیشی
پیشتر فهوتانده، چونکه لاده ر و لاری بوون:

خو ده فه رموی: ﴿وَقَوْمٌ نُوحٍ مِنْ قَبْلُ لَهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ﴾

شیکردنه وهی ئه م ئایه ته به پیژه، له دوو برگه دا:

(۱) - ﴿وَقَوْمٌ نُوحٍ مِنْ قَبْلُ﴾، گهلی نووحیشمان پیشتر فهوتاند بوو، واته: (أَهْلَكْنَا قَوْمَ نُوحٍ مِنْ قَبْلُ،) وشه ی (قَوْمَ نُوحٍ) خویندراویشه ته وه: (وَقَوْمَ نُوحٍ)، نه گه ر (قَوْمَ) بَی، واته: (أَهْلَكْنَا قَوْمَ نُوحٍ)، (قَوْمَ): ده بیته به رکار بو کار و بکه ر (فَعْلٌ وَفَاعِلٌ) یکی قرتیزاو که به سیاق و سه لیه ده زانرین، نه گه ر (قَوْمَ) ی بَی، ده گپردریته وه بو سه ر ئه موود که ده فه رموی: ﴿وَفِي نُوحٍ إِذْ قِيلَ لَهُمْ﴾، ئه موود له به ر دوو هوکار که (عُجْمَةٌ وَعَلَمِيَّةٌ) ن، نه گه رنا شوینه که ی شوینی (جَرَد)، واته: له گهلی نووحیشدا نیشانه هه ن، که پیشتر فهوتاندمان، وه ک چو ن له گهلی ئه موودو که له کانی دیکه دا، نیشانه هه بوون له سه ر بالآده ستیی خوا، له سه ر نه وه که خوا **نوح** له مروّف ده پیچته وه و زیندووی ده کاته وه و، سزاو پاداشت چاوه پتی ده کات.

(۲) - ﴿لَهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ﴾، به دنیایی نه وان کو مه لکی لاده ر و لاری بوون، نه مه پاسا و هینه وه و، به لکه هینه وه دیه له سه ر نه و دی بوچی خوا **نوح** گهلی نووحی فهوتاند؟ له به ر ئه وه ی لاری و لاده ر بوون.

به سه رهاتی نووح **نوح** و که له که یمان له کاتی ته فسیرکردنی سووهرتی (هوود) دا، به ته فسیل باسکرده.

مهسه لهی حوته م و کۆتایی:

خوایاسمانی به هیزی بن سنووری خوی بنیات ناوه، فراوانیشی دروست کردوه، یان فراوانیشی دهکات و، زهوشی باش پان راخستوه، له ههر شتیکش جووێ دروست کردوه، بۆ نهوهی مرۆقه کان په ند وهربگرن و بیران بیته وه:

خوای ده فهرمووی: ﴿وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَا بِاَيِّمٍ ۖ وَآنَا مُوْسِعُونَ ﴿١٧﴾ وَالْاَرْضَ فَرَشْنَاهَا فَيَمْشِي عَلٰهَا زُجُجٌ ۚ وَكُلٌّ خَلْقًا ۚ رَزَقْنٰ لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿١٨﴾﴾.

شیکردنه وهی ئهم، ئایه تانه، له پینچ برگه دا:

(١) - ﴿وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَا بِاَيِّمٍ ۖ وَآنَا مُوْسِعُونَ﴾، ناسمانیشمان به هیز بنیات ناوه و بهرز کردۆته وه، (واستعیر البناء لخلق السماء، کألقية في نظر الإنسان)، وشهی (بناء): لێره دا به کاره یز ناوه له جیاتی (خلق) هینانه دی، چونکه ئاسمان که مرۆف ته ماشای دهکات، وهک گومبه زیکێ بهرزه به سه ر سه ری دادراوه، وهک له (الرحمن) دا فهرموو یه تی: (والسماء رفعها) ناسمانیشی بهرز کردۆته وه واته: هیناویه ته دی، به بهرزی، (والأيد: القوة، وأصله جمع يَدٍ، خَلَقْنَاهَا بِقُوَّةٍ قَرِينَةٍ)، وشهی (أيد) به مانای (قوة)، به لām له نه صلدا کۆی (يَد)، که به (أيدي) کۆده کریته وه، به لām لێره دا (أيد) به مانای هیزه، واته: به هیزیکی تاییهت به خۆمان ئاسمانمان دروستکرد، وشهی ناسمانیش کاتیک به تنیا بن، مه بهستی کۆی گهردوونه، که باسی زه ویش ده کری، دیاره زه و ی شتیک بچووکه له نێو گهردووندا، به لām بۆ ئیمه ی دانیشووانی زه و ی، زه و ی گرنگتره له ناسمان، چونکه ئیمه له سه ر زه و ی ده ژین و ناسمانیش به سه ر سه رمانه وه یه وهک سه قفیک ته ماشای ده که ی، ﴿وَجَعَلْنَا السَّمَاءَ سَقْفًا مَحْفُوظًا وَهُمْ عَنْ آيَاتِهَا مُعْرَضُونَ﴾، ﴿الانبیاء﴾، نه کهرنا وهک واقع، زه و ی ئیمه شتیک زۆر بچووکه له نێو گهردووندا، خواش ﴿وَالسَّمَاءَ﴾ وشهی (سَمَاء) ی بۆ گهردوون، به و چه مکه باو دی ئیستا ئیمه له م رۆژگارهدا به کاری دینین، به کاری دین.

کورتەباسیک لەبارەی

لێککێشانی ناسمان (گەردوون) هەو

لەبەرتیشکی ئەو ئایەتە موبارەکەی سوورەتی (الذاریات) دا: ﴿وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَا يَافِرَ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ﴾^(١)، واتە: ناسمانان بەهێز هێناوەتە دی، [بنیامان ناوە و بەرزمان کردۆتە هەو] و ئیمە فراوانکەریشینی.

تۆژەرەوانی پێشوو لە قورئان، پوونکەرەوانی ئایەتەکانی قورئان، بەس ئەو مانایەیان لێگرتۆت، کە خوا ﷻ دەفەرموێ: ناسمانان بەهێز دروستکردووە بە فراوانیش دروستمان کردووە، یاخود: ئیمە خاوەن دەسەڵاتی فراوانیشین، بەلام ئێمە تەعبیرە (وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ)، کە (مُوسِعٌ)، ناوی بکەر (اسم فاعل) و خوا ﷻ بە کۆ هێناویەتی، هەرۆک چۆن ئەو مانایە هەڵدەگرێ، ئیمە فراوانکەریشین، واتە: بە فراوانی دروستمان کردووە، ئەوەش هەڵدەگرێ کە ئیمە بەردهوام فراوانیشی دەکەین، ئنجا ئەو ئیستامەیلەو بووەتە راستییەکی زانستی و، پیشتر ببردۆزەیک بووە کە گەردوون لێک دەکشێ، وشەی (سماء) یش لە قورئاندا بە مانای گەردوون بە زاراوی ئیستا، لە مەوسووعە: (دەروشاوەی تیمان و پووجەلی ئیلحاد، لەبەر پۆشتایی زگماک و عەقل و زانست و وەحیی) دا، باسمان کردووە، کە (د. زغلول النجار)، لە کتێبی (من آیات الإعجاز العلمي)^(٢)، لە ژێر ناوونیشانی: (بداية تعرف الإنسان على ظاهرة توسع الكون)، سەرەتایەکانی ناشنابوونی مەزوف بە دیاردەی فراوانبوونی گەردوون، لە حەوت خالدا، ئەودی ئەو گوتوویەتی، بە پوختیی و گوشارویی دەبێخەمە پوو^(٣):

(١) کە لە سالی (٢٠٠٥) ز دا لە (دار المعرفة)، (بیروت، لبنان)، چاپ کراوە.

(٢) هەرودها پڕوانە کتێبی (السماء في القرآن) ص (٨٤-٨٩) ط ٢٠٠٥/٢ م هەر هی (د. زغلول محمد النجار).

یە کەم: هەتا سەرەتای دەیهی دووهم لە سەدهی بیست، زانیانی گەردووناس پێیان وابوووە
کە گەردوون چەسپاوەو ناگۆڕی، ئەوەشیان کردبوو بە دەستەگیرەو بە لکەیهک لە سەر
نکوولیی کردن لە بەدیھێنەر، دەیان گوت: ئەم گەردوونە چەسپاوە، گۆڕانی بەسەردا نایەت،
هاوتۆتە دی، ئە سەرەتای هەیهو، ئە گۆتایی هەیهو، پێویستی بە بەدیھێنەر ناکات.

بەلام دواوی لە سەرەتای سەدهی بیستدا زانیایەکی نەمساوی بە ناوی
(دوبلەر)، بیردۆزیەکی پیشکەش کرد، بەو جوۆرە کە گوێ: کاتیك شەمەندەفەرێك
دیده (صافرة) لی دەدات، ئەگەر ئەو شەمەندەفەرە بەرەو پرووت بێ دەنگەکە
جار بۆ جار بەهێز دەبێ، بەلام کە لیت دوور ددەکووتتەو، جار لە دواي جار
بێ هێز دەبێ، دواي ئەو بیردۆزیە هینا چەسپاندی بەسەر شەپۆلەکانی
تیشکیشدا، کە تیشکێک کە بەرەو رووی مروۆف دی، ئەگەر بەرەو پرووت بێ، وردە
وردە بە لای شینی دادەشکێتتەو، واتە: بە لای تیشکی بەهێزدا، بەلام ئەگەر لیت
دووربکەوتتەو، وردە وردە بەرەو سووری دەچێت، کە ئەمە بە عەرەبی پێی
دەگوتری: (الزحمة الزرقاء، والزحمة حمراء)، یان (الإنزاح نحو الأزرق، والإنزاح
نحو الأحمر)، واتە: شکانەو بەرەو شینی، یان شکانەو بەرەو سووری.

ئەمە سەرەتای ئەو بیردۆزیە کە بریتیە لە فراوانبوونی گەردوون، کە ئیستا
تا راددەیهک بووئە راستیەکی زانستی و، لە قوناغی بیردۆزە هەلبردووە.

دووهم: لە سالی (١٩١٤ز)دا زانی گەردووناسی ئەمریکی (سلایقەر)، زانی کە
دەگونجی ئەو (دوبلەر) گوتوویەتی، وەک بیردۆزیەک، بێجەسپێتی بەسەر تیشکی ئەو
نەستێرانەدا، کە بۆمان دێن، لە ژمارەیهک لە کەهکەشانی دوورەکانەو، بۆی دەرکەوت
کە زۆربەي ئەو کەهکەشانی، ئەو بە دووربینەکی لیجان دوور ددەکوونەو، دواي
لە سالی (١٩٢٥) زاینیدا، هەر (سلایقەر) توانی بیسەلمێتی چل دانە لەو کەهکەشانی
کە ئەو توانیویەتی بە دووربینەکان بیانینی، بە خێرایەکی زۆر لە کەهکەشانی تێمە
دوور دەکوونەو^(١).

(١) واتە: کەهکەشانی کاکیشان، (مجرة درب التبان)، کە فارسی پێی دەلێن: (راهی شیري)
و عەرەبی پێی دەلێن: (درب التبان)، واتە: رێی کاکیشان و، کوردیش هەر دەلێن: رێی
کاکیشان و ئینگلیزی پێی دەلێن (Milk way)، رێی شیریی.

سۈبھە: لە ساڵی (۱۹۲۹ز)دا (ئیدوین ھەل)، گەیشتە ئەنجامگیرییەکی ورد، کە بە عەرەبی دەک یاسایەک تەعبیری لیکراوە: (سُرْعَةُ تَبَاغُدِ الْمَجْرَاتِ عَنَّا، تَتَنَاسَبُ تَنَاسُبَ طُرْدِيَانٍ مَعَ بَعْدِ مَسَافَتِهَا عَنَّا، وَالَّذِي عَرِفَ وَبَعْدَ بِاسْمِ قَانُونِ هَهِل)، واتە: خێرای دوور کەوتنەوهی کەھکەشەنەکان لە تێمە، گونجاو بە گونجاویکی راستەوانە، لەگەڵ ئەندازەی دووریان لێمان، واتە: ھەتا لێمان دوورترین، خێراتر دوور دەکەونەوه و، ھەتا لێمان نزیکتربن خێرای دوور کەوتنەوه کەیان کەمتر، ئەمە دواوی بە قانونی ھەبل ناسرا.

سەرەنجام توانای بەھۆی ئەو یاسایەوه سی و دوو (۳۲) دانە لەو کەھکەشانانە کە لێمان دوور دەکەونەوه، چەندە دوور دەکەونەوه، ئەوەش بپۆی، دواوی زانیایەکی دیکە بە ناوی (ملجن ھۆماسۆن)، لە ویلایەتی کالیفۆرنیا لە باسیکدا لە ساڵی (۱۹۳۴)، زانیندا بلۆیکردەوه کە ئەوە شتیکی زانراوە و راستیەکی ماتماتیکی و گەردووناسیە، کە کەھکەشانەکان لێمان دوور دەکەونەوه.

چوارەم: لە ساڵی (۱۹۱۵ز) زانیندا (نەلبرت ئەنیشتاين)، کە خاوەنی بیردۆزی ریژەیی (النظرية النسبية)یە، بیردۆزەکی خۆی بیردۆزی ریژەیی گشتیی باسکرد کە باسی سرووشتی ھیزی کیشندە دەکات و، باسی ئەوەش دەکات کە ئەم گەردوونە چەسپاوە ناگۆرێ و، گۆرانی بەسەردا نایەت، بەلام دواوی (ئەنیشتاين) زۆر تووشی داچلەکان بوو، کاتی تەماشای کرد، ھەر ھاوکێشەکانی خۆی ناماژە بەود دەکەن، کە ئەم گەردوونە بەردەوام دەکشی و لە فراوانبوون دایە و پێکھاتەکانی لێک دوور دەکەونەوه، پێشتر کە (ئەنیشتاين) بیردۆزەیی دانا بە ناوی نەگۆری گەردوونی (الثابت الكوني) کە گەردوون ناگۆرێ و چەسپاوە، دواوی بۆ خۆی دانی پێداھێناو گۆی: گەورەترین ھەلە زانستی کە لە ژانیندا کردوویەتی ئەوە بوو، وایزانووە گەردوون چەسپاوەو گۆرانی بەسەردا نایەت و لە شوێنی خۆیەتی.

دواتر زانای ھۆلەندیی (ویلیام دی سیتەر) باسیکی لە ساڵی (۱۹۱۷ز)دا بلۆیکردەوهو تیییدا گەیشتە ئەو ئەنجامگیرییە، کە گەردوون لێک دەکشی، ئەوەشی ھەر لە بیردۆزی ریژەیی ئەنیشتاين خۆی ھەلپێنجا.

پىنچەم: لەو كاتەو، (واتە: لەو كاتەو كە ئەو زانايانە ئەو بىرۆكەيان وەك بىردۆزەيەك خستە بازارى زانستەو)، ئىعتىقاد پەيدا كەردن بەودى كە گەردوون لىك دەكشى، وردە وردە لە ئىوان زانايان بۆلۈۋو، چونكە لە سالى (۱۹۱۴) دا سلايشەر، ئەو بىردۆزەيە بۆ يەكەمجار باسكرد، دوايى لە سالى (۱۹۱۷) دا (دى سىتر) باسكرد، دوايى (هەبلى) دواي (هيوماسيۇن) و، كۆمەللىكى دىكە لە زانايان كە لە رووى فيزيائو لە رووى گەردووناسيىەو لى دەكۆلنەودو، لە نيوپيشاندا (نەنيشتاين) دانايان بەو راستىە داھىنا، كە گەردوون لىك دەكشى و وەك پىشتەر گوتبويان: چەسپاۋ نىە، بەلكو لە حالەق لىك كشان دابەو، كەھكەشانەكان لىك دوور دەكەونەو.

شەشەم: زانايان بۆيان دەرەكوت ئەو كەھكەشانەنى لىمان دوور دەكەونەو، بە خىرايى (۶۰،۰۰۰) كم لە چركەيەكدا، تاكو (۲۷۲،۰۰۰) كم لە چركەيەكدا و لەو ئىوانەدا، تىشك (۳۰،۰۰۰) كم لە چركەيەكدا دەپرى. ئەو كەھكەشانە ھەيانە (۲۷۲،۰۰۰) كم لە چركەيەكدا، لە كەھكەشانەكەى ئىمە دوور دەكەوتتەو، ئەو ش ھەمووى بە كىشان و پىوان و، بە ھاوكتىشە ماماتىكىەكان ئەويان ئەندازەگىرىى كرد.

ھەوتەم و كۆتايى: سەلمىترانى فراوانبوونى گەردوون، واىكرد مەوقايەتسى چاۋ بەو قەناعەتەى پىشپىدا بگىرئتەو، كە پىتى بوو گەردوون حالەتتىكى چەسپاۋى نەگۆراۋى ھەيەو، نەھاتۆتە دى و لە بەينىش ناچى و، پىتويستىشى بە بەديھىنەر نىە! ھەندىك لە مولحيدەكان ئەويان كرد بوو بەلگە، بەلەم دەرەكوت كە بە پىچەوانەو: گەردوون لىك دەكشى و لىككشانى گەردوونىش پىشتراستى بىردۆزەى تەقىنەو، گەورە (Big bang) دەكات، كە تەوان وايان ناۋ لىناۋ، ھەرچەندە من لە مەوسووعەى (ئىمان و ئىلھاد) دا باسەم كەردو، كە ئەو تەعبىرىكى راست نىە بۆ ئەو حالەتەى دروستبوونى گەردوون، كە دەللىن: تۆۋ بان ھىلكەى گەردوونى شتىكى زۆر زۆر بچوك بوو، ئەوپەرى گەرم و ئەوپەرى قەبارە بچووك و لە ماۋەيەكى ئەوپەرى كەمدا تەقىۋەتەو، لە ئەنجامى تەقىنەو، نەم گەردوونەى ئىمە دروست بوو، ئەو بىردۆزەيە ئىستا لە راستىيەكى زانستىي

نیزیک بوۋەتەۋە، زۆربەى فیزیکیيەکان و گەردووناسەکان قەناعەتیان وایە، تىجا ئەو بىردۆزىيە رىك تەفسىرى ئەو ئايەتە موبارەكەى سوورەتى (الانبیاء)، دەکات، ئايەتى ژمارە (۳۰): ﴿أَوَلَمْ يَرِ الْآلِینَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ کَانَا رَتْقًا فَفَلَقْنَهُمَا ۚ﴾، ئایا ئەوانەى بېيروان نابینن کە ئاسمانەکان و زەوى يەك بوون و، ئیمە لیکمان جیا کردنەۋە، ئاسمانەکان يەك بوون (رَتْقًا) پیکەۋە چەسپاو بوون و لیکمان جیاکردنەۋە (فَفَلَقْنَاهُمَا) بىردۆزى (بىگ بانگ) پىش دەلن: ئەو تاکی گەردوونىيە کە بە ئىنگلیزى (singularity) پىدەلین ئەو (singularity) سىنگولارتىيە، ئەو تاکی گەردوونىيە، ئەو هیلکەى گەردوونىيە، ئەو تۆوى گەردوونىيە، تەقیۋەتەۋە سەرئەنجام ئەم گەردوونەى ئیمەى لى دروستبوۋە.

کەۋاتە: ئیمە تاكو بەردو دوا بىننەۋە، گەردوون بچووك دەبىتەۋە، هەتا کاتى پى بچى، گەردوون فراوانتر دەبى، هەتا بۆ دواۋەى بىننەۋە، گەردوون بچووك دەبىتەۋە، ئىستا زانایان ديارىيان کردو دەلن: سەرەتای دروستبوونى گەردوون دەگەرپتەۋە بۆ (۱۲) مىليارو ۷۰۰ مىليۇن سأل) لەمەو پىش، يان (۱۲) مىليارو ۸۰۰ مىليۇن سأل) لەمەو پىش لەو کاتەدا ئەو سىنگولارتىيە، کە خاۋەنى ئەۋپەرى گەرمىی، کە ئەسلەن وینا ناكرى لە مېشکدا، ئەۋپەرى قەبارە بچووكىی کە زۆر زۆر لە ئەلیکترۆنىش بچووكتر بوۋە، لە ماۋدەىكى زۆر زۆر کەمدا کە ئەسلەن تەسەۋۋر ناكرى، تەقیۋەتەۋە، لەو کاتەۋەش کە تەقیۋەتەۋە بەردەوام ئەو گەردوونەى ئیمە لىك دەکشى، کەۋاتە: هەم ئايەتەكەى سوورەتى (الانبیاء) کە دەفەرمىۋى: ﴿أَوَلَمْ يَرِ الْآلِینَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ کَانَا رَتْقًا فَفَلَقْنَهُمَا ۚ﴾، واتە: ئایا ئەوانەى بېيروابوون نابینن کە ئاسمانەکان و زەوى يەكبوون، لیکمان جیاکردنەۋە، هەرۋەها ئەم ئايەتەى سوورەتى (الذاریات) کە دەفەرمىۋى: ﴿وَالْمَاءَ بَيْنَهَا بِأَيُّرٍ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ ۚ﴾، ئیمە ئاسماهان (یان گەردوونمان) بەهیز دروستکردوۋە لىكىشى دەکىشىنەۋە.

هه ئه ته ئيمه زانست ناکهين به به لگه له سه ر راستی قورئان، به لکو قورئان به لگه يه له سه ر ئه وه ی فلان بيردۆزه ی زانستی ئایا راست دهرده چن، یان نا؟ به لام وهك بهرچاو پروونیه کیش باش هه لوئستی گهردووناسیی بزانی و له بهر ئه وه ی ئيمه دنیا شین، هه تا زانست به ره و پیشه وه بچن، راستیه کانی که وه حیی خوا فه رمووی، زیاتر دهرده که ون، وهك خوا ی بهرز له سووره قی (فصلت) ده فه رموی: ﴿سُرِّيهِمْ ءَايَاتُنَا فِي الْاَفَاقِ وَفِي اَنْفُسِهِمْ حَتَّىٰ بَيِّنَ لَهُمْ اَنَّهُ الْحَقُّ ۚ﴾ واته: له مه و دوا نیشانه کانی خۆمانیان له ئاسۆیه کان و له خۆشیاندا، پیشان دهرده ی، تا کو بۆیان دهریکه وی که قورئان هه قه، که واته: تا کو زانست به ره و پیشی بچن هه قانیه قی قورئان زیاتر دهرده که وی.

کورتە باسیک له بارهی

هه‌بوونی جووتیه‌تی له سه‌رجه‌م دروستکراوانی خوادا

ئنجبا با بیینه سه‌ر ئایه‌ته‌که‌ی دیکه، که نه‌ویش ئیجازه‌ی زانستی یتدایه، که ده‌فه‌رموی: ﴿وَمِنْ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ﴾ ۱۱، له هه‌موو شتیک جووتیکمان دروستکردوه، بۆ نه‌وه‌ی بیر بکه‌نه‌وه‌و، په‌ند وه‌ر بگرن، سه‌ره‌تا پیویسته نه‌وه بلێین: که ئه‌م راستیه له چه‌ند شوێنیک دیکه‌ی قورئاندا باسکراوه، به‌پیتی نه‌وه‌ی من سه‌رنجی ئایه‌ته‌که‌مه‌داوه، له چوار شوێندا ئه‌م راستیه باسکراوه:

یه‌که‌م: له سووهرتی (الرعد) دا، که ده‌فه‌رموی: ﴿وَهُوَ الَّذِي مَدَّ الْأَرْضَ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْهَارًا وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ جَعَلَ فِيهَا زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ يُغْشَى اللَّيْلُ النَّهَارُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ﴾ ۳، واته: خوا نه‌و زاته‌یه زه‌وی پان راخستوه و چیا به‌کان و ڕووباره‌کانیش یتدا داناون و، له هه‌موو میوه‌کاندا جووتی خولقاندوون، هه‌موو میوه‌کانی به جووت خولقاندوون...

که کاتی خۆی ئیمه له تەفسیری سووهرتی (الرعد) دا شتیکمان له‌و باره‌وه باسکردوه. **دووه‌م:** له سووهرتی (یس) دا، که خوا ده‌فه‌رموی: ﴿سُبْحَنَ الَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا مِمَّا تُثْبِتُ الْأَرْضُ وَمِنْ أَنْفُسِهِمْ وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ﴾ ۳۱، واته: پاكی بۆ نه‌و زاته‌ی هه‌موو جووته‌کانی هیناوه‌ دی، له‌وه‌ی زه‌وی ده‌پرویتنی و، له خۆیان و، له‌وه‌ش که نایزانن، که ئیمه له کاتی تەفسیرکردنی سووهرتی (یس) دا، له‌و باره‌شه‌وه دیسان شتیکمان باسکردوه.

سێه‌م: ئه‌م ئایه‌تی ژماره (۴۹) ی سووهرتی (الذاریات) که ده‌فه‌رموی: ﴿وَمِنْ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ﴾ ۱۱، واته: له هه‌موو شتیک جووتمان هیناوه‌ته دی، بۆ نه‌وه‌ی په‌ند وه‌ر بگرن.

چوارەم: لە سوورەتی (الفجر) دا که خوا دەفەر موی: ﴿وَالْفَجْرِ ۝ ۱﴾ وَلَیْلٍ عَشْرِ ۝ ۲﴾ وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرِ ۝ ۳﴾ وَاللَّیْلِ إِذَا یَسِرُ ۝ ۴﴾ هَلْ فِی ذَٰلِكَ قَسَمٌ لِّذِی حِجْرِ ۝ ۵﴾ وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرِ ۝ ۶﴾ سوونێد بە جیوت و بە تەک، تەکەکە خۆیە ۷﴾ و جیوتەکەش جەگەلە خۆیە و هەموو دروستکراوەکان جیوتن.

هەلبەتە هەر کەسە بە پیتی زانیاری و شارەزاییەک کە لە پۆژگاری ئەو دا هەیە، دەتوانی قورئان تەفسیر بکات، هەر بۆیە توێژەرەوانی قورئان ئەوانەیان کە قەبەنگ و پۆشنییری و زانستی پۆژگاری خۆیان باشتەر هەزم و نیستیعیاب کردو، چاکتر تانیویانە هەندیک لە ئایەتەکانی قورئان کە پەکیان لەسەر زانست کەوتو، بۆ وونکردنەو، تەفسیریان بکەن، بۆ وینە: (فخرالدین الرازی) لەبەر ئەوەی پیاویکی مەسووعی و شارەزا بوو، لە بواری زانستەکانی پۆژگاری خۆیدا، دەبینن باشتەر تانیویەتی لە هەندیک لە ئایەتەکان تییگات و، هەندیک لە پاستییەکان کە قورئان ناماژەیان پێ دەکات، پاستییە زانستیەکان، پەییان پێ بەری، هەرەها (أبو حامد الغزالی) (ابن تیمیة) پەحمەتی خۆیان لێ بێ، بەلام ئەوانەیان کە زۆر شارەزای زانست و نەبوون شارەزای فەلسەفەو حیکمەت نەبوون، شارەزای گەردووناسیی نەبوون، بە زانیاریەکانی پۆژگاری خۆیان شارەزا نەبوون، هەندیک لە ئایەتەکانیان بە جۆریک تەفسیر کردو، لەگەڵ زانستدا تیک بگیری.

هەلبەتە خەتای ئایەتەکان نەبوو، و، خەتای کەم تفاقیی ئەو توێژەرەو، قورئان بوو، کە شارەزای زانست نەبوو، لە پۆژگاری خۆیدا، چونکە زانست هەرچۆن بێ وردە وردە گەشە دەکات و فراوان دەبێ، ئەوانەش کە لە پۆژگاری خۆشیاندا فیکر و زانستی پۆژگاری خۆیان، باش وەخۆگرتو، توانادارتر بوون، لە تیکەشیستی هەندیک لە ئایەتەکان، کە پێویستییان بە عەقڵییکی زانستیانە هەیە، بۆ لیتیکەشیستن.

تايا زانايانى پېشى نەم حالەتى جۈوتىيەتتىى لە ھەموو شىتىكىدا، چۆن تەفسىريان كىردۈھ؟ ئەوان - كە تەفسىرەكەشيان راستە - گۈتۈويانە: ھەموو دروستكراۋەكان جۈوتىن، تاسمان و زەۋى، دىناۋ دۈارۋژ، رۈۈچ و جەستە، راست و چەپ، سەرۈ خوار، پاش و پېش، ساردو گەرم، ھاۋىن و زستان، بەھەشت و دۈزدەخ، ھەرۈھە پىياۋ و ئافرەت، تىرو مى لە ئاۋەلانىدا، بىگومان ئەۋە راستىشە، كە ھەموو دروستكراۋەكان جۈوتىن، ھەموو دروستكراۋەكان لە بەرانبەر يەكديدان، بەلام ئايا ئەۋەى خوا دەفەرمۇى: ھەموو شىكىمان بە جۈوت دروست كىردۈھ، ھەر تەنيا ئەۋەندە چەمك و واتايەى ھەيە؟ بە دلىايى نەخىر، كاتى خۇى زانراۋە كە مەرۋف و ئاۋەل تىرو مېيان ھەيە، ھەرۈھە مەرۋف زانيۈيەتى كە دارخورما نىرەۋ مېيەى ھەيە، ھەندىك لە پۈۋەكەكان زانيۈيەتى نىرەۋ مېيەيان ھەيە، ھەرۈھە زانيۈيانە كە بەھۇى پەپۈلەۋ مېش و مەگەزۈ ھەنگ و ئەۋانەۋە، تۈۋى نىرەكە بۇ مېيەكە دەچىت و موۋتۈربە دەبى، ھى دار خورما مەرۋف بە خۇى تۈۋى نىرەكەى بردۈھ بۇ مېيەكە، ئەۋانە ديار بوون، بەلام ئىستا زانست دەرېخستۈھ ئەۋ پۈۋەكانەش كە نىرو مېيان ئاشكرا نىە، ئەۋانىش نىرو مېيان ھەيە، ھەيە نىرو مېيەكەى لە نىو خۇيدايە، ھەندىك لە پۈۋەكەكان ھەيە نىرو مېيەكەى لە نىو خۇيدايە و لە نىو خۇيدا موۋتۈربە دەبى، ھەرۈھە ئىستا زانست دەرېخستۈھ كە ماددەى بى ژيانىش ھەر جۈوتى ھەيە ۋەك خوا دەفەرمۇى: ﴿وَمِن كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا رَجُلًا﴾، (ۋەن كلى شىء)، ھەموو شىتىك، ديارە خوا ﴿بِئَنزِلِ﴾ بە خۇرايى نەيفەرمۈۋە، واتە: ھەر شىتىك كە ھەيە، ژياندارو بى ژيان ھەموۋى بەجۈوت خۇلقانلۈھ.

ھەرۈھە ئابەتەكەى سوۋرەتى (پس) كە دەفەرمۇى: ﴿سُبْحَنَ الَّذِي خَلَقَ الْأَرْوَاحَ كُلَّهَا مِمَّا تُنْبِئُ الْأَرْضُ وَمِنْ أَنْفُسِهِمْ وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ﴾، واتە: پاكىسى بۇ ئەۋ زاتەى ھەموو جۈوتەكانى ھىئانە دى، لە خۇيان لەۋەى زەۋى سەۋزى دەكات، لەۋەش كە ناپزانن، لەۋەى ناپزانن، دەگونجى بلىين: ئەۋ كاتە نەپانزانىۈ

که ماددهش که له گەردیلە پێک دێ، که گەردیلەش له نێو خۆیدا موجیب و سالیبی هەیه، پڕۆتۆن بارگەیه کی موجیبی هەیه، ئەلیکترۆن بارگەیه کی سالیبی هەیه، نیوترونیش بێ بارگەیه، ئنجا پڕۆتۆن و نیوترونی نێوکی گەردیلە پێک دێن و، ئەلیکترۆن بارگە سالیبه که بهتی که به دەوری نێوکه که دا دهخولیته وه.

کهواته: له گەردیلە شدا که یه که مین خشتی ماددهیه، ئەویش دیسان جوړیک له جووتیه تی ههلبهته ههه ئهوهندهش نا، مادام خوا دهفه رموی: ﴿وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ﴾، له وهش که نایزانن پهنگه له داها توودا، زۆر شتی دیکهش که شف بێ، که ئەوانیش ههه حالهتی جووتیه تیان تیدا ههیه، که جارێ مرؤف پی نهگه یشتوه، چونکه که دهفه رموی: نایزانن ئەمه پێژهیه به نسبت پابردوو وه، نه یانزانیوه که گەردیلەش سالیب و موجیبی ههیه و، ئیمه ده زانین، به لام ئەوان نه یانزانیوه، به لام ئەمه دیسان ئیمهش دهگریته وه، ﴿وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ﴾، ئیستا هه ندی شتی دیکهش ههیه، که ئیمه نازانین حالهتی جووتیه تی ههیه، به لام له داها تو ده رده که وێ، یاخود ده ریش نا که وێ، کهواته: ئەوهش بێگومان ئیجازیکی زانستییه له و ئایه ته موباره که دا.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسى سۆيەم

پىناسەسى نەم دەرسە

نەم دەرسە ئايەتەكانى: (۵۰ - ۶۰)، واتە: يازدە (۱۱) ئايەتق كۆتايى سوۋەتى (الذاریات) دەگىرتە خۆى، خوا ﷻ لەو يازدە (۱۱) ئايەتەدا، يىنج بابەتق گىرنگى خىستوونە ۋو:

۱- خوا ﷻ لەسەر زىمانى پىغەمبەرەكەى موخەممەد ﷺ فەرمان بە خەلك دەكات، كە بەرەو لای خوا ۋاپكەن، واتە: زۆر بە خىرايى بەرەو خوا بچن، چونكە موخەممەد ﷺ ترستىنەرىكى ئاشكرايە، لە لای خواۋەو تەنبا خوا بپەرستق بە ساغىى، بۇ ئەۋەى لەو مەترىسىيە ۋوۋبەروۋيان دەيىتەۋە لە داھاتوۋدا، كە سزاي خوايە، سەلامەت و دەرباز بن.

۲- ۋاپكەياندىنى خوا ﷻ بۇ ئەۋ ۋاستىيەكە: سەرجمە گەلانى پىشۋوش، ۋەك يەكدىيان ۋاسپاردىق، ۋ نامۇزگارىي يەكدىيان كىردىق بە پىغەمبەرانى خۇيانيان گوتە: جادۋوگەرن، يان شىتق، ھۆكارەكەشى ئەۋە نەۋو يەكدىيان ۋاسپاردەۋ، بەلكو ھۆكارەكەى ئەۋەۋوۋ كە لە خوا ياخىي ۋوۋ ۋوون، لە بەرانبەر خوادا سەرگەش ۋوون.

۳- فەرمانكردنى خوا بە پىغەمبەرەكەى كە پشت بكاۋە بىپرواۋبەكان، لەسەر ئەۋەى پشتيان تى دەكات ۋ ئىھماليان دەكات، سەرگۈنە ناكىق، بەلام با لەسەر بىر خىستەۋەى خۆى بۇيان بەردەۋام بن، چونكە پرواداران لە بىرخىستەۋەى ۋى بەھرمەند دەبن، كەۋاتە: پشت تىكرەندەكەى، يانى: چى دىكە شەپد قسەۋ دىمەدمەيان لەگەلدا نەكات، بەلام بە ھىمنىي ۋ بە ئارامىي ۋەك عادەتق خۆى، با لەسەر بىرخىستەۋەۋ نامۇزگارىي خۆى بەردەۋام بن، چونكە ھەر نەبن پرواداران لىي بەھرمەند دەبن.

۴- ۋاپكەياندىنى ئەۋ ۋاستىيەكە خوا ﷻ جندو، مەۋقى بەس بۇ پەرستىنى خۆى ھىناۋەدى ۋ، ھىچ بۇيوۋ خۇراكى لىيان نابى ۋ، ھەر خۆى بۇيو دەرى خاۋەن ھىزى پتەۋە.

۵- هه‌په‌شه‌کردن له بی‌پروایانی سته‌مکار، که پشکی خۆیان له سزاو جه‌زهره‌بی‌خودا هه‌یه، وه‌ک‌هی هه‌وه‌له پێش‌ووه‌کانیان له‌گه‌لانی پێش‌وو، له‌و پۆژ‌ه‌شدا هه‌وار بۆ وان له‌ چنگ نه‌و هه‌په‌شه‌یه‌ی که لێیان ده‌کری.

﴿فَقَرُّوا إِلَى اللَّهِ إِنِّي لَكَرِمَةٌ لِّدَيْرٍ شَيْنٍ ۝ وَلَا تَجْعَلُوا مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ إِنِّي لَكَرِمَةٌ لِّدَيْرٍ شَيْنٍ ۝ كَذَلِكَ مَا أَتَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا قَالُوا سَاحِرٌ أَوْ مُجْتَوٍ ۝ اتَّوَصَّوْا بِهِمْ بَلْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُوتٌ ۝ فَنُوحِيَ إِلَيْهِمْ كَمَا أَنْتَ يُعْلَمُونَ ۝ وَذَكَرَ فَإِنَّ الذِّكْرَ سَمِعَ الْمُؤْمِنِينَ ۝ وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِعِبَادُونَ ۝ مَا أُرِيدُ مِنْهُمْ مِنْ زَنْزٍ وَمَا أُرِيدُ أَنْ يُطْعَمُوا ۝ إِنَّ اللَّهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ ۝ فَإِنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا دُونَكُمْ مَثَلُ الذُّنُوبِ أَهْوَنُ فَلَا تَسْتَعِجِلُوا ۝ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ يَوْمِهِمُ الَّذِي يُوعَدُونَ ۝﴾

مانای ده‌قا و ده‌قی نابه‌ته‌کان

[که‌واته: نه‌ی موحه‌مه‌د ﴿بَلَى﴾ ده‌جا به‌ره‌و لای خوا ږا‌که‌ن، بێ‌گومان من له‌لایه‌ن ویه‌وه بۆ تێوه‌ترسینه‌رنکی ناشکرام ﴿۵﴾ له‌گه‌ل خواشدا په‌رسته‌راوی دیکه‌دامه‌نێن، به‌دنیایی من له‌لایه‌ن ویه‌وه وریا که‌ره‌وه‌یه‌ی ناشکرام ﴿۶﴾ (نه‌ی موحه‌مه‌د!) نه‌وانه‌ی پێش وانیش (پێش نه‌و کۆمه‌لگایه‌ی تۆش) هه‌ر به‌و شی‌وه‌یه‌هیچ ږه‌وانه‌کراوینکیان بۆ نه‌هاتوه، مه‌گه‌ر گوتووینانه‌جادووگه‌ره‌یان شیته‌ ﴿۷﴾ نایا به‌و قسه‌و تۆمه‌ته‌یه‌ک‌دییان پێ‌پاسپاردوه؟ نه‌خه‌یر به‌ئ‌کو نه‌وان تیک‌رایان کۆمه‌ل‌کی یاخیی و سه‌رکه‌شن ﴿۸﴾ ده‌جا پشتیان تێ‌بکه‌ (مادام نه‌ر‌کی خۆت له‌گه‌ل‌اندا نه‌نجامدا) تۆ سه‌رکۆنه‌کراو نی‌ ﴿۹﴾ (ناموژگارییان بکه‌و) بیریشیان ب‌خه‌وه، چونکه‌بیر‌خسته‌وه‌سوود به‌بر‌واداران ده‌گه‌یه‌نئ‌ ﴿۱۰﴾ ج‌ندو مرۆفیشم ته‌نیا بۆ نه‌وه‌دروست کردوون، ب‌م په‌رسته‌ن ﴿۱۱﴾ هیچ ب‌ژی‌ویکم لێیان

ناوی و، ناشمەوی خۆراکم بدەنێ ^{۵۷} بێگومان بەس خوا بۆیودەری خواوەن هێزی پتەود ^{۵۸} ئنجا مسۆگەر بۆ ئەوانە ی ستمیان کردووە (بە هۆی بێپرواییەوه) پشک و بەش (لە سزای خوا) هەبە، وەک پشک و بەشی هاووەلانیان (لە بێپروایانی پێشوو) بۆیە با پەلەم لێ نەکەن (زوو سزایان بۆ بێنم) ^{۵۹} ئنجا سزای سەخت و هاوار بۆ بێپروایان لەو پۆژەیاندا کە هەپەشەیان لێ دەکری ^{۶۰} .

شیکردنەوهی هەندیک لە وشەکان

(فَمُرُوا): (فَرَّ هَرَبَ، وَأَفَرَّ غَيْرُهُ، وَزَجَلَ فَرٌّ وَفَارٌ، وَفَفِرُوا)، واتە: ڕابکەن (فَرَّ: هَرَبَ)، واتە: ڕایکردو هەلات، نەگەر بگوتری: وایکرد کە ڕابکات، دەگوتری: (أَفَرَّ غَيْرُهُ)، واتە: غەیری خۆی وایکرد ڕابکات، هەڵبێ، نەگەر بویستری بگوتری: پیاویکی هەلاتوو، دەگوتری: (زَجَلَ فَرٌّ وَزَجَلَ فَارٌ).

(أَتَوَّصَوُا بِهِ): واتە: نایا بەکدییان پێ ڕاسپارد وە، نامۆژگاریی بەکدییان پێ کردووە، (وَصَّى إِلَيْهِ وَوَصَّى لَهُ بِشَيْءٍ: جَعَلَهُ لَهُ)، (وَصَّى إِلَيْهِ)، واتە: ڕاسپارد (وَوَصَّى لَهُ بِشَيْءٍ)، واتە: وایکرد ئەو شتە بۆ ئەو بێ، (وَوَصَّى فَلَانًا وَوَصَّى إِلَى فَلَانٍ: عَهْدَ إِلَيْهِ)، واتە: ئاگاداری کردووەو ڕاسپارد.

(طَاغُونُ): (طَغَى: تَجَاوَزَ الْحَدَّ)، سنووری پەسندی بەزاند، (وَطَغَى فَلَانٌ: تَجَبَّرَ وَأَسْرَفَ فِي الظُّلْمِ)، واتە: فلانکەس ستمی کردو زێدەپۆیی کرد لە ستمداو لە خۆسەپاندندا.

(مَلُومٌ): (لَا مَهَ عَلَى كَذِّ: عَذْلَةٌ)، (مَلُومٌ: مَنْ يُوجِبُهُ إِلَيْهِ التُّؤْمُ)، واتە: سەرکۆنە ی کردو ڕەخنە ی لێ گرت، (مَلُومٌ) کە سێکە لۆمەو سەرکۆنە ی دەکری.

(الْمَبِينُ): (مَتَّقِ الشَّيْءَ مَتَانَةً: صَلَبَ وَاشْتَدَّ وَقْوِي)، کەواتە: (مَبِينٌ) یانی: پتەو بەهێز، دەگوتری: (مَتَّقِ الشَّيْءَ مَتَانَةً)، واتە: شتەکە بەهێز بوو، ڕەق بوو، پتەو بوو.

(ذُنُوبًا): (الذُّنُوبُ: النَّصِيبُ)، (ذُنُوبًا)، بە مانای پشك و بەش دى، بە (أَذْنِبَ وَذُنَائِبَ)، كۆدەكرێتەوه، واتە: پشكەكان و بەشەكان، لە ئەصلیشدا (ذُّنُوبَ)، بەو دۆلچەپە دەگووترى، كە ئاوى لە بىر پى هەلدەهێنجرى.

(وَيْلٌ): (وَيْلٌ: حُلُولُ الشَّرِّ وَوَيْلٌ كَلِمَةُ الْعَذَابِ، وَالْوَيْلُ فِي وَادٍ جَهَنَّمَ)، (وَيْلٌ)، بە چەند مانایەك هێنراوه، یەكەم (وَيْلٌ)، واتە: هاتنى بەلا و خراپەیه، یاخود: وشەیهكە بۆ نازار و سزا، یاخود: شیونكە لە دۆزەخ، یاخود: بە مانای هاوار بۆ فلانكەس.

(يُوعَذُونَ): (وَعَذَ فُلَانٌ فُلَانًا)، واتە: فلانكەس بەلێنى بە فلانكەس دا، بەلام (أُوْعِدَ فُلَانٌ فُلَانًا)، واتە: هەرەشەى لێكرد، كەواتە: (يُوعَذُونَ)، واتە: هەرەشەیان لى دەكرى، سزاو هاوار بۆ ئەوانەى لەو رۆژەدا هەرەشەیان لى دەكرى.

مانای گشتیی نایه‌ته‌کان

خوای **قَدْ** له کۆتایی ئەم سورەتە موبارەکەدا، کە وەك گوتمان: تەوهره سەهره‌کیه‌که بریتییه له باسی زیندووویونه‌وهو سزاو پاداشت و، کە ئەم ژایه دنیاویه قۆناغیکی دیکه‌ی ژایانی به دوا‌دا دی، له‌ویدا مروّف لایی دەرسته‌وهو، له‌سه‌ر چاکه‌کانی پاداشت دەرسته‌وهو، له‌سه‌ر خراپه‌کانی سزا دەرئی، له کۆتایی تەوهدا، خوا ده‌فهرموئی:

﴿فَقَرُّوا إِلَى اللَّهِ﴾، ننجای به‌ره‌و خوا رابکهن، **﴿إِنِّي لَكُمْ مَتَّ نَذِيرٌ مُّبِينٌ﴾**، به دُنیاویه‌وه من له لایهن نه‌وه‌وه بۆ ئیوه وریاکه‌ره‌وهو ترسینه‌ریکی ناشکرام، که‌واته: لیره‌دا خوا **﴿قُلْ﴾** له‌سه‌ر زمانی پیغه‌مبه‌ر **﴿﴾** گو‌توویه‌تی، یاخود فه‌رموویه‌تی: **﴿قُلْ فَرُّوا إِلَى اللَّهِ﴾**، واته: مادام حال به‌و شیوه‌یه، که باسکرا، که‌واته: بَلّی به‌ره‌و خوا رابکهن، من له لایهن خوا بۆ ئیوه ترسینه‌ره‌و وریاکه‌ره‌وه‌یه‌کی ناشکرام، یاخود ترسینه‌ره‌و وریاکه‌ره‌وه‌یه‌کی روونکه‌ره‌وه‌م، چاک بۆتان روون ده‌که‌مه‌وه.

﴿وَلَا تَجْمَعُوا مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ﴾، له‌گه‌ل خوا‌دا هیچ به‌رستراوی دیکه دامه‌نێن، **﴿إِنِّي لَكُمْ مَتَّ نَذِيرٌ مُّبِينٌ﴾**، دووباره‌ی ده‌کاته‌وه: من بۆ ئیوه له لایهن نه‌وه‌وه ترسینه‌ره‌و وریاکه‌ره‌وه‌یه‌کی ناشکرام، یاخود روونکه‌ره‌وه‌م.

﴿كَذَلِكَ﴾، واته: نه‌و باب‌ته به‌و شیوه‌یه بوو که باسکرا، یاخود: **﴿كَذَلِكَ مَا أَتَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ رَسُولٍ﴾**، هه‌ر به‌و شیوه‌یه نه‌وانی پێش وانیش، هیچ پیغه‌مبه‌ریک بۆ نه‌وانی پێش وانیش نه‌هات‌وه، **﴿إِلَّا قَالُوا سَلْبٌ أَوْ يَحْمَدُونَ﴾**، مه‌که‌ر گو‌توویانه: جادوو‌گه‌ره، یان شیته، واته: نه‌و دوو نه‌گه‌ره‌یان بۆ داناون، یان هه‌ندیکیان گو‌توویانه: جادوو‌گه‌ره و، هه‌ندیکیان گو‌توویانه: شیته.

﴿أَوَاصْوَابِهِ﴾، آیا یا به کدیان پی راسپاردوه بهو قسه یه، به کدیان پی
 ناموژگاری کردوه وه سیه تیان بو به کدی کردوه، ﴿لَهُمْ قَوْمٌ طَاعُونَ﴾، نه خیر،
 هیچ کامیان، رهنه ناگای له وهی دیکه نه بوو بی، به لکو هه موویان کومه لئی
 یاخی و سه رکش و سنوور به زینن، بویه له به رانبه ر خوادا یاخی بوون، بویه
 پیغه مبه رانی خویانیان (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) به جادووگه رو شیت تومه تبار
 کردوه، که پیغه مبه ران له لووتکه ی عه قلدا بوون، یانی: هه ر پیغه مبه ری،
 له هه ر پوژژگاری کدا هاتبی، له هه موو خه لکی پوژژگاری خوی عاقلتر بووه و،
 ره وشت به رزتر بووه و، مه عددن پاکتر بووه و دلسوژتر بووه و رازاوهر تر بووه و،
 به ره وشتی به رزو جوان، ته ناهت پینش پیغه مبه رایه تییش، چ جای دوی ته وهی
 خوا ﴿وَهُ حَيٌّ﴾ وه حی بو ناردوه، که واته: پیغه مبه ران له هه موو که س دورتر بوون
 له جادووگه ری و خه لک تیکدان و کلاو له سه رنایان و له شیتی و نه فامیش.

بویه ده فهرموئ: ﴿قَوْلَ عَنْهُمْ﴾، ئنجا پشتیان تی بکه و روویان لی وه رگیه،
 ﴿فَمَا أَنْتَ بِمَلُومٍ﴾، تو سه رکونه کراو نی، واته: که س ناتوانی سه رکونه ت بکات و
 لومه ت بکات، دوی ته وهی به یامی خوات پی راگه یاندوون.

به لام: ﴿وَذَكَرْ فَإِنَّ الذِّكْرَ نَفَعُ الْمُؤْمِنِينَ﴾، له سه ر بیرخسته وه ش به رده وام
 به، چونکه بیرخسته وه و ناموژگاری کردن سوود ده گه یه نی به برواداران.

که ده فهرموئ: پشتیان تیکه، واته: له شه رده قسه و زور خو پیوه ماندوو کردن
 و خه م پیوه خواردن، له وه وازیان لی بینه، به لام له سه ر ناموژگاری کردن و
 بیرخسته وهی خوت به رده وام به، چونکه به لای که مه وه، بیرخسته وه سوود
 ده گه یه نی به برواداران.

﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾، جندو مروقیشم ته نیا بو نه وه هیناونه
 دی، که به پرستن، واته: حیکمه ق دروستکرانیان بریتیه له به ندایه تیی کردن بو
 خوا، چونکه به وه مروقه کان به خه وه ر ده بن، به وه به هره مه مند ده بن، به وه

دوایی له مه سه له گرنگه کاند ا زیاتر نه م بابه ته شیده کهینه وه و، کورته باسېکې
له سه ر ده خهینه روو.

﴿ مَا أُرِيدُ مِنْهُمْ مِنْ زَنْبٍ ﴾، من هیچ جوړه بږیونکم له نه‌وان ناوې، هیچ مال و سامانک بږیونکم له نه‌وان ناوې، ﴿ وَمَا أُرِيدُ أَنْ يُلْغَمُونَ ﴾، ناشم‌ه‌وې خواردم پې بد‌ه‌ن، که جندو مروقم دروست کردوون، بمپرستق، له‌به‌ر ته‌ودنیه ه‌ه‌وجیم به‌وان ه‌یه، من نه مال و سامان و بږیوو نیمکانیه تم لیان ده‌وې و، نه خواردن پیدانیشم لیان ده‌وې.

﴿إِنَّ اللَّهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ﴾، به دڼاييپوه خوا زور بږيو دږه، زوريش
خاودن هيزي پتهوه، ﴿فَإِنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ لَمِثْلَ ذُنُوبٍ أَصْحَابَهَا﴾، به دڼاييپوه بؤ
تهوانه ي سته مكارن، واته: به هو ي شيرك و كوفره وه سته ميان كړدوه، پشك و
به ش هه يه له سزا، وهك پشك و به ش هاوه له كانيان، كه لاني رابردو كه خوادا
سزاي داو، ﴿فَلَا يَسْتَمْلِكُونَ﴾، تنجا كه واته با په لهم لي نه كهن، سزايان زوو بؤ
بښم.

﴿ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ يَوْمِهِمُ الَّذِي يُوعَدُونَ ﴾، سزای سہخت و ھاوار بو
نہوانی بی پروان لہو پوژدہ، کہ ھہرہشہیان لی دہ کری، تہو پوژدی ھہرہشہیان
لی دہ کری، لہو پوژدہ بہ خوین دہ زانن، کہ چ ھلہیہ کی گورہیان کردہ، لہو
پوژدہ لبتان دھقموتی.

که‌واته: با تيّستا په‌له نه‌که‌ن له هاتنی سزا، چونکه له کاتیکدا که سزایان بو‌دی، نه‌و یوژدی هه‌ره‌شه‌یان تیی‌دا لی ده‌کړی، تنجا چ له دنیا‌دا، چ له دواړوژدا، دوو‌چاری سزابه‌ک ده‌بن که پتویستی‌یان به‌وه هه‌یه، هاوار له خه‌لکی به‌ستی، یاخود سزابه‌ک که زور سه‌خت و دژواره، له‌گه‌لی دا ده‌سته‌و به‌خه ده‌بن.

خوا بە لوتف و كەڤەمى خوۋى ئىمە لەو كەسانە بگىرې، كە ھەمىشە بە
 دواى پەيامى خوا دەكەون و، پىيازى پىغەمبەرانى خوا (عَلَيْهِمُ السَّلَامُ)
 دەكرن، بە تايەت پىغەمبەرى كۆتايى سەرۋەرو گەرەى پىغەمبەران موحەممەد
 ﷺ تاكو ھەم لە دنيادا سەربەرزو روو سوور بىن و، دووربىن لە عەبىدارىي و
 گوناھبارىي، ھەم لە دواپۇژىشدا سەرفراز بىن و روومان بى بلىين: خوايە!
 ئىمە بەندەى تۆ بووين و، ئەو ھىكمەتەى كە تۆ ئىمەت بۆ ھىناۋەتە دى، كە
 بەندايەتتىي كەردنە بۆ تۆ، ئەو ھەتتا لە ژيانى خۆماندا بەرجەستەمان كەردو.

مەسەلە گىرنگەكان

مەسەلەى يەكەم:

فەرمانكردن به راکردن بەرەو لای خوا، نەپەرستىنى ھېچ پەرستراۋىكى دىكە لەگە ئىدا، لەسەر زمانى پىغەمبەرى خوا ﷺ، ۋەك ترستىنەزىكى ئاشكرا بۆ ھەموو مەروفايەتسى و وریاکەرەوہیان بە گشتى و، بە تايەت بۆ ئەوانەى بىپروادەبن و ھاوبەش بۆ خوا دادەتین و، لە راستە ړىنى خوا لادەدەن:

خوا دەفەر موى: ﴿فَقَرُّوا إِلَى اللَّهِ إِنِّي لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ مُبِينٌ ۚ وَلَا تَجْمَعُوا مَعَ اللَّهِ إِلَهًا ۚ آخَرَ إِنِّي لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿٥١﴾﴾

شىكردنەوہى ئەم دوو ئايەتە، لە چوار بىرگەدا:

١) ﴿فَقَرُّوا إِلَى اللَّهِ﴾، تنجا بەرەو لای خوا رابكەن، (الْفِرَازُ: الْهُزُوبُ، أَي: سُرْعَةُ مُفَارَقَةِ الْمَكَانِ تَجَنُّبًا لِذَلِكَ يَلْحَقُهُ)، (فِرَارُ)، (هُزُوبُ) یشى پى دەلێن لە زمانى عەردەبىدا، بە كوردی دەلێن: راکردن، ھەلەن، واتە: بە خىراپى تەو شوینەى لىتەتى بە جى بھێلى، تاكو خۆى دوور بگىرێ لەوہى نازارىكى تووش بى.

كە دەفەر موى: (فَقَرُّوا)، (ف) ى سەر (فِرُوا)، (الْمُفَرَّغَةُ عَمَّا سَبَقَ مِنَ الْكَلَامِ، وَلَيْسَ عَنْ فِرُوا)، واتە: ئەم (ف) ى (فَقَرُّوا)، تەصلى خۆى (فِرُوا) بوو، كە كەردارى فەرمانە، (ف) ى چۆتە سەرى و پى دەگوتى: (تَقَرُّعٌ عَمَّا سَبَقَ)، واتە: بىنا كراوہ لەسەر قسەيەكى پىشتەر و لە قسەيەكى پىشتەرەوہ ھاتوہ، نەك لە خۆدى (فِرُوا) ھوہ.

تنجا بیگومان (فِرُّوا: مَقُولٌ قَوْلٌ مَعْدُوفٌ، أَيْ: قَلَّ فَبِرُّوا)، (فِرُّوا)، گوتراوی
 قسه‌یه‌کی قرتینراوه، واته: خوا فره‌مانی به پیغه‌مبه‌ر کردوه، بفرموی: رابکه‌ن، که
 نه‌وان چوینراون به که‌سیکه‌وه، که مه‌ترسییه‌ک رووبه‌رووی دئی، شتیکی ترسناک
 رووبه‌رووی دئی، نه‌ویش را ده‌کاو هه‌لدئی بۆ نه‌وه‌ی نه‌و مه‌ترسییه‌ نه‌یگاتئی.

تنجا که ده‌فرموی: (فَقِرُّوا)، واته: مادام حال به‌و شیویه‌که له رابردوودا
 باسکرا، که‌واته: به‌ره‌و لای خوا را بکه‌ن، دیاره راکردن به‌ره‌و لای خوا، تعبییریکی
 مه‌جازیه، یانی: خیرایی بکه‌ن له به‌ره‌و خوا چوونتاندا، له نزیك بوونه‌وه‌تان
 له خوادا، مرؤف به‌چی له خوا نزیك ده‌بیته‌وه و به‌چی به‌ره‌و خوا ده‌چی؟
 بیگومان به‌ به‌ندایه‌تیی، به‌ پابه‌ندیی به‌ شه‌ریعه‌ته‌وه، به‌ خۆ پاراستن له
 قه‌ده‌غه‌ کراوه‌کان و جیبه‌جیکردنی فره‌مان پیکراوه‌کان.

(۲) - ﴿إِنِّي لَكُم مِّنْ بَيْنِ يَدَيْهِ﴾، بیگومان من له‌وه‌وه بۆتان ترسینه‌ریکی روونم، نه‌مه
 به‌لگه‌و پاساوی رسته‌ی پیشینه، یانی: رسته‌ی پیشی به‌لگه‌ی بۆ دینیته‌وه و هۆکاره‌که‌ی
 ده‌خاته‌ روو، بوچی ده‌فرموی: به‌ره‌و خوا رابکه‌ن؟ چونکه من له‌لایه‌ن نه‌وه‌وه بۆ تئوه
 ترسینه‌رو وریاکه‌ره‌وه‌یه‌کی ناشکرام، یاخود روونکه‌ره‌ووم، چونکه زۆرجار گوتوو‌مانه:
 وشه‌ی (مُبِينٌ)، ده‌گونجی له (أَبَانٌ)ی کرداری (لازم) بِن، وه‌ک (أَبَانُ الْقَمَرُ)، مانگه‌که
 ده‌رکه‌وت، رۆشن بوو، ده‌شگونجی له (أَبَانٌ)ی کرداری (مُتَعَدِي) بِن، واته: به‌رکارخواز
 بِن، وه‌ک (أَبَانُ الْمُعَلِّمِ الدَّرْسِ)، مامۆستایه‌که ده‌رسه‌که‌ی روونکرده‌وه، تنجا ته‌گه‌ر له‌هی
 یه‌که‌میان بِن، واته: من بۆ تئوه ترسینه‌ریکی ناشکراو روونم، هیچ پیچ و په‌نام به‌سه‌ره‌وه
 نیه‌و، هیچ ته‌م و مژم به‌سه‌ره‌وه نیه، که من ترسینه‌رو وریاکه‌ره‌ووم بۆ تئوه، ته‌گه‌ر
 له‌هی تپیه‌رکه‌ر (مُتَعَدِي)دوه بِن واته: من ترسینه‌ریکم و نه‌و په‌یامه‌ی پیمدا نیردراوه،
 بۆتان روون ده‌که‌مه‌وه.

(۳) - ﴿وَلَا تَجْمَعُوا مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ﴾، له‌که‌ل خوادا په‌رستراوی دیکه دامه‌نین، دوا
 نه‌وه‌ی فره‌مانی پیکردن به‌ خوا به‌یه‌ک‌گرتن: ﴿فَقِرُّوا إِلَى اللَّهِ﴾، تنجا شیرکیان لِن قه‌ده‌غه

دەكات، ئەمەش بۆ زیاتر جەختکردنەوہی خراپیی دژەکەییە، واتە: کە تۆ بە کەسێک دەئیتی: خوا بپەرستە و ھاوبەشی بۆ دامەنن، واتە: بەس ئەو بپەرستە.

(۴) - ﴿إِنِّي لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ مُّبِينٌ﴾، (دوو بارەى دەکاتەوہ)، بە دنیایی من لە لایەن ئەوہوہ بۆ ئێوہ، ترسینەر و وریاکەرەوہیەکی ئاشکرام، یاخود پوونکەرەوہم، ئەمە جەختکردنەوہی پستەى پێشینیە، وەك (فخرالدین الرازی) گوتووین: ئەم پستەییە: (جَمَعَ الرُّسُولَ وَالْمُرْسَلِ إِلَيْهِمُ وَالْمُرْسَلِ)، ئەم پستەییە ھەم پەوانەکراو، ھەم بۆ لا پەوانەکراوان و، ھەم پەوانەکەریشی لە خۆیدا کۆکردوونەوہ.

(إِنِّي)، من ئەمە پەوانەکراو (رُسُول)ە، (لَكُمْ)، ئەمە بۆ لا پەوانەکراوان (مُرْسَلِ إِلَيْهِمْ)ە، (مِنْهُ)، لە لایەن ویەوہ، واتە: لە لایەن خواوہ، ئەمەش پەوانەکار (مُرْسَل)ە، خوا پێغەمبەرى پەوانەکردوہ بۆ لای خەلک، تاكو بیانترستینی و وریایان بکاتەوہو ھۆشدارییان بداتن، لەبەر بەرژەوہندیی خۆیان، بۆ ئەوہی خۆیان تووشی زیان نەبن.

مەسەلەى دووھم:

كۆمەلگە پېشووھەكەش ۋەك كۆمەلگەكەى تۆئەى موھەممەد ﷺ! ھەر پېغەمبەرئىكەن بۇ ھاتىنى بە جادووگەرىى يان بە شىتېى تۆمەتباريان كىردوھ، ۋەك يەكەدىيان پاسپاردېى ۋ، ئامۇزگارىى يەكەدىيان كىردېى، بۇيە ئەگەر پىشتيان تىبىكەى، لەمەدووا كە پەيامى خوات پىن راگەياندوون، سەركۆنە ئاكرىى، بەلام لەسەر بىرخستەنەۋە بەردەوام بە، چۈنكە بىرواداران لە بىرخستەنەۋەى تۆ بە مەسۇگەرى بەھرەمەند دەبىن:

خو دەفەرمۇى: ﴿كَذَٰلِكَ مَا أَقَىٰ الْآلِئِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا قَالُوا سَاجِرٌ أَوْ مَجْنُونٌ ۖ أَتُؤَاوِسُ بِهٖ بَلْ هُمْ قَوْمٌ طَٰغَوْنَ ۚ فَنُؤَلِّعُ عَنْهُمْ فَمَا أَنْتَ بِمَلُومٍ ۚ وَذَكَرَ فَإِنَّ الذِّكْرَى نُنْفَعُ الْمُؤْمِنِينَ ۝﴾

شىكىردنەۋەى ئەم ئايەتەنە، لە ھەۋت بىرگەدا:

(۱) - ﴿كَذَٰلِكَ مَا أَقَىٰ الْآلِئِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ رَّسُولٍ ۖ﴾، بەۋشېۋەيە ئەۋەى پېشۋوشيان ھېچ پېغەمبەرئىكەن بۇ ئەھاتوھ، (كُذْلِكْ)، دوو ھالەق ھەن: آ- يان ھەر بۇ لىكەبىركىدەۋەى قسانە، واتە: ئەۋەى رابرد بەۋ شېۋەيە بوو، (كَلِمَةً كُذْلِكْ): فَضْلُ الْخِطَابِ تَذُلُّ عَلَىٰ انْتِهَاءِ حَبِيثٍ وَالشَّرُوعِ فِي غَيْرِهِ)، قەسەيەك ئەۋاۋ بوو، دەست بە قەسەيەكى دىكە دەكرى، ۋەك لە كوردېشىدا دەلئ: ئەۋەۋ ۋابو، ئىنجا دەست بە قەسەيەكى دىكە دەكرى.

ياخود (كُذْلِكْ)، واتە: ئەۋەى بۇمان باسكىردى، بەۋ شېۋەيە بوو، ئەۋەى باسماكىرد بەۋ شېۋەيە بوو، ﴿مَا أَقَىٰ الْآلِئِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ رَّسُولٍ ۖ﴾، ئەۋانىشىيان ھېچ رەۋانەكراۋئىكەن بۇ ئەھاتوھ.

(۲) - ﴿إِلَّا قَالُوا سَاجِرٌ أَوْ مَجْنُونٌ ۖ﴾، مەگەر گوتتوۋيانە: جادووگەرە يان شىتە، ئەمەۋاتابەكەى بەۋ شېۋەيە، كە ھالى بېتېروايانى بۇزگارى تۆش ئەى موھەممەد ﷺ! ۋەك ھالى كۆمەلگە

پېشووھەكەنە كە لە پېش واندا رابردوون، تەوانیش ھەر بەو شتوھە پېغەمبەرەكانى خۇيانيان بە جادووگەرى و بە ى تۆمەتبار كردوون، ھەندىكان گوتوويانە: جادووگەرن و ھەندىكان گوتوويانە: شىت، ياخود: لە قۇناغىكا بە جادووگەر و لە قۇناغىكا بە شىتى تۆمەتباريان كردو، واتە: تۆمەتباركردن بە جادووگەرى و بە شىتى، يان لە تىوياندا دابەش بوو، ياخود: ھەمويان لە قۇناغىكا بە جادووگەر و لە قۇناغىكا بە شىتى تۆمەتباريان كردوون، رەنگە لە سەرەتادا گوتبيان: جادووگەر، دواى كە ھەر بەردەوام بوو لەسەر پەيام گەياندەكەى، گوتوويانە: شىتە.

تەمەش ئەو دەگەيەنى كە ھىچ گەل و كۆمەلكايەك، ئەوانەى لە پېش گەل و كۆمەلكاى پېغەمبەرى خاتەمدا ﷺ رابردوون، ھىچيان خالىى نەبوون لەو كە پېغەمبەرانى خۇيان بەو دوو تۆمەتە تۆمەتبار كردوون، بەكەك بۆى ھەبە بلى: ئەدى بۆچى لە ھەندى شۆنى دىكەدا خواى پەرورەدگار باسى ئەو كە پېغەمبەرانىان بە درۆزن لە قەلەم داو، و، لە ھەندىك شۆندا بە كاھىن لە قەلەميان داو، و، لە ھەندىك شۆن بە شاعىر لە قەلەميان داو؟! و دلا مەكەى ئەو دىكە لىرەدا خوا ﷻ زەقترىن دوو تۆمەتى كە تاراستەى پېغەمبەران كراون (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، بە گشتى ئەو دوو ھىنان، كە تۆمەتباركردنە بە جادووگەرى و بە شىتى، بەلام بۆ كاھىن و شاعىر و، درۆكردن و ئەوانە، لەوانەبە تۆمەتى دەگەن بووبن و، تابەت بووبن بە ھەندىك لە پېغەمبەرانەو (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، بەلام ئەو دووانە، لە ھەموو كۆمەلكاكاندا بوون، ئەو دوو تۆمەتە بۆ ھەموو پېغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) كراون.

كە دەفەرموى: ﷻ إِلَّا قَالُوا سِيرًا أَوْ مَجْنُونٌ ﷻ، دەلى: (الْإِسْتِثْنَاءُ فِي: ﷻ إِلَّا قَالُوا سِيرًا أَوْ مَجْنُونٌ ﷻ، اِسْتِثْنَاءُ مِنْ أَحْوَالٍ مَحْذُوفَةٍ، وَالْمَعْنَى: ﷻ مَا أَتَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ رَسُولٍ ﷻ فِي خَالٍ مِنْ أَحْوَالٍ أَقْوَالِهِمْ، إِلَّا فِي خَالٍ قَوْلِهِمْ: سَاجِرٌ، أَوْ مَجْنُونٌ)، واتە: لە پېش واندا ھىچ پېغەمبەرەك نەھاتو، لە خالىك لە خالەكانى قسەكانياندا، مەگەر لە خالى ئەو قسەياندا كە گوتوويانە: جادووگەر، يان شىتە.

(۳) - ﴿أَتَوْاصُوا بِهٖ﴾، ئايا يەككيديان پى راسپاردودە؟ ئەمە پرسپارە، چونكە ھەمزە (أ)، (هَمْزَةُ الْإِسْتِفْهَامِ) ۋە بۇ پرسپاركرندنە، ﴿أَتَوْاصُوا بِهٖ﴾، ئايا يەككيديان پى راسپاردودە، يەككيديان پى ۋەسىيەت كرددە، ۋا ھەموويان ئەو قەسيان دووبارە كرڈۆتەو، ئەو پرسپاركرندنەش مەبەست خودى پرسپاركرندنەكە نې، بەلكو مەبەست ئەودەكە لەو پرسپاركرندنەو پەيدادەپى، ۋاتە: مەبەست لە لازىمەكەيەق كە برىتيە لە سەرسوپمان، ۋاتە: شتىكى زۆر جىي سەرسوپمانە، ئايا يەككيديان پى راسپاردودە بەو قەسيە، ھەموويان ۋەك تۈۋى دووبارەيان كرڈۆتەو؟!

(۴) - ﴿بَلْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُوتٌ﴾، بەلكو ئەوان كۆمەلنىكى ياخيىن، كە دەفەرمۈي: ﴿أَتَوْاصُوا بِهٖ﴾، (بە)، راناۋدەكەي دەچىتەو بۇ ئەو قەسيەي پىشتىر كراۋ، ئايا ئەو قەسيە يەككيديان پى راسپاردودە؟ يىكومان نەخىر، چونكە ئەو كۆمەلگايانە زۆربەيان ناگايان لە يەككىي نەبوۋە، بۇ ۋىنە: كە كۆمەلگاي عاد كە پىتغەمبەرەكەيان ھوود بوۋە، فەۋتاۋە، فرىا نەكەۋتوون كۆمەلگاي ئەموود كە پىتغەمبەرەكەيان صالح بوۋە، راسپىرتن، ھەروەھا كۆمەلگا شوعەيب **عليه السلام** كە خەلكى مەدەين ۋ (أَصْحَابُ الْاَيْكَةِ) بوون، ئەۋانى دىكەيان رانەسپاردوون، بۇيە خوا دەفەرمۈي: ﴿بَلْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُوتٌ﴾، ۋاتە: يەككيديان رانەسپارد بوو، بەلكو ئەوان كۆمەلنىكى ياخيىن ۋ لە سنوور دەرچوون، لە خوا ياخيى بوون ۋ لە سنوور دەرچوونيان، سەرچاۋەي ئەو قەسيەيانە، نىجا لەبەر ئەۋەي ھەموويان ياخيى بوون، بۇيە بە ۋشەي (قَوْمٌ)، ھىتاۋىيەق (بَلْ هُمْ)، ۋاتە: ھەر كامىك لەۋانە، كۆمەلنىكى ياخيى بوۋە ۋ، ياخيى بوۋنەكەيان ۋاى لىكردوون ئەو جۆرە قەسيە بىكەن، نەك لەبەر ئەۋەي يەككيديان پى راسپاردودە، بۇچى دەفەرمۈي: ﴿قَوْمٌ طَاغُوتٌ﴾، بۇچى نەيفەرموۋە: (بَلْ هُمْ طَاغُوتٌ)؟ چونكە كە دەفەرمۈي: ﴿بَلْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُوتٌ﴾، ۋاتە: ھەر كامىك لەو كۆمەلگايانە، ياخيى بوون لە خوا، لە سنوور دەرچوون، سەرەكەشيان بەرانبەر بە خوا، ئەۋەندە بۇتە سىفەتلىكى بۇچوۋ تىياندا، بۇتە ھۆكار ۋاگرى بوونيان.

(۵) - ﴿فَقُلْ عَنْهُمْ فَمَا أَنْتَ بِمَلُومٌ﴾، دەجا پىشتيان لى ھەلىكە، تۇ لۆمەكراۋ نى، پىتى (ف) يەكە، دەلى: (تَفْرِيعٌ عَمَّا سَبَقَ، أَي: أَغْرَضَ عَنْ جَدَالِهِمْ)، ۋاز لە مشتومرۈ شەرە قە

لەگەتلى كىرتىندا بىئە، مەبەست ئەودىيە: ۋاز لە شەرە قىسەو زۆر پىئە چوون لەگەتلىان بىئە، ﴿فَمَا أَتَى يَمْلُومُ﴾، تۆ سەركۆنە كراونى، چۈنكە ئەودى لەسەر شانت بوو جىيە جىت كىردەو، نەركى خۆت بەرانبەريان نەنجام داو، بۆيە رەخنەو سەركۆنە نايەتە سەر تۆ.

(۶) - ﴿وَذَكَرَ﴾، بەلام بىرىغەرەو، لەسەر ئامۇزگارىي و بىرىخستەودى خۆت بەردەوام بە.
 (۷) - ﴿فَإِنَّ الذِّكْرَ نَفْعُ الْمُؤْمِنِينَ﴾، بە دلىيى بىرىخستەود سوود دەگەبەننى بە بىرواداران، بۆيە دواي ئەودى فەرموويەت: ﴿قَوْلَ عَنَّمُ﴾، پىشتيان تىبەكو ۋازيان لى بىئە، ﴿فَمَا أَتَى يَمْلُومُ﴾، تۆ سەركۆنە كراونى، دواي ئەود يەكسەر دەفەرەموى: ﴿وَذَكَرَ﴾ بىرىغەرەو ئامۇزگارىي بىكە، بۆ ئەودى ۋا نەزانرى كە دەفەرەموى: ﴿قَوْلَ عَنَّمُ﴾، ماناي ۋايە ھەر يەكجاري ۋازيان لى بىئەو، سەرى خۆت ھەلېگەرەو بىرۆ، نا، يانى: ۋاز لە شەرە قىسەكردن لەگەتلىان بىئە، ۋاز بىئە لە سوور بوون لەسەر ئەودى گۆيت بۆ بىگرن و، پەيامى خوات لى ۋەربىگرن، ۋاز لەو بىئە و زۆر خۆتيان پىئە سەغلەت مەكە، لە چەند شۆيئان لە قورئاندا ئەو ھاتو، لە سەردەتاي سوورەتى (الكهف) دا، لە سەردەتاي سوورەتى (الشعراء) دا، ﴿فَلَمَّا كُنْتُمْ نَفْسًا﴾، ﴿لَمَّا كُنْتُمْ نَفْسًا﴾، ﴿لَمَّا كُنْتُمْ نَفْسًا﴾، (بَاخِج)، يانى: (مُهْلِك)، تۆ رەنگە خۆت بىفەوتىنى، ئەمەش مەدجىكى گەورەيە بۆ پىئەمبەرى خوا ﷺ، كە خوا ﷻ پىئويست بىكات چەند جار ھۆشداريى بداتى، كە لىيى بىگەرەو و، خۆت زۆر نارحەت مەكە! ماناي ۋايە پىئەمبەر ﷺ جارى ۋا ھەبوو تىيپە راندو ھە خۆ نارحەتكردن و دىئۆزىيى نواندن و خۆ ماندوو كىردندا بەو خەلكەو، بۆيە پىئويستىي بەو كىردەو خوا ﷻ ناگادارى بىكاتەو كە ئەودەندەش خۆت ماندوو مەكە، ئەودەندە خەميان پىئە ھەلمەگىرە، چۈنكە نەركى سەرشانى خۆت جىيە جىت كىردەو، ديارە پىئەمبەرى خوا ﷻ ھەموو تواناو وزى خۆي بەكارھىتاو، ئەو ك بە كەمتەر خەم لە قەلەم بىدرى، بۆيە پىئويست بوو، خوا ﷻ ئەو ھۆشداريىيى بداتى، تاكو خۆشى دلىيى بى كە كەمتەر خەم نىيە، بەرانبەرە كانىشى بزانن كە پىئەمبەرى خوا ﷻ ھەموو تواناي خۆي لەگەتلىا بەكارھىتاو و، ھەموو دىئۆزىيەكى بۆ نواندوون.

که ده فەرموئ: ﴿فَإِنَّ الذِّكْرَىٰ نُنْعِمُ الْمُؤْمِنِينَ﴾ ۱۰، به دنیایی بیرخسته وه سوود ده گه به نئی به بروداران، واته: ته گهر هی ته وانش له ته گهر وه گهر دایه، نه وه بیرخسته وه یه و ناموزکاری تو، که لئی به هرده مه ندبن، به لام به هرده مه ندبوونی بروداران شتیکی مسوگه رو جیتی دنیاییه.

که خوا ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ به و شیوه یه ده فەرموئ: ﴿قَوْلَ عَنَّهُمْ فَمَا أَنْتَ بِمُؤْمِرٍ﴾ ۱۱، و ذکر ﴿فَإِنَّ الذِّكْرَىٰ نُنْعِمُ الْمُؤْمِنِينَ﴾ ۱۲، ته مه کرنکی پیدان به دوینراو ده گه به نئی که پیغه مبه ری خاته مه ۱۳، که خوا زور به جه ختکردنه وه دنیای ده کاته وه که سه رکونه کراونیه و لومه ی نایه ته سهر، چونکه په یامی خوا ی به ته واوی پیگه باندوون و، ته رک سهر شانی خوی له به رانبه ریاندا به ته واوی جیبه جی کرده.

مەسەلەى سېئەم:

پاگەياندى ئەو پاستىيە كە خۇاى كارزان و مېھربان ﷻ، جندو مروقى تەنيا
بۇ پەرستى خۇى خولقاندوون و، بڑيوو خواردنىشى لىيان ناوى، چونكە خۇى
بڑيو دەرىكى رەھاو خاوەن ھىزى پتەوھ:

خو دەفەرموى: ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِعِبَادُونَ ﴿٥٨﴾ مَا أُبِيدُ لَهُمْ مِنْ رِزْقٍ وَمَا
أُبِيدُ أَنْ يَطْعَمُونَ ﴿٥٩﴾ إِنَّ اللَّهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ ﴿٥٨﴾﴾

شىكردنەوئى ئەم ئايەتەنە، لە پىنج بىرگەدا:

١- ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِعِبَادُونَ﴾، من جندو مروقم بەس بۇ ئەوھ
دروستکردوون، كە مېھرىست و، بەندايەتتىم بۇ بگەن، واتە: حىكمەتى دروستكرانى جندو
مروقم، برىتيە لە پەرستى خواو بەندايەتتىكردن بۇ خوا، ھەلبەتە پروونكردنەوئى چەمكى
پەرست و حىكمەتى خوا لە دروستكردى جندو مروقمدا، پتويستى بە ھەلۆەستەيەكى باش
ھەيە، بۆيە تيمە دوایى لە كورته باسنىك لە بارەى حىكمەتى خوا لە دروستكردى جندو
مروقمدا دەخەينەروو و، لىرەدا بە خىرايى بەسەر تەفسىرى ئايەتەكاندا دەچىن.

٢- ﴿مَا أُبِيدُ لَهُمْ مِنْ رِزْقٍ﴾، من ھىچ جۆرە بڑيوئىكم لىيان ناوى، بڑيو لىرەدا بە مال
و سامان لىك دەدرىتەوھ، ھەك لە چەند شوئىناندا خوا ﷻ فەرمووئەتى، بۇ وئىنە: لە
سوورەتى (الشورى) دا دەفەرموى: ﴿يَسْطُرُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ ...﴾، واتە: خوا
بۇ ھەر كەسى بىھوئى بڑيو فراوان دەكات، ھەتەنگىشى دىتى، بۇيان زۆر دەكات و
بۇشيان كەم دەكات، بەپىئى ئەوئى حىكمەتى خوا دەيخوازى، بەلام وئراى مال و سامان
بڑيو بۇ خواردنىش بەكاردەھىترى، ھەك خوا ﷻ لە بارەى بەھەشتىيەكانەوھ لە سوورەتى
(مريم) دا دەفەرموى: ﴿وَلَهُمْ فِيهَا بُكْرَةٌ وَعِشْيَاءٌ﴾، واتە: بۇ بەھەشتىيەكان
خۇراك ھەيە، بەيانىان و ئتواران لە بەھەشت دا، كەواتە: (رېزق)، بە ماناى مال و
سامان دى بە گشتى، كە بەشنىك لەو مال و سامانەش برىتيە لە خواردن و خۇراك،

بەلەم بە مانای خواردنیش دى بە تايەت، کەواتە: دەب تەماشای سیاقە کە بکەین، کام واتیە هەلەدەگرى؟ ئایا واتا فراوانە کە یان واتا تەسکە کە لەگەڵیدا دەگونجى؟ لێره دا واتا فراوانە کە زیاتر لەگەڵیدا دەگونجى، ﴿مَا أُرِيدُ مِنْهُمْ مِنْ زَرْقٍ﴾، واتە: من هیچ جوړە بژیویکم، یانی: هیچ جوړە مāl و سامانیکم لێیان ناوی.

(۳) - ﴿وَمَا أُرِيدُ أَنْ يُطْعَمُونَ﴾، ناشمەوی ئەوان خواردنم پێدەن، بۆیە ئەوەی پێشن (زَرْق)، مāl و سامانە بە گشتیی، ئەمەیان خواردن دانە: ناشمەوی خواردنم پێ بەن، واتە: من نە پێویستیی بە مāl و سامانی ئەوان هەیه، بۆم خەرج بکەن، نە پێویستییەم بە خواردن و خۆراکی ئەوان هەیه، پێم بەن.

(۴) - ﴿إِنَّ اللَّهَ هُوَ الرَّزَّاقُ﴾، بە دنیایی خوا بەس خۆی زۆر بژیو دەرە، (الرَّزَّاق: الْكَثِيرُ الزَّرْزَاق)، ئەوەی زۆر بژیو دەدات.

(۵) - ﴿ذُرَّ الْقَوْصِ الْمَيِّتِ﴾، خاوەن هیزی پتەوه، (مَيِّتٍ)، لە (مَتْن) هەه هاتو، (مَتْن)، بە مانای پشت دى و، بە مانای شتی پتەوو رەق دى، (الْمَيِّتِ: الشَّيْءُ الْمَحْكَم)، سەخت و، پتەو، قاییم، پێم وایە ئەگەر لە کوردیدا بگوترى: (پتەو) مانایەکی پر بە پێستیهتی، خاوەن هیزیکی پتەوه، واتە: هیز و توانای خوا عزوجل هیچ درزو، کەلێن و، بێ هیزی رووی تیناکات.

مەسەلەى چۈرەم:

يىگۈمان سىتەمكارانى يىپىرواۋ ھاۋبەش دانەرى پۇژگارى تۇش، ئەى موحەممەد ﷺ! بەشىك لە سزاىان ھەيە، ۋەك ھى ھاۋدەلە پاپردوۋەكانيان، بۇيە بەلەكردى ناۋى، ھاۋار بۇ يىپرواىان، سزاى سەخت بۇ يىپرواىان، لەو پۇژدەدا كە ھەپەشەيان پىتى لى دەكرى:

خو ەدەفرموى: ﴿فَإِنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُنُوبًا مِّثْلَ ذُنُوبِ أَصْحَابِهِمْ فَلَا يَسْمَعُ صَوْتَهُمْ قَوْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ يَوْمِهِمُ الَّذِي يُوعَدُونَ﴾.

شىكىردنەۋەى ئەم دوو ئايەتە، لە سىى بىرگەدا:

۱- ﴿فَإِنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُنُوبًا مِّثْلَ ذُنُوبِ أَصْحَابِهِمْ﴾. بە دۇنيايى بۇ تەۋانەى سىتەميان كىردە، بەشىك ھەيە، ۋەك بەشى ھاۋدەلەكانيان، ۋشەى (دۇئۇب)، لە ئەصلى زمانى عەپەبىيدا كوتراۋە: (الذُّلُ الْعَظِيمَةُ يَسْتَسْقِي بِهَا السَّقَاةَ عَلَى الْقَلْبِ)، (دۇئۇ): دۇئچەى مەزنى پىن دەگوتىرى، ئەۋە كە تەۋانەى كاتى خۇى ناۋكىتىش بوون، ناۋيان پىن لە بىرى پىن دەردەكىشاۋ پىتيان بەش كىردە، دەفرىكى گەۋرە بوۋە لە چەرم دروستكراۋە، پتەۋ بوۋە، ۋا پىتدەچىن تەنەكەيەك ئاۋ، يان كەمىر يان زىاترىشى بىردىن، ئاۋيان پىن ھەلەكىشاۋە لە بىرى: ئەۋە دۇئچەيەك بۇ تۇ، ئەۋە دۇئچەيەك بۇ ۋى، دۇئچەى كوردىيىش ھەر لە (دۇئۇ)ۋەكەۋە ھاتە، دۋايى خۋازراۋەتەۋە بۇ پىشك ۋ بەش. ۋاتە: تەۋانەى سىتەميان كىردە لە پۇژگارى تۇد، كە سىتەم كىردەكەيان بىرىتى بوۋە لە ھاۋبەش بۇ خوا دانان ۋ، يىپرواىى ۋ، بە درۇ دانانى پەيامى خۋاۋ، يىپرواىى بەرانبەر بە پۇژى دۋايى ۋ سزاۋ پاداشتى خۋا، ئەۋانەش پىشك ۋ بەشىكىيان ھەيە، ۋەك پىشك ۋ بەشى ھاۋدەلەكانيان، ۋاتە: ھى گەلانى راپىردوۋ كە ئەۋانىش بە ھۇى تاۋانكارىى ۋ خراپەكارىى ۋ يىپرواىيەۋە، سزادراۋن، ئەۋانى پۇژگارى تۇش بەشىك لە سزاىان بۇ ھەيە.

(۲) - ﴿فَلَا يَسْتَعْمِلُونَ﴾، با تالوولەكەم لى نەكەن، لە بنەرەت دا، ﴿فَلَا يَسْتَعْمِلُونَ﴾ بوو،
 واتە: پەلەم لى نەكەن، زوو سزاىان بۇ يېتىم، ئەوانىش پىشك و بەشى خۇيان ھەيەو بەشيان
 نابىرى، وەك يەك بە يەككەك بە تۈنەجەو پىتى دەلى: كاكە بەشى تۆش نابىرى! بەشى وانىش
 نابىرى و بەشى خۇيان ديارىيكرارو، بەپىتى تاوان و، ستەم و خراپەي خۇيان، وەك چۈن گەلە
 پىشووكان بەشى خۇيان پىتدرا، ئەوانىش بەشى خۇيان پىتى دەدرى، با پەلەم لى نەكەن.

(۳) - ﴿قَوْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ يَوْمِهِمُ الَّذِي يُوعَدُونَ﴾، نىجا سزاى سەخت بۇ ئەوانەي
 بىيىروان، لەو رۆژەدا كە ھەرەشەيان پىتى لى دەكرى، لەو رۆژەدا كە ھەرەشەيان لى
 دەكرى كە رۆژى دوايىيە، سزاى سەخت بۇ وان، ياخود لەو رۆژەدا كە ھەرەشەيان لى
 دەكرى، كە بىرىتە لە سزاى دىيائى، سزاى سەخت بۇ وان، نىجا ئەو سزا دىيائىيە:

۱- دەگونجى بەلەيكە بى، دەگونجى ئەو بەلەيش بەلەيكە زەمىنىي بى، وەك لاقاو،
 بەلەيكە ئاسمانىي بى بۇيان دابەزى.

۲- ياخود: مەبەست پىتى سزاى دىيائىي بى، بە دەستى بىرواداران كە سزا بدرىن، كە
 وەك تۈيۈرەرەوانى قورئان كوتوويانە: لەم ئايەتەدا ئامازە ھەيە بۇ ئەوئى لە جەنگى
 بەدردا بەسەريان دى، كە لاشەكانيان فرى درانە قەلىبى بەدرەو، چونكە باسى (ذئوب)،
 دەكرى (ذئوب)، يانى: دۆلچە، كە دۆلچەش تاوى پىتى لە بىر ھەلدەھىتجى، ئەو بىردى
 كە لاشەكانى بىيىروايانى تى فرىدران، بۇ ئەوئى لە كۆپى نەبىن، قەل و دال و درندە
 بىيانخوات، فرىياندانە بىر و چاللىكەو، (وَالْقَلِيبُ: كَانَتْ بَرَأً غَيْرَ مَطْوِيَةٍ)، بىرىكى چاك
 نەكراو، واتە: ھەر چاللىك بوو لىدرايوو بۇ ئاو، جەنازەكانيان فرىداونە ئەوئى، بۇ ئەوئى
 درندە دال نەيانخوئ، تاكو خەللى مەككە دىن دەيانەنەو، چونكە پىتغەمبەرى خوا ﷺ
 دواى ئەوئى جەنازەكانيان لەو چالەدا كۆكرانەو، دواندىنى و ئەم ئايەتەي خوئندەو:
 ﴿أَنْ قَدْ وَجَدْنَا مَا وَعَدَنَا رَبُّنَا حَقًّا فَهَلْ وَجَدْتُمْ مَا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا...﴾، (الاعراف)، ئەم ئايەتەي
 ھىتا، دواى ئەوئى فەرموئى: فلانكەس! فلانكەس! فلانكەس! ئاوى ژمارەيەكيان ھىتا،
 لە ناسراوەكانيان ئەوانەيان كە زياتر بىريار بەدەست و ناسراو بوون، ئىمە ئەوئى خوا

به لَیْنی پَیْدا بووین، بُوْی هَیْنانِه دِی، نایا تَیْوَه شِ تِهوَدِی خوا هه پَده شِی پَی لَی کردن، بُوْی هَیْنانِه دِی؟ هه تا هاو ده لَان یه کَیْک لهوانه عومه ر خوا لَی پازی بَی و هاو ده لَانی دِیکه گو تَیان: تِه ی پَیْغِه مبه رِی خوا ﷺ! بُوْجِی چَه ند لاشه به ک دهو دَیْنی بُوْیان کُردوه و پووحیان له به ردا نهماوه؟ فِه رمووِی: سو یَند بهو دِی گیانی مَنی به ده سته، تَیْوَه بیسه رتر نین بُو قسه که م لهوان، به لَام ناتوانن، و ده لَام بده نه وه.

تَنجَا لَیْره دایه که دایکمان عانیسه (خوا لَیْی رازی بَی) گو توو یه ق: پَیْغِه مبه رِی خوا ﷺ نه یفه رموو: تَیْوَه بیسه رتر نین (مَا أَنْتُمْ بِأَسْمَعٍ لِّمَا أَقُولُ مِنْهُمْ) ^(۱) به لَکو فِه رموو یه ق: (مَا أَنْتُمْ بِأَعْلَمَ)، واته: وه ک چَوْن تَیْوَه ده زانن قسه که م، تِهوانیش ده یزانن، نه ک بیبیستن، مبه به ستی نه وه بووه که پووح دوا ی تِهو دِی له جه سته ده چَیْته ده رِی، هه سته وه ده کانی نه وه جه سته یه له کار ده که ون، نه گهر بیستنه، نه گهر دِیتنه، نه گهر قسه کُردنه، به هه ر حَال هاو ده لَانیش خوا لَیْیان رازی بَی که گو توو یانه: ده نگه گیان بیستوه، مبه به ستیان نه وه نه بووه به و گو یَیه جه سته یه بیبیستن، واته: پووحه کانیان ناگادارن، تَنجَا ده گونجِی تِه مه مبه به ست پَیْی تِهو دِی بَی، به لَام بَیْگومان هه پَده شِی گه و ره دِی خوا که له بَیْروایانی کُردوه، له پَوْژِی دوا ییدا دِیته دِی و، ده گونجِی هه ردو و کیشیان له یه ک گاتدا مبه به ستین، هه م هه پَده شِی دنیایی که له جه نگی به ردا لَیْیان ده قه مو مِی و، سه رانیان ده کو ژرِین، هه م له پَوْژِی دوا ییشدا، که پَوْژِی دوا یی هه م تِهوانیش ده گریته وه و، هه م جگه له تِهوانیش ده گریته وه.

(۱) [حدیث أبي طلحة، أنَّ نبيَّ الله صلى الله عليه وسلم، أمرَ يومَ بدرٍ بأربعةٍ وعشرين رجلاً منَ صناديدِ قريشٍ، ففُتدُوا في طَويٍّ منَ أطواءِ بدرٍ، حَيْثُ مَخِيبٌ وَكانَ إذا ظَهرَ على قَوْمٍ أَقامَ بالعِزَّةِ ثلاثَ لَيالٍ، فلَمَّا كانَ بِبَدْرٍ، اليَوْمَ الثَّالِثُ، أَمَرَ بِزِجْلِهِ فَشُدَّ عَلَيْهَا رِجْلُها ثُمَّ مَتى، وَاتَّبَعَهُ أَصْحَابُهْ وَقَالُوا: ما نَرى يَنْطَلِقُ إِلَّا لِبِغْضِ حاجَتِهِ حَتَّى قامَ على شَفَةِ الرِّجْلِ فُجِعِلَ يَنادِيهِمْ بِأَسْمائِهِمْ وَأَسْماءُ آبائِهِمْ: يا فلانَ بنَ فلانٍ ويا فلانَ بنَ فلانٍ! أيسِرُكُمْ أَنْتُمْ أَطْعَمُكُم اللهُ وَرِسولَهُ، فَإِنا قَدْ وَجَدنا ما وَعَدنا رُبُّنا حَقًّا، فَهَلْ وَجَدْتُمْ ما وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا؟ قال: فَقَالَ غَمَر: يا رَسولَ اللهِ ما تَكَلَّمُ مِنْ أَجسادٍ لا أَرِواحَ لَها؟ فقالَ رَسولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم: وَالَّذي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ ما أَنْتُمْ بِأَسْمَعٍ لِمَا أَقُولُ مِنْهُمْ. أخرجه البخاري في: ٦٤ كتاب المغازي: ٨ باب قتل أبي جهل].

کورتە باسیک لە بارەی حیکمەتی خواوە

لە دروستکرانی جندو مروڤدا

بەرێزان! لە سێ برگەیی گۆشراودا ئەم کورتە باسە دەخەینە روو:

برگەیی یەکەم: خوا **بَارِئٌ** هیچ شتێکی نەخولقاندووە مەگەر حیکمەت و ئامانجێکی لە پشتهوهیە، ئەمە لە زۆر لە ئایەتەکانی قورئاندا ئەم راستییە ڕاگەیەندراوە، بەبێ بەلکە نەقلێش هەر بە عەقلێش دیارد کە خوا هیچ شتێکی نەخولقاندووە، حیکمەت و ئامانجێکی لە پشتهوه نەبێ.

خوای کاربەجێ دەفەرموێ: **وَخَلَقَ اللَّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ** **الْحَاقَّةِ**، واتە: خوا ئاسمانەکان و زەوی بە هەق خولقاندوون، هەق یانی: چەسپاو، حیکمەت، ئامانج، نجا نەگەر سەرنجی هەر شتێک بدەین لە گەردووندا دەبینین هەراکامیان، نەرتیکی پێ سپێردراوە و ئەو تەرکەیی خۆی بە باشترین شێوە جێبەجێ دەکات، وەک مووسا **عَلَيْهِ السَّلَام** لە وەلامی فیرعه‌وندا کە ئێنی پرسى: **فَمَنْ رَبُّكُمْ يَوْمَئِذٍ** **طه**، واتە: نجا پەرودەردگاری تێوە کێیە ئەى مووسا؟ **قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ حَلْقَهُ** **طه**، **ثُمَّ هَدَىٰ** **طه**، واتە: پەرودەردگاری تێمە ئەو زاتەیە کە بوونی بەهەر شتێک داوە، بە هەموو شتێک و، دوايش پێنمایی کردووە، واتە: هێناوێتە دى، بەلام دوايش پێنمایی کردووە چى بکات، چۆن بکات و چ کارێک ئەنجام بدات و چ ئەرتیک ڕایبە پێنێ؟

هەر وەها لە سوورەتی (الأعلى) دا خوای پەرودەردگار دەفەرموێ: **سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى** **الَّذِي خَلَقَ فَسُوَّى** **وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدَىٰ** **طه**، واتە: ناوی پەرودەردگاری هەرە بەرزت بە پاک بگرە، ئەو زاتەى هەموو شتێکی هێناوێتە دى و ڕێکبخستووە، ئەو زاتەى هەموو شتێکی ئەندازەگیری کردووە و پێنماییشی کردووە.

هه ره له گهرديله يه كه وه تاكو كه هكه شانه كان و تاكو گله كه هكه شانه كان، تاكو هه موو گهردوون، هيج شتيك نيه نهركيكي نه بي، خوړ پوژانه له پوژه لاتوه هه لدی له كاتيكي ديار ييكرودا، دوايي له پوژتاوا تاوا ده بی، مانگ له ماوهی (۲۷) شهووه يه كه له سهر سبي شهويكدا، جاريك به دهوړی زهويدا ده خولپته وه، پيشی وهك دهمه داسيك دهرده كهوي، مانگی يه كه شهوه (هیلال) دوو شهوه سی شهوه، تاكو ده بیته (به در) و جیخونكه ددهستی و ده كه وپته سیژده و چوارده و پازده، دوايي ورده ورده كه دكات، تاكو دووباره ده بیته دهوه دهمه داسيك و ون ده بی، بویه خوا فهرمويه تي: ﴿الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ حُسْبَانٌ ۝﴾ الرحمن، واته: خوړو مانگ به ژمیره به نه اندازه داندراون.

ههروه ها هه شتيكي ديكه، سهرنجی بدهین، ده زانین تامانج و حيكمه تيك له پشته وه هيه، كه واته: مروّف كه له گهردووندا خوا ﴿ل﴾ له چهنندان نايه تدا رايكه ياندوه، گهردوونی هه مووی بو مروّف دهسته بهر و، ملكه چ كرده، دهسته موو رام كرده، بو وپته ده فهرموي: ﴿وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ يَبْتَاطُكُمْ أَنْتُمْ نَحْسٌ عَمَلًا ۝﴾ هود، واته: خوا نهو زاتيه كه ناسمانه كان و زهوی له شه ش پوژاندا (به شه ش قوناغ) هیناونه دی، نهو كاته عهرشی خوا له سهر ناو بوو، تاكو تاقينتان بكاته وه كامه تان كرده وي باشته.

وهك ده فهرموي: ﴿إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً ۚ﴾ البقرة، ﴿وَأَنْفِقُوا مِمَّا جَعَلَكُمْ مُتَعَلِّفِينَ فِيهِ ۝﴾ الحديد، ﴿هُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ فِي الْأَرْضِ ۝﴾ فاطر، ﴿وَسَخَّرَ لَكُمْ مَّا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مِنْهُ ۝﴾ الجاثية، هه رچی له ناسمانه كان و زهويدا به له لايهن خويه وه بو تيوي دهسته موو كرده و رام كرده و تنجا نه گه هه موو شتيك حيكمه تيك و نامانجیكي له پشته وه بی، مروّفیش كه گه وری گهردوونه و جيتيشینی خوايه و، خوا بو تاقير كرده وه خولقاندوويه و، نه مانه تي خوړی پی سپارده: ﴿إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ

مِنْهَا رَحَمَهَا الْإِنْسَانُ ﴿٧٢﴾ الْأَحْزَابِ، واتە: تېمە سپاردەى خۆمان پانواند لەسەر ئاسمانەکان و زەوى و چىايەکان، بەلام نامادە نەبوون ھەليگرن و لىي ترسان، کە چى مەرۆف ھەليگرت، مەرۆفكي ناوا ناگونجى کە حىکمەتيک و نامانجتيک لە پشت دروستکرانيھوھ نەبى!

برگەى دووھم: با تەماشايەكى قسەى زانايان بکەين، لە بارەى ئەم نايەتە موبارەکەوھ کە خوا دەفەرموى: اجندو مەرۆفم بەس بۆ ئەوھ دروستکردوون، مېەرستى، زانايان زۆر قسەيان لە بارەى ئەم نايەتەوھ کردوون، ھەلبەتە قسەکردنەکەيان زياتر لەوھوھ ھەلقولادە، کە خوا بىگومان خاوەنى بى نيازيى پەھايە و، پتيويستىي بە جگەلە خوئ نيە، نجا کە دەفەرموى: مەرۆف و جندم بۆ ئەوھ دروستکردوون، مېەرستى، روالەتەکەى بۆنى ئەوھى لى دى، کە خوا پتيويستىي بە پەرستنى ئەوان بى، بۆيە زانايان کە تەماشاي تەفسيرەکانيانم کردود، بە جورتيک لە جورەکان ھەولياندادە، ئەم نايەتە موبارەکە تەئويل بکەن، بۆ ويئە:

(الشوکانى) لە تەفسيرەکەى خويدا^(۱) چەند رايەک دىتى:

۱- (قَالَ الْوَاحِدِيُّ: قَالَ الْمُقْسِرُونَ: هَذَا خَاصٌّ لِأَهْلِ طَاعَتِهِ، يَعْنِي: مَنْ أَهْلُ مِنَ الْفَرِيقَيْنِ، قَالَ آيَةُ مَحْمُولَةٌ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ مِنْهُمْ)، (واحدى)، [کتىيکيشى ھەيە بە ناوى (أسباب النزول)]، دەلى: رويەکرەوانى قورتان گوتووينا: ئەمە تايبەتە بە وانەوھ کە فەرمانبەريى بۆ خوا دەکەن، واتە: ئەوانەى کە لەو دوو کۆمەلە نامادە کراون بە نديايتى بۆ خوا بکەن.

۲- (قَالَ الْقُسَيْرِيُّ: وَالْآيَةُ دَخَلَهَا التَّخْصِصُ بِالْقَطْعِ، لِأَنَّ الْمَجَانِينَ لَمْ يُؤْمَرُوا بِالْعِبَادَةِ، وَلَا أَرَادَهَا مِنْهُمْ)، (قُسيري) واتە: نايەتەکە بە دلتيايى تايبەتکردنى ھاتۆتە سەرى، چونکە شىتەکان فەرمانيان پى نەکراود بە خواپەرستىي و خوا لىي نەويستوون.

مه بهستی نه و ديه كه نه م نايه ته به لتي به گشتي هاتوه، به لام مانايه كه ي
تابيه ته، تابيه تكه ره كه ش مهرج نيه ددقيكي ديار يي كراو بئ، هه ندي جار به
عه قل دياره و، هه نديك جار به دهقه كاني سوننه دياره، نه و كه ده لتي:
شيته كان فره مانيان پئ نه كراوه به خوا به رستي، شيت و نه وانه ي له حوكمي
شيت دان، فره مانيان پئ نه كراوه به خوا به رستي، نه وه له دهقه كاني سوننه دتا
هاتوه، هه روه ها چه مي گشتي نه و نايه ته موباره كه ي ددقه رموي: ﴿لَا يَكْفُتُ
اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا﴾ البقرة، واته: خوا له سهر هيچ كه سيك پنيويست ناكات
مه گهر نه ودي له توانيدا هه به، شيت كه له تواناي دانيه، ماناي وايه فره ماني
پئ نه كراوه به خوا به رستي، هه روه ها مندال و بئ توانا (عاجز) و زور ليكراو
(مكره).

۳- (مجاهد) ده لتي: ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُنِي﴾ (أي: إِلَّا لِيَعْبُدُونِي)،
(قَالَ التَّغْلِبِيُّ: وَهَذَا قَوْلٌ حَسَنٌ؛ لِأَنَّهُ لَوْ لَمْ يَخْلُقْهُمْ، لَمَا عَرِفَ وُجُودَهُ وَتَوْحِيدَهُ)، (مجاهد)
گوتوو به تي: كه خوا ددقه رموي: به س بوته ودي مبه رستن جند و مروقم دروست كر دوون،
ياني: كه مناسن، (تغلبی) كه به كيكه له زانايان گوتوو به تي: نه مه قسه به كي باشه، چونكه
نه گهر خوا جندو مروقي دروست نه كر دبان، نه ده ناسرا، نه خوي بوونه كه ي ده ناسراو، نه
به كتاييه كه شي ده زاندره.

۴- (رووي عن مجاهد) أَنَّهُ قَالَ: الْمَعْنَى إِلَّا لِأَمْرِهِمْ وَأَنْتَاهُمْ، كَمَا قَالَ تَعَالَى: ﴿وَمَا أُمِرُوا إِلَّا
لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ﴾ (البينة) (مجاهد) گوتوو به تي: [كه ده فره رموي: جندو مروقم
ته نيا بو ته وه دروست كر دوون، مبه رستن]، واته: بو ته وه دروستم كر دوون، فره مانيان
پئ بكه م و، لتيان قه ده غه بكه م، [كه فره مان كردن و قه ده غه كر دنه كه ش هه ن، نجا
چه نديان فره مانه كه جيه جئ ده كه ن و، خويان له قه ده غه كه ددپاريزن، ته وه بابيه تيكي
ديكه به] و ذلك له سوورتي (البينة) دا فره رموي به تي: ﴿وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ
الدِّينَ﴾، فره مانيان پئ نه كراوه، مه گهر به وه نه بئ كه به ندايه تي بو خوا بكه ن،
ملكه چيي خويان بو خوا ساغ و به كلا بكه نه وه.

۵- (قَالَ زَيْدُ بْنُ أَسْلَمَ: هُوَ مَا جُلُوا عَلَيْهِ مِنَ السَّعَادَةِ وَالشَّقَاوَةِ، فَخَلَقَ السُّعْدَاءُ مِنَ الْجَنِّ وَالْإِنْسِ لِلْعِبَادَةِ، وَخَلَقَ الْأَشْقِيَاءَ لِلْمَعْصِيَةِ)، زەیدی کوپی ئەسەلم گوتوویەتی: مەبەست لەم ئایەتە ئەوەیە ئەوەی کە لەسەری سرووشتیان لە بەختەوه‌ری و لە مەلۆتیارانی، بەختەوه‌رەکانی لە جندو مەرووف بۆ ئەوە دروستکردوون، بێهەستی و پەرستووانە، بەلام بێ بەخت و چارەوه‌رەکانی بۆ سەرپنچی دروستکردوون و گوناھیشیان کردووە.

دەلیم: ئەوە تەئویل و مانا لێدانەوه‌یەکە، لەگەڵ ڕوایەتی ئایەتەکاندا ناگونجێ.

۶- (وَقَالَ الْكَلْبِيُّ: الْمَعْنَى إِلَّا لِيُؤْخَذُونِ، فَأَمَّا الْمُؤْمِنُ فَيُؤْخَذُ فِي الشَّدِّهِ وَالرُّخَاءِ، وَأَمَّا الْكَافِرُ فَيُؤْخَذُ فِي الشَّدِّهِ دُونَ النِّعْمَةِ)، (الکلبی) گوتوویەتی: [کە دەفەرموی: ﴿إِلَّا لِيُعَذَّبُونَ﴾] واتە: مەگەر بۆ ئەوەی من بەتاک بگرم و تەنیا من بێهەستی، تەنجا هەرچی بڕوادارە لە سەغڵەتیی و لە فەرحانیدا، لە ناخۆشی و لە خۆشیدا هەر خوا بە یەک دەگرێ، بەلام بابای بێبەرو تەنیا لە کاتی سەغڵەتیدا خوا بە یەک دەگرێ، بەلام لە کاتی نەیمەت و خۆشیدا خۆی لە بیر دەچێ.

۷- (وَقَالَ جَمَاعَةٌ: إِلَّا لِيُخْضَعُوا لِي وَيَتَذَلَّلُوا، وَمَعْنَى الْعِبَادَةِ فِي اللُّغَةِ: الذَّلُّ وَالْخُضُوعُ)، کۆمەڵیکش گوتووانە: [کە دەفەرموی: ﴿إِلَّا لِيُعَذَّبُونَ﴾] واتە: بۆ ئەوەی بۆم ملکەج بن و تەسەلیم بن و، مانای عیبادەت لە زماندا: ملکەچی و ژێر دەستەییە.

۸- (ابن عاشور) لە تەفسیرەکی خۆی (التحریر والتنوير) دا، دەلێ: (فَمَعْنَى الْإِرَادَةِ هُنَا: الرِّضَا وَالْمَحَبَّةُ، وَلَيْسَ مَعْنَاهَا الصِّفَةُ الْإِلَهِيَّةُ)، واتە: [کە لێردا دەفەرموی: من مەرووف و جندم تەنیا بۆ ئەوە دروستکردوون، بێهەستی مەبەست لە ویستی خوا کە پەرستی لێیان ویستووە، مەبەست پێ ڕازیبوون و خۆشویستنه، ئەک ئەو سیفەتە ی خوا ﷻ کە هەموو شتێکی پێ دەوی، [بەئێوە ئەوەی شتە ئایەتەکانی پێ دەوین، خۆشویستی و ڕەزامەندیی خوا ئایەتە بەو شتانەوه‌ کە خوا خۆشیدەوین، کە بریتیە لە بەندایەتیی و تاعەت و فەرمانبەریی بۆ خوا.

ئەمە ڕای ئەو زانایانە بوو کە هێنەم، بەلام لە راستیدا من ئەو ڕایانەم هیچیان بە دل نیە و تێستاش دێنەسەر بڕگە ی سێهەم.

بِرْگەى سىنەم: مەن ئاۋاي تېدەگەم، كە دەگۈنچى بە غەپەبى ئاۋا تەغىبرى لى بگەين: ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ ۚ يٰۤاَرَادَتِهِمُ الْحَرَّةَ الَّتِي أُعْطِيَتْهُمْ اِيَّاهَا لِلْاِبْتِلَاءِ وَالْخَلَاقَةِ وَعَمَلِ الْاَمَانَةِ، لِيَسْغَدُوا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ﴾، واتە: جندو مەۋقەم تەنيا بۇ ئەۋە دروستكردوون، تاكو بە ويستى نازادانەى خۇيان كە پىمداون، بۇ تاقىكرندنەۋە، بۇ جىنىشينايتىي كردن و، بۇ ھەلگرتنى سپاردەكەم، بەندايەتيم بۇ بگەن، تاكو سەرەنجام لە دىناۋ دۈرۈژدا بەختەۋەرىن.

خۇا ﷻ ھىچ شىكى دروست نەكردە لە گەردووندا، ھىكمەت و ئەركىكى بۇ دىارىي نەكردبى، بەلام ئەۋ ھىكمەت و ئەركانەى خۇا دىارى كردوون، بۇ دروستكراۋەكان، بۇ دروستكراۋەكان باشە، نەك بۇ خۇا ﷻ، بۇ ۋىتە: خۇا خۇرى دروستكردوۋە، ئەۋ ئەركە دەينى كە بەبى خۇر ژيانى مەۋق لەسەر زەۋى نەدەبوۋ، ھەروەھا مانگى دروستكردوۋە بە ھەمان شىۋە و، ئەم زەۋىيەى بۇ ئيمە پانراخستەۋە پرى كردوۋە لە نىعمەت و، ئەم ناسمانە شىنە گومەزەى بەسەر ئيمەدا ھەلدوۋە و چىايەكانى خۇلقاندوون، ھەرچى روۋەكە بۇ ئيمەى خۇلقاندوۋە، ھەرچى دارو درەخت و ميوۋە دانەۋىلەيە كە ژيانى بەشەر پىۋىستىي پىيەق، ھەر كامىك لەۋ شتانەى دروستىكردوۋە، ھىكمەت و ئامانجىكى لە پشتهۋە ھەيە، ئەۋ دروستكراۋە، لە خودى خۇيدا لەۋ ھىكمەت و ئامانجەۋ، لەۋ ئەركەى بۇى دىارىي كراۋە، بەھرەمەندە.

پاشان مەۋق و جند لەۋ نىعمەتانە بەھرەمەندىن و، مەۋقىش كە دروستكراۋە بۇ بەندايەتتىي كردن بۇ خۇا، مەۋق خۇى لە بەندايەتتىي كردنەكەى بۇ خۇا بەھرەمەندە، ئنجا خۇا ﷻ مەۋق و جندى لە ئەسلىدا بۇيە دروستكردوون، كە بەھرەمەندىن، زانىۋىشەق كە بەھرەمەند نابىن بە بىن بەندايەتتىي كردن بۇ خۇا و، بەبى پەرىستىي خۇا، بۇيە بەندايەتتىي خۇى لەسەريان پىۋىست كردوۋە، تاكو بەھرەمەندىيان بىكات.

كەواتە: بەھ شۆھە لىكدانەوھى تەھ ئىشكالە روالەتتەھى زانايان ويستووئانە بەھ تەئولانە لايەھرن، بۆ خۆى لادەچى، لە شوئى دىكەشدا باسەم كىردوھ، لە سەرەتاي تەمەمەھو لە سالانى ھەشتايەكاندا جارەك لە مەجلىسەك سالى (۱۹۸۳ز) بوو، پرسىارىكەم لى كرا، كە يەكەم جار بوو ئەھ پرسىارە ھەر بىستەم، يەكەك گوتى: باشە خوا يان پتوئىستى بە دروستكراوھكان ھەيە، يان پتوئىستى پتيان نىە، لە ئتوياندا مەرۆف، تەگەر پتوئىستى پتيان نىە، كەواتە: شتەك پووج و بى حىكمەت كىردوھ، پتوئىستى پتيان نىەھ دروستىشى كىردوون، تەگەر پتوئىستى پتيانە، كەواتە: خوا موحتاجى دروستكراوھكانى خۆيەت، وەلامت چىيە؟ خۆى پەرورەدگارەش پتەم وايە ھىدايەت دام بۆ وەلامەك راست.

گوتەم: شتەكە بەھ شۆھە دابەش ناكى، خوا يان پتوئىستى بە دروستكراوھكانى ھەيە، يان پتوئىستى پتيان نىە.

گوتى: چۆن؟

گوتەم: حالەتەك دىكەى سىيەم ھەيە، ئەويش ئەوھىە خوا ﷻ پتوئىستى بە دروستكراوھكان نىە، كە بۆ ئەوھ دروستى كىردىن و بى حىكمەتەش دروستى نەكىردوون، بەلام دروستكراوھكانى بۆيە دروستكىردوون، بەھرمەند بن لە بوونى خويان و، ئەھ نەركانەى بۆى ديارى كىردوون، تاكو بەھرمەند دەبن، لەھ نەركەى خويان.

گوتى: چۆن؟

گوتەم: وئەيەكت بۆ دىنمەوھ: تۆ بە شوئىكتا دەرۆى بابايەكى ھەزارو نەدار دەبىنى نائىسى، يان بابايەكى ئىفلىج و، نەخوشە، ھىچ ئىشتەك پتە نىە، خۆشى داوات لى ناكات، ھەر بۆ خۆت دەست دەبەيە گىرفانى و ديارىيەكى دەدەيە، ئايا پتوئىستى پتە ھەيە بەھ ھەزارو نەدارە؟ نەخىر، بەلام ئايا كازەكت كارىكى بى حىكمەتە، نەخىر، بەلكو حىكمەتەكى گەورەى تىدايە، ئەھ مەرۆفەت بەھرمەند كىردوھ.

خوایش ١١٤ ئیمە ی خوئقاندوه بۆ ئەوێ ئیمە بەهرەمەند بکات، زانیویشە ق بەهرەمەند نابین بەبێ پەرستی وی، ئەگەر خوا نەپەرستین دەبێ هەندیکمان هەندیکمان پەرستین، یان دارو بەرد پەرستین، یان هەواو تارەزووی خۆمان پەرستین، یان مانگ و خۆر، یان یەکیک لە دروستکراوەکانی دیکە پەرستین، مەرۆق ئەگەر خوا نەپەرستی، یان دەبێ مەرۆقێکی وەک خۆی پەرستی، یان شتێک کە لە خوار خۆبەودیه، پەرستی، ئەو کاتەش بەدەخت دەبێ، بەلام مەرۆق بەو بەختەوێ دەبێ، خوا پەرستی، خواش ویستووێهێ ئیمە بەهرەمەند بکات، بۆیه پەرستی خۆی لەسەر ئیمە پێویست کردو، ئەک لەبەر ئەوێ پێویستی پێیهێ، بەلکو ئیمە خۆمان پێویستیمان بەوێه خوا پەرستین، تاکو بەهرەمەند بین، ئازاد بین، ئازا بین، رزگار بین، دەرباز بین، راست و ساغ و پاک و چاک بین لە دنیاو، سەر بەرزو خوشحال بین لە پوژی دوایی دا.

پێم وایه ئەوێ تەفسیرکردنی رێک و راستی ئەم نایهتە موبارەکیه کە لە تەفسیرەکاندا بەم شێوێه نەمبینووه زۆریان ویستووێه تەئویلی بکەن. هەر لەبەر ئەوێ گوتووێه: کردووهکانی خوا هیچ ئامانج (غرض) یان تێدا نیه، واته: خوا هیچ کارێک ناکات لەبەر ئەوێ پێویستی بهو کارهیه، ئەوێ راسته، بەلام کە ئامانجی خویان تێدا نیه، مانای ئەوێ نیه حیکمهت یان تێدا نیه، حیکمهتەکی خواش ئەوێه کە ئیمە بەهرەمەند بکات. بۆیه بەندابەتیی بۆ خۆی، لەسەر ئیمە پێویست کردو، زانیوێهێ بهو بەندابەتییهکردنەمان بۆ خوا، بەهرەمەند دەبین و قازانج دەکەین لە دنیاو دواپوژدا.

لێرەشدا کۆتایی به تەفسیرکردنی سوورەتی (الذاریات)، دینین.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِعَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

نیوه‌ڕۆک

- پێشه‌کی نهم ته‌فسیره‌ به‌گشتیی..... ۵
- به‌رچاو پروونییه‌کی گرنگ..... ۱۰
- له‌باره‌ی نهم ته‌فسیره‌وه..... ۱۰
- پێشه‌کی نهم به‌رگه‌..... ۱۲

ته‌فسیری سوورده‌تی (الفتح)

- ده‌ستپێک..... ۱۷
- پێناسه‌ی سوورده‌تی (الفتح) و بابه‌ته‌کانی..... ۱۷
- یه‌که‌م: ناوی نهم سوورده‌ته‌:..... ۱۷
- دووهم: شوێنی دابه‌زینی:..... ۱۸
- سێیه‌م: پێڕه‌بهندیی له‌ مو‌صح‌ه‌ف و دابه‌زین دا:..... ۱۹
- چوارهم: ژماره‌ی ئایه‌ته‌کانی:..... ۲۰
- پێنجهم: ئیوه‌ڕۆکی:..... ۲۰
- شه‌شم: تاییه‌مه‌ندییه‌کانی:..... ۲۲
- هه‌هه‌ته‌م: دابه‌شکردنی ئایه‌ته‌کان بۆ چه‌ند ده‌رسێک:..... ۲۵
- به‌رچاو پروونییه‌ک..... ۲۸
- ته‌وه‌ری یه‌که‌م: باسی صول‌حی حوده‌یییه‌و، جه‌نگی خه‌یه‌ر:..... ۲۹
- ته‌وه‌ری دووهم: حیکمه‌ت و به‌ره‌مه‌کانی صول‌حی حوده‌یییه‌ و جه‌نگی خه‌یه‌ر..... ۷۱
- ده‌رسی یه‌که‌م..... ۸۷
- پێناسه‌ی نهم ده‌رسه‌..... ۸۹
- مانای ده‌ق‌لوه‌ی ئایه‌ته‌کان..... ۹۰
- شیکردنه‌وه‌ی هه‌ندیک له‌ وشه‌کان..... ۹۲
- ه‌ۆی هاته‌نه‌ خوازه‌وه‌ی ئایه‌ته‌کان..... ۹۴

- ۹۶..... مانای گشتی نایہ تہ کان
- ۱۰۵..... مہ سہ لہ گرنکہ کان
- ۱۱۰..... سہ رنجیک لہ بارہی لیوردرانی گوناہی پَنگہ مہرود
- ۱۲۸..... کور تہ باسِیک لہ بارہی نَم رستہ یہ وہ: ﴿يَدُّ اَعْلٰى فَوْقَ اَيْدِيْهِمْ﴾
- ۱۳۷..... **دہ رسی دووہم**
- ۱۳۹..... پیتناسہ ی نَم دہ رسہ
- ۱۴۰..... مانای دہ قواو دہ قی نایہ تہ کان
- ۱۴۱..... شیکردنہ وہی ہہ ندیک لہ وشہ کان
- ۱۴۵..... ہوی ہاتنہ خوارہ وہی نایہ تہ کان
- ۱۴۷..... مانای گشتی نایہ تہ کان
- ۱۵۳..... مہ سہ لہ گرنکہ کان
- ۱۶۸..... کور تہ باسِیک: لہ بارہی ردوانہ بوونی جہ نککردنہ وہ، بہ مہ بہ ستی مسولمان کردنی خہ لک
- ۱۸۷..... **دہ رسی سیئہم**
- ۱۸۹..... پیتناسہ ی نَم دہ رسہ
- ۱۹۰..... مانای دہ قواو دہ قی نایہ تہ کان
- ۱۹۲..... شیکردنہ وہی ہہ ندیک لہ وشہ کان
- ۱۹۶..... ہوی ہاتنہ خوارہ وہی نایہ تہ کان
- ۱۹۸..... مانای گشتی نایہ تہ کان
- ۲۰۶..... مہ سہ لہ گرنکہ کان
- ۲۳۵..... **دہ رسی چوارہم**
- ۲۳۷..... پیتناسہ ی نَم دہ رسہ
- ۲۳۸..... مانای دہ قواو دہ قی نایہ تہ کان
- ۲۳۹..... شیکردنہ وہی ہہ ندیک لہ وشہ کان
- ۲۴۲..... ہوی ہاتنہ خوارہ وہی نایہ تہ کان
- ۲۳۴..... عومرہ ی گپراوہ (عمرۃ القضاء):
- ۲۳۹..... مانای گشتی نایہ تہ کان
- ۲۴۲..... مہ سہ لہ گرنکہ کان

- شیکردنه وې ته م نایه ته، له هوت برگه دا: ۲۴۲
- شیکردنه وې ته م نایه ته، له چوار برگه دا: ۲۴۷
- کورته باسیک: له باره ی پښمایي و ۲۵۰
- به رنامه بوونې په یامی خواوه ۲۵۰
- شیکردنه وې ته م نایه ته، له چوارده برگه دا: ۲۵۹
- کورته باسیک: له باره ی خه سه ته به رته بیه کانی ۲۷۰
- هاوه لانی به ریزی پیغه مبه ره وه ۲۷۰

ته فیسری سووړه تی (الحجرات)

- ده سپنیک ۲۸۵
- پښاسه ی سووړه تی (الحجرات) و بابه ته کانی ۲۸۵
- یه که م: ناوی ته م سووړه ته: ۲۸۵
- دوو م: شوینی دابه زینی: ۲۸۵
- سپیم: ریزبه ندیی له موصحف و له دابه زینی دا: ۲۸۶
- چوارم: ژماره ی نایه ته کانی: ۲۸۶
- پینجه م: نېوه پوکی: ۲۸۶
- شه شه م: تایه م نه ندیه کانی: ۲۸۸
- هوت م: دابه شکردنی نایه ته کان بو چه ند دهر سیک: ۲۸۹
- ده رسی یه که م ۲۹۱
- پښاسه ی ته م دهر سه ۲۹۳
- مانای ده قاو ده قی نایه ته کان ۲۹۴
- شیکردنه وې هه ندیک له وشه کان ۲۹۵
- هو ی هاتنه خواره وې نایه ته کان ۲۹۶
- مانای گشتی نایه ته کان ۳۰۲
- مه سه له گرنگه کان ۳۰۶
- پینچ هه لو ده سه له به رده م ته و دو نایه ته (۳۴۷ الحجرات) دا ۳۱۷
- کورته باسیک دهر باره ی نه رکی سه ر شامان به رانه ر به پیغه مبه ری خوا ۳۲۵

- (۱) - پروا پېښېښې و سه لات و سه لام له سره دانی: ۳۳۵
- مانای سه لات و سه لام ناردن بۆ پېغه مېهری خوا: ۳۳۸
- (۲) - خوښوېستنی و پښت گرتنی و پړيز لېگرتنی و شوېنکه وتنی: ۳۳۰
- (۳) - تېکوښان بۆ بووژاندنه وې پړيازه کې و بلاوکردنه وې به قسه و به کرده و: ۳۳۳
- (۴) - خوښوېستن و پړيز لېگرتنی هاوډله کانی و نيزيکه کانی و شوېنکه و توووه کانی و تووممه ته کې به گشتی و، میراتګره زانایه کانی به تاییه ت: ۳۳۵
- دهرسي دووهم** ۳۴۳
- پېناسه ی ئهم دهرسه ۳۴۵
- مانای دهقاو دهقی ئایه ته کان ۳۴۶
- شېکردنه وې هه ندیک له وشه کان ۳۴۷
- هۆی هاتنه خواره وې ئایه ته کان ۳۵۰
- مانای گشتی ئایه ته کان ۳۵۴
- مه سه له گرنگه کان ۳۵۸
- کورته باسېک له باره ی دادګر یی هاوډلانه و ۳۶۶
- کورته باسېک: وەرګرتنی هه شت حوکمی شه رعیی له و پېنچ ئایه ته (۶-۱۰ ی الحجات) ۳۸۱
- کورته باسېک: ده پایه ی ښه رډتیی برایه تیئیسلامیی ۳۸۶
- دهرسي سېهم** ۳۹۳
- پېناسه ی ئهم دهرسه ۳۹۵
- مانای دهقاو دهقی ئایه ته کان ۳۹۶
- شېکردنه وې هه ندیک له وشه کان ۳۹۷
- هۆی هاتنه خواره وې ئایه ته کان ۳۹۹
- مانای گشتی ئایه ته کان ۴۰۲
- مه سه له گرنگه کان ۴۰۹
- کورته باسېک له باره ی ئهو شه ش قه دهغه کراوه و، که له دوو ئایه تی (۱۱ و ۱۲) دان ۴۱۷
- دهرسي چواره م** ۴۴۱
- پېناسه ی ئهم دهرسه ۴۴۳
- مانای دهقاو دهقی ئایه ته کان ۴۴۴

- شېكردنەۋەي ھەندېك لە وشەكان..... ۴۴۴
- ھۆي ھاتنە خوارەۋەي ئايەتەكان..... ۴۴۸
- ماناي گشتىي ئايەتەكان..... ۴۵۱
- مەسە لە گرنگەكان..... ۴۵۸

تەفسىرى سوورەتى (ق)

- دەستېيىك..... ۴۷۵
- پېئاسەي سوورەتى (ق) و بابەتەكانى..... ۴۷۵
- يەكەم: ناۋي ئەم سوورەتە:..... ۴۷۵
- دوۋەم: شۆئىي دابەزىنى:..... ۴۷۷
- سېيەم: پىزىبەندىي لە موصەف و ھاتنە خواردا:..... ۴۷۷
- چوارەم: ژمارەي ئايەتەكانى:..... ۴۷۸
- پېنجەم: ئېۋەرۈكى:..... ۴۷۸
- شەشەم: تايەتمەندىيەكانى:..... ۴۷۸
- ھەۋتەم: دابەشكردنى بۆ چەند دەرسىيىك:..... ۴۸۱
- دەرسى يەكەم**..... ۴۸۳
- پېئاسەي ئەم دەرسە..... ۴۸۵
- ماناي دەقلاۋ دەقى ئايەتەكان..... ۴۸۷
- شېكردنەۋەي ھەندېك لە وشەكان..... ۴۸۸
- ماناي گشتىي ئايەتەكان..... ۴۹۲
- مەسە لە گرنگەكان..... ۵۰۴
- كۆرتە باسېك لە بارەي ھېكمەتى خواۋە لە دروستكردنى پروەك و دارو درەختدا..... ۵۳۰
- دەرسى دوۋەم**..... ۵۳۹
- پېئاسەي ئەم دەرسە..... ۵۴۱
- ماناي دەقلاۋ دەقى ئايەتەكان..... ۵۴۲
- شېكردنەۋەي ھەندېك لە وشەكان..... ۵۴۳
- ماناي گشتىي ئايەتەكان..... ۵۴۷

۵۵۶.....	مەسەلە گرنەگەکان.....
۵۵۹.....	خستنه پرووی شه ش وردەکاری له ئایهتهکانی (۱۶ و ۱۷ و ۱۸) دا:.....
۵۸۳.....	دەرسی سێیهـم
۵۸۵.....	پێناسە ی ئەم دەرسە.....
۵۸۶.....	مانای دهقاو دهقی ئایهتهکان.....
۵۸۷.....	شیکردنهوهی هەندێک له وشەکان.....
۵۹۱.....	مانای گشتیی ئایهتهکان.....
۵۹۹.....	مەسەلە گرنەگەکان.....

تەفسیری سووپەتی (الذاریات)

۶۲۷.....	دەستپێک.....
۶۲۷.....	پێناسە ی سووپەتی (الذاریات) و بابەتهکانی.....
۶۲۷.....	یەكەم: ناوی ئەم سووپەته:.....
۶۲۷.....	دووەم: کات و شوێنی دابەزینی:.....
۶۲۸.....	سێیهـم: ژمارە ی ئایهتهکانی:.....
۶۲۸.....	چوارەم: پێزەندی له دابەزین و موصحفهـدا:.....
۶۲۸.....	پێنجەم: نێوهرۆکی:.....
۶۲۹.....	شهـشەم: تاپهـمهـندیهـکانی:.....
۶۳۲.....	ههـوتەم: دابەشکردنی ئەم سووپەته بۆ چهـند دەرسیک:.....
۶۳۵.....	دەرسی یەكەم
۶۳۷.....	پێناسە ی ئەم دەرسە.....
۶۳۹.....	مانای دهقا و دهقی ئایهتهکان.....
۶۴۰.....	شیکردنهوهی هەندێک له وشەکان.....
۶۴۴.....	مانای گشتیی ئایهتهکان.....
۶۴۹.....	مەسەلە گرنەگەکان.....
۶۶۹.....	پێنج نوکته ی پەوانبێژی و بەسەرھاتیکی سەرنجراکێش:.....
۷۷۳.....	کوژتە باسیک دەربارە ی زهـوی.....

- کورتە باسێک لە بارەى جهستهى مرۆڤهوه ٦٨١
- دهرسى دووهه** ٦٩٧
- پێناسهى ئەم دهرسه ٦٩٩
- مانای دهقا و دهقی ئایهتهکان ٧٠١
- شیکردنهوهى ههندێك له وشهکان ٧٠٣
- مانای گشتیی ئایهتهکان ٧٠٨
- مهسه له گرنگهکان ٧١٧
- کورتە باسێک لە بارەى لێککشانى ئاسمان (گهردوون)هوه ٧٤٧
- کورتە باسێک لە بارەى ههبوونی جووتیهتیى له سهرحهم دروستکراوانى خوادا ٧٥٣
- دهرسى سێهه** ٧٥٧
- پێناسهى ئەم دهرسه ٧٥٩
- مانای دهقا و دهقی ئایهتهکان ٧٦٠
- شیکردنهوهى ههندێك له وشهکان ٧٦١
- مانای گشتیی ئایهتهکان ٧٦٣
- مهسه له گرنگهکان ٧٦٧
- کورتە باسێک لە بارەى حیکمهتی خواوه له دروستکرانی جندو مرۆڤدا ٧٨٠